

HEGEL

Peyvdarîyên¹ li ser Mêjûwa Felsefê de

Bergê I

(Di pêşî de ev peyvdarîyên hanê der sala 1805/06 hatine bidan. Ew careke din di 28. 10. 1816, 3. 11. 1817, 22. 4. 1819, 24. 10.1820, 27. 10. 1823, 31. 10. 1825, 29. 10. 1827, 29.10. 1829, 10. 11. 1831 de hatine bivegerandin).

Werger Dr. M. S. Cuma

Ez wegrandina vî bergê hanê ji bona Serokê meyî xweşewist berêz Mesud Barzanî didim bipêkeşkirin; jiber ku hemû pesindarîyên Xanî ji bona Padîşahekî Kurdistanê ve ji bona Serxwebûnê û bextîyarîya milletê me ve têde têtin bidîtin, jiber ku ew bingehê Kurdistaneke Serbixwe ve dide bisazkirin.

Dr. Cuma

¹ Vorlesung: Lecture: Peyvdarî, Gotar

Kurtîya jîna min di nava çend rêz û dêran de

Ez di 28 gulana¹ sala 1937 de li gundê Kêstek de li Herema Cezîrê de li Kurdistana Surî de ji malbata Başokî Yezîdîyî Musulman ve hatime bizayîn; jiber ku fermana Bav û Kalên min li ser destên Selteneta Osmanî de der sedsalê nozdehan de li Şingalê de hate birakirin û bi darê zorê ve gumgume bi destên me ve dane bihilgirtin.

Min xwendina xweyî dibustanî li bajarê Qamişlo û Şamê de ji sala 1946 tanî sala 1959 de di nava dibustanên Suryanî de date bidawîkirin.

Di pêşî de di payîza sala 1959 de min li bajarê Şamê zanistgeha wê de di berê felsefê de date bixwendin.

Di pişt re di buhara sala 1960 li Elmanya Fêderalî de li bajarê Monîxê de di zanistgeha wê de di berê zanistîyên dewletê de tanî sala 1963 date bixwendin.

Di payîza sala 1963 bi saya Partîya Demokrati Kurdistan ve xwendin li Elmanya Demokratî de bi destên min û neh Hevalên dinî Partî ve hate bikevtin û min li Berlina Rojhilat de di Kolêca Abûrî de abûrîya siyasî date bixwendin.

Di tîrmeha sala 1967 de min têde Diplom di zanistîya mêmûwa abûrîyî siyasî de date biwergirtin û herwehaji têde di reşmeha sala 1972 de min nama Doktora di zanistîya mêmûwa abûrîya siyasî de date biwergirtin.

Ji sala 1973 – 1975 de min di warê wergerandinê de didate bikarkirin.

Ji sala 1975 tanî sala 1992 ve min li zanistgeha Humboldt de li bajarê Berlin de di berê mêmûwa abûrîya siyasî de bi giştî ve û di mêmûwa abûrîya siyasîya Dewletên Paşkevî de bi taybetî ve didate bikarkirin.

Ji sala 1953 de min xwe bi zimanê meyî Şêrîn û perest ve didate bimijûlkirin û wî û herwehaji mêmûwa me tevaya bala min bi ser xwe ve didatin birkişandin. Bi xewna zarotîya min ve dihate biderkevtin, ku ez di warê wî û herwehaji mêmûwa me de bidim bikarkirin û wan bidim bipêşvexistin, da ku milletê Kurd ji sedsalên navînî û bendîtîyê ve bête birizgarîkirin û bi serxwebûnê ve di nava Kurdistanê de bête bitackirin; jiberveji ve ez ji bona xendekarîyê ve ji bona Ewropa ve hatim biçûyîn.

¹ Di piştî lêgerandineke dirêj de li ser gotina Dêya min de ji bona mêmûwa zayîna min ve 28 gulana sala 1937 hate biderkevtin. Min û herwehaji piraniya Hevalên meyî din li Ewropa de 21 avadarê roja cejna Newrozê bi roja zayîna xwe ve didatin bitumarkirin.

Cîhanbînîya min di têgihîştina diyalêktîka jînê de li ser felsefa Zerdeştî, Aristo, Xanî, Hegel û Marx de tête bibingehkirin û pêkanîna Dewleteke Milîyî Serbixwe ve di nava Kurdistanê de li ser Rêbazê Barzanî û felsefa Xanî de tête bicî û biwarkirin.

Ji sala 1953 de û hêjê ez bi Endamê Partî ve têtîm biderkevtin û her û her ez bi jêhatî ve di nava rêzên wê de bi mîna Endamekî ve didim bikarkirin.

Ji sala 1960 tanî 1987 de min di nava rêzên Komela Xwendevanên Kurd li Ewropa de bi jehatîbûn ve didate bikarkirin û di 22 reşmeha sala 1960 li bajarê Planing de li nêzîkî Monixê de li Elmanya Fêderalî de min beşdarî di Civîna Pêkanîna Rêxistina Partî Demokratî Kurdistan li Ewropa de date bikirin û ji wê rojê de tanî niha ez di nava rêzên wê partîyê de didim bikarkirin.

Di nava salên 1979 tanî sala 1993 de bi Endamê Komîtîya Nawendî û Endamê Mekteba Siyasî ve dihatim biderkevtin

Ji sala 1996 de ez bi Nîşana Barzanî ve hatim bixelatkirin û herweh jî bi Rawêjkarê Siyasî ve jî bona Mesud Barzanî ve hatim bidestnîşankirin.

Ji sala 1964 ve min jinek Elmanî dayîte bianîn û lawekî me bi navê Ciwan ve tête bidîtin; yê ku ew bi yekekî ve jî Zanistvanên Gencên Elmanî ve di zanistîya Elektironik de tête biderkevtin.

Min di jîna xwe de jî xwe re bi zimanê Erebi, Ingilîzî, Suryanî, Farisî, Rusî û Elmanî dayîte bixwendin; belam min Suryanî û Rusî dane bijîbîrakirin.

Pêşgotina werger

Xwendevanên hêja û berêz!

Çima min ev nivîsta Hegel: Mêjûwa Felsefê ji bona zimanê meyî şêrîn û perst ve dayîte biwergerandin?

Hîç gûman têde niye, ku bingehê vê jî bi xewnên zarotîya min ve tête biderkevtin. Di tevaya zarotîya xwe de û herwehaji hêjbêtir di tevaya jîna xwe de pîrsa herî giringî tevaya jîna min bi vê ve dihate biderkevtin: Çima Kurd weha bi bindestên Erebb, Ecem û Rom ve têtin biderkevtin û hêjbêtir çima ew weha hêjî bi paşvekevtî ve têtin biderkevtin û çilo dê ew bêtin birizgarîkirin û bipêşkevtin û bi serxwebûna welatê xwe ve bêtin bitac û bixelatkirin?

Ev pîrsên hanê tevaya jîna min didatin bipoşandin û bimijûlkirin. Piştî lêgerandin û lêvenardineke dûr ûdirêj di mêjû û serpehatîyên miletên din de ji min re hate bidîyarkevtin, ku bes û bi tenha ve di rêya zanebûn u zanistîyê de em dikarin bi başî ve di bersivên wan pîrsan de bêtin biliberkevtin û bi kurttirîn dem û kêmtirîn gorî ve miletê xwe ji vê kambaxîya sedsalên navînî ve bidin birizgarîkirin; jiber ku tevaya bedbextîya me di nezanîya me de bi rast û durust ve tête biderkevtin. Bedbextîya me nezanîya me ye û nezanîya me bedbextîya me ye; jiber vêjî ve divê em şev û roj miletê xwe li ser bingehê zanebûnê, zanistîyê û serpehatîyên miletan de di seransî dunyayê de bidin bişiyarkirin û biperwerdekirin. Şiyarbûna miletê me bi şeweyekî zanistî ve bi rast û durust ve bi dermanê derdên me ve tête biderkevtin. Şiyarkirin jî di perwerdekirinê û fêrkirinê de tête biderkevtin.

Min xwest bîr û bawerîyên Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) di Peyvdarîyên li ser mêjûwa felsefê de di Berga Yekem de ji Sê Bergan ve di pêşî de bi zimanê meyî şêrîn û perst ve bidin biwergerandin û li ser Sêlkê û di Internêta de ji bona Xwendevanên Kurd ve bidim bibelavkirin, da ku belkê ew sûd ji xwe re ji bîr û bawerîyên Hegel ve di warên şiyarbûn, zanebûn û zanistîyê de ji bona bextiyarbûna jîna xwe û bextiyarîya jîn, pêşvexitin û serxwebûna miletê xwe ve jê bidin biwergirtin; jiber ku Hegel tevaya pêla zemanê xwe bi reman û bîr û bawerîyên dema vejandinê ve didatin bixemilandin- Kêm Remangîran wetov di tevaya jîna Rewşenbîrîna civaka

Elmanî de bi mîna Hegel ve didatin bikêrkin. Merov dikare bide bigotin, ku tevaya bingehê Dewleta Prosîyî Elmanî li ser bîr û bawerîyîn wî de hatibûn bidamezirandin û bisazkin. Bi Kurtî ve Immanuel Kant (1724-1804) û wî bingehê tevaya felsefa Elmanîyî Kilasîkî datin bingehkin û rêya dema vejandinê ji bona pêşkevîna Elmanya ve dane bixweşkin û ew ji hemû efsanên gen û genîyên ayînî ve dane birizgarikirin û rêya pêşkevîna jê re dane bihêsanîkin û bixweşkin.

Ez hêvidarim, ku Meletê Kurd jî dê xwe bi saya remanên rastîyên Remangîrîn wisa ve xwe ji van kambaxîyên efsanên ayînîyên weha ve bide birizgarîkin û tevaya welatê xwe ji germa wanî sedsalên navînî ve bide bimalandin û bipakkirin.

Di vê wegerandina hanê de dê pir kur û kêmanî bêtin biderkevtin; jîbervêjî ve ez ji dil û can ve ji Xwendevanan û Rexnevanan ve hêvîya lêbuhurandinê didim bikin. Ez hêvidarim, ku dê wergerandinên din deha bi baştir ve bêtin biderkevtin.

Herwehajî di vir de ez dixwazim ji dil û can sipasî Fewzî Esed bidim bikin; jiber ku wî ev nivîsta hanê dayîte birastkin û herwehajî wî hemû nivîstên minî din jî dane birastkin. Ji alîyê teknîkî de ez dixwazim sipasî Dr. Ciwan Cuma jî bidim bikin; jiber ku hemû nivîstên minî din jî wî ew dane biçakkirin.

Min tanî niha ev nivîstên hanê bi zimanê meyî şêrîn û perest ve dane binivîsandin û biçapkin yanî bisêlikkin:

Barzanî û Tevgera Azadîya Kurd

1931 – 1958.

Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Barzanî û Tevgera Azadîya Kurd

1958 – 1961

Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Kurtîya Mêjûwa Kurd û Kurdistanê

ji Despêkirina Mêjûwê Tanî ve Rojê Mohamed Emîn Zekî Beg
Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Mêjûwa Dewlet Û Mîrneşînîyên Kurd Di Pêla Musulmantîyê De

- Bergê Duwem ji Kurtîya Mêjûwa Kurd Û Kurdistanê, Mohamed Emîn Zekî Beg
Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Pirsiyarîya Kurd
Mêjûwa Kurdan û Niha Wan
(Civata Xweyîbûnî Kurdîyî Welatperwer), Dr. Bilêc Şêrkoh
Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Kurd
Rûnkirin û Dîtin
Kurd Nevîyên Mîdîyan, V. F. Mînoriskî, Hewlêr
Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Kurdîstana Turkî di Navbera Herdu Cengan de
Profîsor A. Hasretyan
Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Der Sitratîciya Siyasîyî û sipahîya
Tevgera Welatîyî Kurd, -Temaşekirinek ji bona Mêj û Niha, herwehaji yekeke din ji bona
Ayinde jî de, Dr. Ismet Şerîf Wanlî
Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Zanistîya Mêjûwê li Ewropa de, Felsefa wê, Şêweyê wê, Pêşkevîna wêna,
Rûnkirinên li ser Mêjûwa Kurdistanê û Dîroknivîsandina Rojhilatî de
Dr, Ismet Şerîf Wanlî
Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Tevgera Kurd di serdema nuh û niha de
Akadimîya Zanistîya Yekitîya Sovyêtê û Akadimîya Zanistîya Erminiya Sovyêtê, di sala 1987 de Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Mîr

Nikolo Mikavili

Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Peymana Civakî

Jean Jacques Rousseau

Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Pêşkevtina Sosyalistîyê ji Otopîyê tanî Zanistîyê

Friedrich Engels

Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Rola Kar di Veguhertina Meymûnan de ji bona Merov

Friedrich Engels

Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Manîfêsta Patîya Komonist

Marx, Engels, Di Weşanên Romahî de Elmanya û di

Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan, sala 1999 de

Derbarê Mafeyê Netewan di Nîşankirina Çarenûsa xwe de

Lenin

Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Şê kanî û Sê Pêkhatinên Markisistîyê

Lenîn

Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Zînetî Zimanî di nava Heremên Kurdî de

R. L. Tissabolov

Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Li ser rêya Azadîya Kurdistanê de

-Çendbîr û bawerî li ser hin rûdanê siyasîyê de ji sala 1956 – 1975

de- Dr. M. S. Cuma

Çapxana Rewşenbîrî, Hewlêr, Kurdistan. Di sala 1999 de

Li ser Tirba Şêro de,
Dr. M.S. Cuma, Berlin, di sala 1966 de

Sî sal li ser Mêjûwa Komela Xwedevanên Kurd li Ewropa de
Dr. M. S. Cuma, Berlin, di gelawêja sala 1986 de

Şerefname

Şeref Xanê Bedlîsî, Dihok, sala 2006

Wêşanxaneya Spîrêz

Çapxana Wezaretê Perwerdeyê, Hewlêr, di sala 2006

Evsane

Thomas More

Çapxan Xanî – dihok, Wêşanxaneya Spîrêz, sala 2008

Peyvdarîyên li ser Mêjûwa Felsefê de, Bergê I

HEGEL

Li ser Sêlikê, sala 2011

Pêşgotin

Di pêşî de ew li Heidelberg –Haydilberg- de di 28. çirya pêşî sala 1816 de hatine bi peyvdarîkirin

Mîrzayên minî hêjayên bilind!

Gava ku ez mêjûwa felsefê bi navroka van peyvdarîyan ve didim bikirin û ku ez îro di cara pêşî de ji bona nava vê Zanistgeha mezin ve têtîm biderkevtin: weha rê bi min ve bidin, ku ez di pêşî de vê pêşgotinê li vir de bidim bigotin; jiber ku ev bi rastî ve ji bona min ve bi taybetî ve bi dilxweşî ve têtê biderkevtin, ku niha di vê bêhna hanê de careke din berê jîyana minî felsefî di akadimîyekê de dide bidestpêkirin. Belê nîşana demê hatina xwe dide bixuyanîkirin, ku têtê felsefê careke din ji xwe re sozê guhpêdanê û evîndarîyê dide bihêvîkirin, ku bigir vê zanistîya lalî hanê careke din ji xwe re hêvîya wergirtina bilindkirina dengê xwe dide biwergirtin û ew ji xwe re dide bihêvîkirin, ku dunya kerbûyî ji bona wêna ve careke din guhekî pê bide bidan. Neçarîya demê ji bona berjewendîyên biçûkî tevayê ve ji bona jîyana rojane ve giringbûneke wehayî mezin pê date bidan, wehajî berjewendîyên bilindî li rastîyê de û xebata jê re hemû sermîyan û hemû hêzên giyan pêrejî destikên derveyî jî weha bi pîrbûn ve dihatin bitirxankirin, ku ji bona bilindbûna jîna navînê ve, ji bona giyanekî pakî ve û ji bona armancekê ve, ji yên ku wan nikarîbûn xwe bi azadî ve bidana bihiştin û serûştîyên wanî baş pê hatibûn bidîlîkirin û ew tanî radeyekî jî têtê hatin bigorîkirin; jiber ku giyanê cîhanê li rastê de weha pir pê dihate bikarkirin û wî nikarîbû xwe ji bona navîna xwe ve bide bizîvirandin û wî nema dikarîbû xwe bi xwe ve bi serhevdû ve bide bikomkirin. Belê niha ev şapê hanê li rastê de hate bişikenandin, jiber ku Netewê Elmanî xwe ji jêrbûnê ve date birakirin, jiber ku wî milîbûna xwe, ya ku ew bi bingehe hemû jiyana zindî ve têtê biderkevtin, date birizgarîkirin: weha divê em bidin bihêvîkirin, ku li kêleka dewletê de, ya ku ew hemû berjewendîyan di xwe de dide bidaqurtandin, wehajî Kenîse xwe bide birakirin, ku li rexê dewleta dunê de, ya ku li ser de tanî niha reman û westandin dihatin biderbaskirin, wehajî careke din jî li ser dewleta xwedê de bête biremankirin – bi gotinên din ve - ku li rexê siyasetê û yên din de pêrejî li ser rastiyên berjewendîyên tevayîyî girêdayî de wehajî li ser Zanistîyê de pê bête

biguhpêdan, da ku cîhana hişmendî azadîya giyan careke din ber bi jor ve bête bigeşbûn.

Em dê di mêjûwa felsefê de didin bidîtin, ku di welatên dinî Ewropî de, ji yên ku di nava wan de zanistî û fêrbûna liberkevtinê bi jêhatîbûn û hêjabûn ve têtin bikin, felsefe, jibil navê wê ve, bi xwe jî ve tanî bîrwerî û aghdarîyê hatîye biwindakirin û biberjêrkirin, lêbelê wê xwe di nava Netewê Elmanî de bi mîna nîşaneke taybetî ve dayîte bihiştin. Me ji xwe re ji serûştîyê ve karekî bilind dayîte biwergirtin, ku em bi Pasevanên vî agirê perest ve bêtin biderkevtin¹; bê çawan malbatên Eumolpidischen – Oymolpidişin- li Etên de parastina veşartîyên Eleusinischen –Eloysişin- ji yên Neşîvanên Girava Samothrake didane bixwedîkirin û bihiştin, ji yên ku ew bi limêjekê bilind ve ji bona Xwedê ve dihatin biderkevtin; bi mîna ku di berê de Netewê Cihu Giyanê Cîhanê Şiyarbûna bilind dabû bihilanîn, ji ya ku ew jê bi mîna Giyanekî nuh ve dihaten biderkevtin. Neçarîya demê û berjewendîya daxwazên mezinî cîhanê, ji yên ku min berî vê dabûn bibîrxistin, wehajî di nava me de karkirineke giring û bingehe ligel felsefê de rê li ber de date bigirtin û guhpêdaneke giştî ji bona wê ve date bimalandin. Wetov bi vê re hate biderkevtin, ku têde serûştîyên pûç xwe bi karkirî ve dane bimijûlkin, nizimbûn û xavbûnê ji xwe re gotina mezin di felsefê de dane bidestxistin û wan berên xwe didane bifirehkirin. Merov bi rastî ve dikare bide bigotin, ku ji gava li Elmanya de felsefê ji xwe re vekirina rê dayite bidestpêkirin, tucarajî weha bi bed ve di ser vê zanistîyê de nedihate bidîtin, mîna ku di wê de mê bi xwe ve dihaten biderkevtin, tucarajî valabûn û tarî weha di ser re nihatiyên biderbasbûn û wehajî bi pîvaneke wetov him bi gotin û himjî bi karkirin ve di zanistîyê de nihatiyên bikin, têbigota ku wê desthilatiya xwe dabû biwindakirin. Bi dijî vê xavbûnê ve xebatkirin, ligel sorbûn û cûtandinên gotinên Elmanî de karkirin, da ku felsefe ji bitenabûna xwe ve bête biderkevtin, ya ku ew pê hatibû bipenakirin, divê em ji bona van karan ve bêtin birawestandin, jiber ku em ji bal kûrbûna giyanê –canê, dirûnê- demê ve ji bona vê ve têtin bidaxwazkirin. Bihêlin, ku em bi hev re tîrêjên rojêyî sorê beyanî ji bona

¹ Em niha bi carekê ve weha bi dûrî ve hatine bikevtin, ku em weha bi pêwistîyên giring û giran ve hatine bigihandin, ku bes û bi tenha ve ji bona me ve reman û çiyên din dikarin bi rast ve bêtin biderkevtin, ji yên ku ew xwe li ber hişê me de dikarin bidin biragirtin. – Dewleta Pîrosî wêxaxê ji me re bi nêzikî ve tête biderkevtin, gava ku ew xwe li ser jîrbûnê de bide biavakirin.

demeke sipehîtir ve bidin bipîrozkirin, ya ku têde tanî niha di derve de giyanê zîvarî ji bona nava xwe ve bête bivezîvirandin û ew bi xwe ve ji bona xwe ve bikaribe bête bihatin û da ku ew ji bona dewleta xweyî dinê ve cih û zemînê bi destên xwe ve bide bixistin, li cihên ku Dilxweş xwe li ser berjewendîyên rojê de bidin biberzkirin û ew her û her ji bona rastîyê, hergavîyê û dilovanîya Xwedê ve têtin biderkevtin, dilovanî bi blidntrîn ve bidin bidîtin û wetov jî lê bidin bitemaşekirin.

Emê pîr, ji yên ku ew di nava şapên zeman de bi merovên sitewyayî ve hatine biderkevtin, dikarin we bi bextiyarî ve bidin bipesinandin, ji yên ku xortanîya wan di nava van rojên hanê tête bikevtin, da hûn wê ji bona rastîyê û zanistîyê ve bi bêderd ve bikaribin pê bidin biguhpêdan. Min jîna xwe ji bona guhpêdana zanistîyê ve dayîte bitirxankirin, ev jî ji bona min ve bi bextiyarî ve tête biderkevtin, belê nihajî ez xwe li cihekî de didim bidîtin, ku ez dikarim têde tanî radeyekî bilind û di xelekeke kêrdarîyî fireh de ji bona belavkirin û geşkirina berjewendîya zanistîyeke bilind bidim bikarkirin. Di pêşî de dê ezê bikaribim we ji bona wê ve bi xwe ve bidim birêberîkirin. Ez hêvîdarim, ku ez dê di vê de bêtîm biserkevtin û bawerîya we bidim bigirtin û bidestvexistin. Lêbelê di pêşî de divê ez vê ji xwe re nedim bidanîn, mîna ku hûn dê bi herawayekî ve bes û bi tenha ve bawerîyê bi zanistîyê ve û bawerîyê bi xwe ve ligel xwe de bidin bianîn. Mêrxasîya rastîyê, bawerî bi hêza giyan ve bi mercê pêşîyî felsefê ve tête biderkevtin. Merov, yê ku ew bi giyan ve tête biderkevtin, divê her û her li xwe de bi xwe ve bi hêjabûn ve bide bitemaşekirin, bi mezinbûn û hêza giyanê xwe ve ew nikare bi têrbûna mezintir ve bide biremankirin; ligel vê bawerîya hanê de dê weha bi dujwar û sert ve bête biderkevtin, heger ku ew xwe li ber wî de nede bivekirin. Di pêşî de cehera poşandî û girtîyî Gerdûn tu hêz jêre nayête biderkevtin, ya ku ew dikare xwe li ber mêrxasîya zanebûnê de bide biragirtin; divê ew xwe li ber wê de bide bitewandin û divê ew dewlemendbûnen xwe û kûrbûnên xwe ji bona wê ve li ber çavan de bide bidanîn û ew wan ji bona xweşîyê ve ji bona wê ve li ber çavan de bide bidanîn û ew wan ji bona xweşîyê ve bide bidan.

Peyvdariyên li ser Mêjûwa Felsefê de

Li nik mêjûwa felsefê de rûnkirin xwe xweser dide biçengkirin, ku dê ew bi rastî ve bi gupêdaneke mezin ve bête biderxistin, gava ku bijara wê bi lênerîke hêjabûn ve bête biwergirtin, lêbelê ku ew bi xwe jî ve guhpêdanekê dide biwergirtin, gava ku armanca wê bi şaşî ve bête biliberkevtin – belê ev guhpêdana hanê dikare wetov bi wê pilêbûnê ve ji bona girngbûna bilindbûnê ve bête bidiyarkirin, bê ka çi wêne li ser Felesefê û ji yê wêyî şaşbûyî de tête biderkevtin û çi mêjûwa felsefê ji bona vê jî ve dikare bide bikirin. Jiber ku ji mêjûwa felsefê ve dê bi durustî ve belgeyekî pûç ji vê zanistîyê ve bête bikişandin.

Divê ku ew ji bona daxwazkirinê ve bi dadwer ve bête biderkevtin, ku her mêjûwek, ya ku ew ji bona kîjan babetî jî ve bête biderkevtin, divê rastîyan bi bê bendîtî ve, bi bê berjewendîyeke taybetî û armancekê ve di rêya xwe de bide biderxistin. Ligel bi cihkirinekê ve ji bona daxwazeke wetov ve belê merov pê nayête bidûrkevtin. Jiber ku bi neçarî ve mêjûwa bijarekê ligel wênekirinan de bi nêzîktirîn ve tête bipêwendîkirin, ji yên ku merov ji xwe re wan di serê xwe de dide bidurustkirin. Li gora vê de ew kes ji xwe re dide binîşankirin, bê ka çi ji bona wîna ve bi giring û armanckirî ve tête biderkevtin û pêwendîya rûdanan ji bona wîna bi xwe ve helbijartinekê ji bona peyvîna li ser bûyînan de dide bianîn, ku ew bi şeweyekî ve tête bigotin, bê ka ew li jêr çi dîtinan de têtin bidanîn. Weha dikare ev bête bikirin, li gora ku merov ji xwe re wênekirinan jê dide bidurustkirin, gelo dewlet çîye, ku Xwendevak di mêjûwa siyasîyî welatê xwe de li ser wê de tête bi rastî ve tiştêkî nade bidîtin, çîyê ku ew lê tête bigerandin. Hêjîbetir ev dikare li nik mêjûwa felsefê de bête bicihhatin; dibe jî ku raxistinên ve mêjûwê xwe bidin biderxistin, ya ku tête merov tevayên din belkî dikare bide bidîtin, lêbelê bes û bi tenha ve ne yê ku merov bi felsefê ve dide bidanîn.

Li nik mêjûwên din de wênekirin ji bijarê ve tête bicihkirin, bi kêmanî ve ew ji pêkhatinên wîyî bingehî ve tête biderkevtin, dibe ku ew bi welatekî, miletekî nîşankirî ve yan jî bi bine malekê ve bi carekê ve, yan jî bi zansîfîya jimargerîyê, Fizîk hd. ve yan jî bi hunerê, nigaryê hd. ve tête biderkevtin. Lêbelê zanistîya felsefê bi cudabûn ve bi ziyar ve bi beramberî zanistîyên din ve tête biderkevtin, heger ku merov ji xwe re bide bixwestin. Weha

pêrejî cudabûnên dîtinan li ser têgihîştina wê de, li ser çî divê û çî dikare ew bide bikirin, têtin biderkevtin. Heger ku ev mercê pêşî ji wênekirina bijara mêjûwê ve ne bi hîmkirî ve bête biderkevtin, weha bi neçarî ve mêjû bi xwe ve dê bi tevayî ve hinekî bi hejandî ve bête biderkevtin û dê ew bes û bi tenha ve bi rawestandî ve bête bihiştin, heger ku ew wênekirineke nîşankirî ji xwe re bide bidanîn, lêbelê dê ew xwe êtir di wekhevbûnê de ligel cudabûnên wênekirinên bijarê xwe de bi sivikî ve sûcdar bi yekalîbûnê ve bide biderxistin.

Lêbelê ew ziyana hanê xwe bes û bi tenha ve di temaşekirineke derveyî de li ser vê nivîsandina mêjûwê de dide bivegerandin. Wetov ligel wî de ziyaneke kûrtirî din pêre tete biderkevtin. Heger ku têgihîştinên cuda ji bona zanistîya felsefê ve bêtin biderkevtin, weha pêrejî têgihîştî bi rastî ve bi tenha xwe ve dikare bide biderxistin, ku merov li ber nivîsandinên Fêlesovan de dikare bête biliberkevtin, ji yên ku wan ew bi wê têgihîştinê ve dane binivîsandin. Belê li nik remanan de nemaze remanên yarîkirinê tete bigotin, ew bi carekê ve bi tiştêkî din ve têtin biliberkevtin, ji mîna ku ew bes û bi tenha ve bi têgihîştina rêzaziman ve tete biliberkevtin û ew wê bi rastî ve di xwe de dide bihilgirtin, lêbelê bes û bi tenha ve ew wê ji xwe re tanî sînore wênekirinê dide biwergirtin. Merov dikare pê ji xwe re nasînekê ji gotinên, pevîkên yanjî, heger merov date bixwestin, ji bîr û bawerîyên Feylesofan de bide bimaldarîkirin, xwe ligel bingeh û peyvînên bîr û bawerîyên wisa de gelekî bide bimijûlkirin û bingehê serokî li nik van hemû pêwestandinan de – bi rastî ve di liberkevtina pevîkên de - nîkaribe bête biserkevtin. Ev jî ne ji kêmbûna nivîsandina bergên pir ve ji fêrkirinên mêjûwa felsefê ve tete biderkevtin, heger merov bixwaze, ji yên ku jê zanîna tişt tete biderkevtin, ji yên ku wan Nivîskaran bi nivîsandina wan ve weha bi pîrbûn ve xwe pê dabûn biêşandin. Nivîskarên mêjûyên wisa xwe ligel cenaweran de dikarin bidin biwekhevkirin, ji yên ku wan tevaya awazên musiqakê bi hev re ji xwe re dane bibihîstin, lêbelê ew di navroka wê de û di lihevhatina van ahengan de nihatine biliberkevtin.

Ev zînetî bi navkirî ve weha ew li nik tu zanistîyekê de bi pêwistî ve wetov bi mîna li nik mêjûwa felsefê de nayete biderkevtin, divê di pêşî de pêdeçûnek bête bikirin û tede îcar babet bi rast û durust ve bi bingehî ve bête bidanîn, ji yê ku divê merov li ser mêjûwa wî de bête biaxivtin. Jibervêjî ve merov dikare bide bigotin, bê çilo merov dikare derbarê babetekî de bide bidestpêkirin, ji yê ku belê navê wîna bi pir carî ve tete

biderkevtin, lêbelê ji yê ku merov hêjî li ser de nade bizanîn, bê ka ew bi çî ve tête biderkevtin. Merov li nik reftareke wetov de ligel mêjûwa felsefê de hîç rêyeke din ji bil yekekê de dikare lê bide bigerandin yanjî bide biwergirtin, ku têde li cihekî de û carekê jî ji caran ve navê felsefê hatîye bidan. Lêbelê bi rastî ve, heger ku têgihîştina felsefê ne li ser şeweyekî de ji ber xwe ve, lêbelê li ser şeweyekî zanistî de divê hatibe bihîmkirin, weha dê reftareke wisa zanistîya felsefê bi xwe ve bide biderxistin. Jiber ku li nik vê zanistîya hanê de ev bi xwe ve tête biderkevtin, ya ku têgihîştina wêna bes û bi tenha ve wetov bi diyar ve destpêkirinê dide biderxistin û bes û bi tenha ve tevaya reftarkirina vê zanistîyê belgehê bi cihkirina wê bi xwe ve dide bidîtin, belê merov dikare bêje, ku têgihîştina wê û ew bi xwe jî ve tanî radeyekî li ser encamê wê reftarkirina zanistî ve tête biderkevtin.

Di vê pêdeçûna hanê de jibervêjî ve pêrejî têgihîştina zanistîyî felsefê, babetê mêjûwa wê tête bimerckirin. Lêbelê pêrejî di tevaya vê pêdeçûna hanê de, ya ku ew bes û bi tenha ve divê xwe li ser mêjûwa felsefê de bide bihiştin, bi wî corî bi xwe ve bide bireftarkirin, bi mîna ku niha li jor de li ser felsefê bi xwe de hatîya bigotin. Bê ka çî di vê pêdeçûna hanê de dikare bête bigotin, ew bi kêmanî ve di berê de hatîye bidanîn, ne ku ew bi pîrbûn ve bes û bi tenha ve di rêya reftarkirina mêjûwê bi xwe de dikare bête bicihkirin û bixuyanîkirin. Ev daxuyanîkirina niha bes û bitenha ve ji ber vî hoyê hanê ve ne li jêr celebê ji mercên ji berxwe ve dikarin bêtin bidanîn. Lêbelê ev daxuyanîkirinên hanê di pêşî de didin bidanîn, ji yê ku çî bi rastîya wan ve di piştî encamên bingeşîyî de bikaribin bêtin biderkevtin, bes û bi tenha ve ji bona wê rastîyê ve bi berjendî ve dikare bête biderkevtin, ya ku ew di pêşîya pêşî de navrokeke giştî ji bona zanistîyekê ve bi carekê ve ji xwe re dikare bide biwergirtin. Ew divê jê ji xwe re sûd bikaribe bide biwergirtin, ku ew pê pir pirsan û daxwazan bide binayînkirin, ji yê ku merov ji berkevtinên sadeyî ve ji bona mêjûweke weha ve dikare bide bikirin.

Pêdeçûn di mêjûwa felsefê de

Li ser guhpêdana vê mêjûwa hanê de temaşeger dikarin ji pir alîyan ve lê bidin binêrîn. Heger ku em vê guhpêdana hanê di deqa navîna wê de bidin biderxistin, weha em li vê deqa navînî de di pêwendîya wîyî cewherî de di mêjûwa wêyî vexuyanî de ligel pileyê niha de dikarin lê bêtin bigerandin, yê ku felsefe pê hatiye bigihandin. Ev pêwendîya hanê ne bi yekekê ve ji guhpêdanên derveyî ve tête biderkevtin, ji yên ku ew li nik mêjûwa vê zanistîya hanê de li ber xistina çavan de dikarin bêtin biwergirtin, lêbelê hêjbêtir ew serûştîya navînîya nîşankirina xwe dide biderxistin, ku rûdanên vê mêjûwa hanê bi rastî ve bi mîna hemû rûdanan ve xwe di kêrê de didin bipêşvexistin, lêbelê ew bi şêweyekî taybetî ve bi ber ve têtin biderkevtin – ew jî bi vê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew dê li hêre de bi nêziktir ve lê bête bitemaşekirin.

Çi ji me re mêjûwa felsefê dide biderxistin, ma gelo ew di rêza canên pak de, di temaşegeha Pehlewanên Hişmendê remankirî de tête biderkevtin, ji yên ku ew bi hêza vê hişmendîya hanê ve ji bona nava cewhera tiştan ve, ji bona nava serûştîyê û can ve – ji bona nava cewhera Xwedan ve hatine bikevtin û ji yên ku wan ji mer re di gewretirîn xiznê de, di xizna naskirina hişmendîyê de tête dane bikarkirin. Rûdan û reftarkirinên vê mêjûwa hanê jibervêjî ve bi vî rengî ve têtin biderkevtin, ku di navrok û hêjabûna wê de neji Kesayetî û neji rûçikê xweyî Neferîtî tête têtin biwindakirin – mîna bi dijî vê ve di mêjûwa siyasî de Nefer li gora rûçikên wiyî seruşti, genitikî, xwîngermbûna wî, tîn û lawazîya sincîya wî de, belê bi carekê ve li gora wê de, ya ku tê de ev Neferê hanê tête biderkevtin, ji yê ku ew bi kirdarên kirinan û rûdanan ve tête biderkevtin -, bi mîna ku li vir de bi pîrbûn ve tête diyarkirin weha bi rast û durust ve bêtin biderkevtin, çend bi kêmtir ve ji bona rola taybetîyî Neferî ve di pêgirêdanê û karê wî de bête biderkevtin, çend bêtir ew bi dijîvêjî ve ligel azadîya remankirinê de, ligel tevaya sincîya merovan de bi mîna merovan ve bêtin biderkevtin, çend bêtir remana bê taybetî bi xwe ve bi kirdarê duruskirinê ve bête biderkevtin,

Ev kirinên remanê di pêşî de bi mîna mêjûwa tişteki ve di mêj de têtin bidiyarkevtin û ew li rexekî dinî rastgeha me de tête bidanîn. Lêbelê bi rastî ve, em çine, gelo em pêrejî bi mêjûwê ve têtin biderkevtin yanjî bi rastir ve mîna – di vir de di vê deverê de, bi mêjûwa remanê ve – ku derbasbûn bes û

bi tenha ve bi rexekî ve tète biderkevtin: ya ku em tède bê çilo derdikevtin, di civakîtîya hermayîyî ne çirandî de ligel wê de tète bibestandin, weha ku em bi mêjûwê ve têtin biderkevtin. Maldarîya bi xwe ve şiyarbûna hîşmendî ve, ya ku ew ji me re û tevaya dunyaya niha ve tète bimaldarîkirin, ne xweser hatîye birabûn û bes û bi tenha ve ew ji zemîna niha ve hatîye bikatkirin; nemaze ev bi binge hî ve jê di rêya tuxumbûnekê û ji nêzîkbûn ve di rêya encamê kar de tète biderkevtin û bi rastî ve ew di karê hemû nivşên berê de ji tuxmên merovan ve tète biderkevtin. Weha bi başî ve hunerên ji derveyî jîyanê ve, koma ji alavan û jîrbûnan ve, dam û destgehên û reweştên ligelhevdûyî xweşîyê û jîyana siyasî de hemû bi hev re bi encamekî ve ji remankirinê ve, ji dozandinê ve, ji pêwistîyan ve, ji derd û kulan ve, ji gefan ve, ji xwestî û bicihanîna nihayê mêjûwa meyî derbasbûyî ve têtin biderkevtin: weha ev tète biderkevtin, bê ka em bi çi ve di zanistîyê de û nêzîktir di felsefê de têtin biderkevtin, pêrejî divê em ji bona reweştê ve bidin bisipaskirin, ya ku wê xwe di nava hemûyan re, ji yê ku ew tète binemankirin û ji yê ku ew pêre jî hatibû binemankirin, xwe bi nala, mîna ku Herder¹ ew dabû binavkirin, daqurtandina zincîreke perest ve dide biderxistin û bê ka çi ji berê de dunyayê ji xwe re dayîte biderxistin û wê ew ji me re dayîte bihiştin û bibîrxistin.

Lêbelê ev rewešta hanê ne bes tenê bi Kevanîya malê ve tète biderkevtin, ji ya ku ew bes û bi tenha ve wergirtîyan bi dilsozî ve dide biparastin û ew wan ji bona Lidûhatinan ve bi bê guhertin ve dide bihilanîn û dide biberdestxistin; mîna ku derbasbûna serûştîyê di veguhertinên bê dawî de û di jêhatbûnên gewde û perwazên xwe de bes û bi tenha ve her û her li nik qanûnên xweyî kokî de tète bimayîn û ew tu pêşkevtinan nade bikirin. Ew ne bi wêneyekî kivrîyî ne livandî ve tète biderkevtin, lêbelê ew bi zindî ve tète biderkevtin û weha ew bi mîna şapek xurt ve tète biserhevdûkirin, ji yê ku ew xwe dide bimezintirkirin, çend ku ew xwe bêtir ji koka xwe ve bide bidurkirin.

Navroka vê rewešta hanê bi vê ve tète biderkevtin, bê ka çi canê cîhanê dayîte biderxistin û canê tevayî ne bi bédengî ve tète birawestandin. Lêbelê ligel canê tevayî de ev bi binge hî ve tète biderkevtin, ji yê ku em ligel wî de li hêre de didin bikarkirin. Dibe, ku li bal Neteweyekî ve wisa bête

¹ Nivîstên Herder: Li ser mêjûwê û felsefê de, Beşê V, R. 184-186 (Stuttgart u. Tübingen, 1828).

biderkevtin, ku fêrkirina wê, hunera wê, zanistîya wê – dewlemendbûna canê wê bi carekê ve bi rawestyayî ve bête biderkevtin, mîna ku ew bigir li nik Çînîyan de ji bona nimûne ve têtê bidiyarkirin, ji yên ku ew ji hezar salan ve di hemû waran de jî mîna îro ve weha bi pêşkevî ve dihatin biderkevtin. Lêbelê canê cîhanê xwe ne bi vî rengî ve ji bona berjêrbûna bêkêrbûnê ve dide birawestandin. Ev bi xweji ve xwe li ser têngihîştina wîyî sade ve dide bihîmkirin. Jîyana wî di kirinê de têtê biderkevtin. Kirin bi xwedanê malekî heyî ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew bi mercê wê ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew jêre têtê biberpêkirin û ne ku ew belkî hinekî bête bibêtirkirin, ji ku ew di rêya bi serpêvekirina metiryal de bête bifirehkirin, lêbelê ew bi taybetî ve di rêya karkirin û veguhertina bingehî de têtê biderkevtin. Bê ka çî weha her Nîfşekî ji Zanistîyê ve, ji berkirina canî ve ji xwe re dayîte bianîn, gelo ew bi perçeyekî lipaşmayî ve têtê biderkevtin, ku têtê tevaya cîhanê berê bi hev re ji xwe re dane bihilanîn, perestekî, ku têtê hemû Ademzade hatine bibeşdarîkirin, bi hemû tiştên ku di rêya jînê de ji wan re hatine bialîkarîkirin û bi hemû tiştên ku ji wan re ji kûrbûna serûştîyê û ji can ve hatine bidestkevtin û wan ew bidestkevtinên hanê tevde bi sipasî û bextyarî ve dane biwergirtin. Ev lipaşmayîna hanê têtê biwergirtin û pêrejî ew têtê bisipartin. Ev canê her Nîfşekî hatî dide bikirin, ji yê ku pêkhatina can bi mîna hogirî ve têtê biderkevtin, ji yê ku bîr û bawerîya wî, layengerîya wî û zengîniya wî dide biderxistin: pêrejî dê ew wergirtina berdayî ji bona madeke berdestî ve bête binizimkirin, yê ku ew ji bal can ve têtê bigirandin. Wergirtî bi vî corê hanê ve têtê biveguhertin û mada bikarhatî êtir pê têtê bizengînkirin û pêrejî têtê bihiştin.

Ev weha ji bona me û her dîtina demekê û kirinekê ve têtê biderkevtin: Zanistî, ya ku ew têtê bidîtin, wê bidin biserhevdûkirin, xwe pê bidin bifêrkirin û êtir wê pê bidin bipêşvexistin û wê ber bi cihekî jor ve bidin biberzîkirin. Ev jî têtê bikirin, gava ku ew wê ji xwe re bidin biwergirtin û ew jê tiştêkî bi taybetîyî wêyî beramberî ve bidin bidurustkirin, ji yê ku ew berê dihate biderkevtin. Di vê serûştîya berkirinê de êtir têtê bikevtin, Hebûna yekekî ji canê cîhanê ve bi mercekî ve divê bête bidanîn û ew di wergirtinê de divê bête biveguhertin, ku felsefa me di cewhera xwe de bes û bi tenha ve di pêwendîyan de ligel ya berê de bi Hebûnê ve dikare bête bigihandin û jê ew bi neçarîti ve dikare xwe bide biderkirin. Weha veçûna mêjûwê wetov têtê biderkevtin, ya ku ew ji bona me ve ne bi bûyînên tiştên

bêgane ve tète biderkevtin, lêbelê ev bi bûyînên me ve tète biderkevtin û ew bûyînên zanistîya me dide bipêkxistin.

Ji serûştîya li vir de ji pêwendîya dayînî ve jê wênebûn û pirs têtin bigirêdan, ji yên ku ew li ser nîşankirina mêjûwa felsefê de dikarin bêtin biberçavxistin. Nasîn di wê bi xwe ve pêrejî nêzîkkirina encamkirinê li ser armanca xweyî de dide bidan, di rêya xwendinkarîya mêjûwa vê zanistîyê de merov ji bona nasîna vê zanistîyê bi xwe ve tète birêberîkirin. Hêjbêtir nîşankirinên ji bona şeweyê refarkirina vê mêjûwê ve di nava pêwendîyekê de têtin bikevtin, ji ya ku axivtineke nêzîkkirî li ser de jibervêjî ve bi armanca bingehîyî vê pêdeçûnê ve divê bête biderkevtin. Pêrejî divê bi rast û durust ve têgihiştina wê bête biwergirtin, ya ku jê re felsefê dide bixwestin, belê hêjbêtir ya ku ew jê re bi bingeh ve dide bidanîn. Li vê derê de, mîna ku di berê de hatîye bigotin, giftûgokirina zanistîyî vê têgihiştinê li hêre de cihê xwe nikare bide bidîtin: weha bes û bi tenha ve xwestina axivtinê li ser de bes vê armanca hanê dide biderxistin, ne bes tenê ku serûştîya vê bûyînê bi berkevtî ve bikare bide bicihkirin, nemaze hêjbêtir wê ji bona wênebûnên hatî ve bide bianîn.

Ev ne bes bi derkevtineke bi bê kirdar ve tète biderkevtin, mîna ku em ji xwe re li jêr derkevtinê de ji bona nimûne ve derkevtina rojê, derkevtina heyvê hd. didin biwênekirin – ne jî bes bi livandinekê ve di navînîya bê liberxwedana cih û demê de tète biderkevtin. Lêbelê çi li ber wênekirinên me de divê bête biderbasbûn, ew bi kirinên remana meyî azad ve têtin biderkevtin; ew bi mêjûwa cîhana remanan, cîhana zanevanan ve tète biderkevtin, bi mîna ku ew hatîye biderkevtin. Bi mîna ku wê xwe dayîte bidiyarkirin. Ev bi layîngirîyekî kevnar ve tète biderkevtin, ya ku pê merov xwe ji cenawer ve dide bicudakirin, ev jî bi remankirinê ve tète biderkevtin; em dixwazin li nik vê de bêtin bimayîn. Çi merov bi hêjatir ve dide biderxistin, ji mîna ku ew bi cenawerekî ve bête biderkevtin, ew li vê derê de bi saya rêya remanan ve tète bicudakirin. Hemû çi bi merovî ve tète biderkevtin, bi her awayekî ve çilojî ew bête bidiyarkirin, bes û bi tenha ve ew pê bi merov ve tète biderkevtin, ku reman têde dide bikêrkirin û têde wê dayîte bikêrkirin. Belê reman, hegerjî ku ew pêrejî wetov bi cewherî, bingehî û kêrdarî jî ve bête biderkevtin, weha divê ew ligel pir alîyan de bide bikarkirin. Lêbelê bi nêzîktir ve ji bona gihandineke durustir ve divê bi vê ve bête biguhpêdan, li ku reman tişteki din ne xwe pê dide bikarkirin û nejî xwe pê dide bimijûlkirin, lêbelê li wêderê de bes û bi tenha ve ligel xwe

de – êtir ligel hêjatîrîn de – dide bikarkirin, ew bi xwe ve li xwe de dide bigerandin û xwe dide bibilindkirin. Mêjû, ya ku em wê li ber xwe de didin bidîtin, ew bi mêjûwa ji xwe ve bi xwe ve ji dîtina remanê ve tête biderkevtin û li nik remanê de ev corê hanê tête biderkevtin, ku ew bes û bi tenha ve xwe bide bidîtin, di gava ku ew xwe dide bidiyarkirin – belê ku ew bes û bi tenha ve tête behebûnkirin û ew bi rastî ve tête biderkevtin, di gava ku ew xwe dide bidîtin. Ev vederxistên hanê bi felsefan ve têtin biderkevtin. Ev rêza van vederxistin, van dozandinan, ji ya ku ew ji remanê tête biderkevtin, xwe bi xwe ve dide bidozandin û evjî bi karê sê hezar û pêncsed salî ve tête biderkevtin.

Reman, ya ku ew di cewherê de bi remanê ve tête biderkevtin, biserêxwe û bi xwe ve bi mayîne ve tête biderkevtin. Ev, çi bi rastîyê ve tête biderkevtin, bes û bi tenha ve di nava remanê de tête bihilanîn. Rastî ne bes tenê di îro û sibehê de, lêbelêjî ji derveyî hemû deman ve tête biderkevtin; jibervêjî ve ew di demê de tête biderkevtin, ew hergav û di her zemanekî de bi rast ve tête biderkevtin. Belê çilo remana cîhanê bi vê ve tête bigihandin û bi xwedan mêjû jî ve tête biderkevtin? Di mêjûwê de ev tête biderxistin, ji ya ku ew tête biveguhertin, ji ya ku ew bi mêj ve tête biderkevtin, ji ya ku ew ji bona tarîya mêjîtyê ve hatîye biberjêrkirin, ji ya ku ew nema êtir bêtir tête biderkevtin. Remana neçarîyî rast – û bes û bi tenha ve em ligel ya wisa de li hêre de didin bikarkirin – lêbelê jêre karîna hîç veguhertinekê nikare bête biderkevtin. Pirs, çi li vêderê de ligel vê de bi girêdayekê ve tête bidîtin, bi ya pêşî ve tête bigirêdan, bê ka em li çi de dixwazin bidin bitemaşekirin? Lêbelê duwem divê em pêrejî ji derveyî felsefê ve hêjî xwe ligel komekê de ji berkirinên giring ve bidin bimijûlkirin, ji yên ku ew wehajî pêrejî bi karên remanê ve têtin biderkevtin û tevlivêjî de divê em wan ji temaşekirinên xwe ve bidin bivegirtin. Karên wetov bi oldaryê, mêjûwa siyasetê, destûrên dewletê, hûnerê û zanistîyan ve têtin biderkevtin. Pirs xwe dide biderxist: çawan ev karên hanê dê xwe ji yên din ve bidin bicudakirin, ji yên ku ew bi bijarên me ve têtin biderkevtin; pêrejî: çilo ew xwe di mêjûwê de ligelhevdu de didin bireftarîkirin? Li ser van herdu rûçikên hanê de li ser bi ya bi sûd ve divê merov bide biaxivtin, da ku em xwe bidin birêberîkirin, bi çi liberkevtinê ve divê em mêjûwa felsefê li vêderê de bidin biaxivdarîkirin. Bi serdejî ve divê merov sêyem di pêşî de lênerîneke giştî ji xwe re bide biwergirtin, berî ku merov dest bi yeka yekan ve bide bikin: jiber ku dê merov ji pîrbûna yeka yekan ve, ji pîrbûna daran ve daristanê, ji pîrbûna

felsefan ve felsefê nema dikare bide bidîtin. Merov dixwaze felsefên teka teka ji bona ser teveyê bide birakişandin. Can dide bidaxwazkirin, ku ew wênekirineke giştî ji armancê, ji nîşankirina teveyî ve bide biwergirtin, da ku merov bide bizanîn, bê ka merov çi jê dide biçavdêrîkirin. Merov dixwaze diyar bi giştî ve bide bidîtin, ji ya ku merov wê di pişt re ji ber çavan dide biwindakirin. Gava ku merov ji bona nava perçeyên teka tekan ve tete bikevtin. Bi rastî ve perçên teka tekan hêjabûna xweyî baş di rêya pêwendîya xwe de ligel teveyê de didin biwergirtin. Li tu cîyan jî de ev bi bêtir ve bi vî corî hanê ve nayête biderkevtin, bi mîna ku ew li nik felsefê de û wehajî pêrejî ligel mêjûwa wê bi xwe ve tete biderkevtin. Li nik mêjûyekê de bi rastî ve bi cihkirina wêna ji bona teveyê ve hinekî bi kêmtir ve bi pêwist ve tete biderkevtin, bi mîna ku ew li nik zanistîyekê bi xwe ve tete biderkevtin. Jiber ku mêjû di pêşî de bi mîna rêzekê ve ji rûdanên lihevraştatîyên li dûhevdu de tete bidiyarkirin. Her rastîyek bi tenha ve ji bona xwe ve tete biderkevtin; bes û bi tenhave li gora demê de de pêwendîyên ligelhevdu de bêtin bidiyarkirin. Lêbelê di mêjûwa siyasî de ev bi dilê me ve nayête biderkevtin. Bi ber guhên me ve tete bikevtin, ku em tede pêwendîyên ligelhevduyî niçarî de didin binaskirin, ji yên ku tede rûdanên yeka yek cihê xweyî taybetî û pêwendî di armancekê de û pêjî mebestekê ji xwe re dide biwergirtin. Jiber ku mebest di mêjûwê de bi pêwendîyekê, hevgerîdanekê ve ligel teveyê ve tete biderkevtin. Derkevtina vê teveyê li berçavan de ango wêçaxê bi naskirina mebesta wê ve tete biderkevtin.

Jibervêjî ve ev xalên hatî têtin biderkevtin, ji yên ku ez dixazim bes ji bona wan ve pêdeçunekê bidim bikirin.

Xala pêşî dê wilo bête biderkevtin, li ser nîşankirina mêjûwa felsefê de, li ser giringbûna wê. Li ser têgihiştin û armanca wê de bidin bixeberdan, ji yên ku jê kêr xwe ji bona şeweyê reftarkirina wê didin biderxistin. Nemaze dê xwe ligel de bi mîna xaleke deha bi giringtir ve pêwendîya mêjûwa felsefê li ser zanistîya felsefê bi xwe ve bide biderxistin: ango ku ew ne bes tenê bi derveyî ve, bi kirinê ve, bi berkirinê ve ji bona navrokê ve xwe dide biderxistin, lêbelê ew xwe bi mîna navrokê ve – ev, ya ku ew xwe bi mîna mêjûwê ve dide bidiyarkirin, bi xwe ve bi zanistîya felsefê re tete biderkevtin: mêjûwa felsefê bi xwe ve bi zanistî ve tete biderkevtin û wetovjî ew dê bi zanistîya felsefê ve li gora bingehê serokî de bête biderkevtin.

Xala duwem divê têgihiştina felsefê bi nêzîktir ve bête bibingehkirin û jê bête binîşankirin, bê ka çi ji mada bê dawî ve û ji pir alîyên fêrbûna canîyî miletan ve divê ji mêjûwa felsefê ve bête bivegirtin. Bi bêyî vê jî ve oldarî û remanên têde û li ser wê de, bi taybetî ve di gewdeyên evsanyê de di berê de di rêya mada wê de wehajî fêrbûna zanistîyan (remanên li ser dewletê, erkan û qanûnan de) di rêya perwaza xweyî felsefî de weha bi nêzîkî felsefê ve têtin bikevtin, ku mêjûwa vê zanistîya felsefê bi firehbûneke ne nîşankirî ve dihêle bête bidiyarkirin. Ji van hemû remanên hanê de merov dikare bide bigotin, di mêjûwa felsefê de divê bi wan ve guh pê pêde bidan, ma çi merov ne hemû bi felsefê û felsefekirinê ve nedayîte binavkirin? Ji alîyekî ve nêzîkbûna ligelhevdûbûnê de, ji ya ku felsefê ligel berên pê re bi merovî ve tete biderkevtin, ligel oldaryê, hunerê û zanistîyên de, herwehajî bi bêtir ve ligel dîroka siyasî jî ve tete bidîtin, divê merov li van tevan de bi nêzîkî ve bide bitemaşekirin. Ji alîyekî din ve, heger ku berê felsefê bi pêgirêdayî ve bihata bisînorkirin, weha dê me nîşankirina ji vê ve bi destên xwe ve bidana bixistin, ji ya ku ew bi felsefê ve tete biderkevtin û ji ya ku ew ji yê wê ve tete biderkevtin, pêrejî ew bi despêkirina xala dîroka wê ve tete biderkevtin, ji ya ku ew divê ji destpêkirinên bawerîyên oldaryê ve û ji remanên tijeyî pêşbînyê de bête bicudakirin.

Ji têgihiştin Bijarê bi xwe ve, ji ya ku ew xwe di nava van herdu xalên rûçikî pêşî de dide biderxistin, divê ew ji xwe re di pişt re jî de rê ji bona sêyem ve, ji bona diyakirina tevayî ve û ji bona parvekirina veçûna vê mêjûwê bi nala pêlên neçarî ve bide biderxistin – Parvekirinek, ya ku ew divê xwe bi xwe ve bi mîna giştîyeke vepêşkevtîyî zindî ve, bi mîna ligelhevdûbûneke bi sewad ve bide bidiyarkirin, ya ku bes têde ev mêjûwa hanê bi xwe ve hêjabûna zanistîyekê ji xwe re dide biwergirtin. Ez dixwazim pêrejî ne ligel bawerîyên din de li ser sûdbexşîyên mêjûwa felsefê de û şehrezayên din de bidim biaxivtin û we bi wan ve bidim biparandin. Sûdbexşî xwe bi xwe ve didin biderxistin. Di dawîya dawî de lêbelê ez dixwazim li ser kanîyên mêjûwa felsefê de bidim biaxivtin, jiber ku ev weha bi serûştî ve têtin biderkevtin

A. Têgihîştina mêmûwa felsefê

Reman tete biderkevtin, ya ku ew ji me re li nik mêmûweke felsefê de di pêşî de dikare bête bipêrgîkirin, ku weha pêrejî ev bijarê hanê bi xwe jî ve di nava xwe de pevçûnekê dide biwergirtin. Jîbervêjî ve felsefe dixwaze vê ji xwe re bide binaskirin, ya ku ew bi neguherî ve, bi timî ve û ji bona xwe ve tete biderkevtin. Armanca wê di rastîyê de tete biderkevtin. Belam mêmû yê wetov dide bigotin, ji yê ku ew di demekê de hatîye bikirin, ji bona yekekî din dide bigotin, ji yê ku ew hatîye biwindakirin û ew di rêya yekekî din de hatîye biderkîrin. Em dê ji vê ve bidin bidestpêkîrin, ku rastî bi timî ve tete biderkevtin, weha ew ji bona nava vebuhurandinê ve nayête bikevtin û jê re tu mêmû nayête biderkevtin. Lêbelê heger ku jê re mêmûyek hate biderkevtin û tede mêmûwa wê bête biderkevtin, ew bes û bi tenha ve ji me re rêzekê ji gewdeyên kevnarî zanebûnê ve dide biderxistin: weha tede rastî nayête bidîtin; jiber ku rastî ne bi vebuhurandinekê ve tete biderkevtin.

Merov dikarîbû bida bigotin: „Ev rastîya hanêyî giştî dê nebes tenê zanistîyên din, lêbelêjî oldarîya Filetîyê bi xwe jî ve ber bi xwe ve bide bixistin“ û dê ew bi dijî ve bête biderkevtin, „ku divê mêmûweke vê oldarîyê û zanistîyên din bête bidîtin“, lêbelê dê ev ne bi pêwîst ve bête biderkevtin, ku merov ji xwe re hêjbêtir li vê rastîya hanê de bête bigerandin. Lêbelê heger ku ev di rêya rastîyê de bihata biderkevtin, ku belê mêmûyên wetov têtin bidîtin. Lêbelê ev bi xwe ji vê xweser hatîye binayînkirin.“ Lêbelê divê cudabûnek di navbera mêmûwa çarenûsa derveyî ji oldarîyekê ve yanî ji zanstîyekê ve û mêmûwa bijareke wisa bi xwe ve bête biderkevtin, da ku merov xwe bi nêzîka têtgihîştina wê pevçûnê ve bide bigihandin. Di pişt re divê lê bête bitemaşekirin, ku ligel mêmûwa felsefê de, jiber daxwaza serûştîya wêyî taybetî ve, xizmatîyêke din jê re tete biderkevtin, bi mîna ku ew ji bona berên mêmûwên din ve tete biderkevtin. Weha pêrejî ev tete bironahîkirin, ku pevçûna dayî ne bi mêmûwa derveyî ve lêbelê bi mêmûwa navî ve tete biderkevtin, ji ya ku ew navrokê bi xwe ve dikarîbû bide biderxistin. Filetîyê mêmûwek wêyî belavbûnê tete biderkevtin, ya ku ew bi çarenûsa Bawermendên wê ve ûhd. tete biderkevtin; digava ku wan Hebûna xwe ligel avakirina kenîsakê de dane biderxistin, weha ev bi xwe ve bi Hebûneke derveyî ve tete biderkevtin, ya ku ew di tengalkirina demên pir de tete binavînkirin. Lêbelê çî Rêça Filetîyê bi xwe ve ji xwe re bide

binavînîkirin, weha evjî bi rastî ve bi mîna vê ve ne bi bê mêjû ve tête biderkevtin, lêbelê ew bi neçarî ve bi pele ve bi pêşvekevtina xwe ve tête bigihandin û ew navroka xweyî nîşankirî bi destên xwe ve dide bixistin. Ev bawermendîya hanê di her zemanekî de pê tête bibawerîkirin û ew nihajî neveguhertî bi mîna rastîyê ve tête biderkevtin – heger ku ev belê nihajî ne bi mîna diyarekê ve bête biderkevtin û gotin bi nala pûçbûneke vala ve ji livandina lêvan ve bêtin biderkevtin. Lêbelê gewrebûna duwemî mêjûwa vê Rêça hanê bes û bi tenha ve dualîyan ji xwe re dide biwergirtin, ji alîyekî ve pîrbûna bi servekirinan û şaşbûnan ve ji wan rastîyên bingehkirî ve û ji alîyê din ve xebatkirin bi dijî van Şaşbûnan ve û pakkirina mayînên bingehan de jî bi serpêvekirinan ve û veger ji bona sadebûna wê ve tête biderkevtin.

Mêjûyeke derveyî, mîna oldarîyê, wehajî li nik zanistîyên din jî ve tête biderkevtin, Pêrejîve ji felsefê re mêjûwa derkevtina wê, belavbûna wê, geşbûna wê, windabûna wê û carekedin vejandina wê, belê mêjûwa rêcên wê, Paşmêrên wê, Dujminên wê tête biderkevtin. Pêrejî ve wehajî pêwendîyeke derveyî pircarî ligel felsefê de û tanî radeyekî jî ligel dewletê de tête biderkevtin Ev alîyê mêjûwa wê pêrejî wê ber bi hoyê pîrsên giring ve dide birakişandin û ji wan jî ve: Cî jê re ligel vê diyara hanê de bi xizim ve tête biderkevtin, ku felsefe, heger ku ew xwe bi rêça rastîya biserêxwe dide biderxistin, xwe li ser jimareke pîr kêma ji Neferan ve, li ser Miletên bijartî ve, li ser pêlên demêyî bijartî ve bi nîşankirî ve dide bixuyanîkirin; bi mîna şeweyê lênerîna Fîletîyê ve – rastî di gewdeyekî pîr tevayî ve û ew ne bi mîna li nik gewdeyê felsefê de tête biderkevtin – têde dijwarî hatine bikirin, ku gelo ma têde ew ne dijayetîyê di nava xwe de dide bihilgirtin, ku ev oldarîya hanê weha bi derengî ve di nava demê de hatîye bidakevtin û ew weha bi dirêjî ve û bi xwe jî ve niha jî xwe li ser Miletên bijartî ve bi sînorkirî ve dide bihiştin Ev û pîrsên wehajî lêbelê hêjî bêtir bi taybetî ve ji mîna ku ew bes û bi tenha ve bi berberîyên tevayîyî livandî ve têtin bigirêdan; di wê çaxê de dê em ji taybetîya serûştîya naskirina felsefê ve bêtir pê bêtin bihesyarîkirin û dê emê bikaribin bêtir li ser wan alîyan de bidin biaxiftin, ji yê ku ew xwe bêtir li ser Hebûna derveyî û mêjûwa derveyî felsefê de didin bivegerandin.

Lêbelê çî wekhevbûna mêjûwa oldaryê ligel mêjûwa felsefê de di dîtina nava narokê tête biderkevtin, weha dê ya dawî ne bi mîna oldaryê ve ya ku jêre di pêşîya pêşî de rastîyeke bingehkirî bi nala navrokekê ve dihate bidîtin, ya ku ew bi mîna neveguhertina mêjûwê ve dihate biwergirtin.

Lêbelê navroka Filetîyê, ya ku ew bi rastîyê ve tête biderkevtin, weha ew wetov bi neguhertî ve hatîye bimayîn û jibervêjî ve jê re tu yanî bigirî tu mêjû êtir nayête bidîtin. Jibervêjî ve li bal oldaryê de pevçuna bi nav û deng ve li ser nîşankirina bingeh de tête bivêkevtin, ji ya ku têde jê Filetî tête biderkevtin. Lêbelê şaşbûn û biservekirin tu dujwarîyan nadin bikirin; ew bi veguhertinekê ve û li gora serûştîya wan de bi carekê ve bi mêjûyekê ve têtin biderkevtin.

Bi rastî jî ve zanistîyên din jî li gora navrokê de bi xwedan mêjûwekê ve têtin biderkevtin. Ew bi rastî jî ve perçeyekî ji xwe re dide binavrokkirin, ji yê ku ew bi veguhertinên bi xwe tête biderkevtin. Ergên ji biservekirinan ve didin bixuyanîkirin, ji yên ku ew di berê de bi durust ve dihatin biderkevtin. Bes û bi tenha ve peçeyekî mezin, belê perçê herî mezin jî ji navrokê ve bi wî corî ve tête biderkevtin,, ji yê ku wî xwe dabû bihiştin: ya nuh jî, ji ya ku ew hatîye bipêkhatin, ne bi veguhertina bidestkevtina berê ve tête biderkevtin, lêbelê ew bi serpevekirinekê û bêtirbûnekê ve ji ya wê bi xwe ve tête biderkevtin. Zanistî di rêya jêdakevtinên xwe de her û her têtin bipêşkevtin. Ev Hebûna xwe hinekî bi rat û durust ve di pêşkevtina veguhertinên lajwerdîyê, şinahî hd. didin bidîtin, lêbelê beşê herîmezî tête bihiştin û ew xwe bi bê veguhertin ve di rêya biservekevtinên nuh de dide bidewlemendkirin. Li nik zanistîyekê de bi mîna jimargerîyê ve bi xwedan mêjûyekê ve, çî bi navroka wê ve tête bigirêdan, bi pîrbûn ve bes û bi tenha ve bi karekî dilxweşî ve tête biderkevtin, ji ya ku ew li ser bêtirbûnan de dide biaxivtin û endazîya bingehî ji bona nimûne ve, ji ya ku Euklid dabû biderxistin, ji wê çaxê ve tanî niha di gewrebûna xwe de bi mîna bê mêjû ve dikare bête bidîtin.

Bi servajîvê ve mêjûwa felsefê ne rawestandina bê biservekirinê, navrokeke sade û ne jî çûna sipartineke bédengîyî ji xiznên nuh ve ji wergirtinên berê ve dide buxuyanîkirin; lêbelê ew xwe bi bêtir ve bes û bi tenha ve bi nala temaşegerîyekê ve her û her bi nuhvekirina veguhertinên giştî ve dide bidiyarkirin, ya ku ew di dawîya dawî jî de ne bes tenê êtir bêtir bi armancê ve ji bona ligelhevdûbûna vegirêdanê ve tête biderkevtin; hêjbêtir bi serdejî ve ew bi serêxwebûna bijarê ve bi xwe ve tête biderkevtin. Nasîna li ser hiş de, ya ku ew tête biwindakirin, avanîya zanistîyê di dawîya dawî de divê

¹ Ji xwe re li Marheinike. Lehrbuch -Nivîsta dibusatanî- des christliche Glauben und Leben, Berlin 1823, S. 133-134

ligel cihên valayî niha de û ligel navê pêkenîneyî bûyîyî felsefê de bête biveparvekirin.

1. Wênekirinên sadeyî li ser mêjûwa felsefê de

Li hêre de pêrejî wênekirinên sade û xav li ser mêjûwê de xwe didin biraxistin, ji yên ku ew têtin bibîrxistin û ji yên ku ew bi rast ve têtin biderkevtin. Li ser vê bîr û bawerîyên zor belavkirî de ji bona we ve, m. H. bi bêgûman ve ew jî bi nasîn ve têtin biderkevtin, jiber ku ew di rastîya rastî de di pêşî de bi lêvegerandinan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew di pêşîya pêşî de bes bi remanên mêjûyeke felsefê ve di rêya derbasbûna wan de di nava serî de dikarin bêtin biderkevtin -, ez dixwazim bi kurtî ve li ser ya pêwist de bidim biaxivtin û daxuyanîkirin li ser felsefên cudan de dê me di pişt re bi bêtir ve di nava bijarê de bi xwe ve bide bidaxistin

a) Mêjûwa felsefê bi mîna embara bîr û bawerîyan ve

Mêjû bi rastî ve di lênerîna pêşî de pêrejî dide biwergirtin, ku ew li ser rûdanên lihevraştatîyî deman, miletan û neferan dide biaxivtin – bi lihevraştatî ve carcaran ew li ser wan de li gora dema wêyî li dûhevdu de, lêbelêjî carcaran jî li gora navroka wê de dide biaxivtin. Ji lihevraştatîyê de di lênerîna dema li dûhevdu de di pişt re li ser de tete biaxivtin. Têgihîştin, ji ya ku em di pêşî de dixwazin ligel de bidin bikarkirin, bi lihevraştatina navrokê ve –lihevraştatinên reftarkirinan ve tete bigirêdan. Lêbelê navrok, ya ku ew ji felsefê re tete biderkevtin, ne bi reftaran û bi derkevtîyên derveyî hestyaran û bextyarîyê ve têtin biderkevtin, lêbelê ew bi reman ve têtin biderkevtin. Lêbelê remanên lihevraştatî ew bes û bi tenha ve bi bîr û bawerîyan ve tete biderkevtin û bîr û bawerîyên felsefî bi bawerîyan ve têtin binavkirin, ji yên ku ew li ser nêzîkkirina nîşankirinên navrokê û bijara taybetîyî felsefê – li ser Xwedê, Serûştîyê û Can de têtin biderkevtin. Weha bi vî rengê hanê ve em pêrejî ligel dîtineke pir sersûrayî ve li ser mêjûwa felsefê de têtin biberamberîkirin, ku ew bi rastî ve li ser embarekê de ji bîr û bawerîyên felsefê de dide biaxivtin, bi mîna ku wan xwe di demê de dane birûdan û bidarxistin. Heger ku bi sadebûn ve bête biaxivtin, weha merov vê mada bîr û bawerîyan dide binavkirin; ya ku merov wê bi layîngerîyên bingehî ve bi bawerî ve li ser de dikarin bidin peyîvandinkirin. Ew vê mêjûwa hanê bi temaşegeheke wênên dînîyê ve didin binavkirin, belê bi

kemanî jî ve ew şaşbûnên weha ji yên ku ew xwe di nava reman û nava bes tégihîştina kûrbûna merovan de têtin biderkevtin. Merov nikare dîtînen wetov ji kesên wetov ve bide bibihîstin, ji yên ku ew di felsefê de nezanîya xwe didin binaskirin (ew bi vê ve pê têtin birûniştin, jiber ku ev nezanîya hanê divê li gora wênekirinên tevayî ve ne bi kelem ve bête biderkevtin, ku bîr û bawerîyek li ser de bête biderkevtin, çi felsefe dide biderkevtin; bi servajîvêjî ve heryek xwe bi piştrast ve dide biderxistin, ku ew belê dikare bîr û bawerîya xwe li ser hêjabûn û cewhera felsefê de bide biderxistin, bêyî ku ew hinekî jê li ser de bikaribe bête biliberkevtin) – ev ne bes tenê ji wan kesan ve têtê biderkevtin, ji yên ku ew li ser mêjûwa felsefê de didin binivîsandin yanjî ji yên ku wan dane binivîsandin. Ev mêjûwa hanê, weha ew bi mîna ayivtîne ve li ser bîr û bawerîyên pir cudan ve têtê biderkevtin, bi vî şeweyê hanê dê bi tiştêkî xweşî dilbijandî ve – yanjî, heger ku merov bide bixwestin, bi guhpêdanekê ve ji bona pirxwendîne ve bête biderkevtin. Jiber ku pirxwendin bi rast û durust ve di wir de têtê bidîtin, gava ku merov dixwaze li ser komekê de ji tiştên bê sûd ve bide bizanîn, ango tiştên wetov, ji yên ku ew bi bê navrok û guhpêdana bi wan ve ji bil vê ve têtin biderkevtin, ji ya ku merov dixwaze bes û bi tenha ve li ser wan de bide bizanîn.

Heger ku mêjûwa felsefê bes û bi tenha ve bi temaşegeheke wêneyan ve ji remanan ve – çi li ser Xwedê de, li ser cewhera serûştîyê û canên tiştan de - bide biderxistin; weha dê ew bi zanistîyeke pir ne pêwîst û bê zar ve bête biderkevtin, merov dixwaze hêjbêtir weha bi pîrbûn ve jê sûdbexşîyan bide biderxistin, ji yên ku merov divê ji xwe re ji livandina remanên wisa û pirxwendinan de bide birakişandin. Gelo çi dikare bi bê kar ve bête biderkevtin, bêtir ji mîna ku merov bes rêzekê ji bîr û bawerîyan ve dixwaze bide binaskirin, ji yên ku ew bi bê zar ve têtin biderkevtin? Nivîstên nivîsitîyê, ji yên ku ew li ser mêjûwa felsefê de didin binivîsandin, ji yên ku ew bîr û remanên felsefê bi şewazekî wetov ve ji bîr û bawerîyan ve didin biraxistin û bireftarîkirin, merov divê bes û bi tenha ve bi sivîkî ve li wan de bide bitemaşekirin, da ku merov bide bidîtin, bê ka ew tevde çend lawazî bêzar û bê guhpêdan ve têtin biderkevtin.

Bawerîyek bi wênekirineke xweyî ve, bi her remanekê ve, bi awirtêdanekê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ez wê weha yanjî weha û yekeke din yanjî bi rengêkî din dikarim ji xwe re bidim biwergirtin – Bawerîyek bi ya min ve têtê biderkevtin, ew ne bi yekekê ve di xwe de bi tevayî ve têtê biderkevtin,

ew bi xwe ve û di xwe de di remana xwe de tête biderkevtin. Lêbelê felsefe tu bawerîyan di nava xwe de nade bihilgirtin – weha tu bawerîyên felsefî nayêtin bidîtin. Merov guhdarîyê li merovekî de dide bikirin – û hegerjî ku ew bi xwe jî ve bi Nivîsvanê mêjûwa felsefê ve bête biderkevtin - destlicî de merov li nik wî de di pêşî de kêmanîya zanebûna wî dide bidîtin, gava ku ew li ser bîr û bawerîyên felsefê de dide biaxivtin. Felsefe bi zanistîya durustî rastîyê ve, bi zanistîya neçarîya wê ve, bi nasîna têgihîştina wê ve tête biderkevtin – ew ne bi tu dibêjin ve û bi tu gotinên hîç û pûç ve ji bîr û bawerîyan ve tête biderkevtin.

Giringbûna taybetîyî din ji wênekirineke wetov ve wêçaxê tête biderkevtin, gava ku ew bes û bi tenha ve bi bîr û bawerîyan ve têtin biderkevtin, ji yên ku me ji wan ve nasîn dayîte biwergirtin. Li ser bîr û bawerîyê de givaştina peyvê tête bidanîn. Çi bi beramberî bîr û bawerîyê ve tête birûkirin, ew bi rastîyê ve tête biderkevtin. Rastî bi wê ve tête biderkevtin, ya ku beramberî wê rengê bîr û bawerîyê tête biberzkin. Lêbelê rastî wehajî bi wê gotinê ve tête biderkevtin, ku li nik de ji yên di serî de didin biparastin, ji yên ku ew bes û bi tenha ve bi bîr û bawerîyan ve ji bona lêgerandinê ve di mêjûwa felsefê de têtin biderkevtin yanjî bi carekê ve didin binêtkirin, ku ew ji yên bi tenê ve tête biderkevtin, ji yên ku ew dikarin têde bidin bidîtin. Ev bi dijûneke du alî ve tête biderkevtin, ji yên ku li vir de felsefe pê tête bipêrgîkin. Ji alîyekî ve bi nav û denge, ku rebenîtyê sewda yanjî reman bi bê karîn ve dayîte biderxistin, ku ew rastîyê dikare bide binasîn, bi servajîvêjî ve sewda bes û bi tenha ve ber bi binara gûmankirinê ve dide birakişandin, wetov divê merov dev ji sewda û bi remanê bi xwe ve bide biberdan û divê sewda li jêr deshilatîya Serdarên korî zordar de bête bidîlkin, da ku merov bi rastîyê ve bête bigihandin. Li ser pêwendîya di navbera oldarîyê û felsefê de û mêjû wan de di pişt re emê bêtin bivegerandin. Bi servajîvêjî ve ji alîyê din de wehajî bi nav û deng ve tête biderkevtin, ku sewda wetov bi navkirî ve xwe dayîte bicihkin, ku wê bawermendî ji zordarîyê ve dayîte birizgarîkin û wê Filetî dayîte bisewdakirin, weha ku dîtînen wê hinekî pê têtin birûniştin, ku bawerîyên wê tanî radeyekî ji bona min ve bes û bi tenha ve bi erkkirinê ve têtin biderkevtin, ku bi tişteki ve pê bêtin birûniştin. Lêbelê bi şêwazekî sersurayî ve vê bêja bingehiyî mafeyê sewda tanî wêderê dayîte bilêdan, ku vê bi vî encamê hanê ve date bigihandin, ku sewda nikare rastîkirinê bide binasîn. Eva bi navkirîyî bi sewda –hiş- ve ji alîkî ve wê şerê bawermendîyên

oldarîyê bi nav û hêza sewdayê remankirî ve didate bikirin – û pêrejî ew weha bi dijî sewda ve hate bivegerandin û ew bi dujminê sewda ve hate biderkevtin. Bi dijî hiş ve agehdarîya navê tête biderkevtin. Hestyarî weha xweyîyê bi pîvana rastîyê ve dide bikirin – bawermendîyeke xweyî bi mîna ku her yekek wê di xweyîtîya xwe de jê û pêrejî bi xwe ve dide bikirin. Bawermendîyeke xweyî wetov bes û bi tenha ve bi nala bawerîyekê ve tête biderkevtin, ya ku ew têde bi dawî ve ji bona merovan ve tête biderkevtin.

Heger ku em dest bi wê ve bidin bikirin,, ji ya ku em dê ligel wênekirinê hatî dê bêtin birûnkirin, weha bivên yanjî nevên dê em nikaribin, ku em vê dîtina hanê di mêjûwa felsefê de niha xweser bidin bibîrxistin. Ev dîtina hanê bi encamekî ve tête biderkevtin, ji yê ku ew ji bona nava fêrbûna giştî ve hatîye bikevtin – pêrejî ew bi layîngerîya demê ve tête biderkevtin. Merov xwe di wê rêzanê de dide binaskirin, ya ku merov têde xwe ligel hevdu de dide binaskirin. Ev bi mercekî ve tête biderkevtin, yê ku ew bi mîna lihevkinê ve tête biderkevtin û ew dê ji bona hemû kişandinên zanistîyên din ve bi bingeh ve bête bidanîn. Ev bingehê hanê bi nîşaneke rast û duristî demê ve tête biderkevtin. Di oldarîyê de ne weha bi pîrbûn ve naşînkirina bawermendîya Kenîsê tête biderkevtin, ya ku ew bi rêça fêrbûna Filetîyê ve bi durust ve tête bidekevtin, lêbelê her yek bi bêtir ve yanjî bi kêmtir ve ji xwe re rêça fêrbûna Filetîyê dide bidurustkirin, yekek wê li gora bawermendîya xwe de û yê din jî wê li gora bawermendîya xwe de dide bidurustkirin. Yanjî em dibînin, ku oldarîtî bi mêjûtî ve tête bikarhatin, ya ku zanistîya demkirinê berjewendî dayîte bidan, ya ku ew divê bîr û bawerîyên cuda bide binaskirin û yekek ji wan ve bi pişî ve tête biderkevtin,, ya ku ew hemû bawermendîyan dide biperestkirin û ew wê bi tiştêkî ve ji bona birinê ve didin bidanîn, ku her yek bes û bi tenha ve ji xwe re li gora xwestîya xwe de dikare bide biwergirtin – armanca vê wergirtinê ne bi wetov ve tête biderkevtin, da ku ew rastîyê bide binaskirin.

Bi rastî ve bawermendîya xweyî bi ya dawî ve, bi carekê ve bi cewherî ve ji alîyê xweyîyê ve tête biderkevtin, ya ku hiş û felsefe wê ji bona naskirinê ve didin bidaxwazkirin, lêbelê ew didin bicudakirin, gelo Bawermendî li ser hestyarîyan, agehdarîya, dîtinan hd., hoyên xweyî de, yanjî bi carekê ve li ser taybetîyên xweyî ve têtin bingehkirin yanjî gelo ew xwe ji remanan ve û xwe ji liberkevtina di têgihîştinê û seruşîya tişt de dide biderxistin. Li ser şewazîya xweyî pêşî de belê bawermendî bi bîr û bawerîyê ve tête biderkevtin.

Dijbûn di navbera bîr û bawerîyê û rastîye de, ya ku ew niha di peyvînkirinê de têtê bigivaştin, em wê wehajî hêjî di fêrbûna dema Eflaton – Aristo de didin bidîtin, di demekê de ku têtê genîkirina jîna yunanîyan – û dijbûna di navbera bîr û bawerîyê û zanistîyê de dihate biderkevtin. Ev bi xwe jî ve bi wê dijbûnê ve têtê biderkevtin, ya ku em wê di dema windakirina Imperatoriya Romanî û jîyana siyasî de li jêr Awgostos de û di li dûhatinê de didin bidîtin. Epikurayisistîyê, ne guhpêdanî ji bona felsefê ve xwe didate bibelavkirin. Bi têgihîştina Eflaton bi mîna Isa dayîte bigotin: „Ez ji bona dunyayê ve hatime bihatin, da ku ez rastîyê bidim bidazanîn“, Eflaton lê dide bivegerandin “çiyê rastî?” Peyivandina vêna bi başî ve ev bi wetov ve têtê biderkevtin: „Ev nîşankirina rastîyê bi lihevhatinekê ve têtê biderkevtin, ya ku em pê hatine bidawîkirin. Em hêjî bi bêtir ve hatine biçûyîn, Zanebûn: Rastîyê bidin binaskirin, li ser de nema êtir bêtir peyvîn dikare bête bikirin. Em li ser de hêjbêtir hatine biçûyîn.“Kî vêna bide bilidarxistin, bi rastî ve ew jê bêtir hatîye biçûyîn.

Heger merov li nik mêtûwa felsefê de ji vê dîtina hanê de bide bidestpêkirin, weha dê tevaya giringbûna her perçeyekî ji yêr din ve bide binaskirin, ji yêr ku her yek ji wan ve bi yekekî din ve têtê biderkevtin, ew bi rûçikên xwe ve têtin biderkevtin, ji yêr ku ew li nik min de weha bi beyanî ve têtin biderkevtin û pêrejî bi hişkirina minî remankirî ve ne bi azad ve, ne li nik de têtê biderkevtin, ji yêr ku ew ji min re bes û bi tenha ve bi mirîkî derveyî ve, bi madeyek mêtûyî ve têtin biderkevtin, ya ku ew bi xwe ve di navroka xwe de xwe bi sipehîbûn ve dide biderxistin. Weha ew bi xwe ve bes bi tenha ve bi dilê xwe ve xwe dide biderxistin.

Weha dê ji bona merovên negirêdayî ve rastî her û her bi gotineke mezin ve bête bimayîn û dê ew her û her dil bihêle bide bilêdan. Belê çî bi vê gotinê ve têtê bigirêdan, ku merov rastîyê nikare bide binaskirin, weha ev di mêtûwa felsefê de bi xwe jî ve têtê bidîtin, ya ku em dê li wê bi xwe jî ve bi wirdî ve lê bidin bitemaşekirin. Li vir de dê bes û bi tenha ve bête bibîrxistin, heger ku merov vî mercê hanê bihêle bête bihiştin, mîna ku ji bona nimûne ve Tenneman dayîte bihiştin û ya ku ew nayête biliberkeftin, êtir çima bêtir divê merov xwe bi felsefê ve bide bimijulkirin. Jiber ku her bîr û bawerîyek bi şaşî ve dide biderxistin, ku ew bi xwe ve bi xwedanê rastîyê ve têtê biderkevtin. Li hêre de ez niha ji bona dîtinên kevin ve didim bibangkirin, ku di nava zanebûnê de rastî têtê biderkevtin, lêbelê ku merov divê bes û bi tenha ve li ser rastîyê de tanî radeyekî bide bizanîn, bi mîna ku

merov dide biremankirin, ne ku weha bi mîna merov dire û radiweste; ku rastî ne di pêhestkirina xweser de tête binaskirin. Temaşekirin, ne bes tenê ew di pêhestkirinên derveyî de û ne jî ew di temaşekirinên zanevanîyê de tête biderkevtin, (jiber ku her yekek ji temaşekirinê ve bi mîna temaşekirinê ve bi pêhestkirinê ve tête biderkevtin), lêbelê ew bes û bi tenha ve di rêya westandina remankirinê ve tête biderkevtin.

b) Derxistina hîçûpûçbûna zanebûnên felsefê di rêya mêjûwa felsefê de bi xwe ve¹

Lêbelê ji alîyêkî din ve bi wê remankirinê ve pêvekirineke din tête bipêvekirin, ya ku merov wê bi ziyaneke ve yanî bi kareke ve dikare bide bidîtin, bi mîna ku merov wê ji xwe re dide bixwestin. Bi rast u durust ve ji bal awirekê ve ji bîr û baweriyên weha cudan ve, ji weha pîrbûnên rêxistinên felsefî ve merov rê lê tête bitengkirin, ku ji bona kîjanê ve divê merov xwe bide bialîkirin. Merov dide bidîtin, ku li ser tiştên mezin de, ji yê ku merov xwe bi rakişandina bi ser wan ve dide bihestkirin û ji yê ku felsefê naskirina wan dixwaze bide bigirawkirin, Hozanên gir xwe dane bişaşkirin, jiber ku ew ji bal yê din ve bi şaşî ve hatine biderxistin. „Jiber ku ev ji ber Hozanên weha gir ve hatîye biwindakirin, ma gelo çawan ego humunica di vir de dikare bixwaze bide bibiryardan.“ Bi dû vê çûna hanê ve tête biderkevtin, ya ku ew ji cudabûnên rêxistinên felsefî ve têtin birakişandin, mîna ku merov dide bimebestkirin, ku ziyana di mebestê de lêbelê ew pêrejî bi kareke xweyî ve tête biderkevtin; jiber ku ev cudabûna hanê bi sadebûna peyvê ve tête biderkevtin – ji ya ku jê re nasîna peyvê dixwaze mezinbûnê pê bide bidan, ew guhpêdana xwe ji bona felsefê dide biderxistin – da ku ew ji bal van xwestiyên xweyî başî wer xuyanîkirî ve, belê bi vê hewildana pêrûniştina neçarî ve ji bona vê zanistîya hanê ve ew wê bi rast û durust ve bi carekê ve di ser guhên xwe re didin biavêtin. Belê ev cudabûna rêxistina felsefî pir bi dûr ve tête biderkevtin, ku ew bes û bi tenha ve xwe ji bal peyvê ve bide biwergirtin. Ew bi pîrbûn ve bi hoyekî bi dil û can ve, bi rast û durust ve bi dijî sorbûnê ve tête biderkevtin, yê ku ew felsefekirinê ji karê xwe ve dide biderxistin – ji ya ku ew bi mîna rastîyekê ve, ji yê ku ew naxwaze xwe ligel wê de bide bimijûlkirin, ji ya ku ew di dawîya dawî de bi mîna neşaşbûnê ve li ser pêrabûna bê dawî de dide

¹ Di nexweşîya xwe de di 18.04.07 tanî 28.02.08 de min dev ji karê wergerandinê ve dabû biberdan. Cuma

biderxistin, da ku ew bi zanebûna rastîya felsefê ve dixwaze pê bête bigihandin. Belê hegerjî pê bête birûniştin, ku felsefe divê bi zanistîyeke rastî ve bête biderkevtin û felsefeyek dê belê bi rast û durust ve bête biderkevtin; weha pirsek xwe dide biderxistin, belê kîjan? Çilo divê merov wê bide binaskirin? Her yekek dide bigirawkirin, ku ew bi rastî ve têtê biderkevtin – her yekek bi xwe ve nîşan û rûçikên cudan dide bidan, ku merov dirêya wan de divê rastîyê bide binaskirin – jibervêjî ve her remaneke li ser xwe û têtêhiştî de divê xwe dîr bide bivegirtin, berî ku ew biryara xwe bide bidan.

Ev bi guhpêdaneke din ve têtê biderkevtin, bê ka çîdî divê mêtûwa felsefê pê bête birabûn. Cicero (De natura deorum I, 10 sqq.) mêtûweke wehayî gunehkarî remankirinên felsefî li ser Xwedan de dide bidan. Ew wê ji bona nava devê Epikureer –Epikuryekî ve dide biavêtin, lêbelê wî baştir nikarîbû bida biservekirin, belê ew bi dîtina wî ve têtê biderkevtin. Apikurer dide bigotin, merov bi tu têtêhiştineke nîşankirî ve ne hatîye bigihandin. Dêlîl, ku xebatkirina felsefê bi hîç û pûç ve hatîye biderkevtin, dê ew ji dîtina giştîyî tenikî mêtûwa felsefê bête biderxistin: biserkevtina mêtûwê xwe bi nala pêkhatineke remanên pir ve dide bixuyanîkirin, ya ku felsefên cudan, ji yên ku berên wan bi dijî hevdu ve têtin biderkevtin, ligel hevdu de xwe nadin biderxistin û ew hevdu didin binayînkirin. Weha temaşekirin bi rastî ve xwe dide bixuyanîkirin, belê ew xwe dide bidaxwazkirin, ku gotinên Isa jî li ser felsefê de bidin bikaranîn û ji bona xwe ve bidin bigotin: „bihêle mirî mirîyên xwe bidin biveşartin û bide bi dû min ve“ – Tevaya mêtûwa felsefê bi Şahînaşahîyeke kevnar ve têtê biderkevtin, ne bes tenê ew bi laşên saxî neferên mirî ve, lêbelêjî bi nayînkirina canên rêxistinên kevnar ve têtê biderkevtin, ji yên ku her yekek ji wan ve yadin dide bimirandin, dide biveşartin. (Ew bi gorepaneke şer ve têtê biderkevtin, ya ku ew bes û bi tenha ve bi hestîyên mirîyan ve têtê biraxistin). Ji dêlva „ bide bi dû min ve“, divabû ew bi rast û durust ve li gora vêtêhiştina hanê de bi prbûn ve bihata bigotin: „Xwe bide bi dû xwe ve“, ango xwe bi bîr û bawerîyên xwe ve bide bigirtin, xwe li nik bawerîyên xwe de bide bihiştin. Çima li nik bêganeyekê de?

Bi rastî ve têtê birûdan, ku felsefeyeke nuh têtê biderkevtin. Ev dide bigotin, ku yên din nema êtir bi rast ve têtin biderkevtin. Her felsefeyek bi rastî ve xwe bi wirdî ve dide biderxistin, ku di rêya wê de ne bes tenê felsefên berê bi şaşî ve têtin biderkevtin, lêbelêjî kêmanîyên wan jî têtin biderkevtin û di

dawîya dawî jî de ya rast hatîye bidîtin. Lêbelê li gora serpêhatiyên berê de bi pîrbûn ve têtê biderkevtin, ku li ser felsefeyeke wisa de pêrejî gotinên Nivîstê têtin bikarhatin, ji yê ku Keşê Paulos -Pawlos- ji bona Ananias - Ananyas- ve dide bigotin: „Biner, lingên wanên, ji yê ku wan tu dane bihilgirtin, li ber devê derî de têtin birawestandin.“ Biner, Feylesufên, ji yê ku wan ya te bi nayîn ve dane bikirin û ew pal pê didin bidan, dê ew xwe ne bidirêjî ve bikaribin bihiştin, wetov bi kêmanîjî ve bi mîna ku ew li nik her yekeke din de hatîye bimayîn.

c) Daxuyanîkirinên li ser cudabûnên felsefan de

Belê bi têrbûn ve bi rastîya bingehkirî ve têtê biderkevtin, ku belê felsefên cudan têtin bidîtin û ew hatine bidîtin. Lêbelê rastî bi yekekê ve têtê biderkevtin – ev jî bi hestê netewandî ve yanjî bi bawerîyeke zikmakîyî hiş ve têtê biderkevtin. „Wehajî bes û bi tenha ve yek felsefe dikara bi rast ve bête biderkevtin û jiber ku ew wetov bi cudabûn ve têtin biderkevtin, wisa divên“ – merov dide bigotin- „yên din bes û bi tenha ve bi şaşbûn ve têtin biderkevtin. Lêbelê her yekek xwe dide biderxistin, xwe dide bigirawkirin, xwe dide bibingehkirin û xwe bi durust ve bi rast ve dide biderxistin. Ev bi dengvedaneke sade ve û bi xuyanîyeke rastî ve ji lêvenerandina remaneke li ser xwe de têtê biderkevtin. Belê çî li ser remana xwînsar de – bi vê gotina hanê ve têtê biderkevtin, weha em li ser remana xwînsar de di serpêhatîyên xweyî rojane de didin bizanîn, heger ku em bixwînsarbûn ve bêtin biderkevtin, heger ku em pêrejî yanjî ligel jî de xwe li ser de bi birçîbûn ve bidin bihestkirin. Lêbelê her remaneke bi xwînsarbûn ve jêre jîrbûn û wirdbûn têtê biderkevtin, ji bona xwînsarbûna wêna ve ne bes ji bona birçîbûnê û xwestîyê ve bête biçûyîn, lêbelêjî bi xwejî ve bi têrbûn ve bête biderkevtin û wetovjî bête bimayîn. Wetov pêre ev remana hanê li xwe de têtê bimukurhatin, jiber ku bes û bi tenha ve mirin bi xwînsarbûn ve têtê biderkevtin û ew pêre bi têrbûn ve têtê bimayîn. Lêbelê jîndariya laşîyî livandî, bi mîna jîndariya livandîyî can ve, xwe di xwînsarbûnê de ne bi dilê xwe ve dide bidîtin, lêbelê ew di xwe de rakişandinê dide bidîtin, ew xwe ber bi birçîbûnê û tîbûnê ve ji bona rastîyî ve, ji bona zanebûnê ve bi xwe ve dide birakişandin. Ew ji bona bi dilkirina xwe ve ji bona vê rakişandina hanê ve bi xurtî ve pal bi xwe ve dide bidan û ew xwe bi lêvegerandinên wisa ve nahêle pê bête binandan û bi têrkirinê ve nade bidan, bi mîna ku ewê hanê wetov têtin biderkevtin.

Lêbelê çi divê bi nêzîkî ve li ser van lêvegerandinên hanê de bête bigotin, di pêşî de dê wetov ev bête biderkevtin, ku çendjî felsefe weha bi cudabûn jî ve bêtin biderkevtin, tevlivêjî de ew bi rûçikên wekhev ve têtin biderkevtin, da ku ew bi felsefê ve bêtin biderkevtin. Kî weha ji xwe re felsefeyekê bide bixwendin yanjî di nava serê xwe de bide bihilgirtin (heger ku ew jî bi felsefeyekê ve bête biderkevtin), belê dê ew di nava serê xwe de felsefeyekê bide bidîtin. Ew go û dengvedên hanê, ji yên ku ew xwe bes û bi tenha ve bi cudabûnan ve didin bestandin û ew ji dilxelandinê ve yanjî ji bîntengbûnê ve beramberî bi taybetîyan ve ne li ber van giştîyan de têtê biliberkevtin yanjî dixwaze bi wan ve bête biruniştin, ji yên ku di wan de giştîbûn bi rastî ve têtê biderkevtin – li cihekî din de l min ev bi nexweşekî ve dayîte biwekhevkin, ji yê ku Pijîşk jê re xwarina mêwe dide biamojkarîkin û li ber wîna de gêlas yanjî hûlî yanjî tirî têtê bidanîn, lêbelê ew ji bê mejîbûna xwe ve destên xwe ji bona wan ve nade biavêtin, jiber ku hîç yekek ji van berên hanê ve bi mêwe ve nayête biderkevtin, lêbelê yekek ji wan ve bi gilasa ve, ya din bi hûlî ve yanjî bi tirî ve têtê biderkevtin.

Lêbelê di cewhera xwe de hêjîbêtir pêve têtê bigirêdan, ku hêjîbêtir lênerîneke kûrtir divê têtê bête biderkevtin, bê ka çi ligel vê cudabûna hanê de ji rêxistinên felsefê de pêwendî têtê biderkevtin. Zanebûna felsefî, ji yên ku çi bi rastîyê û felsefê ve têtin biderkevtin, dihêlin van cudabûnên hanê bi xwe ve bi mîna yên wetov ve hêjî bi carekê ve di têtîhiştineke din de bêtin binaskirin, ji mîna ku ew bi dijbûnên bi serêxwe ve ji rastîyê û şaşbûnê ve têtin biderkevtin. Xuyanîkin li ser vê de dê me bi giringbûna cihê tevaya mêjûwa felsefê de bide bimijûlkin.

Divê em vê bidin biliberxistin, ku tevaya pîranîya pîrbûna felsefan ne ji felsefê ve bi xwe ve – di dibûna felsefê de – tu pêşekîyekî nade bikin, lêbelê ku ew ji bona Hebûna zanistîya felsefê ve bi bed ve bi neçarî ve têtê biderkevtin û têtê bidîtin – ev bi cewhera wê ve têtê biderkevtin.

Bi rast û durustî ve ligel vê temaşekirina hanê de em jê têtin biçûyîn, ku bi armanca felsefê ve têtê biderkevtin, ku ew rastîyê bi remankirinê ve, bi têtîhiştinê ve dixwaze bide biliberxistin, ne ku ew wê bide binaskirin, ji ya ku ew nayête binaskirin, lêbelê bes û bi tenha ve bi demê ve, rastîya dawî (ango rastîyekê, ya ku ew pêrejî bi xwe jî ve ne bi rastî ve têtê biderkevtin);

¹ Encyklopädie –Inskilopêdî- S. 13. Rûnkin.

hêjîbêtir ku em di mêjûwa felsefê de ligel felsefê de bi xwe jî ve didin bimijûlkin.

Em vê dikarin, bê ka li vê derê de çi jê têtê bihatin, di yek nîşankirinê de „pêşkevtinê“ bidin biderxistin. Heger ku ji bona me ev bête bidiyarkirin, weha dê hemûyê mayî jiber xwe ve xwe bide biderxistin û bide bihatin. Kirinên mêjûwa felsefê hîç bi sergermbûnê ve nayêtin biderkevtin – mîna ku bi kemî ve mêjûwa cîhanê bes û bi tenha ve bi dildariyê ve têtê biderkevtin-, ne bes tenê komkirinek ji rûdanên lihevraştatî ve, ne jî çûyînên Siwarên rêwindakirî, ji yên ku ew li dora xwe de têtin bivezîvirandin, ew xwe bi bê mebest didin biwestandin û kêra wan bi bê şop ve têtê biderkevtin. Wehaji bi kêmbûnjî ve yekekî li vir de tu tişt nikarîbû bida biçarekirin, yanjî li wê derê de yekekî din li gora kêfa xwe tu tişt nikarîbû bide bikirin, lêbelê di livandina canê remankirî de cewhera pêwendiyê têtê biderkevtin. Ev bi hiş ve têtê biçûyîn. Bi vê bawerîya hanê ve bi canê cîhanê ve divê em li ser mêjûwê de û bi taybetî ve li ser mêjûwa felsefê de bêtin biçûyîn.

2. Daxuyanîkirinên ji bona nîşankirina têgihîştina mêjûwa felsefê ve

Pevika ku berî niha hatibû bikarhatin, ku rastî bes u bi tenha ve bi yekekê ve têtê biderkevtin, ev bi rastî ve hêjî biserêxwe û bi fermî ve têtê biderkevtin. Bi têgihîştineke kûrî ve ew bi destpêkirinê ve têtê biderkevtin; û armanca felsefê: vê yeka hanê bi rastîyê ve bide binaskirin, lêbelê pêrejî wê bi nala kanîyekê ve, ku jê hemûyê din, hemû qanûnên serûştîyê, hemû diyarên jînê û şiyarbûnê bes û bi tenha ve têtin biherikandin, ji yên ku ew bes u bi tenha ve bi diyarîkirinên vegerandî ve têtin biderkevtin – yanjî hemû ev qanûn û diyarên hanê, bi rêyeke servajî xuyanî ve, ji bona wê yek kanîyê ve

bide bivezîvirandin, lêbelê da ku merov wê ji wê ve bikaribe bête biliberkevtin, ango derxistina wê jê bikaribê bide binaskirin. Weha cewhera wê bi pîrbûn ve têtê biderkevtin, ku wê bide binaskirin, ku rastîyek ne bi yekekê ve bes û bi tenha ve bi yekeke sade, vala ve, lêbelê di xwe de ew bi remaneke nîşankirî ve têtê biderkevtin. Ji bona mebesta vê naskirinê ve divê

em xwe ji bona hin tēghiştinên bi serên xwe ve bidin bimijûlkirin, ji yên ku ew weha tevde bi giştî û zuha ve têtin biderkevtin. Ev bi xwe ve bi du nîşankirinan ve ji pêşkevtinê ve û ji rastê ve têtin biderkevtin. Berkirina remanê bi carekê ve bi xweşxuanê ve têtê biderkevtin; reman bi rêzanyê ve têtê biderkevtin, tēghiştin bêtir bi nîşankirina remanê ve, bi bîr û bawerîya remanê ve di tevaya wê de têtê biderkevtin, ew bi rep û rast ve bi nîşankirina wî ve têtê biderkevtin. Bîr û bawerî wêçaxê jî bi rastîyê ve û bes û bi tenê ve bi rastîyê ve têtê biderkevtin. Bi cewhera serûştîya bîr û bawerîyê ve êtir têtê biderkevtin, ku ew xwe dide bipêşvexistin û ew bes û bi tenha ve di rêya pêşkevtinê de xwe dide biderxistin, xwe dide bidan û bê ka ew bi çî ve têtê biderkevtin.

a) Tēghiştina pêşkevtinê

Pêşkevtin bi wênekirineke bi navûdeng ve têtê biderkevtin. Lêbelê ev bi xwe jî ve bi rûçikekî felsefê ve têtê biderkevtin, da ku lê bête bigerandin, ya ku merov wê belê bi nasdar ve dide bidîtin. Çi merov bê dîtin dide bikirin û dide bikaranîn, ji yê ku mero pê xwe di jîne de li valî û walî de dide bialîkarîkirin, ev bi xwe jî ve tanî radeyekî bi nenas ve têtê biderkevtin, heger ku merov di felsefê de ne bi zane ve bête biderkevtin. Bêtirbûna lêgerandina vê tēghiştina hanê di zanistîya hişmendîyê de têtê bicîûwarkirin. Ku bîr û bawerî di pêşî de divê xwe bi wê ve bide bikirin, bê ka ew bi çî ve têtê biderkevtin, ev bi dijbûnê ve têtê biderkevtin; ew wetov têtê biderkevtin, bi mîna ku ew bi çî ve têtê biderkevtin, weha merov dikare bide bigotin. Da ku merov bi hev re bide bihevbandîkirin, bê ka bi çî ve pêşkevtin têtê biderkevtin, -mîna ku têtê bigotin-, divê merov zînetan bi alîyan ve ji hevdû ve bide bicudakirin. Yek jê bi vê ve têtê biderkevtin, ya ku ew bi mîna malekî, samanekî ve têtê biderkevtin, (bi mîna ku ez wê didim binavkirin), ku ew bi Potencia -hêzekê- ve têtê binaskirin. Nîşankirina duwem ew ji bona xwe ve têtê biderkevtin û rastîyê (actus) dide biderxistin. Em didin bigotin: merov bi hiş ve têtê biderkevtin, wî hiş ji xwe re ji serûştîyê ve dayîte biwergirtin, weha wî ew ji xwe re bes û bi tenê ve di nava gewdê xwe de û di katbûnê de dayîte biwergirtin. Merov bi xwedan hiş ve, bi liberkevtinê ve, bi nigaşîyê ve, bi xwestîyê ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ew hatîye bizayîn û bi xwe jî bi mîna ku ew di zikmakîya dêya xwe de bû. Sava bi xwe jî ve bi merov ve têtê biderkevtin, lêbelê ew jî bes û bi tenha ve bi xwedanê saman ve têtê biderkevtin, yê ku ew bi dibûna rastîyê

hiş ve tète biderkevtin, ew weha bi başî ve tète biderkevtin, bi mîna ku ew bi bê xwedanê tu hişî ve nedihate biderkevtin, hiş hêjî pêre nedihate bidîtin: dibe ku ew hêjî tu tiştê bi hiş ve nikare bide bikirin, hêjî ew bi xwedanê tu şiyarbûna bi hiş ve nayête biderkevtin. Di piştî ku merov weha bi xwe ve tète biderkevtin, ji bona wîna – weha hiş ji bona xwe ve tète biderkevtin: wêçaxê merov bi xwedanê rastekê ji bona alîyekî ve tète biderkevtin – belê bi rast û durust ve ew bi hiş ve tète biderkevtin û bi hiş jî ve tète bimayîn. Gelo çi ji vê bi nêzîkbûn ve tète biderkevtin? Tiştê bi xwe ve tète biderkevtin, divê merov bi xwe ve ji bona bijarê ve bête biderkevtin, ji bona şiyarbûnê bête bigihandin, Wetov dê ji bona merov ve bête biderkevtin. Çi li nik wî de bi bijarê ve tète biderkevtin, ew bi xwe ve tète biderkevtin, bê ka ew bi xwe ve bi çi ve tète biderkevtin; û weha dê merov di pêşî de ji bona xwe ve bête bikirin, weha ew du car dibe, ew tète bihiştin, lê ew ne bi yekekî din ve hatîye bikirin. Merov dide biremankirin, û weha ew di pişt re bi remanan ve dide biremankirin; di remankirinê de bes û bi tenha ve reman bi bijarê ve tète biderkevtin, bihiştî hişbûnê dide biberkirin, hişbûn bi babetê wê tète biderkevtin. (Reman wêçaxê jî ber bi bêhişbûnê ve tète biberjêrkirin, ev bi temaşekirina hatî ve dê bête biderkevtin. Merov, yê ku ew di xwe de bi hişbûn ve tète biderkevtin, bêtir nihatiye bigihandin, heger ku ew ji bona xwe jî ve bi hişbûn ve tète biderkevtin. Ev dîtina hanê xwe dide bigirtin û tevlivêjî de cudabûn bi carekê ve bi gewre ve tète biderkevtin. Wetov tu navrokeke nuh nayête biderkevtin; belê ev şêwazê hanê bi cudabûneke zor mezin ve tète biderkevtin. Li ser vê cudabûna hanê de tevaya cudabûnê di mêjûwa cîhanê de tète bigirêdan. Merov hemû bi hişbûn ve têtin biderkevtin; germiya vê hişitîyê tète biderkevtin, ku merov bi azad ve tète biderkevtin; evjî bi serûştîya wî ve tète biderkevtin. Belê li nik pir miletan de bendîti dihate biderkevtin û tanî radeyekî jî hêjî ew tète bipeydabûn; û ew bi dilên miletan ve tète biderkevtin. Cudabûna bi tenha xwe ve di navbera miletên afrika û asyan de, di navbera yunanîyan û romanen de, di navbera serdema nuh bes û bi tenha ve, ku ew didin bizanîn, ku ew ji bona wan ve tète biderkevtin, ku ew bi azad ve têtin biderkevtin; yên din jî têtin biderkevtin, lêbelê ew nizanin, ku ew bi mîna azadvanan ve nayêtin biderkevtin. Ev tevaya mezinbûna veguhertina zînetê dide biderxistin. Tevî nasbikin, xwendin, zanistî, bi xwe jî ve reftarîkirin tu tiştî nade bimebestkirin, ji bil, çi di nava xwe de, bi xwe ve tète biderkevtin, ji xwe ve dide bikişandin, û ew xwe ji bona bijarkirinê ve dide biamadekirin.

Ji bona nava Hebûnê ve bi bê veguhertin û bi mana bi mîna xwe ve bête bimayîn. Ev bi xwe ve çûnê dide biserdarîkirin. Şînahî xwe ne di veguhertina bê sînorî mezin de dide biwindakirin. Wehajî di katkirina şînahî jî de têtê bidekevtin. Wehajî merov vê di nava katkirinê de nade bidîtin. Ew bi xwedanê livandina nava xwe ve têtê biderkevtin, da ku ew xwe bide bipêşvexistin, ew vê nikare bide birawestandin, ku ew bes û bi tenha ve bi mîna xwe ve bête bimayîn. Livandina di nava xwe de bi dijbûn ve têtê biderkevtin, ku ew bes û bi tenha ve bi xwe ve têtê biderkevtin û ew lêbelêjî divê wetovjî neyête biderkevtin. Livandina di nava xwe de ji rûniştina di nava Hebûnê de têtê biderkevtin. Pir caran têtê biderkevtin, ku lêbelê hemû di katbûnê jî de dihate bidîtin – belê ne hatibû bipêşkevtin, lêbelê ew hatibû bipoşandin û biremankirin. Bi dawîkirina vê derxistitina hanê ve têtê biderkevtin, gava ku ew ji xwe re armancekê dide bidanîn. Ji xwe ve bête biderkevtin, pêşnişankirina dawî di mêwe de têtê biderkevtin – ango derxistina katbûnan, careke din vegerandin ji bona zînetê pêşî ve. Katbûn dixwaze xwe bi xwe ve bide biderxistin, ku ew careke din ji bona xwe ve bête bizîvirandin. Çi têtê têtê bidîtin, dê ew bête bijîhevexistin û ew careke din xwe ji bona bi yekkirinê ve dide bivegerandin, ji ya ku wê jê dabû bidestpêkirin. Belê li nik tiştên serûştîyê de bi wetov ve têtê birûdankirin, ku kirdar, çî wî daye bidestpêkirin, û yê hayî, ji yê ku ew bi dawîbûne dide bikirin – mêwe, tov – bi du neferî ve têtin biderkevtin. Du carîkirin, bi xwedanê encamkirina xuyanî ve têtê biderkevtin, ku ew ji bona du neferan ve têtê biparvekirin; ku li gora navrokê de ew bi mîna hev ve têtin biderkevtin. Wehajî di jîndariya cenaweran jî de: Dê û bav û zarok bi neferên cuda ve têtin biderkevtin, tevî ku ew bi xwe jî ve ji wê serûştîyê bi xwe jî ve têtin biderkevtin. Di can de ev bi rengêkî din ve têtê biderkevtin. Ew bi şiyarbûnê ve têtê biderkevtin, bi azad ve, jibervêjî ve ku ew di destpêkirinê û dawîyê de bi mîna hev ve têtê biderkevtin, kat di serûştîyê de, di piştî ku wî xwe ji bona yekekî din ve dayîte bikirin, careke din xwe di yekbûnê de bi hev re dide biwergirtin. Wetovjî li nik can de, çî bi xwe jî ve têtê biderkevtin, wetov jî ji bona can jî ve têtê biderkevtin, wehajî ew ji bona xwe ve têtê biderkevtin. Ber, tov dê ew ne ji bona katê pêşî ve bête biderkevtin, lêbelê ew dê bes û bi tenha ve ji bona me ve bêtin biderkevtin; li nik can de herdu ne bes tenê bi xwe ve bi xwedanê serûştîyeke bi xwe ve têtin biderkevtin, lêbelê ew ji bona hevdû ve têtin biderkevtin – û jibervêjî ve ew ji bona xwe ve têtin biderkevtin. Ev, ji bona kê ve yê din têtê

biderkevtin, bi xwe ve bi mîna yê din ve têtê biderkevtin. Bes û bi tenha ve têtê can li nik xwe de di xwebûna yê din de têtê biderkevtin. Pêşkevîna can bi xwederxistinê ve têtê biderkevtin, ku ew xwe ji hevdu ve bide biparvekirin û pêrejî xwe bi xwe ve bide bigihandin. Ev li nik xwebûna can de, ev bi xwe gihandina can ve dikara bi mîna armanca wîyî bilind û biserêxwe ve bête bixuyanîkirin. Bes û bi tenha ve ew vê û ne tiştêkî din dide bixwestin. Hemû, çî li esmanan de û li ser erdê de têtê birûdan – hemîşe têtê birûdan, Jîna Xwedanî û hemû, çî di demê de têtê bikirin, bes û bi tenê ve ji bona wêderê ve dide bikeftleftkirin, da ku Can xwe bide binaskirin, ku ew xwe bi xwe ve bi navroka bijarê ve bide bikirin, da ku ew xwe bide bidîtin, da ku ew ji bona xwe ve bête biderkevtin, da ku ew xwe ligel xwe de bide bihevghandin. Ew bi ducarî ve û bi bêganebûn ve têtê biderkevtin, da ku ew bi xwe ve bikaribe xwe bide bidîtin, da ku ew xwe bi xwe ve bikaribe bête bigihandin. Bes û bi tenha ve ev bi azadyê ve têtê biderkevtin; bi azad ve têtê biderkevtin, çî ya ku ew xwe ji bon ser yekeke din ve nade bikişandin û ne bi pê ve ew têtê bibestandin. Can, gava ku ew xwe bi xwe ve têtê bigihandin, bi vê ve têtê bigihandin, ku ew bi azad ve têtê biderkevtin. Bes û bi tenha ve li vir de xwedîbûna rast û durust xwe dide biderxistin, bes û bi tenha ve li vir de bîr û bawerîya xweyî rast û durust dide biderxistin. Di hemûyên din de bi mîna remankirinê ve can bi vê azadîya hanê ve nayête bigihandin. Weha di dîtinan de, di hestkirinan de: Ez xwe bi rast û durust ve didim bidîtin, ku ew ne bi azad ve têtin biderkevtin, lêbelê ez bi weha ve têtin biderkevtin, hegerjî ku ez şiyarbûnekê li ser vê pêhestkirina xwe de bidim bidîtin. Di xwestîyên xwe de merov bi xwedanê armancên nişankirî ve, berjewendîyeke nişankirî ve têtê biderkevtin; belê bi rast û durust ve ez bi azad ve têtin biderkevtin, gava ku ev azadîya hanê bi ya min ve têtê biderkevtin, lêbelê ev armancên hanê her û her di nav xwe de tiştêkî din yanjî yekekî wetov didin bihilgirtin, ji yê ku ew ji bona min ve bi yekekî din ve têtê biderkevtin. Bi mîna ku ew di livandinan de, di dilbijandinan ûhd de têtin biderkevtin. Bes û bi tenha ve di remankirinê de hemû bêganebûn bi eşkere ve têtin biwindakirin: li vir de çan bi carekê ve bi azad ve têtê biderkevtin. Pêre berjewendîya remanê, berjewendîya felsefê ligeljî de têtê bixuyanîkirin.

b) Liberkevtina rast¹

Li nik pêşkevtinê de merov dikare bide bipirskirin: Çi xwe dide pêşvexistin? Bi çi ve navroka bi carekê ve biserêxwe têtê biderkevtin? Ma pêşkevtin bi kirineke navî ve têtê biderkevtin – wetov merov wê ji xwe re bi srê xwe ve dide bixistin. Lêbelê kirin bi nîşaneke din ve ji bil kirinê ve nayête biderkevtin; bi vê ve pêkhatina giştîyî navrokê têtê binîşankirin. Bi dîtina xwe ve û ji bona xwe ve bi bihnên kirinê ve têtin biderkevtin; kirin bi vê ve têtê biderkevtin, ku ew bihnên cudayî wetov di nava xwe de dide bihilgirtin. Lêbelê kirin pêre di cewhera xwe de bi yekê ve têtê biderkevtin; û ev jî bi rastî ve têtê biderkevtin. Ne bes tenê kirin bi rastî ve têtê biderkevtin, lêbelê jî bi ya bi xwe ve, bi kirdara kirinê bi xwe ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew dide bidestpêkirin: weha berkirin him bi kirinê ve û him jî bi destpêkirinê ve têtê biderkevtin. Bi rêveçûna pêşkevtinê jî bi navrokê ve têtê biderkevtin, y ku ew bi remanê bi xwe ve têtê biderkevtin. Ew bi xwe ve bi yekê ve û bi yekeke din ve têtê biderkevtin, û ew herdu jî bi yekê ve têtin biderkevtin; ya ku ew bi ya sêyem ve têtê biderkevtin – ev yeka hanê bi yekeke din ve li nik xwe de bi xwe ve têtê biderkevtin û ew ne li derveyî xwe de têtê biderkevtin. Evaya bi bawerîyeke sade ve têtê biderkevtin, lêbelê zanistîya felsefê bes û bi tenha ve xwe ligel bi serên xwe ve, valabûnan û giştîyan de dide bimijûlkirin – Dîtin, serpêhatîyên rastî meyî şiyarbûn bi xwe ve, pêhestkirina me bi xwe ve, pêheskirina jînê bi servajî vê jî ve bi xwe ve bi rast ve, di xwe de di berên nîşankirî de têtin biderkevtin. Bi rastî ve felsefe di nava cihê remanê de têtê bipêkhatin, ew bi vê ve xwe ligel giştîyan de dide bimijûlkirin, navroka wê biserêxwe têtê biderkevtin, lêbelê bes û bi tenha ve ji alîyê perwaza wê ve, ji alîyê perçên wê ve têtê biderkevtin, lêbelê ew di xwe de reman di cewhera xwe de bi lirstê de têtê biderkevtin. – ew bi yekitîya nîşankirinê cuda ve têtê biderkevtin. Wetov têtê têtê bidîtin, ku bi xwe ve hişbûna naskirinê xwe ji bes liberkevtina hişbûnê ve dide bicudakirin; û ev jî bi karê felsefê ve bi dijî liberkevtinê ve têtê biderkevtin, daxuyanikirina vêna bi bi rastîyê ve têtê biderkevtin, ya ku ew ne bi bi remana giştîyên valan ve têtê bipêkhatin, lêbelê ew di giştîyekê de têtê biderkevtin, ya ku ew di xwe ve bi xwe ve bi taybetî ve, bi nîşankirî ve têtê biderkevtin. Ma gelo rastî jî biserêxwe têtê biderkevtin? Ev ne bi rastî ve têtê biderkevtin. Liberkevtina merovî saxlemî bi hişbûn ve ji bona ber rastê

¹ Konkret, concrete: Rast,: Begriff, comprehension: liberkevtin

ve tète biçûyîn. Di piştî lêvegerandina liberkevtinê de ew bi serê xweyî dîtîne ve tète biderkevtin, ne bi raste ve tète biderkevtin, lêbelê bes û bi tenha ve ew di serî de bi rast ve tète biderkevtin – wehajî ew tanî radeyekî ne bi kar ve tète biderkevtin. Felsefe ji bona bi serênxwebûnan –abstrakten-ve deha bi dujmin ve tète biderkevtin û ew careke din ji bona li rastê de dide bivezîvirandin.

Weha reman li gora navroka xwe de di xwe de bi rast ve tète biderkevtin, wetov ew di xwe de û wehajî pêrejî di berjewendîya xwe de tète biderkevtin, ku ew ji bona wê ve jê tète biderkevtin, ya ku ew bi xwe ve tète biderkevtin. Herdu liberkevtin bi hev re têtin bibestandin, weha ji bona me ve livandina rast tète biderkevtin. Belê bi xwe ve di xwe de ji berê ve bi rast ve tète biderkevtin û em bes û bi tenha ve wê didin bidanîn, ya ku ew bi xwe ve tète bidîtin: wetov bes û bi tenha ve rengê nuh pê ve tète biservekirin, ya ku ew niha bi mîna cudabûnê ve tète bixuyanîkirin, ya ku ew di berê de di kokê de bi yekeke hevgirtî ve dihate biderkevtin. Rast divê ji bona xwe ve bête biderkevtin. Ew bi xwe ve bi cudabûn ve tète biderkevtin – bi mîna xwe ve, dibe, ku ew hêjî ne bi mîna xwe ve bi mîna cudabûnê ve bête bidanîn, hêjî ew di yekbûnê de (ev bi dijî cudatîyê ve tète biderkevtin); ew bi sade ve tète biderkevtin û belêjî ew bi cudabûn ve tète biderkevtin.

Ev dijûna navxweyî rastê bi xwe ve bi rakişandina nava xwe ve ji bona pêşketinê ve tète biderkevtin. Weha ev bi vî rengê hanê ve ji bona Hebûna cudabûnan ve tète bigihandin. Wehajî pêrejî cudabûn careke din mafeyê xwe ji xwe re dide biwergirtin. Ev mafeyê hanê, yê ku ew careke din hatîye bivezîvirandin, careke din dê bête bihilanîn; rastîya wî bes û bi tenha ve tète biderkevtin, ku Hebûna wî di yekekê de tète biderkevtin. Ev bi jîndarîyê ve tète biderkevtin, ya ku ew di sadebûnê de, yanjî ya ku ew di remanê de, yanjî di can de bi xwe ve tète biderkevtin. Reman ne biserêxwe tète biderkevtin – bilindtirîn Hebûn¹, ji yê ku hêjîbêtir nema dikare li ser de bête biaxivtin: Xwedanekî wisa bi berkirina liberkevtina cîhaneke taze ve tète biderkevtin. Ev bi livandinê ve, bi rewendê ve, lêbelêjî tède bi bêdengîyê ve tète biderkevtin; cudabûn, ya ku ew xwe tète dide bidîtin, bes û bi tenha ve bi windabûnekê ve tète biderkevtin, ya ku ew tède tevaya yekbûnê û rastîya wê dide biderxistin. Ji bona bêtirbûna xuyanîkirina vê liberkevtina rastêyî hanê ve em dikarin di pêşî de li ser tiştên xweş de ji bona nimûneyên rast ve

¹ Wesen, Being: hebûn

bidin biaxivtin. Tevî ku gul jî bi gelek rûçikan jî ve tète biderkevtin, ew bi mîna bêhnê, mizê, pêkhatinê, reng û yên din ve weha ew jî bi yekekê ve tète biderkevtin. Divê ji van malên¹ hanê ve tu tişt ji pelê vê gulê ve neyête bikêmkirin; her perçeyek bi tenê ve ji vî pelî ve hemû rûçikên din di xwe de dide biwergirtin. Wehajî zêr di her deqek xwe de hemû malên xwe bi bê cihêbûn û bi bê perçebûn ve dide biwergirtin. Ligel tiştên madî de em dihêlin ev bêtin biderkevtin, ku ev cudabûna wisa bi hev re tète biderkevtin; lêbelê li nik yê canî de dê cudabûn bi pîrbûn ve bi mîna dijbûnan ve bêtin bidîtin. Em vê bi dijbûn ve nadin bidîtin û em tède tu şerî nabînin, ku bêhn û mizebûna gulê, tevî ku ew bi beramberîhevdû ve bi tiştên din ve têtin biderkevtin, hejîbêtir bi sadebûn ve bi yekekê ve têtin biderkevtin; em wan ne bi beramberîhevdû ve didin bidanîn. Bes û bi tenha ve liberkevtin, liberkevtina remanê tişteki din ji bil nelihevkinê ve di kêlekahevdû de dide bidîtin. Made ji bona nimû ne ve bi hev re tète bidanîn, yanjî cih bi dûhev ve û nejihevperçekirî ve tète biderkevtin; wehapêrejî em dikarin di cih de deqan bidin biwergirtin. Made bi hevdû re tète bigirêdan, merov wê jî dikare bide bişikenandin û wê wehajî hejîbêtir bi bê dawîbûn ve bide biperçekirin, merov êtir dikare bide biotin, made ji atoman ve, ji deqan ve tète bipêkhatin, ji yên ku weha bi dûhevdû ve têtin biderkevtin. Weha ji merov re herdu nişankirinên hanê bi lidûhevdû ve û bi deqan ve di yekê de tète biderkevtin. Herdu liberkevtin bi mîna dijbûna bi xwe ve bi tenha ve ji xwe re dide biwergirtin: “Him made bi sadebûn ve bi lidûhevdû ve yanjî bi deqî ve tète biderkevtin”; lêbelê bi rastî ve herdu nişankirinên hanê tède têtin biderkevtin Yanjî em dikarin li ser merov de bidin bigotin, ew bi azad ve tète biderkevtin; nişankirina din bi neçaryê ve tète biderkevtin. “Heger ku can bi azad ve bête biderkevtin, weha ew ne li jêr destê neçaryê ve tète biderkevtin”: lêbelê ew li jêr destê “vice versa “ vînên xwe de tète biderkevtin. Remankirin di rêya neçarîkirinê de tète binîşankirin, weha ew ne bi azad ve”; ne bi “yekê” ve tète biderkevtin, merov wetov dide bigotin, “ew yadin dide biderkevtin”. Li vir de em cudabûnê – ne bes bi mîna xwe ve bi tenê ve- neji bi nala rasteke kor ve didin biwergirtin. Can bi rast ve tète biderkevtin û rastî bi nişankirinên azadya wî ve û bi neçarbûne ve tète biderkevtin. Weha bi dîtineke bilind ve tète biderkevtin, ku can di neçarîya xwe de bi azad ve tète biderkevtin û bes û bi tenha ve tède ew azadîya xwe didin bidîtin, bi mîna ku neçarîya wî bes û bi tenha ve di azadîya wî de tète

¹ Qualität, Quality: mal

biaramîkirin. Weha dê li hêre de ji me re bi dujwartir ve bête biderkevtin, ku em yekîtiyê bidin bidanîn. Wehajî pêrejî Hebûn têtin bidîtin, ji yên ku ew bes û bi tenha ve bi neçartîyê ve têtin bigirêdan; ev jî bi tiştên serûştî ve têtin biderkevtin. Jibervêjî ve serûştî biserêxwe têtê biderkevtin û ew ji bona rastîyan, Hebûnan ve nayête bigihandin, jiber ku biserêxwe Hebûna wê bi carekê ve nayête biderkevtin. Sor ji bona nimûne ve bi yekeke hestyariyî wênekirîyî bi serêxwe ve têtê biderkevtin; û hegerjî şiyarbûna sade li ser sor de bide biaxivtin, ew nade binêtkirin, ku ew xwe ligel yekekê de biserêxwe dide bimijûlkirin. Lêbelê gulek ya ku ew bi sor ve têtê biderkevtin, bi rast ve bi sor ve têtê biderkevtin, ku weha pir jê biserêxwe xwe jê didin bicudakirin û bitenhakirin. Belê azadî jî dikare bi azadîya bi serêxwe ve bi bê neçarîtiyê ve bête biderkevtin; ev azadîya qelp bi kêfê ve têtê biderkevtin, û jibervêjî ve ew pêrejî bi rast û durust ve bi dijî wê ve bi xwe jî ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew bi bê şiyarbûna girêdayî ve, bi bîr û bawerîya vala ve ji azadîyê ve – bes bi nav ve bi azadîyê ve têtê biderkevtin. Ya sêyem, berê pêşkevtinê ya ku ew bi encamekî livandinê ve têtê biderkevtin, lêbelê ew bi dûrî ve bes û bi tenha ve bi encamê pêpelûkekê ve têtê biderkevtin, weha ew wetov têtê biderkevtin, ku ew bi mîna ya pêpelûkeke dawîyî ve têtê biderkevtin, di pişt re pêrejî ew bi deqa destpêkirinê ve û bi ya pêşîyî ji pêpelûkeke dinî pêşkevtinê ve têtê biderkevtin. Geothe li cihekî de jibervêjî ve bi rast ve dayîte bigotin: “ dê her û her bi xwe ve careke din bi başîtiyê ve bête bigihandin”. Made, ya ku ew têtê bipêkhatin, bi şêwazekî ve têtê biderkevtin, ya ku ew careke din bi madê ve ji bona şêwazekî nuh ve têtê biderkevtin. Can ji bîna nav xwe ve têtê biçûyîn û ew xwe ji bona bijarê ve dide bîrîn û berê reman a wî li ser de ji bona şêwazê û nîşankirina remankirinê ve dide bidan. Ev liberkevtina hanê, ya ku ew têtê xwe dide bipoşandin û ya ku ew têtê bi xwe ve têtê biderkevtin, ev bi pêkhatina wî ve têtê biderkevtin, ya ku ew bi Hebûna wî ve têtê biderkevtin, ji nuh ve ew jê têtê bivekirin, ji nuh ve ew careke din xwe bi bijarê ve dide bikirin, careke din ji nuh ve ew kirina xwe li ser de dide bigirêdan. Weha ev kirina hanê xwe dide bipêkhatin, ji ya ku ew di berê de xwe bêtir dide bipêkhatin, ew ji bona wîna ve bêtir nîşankirinan pê dide bidan, ew bêtir wî di xwe de dide binîşankirin û ew bêtir wî dide bipêkhatin û bikûrkirin. Ev livandina hanê bi nala rêzeke rast ve ji pêşkevtinan ve têtê biderkevtin, ya ku ew ne bi nala xêzeke rast ve ji bona bi serêxwebûnek bê dawî ve têtê biderkevtin, lêbelê ew divê bi nala guroverekê ve, bi nala zîvirandinekê di xwe de bi xwe ve

bête biderxistin. Ev gurovera hanê ji bona kenar ve bi komeke mezin ve ji guroveran ve tête biderkevtin; ev tevde bi mezinbûnekê ve ji lidûhevdukbûneke li paştewandî de ji pêşkevtinan de xwe di xwe de dide biderxistin.

c) Felsefe bi nala zanebûna pêşkevtina rast ve

Di piştî ku min bi vî rengê hanê ve serûştîya rastê wetov date bixuyanîkirin, weha dê ezê li ser giringbûna wêna de hêjî pê ve bidim biservekirin, ku rastî, weha ew di xwe de bi xwe ve tête binîşankirin, bi xwedan kişandina di nava xwe de tête biderkevtin, da ku ew xwe bide bipêşvexistin. Bes û bi tenha ve jîndarî, candarî xwe di xwe de dide bilivandin, xwe dide bipêşvexistin. Reman weha – bi rast ve di xwe de û xwe dide bipêşvexistin – ew bi rêxistineke zindî ve, bi yekeke tevayî ve tête biderkevtin, ji ya ku ew dewlemendbûnekê ji pêpelûkan û bêhnan ve di nava xwe de dide bihilgirtin.

Felsefe wetov di xwe de bi naskirina vê pêşkevtinê ve tête biderkevtin û ew bi xwe ve bi nala liberkevtina remana vê pêşkevtina hanê ve tête biderkevtin. Çendjî bêtir ev pêşkevtina hanê hatibe bifirehkirin, weha deha felsefe bi serkevtîtir ve tête biderkevtin. Hêjî bêtir ev pêşkevtina hanê ne ji bona derve ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew di xuyanîyê de tête biderkevtin, lêbelê jihevdukbûna pêşkevtinê wetov ew bi çûneyekê ve ji bona nava hundur ve tête biderkevtin, ango remana tevayî di koka xwe de tête biramidandin û wetov ew bi wergirtina tevayî ve û bi bê veguhertinê ve tête bimayîn. Gava ku remanên felsefê di pêşkevtina xwe de ne bi derkevtina veguhertinê ve, ne bi bûnê ve ji bona yekeke din ve têtin biderkevtin, lêbelê ew wehajî bi yekekê ve di hilgirtina xwe de, bi hestyarîyeke kûr ve tête biderkevtin. Weha pêşkevtina li dûhev de di berê de bi tevayî ve, ne nîşankirina remanê di xwe de bi nîşankirî ve dide bikirin – Bêtir kirina pêşvexistina remanê yanjî nîşankirina wêyî mezin bi yekekê ve û bi xwe ve tête biderkevtin. Li vir de firehtirîn wehajî bi tîrtirîn ve tête biderkevtin – firehbûn bi nala pêşkevtinê ve ne bi belavkirinekê ve û ne jî bi jihevketinekê ve tête biderkevtin, lêbelê ew wehajî pêrejî bi hevgirtinekê ve tête biderkevtin, ya ku ew bi xwe ve weha deha bi xurt û tîr ve tête biderkevtin, ji ya ku ew di firehbûnê û di hevgirtinê de bi dewlemendtir û bêtir ve tête biderkevtin. Ev bi pevîkên bi serên xwe ve li ser serûştîya remanê de û bi pêşkevtina wê de tête biderkevtin. Weha felsefa fêrbûyî di xwe de tête biavirandin – ev bi remanekê ve di tevayî de û di hemû libatên wê de tête

biderkevtin, bi mîna ku ew jîndarîya neferekî de di jînê de, bi bêtirbûnekê ve di nava hemû libatan de dide bilêdan. Hemûyên têde ji perçên berzbûyî ve û bi rêxistina wê bi xwe ve ji yek remanê ve têtê biberzkirin; ev hemû taybetîyên hanê bes û bi tenha ve bi mirêkê ve û bi wêneyan ve ji vê yekbûna hanêyî jîndarîyê ve têtin biderkevtin; ew Hebûna xweyî bi rastî ve bes û bi tenha ve di vê yekitîyê de didin bidîtin û cudabûnên wan, newekhevbûna nîşankirinên wanî bi hevgerêdayî ve bi xwe ve bes û bi tenha ve bi derkevtinê ve têtin biderkevtin û bi ya ku ew bi perwaza remanê ve têde têtê biderkevtin. Weha reman bi deqa navînîyê ve û pêrejî ew bi kenarê ve têtê biderkevtin, lêbelê kanîya çurusandî, ya ku ew di tevaya firehbûnên xwe de ne ji derveyî xwe ve têtê biderkevtin, di niha de û tevaya xwe de di xwe de têtê bimayîn – weha ew bi rêxistina neçarîyê û neçarîya wê bi xwe ve têtê biderkevtin, ya ku ew pêre wehajî bi azadîya wê ve têtê biderkevtin.

3. Encamkirinên ji bona têgihiştina mêjûwa felsefê ve

Weha bi rêxistina felsefê ve di pêşkevtinê de têtê biderkevtin, wehajî ev jî ligel mêjûwa felsefê de têtê biderkevtin; û ev bi deqa serekî ve – bi têgihiştina bingehî ve, ya ku dê ew vê reftarkirina vê mêjûwa hanê bide bixuyanîkirin.

Da ku merov vê bide bixuyanîkirin, di pêşî de divê cudabûn di temaşekirina şeweyê diyarkirinê de bi eşkere ve bête bikin, ya ku ew dikare bête bicîhatin. Pêrabûna çûyî di pêpelûkên cuda de di pêşketina remanê de bi rastî ve dikare ligel şiyarbûna neçarî de bête bocîhatin, di piştî ku her hatinek xwe jê dide biderxistin û di piştî ku bes û bi tenha ve ev nîşankirin û gewdekirina hanê dikare xwe bide biderxistin – yanjî ev dikare bi bê vê şiyarbûna hanê di piştî şeweyekî serûştî, lihevraştatîyî xuyanîkirîyî derkevtî de bête birûdankirin -, weha ku bi rastî ve navroka liberkevtinê li gora sorbûna xwe de dide bikêrkirin, lêbelê ev ew vê sorbûna hanê nade biderxistin; mîna ku ev di serûştîyê de, di pêpelûka pêşketina çiqulyan de, di pelan de, di beran de têtê biderkevtin, ku her yekek ji bona xwe ve têtê biderkevtin, lêbelê navroka remanê bi rêber û nîşanîkirina vê lidûhevçûnê ve têtê biderkevtin – yanjî bi mîna ku li nik sava ve di pişthev re suwarkirinên laş û bi taybetî ve kirinên canîtî ve ji bona derkevtinê ve weha bi sadebûn ve

û bi bê girêdanbûn ve têtin bihatin, weha dê û bav vê bi sersûrayî ve li pêş xwe de didin bidîtin, gava ku ew vê serpêhatîya hanê di cara pêşî de didin bikirin, ma ev tevde ji ku ve hatîye bihatin, ew ji hundurê xwe ve ji xwe ve tête bidîtin û niha ew xwe wetov dide bidiyarkirin û tevaya lidûhevdû de ya van diyarên hanê bes û bi tenha ve bi gewdeyê liduhevhatina zeman ve tête biderkevtin.

Şêweyekî vê çûna hanê, jêderkevtina gewdan, remankirin, daxunîkirina naskirina neçarîkirina nîşankirinan bi karê felsefê ve tête biderkevtin û ev bi xwe ve bi kar û barê felsefê ve tête biderkevtin; ev jî bi xwe jî ve bi remanekê ve tête biderkevtin, ya ku li vêderê de li ser de tête biderkevtin, ya ku ew hêjî ne bi gewdeyê taybetîyî wê ve bi xwe ve bi mîna serûştîyê û can ve tête biderkevtin: weha ew bi wê xuyanîkirinê ve nemaze bi wî erkî ve û bi kar û barên hişîyî felsefê ve tête biderkevtin. Lêbelê şêweyê din, ji yên ku ew pileyên cuda û bêhnên pêşkevtinê di demê de, bi şêweyê rûdanan ve, di nava van warên cuda de, di nava vî yanjî wî miletî de, li jêr van zînetên siyasî de û li jêr van tevlihebbûnên bi hev re – bi kurtî ve, li jêr vê şêwazê serpêhatîya bi cîhatî ve -, ev bi temaşekirinekê ve tête biderkevtin, ya ku ew ji bona me ve mêjûwa felsefê dide bixuyanîkirin. Ev dîtina hanê bi xwe ve dide biderxistin, bê ka kîjan bi tenha xwe ve bi hêjabûn ve ji bona vê zanistîyê ve tête biderkevtin; ew bi xwe ve di rêya liberkevtina tişt de bi rastî ve tête biderkevtin û ya ku ew bi xwe ve li gora rastîyê de xwe dide bidiyarkirin û bigirawkirin, dê ev bi xwe jî ve xwe di rêya xwendekarîya vê mêjûwê de bide biderxistin. Di piştî vê remana hanê de ez wetov didim bigotin, ku liduhevhatina rêxistinê felsefê di mêjûwê de bi wê ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew di liduhevhatinê de di çûna hiş de di nîşankirina liberkevtina remanê de tête biderkevtin. Ez dibêjim, gava ku merov liberkevtinên bingehî di mêjûwa felsefê de di rêxistinên derkevtî de bi xurû ve wan dide bitazîkirin, çî bi gewdebûna wêyî derve ve, bi karanîna wê ve li ser taybetîyê de û li ser wekhevbûnê de tête biderkevtin: weha bi vî rengê hanê ve merov pileyên cuda ji nîşankirina remanê bi xwe ve di hişbûna liberkevtinê de ji xwe re dide biwergirtin. Bi servajîvêjî ve, heger ku çûna bi hişbûnê ve biserêxwe bête biwergirtin, weha merov ji xwe re têde li gora bêhnên xweyî serekî de çûna mêjûwa diyarkirinan dide biwergirtin; lêbelê bi rast û durust ve divê merov vê liberkevtina xurû ve têde bide binaskirin, ya ku ew gewdê mêjûwê dide biwergirtin. Hêjbêtir ew bi xwe jî ve xwe ji bona rexekî ve ji çunê ve bi mîna lidûhevdûbûna dema mêjûwê de ji çunê de di

rêk û pêkhatina liberkevtinê de dide bicûdakirin; gelo li kûderê ev rexê hanê tête bikevtin – heger ku em vê bi nêzîkî ve bidin bixuyanîkirin, lêbelê dê ev me ji armanca me ve pir bi dûr ve bide bixistin. Ez bes û bi tenha ve hejî vê didim bibîrxistin, ku ji yê gotî ve tête biçurusandin, ku xwendekarîya mêjûwa felsefê bi felsefê ve bi xwe ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew bi yekeke din ve nikare bête biderkevtin. Kî mêjûwa fizya, jimargerî ûhd. ji xwe re bide bixwendin, belê ew bi xwe jî ve xwe ligel fizya û jimargeryê de dide binaskirin. Lêbelê da ku ew xwe di gewdebûna serpêhatîyê û diyarê de, ya ku têde felsefe bi mêjû ve tête biderkevtin, çûna xwe bi mîna pêşkevtina remanê ve dide binaskirin, weha divê merov bi rast û durust ve zanebûna remanê ji berê ve ligel xwe de bide bianîn – weha bi başî ve bi mîna ku merov ji bona dadwerîkirina reftarên merovan liberkevtinan divê ji wê ve ligel xwe de bide bianîn, bê ka çi bi mafe ve û yê ligel de tête biderkevtin. Ger na, bi mîna ku em vê di weha pîrbûnên mêjûwên felsefê de didin bidîtin, bi rast û durust ve wetov remanên bê çav bes û bi tenha ve xwe bi komeke belawela ve ji bîr û bawerîyan ve dide bilidarxistin. Vê remana hanê ji we re bidim bieşkerekirin, diyaran wetov ji we re bidim bixuyanîkirin – evaya bi kar û barê wê ve tête biderkevtin, ya ku ew mêjûwa felsefê dide biderxistin. Jiber ku Temaşevan divê têgihîştina tişt ligel xwe de bide bianîn, da ku ew bikaribe wê di diyara wê de bide bidîtin û da ku ew tişt bikaribe bi rast û durust ve ji hevdu ve bide bivekirin; wetov divê em xwe nedin bisersûrandin, gava ku wetov hin ji qaşilên mêjûwa felesefê ve bêtin bidîtin, ku di nava wan de rêzên rêxistinên felsefê bi mîna rêzekê ve ji bes hin bîr û bawerîyan, şaşbûnan, yarîkirina reman ve tête biderkevtin – bi yarîkirina remanan di serên xwe de didin bikirin, ji yên ku ew bi rastî ve bi karekî mezin ve ji tûjbûna jîrbûnê, westandina can ve û bi hemû tiştan ve tête bigirêdan, ji yên ku merov li ser wan de bi nav ve bi mîna wan ve dide bigotin. Li cem kêmbûna canê felsefê de, ji yên ku Mêjûnivîsvan wan ligel xwe de didin bianîn, divê em li ber wê de bikaribin bêtin bikevtin û bidin bixuyanîkirin, ji yê ku ew bi remaneke bi hişbûn ve tête biderkevtin. Ji vê ve tête biçurusandin, ji ya ku li ser serûştîya bi nav ve ji remanê ve hatîye bidan, ku bes û bi tenha ve mêjûweke felsefê, ya ku ew wetov bi mîna rêxistineke pêşkevtina remanê ve tête biliberkevtin, bi navê zanistîyekê ve dikare ji xwe re bide biwergirtin (bes û bi tenha ve jibervêjî ve ez xwe pê didim bidîlkin û li ser wê jî de peyvdarîyan didim bidan); komkirinek ji naskirinan ve tu zanistîyê nade biderxistin. Bes û bi tenha ve wisa di rêya

hişbûnê de çûneyeke bingehkirî ji diyaran ve xwe bi nala mêjûwê ve bi xwe ve dide bieşkerekirin, ji yên ku ew bi xwe ve, çi nala di rêya hişbûnê de çûneyeke bingehkirî ji diyaran ve, ji yên ke ew bi xwe ve, çiyê ku ew bi hişbûnê ve tête biderkevtin, wê bi navroka xwe ve ji xwe re dide biwergirtin. Ev mêjûwa hanê xwe bi xwe ve bi nala hinekî bihişbûn ve dide bidiyarkirin. Ew dide bidiyarkirin, ku ew Hebûneke bi hişbûn ve dide biderxistin. Magelo dê çawa ev tevde, ji ya ku ew di kar û barên hişbûnê de tête birûdan, ne bi xwe ve ne bi hişbûn ve bête biderkevtin? Belê wetov divê bawerîyeke bi hişbûn ve bête biderkevtin, ku ew ne di lihevastbûnê de di kar û barên merovanyê de dide biserdarîkirin; û ev jî bi xwe jî ve bi karê felsefê ve tête biderkevtin, ku ew bide binaskirin, tevî ku ew jî bi pîrbûn ve diyara wê bi xwe ve bi mêjûwê ve tête biderkevtin, ya ku ew bes û bi tenha ve di rêya remanê de tête binîşankirin. Belê di rêya van liberkevtinên giştîyî dayînî de babet têtin binîşankirin, ji yên ku nêzîkbûna bikaranîna wan li ser mêjûwa felsefê de dê emê lê bidin bitemaşekirin – bikaranînek, ya ku ew dê ji bona me ve deqa lêvenerîneke pîr giringî vê mêjûwa hanê ji bona ber çavên me ve bide bianîn.

a) Demkirina pêşkevtina mêjûwa pîrî felsefê

Pîrsa xweserî, çi dikare li ser vê mêjûwa hanê de bête bikirin, bi wan cudabûnên diyarî remanê ve bi xwe ve bête bigirêdan, ya ku ew niha hate bikirin – Pîrs, çilo ev hate bikirin, ya ku felsefe bi mîna pêşkevtinekê ve di demê de tête bidiyarkirin û jêre mêjûwek tête biderkevtin. Bersivkirina vê pîrsa hanê dest ji bina dema mêtafîzîkî ve dide biavêtin û ev bi nemankirinekê ve ji bona armancê ve tête biderkevtin, ya ku ew li vêderê de bi bijara me ve tête biderkevtin. Heger ku em li vir de bi bêtîrbûn ve bes û bi tenha ve bi nala bêhnan ve bidin bidan, ji yên ku ew li cem bersivkirina şewê pîrsê de tête biderkevtin.

Li jor de li ser cewhera can de hatîye bigotin, ku Hebûna wî bi kirina wî ve tête biderkevtin. Serûştî wetov tête biderkevtin, bi mîna ku ew tête biderkevtin û veguhertinên wê jîbervêjî ve bes û bi tenha ve bi lêvegerandinan ve têtin biderkevtin, livandina wêna bes û bi tenha ve bi xirbûnekê ve tête biderkevtin. Bi nêzîktir ve kirina wê tête biderkevtin, ya ku ew dihêle bête binaskirin. Ez xweser bi xwe ve têtîm biderkevtin, lêbelê ez weha bes û bi tenha ve bi nala libatên jîndar ve têtîm biderkevtin; ez bi mîna can ve bes û bi tenha ve têtîm biderkevtin, tanî ku ez xwe didim

binaskirin. Xwe bi xwe ve bide binaskirin, ev bi nivîsandina li ser perestgeha Xwedanê zanebûnê de li Delphi –Delfi- tête biderkevtin, gelo ev bi fermana biserêxwe tête biderkevtin, ya ku serûştîya can wê dide biderxistin. Lêbelê şiyarbûn vê di cewherê de ji xwe re dide biwergirtin, ku ez ji bona xwe ve bi xwe ve bi babet ve têtîm biderkevtin. Bi vê dadwerîkirina biserêxwe can xwe bi Hebûna xwe ve dide bikirin, ya ku ew bi cudabûna min ve ji min ve bi xwe ve xwe bi nala xwe ve bi derveyî ve dide biderxistin; ew xwe di dervebûnê de dide bixistin, belê ya ku ew bi şêweyekî giştîyî pir bi cudabûn ve bi Hebûna serûştîyê ve tête biderkevtin. Lêbelê yekek ji van şêweyên derveyî hanê ve bi demê ve tête biderkevtin; ya ku şewazê wêna him di felesa serûştîyê de û himjî bi mîna canê xweyî dawî ve bi nêzîk ve ji xwe re xuyanîkirina wêna dayîte biwergirtin. Ev Hebûna hanê û pêrejî Hebûna demê bi bêhnekê ve ne bes tenê bi carekê ve bi Hebûna şiyarbûna yeka yekan ve tête biderkevtin, ya ku ew bi mîna vê ve di cewherê de bi dawî ve tête biderkevtin, lêbelêjî ew bi pêşkevtina remana felsefê di perçên remankirinê de tête biderkevtin. Jiber ku reman, ya ku ew di aramiya xwe de tête biremankirin, belê bi bê dem ve tête biderkevtin; ew di aramiya xwe de bi remankirinê ve tête biderkevtin, ew xwe di gewdebûna xweseryê de dide bigirtin, ew pêrejî bi giring ve ligel – navrokên – temaşekirina wan bi xwe ve tête biderkevtin. Lêbelê reman bi mîna rastê ve, bi mîna yekbûna cudabûnê ve tête biderkevtin, bi mîna ku li jor de li ser de hatîye bigotin, di cewherê de ne aramî û Hebûna wêna ne bi cewhera temaşekirinê ve tête biderkevtin, lêbelê bi mîna cudabûn ve di xwe de û pêrejî pêşkevtin têde bi xwe ve di Hebûna xwe û di dervekevtina perçên remankirinê ve tête biderkevtin; û weha remankirin di felsefa xurû de tête bidiyarkirin, bi mîna ku ew bi yekekê ve di demê de bi Hebûneke pêşkevtî ve tête biderkevtin. Lêbelê ev perçê remankirinê bi xwe ve biserêxwe bi kirina yekekê ve ji kirinên şiyarbûnê ve tête biderkevtin, lêbelê ew bi xwe ve bi mîna canê giştîyî, rast ve tête biderkevtin. Lêbelê ev rasta giştîyî xwe bi tevaya şêweyê pêşkevtinê û alîyan ve dide bimijûlkirin, ya ku ew di wan de xwe li gora remanê de bi babet ve dide biderxistin û dê bête biderkevtin. Wer girawkirina mijûlkirina remankirina wî pêrejî ya ji pêşkevtinan, tevaya bi carekê ve ji rastîya dagirtî ve bi pêşkevtîyan ve – bi yekeke pêşkevtîyê ve tête biderkevtin, ji yê ku ew xwe ne di remankirina neferekî de dide biçûyîn û ew xwe di yekekê de ji şiyarbûnan ve dide biderxistin, lêbelê ew bi nala ji yê ku ew xwe di dewlemendbûna gewdekirina xwe de, di mêjûwa cîhanê de

xwe bi gewdekirina giştîyî can ve dide biderxistin. Di vê pêşkevtina hanê de ev pêrejî tête birûdan, ku şewazek, pêpelûkek ji remanan ve di nava miletekî de ji bona şiyarbûnê ve tête bihatin; weha ku ev miletê hanê û ev dema hanê bes û bi tenha ve vî şewazê hanê dide biderxistin, ji yê ku wî di nava wê de tevayîbûna xwe dayîte biavakirin û zîneta xwe dide bifirehkirin – pêpelûkeke bilindtir bi servajîvêjî ve di pişt re bi sedan sal ve di nava miletek din de xwe dide bikêrkirin.

Belê heger ku em niha wetov van nîşankirinên hanê ji rastîyê û pêşkevtinê ve bidin bibestandin; weha serûştîya pîrbûnan têgihîştîyeke din bi carekê ve ji xwe re dide biwergirtin – weha bi yek carê ve gokirin ji cudabûna felsefan ve, bi mîna ku ew bi cudabûneke rawestyayî, çesipandî, jihevbelawelayî hiştî ve tête biderkevtin, tête jihevbikevtin û ew li cihê wê de tête bidanîn – gokirin, di kîjanê de bi xweşbûn ve bi dijî felsefê ve çekekî bi bê bezandî ve bi dijî wê ve xistina di nava destên xwe de dide bibawerkirin û di payebûna xwe de li ser nîşankirinên wetov de perîşan – payebûneke parsekbûnêyî rast û durust – pêrejî bi xwe jî ve bi carekê ve hindik bi carekê ve bi bê zanebûn ve tête biderkevtin, çî jê re bi mal ve tête biderkevtin û wê çî dabû bizanebûn, ji bona nimûne ve cudayetî, cudabûn. Ev bi rûçikekî ve tête biderkevtin, belê ya ku ew ji bal herkesî ve tête biliberkevtin, ew tu metirsîyê li ser de nade bidîtin, ew bi vê ve tête binavûdengkirin; û ew dide bibwerîkirin, ku ew bi nala yek liberkevtina bi carekê ve tête biderkevtin û wetov jî dikare bête bikaranîn, ew ji ber xwe ve li ber xwe de tête bikevtin, ku ew dizane, bê ka ev bi çî ve tête biderkevtin. Lêbelê yên ku ew cudatîyê bi rawestandineke nîşankirîyî bi carekê ve didin bidîtin, ew serûştîyê û diyaliktîka wê bi xwe ve nadin binaskirin. Cudabûntî di herikandinê de, divê lê di cewherê de bi mîna livandina pêşkevtinê ve bête bitemaşekirin, bi mîna bêhneke çûyî de tête biderkevtin. Remana rastî felsefê di kirina pêşkevtinê de, di cudabûnan de tête biderkevtin, ji yên ku ew di xwe de dide bihilgirtin, dide bidiyarkirin. Ev cudabûnên hanê bi carekê ve bi remankirinan ve têtin biderkevtin; belê em li vir de li ser pêşkevtinê de di remankirinê de didin biaxivtin. Cudabûn, yên ku ew di remanê de têtin bikevtin, dê bi nala remankirinan de bêtin bidanîn, ev bi ya pêşî ve tête biderkevtin. Ya duwem wetov tête biderkevtin, ku ev cudabûnên hanê yek li vêderê de, ya din li dera hanê de divê bêtin bidîtin. Ku ew ji vê ve didin bihezkin, wetov divê ew bi giştîyê ve, bi tevayîtyê ve bêtin biderkevtin, ku tevayîtya remanê di nava wan de têtin bidîtin. Bes û bi tenha ve rast bi rastî ve tête biderkevtin, ya ku

ew cudabûnan di xwe de dide bihilgirtin; wetov cudabûn bi mîna tevaya pêkhatinan ve têtin biderkevtin.

Wetov pêkhatina gîştîyî remanê bi felsefeyekê ve tête biderkevtin. Belam cudabûn remanê di perwazeke taybetî de ji xwe re didin biwergirtin. Merov dikarîbû ji xwe re bida bigotin: Perwaz bi bê giringî ve tête biderkevtin, navrok, reman bi bingeş ve tête biderkevtin. Û merov dide bimebestkirin, ku pir bi arzanî ve tête biderkevtin, gava ku merov pê tête birûniştin, ku felsefeyên cuda remanan bes û bi tenha ve bi perwazên cuda ve didin biwergirtin – bi wê têgihîştinê ve ku ev perwazên hanê bi lihevraştandinê ve têtin biderkevtin. Lêbelê ev jî pê ve tête bigirêdan. Ev perwazên hanê bes û bi tenha ve bi nala kokên cudabûnên remanê ve bi xwe ve têtin biderkevtin; ew bes û bi tenha ve di wan de tête biderkevtin, bê ka ew bi çî ve tête biderkevtin, weha ew bi cewhera wê ve têtin biderkevtin, ew navroka remanê didin bipêkxistin. Navrok xwe ji hevdû ve dide bivekirin, û ew wetov bi nala perwazê ve tête biderkevtin. Lêbelê piritîya nîşankirinan, ji yên ku ew li hêre de têtin bidiyarkirin, ne bi bê nîşankirinê ve, lêbelê ew bi neçarîyê ve tête biderkevtin; perwaz xwe ji bona tevaya nava perwazekê didin bihevgerin. Ev bi nîşankirinên kokîyên remanê ve têtin biderkevtin, weha bi hevbûna yên bi xwe ve ne di nava wê de tête bikevtin, lêbelê ew di me de, di temaşevanan de tête bikevtin.

Her rêxistinek¹ di nîşankirinekê de tête biderkevtin, ew bi tenha ve ligel de nayête bimayîn, ku ew weha jî hevdû ve têtin belawelakirin. Ev divê bi bextê van nîşankirinan ve bête biderkevtin, ya ku ew êtir bi vê ve tête biderkevtin, ku ew bi hev re dide biserhevkerin û ji bona bêhnana ve dide biberjêrkirin. Şêweyê, ji yê ku her yek li gorê de bi mîna biserêxwe xwe dide bikirin, dê ew careke din bête bihilanîn, di piştî firehbûnê de dijbûn tête biderkevtin – yekbûn, ji yên ku ew jê hatibûn bidestpêkirin. Eva sêyem dikare bi xwe jî ve careke din bes û bi tenha ve bi destpêkirina pêşkevînekê din ve bête biderkevtin. Ev dikare bi nala gavên vê çûyînê de bi bê dawîbûn ve bête bidiyarkirin. Lêbelê ew bi aranceke bi carekê ve tête biderkevtin, ji yê ku em di pişt re hêjîbêtir dê bidin binaskirin. Pir ji pêçpêdanan ve bi pêwistî ve têtin biderkevtin, berî ku can şiyarbûna hatina xwe ve xwe bide birizgarkirin. Di piştî vê dîtina hêjayî bi tenha xwe de ji mêjûwa felsefê ve merov dikare li perestgeha şiyarbûna hiş lê bide bitemaşekirin. Ew bi hişbûn

¹ System, System: Rêxistin, Rêstik.

ve di rêya hosteyê jîrî di nava xwe de hatîye biavakirin, ew ne bi mîna li nik Cuhana û Masonîyan de bi avanîyên Sulêman ve hatine biavakirin.

Gûmankirina mezin, ya ku ew di vî rexî jî de di cîhanê de bi hişbûn ve hatîye bikirin – ya ku ew ji bona mêjûwa felsefê ve êtir guhpêdana rast û durust pê dide bidan -, ev bi xwe jî ve êtir bes û bi tenha ve ji bil bawerîyê ve bi pêşbînîyê ve bi tiştekî din ve nayête biderkevtin, lêbelê ev bes û bi tenha ve bi şeweyekî din ve tete biderkevtin. Baştirîn tişt di dunyayê de tete biderkevtin, ya ku remankirin wê dide biderkirin. Jibervêjî ve ne li gorê de tete biderkevtin, gava ku merov bide bibawerîkirin, ku bes û bi tenha ve di serûştîyê de û ne di canî de hişbûn tete bidîtin – û ev jî bi felsefeyan ve têtin biderkevtin – merov vê bi lihevastîyan ve dide bidanîn, ev di pêşî de ne bi sorbûn ve ligel Bawerîyê de ji bona Xwedanîkirina serdarîkirina cîhanê de tete biderkevtin, û Bawerîya wî bi pêşbînîyê ve bi gotineke vala ve tete biderkevtin.

biderkevtin, xwe nade bipelekirin û jêre bi têrbûn ve dem tete biderkevtin – “bi hezaran sal ve berî te bi mîna rojekê ve têtin biderkevtin” -

Belam ev ji demeke dirêj ve tete biderkevtin – û bi dirêjbûna demê ve ev tete biderkevtin, ya ku ew dikare bête biderkevtin -, kîjanê can pê date bigihandin, ku ew xwe ligel felsefê de bide bimijûlkirin. Lêbelê heger ku merov xwe bi carekê ve li ser dirêjbûna demê de bide bisersûrandin, belê weha dirêjbûn hinekî bi xuyanî ve ji bona lêvegerandîneke din ve bête biderkevtin, pêrejî firehbûna hêlan¹ ya ku li ser wan de Stêrnasî dê bête bipeyivandin. Çi bi hêdîbûna canê cîhanî ve tete bigirêdan, weha divê merov bide bigûmankirin, ku ew ne bi lez ve û ne jî bi pele ve tete biderkevtin û jêre demeke têrkirî tete bidîtin – “ bi hezaran sal ve berî te bi rojekê ve têtin biderkevtin” -; pir dem jêre tete bidîtin, jiber ku ew bi xwe ve di derveyî zeman de tete biderkevtin, ji ber ku ew bi mayîn ve tete bidîtin.

Şevbuhêrvan ne bi têrbûn ve ji bona weha pîrbûna armancên xwe ve demê didin bidîtin (ma kî nayête bimirin, berî ku ew armancên xwe bide bicîkirin?). Ne bes tenê bi têrbûn ve jê re dem nayête bidîtin, ne bes tenê ev bi demê ve bi tenha ve tete biderkevtin, ji ya ku li ser de bi karanîna bi destxistina têgihîştînekê ve tete bikirin, hêjbêtir ew bi gelekî ve bi giranbuhatir ve tete birawestandin. Ku ew wetov gelek merovên cuda û

¹ Raum, Aerie: Hêl, Hol:

nîşan li ser van karên hanêyî şiyarbûna xwe de dide bikaranîn, ku ew karekî bê qam ji bona pêkhatinê û nemankirinê ve dide bikirin – ji bona wîna jî ev nayê biderkevtin. Ew bi gelekî ve bi dewlemend ve ji bona bikarkirinê wetov ve têtê biderkevtin, ew karê ku ew xwe bi mezinbûn ve dide bikirin, ew bi têrbûn ve bi xwedan miletan û neferan ve ji bona bikaranîna wan ve têtê biderkevtin. Ev bi hevokek gewre ve têtê biderkevtin: Serûştî bi kurtirîn rê ve ji bona armanca xwe ve têtê bigihandin; ev bi rastî ve têtê biderkevtin – lêbelê rêya can bi pêwendariyê ve, bi rêyekê din ve, bi demê ve, bi westandinê ve, bi karinê ve têtê biderkevtin – nîşankirinê wetov li ser jîna bêdawîbûn de bi vir ve nayêtin bigirêdan. Wehajî divê em bêhna xwe nedin bitengkirin, ku dîtînen taybetî ne di niha de dikarin bêtin bidariştin – jiber ku ne ev yanî yan din niha li ber destan de têtê bidîtin; di mêjûwa cîhanê de pêşkevtin bi hêdîbûn ve têtin biçûyîn.

b) Karkirina li ser reftarkirina mêjûwa felsefê de

Encamkirina pêşî ji babet ve bi vê ve têtê biderkevtin, ku tevaya mêjûwa felsefê di xwe de bi neçar ve, bi pêşkevtekekê bêveger ve têtê biderkevtin; ya ku ew di xwe de bi hişbûn ve têtê biderkevtin, ya ku ew di rêya remana xwe de têtê binîşankirin. Lihevraştinê divê merov di kevtina nava felsefê de devjê bide biberdan. Mîna ku pêşkevteka têgihîştinê di felsefê de bi necarî ve têtê biderkevtin, wetovjî mêjûwa wê têtê biderkevtin. Pêşkevteka rêberiyê bi navroka diyaliktîka pêkhatinan ve têtê biderkevtin. Dawîbûn ne bi rastiyê ve têtê biderkevtin, nejî bi mîna ku ew divabû bihata biderkevtin; ku ew têtê bihebûn, bi vê ve nîşantî pêve têtê bigirêdan. Lêbelê navroka remanê vê pêkhatina bêdawî dide biwêrankirin. Felsefeyek, ya ku ew ne biserêxwe¹, ligel navroka perwazê de ne bi nala hev ve têtê biderkevtin, divê bête bi hilanîn, jiber ku perwaza² wê ne bi rastiyê ve têtê biderkevtin. Bi êşkere ve pêşveçûn bi neçar ve têtê biderkevtin. Vê mêjûwa felsefê bi mîna nivş³ ve date biparastin.

Nîşankirina duwem, ya ku ew ji yê çûyî ve têtê bihatin, bi vê ve têtê biderkevtin, ku her felsefeyek bi neçarî ve têtê biderkevtin û ew hêjî wetov têtê biderkevtin, weha hîç yek jê ne hatîye biwindakirin, lêbelê hemû bi nala bêhnan ve ji yekeke tevaya erîne ve di felsefê de hatine bimayîn. Lêbelê

¹ Apsolut, absolute: Biserêxwe, bi carekê ve, bi derbekê ve:

² Form, form, Perwaz

³ Exempel, example: Nivş, Nimûne:

divê em di navbera bîr û bawerîya vê felsefê de bi nala bîr û bawerîyeke taybetî ve û di navbera dariştina vê bîr û bawerîya hanê de di rêya tevaya cîhanbînîerînê ve di felsefê de hatine bimayîn. Lêbelê divê em di navbera bîr û bawerîya vê felsefê de bi nala bîr û bawerîyeke taybetî ve û di navbera dariştina vê bîr û bawerîya hanê de di rêya tevaya cîhanbînîyê de bidin bicûdakirin. Bîr û bawerî têtin bimayîn, felsefa nuhtir bi encamê tevaya bîr û bawerîyên çûyî ve tête biderkevtin.; weha hîç felsefeyek bi helekirinê ve nihatiye biderxistin. Çiyî bi hele ve hatiye biderkevtin, ew ne bi bîr û bawerîya vê felsefê ve, lêbelê ew bes û bi tenha ve bi vê ve tête biderkevtin, ya ku ew bi vê bîr û bawerîya dawî ve tête biderkevtin, ya ku ew bi nîşankirina biserêxwe tête biderkevtin. Felsefa Atomî ji bona nimûne ve bi wê nîşankirinê ve tête bigihandin, ku Atom biserêxwe tête biderkevtin; ew bi yekeke ne diyarî ve tête biderkevtin – ya ku di kûrbûnê de kesîtî bi kirdar li ser de tête biderkevtin, bes yekbûn biserêxwebûna ji bona xwe ve tête biderkevtin, weha biserêxwebûn bi mîna bê dawîbûna gelean ve ji yekê ve bête biliberkevtin. Ev bîr û bawerîya Atomî bi helekirin ve hatiye biderxistin; em bi Atomîvana ve nayêtin biderkevtin. Can jî ji bona xwe ve bi Hebûna yekekê ve tête biderkevtin, Atom; lêbelê ew bi nîşankirineke kêma ve tête biderkevtin. Weha yek biserêxebûnê nade biderxistin; lêbelê ev bîr û bawerîya hanê jî tête biwergirtin, bes û bi tenha ve ev ne bi tevaya nîşankirina biserêxwe ve tête biderkevtin. Ev bi helekirina hanê ve di tevaya pêşkevtinan de tête bidîtin. Pêşkevtina darê bi helekirina navkê re tête biderkevtin, bişkivandin bi helekirina pelan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew ne Hebûna bilindî, rastîyî darê ve têtin biderkevtin. Bişkivandin dê dawîya dawî de di rêya beran de bi helekirinê ve bêtin biderxistin; lêbelê ew nikarin ji bona nava rastê ve bi bê derbasbûna di nava hemû pêpelûkên çûyîyî berê de bête bihatin. Weha reftarkirin bi dijî felsefeyekê ve divê bi rexekî erêkirinekê û nayînkirinê ve di nava xwe de bête biderkevtin; êtir di wêçaxê de di pêşî de em dihêlin felsefeyek bi dadwerî ve bête bireftarîkirin. Bi erêkirin dê di pişt re çî di jîyanê de wehajî di zanistîyê de bête binaskirin; derxistina bi helekirinê ve tanî radeyekî bi hêsantir ve ji derxistina bi rastîkirinê ve tête biderkevtin.

Sêyem. Dê emê xwe bi taybetî ve li ser temaşekirina bîr û bawerîyan de bidin bisînorkirin. Her bîr û bawerîyek bi demeke dirêj ve bi xwedanê serdarîyê ve dihate biderkevtin; ku bi vî rengê hanê ve di pişt re tevaya cîhanbînîyê dihate birêberîkirin – merov vê bi rêxisteneke felsefî ve dide

binavkirin. Wetov wehaji Merov tevaya dariştne dide binaskirin. Lêbelê heger ku bir û bawerî hêjî bi rût ve û ne bi têkirî ve bête biderkevtin, weha ew ne bi gihandî ve tete biderkevtin, ku ew gewdan bide biwergirtin, ji yên ku ew bi cihanbînîya me ve têtin bigirêdan. Kêmbûna nişankirina yekbûnê nikare ji bona nimûne ve kûrbûna can bide biderxistin. Nişankirinên Cartesuis –Karttêsyos- bi wî celebî ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew ji bona mîkanîkê ve pir bi başî ve têtin bitêkirin, lêbelê bêtir na; dariştinên dinî cihanbînîyan (ji bona nimûne ve serûştîya şinatîyê û cenawerîyê) ne bi têkirî ve têtin biderkevtin û jibervêjî ve ew ne bi guhpêdan ve têtin biderkevtin. Jibervêjî ve em bes û bi tenha ve li bir û bawerîyên vê felsefê de didin bitemaşekirin, li nik felsefeyên rastê de ji me re di pişt re pêşveketinên serkî jî têtin biderkevtin, ku em li bikaranînan ve guh bidin bidan. Felsefeyên ji bir û bawerîya nizim ve ne bi guhpêdan ve têtin biderkevtin; ew bi awirên kûr ve têtin birabûn, ji yên ku ew li derveyî bir û bawerîya wan de têtin bikevtin. Wetov ji me re li nik Timäus –Timûysê-Aflaton de felsefeyeke serûştî tete biderkevtin, ji yên ku dariştinên wê jî di serpehatîyê de pir bi kêmasî ve têtin biderkevtin, wetov hêjî Hebûna bir û pawerîya wê bi têkirî ve nayête biderkevtin; û kurbûnên awirên wê, ji yên ku ew bi kêm ve nayên biderkevtin, em ji bona bir û bawerîya wê didin bisipaskirin. Çarem. Ji vê ve dîtin ji bona mêjûwa felsefê ve xwe dide biderxistin, ku em di wê de, gelo ew pêrejî bi mêjûwê ve tete biderkevtin, xwe pêrejî ne ligel mêjbûnê de didin bimijûlkirin. Navroka vê mêjûwa hanê bi berkirinên zanistîyên hiştîyê ve têtin biderkevtin; û ev jî ne bi nemankirinê ve têtin biderkevtin. Çi di vî warê hanê de li ser de hatine bikarhatin, ev bi rastîyê ve tete biderkevtin û ev bi mayînî ve tete biderkevtin, ew di demekê de nayête bihebûnkirin û ew ne jî bêtir di demeke din de tete bidîtin. Libatên can; ji yên ku ew bi pehewanên vê mêjûwê ve têtin biderkevtin, dema jîyana wan (ji yên ku ew bi bextê derveyî felsefê ve) belê bi bihurandinê ve tete biderkevtin, lêbelê karên wê (reman, Bir û bawerî) bi dû wan ve nihatine bikevtin. Jiber ku navroka bi hiştî ve ji yên karên wê ve wan xwe ne dabûn biavakirin, bixwenkirin, binêtkirin (Felsefe ne bi xewdarekî ve tete biderkevtin, lêbelê hêjîbêtir ew bi mezinbûna şiyarbûnê ve tete biderkevtin), û kirina wê bes û bi tenha ve bi vê ve tete biderkevtin, ku ew di pêşî de bi xwe ve bi hiş ve ji çala can ve, ji ya ku ew tede di pêşî de bi navînkirinê ve, bi mîna cewhera navînî ve tete biderkevtin, ji bona nava rojê ve dayîte biderxistin, ji bona nava şiyarbûnê ve, ji bona

zanebûnê ve dayîte bipêşvexistin – şiyarbûneke bi hedîbûn ve. Jibervêjî ve ev kirinên hanê ne bes tenê di perestgeha bîrwerîyê de têtin bidanîn – bi nala wêneyên berê ve, lêbelê ew bi nala yên niha ve, ji yên ku ew hêjî bi yên niha ve, pêrejî bi jîndarî ve bi mîna dema derkevtina xwe ve têtin biderkevtin. (Bîr û bawerî ne bi çûnê ve têtê biderkevtin; Em bi xwe ve divê têtê bêtin biamadebûn.) Ew him bi kirdarîyan û kirinan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew ne di rêya ji bal hatinan ve careke din hatine bihilanîn û ew hatine biperçekirin. Ew ne bi xwedan perde ve, ne jî bi mermer ve, ne jî bi wênekirinê û bîrwerîyê ve ji bona perçe ve têtin biderkevtin, ji yê ku ew têtê dê bêtin bihilanîn – Perçên, ji yên ku ew bi xwe ve bi nemanê ve yanjî li ser zemîna nemanê ve têtin biderkevtin, lêbelê remankirin (têgihîştin), cewhera canê nenemankirî, ji yê ku ne motik û ne jî diz dikarin ji bona nava wê bêtin bikevtin. Bi destkevtinên remankirinê, bi nala remankirinê ve hatîye bipêkhatin, Hebûna can bi xwe ve didin bikirin. Ev zanebûnên hanê êtir jibervêjî ve ne bi xwendinîyê ve têtin biderkevtin – nasîna Mirîyan, Veşartîyan û Bîvanan; mêjûwa felsefê xwe ne ligel Pîrdaran, Jîndarên niha de dide bimijûlkin.

c) Nêzîkbûna beramberkirina mêjûwa felsefê ligel felsefê de bi xwe ve

Em dikarin ji xwe re ji tevaya parvekirina dewlemendbûnê ve di demê de bidin bimalkirin. Di nava rêza felsefan de divê li ser vê de bête biagehdarîkirin, bê çilo ew birêxistîkirina zanistîyên felsefekirinê bi xwe ve dide bikirin. Merov dikare bide bigotin, ku felsefe di pêpelûkên remanê de rêxistineke din divê jêre ji ya rêxistinê ve bête bidîtin, ji ya ku têtê di demê de liberkevtin jê hatine biberzîkirin. Bi giştî ve rêxistin bi mîna xwe ve têtê biderkevtin. Lêbelê li hêre de hêjîbêtir pêrejî cudabûnek têtê bidîtin. Destpêkirin vê dide bikirin, ji ya ku ew bi xwe ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew bi xweserî ve, bi rûtbûn ve û bi giştî ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew hêjî ne hatîye bipêşkevîtkirin. Rastî, Dewlemendbûn bi ya dereng ve têtê biderkevtin, ya pêşî bi perîşantir ve ji nîsankirinan ve têtê biderkevtin. Ev dikare wênekirina din bi servajîvêjî ve bide bidîyarkirin, lêbelê wênekirinên felsefekirinê bi xwe jî ve wetov bi nermî ve bi rast û durust ve bi dij ve têtin biderkevtin, ku merov dide bigotin, bi mîna ku merov vê di wênekirineke sade de dide bidîtin – lêbelê vê merov naxwaze bide bidîtin. Merov dikarîbû ji xwe re bida biremankirin, ku ya pêşî bi rastî ve têtê biderkevtin. Wetov zarok bi rastî ve têtê biderkevtin, gava ku ew hêjî di koka giştîyî serûştîya

xwe de tète biderkevtin. Merov tète bisînorkirin, ku ew nema wetov bi vê giştîbûnê ve tète biderkevtin, ew di jîyaneke rût de tète bijîyandin – wetov em vê ji xwe re bidin biwênekirin. Peye li gora armancên nîşankirî de ji xwe re dide bireftarkirin, lê ew ne bi tevaya canê xwe ve û ne jî bi tevaya kêfa xwe ve dide bireftarkirin, lêbelê ew xwe ji bona komekê ve ji rûtbûnên yekane ve dide biperçekirin; zarok, sîpe ji tevaya dilên xwe ve didin bireftarkirin. Hestyarî û dîdar bi ya pêşî ve tète biderkevtin, remankirin bi ya dawî ve tète biderkevtin; wetovjî ji me re hestyarî bi rastî ve bêtir ji remankirinê ve, ji kirina rûtbûnê ve, ji giştîbûnan ve tète biderkevtin. Lêbelê bi rastî ve ev bi servajî ve tète biderkevtin. Belê şiyarbûna bi çavan ve bi rast û durust ve bi carekê ve bi rast ve tète biderkevtin, hegrjî ku ev bi remankirinan ve bi perîşantir ve tète biderkevtin, lêbelê ew bi navroka xwe ve bi zengîntir ve tète biderkevtin. Weha divê em rastîya serûştîyê ji rastîya remankirinan ve bidin bicudakirin, ya ku ew ji aliyê xwe ve cardî bi perîşanya bi çavîtyê ve tète biderkevtin. Zarok wetov jî bi rûtbûn ve tète biderkevtin – perîşanîya remankirinan, ji yaku ew ligel wekhevbûna serûştîyê de merov bi rût ve tète biderkevtin, bi mîna ku remankirin tète biderkevtin. Lêbelê ew bi rast ve ji rexê zarok ve tète biderkevtin. Armanca merov bi rast û durust ve bi rût ve tète biderkevtin, ew bi celebekî giştî ve ji bona nimûne ve mala xwe dide bixwedîkirin yanjî karmendîya xwe dide bikirin; lêbelê ew bi rast û durust ve bi karekî mezin ve, bi şêweyekî zindîyî yekbûn ve pê tète birabûn, wî dide bipêşvexistin û serpereştîya wî dide bikirin – lê di reftarkirina zarok de bes û bi tenha ve zaroktîyek ez, û bi rastî ve di bihnê de, di reftara sîpe de bi nala armanca serokî ve ji bona zanebûna wî bi xwe ve tète biderkevtin yanjî bi ketineke vala ve tète biderkevtin. Wer zanistî bi rastir ve ji mîna baweryê ve tète biderkevtin.

Bi karanîna vîna li ser pêkhatinên cudayî felsefê de dide biderxistin, wetov di pêşî de tede jê tète biderkevtin, ku felsefeyên pêşî bi perîşantirîn û bi rûttirîn ve têtin biderkevtin; reman li nik wan de bi kêmkî ve tète binîşankirin, ew bes û bi tenha ve xwe bi tevayîbûnê ve didin bihiştin, ew nayên bicîhatin. Divê merov vê bide bizanîn, da ku merov nema êtir bêtir li dû felsefên kevin de bête bigerandin, da ku belkî merov tede tiştêkî bide bidîtin, ku ew bi divabûn ve bête biderkevtin. Jibervêjî ve divê em tu nîşankirinan di wan de nedin bidîtin, ji yê ku ew şiyarkirineke kûr dikare bête biderkevtin. Weha merov ji bona nimûne ve pirs dane bikirin, gelo felsefa Thales –Talis- bi rastî ve bi Theismus- Taismus –Xwedênas- ve yanjî

bi Ahteismus –Ataismus- Xwedênenas- ve tète biderkevtin, gelo ew bi Xwedanekî kesî ve yanjî bes bi Jîndarekî giştîyî ne kesî ve dide bibawerîkirin. Li vir de ev li ser nîşankirina xweyîtiya bilindbûna remanê de, li ser têgihiştina kesatîya giştî de tète biderkevtin. Xweyîtiyên wisa, bi mîna ku em li ber de têtin bikevtin, bi yekeke pir ve tète biderkevtin, ew pir bi zengînî ve, pir bi tîrbûn ve û pêrejî pir bi têgihiştineke dereng ve tète biderkevtin, ji yê ku ew bi carekê ve di dema kevnartir de lénayête bigerandin. Belê di nigaş û wênekirina Xwedanên Yunaniyan de di kesatîyê de, bi mîna Xwedan ve di oldarîya Cuhûtî de têtin biderkevtin; lêbelê ev bi carekê ve bi tişteki din ve tète biderkevtin, bê ka çi wênekirina nigaşê yanjî bê ka çi liberkevtina remaneke xurû û têgihiştin tète biderkevtin. Debera em wênekirina xwe bi bingehe ve bidin bidanîn, wetov merov dikare li gora vê wênekirina kûrîyî felsefeyek kevin de bide bipîvandin, wêçaxê dê felsefa kevin bi mîna Xwedênenasîyê ve bi rast û durust ve bête biderkevtin. Wetovjî ev gotina hanêjî bi hele ve tète biderkevtin, jiber ku reman bi mîna remanan ve di destpêkirinê de hêjî nikarîbûn bi xwedan pêşkevtinê ve bêtin biderkevtin, ji ya ku em pê hatine bigihiştin. Kûrbûn dikare ji xuyabûnê ve gûmanê bide pêşbînîkirin, lêbelê çendjî can bi tîr ve bête biderkevtin, weha deha ew bi tîrtir ve tète biderkevtin, weha deha ew xwe bêtir dide bifirehkirin. Mezintir li vêderê de bi xurtbûna dijûna pevîkê ve, bi perçekirinê ve tète biderkevtin; desthilatîya mezin zora perçekirina mezin dide bibirin.

Ligel vê bidûçûna hanê de xweser xwe pê ve dide bigirêdan, ku – tède pêşveçûna pêşkevtinê hêjbêtir dide binîşankirin û ev bi kûrbûn û liberkevtina remanê ve di xwe de bi xwe ve tète biderkevtin – pêre felsefa dereng, sîpe, nuh bi pêşkevtintir, dewlemendtir û kûrtir ve tète biderkevtin. Tède divê tevayî bête biparastin û bihilanîn, ji ya ku di pêşî de bi mîna nemanekê ve tète bidiyarkirin – ew divê bi xwe ve bi mirêkekê ve ji bona tevaya mêjûwê ve bête biderekevtin. Destpêkî bi rûtkirîtir ve tète biderkevtin, jiber ku ev bi destpêkirinê ve tète biderkevtin, ji ya ku wê hêjî xwe ne daye bilivandin; pêkhatina dawî, ya ku ew ji vê pêşveçûna livandinê ve bi mîna çûneyeke nîşankirî ve tète biderkevtin, bi rastirîn ve tète biderkevtin. Ev bi vê ve, bi mîna ku ew di pêşî de dikare bête bibîrxistin, nema êtir bêtir bi rêberîya felsefê ve di dema meyî nuh de bête biderkevtin; jiber ku ev bi xwejî ve bi canê vê tevaya dariştinê ve tète biderkevtin, ya ku felsefa bêtir bi vakirî ve ji demeke kevintir ve di cewherê de ji encamê karên çûyîyî canê

remankirî ve têtê biderkevtin, ji yên ku ew ji van dîtînên berê ve didin bidaxwazkirin, didin bipêşvexistin, ne ku ew bi tenha xwe ve ji bona xwe ve ji zemînê ve têtê biderkevtin.

Ya din, ya ku ew li vê derê de hêjî têtê bibîrxistin, têtê biderkevtin, ku merov xwe divê nede bivegirtin, vê bide bigotin, ji ya ku ew di serûştîya tişt de têtê biderkevtin, ku reman, ji ya ku ew çilo di nihtirîn felsefê de têtê biliberkevtin û têtê dariştin, bi pêşkevîtîr ve, bi dewlemendtir ve, bi kûrtir ve têtê biderkevtin. Vê bibîrxistina hanê jibervê ve ez didim bikirin, jiber ku felsefa nuh, nuhtirîn, ji tevan nuhtirîntir ve bi naznavêkî ve zor li ser ziman de têtê biderkevtin. Ji yên ku ew ligel bi navkirinên wetov ve tişteki dikarin bidin bigotin, bidin bimebestkirin, ew dikarin weha bi hêsantir ve li ser pir felsefan de bi qencî ve û bed ve bidin biaxivtin, bê ka ew çend bi bêtir ve bi başî ve têtin biderkevtin, ku ew ne bes her çurusandina stêrekê, lêbelêjî çurusandina mûmekê jî bi rojekê ve didin bidîtin – yanjî her Geschwöge – rengekî- bi felsefeyekê ve didin biqîjîkirin û delîla ji bona wê ve bi kêmanî ve didin bianîn, ku wisa pir felsefe têtin bidîtin û ew her roj bi felsefa donê ve dide bipalpêdan. Bi vêjî ve pêrejî wan celebek dayîte bidîtin, ku ew tède felsefeyeke diyariyî giring dikarin bidin bidanîn – ya ku ew pêre tède dikarin pê bêtin bikarin; ew wê bi felsefeyeke mode ve didin binavkirin.

Bi qeşmerî ve tu vê bi modê ve dide binavkirin, heger hergavjî ji nuh ve Canê merov xwe bi sorbûn ve xebatê ji bona zanebûnê ve dide bikirin.

Lidûçûna duwem ligel reftarkirina felsefa kevin de têtê bigirêdan. Ew dîtina hanê wetovjî me dide bivegirtin, ku ew ji bona we ve hinekî gunehkarîyê nade bidan, gava ku hûn li nik nîşankirinên xwe de tişteki bidin biwindakirin, ji yên ku ew li nik pêkhatina wê de hêjî bi carekê ve nedihatî bidîtin; wehajî pêrejî wê ne bi sorbûn û bêjan ve didin bibinbarkirin, ji yên ku ew bi carekê ve ne hatibûn bikirin û biremankirin, gava ku ew xwe ji berê ve bi rastî ve ji remankirina feleseyeke wisa ve dihêle bide biderxistin. Merov divê bes û bi tenha ve bi mêjûyî ve dest bi kar ve bide biavêtin; bes û bi tenha ve vê bi wê ve divê bête bigirêdan, ji ya ku ew xweser ji bona me ve hatiye bidan. Di pîranîya mêjûwên felsefê de li vir de ne rastî têtin bixuyanîkirin, gava ku em tède ji bona Feylesufekî ve komekê ji pevokên mitafîzîkî ve dikarin pêgirêdanê bidin bidîtin; pêdeçûnek, ji ya ku ew bi mîna danîna mêjûwê ve ji peyvîkirinên dubarekirinê ve bi rast ve divê bêtin biderkevtin, ya ku wî ew daye bikirin – ji ya ku wî li ser de nedabû

biremankirin, ji ya ku wî li ser wan de hîç gotinek jî nedida bizanebûn, ji ya ku hîç piçek ji şopa mêjûyî ve xwe tède didate bidîtin. Di Brucker –Bruker- mêjûwa mezinî felsefê de wehaja ji bal Tahles¹ ve û ji yên din jî ve rêzek ji sî, çil, sed Feylesufan ve hatine bidayîn, ku li nik wan de di mêjûwê de hîç tu remankirinê xwe li nik Feylesufên wisa de nedabû bidîtin. Ne pevok ne jî gotinên şêrîn jî bi mîna wan jî ve dihatin bidîtin, gerjî ku em pir bi dirêjî jî ve li wan de bêtin bigerandin. Dîtina Brucker –Bruker- bi wetov ve tète biderkevtin, ku Feylesufekî kevtin bi hemû sorbûnê û bawerîyan ve bide bixemilandin, ji yên ku ew li gora wênekirina Wolffischer –Volffischer- de divabûn bi bîr û bawerîyên mitafizikîyî wî feylesufî ve bihata biderkevtin – û felsefeyeke wetov xurû, bes bi xweşxuwani ve weha bi dilpak ve bête bidariştin, bi mîna ku ew bi mêjûweke rastîyî heyî ve bihata biderkevtin. Ev bi carekê ve bi nêzîk ve tète biderkevtin, ku Feylesufên kevin di perwaza meyî lêvegerandinê de bidin bilêdan. Lêbelê ev bi xwe ve çûna pêşkevtinê dide biderxistin; cudabûna di nav deman de, di zanebûn û felsefan de bi rast û durust ve tète tète bidîtin, gelo lêvegerandinên wisa, nîşankirinên remanikirinan û pêwendîyên têgihiştinêyî wisa di şiyarbûnê de xwe dabûn biderxistin – şiyarbûneke weha bi dîr ve hatibû bipêşkevtin yanjî na. Ev xwe di mêjûwa felsefê de bes û bi tenha ve ligel vê pêşkevtinê û danîna remankirinan de dide bimijûlkirin. Nîşankirin bi rast ve xwe ji pevokê ve didin bidûkevtin, lêbelê ev hinekî bi carekê ve bi tiştêkî din ve tète biderkevtin, ku ew belkî di berê de hatibûn bidanîn yanjî na; li ser danîna di nava navrokan de bes ew tète biderkevtin.

Jibervêjî ve divê em bes û bi tenha ve gotinên bi rêk û pêk ve bidin bikaranîn, hêjîbêtir nîşankirinên remankirinan bidin bipêşvexistin, ji yên ku ew hêjî ne bi şiyarbûna wan feylesufan ve têtin bigirêdan. Weha Aristo dide bigotin, Tahles dayite bigotin, bingehê² hemû tiştan bi avê ve tète biderkevtin. Lêbelê Anaximander. Anaksimander- bi yê pêşî ve ji bona bikaranîna bingeh ve tète biderkevtin, weha Tahles hêjî bi nîşankirina vê remankirina hanê ve ne hatibû bigihandin; wî bingeh bi nala destpêkirinê ve di demê de didate binaskirin, lêbelê ne bi nala bingehkirinê ve didate binaskirin. Tahles ne jî carekêjî nîşankirina remankirinê bi hoy ve di felsefa xwe de dayîte bixuyanîkirin, lêbelê hoyek hêjî bi nîşankirineke bêtir ve tète

¹ Bruckeri Historia critica philosophiae, Tom.I. P. 465-478 etc.

² Prinzip, principle: bingeh, gewher, binçîne

biderkevtin. Weha evaya ji bona tevaya miletan ve dide bidan, ji yê ku ew vê têgihîştina hanê bi carekê ve hêjî nadin bidestxistin; jiber ku bi vê ve pêpelûkeke mezin ji pêşkevtinê ve têtê bigirêdan. Hegerjî ku di cudabûna giştîyî zanebûnê de di cudabûna nîşankirina remankirina de têtê bidîtin, ji yê ku ew jê têtin biderkevtin, weha divê ev li nik Feylesufan de hêjîbêtir bi rûdanê ve bête biderkevtin. Weha divê li gora Brucker –Bruker- Tahles de hatibe bigotin: Ex nihilo fit nihil; wer Tahles dibêje, av her bi mayîn ve têtê biderkevtin, wisa divê ew li nik Feylesufan de lê bête binêrîn, ji yê ku ew Afirdariyê ji nebûnê ve nadin binayînkirin. Lêbelê jê Tahles – bi kêmanî ve di warê mêjûwê de – ne didate bizanîn. Wehajî Mîrzayê Profêsoz Ritter, ya ku mêjûwa wîyî felsefa iyonî bi jêhatîbûn ve dayîte binivîsandin û yê têtê bi carekê ve bi nermî ve têtê biderkevtin, em tu bêganîtyê pê nadin biservekirin, dibe ku wî ji bona Tahles ve bi bêtir ve dayîte binivîsandin, ji mîna ku ew di mêjûwê de têtê bidîtin. Ew dibêje¹: “jibervêjî ve divê em li temaşekirina Serûştîyê de, ya ku em wê li nik Tahles de didin bidîtin, tanî radeyekî bi mîna jêhatîyekê ve bidin bidîtin. Ew li cîhanê de bi mîna tevayêke giştîyî cenawerekî jîndar ve lê dide bitemaşekirin, ji yê ku wî xwe ji navkekê ve bi mîna hemû cenaweran ve dayîte bipêşvexistin, ji yê ku ew wehajî, bi mîna ku ew li nik hemû cenaweran de têtê biderkevtin, bi şil ve yanjî bi avê ve têtin biderkevtin.

Bingehê temaşekirina Tahles weha bi vê ve têtê biderkevtin, ku cîhan bi yekbûneke giştîyî jîndar ve têtê biderkevtin, ji ya ku wê xwe ji navkekê ve dayîte bipêşvexistin û ew xwe li gora celebekî de ji cenaweran ve di rêya xorakeke lihevhatî de ji bona cehera koka wî de dide bijîyandin.”² Ev bi carekê ve bi tiştekî din ve têtê biderekevtin, ne bi mîna ya ku Aristoteles – Aristo- dide bigotin. Ji van tevanjî ve li nik Kevran de li ser Thales de nihatiyê bixeberdan. Ev encamê³ hanê bi nêzîkbûn ve dide bixuyanîkirin, lêbelê ew bi mêjûyî ve rastîya xwe nikare bide biderxistin. Em nabin ji felsefeyêke kevnan ve di rêya biryarên wetov de tiştekî dinî bi carekê ve jê bidin biderxistin, bi mîna ku ew di kokê de têtê biderkevtin.

¹ Mêjûwa felsefa Ioni –Iyonî-, R 12-13.

² Mîna berê, R. 99.

³ Konsequenz, consequence, result: Encam

Sêyem: Belê bi mîna di sazîya¹ jîrbêjîyî² remankirinê de her gewdeyek bi xwe ve cihekî wê têtê bidîtin, ku bes û bi tenha ve ew li ser wê de rastîya xwe dide biderxistin, û ew di rêya bêtirbûna pêşveçûna pêşvexistina xwe de ji bona jêrdarîyên bêhnan de têtê biberjêrkirin: wehajî her felsefeyek di tevaya çûna xwe de pileyekî pêşkevtimeke taybetî jêre têtê biderkevtin û ew bi xwedan cihekî nîşankirî ve têtê biderkevtin, yê ku ew li ser de nêrxê xweyî rast û durust û giringbûna xwe dide bidurustkirin. Di piştî vê nîşankirina hanê de taybetîya wê di cewherê de dikare bête biliberkevtin û di piştî bi vî cihî ve bête birûniştin, da ku ew careke din bi mafeyê xwe ve bête bigihandin. Êtir jibervêjî ve divê wehajî jê nema bêtir bête bixwestin û bête biçavdêrîkirin, ji mîna ku ew dikare bide bikirin. Ev têtê de bi dilbûnê ve nema êtir dikare bête bidîtin, ji ya ku ew bes û bi tenha ve ji nasîneke bêtir bi pêşkevî ve dikare bête bigirawkirin. Em divê nedin bibawerîkirin, ku pirsên şiyarbûna me, berjewendîyên cîhana niha li cem bersivên kevin de em dikarin bidin bidîtin. Bersivên wisa tanî radeyekî zanebûna remankirinê didin bimerckirin. Her felsefeyek, jiber ku ew bi derxistina pileyekî taybetîyî pêşkevtimekê ve têtê biderkevtin, bi zemanê xwe ve têtê bibestandin û ew di sînorîtîya xwe de têtê bigirtin. Kes³ bi lawê milletê xwe ve, bi lawê dunya xwe ve têtê biderkevtin; neferk dibe, ku ew xwe bide bixemilandin, bi mîna ku ew dide bixwestin, lê ew nikare xwe jê bide biderkirin. Jiber ku ew bi canekî giştî ve têtê bigirêdan, ji yê ku ew bi navrok û cewhera wî ve têtê biderkevtin; ma dê ew çilo xwe jê bide biderkirin? Canê giştîyî bi xwe ve wetov têtê biderkevtin, yê ku ew ji bal felsefê de bi remankirinê ve dê bête bigirtin, ew bi remankirina wî ve bi wî bi xwe ve têtê biderkevtin û wisa ew bi nîşankirina cewhera navroka wî ve têtê biderkevtin. Her felsefeyek bi felsefa zemanê xwe ve têtê biderkevtin, ew bi libatekî ve di tevaya zincîra canê pêşkevtimekê de têtê biderkevtin; Weha ew bes û bi tenha ve dikare bi dil ve ji bona berjewendîyê ve bide bigirawkirin, gava ku ew li gora zemanê xwe de bête biderkevtin.

Lêbelê li ser vî bingehe hanê de can felsefê berê nade bidilkirin, gava ku têtê têgihîştinek kûrî nîşankirî têtê bijîyandin. Bê ka ew çî têtê dixwaze bide bidîtin, bi vê têgihîştina hanê ve têtê biderkevtin, ya ku ew pêre nîşankirina navroka wî û reha Hebûna wî dide bipêkanîn, bi nala babet ve ji

¹ System, system: Sazî, Rêxistin, Rêstik:

² Logisch, logical, Jîrbêjî

³ Individuum, individual: Kes

bona remankirinê ve dide biwergirtin; ew dixwaze xwe bi xwe ve bide binaskirin. Lêbelê di vê nîşankirîtiyê de reman di felsefa berê de hêjî nayête bidestkevtin. Jibervêjî ve belê felsefa Eflatonî, Aristoyî heta dawî têtin bijîyandin. Hemû felsefe bi rastî ve hergav û niha hêjî di bîr û bawerîyên xwe de têtin bijîyandin; lêbelê di vî gewde û pileyê hanê de nema bêtir bi felsefê ve tête biderkevtin, ji ya ku li ser de felsefa Pilaton –Aflaton- û Aristotelis –Aristo- dihate biderkevtin. Em nikarin li nik wan de bêtin birawestandin, ew nikarin careke din bêtin bişiyarkirin. Jibervêjî ve di îro de tu Afletonî, Aristoyî, Stoiker –Stoykeyî-, Epikureer –Epikoreyî- dikare bêtir bête bidîtin. Wê careke din bidin bişiyarkirin, dê ev bête biderkevtin, ku zanevan bixwazin bi kûrbûn ve di xwe de canê çûyî ji bona ser pileyekî berê ve bidin bivezîvirandin. Lêbelê ew vê bi dilê xwe ve nahêle bête biderkevtin; ev dê yekeke nebûyî, herwehaji pêrejî yekeke bêvacî jî ve bide biderxistin, bi mîna ku merov bixwaze xwe bide biwestandin, ku ew xwe li ser deqa dîtina sîpe de bide bidanîn, ku sîpe careke din dixwaze xwe bi menal ve yanî bi zarok ve bide biderxistin, - gerjî merov, sîpe û zarok bi xwe ve bi yek kesekî ve tête biderkevtin. Dema careke din vejîyandina zanistîyan, serdema nuhî zanebûnê, ya ku wê xwe di sedsalên 15 û 16 de dayîte biserbilindkirin, ne bes tenê xwe ligel carekedin de bi vejandina xwendekarîyê de lêbelêjî ligel mijûlkirina felsefa kevin date bidestpêkirin. Marsillius –Marsiyus- bi yekekî Aflatonî ve dihate biderkevtin; li Kusmus Medicis –Medikis- belê akadimîyeke felsefa Aflaton (ligel ProfêSORAN de) dihate bidîtin û Ficinus –Fikinus- li ser serê wê de hatibû bidanîn. Wehaji akadimîyeke xurûyî Aristoyî bi mîna ya Pomponatius –Pompomatyus- ve dihate bidîtin; Cassendi –Kasendi- di pişt re akadimîyeke felsefa Epikurî date bipêkanîn, Epikurî di fizya de date bifelsefekirin; Lipsius –Lipsiyus- jî date bixwestin, ku ew bi Stoiker –Stoykerî- û heta dawî ve bête biderkevtin. Merov bi carekê ve dixwest, ku ew dîtina dijbûnan: felsefa kevin û filetiyê ji xwe re bide biwergirtin - ji vê ve û ji wê ve hejî tu felsefa taybê xwe nedaye bipêşvexistin- Weha ew bi du rengan ve tête biderkevtin, ku di filetiyê de tu felsefa taybetî xwe nikaribû bida bipêşvexistin; lêbelê merov tiştê ligel yanî li dijî filetiyê de di felsefê de dikaribû yanî dikare ji xwe re bida yanî bide biwergirtin, hegerjî ku ew jî bi felsefeyeke kevin jî ve bihata biderkevtin, ya ku ew ji bona wê mebesta hanê ve carekedin bihata biwergirtin. Lêbelê xistina Mûmyan di nava jîndaran de ew nikarin xwe bidin biragirtin. Can ji mêjî mêj ve cehera jîne ji xwe re didate biwergirtin û

wî tēghiştineke kûr ji Hebûna xwe ve ji mêjî mêj ve di xwe de didate bihilgirtin, wetov pêwîstîyeke pir bilind jêre ji bona Hebûna remankirina wîna ve dihate biderkevtin, bi mîna ku ew felsefên hanê vê dikarin bidilbikin. Jibervêjî ve germbûneke wisa bes û bi tenha ve bi nala deqa derbasbûna fêrbûna xuyanî ve di rengên sînorkirîyî mercikirî de tēte biderkevtin, ya ku ew bi nala gereke pêrabûyî ve di nava pileyên zanebûna pêwîstî de tēte bidîtin ya ku ew wetov di demeke dûr de tēte bihawkirin û bivegerandin (bivehînbûn), ji yê ku ew ji bona can ve bi bêganeyî bîr û bawerîyan ve di mêjûwê de hatîye bikirin, ji yê ku ew bi nala derbasbûneke demî ve bi xuyanî ve xwe dide biderxistin, ji yê ku ew bi xwe jî ve di zimanekî mirî de hatibû bikirin. Wekvan bes û bi tenha ve bi bîr û bawerîya ve têtin biderkevtin û ew ne bi ya resenî ve tēte biderkevtin; û can bes û bi tenha ve xwe di nasîna kokîtiya xweyî taybetî de dide bidilkirin.

Heger ku pêrejî dema nuhtirîn careke din bête bibangkirin. Ku ew ji bona deqa destpêkirina felsefeyeke kevin bête bivezîvirandin, mîna ku merov vê bi taybetî ve ji bona felesefa Aflaton ve dide bitemînîkirin – bi nêzik ve ev ji bona rizgarkirinê ve, da ku merov xwe ji tevaya tevlihevbûnên demên hatî de bide biderxistin -, weha vezîvirandineke wisa ne ji diyareke bêlayînî pêşî ve ji vegerandin xwendinê ve tēte biderkevtin; lêbelê ev amojgarîya hanêyî sadetî jêre bi kanîyê bi xwe ve bi mîna liberkevtina zanevanên civakê ve dihate biderkevtin, ji bona Hovên cengelên Emerîkayî bakur ve divê merov ji bona reweştên wan û pêrejî ji bona wênekirinên wan bête bivezîvirandin û bi mîna temînyêjî ji bona oldarîya Melchisedek bête bivegerandin, ji ya ku carekê Fichte –Fiştê- (ez bawerdikim, wî ew di destnîşankirin merov de) bi mîna xurûtir û bi sadetir ve û pêrejî bi mîna yekekî wetov ve date bixuyanîkirin, ji yê ku dê em bivên carekedin li ser de bêtin bivegerandin. Ev ji alîyekî de di vegerandinê de hogirî ji bona pêşîyê û destpêkirineke hîmkrî ve nayête biveşartin; ev bes bi xweyî ve di remankirinê û remanê de tēte biderkevtin, neji ku ew di perwazekê fermî de tēte biderkevtin. Ji alîyê din de merov nikare vegerandineke pêşkevtîyî wisa, dewlemendbûneke can li ser sadebûneke wisa de – ango li ser rûtekî de, li ser zînetekê rût de yanî li ser remankirinê de – bes û bi tenah ve bi nala revîna bê karîbûnê ve bide bivegerandin, ji yê ku ew madên pir ji pêşkevtinê ve, ji yê ku ew li ber xwe de dide bidîtin û ew bi daxwazekê ve tēte biderkevtin, ji bal remankirinê ve lê tēte bizordarîkirin û ew ji bona bi kûrbûnê ve tēte bikombendîkirin. Ew

ne bi terkîrî ve dikare bide bihestyarîkirin û ew alîkarîya xwe di bezandinê de ji xwe ve û ji bê karîna xwe ve dide bidîtin.

Ji yê gotî ve xwe dide bixuyanîkirin, çima hinekî wisa (ku di rêya temînîyeke taybetî de date biderxistin yanjî bi carekê ve ji nav û bangê Aflatonekî ve yanjî felsefeyeke kevin bi giştî ve tête biderxistin) bi vê ve tête biçûyîn, da ku ew bi xwe ve felsefa xwe weha ji kanîyê ve dide biderkirin – ku ew di rêya xwendekarîyên wetov de xwe bi dilê xwe ve nade bidîtin û ew ne bi dadwerî ve tête bireftarîkirin. Bes û bi tenha ve tanî radeyekî nîşankîrî ew tête bi dilbûnê dide bidîtin. Merov divê bide bizanîn, bê merov li çi de di felsefa kevnar de yanjî di felsefa her zemanekî dinî nîşankîrî de dixwaze lê bide bigerandin; yanjî bi kêmanîjî ve divê ew bide bizanîn, ku merov di felsefeyeke wisa de pileyekî pêşkevtinêyî nîşankîrî li ber xwe de dide bidîtin û di nava wan de bes û bi tenha ve ew perwaz û pêwistîyên can ji bona şiyarbûnê ve têtin bidîtin, ji yê ku ew di nava sînorên pileyekî wetov de têtin bidanîn. Di vî canê hanêyî serdema nuh de remanên kûr têtin biçûrûsandin, da ku ew bi şiyarî ve xwe bide bizanîn, ji yê ku ew di dorhêleke din de û di niha de didin bipêwistîkirin, ji yê ku ew bi nala rûtbûnan, nexurû, remanên şînbozîyî demên kevnar ve tête biderkevtin. Li nik Aflaton de ji bona nimûne ve pirs li ser serûştîya azadîyê, koka pîsbûnê û bedbûnê, lêbuhurandinê û heta dawî de didin bidîtin, lê ew ne li ser bersiva wanî felsefî de didin bidîtin. Merov dikare li ser babetên wisa de ji xwe re tanî radeyekî dîtînen rebenîyî giştî ji daristên xweyî sipehî ve bide biwergirtin, tanî radeyekî jî ku ewji biyarê ve yanjî ji felsefeyên wetov ve bidin biwergirtin, ji yê ku ew li wê navê de bi carê ve hatine bikevtin, lêbelê yanjî ew li bedbûnê, azadîyê de bes û bi tenha ve hinekî bi neyînî ve didin bitemaşekirin. Lêbelê ne ev neji yekeke din bi dilê can ve tête biderkevtin, heger ku ew babetên wekhevî hanê carekê ji bona wî ve bêtin biderkevtin, heger ku dijbûna şiyarbûna bi xwe ve jêre xurtbûn pê date bigihandin, da ku ew xwe di berjewendîyeke wisa de deha bêtir bide bikûrkirin. Wetovjî ew xwe ligel pirsên li ser dewlemendbûnên zanebûnê de, li ser dijbûna xweyî¹ û heyetî² de dide bimijûlkirin, ji yê ku ew di pêla Aflaton de hêjî ne dihatin biderkevtin. Azadîbûna bi serêxweyî ez ve di xwe de, Hebûna xweyî ji bona xwe ve jêre bi bêgane ve dihate biderkevtin.

¹ Subjektiv, subjective: Xweyî, Xweyefî

² Objektiv, objective: heyî, Heyîfî

Merov hêjî wetov ne weha di xwe de hatibû bivezîvirandin, hêjî wî xwe ji bona xwe ve nedabû bidanîn. Belê xweyîti bi kesekî azad ve dihate biderkevtin, lêbelê wî bes û bi tenha ve xwe di yektîya cewhera xwe de didate bizanîn. Merovekî Etinî xwe bi azad ve didate bizanîn, neşînvaneke Romanî, yekekî Inguus bi azad ve dihate biderkevtin. Lêbelê merov bi rep û rast ve bi azad ve tete biderkevtin, li gora pêkhatina xwe de, bi mîna merov ve ew bi azadî ve hatîye bizayîn – ne Aflaton, nejî Aristo, nejî Ciciro – Sisiro-, nejî Mamostê qanûna romanî vê datin bizanîn, tevî ku ev têngihîştina hanê jî bi tenha ve bi kanîya mafe ve tete biderkevtin. Cara pêşî di bîr û bawerîya filetîyê de di cewherê de canê yweyî kesetîyê ji hêjabûnê bê dawî ve û bi serên xwe ve tete biderkevtin; Xwedê dide bixwestin, ku ji bona tevaya merovan ve divê bête bilaikarîkirin. Di oldarîya filetîyê de rêça wê bi vê ve hate bigihandin, ku li ber Xwedê de hemû merov bi azad ve têtin biderkevtin, ku Isa merov datin biazadkirin, ew beramberî Xwedê bi wekhev ve têtin biderkevtin, ew di nava azadîya filetîyê de têtin biazadkirin. Ev destnîşankirinê hanê azadyê bi serxwebûna xwe ji zayîne, cih, zanebûnê û heta dawî ve nadin bigirêdan; belê ev bi gewre ve tete biderkevtin, bê ka çi bi vê ve êtir tete bigirêdan – lêbelê ew hêjî bi cudabûn ve jê têtin biderkevtin, ji yê ku ew liberkevtina merov dide bipêkanîn, bi azadîyekî ve bête biderkevtin. Hestyarya vê destnîşankirina hanê bi dirêjbûna sedan, hezaran sal ve hatîye bikin, mezintirîn veguhertinan ev kişandina navxweyî hanê dane biberzkin; lêbelê liberkevtin, zanebûn, ku merov ji serûstîyê ve bi azad ve tete biderkevtin, ev zanebûna hanê bi ya xwe ve ne bi kevtin ve tete biderkevtin.

B. Pêwendariya Felsefê ligel Berên din de

Mêjûwa felsefê vê zanistîya hanê di gewdebûna demê û kesîfîyê de dide bidaxuyanîkirin, ji yên ku ew ji avanîyeke wê bi xwe ve hatîye biderkevtin. Lêbelê daxuyanîyeke wetov dervebûna mêjûwa demê bi tenê ve û bes li ser rûçikên giştîyî millet û demê de û ji bona tevaya zînetê ve dide bibîrxistin. Lêbelê bi rastî ve mêjûwa felsefê bi xwe ve vî rûçikê hanê û pêrejî berztirîn serê wî bi xwe ve dide bidaxuyanîkirin. Ew bi pêwendiyên hogirîtirîn ve ligel wî de tete birawestandin û gewdeyê nîşankirîyî felsefê, yê ku ew bi demekê ve tete bigirêdan, bi xwe ve bes û bi tenha ve bi rexeqî ve, bi bêhnekê ve jê bi xwe ve tete biderkevtin. Ev ji bona xatirê vê hogirtirîna hanê ve divê bi nêzîktir ve lê bête bitemaşekirin, ji alîyekî de çî pêwendîya felsefeyekê ji bona mêjûwa dorhêlên wê ve dihate biderkevtin, lêbelê ji alîyekî din ve nemaze, çî jêre bi rûçik ve tete biderkevtin, weha li ser çî de ligel bitenaxwekirina jê hêjî weha jêre bi nêzîktirin xizim ve divê awira çavan bes bête biavêtin. Ev ne bes tenê bi derveyî ve tete biderkevtin, lêbelêjî jîbervêjî ve bi pêwendîyeke cewherî ve bi du alîyan ve tete biderkevtin, ji yên ku divê em li wan de bidin bitemaşekirin. Ya pêşî bi alîyê xweyî mêjûwa pêwendîyê ve tete biderkevtin, ya duwem bi pêwendîya babet ve, pêwendîya felsefê ligel oldarîyê û heta dawî de tete biderkevtin; ku tede em pêrejî nêzîkbûna destnîşankirina felsefê bi xwe ve bidin biwergirtin.

1. Alîyê mêjûyîyî vê pêwendariya ligel hevdû de

Merov bi sadebûn ve dide bigotin, ku pêwendiyên siyasî, oldarî û heta dawî divên li wan de bêtin bitemaşekirin, jiber ku wan kêreke mezin li ser felsefa demê de didatin bikirin, wê jî bi xwejî ve kêrek li ser wan de didate bikirin. Lêbelê heger ku merov xwe ligel rûçikên bi mîna „kêrek mezin“ ve bide bitêrkirin; weha merov herduwan di pêwendîyeke derveyî de dide bidanîn û merov ji deqadîtinê ve tete biçûyîn, ku ew herdu bi xwe ve bi serê xwe ve têtin biderkevtin. Lêbelê li hêre de divê em li vê pêwendîya hanê jî de li gora rûçikekî din de, ne ji alîyê kêrê ve, nejî ji alîyê bi kêrkirina bihev re lê

bidin bitemaşekirin. Rûçikê cewherî di yekîtiya tevaya van gewdeyên cudan de têtê biderkevtin, ku canek bes û bi tenha ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew xwe di bêhnên cudan de dide bihîmkirin û bidiyarkirin

a) Mercê derveyî mêjûyî ji bona felsefekirinê ve

Di pêşî de divê bête bibîrxistin, ku tanî radeyekî pêleyekî canîyî zanebûna miletekî jêre dide bidaxwazkirin, ku bi carekê ve felsefe têtê bipeydakirin. Aristo¹ dide bigotin: „Êtir di pişt re jî de ji bona neçarîya jînê de têtê bipêwistîkirin“; jiber ku felsefe bi azadîyekî ve, ne ku ew bi xwedanê kurmê kirinê ve têtê biderkevtin, weha divê merov di pêşî de sawa dilbijandinê bide biwindakirin, xurtkirina can, berzkirina can û hîmkirina can divê di xwe de bête biderkevtin, hestiyarî divên bêtin binavkirin, divê şiyarbûn weha pir bi pêş ve hatibe bikevtin, da ku ew li ser babetên giştî de bide biremankirin. Jibervêjî ve merov dikare felsefê bi rengêkî zengîniyê ve bide binavkirin, êtir wetov ew bi zengîntîya² wan xweşiyar û mijûlkirinan ve têtê binîşankirin; ji yên ku ew ne bi neçarîtiya derveyî wetov ve têtin bigirêdan. Wetov tanî radeyekî jî felsefe ne bi pêwist ve têtê biderkevtin. Lêbelê ji vê ve têtê biderkevtin, bê ka merov çî bi pêwist ve dide binavkirin. Ji rexên can ve merov dikare felsefê bigir bi mîna pêwistîrîn ve bide bidanîn

b) Derkevtina mêjûwa pêwistîkirina canekî ji bona felsefekirinê ve

Weha bi pirbûn ve felsefe jî bi mîna remankirinê, têgihîştina canê demekê ve bi delîl ve têtê biderkevtin; wehajî ew di cewhera xwe de bi encam ve têtê biderkevtin; ya ku ew remankirinê dide biencamkirin, dide bianîn, ew bi jîndarîtiyê ve, bi kirdarîtiyê ve xwe dide bianîn. Ev kirdarîtiya hanê cewhera bêhna nayînkirinekê³ di xwe de dide biwergirtin, ew wê dide bianîn û wehajî wê dide nabûdkirin; felsefe, da ku ew pê xwe bide bianîn, bi serûştî ve ji bona destpêkirina xwe ve têtê biderkevtin. Felsefe di demekê de xwe dide biderxistin, gava ku canê miletekî xwe ji ne guhpêdana jîyana pêşiyî serûştîyê ve bi kar ve dayîte biderxistin, wehajîpêrejî bi mîna ku ew xwe ji dîtina dilbijandina berjewendîyê ve dide bidestpêkirin, weha bi mîna ku vî berê hanê xwe ji bona yekayekan ve dayîte bikarkirin; can xwe ji gewdebûna xweyî serûştîyê ve dide biderxistin, ew xwe ji reweşta xweyî

¹ Aristo. Metaph.1,2.

² Lixus, luxury: Zengîntî, dewlemendîya bê qam

³ Negation, negation: Nayînkirin

rastîyê ve, ji hêza jîyanê ve ji bona lêvgerandinê, liberkevtinê ve tête biderbasbûn. Encam ji bona vê ve tête biderkevtin, ku ew ji bona ser vî şêweyê pêkhatina habûnê, vê reweştîyê, van bîr û bawerîyan ve dide bihêrîşkirin û ew wan dide bilerizandin; û pêrejî pêla genîbûnê dide bidestpêkirin. Çûna tir êtir bi wetov ve dide biderkevtin, ku remankirin xwe di xwe de dide biserhevkirin. Merov dikare bide bigotin, bê ka li kûderê de miletek ji jînyaya xweyî rastî ve bi carekê ve hatîye biderkevtin, cihêbûn û cudabûn ji bona desteyan ve hatîye bipêkhatin û millet xwe ji bona windabûna xwe ve dide binêzîkkirin, li kûderê de şikestinek di navbera mirina hundurê û rastîya derveyî de xwe bide biderxistin, gedebûna oldarîya berê û heta dawî nema êtir bêtir dide bitêrkirin, bêguhpedana can ji bona Hebûna wîyî jîndarî ve dide bixuyanîkirin yanjî ew bi bê dilî ve xwe têde dide bihiştin, jiyaneke reweştî xwe ji hevdû ve dide bixistin – êtir di wêçaxê de dê bête bifelsefêkirin. Can xwe ji bona nav jorên remankirinê ve dide bipenakirin û ew bi dijî cîhana rastî ve ji xwe re dewleta remankirinê dide biavkirin

Felsefe wê caxê bi lihevhatina genîbûnê ve tête biderkevtin, gava ku remankirinê dabû bidestpêkirin. Felsefe bi navkirina cîhaneke heyî ve dide bidestpêkirin; gava ku ew xwe ligel rûtbûnên xwe de dide biderxistin, gava ku ew şînboz ligel şînboz de dide binigarîkirin, weha tazebûna xortanîyê, tazebûna jîndarîyê êtir tête biçûyîn; û lihevhatina wêna êtir ne di lihevhatineke rastgarî de tête biderkevtin, lêbelê ew di cîhaneke remankirinê de tête biderkevtin. Feylesufan li yunanê de xwe ji kar û barên dewletê ve datin bivekişandin; ew bi kêfxweşvanan ve dihatin biderkevtin, mîna ku millet ew didatin binavkirin, û wan xwe ji bona nav cîhana remankirinê ve dabûn bikişandin

Ev bi nîşankirineke cewherî ve tête biderkevtin, ya ku ew dê xwe di mêjûwa felsefê de bi xwe ve bide bigirawkirin. Weha ligel nemankirina dewletên îyonî de li asya biçûk de felsefa îyonî date bidestpêkirin. Sokrat û Aflaton nema êtir bêtir kêfa wan ji bona jîyana dewleta Etinê ve dihate biderkevtin, ji ya ku wê dest bi nemankirina xwe ve dabû bikirin: Aflaton ji xwe re ji bona başbûnekê ve li nik Dionysios –Diyonisyus- de didate bigerandin; weha li Ehten –Etên- de bi genîbûna milletê Etinê ve demê date bidestpêkirin, di dema ku felsefê li wêderê de serê xwe didate bibilindkirin. Li Roma de felsefê xwe di wêçaxa nemankirina jîyana romanî, komarî de li jêr zordarîya Qeyserên Romî de – di vê dema şûmî cihanê de û windabûna

jîyana siyasî de date bilavkirin, di wê dema ku jîyana oldarîyî berê hate bihejandin, di wê dema ku hemû xwe di jivehkevtinê û mirinê de ji bona demeke nuh de didate bixwestin. Ligel nemankirina Qeralîfya Romanî de, ji ya ku ew weha bi mezin ve, bi dewlemend ve, bi pir xemilandî ve, lêbelê di hundurê xwe de hatibû bimirin, bi bilind û bi deha bilindtirîn pêkhatina felsefa kevin ve di rêya felsefa afletonîyî nuhî Elêksenderî de dihate bigirêdan. Herwehaji di sedsalên 15 û 16 de, di gava ku jîyana cermenî di sedsalên navînî de rengêkî din ji xwe re date biwegirtin û (di gava ku di berê de jîyana siyasî hêjî di yekbûnê de ligel oldarîyê de dihate biderkevtin, yanî di gava ku dewletê hêjî li dijî kenîsê de didate bixebatkirin, lêbelêjî tevlivêjî de ew bi serdarî ve hate bimayîn) niha jihevkevtina di navbera dewletê û kenîsê de dayîte bidestpêkirin, di vir êtir di pêşî de Felsefe bi rastî ve bes û bi tenha ve dihate bifêrbûn, lêbelê wê di pişt re di serdema nuh de bi serê xwe ve date biderstpêkirin. Felsefe weha bes û bi tenha ve di pêleke zanebûyî nîşankirîyî giştî de dide bidestpêkirin

c) Felsefe bi mîna remankirina dema xwe ve

lêbelê di demê de nebes tenê bi carekê ve têde tête biderkevtin, ku bi carekê ve tête bifelsefekirin, lêbelêjî ji bona miletekî ve felsefeyeke nîşankirî têde tête biderkevtin, ya ku ew xwe têde dide bikirin, û ev nîşankirina hanê bi deqa nîşankirina remankirina nîşankirinê ve bi xwe ve tête biderkevtin, ya ku ew hemû alîyên dinî mêmjûwa canê millet bi ber xwe ve dide bivegirtin, bi nêzîktirîn pêwendîkirin ve ligel wan de tête biderkevtin û bingehên wan dide bipêkanîn. Nîşankirina gewdeyê¹ felsefeyekê weha pêrejî ligel nîşankirina gewdeyê miletekî ve tête biderkevtin, li jêr ya ku ew xwe ligel destûra xwe de, ligel şeweyê serdarîya xwe de, ligel reweştên xwe de, ligel xweşbûna jîna xwe de, ligel mêmjûyên xwe de, ligel rabûn û rûniştinên xwe de, ligel kêfxweşîyên bi xwe ve, ligel pêrabûn û karên xwe de di hunerê û zanistîyan de, ligel oldariya xwe de, ligel bextên xweyî cengê de û ligel pêwendiyên xweyî derveyî bi carekê ve, ligel namankirina dewletan dide biderxistin - ji yên ku wê di nava wan de ev bîr û bawerîya hanêyî nîşankirî dabû bikaranîn û ligel nuhatina pêkhatin û xwe berzkinê tête biderkevtin, ji ya ku têde bîr û bawerîyek durustbûn û pêşkevtina xwe dide bidîtin. Can bi xwedan bîr û bawerîya pileyekî nîşankirî ve ji şiyarbûna xwe bi xwe ve tête biderkevtin, ji ya ku ew pê hatîye bigihandin, ji ya ku wî li ser de di tevaya

¹ Gestalt, figure, shape: Bejin, Gewde, Qilafet

dewlemendbûna xweyî piralî de dayîte bikarkirin û dayîte bifirehkirin. Ev canê dewlemendî miletekî bi sazmendîyekê ve têtê biderkevtin – dêrek, ya ku ew bi kombêzên xwe ve, bi çivên xwe ve, bi rêzên stûnên xwe ve, bi holên xwe ve û bi pir beşên xwe ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew hemû ji yekeke tevayî ve, ji armancekê ve hatîye biderkevtin. Ji van pir alîyên cudan ve felsefe bi renekî ve têtê biderkevtin, û bi kîjanê ve? Ew bi bilindtirîn geşbûnê ve têtê biderkevtin, ew bi têgihîştina tevaya bejna can ve, bi şiyarbûnê û cewhera canê tevaya zînetê ve, bi canê demê ve têtê biderkevtin, ya ku ew xwe bi mîna canê remankirî ve dide biderxistin. Ev tevaya pîrbûna pêkhatinê têtê xwe bi mîna deqên agirî sade ve didin bimirêkkirin, ji yên ku ew bi ji xwe ve ji têgihîştinên zanebûnên xwe ve didin bimirêkkirin

Felsefe, ya ku ew di navbera filetîyê de bi pêwistî ve têtê biderkevtin, nikarîbû xwe li Roma de bida bicihkirin, jiber ku hemû rexên tevayê bes û bi tenha ve bi derxistina yek û bi xwe ve nîşankirîyê ve didin biderxistin. Pêwendîya mêjûwa ramiyarî, destûrên dewletê, huner, oldarî ji bona felsefê ve jibervêjî ve ne bi vê ve têtê biderkevtin, ku ew bi hoyên felsefê ve yanjî bi servajîvêjî ve ev dê bi bingehê wanan ve bihatana biderkevtin; lêbelê ew bi pîrbûn ve hemû bi xwedanê reheke tevayî ve û bi xwe ve – bi canê demê ve - têtin biderkevtin. Ew bi cewhereke, rûçikekî nîşankirî ve têtê biderkevtin, ji yên ku ew xwe ji bona hemû alîyan ve didin biavêtin û ew xwe ji bona nava ramiyarîyê ve û di yên din de bi mîna perçeyên cudan ve dide bipêkanîn; - ev bi zînetekê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew di hemû perçên alîyên xwe de di xwe de bi hev re têtê bipêwendîkirin û cûdabûnên alîyên wê, hergerjî ku ew wehajî bi pîrbûn ve û bi lihevraştatî ve bikaribin bêtin bixuyanîkirin, hegerjî ku ew wehajî zor xwe bi dijîlhev ve bidin bidiyarkirin, bingehê lihevkerinê di xwe de nadin bihilgirtin. Ev pileyê nîşankirî ji yekeke çûyîyê berê ve xwe dide biderxistin. Lêbelê vê bidin bixuyanîkirin, bê çilo canê demê tevaya rastîya xwe û bextê xwe li gora bîr û bawerîya xwe de dide bimorkirin – tevaya vê avanîya hanê bi liberkevtin ve bidin bilidarxistin, ev ji bona me ve ji bona rekekî ve têtê kevtin; ev dê bi babetê felsefa mêjûwa cîhanê ve bi giştî ve bête biderkevtin. Lêbelê ji me re ew gewde bes û bi tenha xwe ve bi giring ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew bîr û bawerîya can di yekekê de ligel felsefê de bi perçeyekî xizmî can ve didin bimorkirin

Ev bi cihe felsefê ve li jêr gewdeyan de têtê biderkevtin. Encamek jê bi wetov têtê biderkevtin, ku felsefe bi carekê ve bi mîna dema xwe ve têtê

biderkevtin. Bi vî rengê hanê ve ew li ser dema xwe de nayête birawestandin., ew bi zanebûna bingehîyî pêkhatina zemanê xwe ve tête biderkevtin. Wetovjî bi kêmanî ve kesîtfyek, bi mîna kurê dema xwe ve li ser dema xwe de nayête birawestandin; ji yê ku ew bi cewhera wê bi xwe ve tête biderkevtin, ew bes û bi tenha ve xwe di şewazê wê de dide bihîmkirin; kesek nikare bi rastî ve xwe ji dema xwe ve bide biderxistin, wetovjî bi mîna ku ew nikare xwe ji pistê ve bide biderxistin. Lêbelê felsefe ji rexekî din de li gora şewaz de di ser dema xwe de tête birawestandin, gava ku ew bi mîna remankirina wî ve, ji yê ku ew bi cewhera can bi xwe ve tête biderxistin, ji bona babet ve dide bikirin. Wetov bi vî rengê hanê ve ew di canê zemanê xwe de tête biderkevtin, ew hergav tède bi navroka wîyî nîşankirîyî cîhanî ve tête biderkevtin, lêbelê pêrejî ew bi mîna li gora zan û jê bî bêtir ve tête bîderkevtin, ew xwe li ber wî de dide biberamberkirin; lêbelê ev bes û bi tenha ve bi nav ve tête bikirin, jiber ku bi rastî ve tu navrokeke din jê re nayête bidîtin. Ev zanebûna hanê, bi xwe ve baskirina can; weha bi navkirina cuda jî ve rastîya rastîyeke cuda dide biderxistin. Ev zanebûna hanê wêçaxê ew bi wetov ve tête biderkevtin, ya ku ew şewazekî nuh ji pêşkevtinê ve dide bianîn; şewazên nuh bes bi tenha ve bi Şehrezayên zanebûnê ve tête biderkevtin. Di rêya zanebûnê de can cudabûnekê di navbera zanebûnê û wê de dide bidanîn, ji ya ku ew pê tête biderkevtin, weton ev navroka hanê careke din bi cudabûneke nuh ve tête biderkevtin, û weha bi vî rengê hanê ve felsefeyeke nuh tête bihatin. Weha felsefe belê bi rûçukekî tîrî can ve tête biderkevtin, ew bi nava zikmakîya can ve tête biderkevtin, ji yê ku ew dê xwe di pişt re di gewdeyekî rast û durust de bide biderxistin. Rasta ji vê dê emê bêtir ji bona xwe ve lê bêtin birasthatin. Emê dê wetov bidin bidîtin, ya ku ew di felesefa cîhana filetiyê de di rastîyê de tête bidiyarkirin, bê ka bi çi ve cewhera felsefa yunanî tête biderkevtin

2. Derkevtina felsefê ji berên ligel wê de bi meriv ve

Beşê nêzik li gora perçên wê de, beşê li gora babetên xwe de bi meriv ve ligel mêjûwa felsefê de bi mêjûwa zanistîyên din ve û bi pêkanîna başî mêjûwa hunerê û oldaryî ve tête biderkevtin. Ev merovantîya hanê bi taybetî

ve tète biderkevtin, ya ku ew tède reftarkirina mêjûwa felsefê bi sergêjîyê ve dide biderxistin. Ger ew xwe li ser xwedîbûna zanebûnê de bi carekê ve û bi nêzîktir ve li ser zanebûna zanistîyan de, û hêjbêtir li ser evsanên miletan de bide bihiştin, ji yên ku di nava wan de bi xwe ve bes û bi tenê ve bi mîna felsefê ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew hêjbêtir li ser remankirinên oldariyê de bi xwe ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew ji bere ve bi remankirinan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew bi gûmankirina ve têtin biderkevtin û ji yên ku di nava wan de bes bi xuyanî ve xwe didin biderxistin, weha ew bi bê sînor ve – ji alîkî ve jiber pîrbûna madê bi xwe ve û jiber guhpêdana bi wan ve têtin biderkevtin, da ku li ser wan de bête bikarkirin, bête biçakkirin, jiber ku ev tanî radeyekî ligel pîrî dinî weha de bi renekî xweserî pêwendî ve tète bigirêdan. Lêbelê divê merov vê derkevtina hanê ne bi kêf ve û bi mîna bigir bide bikirin, lêbelê divê merov wê li ser bingehên nîşankirî ve bidin bianîn. Heger ku em bes û bi tenha ve xwe li ser navê felsefê de bidin birawestandin, weha hemû ev madên hanê bi mêjûwa felsefê bi xwe ve têtin bigirêdan

Ez dixwazim li gora sê deqên dîtîne de li ser vê mada hanê de bidim biaxivtin, ji yên ku ew bi sê alîyan ve ligel hevdu de bi merov ve têtin biderkevtin. Ez dê wan bi nêzîk ve bidim bibilindkirin û wan ji felsefê ve bidim biderkirin. Ya pêşî ji vî alîyê hanê ve bi vê ve tète biderkevtin, ya ku merov wê bi carekê ve bi zanebûna zanistîyan ve dide bigirêdan; ev bi destpêkirinên liberkevtina remankirinê ve têtin biderkevtin. Berê duwem bi zanistîya evsanê û oldariyê ve tète biderkevtin; pêwendîya felsefê ligel wan de bi pîrbûn ve bi dujminatî ve tète bixuyanîkirin. Berê sêyem bi felsefekirina rêya rast ve tète biderkevtin, ya ku ew bi liberkevtina Metaphysik –Mêtafizik ve tète biderkevtin.

a) pêwendariya felsefê ligel fêrbûna zanistîyan de

Bê ka çi ligel zanistîyên taybetî de tète bigirêdan, weha bi rastî ve zanebûn û remankirin bi perçê wê ve bi mîna perçê felsefê ve tète biderkevtin. Lêbelê babetên wê di pêşî de bi babetên bi dawî û xuyanî ve têtin biderkevtin. Komkirinek ji zanînan ve li ser van navrokan de bi xwe ve ji felsefê ve nayête biderkevtin; ne ji vê navroka hanê ve û ne jî ji renekî wisa ve jê ev tète biderkevtin. Lêbelê heger ku ew bi zanistîyên rêxistî ve bêtin biderkevtin û ew bi bîr û baweriyên giştî û qanûnan jî ve bêtin binavrokkirin û ew jê bêtin bidestpêkirin, weha ew xwe ji yên li ser komeke nîşankirî de ji

babetan ve didin birakişandin. Hoyên dawî bi mîna babetan ve bi xwe ve têtin bimerckirin, dibe, ku serpêhatîyên derveyî xanjî hestiyarîyên dil, ji yên ku ew bi têgihîştineke serûştî ve yanjî fêrkirî ve ji mafe ve, ji erk ve kanîyê didin bipêkanîn, ji ya ku ew dê jê bêtin biderxistin. Di şêweyê wê de hiştî¹, nîşankirin û bîr û bawerî di remankirinê de xwe didin bimerckirin

Rengên remankirinê, hêjîbetir deqên dîtinê û bîr û bawerîyan, ji yên ku ew di zanistîyan de bi rast ve têtin biderkevtin û ew sitûna piştgirtina mada xweyî heyî didin bipêkanîn, ji wan re ne bi maldarî ve têtin biderkevtin, lêbelê ew bi zanebûna zemanekî û miletekî ve bi carekê ve bi tebayî ve têtin biderkevtin. Zanebûn bi carekê ve di wênekirinên tevayî ve û armancan ve têtin bidîtin, di wê mezinbûna nîşankirina canê deshilatdaran de têtê biderkevtin, ji yên ku ew şiyarbûnê û jîyanê didin biserdarîkirin. Şiyarbûna me bi xwedanê van wênekirinan ve têtê biderkevtin, ew wan bi mîna nîşankirinên dawî ve dihêle bi rastî ve bêtin biderkevtin, ew ligel wan de bi nala rêberên pêgirêdanên xwe ve têtin biçûyîn; lêbelê ew nade bizanîn û ew wê bi xwe ve bi nala babet û berjewendîyên temaşekirinê ve nade bikin. Da ku em nimûneyeke rût ve bidin bidan, ya ku her şiyarbûnek bi xwedanê nîşankirina her remankirineke Hebûnê ve têtê biderkevtin – roj di esman de têtê biderkevtin, goşî bi sitewyayî ve têtê biderkevtin, heta dawî bi bê dawîbûn ve; yanjî di zanebûna bilind de ew di pêwendîyan de ji hoykarîyê û kirinê ve, ji hêzê û kêrên wê ve û heta dawî têtê bihatin. Hemû zanebûn û wênekirinên wê bi mêtafizîkîyeke wisa ve bi carekê ve hatîye bitevinkirin û biserdarîkirin; ew bi wê torê ve têtê biderkevtin, ya ku têtê caw bi rast û durust ve hatîye bitomarkirin, ya ku têtê merov di kirin û pêrabûnên xwe de dide bikarkirin. Lêbelê ev cawên hanê û girêkên wan di şiyarbûnên meyî sade de ji bona gelek nîşên cawên diyar ve têtin bidakevtin: ev di nava xwe de zanebûnên berjewendîyên me û babetên me dide bihilgirtin, ji yên ku li ber me de ji me re têtin biderkevtin; ji yên ku ew dê bi wan tayên giştî ve neyên biderkevtin, û ji yên ku ew dê xwe ji bona babetên vegerandinên me ve bidin bikin

Em Elman fêrbûnên zanistîyên giştî pir bi kêm ve bi felsefê ve didin bigirêdan. Hêjîbetir jê xwe şop didin bidîtin, ji bona nimûne ve, kolêca felsefê tevaya zanistîyan di nava xwe de dide bihilgirtin, ji yên ku ew ne xwesr ji bona armanca dewletê û kenîsê ve têtin biderkevtin. Girêdana bi vê

¹ Logig, logic: Jîrbêjî. hiştî

ve bi giringbûna navê felsefê ve tête biderkevtin, ya ku ew niha hêjî li nik Ingilîzan de bi hêjabûn ve tête biderkevtin. Zanistîyên serûştî li Ingilistanê de bi navê felsefê ve têtin binavkirin. Yekek ji “Philosophisches Journal – Rojnama Felsefê” vê li Ingilistanê de (ji bal Thomson) ve li ser Sîmî, çandîniyê (sergo), zanebûna aborî, zanebûna destkarîkirinê, wehaji Hermbstädt's Journal –Rojnama Hêrmbştît- date binivîsandin û ew pêrejî dozandinan jî pê ve didin bigirêdan. Ingilîz emrazên fizîkî, mîna Paromêter, Têrmomêter, bi emrazên Feylesufî ve didin binavkirin. Wehaji ew dîtinan, lêbelê bi taybetî ve sincî û zanistîyên sincî, ji yên ku ew ji hestiyarîyan ve yanjî ji dilên merovan ve yanjî ji serpêhatîyan ve têtin bihatin, bi felsefê ve didin binavkirin. Di dawîya dawî jî de ew dîtinan, bîr û bawerîyan li ser aborîya milî de bi felsefê ve didin binavkirin. Û wetov bi kêmanî ve li Ingilistanê de navê felsefê tête bihêjakirin. Li Liverpool de bi berî demekê ve sedeqak ji bona rêzlêgirtina wezîr Canning –Kaning- ve dihate bidan, di gotina sipaskirina wî de dihate bidîtin, ku ew ji bona Ingilistanê ve bextiyarîyê dide bixwestin, ku tede bîr û bawerîyên felsefîyî serpereştîya dewletê têtin bikarhatin. Wetov li wêderê de bi kêmanî ve felsefe ne bi naznav ve tête biderkevtin

Lêbelê di destpêkirina dema fêrbûnê de bi pîrbûn ve em bi lîtevhevbûna felsefê û fêrbûnên giştî ve têtin bipêrgîkirin. Demek ji bona miletekî ve tête biderkevtin, ku tede can xwe ji bona ser babetên giştî ve dide biavêtin, da ku ew tiştên serûştî ji bona jêrbûna nişankirinên liberkevtinê ve bide bianîn, ji bona nimûne ve, da ku ew bikaribin li naskirina hoykarîyên tiştan de bidin bigerandin. Wetov merov dide bigotin, ku millet bi felsefekirinê ve dide bidestpêkirin, jiber ku ev navroka hanê ligel felsefê de remankirinê dide bimebestkirin. Yanjî navbidûxistina can ve, heger ku bîr û bawerîyên giştî li ser reweştîyê, xwestîyan (erkan, pêwendîyên cewherî) de bêtin bipeyivandin, weha bi xwedanê van ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew li ser wan de didin biaxivtin, bi Şehrezevan ve yanjî bi Feylesofan ve têtin binavkirin. Weha di pêşî de pêrejî felsefa Yunanî bi heft Şehrezayan ve û bi felsefa îyonî ve bi pêrgî ve têtin bikirin. Ji bal wan de komek ji wênekirin, dozandinan ve ji bona me ve dê bêtin bidariştin, ji yên ku ew li teniştê bîr û bawerîyên felsefê de têtin bidiyarkevtin. Weha Thales (li gora gotina yekekî din de) girtina rojê û heyvê di rêya kevtina heyvê yanjî erdê de dayîte bigotin. Merov yê wetov jî bi felsefebûnê ve didate binavkirin. Pythagoras – Pitagoras- bîngehê lihevhatina awazan dayîte bidozandin. Jibervêjî ve hinekî

din ji xwe re li ser wênekirinên stêran de didatin biremankirin: Kombaza asman bi mêtalekî qulqulî ve têtê derkevtin, ji ya ku em di nava wê de Şahî şahîyê, agirê mayînî didin bidîtin, ji yê ku ew dora dunyayê dide bigirtin. Ev pevekên hanê bi mîna berkirinên liberkevtinê ve ne bi mêjûwa felsefê ve têtin bigirêdan, hegerjî ku ew têde dihate bikevtin, ku ew bes ji çavbeloqkirinê bêtir ve nayête biderkevtin, li ser babetên wisa de bes û bi tenha ve di rêya nigaşyê de merov dikare bide biwênekirin. Erd û esman bi vî rengê hanê ve dê ji bal Xwedanan ve bête bibêmerovkirin, gava ku liberkevtin tiştan di nîşankirîtiya wanî derveyî û serûştî de li ber can ve dide bidanîn. Em di demên wetov jî de pendên li ser reweştan de û gotinên bi kêr ve li ser sincîtiyê de didin bidîtin, ji yên ku ew bi navrokeke giştîyî reweştî ve têtin biderkevtin: weha bi mîna ku ew li nik heft Şahrezayan de têtin biderkevtin; wehajî bi mîna ku ew li nik pendên li ser rûdanên giştîyî serûştîyê de têtin biderkevtin

Di demên derengtir de pêla carekedin vejandina zanistîyan wehajî di vê dîtina hanê de bi sersûrayî ve têtê biderkevtin. Bîr û baweriyên giştî li ser dewletê û heta dawî de dihatin biaxivtin; ku têde rexekî felsefe têtê biderkevtin, weha ev di nava felsefa Hobbes –Hobs- û Descarts –Diskarts- de têtê biderkevtin. Di nava nivîstên yê dawî de bîr û baweriyên wîyî felsefî, felsefa wîyî serûştî û felsefa wîyî sincîti di nava xwe de belê ew bi serpêhatî ve têtin binavrokkirin, di dema ku li nik Spinozas –Spinoza- de sincîti wehajî bi remana giştî ve, bi naskirina Xwedê ve û serûştîyê di nava xwe de dide bihilgirtin. Di gava ku di berê de bijîşkî bi komkirina yekane ve û pêrejî bi karanîneke xwedanî ve dihate biderkevtin, ya ku ew ligel stêrnasîne û heta dawî de dihate bitevlihevkirin (wehajî ew ligel perestdarîyê de dihate bisaxkirin, ya ku ew weha bi dûr ve ne dihate bidanîn); weha bi dijî vê ve niha li serûştî de lênerînek dihate biderkevtin, ya ku merov niha jê didate bidestpêkirin, da ku ew têde qanûn û hêzên serûştîyê bide binaskirin. Merov ji sadebûna rastkirinê ve li ser tiştên serûştîyê de li gora mêtafîzîka felsefa Xwedanî yanjî oldarîyê de date bidevjêberdan. Felsefa Niyotonî ji bil zanistîya serûştîyê pê ve tişteki din nade biwergirtin, ev dide biderxistin, ku zanebûna ji bona qanûnan, hêzan, pêkhatinên giştîyî serûştîyê ve ji hestyarîyan ve, ji serpêhatîyan ve têtin biwergirtin. Wetov jî bi pîrbûn ve gerjî ku ev bi dijî bîr û bawerîya felsefê ve bi diyar ve bête biderkevtin, weha ev jî belê bi felsefê ve têtê binêtkirin, ku bîr û bawerî bi giştî ve, û bi

nêzîktir ve, ku ez vê didim bizanîn, ku ev bi têgihîştina min ve tête biderkevtin û bi dilê min ve tête biderkevtin

Ev rengê hanê bi giştî ve ligel erînê de bi servajî ve tête biderkevtin; û ew bi taybetî ve bi dijî oldarîyê ve û bidijî erînê bi xwe ve tête biderkevtin. Heger ku di dema sedsalên navînî de kenîsê bawerî bi nala rastîyên giştî ve dabûn bihîmkirin, weha niha merov ji bawernameya remankirina¹ xwe ve, ji hestaryîya xwe ve ji wênekirina nebawerîyekê ve bi dij ve hate bigihandin. Jibervêjî ve vê bawerîya hanê xwe bi dijî destûra dewletêyî bi cîhatî ve date bidijkirin û ji bona vêjî ve wê çavên xwe li bîr û bawerîyên din jî de didate bigerandin, da ku ew wan li gora wê de bide birastkirin, wehajî bîr û bawerîyên bingehî giştîyî dewletê jî bi vî rengî ve bidin biligorkirin. Di pileyê guhpêdanê de, bê ka çawa oldarî bi erînê ve dihate biderkevtin, wehajî hoyên sertewandina jêrdaran beramberî Şahzadan, Jordaran dihatin bicîhatin. Patîşah bi mîna perdekirina Xwedê ve bi têgihîştina Patîşahên Cuhû ve desthilatîya xwe ji Xwedan ve didatin biwergirtin û ew bi beramberî wî ve dihatin biberpirsiyarkirin; Jordar ji bal Yezdan ve dihatin bidanîn. Bi vî rengê hanê ve ayînî û mafewerî bi carekê ve bi zanistîyên himkirîyî erînê ve dihatin biderkevtin; ev erîna hanê wetov dihate biderkevtin, ji ku jî ve ew bihata biderkevtin. Dijî vê desthilatîya derveyî lêremankirinê xwe date biberamberkirin; Weha (bi taybetî ve li Ingilistanê de) kanîya mafeyê dewletê û bajartîyê ve nema êtir bêtir bes û bi tenha ve ji bal desthilatîya Yezdan ve dihate biderkevtin, bi mîna ku ew li nik mafeyê Musa ve dihate biderkevtin. Belê Hugo Grotius –Grotiyus- ji bona nimûne ve li ser mafeyê miletan de dayîte binivîsandin; çilo bi mêjûtî ve li nik miletan de bi mîna mafê ve dihate biderkevtin, Consensus gentium – lihevhatina Mîrzayê- pêre bi bêhna bingehî ve dihate biderkevtin. Ji bona desthilatîya Patîşah ve li rastîyên din de ji bona nimûne ve li armanca bilindî dewletê û xweşîya miletan de dihatin bigerandin. Ev bi carekê ve bi kanîyêke dinî rastîyê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew xwe bi dijî xuyanîya, danîna û erîna rastîyê ve dide birûkirin. Merov ev xistina bingehêkî din bi nala desthilatîyê ve bi felsefekirinê ve didate binavkirin

Ev zanebûna hanê weha bi zanebûna bê dawî ve dihate biderkevtin, ku ew bi cîhana navroka zanebûnê ve dihate biderkevtin. Ku têde ev navroka hanê ji

¹ „Remana min“ bi rasti ve bi derxistineke hestaryî ve tête biderkevtin, Her yek divê ji bona xwe ve bide biremankirin; hîç kesek nikare ji bona yê din ve bide biremankirin.

hişbûna merovan ve di rêya dîtina bi xwe ve dihate bihatin, weha merov wisa bi serê xwe ve têtin bidîtin. Ev remankirina bi serê xwe ve tête birêzlêgirtin û ew bi şahrezatîya merovantîyê, şahrezatîya cîhanê ve dihatin binavkirin, jiber ku wê tiştên li ser rûwê zemînê de bi babet ve didate bidanîn û wehajî ew bi xwe ve di cîhanê de dihate bipêkhatin. Ev bi giringbûna felsefê ve dihate biderkevtin. Merov bi mafê ve hate biderkevtin, ku ew felsefê bi Şahrezatîya cîhanê ve bide binavkirin. Tevî ku felsefe xwe bi rastî jî ve ligel tiştên bidawîkirî de dide bikarkirin, lêbelê ew li gora Spinoza de bi mayîne ve di remana Xwedanîtîyê de tête bidîtin; lêbelê ew wehajî bi wê armancê bi xwe ve bi nala oldaryê ve tête biderkevtin. Frîedrich von Schlegel –Fridriş von Şilêgil- ji bona felsefê ve naznavê Şahrezatîya cîhanê careke din date bigermkirin û wetov wî ew pê date binîşankirin, ku ew divê bi dûr ve bête bihiştin, gava ku merov li ser bilindbûnê de, ji bona nimûne ve li ser oldaryê de dide biaxivtin; û ji bona vê ve gelek jêre bi Piştgiirt ve dihatin biderkevtin. Karkirina canî bi serê xwe ve li hêre de bi tevaya rastîya bêhnê ve tête biderkevtin, ya ku ew bi felsefê ve tête bigirêdan, hegerjî ku têgihiştina felsefê di rêya vê nîşankirina bi nav ve tête biderkevtin, ya ku ew xwe li ser babetên bêdawîbûn de dide bidestnîşankirin, ji yên ku ew hêjî nihatine bitêrkirin. Van zanistîyên hanê, ji yên ku ew nihajî xwe ji felsefê ve didin bicudakirin, nav bi dû kenîsê ve didatin bixistin, ku ew ji bal Yezdan ve dihatin bihatin, jiber ku ew bes û bi tenha ve dawîbûnê bi babet ve didin bikirin. Ev kêmanîya hanê, ya ku ew ji rexê navrokê ve hatîye biderxistin, me ji bona berê duwemî xizmê ligel felsefê de, ji bona nik oldaryê ve dide biajotin.

b) Pêwendariya Felsefê ligel Oldariyê de

Bi mîna ku bi rastî ve berê pêşî ligel felsefê de di rêya nav û nasîna bi serê xwe ve bi carekê ve bi meriv ve dihate biderkevtin; weha oldarî di rêya navroka xwe de bi rastî ve bi babetê vî şeweyê pêşî û dorhêlê ve tête biderkevtin, lêbelê di rêya wî bi xwe ve êtir ligel felsefê de tête bimerivkirin. Babetê wê ne bi zemînê ve, ne bi cîhanê ve, lêbelê bi bêdawîbûnê ve tête biderkevtin. Ligel hunerê de û nemaze ligel oldariyê de felsefe bi wan re bibeşdar ve dihate biderkevtin, ji yên ku ew bi carekê ve bi xwedanê navrokên babetên tevayî ve têtin biderkevtin. Ew bi şahrezanan ve têtin biderkevtin, ji yên ku di wan de remana bilindtirîn ne ji bona felsefê, pêhestkirinê, temaşekirinê, wênekirina şiyarbûne ve tête biHebûnkirin. Û di

gava ku dem di piştî derbasbûna fêrbûnê de xuyabûna oldarîyê bi pêş ve dide bixistin, weha divê êtir bêtir ev pêwendarîya hanê bête bibîrxistin. Û weha divê destnîşankirin ji bona destpêkirina mêjûwa felsefê ve xwe pêve bide bigirêdan – ku têde êtir xwe bide bixuyanîkirin, ku tanî çi radeyekî divê ew oldarîyê ji xwe ve bide bivegirtin û ligel wê de nede bidestpêkirin

Lêbelê di oldarîyan de miletan dane bitomarkirin, bê ka ew çilo ji xwe re cewhera cîhanê, pêkahtina serûştîyê û can di serên xwe de û çilojî pêwendîya merov ligel merov de didin biwênekirin. Cewhera bingehî li hêre de bi şiyarbûna wê ve tête biderkevtin. Babet; Babet – di pêşî de yê din ji bona wê ve, yekekî li dunya din de, bi nêzik yanjî bi dûr ve, bi dostanî ve yanjî bi tirsdarî ve bi dujminatî ve tête biderkevtin. Di remanlêkirinê û reweştên kenîsê de merov vê dijûna hanê dide bivêtin û ew xwe ji bona ser şiyarbûna yekbûnê ve li gel cewhera xwe de – ligel hestiyarîyê yanjî dudulya libuhurandina Xwedê de dide biberzkin, ku Xwedê ji xwe re merov ji bona lihevhatinê ve dane biwegirtin. Wênekirin ji berê de tête biderkevtin, çilo ji bona nimûne ligel Yunanîyan de, ev jîndarê hanê bi yekekî ve ji berê de bi rast û durust ve bi dost ve tête biderkevtin, wetov rabûn û rûniştinên oldarîyê bes û bi tenha ve bi kêfxweşîya vê yekîtiya hanê ve tête biderkevtin. Belê ev Jîndarê hanê bi carekê ve rep û rast ve bi Hebûna hişbûnê ve, bi pêkhatina giştîyê rastîyê ve, bi can ve tête biderkevtin, ji yê ku koka wîyê kevnar xwe bi rast û durust ve di şiyarbûnê de dide biderxistin; weha ev bi wênekirinekê ve bi xwe ve tête biderkevtin, ya ku têde ne bes tenê hiştî bi carekê ve, lêbelêjî ya ku têde bêdawîbûna giştî bi hiştî ve tête biderkevtin. Li jor de hate bibîrxistin, ku merov weha bi mîna felsefê ve wehajî oldarîyê di pêşî de divê bide biderxistin, ango wê bi nala hiştîyê ve divê bide binaskirin û bipêrûniştin. Jiber ku ew xwe bi karê drxistina hiştîyê ve dide biderxistin û ew bi bilindbûna wê û bi hiştîya wê ve tête biderkevtin. Ev bi wênekirinê hîç û pûç ve têtin biderkevtin, ku Merovên ayînî ji bona milet ve ji bona sextekarîyê û kara xwe ve oldarîyekê bi carekê ve didin biçîvanokîkirin, ev wehajî ne bi baş ve û ne jî bi şaş ve tête biderkevtin, gava ku merov oldarîyê bi nala tiştêkî kêfdarî ve bide bidanîn û bes û bi tenha ve têde xapandinê bide bidîtin. Wan gelek carî oldarî bi pîsîti ve dane bikaranîn – ev bi dibûnekê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew bi rep û rastîyê pêwendîya derveyî ve û di dema Hebûna oldariyê de tête biderkevtin; lêbelê jiber ku ew bi oldarîyê ve tête biderkevtin, belê ew dikara li vir û dera hanê de ji bona vê hevgerîna derveyî hanê de dest bide

biavêtin, lêbelê ew di cewhera xwe de wetov têtê biderkevtin, ku ew bi bêtir ve bi baramberî armancên bi dawîkirîve û tevlihevbûnên wan de têtê birawestan û ew herema xweyî bilind li ser wan de dide bivedan. Ev herema can bi pirbûn ve bi perestîya rastîyê bi xwe ve têtê biderkevtin, perestî, ya ku têtê xapandina hestiyariya cihanîyî çûyî, wênekirinên û armancên bi dawîbûn ve – ji bona vî berê bîr û bawerîyê û zordarî ve hatîye biherikandin

Ev bi hîştîya hanê ve, ya ku ew bi cewhera oldariyan ve têtê biderkevtin, dikarîbû bihata bibilindkirin û ew bi nala rêzeke mêtjûyî ve ji felsefan ve bihata bixuyanîkirin û ji bona Hebûnê ve bihata bidiyarkirin. Felsefe ligel oldariyê de li ser zemîna wekhev de têtê birawestandin, ew bi xwedanê wî babetî bi xwe jî ve yê giştî ve û bi rast û durust ve bi hişbûna wî ve têtê biderkevtin, can dixwaze ji bona xw ve vî babetê hanê bide bimaldarîkirin, bi mîna ku di oldariyê de di bîrîkirina kenîsê û di reweştên wê de têtê birûdan. Bes şêwaz, bi mîna ku ew di her navrokekê di oldariyê de têtê bidîtin, bi cudabûn ve ji yên din ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ew di felsefê de têtê bidîtin; jibervêjî ve yek mêtjûwa felsefê ji yek mêtjûwa oldariyê ve bi neçarî ve têtê bicudakirin. Bi bîrxistina kenîsê b e û b i ten h a v e têtê biderkevtin: li ser de têtê biremankirin; felsefe dixwaze lihevhatinê di rêya nasîna remankirinê de bide bianîn, gava ku can têtê Hebûna xwe di xwe de dixwaze bide biwergirtin. Felsefe xwe bi rengê şiyarbûna remankirî ve ligel babetê xwe de dide bireftarkirin; lêbelê felsefe xwe ne bi vî rengê hanê ve dide bireftarkirin. Lêbelê cudabûna herdu alîyan divê ne bi weha rûtbûn ve bête biliberkevtin, ku bes û bi tenha ve di felsefê de û ne di oldaryê jî de têtê biremankirin, ji ya ku ew jî bi xwedan wênekirinan û remankirinên giştî ve têtê biderkevtin. Jiber ku ew herdu weha bi nêzikî ve bi merivên hevdû ve têtin biderkevtin, wetov di mêtjûwa felsefê de bi reweşteke kevnar ve têtê biderkevtin, ku merov felsefeyeke farisî, hindî û heta dawî dide bidariştin; reweşteke, ku tanî radeyekî ew hêjî di tevaya mêtjûwên felsefê de têtin bihiştin. Wehajî ew hêjî bi yekeke wetov ve li herderê de bi goyê li dûhevdû de bi çandî ve têtê biderkevtin. Ji bona nimûne ve ku Pythagoras felsefa xwe ji Hindistanê û Mîsrê ve dayîte biwergirtin. Ev bi navûdengbûneke kevin ve têtê biderkevtin, ku bi navûdengbûn û şahrezatîya van miletan ve têtê biderkevtin, ji yên ku wan jî ji xwe re liberkevtina hilgirtina felsefê didatin biwergirtin. Bi bêyîvêjî ve kar û barên Xwedanî û wênekirinên ji bal Rojhilatvanan ve, ji yên ku di dema Qeralên Romanî de ji bona Rojava ve hatîbûn bikevtin, navê felsefa Rojhilat ji xwe re didatin

bihilgirtin. Heger ku di cîhana Filetîyê de oldarîya Filetîyê û felsefe bi nîşankirî ve bi mîna cudabûnê ve li wan de tôte bitemaşekirin, weha bi servajîvêjî ve bi rêzbûn ve di wê Rojhilata kevna de li oldaryê û felsefê de bi mîna ne cudabûnê ve bi wê têngiştînê dihate bitemaşekirin, ku navrok di perwazê de dihate biderkevtin, ji yê ku bi felsefê ve dihate biderkevtin. Li nik bawerîtîya vê wênekirina hanê de û da ku em bikaribin ji bona vê reftarkirina hanêyî mêjûyeke felsefê ji bona wênekirinên oldarî ve sînorekî nîşankirî bidin bidanîn, dê ev bi başîtî ve bête biderkevtin, ku em li ser perwazê de, ji yê ku ew wênekirinên oldarîyê ji yê felsefekirinê de dide bicudakirin, hinekî temaşekirinên nêzîktir bidin bixuyanîkirin

Oldarî ne bes tenê remankirinên giştî bi nala hîlanîna navroka evsanên xwe ve tôte bixwedankirin, wehaji pêrejî ew wênekirinên nigaşî, çîrokên erênî jî di nava xwe de dide bihilgirtin, weha ku em divê navrokên wisa di pêşî de pêre bi mîna felsefê ve ji nava evsanên ve bidin bikolandin. Herwehaji oldarî navrokê wetovjî bi şeweyê remankirinê ve ji xwe re dide bihilgirtin. Di ola Farisî û Hindî de gelek remanên kûr, bilind, pojinandî bi xwe ve têtin bidiyarkirin, belê ji bona me ve hêjbêtir di oldarîyê de bi rast û durust ve Felsefe têtin bipêrgîkirin, bi mîna ku ji me re felsefa Bavên kenîsê tôte biderkevtin. Felsefa Dibusatnî di cewhera xwe de bi Theologi -Zanistîya Xwedanî- ve tôte biderkevtin; Em li vêderê de pêwendîyekê yanjî, heger merov bide bixwestin, tevlihevbûnekê di navbera Zanistîyên Xwedanî û felsefê de didin bidîtin, ji yê ku ew belê dikarin rê li me de bidin bitenkîgirin. Bi herawayekî ve pirs tôte biderkevtin; ji rexekî ve, çilo felsefe xwe ji Zanistîya Xwedanî – Zanebûna Oldarîyê) ve yanjî ji oldarîyê ve (bi mîna şiyarbûnê ve) dide bicudakirin; û di piştrejî de: tanî çi radeyekî divê em di mêjûwa felsefê de li ser oldarîyê de pê bidin biguhpêdan. Em li hêre de li ser du alîyan de didin biaxivtin, di pêşî de em li ser alîyê evsan û mêjûwa oldaryê de û merivatîya wê ligel felsefê de didin biaxivtin, duwem em li ser felsefê de di nava Zanistîyên Xwedanî de didin biaxivtin, ji yê ku ew bi rast û durust ve felsefê û remankirinên pojinandî di oladryê de didin biderxistin

Yekem: Rexê evsanî. Têdejî rexê erênîyî mêjûyî bi carekê ve, bi giring ve temaşekirina wîna tôte biderkevtin, jiber ku dê jê cudabûn li gora perwazê de bête biruhnîkirin, di kîjan vê navroka hanê de bi beramberkirina felsefê de tôte biderkevtin. Belê, li nik merevetîya wêna de cudatîya wêna pêrejî ji bona xuyanîkirina nelihêvtinê de tôte biçûyîn. Ev dijûna hanê ne bes tenê

di nava temaşekirina me de têtê bikevtin, lêbelêjî ew bi xwe jî ve bêhneke gelekî nîşankirî di mêjûwê de dide bikirdarîkirin. Felsefe bi beramberî dijî oldaryê de hatîye bihatin û bi servajîvêjî ve, gava ku felsefekirin li ser oldaryê de têtê bikin, ya ku ew ji bal kenîsê de hatîye bidujmindarîkirin û bigunehbarîkirin. Weha ne bes tenê têtê bipirskirin, ma ku divê di mêjûwa felsefê de guhpêdan bi oldaryê ve bête bidan; lêbelê ev têtê birûdan, ku felsefe bi xwe ve guhpêdanê ji oldarîyê ve û vê ji wê ve dayîte bihildan. Ji ber ku herduwan xwe di mêjûwê de ne bi destgirtin ve ji bona layekî ve dane bivêtin: weha divê em vêjî nedin bikin

Wetov li nik felsefê de têtê bigûmankirin, ku ew destpêkirina xwe, şêweyê zanebûna xwe bi rast ve dide biderxistin. Ji mêj ve oldarîya milîyî Yunanî gelek Feylesuf dane bidûrkirin, lêbelê hêjîbêtir ev karê hanê di kenîsa filetîyê de hatîye bidîtin. Ji vê pêwendîya hanê ve divê em bidin bidestnîşankirin, bi vekirî û rast û durust ve bidin biaxivtin, aborder la question, bi mîna ku Firensî wê didin binavkirin – nekin bi cire cir ve, ku ev bi mîna dijwarîyê ve têtê biderkevtin, jê re bidin bialîkarîkirin, li dor û berên wê de bidin biaxivtin, li hemûalîyekî wê de û pêçdanên wê de bidin bigerandin, weha ku di dawî de kesek nema dide bizanîn, bê ka ev bi çi ve êtir divê bête binavkirin. Merov divê ji bona xwe ve diyarê nexwaze bide bidan, bi mîna ku merov divê oldarîyê bi bê destavêtinê ve dixwaze bide bihiştin. Ev diyara hanê bes û bi tenha ve bi wetov têtê biderkevtin, bi mîna ku merov dixwaze bide biveşartin, ku felsefe xwe bi dijî oldarîyê ve dide biberkirin. Oldarî, ango Zanistvanên Oldarîyê bi rastî ve wetov didin bikin, ew felsefê di ser serên xwe re didin biavêtin, lêbelê bes û bi tenha ve, da ku ew di hişbûna xwe de bi hîç û pûç ve neyêtin biderkevtin

Dikare bête bidiyarîkevtin, bi mîna ku oldarî dide bixwestin, ku merov ji bona remankirina giştîyî babetan ve, ji bona ser felsefê de têtê bidakevtin, jiber ku ew bes û bi tenha ve bi Şahrezatîya cîhanê ve, bi kirina merov ve têtê biderkevtin. Bihişbûna merov di wê çaxê de ligel ya Xwedanî de dê bête birûkirin. Merov li vêderê de bi rastî ve bi diyar ve li ser cudabûna rêça Xwedanî û qanûnan de û ji kar û barên merov û dozandinê ve bi vê têgihiştinê ve hatîye bihogîrîkirin: ku di bin ya dawî de hemû bi hev re têtê biderxistin, ji ya ku ew di diyara xwe de ji şiyarbûna merov, zanebûna wîna ve yanjî ji xwestîyên wî ve têtê biberzkirin û tevaya vê zanebûna hanê ji Xwedan û tiştên Xwedanî (Eşkerekirinên Xwedanî) ve bi dij ve têtê birûkirin. Ji yên ku ew di rêya van dijûnan de bi nizimkirina peyva merov

ve dê êtir hêjîbêtir bêtin bikaranîn, di deme ku ew pêçdaneke nêzîktir ji xwe re dide biwergirtin, ku merov bi rastî ve bi bêtir ve hatîye biagehdarîkirin, ku ew şahrezatîya Xwedê di serûştîyê de ji xwe re bide bisersûrandarîkirin – ku dewlet, çiya, kajên Libnanê di sipehîfîyên xwe de, xwendina balindan di nava çiqulîyên daran de û hêza bêtir û xwedîkirina cenaweran bi mîna karên Xwedan ve divên bêtin bipesindarîkirin.; ku bi rastîjî ve wehajî bi bêtir ve di kar û barên merovan jî de ji bona şahrezatîya, başîfî û dadwerîya Xwedan ve hatîye biagehdarîkirin, lêbelê ne ew ne wetov di dam û destgehên merovan, qanûnan de û di rêya vînen kirîyên pêrabûnan de û di çûna cîhanê de bi mîna bi pirbûn ve bi bextên merovan ve têtê biderkevtin, ango yê ku ew jêre çî bi zanebûn ve û bi vînen azad ve bi derveyî ve û bi dij ve bi lihevastîhatî ve têtê biderkevtin – weha ku ev dervebûn û lihevastîhatina hanê bi mîna xweşiye ve têtê biderkevtin, ya ku Xwedê jêre dide bikirin, lêbelê ji alîyê cewherî ve, ji yê ku ew di vînan û bextan de rehên xwe didin bidîtin, ku dê ew wetov jî bi hêjabûn ve bêtin bidîtin, bê ka çî merov dide bikirin. Ligelhevdûkirina pêwendîyên derveyî, zînet û rûdanan ji bona armancên merov bi carekê ve bi rastî ve bi hinekî bilind ve têtê biderkevtin, lêbelê ev jî bes û bi تنها ve bi wetov ve têtê biderkevtin, jiber ku armancên merov ne bi armancên serûştîyê ve têtin biderkevtin – jîyana beytîkekî, ku ew ji xwe re êm û tanî dawî bide bidîtin, ku ji bona vêna nîşankirineke bi hev re dê lê bête bitemaşekirin. Gelo dê têtê belê ev bi nala bilindbûnê ve bête bidîtin, ku Yezdan bi Serdar ve li ser serûştîyê de têtê biderkevtin – êtir di pişt re ka çî bi vîna azad ve têtê biderkevtin? Ma gelo ew ne bi Serdar ve li ser Canîfîyê de yanjî (ku ew bi xwe jî ve bi can ve têtê biderkevtin), ku ew bi Serdar ve di canîfîyê de têtê biderkevtin, û ma dê ew ne Serdar ve li ser yanjî di canîfîyê de ne bi bilintir ve ji mîna bi Serdar ve li ser de yanjî di serûştîyê de bête biderkevtin? Her sersûrandinek ji bona Yezdan ve lêbelê di tiştên serûştîyê de bi mîna daran, cenaweran ve bi beramberî dijî yên merovan ve – ma ev pir bi dûr ve ji oldarîya Misriyan ve têtê biderkevtin, ji yên ku wan di Ibis¹, pisîkan û segan de şiyarbûna xwe ji bona Yezdan ve ji xwe re didatin biwergirtin, yanjî ji perîşanîya berê û nihayî Hindîyan ve, ji yê ku hêjî çêlekan û meymûnan bi Xwedanî ve didin biperstîkirin û ew ji bona xwedîkirina van cenaweran ve bi êm ve bi bext ve didin bikarkirin û di dema ku ew dihêlin merov bêtin bibirçîkirin, ma dê di rêya serjêkirina wan

¹ Balindeyekî li Misrê de bi perst ve dihate biderkevtin. Cuma

cenaweran de yanjî di rêya êmên wan de cila mirina birçîbûnê ji bin lingan ve nihata bikişandin

Di vê pêdana hanê de bi diyar ve têtê biaxivtin, ku kirina merov bi dijî serûştîya ne Xwedanîyekê ve têtê biderkevtin – kar û barên serûştîyê bi kar û barên Xwedê ve têtin biderkevtin, çi bihişbûna merov dide biberkirin, ew ne bi Xwedanî ve têtê biderkevtin. Çi bihişbûna merov dide biberkirin, lêbelê ew dikarîbûn bi kêmanî ve bi hêjabûna wekhev ve bi nala yên serûştîyê ve bihatana biderkevtin. Jiber ku em bêtir ji bona bihişbûnê ve didin bidan, ji ya ku ew ji me re têtê bidestûrkin. Ma gelo ev bi jîyanê ve têtê biderkevtin, ku kirina cenaweran ji mêj ve bi Xwedanî ve têtê biderkevtin? Ma ne divabû ku kirina merov hêjî bi bilindtir ve bihata bidanîn? Ku ew hêjî bi bê dawîbûn ve bi bilindtir ve bi têgihiştina Xwedanî ve bihata binavkirin. Di sergirtina remankirina merov de divê pêrejî destlicî de pê bête birûniştin. Isa li ser de (di Matth de. 6,26-30) dide biaxivtin: “ji xwe re li Balindan de (li jêr wan jî de Ibis û Kokilas têtin biderkevtin) li jêr asman de bidin bitemaşekirin... magelo hûn ne pir bi bêtir ve ji wan ve têtin biderkevtin?... Weha Yezdan û gîyayî li ser benderan de, yê ku ew wê dide bixemilandin, ji yê ku ew di îro de têtê bişînhatin û di sibehê de ew ji bona nava tufkê ve têtê biavêtin, manavê ku Xwedê ji bona wê bêtir bide bikirin?” Bi sergirtina merov ve, wêneyî bi xweyî Xwedan ve bi berî cenawer û şînatîyê ve bi pîrbûn ve bi rep û rast ve pê têtê birûniştin; lêbelê têtê dê bête bipirskirin, ku di kûderê de li Xwedanîyê de divê bête bigerandin û divê ew bête bidîtin: weha di wan axivdarîyan de ne li ser başbûnê de, lêbelê li ser kêmanîkirinê de dê bête biagehdarîkirin. Bi vî rengê hanê jî ve bi guhpêdana zanebûna Xwedan ve bi gelekî ve bi tişteki din ve têtê biderkevtin, ku Isa nasîn û bawerîkirina bi Xwedan ve ne bi sersûrandina ji bona afiradinên serûştîyê ve û ne jî di sersûrandina bi desthilatîkirina bi nav ve li ser wan de, ne jî ji nîşan û sersûrandinê ve, lêbelê di bawernameya can de dide bidanîn. Can bi yekekî ve bi bê dawî bilindtir ve ji serûştîyê ve têtê biderkevtin, di wî de Xwedanetî xwe bi bêtir ve di serûştîyê de dide bihîmkirin

Lêbelê perwaz, ku têtê bi rep û rast ve di pêşî de navroka giştî xwe di felsefê de dide bimalkirin, bi perwaza remanîkirinê ve, bi perwaza xweyî giştî ve têtê biderkevtin. Di oldarîyê de lêbelê ev navroka hanê di rêya huner de ji bona xweserîya derveyî didarê ve, hêjî bêtir ji bona wênekirinê ve, ji bona pêhestkirinê ve têtê biderkevtin. Oldarî bi bawernameya can ve têtê

biderkevtin, ji yê ku ew di navrokeke wisa de têtê biliberkevtin. Ev wetov têtê biderkevtin, da ku ev bi eşkeretir ve bête bikirin, ku li ser cudabûnê de bête bibîrxistin, bê ka ku em bi çi ve têtin biderkevtin û bê ka çi ji me re bi mal ve têtin biderkevtin û di navbera çilo em wê bi xwe ve didin bizanîn, ango bi wî şeweyê hanê ve em wê didin bizanîn, ango em wê bi babet ve didin bimaldarîkirin. Ev cudabûna hanê bi girîngbûneke pirî bi dawî ve têtê biderkevtin, da ku ew xwe bi tenha ve di fêrbûna miletan û kesan de bide bireftarkirin û bê ka çi di niha de xwe bi mîna cudabûna pêşkevtinê ve dayîte bidîtin. Em bi merove têtin biderkevtin û bi xwedan hiş ve têtin biderkevtin; ma çi bi carekê ve bi merov ve û bi hiş ve têtê biderkevtin, ew di me de. di hesyarîya me de, di xweşîya me de, di dilê me de – di kesetîya me bi carekê ve careke din dide bizengilkirin. Ev carekedin bi zengilkirina hanê ve, ev bi destnîşankirina livandina hanê ve wetov têtê biderkevtin, ku têtê navrokek bi carekê ve bi ya me ve û ew bi nala ya me ve têtê biderkevtin. Pîrbûna ji destnîşankirinan ve di vê navîntîya xwe de dide bikomkirin û bipoşandin, ji ya ku ew di nava xwe de dide bihilgirtin – ev bi tevinbûneke nermî can ve di xwe de, di pêkhatina cewherîyî tevayî de têtê biderkevtin. Navrok weha xweser bi wekwê ve ligel sadebûna, rûtîya rastîya me bi xwe ve, ligel şiyarbûna me bi xwe ve têtê biderkevtin. Lêbelê can, jiber ku ew bi can ve têtê biderkevtin, wehajî û wetovjî ew di ceherê de bi şiyarbûnê ve têtê biderkevtin. Ya ku ew di Hebûna xweyî sade ve di kişandin kevtinê de divê xwe bi bingehî ve bide bikirin, divê ew bi zanebûnê ve bête bigihandin. Û di şewe û rengê vê gewdekirîtîya hanê de – di şewe û rengê ligel de têtê şiyarbûn têtê biderkevtin, ku têtê tevaya cudabûnê têtê biderkevtin. Bi vî reng û şewê hanê ve ji peyveke sade ve nermbûna hastyarîyê bi xwe ve tanî rastgoyan xwe dide bikişandin, ya ku ew bi rep û rast ve bi rastîya rengê remankirinê ve têtê biderkevtin. Rastîya sade û bi nav ve bi peyv û nav ve ji bona wê hestyarîyê û kêfyweşbûnê bi xwe ve têtê biderkevtin; bi mîna ew têtê binavkirin: “bibîrxistin, niyazkirin” tanî dawî – “bihêl em bidin biniyazkirin, bihêl em bidin bibîrwerîkirin” tanî dawî – ev bi bîrwerîyeke sade ve ji bona wê hestyarîyê ve têtê biderkevtin. “Bihêl em li ser Xwedan de bidin biremankirin” lêbelê ji bona nimûne ve ew bi bêtir ve dide biaxivtin; ew navroka giştîyî bi carekê ve wê pêkhatina bingehîyî hestyarîyê dide biderxistin – babetê, ku ew ji hesyarîyê ve bi nala bi xweyî ve, şiyarbûna bi xweyî livandinê ve bi cudabûn ve têtê biderkevtin yanjî ji yê ku ew bi navrokê ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew bi cudabûn ve ji nala

perwazê ve tète biderkevtin. Lêbelê ev babetê hanê, ji yê ku ew bi rastî ve tevaya navroka bingehî di nava xwe de dide bihilgirtin, hêjî ew bi xwe ve ne bi pêşkevtî ve û bi carekê ve ne binîşankirî ve tète biderkevtin. Lêbelê vê navroka hanê bidin bipêşvexistin û li ser de bidin bipeyvandin, ji ya ku jê pêwendîyên derkevtî têtin biderxistin û wê ji bona şiyarbûnê bidin bigihandin – ev bi pêkhatina, durustkirina û xuyanîkirina oldarîyê ve tète biderkevtin. Perwaz, ya ku tède ev pêşvexitîya navrokê di pêşî de babetbûnê ji xwe re dide biwergirtin, ew bi temaşekirina xweser ve, bi wênekirina dîtî ve yanjî yekek ji hatinên diyarên û pêwendîyên serûştî, fîzyayî yanjî canî ve tète biderkevtin

Huner vê şiyarbûna hanê dide binavdestkirin, di dema ku ew wan diyarên kêmxuyanîkirin ligel rastikirinê de di pêhestkirinê de derbasbûnê, rawestandînê û hîmkirinê dide bidan. Kevirê perestî bêperwaz, yê ku ew bes bi warekî ve yanjî bi çijî ew bête biderkevtin, ji yê ku li ser wî de pêwistîya rastîyê xwe di pêşî de pê dide bibestandin, ew ji hunerê ve gewde, rûçikan, destnîşankirinê û navroka nîşankirî ji xwe re dide biwergirtin, ji ya ku ew dikare bête bizanebûnkirin, da ku ew wetov bi nala şiyarbûnê ve bi berdestan ve bête bikevtin. Weha huner bi mamosta miletan ve hatîye bikirin, bi mîna nimûne ve di “Homer –Homêr- û Hesiod –Hêsoîd- de, ji yên ku wan ji bona Yunanîya ve rêya xwe ji bona rêça koka Xwedanîyê ve dane bidanîn”¹, di gava ku wan – ev dibe, çilojî bête biderkevtin, wênekirin û reweştên heyî, tevlihevîyî li berdestan de, li gora canê miletê xwe de, ji bona wêneyên nîşankirî û wênekirinan ve dane bibilindkirin û bihîmkirin. Ma ev ne bi hunerê ve tète biderkevtin, ji ya ku ew navrokekê di remankirinê, wênekirinê û peyvê de di oldarîyeke pêkhatîyî bi dawîya xwe ve wehajî di kevirêkî de, li ser perdeyekê de yanjî di gotinan de dide bianîn; bi mîna ku ev di hunera serdema meyî nuh de tète bikirin – gava ku ew babetên oldarîyê yanjî wehajî heger ew ku ew bi mêjûkirinê ve bide bireftarîkirin, ku ew wênekirinên li berdestan de û remanan bi bingehkirinê ve dide bidan, ji yê ku ew wî li gora şêweyê wîyî bi carekê ve dide biderxistin., niha ew wî li gora şêweyê xwe ve dide biderxistin. Şiyarbûna vê oldarîya hanê bi berkirina nişanîya remankirinan ve yanjî remanê ve tète biderkevtin, ya ku ew bes û bi tenha ve di rêya libatê nişanîyê ve dikare bête biderxistin û ew di gewdeyên xwe de derxistina xwe dide biderxistin

¹ Herodot – Hêrodot- II. 53

Gelo vêca pêre di felsefa rast û durust de remankirina bêdawîbûn, rûtbûna can xwe dabûn bixuyanîkirin û ew xwe didin bixuyanîkirin: weha den, bê ka di kîjanî de ev xwe dide bimizgînîkirin, dil, wênekirina şiyarbûnê û liberkevtin bi dawîbûnê ve tête biderkevtin. Oldarî ne bes tenê bi carekê ve bi her şeweyekî fêrbûnê ve tête birûkirin –“Ji bona Perîşanan ve dê ji bona Xwedan ve bête biniyazîkirin; lêbelêjî divê ew bi mîna oldarîyê ve bi rast û durust ve ji bona dil û xweşîyê ve bête biberkirin û ew di hêla xwedîfîyê de divê bête bikevtin û da ku ew ji bona nava wê hêla şeweyê wênekirina bêdawîbûn ve bête bikevtin. Di wergirtina pêhestkirinan de û li ser pêhestkirinê de şiyarbûna lêvegerandinê ji bona li gora serûştîya wêna de pêwendîyên erîniyî rûfî merov di hilanîna wê de bes û bi tenha ve bi pêwendîyên bedawîbûn ve tête biderkevtin, ji yên ku ew bes û bi tenha ve ji bona wî ve dikarin bidin bikarkirin, ev jî dikarin bi carekê ve bi têgihîştina taybetî ve yanjî bi rêxistî ve bête bikirin, divê ew serûştî û pêwendîyên hanêyî bêdawîbûn bêtin bigirtin û li ser wan de bêtin biaxivtin

Di oldarîye de bi nala nêzîktirîn û daxuyanîkirina xweserî Xwedan ve dikare nebes tenê şeweyê wênekirine û lêvegerandina remana bêdawî ve bi tenê ve wetov bête biderkevtin, ji ya ku ew li jêr wê de ji bona xwe ve Hebûnê di şiyarbûnê de dide bidan, lêbelêjî ev rengê hanê divê ew bi xwe jî ve bête bidîtin; jiber ku ev jî bi xwe jî ve bi tenha ve tête biderkevtin, ji ya ku ew ji bona şiyarbûna oldarîyê ve bi liberkevtî ve tête biderkevtin. Da ku merov vê bi diyartir ve bide biderxistin, divê merov hinekî li ser de bide biaxivtin, bê ka çi di bin têgihîştinê de tête binavkirin. Ji alîyekî de bi rastî ve pêve tête bigirêdan, bi mîna ku li jor de hatibû bibîrxistin, ku pêkhatina bingehîyî navrokê bi nala cewhera bi carekêyî can ve pêve tête bibestandin û ew berjewendîya wî dide bidestkirin, ku têde bi xwe ve careke din tête bizengilkirin û têde nîşanê jê ji xwe re dide biwergirtin. Ev bi mercê pêşîyî bi carekêyî liberkevtinê ve tête biderkevtin; ji ya ku ew bi xwe ve ne bi têde tête biderkevtin, ew nikare ji bona nava wî ve bête bikevtin, ew nikare ji bona wê ve bête bidîtin – navrokeke wisa bi rastî ve her û her bi bêdawîbûn û bi mayîn ve tête biderkevtin. Jiber ku pêkhatineke bingehîyî wisa wetov bi nala bêdawîbûneke wer ve tête biderkevtin, ya ku ew bi tu sînoran ve ji bona yên wisa ve nayête biderkevtin, ji ya ku ew xwe ji bona ser wan ve dide birakişandin – heger na dê ew bi sînor ve û ne jî bi pêkhatineke bingehîyî rastî ve bihata biderkevtin, û can bes û bi tenha ve ne bi wî ve bi xwe ve tête biderkevtin, ji yê ku ew di dawî de bi dervetî ve tête biderkevtin – jiber ku

ev bi xwe ve, ji yê ku ew bi dawîbûn û derveyî ve tête biderkevtin, nema êtir bêtir pêve tête biderkevtin, ji yê ku ew bi xwe ve tête biderkevtin, lêbelê ew bi yekekî din ve tête biderkevtin, ji yê ku ew ji bona nava pêwendîyê ve tête bikevtin

Lêbelê êtir ji alîyê din ve rastî û mayîn têtin binaskirin, ango ku ew ji bona nava şiyarbûna bê dawîbûn ve tête bikevtin, da ku ew ji bona can ve divê bête biderkevtin: weha ev canê hanê tête biderkevtin, ji yê ku ew di pêşî de ji bona hinên din ve tête biderkevtin, ku têde bêdawîbûn û şeweyê şiyarbûna wî di wênekiranan û perwazên bêdawîyî tiştan û pêwendîya de tête bidîtin. Ev perwazên hanê ji şiyarbûna heyî û rewestkirîyê ve têtin biderkevtin; ev bi şeweyê giştîyî bêdawîyîyê ve tête biderkevtin – bi çî şeweyî ve wî ji xwe re jî ev dabin bigirtin û wî jê navînîya giştîya wênekirina xwe dayîte bikirin, bê ka li ser çî tev, ye ku ew li ser ya bi xwe ve tête bihatin, divê bête bivezîvirandin, da têde ew xwe bide bidîtîn û xwe bide binaskirin. Cihê oldarîyê bi vê ve tête biderkevtin: rastî, ya ku ew di rêya wê de ji bona me ve tête bihatin, bi derveyî ve tête bidayîn. Merov dide bigotin: ku daxuyanîkirina rastîyê ji bona merov bi dayînbûnê ve tête biderkevtin, ku wî xwe têde bi nizimbûn ve dayîte birazîkirin; ku bihişbûna merov nikarîbû ji xwe re bi xwe ve pê bête birazîbûn. Rastîyên oldarîyê wetov têtin biderkevtin, merov nade bizanîn, bê ka ew ji kû ve têtin bihatin, navrok bi nala dayîbûnê ve tête biderkevtin, ji yê ku ew li jorî û rexê dinî bihişbûnê de tête biderkevtin. Ev bi oldarîya pojinandî ve tête biderkevtin. Ji yê ku ew di rêya Peyamberekî Xwedanîyî rêkirî ve rastîyê dide bidazanîn. Ew bi kesekî ve tête biderkevtin: bi kêjî ve ew bête biderkevtin, ji bona navrokê ve bi rep û rast ve bi hîc ve tête biderkevtin. Cere –Sêrê-, Triptolem çandinî û jinanîn dane bicihkirin, ew ji bal Yunanîyan de hatin birêzlêgirtin, beramberî Mûsa û Mohamed melet têtin bisipasîkirin. Ev dervîtiya hanê, ya ku di rêya wê kesitî rastîyê dabûn bidan, hinekî bi mêjûkirinê ve tête biderkevtin, yê ku ew ne bi rûtbûna navrokê ve tête biderkevtin. Kes ne bi navroka rêçê bi xwe ve tête biderkevtin. Li nik oldarîya Filetîyê de ev taybetîya hanê, ku ev kesê hanê bi Isa bi xwe ve bi destnîşankirina wê ve tête biderkevtin, ew bi Kurê Xwedan ve tête biderkevtin û ew bi beşekî ve ji seruştîya Xwedan ve bi xwe ve tête biderkevtin. Gelo Isa ji bona Filan ve bes û bi تنها ve bi mamoste ve tête biderkevtin?, bi mîna ku ev li nik Pythagora –Pitagora-, Sokrat –yanjî bi Kolumbos ve tête biderkevtin. Weha ev ne bi navroka giştîyî Xwedan ve, ne bi bidaxuyanîkirinê ve, ne jî bi fêrkinê ve li ser seruştîya

Xwdan ve tète biderkevtin, û li ser vê de bi tena xwe ve em dixwazin bêtin bifêrkirin

Bi her awayekî ve divê rastî- ev bi çi pleyî jî ve bi xwe ve ew bê birawestandin, di pêşî de bi şeweyekî dervetî ve ji bona merovan bi mîna wênekirineke hestyar û babetekî niha ve bête bihatin; bi mîna ku Mûsa Xwedan di nava devîyeke agirpêketî de date biçavkirin û bi mîna ku Yunanîyan Xwdan di wêneyên mermer de yanjî di Wênekirinên din de ji xwe re ji bona şiyarbûnê ve dane bianîn. Bi bêtir ve tète biderkevtin, ku ev li nik vê şeweyê dervîtîyê de nayête birawestandin û divê jî ew – ne di oldarîyê de û ne jî di felsefê de- neyête birawestandin. Gewdeyên nigaşîyên wisa yanjî navroka mêjûyîyî (bi mîna Isa ve) divê ji bona can ve bi canîtyekê ve bête bikirin; weha ew êtir tète bidawîkirin, ku ew nema bi dervîtîyekê ve tète biderkevtin, jiber ku şeweyê dervîtîyê bi bêcan ve tète biderkevtin. Em divên Xwedan “di can û rastîyê de” bidin binaskirin. Xwedan bi giştîyê ve, bi rûtî ve, bi cewhera can ve tète biderkevtin. Diyarbûna pêwendîya canê merov ligel vî canê hanê de ew ji bona van destnîşankirinê hanê ve tète bihatin

Merov divê ji xwe re oldarîyekê bide bigirtin. Çi bi bingehe bawerîya wî ve tète biderkevtin? Oldarîya Filetîyê dide bigotin: bi pêrûniştina can ve ji bona vê navroka hanê ve. Isa ji bona Pharisäern –Farisêvan- re dide bibalkişandin, ji yên ku ew sersûrandinê didin bixwestin; bes û bi tenha ve can ji xwe re can dide biwergirtin, sersûrandin bes û bi tenha ve bi zanebûna can ve tète biderkevtin. Sersurandin bi jihevketina serûştîyê ve tète biderkevtin, can di pêşî de bi sersurandina rast ve bi dijî çûna serûştîyê ve tète biderkevtin. Can bi xwe ve bes û bi tenha ve bi vê wergirtina xwe ve tète biderkevtin. Ew bes û hi tenha ve bi yek canî ve, bi canê giştîyî Xwedan ve tète biderkevtin –ne ku ew bes û bi tenha ve ji bona tevan ve bi nîvnîv ve tète biderkevtin, Ew ne bi mîna civakîtyê ve, ne bi mîna dervetîya tevbûnê ve bes di gelean de, di hemû kesan de tète biderkevtin, ji Kesên ku ew di cewhera xwe de bi nala yekan ve têtin biderkevtin, wetov divê ev neyête bêtin bidîtin, lêbelê divê ew bi nala têderbasbûnê ve, bi nala yekîtya xwebûna xwe ve û bi nala diyarekê ji rehên xwe ve, bi nala xweyîtyê ve, bi taybetî ve bête bidîtin. Ew bi nala giştîyî babetê xwe ve tète biderkevtin, wetov ew bi nala taybetî ve tète binîşankirin, ev kesê hanê; lêbelê bi nala giştî ve ew ji bona vê Hebûna xweyî din ve tète binavkevtin, Hebûna wêyî din û ew bi xwe ve di yekekî de tète biderkevtin. Rastîya tevayîtyê bi

(Popular –gelêrî- ve) bi nala dudwan ve, tevaya civakîfîyê bi xwe ve û bi taybetî ve têtê bidiyarkirin. Li gora Hebûna wî bi xwe ve duwembûn têtê bidanîn, û can di yekbûna pêşbînîyê û pêşbûyînê de têtê biderkevtin. Canê Xwedanyê, ew bi pêşbînîyê ve têtê biderkevtin, ew bi heyî ve têtê biderkevtin; ji yê ku ew canê xweyîfîyê dide ji xwe re dide biwergirtin. Lêbelê can ne bi xwevegirtî ve têtê biderkevtin, xwevegirtin dikare bes û bi tenha ve bi bêhnê ve bête biderkevtin; ev bi yekitîyeke canîyî pêkhatîyî cewherî ve têtê biderkevtin. Canê xweyîfî bi kirvan ve têtê biderkevtin, lêbelê canê heyî bi xwe ve bi vê kirinê ve têtê biderkevtin. Kirdar, canê xweyî, yê ku ew canê Xwedanî ji xwe re dide biwergirtin -, ji yê ku ew bi canê Xwedanî ve bi xwe ve têtê biderkevtin. Ev reftarkirina hanê can bes û bi tenha ve ji bona xwe ve bi destnîşankirina bi carekê ve têtê biderkevtin: canê Xwedanî di nava warê xwe de têtê bijîyandin û ew têtê bi amadebûn ve têtê biderkevtin. Ev wergirtina hanê bi bawerîyê ve hatîye binavkirin. Ev ne bi bawerîya mêmîyî ve têtê biderkevtin. Em Protistantî –ez wetov derdikevim û ez dixwazim wetov jî bêtim bimayîn- bes û bi tenha ve ji me re ew bawerîya kokî têtê bimaldarîkirin. Ev yekitîya hanê ne bi pêkhatina Spinozistische –Spinoza- ve têtê biderkevtin, lêbelê ew bi cewhera pêkhatinê ve dşiyarbûna bi xwe ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew xwe dide bibêvedawîkirin û ew xwe bi giştî ve dide bireftarkirin. Pilepila li ser sînorkirina remankirina merov de bi xav ve têtê biderkevtin; naskirina Xwedan bi armanca tenêyî oldaryê ve têtê biderkevtin. Pêrûniştina can ji bona navroka oldarîyê ve bi xwe ve bi oldarîfîyê ve têtê biderkevtin: ev bi pêrûniştinê ve têtê biderkevtin, ev dide bipêrûniştin: ku ev pêrejî bi pêrûniştinê ve têtê biderkevtin. Can xwe bi xwe ve dide bidurustkirin, û bes û bi tenha ve di pêrûniştinê de; ew bes û bi tenha ve têtê biderkevtin, gava ku ew xwe dide bidurustkirin û bi xwe ve pê dide bipêrûniştin û ew xwe dide bixuyanîkirin û ew xwe dide bihîmkirin

Bêtirbûn bi vê ve têtê biderkevtin, ku ev pêrûniştina hanê, ev şiyarbûna xweyî di xwe de, ew di xwe de didin bitevinkirin, bîrwerî û şiyarbûna poşandî (weha ya ku ew ji bona şiyarbûna xweyî taybetî ve nayête bigihandin, ew xew ji bona lêkirinan de) dide bidorlêgirtin. Ev canê têre derbasbûyî û derbaskirî niha xwe di wênekirinê de dide biderxistin; Xwedê ji bona yekekî din ve têtê biçûyîn, ew xwe dide bigewdekirin. Li vêderê de hemû destnîşankirinên dayînê û wergirtinê xwe didin biderxistin, ji yên ku ew ji me re di evsanên de têtin bixuyanîkirin; hemûyî mêmîyî, alîyê arînî li

vêderê de ji xwe re cih didin bidîtin. Da ku em hêjbêtir bi nîşankirî ve bidin biaxivtin, êtir ji me re Isa tête biderkevtin, ji yê ku ew di nêzîka 2000 sal de ji bona dunyayê hatîye bihatin. Lêbelê ew dide bigotin:”Ez dê li nik we de tanî dawîya dunyayê bêtim bimayîn, li kûderê de ku du li ser navê min de bidin bicivînkirin, ez ligel we de me”; Ez dê nema êtir bêtir bi hestiyarî ve bi nala kesekî nihayî ve li ber we de bêtim bidîtin, weha “dê can we di hemû rastîyan de bide birêberîkirin” –pêwendîya derveyî nema bi durust ve bête berderkevtin, dê ew xwe bide bihilanîn

Du qonax têde têtin bidan: yekem qonaxa bîrkinê, perestkirinê, ji bona nimûne ve şîv tête biderkevtin, ev bi wergirtina canê Xwedanî ve di nava wargehê de tête biderkevtin, ku têde ya niha bi heyî ve, di nava wê de jîndarê Isa, bi mîna şiyarbûna bi xwe ve, bi rast ve tête biderkevtin. Duwem qonaxa pêşkevîna şiyarbûnê, ji ya ku têde navrok dê bi babet ve bête bikirin; li vir de ev niha heyî Isayê têde bigir 2000 sal ber bi paş ve tête bifirandin, dê ew di koşekî de li Felestînê de bête biderkevtin, ew bi nala kesekî mêjûyî ve bi dûrî Nazert, Qudsê ve tête biderkevtin. Wetovjî ev di oldarîya Yunanîyan de, Xwedan di perestkirinê de dê bi mîna wênê stûnêyî heyî ve bi mermer ve di nîgarîya li ser çaw de yan jî li ser dar de bête biderkevtin; wetov bi vê dervîtiya hanê ve tête bigihandin. Şîv li nik Loterîyan de bes û bi tenha ve di bawerîyê de, di xweşbûnê de bi Xwedanîtiyê ve - lê ne bi mîna hêjakirina mêjûwê ve tête biderkevtin. Weha ji bona me ve wêneyekî perest bes bi kevirê ve, bi tiştê ve tête biderkevtin. Dîtina deqa dîtina duwem divê bi rastî ve bi wê ve bête biderkevtin, bê çî şiyarbûn pê tête bidestpêkirin; ew divê ji wergirtina derveyî ve ji vî gewdeyê hanê ve bide bidestpêkirin, ku ew li ser xwe de bihêle bête bipeyîvandin, ku ew navrokê ji bona nava bîrwerîyê ve bide bihilanîn. Heger ligel vê de bête bimayîn, wetov ev ne bi deqa dîtina can ve tête biderkevtin. Li ser vê dîtina deqa duwem de – bêtin birawestandin, tête binavkirin, ku can bidin biavêtin. Kî bi dijî canê perst ve bide biderewkirin, li gunehê wî de nikare lê bête bibuhurandin. Lêbelê virkirin bi dijî can ve belê bi vê ve tête biderkevtin, ku ew ne bi giştî ve – ne bi perest ve tête biderkevtin: ango ku Isa bes û bi tenha ve bi cihêbûnekê ve, bi jêderkevînekê ve tête biderkevtin, ku ew bes û bi tenha ve bi kesekî din ve bi mîna vî kesî ve tête biderkevtin, bes û bi tenha ve ew li Yudeya de dihate bidîtin yan jî nihajî hêjî ew li wêderê de tête bidîtin, lêbelê ew di dunya din de, di buhuştê de tête bidîtin. Bes Xwedê dizane, bê ka ew li kûderê de tête

bidîtin, ne ku ew bi rastî ve bi şêweyekî niha ve di wargeha wî de tête biderkevtin. Kî bes û bi tena ve li ser bêdawîbûnê de, bes û bi tenha ve li ser bihişbûna merov de, bes û bi tenha ve li ser sînorkirinên bihişbûnê de dide biaxivtin – ew bi beramberî can ve dide bivirkirin, jiber ku can bi mîna bêdawîbûnê, tevayê ve, xwe bi xwe ve dide biwergirtin, ew xwe ne bes di yekekî de, ne di sînorkirina de ne xwe bi xwe ve, ne di dawîbûnên wisa dide biwergirtin, hîç tu pêwendîya wî li gel wan de nayête biderkevtin – ew bes û bi tenha ve xwe di xwe de, di bêdawîbûna xwe de dide biwergirtin

Merov dide bigotin: Felsefe cewherê dide binaskirin. Xala bingeşê li vêderê de êtir bi vê ve tête biderkevtin, ku cewher ne bi yekekî ve di devetîyê de tête biderkevtin, ji yê ku cewhera wî bi wetov tête biderkevtin. Cewhera canê min di canê min de bi xwe ve, lê ne di derve de tête biderkevtin. Wehajî li nik cewhera navroka nivîstekê ve tête biderkevtin; ez wê ji berg, kaxezan, ximava çapê, ziman ve, ji pir hezaran tîpan ve, ji yên ku ew tête têtin bidîtin, ji navroka sade û giştî ve, ya ku bi cewherê ve ne di derveyî nivîstê de tête biderkevtin, didim bikêmkirin. Weha qanûn ne li derveyî kesîtyê de tête biderkevtin, lêbelê ew rastîya Hebûna kesîtyê dide bipêkanîn. Cewhera canê min bi cewhera Hebûna min ve, bi pêkhatina min bi xwe ve tête biderkevtin (ger na ez bi bê cewher ve têtîm biderkevtin); ev cewhera hanê bi mîna tête bigotin, bi êzinga vêkevtinê ve tête biderkevtin, ya ku ew jê bi cewhera giştî ve bi wetov ve, bi nala madeyekê ve tête bisûtandin, dikare bête biçûrûsandin. Bes û bi tenha ve tanî radeyekî ev ev fosforê hanê di merov de tête bidîtin, têde ev girtina hanê, ev vêxistina hanê û ev bi çûrûskirina hanê dikare bête biderkevtin; bes û bi tenha ve weha pêhestkirin, berbiguhkevtin, zanebûn ji bona Xwedan ve di merov de tête biderkevtin. Bêyî vê jî dê canê Xwedanî ne bi rep û rast ve bi tevayî ve bihata biderkevtin. Cewher bi xwe ve bi navrokeke cewherî ve û ew ne bi bênavrok ve, bi bênişankirî ve tête biderkevtin. Bi mîna ku nivîst hêjî bi xwedanê navrokeke din ve tête biderkevtin, weha li cem canê kes ve hêjî komeke mezin ji Hebûneke din ve tête biderkevtin, ji ya ku ew bes û bi tenha ve ji bona diyara vê cewheretîya hanê ve tête bimaldarîkirin. Oldarî êtir bi zînetê ve tête biderkevtin, ku ew ji vê zanebûna hanê ve dide bizanîn; ev kesîtya hanê, ligel Hebûna dervetîyê tête bidorkirin, divê ew ji vê zanebûna hanê ve bête bicudakirin. Ev cewhera hanê bi can ve, lê ew ne bi rûtbûnekê ve tête biderkevtin; “Xwedan ne bi Xwedanê Mirîyan ve, lêbelê

ew bi Xwedanê Jîndaran ve tète biderkevtin”, bi rast û durust ve ew bi canê jîndar ve tète biderkevtin

Bêheval bû Hostê cîhanêyî mezin
 Bi kêmasîtyê ve wî hestdikir, jibervêjî ve wî can dane biafirdan
 Kêfdar kêfdariya wî didin bimirêkkirin
 Jîndarê bilind bi mîna xwe ve kes nedate bidîtin
 Ji camê ve tevaya dewleta can
 Ew bi bêdawîbûn ve didate bikefkin

Êtir çi cudabûn di cewhera gewdê oldarîyê û felsefê de tète bidiyakirin, weha felsefe bi mîna wêrankirî ve bi dijî vê pêwendîya hanê ve di oldaryê de tète biderkevtin, ku canê giştî di pêşî de bi nala dervetîyê ve, bi şeweyekî gewdeyî ve di şiyarbûnê de tète bidiyarkirin. Bîrkirin, ya ku ew li nik dervetîyê de bi destpêkirî ve tète biderkevtin, êtir bi xwe ve tète bivegerandin, bê ka çilê tète bibîrkirin, ev wê pêwendîyê dide bihilanîn; wetov dê felsefe di rêya bîrkirinê, perestkirinê de tète bimafekirin, ew bes û bi tenha ve wê bi xwe ve dide bikirin, ya ku ew divê wê bide bikirin. Felsefe êtir vê bi ducar ve dide bikirin, yekem, bê çilo oldarî di bîrkirinê de, di cewhera navrokê de, canîtya can dide biderxistin û duwem vê çilo bi beramberî şiyarbûnê ve bi mîna babet ve dide bibilindkirin, lêbelê ew wê bi gewdeyê şiyarbûnê ve dide bixuyanîkirin. Felsefe dide biremankirin, ew di wê de tète biliberkevtin, ya ku oldarî wê bi mîna babetê şiyarbûnê ve dide bixuyanîkirin, evjî bi nala karê nigaşî ve yanjî Hebûna mêjûyî ve tète biderkevtin. Di oldaryê de şiyarbûn bi rengê zanebûnê ve ji babetekî wisa ve tète biderkevtin, ji yê ku ew bi wênekirinê ve tète biderkevtin, dûr yanjî nêzîk ew hestyarîyê di nava xwe de dide bihilgirtin. Ku Xwedê Kurê xwe dayîte bidurustkirin –yekek ji jîndariyeke serûştîyê wergirtîyê pêwendîyê ve-, wetov dê em di felsefê de nedin biaxivtin. Remankirin, pêkhatineke bingehîyî pêwendîyeke wisa belê dê di felsefê de pê bête birûniştin, di dema ku felsefe li ser babetê xwe de dide biremankirin, wetov jêre bi sûd ve tète biderkevtin, bê ka çi di oldaryê de bi bêhna cuda ve tète biderkevtin, lêbelê ew di felsefê de di yekitîyê de tète biderkevtin. Di bîrkirinê de şiyarbûna dakevtina ber bi jêr ve ji bona nava cewhera rûtbûnê de tète bidakevtin. Herdu qonaxên şiyarbûna oldariyê di remankirina felsefê de di yekê de têtin biyekkirin

Ev herdu rengên hanê bi vê ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew ji hevdû ve bi cuda ve têtin biderkevtin, jîbervêjî ve ew bi nala dijîhev ve, bi nala dijîhevdûyî pevçûn ve dikarin bêtin bidiyarkirin. Wetov ev bi serûştî ve û bi diyarbûneke neçarî ve bête biderkevtin, weke merov dide bigotin, ku ew di derkevîna xweyî nîşankirî de bes û bi tenha ve cudabûnîtya wêna xwe bi şiyarbûn ve didin biderxistin û ku jîbervêjî ve ew di pêşî de bi pevçûn ve bi dijîhev ve xwe didin biderxistin. Di diyarbûnê de di pêşî de Hebûn, bi mîna nîşankirî ve, ji bona xwe ve bi dijî yê din ve têtê biderkevtin. Ev bi dorhêlê ve têtê biderkevtin, ku remankirin xwe bi xwe ve bi rast û durust ve dide bivederxistin, xwe di xwe de dide bikûrkin, û can bi mîna wetov ve jêre şiyarbûn têtê bihatin. Rastbûn bi tevayî ve têtê biderkevtin, bi nîşankirinê ve têtê biderkevtin, weha Hebûna wîyî din di xwe de têtê binavrokkirin. Ji berê ve can bi rût ve têtê biderkevtin; di vê girtîbûna hanê de ew dide bizanîn, ku ew bi cuda ve têtê biderkevtin û bi beramberî yê din bi dij ve têtê biderkevtin. Di dema ku ew xwe bi rast û durust ve dide bivederxistin, wetov ew nema êtir bes di nîşankirîtyê de têtê bigirtin, gava ku ew bi cudabûn ve bes û bi tenha ve xwe dide binaskirin û bimaldarîkin; lêbelêjî ew xwe bi nala canîtya rastî ve wetovjî pêkhatina bingehîyî gewdekirî dide bivederxistin, ji ya ku ew jê bi cudabûn ve dihate biderkevtin, ji yê ku diyarbûna wîna bes têtê bivederxistin û wî xwe bi dijî vê ve dabû bivezîvirandin – ew wê di navroka wê de dide binaskirin, ew xwe di navroka wê de êtir bi xwe ve dide binaskirin, ew di pêşî de Hebûna xweyî bi dij ve dide bivederxistin û ew dihêle jê re dadwerîtî pê re bête bitengalkirin

Bi carekê ve ev çûna hanêyî vê dijîbûna hanê di mêjûyê de têtê biderkevtin, ku remanîkin di pêşîya pêşî de bes û bi tenha ve di nava oldarîyê de ne bi azad ve di yekbûnê derkevînan de xwe dide biderxistin. Duwem ew xwe dide bixurtkin, ew xwe bi nala xwe ve li ser xwe de dide bihestyarîkin, ew xwe bi dujminayetî ve bidijîn rengên din ve didate û dide bireftarkirin û ew xwe tède nade binaskirin. Sêyem, ku ew pê têtê bidawîkin, gava ku ew di veyî din de xwe bi xwe ve dide bivenaskirin

Felsefê pê divabû bida bidestpêkin, ku ew bes û bi tenha ve kar û barên xwe ji bona xwe ve bide bidestpêkin, ku ew remankirinê ji tevaya bîr û bawerîya milete ve bide birûtkirin û ew xwe ji bona tevaya berekî din ve bide biwergirtin, ji bona berêkî ve, ji yê ku ew ji bona cîhana wênekirin ve têtê bialîkin, ku ew weha bi carekê ve bi aramî ve, bi kêleka hev ve yanjî hêjîbêtir dihatin birawestandin, ku ew hêjî bi carekê ve bi tu

lêvegerandina ve ji bona dijî wê ve - wehajîpêrejî ne jî bi nala remanê jî ve-hate bivegerandin: wê bixwazin ligelhevdû de bidin bilihevkirin (wê di bawerîya millet de bidin bixuyanîkirin, bi mîna ku ew bes û bi tenha ve tiştêkî din ji gewdeyê derve ve ji bil têgihiştinê ve dide biderxistin) û weha bawerîya millet bidin biliberxistin û bixwazin bidin birastderxistin – weha liberkevtinê remankirina azad bi xwe ve careke din bi vî şêweyê oldarîya millet ve bikaribe bide biderxistin

Weha em felsefê di pêşî de bi girêdayî ve didin bidîtin û ew di nava bazinê pûtperestîya Yunanî de tête bidîtkirin. L i vir de ew li ser xwe de xwe dide birûniştin, ew bi beramberî oldarîya millet ve tête biderkevtin û ew cihekî dujminatîyê ji xwe re dide biwergirtin, tanî ku ew berjewendîya wî dide bivederxistin û ew xwe tede dide binaskirin. Weha bi hêjabûn ve Feylesufên Yunanîyî kevnar li piranîya oldarîya millet de didatin bitemaşekirin, bi kêmanî ve ew ne bi dujminê wê ve û ne jî bi ser wê ve dihatin biderkevtin. Di pişt re, belê Xenophon – Zeyzefon- û yên din bi tundî ve hêrîşî ser wênekirinê milete dane bikirin; û wetov gelek ji binavkirinê Xwedênenasan ve dabûn bireftarkirin. Bi mîna ku berên wênekirinê millet û remankirina rût bi aramî ve li kêlekahev de dihatin birawestandin, em vê hêjî di demên dereng de li nik zanevanên Feylesufên Yunanî de didin bidîtin, ji yên ku ew ligel kar û barên xweyî pojinandî de di pêrabûna perestîyan de, di bangewazên rebenî Xwedanî de, di dana gorîyan de tanî dawî, bi carekê ve bi rûmet ve – ne bi mîna sextekarîyê ve pê dihatin birabûn. Sokrat hate bidadwerîkirin, jiber ku ew Xwedanê din û ne oldarîya milete dide bifêrkirin – bi rastî ve ev fêrkirina wêna bi dijî bingehe reweştîyê û oldarya Yunanî ve dihate biderkevtin; lêbelê wî bi carekê ve bi dil û can ve ligel jî de pêrejî reweştên oldarîya xwe didate bikirin; û em dizanin, ku gotina wîyî dawî hêjî wetov bû, wî ji hevalên xwe date bixwestin, ku ew ji bona Āskulap¹ –Ēskula dîkekî bidin bigorîkirin – ev daxwaza hanê, ya ku ew ligel bi cîanînê remankirinê Sokrat ve ji cewhera Xwedê ve bi pîrbûn ve ji alîyê sincîtîyê ve nikaribû bihata bilihevkirin. Plato –Eflaton- bi jêhatîbûn ve bi dijî Xweşxwevanan û Xwedanê wan ve didate bikarin. Êtir di pişt re bi carekê ve bi derengî ve Eflatonê nuh navroka giştîyî efsanê milletî devavêtîyî ji bal Feylesufên berê de datin binaskirin,

¹ Āskulap –Ēskulap- bi zimanê Yunanîyî kevinar ve bi Xwedanê tendurustîyê ve tête biderkevtin. Cuma

gava ku wan ev bi xweji ve di girinbûna remankirinê de ji bona – wergerandinê ve û ev evsanên hanê bi xwe ji ve ji bona felsefên xwe ve bi mîna wêneyên ziman ve bi durijm ve didatin bikaranîn

Wehaji bi vî rengê hanê ve di oldariya filetiyê de em di pêşî de remankirina ne bi serêxwe ve didin bidîtin, ya ku ew xwe di gewdeyê oldariyê de di bestandinê de dide bidanîn û ew xwe di nava wê de bi xwe ve dide bilivandin; ango em wê bi bingeş ve bidin danîn û divê em ji mercê bi carekê ve ji rêça filetiyê de bidin bidestpêkirin. Di pişt re em dê dijbûnê di navbera baweriya bi navkirî ve û bihişbûna bi navkirî ve bidin bidîtin, di piştî ku remanê pişgirtinên wê dane bixurtkirin – heloyê biçûk ji bona xwe ve ber bi rojê ve ji bona rastiyê ve têtê bifirandin, lêbelê ew hêjî bi mîna cenawerekî goştxwer ve bi dijî oldaryê ve dide biderxistin, ew şerê wê dide bikiran. Di pişt re têtê biderkevtin, ku felsefê ji bona navroka oldaryê ve di rêya têgihiştina pojinandinê ve darwerîfî, ango li pêş remankirinê de bi xwe ve, careke din hişt bête bicîhatin; ji bona vêjî ve divê têgihiştin xwe bi rastî ve bihêle bide biderxistin, ew ji bona rastiya canîtiyê ve di nav de bikaribe bête biderkevtin. Ev divê bi deqa destpêkirina felsefeyî dema niha ve bête biderkevtin, ew di nava filetiyê de hatîye bipêkhatin û ew nikare tu navrokeke din ji bil canê cîhanê ve bi xwe ve bide bimaldarîkirin; heger ku ew xwe di felsefê de bide biliberxistin, weha ew xwe di wî gewdeyî jî de dide biliberxistin, ji yê ku ew di berê de bi dujminê wê ve dihate biderkevtin

Weha oldarî bi navrokeke tevayîkirî ve ligel felsefê de dihate biderkevtin, û bes û bi tenha ve reng bi cudan ve têtin biderkevtin; û bes û bi tenha ve ji bona vê ve têtê bireftarkirin, ku rengê têgihiştinê weha bi dûr ve bi başîfî ve têtê biderkevtin, ku ew dikare navroka oldariyê bide biderxistin. Rastî bes û bi tenha ve bi vê ve têtê biderkevtin, ji ya ku merov bi veşartîyên oldariyê ve dabû binavkirin, ew bi pojinandinên oldaryê ve têtin biderkevtin. Li nik Eflatonên nuh de têtê binavkirin (têtin biliberkevtin); xwe ligel pojinandinên liberkevtinan de didin bimijûlkirin. Di jêr veşartinan de merov bi gotina tenekbûn ve bi poşandineke veşartîyî giştî ve têtê biliberkevtin, ya ku ew wisa têtê bimayîn û ew nayête binaskirin. Di veşartîyên Perestîyên Yunanîyî kevnar de ne bi nenas ve dihate biderkevtin (tevaya xelkên Etna li ser wan de hatibûn biagehdarîkirin – bes Sokrat ne hatibû biagehdarîkirin); bes vêjî ez dê ji bona Mîrzayên Zimannasan ve pê bidim biamanckirin, jiber ku di zimannasîniyê de ev wênekirina hanê hêjî bi rast ve têtê biderkevtin.

Dazanîbûnavekirîyê giştî beramberî Biyanîyan bi تنها ve bi qedexa ve dihate biderkevtin; gelek ji bona vê ve bi tewankar ve hatin biderxistin. Di oldarîya filetîyê de bawerî bi veşartokan ve têtin biderkevtin, ew bi van ve têtin biderkevtin, ji yên ku merov ji serûştîya Xwedan ve dide bizanîn; evjî ni bi veşartî ve tête biderkevtin, ku têde teva Endaman didin bizanîn, û bi vê ve ew xwe ji oldarîyên din ve didin bicudakirin: weha bi vî rengê hanê ve veşartok wehajî ne bi nenas ve tête binavkirin, jiber ku tevaya filan di nava veşartîyê de têtin biderkevtin. Veşartok li gora serûştîyên xwe de, bi mîna pojinandina navrokê ve, bi veşartî ve ji bona liberkevtinê ve, lê ne ji bona bihişbûnê ve têtin biderkevtin. Ew bigir bi hişbûn ve bi têgihîştina pojinandinê ve têtin biderkevtin. Liberkevtin pojinandinê nade bigirtin, ev rastîya liberkevtinê bigir cudabûnê ji hevvekirî ve dide bigirtin; dijbûn wê veşartokê jî di nava xwe de dide bihilgirtin, ev bi xwe jî ve pêrejî jihvexistina wê bi xwe ve dide bikirin

Felsefe beramberî bi navkirina bihişbûnê ve di ayînenên nuh de bi dij ve tête biderkevtin; ev bihişbûna hanê hergav hiştîyê di nava devê xwe de dide bigerandin, belê ev bes û bi تنها ve bi liberkevtineke zuha ve tête biderkevtin, ji liberkevtinê ve têde ji bil bêhneke remankirina bi serê xwe ve pêve nayête binaskirin. Bihişbûn li gora felsefê de çî di navrok û rengê xwe de bi dij ve tête biderkevtin; ew bi xwedanê navrokekê ve tête biderkevtin, ku wê esman bi valakirî ve date biderxistin, ku wê hemû bi pêwendîyên bê dawî ve dane biserberjêrkirin. Herwehajî ew li gora rengê¹ xwe de bi dijî felsefê ve tête biderkevtin; jiber ku rengê wê bi vegerandina ser rastîyê ve, ne bi azadî ve li ser rastîyê de û ne bi liberkevtî ve tête biderkevtin. Bîr û bawerîya tevayî di oldarîyê de bi dijî bihişbûnê ve tête biderkevtin, lêbelê ew di felsefê de di dîtina navroka rastîyê de bi xizim ve tête biderkevtin, lêbelê ew li gora rengê xwe de bi cuda ve tête biderkevtin; jiber ku ew bi carekê ve bi bê can ve tête biderkevtin, bi text ve hatiye bikirin û ew desthilatîyeke derveyê ji bona mafekirinê ve ji xwe re dide biwergirtin. Mamostên oldarîyê ne bi bîr û bawervanên wetov ve dihatin biderkevtin; wan bi remankirinê ve, bi têgihîştinê ve li ber bawerîya kenîsê ve hatin bikevtin. Heger ku oldarî xwe di hişkbûna desthilatîya xweyî bi serê xwe ve bi dijî remanê ve dide bicihkirin, ku “ku ew dê zora dergêhên dujêhê nede bibirin”: weha dê dergêhên bihişbûnê ne bi xurttir ve ji dergêhên dujêhê ve -

¹ Reng, Duruv: Form, Shape

bi zora kenîsê ve bikaribin bidin bikirin, lêbelê ew dikare xwe ligel wê de bide bihogerkirin. Felsefe bi mîna remana liberkevtî ve ji bona vê navroka hanê ve bi guhpêdana xwe ve ji bona wênekirinên oldarîyê ve bi bextewer ve têtê biderkevtin, ku ew li ber herduwan de têtê bikevtin; ew dikare li ber oldarîyê de bête bikevtin, ew wehajî dikare him li ber bihişbûnê û bîr û bawerîyê de û wehajî li ber xwe jî de bête bikevtin, lêbelê ne bi servajî vê ve têtê biderkevtin. Oldarî li ser bîr û bawerîya wênekirinê de hatîye birawestandin, ew bes û bi tenha ve bi wê ve têtê biliberkevtin, bi ya ku ew ligel wê de bi wê bîr û bawerîyê ve têtê biderkevtin, ew ne ligel felsefê de, ne ligel têgihîştinê de, ne ligel nîşankirina remana giştî de têtê biderkevtin. Pir caran felsefeyek ne bi xurayî ve nav bi dû wê ve têtê bikevtin, gava ku merov nav bi dû wê ve bi dijî oldarîyê ve dayîte biderxistin; lêbelêjî pir caran jî bi dadwerî ve ligel wê de nihatiye bireftarîkirin, heger ku ev ji deqa dîtina oldarîyê ve bête bikirin

Ji bona can ve, bi mîna ku ew bi rast û durust ve ji xwe re têtê bidîtin, gewdeyê¹ oldarîyê bi neçarî ve têtê biderkevtin. Ew bi rengê rastîyê ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ew ji bona hemû merovan ve, ji bona her şeweyekî ve ji şiyarbûnê ve têtê biderkevtin; ev zanebûna giştîyî merovan yekem bi hestyariya şiyarbûnê ve û di pişt re duwem di tevlihevbûna rengê tevayî de di diyara hestyariyê de, di lêvegerandinê de têtê biderkevtin. Şiyarbûna wênekirî, evsan, erêkirî, mêtû bi reng ve têtê biderkevtin,, ji ya ku ew bi liberkevtinê ve têtê biderkevtin. Cewhera di nava bawername can de dê ji bona şiyarbûnê ve bes û bi tenha ve bi bijar ve bête biderkevtin, heger ku ew bi rengê liberkevtî ve bête biderkevtin. Sîyarbûnê divê ligel van rengan de êtir ji jîyanê ve, ji serpehatiyê ve bi nas ve bête biderkevtin. Weha oldarî divê bi xwedanê şiyarbûna rastîyê, çanîyê ve – divê ew bi rengê xwedanîya hişbûnê ve bête biderkevtin; yanjî şiyarbûna rastîyê divê bi xwedanê rengê oldarîyê ve bête biderkevtin. Ev bi tevaya bingehê mafekirina vî gewdeyê hanê ve têtê biderkevtin; lêbelê şiyarbûna remankirî ne bi rengê derveyî giştî ve ji bona hemû merovan ve têtê biderkevtin.

Êtir me cudabûna di navbera felsefê û oldarîyê de ji hevdû ve date bidexistin; lêbelê hêjîbêtir dê pêwendî ligel vê de bête bihiştin, bê ka em çî dixwazin di mêtûwa felsefê de bidin bikaranîn, hinek ji bûna rûnkirinê ve têtê bihiştin, ku tanî radeyekî hinek ji gotî ve bi dû ve têtê bihatin.

¹ Gewde: Gestalt, Shape

Duwem. Çawa êtir me xwe ligel vî xizmî de di mêjûwa felsefê de dayîte bireftarkirin? Di pêşî de evsan pêrgî tête bikirin; ew dikarin xwe di mêjûwa felsefê de bi diyar ve bidin birakişandin. Ew bi berkirina xewnê ve û ne bi dildariyê ve tête biderkevtin, ev pêrejî cihê xwe li vir de dide bidîtin. Lêbelê bingehê evsanê bi karê xewinkirina hişbûnê ve tête biderkevtin, ya ku ew cewherê bi bijarê ve dide bikirin, lêbelê hêjî tu libatekî din xwe bi hestiyarîyeke şeweyê wênekirinê ve nedayîte biderxistin; wetov Xwedan di gewdeyê merovan de têtin biderkevtin. Evsan dikarin ji bona hunerê ûhd ve bêtin bixwendekarîkirin, lêbelê canê remankirî divê remanan, navroka bingehî, rêçê, navroka di nav de lê bête bigerandin, bi mîna ku merov di serûştîyê de li hiştîyê de tête bigerandin. Ev şeweyê hanê, ya ku ew ligel evsanan de dide bireftarkirin, ya ku ew ji bona Pilatonên nuh ve dihate bidîtin, ya ku ew di demên nuh de bi pîrbûn ve bi karê hevalê minî Kreuzer –Kroytzer- ve di durujim de tête biderkevtin. Ev şeweyê refarkirina hanê dê ji hinekî din ve tête bidujminatîkirin, bişermezarîkirin. Merov divê bes û bi tenha ve bi mêjûyî ve dest ji bona kar ve bide biavêtin, lêbelê dê ev ne bi mêjûyî ve bête biderkevtin,, heger ku ji bona evsanekê rêçek bête bidanîn, ku jê bête biliberxistin, bê ka çawa Pîrên berê têde nedabûn biremankirin. Ev ji alîyekî ve bi carekê ve bi rast ve tête biderkevtin; jiber ku ev bi şeweyê lêvenerîna Kreuzer û wehajî Alexandriner – Iskenderîyan –ve tête biderkevtin, ji yên ku wan xwe ligel de dabûn bireftarîkirin. Di şiyarkirina remankirinê de Pîrên berê rêçên wetov li ber xwe de nedidatin bidîtin. Kesek jî vê nade binayînîkirin; lêbelê ku navrokên wisa ne di nava wê de dihatin biderkevtin, ev bi peyveke hîc û pûç ve tête biderkevtin. Bi mîna berkirina hiş ve (lêbelê ne bi remankirinan ve) oldariyên miletan, wehajî evsan, çendjî ew weha bi sade ve, belê bi zarotî ve bêtin bidiyarkirin, di nava xwe de bi mîna karên hunerîyî rast û durust ve, lêbelê ew bi remanan ve, bi nîşankirinên giştî ve tête biderkevtin, Rastî; zikmakîya hiştîyê ji bona wan ve bi bingehî ve tête biderkevtin. Pêrejî pêve tête bigirêdan, ku çend evsan xwe ji bona ser şeweyê lêvenerîna hestiyarîyê ve dide birakişandin, xwe carcaran bi lihevraştatî ve, ew xwe ligel tiştên derveyî de dide bitevlihevkin. Jiber ku wênekirina têgihîştinê bi şeweyê hestiyarîyê ve hergav di nava xwe de pîvaneke nerast dide bihilgirtin, ku zemîna xewnê¹ nikare remanê bi şeweyekî rastî ve bide biderxistin. Ev gewdeyê hestiyarîyê²,

¹ Xewin: Phantasie: Imagination

² Hestiyarî: sinnliche, sense

yê ku ew xwe li ser şeweyekî mêjûyî yanjî serûştî de dide biderxistin, divê xwe ji bal pir alfyan ve bide binîşankirin; û ev nîşankirina derveyî hanê divê bêtir yanjî kêmtir ji pêkatina wî ve bête biderkevtin, ji yê ku ew ligel remanê de nayête bilihevkirin. Ev dikare wehajî bête biderkevtin, ku di vê xuyanîkirina hanê de pir şaşbûnên têde têtin bidîtin, bi taybetî ve heger ku ev ji yeka yekan ve bêtir bête biderkevtin. Komek ji reweştan, dan û sitendinan, pêwistfyan, cil û bergan, gorîyan ve ûhd. belê dikarin hinekî bi nala pêwendîyekê ve bidin bihilgirtin, ku ew lêbelê ligel wê de bi gelekî ve jê bi dûr ve tête biderkevtin û gelek ji lihevraştandinan ve divê xwe têde bidin bidîtin. Lêbelê ku bihişbûnek têde tête biderkevtin, divê ev ji bona cewherê ve pê bête birûniştin; û wetov li evsanê de bête bitemaşekirin, ev bi şeweyê lênerîneke neçarî ve tête biderkevtin.

Bes ji mêjûwa meyî felsefê ve divê evsan jê bi derkevî ve bête bihiştin. Hoy jê li vir de tête bikevtin, ku ji wê bi xwe ve naxwazin ji felsefê ve bi carekê ve bidin bikirin, da ku remanan, ji yên ku ew di nava xwe de yekekê diyarê didin bihilgirtin; lêbelê ji remanan ve. Ji yên ku ew biderkevî ve têtin biderkevtin, û bes û bi tenha ve tanî radeyekî bi derkevî ve têtin biderkevtin – tanî radeyekî navrokeke wetov, ji ya ku li nik oldariyê ve tête biderkevtin, bi rengê remankirinê ve ji bona şiyarbûnê ve tête bigihandin. Ê ev bi cudabûneke pir gewre ve tête biderkevtin. Li nik zarokekî jî de hişbûn tête bipeyda kirin, ew têde tête biderkevtin, lêbelê ew bes û bi tenha ve bi zikmakîyekê ve tête biderkevtin; lêbelê ew di felsefê de ji bona me ve bi reng ve tête biderkevtin, ku ev navroka hanê bi rengê remanê ve tête biderkevtin. Rengê bi serêxweyî remanê ve bes û bi tenha ve bi remanê ve tête biderkevtin. Rêçên, ji yên ku ew navrokê di oldarîyê de didin bihilgirtin, ew bi me ve nayêtin bigirêdan, ew divên bi mîna remanan ve bêtin biderkevtin.

Di pir evsanên de bi rast û durust ve pir wêne û pêrejî giringbûna wan hatine bidan, yanjî belê wêne giringbûna wan bi nêzik ve ligel xwe de didin bianîn. Farisên kevnar xur yanjî agir bi carekê ve bi nala Afirvanê bilintir ve didatin biperstkirin. Koka kevnar di oldarîya Farisan de di Zervane Aerene de tête biderkevtin, ya ku ew di dema bê sînorkirî de (di hergavîyê de) tête biderkevtin. Ev Afirvanê sadeyê bêdawîbûn bi xwedanê “du bingehan ve Ormuzd – Hurmuz- û Ahriman mîrzayên başîyê û bedbûnê têtin

biderkevtin”¹. Plutarch –Plutarx- dide bigotin²: “Ev ne bi Afirvanekî ve tète biderkevtin, yê ku ew tevayê di xwe de dide biwergirtin û dide biserdarîkirin, lêbelê ew başiyê û bedbûnê tevlihevdû dide bikirin, bi carekê ve serûştî ne xurûbûnê û sadebûnê dide bianîn; weha ew ne bi danevanekî ve tète biderkevtin, yê ku ew ji du denan ve ji bona me vexwarinekê dide bipêşkêşkirin, bi mîna malxoyekî ve ku wê dide biparvekirin û bitevlihevkirin. Lêbelê di rêya du bingehên dujminî biservajîhev ve têtin biderkevtin, ji yê ku yek başiyê dide bikirin û yê din ji bona servajîya alfyê din dide birakişandin, ji yê ku ew wê ne bi wî şeweyê berê ve dide bilivandin. Zeradustra –Zerdeşt- ev pir weha bi başî ve date bidiyarkirin, ku bingehêk (Hurmuz) bi ronahiyê ve tète biderkevtin, lêbelê yê din bi (Ahriman) tarîyê ve tète biderkevtin; navînîya wan bi Mithra –Mitra- ve tète biderkevtin, jibervêjî ve Faris wî bi Navçîtîvan ve didin binavkirin.” Mitra wehajî êtir bi navrokê ve, bi Afirvanê giştî ve tète biderkevtin, ji yê ku wî Xur ji bona tevaya desthilaftîye ve dayîte biberzîkirin. Ew ne bi Navçîtîvan ve di navbera Hurmuz û Ahriman de tète biderkevtin, weha bi mîna ku ew divê aşîtiyê bide bicihkirin, weha ku herdu bêtin birawestandin; lêbelê ew li alfyê Hurmuz de tète birawestandin û ew ligel wî de bi dijî bedbûnê ve dide bikevtilêftkirin. Mitra xwe ne beşdarîya başiyê û bedbûnê dide bikirin, weha ew ne bi bedbûnekî Nivnîv ve tète biderkevtin.

Ahriman bêgûman tanî radeyekî bi lawê pêşiyî ronahiyê ve tète binavkirin, lêbelê Hurmuz bes û bi tenha ve di ronahî de hatîye bimayîn. Li nik afîrandina cîhana diyar de Hurmuz li ser erdê de di dewleta duneyê ronahîya pir ciwanî xwe de kombuzaya esmanîyî hîmkirî date bidanîn, ku di ser wê re hêjî hemû ligel ronahîya kokîyî pêşî de tète bidorhêlkirin. Di navînîya erdê de çiyayê bilindî Albordî tète bikevtin, ji yê ku ew tanî koka ronahiyê tète bigihandin. Dewleta duneyê³ Hurmuz xwe bi bê mijbûn ve li ser kombuzaya hîmkirîyî esman de û wehajî ew xwe li ser çiyayê Albirdî jî; wehajî ew xwe li ser erdê jî de tanî bi dema kevnariyî sêyem jî ve dide bidîtin. Noke Ahriman, yê ku şahînaşahîya wîyî tarîyê di berê de di nava erdê de dihate bisînkorkirin, xwe ji bona nava laşê cîhana Hurmuz ve date bivêtin û ligel wî de bi hev re dane biserdarîkirin. Vêca cih di navbera esman û erdê de ji bona nêvî ve bi ronahî û tarîyê ve hate biparvekirin. Mîna berê Hurmuz bes û bi

¹ Diog. Laert I. S 8.

² Plut.Is. (T. P. 369. ed Xyland.)

³ Dewleta dunê, Şahînaşahî: Reich: Empire, Kingdom

tenê ve dewleteke remanîyî ronahîyê, wehajî Ahriman bes û bi tenê ve bi xwedanê dewleteke tarîyê ve dihate biderkevtin; êtir bi nala hêrîşvanekî ve wî ji bona Afirvênê ronahîya erdê ve afirvanê tariya erdê date biberamberkirin. Ji niha û pê ve êtir du laşên cîhanî bi dijî hev ve yek jê bi xurû başî ve û ya din bi gemarî û bed ve têtin biberamberkirin. Ev dijbûna hanê di tevaya serûştîyê de tête biderbasbûn. Li ser Albordi Hurmuz Mitra bi nala Navcîvanekî ve ji bona erdê ve dabû biafirdan. Mebesta Afirvanê laşê cîhanê bes û bi tenha ve bi wetov ve tête biderkevtin, ku ew têde wê ji bona yê jîndarê afirvanê wêyî çêbûyî careke din bide bivezîvirandin, wê careke din bi başî ve û pêrejî bi bedbûnê ve ji bona hergavîyê ve bide bihilanîn. Laşê cîhanê bi cihê temeşegê û cihê kevtileftê ve di navbera başîyê û bedbûnê ve tête biderkevtin; lêbelê kevtilefta di navbera ronahîyê û tarîyê de ne bi yek dijatîyî neçarekirîyî bi serê xwe ve tête biderkevtin, lêbelê ew bi derbasbûneke demî ve tête biderkevtin, Hurmuz, bingehê ronahîyê dê bête biserkevtin.

Ez dixwazim li ser vê de bidim birûnkirin, ku di guhpêda felsefê de bes û bi tenha ve ev dualîya hanê bi giring ve tête biderkevtin. Ligel wê de têgihîştin bi neçarî ve tête biderkevtin; ku ev li gel wê de xweser bi dijî xwe ve tête biderkevtin, di ya din de yekitîya wî bi xwe ve li gel xwe de tête biderkevtin. Gava ku ji herduwa ve bi rastî ve bingehê ronahîyê bes û bi tenha ve bi cewher ve tête biderkevtin, lêbelê bingehê tarîyê bi nebûnê ve tête biderkevtin: weha bingehê ronahîyê ligel Mitra de bi hevdû re tête biderkevtin, ji yê ku ew di berî vê de bi bilindtirîn afirvan ve hatibû binavkirin. Debera em ji xwe re li bêhnanan de di van wênekirinan de bidin bimeyzekirin, ji yên ku ew pêwendiyê nêzîk ligel felsefê de didin biderxistin, weha ji bona me ve têde bes tevayîbûna vê wênekirina hanê dikare bête biguhpêdanîkirin: Afirvanekî¹ sade, ji yê ku dijbûna wîyî bi carekê ve bi mîna dijbûna Afirvan ve û nemankirina wî bi xwe ve tête bixuyanîkirin. Dijbûnê xuyanîkirina li hevrasthatî de date bidanîn. Lêbelê bingehê canî dê ji yê laşî ve neyête bicudakirin, ku têde başbûn û bedbûn pêre bi nala ronahîyê û tarîyê ve dê bêtin binîşankirin. Weha em li hêre de remankirineke çirandî ji rastîyê ve êrejî ne çirandinekê didin bidîtin, bi mîna ku ew bes û bi tenha ve di oldarîyê de tête biderkevtin, weha ku di ser serûştîyê de careke din bi xwe ve ji bona bê têgihîştina hişîyî şêweyekî

¹ Afirvan: Wesen: Creaecture

belavkirî ve têtê bidiyarkirin; lêbelê tevayî bi hev re têtê bihatin, ku têtê livandin wehajî bi sadebûn ve hatîye biderxistin. Ev nişankirinên hanê pir bi nêzîkî remanê ve têtin bidîtin; ev ne bes bi tenê ve bi wêneyan ve têtin biderkevtin, lêbelêjî evsanên wetov ji bona felsefê ve nayêtin bijmartin. Ne bes tenê reman bi yekem ve, lêbelê bi pîrbûn ve rengê evsanê têtê biderkevtin. Di tevaya oldarîyan de tevlihevbûnek di navbera wênekirinê û remanê de têtê bidîtin; tevlihevbûneke wetov hêjî li derveyî felesê de têtê bikevtin

Herwehajî li nik Finiqîyan de Sanchuniathons¹ -nivîsandinên- Hebûnê: “Bingeh tiştan bi bê têkel û pêkel ve têtin biderkevtin, ku têtê perçe ne bi pêşkevtî ve di jêrhevdû de û bi valabûnekê ve dihatin bikevtin. Vê tevlihevbûnê² date biaviskirin û ligel wê de tiştêkî herî, Mot –bi zimanê yunanî ve - date bidurustkirin, ji yê ku wî hêzên jîndarî û tuxmên cenaweran di nava xwe de didate bihilgirtin. Di serberdabûna Mot de ligel mada tevlihevbûnê de û jê pêkhatina tirşbûnê perçan xwe jê dane biparvekirin. Perçên agir ji bona bilindbûnê ve hatin bibilindkirin û sitêr dane bidurustkirin. Di rêya kêra vê de li ser ba de hewir dihatin bidurustkirin. Erd pir bi berbû. Ji yê ku ew di rêya Mot –herî, qur- de ji bona rîzyabûnê ve çûna tevlihevbûnê ji avê û erdê ve cenawer hatin biderkevtin, bi bê dawîbûn û bi bê armanc ve. Van careke din cenawerên din didatin bidurustkirin, ew bi baştir û bi jîrtir ve dihatin biderkevtin. Hejandina tavê li nik birûskan de pê dihate biderkevtin, ji cenawerên pêşî de, ji yê ku ew ji qalikên tovên xwe ve dihatin biderkevtin, ji bona jîyanê ve hiştin bêtin bişiyarkirin

Li nik Chaldäern –Çaldêran- Berosus³ de: “Xwedanê kokî bi Bel –Bêl- ve, bi Xwedana Omoroka – derya- ve têtê biderkevtin, lêbelê di kêleka vê de hêjî Xwedanên din jî dihatin bidîtin. Bel –Bêl- derya di nivê wê de date bijêkirin, da ku ew ji perçên wê ve esman û erdê bide biavakirin. Pêrejî wî serê xwe bi xwe ve date bijêkirin û ji dilopên xwîna wîyî Xwedanî ve Ademzade hatin bipeydabûn. Di piştî afirandina merov de Bêl tarî date biderkevtin, esman û erd ji hev dane bicudakirin û wî cîhan ji bona gewdê

¹ Sanchuniathons nivîsandinên bi zimanê finiqî ve

² Tevlihevi, bêserûbinî: Chaos. chaos

³ Berosî. Ew di dema Eskenderê mezin de dihate bijîyandin û ew bi Keşê Bel ve dihate biderkevtin û wî ji kaniyên wêjeyî nivîsaxanên Babil ve didate bisûdwegirtin. Ji van nivîsandinan ve têtê biderkevtin.

wêyî serûştî ve date bidurustkirin. Da ku hinek ji hêlên erdê ve ji bona wî ve hêjî ne bi têrbûn ve bi xelkê ve dihatin bidiyarkirin, weha wî li Xwedanekî din de date bidarzorîkirin, ku ew bi xwe ve zordarîyê bide bikaranîn û ew ji xwîna vî ve dê bêtir merovan û nivşên din ji cenaweran bide bidurustkirin. Merov di pêşî de bi mîna Hovan van û bi bê çandî ve dihate bijîyandin, tanî ku yekekî pir gewre “(ji yê ku Berosus ew bi Oannes dide binavkirin) ”wî ew ji bona dewletekê date biyekkirin, ku wê huner û zanistî didatin bifêrkirin û wê ji bona merovanîtyê ve bi carekê ve didate biperwerdekirin. Gewreyê pir mezin ji bona vê mebesta hanê ve di destpêkirina rojhilat de ji derya ve dihate bibilindkirin û di awarbûna wêna de wî xwe careke din di nava pêlan de didate biveşartin

Evsan dikare wehajî bide bixwestin, ku ew bi rengê û bi şeweyekî ve bi felsefekirinê ve bête bikirin. Belê Feylesof hatine bidîtin, ji yên ku wan ji bona xwe ve rengê evsanê didatin bikaranîn, da ku ew felsefekirinê ji bona bixewkirinê ve bide binêzikîkirin; navroka evsanê bi remanê ve tête biderkevtin. Li nik evsanên kevnar de lêbelê evsan ne bes tenê bi qaşil ve tête biderkevtin; merov ne bes tenê bi xwedan reman ve dihate biderkevtin û ew bes û bi tenha ve didate biveşartin. Di şeweyê lêverandina me de dikare ev bête bikirin; Lêbelê xweşxuwaniya kokî ne ji parvekirina di navbera çîrokan û xweşxuwaniyê de tête bidestpêkirin. Feylesofan ji evsanên ve dane bisûdwegirtin, weha bi pîrbûn ve bi wetov ve dihate biderkevtin, ku ew bi xwedan reman ve dihatin biderkevtin û ew pêrejî êtir li wêne de dihatin bigerandin. Weha Plato –Eflaton- pir bi evsanên cuwan didate biaxivtin, wehajî yên din jî bi evsanî ve didane biaxivtin. Wehajî Yacobi – Yakubi- ji yê ku wî bi rengê filetyê ve felsefe didate bikirin û bi vî şeweyê hanê ve tiştên pojinandî didate bigotin. Lêbelê ev şeweyê hanê bi felsefê ve nayête bikevtin; reman, ya ku xwe bi xwe ve dabû bijarkirin, wehajî divê ew di şeweyê remankirinê de xwe bi bijarê ve bide bikirin, ew divê wehajî xwe di şeweyê xwe de bide bibilindkirin. Plato –Eflaton- pir caran jiber evsanên xwe ve dihate bihêjakirin; ew bi Hozanê bilind ve dihate biderkevtin, ne bi mîna ku Feylesof pê bi dewlemend ve dihatin biderkevtin, bi mîna ku wan divabûn bidana bixuyanîkirin. Merov didat bigotin, ku evsanên Eflaton bi rastir ve ji şeweyê gotina bi serê xwe ve dihate biderkevtin; û ev bi herawayekî ve bi xuyanîyeke ciwanî li nik Eflaton de tête biderkevtin. Bi rastir ve lê bête bitemaşekirin, ev tanî radeyekî bi perîşanî ve tête biderkevtin, ku bi şeweyê xurûyî remanê xwe bide biderxistin, tanî radeyekî

wehajî Eflaton bes û bi tenha ve di pêdeçûnê de wer dide biaxivtin, lêbelê li kûdê de ew bi ser cewhera tişt ve tête bihatin, ew xwe bi rengekî din ve dide biderxistin; ji bona nimûne ve di Parmenides de nîşankirinên remanên sade bi bê wêne ve têtin biderkevtin. Li gora derve de belê dibe, ku ew bi sûd ve bêtin biderkevtin: ji alîyê bilindbûna pojinandinê de merov tête bidakevtin, da ku merov bi hêsantir ve bikaribe wênekirinê bide bidan; lêbelê hêjabûna Eflaton ne di evsanan de tête bikevtin. Heger ku carekê reman wisa bi xurt ve bête biderkevtin, ku ew xwe di xwe de, di perçên xwe de Hebûna xwe bide bidan; weha evsan bi xişrekî ne xwestî ve tête biderkevtin, ku têde felsefe dê neyête bipiştgirtin. Pir caran merov xwe bes û bi tenha ve li nik van evsanan de dide bireftarîkirin. Weha li ber Aristoteles – Aristo- de bi hele ve hate biliberkevtin, jiber ku wî li vir û dera hanê de wekhevbûn dane bibelavkirin. Wekhevbûn nikarin ligel remanê de bi carekê ve bêtin bipîvandin, ew hergav hêjbêtir di nava xwe de dide bihilgirtin. Neşarezatî, ku remanan bi mîna remanan ve bidin biderxistin, destê xwe ji bona destikên alîkarîyê ve didin biavêtin, ku xwe bi şeweyê hestiyarî ve didin biderxistin. Reman di rêya evsanê jî de divê neyête biveşartin. Mebesta evsanê bi hêjbêtir ve tête biderkevtin,, ku ew remanan bidin biderxistin, ku ew wan bidin bixuyanîkirin. Ev derxistina hanê, bi rastî ve ev durujmê hanê bi kêmdarî ve tête biderkevtin; kî remanan di durujman de bide biveşartin, ew bi bê remanan ve tête biderkevtin. Reman ya ku ew xwe dide bixuyanîkirin, evsan weha ew ne bi wekhevbûna nasîna remanan ve tête biderkevtin. Aristo¹ dide bigotin: “ji wanan ve, ji yên ku ew bi evsanî ve didin bifelsefekirin, ew hiç ne bi hêjabûn ve têtin biderkevtin, ku bi giringî ve ligel wan de bidin bireftarîkirin”; ev ne bi wî rengî ve tête biderkevtin, ji yê ku têde reman xwe dihêle bête biderxistin – bes û bi tenha ve ew bi şeweyekê jêrîfî ve tête biderkevtin

Ev xwe pê ve bi şeweyekî xizmitî ve dide bigirêdan, ku navrokên giştî: di jimaran, xêzan û qalibên endazîyê de didin bipêkhatin. Ew bi wêne ve tête biderkevtin, lêbelê ew di rastîya xwe de ne bi wêne ve bi mîna evsanan ve tête biderkevtin. Wetov merov dikare bide bigotin: ku hergavî bi xirbûnekî ve tête biderkevtin – marê, yê ku ew dev li terîya xwe de dide bikirin; ew bi wêneyekî ve tête biderkevtin, Lêbelê can bi pêwistî durujmê wisa ve nayête biderkevtin; ew bi xwedanê ziman ve tête biderkevtin. Ev bi miletan ve

¹ Aristo. Metaph. III, 4

têtin biderkevtin, ji yên ku ew xwe bi van şêweyên derxistinê ve didin bibestandin; lêbelê ligel rengên weha de ev nayête bidirêjkin. Bi serêxwetirîn nîşankirin merov dikare wan di vî perçî de bide biderxistin; lêbelê bi bêtirbûn ve êtir tevlihevbûn tête bidîtin. Weha bi mîna ku Masonî bi xwedan durujm ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew bi şêweyekî kûr ve têtin biderkevtin – kûr, bi mîna ku merov bîrekê bi kûr ve dide binavkirin, ji ya ku merov nikare binê wê bide bidîtin -, weha ji bona merovan ve kûrbûn bi sivik ve tête bidîtin, ji ya ku ew bi veşartî ve tête biderkevtin; ku di pişt de kûrbûn dihate biveşartin. Heger ku ev bête biveşartin, wehaji ev yeka hanê jî dikare bête biderkevtin, ku di pişt de tu tişt nayête biderkevtin: weha li nik Masonîyan jî de tevaya poşandinê (ango pir jî di nav de û di derve de) – ku di pişt de tu tişt nayête biderkevtin, ew ne bi xwedanê şarezatîyê û ne jî bi zanistîyê ve têtin biderkevtin. Reman wetov bi pîrbûn ve bi vê ve tête biderkevtin, ku ew xwe bide biderxistin, ev bi serûstîya wê ve, ev bi wê bi xwe: ku ew bi xurû ve bête biderkevtin. Xwe derxistin ne pêrejî bi zînetekê ve tête biderkevtin, ya ku ew wehaji dikare bête yanjî neyête bipeydabûn; weha ku reman hêjî bi reman ve dikare bête bimayîn, heger ku wê xwe neda biderxistin; lêbelê heger ku derxistinê Hebûna wê bi xwe ve bida biderxistin. Jimar, bi mîna ku ew li nik Pythagoräern –Pitagoryan de têtin birûnkirin, ku ew bi destikên ne baş ve têtin biderkevtin, ku ew remanan bidin biderxistin, weha li nik Pitagoryan de cudabûn divê yekitîya yekitîyê û bi duduwan ve bête biderkevtin; $3 = 1+2$, lêbelê êtir ev bi pêwendiyê bed ve tête biderkevtin. Herduwên pêşî di rêya biservekirinê de bi hev re têtin bihatin; ev bi pîstirîn rengê yekitîyê ve tête biderkevtin. Sisê bi şêweyekî kûr ve di oldarîyê de bi mîna yekitîya sisitîyê ve tête bidiyarkirin, di felsefê de ew bi nala têgihîştinê ve tête biderkevtin, lêbelê ew reftareke bed didin bipeyivandin.

Merov wehaji li ser felsefa Çînîyan de dide biaxivtin, ya Foi .Foy-; li nik wan jî de merov dide bidîtin, ku ew jî di rêya jimarên de remanan didin bixuyanîkirin. Belê Çînîyan durujmên xwe jî dane bilibervexistin – wehaji nîşankirin dane biderxistin. Giştîyên sadeyî bi serên xwe ve li nik hemû miletan de têtin biberçavkirin, ji yên ku ew ji bona hinekî zanebûnê ve hatine bigihandin.

Belê hêjî bi didu ve divê bête birûnkirin, ku di oldarîyê de bi mîna wetov ve û hêjîbêtir di xweşxuwaniyê de reman têtin bidîtin. Oldarî, ne bes bi şêweyê hunerê ve bête biderxistin, bi rastî ve remanan, felsefekirinê di xwe

de dide bihilgirtin. Di xweşxuwaniyê de (ev bi hunerê ve tête biderkevtin, ji ya ku ziman jêre bi mîna perçan ve tête biderkevtin), dê ew pêrejî bête biveguhertin, ku ew remanan bide bipeyivandin, bi mîna ku em li nik Xweşxwevanan de wehajî remanên kûrî giştî didin bidîtin. Remanên giştî li ser cewherîtiyê de xwe li herderê de didin bidîtin. Di oldariya Hindî de nemaze bi taybetî ve remanên giştî têtin biaxivtin. Jibervêjî ve merov dide bigotin, milletên wisa wehajî bi xwedanê felsefeyeke xweyî taybetî ve têtin biderkevtin. Em di nivîstên hindî de bi taybetî ve bi pêrgî remanên giringî giştîyî ve têtin bikin; ev remanên hanê xwe li ser biserêxwetirîntir¹ de; - li ser wênekirinên pêkhatinê û nemankirinê de, ji têde livandina xirkirinekê ve -, didin bisînorkirin. Weha wêneyê Phönix² bi nasyar ve tête biderkevtin, ew bi carekê ve ji rojhilat ve hatîye bihatin. Weha em li nik remanên kevnar de li ser jîyan û mirinê de, di veguestina Hebûnê de ji bona nemanê ve didin bidîtin: ji jînê ve mirin, ji mirinê ve jîn tête bihatin; di Hebûnê de, erêkirin bi xwe ve êtir nayînê dide bihilgirtin. Nayînkirin wehajî bi xwe ve divê di xwe de êtir erînê bide bihilgirtin, hemû veguhertin, rewenda jîndariyê têde têtin bidîtin. Lêbelê remanên wisa bes û bi tenha ve carcaran têtin bihatin, ji bona felsefekirina taybetî ve ev nedikarin bêtin biwergirtin, lêbelê bes û bi tenha ve wêçaxê felsefe dikare bête bidîtin,, heger ku reman bi mîna vê ve ji bona bingeş ve, ji bona bi tenabûnê ve, ji bona rehên hemûyî din ve bête bikin, ev di derxistinên wetov de ne bi vê ve tête biderkevtin.

Felsefe remanan ne li ser tişteki, li ser bijarekê³ de dide bidanîn, ji yê ku ew êtir di berê de bi mîna madeyekê ve tête bidanîn. Navrok bi xwe ve êtir bi remanê ve, bi remana giştî ve tête biderkevtin, ya ku ew bi tanî radeyekî ve bi pêşî ve divê bête biderkevtin; bi serê xwe ve di felsefê de divê bi mîna remanê ve bête biderkevtin. Di oldariya Yinanê de em didin bidîtin: pêwistîya hergavî, ya ku ew bi serê xwe ve, tanî radeyekî bi pêwendîyeke giştî ve, di nîşankirina remanan de tête biderkevtin. Lêbelê ev remana hanê li teniştê xwe de hêjî bi bijaran ve têtin biderkevtin, ew bes û bi tenha ve pêwendîyekê dide biderxistin; ku neçarî ne bi mîna rastîya, tevaya Hebûnê bi xwe ve tête biderkevtin. Wehajî ev şeweyê hanê divê em wetov lênedin bitemaşekirin. Me dikarîbû weha em li ser felsefeyeke Euripid –Oyripid-,

¹ Xurûkirin, biserêxwekirin, rûtkirin: Abstrakt: Abstract

² Phönix: Bi Balindeyekî evsanî ve tête biderkevtin.

³ Bijar, Babet: Gegenstand: Subject

Schlliler, Goethe –Gotêh- de bidin biaxivtin. Lêbelê remanên wisa – şêweyên wênekirinên giştî li ser rastîyê, nîşankirina merovan, sincîyê ûhd de - tanî radeyekî bes û bi tenha ve pêre hatine bidanîn, ku hinek ji wan ve bigir rengê taybetîyî remanê ji xwe re nedane biwergirtin, wetov ku weha ev bi vê ve, bi mîna ku tête bigotin, bi ya dawî ve tête biderkevtin, ya ku ew bingehê bi serê xwe ve dide biderxistin. Li nik Hindîyan de tevde bi tevlihevbûn ve bi hev re tête biçûyîn, ji ya ku ew xwe bi ser remanan ve dide bikişandin.

Sêyem wehajî bi serê me ve ew bi felsefê ve nayête bikevtin, ji ya ku em wê di nava oldarîye de didin bidîtin. Wehajî li nik Keşên kenîsê û Zanistvanên wê de, ne bes tenê li nik oldarîya hindî de, em remanên pojinandîyî kûr li ser serûştîya Xwedan bi xwe ve didin bidîtin. Di mêjûwa bawerîyê de bi cewhera giringbûna berjewendîyê ve tête biderkevtin, ku merov remanên wisa bide binaskirin, lêbelê ew di mêjûwa felsefê de pê ve nayêtin bigirêdan. Ji Zanistvanên Kenîsê divê pêre bêtir guhpêdan ji Keşan ve bête bidan. Belê bi rastî ve ev bi Feylesofên gewre ve dihatin biderkevtin, ji yên ku fêrbûna Filetîyê jê pir sipasîyê ji xwe re dide biwergirtin, Lêbelê remanên wanî pojinandî perçeyek jê bi felsefeyên din ve têtin bibestandin, ji yên ku ew tanî radeyekî ji bona xwe ve divê bêtin bitemaşekirin, wetov li nik felsefa Aflatonî, ji alîyekî din ve remanên pojinandî bi navroka pojinandî ve ji navroka oldarîyê bi xwe ve tête biderkevtin, ji ya ku ew bi mîna rêça kenîsê ve ji xwe re dide bibingehkirin û di pêşî de bi bawerîyê ve tête bigirêdan. Weha ev ev bawerîyên hanê bi mercekî ve têtin bibingehkirin. Weha ew bi rast û durust ve ne bi felsevê ve têtin biderkevtin, ango bi remanekê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew xwe li ser xwe de dide birakirin, lêbelê ji yên ku ew ji bona vê mebesta hanê ve weha li ser vê de bi mîna merckirinên wênekirina kirineke hîmkirî ve tetin bikirin – dibe ku ev wehajî ji bona vegerandina wênekirinên din û felsefekirinên din ve yanî wehajî ji bona dijî wê bi xwe ve ji rêçên wêyî oldarîyî felsefî ve divê li ber wê de bide bidan -, weha ku reman ne bi mîna remana dawî ve, ne bi serê bi serê xwe ve ji navrokê ve tête biderkevtin, bi mîna ji ya ku ew di nava xwe de xwe bi remana nîşankirî ve dide binaskirin û biwênekirin. Navrok ji bona xwe ve bi nala rastîyê ve dide biderxistin, ew xwe ne li ser remanê de dide bibingehkirin. Hiş li ber rastîyên oldarîyê de nayête biliberkevtin; gava ku ew xwe bi hişitî (bi nala şiyarbûnê ve) ve dide binavkirin û xwe bi Mîrza û Mamoste ve dide bnaskirin, weha wî xwe date

bişaşkirin. Navroka oldarîya Filetîyê bes û bi tenha ve dikare bi şeweyê pojinandinê ve bête biliberkevtin,. Heger ku Keşe weha di nava rêçên Kenîsê de wetov bidin biremankirin, weha reman zor bi pojinandî ve têtin biremankirin: lêbelê navrok ne di rêya remankirinê de bi wetov ve bi mafekirinê ve têtê biderkevtin. Bi mafekirina dawîyî vê navroka hanê ve di rêça kenîsê de dihate biderkevtin. Li hêre de felsefe xwe di nava têgihîştineke hîmkirî de dide bidîtin; ew ne bi remanê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew bi azad ve ji xwe ve têtê biderkevtin. Wehajî li nik Zanistvanên Ayînî de reman ne ji xwe ve têtê bipêkhatin. Li nik Zanistvanên Ayînî de reman berê bi pirbûn ve li ser xwe de têtê bibingehkirin, lêbelê ew ne bi dijî rêça¹ kenîsê ve têtê biderkevtin. Herdu bi hev re divabûn bihatana bilihevhatin û wehajî ew dihatin bilihevkevtin; lêbelê reman divabû ji xwe ve bide bixuyanîkirin, bê ka çi kenîsê berê bi rastî ve dabû biderxistin.

Wer em tînîn bidawîkirin, bê ka çi li gel felsefê de bi xizim ve têtê biderkevtin. Di piştrejî de me pêrejî li ser bêhnên vê merivîtiyê de date biguhpêdanîkirin, ji yên ku ew ligel têgihîştina felsefê de têtin bimaldarîkirin, lêbelê tanî radeyekî ev bi cudabûn ve têtê bikirin. Wisa em dikarin jê têgihîştina felesefê bidin binaskirin.

c) Cihêbûna felsefê ji felsefa gelêrî ve

Ji dudwê ligel dorhêlên felsefê de bi meriv dihatin biderkevtin, yek jê (bi zanistîyên taybetî ve) dihate biderkevtin, jî yê ku ew ji felsefê ve dihate bijimartin, ji bona me ve bi kêmasî ve dihate biderkevtin: ku ew bi mîna bi xwe ve dihate birabûn, bi xwe ve di babetên bê dawî de didate biremankirin û pojinandin, bi jêhatîbûn ve dawîyê bide binaskirin, ne di navrokê de, lêbelê di rengê wê de, di bihnên xweyî de – di hêla duwem de, belê oldarîyê bide binaskirin, ji ya ku ew bes û bi tenha ve di navrokê de, di bihnên bi serê xwe ve ligel felsefê de bi wekhev ve dihate biderkevtin, ku têtê remankirina bi serê xwe ve ne bi bêhna cewherî ve têtê biderkevtin, lêbelê bijar bi regekî wêneyî ve yanjî bi mêjûyî ve têtê biderkevtin. Felsefe yekîtiyê dide bidaxwazkirin, ew ji bona herdu bêhnan ve dide bikevtin; ew van herdualîyan di yekê de dide biyekkirin: roja yekşemba jînê, ku têtê merov bi şikestî ve ji xwe ve bi xwe ve têtê bidakevtin û di roja kar de, ku têtê merov li ser lingên xwe de têtê birawestandin, ew bi Mîrza ve û li gora

¹ Rêç, Fêrkirin: Lehre: Pattern, Model

berjewendîyên xwe de dide bireftarîkirin. Sêyemeke din herdu bêhanan bi diyar ve dide biyekkirin; ev jî bi felsefa gelêrî ve tète biderkevtin. Ew xwe ligel babetên giştî de dide bimijûlkirin, ew xwe li ser Xwedan û cîhanê de dide felsefekirin; evjî êtir remankirinê wehajî bi kirinê ve dide biderxistin, da ku ew babetên wetov bidin binaskirin, Belêjî wehajî divê em vê felsefa hanê hêjî ji ber xwe ve bidin bialîkirin. Nivîsandinên Cicero –Sîsero-dikarin di vir de bêtin bijimarin; ev bi yek felsefekirinê ve tète biderkevtin, ya ku bi cihê xwe ve tète bimaldarîkirin, ev wetov pir bi başî ve hate bigotin. Wî pir caran serpêhatîyên jînê û xweşbûnên wê date bikirin, wî jê ji bona xwe ve rastî datin biwergirtin, di piştî ku wî date bidîtin, bê ka çilo di dunyayê de tète biçûyîn. Bi canekî zanebûn ve ew peyva xwe li ser kêşên gewreyî merov de dide biderxistin, wetov ew weha zor li ber dilan de tète bişêrînkirin. Xewindar, Evsanvan dê ew bikaribin ji bona alîyekî din ve bêtin bijimartin. Ew remankirina xweyî kûr dide biderxistin, wan li vêderê de di hêlên bilind de serpêhatîyên xwe dane bikirin; weha dê ew bilindtirîn navrokê bikaribin bidin biderxistin, ev xuyanîkirina hanê dê ber bi xwe de bide birakişandin. Weha nivîsandinên Pascal –paskalekî-; di Pensée- Pensi-de awirên pir tûjî kûr xwe didin biderxistin.

Ev felsefa hanê lêbelê hêjî kêmasîyek di diyara felsefê de xwe pêve dide biçesipandin. Dawî tète biderkevtin, ya ku tède (herwehajî di vê serdema nuh jî de) dê bête bibangewazîkirin, ku ev di merovan de ji serûstîyê ve hatîye biçandinîn. Pêrejî Cecro –Sêsro- gelekî bi merd ve tète biderkevtin. Niha dê li ser sincîya zikmakî de bidin biaxivtin, merov wê lêbelê bi hestbûnê ve dide binavkirin. Weha divê niha oldarî ne li ser Hebûnên heyê de bête bibingehkirin, lêbelê ew li ser hestyarîya oldarî de têtin bibingehkirin: Şiyarbûna xweserî merov li ser Xwedan de bi bingehê dawî ve tète biderkevtin. Cecro –Sêsro- pircaran Consensus gentium – bawerîya bi hev re pêrûniştî dide bikaranîn; ev binavkirina hanê dê di reftarkirina nuh de bi pîrbûn ve yanji bi kêmtir ve devjê tète biberdan, jiber ku Kirdar divê li ser xwe de bête bihîmkirin. Hestyarî dê di pêşî de bête biwergirtin, di pişt re hoykarî têtin bihatin, Hişadrî li ser vê de; lêbelê ev dikarin bi xwe ve bes û bi tenha ve ji bona xweser bidin bibangewazîkirin. Bi xwe ve remankirin dê li vir de bi rast û durust ve tète bipiştîlêgirtin, wehajî navrok ji xwe ve hatîye biafirandin; lêbelê divê em vî şeweyê hanê pêrejî ji felsefê ve bidin biderkirin. Jiber ku kanî, ji ya ku navrok jê hatîye bifirandin, ji wî nivîşî bi xwe ve tète biderkevtin, bi mîna ku ew li nik yê dorhêla pêşî de dihate

biderkevtin. Li nik yê pêşî de kanî bi serûştîyê ve têtê biderkevtin; li nik yê duwem de bi can ve têtê biderkevtin, lêbelê kanî bi zaldar ve têtê biderkevtin, navrok jî hatîye bidan, bawerî bes û bi tenha ve niha vê dervetîya hanê dide bihilanîn. Kanî bi dil, xwestîyan, pêkhatinan, Hebûna meyî serûştî, hestyarîya min ji bona mafê, ji bona Xwedan ve têtê biderkevtin. Navrok bi gewde ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew bes û bitenha ve bi yekeke serûştî ve têtê biderkevtin. Di hestyarîyê de ez bi xwedanê her tiştekî ve têtîm biderkevtin, lêbelê wehajî di evsanyê de hemû navrok jî têtîm biderkevtin; di herduwan de lêbelê ew ne bi şêweyê rastî ve têtê biderkevtin. Kanûn, Fêrkirinên oldarîyê bi van ve têtîm biderkevtin, li kûderê de ev navroka hanê li ser şêweyekî nîşankirî de ji bona şiyarbûnê ve têtê bihatin: di hestyarîyan de xwezîya xweyî hêjî ligel navrokê de têtê bitevlêkirin.

3. Destpêkirina felsefê û mêjûwa wêna

Di felsefê de reman, giştî bi nala navrokê ve têtê biderkevtin, ya ku hemû bi Hebûnê ve têtê biderkevtin. Ev navroka giştî divê bête binîşankirin; ev dê xwe bide biderxistin, bê çawa nîşankirinên di vê navroka hanê de hêdî hêdî di mêjûwa felsefê de xwe didin biderxistin. Di pêşî de dê ev nîşankirinên hanê bi xweserî ve bêtîm biderkevtin. Hêjbêtir divê giştîbûn bi nala yê ku ew bi xwe ve nîşankirinên bêdawî bide biderxistin. Gava ku em têgihiştta felsefê wê ji xwe re bidin binîşankirin, wetov ji xwe ve têtê bipirskirin, ji kûderê ve felsefe û mêjûwa wê têtê bidestpêkirin?

a) Azadîya remankirinê bi mîna mercê destpêkirinê ve

Bersiva giştî li paş gofî de têtê biderkevtin: li wêderê de felsefe dide bidestpêkirin, li kûderê de hebûnkirina tevayîyî giştî têtê biderxistin yanjî li kûderê de hebûnkirin bi şêweyekî giştî ve dê bête biderxistin, li kûderê de remankirina remanê xwe dide biderxistin. Li kûderê de êtir ev têtê bikirin? Li kûderê de ev hatîye bikirin? Ev bi mêjûwa pirsê ve têtê biderkevtin. Remankirin divê ji bona xwe ve bête biderkevtin, di azadîya xwe de divê ji bona hebûnê ve bête bigihandin, divê ew xwe ji serûştîyan ve bide bicihêkirin û ew xwe ji berjêrbûnê ve ji bona diyarbûnê ve bide biderxistin.

Remankirin divê bi mîna azad ve di xwe de bête biçûyîn; Wetov pêre divê şiyarbûna azadîyê bête bidanîn. Destpêkirina rastîyî felsefê li wêderê de divê bête bikirin, li dera ku bi serê xwe ve¹ nema bêtir bi mîna wênêkirinê ve têtê biderkevtin, lêbelê ew bi mîna remankirine azad ve têtê biderkevtin – ne bes tenê bi serê xwe ve dide biremankirin – ji ya ku ew remana wê bi xwe ve dide biderxistin: ango Hebûn (ku wehajî remankirin bi xwe jî ve dikare bête biderkevtin), ya ku ew bi mîna cewhera tiştan dikare bête binaskirin, bi mîna zalbûna bi serê xwe ve û gewretirîn cewher ji tevbûnê – pêrejî- ve bête biderkevtin, hegerjî ku ew jî bi nala dervetîya Hebûnê ve bihata biderkevtin, tevlivêjî de ew bi nala remankirinan de têtê biderkevtin. Weha cewhera² sade û nehestyar, ya ku Cuhan ew bi nala Xwedan ve pê didatin bibawerîkirin (hemû oldarî didin biremankirin), ne bi babetekî felsefê ve têtê biderkevtin; lêbelê ji bona nimûne ve pevîk: cewher yanjî bingehê tiştan ji avê, agir, yanjî remankirinê ve têtê biderkevtin.

Ev nîşankirina giştî, remankirin, ya ku ew xwe bi xwe ve dide bidanîn, bi xurûbûna nîşankirîtyê ve têtê biderkevtin. Ew bi destpêkirina felsefê ve têtê biderkevtin, ev pêrejî bi mêjûyekê ve têtê biderkevtin, ya ku ew rastîya gewdebûna miletekî, bingehên wî ve didin biderxistin, ya ku me dabû bigotin. Miletek, ji yê ku ew bi xwedanê vê şiyarbûna azadîyê ve dihate biderkevtin, Hebûna xwe li ser vî bengehî ve dide bihîmkirin. Danîna kanûnan –Qanûnan-, tevaya zînetî miletekî bingehê xwe bes û bi tenha ve di têngihîştinan de, ji yên can bi xwe ve ji xwe ve didate bikirin, di rûçikan de didate bidîtin, ji yê ku ew bi xwedanê wan ve dihate biderkevtin. Em dibêjin, ji bona derkevîna Felsefê ve pê ve şiyarbûna azadîyê têtê bigirêdan, weha divê ji bonamiletekî ve, li kûderê de felsefê dide bidestpêkirin, ev bingehê hanê jê re bêtin bidanîn; li gora alîyê karkerî de pê ve têtê bigirêdan, ku azadîya bi rastî ve, azadîya siyasî têtin bigeşkirin. Ev bes û bi tenha ve li wêderê de têtê bidestpêkirin, li cihê ku Kes³ ji bona xwe ve bi mîna kes ve bi mîna tevayê ve, bi mîna cewherî ve xwe dide binaskirin, ji yê ku ew bi mîna kes ve bi xwedanê hêjabûneke bê sînor ve têtê biderkevtin, yanjî li cihê ku Kirdar şiyarbûna kesayetîyê ji xwe re pê hatîye bigihandin, weha bi sadebûn ve ku ew ji bona xwe ve têtê biderkevtin. Têde azadîya remankirina babet – bi serêxwebûna, giştîbûna,

¹ Biserêxwe: Absolut: Absolute

² Cewher: Wesen: Substance, Essence

³ Kes: Individuum: Individual, Personal

cewhera babet- tète biderkevtin. Remankirin tète bigotin, gava ku hinekî ji bona rengê giştîbûnê de didin bianîn; xwe bidin biremankirin, xwe di xwe de bi mîna zanebûna giştî ve, ji bona xwe ve nîşankirina tevayê bide bidan, xwe bi xwe ve bide bipişgirtin. Têde perçê azadiya karkerî tète bikevtin. Remankirina felsefî wehajî pêrejî bi xwedanê vê pêwendîkirina hanê ve tète biderkevtin, ku reman bi mîna remankirinê ve babetekî giştî li ber xwe de dide bidîtin, ya ku ew giştîbûnê ji bona babetê xwe ve dide bikirin yanjî giştîtîyê ji bona xwe ve bi mîna giştîbûnê ve dide binîşankirin. Yekîtiya tiştên serûştîye, ji yên ku ew di hestiyariya şiyarbûnê de têtin biderkevtin, ew wan bi mîna giştîbûnekê ve, bi mîna remankirinekê ve, bi mîna heybûna remanekê ve– Heyîbûn¹, lêbelê bi mîna remankirinê ve- dide binîşankirin.

Duwem pêve tète bigirêdan, ku ez niha vê giştîbûnê didim binaskirin, didim binîşankirin, didim bizanebûn. Zanebûnek, naskirineke pêwendîyê ji bona giştîbûnê ve bes û bi tenha ve tète bikirin, wêçaxa ku ez xwe ji bona xwe ve didim bidîtin, bihiştin. Tanî ku babetî beramberî min bi mîna babetî ve bête bihiştin û ez pêrejî didim biremankirin, weha ku ev bi ya min ve tète biderkevtin; û ev pêrejî bi remana min ve tète biderkevtin, weha ev ji bona min ve belê bi mîna giştîbûna bi carekê ve tète biderkevtin; gelo ez tède têtin biderkevtin, gelo ez di vê de bi serê xwe ve, bi bêdawîbûn ve hatime bimayîn, gelo ez bi şiyarbûn ve li ser de têtin biderkevtin û gelo ez li wê deqa babetîyê de têtin birawestandin?

Ev bi pêwendîkirina giştîyî azadiya siyasî ve ligel derkevtina azadiya remankirinê de tète biderkevtin. Di mêjûwê de êtir felsefe bes û bi tenha ve li wêderê de tète biderkevtin, li wêderê de û tanî radeyekî jî gava ku destûrên azad xwe didin biavakirin. Can divê xwe ji daxwazên xweyî serûştî ve, ji dakeftina kûr ve di bijar de bide bicihêkirin. Pêkhatin², ji yê ku canê cîhanê ligel de dide bidestpêkirin, ji yê ku ew wî pileyê cihêkirinê dide bimerckirin, bi pileyê yekîtiya can ligel serûştîyê de tète biderkevtin, ya ku ew bi mîna xweser ve ne bi rastîbûnê ve tète biderkevtin. Ev bi carekê ve bi cewhera rojhilatî ve tète biderkevtin; felsefe di cîhana Yûnanî de dide bidestpêkirin.

¹ Heyîbûn: Objektiv: Objektive

² Pêkhatin, Gewde: Gestalt: Form, Shape

b) Derkevtina Rojhilat û Felsefa wî

Li ser pêkhatina pêşî hinek daxuyanîkirin divên bêtin bidan. Can bi şiyarbûnê ve, bi xwestiyê ve, bi dilbijandinê ve têtê biderkevtin. Heger ku şiyarbûna bi xwe ve li ser vî pileyê pêşî de bête birawestandin, weha bazinê wênekirina wî, daxwazîya wî bi dawîbûnekê ve têtê biderkevtin. Jiber ku li vêderê de weha zanebûn bi dawî ve têtê biderkevtin, wisa ew yekîtiya can û serûştîyê ne bi berztirîn zînet ve têtê biderkevtin. Armanc hêjî ne bi giştîbûnekê ve ji bona xwe ve têtin biderkevtin. Heger ku ez mafe, rabûn û rûnistinê bidim bixwestin, weha divê ez giştîbûnekê, rûçikê giştîbûnekê bi bingeş ve bidim bidanîn. Heger ku miletek bi xwedanê qanûnên mafe ve bête biderkevtin, weha ev bi babetê giştî ve têtê biderkevtin; ev xurtkirina can dide bimerckirin. Heger ku daxwazîya giştî dixwaze bi azad ve bête bikirin, wetov ew pê dide bidestpêkirin. Daxwaza giştî pêwendîyên remanê li ser remanê (giştîbûnê) de dide bihilgirtin; wetov reman li nik xwe de bi xwe ve têtê biderkevtin. Milet azadîyê dide bixwestin, ew dilbijandinên xwe li jêr kanûnê de dide bidanîn; di pêşî de daxwaz bes û bi tenha ve bi taybetîyê ve dihate biderkevtin. Dawîbûna daxwazîyê bi rûçikê Rojhilatîyan ve têtê biderkevtin: daxwaz dixwaze xwe weha bi mîna dawîbûnê ve bide biderxistin, hêjî wê xwe ne bi nala giştîbûnê ve dabû biderxistin. Weha bes û bi tenha ve desteyê¹ Mîrza û Gedan têtê bidîtin, ev bi dorhêla zordarîyê² ve têtê biderkevtin. Saw bi carekê ve bi rûçikê serdarîkirinê ve têtê biderkevtin. Vîn³ ne bi azad ve ji vê dawîbûnê ve têtê biderkevtin; jiber ku hêjî remankirin ne ji bona xwe ve bi azad ve têtê biderkevtin, ew nikare weha li ser vê bêdawîbûna hanê ve bête biderkevtin, dawîbûn dikare bi nayînbûn ve bête bidanîn. Ev hestyariya nayînbûnê – ya ku ew hinekî nikare bide bihilgirtin – bi sawê ve têtê biderkevtin; azadî, ne di bêdawîbûnê de têtê biderkevtin, lêbelê di jibonaxwe de têtê biderkevtin, ev jêre destavêtin nikare bête bikirin. Merov xwe di nava sawê de dide bidîtin, yanjî ew di rêya sawê de li ser merovan de dide biserdarîkirin; herdu li ser yek pileyê⁴ de têtin birawestandin. Cudabûn bes û bi tenha ve di tîna⁵ gewreyî vînê de têtê biderkevtin, ya ku ew dikare ta wêderê bête

¹ Deste, cihê civakî: Stand: Position

² Zordarî: Despotismus: Despotism

³ Vîn: Wille: will

⁴ Pile, pêpelûk: Stufe: Step, Stair

⁵ Tîn, hêz: Energie: Energy

biçûyîn, ku ew hemî dawîbûnê ji bona armanceke taybetî ve bide bigorîkirin.

Oldarî bi neçarî ve bi xwedan wan rûçikan ve tête biderkevtin; bêhna bingehî di sawa mîrza de tête biderkevtin, ew ji vêjî ve bi dûrtir ve nayête biçûyîn. “Sawa Mîrza di pêşî de bi şarezabûnê ve tête biderkevtin”, ev bi rast ve tête biderkevtin; ku merov divê pê di pêşî de dabe bidestpêkirin – ku wan armancên dawî di nîşankirina nayînbûnê dabûn binaskirin. Lêbelê merov divê zora sawê di rêya devjêberdana armanca dawî de dabe bibirin. Tanî ku Oldarî dilbicîkirinê dide bigirawkirin, ew bi xwe ve di dawîbûnê de tête bidîlîkirin. Şeweyê bingehîyî hajbûnê di pêkhatinên serûştîyê de têtin biderkevtin, ji yên ku ew têtin bikeskirin û biperestkirin. Li ser navroka serûştîyê de şiyarbûn xwe ji bona bêdawîbûnekê ve dide bibilindkirin; nîşankirina bingehî êtir saw ji beramberî desthilatîyê ve tête biderkevtin, ku beramberî wê kes xwe bes û bi tenha ve bi mîna bergirtinê ve didate binaskirin. Ev bestandina hanê dikare du şeweyan ji xwe re bide bigirtin, belê divê ew ji tûndbûnekê ve ji bona ya din ve bête biçûyîn. Ev dawîbûna hanê, ya ku ew ji bona şiyarbûnê ve tête biderkevtin, dikare bi xwedanê pêkhatina dawîbûnê ve bi mîna dawîbûnê ve yanjî ji bona bêdawîbûnê ve bête biderkevtin, ji ya ku ew bes û bi tenha ve bi xurûbûnekê¹ ve tête biderkevtin. Di lêgerina² vênê, Bendîtîyê³ de weha dê (di karkirinê de) ji bona tînedana vînê ve bête biçûyîn, lêbelê ew bes û bi tenha ve bi kêfê ve tête biderkevtin. Wehajî em di oldarîyê de dakevtin ji bona kûrbûna hestiarîyê ve bi xwe ve bi mîna perestkirina Xwedan ve û di pişt re tirs ji valatirîn rûtkirinê ve bi mîna bê dawîbûnê ve didin bidîtin. Payebûn, ji hemûyî ve bête bidakevtin, li nik Rojhilatîyan de û bi başî ve li nik Hindîyan de tête bidîtin; ew xwe bi şermezarî ve didin biderxistin û ew têde ji bona xurûtîya giring ve têtin biçûyîn. Weha Hindî bi dirêjîya deh salan ve li serê pozê xwe de didin bimeyzekirin, ew ji dorhêlan ve têtin binavtêdan, ji yên ku ew bi bê navroka canî ve têtin biderkevtin; ew bes û bi tenha ve bi zanevanên xurûtîyê ve têtin biderkevtin, ji yên ku navroka wan pêrejî bi carekê ve bi dawî ve tête biderkevtin. Ev weha ne bi zemîna azadyê ve tête biderkevtin. Zordar kar û barên xwe – wehajî başîyê, lêbelê ne bi nala kanûnan ve, belam bi nala kêfa xwe ve dide bixuyanîkirin.

¹ Xurûbûn, Rûtkirin: Abstrakt. Abstarct

² Lêgerîn: Passiv: Passiv

³ Bendîtî: Sklaverei: Slavery

Belê çan di rojhilat de tète bigeşkirin, lêbelê pêwendî hêjî ne bi yekeke wetov ve tète biderkevtin, ku Kirdar ne bi nala Kes ve tète biderkevtin, lêbelê di heyîbûneke bingehî de (ya ku jê beşek bi hestiyar ve, beşek jê jî belê bi bêtir ve bi metiryel ve tète bidiyarkirin) bi mîna nayînê ve û bi windabûnê ve tète bixuyanîkirin. Bilindbûn, ji ya ku Kesîfî dikare pê ve bête bigihandin, xweşîya hergavî, dê bi mîna daberjêrbûnê ve ji bona bingeh ve bête bidiyarkirin, bi nemankirineke şiyarbûnê û wehajî cudabûn di navbera bingeh û kesîfîyê de, tanî bi tar û markirinê ve tète biderkevtin. Wetov tède pêwendîyeke bêcan tète bidîtin, ya ku ew bi tanî radeyekî ve bi bilindtirîna pêwendîya bêşarbûnîfîyê ve tète biderkevtin. Bi dijî vî bingehê hanê ve êtir merov tète bihebûnkirin, yê ku ew xwe bi nala Kes ve dide bidîtin – lêbelê bingeh bi giştîbûnê ve tète biderkevtin, ku Kes bi yekbûnekê ve; tanî ku pêre merov bi wê xweşîyê ve nihafîye bigihandin, ji bingeh ve bi cudabûn ve tète biderkevtin, ew ji yekîfîyê ve tète biderkevtin, ew bi bênerx ve tète biderkevtin, ew bes û bi tenha ve bi nala bergirinê, bêmafê ve bes û bi tenha ve bi dawî ve tète biderkevtin. Ew xwe bi nala di rêya serûştîyê de ji bona nimûne ve di malikan de hatîye binîşankirin; vîn di vir de ne bi vîna bingehkirinê ve tète biderkevtin, ew bi vîna kêfê ve tète biderkevtin, ji ya ku lihevastina derve û hundurû dayîte bidan – divabûn bes û bi tenha ve bi bingeh –cewherî- ve tète biderkevtin.ahzade ve

Wetov êtir pêre bi mêrxasî, meznatî, payebûna rûçik ve bi rast û durust ve ne hatîye bidevjêberdan, lêbelê bes û bi tenha ve bi nala nîşankirina serûştîyê yanjî kêfîfîyê ve – lêbelê ne bi heyîbûna reweştan ve - tète bidîtin. Kanûnmendî –Qanûnmendî-, ya ku hemû pê têtin birûniştin, ew ji bona hemîyan ve bi erk ve tète biderkevtin û tède weha pêre bi hemûyî ve pê têtin birûniştin. Kirdarê Rojhilatî bi xwedanê başîyên azadîyê ve tète biderkevtin. Tûtişt bi hîmkirî ve nayête biderkevtin. Wetov ne bi nîşankirî ve cewhera rojhilat tète biderkevtin, ku ew ji bona me ve bi mafetîyê, reweştîyê ve tète biderkevtin, ew li wir de di dewletê jî de –bi şeweyê cewherî, serûştî, bavîfî ve tète biderkevtin, nejî ew bi şeweyê xweyîfîya azadîyê ve tète biderkevtin. Li wêderê de ne bext, nejî sincî tète bihebûnkirin, li wir de bes û bi tenha ve rêxistina serûştîyê tète biderkevtin, ya ku ew bi pîstirîn ve wehajî bilindtirîn Şahzade dihêle bête bimayîn.

Di encam de tète biderkevtin, ku li vêderê de naskirina hîç felsefeyekê nayête biderkevtin. Pêre zanebûn ji cewher, ji giştîbûnê ve tète bipêwendikirin, dijatî tète biderkevtin – ya ku bi pêkhatî ve ji bona xwe ve

tête bihiştin, tanî ku ez didim biremankirin û didim bipêşvexistin; ku weha di cewherê de ez pêrejî nîşankirina xwe didim bidîtin, ku têde bi başîtî ve têtî hilanîn – weha ku ne bes tenê nîşankirin û remankirinên (pêrejî û bîr û bawerîyên) minî xweyîtî têtî biderkevtin, lêbelêjî ku wehajî ew bi nala remankirinên min ve têtî biderkevtin, ji yê ku ew bi remanên heyîbûnê ve bi remanên cewherî ve têtî biderkevtin. Weha Rojhilatî ji mêjûwa felsefê ve tête biderkirin; lêbelê bi giştîbûn ve ez dixwazim hêjî hinekî jê bi taybetî ve li ser felsefa Hindî û Çînî de bidim biderxistin. Dê minê xwe di ser re bida biavêtin¹; jiber ku merov di pêşî de ji demekê de di zînekê de hate bidanîn, ku ew li ser de bikaribe bide dadwerîkirin. Merov ji mêj ve li ser şahrezatîya hindî de temaşekirinên mezin didatin bikirin, bêyî ku merov bide bizanîn, bê ka çi tête dihate bidîtin; êtir niha merov vê dide bizanîn, û ev bi serûştî ve li gora rûçikê giştî ve tête biderkevtin.

c) Destpêkirina Felsefê di Yunanistanê de

Felsefa rast û durust li Rojava de date bidestpêkirin. Di pêşî de di welatê awarbûnê de ev azadîya xweşiyarbûnê hate biçurusandin, şiyarbûna serûştî di xwe de li jêr de û pêrejî can di xwe de hate biderkevtin. Di çirûska Rojhilat de bes û bi tenha ve Kesitî tête biwindakirin; ronahî di pêşî de di welatê rojavayî de bi birûska remankirinê ve tête bikirin, ji ya ku ew di xwe de bi xwe ve dide biçurûsandin û ji vir û pê ve ji xwe re cîhana xwe dide biafirandin. Xweşîya Rojavatîyê wetov weha tête binîşankirin, ku têde Kirdar bi nala vê ve tête bidirêjkirin û ew xwe di cewheran de dide bipêkirin. Canê bi tenha ve Hebûna xwe bi nala giştîbûnê ve dide biderxistin; Giştîtî vê pêwendîya hanê bi ser xwe ve dide bikirin. Mayîna ligel xwe de, ev kesitî û bêdawîtiya min Hebûna can dide biderxistin; Weha ew tête biderkevtin, û ew êtir nikare bi tiştêkî din ve bête biderkevtin. Ev bi Hebûna miletekî ve tête biderkevtin, yê ku ew xwe bi nala azad ve dide binasîn, û bes û bi tenha ve ew bi nala giştî ve tête biderkevtin – ev bi bîr û bawerîya tevaya reweşa wî û jîna wîyî din ve tête biderkevtin. Em vê di nimûneyeke din de bi hêsanî ve didin bidîtin: Em cewhera Hebûna xwe bes û bitenha ve weha didin bizanîn, ku azadîya kesitîyê bi mercê bingehî ve tête biderkevtin. Heger ku ev bes bi kêfdarîya Şahzade ve bihata bigirêdan û ku wî bida bixwestin, ku ew bendîtiyê bide bikaranîn: weha dê şiyarbûn ji me re bihata biderkevtin, ku dê ev ji me re neyête bikirin. Her yek dide

¹ Peyvdariyên ji 1825/26.

bizanîn, ku ew nikare bi Bend ve bête biderkevtin. Ew nikare di xew de bête biderkevtin, bête bijîyandin, bête bikarmendîkirin – ev ne bi cewhera Hebûna me ve têtê biderkevtin, belam: divê em bi tu Bend ve nayêtin bikin. Ev ji bona liberkevtina Hebûna serûştîyekê ve têtê bihiştin. Weha em di Rojava de xwe li ser zemîna rast û durustî felsefê de didin bidîtin.

Gava ku ez di gizîna navê de bi yekeke din ve têtîm bigirêdan, Hebûna min di nemazeyeke taybetî de têtê bidanîn: weha ez têtîm bihebûn, ez ne bi wekhev ve têtîm biderkevtin; jiber ku ez bi ez ve têtîm biderkevtin, lêbelê tevaya giştîbûnê di hestiyariyekê de têtê bidîlkin. Ev bi kêfdarîyê¹ ve, bi nav ve bi azadyê ve têtê biderkevtin, ya ku ew kizîna navê² bi navrokê ve dide bikin. Arman bi vîna rastîyê, başîyê, mafe ve têtê biderkevtin – gava ku ez bi azad ve, bi giştî ve têtîm biderkevtin û yên din jî bi zad ve, wehajî ez, bi mîna min ve têtîm biderkevtin, weha pêwendîya Azadan ligel Azadan de û pêrejî ligel qanûnên cewherî, nîşankirinên giştîyî vînê, mafeyên destûrî de têtîm bidanîn – ev azadîya hanê em di pêşî de li nik milletê Yunanistanê de didin bidîtin. Jîbervêjî ve li vêderê de felsefe dide bidestpêkirin.

Di yunanistanê de em geşbûna felsefa rastî didin bidîtin, lêbelê pêrejî hêjî bi renekî nîşankirî, ligel sînokirinekê de têtê biçesipandin, jiber ku hêjî li wêderê de Bende dihatin bidîtin û dewlet di rêya Bendîtîyê de dihatin bimerckirin. Azadî di Rojhilat, Yunanistanê û Cîhana Cermenî de em dikarin di pêşî de di hatinên xurûtîyê de bi tenikbûn ve bidin binîşankirin: Di Rojhilat de bes û bi tenha ve Yek bi tenha xwe ve (Zordar) bi azad ve têtê biderkevtin, di Yunanistanê de hinek bi azad ve têtîm biderkevtin, di jîyana Cermenî de rêzan têtê biderkevtin, ku hemû bi azad ve têtîm biderkevtin, ango merov bi mîna merov ve bi azad ve têtê biderkevtin. Lêbelê jiber ku di Rojhilat de ne Yekek jî dikare bi azad ve bête biderkevtin, jiber ku bi vê ve têtê bigirêdan, ku dê yên din jî bi azad ve bihatane biderkevtin: weha li wêderê de bes û bi tenha ve em dilbijandinê, kêfdarîyê, azadîya bi nav ve, wekhevbûna xurûbûna şiyarbûna bi xwe re didin bidîtin, Ez = ji dêlva Ez ve. Ku di Yunanistanê de pevika parvekirî têtê bidîtin, weha Atiner –Athener-, Spartaner- Şipartaner – lêbelê ne Messenier- Mesinyer û Heloten –Hêlotin- bi azad ve têtîm biderkevtin. Wetov têtê bidîtin, bê li kûderê de bingehe vê “hineg” têtê bikevtin. Ev

¹ Kêfdarî: Willkür: Free Will, Choice

² Kizîna navê, ajotin, palpêdan: Treiben, Drive, Push

taybetîyên veguhertinên dîtinên Yunanî didin binavrokkirin, ji yê ku em dixwazin li wan de di pêwendîyê de ligel mêjûwa felsefê de bidin bitemaşekirin. Gava ku em li van cudabûnan de bidin bimeyzekekirin, weha ev bes û bi tenha ve dide bigotin, ku em dê ji bona pêdeçûna li ser mêjûwa felsefê de bêtin birûkirin.

C. Parvekirin, Kanîyên, şêweyê reftarkirina mêjûwa Felsefê

1. Parvekirina mêjûwa Felsefê

Gava ku em bi zanistî ve didin bikarkirin, divê ev parvekirina hanê bi xwe ve bi nala neçaryê ve bide derxistin. Bi giştî ve ji me re bi rastî ve du pêlên mêjûwa felsefê ji bona cudabûnê ve têtin biderkevtin. Yek jê bi pêla felsefa Yunanî ve û ya din bi pêla felsefa Cermanî ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ew li nik kevnaryê¹ û hunera taze de têtê biderkevtin. Felsefa cermanî bi felsefa di navbera Filetîyê de têtê biderkevtin, tanî ku ew ligel netewên Cermanî de têtê bimaldarîkirin. Di tevaya zanebûna cermanî de, ji Italian. Spanyan, Frensiyan, Ingilîzan ûhd. ve di rêya Netewên Cermanî ve ji xwe re gewdeyekî nuh ve dane biwergirtin. Maldarîya Yunanistanê wehajî tanî di nava Cîhana Romê de têtê bigihandin, weha divê em li ser felsefê de li ser zemîna Cîhana Romê de bidin biaxivtin; Lêbelê Romanîyan tu felsefa rast û durust nedane bianîn, weha bi kêmbûn jî ve ew bi xwedan Xweşxuwânên taybetîyî bi xwe ve têtin biderkevtin. Wan bes û bi tenha ve ji xwe re pir caran bi dewlemendbûneke canî ve didatin biwergirtin û bihawakirin. Weha bi xwe jî ve oldarîya wan ji oldarîya Yunanîyan ve têtê bihatin; xweyîtiya oldarîya Romanîyan hîç nêzîkbûnekê ne ji bona felsefê ve û ne jî ji bona hunerê ve dide bikirin, lêbelê ew bi bêfelsefêbûnê ve û bi bêhunerbûnê ve têtê biderkevtin. Heger ku êtir deqa destpêkirina mêjûwa Felsefê wetov bikaribe bête bipeyivandin, ku Xwedan bi nala xweserbûnê ve, hêjî giştîbûna pêşkevtinê nedayite biderxistin – û armanca wê (armanca serdema me) têtê biderkevtin, ku bi serêxwe ve bi nala can ve di rêya karê sêhezâr û pêncsed salî de bi nala hilgirtvanê canê cîhanê ve têtê biderkevtin: weha ew xwe ji me re bi hêsanî ve dide bikirin, ku ew xwe ji nîşankirinekê ve ji bona ya din ve di rêya diyarkirina kêmasîyekê ve dide birêxistin – lêbelê ev di nava derbasbûna mêjûwê de bi dujwar ve têtê biderkevtin. Nîşankirinên nêzîkî wan herdu dijûbûnên binge hî divên bêtin bidan. Cîhana Yunanî remankirin tanî gihandina remanê date bipêşvexistin, Cîhana Filetîyî Cermanî bi dijî vê ve remankirin bi nala can ve date biderxistin:

¹ Kevnar, Entik: Antik: Antique

reman û can bi cudabûn ve têtin biderkevtin. Nêzîkbûnek li ser vê çûnê de bi wetov ve tête biderkevtin. Gava ku hêjî giştîbûn (Xwedan), Hebûn, ne bi nîşankirî û xweser ve bi remankirina heyîbûn ve tête biderkevtin, ya ku ew wê bi jêhatbûn ve ne li kêleka xwe de dide bihiştin, bingehê pêkhatinên hemû felsefan tête biderkevtin, ji yên ku ew xwe nadin biveguhertin, belam bes û bi tenha ve ew bi kûrbûn ve di nava xwe de dide biçûyîn û di rêya vê pêşkevtina nîşankirinan de xwe dide bihîmkirin û ew xwe ji bona şiyarbûnê ve dide bibirin: weha em dikarin rûçikê taybetîyî pêşkevtinê di pêla pêşîyî felsefê de wer bidin binîşankirin, ku ev pêşvekevtina bêbergirtinî derkevtîyî nîşankirinan, bejnan, rûtkirinên nivşan ji bingehê sade ve tête biderkevtin, ji yê ku ew di xwe de ji berê ve hemûyî dide bihilgirtin.

Pêla duwem li ser vî bingehê giştî de di siwarkirina bihevreyî vîya wehayî nîşankirinên danînî de di remankirinan, rastîyên sade de, di şeweyê xweyîtîyê de tête biderkevtin. Ew nîşankirinên pêşî bi rast û durust ve bi rûtbûnan ve dihatin biderkevtin, niha dê biserêxwe ve bi nala ya ku ew xwe bi xwe ve bi nîşankirina giştî ve, bi nala remankirina karkirî ve û ne bi nala giştîbûnê ve di vê nîşankirîbûnê de bide biderxistin, weha ew bi nala zalbûna nîşankirîbûnê ve, bi nala rastîya yekîtiyan de tête binîşankirin. Weha ew bi vê ve li nik Anaxagoras, hêjî bêtir li nik Sokrat de, bi zalîtiya xweyî ve tête bidestpêkirin, di ya ku tede remankirin xwe dide biderxistin, di ya ku tede jêhatîbûna remankirinê bi bingeh ve tête biderkevtin.

Êtir sêyem wetov tête biderkevtin, ku ev di pêşî de bi rûtbûna zalitî ve, gava ku ew di rêya kirinê de, nîşankirinê de, remankirinên cuda didin bicihanîn, xwe bi xwe ve di nîşankirinên xweyî cuda de dide bidanîn, ji yên ku ew bi nala remanan ve pêve têtin bigirêdan. Jiber ku ev nîşankirinên hanê ne bi birandî ve di yekîtiyê de têtin bidîtin, weha heryek jê wehajî bi ya din ve tête biderkevtin: weha ev bêhnên bi dijîhev ve bi xwe ve ji bona zalbûnan ve bêtin bihildan. Tevay giştîbûnên Durûvên dijîbûnê bi giştîbûnê ve û bi yekyekê ve; yanjî bi durûvekî dinî remankirinê ve bi nala yekî wetov ve û rastîya dervetîyê, hestyarîyê, wergirtinê dê bêtin biderkevtin. Têgihîştin bi nasnamekirina giştî û taybetî ve tête biderkevtin. Ev herdu dê êtir bi xwe ve bi nala rastîyê ve di xwe de bêtin bidanîn, weha ku giştîbûn di wî bi xwe de bi yekîtiya giştîtîyê û cudatîyê ve û wehajî pêrejî bi taybetî ve tête biderkevtin. Yekîti weha di herdu durûvan de tête bidanîn. Giştîbûna rastîyî bi carekê ve êtir bi can ve, bi yekyeka rastîyî bi carekêyî serûştîyê ve tête

biderkevtin. Bêhnên rûtî bes û bi تنها ve dikarin di rêya yekîtiya wê bi xwe ve bêtin bidagirtin. Li vêderê de weha ev tête biderkevtin, ku cudabûnên her yekekî bi xwe ve ji bona sustêmeke zalîtiyê ve têtin bihildan, ji yên ku ew bi nala felsefa stoische –stoîşê- û epikurische –epikurişê- ve xwe bi beramberî hev ve didin biderxistin. Di Stoizismus¹ de remakirina xurû xwe ji bona zalîtiyê ve dide bipêşvexistin. Heger ku alîyê din ji bona can ve, ji bona Hebûna serûştîyê ve, hestiyarî ji bona zalîtiyê ve dê bête bikirin, weha ji me re Epikureismus² tête biderkevtin. Her nîşankirinek bi zalîtiya remankirinê ve, bi sustemeke felsefê ve tête biavakirin. Li gora bi bêkêrhatîbûna vê hêla hanê de ev bîr û baweriyên hanê ji bona xwe ve bi azad ve bi nala du felsefan ve têtin bixuyanîkirin, ji yên ku ew careke din bi pevçûn ve ligel hevdû de têtin bihatin. Bi xwe ve ew herdu bi mîna hev ve têtin biderkevtin; lêbelê ew bi xwe ve xwe bi nala dijber ve didin bireftarkirin; reman jî, bi mîna ku ew dide bizanîn, di yek alîyê nîşankirîtiyê de tête biderkevtin.

Êtir berzbûn di yekîtiya van cudabûna de tête biderkevtin. Ev dikare di nemankirinê de, di lêgûmankirinê de bête birûdan; lêbelê berzbûn bi divabûn ve, remanê di pêwendîyê de ligel têgihîştinê de dide biderxistin. Têgihîştin bi giştîbûnê ve tête biderkevtin, ya ku ew xwe di xwe de dide binîşankirin, lêbelê herwehaji ew tede di yekîtiya xwe de, di nimûnetî û diyarbûna nîşankirinên xwe de tête bimayîn, ji yên ku ew nikarin bi serên xwe ve bêtin biderkevtin. Ya din di rastîya têgihîştinê de tête biderkevtin, ya ku ew cudabûnan bi xwe ve ji bona zalbûnan ve dide bianîn. Pêpelûka çarem di yekîtkirina remanê de tête biderkevtin, ya ku ew tevaya van cudabûnên hanê bi nala zalbûnan ve, wehaji pêrejî di rastîyeke yekîtiya têgihîştinê de li ser de dide bimijkirin. Ev biderkevtinê hanêyî ligel hevdû de di pêşî de bi xwe ve bes û bi تنها ve bi şeweyekî giştî ve di vê bi bêtêkêrkirinê perçeyên giştîye de tête birûdan; nimûneya giştî dê bi şeweyekî bêtêkêrkirinê bête biderxistin.

Tanî bi gihandina vê remana hanê ve Cîhana Yunanî hate biçûyîn. Wê cîhaneke zanevanîyî nimûnetî date bidurustkirin û ev bi felsefa Elêksenderyê ve tête biderkevtin; wetov felsefa yunanî xwe bi carekê ve date bipêşvexistin û ew bi nîşankirina xwe ve hate bigihandin. Herger ku

¹ Stoizismus: Bi rêçekê ve ji felsefa bînferhbûnê ve tête biderkevtin. Cuma

² Epikureismus: Bi rêça Epikurêrê feylesufê Yunanî ve tête biderkevtin, ji yê ku ew di navbera 341 tanî 270 berî zayînê de hatîye bijiyandin. Cuma

em vê pêşkevtina hanê bi wênekirin ve bidin bidiyarkirin, weha A bi remanikirinê ve têtê biderkevtin û a) bi carekê ve bi xurûtîyê ve, bi mîna cihê giştî ve têtê biderkevtin; weha dê cihê vala pir caran bi cihê bi serê xwe ve bête bidanîn. B) êtir sadetirîn nîşankirinên cih têtin bidiyarkirin, gava ku em ligel deqê de didin bidestpêkirin û ji bona xêzê û gosê ve têtin biçûyîn. C) sêyem bi pêwendiya xwe ve li gel Sêkujîyê de têtê biderkevtin. ew bi rastî ve bi rast û durust ve têtê biderkevtin, lêbelê hêjî ew di vê xurîtîyên perçekirinên ber de têtin bihiştin – ya ku ew hêjî bi zalbûna, bi sînokirîyî fermîyî pêşî ve têtê biderkevtin; ew li gora vouç¹ de têtê biderkevtin.

B) Yatir êtir bi vê ve têtê biderkevtin, gava ku em heryekê ji xêzên girêdayê ve bi sêkujî bi xwe ve careke din bihêlin bi ber ve bêtin bikin, ji yên ku ew xwe ji bona tevayîkirina sêkujîyê ve, ji bona tevaya duruv ve dide bidirustkirin, ji yê ku ew pê ve – bicihanîna di rexên giştîbûnê de, bi mîna Skeptizismus –Gûmankirîti-, Stoizismus têtê bigirêdan. C. Ya dawî têtê biderkevtin, ku ev berên hanê, rexênsêkujîyê, xwe bi hev re ji bona laşekî ve, ji bona giştîbûnê ve didin bigirtin. Laş êtir bi nîşankirina cihîyî bi carekê ve têtê biderkevtin, ev bi ducarîkirina sêkujîyê ve têtê biderkevtin, heger ku sêkujî ji derveyê laş ve bête biderkevtin, ev nimûneya hanê li girê de nayête biderkevtin.

Bi dawîhatina felsefa yunanî di Neuplatonikern – Aflatonên - nuh de bi berzîtiya Şahî şahîya remankirinê ve, bi kêfxweşîyê ve, bi yekekê ve bi xwe ve bi Hebûna cîhana nimûnetîyê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew lêbelê bi rastî ve têtê biderkevtin, jiber ku tevayî bes û bi tenha ve di perçên giştîyê de bi carekê ve têtê birawestandin. Ev cîhana hanê hêjî yekbûn jê bi nala wetov ve têtê bikêmkirin, ji ya ku ew bi cewhereke bêhna têgihîştinê ve têtê biderkevtin. Bi rastîyê ve têtê bigirêdan, ku di naskirina herdu rexên remanê de serxwebûna zalbûnê hêjî bi nala nayînê ve têtê bidanîn. Di rêya vê de ji bona xwe ve Hebûna nayînkirinê², ya ku ew bi xweyîyê ve, bi carekê ve ji bona xwe ve têtê biderkevtin, dê rema di pêşî de ji can ve bide biberzkirin. Can bi xweyîyê ve têtê biderkevtin, yê ku ew xwe dide binaskirin; lêbelê ew bes û bi tenha ve bi mîna can ve têtê biderkevtin, gava ku ew, ji yê ku bi babetê wî ve – û ev jî bi wî bi xwe ve têtê biderkevtin – vê bi nala zalbûnê ve dide binaskirin û ew ji bona xwe ve bi zalbûn ve têtê biderkevtin. Ev dide biderxistin, du sêkoşên, yên ku ew li jêr û jorî

¹ Gotineke yunanîye. Ez nizamim, bê ka ew çiyê. Cuma

² Nayînkirin: Negation: Negative

şikenandina ronahîyê de têtin bikevtin, divên ne bi dudwan ve bi nala ducar ve bêtin biderkevtin, lêbelê ew divên di yekîtîyeke têre derbasbûyî de bêtin biderkevtin – yanî ligel laş de cudabûn di navbera navbûnê de û derveyê tirî laşî de têtê biderkevtin. Ev dijîbûna rastîya laşîtîyê ve bi dijî navînîyê ve, bi nala sadebûnê ve niha xwe dide biderxistin; û zalbûn di yekîtîya navînîyê û pêkhatinîyê de – lêbelê ne bi pêkêrkirî ve têtê biderkevtin, lêbelê ku ew bi zanebûn ve bi dijî hebûyî ve têtê biderkevtin, ku ew bi xweyîyê ve bi dijî pêkhatinê ve têtê biderkevtin. Weha êtir remana vê zalbûna hanê têtê biderkevtin û ew û remana xwe naskirî di cewher de ji xweyîyê ve têtin bicudakirin. Ev bi xwe ji bona xwe ve dide badanîn, lêbelê weha ku ew bi nala vê ve ji bona pêkhatinê ve têtê bibîrxistin. Weha ew di pêşî de bes û bi tenha ve bi nav ve têtê biderkevtin: lêbelê ew bi rastîya dibûna pêkhatinê ve têtê biderkevtin, ya ku ew bi xwe ve bi giştî ve têtê biderkevtin, da ku ew xwe ji bona nîşankirinê ve, ji bona xwe bicihanînê ve, ji bona xwe bi wekhevîkirinê ve ligel naverokê de bide biderxistin. Di rêya vê xweyîtiya hanê de, nayîna yekîtîyê de, nayînkirina bi carekê ve nimûnetî êtir nema bêtir bes û bi tenha ve ji bona me ve bi babet ve, lêbelê ew ji bona xwe ve bi xwe ve bi babet ve têtê biderkevtin. Vê bîr û bawerîya hanê di Cîhana Filetîyê de serê xwe date biderxistin. Di bîr û bawerîya nuh de weha Kirdar ji bona xwe ve bi azad ve, merov bi nala merov ve bi azad ve dê bête biderkevtin; li ser vê pêwendîya hanê de wênekirin xwe de bivegerandin, ku ew bi xwedanê nîşankirina bêdawî ve dihate biderkevtin, ew dê di rêya cihê xwe de bête bicewherkirin, ku ew bi can ve têtê biderkevtin. Yezdan dê bi nala can ve dê bête binaskirin, yê ku ew xwe bi xwe ve vê cudabûna hanê bi ducar ve dide bikirin, lêbelê jî ew wê dide bihilanîn, ew ji bona xwe ve, li nik xwe de bi wê bi xwe ve têtê biderkevtin. Karê cîhanê bi carekê ve têtê biderkevtin, ku ew xwe ligel can de bide bihajkirin, ku ew xwe tède bide binaskirin. Ev karê hanê bi carekê ve ji bona hustê Cîhana Cermanî ve hatîye bavêtin.

Destpêka pêşîyî vî karê hanê di nava oldarîyê de têtê bidîtin; ew bi temaşekirinên û bawermendîyên vê bîr û bawerîyê ve bi nala rastîyeke Hebûnê ve têtê biderkevtin, berî ku ew ji bona nasîna vê bawerîya hanê ve bête bigihandin. Di oldarîya Filetîyê de ew bawerîya hanê bi pîrbûn ve bi nala hestyarîyê ve, bi nala wênekirinê ve têtin bikevtin; wetov tède têtê biderkevtin, ku merov bi nala merov ve ji bona kêfdarîya hergavî ve têtê biderkevtin, ew bi babetekî lêbuhurandina Xwedanî, dilovanîya Xwedanî,

guhpedana Xwedanî ve tete biderkevtin – ango ku merov bi carekê ve bi xwedanê hejabûna bêdawî ve tete biderkevtin. Bi nêzîk ve ev bîr û bawerîya hanê tede tete bikevtin, ku di Filetîyê de di rêya Isa de merov bi bawermendîyeke vekirîdar ve ji yekîtiya serûştîya Xwedanî û mirovî tede tete bidîtin: Merov û Yezdan, ji yên ku ew bi hebûyî û xweyîtiyî remanê ve têtin biderkevtin, ew li vir de bi yek ve têtin biderkevtin. Bi regekî din ve ev xwe di çîrokên kevnar de ji gunehkarîyê ve dide bidîtin, ku mar li gora wê de merov nedane bixapandin; jiber ku Xwedê dayîte bigotin: „bîner, Adem bi mîna yekekî ve hatîye bikirin, ew dizane, bê ka çi bi başî vê û bi bed ve tete biderkevtin.“ ew Ligel vê yekîtiya bawerîya xweyîtiyî û ya pêkhatinê de dide bireftarkirin, ev bi rewenda jîrîtiyî kirinê ve û xwe bi derxistinê ve bi nala wekhevîbûnê ve ligel pêkhatinê ve tete biderkevtin. Armanca merovan bi rast û durust ve bi nala berzîrîn pêkhatina başîtiyê de tete biderkevtin. Em jê didin bidîtin, ku wênekirinên oldarîyî û pojinandin ne weha ji hevdû ve bi dûrbûn ve têtin biderkevtin, bi mîna ku merov belê wetov dide bibawerîkirin. Ê ez li ser van wênekirinên hanê didim biaxivtin, da ku em ji ber wan ve nedin bişermezarîkin, tevî ku em pêrejî tede têtin bigirêdan; herger ku em bi serdejî ve têtin biderkevtin – ku em xwe ji bav û kalên xweyî pêşîyî dema Filetîyê ve nadin bişermezarîkirin, ji yên ku wan rêzlêgirtineke weha bilind ji bona van wênekirinan didatin bigirtin.

Ya pêşî tete biderkevtin, ku du zalibûn têtin biderkevtin – yek bi ducarîya pêkhatinê ve, ya ku ew lêbelê êtir bi xwedanê rûçik ve tete biderkevtin, ku ya du zalbûnan nema bêtir ji hevdû ve têtin bikevtin, lêbelê hejîbêtir ew xwe di pêwendîyên xwe de ligel hevdû de didin bipêşvexistin. Hegerjî ku di berê de Stoizmus û Epikureizmus bi serê xwe ve xwe didatin biderxistin – ya ku nayînbûna wan bi gûmankirinê ve dihate biderkevtin – û di dawîya dawî de wehajî di xwe de Hebûna giştîyî herduwan dihate birûdan, weha dê niha ev bêhnên hanê bi mîna zalbûnên cuda ve bêtin bizanîn û ew divên di dijîbûnên xwe de bi nala yekê ve bêtin bidanîn. Li vir de em bi rast û durust ve remana pojinandî, têgihiştinê di nîşankirinên wê de didin bidîtin, ji yên ku ew heryek di zalbûnê de tete bicihkirin û bi rast û durust ve ew ligel hevdû de têtin bipêwendîkirin Weha bi rastî ve em bi xwedanê du remanan ve, remana xweyîtiyî bi nala zanebûnê ve û di pişt re bi remana pêkhatîyî rast û durust; û pêşvexistin, pêkhatina vê bîr û bawerîya hanê ve têtin biderkevtin., ku ev ji bona şiyarbûna remanê ve tete bigihandin. Ma ev bi guhpêdana felsefa nuh ve tete biderkevtin? Ev êtir bi şeweyekî rast û durustî

nîşankirinan ve bi nala li nik Pîrên berê ve têtin biderkevtin. Ev dijbûna hanê, ya ku pê serên rexan têtin bisûtandin, di giringbûna wîyî giştî de tête biderxistin, gelo dijbûn di navbera remankirinê û Hebûnê de, di navbera kesîtyê û pêkhatinê de – ya ku ew di Kirdar de bi xwe ve azadîya xwe careke din di gurovera neçarîtyê de dide bihiştin – di navbera Kirdar û Lêkirdarkirî de, di navbera serûştîyê û can de tête biderkevtin, tanî ku ev bi rast û durust ve bi mîna dawîya serûştîyê ve bi dij ve bête biderkevtin. Daxwaz bi wetov ve tête biderkevtin, ku yekîtya wan di dijbûna wan de pê tête bizanebûn; ev bi bingehê wîyê ku ew di felsefa Filetîyê de hatîye bigeşkirin.

Felsefa Yunanî ne bi lêkêrkirî ve tête biderkevtin, jiber ku ew li ser vê dijbûna di navbera Hebûn û remanê de hejî guhpê nedaye bidan, bi xwejî ve hejî jê re ew nayê biderkevtin. Ev dê bête bifelsefekirin, biremankirin, ew di rêya remankirinan de lê tête bivegerandin; weha ku di remankirinê de mercê bêşiyarbûnê tête bikevtin, ku reman wehajî bi Hebûnê ve tête biderkevtin. Wehajî merov bi pirgî pêpelûkên felsefa Yunanî tête bikin, ya ku ew li ser deqadestpêkirinê de bi mîna felsefa Filetîyê ve bi rawestî ve tête bidiyarkevtin. Em dê li nik Yunanîyan de ne bes tenê Felsefa Sophistsche – Sofistî-, lêbelêjî Akadîmîya nuh û Skeptische –Skeptîşê- bidin bidîtin, ji yên ku ew bi carekê ve rêçê didin bipêkanîn, ku rastî têde xwe nahêle bête binaskirin. Ew dikarin weha wê bi xwe ve bi nala felsefeyên nuhiyî xweyîtyê ve bête biderkevtin, wetov tanî ku hemû nîşankirinên remanê bes bi rengê xweyîtyê ve bêtin biderkevtin, ku têde hejî li ser heyîtyê de hejî nihatiye bicihkirin. Lêbelê di cewherê de cudabûnek di nava destan de tête biderkevtin. Di felsefeyên kevnar de, ji yên ku wan didatin bigotin, em bes û bi tenha ve li ser diyarbûnê de didin bizanîn, ku pêre tevayetî ber lê hatibû bigirtin; ev di pişt de hejî dîtinek, di alîyê din de, têde nedihate bikevtin, ku jê jî divabû bihata bizanîn, lêbelê ne li ser bingehê li berkevtinê de, li ser rengê naskirinê de bête biderkevtin. Ji bona karkirinê ve Akadîmîya nuh û Skeptiker –Dudilîyî – pê dihatin birûniştin, ku divê merov berê xwe ber bi diyarbûnê ve bide bidan. Lêbelê diyarbûn divê bi rêzan û pîvan ve di jîne de bête biwergirtin û ew li vir de ligel de divê bi mafe, rewêşt, liberkevtinê ve (ji bona nimûne jî ve di hunera dermanîtyê de) bête bireftarkirin, ev ne bi zanebûnekê ve li ser Hebûnê ve tête biderkevtin; lêbelê ev bes ku diyarbûn bi bingeh ve hatîye bidanîn. Weha dê ne xweser pêrejî pê bête bigotin, wehajî ku ev bi zanebûnekê ve ji rastîyê ve tête biderkevtin. Bes û bi tenha

ve Xweyîtîyên Nimûnevanên serdema me hêjî bi xwedanên zanebûneke tir ve têtin biderkevtin – Ew bi zanebûnekê ve têtin biderkevtin, ya ku ew ne di rêya remankirinê ve bi têgihîştinê ve tête biderkevtin, ew bi zanebûneke xweserî ve, bawerî ve, temaşekirinê ve bi hogirîya dunyaya din ve (weha Yacobi –Yakobi) tête biderkevtin. Feylesofên kevnar bi xwedanê bîrkirineke wetov ve nedihatî biderkevtin, lêbelê ew bi pîrbûn ve bi carekê ve bi dilbûn û aramîya di wan rastîyên hanê de dihatî biderkevtin, ku bes û bi tenha ve diyarbûn ji bona zanebûnê ve tête biderkevtin. Merov divê di vê guhpêdana hanê de bi rast û dirust ve deqêndîtîna bide bihîmkirin, herger na dê merov di rêya wekhevîna encambûnan de têde bête bikevtin, ku dê merov di wan Feylesofên kevnar de bi carekê ve nîşankirina Xweyîtîya Nuvanan de bide bidîtin. Jiber ku ne li nik bi bêkêrîya felsefekirina kevnar de diyarbûn bi xwe ve bi tevaya dorhêlê ve dihatî biderkevtin, weha gûmankirin li ser remankirinê de bi dijî heyîtiyê ve nedihatî bidîtin.

Serdema nuh bi nala zalbûnê ve bi xwedanê dijîbûna nîşan kirî û pêwendîya cewherî herdu alîyan ve tête biderkevtin. Weha ji bona me ve dijîbûna di navbera hiş û bawerîyê de, di navbera dîtina xwe û rastîya heyî de tête biderkevtin, ya ku ew bi bê hişbûna xwe ve, belê bi xwe ve ligel neguhpêdanê û jêdakevtina bêkarî de li ser wê bi xwe de –bawerîya bi têgihîştina kenîsê ve yanî bawerîya bi têgihîştina serdema nuh ve – ango avêtineke hiş beramberî daxuyanîyeke hundurûyî, rastîya xweserî, cîhanbînî, zikmakî, di xwe de dîtina hestiarîyê de divê bête biwergirtin. Ev zanebûna hanê, ya ku ew divê xwe di pêşî de bide bipêşvexistin, jêre guhpêdaneke taybetî tête biderkevtin, gava ku têde dijîbûna wî bi xwe ve û zanebûn, ya ku ew xwe di xwe de dide bipêşvexistin, pêre tête bipêkhatin. Di herduwan de yekîtiya remankirina xweyîtîyê tête bidanîn – û rastî, heyîti; bes ku ew di durûvê yekem de tête bigotin, ku merovê Serûştî ji rastîyê ve dide bizanîn, bê ku ew çî xweser dide bibawerîkirin, di gava ku ew di durûvê duwem de bi rastî jî ve yekîtiya zanebûnê û rastîyê tête biderkevtin, lêbelê pêrejî, ku Kirdar xwe bi ser xweserbûna şeweyê şiyarbûna hestiarîyê ve dide bibilindkirin û rastîyê di pêşî de di rêya remankirinê de dide bidestxistin.

Armanc wetov tête biderkevtin, ku biserêxwebûnê bi nala can ve, bi nala giştîbûnê ve divê bête biremankirin, ya ku ew bi nala bêdawîbûna başîya têgihîştinê ve di rastîya xwe de di nîşankirinê xwe de azad ji xwe ve dide biberdan, xwe di tevaya wan de dide biderxistin û dide biagehdarîkirin, weha ku ew bi xwe ve pêrejî ji hevdu ve dikarin bêtin bikevtin yanî ku ew

bi dijîhevdu ve didin bikeftûlefkirin; lêbelê weha, ku ev zalbûnên hanê bes û bi tenha ve bi yekekê ve têtin biderkevtin, ew ne bi serê xwe ve (dê ev bes û bi tenha ve bi lêvegerandina me ve bihata biderkevtin), lêbelê bi nala bona xwe ve bi wekhev ve – nişankirinên wê bi cudabûna wê ve ji bona wê bi xwe ve bes û bi tenha ve bi remankirinê ve têtin biderkevtin.

Ji bona me ve di tevayê de du felsefe: felsefa Yunanî û felsefa Cermanî têtin biderkevtin. Li cem ya dawî de divê em zeman bidin bicudakirin, bê ka li kûderê de felsefe bi rast û durust ve bi nala felsefê ve hatîye biderkevtin, û kengîjî pêla pêkhatinê û amadebûnê ji bona serdema nuh ve dayîte bidestpêkirin. Felsefa Cermanî em dikarin di pêşî de pê bidin bidestpêkirin, gava ku ew bi şêweyekî rast û durust ve bi nala felsefê ve têtin biderkevtin. Di navbera pêla pêşî û pêla serdema nuh de bi nala pêla navînî ve ew tirşbûna felsefeyeke nuh têtin biderkevtin, ya ku ew xwe ji alîyekî ve di cewherên kokê de dide bihiştin, ew ne bi duruv ve têtin bigihandin; ji alîyê din ve remankirinan bi nala bes duruv ve bi danîn merckirinên rastîyê ve têtin bipêhatin, tanî ku ew careke din xwe bi nala bingeş û kanîya rastîyê ve dide binaskirin. Mêjûwa felsefê ji bervêjî ve ji bona nava sê pêlan de: felsefa Yunanî, felsefa dema navînî û felsefa serdema nuh têtin biparvekirin; ji ya ku ya pêşî di rêya remanan de bi carekê ve hatîye binîşankirin, ya duwem di cewher û duruvê lêvegerandinê de têtin biderkevtin, lêbelê di ya sêyem de têgihîştin bi bingeş ve têtin bidanîn. Ev divê wetov neyête biliberkevtin, ku ya pêşî bes û bi tenha ve bigir remanan di nava xwe de dide biwergirtin; wehaji ew têgihîştinan û remanan jî dide biwergirtin – wehaji bi mîna ya dawî ve ji remanen rûtî ve, lêbelê ew ji dualîbûnê ve dide bidestpêkirin.

Pêla pêşî: ji demên Thales – Talês (nêzîka 600 berî Zayînê) ve tanî felsefa Aflatonîyî nuh ve (Plotin di sedsalê sêyem de) û pêşkevtina wêyî bêtir û pêkhatina wê (di rêya Proklus de di sedsalê pêncem de), tanî ku hemû felsefe hate bivetemirandin (ev felsefa hanê di pişt re ji bona nava felsefa Filetîye de hate biderkevtin, pir Feylesof di nava Filetîyê de bes û bi tenha ve wan felsefa Afletonîyî nuh bi bingeş ve ji xwe re didatin bidanîn); demek bi nêzîka 1000 salî ve dihate biderkevtin, ya ku dawîya wê ligel barkirina miletan de û ligel awarbûna Şahîşahîya Romanan de bi hev re têtin biderkevtin. Pêla duwem: ew bi serdema navînî ve têtin biderkevtin, li vir de Mamostên Felsefa Xwedanî têtin biderkevtin, bi mêjûyî ve divên Areb û Cihû jî bêtin binavkirin, lêbelê bi pîrbûn ve ev felsefa hanê di nava kenîsa Filetîyê de têtin biderkevtin; ev di demekê de bi nêzîka dirêjîbûna 1000 salî ve têtin biderkevtin.

Pêla sêyem: bi Felsefa Serdema nuh ve têtê biderkevtin, ew ji bona xwe ve di pêşî de ji dema sî salên cengê de ligel Baco –Bako, Jacob –Yakob- û Cartisius –Katsiyos- (ev cudabûne ve ligel Cogito, ergo sum dide bidestpêkirin) hatîye biderkevtin, di demekê de ji cotbûna sedsalan ve têtê bidirêjkin, ev felsefa hanê hêjî bigir bi nuh ve têtê biderkevtin.

2. Kanîyên mêtûwa felsefê

Kanî di vir de bi şeweyekî din ve ne bi nala di mêtûwa siyasî de têtin biderkevtin. Li wir de Nivîsvanên mêtûwê bi kanîyan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew careke din kar û bar û peyvên Kesan bi xwe ve bi kanîyên xwe ve didin bikirin – ji yên ku ew di kokê de ne bi Nivîsvanên mêtûwê ve têtin biderkevtin, lêbelê wan bi rast û durust ve ji destên duwem ve dane biwergirtin. Nivîsvanên mêtûwê kar û bar ji berê ve ji mêtûwê ve, bi reneki wênekirî ve dane bianîn; navê mêtûwê bi du têtîhiştinan ve têtê biderkevtin, ku ew carekê bi kar û baran ve û pêrgîbûnan ve bi xwe ve têtê binavkirin, ji alîyê din ve tanî radeyekû ew di rêya wênekirinan de ji bona wênekirinan ve hatine bipêkhatin. Li nik mêtûwa felsefê de ne Nivîsvanên mêtûwê bi kanîyan ve têtin biderkevtin, lêbelê kar û bar bi xwe ve li ber me de têtin biderkevtin; ev jî bi karên nivîsandinên felsefê ve bi xwe ve têtin biderkevtin. Ev jî bi kanîyên rastî ve têtin biderkevtin; heger ku merov bixwaze bi guhpêdanî ve mêtûwa felsefê bide bixwendekarîkirin, weha divê merov bi xwe ve ji bona ser van kanîyan ve bête biçûyîn. Belê ev karên hanê bi dewlemendbûneke mezin ve têtin biderkevtin, gava ku merov li nik mêtûwa felsefê de bes li cem wan de bide bihiştin. Li nik gelek Feylesofan de bi demê re bi neçarî ve bi giring ve têtê biderkevtin, ku ew bi xwe ve pişta xwe bi Nivîsvanan ve bidin bigirêdan. Lêbelê di hin pêlên demê de, ji yên ku di wan de ji bona me ve kanî nihatine bihiştin, ji bona nimûne ve di felsefa kevnaî Yunanî de, divê em êtir pişta xwe bi rast û durust ve bi Nivîsvanên mêtûwê ve, bi Nivîsvanên yên din ve bidin bigirêdan. Herwehaji pêlên din jî têtin bidîtin, ku ew bi nerx ve têtin biderkevtin, ku yên din Nivîstên feylesofan bi xwe ve dane bixwendin û wan ji bona me ve jê wergirtin dane bidan. Gelekan ji Mamostên Ayînî ve nivîstên ji 16, 24 û 26 Dezînen kaxezan li dû xwe de dane bihiştin; weha divê êtir merov pişta xwe bi ser karê yên din ve bide bigirêdan. Gelek ji nivîstên Feylesofî ve wehaji

bi kê m ve têtin biderkevtin û ew pir bi dujwar jî ve bi best ve têtin bikevtin. Hin ji Feylesofan bi pîrbûn ve bi mêjûvan û Nivîskar ve têtin biderkevtin; weha em dikarin xwe li ser komkirinan de bidin bisînorkirin, ji yê n ku ew di nava wan de têtin bidîtin. Baştirîn nivîstên li ser mêjûwa felsefê de êtir belê bi van ve têtin biderkevtin, ku ez ji bona nêzîkbûnê ve ji bona wergirtinên ji mêjûwa felsefeyî Tennemann ve ji bal A. Wendt ve didim biagehdarikirin, jiber ku ez naxwazim kanîyên bi carekê ve bidim bidan.

1. Yekek ji mêjûwa felsefeyî pêşî, ya ku ew bes û bi tenha ve bi nala pêrabûneke hêja ve têtê biderkevtin, *The History of Philosophy by Thom. Stanley* (London 1655; ed III., 1701. 4) têtê biderkevtin, ji ya ku ew ji bona Latîni ve ji bal Godofr. Olearius. 1711. 4) hatîye biwergirandin. Ev mêjûwa hanê dê nema bi gelekî bêtir ve bête bikarhatin, ew bes û bi tenha ve dibustanên felsefeyî kevnar bi nala rêçikan ve di nava xwe de dide bihilgirtin – bi mîna ku hîç nuhbûnek nihati bû bidîtin. Têde reweşta wênekirina wê demê têtê bicihkirin, ku bes û bi tenha ve felsefa kevnar têtê bidîtin û dema felsefê bi hatina Filetyê ve hatîye bibuhurandin, bi nala ku felsefe bi tişteki girêdayî ve ligel Xwedênenasan de têtê biderkevtin û rastî bes û bi tenha ve xwe ligel Filetyê de dihêle bête bidîtin. Wetov dê cudabûn di nava rastîyê de bête bikirin, bi mîna ku ew dê ji hiştîya serûştîyê ve (felsefên kevnar) û di navera xwe derxistina rastîyê (di Oldarîya Filetyê de) didin biwergirtin; weha di vê de êtir nema bêtir tu felsefe têtê bidîtin. Di dema careke din vejandina zanistîyan de hêjî tu felsefên taybetî bi xwe ve nedihatîn bidîtin. Belê di dema Stanley de; lêbelê Feylesefeyên taybetîyî bi xwe ve hêjî bi genc ve dihatin biderkevtin, bi mîna ku Mîrzayên pîr hêjabûna wetov jê re didatin bikirin, da ku ew wan bi nala hinekî bi taybetî ve bihêlin bêtin biderkevtin.

2. Jo. Jac. Bruckeri *Historia critica philosophiae*, Lipsiae 1742 tanî 1744 di çar perçan de yanî di pênc bergan de di 4 de, di çapa 2 de. Neveguhrtî de, lêbelê bi pêvekirinekê ve bi çapkirineke pir ve 1766–1767, di çar perçan de di şeş Parvekirinên gewre de (Perçê çarem bi du bergan ve dihatê biderkevtin û bergê şeşem bi beşê sînorkirinê ve têtê biderkevtin). Ev bi dîtina dîr ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew ne bi xurûbûn ve ji kanîyan ve hatîye biwergirtin, lêbelê ew ligel lêvegerandinan de li gora moda wê demê de hatîye bitevlihev kirin; ku derxistin bi pileyekî pir bilind ve ne bi xurû ve têtê biderkevtin (ji xwe re li jor de li rûpelê 136 de bide bitemaşekirin). Kirin bi vî şeweyê hanê ve tanî radeyekî ne bi mêjûyî ve têtê biderkevtin; li

tu deran de wehajî bi bêtir ve bi mêjûyî ve bi mîna li nik mêjûwa felsefê de divê bête bikirin. Ev nivîsta hanê weha bi giranbûnekê ve tête biderkevtin. Wergirtinek jê tête biderkevtin: Jo. Jac. Bruckeri Institutiones historiae philosophicae. Usui academicae iuventutis adornatae, Lipsiae 1747, 8; çapa duwem Leipzig 1756; ya sêyem ku ew ji bal Born de hatîye biçavlêdêrikirin, Leipzig 1790, 8.

3. Dietrich Tiedmanans Geist –Dîtriş Tîdmans Gayist- spekulativen Philosophie -Felsefa pojinandî, Marburg 1791-1797; 7 Berg, 8. Mêjuwa siyasî bi berî wê ve hatîye biderkevtin, lêbelê bi bêcan ve ew hatîye bireftarîkirin; zimanê wê bi zifir û xemilandî ve tête biderkevtin. Tevde bi nimûneyeke dilşikestî ve tête biderkevtin, ew bi mîna Pirofîsorekî zanevan ve tête biderkevtin, ji yê ku ew tevaya jîna xwe ligel xwendekarîya felsefa pojinandî de dikare bide bikarkirin û hêjbêtir ku ew hêjî bi carekê ve bi xwedanê tu agehdarîyê ve li ser pojinandinê de nayête biderkevtin. (Gotinên wî li ser Zweibrucker Plato –Tîsvayîbiruker Eflaton- de bi wê pozbilindiyê ve têtin biderkevtin). Ew wergirtinan ji felsefan ve dide biwergirtin, tanî ku ew dihêle bide bipitepitkirin; lêbelê gava ku ew bi pojinandê ve tête bigihandin, ew bi bedbûn ve dide bireftarîkirin, ew dide bidawîkirin û tevî bi gokên pêkhatinên vala ve dide binaskirin: Em bi baştir ve didin bizanîn, ku kara wî di wir de tête biderkevtin, ku wî ji nivîstên pir kêmi sedsalên navînî ve – ji karên veşartîyên û evsanên sedsalên navînî ve xiznên giranbuhayî wergitinan dane biberdestkirin.

4. Joh. Gottlieb Buhle: Nivîsta fêrkirina mêjûwa felsefê û hinek ji wêjeyên rexnetî ji yên wî ve, Göttingen, 1796-1804; 8 perçe, 8. Felsefa kevnar pir bi kêmi ve hatîye bireftarîkirin; çend Buhlê bêtir hate bihatin, weha wî bi dirêjtir ve date binivîsandin. Wî pir wergirtinên baş ji karan ve ji bona nimûne ve ji yên Jodanus Bruno ve date biwergirtin, ji yên ku ew di nivîstxana Göttinger de têtin bidîtin.

5. Wilh. Gottl. Tennemann Mêjûwa Felsefê, Leipzig 1798-1819; 11 perçe, 8. (Heşt perçe, felsefa mamostên Ayînî, bi du bergan ve tête biderkevtin). Li ser Feylesofan de bi dirêjî ve hatîye binivîsandin û bêtir bi başî ve li ser yên serdema nuh de ji yên kevnar de hatîye binivîsandin. Feylesofên serdema nuh wehajî bi hêsantir ve dikarin bêtin bixuyanîkirin, jiber ku merov divê bes û bitenha ve wergirtinekê ji xwe re bide biwergirtin û wê bide biwengerandin, remanên wan ji bona me jî ve bi nêzîktir ve têtin biderkevtin.

Li nik Feylesofên kevnar de bi rengêkî din ve tête biderkevtin, ew li ser deqa destpêkirineke dinîyî têgihîştinê têtin birawestandin; jîbervêjî ve liberkevtinên li ber wan de bi dujwar ve têtin biderkevtin. Weha bi hesanî ve merov kevnariyê bi tiştekiî din ve dide bizîvirandin, ji ya ku ew ji bona me ve bi pircar ve tête biderkevtin; ev ji bona Tenneman ve hate birûkirin, li vêderê de ew bigir bi carekê ve bi bêşûd ve tête biderkevtin. Ji bona nimûne ve li bal Aristo de netêgihîştin weha bi mezin ve tête biderkevtin, ku Tennemann bi servajî vê ve ji bona wî ve pê dide bigirêdan; di rêya wergirtina bi servajîya ji wê ve, ji ya ku Tennemann ji bona Aristo ve dide bidan, merov dîtineke bi rastî ve ji felsefa Aristo ve bi destên xwe ve dide bixistin. Pêre Tennemann weha bi dilsoz ve tête biderkevtin, ku ew wî cihî ji Aristo ve li jêr nivîsandinê ve dide bidanîn, ku ya kokî û ya wergerandî pîr caran xwe bi dijîhev ve didin biderxistin. Tennemann dide bimebestkirin, ku bi cewher ve tête biderkevtin, ku Nivîsvanê mêjûwê bi xwedanê tu felsefê ve nayête biderkevtin. Ew xwe dide bipayekirin, ku ew bi xwedanê tu sustêmê ve nayête biderkevtin; lêbelêjî bi rastî ve ew bi xwedanê yekekê ve tête biderkevtin – ew bi Feylesofekî rexnegîr ve tête biderkevtin. Ew pesnê Feylesofan xwendekariyên wan, hozantîya wan dide bikirin; lêbelê dawî vê şabaşîyê wetov tête biderkevtin, ku ew hemû tevde têtin biserencrakişandin, ku ew hemû bi hev re bi xwedan yek kêmanîyê ve têtin biderkevtin, ku ew hêjî ne bi felsefên Kantî ve têtin biderkevtin, ku ew hêjî li serçavîya zanebûnê de nihatine bilêgerandin, ya ku têde dê encam bihata biderkevtin, ku dê rastî nikaribe bête binaskirin.

Ji Destnivîsê kurtkirî ve em dixwazin jê sisyan bidin bixuyanîkirin: 1. Friedrich –Fridriş- Asts, Kurtîya Bingehiyî Mêjûwa Felsefê; Landshut 1807, 8; Çapa Duwem 1825. Ev bi canekî baştir ve hatîyê binivîsandin, bi pîrbûn ve ew bi şêweyê Felsefa Schellingî –Şilingî- ve hatîye binivîsandin, lêbelê ew hinekî bi tevlihevbûn ve hatîye binivîsandin. Wî hinekî bi şêweyekî bi nav ve di navbera felsefa nimûnetî û remanî de dayîte bicudakirin. 2. Profêsor Wendts (li Göttingen) wergirtinên ji Tennemann ve (Çapa 5, Leipzig 1829. 8.). Serî li merov de tête bisûradin, bê ka çi li vêderê de hemû bi nala felsefê ve, bi bêcudabûn ve, hatîye bidanîn, çi bi giringî ve yanjî bi bêgiringî ve tête biderkevtin. Ev ne bi hêsanî ve tête biderkevtin, bê ka li ser çi bîr û bawerîyê de hatîye bibingehkirin; merov dide biremankirin, ku pêre hinekî nuh, kûr dayîte bicihanîn. Felsefeyên nuhî wisayî bi navkirî ve bi nala kakevîlkan ve serên xwe ji binê erdê ve didin biderxistin. 3. Rixner:

Handbuch –Nivîsta Lêvegerandina- Mêjûwa Felsefê, 3 Berg, Sulzbach 1822-1823, 8. (Çapa başkirîyî Duwem 1829) bi başî ve lê têtê bitemînîkirin; lêbelêjî ez dê nedim bigotin, ku ev hemû daxwazîyên xwestîyên ji mêjûweke Felsefê ve dide bicîanîn. Hin ji alîyên wê ve nikarin bêtin bipesinandin, lêbelê bi başî ve pêvekirinên bi her bergekî ve têtin biderkevtin, ku di wan de cihên kokên bingehî têtin bidan. Cihên helbijartî, bi pîrbûn ve ji Felsefa kevna ve bi kêma ve têtin biderkevtin, ji Feylesofên berî Aflaton ve ne bi pîr ve têtin biderkevtin.

3. Şeweyê reftarîkirina di vê mêjûwa Felsefê de

Ji derveyên mêjûwê ve, ji ya ku ew bi mêjûwa giştî ve têtê bigirêdan, dê ez bes û bi tenha ve can û bîr û bawerîya demê bidim bitengalkirin; herwehaji pêrejî zîneta jîna Feylesofên hêja jî bidim bidiyarkirin. Di lênerîna felsefê de lêbelê bes û bi tenha ve bi carekê ve wan bidin binavûdengkirin, ji yê ku bîr û bawerîyên wan palpêdanek dane bikirin û ji yê ku di rêya wan de Zanistîyê bi berzbûneke bilindtir ve hatîye bigihandin. Weha dê ezê pîr navan ji bona alîyekî de bidim birexkirin, ji yê ku ew ji bona nava Zanevanan ve têtin biwergirtin, lêbelê ji yê ku ew kêma beran di warê felsefê de didin bidan. Mêjûwa berfirehkirina rêyekê, bextên wê, ji ya ku ew bes bi xwedanê rêyêke sînorkirî ve têtê biderkevtin, dê ezê xwe di ser re bi mîna xuyanîkirina tevaya cihanbînîyê ve di bîr û bawerîyêke nîşankirî ve bidim bialîkirin.

Daxwazî bi başî ve têtê bidiyarkirin, ku Nivîsvanekî mêjûwa felsefê bi xwedanê tu sustêmekê ve nayête biderkevtin, neji ku ew bi ya xwe ve têtê bikêrkirin û neji ew ligel bawerîya xwe de li ser de têtê bikevtin. Mêjûwa felsefê belê divê vê bêlayînîtiya hanê pêre bide biderxistin; û ev jî tanî radeyekî têtê biamojkarîkirin, ku bes û bi tenha ve wergirtinan ji felsefê ve bidin bidan. Kî ji tişt ve neyête biliberkevtin, ku ew bi xwedanê tu sustêmê ve nayête biderkevtin, lêbelê ew bi xwedanê zanebûna mêjûwê ve têtê biderkevtin, dê ew bi rast û durust ve bi bêlayînîti ve bide bireftarîkirin. Lêbelê divê di navbera mêjûwa siyasî û mêjûwa felsefê de bête bicudakirin. Heger ku mero v b i rastî v e xwe ligel wê jî d e l i ser d e d î n e bisînorkirin, lêbelê bes û bi tenha ve divê merov dem bi dem ve qonaxan bide bixuyanîkirin: weha merov dikare wê jî bi carekê bi heyîti ve bide

bidîtin, bi vî rengê hanê ve li nik Epopee Homorî de; wehajî li Herodot û Thukydidés de têtê biderkevtin. Ew bi mîna merovên azad ve cîhana heyî bi azadî ve ji xwe re dihêlin bête bigirawkirin, wan ji yên xwe ve tiştêk û neji tu pêrabûn pêve dane biservekirin, ji yên ku ew didin bixuyanîkirin, wan ew ji bona ber kursîya dadwerîkirina xwe ve dane birakişandin û ew dane bidadwerîkirin.

Belê wehajî mêtûwa siyasî ji bona xwe ve pêrejî armancekê têtê dide bidanîn. Weha li cem Livius –Livyus- de desthilatîya Roma bi bingehe serekî ve têtê biderkevtin. Em di mêtûwa wî de berzbûna Roma didin bidîtin, li ber xwe de dide bidan û desthilatîya xwe bicihanîn; armanaca giştî di Roma de têtê biderkevtin, di firehkirina desthilatîya wê de, di pêkanîna destûra wê de ûhd têtê biderkevtin: weha bi xwe ve xwe ji bona nava mêtûwa felsefê de dide bixistin, ya ku ew ji bona xwe ve pêşkevtina hîş bi armanc ve dide bikirin, ev bi tu armanca bêgane ve nayête biderkevtin, ji ya ku em divê ji bona nava wêna ve bidin biavêtin; ev bi xwe ve bi tişt ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew li vêderê de giştî bi mîna bingehyê ve dide bidanîn, weha ew bi nala armancê ve têtê bidiyarkirin, wetov ew xwe bi xwe ve pêkhatinên yekayekan û gewdan dide biberamberîhevkirin. Jibervêjî ve heger ku mêtûwa felsefê kirinên mêtûwê divê bide bilivandin, wehajî belê pîrsa pêşî têtê biderkevtin, êtir çî bi kirineke felsefê ve têtê biderkevtin, ma gelo hinek bi felsefê ve yanjî na têtê biderkevtin. Di mêtûwa derveyî de hemû bi kirinê ve têtê biderkevtin – bi rastî ve ya giring û negiring têtê bidîtin-, lêbelê kirin

bi wênekirin xweser ve ji bona nava wêna ve hatîye bixistin; ne wetov di felsefê de têtê biderkevtin. Jibervêjî ve mêtûwa felsefê tanî radeyekî nikare bi bê dadkirina Nivîsvanê mêtûwê ve bête bikarhatin.

Felsefa Rojhilatî

Ya pêşî bi navkirina felsefa Rojhilatî ve têtê biderkevtin. Lêbelê ew ji bona nava laş û berên temaşekirinên me ve nayête bikevtin; ew bes û bi tenha ve bi yekeke pêşî ve têtê biderkevtin, ji ya ku em bes û bi tenha ve li ser de dixwazin bidin biaxivtin û jê dixwazin berpirsîyarîyê bidin biderxistin, çima em naxwazin xwe niha ligel de bidin bikaranîn û ew bi çi pêwendîyê ve ligel remankirinê de, ligel felsefa bi rastî ve têtê birawestandin. Divê em, gava ku em li ser felsefa Rojhilat de didin biaxivtin, li ser felsefê de bidin biaxivtin; lêbelê di vê guhpêdana hanê de divê bête birûnkirin, ya ku em bi felsefa rojhilat ve didin binavkirin, ku ev bi pir dûrbûn ve bi carekê ve bi şeweyê wênekirinên oldarîyên rojhilatî ve têtê biderkevtin – ji ya ku ew bi cîhanbîneke oldarî ve, ji ya ku ew jêre pir bi nêzik ve têtê biderkevtin, ji bona felsefê ve têtê biwergirtin. Me li ser pêkhatinê de dayête bibiryarkirin, ji ya ku têde rastî rengê oldarîyê dide biwergirtin, ya ku ew wê di rêya remankirinan de di felsefê de ji xwe re dide biwergirtin. Felsefa rojhilatî bi felsefa oldarî ve têtê biderkevtin; divê ji bona vê ve bi guh ve bête bidan, çima ev jêre bi nêzik ve têtê bikevtin, ku wênekirinên oldarîyên rojhilatî wehaji bi nala felsefê ve divên li wan de bêtin bitemaşekirin.

Li cem oldarîyên Romanî, Yunanî û Filetîyê de em bi kêmbûn ve li ser felsefê de didin biremankirin; ew bi kêmbûn ve li gorê de têtin biderkevtin. Xwedanên Yunanî û Romanî bi gewdeyên ji bona xwe ve, wehaji Isa û Xwedanê Cuhan jî têtin biderkevtin. Em divên li vir de bi tevayî ve bêtin birawestandin, ku em li wan de nepêrejî bi felsefekirinê ve divê bidin bitemaşekirin; û dê ev bi xwe jî ve bi karekî xwe ve bête biderkevtin, ku van evsanên hanê yanjî gewdeyên filetîyê di pêşî de divê bidin biderxistin û wan ji bona felsefekirinê ve divê bidin biveguhestin. Li nik oldarîya rojhilatî de bi dijî vê ve dê em bi pirbûn ve xweser li ser wênekirinên felsefê de bêtin bibîrxistin, ev jî bi nêziktir ve têtê biderkevtin. Cudabûn ji vê ve êtir di vir de têtê bibingehkirin: Bîr û bawerîya azadîya Kesitîyê di perçên yunanîyê de û hêjbêtir di yên Filetîyê de têtin biberzkirin. Xwedanên Yunanî jibervêjî ve pêrejî bi kesîtîkirinê ve, di gewdeyê Neferan de, têtin bixuyanîkirin. Bi dijî vê ve têde bêhna xweyîyê ve, bi mîna di Rojhilat de, nayête biberzkirin, ku wênekirinên oldarîyê têde nayêtin bikesîtîkirin, lêbelê ew bi

xwedanêrûçikên giştîyî wênekirin ve têtin biderkevtin, ku ew vêca bi nala wênekirinên felsefî ve, remamkirinên felsefî ve têtin bidiyarkirin; jiber ku ew di perçê giştîbûnê de têtin biderkevtin û ew bi xwedanê giranbûna bêtir ve di giştîbûnê de têtin biderkevtin. Bi rastî jî ve ew bi xwedanê gewdeyên kesîfyan ve, bi mîna Brahma, Wischnu –Vişnû-, Schiva-Şiva ve, têtin biderkevtin; lêbelê kesîfya wan bes û bi tenha ve bi tenikbûn ve têtê biderkevtin- wehajî bi pirtir ve, gava ku merov dide bibawerîkirin, ku merov ligel merovên bi gewdan ve dide bireftarîkirin, ji yê ku merov wan pêrejî careke din dide biwindakirin û wan bi bêpîvan ve dide bifirehkirin. Kesîfî bi hîm ve nayête biderkevtin, jiber ku ew bi kêmbûna azadîyê ve têtê biderkevtin; li kûderê de wênekirinên giştî bi kesîfî jî ve bêtin bipêkhatin, wehajî ev bes û bi tenha ve bi renekî tenik ve têtê biderkevtin.

Ev bi bingehe serekî ve têtê biderkevtin, bêçima wênekirinên rojhilatî ji bona me ve pêre bi nala remankirinên felsefê ve têtin bidiyarkirin. Bi mîna ku me li nik Yunaniyan de ji Uranosekî, Kronosekî ve – di dema wan de, belêjî di berê de wan dayîte bikesîfîkirin -, dayîte bibihîstin: weha em li nik Farisan de Zervane Akerene didin bidîtin, lêbelê ev bi dema nesînorkî ve têtê biderkevtin. Em Hurmuz û Ahriman bi carekê ve bi nala Şahrezayên giştîyî wênekirin ve didin bidîtin; ew bi nala bîr û bawerîyên giştî ve têtin bixuyanîkirin, ji yê ku ew weha bi merivê ligel felsefê de bi diyar ve têtin biderkevtin yanjî bi xwe jî ve bi nala felsefekirinê ve têtin bixuyanîkirin. Peyva felsefa rojhilat bi taybetî ve dê ji bona wê pêlê ve bête bikarhatin, gava ku vê temaşekirina mezinî giştîyî rojhilatî li welatên Rojavayî de – welatên sînorkî, pîvandî - date bikêrkirin, li cihê ku can bi bêtirbûn ve bi xweyîtibûn ve têtê biderkevtin. Nemaze di sedsalên pêşîyî Filetîyê de – pêleke pir giring – van temaşekirinên mezinî rojhilatî xwe ji bona nava welatên rojava ve ji bona nava Italya ve datin biavêtin; û wan di felsefa gnostisch –genostî de bi bê pîvan ve bi kêrkirina xwe ve – bi canê Rojhilatî ve - dane bidestpêkirin, tanî ku ew di kenîsê de careke din pê hate bigihaştin, ku ew ji xwe re pîrbûna giranîyê bide bîstandin û weha ew Xwedanîyê bi hîmkirî ve bide binîşankirin.

Weha ev bi deqekê ve bi vê mayîna rûçikê giştî ve têtê biderkevtin: ji yê ku bingehe wî di rûçika rojhilat de têtê biderkevtin. Yê duwem êtir bi navroka nêzîkî oldarîya rojhilatî ve têtê biderkevtin. Xwedan, Hebûna ji bona xwe ve bi xwe ve, bi mayîn ve di rojhilat de bi bêtir ve di rûçikê giştî de têtê biderkevtin, wehajî bi mîna pêwendîya kesan pêre têtê biderkevtin. Di

oldarîyên rojhilatî de pêwendîya serokî bi vê ve tête biderkevtin, ku pêkhatinek bi wetov ve bes û bi tenha ve bi rastî ve tête biderkevtin û kes bi xwedanê hîç nerxekî ve di xwe de nayête biderkevtin û nikare jî bi destên xwe ve bide bixistin, tanî ku ew xwe bi dijî xwe ve ji bona xwe ve bide bireftarkirin, ew dikare bi pîrbûn ve bes û bi tenha ve bi xwedan nerx ve di rêya kevtina ligel vê pêkhatina hanê de bête biderkevtin. Li kûderê de ew tête bidawîkirin, ku ew nema dikare bi nala kirdar ve bête biderkevtin, ew ji bona bêhişbûnê ve tête biwindakirin. Ev bi pêwendîya bingehî ve di oldarîyên rojhilatî de tête biderkevtin. Di oldarîyên yunanî û filetîyê de kirdar bi dijî vê ve xwe bi azad ve dide bizanîn û ew dixwaze wetov jî bête bîmayîn. Gava ku weha kes xwe ji xwe ve dide biçirandin, da ku ew ji bona xwe ve bête bîmayîn, êtir ev belê bi dûrtir ve bi dujwartir ve tête biderkevtin, ku remankirin xwe ji nava lepê vê kesîyê ve dide biderxistin û ew xwe dide bipêkanîn. Deqa bilindî bi serê xwe ve ji ya azadîya yunanîyî kesî ve, ev şadîya hanê, jîyana xweşîyê karê remanê dide bidujwarkirin: ku giştîbûnê bikaribe bide bicîhanîn. Bi dijî vê ve di rojhilat de ji berê ve di oldaryê de pêkhatîbûn ji bona xwe ve bi hoyên bingehî ve tête biderkevtin, Cewher (û bêmafêbûn, bêhişbûna kes xweser ligel vê de tête bibestandin); û ev pêkhatîya hanê belê bi remanê felsefî ve tête biderkevtin. Wehajî nayînkirina bidawîkirinê bi berdest ve tête biderkevtin, lêbelê ew wisa tête biderkevtin, ku kes bes û bi tenha ve ji bona azadîya xwe di vê yekitiya hanê de ligel pêkhatinê de tête bigihandin. Wetov tanî ku canê rojhilatî bi vegerandinê ve, bi şiyarbûnê ve ji bona cudabûnê ve di rêya remankirinan de ji bona nîşankirina van bîr û bawerîyan ve tête bigihandin: êtir weha rûçikên wetov, wênekirinên nîşankirî ne bi yekbûn ve ligel pêkhatinê de têtin birawestandin. Yan yê heyî bi wêrankirina hemûyî taybetî ve tête biderkevtin, ya ku ew bi bêpîvan – payebûna rojhilatî ve tête biderkevtin; yanjî tanî ku ew wehajî nîşankirinê bi danîna ji bona xwe ve dikare pê bête birûniştin, weha ev bi zuhabûnekê ve, bi liberkevtinekê ve, bi bêcanîyekê ve tête biderkevtin, ya ku ew nikare têgihîştina ponijandî di nava xwe de bide bihilanîn. Ji bona rastîyê ve ev dawîbûna hanê dikare bes û bi tenha ve bi nala dakevtinê ve ji bona pêkhatinê ve bête biderkevtin; ji yê ku ew jê bicudabûn ve dê bête bi danîn, ev jî pir bi kêmbûn ve tête biderkevtin. Em jîbervêjî ve bes û bi tenha ve liberkevtina zuhakirî li cem Rojhilatîyan de, bes peyvan ji nîşankirinan ve, Logekî bê nafk didin bidftin. Wetovjî bi mîna ku di perstkirinên wan ve tête biderkevtin: Di berjêrkirina bîrwerîkirina

pojinandina wan de û di pişt re jimareke gewre ji ahengan ve – ji pêrabûnên oldarî ve, û ji alfyên din ve bi payebûna bêpîvan ve tête biderkevtin, ku tête hemû tête biwindakirin.

Weha êtir bi du milletên rojhilatî ve têtin biderkevtin, ji yên ku ez dixwazim wan bidim bibîrxistin: Çînî û Hindî.

A. Felsefa Çînî

Li nik çînîyan de wetov jî li nik Hindîyan de bi vê ve têtê biderkevtin, ku ew pir bi navekî gewre û zanebûnê ve têtin biderkevtin, lêbelê bi vê ve wehajî bi mîna jimareke pir ve ji mejûwa wan ve ûhd wan xwe di rêya zanebûneke baştir ve gelekî dane biberjêrkirin. Zanebûna wanî mezin bi oldaryê, zanistîyê, serpereştîya dewletê, xweşxuanîyê, teknîka ji hûneran ve, bazirganîyê ûhd ve têtê bigirêdan. Lêbelê gava ku merov destûra dewleta Çînî ligel yekeke Ewropî de bide biwekhevkin, weha ev bes û bi tenha ve di dîtineke durûvî de dikare bête bikirin; navrok bi gelekî ve bi cudabûn ve têtê biderkevtin. Wehajî ev têtê biderkevtin, gava ku merov xweşxuanîya Hindî ligel ya Ewropî dide biwekhevkin. Bi rastî ve ew pir bi xemilandî, dewlemend û zanebûn ve bi mîna miletekî ve têtê biderkevtin: navroka kevnarî xweşxuanîya rojhilat, bes bi nala yarîkirina nigaşîyê ve lê têtê bitemaşekirin, ji vî alîyê hanê de pir bi çurûsandî ve têtê bidiyarkirin, lêbelê di xweşxuanîyê de giringbûna navrokê têtê bijimartin, di wê çaxê de êtir dê guh pê bête bidan. Bi xwe jî ve xweşxuanîya Homer –Homêr- jî ji bona me ve ne bi giring ve têtê biderkevtin; jibervêjî ve xweşxuanîyeke wetov nikare li nik me de bête bipeydabûn; ev jî ne jiber kêmbûna Hozantîyê ve têtê biderkevtin, belê hozanên wetov mezin jî têtin bidîtin, lêbelê navrok nikare bi navroka me ve bête biderkevtin. Wehajî xweşxuanîya Hindî, Rojhilatî dikare li gora durûvê xwe de zor bi pêşkevtî ve bête biderkevtin, lêbelê navrok di nava sînorekî nîşankirî ve têtê bimayîn û ew nikare ji bona me ve bête bitêrkirin. Li cem damûdestgehên mafebûnê, destûra dewletê ûhd. de xweser merov dide bihestyarîkirin, hegerjî ku ew wehajî bi sorbûn ve bi durûv ve têtin bipêkhatin, wehajî ew nikarin li nik me de bêtin bicihanîn, jiber ku ew ji bona me ve bi kêfa me ve nayên biderkevtin, jiber ku ew ji dêlva bi mafê ve bi bêtir ve ew bi zordarlêkirineke mafê ve têtin biderkevtin. Ev di pêşî de bi bîrxistineke giştî ve di dîtineke wetovîyî wekhevûnê de têtê biderkevtin, tanî ku merov xwe di rêya durûv de dihêle bête bikorkirin, gava ku merov wan ligel yên xwe de bidin biwekhevkin yanjî hêjîbêtir wan di ser yên xwe re bidin bigirtin.

Ya pêşî li cem Çînîyan de bi bîrxistinê vê Rêya Kon-fut-see –Konfoşyos¹, 500 salî berî Isa ve tête biderkevtin. Di dema jîna wî de Felsefa Konfuzius – Kontzyos- navûdengê mezî ji xwe re date bigirtin. Ev bi felsefa sincî ve tête biderkevtin. Nivîstên wî li nik Çînîyan de bi perestirîn ve têtin biderkevtin. Wî nivîstên bingehî û bi taybetî ve ji yên mêjûyî ve dane biliberxistin. Karên wîyî din bi felsefê ve têtin bigirêdan, ew jî bi xwe jî ve bi liberkevtinên karên kevnarî reweştî ve têtin biderkevtin. Xwendina wînayî sincî ew têde deha bi navûdengtir ve date biderxistin; ew bi desthilatî ve li nik Çînîyan de tête biderkevtin. Pesindana jîna wîna di rêya Keşên Firensî de ji karên kokîyî Çînî de hatin biwergerandin. Li gora vêna de ew bigir di wê dema Thales de bi xwe jî ve hatîye bijîyandin. Ew pir bi demeke dirêj ve bi Wezîr ve dihate biderkevtin, êtir di pişt re ew ber bi bîntengbûnê ve hate bikevtin, wî karmendîya xwe date bidorandin û ew di nava hevalên xwe de bi felsefekirinê ve hate bijîyandin, lêbelêjî pir caranjî hêvîya amojkarîyê jê dihate bîkirin. Di nava lepên me de ji peyvên Konfoşyos ve ligel Şagirtên wê de têtin biderkevtin, di wan de sincîya gelêrîtî tête biderkevtin, em van li herderê de, li nik her miletekî de û bi baştir ve didin bidîtin, ew ne pir bi baştir ve têtin biderkevtin. Konfoşyos bi Şahrezakî cîhanîyî karkerî ve dihate biderkevtin, felesefa pojinandî tanî radeyekî xwe ligel wê de nade bidîtin - bes û bi tenha ve rêyên qencîyî, jêhatîbûnê û sincîyê têde têtin bidîtin, lêbelê têde em nikarin taybetîbûnê jê bidin bîdestxistin. Cicero de officiis – nivîsteke amojgarîyî sincî- ji bona me ve bi bêtir û baştir ve ji hemû nivîstên Konfoşyos ve dide bidan. Ji karên wîyî kokî ve merov dikare bide bîdadwerîkirin, ku dê ew ji bona binavûbanga Konfoşyos bi baştir ve bihatana biderkevtin, heger ku ew ne hatibana biwergerandin².

Zîneteke duem divê bête bibîrxistin, ku Çînîyan jî xwe ligel remanên rûtkirî de, ligel rûçikên xurû de dane bimijûlkirin. Nivîsta kevnar Y-king (nivîsta Bîrûbawerîyan) li vêderê de bi nala bingeh ve dide bikarkirin, ew Şahrezatîya Çînîyan di nava xwe de dide bihilgirtin, û koka wê ji bona Fohî ve tête binivîsandin. Çîrok, ya ku ew ji wî ve li wêderê de tête bidîtin, bi carekê ve ji bona evsanê û çîvanokan ve tête biçûyîn, ew bi hîçûpûç ve tête

¹ Kon-fut-see, Kung-fu-tsi: Konfoşyos 551-479 berî zayîne. Cuma

² Confucius. Sinarum philosophus. S. scientia Sinensis Latine exposita studio et opera Prosperi Jounetra, Herdrich, Rougemont, Coupet, PP. S. J. Paris 1687, fol. mehr eine Paraphrase als eine Übersetzung.

biderkevtin. Bi bingehî ve tête biderkevtin, ku ji bona wî ve dozandina depekê ligel neqşên taybetî, gewdên (Ho-tu) de tête binivîsandin, ji yên ku wî ew li ser piştta hespekî dêw ve daye bidîtin, gava ku wî xwe ji nava ava çem ve date biberzkirin¹. Ew xêzên di tenişt û serhev re di nava xwe de dide biwergir, ev bi durujman ve têtin biderkevtin, ew tanî radeyekî bi xwedanê giringbûnekê ve têtin biderkevtin; û Çînî didin bigotin, ku ev xêzên hanê bi bingehê tîpên wan ve û wehaji pêrejî bi felsefekirina wan ve têtin biderkevtin. Ev giringbûnên hanê bi carekê ve bi rûçikên rûti ve têtin biderkevtin û pêrejî ew bi nîşankirinên liberkevtinên teniktirîn ve têtin biderkevtin. Tevlivêjî de divê guhdan pê bête bidan, ku remanên xurû jî ji bona şiyarbûnê ve dane bigihandin; lêbelê ew bi vê ve ne bi dûrbûn ve hatin biçûyîn; ev bes û bi tenha ve li nikteniktirîn remanan de hate bimayîn. Ew bi rastî ve dê bi rastkirinê ve bêtin biderkevtin, lêbelê ew divê rastikirina hanê de nayêtin biliberkevtin û ew ne bi pojinandî ve lêdidin bitemaşekirin, lêbelê ew wan ji wênekirina reweştên sade ve didin biwergirtin û di piştî lênerînê de êtir ew li ser hestyariya reweştî ve jê didin biaxivtin; weha ku di vê helbijartina bîr û baweriya rastkirî de ne têgihîştineke qencî giştîyî serûştîyê yanjî desthilatîyên canî tede dikarin bêtin bidîtin. Jiber çavên hoyan vê ez dixwazim bi nêzîktir ve li ser vî bingehê hanê de bêtin biçûyîn. Du gewdên bingehî bi weha mezin ve bi mîna xêzeke dirêjî (Xêzek dirêj, Yang) ve têtin biderkevtin û du xêzên şikestîyî bi mîna dirêjbûna xêza pêşî ve (du xêzên kurt, Yun): ya pêşî bi başîtiya bi carekê ve, bi bav ve, bi nêr ve, bi yekîtiyê ve, bi mîna li nik Pythagoräern – Pêtagorîyan – de, ya ku ew erîbûnê dide biderxistin, ya duwem nebaşîtiyê, dê, jiniîtiyê, dudutiîyê, nayîne dide biderxistin. Ev neqşên hanê pir bi berz ve têtin bihêjakirin: ew bi bîr û baweriye tîştan ve têtin biderkevtin. Ew dê hêjbêtir ligel hevdû de bêtin bibestandin, di pêşî de dudu; weha çar gewde têtin bidurutskirin:(du dirêj li jor û jêr de), (du kurt li jor de, yekekî dirêj li xwar de, du xêzên kurt li jor û jêr de, Yangê mezin, Yangê biçûk, Yinê biçûk, Yinê mezin. Giringbûna van çar wêneyên hanê bi madê ve û bi başîtiyê ve û ne bi başîtiyê ve tête biderkevtin. Du Yang bi başîtiya bi carekê ve bi made ve tête biderkevtin û bi rastî ve ew bi nîşankirina pêşî ve ji xort û xurt ve tête biderkevtin; yê duwem bi wê madê bi xwe ve tête biderkevtin, lêbelê ew bi nala pir bêhêz ve tête biderkevtin. Wêneyê sêyem û çarem, ji yên ku Yin wan dide

¹ Mémoires concernant les Chinois (Paris 1776 sqq.): Tom. II, p.1-364, Antiquité par le Père Amiot (p. 20, 54 ect.).

bibingehkirin, bi mada ne başîfîya bi carekê ve tète biderkevtin, ji yên ku ew carekê din du nîşankirinan ji xortbûn û pîrbûnê ve, ji xurtbûn û lawazîyê ve dide biderxistin.

Ev xêzên hanê hêjî bi sêyem ve dê ligel hevdû de bêtin bibestandin; wetov heşt gewde têtin bipêkhatin, ev bi Kua ve têtin binavkirin: Sê carî dirêj li ser hev de, du carî kurt li jor de û carekê dirêj li navînî û jêrî de, carekê dirêj li jor de û li jêr de û di du carî kurt di navînîyê de, du carî kurt li jor û navînîyê de û carekê dirêj li jêr de, du carî dirêj li jor û navînîyê de û du carî kurt li jêr de, du carî kurt li jor de, carekê dirêj li navînîyê de, du carî kurt li jêr de, carekê dirêj li jor de, du carî kurt li navînîyê û jêr de, du carî kurt li jor de, li navînîyê ve û li jêr de. (Hêjîbêtir çarcarî bestandin ev xêzên hanê 64 gewdan didin bidan, ji yên ku Çînî wan ji bona koka hemû rûçikên xwe ve didin bidanîn, di gava ku merov ji bona van xêzên rastî hanê ve xêzên daxistî û xuwarîrî di semtên cudan de pêve dide biservekirin.) Ez dê bixwazim giringbûna van Kua bidim bidan, da ku ez bidim bixuyanîkirin, bê ka ew çend bi xavî ve têtin biderkevtin. Neqşa pêşî, ji ya ku ew Yangê mezin û Yang di xwe de dide bihilgirtin, bi esman (Kein) ve tète biderkevtin, ji yê ku ew di tevaya valabûna esman de tète biderbasbûn. (Esman li nik Çînîyan de bi bilindtirîn ve tète biderkevtin; û şerekî mezin di nava Keşên rêkirî de hate bivêkevtin, ma divê ku ew Xwedanê Filetîyê bi Kein ve yanjî na bidin binavkirin.) Neqşa duwem bi ava xurû (Tui) ve tète biderkevtin, ya sêyem bi agirê xurû (Li) ve tète biderkevtin, ya çarem bi tavê (Tschin) ve tète biderkevtin, ya pîncem bi ba (Suin) ve tète biderkevtin, ya şeşem bi ava giştî (Kann) ve tète biderkevtin, ya heftem bi çîyan (Ken) ve tète biderkevtin, ya heştam bi erdê (Kuen) ve tète biderkevtin. Em dê esman, tavê, ba û çîyan ne di wekhevbûna xêzê de bidin bidanîn. Weha li vir de merov dikare pêkhatina felsefeyekê ji hemû tiştan ve ji van remankirinên rûtî ve ji ya yekîfîya rûtî û dudubûnê de bide bidîtin. Jiber ku hemû durujm bi kar ve têtin biderkevtin, ku ew remanan bidin bixuyanîkirin û bîr û bawerîyan bidin bişiyarkirin, belê ku ew wehajî ji berê ve dihatin bidîtin. Weha merov ligel remanan de dide bidestpêkirin, wetov merov ji nava çîyan ve dide biçûyîn; wetov jî ligel felsefekirinê de pêrejî tète bidawîkirin¹.

¹ Windischmann: Die Philosophie im Fortgang der Weltgeschichte, Bd. I, S. 157. „In betreff dieses nun entwickelten durchgängigen Ineinandergreifens aller Kua im ganzen

Di Schuking –Şuking- jî de beşek li ser şarezatîyên Çînîyan de tête biderkevtin, ku têde pênc perçe têtin biderkevtin, ku ji wan ve hemû têtin bikirin: Agir; Av, Dar, Mêtal, Erd. Ev bi rengîn ve di navahevdu de têtin bipêkhatin. Rêzana pêşîyî qanûnê di Şchuking de tête biderkevtin, ku divê merov her pênc perçan bide binavkirin, ya duwem guhpêdana li ser de divê bête biderkevtin¹. Wehajî vê jî dê em bi kêmanî ve bi nala bîr û bawerîyê ve bihêlin bête biderkevtin. Rûtbûna giştî weha li nik Çînîyan de ji bona ser rastkirinê de tête biçûyîn, tevî ku ew jî bes û bi tenha ve li gora rêxistina derveyî de û bê hinekî ji hiş ve ji xwe re bide biwergirtin. Ev bi bingehe hemû şarezatî û xwendekarîya Çînîyan ve tête biderkevtin.

Di pişt re jî de lêbelê hêjî Rêçeke bi taybetî ve tête bidîtin, ji yên ku ew Tao-see, ji yên ku hevalbendên wan ne bi Mandarinen –Manderînan- û nejî bi oldarîya dewletê ve têtin bigirêdan, nejî bi Buddisten – Budîyan -, nejî bi oldarîya Lamayî ve têtin bigirêdan. Xwedîyê pêşîyî vê felsefa hanê û pêrejî pê bi nêzik ve bi girêdana şeweyê jînê ve bi Lao –Tasö Tasu- ve tête biderkevtin, (ji yê ku ew di dawîya sedsalên heftên berî zayînê de hatîye bizayîn) û ew bi pîrtir ve ji Konfoşyos ve tête biderkevtin, ji yê ku ew bi şarezatîya siyasî ve dihate biderkevtin û Konfoşyos ji bona nik wî ve dihate biçûyîn û ji xwe re jê amojgarî didatin biwergirtin Nivîsta Lao –Tsö, Tao-King bi rastî ve ew ne bi Kinga Taybetî jî ve tête bijimarin, nejî ew zalbûna wî jî ji xwe re dide biwergirtin; lêbelê tevlivêjî de ew bi karê bingehe ve li nik Tao-seeîyan (Hevalbendên Hiş şeweyê jîyana wan, Tao-Tao: berê wan, qanûna hiştîyê) de tête biderkevtin. Jîna xwe ew ji bona xwendekarîya hişbûnê ve didin bitirxankirin û di pişt re didin bigirawkirin, yê ku ew, ji yê ku ew hişbûnê ji koka wê ve dide binaskirin, tevaya zanistîyê, giştîbûna dermandarîyê û başîtyê ji xwe re dide bimaldarîkirin – wî ji xwe re deshilatdarîyêke di ser serûştîyê de dayîte biwergirtin, wî xwe ji bona bihuştê ve dayîte bibilindkirin, ku ew dikare bête bifirandin û ew nayête bimirin².

Kreislauf sagte Konfuzius (in einem Kommentar über Y-King) ausdrücklich“ usf.; nicht ein Funke von begriff ist darin.

¹ Windischmann, a. a. O., S. 125

² Mémoire sur la vie et les opinions de Lao-Tseu, par Abel Remusat, Paris 1823; p. 18 sqq.; Extraît d'une lettre de Mr. Amiot, 16 Octobre 1787, de Peking (Mémoires concernant les Chinois, T. XV), p. 208 sqq.

Ji Lao-Tsö ve bi xwe ve hevalbendên wî didin bigotin, ku ew bi Buddha - Buda- ve tête biderkevtin, ji yê ku ew bi nala merov ve hergav bi Xwedayê hebûyî ve tête biderkevtin. Nivîsta wîyî serekî hêjî li nik me de tête bipey dakirin û ew li vîyena de hatîye biwergerandin; min bi xwe jî ve ew dayîte bixwendin. Cihekî serokî jê bi taybetî ve bi pîrbûn ve tête biwergirtin: „Bi Bênav ve Tao bi bîr û bawerîya esman û erdê ve tête biderkevtin; ligel nav de ew bi dêya gerdûnê¹ ve tête biderkevtin. Bi dildarî ve merov wê bes û bi tenha ve di zîmeta nedawîbûnê de dide bitemaşekirin; kî wê dixwaze bide binaskirin, divê ew bi bê dildarî ve bête biderkevtin?“ Abel Remusat dide bigotin, bi baştirîn ve dê ew xwe bi yûnanî ve bihêle bide bipeyîvandin: Gotinek Yunanî². Lêbelê em çî ji vê hemû ve bi fêrkirin ve didin bidîtin?

Cihê bi navûdeng ve, ji yê ku ew ji bal kevnaran ve pircarî hatîye biwergirtin, bi vê ve tête biderkevtin: „Gerdûn xwe li ser bîr û bawerîyeke tarî de dide bibingehkirin; gerdûn bîr û bawerîya ronahîyê ji xwe re dide biwergirtin“ – yanjî wehajî: ew ji bal esman de tête bidorhêlkin; weha merov dikare wê bide bizezîvirandin, jiber ku di zimanê Çînî de tu nîşana Kasus –tewandî- nayête bidîtin, lêbelê bi pîrbûn ve bes gotin li tenîştî hevdu de têtin birawestandin³.

Di cihekî din de “ ji yê ku hûn lê didin bitemaşekirin û lêbelê hûn wî nadin bidîtin, ew xwe bi I ve dide binavkirin; ew bi Hi ve tête binavkirin; tu bi dest ve lê tête bigerandin û tu pê nayête bigihandin – û navê wî bi Wie ve tête biderkevtin. Tu ji bona pêşîya wî ve tête biçûyîn û tu bedena wî nade bidîtin; tu li pişt wî de tête biçûyîn û tu piştî wî nade bidîtin. “Ev cudabûnên hanê „bi hevgerêdanên hêşbûnê ve“ têtin binavkirin“. Bi serûştî ve di danîna vî cihê hanê de merov ji bona –Gotina yunanî⁴ ve û ji bona navê Patîşahê Efrîqî Juba ve, wehajî ji bona Jövis ve xwestîye bide bibîrxistin. Ev I-Hi-Wie yanjî I-H-W hêjîbêtir jêrbûneke bi carekî ve didin bitêgihîştandin û tiştêkî jî nadin biderxistin: Berztirîn, dawîtirîn, kok, pêşî, koka hemû tiştan bi hîçbûnê ve, bi valabûnê ve, bi carekê ve bi nenîşankirî ve (bi rûtbûna giştî ve) tête biderkevtin; wehajî Tao bi hiş ve tête binavkirin. Gava ku Yunanî

¹ Universum: Gerdûn, Universum

² Jiber nebûna tîpên yunani ve di kompiyutera de min nikarî bû ew gotin bide binivîsandin. Cuma

³ Abel Remusat, I.c., p. 31 sqq.; Lettère sur les caractères des Chinois (Mémoires concernant les Chinois, T. I), p. 229 sqq.

⁴ Min nikarubû ew jiber nebûna tîpên yunanî ve bida binivîsandin. Cuma

dibêjin, bi carekê ve bi yekekê ve têtê biderkevtin – yanjî yên nuh dibêjin, ku ew bi bilindtirîn jîndar ve têtê biderkevtin: wehajî li vêderê de hemû nîşankirinên hanê têtin bidaqurtandin; û ligel bes jindarên rûtî ve merov bi xwedanê bes û bi تنها ve bi mîna vê nayîna hanê ve têtê biderkevtin, Bes û bi تنها ve bi başî ve têtê bigotin. Weha felsefekirin ne bi dûrbûn ve bi mîna gotinên wisa ve hatîye bigihandin, wehajî ew hêjî li ser pêpelûka pêşî de têtê birawestandin.

B. Felsefa Hindî

Çi bi kevnarîtiya şahrezatîyên Hindîyan ve tête bigirêdan, weha merov ji bona xwe ve kêf dayîte bikirin, ku ew ji bona jimara wanî mezin ve bide bibawerîkirin, ew wan bide bihêjakirin; lêbelê di rêya bi navûdengkirina karên wanî mezinî stêrnasîyê¹ de merov niha jimareke giringî mezin ji van karan ve dayîte binaskirin. Tu tişt wetov nikare bi tevlihev ve bête biderkevtin, nejî bi başîya bêdawîbûn ve bi mîna demkirina² Hindîyan ve tête biderkevtin. Hiç miletek, ji yê ku ew weha di stêrnasîyê de, di jimargerîyê de ûhd. hatîye bizanebûn, weha bi bêkêr ve ji bona mêjûwê ve tête biderkevtin; li nik wan de tede tu pişt, tu pêwendî nayête bidîtin. Merov didate bibawerîkirin, ku di serdema Wikramaditya de piştê bide bidîtin, ji yê ku ew bigir bi 50 salî ve berî zayînê belkî hatibe bijîyandin û li jêr serdarîkirina wîna de Xweşxuan Kalida, afirvanê Sakuntalâ hatîye bijîyandin. Lêbelê bi lêgerandîneke nêzîk ve bi dezînekê ve ji Wikramaditya ve hatine bidîtin; û ronahîkirinên bingehî ev pêla hanê di 11. sedsalên me de dane bidanîn. Hindî bi xwedanê pir ji jimarekê ve ji rêzên li dûhevdu de ji navên Patîşahan ve têtin biderkevtin; lêbelê hemû ne bi nîşankirî ve têtin biderkevtin.

Em dizanin, bê çawa navûdengê kevnarî vî welatê hanê bi şeweyekî bilind ve ji berê ve bi tanî Yunanîyan ve hatibû bigihandin; herwehajî ji bona wan ve Gymnosophisten bi nasyar ve dihatin biderkevtin, merovên reben, heger ku merov wan weha bi rengekîtir ve bide binavkirin, ji yên ku ew xwe bi jîneke sade ve didin bimijûlkirin, ku ew xwe di rûtbûnekê de li derveyî jînê de didin bidîtin û jibervêjî ve ew hemû pêwistîyan didin binayînkirin, wehajî bi mîna Kynikeran ve, bi qeflan ve têtin bikoçkirin. Ev bi nala Feylesofan ve wehajî bi taybetî ve li nik Yunanîyan de bi nasyar ve dihatin biderkevtin, hegerjî merov bi rastî ve felsefê wehajî di vê rûtbûnê de bide bidanîn, gava ku merov wê ji hemû pêwendîyên jînêyî derveyî ve bide bikêmkirin; û ev rûtbûna hanê bi nîşankirineke bingehî ve tête biderkevtin, ji ya ku em divê wê bidin biberzkirin û lê bidin bitemaşekirin.

¹ Astronomie: Astronomy: Stêrnasî

² Chronologie: Gronology: Demkirin

Endazîya fêrkirina Hindî pir bi pêşkevî ve, bi mezin ve têtê biderkevtin, lêbelê felsefa wêna ligel oldarîya wê de bi mîna hev ve têtê biderkevtin; weha ku berjewendîyên oldarîyê bi wan bi xwe ve têtin biderkevtin, ji yên ku em wan li nik felsefê de didin bidîtin. Evsan bi alîyekî laşdarîkirinê¹ ve, bi kesîtkirinê ve têtê biderkevtin, ji yê ku merov pê dikare bide bibawerîkirin, ku ew ligel giştîbûnê de – ligel şêweyê remankirina felsefê de têtê biberamberkirin; lêbelê ligel vê laşdarîkirina hanê de ev wetov ne bi rast û durust ve têtê biwergirtin, bigir hemû bi nala wetov ve têtê biderkevtin, û tiştê ku xwe bi nala kesîtyê ve dixwaze bi diyar ve bide binîşankirin, careke din pêre ew ji bona keldûnana giştî ve têtê biherikandin. Bi mîna ku wênekirinê oldarîyê bigirjî bi xwe jî ve bi xwedanê bingehên giştî ve bi nala felsefê ve têtin biderkevtin: weha nivîstên perest, Vêdas jî bi bingeh ve ji bona felsefê ve têtin biderkevtin. Em wan tanî radeyekî bi bingehî ve didin binaskirin, ew bi pirîtî ve limêjê ji bona ser pir wênekirinê ji Xwedê ve, ji erkan ve li ser ahengan ve, li ser gorîyan ûhd ve didin binavrokkirin. Ê ew ji demên cudan ve têtin biderkevtin; gelek perçe pir bi kevnar ve têtin biderkevtin, yên din di pişt re hatine bipeyda kirin, ji bona nimûne ve ji yên ku ew li ser karkirina Wischnu –Wişnu de têtin biderkevtin. Vedas bi bingehê felsefê Hindîyan ve, bi xwe jî ve wehajî ew ji bona Feylesofên Xwedênasên Hindî jî vê têtin biderkevtin, wehajî ji bona van jî ve li ser Hebûna Xwedanan de nayête bikêmkirin, û bi bingehî ve guhpêdan bi Vedas ve têtê bidan. Felsefa Hindî jibervêjî ve di nava oldarîyê de têtê birawestandin, bi mîna ku Felsefa Mamostan di nava Bîr û bawerîya Kenîsê de dihate birawestandin, ji ya ku wê bîr û bawerîyên Kenîsê bi bendeh û merc ve didate bidanîn.

Wênekirina Hindî êtir bi nêzîktir ve bi vê ve têtê biderkevtin: ew bi pêkhatineke giştî ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew bi rûtî ve dikare bête biwergirtin yanjî bi rastir ve, ya ku ew ji hemûyî ve dikare bête birabûn. Ê ev berkirinê hanê êtir bi Xwedanan ve û ji rexê din ve bi Cenaweran ve û bi ne serûştîya libatî² ve têtin biderkevtin. Di nava herduwan de merov têtê birawestandin; û bi bilindtir ve, di oldarîyê de wehajî di felsefê de, bi merov ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew bi nala şiyarbûnê ve xwe wek ligel pêkhatinê

¹ Inkarnation: Incarnation: Bilaşdarîkirin, Laşdarîkirin

² Unorganische Natu: Inorganic Nature: Serûştîya ne bi libatî ve

de, di rêya libîrkinê, gorîkinê, gunehkarîyên xurt de – û di rêya felsefê de, di rêya mijûlkirina ligel remana xurû de dide bikirin.

Berî niha bi nêzik ve nasînên bi taybetî ve li ser felsefa Hindî de bi destên me ve hatin bikevtin. bi tevayî ve merov li jêr wê de li ber wênekirinên oldaryê de dihate bikevtin, lêbelê merov di dema meyî nuh de bi rast û durust ve karên felsefî date binaskirin. Nemaze Colebrooke¹ –Kolebruk- ji du karên felsefîyî Hindî ve wergirtin datin bidiyarkirin,; û ev bi yên pêşî ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew bi destên me ve li ser felsefa Hindî de hatine bikevtin. Çi Friedrich –Frîdriş- v. Schlegel –Şilêgil- li ser şehrezatîya xwe de li ser Hindîyan de dide biaxivtin, bes û bi tenha ve ew ji wênekirinên oldarî ve hatine biwergirtin. Ew bi yê pêşîyî Elman ve têtê biderkevtin, ji yê ku wî xwe ligel felsefa Hindî de dayîte bimijûlkirin; têtê ev bi pir ber ve nihate biderkevtin, jiber ku wî bi rastî ve tiştêkî din ji bil navroka ji ya Ramayana pê ve nedayîte bixwendin. Li gora wan wergirtinan de vêca „Hindî bi xwedanê Sustêmên kevnaî felsefê ve têtin biderkevtin. Ew ji rexekî ve li wê de tanî radeyekî bi tundrewî ve lê didin bitemaşekirin, û bi taybetî ve ji yên ku ew ligel Vedas de bi yek ve têtin biderkevtin; yên din bi Bawervanên din ve têtin biderkevtin û ew ne bi nala bawermendan ve bi rêyên Nivîstên Perest ve têtin biderkevtin“, ji yên ku ew ne pişta wan didin bigirtin – yanjî „ji nivîsandinên van nivîstên bingehî ve ji xwe re rewaşinasîyeke qenc bidin bikişandin“. Ev sustêma hanê „bi Mimanasa têtê binavkirin, û jê du dibustan hatin bidiyarkirin“. Jê sustêmên din têtin bicudakirin, ji wan ve du sustêmên bingehî yek jê bi Sanc'hya ve û ya din bi Nyaya ve têtin biderkevtin. „cardî ya pêşî ji bona du perçan ve têtê biparvekirin“, ji yên ku ew lêbelê bes û bi tenha ve di diyara reng de bi cudabûn ve têtin biderkevtin. „ji Nyaya ve Gotama bi nala xwedan ve têtê biderkevtin“; Ev bi taybetî ve bi tevlihev ve têtê biderkevtin, „ev bi taybetî ve rêzanên rastkirinê didin bikaranîn û ev ligel Logikê Aristo de bi wekhev ve têtê biderkevtin“. Ji van herdu sustêman ve Colebrooke –Kolebruk- wergirtin dane bigirtin, û wî dayîte bigotin, „Merov pir ji karên kevnaî ve li ser de hatîye bidestkevtin, û Verus memoralês jê bi gelekî ve bi parvekirî ve têtê biderkevtin“.

¹ Transaction of Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Vol. I, Part. I. (London 1824): p. 19-43; (II, on the Philosophy of the Hindus, Part. I. By Henry Thomas Colebrooke, Read June 21, 1823).

A. „Xwedanê Sanc’hya dê bi nala Kapila ve bête binavkirin, yekekî Şahreza; ji yên ku ew carekê dibêjin, ku ew bi kurekî Brahma ve têtê biderkevtin, yekek ji heft Perestên mezin ve têtê biderkevtin, yên din dibêjin, ku ew bi laşkirina Wischnu –Vişnu- ve bi mîna Sagirtê wî Asurû ve têtê biderkevtin û ew bi nala agir ve têtê biderkevtin“. li ser „Kevnarîyên Sahrezatîyên (Sutras) Kapila de Colebrook –Kolbruk- nikare bide bigotin; ew bes û bitenha ve dide bigitin, „ku ew di nivîstên dinî“ pir kevnar de “hatine bibîrxistin“, lêbelê ew bi rast û durust ve nikare xwe li ser de bide biderxistin.

Sanc’hya xwe ji bona dibustanên cuda ve, ji bona du yan sisêyan ve didin biparvekirin, lêbelê ew bi kêm ve di yekbûnan de bes û bi tenha ve xwe ji hevdû ve didin bicudakirin, ew dê ew „tanî radeyekî li nik Newekhevan û Tudrewan e de“ bêtin bidanîn. „Tevaya armanca hemû dibustan û sustêmên felsefê têtê biderkevtin, ku ew destikan bidin bidan, ku di kude de hergavîya bextiyarîyê di berî mirînê de û di piştî mirînê de dikare pê bighê bigihandin. Vedas dide bigotin, çi dikare bide binaskirin, ew bi can ve têtê biderkevtin. ew divê ji Serûştîyê de bête biderkevtin, weha dê ew carekedin neyête biderkevtin,“ ango „di rêya jê wergirtina veguhertinê“ û pêrejî velaşkirinê jî de“ têtê biderkevtin“. Ev rizgarkirina hanê bi armanca cewherî ve têtê biderkevtin, ya ku ew di hemû sustêmên Xwedênenasîyê û Xwedênasînê de têtin biberdestkirin. „belê ew dibêjin: „Di rêya zanistîyê de rizgarkineke wetov dikare bête bigihandin, destikên demê, dikarên ji bona xwe ve kêfdarîyê bidin biafirandin yanjî bedbûna canî û laşî xwe jê bidin bivegirtin, bi xwe ve ew nadin bitêrkirin, wehaji ew destîk bi xwe jî ve, ji yên ku Vedas dane bidan, nikarin bi vê ve bidin bikêrkirin – şeweyê vediyarkirinê; ev bi carekê ve bi anîna şahîyên oldarîyê ve têtê biderkevtin, bi mîna ew di Vedas de hatine bifermankirin“. Di vê pêwendîya hanê de ji bona Vedas ve Sanc’hya nema êtir pê têtin bikin.. Bi wetov ve destikek „zor bi başî ve bi gorîkirina cenaweran ve têtê biderkevtin“. Ev nav bi dû Sanc’hya ve dide bixistin; „jiber ku ev bi mirina cenaweran ve têtê bigirêdan, û bi bingeş ve têtê biderkevtin, ku divê tu cenawer neyête bibirîndarkirin“, neyête bikustin, „jibervêjî ve gorî ne bi pak ve têtê biderkevtin“.

Şeweyên din ji rizgarîkirina gunehkarîyê ve di sizakirina mezinê Hindîyan ve têtin biderkevtin, di çûna yekekî de ji bona nava xwe de têtê biderkevtin. Brahma di giştîbûnê de ji vî yekê hanê ve, bi sadebûn ve ne bidîyar ve, bi bilindtirîn pêkhatî ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ew bi hiş ve têtê

binavkirin. Gava ku êtir weha Hindî di bîrwerkirinê de xwe bi serhev ve dide bikomkirin, ku ew xwe ji bona nava remanên xwe ve dide bivegerandin, xwe di xwe de dide bivegivaştin; weha ev bêhna hanê bi xurûbûna vegivaştina Brahma ve tête biderkevtin; vêca ez bi Brahma ve têtîm biderkevtin. Ev vegerandina ji bona nava remanan ve di oldarîya Hindîyan de bi wisajî di felsefa Hindîyan de tête biderkevtin. Felsefe dixwaze pîrozîtîyê di rêya remankirinê de, oldarî di rêya bîrwerkirinê de pê bête bigihandin. Ew ji bona gihandina vê pîrozîtîya hanê ve didin bigotin, ku ev bi bilindtirîn ve tête biderkevtin, ku ev zînetî hanê bi xwe ve li jêr serdarîkirina Xwedanan ve tête bidanîn. Ji bona nimûne ve Indra, bi Xwedanê esmanê diyar ve tête biderkevtin, ew bi gelekî ve bi nizimbûn ve ji can ve di vê jîna pojindar ve bi xwe ve tête biderkevtin; „bi hezaran ve ji Indra ve hatine biçûyîn“, lêbelê can ji van hemû veguhertinan ve hatîye biwergirtin. „Yekek bi carekê ve û rizgarîyek hergavî ji her rengêkî gunehkaryê ve, wehajî „pîrozîtî“ û dê ew li gora Sanc’hya „di rêya zanistîya rast û durust de „pê bêtin bigihandin“. Jîbervêjî ve bes û bi tenha ve ew ji oldarîyê ve pê tête bicudakirin, ku ew bi xwedanê rêyeke remankirinêyî dûr û dirêj ve tête biderkevtin, ji ya ku ew rûtbûnê ne bi tiştêkî valabûn ve dide biderxistin, lêbelê ji bona pêkanînê ve dide bikirin“, bi mîna ku ew dibêjin, „di nasîna rastî bîrûbawerîyê de, wergirtinên derveyî têtin biderkevtin yanjî ew nayêtin biderkevtin, belê cîhana madî û cîhana ne madî têtin biderkevtin“.

Sustêma Sanc’hya ji bona sê beşan ve tête biparvekirin: 1. Şêweyê nasînê, 2. Bijara nasînê û 3. Rengê nîşankirîyî yê nasîna bîrûbawerîyan.

1. Beramberî yê yekem ew dibêjin, ku „sê nîfşên zanebûnê têtin bidîtin: yê pêşî bi wergirtinê ve (Perception), yê duwem verastkirinê (Inference, Folgerung), yê sêyem başîtî, ji yê ku hemû şahrezatîyên zanebûnê, mîna hûşdarî, karîna fêrkirinê, rewêşt ûhd xwe dihêlin ji bona wê ve bêtin bivegerandin“. Wergirtin tu liberkevtinan nadin bipêwistîkirin. Verastkirin bi biryarekirinekê ve ji hoy û kêrkirinê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew bes û bi tenha ve ji nîşankirinekê ve ji bona yekeke dinî duwem ve bête biçûyîn. „ew bi sê rengan ve tête biderkevtin, gava ku ew ji hoy ve li ser kêrkirinê de, yanjî ji kêrkirinê ve li ser hoy de; yanjî li gora pêwendîyên cuda de ji hoyan û kêrkirinan de têtin bigirêdan, ji bona nimûne ve baran dê bête bitexmînkirin, gava ku merov xwe bi serhevvedana ewrekî ve dide bidîtin; agir, gava ku merov dûkelê ji girekî ve dide bidîtin; yanjî merov livandina

heyvê dide bibiryarkirin, gava ku merov wê di demên cudan de di cihên cudan de dide bidîtin“. Ev bi pêwendîyên hişî sade û zuha ve têtin biderkevtin. „Ya sêyem bi verastkirinê ve têtê biderkevtin. li jêr de liberkevtina reweştê, vediyarbûn, ji bona nimûne ve Tundrîyên Vedas; bi têgihîştineke firehtir ve rastîya xweser wetov têtê binavkirin“, Başîtî di şiyarbûna min de, di nîşankirineke nêzîktir ve „ di girawkirinekê de di rêya agehdariyeke devokî de yanjî di rêya reweştê de têtê biderkevtin“. Ev bi sê şêweyên zanebûnê ve têtin biderkevtin.

2, Bijara zanebûnê yanjî „bîr û bawerîyên sustêma Sanc`hya bi bîstûpêncan ve dide bidan“, ji yên ku ez dixwazim wan bidim binavkirin, da ku ez têtê birêxistinê dixwazim bidim bixuyanîkirin: „1. Serûştî, ya ku ew bi nala koka hemûyî ve têtê biderkevtin“ ew dibêjin, „giştîbûn, hoyê madî, madîya hergavî, bi bêcudabûn ve, bi bêparvekirin ve, bi bêperçekirin ve, bi berbûn ve bi bêberkirin ve“ bi carekê ve bi pêkhatî ve. „2. Zanebûn, ya ku ew bi berkirina pêşiyî serûştîyê ve û bi xwejî ve bi bîrûbawerîyên dinî berkirina bi bê diyarbûn ve têtê biderkevtin“, ew dibêjin, bi nala sê Xwedanan ve di rêya kêrîtîya sê nivşan de têtê biderkevtin: di başîtîyê de, di gemartîyê de, yanjî di kirêtbûnê de“ (ji rêderketî ve, di evîndarîtîyê de, di jêhatîyê de) „û di tarîbûnê de têtin biderkevtin, Ew bi yek kesî ve û bi sê Xwedanan ve têtin biderkevtin“ – lêbelêjî wehajî ew bi sêşîyan ve têtin biderkevtin:- „bi rep û rast ve bi Brahma ve, bi Vişno ve, bi Mahesvara ve têtin biderkevtin. 3. Şiyarbûn, Ezbûn, Bawerî, ya ku di hemû pêhestkirinan de, di pojinan de ez bi nihabûnê ve têtin biderkevtin, ku bijartîyên hestiyarîyan“ wehajî zanebûn „ bi min ve têtin bigirêdan; bi kurtî ve ez têtin biderkevtin. ew ji hêza desthilatîya zanebûnê ve têtê biderkevtin û ew bi xwe jî ve van bîrûbawerîyên hanê dide biberkirin. 4-8. ji Destpêkên sipehîttîyê ve, ji Jibermayînê ve, ji Bêperçebûnê, ji yên ku ew bes û bi tenha ve bi Jîndarekî ve ji birêxistinê bilind ve têtê bigirêdan u ji yê ke ew ne di rêya hestiyarîyên merov de dikare bête biwergirtin ew ji bîrûbawerîya şiyarbûnê ve û bi xwejî ve ji pênçan ve: ji Erdê ve, Avê ve, ji Agir ve, ji Ba ve û ji Cih ve têtê biderkevtin. 11-19. Yanzdeh Bîrûbawerîyên din bi Libatên hestiyarîyan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew ji bal min ve têtin biberkirin: deh ji bal Libatên derveyî ve û pênç ji bal libatên hestiyarîyan ve têtin biberkirin. Pênç ji reftarkirinan ve: bi deng ve, bi destan ve, bi lîngan ve, bi Paş ve, bi Libatên Nêrûmê ve têtin biderkevtin. Yanzdeh Libatên din bi Libatên hestiyarîyên navîn ve têtin biderkevtin. 20-24. Ev bîrûbawerîyên

hanê ji yên berêyî bi navkirîyî mayînî ve ji pênc perçan ve hatine biderkevtin: Esmânê¹ cihwergirtî, Ba, Agir, Av, Erd. 25. Can“. Di vî şeweyê nerêxistîya hanê de em bes û bi tenha ve pêşiyên destpêka lêvegerandinê didin bidîtin, ji yên ku ew bi danîna ligel hevdû de bi nala giştî ve têtin bidiyarkirin. Lêbelê ev danîna ligel hevdû de ne carekê ji caran ve bi têgihiştin ve têtê biderkevtin, nejî ku ew carekêjî bi rêxistî ve têtê biderkevtin. Di berê de bîrûbawerî li derveyî hevdû de û li kêleka hevdû de dihatin biderkevtin. Di can de ew bi xwedanê yekîtiya xwe ve dihatin biderkevtin. Li ser wê de ew dibêjin, “ew ne hatîye biberkirin, wehajî ew ne bi ber ve têtê biderkevtin; ew bi kesîtiyê ve têtê biderkevtin, wehajî ew ne bi veguhertî ve têtê biderkevtin”. Li hêre de Colebrooke –Kolebruk- di navbera sustêma Theistische –Teyistîşê (oldarîyê)- û Xwedênenasîya Sanc’hya de dide bicudakirin. Ewaya “ne bes tenê canên kesîtiyê nade biwergirtin, lêbelêjî ew Xwedê (Iswara) bi nala Serdarkirê cîhanê ve dide bidanîn”. Nasîna can êtir bi bingehe serekî ve têtê bomayîn. “Ev di rêya temaşekirina serûştîyê de û di rêya rûtkirinê de ji serûştîyê ve, ku yekîtiya can ligel serûştîyê de têtê bihanîn – bi mîna ku Tawî û Kor ji bona anînê û rêberyê ve têtin bigirêdan – yek dide bihilgirtin û birêberîkirin” (Serûştî?), “ya din dide bi hilgirtin û birêberîkirin” (Can?). “Di rêya vê yekîtiya serûştîyê û can de afirandin dide bikêrkirin, ew di pêşkevîna zanebûnê de û bîrûbawerîyên din de têtê bipeydakirin”. Ev yekîtiya hanê êtir bi stûnê ve bi xwe ve û ji bona xwe ve, têtê biderkevtin, ew ji bona wê ve, ya ku ew pê têtê biderkevtin, bi carekê ve ji bona hiştina wê bi xwe ve têtê biderkevtin. Ev bi remaneke mezin ve têtê biderkevtin. Di remanê de nayînkirina bijarê têtê bimayîn; û reftarîkirina nayînkirinê bi pêwistî ve têtê biderkevtin, da ku bête biliberkevtin. Ev bi kûrbûneke bêtir ve ji peyivandinê li ser şiyarbûna xweser de têtê biderkevtin. Heger merov bi dijî vê ve bide bigotin, ku Rojhilatî bi yekbûn ve ligel serûştîyê de têtin bijîyandin: weha ev bi xavbûnekê û bi peyveke çewt ve têtê biderkevtin. Jiber ku belê karkirina can, hiş êtir di pêwendîya serûştîyê de û di yekbûna ligel rastîya serûştîyê de têtê biderkevtin. Lêbelê ev rastîya yekbûnê cewhera bêhna nayînkirina serûştîyê di nava xwe de dide bihilgirtin, bi mîna ku ew bi xweser ve têtê biderkevtin. Yekbûneke xweserî wetov bes û bi tenha ve di jîna cenaweran de, di jîna hestaryîyê de têtê biderkevtin. Canîti bes û bi tenha ve wisa bi yek ve ligel serûştîyê ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ew di xwe de bi Hebûn

¹ Esmân: Äther: Ether

ve tète biderkevtin û pêrejî serûştîyê bi mîna nayînkirinê ve dihêle bête birûniştin.

Reman, ya ku ew weha li nik Hindîyan de bi berdest ve tète biderkevtin, bi yekbûnîtiya serûştîyê û can ve tète biderkevtin; û ev yekbûnîtiya hanê êtir bi Afirvan ve tète biderkevtin. Ew dibêjin: “Dilbijandin û armanca can bi xweşîyê û rizgarkirinê ve tète biderkevtin. Ew ji bona vê mebesta hanê ve ligel dorhêleke rind ve bi dilşad ve tète biderkevtin, ku tède hemû bîrûbawerîyên jorî, lêbelêjî bes û bi tenha ve tanî vegeşbûna bingeşî ve, têtin bimayîn. “Di nava vê remana hanê de hinek ji remana me ve tète bidîtin, ji dîtîne ve bi berdest ve tète biderkevtin; ku bê çawa bişkivandin êtir di katbûna remanê de, lêbelê ne bi kêrdar û rastî ve tète biderkevtin. Peyv jêre bi Lingam – durustkirin- ve, bi hêza çêkîrnê ve, bi hêza kêrkirina serûştîyê ve tète biderkevtin, ji ya ku ew di hemû wênekirinên Hindî de bi bilindtir ve tète bidanîn. “Ev gewdeyê ciwan êtir ji xwe re laşîtiya zivir dide biwergirtin û ew xwe bi pir rengan ve dide bicilûbergkirin”. Da ku êtir berjêrbûna ji bona laşîtiya zivir ve bête biberlêgirtin, divê temaşekirina felsefê bi nala destikekî ve bête bidan.

Tanî niha me li ser bîrûbawerîyên rût de date bidîtin, ji afirandina rasta rastîya gerdûn ve evên tèn dê bêtin bibîrxistin: “laşê afirandî di can de tète biderkevtin, ew bi laşên zivir ve tète bicilûbergkirin û ew heşt rêxistinên bilindî Afirvan û pênc rêxistinên nizmî Afirvan dide biliberkevtin, ji yên ku ew ligel merov de, ji yê ku ew regekî bi mîna xwe ve dide bipêkanîn, çil rêxistinê didin bikirin û ew ji bona sê cîhan yanî celebên ve têtin biparvekirin. Heşt rêxistinên pêşî wetov têtin binavkirin, ji yên ku ew di evsanên Hindî de têtin bidîtin: Brahma, Prajapatis, Indra ûhd.; ew bi Xwedanan ve yanî wehaji bi Nîvxwedanan ve têtin biderkevtin”. Brahma bi xwe ve li vir de bi mîna afirekî ve tète biderxistin. “Pênc rêxistinên nizam” bi cenaweran ve “têtin biderkevtin”: “çarsim di du celebên de, sêyem balinde, çarem xwekêşek, masî, û mûrî; û di dawîya dawî de pênc pêkhatinên gîyatîyê û nelaşîtiyê. Cihê rûništa heşt celebên bilind di buhuştê de tète bidîtin; ew xweşîyê û qencîyê didin binoşkirin û wetov ew pê bi bextiyar ve, lêbelê bes û bi tenha ve ne bi tevayî ve û bi katî ve têtin biderkevtin. Pêrejî êtir cihê tarîbûn û xapandinê jî tète bidîtin, ku tède jindarên rêxistinên nizam têtin bicihkirin. Di wê navê de cîhana merovanîtiyê tète bidîtin, ku tède sextekarî (genîbûn) yanî dildarî didin biserpereştîkirin”.

“Ev hersê afirandinên madîyî pêve girêdanên cihanîyan ve êtir hêjî sustêm afirandineke din bi beramber ve ya zanevanîtiyê dide bidanîn, ya ku ew bi dewlemendbûna hiş ve, bi pêhestkirinê ve têtê bipêkhatin, ji ya ku ew careke din jî ji bona celean ve têtin biderkevtin: bi nîşankirinan ve, bi bergirtinan ve têtin biderkevtin; ji yên ku ew bi bêhêz ve didin bikirin, ji yên ku ew didin bitêrkirin; û ji yên ku ew zanebûnê bi carekê ve didin bikirin. 1. Ji nîşankirinên bergirtinê ve dê 62 bêtin bibîrxistin: heşt nivşên şaşbûnê; wehajî bi pîrbûn ve bawerî (xapandin); deh dildarî (bi nala tûjbûna xapandinê ve); heştdehê kîndariyê (tarîti); wehajî bi pîrbûn ve ji derdan ve. “ev xwe li vêderê de bêtir bi serpêhatîyeke rewaşinasîyî bi rêyeke lêvenerandinê ve dide bixuyanîkirin. “2. Nekarîna zanebûnê careke din bi xwedanê bîstûheşt coran ve têtê biderkevtin; bi Zîyanê ve, bi kêmasîya libatan ve ûhd têtê biderkevtin. 3. Têrkirin bi têrkirina hundurû ve yanjî bi têrkirina derveyî ve têtê biderkevtin. Têrkirina hundurû bi carcarî ve têtê biderkevtin; ya pêşî ligel serûştîyê de têtê bigirêdan”, tevaya giştîyê, cewheretîyê, “û ya ku ew dê di bawerîyê de bête bidanîn, ku zanebûna veguhertineke bîrûbawerîya Serûştîyê bi xwe ve têtê biderkevtin, ku ew bi bendewarîyeke azadîkirinê ve di rêya karekî serûştîyê ve têtê bigirêdan” –ku dê serûştî di felsefa zanebûnê de rizgarkirinê bide bigirawkirin. Rizgarîkirina bi rastî ve wehajî ne bi nala karekî Serûştî ve dikare bête biçavdêrîkirin; ev bi can ve têtê biderkevtin, ya ku ew di rêya xwe de, di rêya remankirina bawerîya xwe de, ya ku pêrabûnên rebenîyê pê didin bitêrkirin, ji yên ku ew rizgarîkirinê ji xwe re” (di rêya azarîtiyê de, di rêya derdan de, di rêya gunehkarîye de ”didin bigirawkirin”. “Ya sêyem bi demê ve têtê bigirêdan: Wênekirin, ku dê rizgarîkirin bi derbsbûna demê re, bi bêxwendekarîkirin ve bête bihatin. Têrbûna çarem di rêya wênekirina bext de têtê biderkevtin, ku rizgarîkirin bi bext ve têtê bigirêdan. Şeweyê derveyî têrbûnê xwe bi ser rebenkirina kêmkirina xweşîtiyan ve dide bikişandin, lêbelê ew ji mebestên hestiyarîyan ve ji bona nimûne ve ji bêdilbûnê ve beramberî bi destkevtina” bazirganîyê ve “, ji tîrsa nebaşîyên hatinên xweşîtiyê ûhd ve têtê biderkevtin”. 4. Ji bi carekê ve başkirina zanebûnê ve careke din pir corên din têtin bidan: ji wan jî ve wehajî şeweyê “xweserî rewaşinasî” ji bona başîtkirina can ve, ji bona nimûne ve, di rêya rastkirinê, danûstendina havalîtiyê” ûhd. de têtê biderkevtin, bi mîna ku ev wehajî di bikaranîna logika me de bi rastî ve dikare bête bidîtin.

Hêjîbêtir hinek ji nîşantirînên din ve li ser deqa bingehîyî sustêmê de têtin bibîrxistin. “Sanc’hya bi mîna sustêmên dinîyî felsefa Hindî ve xwe bi taybetî ve ligel sê başîtyên (Guna”, bêhnan) remana bi carekê ve didin bimijûlîkirin, “ji yên ku ew bi nala pêkhatinan ve, bi nala veguhertinên serûştîyê ve dê bêtin bixuyanîkirin”. Ev bi sersûrayî ve tête biderkevtin, ku li nik Hindîyan de ev di şiyarbûna temaşekirina wan de têde tête biderkevtin, ya ku ev, çî bi rastî ve bi xwe ve û ji bona xwe ve tête biderkevtin, bi xwedanê sê nîşanan ve tête biderkevtin û têgihîştina remanê di sê bêhnan de bi baştirîn ve dayîte bidawîkirin. Ev bilindbûna şiyarbûna sêsîtîyê, ji ya ku em wehajî wê li nik Aflaton û yên din de careke din didin bidîtin, êtir di cihê temaşekirina remankirî de hatîya biwindakirin û ew bes û bi tenha ve xwe di wî cihê de, lêbelê bi nala cihekî ve di dunya din de dide bihiştin. Liberkevtin êtir têde hatîye bitêgihîştin û wê ev bi hîç û pûç ve dayîte bidanîn. Di pêşî de Kant ji bona zanebûna xwe ve careke din dîwar date bişikenandin. Cewheretî û tevayetîya têgihîştinê bi taybetî ve, heger ku ew di pêkhatina xwe de lê bête bitemaşekirin, êtir di rêya sêsîtîya nîşankirinê de bête biwergirtin; û ev jî bi berjewendîya demê ve tête biderkevtin, ku ew vê ji bona şiyarbûnê ve bide bigihandin.

Li nik Hindîyan de ev şiyarbûna hanê bes di rêya hestyarîya temaşekirinê de tête biberzkirin. Ê ew vêca bi nêzîk ve van başîyên hanê wisa didin binîşankirin: “Ya pêşî û bilindtir bi qencîyê¹ (Sattwa) ve tête biderkevtin, ew bi payebûn ve tête biderkevtin, dide biçurûsandin, ligel kêfxweşîyê û bextyarîyê de tête biderkevtin; têde başî² dide biserpereştîkirin. Bi pîrbûn ve ew xwe di nava agir de dide bidîtin; jibervêjî ve jê rivîn têtin biderkevtin û jê çirûsk ber bi pêş ve têtin bifirandin. Gava ku ew di merovan de bi giranî ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew di heşt rêxistinên bilindtir ve tête biderkevtin, weha hoyê qencîyê tête biderkevtin”. Weha ev tanî radeyekî di her guhpêdanekê de ji bona başîyeke giştî ve di rengekî rûtir ve tête biderkevtin. “Başîya³ duwem û sêyem di naşîrîtyê (Foulness) de yanjî di dildarîyê (Rajas, Tejas” dilbijandinê, hogirîyê de) tête biderkevtin, ya ku ew ji bona xwe ve bi kor ve tête biderkevtin, ya ku ew bi gemarî ve û bi ziyar ve tête biderkevtin. “Ew bi kar ve, bi bînteng û ne veguhertî ve tête biderkevtin, ew bi bedbûnê û derdan ve tête bigirêdan, bi pîrbûn ve ew bi ba

¹ Güte. Kidness: Qencî,

² Tugend: Vertue, Başîfî

³ Qualitât: Quality: Başîfî

ve tète biderkevtin, jibervêjî ve ba xwe her û her dide bilivandin; ew li nik jîndaran de bi hoyê gunehdarîyê ve tète biderkevtin. Başîya sêyem û ya dawî bi tarîbûnê (Tamas) ve tète biderkevtin, ew bi sist û bi bergir ve tète biderkevtin, ew ligel dilbiser de, bêmejîtîyê de û xapandinê de tète bigirêdan, giranî xwe di erdê û avê de dide bidîtin, jibervêjî ve ev têtin bikevtin û ew li jêr de têtin bimirdin; ev jî li nik kesên jîndar de bi hoyê bêvacîtîyê ve tète biderkevtin”. Wetovjî başîya pêşî bi yektîyê ve ligel xwe de tète biderkevtin; ya duwem bicihkirin, bîr û bawerîya cudabûnê, dilbijandin, nayînkirin, bi mîna ku ew bi rast û durust ve di evsanê de bi mîna Schiwa –Şiwa- Mahadewa (Maheswara), Xwedanê wêrankirinê û veguhertinê ve tète biderxistin. Giringtirîn cudabûn bi dijî me ve di wir de tète bikevtin, ku bîrûbawerîya sêyem ne bi vegerandinê ve ji bona yekem ve tète biderkevtin, bi mîna can ve, remana ku ew vê dide bipêşvexistin, ya ku ew hılanînkirina nayîkirinê bi xwe ve di rêya xwe de dide biberdestkirin û ew di xwe de bi xwe ve tète bivegerandin. Li nik Hindîyan de ya sêyem bi veguhertinê û wêrankirinê ve tète bimayîn.

“Ev hersê başîyên hanê bi nala şahrezatîya serûştîyê ve tète bidîyarîkirin. Sanc’hya dide bigotin: “em ji wan ve bi nala ser darên daristanekê ve didin biaxivtin”. Lêbelê ev bi wekhevbûneke pîs ve tète biderkevtin; jiber ku daristan bes û bi tenha ve bi rûtbûneke giştî ve tète biderkevtin, ku tède heryek bi serênxwe ve têtin biderkevtin. “di wênekirinên oldarîyên Vedas de” (li cihê ku ev başîyên hanê wehajî bi nala Trimurti bi berdest ve têtin biderkevtin) “li ser wan de bi nala veguhertinên li dûhev de têtin bipeyivandin; weha ku: ”hemû di pêşî de bi tarîbûnê ve dihate biderkevtin, êtir di pişt re ferman date biwergirtin, ku ew xwe bide biveguhertin, weha şahrezatîya dilbijandinê, kêrkirina (genîbûnê) date bigirtin, (ji ya ku lêbelê hêjî bi pîstir ve tète biderkevtin), tanî ku wê di dawîya dawî de li ser careke dinî fermana Brahma de ji xwe re rengê qencîyê date biwergirtin”.

Hêjîbêtir nêzîkkirina nîşankirinên li ser jîrbûnê¹ de bi guhpêdanê ve li ser van başîyên hanê de têtin biderkevtin. “Li ser jîrîtîyê de dê heşt cor bêtin bijimartin, ku jê çarê qencîyê pê ve têtin bigirêdan: ya pêşî hêjayî,; duwem zanistî û zanebûn; sêyem bêdildarîtî, ji ya ku ew him bi xwedanê mebestên hestyarîyên derveyî ve tète biderkevtin, ya ku ew bi dijî bê aramyê ve tète biderkevtin, yanjî ku ew bi corekî canî ve tète biderkevtin û ew bi

¹ Intelligenz: Intelligence: Jîrekî, Jîrvanî

bîrûbawerî ve tète bişiyarbûn, ku serûştî bi xewnekê ve, bes bi canbazîyekê ve û bi xapandinekê ve tète biderkevtin; çarem desthilatî, ev jî bi heştcarî ve tète biderkevtin”, û ev li vêderê de êtir bi heşt taybetîyên taybetî ve têtin bidan: “Bi karîn ve tète biderkevtin, ku ew xwe bi carekê ve ji bona gewdeyekî biçûk ve bi serhevdû de dide bigirtin, ku ew ji bona nava her tişteki ve tète bikevtin, ku ew dikare, xwe ji bona xwe ve bide bifirehkirin, ku ew dikare, ku ew ji bona xwe ve bi sivikbûn ve bide biwergirtin, da ku ew bi tîrêjeke rojê ve bikaribe ji bona rojê ve bête bibilindkirin; maldarîya bêsinorkirina karê libatan, weha ku merov bi serên tilyan ve dikare dest ji bona heyvê ve bide biavêtin, daxwazeke bê viyanê, weha ku merov ji bona nimûne ve bi hêsanî ve bi mîna avê ve ji bona binê erdê ve dikare bête bidakevtin; ew dikare desthilatîyê li ser hemû jîndaran û ne jîndaran de bide bikirin; ew bi xwedanê hêzê ve tète biderkevtin, ya ku ew pê çûna serûştîyê dikare bide biveguhertin; ew dikare hemûyî, yê ku merov dide bidildarîkirin, bide bicihanîn”.

“Ku desthilatîyêke wetov bilind” (Golebrooke pêde tète biçûyîn), merov di jîna xwe de pê tète bigihandin, ew ne bes tenê bi rêça Sanc’hya ve tète bigirêdan, lêbelê ew bi hemû sustêman û wênekirinên oldarîyan ve têtin bigirêdan; û desthilatîyêke wetov ji bal pir Perestan û Brahminan ve di destanan û çîrokên gelêrî de têtin biderxistin û pê têtin bibawerîkirin”. Hestyarîya diyar bi dijî vê ve nikare bide biyarmetîkirin,; jiber ku wergirtina hestyarî ji bona Hidîyan ve bi carekê ve nayête bidîtin, hemû xwe ji bona wênên nigaşî ve didin biveguhertin, her xewnek ji bona wan ve bi nala rastîyekê û rastekê ve tète biderkevtin. Vê desthilatîya hanê Sanc’hya bi merov ve dide bigirêdan, gava ku ew di rêya fêrbûna remankirina xwe de xwe di nava xwe de dide biberzkin. “Yoga-sastra di yekekê de ji çar deryên xwe ve gelek ji van pêrabûnan ve dide binavkirin”, ku di wan de desthilatîyêke wetov pê tète bigihandin: ji bona nimûne “pojîandîneke kûr, ya ku ew pê bêhnê dide bigirtin û ne livandina hestyarîyan dide bikirin, di dema ku ew nîşankirîneke rawestandîne her û her ligel de dide biwergirtin. Di rêya pêrabûneke wisa de Adept bi hemû zanebûnên çûyî û hatî ve pê tète bigihandin: ew pê di remanên yên din de dide biderxistin; ew bi hêza fil ve, bi mêrxasîya şêr ve, bi lezbûna ba ve tète bigihandin: ew dikare ji bona nava ba ve bête bifirandin, ji bona nava avê ve bide bimelekirin, ji bona nava erdê ve bête bidakevtin: ew dikare hemû cîhanan bi awirekê ve bide bidîtin û hemû kar û barên xweş bide bicihkirin. Lêbelê şeweyê bi leztir ve, ku

xweşîyê di rêya temaşekirineke kûr de pê bête bigihandin, bi wê bîrweriyê ve li ser Xwedan ve têtê biderkevtin, ya ku ew têtê têtê biderkevtin, ku navê evsanîyî Xwedan: Om her û her di ber xwe de bide bikin”. Ev bi wêneyekî giştîyî bi carekê ve têtê biderkevtin.

Colenbrooke bi nêzîk ve li ser parvekirina Sanc’hya de ji bona Oldariyê û Xwedênenasîya ve dide bibîrvexistin. Di dema ku di sustêma oldariyê de “Iswara, bi Serdarê bilindî dunyayê ve têtê biderkevtin, bi nala yekekî ve ji canên din ve bi canekî cuda ve yanî bi canekî wergirtî ve têtê biderkevtin: Kapila dide binayînkirin” (di Sanc’hya Xwedênenas de), “jiber ku Iswara, Afirvanê dunyayê ligel daxwazên şiyarbûnan de (ligel volition) de, di dema ku ew dide bixuyanîkirin,, ku tu delîl ji bona Hebûna Xwedan ve têtê bidîtin. Wergirtin nadin bixuyanîkirin, neji ew xwe dihêlin bêtin bidawîkirin. Ew bi rastî ve jîndarekî bi derkevtî ve ji serûştîyê ve dide binaskirin, ji yê ku ew bi carekê ve bi jîr ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew bi serçavîya hemû kesîtyên jîrbûnê ve û koka hemû Hebûnên din ve dide biderxistin, ji yên ku ew xwe li dûhevdu de jê didin bipêşvexistin. Ew bi dûr û dirêj ve dide bibîrxistin, ku rastî Iswarake wisa divê bide bidelîlkirin -ku Afirvanê dunyayê bi vê têgihîştina Afirvanîyê ve dê rastî wî bide bidelîlkirin- lêbelê “Hebûna ji kêrdarîkirinan ve” (wî date bigotin) “bi can ve, bi şiyarbûnê ve têtê bigirêdan, lê ne bi Iswara ve têtê bigirêdan; hemû ji bîrûbawerîya mezin ve, ji jîrbûna mezin ve têtê bidakevtin””, ji yê ku ew ji canê kesîtyê ve têtê bigirêdan, ji yê ku ew di rêya wê de dide bijêhatîkirin.

3. çî bîpêçê sêyem ve ji Sanc’hya ve têtê bigirêdan, ji yê ku ew bi şêweyekî nîşankirî ve ji bîrûbawerîya zanebûnê ve: weha ez divê li vêderê de hêjî hinekan ji rûnkirinan ve bidim bidiyarkirin, ji yên ku ew bi xwedanê berjewedîyan ve dikarin bêtin biderkevtin. Ji şêweyên zanebûnêyî cudayî dayîniyî berê ve rastkirin, bi hev re girêdayîbûn di rêya pêwendîya hoy û kêrkirinê de têtê bimayîn, di vir de nîşankirina serekî têtê biderkevtin; ez dixwazim bidim bixuyanîkirin, bê çilo ew li ber vê pêwendîyê de têtin biliberkevtin. “Liberkevtin û hemû bîrûbawerîyên dinî jê derkevtî bi kêrkirinê ve têtin biderkevtin. Ji wan ve ew xwe bi ser hoyan ve didin biavêtin”, ev di hin guhpêdanan de pêre ligel yên me de têtin bigihandin, ew di hinên din de têtin bicudakirin. Ew didin bidîtin: “ku bikêrkirin ji berê ve berî bi kêrkirina hoyê ve têtê bihebûnkirin, ew nikare di rêya bi hevgirêdana ve di Hebûnê de bête bidanîn”. (Encamkirin ji vêna ve dê bi hermayîna cîhanê ve bête biderkevtin; jiber ku pevîk: “ji hîçbûnê ve hîçbûn têtê

biderkevtin”, li ser vêjî de li vir de Colebrooke jî dide bibîrxistin, ew bidijî afirandina cîhanê ve ji hîçbûnê ve di rengê oldarîya me de dide biaxivtin). Colebrooke dide bigotin: “Ev têtê biderkevtin, ku bikêrkirin di pêşî de bi êvarê ve bi nala berkîrînan ve têtin biderkevtin”. Ev bigir bi pîrsê ve têtê biderkevtin: çî bi berkîrînan ve têtin biderkevtin? Li gora Hindîyan de belê êtir bikêrkin di nava hoy de têtê biderkevtin. Ji bona nimûne ve “gelo zeyt ji berê de di nava tovên dara zeytûnan de dihate biderkevtin, berî ku ew bêtin bigivaştin, gelo birinc di qeselê de dihate biderkevtin, berî ku ew bête bipaleyetîkîrînan, gelo şîr di guhanên çêlê de dihate biberkevtin, berî ku ew bête bidotin”. Navroka, “ya ku ew bi cewhera hoy û bikêrbûnê ve bi xwe ve têtê biderkevtin, perçeyekî cil ne bi cudabûneke bingehî ve ji rîs ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew jê hatîyê bitevikîrînan”. Weha Hindî li ber vê pêwendîya hanê de têtin bikevtin. Merov dide bigotin: ex nihilo fit nihil, wehajî divê merov pêrejî bide bigotin: Yezdan cîhanê ji hîçbûnê ve ji hîç ve nade biafirandin¹, lêbelê ew ji xwe ve dide biafirandin; ev bi nişankirîna

¹ Di dawîya sala 1960 de, li bajarê Monixê de, di zanistgeha Maxmilyan –Maksimilyan- ez ji bal Seroka rêxistina Xortên Katolîkî ve ji bona peyvdarîyekê ve ji bal Keşeyekî Katolîkî de ve li ser hebûna Yezdan de hatim bi mêvadarîkîrînan. Wê pir ji dil û can ve piştî pîrsa Kurd di rêya Komela Xwendevanên Kurd li Ewropa de didate bigirtin. Hêjîbêtir ew pir ciwanbû û gelekî jî bi mîna Hevalekê ve kêfa me ji hevdû re dihate biderkevtin. Min pir rêz lê didate bigirtin û wê jî bi xwe jî ve rêz li min de didate bigirtin; lê ji bextê meyi reş ve bi mîna hercar ve di jîna min de ez bi nav ve bi sulman bûm û ew jî bi felebû. Ew di holê de di gava peyvdarîya Keşe de li tenîştî min de hatibû birûniştin û wê baş dizanîbû; jiber ku min jê re dabû bigotin, ku ez ji zarotîya xwe ve ji bal dêya xwe ve bi Xwedênenas ve hatibûm binaskîrînan. Ew pir bi nazdar, sîpêhî û jîr ve dihate biderkevtin. Keşe di pevdarîya xwe de li cihekî de date bigotin, Ku Xwedê li her cihekî de di seranserî dunyayê de têtê bidîin. Min ji bona Keşa nazdarî, ciwanî File re li ser kaxezekî de date binivîsandin: Dibe, ku Keşê vê rastdibêje; belam cîhê wî di nava serê min de nayête bidîin: jiber roja ku em bi sulman bûn, di wê rojê de erebkîrîna Kurd di seranserî Kurdistanê date bidestpêkîrînan. Vê keşa sîpêhîyî berdîla dilê min li min de date binêrîn, beşîşî û kenya. Vê tevaya zanebûn û jîrbûna wê didate biderxistin. Me herduwan ji bona armançekê ve didatin bibawerîkîrînan. Me herduwan didatin bixwestin, ku em ji bona armanca xwe ve bidin bikarkîrînan; wê ji bona armanca firehkîrîna filetîyê ve di nava mîletan de didate bixebatîrînan û ragîyandin û min jî ji bona piştîgirtîna pîrsa Kurd di nava mîletan de didate bixebatîrînan û biragîyandin; bes û bi tenha ve ji bona vê armanca bilind ve em bi dost û heval ve dihatin biderkevtin. Navê wê nema êtir bêtir di bîra min de têtê biderkevtin, lêbelê rêzlêgirtin hêji û hêjî di nava bextê min de lê têtê bigirtin. Evaya xortanîya min bû û hêjîbêtir evaya tevaya armanca jîna min bû. Nivşê min bes û bi tenha ve ji bona vê evîndarîya Kurdistanê û pêkanîna dewleteke mîlîyî bi serê xwe ve dihate

xwe ve tète biderkevtin, ji ya ku ew wê ji bona Hebûnê ve dide bianîn. Cudabûn di navbera hoy û bikêrkirinê de bes û bi tenha ve di cudabûna rengan de tète biderkevtin; liberkevtin wan ji hevdû ve dide bicudakirin, lê ne hiş wan ji hevdû ve dide biçûkkirin. Şilbûn bi xwe ve bi nala baranê ve tète biderkevtin. Em vê di mêkanik de bi livandinên cudan ve didin binavkirin, lêbelê livandin bi xwedanê wê lezbûnê bi xwe ve berî palpêdanê û piştî wê bi xwe ve tète biderkevtin – bi pêwendîyê ve tète biderkevtin, ya ku ew di piştî şiyarbûneke sade ve bi carekê ve bi cudabûn ve tète biderkevtin. Ev bi necudabûna ji hoy û bikêrbûnê ve tète biderkevtin.

Hindî êtir ji bona ser “hoyekî giştî vedidin bidawîkirin, ji yê ku ew ne bi cudabûn ve tète biderkevtin. Tiştên nîşankirî bi dawîbûn ve têtin biderkevtin; û jibervêjî ve divê ew hoyekî bi diyar ve bide bidan”. Bi xwejî ve jîrbûn bi kêrkirina vî hoyî ve tète biderkevtin; û ev jî bi can ve tète biderkevtin, tanî ku ew bi afirvan ve di vê nasîna hanê de ligel serûştîyê de di piştî kêmkirina wêna jê tète biderkevtin. Bikêrkirin ji hoy ve tète biderkevtin; lêbelê bi servajîvêjî ve ew ne bi serêxwe ve tète biderkevtin, lêbelê ew ji bona hoyê giştî ve tète bivezîvirandin. Afirandina hersê cîhanan tète bidiyarkirin; lêbelê pêrejî wêrankirina giştî tète bidanîn. “Çilo Req libatên xwe dide bidirêjkirin û di pişt re careke din ew wan ji bona nava qalikê xwe ve dide bivegerandin: wehajî ev li nik awarkirina giştî û jihevexistina tiştan ve têtin biderkevtin, ji yê ku ew di demeke nîşankirî de tète biderkevtin, pênc beş, Erd ûhd., ji yên ku ew hersê cîhanan didin bipêkanîn, careke din ew ji bona vezîvirandina rêxistinê hatine biçûyîn, bi mîn ji yên ku ew ji bîrûbawerîyên kokî de hatine biderkevtin, di gava ku ew pê bi pê ve ji bona hoyê xweyî pêşî ve hatine bivezîvirandin- ji bona bilintirîn û ne bi cudatî ve hatine biderkevtin, ji ya ku ew bi serûştîyê ve tète biderkevtin”. Ev dê “sê başîyan: Qencîyê, dildarîyê û tarîbûnê” bidin bitengalkirin. Nêzîkbûna pêwendîya van nîşankirinan dikarin zor bi giring ve bêtin biderkevtin: lêbelê ev bes û bi tenha ve zor bi tenikbûn ve hatin bigirtin: “Serûştî” bi rast û durust ve “di rêya tevlihevkirina van hersê başîyan ve dide bikirdarîkirin; her tiştek bi xwedanê hemû hersêyan ve di xwe de tète biderkevtin, bi mîna sê rûbaran ve ku ew careke din bi hev re têtin biherikandin. Wehajî ew di rêya veguhertinê de dide bikêrdarîkirin, bi

bijîtyandin. Ev armanca hanê bi dîr yanjî bi nêzik ve bi saya evîndarî û xebata nivîşên Kurd ve di encamê dawî de dê bi neçarî ve bi serkevtinê ve bête bitacûxelatkirin. Cuma

mîna ku av di rêya rehên darê de tête bimijandin û ew ji bona nava mêwan ve tête birêberîkirin, ku ew wisa mizeyeke xweş ji xwe re didin biwergirtin”. Wetov bes û bi tenha ve celeb¹ ji tevlihevîkirinê û veguhertinê ve bi berdest ve têtin biderkevtin. Ew dibêjin: “Serûştî bi xwedanê hersê wan başîyan ve di mafeyên xwe de bi nala perwazan û nîşankirinên xwe ve tête biderkevtin; tiştên din bes û bi tenha ve, jiber ku ew di xwe de bi nala bikêrdarîkirinên ji wanên li ber destan de têtin biderkevtin”.

Divê em hêjî li pêwendîya serûştîyê de ligel can de bidin bitemaşekirin. “Serûştî, hegerjî ku ew pêrejî bi bêcan ve bête biderkevtin” (can ji bona xwe ve, bi babetê xweşîyê ve nayête biderkevtin, ne jî ew hatîye biderxistin), “Serûştî” weha “karmendîyê dide bipêkanîn, ku ew can ji bona rizgarîkirina wî ve dide biamadekirin, bi mîna ku karê şîr –bi madakê ve, ku ew bi hestyarîyan ve nayête biderkevtin, tête biderkevtin, ku ew golik dide bixwedîkirin”. Hûn vê wekhevûna hanê didin bikirin: “Serûştî bi nala Dêlînvaneke ve tête biderkevtin, ya ku ew can bi mîna pêşwazîyekê ve dide bixuyanîkirin. Ew xwe li ser bêşermbûna xwe de dide bişermkirin, ku ew bi pir caran ve xwe li ber awirên zivî Bînvanan ve dide bigirtin. Lêbelê ew xwe dide bikişandin, gava ku wê xwe bi têrbûn ve dayîte bixuyanîkirin; ew vê dide bikirin, jiber ku wê date bidîtin, ku Bînvana xwe didin bipaşvekişandin, jiber ku wan ew date bidîtin. Jêre tu bikaranîna bêtir ji bona cîhanê ve nema dihate biderkevtin. Tevlivêjî de dê her û her pêwendîya serûştîyê ligel can de bête bimayîn. Ligel gihandina zanistîyên canî de di rêya xwendekarîya bîrûbawerîyan de dê rastîya bingeşî, bêşaşî û bi tenha xwe ve bête bifêrkirin, ku: ez ne bi ez ve, ne jî bi hinekî ve ji min ve tête biderkevtin, ne jî ez têtin bihebûn. “ezbûn bi rast û durust ve hêjî ji can ve bi cuda ve tête biderkevtin, û di dawîya dawî de ezbûn tête biwindakirin, şiyarbûna bixweyî Hindîyan” hemû tiştê ku di şiyarbûnê de, di liberkevtinê de tête bipeydakirin, dê ew ji bal can ve bête bivezîvirandin, lêbelê bi nala wêneyekî ve, ji yê ku ew pakîya can nade bigemarîkirin, ew wehajî pêve nayête bigirêdan. Bi maldarîkirina vê nasîna bi xwe ve” (bi bê ezbûn ve) “can bi aramî ve ji xwe re li serûştîyê de dide bitemaşekirin, pê ew ji xwe re jê veguhertinên ber ve dide biwergirtin û xwe ji her rengekî din û kêra hiş ve dide birizgarîkirin, ev zanistîya can jê nayête biwergirtin”- yekek ji destikan ve, ji zanîtîya canî ve bi xwe jî ve ji navrokeke canî ve, yan jî ji zanîtîyekê

¹ Kategorie: Category: Celeb, Rûçik

ve bi bê ezbûn ve û şiyarbûn ve têtê biderkevtin. “Can bi rastî ve demekê hêjî bi laşekî ve têtê bibergkirin, lêbelê bes û bi tenha ve bi mîna dolaba Cervan ve, heger jî cer bi dawîya çêkirina xwe ve hatibe bidawîkirin, ku dolab hêjî xwe dide bizîvirandin, di rêya hêza pêji bîrê ve hatîye bidandan”. Can weha li gora Hindîyan de nema bêtir ligel laş de tiştêkî dide bikirin, û pêwendîya wî ligel laş de pêre bi valabûn ve têtê biderkevtin. “Lêbelê heger ku êtir cihêbûna canê fêkirî ji laş ve di dawîya dawî de bête bikirin û serûştî bi guhpêdanê ve ji bona can ve bête bidawîkirin: weha rizgarkirina bi carekê û dawî ve bi tevaya dawîkirina xwe ve têtê bigihandin”. Ev bi bêhnên serokîyî Felsefa-Sanc’hya ve têtin biderkevtin.

B. Felsefa Gotama û Kanade bi hev re têtin biderkevtin¹; “Felsefa Gotama bi Nayaya (rêya rastîyê) ve têtê binavkirin, ya Kanade bi Waiseshica – Vaysêşika- (perçekirinê) ve têtê binavkirin. Ya pêşî bi diyalektîkeke taybetîyî pêkhattî ve têtê biderkevtin, ya duwem bi dijî vê ve “xwe ligel fîzya de, ango ligel tabetîyan de yanjî ligel tiştên hestiyar de dide bimijûlkirin”. Colebrooke dide bigotin: “Hiç berekî ji zanistîyê ve yanjî ji wêje ve bi bêtirbûn ve bi balkişandinê ve ji Nayaya ve pê hatîye bibalkişandin; û mêmê vê xwendekarîya hanê bi komekê ve ji nivîstan ve têtê biderkevtin, ku li jêr wan de karên ji bal Zanistvanên bi navûdeng ve xwe didin bidîtin”.

Rêxistina, ji ya ku Gotama û Kanade lê didin bitemaşekirin, bi vê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew di cihekî de di Vedas de têtê bibîrxistin, ji ya ku ew bi gaveke divayî ve ji bona xwendinê û xwendekarîyê ve têtê biderkevtin, bi rast û durust ve: ji bona Enunziation, Têgihîştinê û Lêgerandinê ve têtê biderkevtin. Enunziation bi navkirina tiştêkî ve bi navê wî ve têtê biderkevtin, ango li nik wê nîşankirina navê hanê de, bi mîna ku diyarbûna wîna dide bixuyanîkirin; jiber ku ziman ji bona merovan ve bi nala diyarbûnê ve lê têtê bitemaşekirin. Têgihîştinê rûçikên taybetî dide biderxistin, ji yên ku rûçikên cewherîyî tiştêkî jê têtin bipêkhatin. Lêgerandin di lêgerandina ser lihevhatîyê de û têrkirina têgihîştinê de têtê bidîtin. Bi pêrûniştinê ve li vir de Mamostê Felsefê peyvên zanistîyê di pêşîya pêşî de didin binardin, ew destlicî de ji bona ser têgihîştinê ve têtin

¹ Y pêşî, p. 92-118; (VII Essy on the Philosophy of Hundus, Part. II. By Henry Thomas Colebrooke).

biçûyîn û di pişt re ew ji bona ser lêgerandina tiştên li jêr lêgerandinê de têtin bihatin”. Ligel navan de merov wênekirinan dide bimebestkirin, ji yên ku ew di lêgerandinê de têtin biwekhevkin, ji yê ku ew di têgihîştinê de hatîye bidan.

Vêca êtir bi dûrtir ve babetê temaşekirî tête biderkevtin. “Gotama li hêre de şazdeh xalan dide bianîn, ji yên ku li jêr wan de delîl û xurûbûn” (bi nav ve) “û ewê, ku divê bête bidelîlkin, bi deqên bilind ve têtin biderkevtin; yên din bes û bi تنها ve bi alîkaryê û sînorkirî ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew ji bona zanebûnê û girawkirina rastîyê ve didin biyarmetîkin. Nyvaya êtir ligel dibustanên dinî rewanşinasîyê de têde tête biyekirin, ku ew xweşîtyê, başîtyê û rizgarkirinê ji bedbûnê ve ji bona bi destkevtina zanebûneke bi carekê ve ji bona bîrûbawerîyan ve dide bisozdan, ji yên ku ew dide bixwendinkarîkin, ango ji rastîyê ve; ku bawerîkirina ji her û her Hebûna can ve bi nala parvekirina wî ve ji laş ve – Can ji bona xwe bi xwe ve dide bimebestkirin”. Nêzîktir divê hêjî bête bidan.

Xala bingehiyî pêşî, “xurûbûna delîl di çar coran de tête biderkevtin: Ya pêşî di wergirtinê de; ya duwem di dawîkirinê de (di coran de), ji ya ku ew bi xwedanê sê şêwan ve tête biderkevtin: ji li dûhevdu de ji bona ser hoye de, ji hoye de ji bona ser kerkirinê de û li gora wekhevûnê de tête biderkevtin. Corê sêyem ku xurûbûn bi wekhevûnê ve tête biderkevtin; ya çarem di girawkirinê de (di gotinkirinê de), him di reweştê¹ de bi nala diyarbûnê ve di xwe de tête biderkevtin. Ev corên hanê ji delîlkinê ve bi zor ve hatine bixuyanîkin, wehajî di kurtkirinê kevin de, ji yên ku merov bi Gotama ve dide bigirêdan, herwehajî bi nala Pesindarên² bêjimar ve têtin biderkevtin.

Ya duwem bi babet ve tête biderkevtin, ji yê ku divê bête bidelîlkin, ji yê ku ew divê bi diyar ve bête biderkevtin; li vir de duwanzdeh babet têtin bidan. Lêbelê “Yê pêşî û giring bi can ve tête biderkevtin, di gava ku ew xwe ji laş û hestyarîyan ve li cihê jêr cudabûna wergirtina û zanistîyê ve dide biderxistin –ji yê ku Hebûna xwe di rêya hogirîyê, zikreşyê, xwestyarîyê ûhd. de bide bidelîlkin. Ew bi xwedanê çardeh başîyan ve tête biderkevtin, bi mîna: jimarê, mezinbûnê, bestandinê, xwedûrkinê, jîrbûnê, kêfdarîyê, azarê, xwestyarîyê, zikreşîyê, vîyan, bidestkevtin, qerz û

¹ Tradition:Tradition: Reweşt

² Kommentator: Commentator: Pesindar

hêzawênêkirinê”. Em wehajî di vê tevaya bêrêxistinên destpêkirinên pêşiyî lêvegerandinê de ne tu bihevgerêdanan û ne jî tevayîbûna nîşankirinan didin bidîtin. “Babetê duwemî zanebûnê bi laş ve têtê biderkevtin; yê sêyem bi libatên pêhestkirinê ve têtê biderkevtin, ji yên ku ew bi pênc hestyariyên derveyî ve têtin binavkirin. Ew ne bi veguhertina şiyarbûnê ve têtê biderkevtin (bi mîna ku ew di Sanchya de têtê bigotin, lêbelê ew bi madê ve ji perçan ve bi payebûn ve ji erdê, avê, ronahîyê, ba û esman ve têtê bipêkhatin. Reşka çav (ew dibêjin) ne libatê dîtinê ve, ne jî guh bi libatê bihîstinê ve têtê biderkevtin; lêbelê libatê dîtinê bi tîrêjêke ronahîyê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew ji çav ve ji bona babet ve têtê biçûyîn: libatê bihîstina dorhêlê, ji yê ku ew di nava kûrbûna guh de ligel babetê bihîstî de di rêya dorhêla kevîyî di navînyê de dide bidan û bistendin. Her tîrêjêke ronahîyê bi sadebûn ve nayête bidiyarkirin, bigir wetov bi mîna ku ronahîyek ne di nîvro de dikare bête bidîtin, lêbelê li jêr zînetên taybetî de ew dikare bête bidîtin. Li nik mizkirinê de av bi devkevtî ve (bi mîna tufê ve) bi libatê ûhd ve têtê biderkevtin. Wetovjî, bi mîna ku li vêderê de li se çav de hatîya bigotin, ew xwe li nik Plato –Eflaton- de di Timäus¹ –Timuys- de dide bidîtin. Temaşekirinê giring li ser çav de di nivîsandîneke Schulze –Şultzê- de di rengên li nik Goethe –Gotêh- de têtin bidîtin. Ji bona nimûne ve, tiştê ku merova bi şev ve dane bidîtin, weha ku çavê wan bijar dane bironahîkirin, tişt bi koman ve têtin bidîtin; lêbelê diyarbûn belê zînetên taybetî didin bidaxwazkirin. “Bijara çarem bi bijarên pêhestkirinê ve têtin biderkevtin. Li vir de Gesava (Pesendarek) Rûçikên Kande dide bihilanîn, ji yên ku ew bi şeşan ve têtin biderkevtin: Ya pêşî ji wan ve bi navrokê ve têtê biderkevtin; ev bi nihan ve têtê biderkevtin: Erd, Av, Ronahî, Ba, Esman, Dem, Cih, Can, Liberkevtin”. Perçên bingehî ji “Navrokên metiryalan weha ji bal Kanade ve têtin bidîtin, bi mîna ku ew bi atomê kokî ve û di pişt re bi tevaya wê ve têtê biderkevtin. Ew hergavîya Atoman dide biderxistin”; di pişt re êtir dê ew pîrbûnê li ser pêwendîyên atoman de bide bixuyanîkirin, ku têdejî tuzên rojî jî têtin biderkevtin. “Rûçikê duwem bi başbûnê ve têtê biderkevtin. “Rûçikê² duwem bi başbûnê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew bi bîst û çaran ve têtê biderkevtin: 1. reng, 2. mizbûn, 3. bêhn, 4. hestkirin, 5. jimar, 6. mezînbûn, 7. kesîtibûn, 8. bestandin, 9. cihêkirin, 10. serekî, 11. cihêbûna kevin, 12. giranbûn, 13. avkirin, 14. liberxwedan, 15. tingîn, 16.

¹ Aflaton, Tim., P. 45-46 (Steph.); P. 50-53 (Bekk.).

² Rûçik: Kategorie, Category

jîrbûn, 17. kêfdarî, 18. jan, 19. daxwazî., 20. dijbûn, 21. xwestin, 22. qencîfî, 23. gunehkarî, 24 karînek, ya ku ew sê celean di xwe de dide bihilgirtin: lezatî, nermatî û hêza wênekirinê. Rûçika sêyem bi kirinê ve tête biderkevtin: ya çarem bi tevayefiyê ve tête biderkevtin: ya pêncem bi cudabûnê ve tête biderkevtin: ya şeşem bi bestandinê (Aggregation) ve tête biderkevtin, ya dawîyî Kanade; hinek ji nivîsvanan ve hêjî nayînê bi nala ya hevtan ve bi ser ve didin bivekirin”. Ev bi reng û şêwe ve tête biderkevtin, bi çilo felsefe li nik Hindîyan de tête bidîtin.

Li ser du deqên bingehê de diyarbûn û çî bi giringî ve ji bona zanebûnê ve tête biderkevtin, weha ew felsefa Gotama bi nala xala sêyem de “lêgûmankirin”dihêle bi dû ve bête bihatin. Xaleke din bi “delîlê bi rêxistî” ve tête biderkevtin, yê ku ew dide bi pitepitkirin, “yanjî yê ku ew bi encamkirina hiş ve (Nyaya) ve tête biderkevtin, ji yê ku ew ji pênc pêkhatinan ve tête bipêkhatin: 1. Pevik, 2. Bingeh, 3. Delîl (the instance), 4. Bikaranîn, 5. Encamkirin. Ji bona nimûne ve: 1. Ev gir bi agir ve tête biderkevtin; 2. jiber ku dûkel jê tête biderkevtin 3. çî dide bidûkelkirin, bi agir ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew ji tufikekê ve tête biderkevtin; 4. Pê tête birûniştin “(Accordingly), êtir tête bigotin”, “ku gir dide bidûkelkirin; 5. Jibervêjî ve ew bi agir ve tête biderkevtin”. Ev bi weha ve dê bête bigotin, bi mîna ku li nik me de rastî tête bigotin; lêbelê ev bi weha ve tête biderkevtin, ku ew li pêş de tête bidanîn, ji yê ku li ser de tête biaxivtin. Em bi dijî vê ve dê ligel giştîbûnê de bidin bidestpêkirin. Ev bi renekî sade ve tête biderkevtin, û ew dikare ji bona me ve li nik van nimûnên hanê de bide bitêkirin. Lêbelê em dixwazin careke din jî tişt bi hev re bidin biliberxistin.

Me di Hindê de date bidîtin, ku civandina can di xwe de, bilindbûna wî ji bona azadyê ve, ji bona remankirinê ve, ew ji bona xwe bi xwe ve hatîye bipêkhatin, ev bi bingehî ve tête biderkevtin. Ev ji bona xwebûna can ve bi şêweyekî rût ve em dikarin bi cewherikirineke jîrîfî ve bidin binavkirin; lêbelê ew li vêderê de ne bi yekîtiya can û serûştîyê ve, lêbelê bi rast û durust ve servajî tête biderkevtin. Ji bona can ve temaşekirina serûştîyê bes û bi تنها ve bi destikekî ve, bi pêrabûna remankirinê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew bi armanckirina rizgarîkirina can ve tête biderkevtin, lêbelê di felsefê de ew bi bingehêkî cewherîyî giştî ve tête biderkevtin, di pêşî de; felsefekirin bi vê nimûnîtiya hanê ve dihate biderkevtin, ku remankirin ji bona xwe ve tête biderkevtin, ya ku ew bi koka rastîyê ve tête biderkevtin. Jîrîtiya pêkhatinê bi dijîtiya lêvegerandinê, liberkevtinê, xweyîtiya kesîtiya

Ewropîyan ve tète biderkevtin. Ev li nik me de bi giring ve tète biderkevtin,, ku ez vê li gora hoyan de dixwazim, dizanim, bawerdikim, mebestdikim, ji ya ku ez li gora kêfa xwe de wê dixwazim; ev dê bi hêjabûneke bêdawîbûn ve bête biderkevtin. Pêkhatina jîrîtîyê di vir de bi nobûn ve tète biderkevtin, êtir hemû xweyîtiya min tète binemankirin; ji bona vê ve hemû heyîti bi pê kenîn ve têtin bikirin, ji bona wê ve tu rastîya heyîti, erk, mafê nema tète bidîtin, û weha xweyîtiya pêkenîne bi tenha xwe ve bi dûmayîna hiştî ve tète biderkevtin. Ev bi guhpêdanê ve tète biderkevtin, ku ji bona jîrîtîya pêkhatinê ve bête bigihandin, da ku ew xweyîtiya pêkenîne ligel hemû şermezari û lêvegerandinên xwe de tede bêtin bifetisandin. Ev bi berjewendîya vê dîtina hanê ve tète biderkevtin.

Kêmasî di vir de tète biderkevtin, gava ku jîrîtîya pêkhatinê bi mîna armancê ve ji bona xweyîtiyê¹ ve bête biderxistin, ku ew bi mîna zîneteke heyîti ve bi carekê ve bi kêmanî ve tète biderkevtin, ji yê ku ew ji bona guhpêdana xweyîtiyê² ve divê bête bianîn. Wetovjî çendjî wehaji ev jîrîtîya pêkhatinê bi heyîti ve tète biderkevtin, weha ew belêjî bes û bi tenha ve bi carekê ve bi rûtbûneke heyîti ve tète biderkevtin; jibervêjî ve ji bona wêna ve rengê bingehîyî heyîtiyê jêre tète bikêmkirin. Êtir ew jîrîtîya pêkhatî, ya ku ew weha di rûtbûnê de tète bimayîn, ji bona Hebûna wêna ve bes û bi tenha ve ew bi xwedanê canê xweyîti ve tète biderkevtin; ku tede divê hemû bête binemankirin. Bi mîna ku di pêkenîne de, ku tede bes û bi tenha ve desthilatîya xweyîtiya nayînkirinê bi hiştinê ve tète biderkevtin, hemû tète binemankirin: wehaji pêrejî ev rûtbûna jîrîtîya pêkhatinê bes û bi tenha ve bi revînê ve ji bona valabûnê û bînîşankirinê ve tète biderkevtin. Tede heyîtiya veguhertî bi xwe ve tète bikêmkirin; jibervêjî ve êtir divê bête bikirin, ku ev zemîna hanê, ev nîşankirina hanê – rengê bêdawîbûn pê dide bipalpêdan, ew bi vê ve tète biderkevtin, ya ku merov wê bi remanê ve dide binavkirin, ya ku ew xwe bi nîşankirina heyîtiyê ve dide biderxistin. Ev remana hanê yekem bi nala xweyîtiya min ve (ez, canê min dide biremankirin); lêbelê duwem ew bi xwe jî ve bi giştî ve tète biderkevtin, ya ku di xwe de jîrbûna pêkhatî dide bihilgirtin; û sêyem reman bi komkirina kirinê ve, bi bîr û bawerîya nîşankirinê ve tète biderkevtin. Wetov ji bona me ve şeweyekî heyîtiyê tète biderkevtin, ji yê ku rengê bêdawîbûn di xwe de tète

¹ Xweyî: Subjektiv: Subjektive

² Heyîti: Objektiv: Objective

biderkevtin. Ev bi zemîna rastî ve tête biderkevtin, ya ku ew divê bête bifirehkirin, ya ku ew xwe bi xwe ve dide biberesitendin, binîşankirin û bi vî şêweyê hanê ve ji bona navrokeke taybetî ve cihekî dide bidan, ji bona wîna ve dihêle bête bigirawkirin û di xwe de4 dide bihilgirtin.

Di dîtina rojhilat de taybetî tête bizevîvirandin, bi nîşankirî ve, bi demê ve tête biderkevtin. Ew dikare xwe di xwe de bide birehkirin, ew dikare xwe bide bihîmkirin; û ev jî bi hişbûna sertî Ewropî tête biderkevtin. Da ku wê ji bona xwe ve bidin bikarkirin, wênekirinên rojhilatîyî wisa têtin bikarhatin. Lêbelê di zemîna remanê de ew bi herikandî ve tête bihiştin, divê ew ne ji bona xwe ve bête bikirin, lêbelê divê ew bes û bi tenha ve bi bêhna tevaya sustêmê ve bête biderkevtin. Di felsefa rojhilatî de me navrokeke nîşankirî jî date bidîtin, ya ku divê lê bête bitemaşekirin; lêbelê temaşekirin bi carekê ve bi bê remankirin ve û bi bê rêxistinkirin ve tête biderkevtin, jiber ku ew di serwê re, ji dervêyî yekîtiyî ve tête birawestandin. Li alîyê din de Jîrîtiya pêkhatinê tête birawestandin, li valî de ew êtir bi zuha ve û bi kêmasî ve tête biderkevtin. Taybetî bes û bi tenha ve bi xwedanê rengê depê pitepitê ve û bi dawîkirinê ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew li nik Mamostan¹ ve dihate biderkevtin. Di zemîna remankirinê de bi dijîvêjî ve ji bona taybetîyê ve dikare bi rast ve bête biderkevtin; ew dikare bi nala bêhana tevaya rêxistinê ve bête bidîtin, bête biliberkevtin.

Di felsefa Hindî de reman ne bi gewde ve hatîye bikirin; derveyetî, gewdebûn jibervêjî ve ne li gora remanê de tête biliberkevtin. Ev bi xwe ve bi kêmasîya Rohhilatî ve tête biderkevtin.

Zemîna heyîtiyî rastîya remanê di rastîya azadîya Kirdar de tête birehkirin. Giştî, pêkhatî bi xwe ve divên bi xwedanê hayîtiyê ve bêtin biderkevtin, gava ku remankirin bi vê giştîbûnê ve, bi zemîna pêkhatinê ve bête biderkevtin û pêrejî bi ez ve bête biderkevtin – remankirin bi dîtinê ve tête biderkevtin û bi nala kirdarê azad ve tête bihebûnkirin -: weha giştîbûn bi xwedanê xweserî Hebûnê û niha ve tête biderkevtin; ev ne bes tenê bi armancekê ve, bi zînetekê ve tête biderkevtin, ku ew tede divê bête biçûyîn, lêbelê giştîbûna bi carekê ve bi gewde ve tête biderkevtin. Ev nîşankirina hanê bi wetov ve tête biderkevtin, ya ku em wê di cîhana Yunanîyan de li ber xwe de didin bidîtin û fêrkirina babetê wêna bi temaşikirina meyî tê ve

¹ Scholastikern: Scholastic, The Schoolmen: Mamoste

tête biderkevtin. Di pêşî de giştîbûn bi nala rûtbûna bi carekê ve xwe dide biderxistin, weha ew bi beramberî cîhana rast ve tête birawestandin; lêbelê ev ji bona zemîna herduwan ve tête birastderkevtin, ew ji bona cîhana rast ve û himjî ji bona wê ve tête biderkevtin, ya ku ew ji bona xwe ve tête biderkevtin. Ev ne bi yekeke walî ve tête biderkevtin, lêbelê giştîbûn jêre bi rast ve tête biderkevtin, ji ya ku ew di dîtîne de tête birawestandin, yanjî ya ku ew bi xwe ve, bi giştîbûnê ve rastîya gewdebûnan dide biderxistin.

Mêjûwa Felsefê Beşê Yekem Felsefa Yunanî

Li bal navê Yunanistanê de li nik Zanevanên Ewropî de û bi taybetî ve li nik me Elmanan de bi nasvan ve tête biderkevtin. Ewropîyan oldarîya xwe ji wêderê ve, ji dûr ve, bêtir ji gava reyêke dûrtir ve ji Yunistanê ve, nemaze ji Sûryê ve, dane biwergirtin. Lêbelê li vêderê de, di niha de, zanistî û hûner, ji ya ku zanebûna jîna me dide bitêrkirin, û wê dide bihêjakirin û bixemilandin, ji Yunistanê xeser yanî nexweser –nexweser di rêya ser Romanan ve- hatine bidestpêkirin, em vê dizanin. Rêya dawî ji vî rengê berê ve, ji yê ku têde ev zanebûna hanê ji bona me ve hate bigihandin, wehajî ew ji aliyên bi nav ve ji bal Kenîsên giştî ve dihate biderkevtin, ji ya ku ew bi nala wetov ve koka xwe ji Roma dide birêberîkirin û zimanê Romanan bi xwe ve tanî nihajî dayîte bihiştin. Kanîyên Xwendevanîyê li teniştaya ayîndarîya latînî de keşên Kenîsan dihatin biderkevtin. Mafeyê me nav di xwe de dide bidan, ku serpereştîya wîyî dawîyî bi carekê ve ji Romanîyan ve tête bikişandin. Kêmasîtiya cermanîtiyê ew bi pêwîst ve dihate biderkevtin, ku ew di rêya karkirinên kenîsêyî dujwar û mafe de, ji yên ku ew ji bona me ve ji bal Romnan ve hatibûn bigihaştin, ji bona nava me ve hate bikevtin û ew ji bona wê ve hate bixwedîkirin. Di pêşî de êtir di rêya wê de rûçikên Ewropîyan ji bona azadîyê ve hate bigeşkirin û bikarînkirin. Di piştî ku weha Merovîtiya Ewropî li nik xwe de di nava mala xwe de hate bidîtin, Çavên xwe ji bona niha ve dane bibeloqandin: weha dev ji mêjûwê ve hate biberdan, ji ya ku ew ji bal Bêganên ve dihate bidanîn. Êtir merov date bidestpêkirin, ku ew di nava welatê xwe de bête bimayîn; ew vê ji xwe re bide binoşkirin, merov berê xwe ber bi Yunanîyan ve date bivekirin. Debera em Kenîsê û dadwerkirinê di latînîya wê de û di Romanîya wê de bidin bihiştin, Zanistîya (Zanistîya Felsefî) bilind, azad, mîna hûnera meyî sipehîyî azad, mizbûn û evîndarîya wê bi xwe ve, em dizanîn, ku ev di jînanana Yunanîyan de didin birehkirin û ji wî bi xwe ve canê wî jê bi xwe ve em didin bikişandin. Heger rê pê bihata bidan, bi xwedanê hogîrîyekê ve bihata biderkevtin – ku dê hogîrîkirin ji bona welatekî wisa ve, ji bona zîneke wisa ve bihata biderkevtin.

Lêbelê çî ji bona me ve li nik Yunanîyan de bi welatî ve dayîte bikirin, ku em wî didin bidîtin, ku wan cîhana xwe bi welat ve dane bikirin, ku canê civakîyî hevvelatîyê me bi hev re dide bibestandin. Bi mîna ku ev di jîna bi

hev re tôte biderbaskirin, ku ji bona me ve li nik merovan û malan de bi xweşî ve tôte biderkevtin, ku ew di nava welêt de li nik xwe de bi xwe ve bi dil ve - û nejî di hûndûr de - têtin biderkevtin, weha ev bi vî rengî ve li nik Yunanîyan de tôte biderkevtin. Ew bi rast û durust ve bi xwedanê destpêkirina pêkhatina oldarîya xwe ve têtin biderkevtin. Zanebûn, jîyana ligelhevdû de bêtir yanjî kêmtir ji Asyan, Sûrî û Mîsrê ve ji xwe re dane biwergirtin; lêbelê wan weha bêgana vê koka hanê dane bidaqurtandin, ew weha dane biveguhertin, bivezîvirandin, ku yekeke din jê dane bidurustkirin, ya ku em wê wetov didin bihêjakirin, pê têtin birûniştin, wê didin evîndarîkirin, ya ku ew di gewhera xwe de êtir bi rast û durust ve bi ya wan ve tôte biderkevtin.

Merov jebervêjî ve dikare li nik mêjûwa jîyana Yunanîyan de êtir bi pîrbûn ve, ku bi nala merov hêjbêtir ber bi paş ve tôte bivegerandin û divê bête vegerandin, wehajî vê vegerandina hanê jê bête bidakevtin û di nava cîhana wê de û di şeweyê destpêka Atina de, di katbûnan, di pêşkevtinê de ji zanistîyê û hûnerê de tanî di geşbûna wan de wetovjî bi xwe jî ve di kanîya bedbûna wan jî de bi xurû ve di dorhêla wanî çardorkirî de bête bilêgerandin. Jiber ku canê wanî bi pêşkevtî ve, bêgana bi nala matêryê ve bi nal palpêdanê ve bi pêwîstîya wergirtinê ve tôte biderkevtin. Wan xwe tôte bi nala Azadvan ve dane binaskirin û bireftarkirin. Rengê, yê ku wan ji bona bingehê Bêganane dane bidan, bi bêhna vî canê wan ve – canê azadîyê û sipehîbûnê ve tôte biderkevtin, ji yê ku ew bi nala reng ve ji alîkî de dikare bête biwergirtin, ji yê ku ew lêbelê ji alîyê din de bi xwe ve êtir tôte biderkevtin, ji yê ku ew bi rastî ve bi pêkhatineke bilindtir ve tôte biderkevtin.

Lêbelê ne bes tenê wan weha pêkhatina zanebûna xwe ji xwe re bi xwe ve dane biafirandin (û pêrejî bi bê sipasî ve koka bêganê dane bijibîrakirin, ber bi paşbûnê ve dane bipalpêdan - dibe jî, ku wan ew ji bona nava evsanan ve dane bigorkirin, ji yên ku wan ji ber wan bi xwe ve dabûn biveşartin), ku wan Hebûna wan bi welatî ve dane bikirin: lêbelê ev careke din bi zayîna canê wê ve tôte biderkevtin – ji yê ku ew bi rastî ve bi zayîna wê ve tôte biderkevtin – û wehajî ew tôte bihêjakirin. Ew ne bes tenê bi van ve dihatin biderkevtin, wan ev didatin bikaranîn û binoşkirin, ji yê ku wan ew ji bona ber xwe ve datin bianîn û ji yê ku wan jê dane bidurustkirin: lêbelê wan ev welatîkirina Hebûna wanî bi carekê ve, despêkirin û koka wan bi xwe ve, li nik xwe de bi zanebûn û sipasî ve û bi dilxweşî ve ji bona xwe ve dane

bidilkirin, ne bes tenê ji bona Hebûnê ve, ji bona maldarîkirinê ve û ji bona bi karanîna wan ve dane bikirin. Jiber ku êtir ev canê wan – bi nala ku ew ji canê careke din ve hatîye bizayîn – bi vê ve tête biderkevtin, ku ew bi xwe ve bi vê ve bi nala yê xwe ve tête bizanîn: a) ku ew tête biderkevtin û b) ew wehajî dide bizanîn, ku ew bi rastî ve li nik xwe de hatîye bipêkhatin. Ew ji bona xwe ve Hebûna wê bi ne girêdayî bi xwe ve bi nala gewdeyekî ve li ber xwe de didin biwênekirin, ji yê ku ew wan ji bona xwe ve dide biçêkirin û ew wan ji bona xwe ve dide bikaranîn. Ew ji bingeh û koka wan ve bi nala bingehê û kokekê ve – lêbelê li nik xwe ve - didin bizanîn. Wetov wan ji hemûyî ve, ji yên ku wan didatin bimaldarîkirin û dihatin bidîtin, ji xwe re mêjûyek didane bikirin. Ne bes tenê pêkhatina cîhanê, ango Xwedanan û Merovan, Erd, Esmen, Ba, Çîyan, Çeman wan ew ji bona xwe ve didane biwênekirin: lêbelê wan ew ji hemû aliyên Hebûnê û pêgirêdayên wan ve ji xwe re didane biwênekirin – çilo ji bona wan ve agir û gorîkirin hate bianîn. Çilo jî Tov, Çandinî, Dara zeytûnan, Hesp, Jindarî, Maldarî, Qanûn, Hûner, Perestkirina Xwedan, Zanistî, Bajar Malbata Şahzadeyan ûhd. ji bona wan ve hatin bigihandin, ji van tevan ve weha koka wan di texmînkirina mêjûyê de wan ji bona xwe ve dane biwênekirin, çilo ew li nik wan de hatine bikirin. Li gora vî aliyê derveyî de wan ew li nik xwe de bi mêjûyî ve dane bipêkanîn û wan ew bi nala kar û barên xwe ve dane bidîtin.

Di vê Hebûna welatîyê de bi xwe ve, lêbelê êtir di canê welatîyê de, di vî canê derxistina bi mayîna ligel xwe ve, bi mayîna ligel xwe de di fizyakirina xwe de, di Hebûna Bajartîyên xwe de, di Hebûna mafeyên, reweştên, siyasetên xwe de,, di vê rûçikê Azadvanan de, di vî rûçikê sipehîyî mêjûtîyê de, di Xwedanê Bîrwerîyê de – ku ew, bi mîna ku ew têtin biderkevtin, wehajî bi mîna Xwedanê Bîrwerîyê ve li nik te de tête biderkevtin, wehajî di katbûna remankirina azadyê de û wehajî di rûçik de tête biderkevtin, ku li nik te de felsefe tête bipêkhatin.

Bi mîna ku mêjû li nik xwe de di mala xwe de, wehajî felsefe bi xwe jî ve bi vê ve tête biderkevtin: ku ew li nik xwe de di mala xwe de tête biderkevtin – ku merov di canê xwe de di mala xwe de tête biderkevtin, bi welatî ve ew li nik xwe de tête biderkevtin. Hegerjî ji bona me ve êtir li nik yunanîyan de ev bi welatî ve tête biderkevtin, weha divên em bi taybetî ve di felsefa wan de di mala xwe de li nik wan de bêtin biderkevtin – lêbelê ne ku bi nala li nik wan de bêtin biderkevtin, jiber ku felesefe êtir li nik wan de li malê de tête biderkevtin û em wê ligel remanan de, ligel yên xwe de, ligel azadîyan

de ji tevaya taybetîyan de didin bikin. Pêşkevîna remankirinê li nik wan de di koka xweyî kevnar de perçe dane biderxistin, û wê xwe date bifirehkirin; û em dikarin bidin bitemaşekirin, bêyî ku em bivên li daxwaziyên derveyên din de bêtin bigerandin. Da ku em li ber felsefa Yunanî de bêtin biliberkevtin, em dikarin li nik wan de bi xwe ve bêtin birawestandin.

Lêbelê divê em rûçik û deqa dîtina wêna bi nîzîktir ve bidin binîşankirin. Yunanî bi xwedanê merceki ve têtin biderkevtin, gava ku wan xwe ji xwe ve dane biderxistin. Ev bi mêjûyî ve têtê biderkevtin. Di remanan de têtê biliberkevtin, ku ew di pêkhatina Rojhilatîyî yekîtiya can û serûştîyê de têtê biderkevtin. Ew bi yekîtiya serûştîyê ve têtê biderkevtin. Ne bes tenê ew ji xwe ve hatîye biderkevtin, di xwe de bête bikin, ev bi tûjbûneke dinîyî xweyîtiya rûtbûnê ve (xurûbûna binavkirinê) têtê biderkevtin, gava ku ew hêjî bi valabûn ve yanjî hêjbêtir xwe bi valayî ve - binçînîya rûtî cîhana nuh - dayîte bikin. Yunanî di nava herdûwan di navîniyeke xweşik de têtin birawestandin, ya ku ew jibervêjî ve bi navîniya sipehîbûnê ve têtê biderkevtin, jiber ku ew pêrejî him bi serûştî ve û himjî bi canî ve têtê biderkevtin, lêbelê wisa, ku canîti bi kirdarê zal ve û bi nîşankirî ve têtê bimayîn. Can, ji bona nava serûştîyê têtê bidakevtin, ew bi yekîtiya pêkhatinê ve ligel wê de têtê biderkevtin, ew bi baştirî ve bi dîtinê ve -bi carekê ve bi bê pîvan ve- têtê biderkevtin; belê bi nala kirdarekî şiyarbûnê ve - lêbelê bi bêpîvan ve- têtê bigewdekirin.

Yunanîyan yekîtiya pêkhatina serûştîyê û can ji bona bingehe ve, ji bona gewhera xwe ve dane bidanîn; û weha ew ji bona bijarê ve û ji bona zanebûnê ve hate bikin – lêbelê têtê ne bi nala berjêrbûnê ve, lêbelê ew di xwe de hatîye biçûyîn -, ew ne ji bona tûjbûna kirdarîya bi nav ve ber bi paş ve hatîye bivezîvirandin: lêbelê pêrejî ew ji bona yekekî ligel xwe de, weha bi nala kirdarekî azad ve, ji yê ku ew bi navrok ve, bi gewher ve, hêjî bi kêmbûna wê yek têtê biderkevtin – bi nala kirdarekî ve ku bijara wî ji bona sipehîbûnê ve dide bidurustkirin. Pileyê şiyarbûna Yunanîyan bi pileyê sipehîbûnê ve têtê biderkevtin. Jiber ku sipehîbûn bi nimûne ve, bi remanê ve ji can ve hatîye biherikandin; lêbelê bi weha ve, ku canê kesîtiyê hêjî ne ji bona xwe ve, bi nala kesîtiya rût ve têtê biderkevtin, ya ku ew xwe êtir di xwe de Hebûna xwe ji bona remanên cîhanê ve dide bidurustkirin. Lêbelê ev kesîtiya hanê bi şeweyekî serûştî ve ne bi wê bilindbûnê ve, bi wê hêjabûnê ve têtê birawestandin, nejî ku ew bi piretî ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ev

li rojhilat de tête biderkevtin. Niha binçînîya canîfîyê bi pileyê yek ve tête biderkevtin, û gewhera serûştî nema êtir ji bona xwe ve di Hebûna gewdeyên xwe de bi durust ve tête biderkevtin; lêbelê ew bi pîrbûn ve bes û bi tenha ve bi têgihîştina canê bi xuyankirî ve û ji bona destik û şêweyê Hebûna can ve hatîye bidakevtin. Lêbelê can hêjî ne xwe bi xwe ve bi mîna navcîyekî ve, xwe di xwe de bi xwe ve bide bidiyarkirin û li ser de cîhana xwe bide bibingehkirin.

Reweşîya azad dikare û divê weha li hêrê de bête bicîhatin, jiber ku navroka canê azadyê bi bingehê reweşt, qanûn û destûrên wê ve dihate biderkevtin. Jiber ku bêhna serûştîyê hêjî têde tête biderkevtin, weha şêweyê reweşîya dewletê hêjî ligel serûştîyê de tête bigirtin. Dewlet bi kesên serûştîyî biçûk ve têtin biderkevtin, ji yên ku wan xwe nikarîbûn di yekeke tevayî de bidin biyekkirin. Giştîbûn ne bi azad ve ji bona xwe ve tête birawestandin, canîfî weha hêjî bi sînorkirî ve tête biderkevtin. Di cîhana Yunanî de dê ya ji bona xwe ve bi tiştêkî hebûyî hergavî ve di rêya remanan de tête biderxistin û ew ji bona şiyarbûnê ve lêbelê bi wetov ve dide bigihandin, ku xweyîfî hêjî xwe li ber lihevrastrakirineke nîşankirî ve dide bidîtin, jiber ku ew hêjî bi xwedanê pêwendîyeke gewherî ve ligel serûştîkirinê ve dihate biderkevtin.

Hêza pêkhatina Rojhilatîyê bêpîvan di rêya canê Yunanî de ji bona pîvanê ve date bianîn û wî ew ji bona lêtenkirinê ve date birakişandin. Ew pêkhatina hanê bi pîvanê ve, bi xurûbûnê ve, bi armancê ve, bi sînorkirina gewdebûnê ve, bi kêmbûna bêsînorkirinê ve, bi bêdawîkirina sipehîbûnê û dewlemendîkirina li ser nîşankirîfîyê û xweyîfîyê de tête biderkevtin.

Zengînbûna cîhana Yunanî bes û bi tenha ve di komeke sipehîyî bêdawî de, di yekayekîfîyên şêrîn û ciwan de – di vê xweşîfîyê de di tevaya Hebûnê de tête bidîtin. Gewretirîn di nava Yunanîyan de bi xweyîfîyan ve têtin biderkevtin: ev bi hozanên hûnerê, xweşxuwaniyê, dengbêjîyê, zanistîyê, mafetîyê û qencîyê ve têtin biderkevtin. Heger ku xweşîkbûn û berzîfîya, bêqambûna nigaşîyên Rojhilatîyan, avanîyên hûnerîyî Misrîyan, Şahînşahîyên welatên rojhilatî ûhd. bi beramberî xweşîfîyên Yunanî (Xwedanên sipehî, Pêkerên sipehî, perestgehên sipehî) têtin biderkevtin, ji yên ku giringîfîya wan (damûdestgeh û kirinên wan) ji berê ve bi nala yariyên biçûkî menalan ve dikarîbûn bihatana bixuyanîkirin: weha reman, ya ku ew li vêderê de tête bigeşkirin, ew hêjî bi bêtir ve tête biderkevtin, ya

ku ew vê zengînkirina yekatîya yekîtiyan weha bi mîna ku ew gewrebûna rojhilatî ber bi tengayê ve dide birakişan û ew wê ji bona canê wêyî sade ve dide bikêmkirin, ji ya ku ew lêbelê di xwe de bi deqa kanîya zengînbûna cîhaneke nimûneyî bilind ve, bi cîhana remanê ve têtê biderkevtin.

Merovekî pîr date bigotin, „Ho merovo, ji derd û kulên xwe ve te cawê Xwedanên xwe dayîte biwergirtin“ – bi mîna welatên rojhilat (bi taybetî ve Hindîyan) ji perçeyên serûştîyê ve, ji hêzên serûştîyê ve, ji gewdeyên serûştîyê ve ji xwe re dane biwergirtin -; „ji bal remanan ve“ merov dikare pê bide bivekirin, ji xwe re ji perçe û caw ve ji bona Xwedan ve bide biwergirtin“. Li vêderê de reman bi bingeh ve têtê biderkevtin, ji ya ku jê Xwedan têtê biderkevtin. Ev ne bi remana destpêkirî ve têtê biderkevtin, ji ya ku jê bingeh têtê biderkevtin, ji ya ku jê tevaya fêrbûnê divê bête biliberkevtin. Bi servajî vêjî ve têtê biderkevtin. Weha reman bi nala tevaya perîşanî ve, bi bilindbûnek rût ve û bi navrokeke kêr ve bi beramberî navrokê ve têtê bixuyanîkin, ji ya ku ew ji bona rojhilatîyê ve babetê wî dide bidan. Destpêkirin bi xwe ve, bi nala xweseryê ve, bi nala destpêkirinekê ve bi rengê serûştîyekê ve, bi nala xweserîyekê ve bi xwe ve têtê biderkevtin. Ew vê ligel rojhilatîyê de bi xwe ve dide bibeşdarikirin. Gava ku ew lêbelê navroka rojhilatî bi tevaya nîşankirinên perîşanî ve dide bikêmkirin, weha ji bona me ve ev remanên hanê bi kêr ve lê têtin bitemaşekirin, jiber ku ew hêjî ne bi nala remanan û bi reng û nîşankirinên remanê ve, lêbelê ew bi serûştîyê ve têtin bidîtin. Weha reman bi serê xwe ve, lêbelê ne bi nala remanê ve têtê biderkevtin. Divê li ser me de wetov hergav bi ducarî ve em bidin bicudakirin, giştîbûn yanjî têtîgiştin, û di pişt re rastîya vê giştîbûnê, êtir di pişt re li ser de têtê biderkevtin, gelo rastî bi xwe ve bi remanê ve yanjî bi serûştîyê ve têtê biderkevtin. Di gava ku di pêşî de rastî hêjî rengê xweserîyê ji xwe re dide biwergirtin û bes û bi tenha ve reman bi xwe ve têtê biderkevtin: weha têde hoy têtê biderkevtin, ku me li nik Yunanîyan de ligel felsefa serûştîyî dibustana Iyonî de dayîte bidepêkirin.

Tiştê derveyî girêdayî bi zîneta mêjûwa Yunanî ve di vê dema hanê de têtê biderkevtin, weha ev destpêkirina felsefa Yunanî di şesed salê berî zayîna Isa de, di dema Cyrus –Sirus, Xisro - de, di pêla windabûna dewletên azadî Iyonî de di Asya biçuk de têtê bikevtin. Di vê cîhana sipehî de felsefê date bidepêkirin, ya ku têde wê xwe ji bona zanebûneke bilind ve dabû bifêrkirin. Krösus –Krosos- û Lydier – Lidyer- di pêşî de wan azadîya Iyonî ber bi tirsê ve datin bixistin; di pişt re êtir serdarîya Farisî ew bi carekê ve

date biberbadkirin, weha ku piranîya Neşînvanan ji xwe re ji bona cihên din ve dane bigerandin û ji xwe re avanîyên din û bi taybetî ve di welatê rojava de dane bidurustkirin. Bi vê demê re ligel vê windabûna bajarên îyonî de Yunana din hate bidawîkirin, ku ew li jêr malbatên Şahzadeyên xwe de bête bimayîn. Pelopiden û piranîya dinî Êlên Patîşahên Bêganeyî din hatin biwindakirin. Yunan bi pîrbûn ve ligel derve de hate bitêkelkirin, ji alîkî ve Yunanî ji xwe re bi xwe ve ji bona pêwendîyeke civakî didatin bigerandin. Jîna Bavîtiyê hate bidawîkirin; di piranîya dewletan de pêwistîya nişankirina qanûnan û dam û destgehan date bidestpêkirin – ku ew xwe bi azadî ve bidin bidurustkirin. Em dibînin, ku pir Kes têtin biderkevtin, ji yê ku ew nema bêtir di rêya êla xwe de bi serdarên Hevwelatîyên xwe ve dihatin biderkevtin, lêbelê ew di rêya jîrbûnê, Xwendariyê û zanistîyê de dihatin binîşankirin û bihêjakirin. Kesên wisa bi pêwendîyên cudan ve ligel Hevwelatîyên xwe de hatin bigihandin. Tanî radeyekî ew bi Rawêjkeran ve dihatin biderkevtin – bi pîrbûn jî ve şewirdariyeke baş jî bi dû ve nedihate bikevtin; tanî radeyekî jî ew ji bal Hevwelatîyên xwe ve dihatin bikînkirin û bibênerxkirin - van merovên hanê xwe ji kar û barên giştî ve didatin bikişandin. Yê ku di darêzorê ve, hegerjî ku ew ne bi serdarên zordar ve ji bona Hevwelatîyên xwe ve hatin bikirin, hinên dinjî di dawîya dawî de bi danînvane qanûnên azadîyê ve dihatin biderkevtin.

Li jêr vanî nihayî pesindarî merovan têtin biderkevtin, ji yê ku ew di vê dema nuh de ji mêjûwa felsefê ve di bin navê heft Şehrezayî de hatine biderkirin. Tanî radeyekî ku ew bi nêzik ve bi nala bîrwerîyên mêjûwa felsefê ve têtin biderkevtin, weha dê rûçikên wan di destpêkirina felsefê de bi kurtî ve bête bidan. Ew di wan pêwendîyan de têtin biderkevtin, ji alîyekî ve ew di berxwedana bajarên Iyonî de têtin bibeşdarîkirin, ji alîyekî jî ve ew jê têtin bibarkirin, ji alîyekî jî ve bi nala kesên bi nav û deng ve di Yunan de têtin biderkevtin. Navên heftan bi cudabûn ve têtin bidan, bi sadebûn ve: Tahles, Solon, Periander –Prêyander- Keopulus –Kloypulus-, Chilon –Şilon-, Bias –Biyas-, Pittakus. „Hermippus“ li nik Diogenes Laertius –Diyognes Lêrtiyus- „heftdehan dide binavkirin, ku di nava wan jî de wan heftan di hin caran de têtin bidan“

Li gora Diogenes Laertius de yekekî dinî kevnî berê dide binavkirin, „Dikâarch –Dikiêrş- bes û bi tenha ve çaran dide binavkirin, ji yê ku ew bi yekdem ve di nava wan heftan de têtin biderkevtin: Tahles, Bias, Pittakus û Solon“. Hêjîbêtir têtin binavkirin: Myson –Mison-, Anacharis –

Anaxarisis-, Akusilaos –Akusilaws-, Epimennidis, Pherkydes –Fêrkides-
 ûhd. Dikâarch ji bal Diogenes ve li ser wan de dide bigotin, „ew ne bi
 Şehreza ve û ne jî bi Feylesuf ve têtin biderkevtin, lêbelê ew bi merovên
 liberkevtî û Qanûndanînvana ve dihatin biderkevtin“ – bi merovên hozan ve
 dihatin biderkevtin. Ê ev pesindariya hanê bi giştî ve hate bikirin û ew bi
 rast ve têtê biwergirtin. Ev di pêla veguheztina Yunaniyan de ji
 pêwendîyeke Bavîtiyî Padişayeti ve ji bona pêleke qanûnî yanjî zordariyê ve
 têtê bikevtin. Bi navûdengbûna Şahrezatiya wanana xwe ji alikî ve li ser vê
 de dide bibingehkirin, ku wan şiyarbûna bi karî û gewherî ve, ango şiyarbûn
 bi serê xwe ve bi reweştê giştî ve didatin bigirêdan, wan ew bi nala
 pêwistiyên reweştê ve û tanî radeyekî bi nala qanûnên bajartî ve didatin
 biderxistin û wan ji bona wan jî ve di nava dewletan de bicîanîna wan
 didatin bipeydakirin; di rêya ku wan dîtin ji bona peyvdariyên hestiyarî
 didatin biderxistin. Hin peyvdariyên wisa ne bes tenê bi nala binçînîyên pir
 kûr ve yanjî bi remanên baş ve dihatin biderkevtin, lêbelê li wan de bi nala
 felsefê û pojinandinê ve dihatin bitemaşekirin, bêtir ku li wan de bi nala
 têgihiştineke giştîyî fireh ve bête binêrîn, lêbelê ya ku ew ne bi wan ve bi
 xwe ve dihate birûnahîkirin. Van merovên hanê bi gewherî ve ne zanistî û
 ne jî felsefe bi armanca xwe ve dane bikirin; û ji bal Thales ve hatîye bigotin,
 ku wî di demeke derengî jîna xwe de xwe ligel felsefê de dayîte
 bimijûlkirin. Pêwendîya siyasetê bi pirbûn ve dihate biderkevtin. Ew bi
 merovên kardar, bazirgan ve dihatin biderkevtin, lêbelê ne bi wê têgihistinê
 ve, bi mîna ku ew li nik me de têtê biwergirtin, ku karê kirinê xwe ligel
 rexekî taybetiyî serpereştîya dewletê, kar û baran, abûrî hd. de didate
 bimijûlkirin; lêbelê ew di nava dewletên demokratî de dihatin bijîyandin,
 weha ku wan derd ji bona serpereştîya dewleteyî giştî û serdariyê ve didatin
 bihilgirtin. Ew jî ne bi merovên dewletê ve bi mîna kesên mezinî Yunanî ve,
 Miltiades, Themistokles¹, Perikles², Demosthenes³ ve dihatin biderkevtin,
 lêbelê ew bi merovên dewletê ve di demeke de dihatin biderkevtin, ku têtê
 ji bona rizgarkirinê, bihevgerîninê, tevaya birêk û pêkxistinê û dam û
 destgehan ve – bigir ji bona pêkanîna jîyana dewletê ve, bi kêmanî ve ji
 bona lidarxistina zînetên qanûnîyî himkirî ve dihate biderkevtin.

¹ Themistokles li dora 527 b. z. de hatîye bizayîn û ew li dora 459 b. z. de hatîye bimirin.

Cuma

² Perikles li dora 500 b. z. hatîye bizayîn û ew li dora 427 b. z. hatîye bimirin. Cuma

³ Demosthenes li dora 384 b. z. hatîye bizayîn û ew li dora 322 b. z. hatîye bimirin

Weha bi taybetî ve Thales û Bias ji bona bajarên Iyonî ve têtin biderkevtin. Herodot li ser herduwan de dide biaxivtin û ew li ser Thales de dide bigotin, ku „wî berî bindestkirina Iyonîyan ve“ (di rêya Krösus de bi mîna ku tête bixuyanîkirin) „ji wan re date biamojkarîkirin, ku ew civîneke Rîsipîyan li Teos de, di navînîya milletên Iyonîyan de bidin bidurustkirin“ – weha dewleteke fêderalî ligel bajarekî paytextekî û hevgirtî bidin bidurustkirin, „tevlivêjî de divên ew bi taybetî ve bi milletên Iyonî ve bêtin bimayîn“. Ew bi dû vê amajkarîya hanê ve nihatin bikevtin. Vê ew bi tenha ve dane bihiştin û ew dane bilawazkirin û di encamê vê de şikestina wan hate bidîtin. Ji bona Yunanîyan ve hergav bi dujwar ve dihate biderkevtin, ku ew dev ji kesbûna xwe ve bidin biberdan. Wehajî bi kêmtirjî ve Iyonîyan „bi dû amojkarîya Bias ji Priene –Priyêne ve“ ne hatin bikevtin, „ji yê“ di pişt re (bi nala „Harpagus“ ve bi Serbazê sipahê Xusrove hate bikirin, ji yê ku wî „bindestkirina Iyonîyan date bidawîkirin“,...“wî ew dane bitengavkirin“). Di vê dema giringî hanê de „wî ji bona wan ve baştirîn şîret date bikirin, gava ku ew li Panionium –Paniyonyom- de dihatin bicivandin: ku ew divên ligel komeke Keştîyên bihev re ji bona Sardinyan ve bêtin biçûyîn, li wêderê de ew dewleteke Iyonî bidin bidurustkirin. Wetov dê ew ji bendîtîyê ve bêtin birizgarkirin, dê ew bêtin bibextiyarîkirin û dê ew girava mezin ji xwe re bidin bicih û warkirin û dê ew ji xwe re yên din bidin bibindestkirin; lêbelê heger ku ew li Iyonyan de bêtin bimayîn, weha ew tu hêvîyê ji bona azadîya wan ve nade bidîtin“. Ev şîreta hanê jî ji bal Herodot ve lêhate bipîştgirtin: „Heger ku ew bi dû vê ve bihatana bikevtin, weha dê ew bi Yunanîyên deha bextiyartirîn ve bihatana biderkevtin“. Weha hinek di rêya zordariyê de û nejî ji ber xwe ve tête birûdan.

Di pêwendîyên wisa de em wehajî Şarezayên din jî didin bidîtin. Solon¹ li Atina de bi qanûndanînan ve dihate biderkevtin û pêre pê hate binavûdengkirin. Kêm merov bi vî cehê bilind ve hatin bigihandin, ku ew bi navûdengbûna qanûndanînanan ve bêtin bigihandin. Ligel wî de bes û bi tenha ve Musa, Lykurg –Likurg-, Zaleukus –Zaloykus-, Numa ûhd. têtin bibeşdarîkirin. Di nava milletên Cermanî de tu kesîtî xwe nadin bidîtin, ku ew bi vê navûdengbûna hanê ve têtin bigihandin, ku ew bi qanûndanînanê milletê xwe ve têtin biderkevtin. Di îro de tu qanûndanînan nikare bête bipeyda kirin; damûdestgehên qanûnî, pêwendîyên mafeyî di serdema nuh de

¹ Solon li dora 640 b. z. de hatîye bizayîn. Cuma

hergav bi xwe ve têtin bidîtin. Pir bi kêrnî ve êtir divê bête bikirin; bes û bi tenha ve nîşankirinên dinî bi dirêjî ve, gelek nîşankirinên tengalkirîyî bêsûd dikarin hêjî di rêya civînên derxistina qanûnan de bêtin bidan. Ev bes û bi tenha ve xwe bi komkirinê, çakkirinê ve û bi fêrkirina neferan ve dide biderkevtin. Ê wehajî Solon û Lykurg tiştek nedane bikirin, ku wan yekek ji canê Iyonî ve bi mîna ya dinî rûçikên dorî ve, ji yên ku wan li ber xwe de didatin bidîtin û wan xwe bes û bi tenha ve li ber destan de didatin bidîtin, ji bona şiyarbûnê ve (bi rengêkî din ve) bidin biderxistin, da ku ew herifandina wê çaxê bi dawîya rawestandina wê ve bidin bigihandin û da ku ew vê zînetê bed jî di rêya qanûnên rastî de bidin bialîkarîkirin.

Solon pêrejî bi carekê ve ne bi baştirîn merovê dewletê ve dihate biderkevtin; ev jî xwe di lêgerandina mêjûwa wî de dide bidiyarkirin. Destûrek, ya ku ew ji bona Pisistratus re rê pê didin bidan, ku pêrejî ew hêjî di wê demê de ji bona ber Zordaran ve bide biavêtin, destûreke wisa bi kêrnî hêz ve di xwe de dihate bihevgerandin, ku wê ji bona xistina xwe ve – bi hêzekê ve- nikaribû ber lê bida bigirtin? -, ev kêrnîyêke di wê de dide biderxistin. Ev dikare bi taybetî ve bête bidiyarkirin; hêrîşeke wisa divê destûr bikaribe liberxwedanekê bide bikirin. Lêbelê bi nêzîktir ve, çî Pisistratus date bikirin? Pêwendîya Zordarên bi navkirî ve dê bi eşkeretir ve di rêya pêwendîya Solon ligel Pisistratus ve bête biderkevtin. Gava ku destûr û qanûnên bi rêkûpêk ve li nik Yunanîyan de hatin bineçarîkirin: weha em destpêkirina peydabûna Qanûndanîvanên û Serdarên dewletan ji xwe re didin bidîtin, ji yên ku ew ji bona millet ve qanûnan didin bidan û ew li gora wan de didin biserdarîkirin. Qanûn bi giştî ve ji bona kes ve bi nala zordarîyê ve têtê bidiyarkirin, tanî ku qanûn ne bi dilê wî ve têtê biderkevtin û ne jî ew li ber de têtê bikevtin, wehajî ew niha jî bi nala zordarîyê ve têtê biderkevtin. Weha ew ji bona tevaya gel ve û di pişt re bes û bi tenha ve ji bona heryekê ve têtê biderkevtin. Ev bi neçarî ve têtê biderkevtin, ku di pêşî de ji bona wîna ve zordarî bête bikirin, tanî ku ew bête biliberkevtin û qanûn ji bona wîna ve bi qanûna wî ve bête biderkevtin û ew dê ji bona wîna ve nema êtir bi bêgane ve bête biderkevtin. Piranîya Qanûndanîvanên û Durustvanên dewletan bi destên xwe ve dane bixistin, ku ew ji bona millet ve vê zordarîyê bidin bikirin û ew bi Zordarên wan bi xwe ve bêtin biderkevtin. Ji yên ku wan bi xwe ve ev nedane bikirin – di dewletên wisa de divabûn kesên din vê bidin bikirin; ev karê hanê bi xwe ve bi neçarî ve têtê biderkevtin.

Weha em Solon dibînin, - ji yê ku wî ji bona hevalên xwe ve date biamojkarikirin, da ku ew serdarîkirinê bi destên xwe ve bidin bixistin, „jiber ku millet bi dilê xwe ve dixwaze bide bidîtin, heger ku ew zordarîyê bi destên xwe ve bide biwergirtin“ -, wê bidin bişikenandin û b'er li b'er de bidin bigirtin, bi mîna ku bi Pisistratus ve ji bervêjî ve nav bi dû wî ve pê hate bikevtin. Bi rastî ve gava ku wî di mebesta Pisistratus ve date bitêderxistin, ew ji bona civîna giştî ve bi poşandinê û mertal ve hate bihatin“, ya ku ew di wêçaxê de hêjî ne bi sadebûn ve dihate biderkevtin¹, „û wî ji bona millet ve mebesta Pisistratus date bixuyanîkirin. Wî date bigotin: „Merovên ji Etîna ve! Ez bi şehreza ve bi mîna hinekan ve û bi mêrxas ve bi mîna hinekî din ve têtin biderkevtin, ji yên ku bi sextekarîya Pisistratus nedane bitêderxistin, bi mêrxastir ve bi mîna wan ve, ji yên ku ew bi rastî ve wî didin bidîtin, lêbelê ji tirasn ve têtin bibêdengkirin. Gava bi dilê wî ve nihate biderkevtin, wî dev ji Etîna date biberdan“. Li gora Diogenes Laertius -Liyogenes laertiyus- de divê ku Pisistratus nameyeke pir hêja, ji ya ku ew ji bal Diogenes ve ji me re hatîye bihiştin, ji bona Solon ve di nebûna wî de li wir de dayîte binivîsandin, ku wî têde ew dayîte bimêvandarîkirin, da ku ew careke din ji bona Etîna bête bivezîvirandin û ew bi nala hevwelatîyekî azad ve li nik wî de bête bijîyandin: „min ne li jêr Yunanîyan de bi tenê ve zordarî ji xwe re bi nala tiştêkî ve dayîte bidestvexistin, ku ew bi min ve nayête bikevtin; jiber ku ez ji malbata Kodrus ve têtin biderkevtin. Min weha bes û bi tenha ve ew careke din bi destên xwe ve dayite bixistin, çiyê ku Etînan ji Kodrus û malbata wan ve ji xwe re dabûn biwergirtin, lêbelê ji xwe re dabûn birevandin. Wetov ez karekî ne rewana ne bi dijî Xwedanan û merovan ve didim bikirin, lêbelê mîna çilo te ji bona Etînan ve qanûnan dane binîşankirin, weha min pêre dayîte bireftarkirin, bi mîna ku te xwe di jîna bajartîyê de dayîte bireftarkirin“ (wehajî bi vî rengî ve kurê wî Hippias –Hippiyas-). „Û ev pêwendîya hanê xwe bi baştir ve bi nala di serdarîyeke gelêrî ve dide bihiştin. Jiber ku ez destûrê bi tu kesekî ve nadim bidan, ku ew bêmafetîyê bide bikirin, û ez bi nala Zordar² ve bi bêtirbûn ve ji xwe re ji bil rûsipîbûnê, avrûtîyê û danên nîşankirî pê ve nadin biwergirtin. (Hatinên) „bi mîna ku ew ji bona

¹ Thukydides (1,6) dide bigotin, ku bi nala cudabûnekê ve di navbera Yunanîyan û Barbaran –Hovberan- de dihate biderkevtin, ku Yunanîyan, di nava wan jî de di pêşî de Etîniyan, çek di dema aşîtiyê de didatin bidanin.

² Tyrann: Tyrant, Despot: Zordar, Çavsor

Padîşahîyên berên ve dihatin bianîn. Her Etînek dehîyekî ji hatinên xwe ve ne ji bona min ve didin bidan, lêbelê ew ji bona xercîyên nanên gorîyî giştî ve û hin ji bona civakê ve û bi rûdana cengê ve didin bidan. Ez ji bona te ve nayêm bibîntengkirin, ku te lédana min dayîte bieşkerekirin. Jiber ku te ev bi bêtirbûn ve ji bona evîndarîya xwe ve ji bona millet ve û ne jî ji kîna xwe ve ji bona min ve dayîte bikirin; jiberjî ve ku te hêjî nedidate bizanebûn, bê ka çilo dê ez serdarîkirinê bidim birêvebirin. Jiber ku heger te ev bida bizanîn, dê ev bi dilê te ve bihata biderkevtin û dê te neda bibazdan“ ûhd. Solon di bersiva xwe de dide bigotin: ku ew “ji bona Pisistratus ve ne kîndarîyeke xweyî heye û ew divê wî bi baştirîn Zordar ve bide binavkirin. Bes û bi tenha ve vegerandin jêre pê nayête bikevtin. Jiber ku wî ji bona Etînyan re mefeyê wekhevbûnê ligel gewhera destûra wan de dayîte bimerckirin, wî Zordar bi xwe jî ve jê dayîte biderkirin: weha dê ew di rêya vezîvirandina xwe de pê bête birûniştin, bê ka çi Pisistratus dide bikirin.“

Serdarîkirina Pisistratus Etînî ji bona ser qanûnên Solon ve date bihogirîkirin û wî ew bi reweşte ve date bikirin: weha ku li paşbûna vê hogirîkirina hanê de serdarî bi bê kar ve hate bimayîn û Kurên wî ji Etîna ve hatin biderkirin û êtir di niha de destûra Solonî xwe ji bona xwe ve date bicihanîn. Solon weha qanûn bi başî ve dane bikirin, ku ew lêbelê bi yekekî din ve tête biderkevtin,, ku ev damûdestgehên qanûnên hanê bi hogirîyan, reweştan ve, ji bona jîna miletekî ve hatin bikirin.

Çi di cihêbûna Solon û Pisistratus de date bikêrkirin, em li nik Periander de li Korinth de û Li nik Pittakus de li Mitylene de herdu hatin biyekkirin.

Ev dibe di jîna derveyî heftên Şehrezayî de bête bitêrkirin. Wehajî ew êtir di rêya şahrezatîya peyvên xwe de têtin binavûdengkirin., ji yên ku merov ew dabûn biparastin; ji yên ku ew ji bona me ve tanî radeyekî pir bi tenik û çûdandî ve têtin biderkevtin. Ev hoyê xwe di wir de dide bidîtin, jiber ku ji bona lêvegerandina me ve pevîkên giştî bi carekê ve bi sade ve têtin biderkevtin, wehajî ew di peyvîna xwe de bi Sulêmanî û pir bi xav û her rojî ve tête biderkevtin. Lêbelê ew bi yekekî din ve tête biderkevtin, pêrejî bi giştî ve bi rengekî tevayî ve di pêşî de ji bona wênekirinê ve dide bianîn. Bi solon ve pir gotin hatine bigirêdan, ji yên ku ew hêjî li nik me de têtin biditin: ew di rûçikên xwe de didin biderxistin, ku ew erkên bi carekê ve beramberî Xwedanan, malê, welat bi canbazyê ve didin biderxistin. Diogenes –Diyogenes- dibêje, Solon „dayîte bigotin“: Qanûn bi mîna tevna

Pîrê ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew biçûkan didin bigirtin û mezînan ew ji hev ve didin biçirandin“...“Ziman bi wêneyê kirinê ve tête biderkevtin“ ûhd. Pevikî wisa ne bi felsefê ve têtin biderkevtin, lêbelê ew bi lêvegerandinên giştî ve, bi pêyvên erkên reweştî ve, bi pendan ve, bi nîşankirinên gewherî ve têtin biderkevtin. Ev rengên hanê bi peyvên Şahrezatîya xwe ve têtin biderkevtin; hinek ji wan ve bi bê sud ve têtin biderkevtin, lêbelê hinek ji wan jî ve bi bê sûdtir ve têtin biderkevtin, bi mîna ku ew têtin biderkevtin. Weha Chilon –Şîlon- ji bona nimûne ve dide bigotin „li ser xwe de bide bigirawkirin, weha zîyan li pêşîya te de têtin birawestan“. Ji aliyekî ve ev bi rêzaneke jînêyî sade ve, bi rêzaneke jîritîyê ve tête biderkevtin; lêbelê Dudilvanan¹ ji bona vê peveka hanê ve giringbûneke bilindî giştî pê dane bidan, ji ya ku merov wê jî bi Chilon –Şîlon- ve dida bigirêdan. Ev têgihistina hanê tête biderkevtin: „Xwebûna xwe bi tiştêkî nîşankirî ve bi bibestandin, weha tu ji bona nav kulan ve tête bikevtin“. Dudilvan ev pevika hanê ji xwe re didatin bianîn, bi mîna ku dudilîtî tède dihate bikevtin, binçînîya Dudilvanan tête biderkevtin: ne bêdawîkirin, binîşankirin bi xwe û xwe ve tête biderkevtin, bes û bi tenha ve ew bidiyarekê ve, bi hejandi ve, ne bi xwegirtî ve tête biderkevtin. Kleobus –Klêobus- dibêjê: (bi yûnanî ve hatîye binivîsandin), yekekî din (bi yunanî ve hatîye binivîsandin); evjî bi têgihîştineke giştî ve tête biderkevtin. Pîvana, (bi gotineke Yunanî ve hatîye binivîsan) ya Eflaton bi dijî (gotinek (bi gotineke Yunanî ve hatîye binivîsan) ya Eflaton bi dijî (gotinek Yunanî), ku ya nîşankirî bi baştirîn ve tête biderkevtin – ya ku ew xwe bi xwe ve bi nîşankirî ve bi dijî ne nîşankirinê ve tête biderkevtin. Yekek bi deha ve bi navtirîn peyvên Solon ve di peyvîvandina wî de ligel Krösus –Krösus- de tête biderkevtin, ya ku Herodot li gora şêweyê xwe ve zor bi dirêjî ve dide biaxivtin. Encam ji wê ve tête biderkevtin: „ku kesek bi berî mirina xwe ve bi bextiyarî ve nayête bipesinandin“. Lêbelê giringbûna vê çîrokê tête biderkevtin, ku em jê deqa dîtina lêvegeranina (Yunanîyî) Solon û dema wî bi nêzîktir ve dikarin bidin bidîtin. Em dibînin, ku bextiyarî bi nala armanca hêjayî xwestîyî bilind ve tête bimerckirin, ya ku ew bi nala nîşankirina merovan ve tête biderkevtin; di berî felsefa Kantî de sincî weha – bi nala rêça – ji bona ser nîşankirina bextyarîyê ve hatibû biavakirin. Di peyva Solon de awirek li ser hestiyarîyê de tête bikevtin, ji ya ku ew bi bextiyarîyê²

¹ Skeptiker: Scetic, Dudilvan

² Glückseligkeit: Bliss, Happiness: Bextiyarî

ve tète biderkevtin, ya ku ji bona lêvegerandinê¹ ve tède tète bikevtin, weha belê kêfxweşîyeke kesitîyê tède tète bikevtin, bi çi awayekî jî ve ev jî bête biderkevtin, ev di rêya derveyî û hundurûyî (laşî û canî) de xweşîyê didin biderxistin, ji yên ku destik di nava destên merovan de têtin bidîtin. Lêbelê hêjbêtir tède tète bikevtin, ku ne her xweşîyeke hestiyarî û xweser dikare pê bête bidestavêtin, lêbelê bextiyarî lêvegeranekê ji bona ser tevaya zînetê ve dide biwergirtin; ne bes bi tenê ve binçînîya xweşîyê û kêfxweşîyê tède tète bikevtin, lêbelê tevde bi binçînîyê ve tète biderkevtin, ku yeka yeka divê bêtin bişûnvexistin. Rêça xebatê ji bona bextiyarîyê ve bextiyarîyê bi nala zînetê ve ji bona tevaya jînê ve dide bihilgirtin, tevayîkirina bextiyarîyê dide bidanîn. Ev hinekî bi giştî ve û ew bi rêzaneke ve ji bona beytiyarîyên yeka yekan ve tète biderkevtin, ew xwe bi bihnan ve nadin bigirêdan; lêbelê ew dilbijandinê didin bikêmkirin, pîvaneke giştî li ber çavan de didin bidanîn. Ligel felsefa Hindî de biwekhevkin, rêça bextiyarîyê xwe ligel wê de dide biberamberkin. Li wêderê de rizgarîkirina can ji nîşankirina laşê merov ve tète biderkevtin, ku can bi sadebûn ve ligel xwe de bi carekbûna rûtbûnê ve tète biderkevtin. Li nik Yunanîya de ji vê ve bidij ve tète bipeydakin; wehajî ev bi kêfa can ve tète biderkevtin, lêbelê ev jî ne di rêya revê de, rûtbûnê de, di zivirandinê de ji bona xwe ve tète biderkevtin: lêbelê di kêfxweşbûna niha de – di rastîya kêfxweşbûnê de di pêwendîya ser dorhêlê de tète biderkevtin. Pileyê lêvegerandinê, ya ku em di bextiyarîyê de didin bidîtin, di navînîya navbera bes dilbijandinê û ya din de tète biderkevtin, çi bi mafe ve bi mafe ve û erk bi erk ve tète biderkevtin. Di bextiyarîyê de navrok bi xweşîyê ve, bi kêfbûna kes ve tète biderkevtin, lêbelê bi şeweyê giştî ve kêfxweşîya bi tenha xwe ve tète biwindakin; rengê giştî êtir tède tète biderkevtin, lêbelê giştîbûn nejtî hêjtî ji bona xwe ve tète biderkevtin. Ev bi vê ve tète biderkevtin, bê ka çi ji peyîvandina Krösus -Krösus- ligel Solon de tète biderkevtin. Merov bi nala remangîr ve ne bes tenê ji bona xweşîya niha ve tète biçûyîn, lêbelêjtî ew ji bona ser destikan ve ji bona ayîndê vê tète biçûyîn. Krösus ji bona wî ve van destikan² dide bixuyanikin, lêbelê Solon bierêkirina pîrsa Krösus dide binayînkirin. Jiber ku merovekî bi bextiyar ve bidin bipesinandin, divê merov di pêşî çavdêrîya mirina wî bide bikin, jiber ku ji bona zînetê bextiyarîyê ve tanî dawîyê û pêrejî bi xwe jî ve bi tiştên pê ve têtin bigirêdan, ku mirin bi şeweyekî qenc ve tète birûdan, ew di

¹ Reflexion: Reflection: Lêvegerandin

² Mittel: Means: Destik

nava nîşankirina destên bilind de têtê bikevtin; jiber ku jîna Krösus hêjî nihatiye bidawîkirin, weha Solon nikare wî bi bextiyar ve bide bipesinandin. Û birêveçûna mêjûwa Krösus êtir delîl dide bidan, ku hîç zînetek bêhnê navê bextiyarîtiyê dikare bide biwergirtin. Ev mêjûwa avanîkirî tevaya deqa destpêkirina vegerandina wê demê dide birûçikkirin.

Li nik temaşekirina felsefa Yunanî de weha divê em êtir bi nêzîktir ve sê pêlên bingehî bidin bicudakirin: 1. Ji Thales tanî Aristoteles; 2. Felsefa Yunanî di cîhana Romî de; 3. Felsefa nuhî Eflatonî.

1. Em ligel wan remanan de didin bidestpêkirin, lêbelê ji yên ku ew bi carekê ve bi rûtî ve, çî bi şeweyekî serûştî ve yanjî têgihîştî ve têtê biderkevtin; em pê de tanî remaneke nîşankirî têtin biçûyîn. Ev pêla hanê destpêkirina felsefekirina remanê tanî pêşvexistin û fêrkirina tevayîkirina zanistîya wê di xwe de dide bilidarxistin. Ev bi Aristoteles ve têtê biderkevtin; ev bi yekîtkirina tanî niha ve têtê biderkevtin. yekîtkirina berêyê wisa êtir Eflaton dabû bidestpêkirin, lêbelê wî ew neda bicihanîn; ew bes û bi tenha ve bi carekê ve bi remanê ve têtê biderkevtin. Merov Eflatonîya nuh bi Eklektik ve date binavkirin, Palato –Eflaton- wehaji wî date biyekîtkirin; lêbelê ew ne bi Eklektiker – Eklektikan- ve têtin biderkevtin, lêbelê ew bi şiyarbûna dîtinê ve ji bona neçarîtiyê û rastîya van feylesofiyên hanê ve hatin bigihandin.

2. Bi rast û durust ve ji bona rastîya remanê ve hatiye bihatin; ev remana hanê niha bi xwe dide biderxistin, ew xwe bi mîna di dijûnan de dide bipêkanîn, xwe dide bicihanîn. Pêla duwem bi jihevderkevtina zanistîyê ve ji bona sustêmên cudan ve têtê biderkevtin. Di rêya tevaya wênekirina cihanê de dê binçînîyeke bi tenha xwe ve tede têtê bicihanîn; her rexek tede bi nala tûndîyê ve bi dijî ya din ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew xwe ji bona tevayîtiyê¹ ve dide bipêkanîn. Ev bi sustêmên felsefîyî Stoizismus – Ştoyîsismus- û Epikureismus ve têtin biderkevtin; Skeptizismus – Lêgûmankirin- bi dijî Dogmatismus –Binçînîya- wê ve neyînê dide bikirin. Felsefeyên din têtin bihilanîn.

3. Pêla sêyem li vêderê de bi Affirmative –Erînê- ve têtê bikevtin, di guhpêdana dijûnê de di yek nimûnîtiyê de, di xwedanîtiya cihanê de – ya ku ew ji bona tevayîtiya pêşkevîna remanê ve, ji bona xweyîtiyê ve, ji bona bêdawîbûna Hebûna ji bona xwe ve têtê bikêmkevtin.

¹ Totalität: Totality: Tevayeti

Beşê pêşî Pêla Pêşî ji Thales tanî Aritoteles ve

Em di vê pêla hanê de careke din di sê waran de didin bikirin:

1. Ya pêşî ji Thales tanî Anaxagoras - ji remana rûtkirî ve, ji ya ku ew xweserîya nîşankirîtîyê dide biderxistin, tanî remana xwe bi xwe ve bi remana nîşankirî ve dide bigihandin. Li vir de dê ligel biserêxwe¹ de, ligel sadebûnê de bête bikirin. Nîşankirinên pêşî weha xwe têde didin bidiyarkirin, ku ew bi hewildanê ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew nîşankirinê tanî Anaxagoras didin bivegerandin. Ev bi rastîya nîşankirî ve ji ya dinî (gotinek yûnanî ye), ji remana livandî ve tête biderkevtin; reman nema êtir bêtir di yekeke nîşankirîtîyê de tête biderkevtin, lêbelê ew xwe bi xwe ve bi nîşankirî ve dide biderxistin.

2. Warê duwem bi Sophisten –Sofistan-, Sokrates û Sokratîyan ve dide biwergirtin. Li vêderê de remana xwe bi xwe ve nîşankirî bi nala niha ve, bi rastî ve di min de dide biderxistin. Ev bi binçînîya xweyîtîyê ve tête beiderkevtin, hegerjî ku ew ne bi dawîbûnên xweyîtîyê ve bêtin biderkevtin – reman di pêşî de tanî radeyekî bi nala binçînîya bi serêxwe ve, tanî radeyekî bi nala xweyîtiya li hevraştatî tête biderkevtin.

3. Warê sêyem bi Plato –Eleton- û Aristoteles – zanistîya Yunanîyan ve tête biderkevtin, ya kû têde remana heyî, reman xwe ji bona tevayê ve dide bipêkanîn. Li nik Plato de rastî, xwe bi xwe ve bi remana nîşankirî ve tête biderkevtin, ji ya ku ew hêjî bi remana rût ve tête biderkevtin, ew bes û bi tenha ve bi rengê giştîbûnê ve tête biderkevtin; li nik Aristoteles de reman bi mîna xwenîşankirinê ve di nîşankirina kêra xwe de di kirina xwe de xwe dide biderxistin.

¹ Absolut: Absolute: Biserêxwe

Deryê Yekem Pêla yekem warê yekem: Ji Thales tanî Anaxagoras

Gava ku em li ser vê pêla hanê de bes û bi tenha ve vegotinan û perçên nivîsandî didin bimaldarîkirin: weha em li vir de dikarin li ser kanîyan de bidin biaxivtin.

1. Kanîya pêşi bi Plato ve tête biderkevtin, ji yê ku ew bi pîrbûn ve li ser Feylesufên kevnar de dide biaxivtin. Gava ku ew felsefên berêyî derkevtiyî bi serên xwe ve, ji yên ku ew ne weha bi durîhev ve têtin bikevtin, têgihîştina wan bi nîşantirîn ve dide biderxistin û ew wan ji bona bêhnên rastiyî remanekê ve dide bikirin: weha felsefa Platon bi pîrbûn ve bi nala pêşkevtimeke derxistiyî rêçên Feylesofên kevnar ve tête bidiyarkevtin û ew bi dûxwe ve navê dizya maldarîya canî dide bixistin. Wî pir pere ji bona peydabûna nivîstên felsefên kevnar ve dane bixerckirin û ji bona xwendekarîyên wîyî kûr ve ji bona wan ve peyvên wî bi giringbûn ve têtin biderkevtin. Bes û bi tenha ve gava ku ew di divîstinên xwe de ew tucarî xwe ne bi mîna mamoste ve dide biderxistin, lêbelê ew hergav kesên din di giftûgokirinên xwe de bi nala felsevekirinan ve dide biderxistin: Weha di derxistinên wî de nayêtin bicudakirin, bê ka çi bi mêjûyî ve bi wan ve tête bigirêdan û bê ka çi pêşkevtin wî bi xwe ve ji bona remanên wan ve daye bidan. Weha di Parmenides de ligel Felsefa Eleatî de tête biderkevtin; ku pêşkevtimeka vê Rêça hanê li gora wî de tête bimaldarîkirin.

2. Aristoteles bi zengîntirîn şerçavî ve tête biderkevtin. Wî felsefên kevnar bi rast û durust ve û bi hîmkirî ve date bixwendekarîkirin û di destpêka Metaphysik –Mêtafizika- xwe de bi taybetî ve (wehaji bi pir carî ve) li gora rêzê de li ser wan de bi mêjûyî ve didate biaxivtin. Ew weha bi nala Feylesof ve û bi nala mamosta ve tête biderkevtin; em dikarin piştî xwe pê bidin bigirêdan. Ji bona felsefa Yunanî ve bi baştirîn ve nayête biderkevtin, ji bil gava ku merov ji xwe re nivîsta wîyî pêşiyî Metaphysik dide biwergirtin. Hegerjî Fêrdar lênerîna xweyî tûjî bi carekê ve bi dijî Aristoteles ve dide bigotin û dide bidubarekirin, ku wî Platon bi rast û durustî ve nedaye biderxistin; weha divê li vê de bête bivezîvirandin, ku wî bi xwe ve ligel Platon de wetov dayîte bireftarîkirin, ku li nik canê wîyî bingehiyî tûj de kesekî weha ew weha bi başî ve nedaye binaskirin.

1. Cicero –Sisero- jî dikare li vêderê de bi bîra me ve bête bikevtin, ku pêrejî ew bi serçavîyeke tevlihev ve têtê biderkevtin, jiber ku ew têtê bi rastî ve pir nûçeyan dide bihilgirtin; lêbelê li nik wî de bi carekê ve canê felsefî nayête bidîtin, weha ew li ber felsefê de bi pîrbûn ve bes û bi tenha ve bi wergirtina mêjûyî ve hatîye biliberkevtin. Wetov têtê bidiyarkirin, ku wî kanî bi xwe ve nedabû bixwendekarîkirin, ew bi xwe jî ve vê dide bigotin, ku ew ji bona nimûne ve li ber Heraklit de ne hatîye bikevtin, jiber ku ji bal wîna ve ev felsefa kevnar û kûr pê nedihate biguhpêdan, wî xwe nedidate biêşandin, ku ew wê ji xwe re bide bixwendekarîkirin. Nûçeyên wî bi pîrbûn ve xwe bi ser nûçeyên nuh ve: Stoiker –Ştoyer-, Epikureer, Akadimîya nu, Peripatetiker xwe didin bikişandin. Wî kevnî di rêya navçiyên wê de û bi carekê ve di rêya navçiya rastkirinê de û ne di rêya pijinandinê de didate bidîtin.

2. Sextus Empiricus –Sêxistus Êmpirikus- yekek ji Lêgûnmankirinên dereng ve, bi giring ve di rêya Hypotyposes û Adeverus mathematicos –matimatikusa – xwe de dihate biderkevtin. Gava ku wî bi nala Lêgûmanvan ve carekê ligel felsefên bawerîyê de didate bişerkirin, carekê jî felsefên din bi nala delîlan ve ji bona Lêgûmankirinê ve didate bianîn (weha ku perçê mezin ji nivîsta wî ve ligel binçînîyên Feylesofên din de dihate bidagirtin): weha ew bi vî rengê hanê ve bi bêrtirîn kanîya mêjûwa kevnî felsefê ve hatîye bikirin. Pir perçên bi nerxî nivîsandinê wî ji me re dane bihiştin.

Diogenes Laertius –Diyogenes Laertiyus-. Nivîsta wî (De vitis etc. Philosophorum lib X, ed. Meibom. C. Notis Menagii Amestel. 1692) bi civandineke giring ve têtê biderkevtin; ew delîlên xwe pir caran bi bê rexnebûn ve dide bianîn. Canê felsefê merov nikare pê ve bide bigirêdan. Ew xwe ligel gotinên derveyî bed ve dide bimijûlkirin. Ji bona jîna Feylesofan li vî rî û dî h a n d e û ji b o n a felsefê ew bi giring ve têtê biderkevtin.

Simlicius –Simplikiyus-, ew bi Yunanîkî kevin ve ji Kilikien –Kilikyen- ve li jêr Justinain –Yustiyân-, di nivê sedsalê şeşem de têtê biderkevtin – ew bi zanistvantirîn û bi dûrbîntirîn Bivelêkolînên Yunanî ve ji bona Aristoteles ve têtê biderkevtin. Gelek ji bal wî ve hêjî ew nihatine biçapkirin; em gelek caranjî pê têtin bisipaskirin.

Ji vêjîbêtir ve ez naxwazim tu kanîyên din bidim, merov wan bi bê westandin ve di her nivîsteke kurtkirî de dide bidîtin. Bi reweştî ve merov ligel felsefa Yunanî de divabû bi dû wê rêxistinê ve bihata bikevtin, bi mîna

ku ligel wênekirinên bi hev re pêwendîyên derveyî xwe didatin bidiyarkirin, ku Feylesofek yekekî din ji bona mamoste ve divabû bihata bimaldarîkirin – pêwendîyek, ya ku divabû xwe ji alfyekî ve ji bal Thales ve, ji alfyekî din ve ji bal Pythagoras ve divabû xwe bide bidiyarkirin.

Bes ev pêwenwendîya hanê tanî radeyekî bi xwe ve ne bi baştirîn ve tête biderkevtin, jiber ku ew tanî radeyekî bi derveyî ve tête biderkevtin. Rêzeke ji rêçên felsefî ve bi mîna Feylesofan bi hev re, ji yên ku merov wan bi nala sustêmekê ve dide bijimartin –ji ya ku ew ji Thales ve tête biderkevtin -, hêjbêtir ew ber bi jêr ve di demê de têtin bikevtin û ew bi can ve ji yên din ve ber bi pêş ve têtin bicihêkirin. Bes weha bi tenha tu rêzek ji bona rastîyê ve nayête biçûyîn (hegerjî rêzeke bi dûhevdu ve û ewa derveyî bi hevreyî ve bi nala mamoste û guhdar ve bihatina bikirin – ji yên ku ew nadin bikirin); lêbelê can bi carekê ve bi xwedanê rêxistineke din ve tête biderkevtin. Ew rêzên hanê wetovjî li gora can ve bi mîna navroka nîşankirî ve ligel hevdu de didin bidestavêtin.

Di pêşî de Thales di miletê Iyonî de ji me re tête bipêrgîkirin, ji yê ku Etînî pê dihatin bigirêdan – yanjî ji yên ku Iyonên Asya biçûk bi carekê ve koka xwe jê didatin biderxistin. Êla Iyonî di berê de di Pelonnes de dihate biderkevtin, wetov tête bi diyarkirin, ku ew jê jî hatîye biderkevtin; lêbelê ev bi nas ve tête biderkevtin, bê çî miletên din bi wî ve dihatin bigihandin, jiber ku Iyonîyan û bi xwe ve Etînîyan ev navê hanê ji xwe ve didatin bidaxistin. Li gora Thukydidés de Avanîyên¹ Iyonî di Asya biçûk de bi carekê ve bi pîrbûn ve ji êtînîyan ve dihatin bidakevtin. Mezintirîn rabûn û rûniştina jîna Yunanî em di kenarên ji Asya biçûk de û li ser Giravên Yunanî de û di pişt re di rojava de li Italiya Yunanî de (Yunana Mezin) didin bidîtin; em di nava van miletan de di rêya karkirina siyasî û dan û stendîne de ligel miletên bêgane de didin bidîtin, ku tevlihevbûnek û gelekbuha pêwendîyên wan têtin pipeydakirin, ku têde bisînortî xwe dide bikêmkirin û giştîbûn xwe li ser wê de dide bibilindîkirin. Ev herdu cihên hanê: Iyonî û Welatê Yunanî herdu bi du cihan ve têtin biderkevtin, ku têde ev pêla pêşîyî mêjûwa felsefê tête biyarîkirin, tanî ku ew di dawîya wê de di yunanê de bi xwe ve xwe dide biçandin û tête biwelatîkirin. Ew cihên hanê bi cihên berêyî bazirganîyê û zanebûnê ve dihatin biderkevtin; Yunana bi taybetî ve di vê çavdêriya hanê de bi derengtir ve dê lê bête bitemaşekirin.

¹ Kolonien: Colonies: Avanîyên

Weha di vê bête bibîrxistin, ku ev bi du alîyan ve bi rojhiolat û rojava ve têtin biderkevtin, ku di wan de ev felsefa hanê xwe dide bicudakirin, bendek jê bi Asya biçûk ve û ya din bi rojava ve û bi Yunanîyê Italî ve têtin biderkevtin. Bi ciyografi ve felsefe xwe di felsefa Iyonî û Italer de dide biparvekirin, rûçik (navroka) felsefan rûçikên ciyografi cudabûnan dide biparvekirin. Ji alîyê asya biçûk ve û tanî radeyekî jî ve li ser giravê de di mal de: Thales, Anaximander, Anaximenes, Heraklit, leukipp, Demokrit, Anaxagoras, Diogenes ji Kreta ve têtin biderkevtin, ji alîyên din de bi Italer ve dihatin biderkevtin: Pythagoras ji Samos ve, lêbelê ew li Italya de dihatin bijîyandin, Xenophanes, Parmenides, Zeno, Empedokles; ji Sohistan ve wehaji pir ji wan ve li Italya de dihatin bijîyandin. Di pêşî de Anaxagoras ji bona Etîna ve tete bihatin; û weha ew ji herdû tûjbûnan ve zanistîyê ji navînîyê ve ji bona xwe ve bi hev re dide biwergirtin û wî Atina bi cihê serekî ve date bikirin. Ev bi cudabûna Ciyografi ve tete biderkevtin.; ya din bi derxistina remanan ve tete biderkevtin. Li nik Rojhilatê de hestyarîyek li ser alîyî metiryalîyî de bi zalkirî ve tete biderkevtin; di welatên rojavayê de reman bi pîrbûn ve bi zalbûn ve tete biderkevtin, ew di rengê remanê de ji bona binçînîyê ve tete bikirin. Ew Feylesofên hanê, ji yên ku ew ji bona Rojhilat ve hatin bivezîvirandin, ku bi serêxwebûn ve di serûştîyeke nîşankirî de pêhatin birûniştin; ku rastîya nîşankirîyî bi serxwebûnê ve jê tete bikevtin. Li gora Italiyan de nîşankirina nimûneyî bi serêxwe ve tete tete biderkevtin. Merov dikare ligel van nîşankirinên hanê de li vir de bête bitêkirin. Empedokles, ji yê ku em wî li Sisilya –Sîqilya- de didin bidîtin, bi pîrbûn ve bi Feylesofê Seruşî ve tete biderkevtin; Gorgias, ji yê ku ew bi Sofist ve li Sisilya de tete biderkevtin, bi xwedanê alîyê nimûneyî Felsefê ve tete biderkevtin.

Bi nêziktir ve em dê li vê derê de lê bidin bitemaşekirin.: 1. Iyonîyan: Thalers, Anaximander, Anaximens; 2. Pythsgoras û Xwendevanên wî; 3. Eleatiyan; Xanophnes, Parmenides ûhd.; 4. Heraklitus; 5. Empedokles, Leukipp û demokrit; 6. Anaxagoras.

Wehaji di vê felsefa hanê de pêşkevtin tete bidîtin û tete bidiyarkevtin. Nîşankirinên pêşîyî bi carekê ve rûtkirî li nik Thales û Iyonîyên din de têtin bidîtin; wan giştîbûn bi regekî serûştîyî nîşankirî ve dane biderxistin: Av, Ba. Pêşkevtin êtir divê bête bikirin, gava ku ev dev ji nîşankirina serûştîyî xweser ve bigir bidin biberdan. Em van li cem Pythagorîyan de didin bidîtin, ew dibêjin, ku jimar bi navrokê ve, bi gewhera tiştan ve tete

biderkevtin. Jimar ne bi hestyar ve tôte biderkevtin, wehajî ew ne bi xurûbûna remanê ve tôte biderkevtin –ew bi yekek nehestyarî hestyar ve tôte biderkevtin. Yek bi rengê nîşankirinê ve tôte biderkevtin, lêbelê ew ji hevdû ve ji bona 1, 2, 3 ûhd. ve tôte biçûyîn; ew bi nîşankirina wan ve tôte biderkevtin, ji ya ku ew xwe bi xwe ve tôte biderkevtin, ku ew weha ji bona rastîyê ve tôte biçûyîn. Li nik Eleatiyan de êtir zordarî, xurûbûna xwejêçirandina remanê ji rengê hestyarîyê û rengê jimarê ve – bi derkevtina xurûbûna remanê ve tôte birûdan. Ê ji bal wan ve diyaliktika livandina remnanê xwe dide bikirin, ji ya ku ew bi nîşankirinê ve dide binayînîkirin, da ku ew bide bixuyanîkirin, ku ne piratî bi rastîyê ve tôte biderkevtin, lêbelê bes û bi تنها ve yek bi rastî ve tôte biderkevtin. Heraklit bi serêxwe ve bi nala vê rewenda hanê ve bi xwe ve dide biderxistin – ji ya ku ew li nik Eleatiyan de bi xweyîfya vê rewenda hanê ve tôte biderkevtin. Ew bi şiyarbûna heyî ve hate bigihandin; li vêderê de bi serêxwe ve¹ tôte biderkevtin, çiyê dide bilivandin, çiyê dide biveguhertin.

Empedokles, Luekipî û Demokrit bi beramberî vê ve bi pîrbûn ve careke din ji bona tûjbûneke din ve, ji bona sadebûnê ve, ji bona madîfîyan ve, ji bona binçînîyên bêhnvedanê ve têtin biçûyîn – weha ku livandin, renwenda jê tôte bicudakirin, bi kêmbûna rewendê ve tôte biderkevtin. Li nik Anaxagoras de êtir wêçaxê ew bi livandinê de tôte biderkevtin, ya ku ew xwe bi xwe ve bi nîşankirina remanê bi xwe ve tôte biderkevtin, ya ku ew bi nala gewher ve tôte binaskirin; ev bi gaveke mezinî pêşkevtinê ve tôte biderkevtin.

¹ Absolut: Absolute: Bi serêxwe ve

A. Felsefa Iyoniyân

Li hêre de Felsefa Iyoniyî kevin têtê biderxistin. Em dixwazin vê weha bi kurtî ve li gora karîne ve bidin bireftarkirin: û ev jî weha bi hêsantir ve têtê biderkevtin, bi nala ku reman zor bi rût ve, zor bi lawaz ve têtin biderkevtin. Yê din bi nala Thales, Anaximander, Anaximenes ve bes û bi tenha ve bi wêje ve ji bona temaşekirinê ve têtin bihatin. Ji bons me ve bes û bi tenha ve bi nala nivdezinê ve cih ji tevaya felsefa kevnî Iyonî ve têtin bidîtin; û evjî vêca bi xwendekarîyeke sivik ve têtê biderkevtin. Bi rastî ve xwendekarîkirin bi deha baştir ve ji bona ser Kevnaran ve bi xweştir ve dide bikirin; lêbelê ji çî ve merov bi deha kêmtir ve dide bizanebûn, li ser de merov dikare bi deha ve bi xwendekarîntir ve bête biderkevtin.

1. Thales

Ligel Thales de bi rastî ve di pêşî de em dê dest bi mêjûwa felsefê ve bidin bikirin. Jîna thales di demekê de têtê bikevtin, di dema ku bajarên Iyonî di rêya Krösus de têtin bijêdarîkirin; di rêya kevtina wî de (Ol. 58, 1; 548 b. Z.) xuyanîya rizgarkirin hate bidîtin, lêbelê piranîya wan ji bala Farisan ve zora wan hate bibirin. Ê ev destana hanê Thales hêjî bi çend salan ve li dû ve hate bijîyandin.

Ew bi yekekî Milesye ve têtê biderkevtin, malbata wî bi nala Phönizische – funitziyê- Thelidin¹ ve têtin bidan. Zayîna wîna li gora nişankirinan de di salên pêşiyî 35 Olympiade –Olempiyadê- (640 b. Z.) de têtê bidanîn²; li gora min de bi çend Olempiyadê ve bi derengtir ve (di 38. Olempiyadê de, di 629 b. Z.) de têtê biderkevtin.

Ew bi nala merovê dewletê ve him li Krösus, himjî li Milet³ de hatîye bijîyandin. Herodot¹ pir caran li ser wî de dide biaxivtin. Ew dide bigotin,

¹ Diog. I, S. 22

² Ibid I, c. 2

³ Milet: di kevnartiyê de ew bi Miletos ve di Şahîşahîya Iyoniyân de dihate binavkirin. Ew bi bajarê bazirganîye ve li jêrî rojavayê ser kenarê Asya biçûk de dihate biderkevtin.

ku ligora çîrokên Yunanîyan de, gava ku Krösus bi dijî Cyros –Xisra – ve ji bona şer ve hate biçûyîn û di derbasbûna xwe de li ser çemê Halys de bi tengavîyê ve hate bikevtin, Thales, yê ku wî jî xwe li nik sipah de didate bidîtin, ev çemê hanê di rêya cuhokekê de date biparvekirin, ya ku wî ew bi renekî nîv heyvê ve li pişt wargeh de date bigerandin, weha ku niha ava çem bi ser kenarê devê wî ve ji bona qurkirina wî ve dihate biberdan. Hêjbêtir li ser pêwendîya wî de ligel welatê wî de dihate biaxivtin, ku wî şîret li Miliyan de date bikirin, ku ew xwe ligel Krösus de bidin bihevalbendkirin, gava ku wî xwe bi dijî Xusro ve date birakişandin. Gava di piştî şikenandina Krösus de dewletên dinî îyoni bi jêr destên Farisan ve hatin bikevtin, bes bi tenha xwe ve Mili bi bê tirs ve hatin biderkevtin².

Lêbelê hêjbêtir li ser wî de tête bigotin, ku wî xwe bi zûtir ve ji kar û barên dewletê ve date bikişandin û wî bes û bi tenha ve xwe ligel zanistîyê de didate bimijûlkirin.

Li ser wî de ji serdanên wî ve ji bona Finiqya ve têtin biaxivtin, lêbelê ew li ser goyêke lawaz de têtin birawestandin³. Lêbelê ku ew di pîrbûna xwe de ji bona Misrê ve hatîye biçûyîn⁴, diyare lê nayête bigûmankirin. Li wir de wî Endazyarî⁵ pir bi başî ve dayîte bixwendin⁶; Li gora qerwelê de bi pîrbûn ve ev bi diyar ve nayête biderkevtin, ya ku Diognes wê ji bal yekî bi navkirîyî Hieronymus ve dide bigotin: ku Thales bi rast û durust ve Misrî dane bifêrkirin, ku ew ji sîyê ve bilindbûna Ehramên xwe li gora pêwendîya

Serhildana M.s 500 b. z. rê bi cengên Farisî ve date bidan; 494 b. Z hate biwêrankirin, bi derengtir ve careke din hate biavakirin.

Min, Barbara û çend hevalên xwe di 6. 9. 2008 serdana Turkiyê tanî 21. 9. 2008 de dane bikirin. Me serdana pir bajarên kevnarî Yunanî li Asya Biçûk de date bikirin û di nava van bajaran jî de Milet jî dihate biditin. Em tev bi hev re bi meznatîya vê bajarê hanê ve hatin bikêrkirin û bi cihê wêyî mêjûyî û rola wê jî ve pê hatin bidilxweşkin. Ev tevde jî bi saya berzbûn û bilindbûna perwerdekirin û fêrkirinê ve hate bikirin. Perwerdekirin û fêrkirina bilindî seranserî di seranserî mêjûwa miletan de bi mezinbûn, pêşkevtin, bextiyarî û geşbûna wan ve têtin biderkevtin. Cuma

¹ Herodot I, c. 37.

² Diog. Laert I, S. 25.

³ Bruckeri Historia. I, S. 24.

⁴ Plut. Place. Phil. I, 3.

⁵ Geometrie: Geometry: Endazyarî

⁶ Diog. Laert. I, S. 24.

bilindbûna merovekî ligel sîya wî de bidin bipîvandîn. Danên hawrêjîyê¹ têtin biderkevtin: mîna ku sîya merov xwe ligel bilindbûna merov de, wehajî sîya Ehramê xwe li gora bilindbûna Ehramê de dide bireftarkirin. Heger ku ev ji bona Misriyan ve hinekî bi nuh ve bête biderkevtin, weha dê ew di dîtina endazîyê de gelekî bi paş ve bêtin bidîtin. Belê Herodot dide bigotin²: ku wî rojgirtinek di berî bûyîna wêna de date bipêşbînîkîrin, ya ku ew di roja şer de di navbera Mêdya û Ludya de hate bikevtin. Hêjî daneyên din û qerwelkên din li ser zanebûnên wîyî felekî û kar û barên wî de hatine bigotin³: „gava ku wî li stêran de dida binêrîn û bi temaşekirin, ew ji bona nava goncalekê ve hate bikevtin û xelk pê li ser de hatin bikenandin, bê ka wî çilo tiştên esmanan dikarîbû bidana binaskirin, di gava ku wî di carekê de nikarîbû bidata bidîtin, bê ka çi li ber pîyên wî de dihatin bikevtin“. Milet li ser tiştên wetov de têtê bikenanadin, ev bi sûd ve têtê biderkevtin, ku Feylesof li ser vê de lî wî de nikarin bidin bigirtin. Ew nikarin bêtin biliberkevtin, ku Feylesof pê li ser wî de têtin bikenandin, ji yên ku ew bi rast û durust ve nikarin ji bona goncalê ve bêtin bikevtin, jiber ku ew hergav têtê têtin biramidandin – jiber ku ew ji bona bilindbûnê ve nadin bitemaşekirin. Wehajî wî didate bixuyanîkîrin, ku Şahrezezek, heger ku ew bide bidaxwazîkîrin, dikare dewlemendbûnê ji xwe re bide bidestvexistin⁴. Bi girngî ve têtê biderkevtin, gava ku wî sal bi nala sala rojê ve bi 365 rojan ve date binîşankirin. Qerwelka li ser sê pêyên zêrînê ve (bi Şahrezevantir ve têtê bidan) ji bal Diognes⁵ ve bi pir giranbûn ve dihate bigotin, di gava ku wî li ser hemû alfyan de li ser de dabû bikomkîrin: Ew ji bona Thales (yanjî Bias) ve hatibûn bidan, wî ew ji bona yekekî din ve dabû bidan; weha wî bazinek dabû birêvexistin, tanî ku ew careke din ji bona wî ve hate bivezîvirandin; ew (yanjî Solon) dabû bigotin, ku Apoll bi şahrezevantir ve têtê biderkevtin û wî ew ji bona Didyme (yanjî Delphi) ve date binardin. Thales bigir di pîrbûna 78 yanjî 90 salî de di 58 Olympiade⁶ de, li gora Tenneman⁷ de di Olompiade 59 de, (di 543 b. Z. De) hatîye bimirin, di gava

¹ Prportion: Proportion: Hawrêjî

² Herodot I, c. 74.

³ Diog. Laert. I. S. 34; et Menagius ad h. 1.

⁴ Ibid. I, S. 26.

⁵ Ibid. I. S. 27-33.

⁶ Ibid. I. S. 33.

⁷ Tenneman, Geschichte der Philosophie, Leipzig 1798-1819, Bd. I. S. 414.

ku Pythagoras ji bona Kroton ve hatîye bihatin, bi mîna ku ev tète bigotin¹, ku ew di şerekî yariyê de ji bal germbûnê û tîbûnê de hatîye bizorbirin.

Vêca çi bi felsefa wî ve tète bigirêdan, weha ew wer li gora binçînîya tevayî de bi mîna Feylesofê serûştîyê pêşî ve tète biderkevtin. Lêbelê ev bi hindik ve tète biderkevtin, ji ya ku em li ser de didin bizanîn; lêbelê ji me re tète bidiyarkirin, ku em jê piranîtyê didin bizanîn. Jiber ku bêtirîya pêşkevîna felsefê û binçînîyên wê, ji yên ku ew bi tenha xwe ve dikarin bêtin biderkevtin, em li nik Derengvanan de didin bidîtin, ji yên ku ew têtin biderkevtin û ew pê ve têtin bigirêdan. Hegerjî komeke din ji remanên wî ve hatine biwindakirin: weha ev bi rastî ve bi tu felsefa pojinandî ve nihatine biderkevtin. Weha ji bona nimûne ve ji bona me ve ji bal Herodot tète ve ²bigotin, ku wî rabûna ava nîl bi şepolên bayî rojhilata navînîvê ve daye bigirêdan, ji yên ku ew avê li hevdû de didin bizevîvirandin. Remanên wetov ne bi felsefî ve têtin biderkevtin. Em ji felsefê ve didin bizanîn, bê ka çi çûna felsefîyî bêtir ji bona remana wîyî pojinandî ve dikarîbû bi karî ve bihata biderkevtin; lêbelê, bi mîna tète bigotin, ev ne bi berdeste ve dihate biderkevtin. Pêşkevînen felsefeyên din pêlên taybetî li nik felsefên hatî de didin bidurustkirin, ji yên ku ew bigirî di rêya vê nîşanîkirîtya hanê de xwe didin binîşankirin; û ev ji bona me ve nikare pêre bi rast û durust ve bi windakirin ve bête biçûyîn. Felsefa wîna xwe ne bi nala sustêmeke avakirî ve dide bixuyanikirin, û evjî bi rastî ve ne di rêya kêmbûna nûçeyan de, lêbelê jiber ku felsefa pêşî hêjî nikarîbû bi sustemekê ve bihata biderkevtin.

Tu nivîst ji bal Thales ve li nik me de nayêtin biderkevtin û em nizanin, gelo wî ew bi carekê ve dane binivîsandin. Diogenes Laertius ³ li ser xweşxuwaniyên (200 malikan) de li ser stêran de, li ser bîr û baweriyên bi tenha xwe ve ûhd. dide biaxivtin Ji bona nimûne ve „ne pîrbûna gotinan binçînîyên liberkevtî didin bidelîlkin“.

Li ser van feylesofên kevnar de em dixwazin ji Aristoteles ve bidin bibihîstin, ji yê ku ew li ser wan de bi pîrbûn ve bi giştî ve dide biaxivtin. Di cihê serekî⁴ de tète bigotin: „Ji feylesofên pêşî ve piranîya binçînîya hemû tiştan bi tenha xwe ve di tişteki de dane bidanîn, ji ya ku ew bi xwedanîya

¹ Diog. Laert. I, S. 39.

² Herodot II, 20; Sen. Nat. IV, 2; Diog. Laert. I, S. 37.

³ Diogenes Laertius I, S. 23 et 34-35.

⁴ Aristot. Metaph. I, 3.

şehrezaya Matirye ve dihate biderkevtin. (Aristoteles çar hoyên pêşî dide bijimartin: 1. Gewher û Qalib, 2. Matiryê û Navrok, 3. Hoyê Livandinê, 4. Armanc)¹: Vêca di pêşî de hemûyî heyî tête biderkevtin û yê ku ew bi merckirî ve bi nala ji yê pêşî ve tête birabûn û yê ku ew têde bi nala di yê dawî de tête binemankirin, ew bi nala pêkhatinê ve hergav bi mîna xwe ve tête bimayîn û ew bes û bi tenha ve di nîşankirinên xwe de xwe dide biveguhertin, ev bi perçe ve tête biderkevtin û ev bi binçînîya hemû Hebûnê ve tête biderkevtin“. Ev bi serêxwebûna serokî ve tête biderkevtin. „Jibervêjî ve ew jêre didin bihiştin, ku hîç tiştêk nayête bipeydakirin, neji tête biwindakirin, jiber ew serûştîya hanê bi xwe ve xwe hergav dide bihiştin“. Ji bona nimûne ve: „Bi mîna ku em jî dibêjin, ku Sokrates bi carekê ve dê bête biderkevtin, heger ku ew bi sipehîbûn ve yanjî bi kêfxweş ve bête biderkevtin, neji dê ew bête binemankirin, heger ku ew van rûçikan bide biwindakirin, jiber ku ew kirdar Sokrates bi wekxwe ve tête bimayîn; û wetov ji yê dinî ve ji hemûyan ve tête biderkevtin. Êtir ev divê bi yek serûştîyê ve yanjî bi bêtir ve ji nala yekê ve bête biderkevtin, ku jê hemûyî din têtin bi peydakirin, di gava ku ew di nava xwe de dide bihilgirtin“ (tête bidîtin) – ev dide biderxistin, ku veguhertina wê bi tu rastîyê ve nayête biderkevtin. „Jimar û nîşanîkirina binçînîyêke wisa ne hemûyî bi vî corê hanê ve bi xwe ve didin bidan. Thales, Rêberê felsefeyêke wisa“ (ya ku ew madîyekê bi nala binçînîyê û pêkhatinê ve ji hemûyê berdest ve dide bipêrûniştin), „dide bigotin, ew bi avê ve tête biderkevtin. Jibervêjî ve wî jî didate bigotin, ku erd li ser avê de tête biderkevtin“; Weha av bi bingeh ve tête biderkevtin. Ev li gora gotina Senecas² de tête bixuyanîkirin, jêre ne hemû nava erdê lêbelê bi pîrbûn ve dorhêla wê bi cewhera giştî ve dihate biderkevtin.

Bi nêzîktir ve li nîşankirina van binçîneyên hanê de temaşekirin, bi tu guhpêdan ve nayête biderkevtin; guhpêdana bi tenha xwe ve têde tête biderkevtin, ku bête bipirskirin: tanî çî radeyekî ev bi carekê ve bi felsefê ve tête biderkevtin, ku bête bigotin, ku binçînî bi avê ve tête biderkevtin. Ev li nik me de bi felsefê ve nayête biderkevtin, lêbelê ew bi fizikalî ve tête biderkevtin; lêbelê madî bi têgihîştineke felsefî ve tête biderkevtin, di pêşî de me dikarîbû jê encam bida biçavdêrkirin: bê ka çawa bîr û baweriyêke

¹ Ibid.: (hemû bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

² Sen. Nat. VI, 6: totam terram subiecto iudicat humore portari et innatare.

wisa tête bigotin, tête bidelîlkirin, ku av bi pêkhatina ji hemûyî ve tête biderkevtin – bi çi rengê ve gewdeyên bi taybetî ve ji bona vê binçînîya hanê ve tête bikêmkirin. Di vê guhpêdana hanê jî de divê bête bibîrxistin, ku bi taybetî ve ji bal Thales ve bona me ve ne bi bêtir ve bi nala binçînîya wî ve tête biderkevtin, ku av bi bîr û baweriyê ve tête biderkevtin, Xwedê ji bal hemûyan ve tête binaskirin; wehajî bi kêmtir ve em li ser Anaximander, Anaximenes û Diogenes de hinekî bêtir ji bil binçînîyên wan ve nadin binaskirin.

Aristoteles bi nala lêgûmankirinê ve dide bigotin, bê çilo Thales bigir bi ser avê de hatîye bihatin: „dibe ku Thales vê ji bona ser van remanan ve dayîte bianîn, jiber ku wî dayîte bidîtin, ku hemû xurak bi hêwîbûn ve tête biderkevtin û germbûn bi xwe jî ve ji vê (hêwîbûnê) ve tête biderkevtin û zindî pê tête bijîyandin. Lêbelê, jê hinek dê bête biderkevtin, ev binçînî ji tevan ve tête biderkevtin. Jibervêjî ve wî ev remanên hanê dane biderxistin, û wehajî jibervêjî ve, jiber ku hemû tov serûştîyeke hêwîbûnê didin bixwedanîkirin, lêbelê av bi binçînîya¹ hêwîbûnê ve tête biderkevtin“.

Aristoteles pêde tête biçûyîn, „Hinekî din jî têtin biderkevtin, ku ew jêre têtin biderkevtin, ku wehajî tevaya Kevnaran, ji yên ku wan pir bi berî nifşê niha ve û wehajî nihajî didin biayînîkirin, wer serûştî didatin biwergirtin. Wan Okaenus² û Tethys³ ji bona durustkirina tevaya heyîfyê ve û ji bona gewhera Xwedanên avê ve didane bikirin, ya ku ew ji bal Xweşxwevan Styx ve dihate binavkirin. Jiber ku bi deha kevintir ve bi deha perestir ve tête biderkevtin, lêbelê sundxwarin bi deha perest ve tête biderkevtin.“

Gewher bi nala bê reng ve tête biderkevtin. Ev bi bingehê serekî ve li ser binçînîya Thales de tête biderkevtin. Ev bi giştî ve divê bête bibîrxistin, ku yên ew ji bal Aristoteles ve bi dibûnê ve ji zînetan ve hatine bigotin, ji yên ku wan Thales ji bona ser ve dane bibirin, ku wî av ji bona gewhera bi serêxwe ve ji bona hemû tîştan ve dayîte bikirin⁴ – ne bi bingehan ve hatine bigotin, ji yên ku ew bi Thales ve têtin bigirêdan, hêjîbêtir ne ku ew bi mîna bingehan ve; lêbelê Aristoteles bêtir dide bikirin, ji ya ku em „di rastîyê de

¹ Prinzip: Principle: Binçînî, gewher, bink, ol, binçîne

² Xwedanê cihana şapên avê. Cuma

³ Xwedana dêya şapê avê. Cuma

⁴ Li nik Zerdeştîye de û herwehajî di musulmantîyê de û wetov jî li nik Dawin de her tiş ji avê ve hatîye biderkevtin. Cuma

divê bidin bidelîlkirin“ (ku ew li gora remanan ve têtin biderkevtin) bidin binavkirin – yanjî: „tevaya avê ligel rastê de bidin bigirêdan“. Derengvanan ji bona nimûne ve Pseudoplutatch¹ ev bi nala bingehên Thales ve ji xwe re bi erêbûnê ve, ne jî bi belkîbûnê ve dane biwergirtin. Tiedmann² zor bi başî ve dide bibîrxistin, ku Plutarch belkî dide bivêtin. Weha Plutarch dide bigotin, „ku hemû ji avê ve tête biderkevtin û ew xwe têde dide bibijavtin, wetov Thales dide bigûmankirin, a) Jiber ku tovên hemû jîndaran bi mîna bîneçînîya wan ve bihêwîbûn ve têtin biderkevtin, wehajî pêrejî hemû yên din binçînîya xwe ji hêwîbûnê ve didin biwergirtin; b) Jiber ku hemû şînahî ji avê ve xurakê xwe didin bikişandin û pê ber didin bihilgirtin, lêbelê heger ku ew bi kêmbûna wê ve bêtin biderkevtin, ew têtin bipûçkirin; c) jiber ku bi xwe jî ve agirê rojê û stêran û cîhanê bi xwe ve di rêya keldûmankirina avê ve têtin bixurakîkirin“. Aristoteles ligel xuyanîkirina tenikî hêwîbûnê de bi dil ve tête biderkevtin, ya ku ew bi kêmanî ve li herderê de têtin bidîtin. Gava Plutarch wê bi nîşankirî ve bi nala hoyan ve dide biderxistin, ku av bi sadebûna gewhera tiştan ve tête biderkevtin, weha divê bête bidîtin, ma gelo tişt, hegerjî ku ew bi nala gewhera sade ve têtin biderkevtin, bi avê ve têtin biderkevtin. a) Cenawer; Cenawer bi nala rastîyeke sade ve yanjî bi nala gewhera rastîya xwe ve, ne bi pêşkevîna rastîya tovê cenawer ve tête biderkevtin – ya ku ew bi herawayekî ve bi serûştîyeke hêwîbûn ve tête biderkevtin. b) Li nik şînatîyan de xurakîya wan hatîye bibîrxistin; av dikare ji bona wan ve bête bidîtin. Lêbelê xurak wetov bi Hebûna tişteki ve, bi nala bê rengê pêkhatinê ve bête biderkevtin, ya ku ew ji kesîtiyê ve di pêşî de tête bikesîtikirin, yanjî weha tişt ji xwe re reng – li hêre de bêrengîtiya heyîtiyê-dide biwergirtin, bi mîna ku cenawer bi nala bi bêrengîtiya xweyîtiyê ve tête biderkevtin. c) Roj, heyv û tevaya cîhanê di rêya keldûmankirinê de, mîna bi nala xuraka şînatîyê ve dê bêtin bihiştin, bi rast û durust ve wênekirina kevnanan têde bi nêzîktir ve tête bikevtin, roj û heyv hêjî ne ji bona vê serxwebûnê û Hebûnê ve bi mîna me ve nihatine bigihandin.

Pêkhatina gewher, rastgehê bi xwe ve di xwe de di vegerandina têgihistinê de bide bibilindkirin, bi xwe ve bi nala têgihistinê ve bête bidanîn (bi mîna heyîtiya hestiyariya her tişteki di tenabûnan de tête biderkevtin). Bi vê re destpêkirin di vir de tête biderkevtin, ku cîhan bi nala avê ve – bi tevayeke

¹ Plut. Plac. Phil. I, 3.

² Tiedmann, Geist der spekulativen Philosophie, Marburg 1791-1797, Bd. 1, S. 36.

sadeyî ve, bi carekê ve bi ruhnbûnî ve tète bidanîn. Di nava hoyên bi navkirî ve reng bi Hebûnên giştî ve tète biderkevtin. Em bi vê kêrhatina giştîyê avê ve pê têtin birûniştin û em jibervêjî ve wê bi perçeyekî ve didin binavkirin; lêbelê bi mîna ku em wê weha bi nala giştîbûna kêrhatiyê ve didin bidîtin, weha em wê wetovjî bi nala vê rastiye ve ne jî li herderê de, lêbelê hêji perçeyên din jî didin bidîtin. Av bi xwedanê hestyarîya giştî ve nayête biderkevtin – wetov ew bi pojinandinekê ve tète biderkevtin. Lêbelê ku ew bi pojinandina giştî ve tète biderkevtin, divê ew bi têgihîştinê ve bête biderkevtin, ku ew hestyarîyê bidin bihilanîn. Ruhnbûn li gora têgihîştina xwe de bi jîyanê ve tète biderkevtin – ava pojinandî bi nala xwe ve li gora şeweyê can ve tète bidanîn, ne ku ew xwe bi mîna hestyarîya rastiye de dide bidiyarkirin. Weha pevçûn di navbera hestyarîya giştîbûnê û giştîbûna têgihîştinê de dide bivêkevtin. Wetov divê gewhera serûştîyê bête binîşankirin, ango divê serûştî bi nala gewhera sadeyî remanê ve bête biderxistin. Gewhera sade wetov bi bêreng¹ ve tète biderkevtin, ev ava hanê bi dijbûna têgihîştina giştîbûna (bêrengîyî) û Hebûna wî ve tète biderkevtin. Vêca bi mîna ku ew tète biderkevtin, ew xwe di nîşankirinê de, di reng de dide biderxistin; ew ya dawî ber bi çavên me ve dide bixistin. Av bi rast û durust ve bi dijî erdê, ba, agir ve – bi dijî yên din ve, lêbelê dijî van ew di nîşankirina bêrengbûnê, sadebûnê de –di cihê erdê de tète biderkevtin, ba bi perçeyî veguhertinê ve tète biderkevtin, agir bi sadebûn ve xwe di xwe de dide biveguhertin. Bi nala têgihîştinê ve lêbelê ew xwe ji temaşekirinê ve dide biwindakirin, lêbelê ew nema êtir bêtir bi tişt ve tète biderkevtin; bi mîna ku merov ligel Oksicên, hidricên de li cem de tète bimayîn, ku hergav hêji ev tiştê hanê tète biberdestkirin –yê ku ew ne bi windakirina tiştîfîya wênekirinê ve yanjî bi matiryela binçînîyê ve tète biderkevtin. Bijar a) ji bona me ve bi dudwan ve; b) ji bona xwe bi xwe ve tète biderkevtin. Di reng de tişt nema bi xwe ve tète biderkevtin, yê ku ew bi nala tiştê hestyar ve tète biderkevtin; û di vê rengê hanê de, hegerjî ku ew ne, bi mîna li vir de, bi tenikbûn ve tète biderkevtin, ew bi giştîbûna têgihîştinê ve tète biderkevtin. Felsefa serûştîyê divê vî şeweyê hestyarîyê devjê bide biberdan. Em hatine bihogirîkirin, ku matiryê bi tu tiştê hestyar ve nayête biderkevtin: lêbelê ew bi nala têgihîştinê ve tète biderkevtin û ew bi xwedanê dijîfîya Hebûnê ve tète biderkevtin; metirya elektirîkî, magnatîzî bi bêreng ve, di dijbûna ji bona hestyarîyê ve tète biderkevtin.

¹ Bêreng, bêqalib. Cuma.

Reweştên kevar: ku ji avê ve hemû hatîye bidurustkirin, û gewher bi avê ve tête biderkevtin – ev pevika hanê giringbûna pojinandinê dide bihilgirtin. Baştirîn bi nala dubarekirinê ve tête biderkevtin. Ev bi wênekirineke nasyar ve tête biderkevtin, ku Xwdanan li bal Styx de didatin bisûndxwarin. Sundxwarin: bi cîanîna bawerîya minî bi xwe ve bi carekê ve tête biderkevtin, ku ew bi nala bijarê ve bide bigotin.

Gava ku tiştê nîkaribe bête bidelîlkin, ango ku şêweyê heyîtîyê nayête biderkevtin – heger ku bawerîya min bi tu rastîyeke bijarî ve neyête biderkevtin: weha evjî nikare bide bialîkarîkirin. Li nik danê de rastîya wê di nivîsandina wê de, di Bînvanan de tête biderkevtin; reftarkirin bi nala bijarê ve – kirinê ve tête biderkevtin, ya ku gelek ew didane bidîtin. Lêbelê gava ku ew ne bi nala bijarê ve, belam ew bes û bi tenha ve bi nala bawerîyê ve bête biderkevtin, weha divê bête bisûndxwarin, ku bawerîya min bi carekê bi rastîyê ve tête biderkevtin. Gewhera remanê di şêweyê bijartîyê de, bi navroka Hebûnê, rastîyê, rastîya avê ve tête biderkevtin. Şiyarbûn li ser bijarê de bi xwedanê rastîya xwe ve tête biderkevtin, ev bijara hanê, rastî bi avên cudan ve tête biderkevtin; ez pêre vê bawerîya xweyî xûru bi xwe ve bi nala bijarê ve didim bigotin – Xwedê, yê ku ew bi remana xûrû ve, bi nala bijarê ve tête biderkevtin.

Pevika sadeyî Thales a) çima bi felsefê ve tête biderkevtin, jiber ku têde ava hestiyar di taybetîya xwe de ne bi dijî perçeyên serûştîyî û tiştên din ve, lêbelê ew bi nala remanekê ve tête biwergirtin, ku têde hemû tiştên bi rastî ve hatine bijihexistin; û têde têtin bidîtin – ku ew weha bi nala gewhera giştî ve tête biderxistin; û b) Felsefa serûştî, jiber ku ev giştîbûna hanê bi nala heyîtîyê ve hatîye binîşankirin – weha bi serêxwe ve bi nala yekîtîya remanê ligel Hebûnê de tête biderkevtin.

Ku av bi binçînî ve tête biderkevtin, ev bi tevaya felsefa Thales ve tête biderkevtin. Tanî kûderê ev bi giring ve, bi pojinandî ve tête biderkevtin? Em divên bikaribin xwe bidin bijibîrakirin, ku em li ser yek remana cîhanîyî rastîyî dewlemend de hatine bihogirîkirin. Zarok li nik me de dide bibihîstin: „ku Xwedanek, li esman de, ne bi diyar ve tête biderkevtin“. Nîşankirinên wetov li vêderê de hêj li ber dest de nayêtin biderkevtin; remana cîhanê divê di pêşî de bête biavakirin, tu xurûbûna yekîtîyê di berdest de nayête bidîtin. Merov li ber xwe de serûştîyê: avê, bayê, stêran, qefa esman dide bidîtin; li ser de dûrbûna wênekirina wî bi

sînor ve tête biderkevtin. Xwendarî bi rastî li nik Xwedanan ve tête biderkevtin, ku lêbelê navroka wan jî bi serûştî ve: roj, erd, derya tête biderkevtin.

Hêjîbêtir (mîna wênekirinên Homers) bi tîştêkî ve tête biderkevtin, ku tède reman tanî radeyekî xwe nikarîbû bi kêf ve bidata bidîtin. Di vê bêşiyarbûna cîhaneke rewşenbîrî de divê merov êtir bide bigotin, ku jîrbûneke mezinî can pêve tête bigirêdan, ku ew vê tijebûna Hebûna cîhana serûştîyê nehêle bête bikin, lêbelê divê ew wê ji bona ser pêkhatineke sade ve bide bikêmkirin, ya ku ew bi nala yekeke wetov ve dixwaze bête biderkevtin. Ev daxwaza hanê, ya ku ew ne tête birabûn û ne jî biwindakirin (wehajî Xwedan bi xwedanê qurm ve têtin biderkevtin, ew bi kar ve, bi pir alî ve, bi veguhertî ve têtin biderkevtin), tête biderkevtin, ev bi jîr ve tête biderkevtin; Thales dibêje: ev gewhera hanê bi avê ve tête biderkevtin. Ev xwe bi sivik ve bi nala yekekê ve jiber bê layînbûna wî ve dide biderxistin; ew pêrejî bi metiryeleke xurtir ve jî nala bayê ve tête biderkevtin.

Pevika Thales, ku av bi carekê ve yanjî, mîna ku kevnar dibêjîn, bi binçînî ve tête biderkevtin, bi felsefê ve tête biderkevtin, pêre felsefe dide bidestpêkirin, jiber ku ew pêre ji bona şiyarbûnê ve tête bigihandin, ku yek bi gewher ve, bi rastîyê ve, bes bi Hebûna xwe bi xwe ve tête biderkevtin. Li vir de cihêbûnek jê, ya ku di wergirtina hestiyarîya me de tête biderkevtin; jî vê Hebûna xweserî ve - bi vegeerê ve jê tête bihatin. Yunanîyan li rojê, çîyan, çeman ûhd bi nala hêzdarên bi serênxwe ve didan bitemaşekirin, bi nala Xwedanan ve didatin biperestkirin û wan ew bi kirdaran, livandvanan, şiyarvanan, Daxwazvanan ve didatin bibilindkirin. Ev me bi wênekirina bêtir ve jî xwendarîkirinê ve- jî bêdawîbûnê ve, jî jîndarîkirina giştî ve, jî gewde ve, jî bêbûna yekîtiya sade ve dide bikin. Bi wê pevîkê ve êtir ev xwendarîya Homerî hovî rengînî dide bibêdengînîkirin – ku ev kevtinên bi hevreyî ve jî komên bêdawî ve jî binçînîyan ve, ev hemû wênekirina hanê hatine bihilanîn, ku bijarek bi taybetî ve bi yekê ve jî bona xwe ve bi rastîyeke taybetî ve, bi yekê ve jî bona xwe ve bi Hebûna hêzdarîyeke bi serêxwe ve û ew di ser yên din re tête biderkevtin; û ew pêre tête bidanîn, ku ew bes û bi tenha ve bi giştîbûnekê ve tête biderkevtin, ku giştîbûn xwe bi xwe ve bi Hebûnê ve – bi lênerîna xwendarîyî sade ve bi remakirinê ve tête biderkevtin, ya ku ew bes û bi tenha ve bi yekê ve tête biderkevtin. Ev giştîbûna hanê pêrejî ligel pêwendîya taybetî de, ligel diyarbûnê de, ligel Hebûna cîhanê de tête birawestandin.

Pêwendîya pêşî tète biderkevtin, ya ku ew di ya gotî de hatîye bigotin, ku Hebûna bi taybetî ve bi xwedanê tu serxwebûnîtîyê ve nayête biderkevtin, nejî ku ew xwe bi xwe ve bi rastîyê ve bes û bi tenha ve bo bergirekê rastkirinekê ve tète biderkevtin. Lêbelê pêwendîya divayî tète biderkevtin, ku ji yekê ve hemûyê din xwe dide biderxistin, ku yekek père bi pêkhatinê ve ji hemûyî din ve tète bimayîn, ew bes û bi tenha ve bi lihevastbûnekê ve, bi nîşankirineke derveyî ve tète biderkevtin, ku tède Hebûna bi taybetî ve tète bikirin; wehajî ku hemû Hebûna bi taybetî ve tète bihilanîn, ango rengê bi taybetî ve xwe dide biwindakirin û ew careke din xwe ji bona giştîbûnê ve, xwe ji bona avê ve dide bikirin. Ev bi felsefê ve tète biderkevtin, ku ev bi yekeke rastî ve tète biderkevtin. Yê cihêkirîyî bi serêxwe ve ji dawîbûnê ve weha tète biwergirtin; lêbelê divê ew weha neyête biwergirtin, ku yekek li derahan de û li vir de dunya dawî tète birawestandin. Bi mîna ku ev pir caran xwe di nebaşîya wênekirina Xwedê de dide bidîtin, di cihê ku ji bona dunyayê ve hîmkirin jêre tète bipalxistin – di cihê ku merov pircaran bi ducarî ve rastgehkirinan, dunyayeke hestyarî û dunyayeke li ser hestyarîyê de ji avrûwa wekhev ve dide biwênekirin. Dîtina felsefê tète biderkevtin, ku yekek bes û bi tenha ve bi rastgeha rastîyê ve tète biderkevtin; û bi rastî ve divê ew li vêderê de di giringbûneke wêyî bilind de bête biwergitin – di jîna sade de em hemûyî bi rastgehkirinê ve didin binavkirin.

Duwem tète biderkevtin, ku binçînî li cem feylsofên kevnar de renekî laşîyî¹ nîsankirî di pêşî de ji xwe re dide biwergirtin. Wetov merov dide bidîtin, ku av bi perçeyekî ve, bi bêhnekê ve di hemûyî de bi carekê ve tète biderkevtin, bi laşekî giştîyî hêzdarîyê ve tète biderkevtin: lêbelê yekekî din tète biderkevtin, ku av wehajî bi Hebûneke taybetî ve, bi nala hemûyî dinî serûştîyê ve tète biderkevtin. Em bi xwedanê şiyarbûnê ve – ku pêwistîya yekîyê ji bona vê ve pal pê dide bidan-, ji bona tiştên bi taybetî ve bi giştîbûnekê ve bêtin birûniştin; lêbelê av wehajî bi tiştêkî taybetî ve tète biderkevtin. Ev bi kêmanî ve tète biderkevtin, çî bi binçînîyêke rastî ve divê bête biderkevtin, divê ew ne bi yekalî ve, ne bi xwedanê renekî taybetî ve bête biderkevtin, lêbelê cudabûn divê bi xwe ve bi serûştîyêke giştî ve bête biderkevtin. Reng divê bi tevayîkirina reng ve bête biderkevtin; ev bi kirdarîyê ve û bi bilindbûna xweşiyarbûna binçînîya can ve tète biderkevtin, ku reng xwe ji bona ber jorbûnê ve dayîte bikarkirin, da ku ew ji bona rengê

¹ Physikalische: Physical: Laşî, Serûştî, Tenî

biserêxwe ve – binçînîya canîfîyê- bête bikirin. Ev bi kûrtîrîn ve û weha bi derengtîrîn ve tête biderkevtin. Ew biçînîyên hanê bi gewdeyên taybetî ve têtin biderkevtin, û ev pêrejî bi kêmanîfîyê ve tête biderkevtin. Derbasbûn ji giştîbûnê ve ji bona taybetîyê ve pêrejî bi xaleke gewherî ve tête biderkevtin, û ew ji bona nava nîşankirina kirdarîye ve tête bikevtin; di vir de êtir pêwistî tête biberdestkevtin.

2. Lêbelê êtir em niha tu cudabûnan di qaf de nadin bidîtin, weha ku pîrsa din ji bona nîşankirina vêya pêşî de tête bikirin. Ku bi serêxwe ve yekek xwe di xwe de dide binîşankirin, ew êtir bi rastgehkîrî ve tête biderkevtin; ku ew bi ya din ve tête biderkevtin, ya ku ew bes û bi تنها ve ji bona nîşankirina bi carekê ve tête bigerandin.

Ji ava Thalîsî ve reng tête bikêmkirin. Çîlo ev li ser de hatîye bidanîn? Ev tête bivegerandin (û Arestoteles dide bigotin, lêbelê ne xweser ji bal Thales ve), ku celebê¹, bê çîlo gewdeyên taybetî ji avê ve hatine bipey dakirin; ew veguhertina hanê di rêya tîrbûnê û ruhnikirinê de hatîye bikirin, baştir: tîrbûn û ruhntîf, bi mezintîrîn yanjî bi kêmtîrîna tûjbûnê ve tête biderkevtin. Ev dê weha bi nîşantîr ve bête bidan, ku keldûmankirina avê bi ba ve tête biderkevtin, tenikkirina ba bi agirê esmanî² ve tête biderkevtin, ava tîr bi qurê ve, di pişt re bi erdê ve dê bête biderkevtin. Ev ava tenik yanjî ba bi keldûmankirina pêşîyî avê, keldûmankirina esman, ba, erd, binê qura avê ve tête biderkevtin.

Ya pêşî bi dudubûna sade ve, li gora reng ve bi rexên xweyî dijîlhev ve tête biderkevtin; bi tégîhiştin ve ev rexên hanê bi giştî ve têtin biderkevtin. Ya duwem bi hestyariya veguhertî ve, lê ne tégîhiştin tête biderkevtin; dudubûn ji bona diyarîbûna şiyarîbûnê ve tede tête bikevtin.

Di pêşî de di vê felsefa serûştî de a) bi carekê ve çendî³ bi cudabûn ve tête biderkevtin. Li gora cudabûna tégîhiştinê de tu giringbûna laşî (delîlîkirina di rastgehkîrinê de) nayête biderkevtin, ku navroka can hergav hinekî dinî hestyariyê jê dide bikirin; jibervêjî ve divê ne bi giringbûna hestyariya cawên wê ve, ango nîşankirinê wê ve bêtin bigirêdan. Cudabûn wetov bi nala giştîbûna tégîhiştinê ve têtin biliberkevtin. Ku em hestyariya bi xweyîfîyê ve divên bidin bitîrîkirin û bitenikkirin – weha Nuhvan didin

¹ Art: kind: Reng, celeb

² Äther: Ether: Esmanî

³ Quantität: Quantity: Çend, Tebabe

bihewildan; Lavoisier çend hewildan dane bikirin, gelo ji avê ve erd tête bipeyda kirin. Gelo oksicên û nêtrocîn bi ba ve, lêbelê jî gelo hêdrocên jî wetov tête biderkevtin, em vê têde nadin bidityn; ev bi carekê ve bi veguheştina reng, nîşankirina – hestyariya tiştêkî din ve tête biderkevtin; hestyariya bi xweyîtiya xwe ve dê lê bête bigerandin. Binçînî wehaji ne bi nala hestyariya tişt ve dê bête bigotin; ez dibêjim, ku av bi oksicên ve tête biderkevtin: weha tête bidaxwaz kirin, ku ez wî bidim bidiyar kirin.

B) gewhera reng bi cudabûna çendbûna vê gewhera hanê bi xwe ve tête biderkevtin. Ev bi xwe jî ve di felsefa serûştîyî nuh de tête biderkevtin. Bes ev ne bi cudabûnê ve li ser xwe de, cudabûna bi serêxwe ve, cudabûna li ser gewherê de tête biderkevtin: lêbelê ne bigewherî ve tête bigotin, ku ev bi nala tiştêkî din ve hatîye bidanîn. Heger ku tiştêkî bi nala bêguhpe dan ve, bi nala Hebûnê ve bête bidanîn, weha cudabûna wîna ji yekekî din ve tête biderkevtin; ev çendbûnê, lê ne cudabûna hundurûyî têgihîştîne dide biderxistin.

Tîr kirin û tenikkirina avê ne bi tenê ve bi nîşankirina reng ve têtin biderkevtin, ji yê ku ew cudabûna wîna dide bipêkanîn. Tîr kirin û tenikkirin bi derxistinên derveyî cudabûna bi serêxwe ve têtin biderkevtin; ev bi nerx ve nayête biderkevtin, ku merov xwe pê bide bimijûl kirin. Ev êtir bêtir bi tu xwedanê guhpêdanîyê ve nayête biderkevtin, ev bi carekê ve ne bi nîşankirî ve tête biderkevtin, ew tiştêkî li dûxwe de nade bidîtin; ev cudabûna hanê ne bi giring ve tête biderkevtin.

Weha reng li ser herdu alîyên xwe de dide biaxivtin, gelo ew ne xwe bi xwe ve ji bona xwe ve tête biderkevtin. Ma ne divê binçînî bi nala gewher ve, lêbelê bi nala reng, têgihîştina bi serêxwe ve, bêdawîbûnê, avakirinê, yekîtiyê ve bête bikirin; bi mîna ku nihabûn bi nala yekîtiya sadeyî mêjbûnê û ayinde ve yanjî reman bi nala rengê sadeyî ve tête biderkevtin. Çîyê li vêderê de li ser de li nik Arestoteles¹ de tête biderkevtin, bi vê ve tête biderkevtin, ku ew dide bigotin: “Thales li wê gorê de tête bidiyarkevtin, bê ka ew çî li ser wî de didin bixeberdan, ku ew can bi tiştêkî livandî ve dide bidanîn, gava ku ew li ser kevirê (Magneten) dide biaxivtin, ku ew bi xwedanê canekî ve tête biderkevtin, jiber ku ew hesin dide bilivandin”. Diogenes Laertius² pêve kevirê kehreman dide biservekirin¹. Ev weha di

¹ Arestoteles. An. 1, 2; auch 5.

² Dio. Laert. I, 2; S 24

pêşî de tête bireftarkirin, ku ew dide bigotin, “Thales wehajî canek ji bona bêjîndaran ve dayîte bidankirin” – ku weha tiştekan di wî de tête biderkevtin, ji yê ku em wî bi nala can ve didin binavkirin. Lêbelê li ser de nayête bigotin, lêbelê çilo wî li ser rengê bi serêxwe ve dayîte biremankirin, ma gelo wî li ser remanê de dabû biaxivtin, ku gewhera bi serêxwe ve bi gewhera sade û reng ve tête biderkevtin – gelo ew bi giştî ve bi can ve tête biderkevtin. Diogenes bi rastî ve hêjbêtir ji bal Thales ve dide bigotin: “Ku cîhan bi can ve û bi carekê ve bi dêwan ve tête biderkevtin”²; û Plutarch³ “Wî Xwedan bi rewşenbîrê cîhanê ve dayîte binavkirin”. Ev gotinên hanê lêbelê ji bal hemû Kevnarên ve bi yekdeng ve (bi taybetî ve ji bal Aristoteles ve) di pêşî de di ji bal Anaxagoras ve hatine bigotin, ew di pêşî de dibêje, gewhera tiştan bi - gotineke yunanî ve⁴ - tête biderkevtin.

Ev danên dûrtir yanî derengtir nadin birastkirin, ku bidin biderxistin, ku Thales reng di biserêxwebûna xwe de bi şeweyekî nîşankirî ve dayîte bigotin; bi servajîvêjî ve ev bi dijî mêjûwa dinî pêşkevîna felsefê ve tête biderkevtin.

Em didin bidîtin, ku belê reng ji bona ser gewherê ve danîna wîna tête bixuyanikirin; lêbelê ev yekîtiya hanê nema êtir bêtir hatîye bipêşvexistin. Ev bi başî ve tête bidîtin, ku magnetîs bi xwedanê canekî ve tête biderkevtin, bi nala ku ew bi xwedanê hêzê ve ji bona rakişandinê ve tête biderkevtin; hêz bi nala celebekî ji rûçik ve tête biderkevtin, ya ku ew ji matêryê ve tête biparvekirin, ya ku ew bi nala barkirekî ve tête bidaxuyanikirin – can bi dijîvêjî ve ew bi livandina xwe ve, ligel serûştîya matêryê de bi xwe ve tête biderkevtin. Wênekirineke wisa, ji bawerîya Thales ve bi tenha xwe ve tête bidîtin, êtir bêtir nema bi xwedanê tu nêzîka pêwendîyê ve ji bona remanên wîyî bi serêxwe ve têtin biderkevtin; ev êtir tiştekan din nadin bigotin, ev tiştekan giştî nade binîşankirin.

Di van bêhnên sade de bi rastî ve felsefa Thales hate bidawîkirin: a) wê Serûştî di gewhereke sade de bi hevdû re date biderxistin, wê ev bi rûtbûnê

¹ Em didin bidîtin, ku Thales di berê de kehreba dabû binaskirin, xunîyeke din tête biderkevtin, ku elektrum hêjî bi mêtalekî ve dihate biderkevtin. Akdbrandini (ad.Diog. Laert. I, S.24) dibêje, ku ew bi xuşexuşa kevîrekî ve tête biderkevtin, ji yê ku ew weha bi jehreke hûrîrî ve tête biderkevtin.

² Diog. Laert. I, S. 27.

³ Plut. Plac. Phil. I, 7.

⁴ Bi gotineke yunanî ve hatîye binivîsandin, ku ez nikarin ne bixwînim û ne jî bidim binivîsandin; jiber ku ew bi tîpên yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma

ve date bikirin, b) wê têgihîştina bingehî ligel hevdû de; li wêderê de bi nala hestyarîyeke sade ve, li vêderê de bi nala sadebûna remanê, binçînê ve – têgihîştin, bi nala bêdawîbûna têgihîştinê ve, ne bi nîşînkirî ve date bipêkanîn. Gewhera remanê bi gewhera rastîyê ve têtê biderkevtin, têgihîştina li ser avê de bes û bi tenha ve bi cudabûna çendbûne ve – têgihîştin ne li ser bijar ve têtê biderkevtin.

Ev bi giringbûna nişankirîyî sînorkirîyî vê binçînîya hanêyî Thales ve têtê biderkevtin. Ev ji bona nişankirina reng ve li nik Thales de êtir bêtir nema dide bialîkarîkirin, gava ku em nik Cicero¹ cih didin bidîtin: Thales Milesius ... aquam dixit esse initium, deum autem eam mentern, quae ex aqua cuncta fingeret. Thales belê dikarîbû li ser Xwendan jî de bida biaxivtin, lêbelê ku wî ew bi nala avovç² ve didate biderxistin, ji yê ku wî xir ji avê ve dayîte bipêkanîn, evaya Cicero pêve dayîte bigirêdan³. Çi divabû wîna li ser de bida bikirin, ji yê ku wî ji wênekirina divabû ji bona afirandina cîhanê ji bal Xwedan ve bidata bidîtin, ev bi mêrgeke mezin ve dihate biderkevtin; ji ya ku pir li ser de têtê bipevçûnkirin, gelo dê Thales jî di nava wan de bête bijimarin, ji yê ku wan Hebûna Xwedanekî dane biwergirtin. Weha Xwedênasiya Thales ji bal Plouquer, Flatt ve têtê bicihkirin; yanjî dê ew bi Xwedênenasiyê yanjî pirxwedanîyê ve bête biderkevtin, jiber ku ew dide bigotin, xir bi dêwan ve têtin bidagirtin. Bes ev pirsê hanê, gelo Thales hêjbêtir bi Xwedan ve dide bibawerîkirin, bi me ve nayete bigirêdan, li vêderê de peyvîn li ser wergirtinan, bawerîyan, oldarîya gelêrî de nayete bikirin. Li vêderê de bes û bi tenha ve li ser vê de têtê bitêkelkirin: - ev li ser nişankirina felsefeyê de gewhera bi serêxwe ve têtê bireftarîkirin. Û gelo ew li ser Xwedê de bi nala Afirvanê hemû tiştan ve ji wê avê ve dayîte biaxivtin, weha em nema êtir bêtir pêre li ser vî Jîndarî ve didin bizanîn; dê me li nik Thales de ne bi felsefî ve bida biaxivtin. Ev bi gotineke vala ve bi bê têgihîştina xwe ve têtê biderkevtin; û jibervêjî ve em dikarin bes û bi

¹ Cic, nat, deot. I, 10. Teideman, a. a. O., S, 42, Äußert, die Stelle sei vielleicht korrupt, wie Cicero auch nachher (c. 11) dem Anaxagoras zuschreibe: primus omnium rerum descriptionem ... mentis infinitae vi ... confici voluit.

² Bi yunanî hatîye binivîsandin. Cuma

³ Epikureer, ji yê ku wî ev ji bona nava devê wî ve dayîte bidanîn, dibêje – fidenter, ... nihil tam verens quam ne aliqua de re dubitare videretur (c. 8) – di berê de û di paş de ji Feylesofên din de tanî radeyekî bi qerfe – derxistinek da ku pêkenîne pê bidin bipeyda kirin. – Aristoteles ev bi baştir ve hate biliberkevtin.

tenha ve li ser tēghiştina pojinandî de bidin bipirskirin. Wehajî gotina canê cîhanê bi bêşûd ve tēte biderkevtin; Hebûna wê nihatiye bixeberdan.

2. Anaximander

Wehajî ew jî bi yekekî Miliyete ve û bi Hevalê Thales ve dihate biderkevtin¹. Bavê wî bi Praxiades ve dihate binavkirin. Zayîna Anaximander ne bi rast û durust ve tēte binîşankirin; ew di Ol. 42, 3 (610 b. Z. de) tēte bidanîn², gava ku Diogenes Laertius ji Apollodor de, yekekî ji Atîna ve, dide bixeberdan “ ku ew di Ol. 58, 2 (547 b. Z. de) hatiye bizayîn û ew bi 64 salî ve hatiye bipîrbûn û ew êtir hatiye bimirin” ango ew di dewir û berê wê demê de, gava ku Thales hatiye bimirin, yê ku ew di salên xweyî notî de hatiye bimirin, weha ew divê bigir bi 28 salan ve bi pîrtir ve ji Anaximander ve bête biderkevtin.

Li ser Anaximander de tēte bigotin, ku ew li Samos de li nik Zordar³ Polykrates de dihate bijîyandin, li wêderê jî dePythagoras û Anakreon jî dihatin bidîtin. Li ser wî de dihate bigotin, ku wî di pêşî⁴ de remanên felsefa xwe bi nivîsandin ve li ser serûştîyê, stêrên rawestyayî, şepyê – û hinên din de dayîte biderxistin; wetov bi mîna neqşekê ve ku ew mezinbûna xak û derya ve dide biderxistin, dide biamadekirin; wehajî wî dozandinên dinî jimargerîyê dane bikirin, ji bona nimû ve demjimareke rojê, ya ku wî ew li Lakedâmon de date bidurustkirin, wehajî wî destik dane bidurustkirin, ji yên ku wî gera rojê û nîşankirina wekhevîbûna şev û rojê bide bidan, wehajî wî dorhêleke esmanî dayîte bidan⁵.

Remanên felsefa wî bi firehbûneke kêr ve têtin biderkevtin û ew ji bona ser nîşankirinê ve nayetin biçûyîn. “Bi nala binçînîyê û perçe ve wî bêdawîbûn” (nenîşankirî) “didate bidanîn”; wî ne ba, ne jî av ne jî tiştêkî din bi mîna wan

¹ Cic.ac. 2IV, 37: Thales, ... ex aqua constare omnia, ... Anaximandro populari et sodali suo non persuasit.

² Tenneman, a. a. O., S. 413.

³ Tyrann: Tyrant, Despot: Zordar, Çavsor

⁴ Themistius bei Becker (Tom. I, p. 478): doch wird dies auch wieder von andern berichtet – dem Pherekydes, der älter ist als er.

⁵ Diog. Laert. II, S. 1-2.

ve dida binîşankirin¹. Nîşankirinên vê bêdawîbûna hanê lêbelê bi kêma ve têtin biderkevtin: a) “ew bi binçînîya hemûyî dibûnê ve û hemûyî nemanê ve têtê biderkevtin; jê cihanên bêdawîbûn (Xwedan) têtin bipêkhatin û ew careke din ji bona wê bi xwe ve têtin biçûyîn”. Ev bi carekê ve bi awazekî rojhilatî ve têtê biderkevtin. Bi nala bingeh ve, ku binçîne bi mîna bêdawîbûnê ve divê bête binîşankirin, bes û bi tenha ve ew dide bidan: jiber ku pêşvekevtina durustkirinê tucarî ji mal ve divê neyêtin bikêmkêvtin²; “ew tevî di xwe de dide bihilanîn û ew tevaya çûnê dide biserdarîkirin û ew bi bextiyarî ve, bi nemirî ve û neçûyî ve têtê biderkevtin³. B) ”ji yekekê bi xwe ve Anaximander dijûnan dide biderxistin, ji yê ku ew di wî de têtin bipêydakirin⁴, bi mîna Anaxagoras ve: lêbelê weha bi cudabûn ve, ku li gora Anaximander de hemû bi rastî jî ve di berê de bi amadebûn ve di yekê de – lêbelê ne binîşankirî ve dihate biderkevtin; perçên wî xwe didin biveguhertin, lêbelê ew bi xwe ve bi bêveguhertin ve têtê biderkevtin⁵. C) Têtê bigotin: “ Ew li gora mezinbûnê de bi bêdawî ve têtê biderkevtin⁶, ne li gora jimarê de, ku pê Anaximander xwe ji Anaxagoras, Empedokles û yê dinî Atomistan – Pertikvanan- ve dide bicudakirin, ji yê ku ew veşartina bi serêxweyî bêdawîbûn ve didin bibiryardan – lêbelê Anaximander bi rêveçûna bi serxweyî wêyî bi xwe ve dide bibiryardan.

Aristoteles di bîrxistina pirañyan de wehajî li ser yek binçînîyê de dide biaxivtin, ne ku av, ne jî ba “ûrtir ji ba ve û teniktir ji avê ve” têtê biderkevtin. Gelekan ev nîşankirina hanê bi ser Anaximander ve datin birakişandin; dibe bête biderkevtin, ku ew bi malê wî ve bête biderkevtin.

Pêşkevtina nîşankirina binçînîyê bi nala cudabûnê ve êtir di wir de têtê bikevtin, ku gewhera bi serêxwe ve nema bêtir bi sadebûnekê ve, lêbelê bi nayînekê ve, bi giştîbûnê ve, bi nayînkirineke bêdawî ve têtê biderkevtin. Bêdawîbûna tevayetîyê bi bêtir ve têtê biderkevtin, bi mîna ku heger ez bidim bigotin: ku binçînî bi yekekê ve yanjî bi sade ve têtê biderkevtin. Pêrejî, ji alîyê metiryalî ve lê bête bitemaşekirin, Anaximander yekîtiya

¹ Ibid. II, S. 1 (bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

² Plut. Plac.phil. I, 3: Cic. Nat. Deor. I, 10: Anaximandri opinio est, nativos esse deos longis intervallis orientes occidentesque, cosque innumerabiles esse mundos.

³ Aristoteles. Phys. III, 4

⁴ Ibid. I, 4

⁵ Diog. Laert. II, S. 1.

⁶ Simplicius ad Aristoteles. Phys. I, 2, P. 5, b.

perçeyê avê dide bihilanîn. Biçînîya wîyî babefî nema bi metiryêî ve dide bidîtin, merov dikare vê bi nala remanan ve bide biwergirtin; lêbelê ev tişteki din dide bironahîkirin, ku wî ne tişteki din bi carekê ve ji metiryêîyê pê ve – metiryalîya giştî¹ dayîte bimebestkirin. Plutarch ji bona Anaximander jê navekî bi dû ve dide bixistin, ku “wî nedaye bigotin, çi Hebûn bi bêdawîbûnê ve tête biderkevtin, gelo ew bi ba ve, bi avê ve yanjî bi erdê ve tête biderkevtin”. Êtir gava ku biçînîya wî bi metiryê ve tête biderkevtin, ew pêre jê başîya wî dide biwergirtin; “Lêbelê metiryê nikare êtir bête bihebûnîkirin û bi xwedanê bicihkirinê bête biderkevtin”, ji bil ku ew têde bi xwedanê başîtyê² ve tête biderkevtin. Bes û bi tenha ve başîti êtir ev bi veçûnê ve tête biderkevtin; Metiryê, bi nala bêdawîbûnê ve tête binîşankirin, bi vê culandinê ve tête biderkevtin, ya ku ew nîşankirîtyan dide bidanîn, û ya ku ew dudukirinê bi nala hîçbûnê ve dide biwindakirin. Di vir de rastîya Hebûna bêdawîbûnê – ne bi nayînkirina bêsinorîtyê ve tête bidanîn. Lêbelê ev giştîbûna hanê, nayînkirîtya bêdawîbûnê bes û bi tenha ve bi culandina me ve tête biderkevtin. Li nik pesindariya metiryê de bi nala bêdawîbûnê ve – ku ev bi cudabûnîtya wêna ve tête biderkevtin, tête bidiyarkirin, ku wî ev nedaye bigotin.

Hêjîbêtir wî dayîte bigotin, ji bêdawîbûnê ve bi mînahev ve xwe dide bicihêkirin. Weha nenîşankirî bi bêserî û binî ve bes tête bitevlihevkin, lêbelêjî ku têde nîşankirin bi nîşankirinê ve tête biderkevtin. Cihêbûn di pişt re wetov tête birûdan, ku bi mînahev ve xwe dide bihev girtin, ku ew xwe ji ne bi mînahev ve dide bicihêkirin³.

Di livenirandina nîşankirina nêzik de, bi mîna ku bêdawîbûn di dudubûna xwe de dijbûnê dide binîşankirin, wehajî jêre nîşankirina cudabûna çendbûna tîrbûnê û tenikkirinê ligel Thales de bi hev re tête biderkevtin. Derengvan rewenda cihêbûnê ji bêdawîbûnê ve bi nala derkevtinê ve didin bixuyanîkirin: Anaximander dihêle merov ji masîyekî ve bêtin biderkevtin⁴, ew ji nava avê ve ji bona bejayê ve bêtin biderkevtin. Wehajî nihajî ev derkevtina hanê wetov tête biderkevtin. Ev derkevtina hanê bi lidûhevdûnekê ve, bes bi renekî ve tête biderkevtin, ligel ku merov

¹ Stob. cd. Phys. c. 11, p. 294; cd. Heeren.

² Qualität:Quality: Başîti

³ Simpl., Komm. Zu Aristot. Phys. P. 6, b. (bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

⁴ Plut. Quaest. Conviv. VIII, 8.

pircaran dixwaze biçurusandî ve bi axivtin ve bide bimebestkirin; lêbelê ev bi tu neçarîyê ve, bi tu remana têde – bi kêmbûn ve bi têgihîştinekê ve têtê biderkevtin.

Lêbelê ji bal Stobäus¹ ve di nûçeyên derengtir de nîşankirina germbûnê de bi nala (jihevkevtina gewde ve) bi Anaximander ve daye bigirêdan û serma ya ku Aristotels² wê di pêşî de bi Parmenides ve dide bigirêdan. Eusebius³ ji nivîsteke Plutarchî windakirî ve ji rêça pêkanîna cîhanêyî Anaximander hêjbêtir bi baştir ve dayîte bidan, bê ka tarîbûn bi çî ve têtê biderkevtin û Eusebius belê bi xwe jî ve nema êtir bêtir dihate biliberkevtin. Ew wetov dihate biderkevtin: “Ji bêdawîbûnê Hebûnê ve dorhêlên asmanîyî bêdawîbûn û cîhanê bêdawîbûn hatine bicihêkirin; lêbelê nebaşîbûna xwe ew jibervêjî ve di xwe de dide bihilgirtin, jiber ku ew bes û bi tenha ve di rêya cihêbûna hergavî ve têtê biderkevtin”. Di dema ku ev bêdawîbûna hanê bi gewher ve têtê biderkevtin, weha cihêbûn cudabûnekê, ango nîşankirinekê yanî bêdawîkirinekê didin bidanîn. Erd bi xwedanê loleyî ve têtê biderkevtin, ji yê ku bilindbûna wîna bi beşê sêyemî panbûna wî ve têtê biderkevtin. Herdû ji hergavyê ve her û her binçînîyên avîsbûna germbûn û sarbûnê xwe li nik durustkirina vê erda hanê de didin bicihêkirin; û li ser de dorhêleke agirî li dora erdê de di nava bayê dora wê de xwe dayîte bipêkanîn, bi mîna ku qaşîl ji bona dora darekê ve têtê biderkevtin. Çilo ev hatîye bibijiqandin û perçên xwe di bazinan de dayîte bixistin, weha roj, heyv û stêr hatine bipijiqandin”. Jibervêjî ve Anaximander stêr “bi rengê dolabê ve ligel agirê dagirtî de bi pîneyên ligel agirê dagirtî de bi pîneyên ligel hevduyî bayê de dayîte binavkirin”⁴..

Ev Rêça pêkhatina cîhanê⁵ weha ew bi başî ve bi nala danîna⁶ giyologîya qaşîlê erdê ve têtê biderkevtin, ya ku ew hate bipijiqandin yanî li gora peqandina rojê de hate biderkevtin, yê ku ew bi servajîvêjî ve li nik rojê de bi wergirtina stêran de bi nala qurê ve jê hatine bipêkhatin. Kevnaran stêrên di dorhêla me de têtê dane bixistin, jiber ku em wan bi dijîvêjî ve ji erdê ve didin bicihêkirin û rojê hêjbêtir ji bona gewher û zikmakîya erdê ve didin

¹ Stob. Ecl. Phys. C. 24, p. 500.

² Aristot. Metph. I, 5.

³ Eus. Praep. Ev. I, 8; Bruckeri Historia critica philosophiae Tom. I, p. 487.

⁴ Stob. Ecl. Phys. 25, p. 510.

⁵ Kosmogonie: rêça pêkhatina cîhanê

⁶ Hypothese: Hypothesis: Danîn, Bidanîn

bikirin, jiber ku kevnaran bêtir ji erdê ve ew didane biderxistin. Stêr bîna me, bi mîna Xwedanên Apikurîyî kêfxweş, didin bikêfxweşkirin, ew bi carekê ve ji bil pêwendîya nêzîk ve li ser me de didin bikêrkirin. Li ser çûna pêkhatinê de roj bi nala giştîbûnê ve têtê bidakevtin, lêbelê ew li gora serûştîyê de bi derengtîr ve têtê biderkevtin; erd bi tevayê ve têtê biderkevtin, roj bi bêhneke rût ve têtê biderkevtin.

3. Anaximenes

Hêjî Anaximenes têtê bimayîn, ji yê ku ew di navbera 55. û 58. Ol. (560-548 b. z) de têtê bixuyanîkirin, wehaji ew jî bi yekekî Miliyet ve têtê biderkevtin, ew bi hevdemê û hevalê Anaximenes ve têtê biderkevtin. Ew bi xwedanê kêmi nîşaniyan ve têtê biderkevtin, û pir bi kêm ve li ser wî de têtê binavkirin. Bêremanbûn û bidijîhebûn Diogenes Laertius¹ li ser wî de dide biaxivtin: “Ew li paş Apollodorus de di 63. Olympiade de hatîye bizayîn û ew di wê salê de hatîye bimirin, gava ku Sardes” (ji bal Cyrus – Xisro- ve di Ol. 58 de), “hate bijêrdestkirin”.

“Wî ji bona xwe ve devoka Iyonîyî sade û nesipehî didate bikaranîn”.

Wî li şûna metêrya nenîşankirîyî Anaximander de careke din perçeyekî serûştîyî nuh (biserêxweyî di rengekî heyî de) ji dêlva ava Thales ve ba date bidanîn. Belê wî Hebûnek hestyarî bi neçarî ve ji bona metêrye ve date bidozandin; û ba pêrejî bi xwedanê kar ve dihate biderkevtin, ku ew bi xwedanê vê bêrengîya mezin ve bête biderkevtin. Ew bi kêmtir laş ve ji avê ve têtê biderkevtin; em wî nadin bidîtin, em di pişt re bi livandina wî ve didin bihestyarîkirin. “Jê hemû têtê bederkevtin, û têtê hemû careke din xwe ji hev ve dide bixisitîn”². Ew wî wetovjî bi nala bêdawîbûn ve dide binîşankirin³. Diogenes Laertius xwe dide bipeyîvandî. “ku binçinî bi ba ve

¹ Dio. Laert. II, S.3.

² Plut. Plac. Phil. I, 3.

³ Cic. Nat. deor. I, 10: Anaximenes Acra. ... statuit. ... esse immensum et infinitum et semper in motu.

û bi bêdawîbûnê ve têtê biderkevtin”¹, bi mîna ku ew dê bi du binçînîya ve bihata biderkevtin. Bes Simplicius² bi dubarekirî ve dide bigotin, “ku ji bona wî ve gewhera kevnarîyê bi yekê ve û bi serûştîya bêdawî ve têtê biderkevtin, bi mîna ku Anaximander vê, bes ne, bi mîna vê ve, yekeke nenîşankirî ve, lêbelê yekeke nîşankirî ve, belê bi ba va têtê biderkevtin”, lêbelê yê ku wî bi nala tişteki canî ve bi xuyanîkirî ve dayîte biderxistin. Plutarch şeweyê wênekirina Anaximander dide binîşankirin, bê çilo ji bayê ve (ya ku ew bi derengtîr ve bi Eter³ ve didatin binavkirin) hemû jê xwe didan budurustkirin û bi nêzîktîr ve weha: “bi mîna canê me ve, ba têtê biderkevtin, ku ew me bi hev re dide bihiştin, wehajî pêrejî (gotineke yunanî ye. cuma) tevaya dunyayê canek û ba bi hev re dide bihiştin; can û ba bi mîna hev ve bi rengî ve têtin biderkevtin”.

Anaximenes gelekî baş gewhera Serûştîya xwe di can de dide bixuyanîkirin, ew pêrejî veguhestina felsefa serûştî ji bona felsefa şiyarbûnê yanjî devjêberdana şeweyê dijûnên gewhera koka kevnar. Serûştîya vê gewhera koka kevnar di berê de li ser celebekî bêgane de, ji bona şeweyê nayîna şiyarbûnê ve bi nîşankirî ve dihate biderkevtin; a) weha rastîya wî, çi av yanjî wehajî ba, b) bi nala bêdawîbûnê ve bi şiyarbûneke alîyê din ve têtê biderkevtin. Lêbelê bi mîna can ve (wehajî ba) ev navînîya tevayî: bi komekê ve ji wênekirinan ve têtê biderkevtin, bi bêyî ku ew vê yekîtyê, vê li dûhevçûnê de bide bidawîkirin – û windabûna wê derkevtina wê; ew wehajî bi kirdar⁴ ve û wetovjî bi sistî⁵ ve têtê biderkevtin, ji yekîtya wê ve wênekirinan ji hevdû ve dide biavêtin û ew wan dide bihilanîn û ew di bêdawîbûna xwe de xwe di niha de – di giringbûna nayînî û erê de têtê biderkevtin.

Bi nîşantir ve têtê bigotin, ne bes tenê ji bona wekhevîbûnê ve, ev serûştîya gewhera koka kevnar ji bal şagirtê Anaximenes ve – ji bal Anaxagoras ve têtê biderkevtin.

¹ Bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma – Doch kann man auch (bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma) zusammen nehmen als Subjekt und (bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma) als Prädikat des Satzes.

² In: Aristot. Phys. Pa. 6.

³ Äther: Ether: Êter. Esmanî

⁴ Tätig: Active: Jêhatî, Kirdarî

⁵ Passiv: Passive: Sistî

Em dev ji vê ve didin biberdan û ji bona ser Pythagoras ve têtin biçûyîn. Pythagoras bi hevdemê Anaximander ve dihate biderkevtin; lêbelê pêwendîya bi hevreyî pêşkevtina binçînîya felsefa laşî wî pê date bipiştikin, wî Anaximander û hêjî Anaximenes ligel xwe de date bibirin.

Em didin bidîtin, ku wan, bi mîna ku Aristoteles li ser wan de dide bigotinmîn, gewhera koka kevnar bi şêweyekî metêryê ve: ba û av, (heger ku Anaximander metêryê weha dide binîşankirin, êtir wehajî gewherek hûrtir ji avê ve û girstir ji bayê ve didatin bidan. Heraklit, ji yê ku bi nêzîk ve dê li ser de bête biaxivtin, wî ew bi nala agir ve date binîşankirin; “tu kesî” bi mina ku Aristoteles¹ dide bibîrxistin, “erd bi mîna binîçînê ve daye binvakirin, jiber ku ew bi nala perçeyê danîna hevgirtî ve tête bidiyarkirin”. Ew pêrejî bi mîna destgehekî ve ji gelean ve tête bidîtin. Av bi dijî vê ve bi yekekê ve bi têre dîtin ve tête biderkevtin; ew gewdeyê yekîtfyê ligel xwe de bi hestyarî ve, wehajî ba, agir, metêryê ûhd dide bidiyarkirin. Wehajî divê binçînî jî bi yekekê ve bête biderkevtin, divê wehajî yekîti ligel xwe de di xwe de bi xwe jî ve bi xwedan ve bête biderkevtin, divê ew bi mîna erdê ve piranîyê bide bixuyanîkirin, weha ew ne bi yekê ve ligel xwe de bi xwe ve, lêbelê bi pîrbûn ve tête biderkevtin. Ev bi xwe jî ve tête biderkevtin, bê ka em çi li ser felsefa Iyonîyî kevnar de dixwazin bidin bigotin². Mezinbûna van remanên rûtî perîşan: a) di derxistina pêkhatineke giştî de di tevan de tête biderkevtin; b) ku ew bi bê wêne ve, ne ligel wênekirinê hestyarî ve tête bipêvekirin.

Kesekî bi mîna Aristoteles ve bi baştir ve kêmasîya vê felsefê nedaye binaskirin. Ew bi dualî ve bi derxistina bîr û bawerîya xwe ve li ser van hersê celean de dide bigotin, ya ku ew bi serê xwe ve dide binîşankirin³: “Yên ku ew binçînîya metêryê didin bidanîn, ew bi gelekî ve têtin bikêmkirin. a) Ew bes ji bona nava perçeyên laşî ve, lê ne ji bona ne laşi ve têtin biçûyîn, jiber ku belêjî nelaşî jî tête bidîtin”. Di dema wergirtina serûştîyê de, yên gewhera wê bidin bidan, divê wergirtinê wê bi carekê ve

¹ Aristot. Metaph. I, 8.

² Angeführt wird noch Pherekydes, der Lehrer des Pythagoras. Hermias in irrisione gentilium, c. 12 (citante Fabricius, komm. zu Sext. Emp. Pyrrth. Hyp. III, 4, S. 30: (Bi yunanî ve hatîye binivîsan. Cuma). Diogenes Apolloniates, Hippasus, Archelaus werden aus asl inonische Philosophen genannt; wir wissen nichts als ihre Namen und daß sie einen oder dem anderen Prinzip anhängen.

³ Aristot. Metaph. I, 8.

bêtin bipêşvexistin û tiştê ku ew xwe dide biderxistin, divê bête bidîtin. Ev bi serpêhatîya dawî ve têtê biderkevtin. Aristoteles nelaştîyê bi nala celebekî ji tiştan ve dide biberamberîkirin; binçînîya wan feylesofan bes û bitenha ve bi metiryê ve têtê biderkevtin, ku bi serê xwe ve divê ne bi şeweyekî yekalî ve bête binîşankirin. Yanjî: Ew nelaştîyê ve, bijarê bi nala têgihiştinê ve – metiryê ligel nemetiryê de didin biberamberîkirin. Metiryê bi rastî ve bi xwe jî ve bi nemetiryê ve têtê biderkevtin – ev vegerandina hanê di şiyarbûnê de têtê biderkevtin; lêbelê ew didin bizanîn, bê ka çi wan dayîte bigotin, ku ew bi gewhereke şiyarbûnê ve têtê biderkevtin. Kêmasîya pêşî weha têtê biderkevtin, ku tevayî di gewdebûneke taybetî de têtê biderkevtin.

b) Duwem, tiştê Aristoteles dide bigotin¹, têtê biderkevtin: “ji van tevan ve merov dide dîtin, ku hoy (gewhera qurmê kevnar) bes di rengê metiryê de ji bal wan ve hatîye biaxivtin. Lêbelê Gava ku ew weha pêde hatin biçûyîn, weha tişt bi xwe ve rê ji wan re date bivekirin û wî ew dane nebiçarîkirin, ku ew hêjbêtir li dû de bêtin bilêgerandin. Êtir heger nebûn û bûyîn ji yekekî ve yanjî ji pîran ve bête biderkevtin, weha pîrs têtê biderkevtin: di çi de ev têtê birûdan û çi bi hoy ve di vir de têtê biderkevtin? Jiber ku pêkhatin (ya ku ew ji bona bingeş ve têtê bidanîn) ne xwe bi xwe ve dide biveguhertin”. Ji bona binçînîya veguhertinê ve pêrejî merov dide bipirskirin. “ Ez dibêjim, ne text nejî kanzayê xav² bi xwe ve bi hoyê veguhertina xwe ve têtê biderkevtin, nejî text textekî razanê nejî hesinê xav pêkerekî dide bidurustkirin, lêbelê tiştêkî din bi hoyê veguhertinê ve têtê biderkevtin. Lêbelê li vê de bêtin bigerandin, têtê bigotin, ku li binçînîyeke din divê bête bigerandin, ya ku em, bi mîna ku em dibêjin, bi binçînîya livandinê ve têtê biderkevtin”. Ev rexnê hanê hêjî nihajî bi rast ve têtê biderkevtin, gava ku bi serê xwe ve bi nala pêkhatineke rawestyayî ve bête biderxistin.

Aristoteles dide bigotin, ku ji metiryê ve bi nala wisa ve, av bi nala xwe bi xwe ve nade bilivandin, veguhertin bi nala wetov ve nikare bête biliberkevtin; ew pê dide bidan, ku Thales bi mîna yê din ve gewhera bi serê xwe ve ne êtir bêtir bi nala avê ve yanjî bi yekekî dinê bêrengîyê binçînî ve dayîte binîşankirin. Aristoteles dev ji bona feylesofên kevnar ve bi rast û durust ve dide biavêtin, ku ew ji bona ser binçînîya livandinê ve bi rast û

¹ Ibid. I, 3

² Erz, Ore, mêtal, Kanzayê xav, hesinê xav

durust ve nihatine bigerandin. Livandî weha li vir de nayête bidîtin, hêjbêtir armanc bi carekê ve nayête biderkevtin; bi carekê ve nîşankirina kirdarîkirinê bi giştî ve nayête bidîtin. Aristoteles li cihekî din de dide bigotin: “gava ku ew hoyê rabûnê û nemanê bi danê ve pê bêtin birabûn, bi rastî ve ew hoyê livandinê didin bihilanîn. Ew gewhera sade bi nala hoyê livandinê ve nadin bixuyanîkirin¹.”

Di gava ku laşekî sade (ji bil erdê ve) xwe ji bona binçînîye ve dide bikirin, ew nema li ber beramberîya derkevtin û veguhertina yekê de ji ya din ve têtin biliberkevtin: ez avê, bayê, agir” (li nik Heraklit de), “didim bimebestkirin”. Wan serûştî ne bi pêkhatinê, tîrkinê û tenikkirinê ve, bi nala çendbûna cudabûnê ve didatin binaskirin, gelo ducarîya reng, ne ew di sadebûna xwe de têtê biderkevtin. “ ev pêkhatina hanê bi nala cihêbûnê yanjî bi nala yekîfûbûnê ve bi danîne ve têtê biderkevtin”. Heger bi carekê vê ji pêkahtinê ve têtê bipeyîvandin, weha ji bona meve ev dijbûna hanê biberamberkirin, “ku yekeke pêşî, bi yekeke dinî derengtîr ve, lêbelê ne li gora demê de, belam li gora têgihîştinê de têtê biderkevtin. Yekek bi giştîbûneke sade ve têtê biderkevtin, ya din bi piratîyê ve bi yekbûnê ve têtê biderkevtin; ev dê ji giştîbûnê ve di rêya taybetîyê ve ji bona yekbûnan ve bête bidakevtin. Ev serûştîya pêkhatinê bi çûne ve têtê biderkevtin, ji ya ku wê ji xwe re dayîte biwergirtin – livandina têgihîştinê bi nala şêrazê bijarîtîyê ve, ku pêkhatin û serûştîya livandinê di Hebûnê de didin bidîtin: yekyek bi derengtîr ve têtê biderkevtin– têgihîştin, di xwe de bi xwe ve têtê bivegerandin, celeb, bigiştî ve bi avê, ba, agir ve têtê biderkevtin. Bi pirbûn ve agir ji bona vî perçê hanê ve bi lihevhatî ve têtê bidiyarkevtin; jiber ku ew bi sipehîtir ve têtê biderkevtin. “Weha wan ev ji bona binçînîyê ve dane bikirin, wan ji bona vê serûştîya pêkhatinê” (naskirinê) “ dane bipiştîlgirtin”, ku wan ev rêya hanê) “ bi baştir ve” (ji xwe re dane biwergirtin); û yên mayî jî weha ev ji xwe re didatin bimebestkirin. “Êtir çima divabû kesek erdê bi perçe² ve nede bikirin, bi mîna ku ev bi wênekirina gel ve têtê biderkevtin; Hesiodus dide bigotin, ku erd bi ya pêşîyî laşî ve dihate biderkevtin, weha ev bîr û bawerîya hanê bi kevnariyê û tevayî ve têtê biderkevtin”. Weha wan “ya li gora bûna dereng de ne “ji bona ya li gora pêşîya serûştîyê de” dane biwergirtin. Bûyîn bi wê çûnê ve

¹ Alexander v. Aphrodisiensis, Komm. zu Aristot.

² Element:Element: Perçe

tête biderkevtin, bes û bi تنها ve ev dide biserdarîkirin,, bêyî ku ew wî careke din bide bihilanîn; yanjî wêna di pêşî de bi fermî ve bi giştî ve bi wetov ve bide binaskirin, û sêyem, giştîbûnê bi nala gewherê ve – yekîtiya metêryê û reng ve bide binaskirin.

Aristoteles¹ dibêje, ku wan bêtir binçînîya bingeşî bi nala metêryê, Hebûnê ve, yênuh bêtir bi nala celeb² ve didatin biderxistin. Gewher, ya bi serê xwe ve ne bi nala xwe bi nişankirî ve dihate biderxistin, ew bes û bi تنها ve bi miriyê rûtî ve tête biderkevtin.

Em dikarin li dû hersê bêhnên de bêtin biçûyîn: a) Gewhera kevnî kevnar bi avê ve tête biderkevtin; b) Bêdawîbûna Anaximanders, pesindariya livandinê, derkevtina sade û veğerandina ji bona rexên û rengê sadeyî giştî ve, tîrkin û tenikkirin; c) ba, bi nala can ve bi wekhevkinê bête bikin. Ev tête bidaxwazkirin, ku rexê rastîyê – li vêderê de av –bi têgihiştinê ve bête bikin; wehaji bêhnên bi dudukirinê ve, tîrkin û tenikkirin, ne li gora têgihiştinê de li ber de hatîye bidanîn. Ev veguhestina hanê ji bona Pythagoras ve, ku rexê rastîyê bi nala remanê ve hatîye bidanîn, bi cihêbûna remanê ve ji hestiyariyê ve, perçebûna jêrbûnê û rastîyê ve tête biderkevtin.

¹ Aristot. Metaph. I, 6; III, 3.

² Gattung: Kind, Class, type: Celeb

B. Pythagoras û Pythagorasî

Nûçeyên li ser jîna wî de ligel pir çîrokên dereng de hatine bixemilandin. Pythagorasîyên dereng gelek pesindariyên mezin li ser jîna wî de dane bikirin, nemaze ew li ser benda Pythagorasî de gelekî bi dirêjî ve têtin biderkevtin; lêbelê divê merov xwe bide bivegirtin, ku ev ne bi nala mêjûyî ve dikarin bêtin biderkevtin.

Jîna Pythagoras di pêşî de ji bona me ve di mêjûwê de, di rêya destikê şeweyê wênekirinên sedsalên pêşîyî piştî zayîna Isa de bi wê dilbijandinê ve kêr yanjî bêtir tete bidiyarkirin, bi mîna ku li ser jîna Isa de ji bona me ve, li ser zemîneke rastîyî giştî de, ne ku di cîhaneke xweşxuanî de, bi mîna tevlihevbûnekê ve ji çîrokên mêrxasîyî pir sipehî ve tete bigotin, ku ew bi nala yekekî duwem ve ji wênekirinên rojhilat û rojava ve tete biderkevtin. Li ser hozanîya wîyî pir baş û şîrazîya jîyana wî, ji ya ku wî li bal Şagirtên xwe de didate biderxistin, pêve dihate bigirêdan, ku merov ew bi nala merovekî ve dihişte bête bidiyarkeftin, ku li cem wî de ne bi tiştên sade ve têtin biçûyîn, lêbelê bi tiştên ku li nik merovê pir belîme de, ji bona jîndarekî ve ji civakeke bilindtir ve tete biderkevtin. Xir wênekirinên canbazîyê, tevlihevkirinên ji nesorûştîyê ve ligel serûştîyê de, Canbazîyên bêqam, çêkirina bêvacîyan di nava serê xwe de, xewindariyên di nava serên vezîvirandî ve xwe pê ve dane bigirêdan.

Weha hatiye birizandin, bi mîna ku jîyana wî tete biderkevtin, wetovjî felsefa wî jî hatiye birizandin (wergirtina Platos –Aflaton- bi carekê ve bi cudabûn ve dihate biderkevtin); hemû ciyê genîbûn û hawên filetîyê pêve dihatin bihûnandin û bigirêdan. Jimar bi nala têgihîştina remana ve dihatin bikaranîn, ew bi gelekî ve dihatin bikaranîn; ji alîkî ve wan têgihîştineke kûr didatin bidiyarkirin, ji alîyekî din de ku di wan de têgihîştineke din dihate bikevtin, ku bi nala xweser ve tede dihate kevtin, pêrejî xweser xwe dihate bironahîkirin (yek bi dudwa ve tete biderkevtin, û sisê bi caran ve tete biderkevtin; canbazîya yek carî yek); lêbelê çend tede têtin bikevtin, ne ew dide bizanîn, nejî ewê wê dide bigotin, nejî ewê dixwaze li ber wê de bide bikevtin. Çend reman bi şelûbûn ve bêtin biderkevtin, deha bêtir bi kûrbûn ve ew têtin bidiyarkirin, bingehiya serekî tete biderkevtin, ku bigir gewherî, lêbelê girantir, - di liberkevtinên nişankirî ve xwe didin biderxistin- tete

bihilanîn. Wehajî dikare felsefawî, gava ku ew jî li vêderê de di nûçeyan de jê bi şelûbûn ve ji bona ser wê ve tête bihilgirtin, li vê gorê de bi nala yekekê wehajî tarî û nexwegirtîyî fentazî ve, di serên vala de bête bidiyarkirin.

Bi bextyarî ve, çî bi felsefa wîna ve tête bigirêdan, weha em bi başî ve dîtina alîyî wêyî pojinandî ji Aristoteles û Sextus ve didin binaskirin, ji yên ku wan xwe gelekî pê dabûn bikarkirin. Tevî ku derengvanên Pythagorasî Aristoteles jiber lênerînên wî ve dane bişermezarîkirin, belê wehajî ew li ser qêrîneke wisa de bi bilindtir ve tête biderkevtin: û divê em li ser de tu guhpêdanan nedin bigirtin.

Di demên derengtîr de komek ji nivîstan ve li jêr navê wî de ji bona dunyayê ve hatin bianîn. Diogenes Laertius¹ gelek nivîstan ji bal wî ve dide bianîn û yên din, ji yên ku ew li jêr navê wî de hatibûn bianîn, jiber ku merov dixwest ji bona wan ve desthilatîyê bide bipeydakirin. Lêbelê di pêşî de ji bona me ve tu nivîstên Pythagoras nayêtin biderkevtin, duwem ev bi gûman ve tête biderkevtin, gelo nivîst ji bal Pythagoras ve bi berdest ve têtin biderkevtin. Ji bona me ve pêdeçûnên wan bi xwe ve û nivîsandinên bi kêmasî ve têtin bidîtin; lêbelê ew ne ji bal Pythagoras ve, belam ew ji bal Pythagorasîyan ve têtin biderkevtin. Kîjan pêşkevtin û giringbûnan ji bona kevnanan ve û kîjan ji bona nuhvanan ve têtin bigirêdan, ew ne bi rast û durust ve dikarin bêtin bicudakirin. Li nik Pythagoras û kevnanên Pythagorî de nîşankirin hêjî ne di derxistina rastkirinê de bi mîna li nik derengvanan de dihatin biderkevtin.

Çîyê bi zînetên jîna² Pythagoras ve tête bigirêdan, weha ew li gora Diogenes Laertius³ de li nêzîka 60. Olympiade de (540 b. z. de) tête bigeşkirin. Zayîna wîna bi sade ve di 49. yanjî 50. Olympiade (584 b. Z.), ji bal Lacher ve bi zûtir ve di 43 Olympiade (43,1, ango di 608 b. z. de) tête bidanîn⁴. Weha ew bi hevdemê Thales û Anaximander ve tête biderkevtin, heger ku zayîna Thales di 38. Olympiade de û Pythagoras di 43 de tête bikevtin, weha Pythagoras bes bi 21 salî ve bi xorttir ve tête biderkevtin. Ligel Anaximander de (Ol. 42, 3) ew bes û bi تنها ve bi çend salan ve bi

¹ Diog. Laert. VIII, S, 6-7.

² Ibid. VIII, S. 1-3.

³ Ibid. VIII, S. 45.

⁴ Tenneman, a. a. O., Bd. I, S. 413-414.

cudabûn ve tète biderkevtin yanjî ew bi 26 salan ve bi pîrtir ve tète biderkevtin. Anaximander bigir bi 20-25 salan ve bi genctir ve ji Pythagoras ve tète biderkevtin. Axa bav û kalên wî bi girava Samos ve tète biderkevtin, û ew jibervêjî ve wetovjî bi Yunanîyên Asya biçûk ve tète biderkevtin, di cihê ku me tanî niha bi rûniştina Feylesofan ve didate bidîtin. Pythagoras li nik Herodot¹ de bi nala kurê Mnesarchus ve hatîye bibîrxistin, ji yê ku wî li nik Samolxis de di Samos de bi nala Bende ve didate bikarkirin. Samolxis bi azad ve hatibû biderkevtin, wî zengînbûn ji xwe re dabû bikomkirin û ew bi Mîrzayê Geten ve dihate bikirin û wî didate bibelavkirin, ku ew û yên mîna wî nayêtin bimirin. Wî xanîyekî li jêr zemînê de dabû biavakirin, li wêderê de wî xwe ji ber çavên Jêrdarên xwe de didate bialîkirin, di piştî çar salan de careke din ew hate bixuyanîkirin². Lêbelê Herodot dide bigotin, ku Zamojxis bi gelekî ve bi pîrtir ve ji Pythagoras ve tète biderkevtin.

Wî xortanîya xwe di nava Şahneşîniya³ Polykrates de date bibuhurandin, ji yê li jêr desthilatîya wî de Samos di wê çaxê de ne bes tenê ji bona dewlemendbûnê ve, lêbelêjî ew ji bona zanebûnê û hunerê jî ve hate bigihandin; wê di vê pêla hanîyî çûruskandî de kerwanekî⁴ bi sedan ve ji keştîyan ve ji xwe re didate bimaldarîkirin⁵. Bavê wî Mnesarchus bi hunervanekî (Bertaş) ve dihate biderkevtin, lêbelêjî nûçe ji hevdû ve bi cudan ve û wehajî li ser axa bavê wî jî de têtin bidan, ku mala wan ji Tyrrhenîyê kokê ve tète biderkevtin û ew di pêşî de li paş zayîna Pythagoras de ji bona Samos ve hatine bihatin. Wetov bi mîna tète biderkevtin, jiber ku wî xortanîya xwe li Samos de dayîte birabuhurandin, weha ew li wêderê de hatîye bineşînîkirin û ew ji bona Samos ve tète bimaldarîkirin.

Bi nala Mamostê Pythagoras ve Pherkydes bi yekekî Surî ve tète bidan; ango ew ne ji welatê Surî ve tète biderkevtin, lêbelê ew ji girava Syrus ve, yekek ji Zykladen ve tète biderkevtin. Wî av ji bîrekê ve didate bikişandin û wî jê date binaskirin, ku dê hejandineke erdê di sê rojan de bête birûdan; wehajî wî li ser keştîyeke pir bi stûnên perdedar ve date bipêşbînîkirin, ku dê ew bête binuqandin û ew di wê awirê de hate binuqandin. Li ser vî

¹ Herodot. IV, c. 94-96.

² Siehe Porphy. Vita Pyth., S. 14-15 et Rittenshus. Ad h.1.

³ Hof: Court: Şahneşîn, Dîwan

⁴ Flotte: Fleet, Navy: Kerwanê Keştîyan

⁵ Herodot III, 39.

Pherekydes de Theopompus dide bigotin, ku ew di pêşî de bi Yunanîyan ve ji serûştîyê ve û bi Xwedanan (sic) ve dihate bigirêdan¹. Di berî vê de ev bi xwe jî ve li ser Anaximander de hatibû bigotin; dibe, ku Prosa bête biderkevtin. Tiştê ku li ser de tête bigotin, ew dide birûnahîkirin, ku ev bi rêçekê ve li koka Xwedanan de tête biderkevtin, ku gotinên wêyî pêşî ji bona me ve hêjî têtin biparastin: „Jupiter û dem û erd bi yekê ve dihatin biderkevtin“; wehaji wî Amore –evîndarî- bi mîna livandina pêşîyî ve yekîtiya hanê didate binavkirin². Çilo êtir tête biçûyîn, ji bona me ve nayête binaskirin û bi bê guhpêdaneke mezin ve – bi bê ziyaneke mezin ve tête biderkevtin. Gelek şeweyên mirinên cuda têtin bidan. Hinek dibêjin, ku wî bi xwe ve xwe dayîte bikuştin, hinekî din dibêjin, ku ew bi nexweştîya sipîyan ve hatîye bimirin³.

Pythago as bi zû ir ve ji bona ser bi çayê ve li Asya biçûk de hatîye biserdanîkirin û li wêderê de wî Thales dayîte binaskirin. Di pişt re ji wêderê de ew ji bona phönizien – Finîqya- û Misrê ve hate biçûyîn⁴. Ligel herdu welatan de Yunanîyên Asya biçûk bi gelek pêwendîyên bazirganî û siyasî ve dihatin bigirêdan; û wetovjî tête bigotin, ku ew ji bal Polykrates ve ji bona Patîşah Amasis ve hatîye bitemînîkirin. Amsis gelek Yunanî ji bona nava welêt ve dane bikişandin; ew bi xwedanê tîpên sipah û avedanîyên Yunanî ve dihate biderkevtin⁵.

Çîrokên din ji çûnên wî ve ji bona nava Asya ve ji bona Canbazên Farisî û Hindî ve bi carekê ve bi çîrok û çîvanokan ve têtin bixuyanîkirin. Bi mîna niha ve Serdanî bi destikê zanebûnê ve dihate biderkevtin. Jiber ku ew bi mebesta zanistîyê ve dihate biçûyîn, weha li ser wî de dihate bigotin, ku wî bigir di hemû veşartokên Yunanî û Hovan de xwe dabû bizanebûnkirin; wehaji ew ji bona nava Rêxistin û Rêzên Pîrên Misrî ve hatibû biwergirtin.

Ev veşartokên hanê, ji yên ku em wan li nik Yunanîyan de didin bidîtin û ji yên ku em wan bi cihên şehrezatîyên mezin ve didin bidanîn, ji oldarîyekê ve ji bona oldarîya din ve bi wê pêwendîyê ve ligelhevdû de têtin biderkevtin, bi mîna ku ew di fêrkirina rêçê û oldaryê de tête biderkevtin.

¹ Diog. Laert. I, S. 116.

² Ibid. I, S 119.

³ Fabricius, Komm. Zu Sext. Emp. Pyrrhh. Hyp. III c. 18, S. 153.

⁴ Iambl. Vita pyth. C. III, S. 118.

⁵ Herodot II, 154.

Oldarî bes û bi تنها ve di gorîkirinê û ahengên yarîkirinê de dihate biderkevtin. Ji bona vê wênekirina hanê ve lêbelê, ji bona şiyarkirina vê wênekirina hanê ve em têde tu bêhnekê nadin bidîtin; jibil reweştên ku ew xwe di sitranên xwe de dihêlin bêtin biderkevtin. Lêbelê fêrkirina rêçê bi xwe ve yanî anîna niha ji bona wênekirinê ve tête bidiyarkirin, ku ew ji bona veşartokankan ve tête bihiştin; wetovjî ne ku bes tenê, bi mîna ku ev li nik peyvdarên Pîrên me de, ku wênekirin, lêbelêjî laş jî pêre tête biwegirtin – ku merovan ji pojinandinê ve di rêya tevaya dorhêlê de wetov ligel xwe de devjêberdana şiyarbûna hestyarî bi nala pakkirin û saxbûna laş ve dihate biwênekirin. Lêbelê têde tu peyv li ser felsefê de nedihate biderkevtin. Wehajî ew bi tu veşartokan¹ ve ne dihate biderkevtin, wehajî em li nik Masonîyan jî de didin bidîtin, ku wan tu tişteki baş di rêya zanebûnê, zanistîyê de – bi kêmanî ve di rêya felsefê de nedaye bianîn.

Giringtirîn kêr li ser Pythagoras de ji bal Pîrên Ayînvânên Misrî de dihate biderkevtin, ne ku wî pojandinên kurî şahrezatîyê têde jê didate biderxistin, lêbelê di rêya remanê de, ya ku wî têde ji bicihkirina şiyarbûna reweştê ve didate biliberxistin, ji bicihanîn û bicihkirina Hebûna reweştê merovan² de; ku reweştîyê ji bona bi rastîyê ve bide bianîn – pirojeke, ji yê ku wî di pişt re date bicihanîn û ya ku ew wehajî bi diyareke giring ve bi mîna felesefa wîyî pojinandî ve dihate biderkevtin. Weha bi mîna Pîrên Ayînî ve reneki taybetî ji cih ve ji xwe re didatin bipêkanîn û ji bona wê jî ve wan xwe didatin bifêrkirin; weha taybetîyek wan bi mîna rêzanekê ve didatin bikirin, ev jî tevde di rêya hiştîya reweştê jînê de didatin bikirin. Ji Misrê ve Pythagoras bênayînkirina wêneyekî rêxistinê, jîyana ligelhevdûyî xwegirtî de ji bona zanebûna zanistîyê û reweştê ve ligel xwe de date bianîn, ya ku di tevaya jînê de her û her dabû bidirêjkin.

Di wê demê de merov Misir bi nala zanebûna welateki pir bilind ve didate bidîtin, û ew bi dijî Yunanê ve dihate biderkevtin. Vê xwe di cudabûna rêxistina civakî de didate biderxistin; vê parvekirineke mezin di nava şaxên danûstendinê de li nik merovan de – parvekirineke teknîkî, zanistî, oldarî

¹ Es sollte nur als von etwas Heiligem nicht gesprochen werden, Herodot sagt oft ausdrklich, er wolle von den gyptischen Gottheiten und Mysterien sprechen, soweit es heilig seu, davon zu sprechen; er wisse novh Mehreres; aber es sei nicht heilig, davon zu sprechen.

² Das Individuum sollte auf sich besonders sehen, daß es innerlich und äußerlich ein würdiger Mensch sei – sittliches Kunstwerk.

ûhd. didate bimerckirin. Lêbelê heger na divabû merov mezinbûna zanebûna zanistîyan ne li nik Misrîyan de li wan de bête bigerandin, neji bide bibawerîkirin, ku Pythagoras ji wêderê ve zanistîya xwe dayîte bihildan¹.

Pythagoras xwe demeke dirêj li Misrê de date bihiştin; ew ji wêderê ve ji bona Samos ve hate bizîvirandin. Lêbelê wî di nava welatê xwe de pêwendîyên dewletêyî hundurû têde bi tevlihev ve date bidîtin û wî bi zû ve careke din dev ji welatê xwe ve date biberdan. Polykrates, ne bi mîna Zordar ve², gelek kes ji Samos ve dane bisorgonkirin, ji yê ku wan li bal Lakedämonien –Lakadëmonyan- de piştgirtin didatin bixwestin û datin bidîtin û cengeke navxweyî datin bivêxistin³. Di berê de Spartîyan ev alîkarîya hanê didatin bidan; merov ev bi carekê ve bi hilanîna desthilatîya teka tekan ve û bi vegerandina desthilatîya giştî ve ji bona gel ve didate bisipasîkirin. Di pişt re wan bi dij ve datin bikirin, wan demokratî dane bihilanîn û xanedanî datin bicihanîn. Mala Pythagoras wehaji bi neçarî ve ji bona nava van pêwendîyên nexweş ve hate bikevtin; û zîneteke wisa ji cenga navxweyî ve ne ji bona Pthagoras ve dihate biderkevtin, ji yê ku jêre hîç guhpêdanek ji bona jîyaneke siyasî ve dihate biderkevtin û têde wî zemîneke nebaş ji bona projeyê xwe ve didate bidîtin. Wî serdanî di nava Yunanê de date bikirin û ji wir ve wî xwe ji bona nava Italya ve date biavêtin, ji ya ku di perçê wêyî jêrî de Avanîyên Yunanî ji pîrbûnên milîyan ve û ji rûdanên cihê ve xwe têde dabûn bineşînîkirin û ew bi nala komekê ve ji Bazirganan û Desthilatdaran ve di nava millet de dihatin biderkevtin û ew bi pîrbûn ve bi xwedanê bajarên dewlemend û geşkirî ve dihatin biderkevtin.

Li Kroton de ew hate bineşînîkirin û wî bi serê xwe ve û ji xwe re date bikarin – karê wî ne bi nala merovekî dewletê ve yanji Şervanekî ve neji bi nala danînvane qanûnên siyasîyî gel ve li ser pêwendîyên xweyî derveyî de – lêbelê ew bi nala Mamosteyê gelî giştî ve ligel nîşankirinê de bi nala Mamoste ve dihate biderkevtin, ku rêça wî xwe ne bes tenê ligel bawerîkirinê de didate bitêrkirin, lêbelêji wehaji wê xwe ligel tevaya jîyana reweştîyî kesetîyan de didate bimijûlkirin. Ew dikare xwe bi nala mamostê gelê pêşî ve bide bidîtin. Merov dibêje, wî di pêşî de xwe bi (gotineke

¹ Siehe Aristot. Metaph. I, 1

² Diog. Laert. VIII, S. 3.

³ Herodot III, 45-47.

Yunanî) ve ji dêlva (gotineke Yunanî)¹ ve didate binavkirin; û merov ev bi fedî ve didate binavkirin², bi mîna ku wî pêre bes û bi tenha ve dixwest bide biderxistin, ku ew bi xwedanê şehrezayê ve nayête biderkevtin, lêbelê ew bes û bi tenha ve ji bona wê ve bi nala ji bona armancekê ve dide bikevtileftkirin, ji ya ku ew bi gihandin ve têtê biderkevtin³. (Gotineke Yunanî)⁴ lêbelê pêrejî ew bi merovekî şehreza ve dihate biderkevtin, yê ku ew bi kirvan jî ve, ne bes tenê ji bona xwe ve dihate biderkevtin – yê ku ew ji bona vê ve bi pêwistîya tu şahrezatîyê ve nayête biderkevtin, ne jî ew bi pêwistîya tu nav û nîşanan û reweştan jî ve têtê biderkevtin. Merov dide bikirin, çiyê ku ew li gora pêwendîyên wî de têtê biderkevtin; weha (gotineke Yunanîye) bi taybetî ve bi dij ve ji beşdarîkirinê ve ji kirinan ve, ango li ser kar û barên dewleteyî tevayî ve têtê biderkevtin – ev ne bi evîndarîyê ve ji bona şehrezatîyê ve ji mîna ji bona tiştêkî ve têtê biderkevtin, ji yê ku merov dixwaze ji xwe re bide bimaldarîkirin, ev bi tu negihandina kêfxweşîyê ve nayête biderkevtin. (Gotineke Yunanî) têtê binavkirin: ji yê ku ew ji pêwendîyekê ve ji bona şehrezatîyê ve bi mîna bijarê ve têtê biderkevtin; ya ku pêwendî têde bi remankirinê ve têtê biderkevtin, ne bes tenê Hebûn – wehajî reman di xwe de pêre dide bimijûlkirin. Yekek, ji yê ku ew ji şerabê ve dide bihezkin, ew ji yekekî ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew bi şerabê ve hatîyê bitijekirin, ji yekekî ve bi serxweş ve têtê biderkevtin, divê ew bête bicudakirin. (Gotinek Yunanî) bes û bi tenha ve ew daxwazekê bi bêşermî ve ji bona şerabê ve dide bikirin.

Çi Pythagoras li Italya de didate bikirin û bipêkêrkirin, bi taybetî ve ji bal Pesindarên dereng ve bi bêtir ve di rêya Nivîsvanên mêjûwê de ji bona me ve li ser de hatine bigotin. Weha çirokekek xwe li ser Pythagoras de ji bal Malchus ve dide bidîtin, ku li ser wî de tiştên sersurayî têtin bigotin. Bi diyar ve ev dijûna Neuplatoniker – Platonîyên nuh di navbera dîtinên wanî kûr û bîr û bawerîyên wanî sersûrayî de têtê biderkevtin, ji yên ku ew li nik wan de têtin biderkevtin.

¹ Min nizanîbû û nikarîbû jiber tîpen Yunanî ve bida bixwendin û hêjbêtir bida binivîsandin. Cuma

² Diog. Laert. VIII, S.8; Iambl, vita Pyth., c. VIII, S. 44; c. XII, S. 58.

³ Diog. Laert. I, S. 12.

⁴ Gotineke Yunanî. Cuma

Gerjî Nivîsvanên derengî li ser jîna Pythagoras de di pêşî de komek ji sersûrandinan de didatin bigotin, weha niha ew hêjî piranîyan li nik xuyanîyên wî de li Italya de li ser wî de didin bikomkirin. Wetov tête bidiyarkirin, ku wan, bi mîna ku di pişt re Aopllonius ji Tyane jî ve dixwest, wî bi beramberî Isa ve bidin biderxistin. Sersûrayên, yên ku wan li ser wî de didatên bigotin, tanî radeyekî bi wî rengî ve bi nala di Incîlê de dihatin biderkevtin û ew xwe li ser de bi nala baştîrbûnekê ve didin bixuyanîkirin; û ew tanî radeyekî gelekî bi nexweş ve têtin biderkevtin. Weha ji bona nimûne ve ew wî xweser li Italya de bi nala sersûrayekî ve didin biderxistin. Terzê vê sersûrandina hanê tête biderkevtin: Gava ku ew li nik Kroton di ser Tarentina tengîya derya de ji bona ser Bejayê ve hatîye biderkevtin, di çûna xwe de ji bona nava bajêr ve pêrgî Masîgiran ve hatîye bikirin, ji yên ku wan tu tişt nedabûn bigirtin. Wî ji bona wan ve date bihêvîkirin, ku ew careke din torên xwe ji bona nava avê ve bidin biavêtin û ji nuh ve careke din bidin bikişandin û wî ji bona wan ve date bipêşbînîkirin, bê ka dê çend masî di wan de bêtin bidîtin. Masîvanan, bi sersûrayî ve li ser dîtina vê pêşbînîya hanê de, jêre bi beramberî vê ve datin bisozdan, heger ku gotina wî bête bicihanîn, dê ew wê jêre bidin bikirin, çî tiştê ku ew her û her ji wan ve bide bixwestin. Ev hate bicîhatin û Pythagoras êtir ev date bixwestin, ku ew wan masîyan bi saxî ve careke din ji bona nava derya ve bidin biavêtin; jiber ku Pythagorîyan tu masî nedidatin bixwarin. Ê ev bi nala sersûrayê ve, ya ku ew pêre hatibû bicîhatin, hêjî ew tête bigotin, ku ne yekek ji van masîyan ve, di dema ku ew li derveyî avê de bûn, li nik jimardinê de nihatin bimirin¹.

Di vî şeweyê pêkenîna hanê de çîrok têtin biderkevtin, ji yên ku ligel wan de Nivîsvanên li ser jîna wî de jîna wî pê didin bidagirtin. Ew dixwazin, ku ew pê kêreke giştî li ser dilên Italîyan bidin bikirin, ku hemû bajaran taxên xweyî bed û reweştên xweyî nebaş dane bi başkirin û Zordaran hinek ji desthilatîya xwe ve bi xwe ve devjê datin biberdan, hinek ji wan jî ve hatin biderkirin². Lêbelê ew pêre careke din tiştên nerastîyî mêjûyî didin bikirin, ku ew ji bona nimûne ve Chrondas û Zaleukus bi Qutabîyên wî ve didin bikirin, ji yên ku ew bi berî demeke dirêj ve li pêş Pythagoras de hatibûn bijîyandin; wehajî derkirin û mirina Zordar Phalaris ji bona wî û kêra wî ve

¹ Porphy. Vita Pyth. S. 25; Iambl. Vita Pyth., c. VIII, S. 36.

² Porphy. Vita Pyth. S. 21-22; Iambl. Vita Pyth., c. VII, S. 33-34.

htd. Hatibû binivîsandin¹. Ji bîl van çivanokên hanê ve yê n mayî bi nala rastîyên mêjûyî ve bi kêreke mezin ve têtin biderkevtin, ji yê n ku wî ew bi carekê ve datin bianîn. Wî dibustanek yanjî bi pîrbûn ve celebek ji rêxistinan ve date bidurustkirin û bi wan ve kêreke mezin ji bona ser piranîya dewletên Italî- Yunanî ve date bikirin yanjî bi pîrbûn ve zalbûna wan di rêya van rêxistinan de bi xwe ve date bikirin, ji yê n ku wan xwe bi demeke gelekî dirêj ve datin bihiştin.

Li ser wî de têtê bigotin, ku ew bi merovekî pir sipehî ve û bi bedeneke patîşahî ve dihate biderkevtin, ku ew bi gelekî ve bi giranbûha û hêjabûn ve dihate biderkevtin². Ligel vê hêjabûna serûştî, reweştên qenc, rabûn û rûniştina bilind de wî hêjî taybetîyên derveyî jî pêve didate bigirêdan, ku têtê ew bi nala Jîndarekî pir bi veşartîyên xwe ve dihate bixuyanîkirin: cil û bergên ku wî li xwe de didate bikirin, ew bi cil û begrên kitanîyî sipî ve dihatin biderkevtin³ - û wî xwe ji xwarina hinek xwarinan ve didate bivegirtin⁴. Ligel van derveyên kesîtiyê⁵ de hêjîbêtir peyvdarîyên gelekî xurt û kûr di dîtînen xwe de dihatin bihatin, ji yê n ku wî ne bes tenê ji bona yeka yakan ji hevalên xwe ve didate bigihandin, lêbelê ew jê bêtir jî hate biçûyîn, ku ew kêreke bi giştî ve ji bona zanebûna tevayî ve, himjî ji bona di dîtînen bawerîyê de bi nala giştîyî şeweyê jîyanê û reweştîyê ve bide bikirin. Wî ne bes tenê hevalên xwe didatin bixwendin, lêbelê wî ew ji bona jîyaneke taybetî ve didate biyekkirin, da ku ew wan ji bona kesên taybetî ve, ji bona jîrîtiyê ve di bazirganîyê de û ji bona reweştê ve bide bizanekirin. Amojgeha⁶ Pythagoras ji bona besteyekê ve hate bimezinkirin, ya ku tevaya jî nê date bigirtin. Pythagoras bi xwe ve bi Hunervanekî jêhatî ve, bi xwedanê serûştîyeke rast û durust ve dihate biderkevtin.

¹ Iaml. Vita Pyth., c. XXXII, S. 220-222.

² Diog. Laert. VIII, S. 11; Porphy. Vita Payth.; S. 18-20; Iaml, vita Pyth., c. II, S. 9-10.

³ Managius û Casaubonus, Komm. Zu Diog. Laert. VIII, S. 19.

⁴ Iaml, vita Pyth., c. XXIV, S. 108-109.

⁵ Besondere Persönlichkeit überhaupt, so wie Äußerlichkeit in der Tracht und dergleichen, sind in neueren Zeiten nicht mehr so wichtig. Man läßt sich durch die allgemeine Gewohnheit (Mode) bestimmen, weil es an und für sich äusserlich, gleichgültig ist, hierin nicht eigenen zu haben; sondern gibt dies Zufällige der Zufälligkeit preis und folge nur dieser äußeren Erscheinung der Vernünftigkeit als in Äußeren – Gleichheit, Allgemeinheit.

⁶ Institut: Institue: Amojgeh, Fêrgeh, Xwendengeh.

Li ser pêkhatinên civata wî de ji bona me ve ji bal nivîsandinên Derengvanan ve, bi taybetî ve ji bal Aflatonên nuh ve hatine bigihandin; ew bi dûrbûn ve li ser nivîsandina Qanûnan ve têtin biderkevtin. Civat di tevayê de rûçikê rêxistineke Pîrên Ayînî yanjî Qeşên dema nuh ji xwe re dide biwergirtin. Ya ku ew dixwaze bête biwergirtin, ew di dîtina zanebûna xwe de û di rêya pêrabûna jêdarîya xwe de lê dihate bitemaşekirin. Agehdarî li ser rabûn û rûniştina wêna de û li ser mêldarî û bazirganîyên wê de dihatin bicivandin¹. Di girêdanê de wî jîyaneke bi rêxistîyî li dûhevdu ve didate bicihanîn, weha di cil û bergên xwe de, di xwarin û vexwarina xwe de, di mijûlbûna xwe de, di razana xwe de, di rabûna xwe de ûhd li dûhevdu de didate bicihanîn. Wetov her demjimarek bi kêrî xwe ve dihate bidekevtin.

Suwarkirina wan li jêr perwerdekirineke taybetî ve dihate biderkevtin. Jibervêjî ve cudabûnek di navbera wergirtina wan de dihate bikirin. Wan xwe di navbera Neagehdaran û Agehdaran de didatin biparvekirin. Ev ji bona bilindtirîn zanistîyê ve dihatin bifêrkirin², û weha bi mîna ku projeyên Rêxistinê ne hatibûn bihilanîn, wetovjî ew di kirina siyasetê jî de dihatin biderkevtin³. Her yekekî ji wan ve li jêr çavdêrya pênc salan ve dihate bimayîn. Malên her yekekî divabû ji bona Rêxistinê ve bihata bidan, lêbelê wî ew di xwekişandina xwe de careke din didate biwergirtin. Di vê dema fêrbûnê de bêdengbûn li ser de hatibû bidanîn, (Erk, gotinên vala divabûn neyêtin bigotin)⁴; ev, merov dikare bi carekê ve bide gotin, ku ew bi mercekî bingehî ve ji bona her zanebûnekê ve têtê biderkevtin. Merov divê pê bide bidestpêkirin, ku ew remanên yên din bikaribe bide bitêderxistin; ev bi dakevtina hêdfî ve ji wênekirinên xwe ve têtê biderkevtin, û ev bi carekê ve bi merc ve ji bona fêrkirinê û xwendinê ve têtê biderkevtin. Merov dide bixwedîkirin, ku bide bigotin, ku têgihîştin di rêya pirsan de, di nayînkirinê û bersivan ûhd. de têtê bipêkhatin; lêbelê ew di vir de pê bi rastî ve têgihîştin nayête bipêkhatin, lêbelê ew bi derveyî ve têtê bikirin. Navîfîya merov dê di zanebûnê de bête bifirehkirin, têtê têtê biwergirtin, ku ew bi xwe ve dide bibawerîkirin, di rêya bêdengbûnê de dê ew ne bi perîşan ve ji remanan ve, ji jîndarîfîya can ve bête biderkevtin. Ew bi pîrbûn ve pê karîbûna derxistinê têtê bifêrkirin û dîtîyê ji xwe re dide biwergirtin, ku

¹ Iambl. Vita Pyth., c. XVIII, S.71-72.

² Porphyt. Vita Pyth., S. 37; Iambl. Vita Pyth., c. XVIII, A. 80-82.

³ Iambl. Vita Pyth., c. XXVIII, S. 150

⁴ Ibid., c.XVII, S. 72-74; c. XX. S. 94-95; Diog. Laert. VIII, S. 10.

liberkevtinên wî, nayînkirinên wî bi hîç û pûç ve têtin biderkevtin; bi vê ve, ku dîtin tète bigewrekirin, ku liberkevtinên wisa bi hîç û pûç ve têtin biderkevtin, ew xwe jê dide bibêhogirîkirin, ku ew wan ji xwe re bide bimaldarîkirin.

Wetov ku êtir li ser Pythagoras de bi taybetî ve tète bigotin, ev cihêbûna hanê ya ku ew amadekirina têgihîştinan û hogirîyan de wehajî di bêdengbûnê de tète biderkevtin, weha belê ew li ser de dide biderxistin, ku ew di nava civaka xwe de ji herdualyan ve bi hêja ve dihate biderkevtin, ne bi mîna ku ew bes û bi tenha ve di serûştîya kara tiştan de ligel xwe de dide bianîn û ew ligel yeka yekan de ji xwe ve dide bianîn, bêyî ku ew qanûneke bi taybetî ve û giştîbûnekê li ser de bide bihiştin. Besjî li ser de bi giring ve tète biderkevtin, ku ev bête bibîrxistin, ku Pythagoras bi mamostê pêşî ve li Yunanê de dihate biderkevtin yanjî bi yê pêşî ve tète biderkevtin, ji yê ku wî fêrkirina ji zanistîyan ve li Yunanê de dayîte bicihkirin. Thales, ji yê ku ew bi berî wî ve tète biderkevtin, ne jî hevdemê wî Anaximander bi zanistî ve didatin bifêrkirin; ji yên ku wan ji bona hevalên xwe ve remanên xwe didatin bigotin. Hêjî tu zanistî bi carekê ve li ber destan de çî felsefeyek, ne jî jimargerî, ne jî mafyarî, ne jî tiştêkî din jî nedihatin bidîtin; tiştê ji wan ve li vir de – pevîkên yeka yekan zanebûnên yeka yekan- dihatin bidîtin. Çî dihate bihînkirin: bi karanîna çekan, felsefekirin, musîqe dihatin bihînkirin, stranên Homer yanjî Hesiodus, yanjî stranên ji sêpêyan ve ûhd. yajî hunerên din dihatin bistrandin û bifêrkirin; ev tevde bi carekê ve bi şeweyekî din ve dihatin biliberxistin. Pythagoras bi nala mamostê pêşîyî tevayî ve divê bête bidîtin. Hegerjî ku tète bigotin, ku Pythagoras fêrkirina zanistiyê di nava nezanên zanistiyê de dayîte bicihanîn, lêbelê wî ew ne ji bona Bêvacan ve, nemaze hêjbêtir ji bona pir Jêhatîyan ve, ji bona bi serûştîyên bilind ve û milletê peyvdar ve didate bicihanîn, bi mîna ku Yunanî dihatin biderkevtin; weha tanî ku zînetên derveyî vê hînbûna hanê dihatin bidan: a) ku wî di nava wan de, ji yên ku wan bi carekê ve nedidatin bizanîn, bi mîna ku ew li nik fêrbûna zanistiyekê ve tète biderkevtin, cudabûnekê dide bikirin, ji yên ku ew di pêşî de didin bidestpêkirin, ji yên ku ew hatibûn bidawîkirin, ji yên ku ew bi pêştir ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew hêjî têtin bifêrkirin, û b) ku ew şeweyê nezanistiyê, li ser bijarên wisa de didin biaxivtin, ku ew hîç û pûçbûnê) xwe serî ji wan re didin biberdan û zanistiyê di pêşî de divabû ji xwe re bidana biwergirtin. Lêbelê ku tişt tanî radeyekî bi hêjabûn ve dihate bixuyanîkirin, ku tanî radeyekî bi hêjabûn ve divabû bihata bikirin, ew

wehajî jiber ne reweştîyê ve bi neçarî ve dihate biderkevtin; belê pêrejî, jiber ku guhdarên Pythagoras ne bes tenê bi komeke mezin ve dihatin biderkevtin, lêbelêjî ew bi carekê ve ligel hevdû de dihatin bijîyandin – komek ku li ser de rengêkî nîşankirî û rêxistinekê dide bineçarîkirin.

Ev jîna bi hevdû re êtir ne bes tenê ev alfyê fêrkirinê, lêbelêjî pêkanîna merovên bi karî ve date bidurustkirin; çîyê ku êtir li vêderê de ne bi xweser ve bi mîna jîrîtîyê ve bi nala pêrabûnekê ve ji bona durustkirinekê ve dihate bixuyanîkirin, ya ku ew di neazadikirinê de, di perçên bi dijîhevî merovan ve beşê xwe didatin bidîtin. Nemaze reweştê, kirdarê li vêderê de xwe didate bixuyanîkirin, û tevde bi nala fedîbûnê ve dihate biderkevtin, ji ya ku wê xwe ji bona ser ve didate bikişandin yanjî hêjbêtir tanî radeyekî ew ligel şiyarbûnê de di vê bestandina hanê de dihate biremankirin; jiber ku fedîbûn hinekî bi tevayî ve têtê biderkevtin, ya ku ew bi tenikbûn ve yanjî bi servajî ve ji bona Kes ve têtê biderkevtin. Lêbelê weha ev wehajî ji bona tevayê û yeka yekan ve têtê bixuyanîkirin. Bi wekhevîkirinê ve û ligel şiyarbûnê de li ser herduwan de têtê bivezîvirandin; lêbelê ev cudabûna hanê têtê ji bona jîndaran ve têtê biwindakirin, ji ya ku ew bi reweştê ve têtê biderkevtin.

Merov di dawîya dawî de bi xwedanê rast û durustî û pesindariyên dûr û dirêj ve ji şeweyê jîyana derveyî ve têtê biderkevtin, ji yên ku Pythagoras di jîyana wanî bi hevreyî ve, di pêrabûnên wan de ûhd. didatin bitemaşekirin; lêbelê pir ji vanên li vê derê de merov ji wênekirinên dereng ve dide bisipaskirin. Di pêşî de ji me re ev têtê bigotin, ku wan xwe di rêya cilên mînahev – kitaneke sipî de didatin bicilkirin, ji yên ku ew ji bona Pythagoras ve pir bi ciwanî ve dihatin biderkevtin¹. Ji bona wan ve rêxistineke rojêyî pir nîşankirî hatibû bidanîn. Pêre di beyanî de di piştî rabûna wan de li ser wan de hatibû bidanîn, ku ew mêmûwa roja çûyî ji xwe re ji bona bîrwerîyê ve bidin bivegerandin, ku têtê ew çî di rojê de divê bidin bikirin, ji ya ku ew ligel donê de bi nêzik ve têtê bihevîgirêdan². Zanebûna rast ne bi yê ku ew li ser xwe de bi pîrbûn ve bala xwe dide birakişandin, yê ku ew ligel xwe de bi nala Kes ve dide bimijûlkirin – dide bipêkenîn, lêbelê yê ku ew xwe dide bijîbîrkirin, lêbelê ew di tişt de tevayê dide bikûrkirin – xwe dide bijîbîrakirin. Wehajî divabû ku ew ji Homer û Hesiod ve ji ber ve bêtin bifêrkirin. Di beyanî de wehajî bi pîrbûn ve di

¹ Iambl. Vita Pyth., c. XXI, S. 100.

² Ibid., c. XXIX, S. 165; Diog. Laert. VIII, S. 22.

derbasbûna rojê de divabûn ku ew xwe ligel musiqê de bidin bimijûlkin, ji ya ku ew bi bijara serekî ve ji fêrkirina yûnanî û zanebûna wê ve bi carekê ve dihate biderkevtin. Wehajî di pêrabûnên dibistana bilind de di navê de, di meşê de, di avêtinê de û di yên mîna wan de hergav bi rêzan ve ligel wan de dihatin bicihkirin¹. Wan bi hev re nan dixwarin, û li vêderêjî de taybetîyên wan dihatin biderkevtin; belam li vêderêjî de li ser wan de gotinên cuda têtin biderkevtin. Hingiv û nan bi nala çemên wanî serekî ve dihatin biderkevtin, û av bi nala xweştirîn ve, belê bi nala vexwarina bi tenê ve dihate biderkevtin. Wehajî divabûn ku ew xwe bi carekê ve ji xwarinên bi goşt ve bidin bivegirtin, ku têde bi cangerandinê ve bi hev re têtê biderkevtin; wehajî li jêr xwarina şînitîyê - bêgoştîyê- de cudabûn dihate bikirin, fasulî dihatin biqedexekirin². Jiber perestkirina wan ji bona fasulya ve ew pir pê dihatin biqesmerkirin. Li nik van hilweşandina benda siyasî de bi dû gelean ve ji Pythagorîyan ve hatin bikevtin, wan dixwestin, ku ew xwe bidin bikuştin, ne ku ew tovê dendikeke fasulya bidin bibirîndarkirin³.

Du zînet a) ya ku ew bi pîrbûn ve bi erk ve ji bona zîvirandinê ve li ser xwe de hatîye bikirin (ew bi nala karê beyanî ve, wehajî bi nala karê êvarî ve hatîye bibîrxistin: çî divê di kirina rojê de lêbête biezmunîkirin, gelo ew bi mafê ve yanjî ne bi mafê ve têtê biderkevtin)⁴- bi tîrs ve, ne bi qazanca tîrsîtyê ve (bi hişbûn bi pîrbûn ve li ser tişt ve bi xwe ve bi neçar ve têtê biderkevtin) bi nîşankirina azadîyê ve têtê biderkevtin, wehajî bi mîna ku hemû, ji yê ku ew xwe ji bona ser sincîyê ve dide birakişandin, dê bi fermî ve bête biderkevtin; b) civînên pîrî bi her re di perestgehê de, gorîkirin, komek ji reweştên ayînî ve – jîneke ayînîyî danîyî bi rexistî ve bidin bicihkirin. Ji alîyê tevaya bikaranînê ve di pişt re emê li ser de bidin biaxivtin.

Sazî, ya ku ew bi rastî ve bi xwe ve bi pêkhatina reweştî ve, bi danûstendina Zilaman ve têtê biderkevtin, ne ji demeke dirêj dihate bipêkhatin. Hêjî di dema jîyana Pythagoras de divabû çara Benda wî xwe bide bipêşvexistin; jêre dujmin hatin bidîtin, ji yên ku wan ew bi darê zorê ve dane

¹ Porphy. Vita Pyth., S. 32-33; Iambl. Vita Pyth.; c. XXIX, S. 163-164, c. XX, S. 97.

² Diog. Laert. VIII, S. 19, 24; Porphy. Vita Pyth., S. 34; Iambl. Vita Pyth. c. XXIV, S. 107.

³ Diog. Laert. VIII, S. 39.

⁴ Porphy. Vita Pyth., S. 40.

biperçiqandin. Merov dide bigotin, ku wî kîndarî ji bona xwe ve date birakişandin. Ew dihate bigunehkarîkirin, ku ew ligel de hêjî bi tiştêkî din ve dide biremankirin, bi mîna ku ew bi (arriére-pensée) ve dide binêtkirin; cewhera vê bi hevgerêdana hanê ve tête biderkevtin, ku ew ne bi carekê ve ligel bajêr de – neji ligel dewletekê de dihate bigirêdan. Di nava vê destana hanê de Pythagoras bi xwe ve di 69. Olympiade (504 b. z.)¹ de mirina xwe di raperîneke Gel de bi dijî van Xanedanan ve date bidîtin. Mirina wî ne bi durustî ve tête biderkevtin, dibe, ku ew li Kroton de yanjî di Metapont de; yanjî di cengeke Syrakusaner –Syrakusanîyan- de ligel Arigentinern – Arigenetîyan- de hatîye bidîtin – Wî mirina xwe di nava şerekî de date bidîtin². Hêjîbêtir benda dibustana Pythagoras û hevalbendîtiya Endamên wê xwe bêtir date bihiştin; lêbelê ew ne di fermîkirina bendekê de dihate biderkevtin. Mêjûwa welatê Yunanîyî mezin ji bona me ve bi carekê ve bi kêmbûn ve tête binaskirin; lêbelê em hêjî di dema Plato –Aflaton- de bi pêrgî Pythagorîyan ve li ser serên dewletan de yanjî bi mîna deshilatên siyasî ve têtin bikirin³. Civata pythagorîn – Sazîya Pîrên Ayînîyên Azad, Xwendigehên fêrkirîne û zanebûnê ne bes tenê, lêbelêjî jîyana hergavîyî bi hev re – ev cihêbûna hanê tu pêwendîyek ligel tevaya jîyana yunanîyî siyasî û ayînî de nedidate biderxistin, wê nikarîbû di jîyana Yunanî de bi dirêjbûn ve Hebûnê bide bidîtin. Li Misrê de, li Asya de cêhêbûn tête biderkevtin, kêra Pîrên Ayînî li wir de tête biderkevtin; Lêbelê Yunana azad nikarîbû vê Sazmendîya sînorkirîyî rojhilatî bihêle bide bigirawkirin. Azadî li vêderê de bi cewhera jîyana dewletê ve tête biderkevtin, lêbelê weha, ku ew ne bi nîşankirî ve bi nala cewhera mafeyî û pêwendîyên taybetî ve tête biderkevtin. Li nik me de Kes bi azad ve tête biderkevtin, jiber ku ew li ber qanûnê de bi wekhev ve tête biderkevtin; pêre rewêşt, pêwendîya siyasî, dîtin dikare bête bimayîn û ew pêrejî di dewletên jîndar de divê bi cudabûn ve bête biderkevtin. Di Yunana demokratî de bi dijîvê ve divabû rewêşt, şeweyê jîyana derveyî xwe di yekeke wekhevîtiyê de bide bihiştin. Mora wekhevîtiyê divabû li ser bazinên din de bi lêkevtî ve bêtin bimayîn. Ev jirêkevtina Pythagorîyan, ku ew ne bi nala Welatîyên azad ve dikarîbûn bidana bibiryarîkirin, lêbelê ew ji birêxistinê ve, ji armancên pêwendîyekê

¹ Tennemann, a. a. O., Bd. I, S. 414.

² Diog. Laert. VIII, S. 39-40; iamb. Vita Pyth.. c. XXXV. S. 248-264; Porpyth. Vita. Pyth. S. 54-59.

³ Plat. Tim., p. 20 Teeeph. (p.. 8 cd. Bekk.).

ve dihatin bigirêdan, weha ji bona wan ve li Yunanê de tu cih ne dihate bidîtin. Bi rastî ve bi hevgirêdana zanebûnê tanî demên dereng ve hatibûn bimayîn, lêbelê dervebûn divabû bihata binemankirin.

Bi rastî ve Eumolpiden –Oymolpidin- ji bona parastina veşartinan ve dihatin biderkevtin, bi taybetî ve ew ji bona perestkirina Xwedaniyê ve ji bal malên serûştî ve dihatin biderkevtin: lêbelê ew ne bi mîna yekekî ve bi têgihîştina siyasîyî girêdaneke hîmkirî ve dihatin biderkevtin, lêbelê ew bi merovên siyasî, Neşîvanên mîna yên din ve têtin biderkevtin, wehajî Pîrên Ayînî ji zilam û pîrekan ve – bi carekê ve dihatin biderkevtin, ji yên ku wan serpereştîya kar û barên gorîkirinê didatin bibinçavdarîkirin: Çavdêrên din, Şahzade, Pehlewan. Hêjî dihate biderkevtin, bi mîna ku ew li nik Filan de, cihêbûna oldarîyê, jêderkevtina ji bona vê nobûna hanê ve pê dihate bipalpêdan. Bêyî zanebûna Pythagoras Yunanî ne bi yekalîyê – Peyên siyasî ve bihatana biderkevtin. Ew bi xwedanê jîyana dewletîyî bi hev re dihatin biderkevtin. Wetov tu kesan nikarîbûn bihatana bihatin yanjî wan xwe bidana bihiştin, ji yên ku wan bîr û bawerîyên taybetî, yanjî veşartîyan, di şeweyê jîyana derve û cil û bergan de cudabûne bidin bikirin; lêbelê ew bi yekîtiyeke vekirî û nîşankirî ve tete biderkevtin, ji ya ku ew di bîr û bawerîyên bi hevrû ve û şeweyên jîyanê de tete biderkevtin. Gelo tişteke bi başî ve ji bona xweşîya tevayê ve yanjî bi dijî xweşîya tevayê ve dihate biderkevtin, ev bi hev re bi vekirî ve ligel wan de dihate bişewirdarîkirin. Yunanî ji vêjî bi bêtir ve: bi çekên taybetî ve, bi reweştên hergavî ve di şuştinê, rabûnê, pêrabûna mûsîqê û cihêbûna di navbera pakî û ne pakîya xwarinê de dihatin biderkevtin. Li nik Pythagoras de weha rengêkî taybetî bi serûştî ve dihate biderkevtin, jiber ku di pêşîya pêşî de Mamosteyekî li Yunanê de giştîbûneke bi carekê ve didate bimebestîkirin. Wî tevaya merovan û jîyanê didate biwergirtin. Wî binçînîyeke nuh di rêya zanebûnê de di rewşenbîrîyê, Xweşîyê û vîne de didate bidiyarkirin. Lêbelê ev bi perçeyekî tişt ve ji bona kesetîyeke taybetî ve, ji bona azadîya wîyî yeka yekan ve, bi bê armanca bi hev re dihate biderkevtin, perçeyek bi nala dibûna tevayî ve ji bona her û giştîbûna reweştê ve dihate biderkevtin.

Pîrbûna Pythagoras di 80 û 104 salan¹ de dihate bidan; li se wê de pir pevçûn dihate biderkevtin.

¹ Anonymus, De vita Paythagorae (apud Photium), S. 2.

Bi serekî ve ji me re felsefa Pythagorî tète biderkevtin, ne ku Pythagoras û ne jî Pythagorî têtin biderkevtin. Wetov Aristoteles û Sextus didin biaxivtin; û ji wekhevûna vêna ve, çiyê ku ji bona fêrkirina pythagorî ve hatîye bidan, pêre hinek ji cihêbûnan û cudabûnan ve têtin bironahîkirin, bi mîna ku dê em bidin bidîtin. Ev dê gunehkarîya genîbûnê di rêya wergirtina Plato de - ji Pythagoras ve di felsefa wî de tète bigotin; lêbelê hêzdarîya felsefa Pythgoriyan di pêkhatina bêtir ve tète biderkevtin – ev dihêle ku ew ne weha xwe bide bihiştin, bi mîna ku ew di pêşî de dihate biderkevtin.

Li vêderê de di pêşî de tète bibîrxistin, ku bi herawayekî ve bi giştî ve divê di navbera felsefa Pythagoras de bi xwe ve û pêkhatin û pêşkevtinê de bête bicudakirin, ji ya ku wê hêjbêtir li nik Paşvemayên wî de dayîte bigihandin. Ev tanî radeyekî bi mêjûyî ve tète biderkevtin.

Gelek ji Paşvemayên wî ve têtin binavkirin, ji yên ku wan ev yanjî ya dinî nîşankirinê dane bikirin: Alkmæon, Philolaus. Û gelekî dinî ji derxistin ve merov bi sadebûn dide bidîtin, ji yên ku ew ne bi pêkhatinê ve bi dijî pêkhatina din ve tète biderkevtin, ji ya ku tède reman bi hêz û nîşantir ve xwe dide biderxistin. Ji bona ser mêjûwa vê cudabûnê ve divê hêjbêtir em neyên biçûyîn, lêbelê em bes û bi tenha ve dikarin li felsefa Pythagorî de bi carekê ve lê bidin bitemaşekirin. Wehaji divê em bidin bicudakirin, bê ka çi bi vekirî ve bi Patonên nuh ve û bi Pythagorîyên nuh ve tète bigirêdan; di vir de serçavî di nava destên me de têtin bidîtin, ji yên ku ew bi yên berê ve ji yên pêla niha ve têtin biderkevtin – ji yên ku em bi dûr u dirêj ve li nik Aristoteles û Sextus de didin bidîtin.

Felesefa Pythagorî veguhestinê ji felsefa rewşenbîrîtîyî bi cihkirî ve dide bikirin Ionier -Iyonîyan- didatin bigotin, ku binçînî, cewher bi metiryelekî nîşankirî ve tète biderkevtin. Nîşankirin din tète biderkevtin, a) ku bi serêxwe ve ne di rengê serûştî de, lêbelê di nîşankirina remanan de dikare bête biderxistin; b) êtir divên niha nîşankirin bêtin bidanîn – ya pêşî bi tevaya nenîşankirinê ve tète biderkevtin. Ev herdu felsefa P; b) êtir divên niha nîşankirin bêtin bidanîn – ya pêşî bi tevaya nenîşankirinê ve tète biderkevtin. Ev herdu felsefa Pythagorî date bikirin.

1. Weha ya kevin – bi pevika bingehîyî sadeyî felsefa Pythagorî ve tète biderkevtin, “ku jimar bi cewhare hemû tiştan ve û bi rêxistina Hebûnê ve bi carekê ve di nîşankirinan de bi rêxistineke lihevhatî ve ji jimarên û

hevpêwendîyên wan ve têtê biderkevtin”¹. Bi vê ve ji bona me ve di pêşî de bi sersûrayê ve jîrbûna peyveke wisa têtê bixuyanîkirin, ku hemûyî, çiyê wênekirin bi nala Hebûnê ve yanjî bi nala cewherîyê (rastîyê) ve dide bikirin, bi yekcarê ve weha dide biderxistin û cewhera hesyarîyê dide bixwarin û ew wê ji bona cewhera remanê ve dide bikirin. Cewher bi nala nehestyarîyê ve date biderxistin; û wetov hinek bi hestyarîyê ve, bi wênekirinên din ve bi carekê ve ne ligel hevdû de ligel pêkhatinê û Hebûna rastîyê de hatîye bibilindkirin û bipeyîvandin.

Lêbelê êtir bi vê ve neçarîtîya livandina remanê hatîye bidanîn: bi kîjan têtêgiştinê ve divê ev pevika hanê bête biwergirtin, jimar bi çi ve têtê biderkevtin – ango, jimarê bi xwe ve him bi têtêgiştinê ve bidin bikirin û bi nala livandina yekîtîya xwe ve ligel Hebûna wê de bidin bilidarxistin. Jiber xweserîya yekekê ji bona me ve nayête biderkevtin; û wehajî bi kêmtir ve ji bona me ve jimar bi nala têtêgiştinê ve têtê bidiyarkirin. Têtêgiştin û delîl bi livandina tişt ve bi xwe ve têtê biderkevtin, bi mîna ku em têtin biliberkevtin; ku liberkevtin ne bi lihevastina livandinê ve ji derveyî tişt ve – ji bona mebesta me ve têtê biderkevtin. Tevî ku êtir bi rastî ve ev binçînîya hanê ji bona me ve hinekî bi qeşenk û bêhêvîbûn ve dihate biderkevtin, weha belê têtê bikevtin; ku jimar ne bes tenê bi hestyarî ve têtê biderkevtin; di pişt re ew pêrejî nîşankirinê dide bianîn, ji yên ku ew cudabûnên tevayî, dijûna beramberî hev ligel xwe de didin bianîn. Li ser de Kevnar bi xwedanê şiyarbûneke pir baş ve dihatin biderkevtin. Aristoteles² ji bal Plato ve dide bianîn, “wî daye bidan, ku jimargerîya tiştan xwe di derveyî bes hestyarîyê û remanan de dide bidîtin, ew xwe di nava herduwan de dide bidîtin. Ew ji hestyarîyê ve bi cudabûn ve têtê biderkevtin, jiber ku ew” (jimar) “bi bêdawîbûn” (yekeke nehestyarî) “û nelivandî ve” (nebiveguhertî) “têtê biderkevtin. Ji remanan ve ew pê têtê bicudakirin, ku ew dibe di nava xwe de dide bihilgirtin û ew xwe jibervêjî ve bi mîna yekeke din ve û wek wê ve dikarîbû bida biderxistin, reman” (tevayî, celeb) “her yekeke ji bona xwe ve bes û bi tenha ve bi yekekê ve têtê biderkevtin” – lêbelê jimar bi vegerandinê ve têtê biderkevtin. Jimar weha ne bi hestyarîyê ve, lêbelêjî wehajî ne bi remanê ve têtê biderkevtin.

¹ Aristot. Mythaph. I,5, passin.

² Ibid. I,6. (... bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

Di jîyana Pythagoras de ji bal Malchus ve (navê Prophyrius) ev hêjî bi nêzîktir ve tète bidan¹: “Pythagoras bi şêweyekî ve li ser felsefê de didate biaxivtin, da ku ew remanan ji bendên wan ve bide bivekirin. Bêyî remanan rastî nayête binaskirin û bizanebûnkirin. Reman hemûyî di xwe de bi xwe ve dide bibihîstin û bidîtin; ya din (hestyarî) bi tawîbûn ve û bi kor ve tète biderkevtin. Ji bona gihandina armanca xwe ve Pythagoras jimargerîyê ji xwe re dide bikaranîn, jiber ku ev di navînîyê de di navbera hesyarîyê û remanan de” tevayetîyê û li ser hestyarîyê de), “tète birawestandin, bi nala rengê bi berî pêrabûnê ve ji jê ve, çiyê ku ew bi xwe ve û ji bona xwe ve tète biderkevtin”. Hêjîbêtir Malchus li cihekî de ji yekekî berêyî (Moderatus) ve dide bigotin². “Jiber ku Pythagorîyan bi serêxwe ve û binçînîyên pêşî ne bi diyar ve di rêya remanan de dikarîbûn bidana biderxistin; weha ew ber bi jimaran, jimargeryê ve hatin birakişandin, jiber ku weha nîşankirinan xwe bi sivîkî ve dikarîbûn bihêlin bidin bidan”; ji bona nimûne ve wekhevîtbûn, binçînî bi nala yekê ve – newekhevîtbûn bi nala dudwan ve tète biderkevtin. “Ev şêweyê fêrkinê di rêya jimaran de, jiber ku ev bi felsefa pêşî ve dihate biderkevtin, hate bivetemirandin, jiber têderxistina daxwazîya veşartokan dihate biderkevtin, çiyê ku wê di nava xwe de didate bihilgirtin. Plato, Sppeusipp, Aristoteles ûhd. di pişt re ji Pythagorîyan ve di rêya sivîkirina bikaranînê ve mêwe dane bidizîkirin” – di rêya xweşikkirina nîşankirinê, nîşankirina remanan de ji bona danînê ve ji bona jimaran ve didatin bikirin. Di van cihên hanê de bi carekê ve şiyarbûn di ser jimarê de tète bidîtin.

Veşartokîyîya nîşankirinê di rêya jimarê de bi bingehe serekîti ve tète biderkevtin. Em divê di navbera a) remanên xurû, têgihistinê de bi nala têgihîştinê ve; b) di pişt re jî rastîyê û veguhertinê di wê de bidin cudakirin. Jimargerîya jimarên 1, 2, 3 ûhd. li gora remanên nîşankirinan de têtin biderkevtin. Lêbelê jimar a) bi remanekê ve tète biderkevtin, ya ku ew bi yekê ve ji bona perçan û binçînîyê ve tète biderkevtin. Yekek bi rûçikekî çendîtiya Hebûnê ve, û bi rastî ve ji bona xwe bi xwe ve tète biderkevtin, ya ku ew weha ligel xwe de bi mîna xwe ve tète biderkevtin, ya ku ew hemûyê din ji xwe ve dide biderkevtin – ji bona xwe ve, bi bêguhndan ve bi dijî yên din ve, dide bitirxankirin; û nîşankirinên din bes û bi tenha ve bi behgirêdayan,

¹ Porphyr. Vita. Pyth., S 46-47.

² Ibid. S. 48-53.

vegerandinana yekê ve têtin biderkevtin, ya ku tède perçê yekê hergav bi hîmkirî û dervebûnekê ve tète bihiştin. Jimar bi liduhevdûçûna mirî, bêtêgihîştin, bêpêguhda, bêhember ve tète biderkevtin. Em bi cûna 1, 2 ve didin bijimartin û em ji bona her yekê ve yêkê bi ser ve didin bipêvekirin – bi carekê ve bi derveyekîyeke, bêguhpedana çûnê (û serhevkerinê) ve tète biderkevtin, ya ku ew bi bêneçarîtyê ve tète biderkevtin – li cihê ku ew divê – bi bê pêwendî ve - bête bişikendanin. Jimar ne bi têtigihîştina xweser ve – bi tûjbûna remanê ve – bi têtigihîştinê ve di tevaya dervetîya wî de, di şeweyê çendbûnîtyê û bêguhpedana cudabûnê de tète biderkevtin. Yek bi remaneke tevayî ve, lêbelê bi nala derkerinê ve tète biderkevtin, ji ya ku ew xwe bi xwe ve bi remaneke derkevî ve dide biderxistin; ew bi vê ve a) nişankirina dervetîya lêtemaşekirînê dide bihilgirtin û bi vî rengê hanê ve (bi mîna neqşa Kant ve) ew wehajî him bi xwedanê binçînîya remanê ve û himjî bi nala metiryê ve di xwe de – di nişankirina hestaryîye de – tète biderkevtin. Ev xwe bi derxistinê, hîmkirinê ve dide biderxistin; wer yek û hemû rengên 2, 3 ûhd. ligel vê navînîya derveyetîyî ve didin bigirêdan. Ev bi destpêkirina remanê ve, lêbelê bi şeweyê bedtirîn ve tète biderkevtin; ev hêjî ne bi remanê ve, ne bi tevayê ve ji bona xwe ve tète biderkevtin. Ku ev hinekî bi xwedanê rengê têtigihîştinê ve tète biderkevtin, divê ew xweser ji bona wî bi xwe ve, bi nala nişankirinê ve ji bona ser dijûnê ve -têgihistinek, ev livandina sade- bide birakişandin. Ji bona nimûne ve bi erînî û nayînî ve xwe bi xweserîvî ve ji bona servajîya wê ve dide bikişandin. Weha ne jimar; ew bi nişankirî ve, lêbelê bi bê servajîyê ve bi bêguhpedanê ve tète biderkevtin. Bi dijî vê ve di remanê de, di têtigihîştinê de, di vir de yekîfî, nimûnetîya cudabûnê – nayînkirina bi serêxwekirina xwe ve li vir de bi nişankirina serekî ve tète biderkevtin. Bi serêxwekirina xwe ve; ev bi kêmanîtyê ve bi veşartokîtyê ve tète biderkevtin – sisê divên di pêşî de remanekê bidin biderxistin. Reman divê xwe bide bibilindkirin; ew bi komekê ve ji pêwendîyên dibin ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew lêbelê bi carekê ve bi nenîşankirîtyê ve, bi kêfê ve û bi lihevraştatinê ve têtin bimayîn.

Wetov di vî şeweyê guhpênedanê de êtir Pythagorîyan ne jimar, lêbelê bi nala têtigihîştinê ve dane biwergirtin. “ku hinekî ne bi laşê binçînîyê ve

divabû bihata biderkevtin, Pythagorîyan dane bidêlîlkin¹. Lêbelê ji bona koka kevnarî yanî têgihîştina bi serêxwe ve wan jimar dane bikirin. Çilo ew bi ser ve hatine bikevtin, bi nêzîktir ve ji vê ve têtê bironîkîrin, bê ka çi Aristoteles² li ser de dide bigotin: “Bi rastî ve wan ligel jimarane de gelek wekhevîtiyî ligel wê de didatin bidîtin, çi têtê bikirin û çi têtê birûdan, bi mîna ku wan ew ligel agir, avê û erdê de didatin bibawerîkîrin; jiber ku dadwerîtî tanî radeyekî bi rûçîkekî jimarane ve têtê biderkevtin” (gotinên Yunanî), bi xwejî ve ne bi meteryelî ve ne bi hestyarî ve, “wehajî can, liberkevtin, yeke din demjî ûhd têtin biderkevtin, jiber ku ew hêjîbêtir, çiyê ku ew bi lihevhatî ve têtê biderkevtin, di taybetîyan û pêwendîyan de di jimarane de didin bidîtin – û jiber ku jimar”, ango bi pîvanê ve têtê biderkevtin, “bi ya pêşî ve di hemû tiştên serûştî de divên bêtin biderkevtin, jibervêjî ve wan jimar bi nala perçeyan ve ji hemûyan ve lédane bitemaşekirin û wan tevaya esman bi nala lihevhatinekê û jimarekê vê dane bidanîn”.

Pêwistî xwe di a) remaneke giştîyî mayînî de, b) di nişankirina remane de didin bixuyanîkîrin. Arostoteles³, li ser wê remanê de dide bigotin: “Li gora Heraklit de hemû hestyarî têtin biherikandin, weha zanistîyeke hestyarîyê dikare bête biderkevtin, bi vêvejî ve remane dikarin bêtin biderkevtin. Sokrat bi yê pêşî ve têtê biderkevtin, ji yê ku wî di rêya bihevkerîna tevayî de date binîşankîrin; P date binîşankîrin; Pythagorî di berê de bes û bi tenha ve hinekî hatin binavbangîkirin, di gava ku wan têgihîştin ji bona ser jimarane ve didatin bivezîvirandin: ji bona nimûne ve çi bi demê ve, yanî bi mafê ve yanî bi jînanîne ve têtê biderkevtin”. Em divên bidin bizanîn, çi neçarîyê dide bikirin, da ku em şopên remanê bidin binaskirin û bidin bizanîn, çi bi pêşkevînekê ve têtê biderkevtin; ji navrokê bi xwe ve nayête binaskirin, çi berjewendî jê dikare bête biderkevtin.

Ev bes û bi tenha ve bi giştîbûna tevaya Felesefa Pythagorîyan ve têtê biderkevtin. Kêmanîtiya vê biçînîya hanê ji bona derxistina ji remanane ve bigir bi xuyanî ve hatîbû bidiyarkîrin. Ku yek bes û bi tenha ve bi tevaya bi

¹ Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. III, S 152. Sext. Emp. Adv. Math. X. S. 250-251. (Yê mayî bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Goma).

² Aristot. Metaph. I, 5. – Aristoteles ist kürzer, beruft sich darauf, daß er anderwärts davon gesprochen (siehe Anm. 157).

³ Ibid. XIII, 4... (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

serêxwe ve ji bona xwe ve tète biderkevtin, ku ew bi dervetîyê ve ji bona xwe bi xwe ve tète biderkevtin; jimarên din êtir bi carekê ve bi tevaya dervetîya mêşanîkîyî bi danîna ligelhevdûyî vê yekê ve tète biderkevtin. Jiber ku êtir serûştîya têgihiştinê bi navîbûnîyê ve tète biderkevtin, weha jimar wetov bi hiç û pûç ve ji bona derxistina nîşankirina têgihiştinê ve têtin biderkevtin. Ev bi sûd ve tète biderkevtin, ku jimar, ji bona lidarxistina cih ve bi karîn ve dihatin biderkevtin, dikarin bi serêxwe ve bidin biderxistin.

Bi nêzîktir ve giringbûna jimarê tète biderkevtin. Jimar û pîvan bi nîşankirina bingehe ve tète biderkevtin. Ku jimar bi nala wetov ve bi cewhera tişt ve tète biderkevtin, weha divê neyête biwergirtin, bi mîna ku di hemûyî de jimar û pîvan têtin biderkevtin. Gava ku em dibêjîn, hemû bi çenbûnê û başîtîyê ve tète binîşankirin, wer gewrebûn û pîvan bes û bi tenha ve bi taybetîyekê ve, bi alîyekî tiştan ve tète biderkevtin. Lêbelê li vir de liberkevtin tète biderkevtin, ku jimar bi xwe ve bi cewhera tiştan ve tète biderkevtin; ev ne bi reng ve, lêbelê bi pêkhatinê ve tète biderkevtin. Êtir hêjî divê em xwe ligel nîşankirinan, liberkevtina tevayî de bidin bitemaşekirin. Tanî radeyekî êtir di rêxistina Pythagorîyan de jimar bi xwe ve bi nala nîşankirinê remanan ve têtin bidiyarkirin: bi rast û durust ve di pêşî de bi carekê ve yekîti, dijbûn û yekîtiya van herdu bihnanan têtin bidiyarkirin; tanî radeyekî Pythagorîyan ji demê ve bi carekê ve tevaya nîşankirinê remanan bi nala cewheran ve dane bidan: “û bi wan ve bi nala cewherên bi serêxwyî tiştan ve, neji bi jimarên xweser ve di cudabûnê wanî jimargerîtiyê de lêbelê hêjbêtir “bi cewherên jimarê ve”, ango bi cudabûnê têgihiştinê ve “pêhatin birûniştin”¹.

Nîşankirina pêşî di yekîtiyê de bi carekê ve tète biderkevtin, nîşankirina din di ya dudwanîtiyê de tète biderkevtin; em didin bidîtin, ku dijbûn xwe dide biderxistin. Jibervêjî ve (gelekî bi giringî ve) tète bikirin, ku bêdawîbûna piratîya rengan û nîşankirinan (dawîbûn) ji bona ser remanê wanî giştîyan ve bi nala cewherên hemû nîşankirinan (nîşankirînê sadetirîn) ve divên bêtin bivezîvirandin. Ne bes tenê cudabûnê tiştan ji hevdû ve, lêbelê di cewherên cudabûnê xweyî giştîyî de têtin biderkevtin. Tiştên heyî xwe ji hev dû ve di rêya gewdeyê derveyî de, ev perçê kaxezê ji yekekî din ve, sih ji reng ve, merov di rêya cudabûnê xwîngermbûnê, kesatîyê de didin bicudakirin. Lêbelê ev nîşankirinê hanê, ji yên ku ew xwe tede didin

¹ Ibid. I, 5: (bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma)

bicudakirin, ne cewherî ve – belam bi cewherî ve ji bona hinekên nîşankirî ve ji taybetîyên xwe v, lêbelê ne ji bona xwe bi xwe ve têtin biderkevtin: Evtewaya nişankirina taybetîyan, hurîng¹, ev perçê kaxezê ne bi cewhera Hebûnê ve têtê biderkevtin -; bes û bitenha xwe ve giştûn bi cewherî ve têtê biderkevtin, ya ku ew xwe dide bihiştî û bi bingeşî ve dide biderxistin. Ya pêşî bi giştîbûna dijbûnê ve, ya din bi pêşkevtina nîşankirî, veguhertî, gewdeyên cudan ve – ew bi xwe ve bes û bitenha ve bi tîrbûneke wê dijbûnê bi xwe ve têtê biderkevtin. Ji bona nimûne ve yekîti û pirayetî, û yekîtiya herduwan bi gerebûne ve têtê biderkevtin; ev bi xwe ve li jêr yekîtiyê û pirayetiyê de têtê bidanîn – Nîşankirin, ji yên ku ew êtir bi nala reng ve: bi mezinbûna firehbûnê û kûrbûna firehbûnê ve têtin biderkevtin. Xurtbûna ronahîyê, bi nala bi hêzbûna ronahîkirinê ve, bi firehbûnê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew perçeyekî mezin hêjî dihêle xwe pê bide bironahîkirin.

Bi vê ve Pythagoras date bidestpêkirin. Ev nîşankirinê hanê bi pîrbûn ve bi jimaran ve têtin biderkevtin; lêbelê Pythagorî li nik de ne bi rawestîyayî ve hatine bimayîn, wan ji bona wan ve nîşankirinê rast û durust pê dane bidan, ji yên ku ew bi xweşî ve ji bona bi derengan ve têtin bigirêdan. Liberkevtina Neçarîtiya pêşkevtinê ku li vêderê de li wan de têtin bigerandin; pêşkevtina dudutîyê ji yekîtiyê ve têtê bikêmkirin. Nîşankirinê giştîbûnê bes û bi tenha ve bi şeweyekî tevayîyî dogmatîkî ve dê bête bidîtin û biberçûnkirin; weha ew bi nîşankirinê zuha, bêrewend, ne bi diyalîktîkî ve, rawestandinî ve têtin biderkevtin.

a) Pythagorî didin bigotin, ku têgihiştina sadeyî pêşî bi yekîtiyê ve têtê biderkevtin; ne jimargerîya yek – bi nala bi carekê ve bi veşartî, bi dawîkirin, bi nayînîkirin ve, lêbelê yekîtiyê ve, bi nala li dûhevdu de bi çûyîni ve, bi erîniyê ve – ne bi pîrbûnê yekê ve, ew bes bi tenha ve bi yekê ve têtê biderkevtin. Ew bi tevaya gelemperîya cewher ve têtê biderkevtin. Ew hêjbêtir didin bigotin: her tiştêk bi yekekê ve têtê biderkevtin, û “tişt bi vê yekekê ve di rêya beşdarîbûna ji bona yekê ve têtin biderkevtin”; û cewhera dawîyî tiştêkî yanî xurîtiya temaşekirina Hebûna dîtîna wîna bi yekê ve têtê biderkevtin². Ev bêrengê hanê dide biderxistin, li gora hemûyî din de ev ne ji bona xwe ve, lêbelê di pêwendîyê de ji bona yên din de têtê

¹ Hurîng, Dewêd: Tintenfaß, Ink - pot

² Sext. Emp. Adv. Math. X, S. 260-261: (bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

biderkevtin; bi diyar ve êtir bes û bi تنها ve derxistina Hebûna xwe bi xwe ve tète bigotin, yanjî ev bi wekhevîfîya xwe bi xwe ve tète biderkevtin. Ev bi pêwendîyeke sersûrayî ve tète biderkevtin. Yek bi yekeke zuhayî, rûfî ve tète biderkevtin; tişt hêjî bi dûrtir ve bi nala xwe ve têtin binîşankirin. Çi êtir bi pêwendîya tevaya rûtbûna yekekê ve û rastîya Hebûna tiştan ve ligel hevdû de tète biderkevtin? Ev pêvegirêdana nîşankirinên giştî ligel Hebûnên li rastîyê de Pythagîyan di rêya “hawakirinê” de dane biderxistin. Ew dijarîfîya bi xwe ve, ya ku em li vêderê de bi pêrgî ve têtin bikevtin, xwejî li nik remanên Plato de dide bidîtin. Reman bi celeb ve tète biderkevtin, bi beranberî wê ve rastgerî tète biderkevtin; nîşankirina din bi serûştî ve bi ya di pêwendîya rastgerîyan de li ser tevayê de tète biderkevtin, ev bi xaleke girîng ve tète biderkevtin. Aristoteles¹ beşdarîya Plato dide binivîsandin, yê ku wî pê “gotina hawekirina” Pythagorîyan “dayîte biveguhertin. Hawekirin bi gotineke wênêkirî, zarotî û nezanî ve ji bona pêwendîyê ve tète biderkevtin; beşdarîkirin bi herawakî ve êtir bi nîşankirinê ve tète biderkevtin. Lêbelê Aristoteles bi rast û durust ve dide bigotin, ku herdu ne bi têrbûn ve têtin biderkevtin: Plato li vir jî de nemabêtir dayîte bipêşvexistin, lêbelê wî bes û bi تنها ve bi navekî din ve dayîte biguhertin: “Ev bi gotineke vala ve tète biderkevtin”². Hawekirin û beşdarîkirin ne bi bêtir ve ji mîna navên din ve ji bona pêwendîyê ve têtin biderkevtin; dana navan bi hêsanî ve tète biderkevtin, Lêbelê bi tişteki din ve liberkevtin tète biderkevtin.

b) Ya din bi dijbûnê ve tète biderkevtin. Yekîfî bi naskirinê ve, bi giştîbûnê ve tète biderkevtin; ya duwem bi Dudufîyê ve, bi cudabûnê ve, taybetîyê ve tète biderkevtin. Ev nîşankirinên hanê hêjî niha di felsefê de bi durust ve têtin biderkevtin; Pythagoras ew di pêşî de ji bona şiyarbûnê ve date bigihandin. Pythagorî pêrejî di destpêkirinê de li nik de nikarîbûn bihatana birawestandî, ku wan 1, 2, 3, bi nala binçînîyê ve bidana biaxivtin; wan bi wan ve rûçikên nêzîktir, nîşankirinên remana nêzîktir divabûn pê bidin bigirêdan. Wisa li nik dudufîyê de dijbûn tète bihatin. Êtir çilo ev yekîfîya hanê xwe ji bona piratîyê ve yanjî ji bona vê yekîfîya wekhevîbûna xwe bi xwe ve ji bona Hebûneke din ve dide bireftarîkirin; li ser de êtir dê cudabûnê cuda bikaribin bêtin biderkevtin; û Pythagorîyan wehajî xwe bi cudabûn ve li ser de dane biderxistin – li ser rengan de, ji yên ku ew vê

¹ Aristot. Metaph. I, 6.

² Ibid. XIII, 5.

dijbûna pêşî ji xwe re dide biwergirtin. Dudu pêrejî bi dijbûna dijî yekê ve tête biderkevtin. Aristoteles¹ dide bixuyanîkirin, bêçilo Pythagorîyan ev dijatîya ji yekê û dudwan ve dane biderxistin. Perçên jimarê, yekîti û dudutî hêjî ne bi jimarên ve têtin biderkevtin. “Pythagorîyan dane bigotin: perçên jimarê bi rast û nerast² ve têtin biderkevtin”, dijatî bêtir di rengê jimargerîtîyê de tête biderkevtin – “ev bi nala bi sînorkirinê ve” (yanjî bi binçînîya sînorîtîyê ve), “ ew bi nala bêsnorya” remanan ve bi nala perçeyên xweseîyî jimarên ve “tête biderkevtin”; ji bona nimûne ve sisê sisê bi yekê ve têtin biderkevtin û sisê jî bi yekê ve tête biderkevtin. Û bi rastî ve yek weha bi binçînî ve tête biderkevtin, ku ev wehaji bi jî ve hêjî ne bi jimarekê ve tête biderkevtin, ev bi tu jinarê ve nayête biderkevtin. Bi carekê ve bi rast ve tête biderkevtin, jiber ku ji bona jimarê ve pê tête bigirêdan: a) yekîti û b) jimare, c) di yeke de herdu bi yekê ve û bi xwe ve têtin biderkevtin, weha di yekê de jimare bes û bi tenha ve di liberkevtineke nayîni ve tête biderkevtin. “Yek pêrejî” rast û nerast “tête biderkevtin”. Êtir ew dibêjin: “ Yek, ji bona rast ve tête bidanîn, ew ji bona nerast ve tête bikirin”. (2+1= 3), “ ji bona nerast ve, bi rast ve (3+1= 4) dide bikirin; ev bi rûçik ve tête biderkevtin, ku ew bi rast ve bide bikirin, û weha divê ew bi xwe ve bi rast ve bête biderkevtin³. Yekîti weha bi xwe ve ji bona xwe ve nîşankirinê cuda di nava xwe de dide bihilgirtin. Nesînorkirî (nenîşankirî) û sînorkirî (nîşankirî) ne bi yekeke din ve bi mîna dijbûna yekîtiyê û yekê ve tête biderkevtin; yek bi carekê ve bi veşartîyê ve, ango bi xurûbûna nayîni –yekîtiyê ve: xwe bi xwe ve bi wekhevîtiyê ve tête biderkevtin.

c) Debera em bi dû remana bi serêxwe ve di şeweyê pêşî de bêtin bikevtin: Dijîti bi nenîşankirina dudutîyê ve tête biderkevtin. Yekîti yanjî évâç hêjî yekeke wetov nade biderxistin; wehaji ôvâç dudwa wetov nade biderxistin. Ew b e û b i t e n h a v e b i D y a s v e tête biderkevtin, ya ku ew di rêya beşdarbûnê ve ji bona ser hemû jimarên jimarkirî ve tête birawestandin. Bi nêzîktir ve Sextus⁴ vê wetov dide binîşankirin: “Yekîti li gora nasîna xwe de ligel xwe de dide biremankirin”, (bi xwe ve) “gelo bi yekîtiyê ve tête

¹ Ibid, 1, 5: (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

² Jimara rast bi 2, 4, 6 ûhd. û jimara nerast bi 3, 5, 7 ûhd. ve têtin biderkevtin. Cuma.

³ Theo Smyrn., c. 5, p. 30 ed. Bullialdi: (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

(Aristoxenus bei Stob. Ecl. Phys., c. 2, P. 16.) Besser: Weil eins 1. als arithmetischer Eins, ungrade, 2. Einheit, das Sichselbstgleiche, überhaupt Prinzip der Zahl ist.

⁴ Sext. Emp. Adv. Math. X. S. 261-262.

biderkevtin”. Gava eva bi xwe ve xwe ji bona xwe ve bi nala cudabûnan ve dide biservekirin” (Bi serêxweyî piratîyê ve), “Weha dê dudutîya nenîşankirî bête biderkevtin; jiber ku tu jimarek ji jimarên nîşankirî ve yanjî ji hin jimarên sînorkirî ve ji vê dudutîyê ve nayête biderkevtin, lêbelê hemû di rêya beşdarîtîyê de ji bona wê ve dê bêtin binaskirin, bi mîna ku ev ji bal Monas ve hatine bigotin. Ev li vêderê de li gora du binçînîyên tiştan de têtin biderkevtin”, Xwedan: ji yên ku ew bi koka bingehîyî Hebûnêyî pêşî ve, di rêya bêşdarîtîyê de ji bona ser hemûyî jimarên kokîyî wisa ve bi kokî ve têtin biderkevtin; Wetovjî nenîşankirinên Dyas jî, di rêya beşdarîtîya wan de hemû nîşankirinên dudutîyan bi dudutîyan ve têtin biderkevtin”. Ev dide bironahîkirin: a) ku dudutî jî bi nala bêhna cewher yanjî liberkevtinê ve bi giştî ve têtin biderkevtin; b) bi dijîvê ve, ew ligel nîşankirinên din de têtin biremankirin, wetov him yekîfî yanjî dudutî bi nala reng û metiryê ve dikare bêtin biremankirin, û herdujî li nik Pythagoras de têtin bidîtin. aa) Yekîfî bi xwe wekxwe ve, bêreng têtin biderkevtin; lêbelê dudutî bi newekhevîyê ve têtin biderkevtin, ku têtin perçekirina dudutîyê yanjî reng têtin bikevtin. Li ser Dyas ew didin bigotin, ku li ser beşdarbûnê de têtin hemû têtin binîşankirin, têtin bisînorkirin; lêbelêjî li gora vêderê de di derxistinên din de têtin bivegerandin. Bb) bi dijîvê ve em dê bidin biwergirtin, ku reng bi nala kirîtîya – sade ve bi rengê bi serêxwe ve têtin biderkevtin: weha yek bi reng, kirinê, nîşankirinê ve têtin biderkevtin, dudutî bi nala dibûna pirîtîyê ve, ne bi danîna pirîtîya metiryê¹ ve (weha bi nala remaneke sade ve, bi bêcudabûn ve) têtin biderkevtin; û dudutî ji bona şûna yekîfîyê pêşî ve têtin bihatin. Ev Aristoteles dide bigotin, ku Plato jî bi vê ve têtin bigirêdan. Aristoteles² vê ji bona ser Plato ve dide binivîsandin, ku wî ji bona nenîşankirinan ve Days dayîte bikirin û wî yek dayîte destnîşankirin; lêbelêjî ev ne bi wê ve li vêderê de têtin binêtkirin, çiyê ku em li jêr sînor de têtin biliberkevtin, lêbelê ya ku ew bi sînorkirinê ve têtin biliberkevtin. Yek xweser pêrejî bi xwedanê têgihîştinên cudan ve têtin biderkevtin: Yek û xweyîfî. Biçînîya xweyîfîyê, kesîfîyîfîyê bi herawayekî ve bi bilindtir ve ji nala nedestnîşankirinê, nebêdawîbûnê ve têtin biderkevtin; ev bi dijîvê ve bi bêdestnîşankirinê ve, bi rûtkirinê ve - têtin biderkevtin, kirdar ew bi destnîşankirinê ve, bi reng ve têtin biderkevtin. Platon divê weha bêdawîbûn, nedestnîşankirî ji bona

¹ Fabricius, Komm. Zu Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. II c. 18, S. 153.

² Metaphys I, 6.

duduyîfîyê ve dayîte bikin; Dyas jibervêjî ve ji bal Pythagorîyan ve bi nedestnîşankirina Dyas ve hatîye binavkirin.

Bi destnîşankirina bêtirî vê dijîfîyê, ya ku têde Pythagorî ji hevdû ve dihatin bicudakirin, destpêkirineke bi kêmasîya rûçikan ve date bixuyanîkirin: wergirtina dijîfîyê bi nala bi serêxweyî cewhereke bêhnê ve lêbelê bi carekê ve li nik Pythagorîyan de koka xwe didate bidîtin. Wan bi zû ve, wehajî Aristoteles bi derng ve xaneke ji rûçikan ve dane bipevxistin (jibervêjî ve merov ji bona yê dawî ve nav bi dû ve date bixistin, ku wî ji wan ve destnîşankirinên xwe dane biwergirtin)- liberkevtinên rût û sade hêjî bêtir dane bidestnîşankirin, tevî ku pêrejî li ser terzekî ne bi pîvandî ve – tevlihevbûneke ji dijîfîyên wênekirin û liberkevtinê ve, bi bê kêmkirina kêmkirina bêtir yanjî rêxistina livandinê ve dihate biderkevtin. Aristoteles¹ van destnîşankirinan him ji bona Pythagoras bi xwe ve yanjî wehajî ji bona Alkmæon –Alkmæon- ve dide binivîsandin, “yê ku ew hêjî di jîyana Pythagoras de dihate bijîyandin”, weha ku “wî ev ji Pythagorîyan ve yanjî wan ev jê ji xwe re dabûn biwergirtin”. Ev dijîfîyên hanê bi dehan ve dihatin bidan (deh li nik Pythagorîyan de wehajî bi jimara giring ve dihate biderkevtin, ji ya ku hemû tişt xwe li ser de dihêlin bêtin bivezîvirandin:

1. Sînor û bêdawîbûn
2. Jimara rast û nerast
3. Yekîti û piratî
4. Rast û çep
5. Nêr û mê
6. Rawestyayî û xûzkirin
7. Rast û xûz
8. Ronahî û tarîbûn
9. Başî û bedkarî
10. Çargoşî û Parallelogramm².

Ev pêrabûna hanê bi pêkhatineke dinî remanan felsefa pojinandinê ve di xwe de, di liberkevtinê de tête biderkevtin. Lêbelê hêjîbêtir bi nala li ser vê a) jihevketina tevlihevbûnê de, b) bes bi jimarkirinê ve ev pêrabûna hanê xuyanîkirina wêna nikare bi kirinê ve bête biderkevtin. Ev bi gelekî ve bi

¹ Aristot. Metaph. I, 5.

² Bi gotineke Yunanî ve tête biderkevtin. Ew bi çargoşî ve ji rexên beramberî dijî hevî ve tête biderkevtin. Cuma

giringî ve tète biderkevtin, ku di pêşî de bes û bi tenha ve komkirin hatîye bikirin (bi mîna ku Aristoteles ligel destnîşankirinên remanê dayîte bikirin). Ev bi destpêkirineke zivir ve ji destnîşankirina dijbûnan ve, bi bêrêxistinê ve, bi bêliberkevtinê, bi mîna jimarkirina Hindîyan ve ji bona Binçînîyan û pêkhatinan ve tète biderkevtin.

Pêşkevtinên dînî van destnîşankirinan em li nik Sextus de didin bidîtin. Ev bi dijî lidarxistinekê ve tète biderkevtin, ji ya ku ew ji bona Pythagorîyên dereng ve tète bimaldarîkirin. Ev bi yekeke gelekî başî, lidarxistineke zanebûntirîna destnîşankirinên Pathagorîyan ve tète biderkevtin, ji ya ku ew bi bêtir ve ligel remanan de tète bimaldarîkirin. “Êtir ku ew herdu binçînî ji tevayê ve bi binçînîyan ve têtin biderkevtin” – Destnîşankirinên sade ji bona ser wanên sade ve, ji ya ku ew di jimaran de (Yekîti û Dudutî) tète biderkevtin, divên bêtin bivezîvirandin -, ”Pythagorî vê bi şeweyekî gelekî cudan ve didin bixuyanîkirin”¹. Ev lidarxistina hanê bi hatinên çûyî ve – di pêşî de tişt bi xwe ve, berî velêzîvirandin li ser de têtin biderkevtin.

Yek “ Ev bi şeweyên sêcarîyî (bi destnîşankirinên bingehîyî) tiştan ve: yek li gora cudabûnîtyê de, duwem li gora dijbûnê de, sêyem li gora pêwendîyê de têtin biderkevtin”. Ev bi xwe jî ve lêvezîvirandineke zanetirîn dide bixuyanîkirin; bi nêzîktir ve dê ev hersê rengên hanê wetov bêtin bilidarxistin. a) “Çi divê bes li gora cudabûnîtyê de lê bête bitemaşekirin, dê ev xwe bi xwe ve bide bitemaşekirin; ev bi kirdaran ve têtin biderkevtin, heryekê xwe bi ser xwe ve: weha hesp, giya, erd, ba, agir dide birakişandin. Ev dê xwe ne di pêwendîya li ser yekeke din de bide bijihevixistin”; ev bi destnîşankirina xweyîtyê ve, bi serêxwebûnîtya xwe ve tète biderkevtin. b) li gora dijbûnîtyê de dê yekek bi nala bedbûna yekeke dinî dijbûnîtyê ve: ji bona nimûne ve baş û bed, dadwerî û nedadwerî, perest û neperest, rawestandî û livandî ûhd. bête destnîşankirin. c) Li gora pêwendîyê de babet tète biderkevtin, yê ku ew” bi nala bi serêxwebûnîtya xwe ve di servajîya xwe de pêrejî “li gora” bêguhpedana “pêwendîya xwe de ji bona ser yekeke dinî destnîşankirî ve” bi nala endazîbûnê ve; çilo rast û çep, jor û jêr, ducar û nîvcar “tète biderkevtin”. “Yekek bes û bi tenha ve dê ji yekeke din ve bête biliberkevtin – ez nikarim ji xwe re çep bidim

¹ Sext. Emp. Adv. Math. X., S. 262

biwênekirin, bêyî ku ez pêrejî ji xwe re rast nedim biwênekirin” – lêbelê heryekê ji xwe re tête bidanîn¹.

“Cudabûna pêwendîyê ji dijbûnan ve: a) di dijbûnê de bi rabûna yekekî ve windabûna yekekî din ve û bi servajîvêjî ve tête biderkevtin. Heger ku livandin bête biwergirtin, rawestandîna tête bipêkhatin; heger ku livandin bête bipêkhatin, rawestandîna tête bidawîkirin. Dê tendurûstî bête biwergirtin, weha nexweşî tête bipêkhatin, û wehajî bi servajîvêjî ve tête biderkevtin”; ango, dê servajîyek bi nala servajîyekî ve bête bihilanîn – ev bi danîna dijîtîya wê ve tête biderkevtin. “bi dijî vê ve, li gora pêwendî de, herdu têtin bipêkhatin û herdu pêrejî têtin binemankirin. Gava ku rast bête bihilanîn, wehajî çep jî tête bihilanîn”; wetov yekek tête biderkevtin, wehajî ya din jî tête biderkevtin. Ducarî pêrejî ligel yekekê de tête biderkevtin, ji ya ku ew dê bi nivê wê ve bête biderkevtin; “ducarî tête binemankirin, wehajî dê nivîbûn jî bête biwêrankirin”. Ya ku ew li vêderê de bi hilanînê ve ne bes tenê bi nala servajî ve, lêbelêjî bi nala Hebûnê ve tête biderkevtin; lêbelê Hebûn ne bi perçeyekî perçekirî û bêguhpedan ve tête biderkevtin. b) “Cudabûna duwem tête biderkevtin: ji ya ku ew di dijîtîyê de tête biderkevtin, ew bi xwedanê tu navîtiyê ve; ji bona nimûne ve di navbera nexweşîtiyê û tendurustîyê, jîyan û mirinê”, bedbûn û başbûnê de nayête biderkevtin. “Di navbera rawestandîna û livandinê de tu sêyem nayête bidîtin. Bi dijîvêjî ve çiyê ku ew di pêwendîyê de tête biderkevtin, ew bi xwedanê navîtiyekê ve tête biderkevtin: di navbera mezintirîn û biçûktirînê de bi rast û durust ve bi mîna hev ve tête biderkevtin, di navbera mezibûnê û biçûkbûnê de bi têrkirî ve (bi bes ve) navînîti tête biderkevtin”². Xurûbûna servajîyê bicihanîna xwe di navînîtiyê, yekîtiyê de dide bidîtin – lêbelê êtir nemabêtir ew bi nala servajîyê ve tête biderkevtin. Ev van destnîşankirinên hişîyî giştîyî lidarxistinê dide bixuyanîkirin, ji yên ku ew niha û her gav bi bilindtirîna girîngîtiyê ve têtin biderkevtin; ev bi guhpedanekê ve ji bona ser giştîbûna tevaya destnîşankirinan ve tête biderkevtin, ji yên ku ew di tevaya wênekirinan de, di tevayê de bê ku ew bi çî ve tête biderkevtin, bi behnan ve têtin biderkevtin. Li serûştîya van servajîyan de bi rastî ve li vêderê de hêjî li wan de nihatiye bitemaşekirin; lêbelê ev bi girîngî ve tête biderkevtin, ku ew ji bona şiyarbûnê ve têtin bianîn.

¹ Ibid. X. S. 263-265.

² Ibid, X, S. 266-268.

Duwem. “Jiber êtir ku ev hersê celeb, bi kirdar û ducarîyên dijîtiyê ve têtin biderkevtin: weha divê li ser her yekekê de bi celebekî¹ ve bête biderkevtin, ji yê ku ew bi yê pêşî ve têtê biderkevtin, jiber ku celeb bi berî rengan² ve têtê biderkevtin”; ew bi zal ve, bi giştî ve têtê biderkevtin. “Dê tevayîbûn bête bihilanîn, weha dê cor jî bête bihilanîn, bi dijî vêjî ve heger ku cor, lê ne celeb; jiber ku ew pê têtê bigirêdan, lêbelê ne bi servajî vê ve dê bête biderkevtin. a) bi nala celebê mezintir”, (biserkevtin), bi giştî ve, yanjî bi cewhera “wan ve, ji wanî ku ew bi nala ji xwe û bi xwe ve bi Hebûn ve têtê biderkevtin”, “Pythagorîyan” (kirdarî, cudabûn) “bi yekê ve datin bidanîn”. Ev bi xwe ve bes û bi tenha ve bi nala destnîşankirina leberkevtinê ve di jimaran de têtê bidanîn. b) “Çi di servajîyê de têtê biderkevtin, ew bi xwedanê celeb ve çî bi wekhev û newekhev ve têtê biderkevtin, ew didin bigotin. Rawestandî bi wekhev ve têtê biderkevtin, jiber ku ew ne bi bêtir ve û nejî bi kêmtir ve bi karî ve têtê biderkevtin; lêbelê livandin bi newekhevbûnê ve têtê biderkevtin. Weha çî li gora serûştîyê de, bi xwe ve bi wekhev ve têtê biderkevtin – serîyek, ji yê ku ew bi tu firehbûnekê ve nikare bête biderkevtin: ji yê ku ew pê têtê biberamberîkirin, bi newekhevî ve têtê biderkevtin; tendurûstî bi wekhev ve, nexweşî bi newekhev ve têtê biderkevtin. c) Celebê wê, ji ya ku ew di bêguhndanên pêwendîyan ve têtê biderkevtin, ew bi mişebûnê û kêmanîtiyê ve, bi pîrbûn û hindikbûnê ve” – bi çendbûna cudatîyê ve, wetovjî d) bi başîtiya cudatîyê³ ve “têtê biderkevtin”.

Sêyem du dijûn. “Ev hersê celebên jê, ya ku ew ji bona xwe ve têtê biderkevtin, di dijûnan de û di pêwendîyan de divên êtir bi xwe ve careke din li jêr “celebên” (destnîşankirinên remanê) de hêjî sade û bilintir “têtin bikevtin. Wekhevbûn xwe ji bona destnîşankirina yekîtiyê ve dide bikêmkirin”; celebê kirdaran ev bi berê ve ji bona xwe ve bi xwe ve têtê biderkevtin. “Lêbelê newekhevîti xwe di mişebûnê û kêmanîtiyê de dide bipêkanîn, lêbelê ev herdu ji bona jêrî nedestnîşanîkirîyî Dyas ve têtin bikevtin”; ew bi nedestnîşankirina dijûnê ve, bi dijûnê ve bi carekê ve têtê biderkevtin. Ev di pişt re bi du binçînîyan ve xuyabûna xwe, di yekîtiyê û dudutîyê de, didin biderxistin; lêbelê dijûn bi nayînkirinê yanjî bi sînokirina sade ve têtê biderkevtin, piratî bi sadebûnê – xurûtîya kirinê ve

¹ Gattung: Tuxum, Hevtuxum: kind, Class, Type

² Art: Race, Sort: Reng, Cor, Awa

³ Ibid. X, S. 269-273.

tête biderkevtin. Nedestnîşankirina Dyas: ne bi danîna dijûnê ve, ne bi kirîtîyê ve bi carekê ve tête biderkevtin. “Ji van hemû pêwendîyan ve weha yekîtîya pêşî û nedestnîşankirina dudutîyê xwe dide biderxistin”. Pythagorîyan dane bigotin, em didin bidîtin, ku ev bi şeweyên giştîyî tiştan ve têtin biderkevtin. “Ji van ve di pêşî de yek ji jimarê ve û dudu ji jimarê ve tête bihatin; ji Monasa pêşî ve yekek, ji Monas û Dyas nedestnîşankirî ve dudu têtin biderkevtin: jiber ku ducarî yek bi dudwan ve tête biderkevtin”. Wetov dê li vêderê de 1, 2, 3 ûhd. bi nala Monas ve xwe bide bilivandin û nedestnîşankirina Dyas dudwan dide bidurustkirin. Ev veguestina başîtîyê ji bona çendbûna dijîtîyê ve ne bi diyar ve tête biderkevtin. “jibervêjî ve li jêr van binçînîyên hanê de Monas bi kirdarê binçînî ve tête biderkevtin” – Reng, bi mîna li jêr de (S. 284); “Lêbelê Dyas¹ alîyê sistbûna metêyê dide biderxistin. Û bi mîna ku ew ji xwe ve dihêlin jimar bêtin bipêkhatin, wehajî rêxistina cîhanê û çî têde tête biderkevtin”². Êtir wetov ev bi serûştîya destnîşankirinan ve tête biderkevtin, ku ew xwe bidin bivegustin û bilivandin. Ev bi zanebûneke velêzîvarandî ve tête biderkevtin, bi destnîşankirinên remanên gîstî ve ligel 1, 2, 3 de bidin bigirêdan û van bi nala jimarên ve li jêr de bidin birêxistin û bi dijî vê ve celebê giştî ji bona ya pêşî ve bidin bikirin.

Berî ku ez ji dûkevîna hêjî van jimarên ve tiştêkî bidim bibîrxistin, divê bête birûnkirin, ku ew, bi mîna ku me wênekirina wan weha dabû bidîtin, bi xurûbûna liberkevtinan ve têtin biderkevtin: Yekîtî, Dudutî û dijîtî ji yekê ve bi nala sînor ve, nedestnîşankirina Dudutîyê – bi giştî ve, ji yên ku ew bi cewherî ve bes û bi tenha ve di rêya bestandinê ve ji bona ser servajîyê ve têtin biderkevtin yanî ku di wan de destnîşankirîtî bi nala cewherîyê ve tête biderkevtin. Li nik jimarên de bi nala jimarên ve sisê bi rastî ve bes û bi tenha ve bi sisêyan ve tête biderkevtin; lêbelê ev weha hatîye bidanîn, ku ew bi bêguhdan ve tête biderkevtin, li nik vê destnîşankirina hanê de bêtin birawestandin yanî bêtin biçûyîn. Yekîtî û Dyas bi xwe ve bi yekekê ve têtin biderkevtin; jiber ku Dyas bi nala dudutîyê de, bi pîrbûn ve bi sadebûn ve tête biderkevtin. Em didin bidîtin: a) ku cudabûn yanî başîtîya dijûnê, Monas (Hermaphrodit –Dudu-) b i servajîv ê v e d i xwe d e û di dudutîyê de tête biderkevtin, yekîtî û piratî – dijatîya bi serê xwe ve, yekek

¹ Gotineke Yunanîyî kevnare. Ew û herwehajî Monas di tu ferhengê Bêgane de nayêtin biderkevtin, lêbelê Dyas wetov bi duduwana ve û Monas bi yekê ve tête biderkevtin. Cuma

² Ibid, X, S. 272-277.

ya din dide bihilanîn û pêrejî Hebûna cewhera wîna di nava van dijbûnan de; û b) di çendbûnan de, di wekhevîtyê de, di pêkhatinan de têtin biderkevtin; c) aa) kesîtya yekîtyê tède bi kirdar ve, bb) bi yekîtya giştîyî wê bi xwe ve tète biderkevtin. Di çendbûna cudabûnê de piranîya bi mînahevî tiştan ve yanî destnîşankirina cewher ji bona nava jimarê ve tète bikevtin. Ne tiştên zindewerî¹ cewhera wan bi rast û durust ve bi rûçikên giran ve tète biderkevtin, şînayî, cenawer bi xwedanê destnîşankirina sade ve di rêya jimarên de têtin biderkevtin. Cewhera² sadeyî bi serêxwe ve xwe ji bona yekîtyê û piratîyê ve dide bidudîtîkirin, xwe ji bona cudabûna dijbûnê ve, ji ya ku pêrejî jê tète bipêkhatin, Hebûna xwe jê dide biwergirtin, bi mîna ku di xurûbûna cudabûnê de bi nayînîti ve tète biderkevtin; û vezîvirandina wîna di xwe de bi xwe ve wetov di yekîtya nayînîtyê de tète biderkevtin, kirdarê kesîti, û giştî yanî erînî, û herdu bi yekîtyê ve têtin biderkevtin.

Ev bi rastî ve bi pojinandina remana cewhera bi serêxwe ve tète biderkevtin. ew bi vê livandinê ve tète biderkevtin; li nik Plato de reman bi tu yekeke din ve nayête biderkevtin. Pojinandî xwe li vêderê de bi nala pojinandinê ve dide biderxistin. Yê ku ew pojinandinê nade binaskirin, ew nade biderxistin, ku wî ligel nîşankirineke liberkevîneke sadeyî wisa de cewher dayîte biderxistin. Yekek, pir, wekhev, newekhev, mişe, kê, bi bêhnên zuhayî, valayê hîç û pûç ve têtin biderkevtin. Ku di pêwendîyên wan de cewhera bi serêxwe ve, dewlemendbûn û bi rêxistina serûştîyê ve bi mîna canê cîhanê pê hatîye bimijûlîkirin, wetov ligel de nayête biderkevtin, ji yê ku ew di wênekirinê de hatîye bihogirîkirin, ji cewhera hestîyîyê ve ne di remanan de tète bivezîvirandin: ku Xwedan bi tégîhiştina pojinandî ve pêre pê tète birûniştin, ku ew bi mezintirîn ve di nava van gotinên sade de, bi kûrtirîn ve di nava van nasyaran de, li jor û jêr de tète bidanîn, ew bi dewlemendtirîn ve di nava perîşanîya van rûtbûnan de tète biderkevtin.

Di pêşî de bi beramberî dijî bicihanîna sade ve, lêbelê bi carekê ve celeb, tevaya hemû bi cihanînan ve wetov ev dudutî, suwarkirin, piratîya sadeyî cewherê, dijbûna wî û pêkhatina wê bi xwe ve – bi çendbûna cûdabûnê ve tète biderkevtin. Ev remana hanê weha rastîyatî³ ji bona ser wê bi xwe ve

¹ Organisch: Organic: Zindewerî, Jîndarî

² Wesen: Reality, Substance, Essence: Cewher, Pêkhatin, Bingeh, Jîndarî

³ Realität: Reality: Rastîyatî, Rastî

tête biderkevtin: ew bi cewhera, bi sadebûna liberkevtina rastfîyâtîyê – di rastfîya remanan de

tête biderkevtin, lêbelê ne bi nala revê ve ji rastfîyâtîyê ve, lêbelê bi nala rastfîyê ve bi xwe ve di cewhera xwe de dide biderxistin. Li vir de em bi hişbûnê ve didin bidîtin, ya ku ew cewhera wê dide biderxistin; û bi rastfîya bi serêxwe ve bi yekîfîya xweser ve bi xwe ve tête biderkevtin.

Bi bestandina ligel rastfîyê de êtir ev pêrejî tête biderkevtin, ku dijwarîfî ne di pojinandina remanê de bi dûr ve jihevdu ve têtin biçûyîn – yanjî: çi bi pêwendîya wîyî bi xwe ve ligel rastfîya sade de tête biderkevtin? Wetovjî ligel de bi mîna ligel remanên Plato de hatîye biçûyîn, ji yên ku ew van jimarên yanjî bi bêtir ve ji bona liberkevtinên xurû ve bi carekê ve bi nêzîk ve têtin biderkevtin. Wetov pîrsa din tête biderkevtin: “Jimar, li kûderê de ew têtin biderkevtin? gelo di rêya cih de hatine bicihêkirin, gelo ew di nava esmanê remanan de ji bona xwe ve têtin birûniştin? Ew ne bi xwesîrîya tiştan ve bi xwe ve têtin biderkevtin, jiber ku tişteke, pêkhatinek belêjî hinekî bi tişteke din ve ji nala jimarekê ve tête biderkevtin – laşek bi tuawayekî ve bi xwedanê wekhevûnekê ve pêre nayête biderkevtin”. a) Pythagorîyan pê bi carek ve bi vê ve nedidatin bimebestkirin, ji yê ku merov li jêr de wêneyên kevnîkevnar tête biliberkevtin¹, bi mîna ku reman, qanûn û pêwendîyên tiştan di afirandineke liberkevtinê de bi mîna remanên şiyarbûnê, remanan ve têtin biderkevtin, ku di wan de Xwedanetî tête biliberkevtin, ji yê ku ew ji tiştan ve tête biperçekirin, bi mîn ku remanên Hunervanekî ji karên wî ve têtin biperçekirin, b) Wan pê hêjî pir bi kêmî ve reman di şiyarbûna me de didatin bimebestkirin, jiber ku em bidanînen servajî ve bi carekê ve bi nala bingehên xuyabûnê ve ji rûçikên tiştan ve didin bidan, piçekî bi xweyîfî ve, ji ya ku ew bes û bi tenha ve di remanên me de weha tête biderkevtin: lêbelê ew rastfîya pêkhatina diyarbûnê dide bidestnîşankirin, weha ku heryekê bi ya din ve bi cewhera Hebûna baştir ve bes û bi tenha ve bi vê ve tête biderkevtin, ev bi Hebûna wî ve tête biderkevtin, a) bi yekê ve tête biderkevtin, b) Monas û Dyas jê ji xwe re didin biwergirtin û dijbûnên û pêwendîyên; weha her tişteke tête biderkevtin, û wetov Hebûna wîna bi vê ve tête biderkevtin, ku ev bi weha ve tête biderkevtin.

¹ Aristoteles sagt gegen die, welche die Ideen als Urbilder darstellen, sehr gut (Aristot. Metaph. I, 9): ...

Aristoteles¹ bi rast û durust ve date bigotin, “ev ji bona Pythagirîyan ve bi maldarî ve tête biderkevtin, ku bi sînorkirî, bêdawîkirî û yekeke din ve nikara bi serûştîyeke din ve bête bikirin”, ku ji wan ve tişt xwe bidin biderxistin, bipêkhatin û di nava wan de bêtin bivezîvirandin – wan ji bonawan ve bi rast û durust ve tu rastîyeke din ji bil tiştan ve nedane bidan, “bi nala agir ve ûhd.: lêbelê wan li yên wetov de bi mîna bêdawîbûnê û yekê ve, bi nala pêkhatina tiştan bi xwe ve didatin bitemaşekirin, ji yên ku ew ji wan ve têtin biderkevtin; û jimar bi cewherê ve ji tevan ve tête biderkevtin” ... “Ew jimarên ji tiştan ve nadin biparvekirin; lêbelê ew wan ji bona tiştan bi xwe ve didin bidanîn”². ...”Jimar bi cewher û metirya tiştan ve tête biderkevtin, weha bi mîna ku rûçik û hêzên wê têtin biderkevtin”³ – weha reman, pêkhatin yanî tişt, çiyê ku ew di cewhera remanê de tête biderkevtin.

Ev bi rûtkirinên destnîşankirinên hanê ve êtir bi rastkirinên destnîşankirinê ve – bi başî ve ji bal Derengvanên Jamblich, Porphy, Nikomachus de li nik pojinandinên wan de li ser Xwedan de – di rêya wênekirinên oldarîyî (arithmetische Theologumena –jimargerîya Xwedanî) de dê bêtin biderkevtin. Wan destnîşankirina oldarîya gelî dixwestin bidin bibilindkirin, di gava ku wan destnîşankirinên remanên wisa tête didatin bidanîn. Li jêr Monas de wan ne tişteki din ji bil Xwedan ve dihatin biliberkevtin. Ew wê bi Xwedan ve, bi can ve, bi Hermaphroditen ve (ya ku ew herdu destnîşankirinan di xwe de, wetovî jimarên rast û nerastî dide bihilgirtin), wehajî pêkhatinê, wehajî hişbûnê, bêserî û binî (jiber ku ew bi bêdestnîşankirin ve tête biderkevtin), Tartarus, Jupiter, reng didatin binavkirin. Wehajî wan Dyas ligel van navan de: Matiryê, êtirî cewhera newekhevbûnê, şer, afirvanî, Isis ûhd. didatin binavkirin.

d) Trias êtir bi xweşî ve bi jimareke giring ve tête biderkevtin. Ew bi jimarê ve tête biderkevtin, ku tête Monas ji bona rastîya xwe ve, ji bona başîfîya xwe ve tête bigihandin. Monas ber bi pêş ve di rêya Dyas de dide bigavavêtin, û ew ligel vê nedestnîşankirina piran de careke din li jêr yekîfîyê de tête bigirêdan, ew bi Trias ve tête biderkevtin. Yekîfî û piratî bi ser şeweyekî pîstir ve di Trias de bi nala pêkhatineke ligelhevdûyî dervîti ve

¹ Ibid. I. 5.: (Bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

² Ibid. I. 6.

³ Ibid. I, 5.

tête bigirêdan. Gerjî Wehajî bi rûtî ve ev li vêderê de bête biwergirtin, weha ev wisajî bi destnîşankirineke giringî bilind ve tête biderkevtin. Trias êtir bi giştî ve ji bona başîtîya pêşî ve tête biderkevtin. Aristoteles li ser de dide bigotin¹; “Laş ji bil sêşyan ve bi xwedanê tu mezinan ve bêtir nayête biderkevtin” (ango firehbûn², başbûna mezinbûna neçarîyê, ew di rêya sê firehbûnan de tête bidestnîşankirin); “jibervêjî ve Pythagorî didin bigotin, ku hemû û gişt di rêya sisyatîyê de tête bidestnîşankirin” (ew bi xwedanê rengê bi serêxwe ve tête biderkevtin), (... bi yanî ve hatîye binivîsandin. Cuma). “Êtir dawîbûn, navîtî û destpêkirin bi xwedanê jimara giştî ve tête biderkevtin; û ev bi Trias ve tête biderkevtin”. Hemûyî bi anîna li jêr de bi tenikbûnê ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew di rêxistina felsefa serûştîya nuh ve tête biderkevtin. “Jibervêjî ve em wehajî wê di pereskirina Xwedan de” di binavkirina Xwedanan de “didin bikaranîn”, ji ya ku em serûştîya vê (destnîşankirina) qanûna hanê didin biwergirtin; weha ku em di pêşî de didin bibawerîkirin, ku em bi carekê ve ligel Xwedanan de didin biaxivtin, heger ku em sê carî di limêjê de ji bona wan ve bidin bibangkirin – sê carî bi perest ve bidin bibangkirin. “Dudu em bi dudwan ve, lêbelê ne bi hemûyan ve didin binavkirin; di pêşî de ji sisiyan ve em bi hemûyan ve didin bigotin. Ji ya ku ew di rêya sisiyan de tête bidestnîşankirin, ya ku ew bi giştîyan ve (yanjî bi hemûyan ve tête biderkevtin”. Ev di pêşî de bi giştîyê³ ve tête biderkevtin. “Çiyê bi sêcarîyî rengê hanê ve, ew bi carekê ve tête bipervekirin, hinekî bes û bi tenha ve di yekeke” (nasîneke rûtî de) “tête biderkevtin”, “yê din bes bi duwan ve” (bes bi dijûnê ve), “tête biderkevtin”, “ev lêbelê bi giştî ve tête biderkevtin”. Yanjî başîtî bi carekê ve bi şisêtîyê ve tête biderkevtin: ya ku ew her û her bi xwe ve wek xwe; ne wekxwe bi pavekirî ve, dijûn têde tête biderkevtin; û yekîtî jê, bi giştîyîya vê cudabûnê ve, bi mîna jinarê ve bi carekê ve tête biderkevtin, lêbelê di sisêtîyê de ev bi rast û durust ve tête biderkevtin. Trias bi rengê kûr ve tête biderkevtin.

Êtir ev tête biliberkevtin, ku Filan di vê sisêtîya hanê de li sisêtîyên xwe de dihatin bigerandin û ew datin bidîtin. Merov ji bona wan ve bi tenikbûn ve ev bi zû ve date birûsarîkirin – bi nala ku ew sisêtîya hanê li ser hişêtîyê de

¹ Aristot. Cael. I, 1.

² Dimension: bi gotineke latînî ve tête biderkevtin. Ew bi firehbûnê, bi gewrebûnê, bi dorhêlê ve tête biderkevtin.

³ Totalitât: Totally: Giştîfî

bi veşartokê ve dihate biderkevtin, wetov bi zû ve bi bilindbûn ve bi bê mizîbûn ve didatin bidîtin, bi mîna ku kevnaran ew ji xwe re didatin biwergirtin – jiber bingehekî yanjî yekekî din ve wan xwe ji bona hişîfîyê ve nedixwestin bidin binêzîkkirin. Heger ku liberkevtinek di vê sisêfîyê de bête biderkevtin, weha divê em li ber wî de bêtin bitêgihîştin. Ev dê bi bed ve bête biderkevtin, heger ku hîç di henekî de neyête biderkevtin, çî du hezar sal bi wênekirina perestîya Filan ve dihate biderkevtin: heger ku ew bi perest ve bihatana biderkevtin, da ku ew bihatana binizimkirin – yanjî ku ew bi carekê ve bihatana bijêberdan, ku ew weha bi dijî şeweyê jîneke baş ve dihate biderkevtin, ku merov têde li berkevtinê de dixwaze bête bigerandin. Ev dikare wehajî bes û bi تنها ve ji têgihîştina vê sisêfîyê ve peyv bête biderkevtin, lêbelê ne ji wênekirinên bavekî, lawekî ve – pêwendîyên serûştî ve ew ji bona me ve nayêtin bibalpedan.

Bi çî ve ev sisêfîya hanê têtê biderkevtin, ma Aristoteles bi destnîşankirina bi carekê ve daye bixeberdan; bi çî ve başîfîya bi carekê ve têtê biderkevtin yanjî çî bi rastîyatî ve têtê biderkevtin, gelo ew di sisêfîyê de: di destpêkirinê, navînîfîyê û dawîbûnê de têtê biderkevtin? Binçînî bi sade ve têtê biderkevtin; navînîfî bi bûna yekekî din ve (bi Dyas, Dijbûn ve) têtê biderkevtin; Yekîfî (Can), dawîbûn: vegerandina bûna wîyî yekekî din di vê yekîfîyê de têtê biderkevtin. Her tiştek a) bi Hebûn û sadebûna xwe ve têtê biderkevtin; b) bi cudafîyê û pirafîyê ve têtê biderkevtin; c) di yekîfîya herduwan de, yekîfî di bûna yekekî din têtê biderkevtin. Debera em vê sisêfîyê jê bidin biwergirtin, weha em vê didin binemankirin, em tiştekî remankirî jê, rûtkirî didin bikirin.

d) Li paš sisya de Terias têtê bihatin. Çar jîbervêjî ve li bal Pythagirîyan de ev rêzlêgirtina hanêyî bilind ji xwe re didate biwergirtin, jiber ku ew bi Terias ve, lêbelê ew bi şeweyekî pêşkevîtîr ve dihate biderkevtin. Ku Terias ji bona vê bidawîbûna bi carekê ve dihate biderkevtin, ev bi carekê ve bi tenik ve dihate biderkevtin; ew li vêderê de çar perçan, kimyawî, çar dorhêlên cîhanê (di serûştîyê de têtê bidîtin, têtê bipêkêrkirin); wehajî nihajî ew himjî bi navûdeng ve têtê biderkevtin. Bi nala jimarê ve ew bi dawîkirina Dyas ve têtê biderkevtin, ya ku ew di vegerandina yekîfîya xwe de, di durustkirina Terias de, di dijîfîyê de, di ya ku ew xwe dide bidurustkirin, biserêbûnîfîya xwe dide bidan. Dudutî, ya ku ew weha têtê bidurustkirin, ku ew bes û bi تنها ve xwe bi xwe ve ji bona destnîşankirinê dide bikirin, ya ku ew dudutîyê ligel xwe de bi xwe ve bi wekhev ve dide

bidanîn (ango ew wê ligel xwe de bi xwe ve dide bicarkirin), ew wê di yekîfîyê de ligel xwe de bi xwe ve dide bidanîn, Carîfî bi ducarîya ji dudwan ve têtê biderkevtin. Bi pêgirêdana ligel Trias de – weha ew di wê de têtê têtê bikevtin. Trias a) bi yekîfîyê ve, b) bi Hebûna yekeke din ve û c) bi Hebûna wê ve têtê biderkevtin. Yekeke din, nayînkirin, xal, sînor bes û bi tenha ve ji bona bêhnekê ve têtê bijimarkirin; lêbelê rastîfîya wî bb dudwan ve têtê biderkevtin, cudabûn, bi nala danînê ve bi dudwan ve, bi ducarî ve têtê biderkevtin. Sisê bi yekîfîya Monas û duduwê cuda ve têtê biderkevtin; heger ku em vê bidin bijimartin, wetov ev êtir bi caran ve têtin biderkevtin. Weha çar li ser sisêfîyê de têtê biderkevtin.

Tetras bi rast û durust ve bi nala Tetraktys ve têtê biwergirtin, ya ku ew bi kêrdarî, kirdarî çarem ve têtê biderkevtin; û ev di pişt re li nik biderengkevtîyên Pythagorîyan de bi jimara bi navûdeng ve hate biderkevtin. Di nivîsandina xweşxuwaneke Empedokles de, ji yê ku ew di koka xwe de bi Pythagorîyan ve dihate biderkevtin, bê çilo bi cihê bilind ve ev Tetraktys dihate birabûn¹:

... “heger ku tu vê bide bikirin,

dê te li ser rêça qencîya xwedan de bide birêberîkirin:

Ez li nik wê² de didim bisûndxwarin, ji yê ku wî canê meyî Tetraktys dayîte bidan,

Ji yê ku ew di xwe de kanîya serûştîyî hergav û rehan dide bihilgirtin“.

e) Jê êtir Pythagorî xweser ji bona sere dehan ve têtin biçûyîn, ev bi regekî din ve ji Tetras ve têtê biderkevtin. Çilo çar bi dawîhatina sisyan ve têtê biderkevtin, weha careke din ev çarîfî têtê bidawîhatin, bipêşkevtin – hemû behnên wê bi xwe ve bi nala rastîfîya cudabûnê ve, her bêhnek bi nala jimarekê ve têtê biwergirtin (heger na her yekek bes û bi tenha ve bi yekekê ve) bi Dekas ve, bi rastîfîya Tetras ve têtê biderkevtin. „Tetraktys bi hatinadawîfîyê ve têtê binavkirin, ya ku ew çar jimarên pêşî; $1+2+3+4=10$ di xwe de dide bihilgirtin“. Rastîfî, ku têtê destnîşankirin jê hatine biwergirtin, lêbelê ew li vêderê de bes û bi tenha ve bi derveyî û sadebûna

¹ Gnomiorum peotarum opera: Vol. I, Pythagoreorum aureum carmen ed. Glandor: Fragm. I; v. 45-48; Sext. Emp. Adv. Math.IV, S. 2, et Fabricius Komm. Zu Sext. Emp. Adv. Math.

² Li nik Pythagoras de.

jimarê ve, lê ne bi têtigîştinê ve têtê biderkevtin. Di çaran de bes û bi tenha ve çar yekîfî têtin biderkevtin; ev bi remaneke gewre ve têtê biderkevtin, ku ew ne bi nala yekê ve dikare bête bidanîn. „Ev êtir bi nala jimarê ve careke din bi dawîhafîtir ve têtê biderkevtin“. Tetraktys bi remanê ve, lêbelê ne weha bi jimarê ve têtê biderkevtin. „Heger ku em ji bona dehan ve bêtin bihatin, em lê careke din bi nala yekîfîyekê ve didin bitemaşekirin û em ji pêşîya pêşî de didin bidestpêkirin. Tetraktys têtê biderkevtin, ku ew bi xwedanê kanî û rehên serûştîya hergavî ve di xwe de têtê biderkevtin, jiber ku ew durujmê gerdûn¹, bi can û laş ve têtê biderkevtin“². Proklus, yekekî bi derengtir ve, ji surûdê xwe ve li ser Pythagorîyan de dide bigotin: „Jimara Xwedanî ber bi pêş ve têtê bikevtin“.

„Tanî ji nepîskirina perestgehên Monas ve

ew ji bona xwedanîfîya Tetras ve têtê bihatin, ya ku ew bi dêya duristkirina tevan ve têtê biderkevtin,

ya ku ew tevî dide biwergirtin, bi sînorê kevin ve ji bona hemûyî ve têtê biderkevtin, ew

nayête bilivandin, bi bêwestandin ve têtê biderkevtin; merov wê bi peresta Dekas ve dide binavkirin“³.

Pêşveçûna bêtirî jimaran nema bi têrkirî ve têtê biderkevtin. çî ji jimarên mayî ve têtê bidîtin, ew ne bi destnîşankirî ve têtê biderkevtin, û liberkevtin xwe di nava wan de dide biwindakirin. Tanî pêncan dibejî ku ew wehajî xwe di nava jimaran de hêjî bi remanekê ve bide biderxistin, lêbelê ji şeşan pê ve ew bi destnîşankirînen dengdarî bi kêfê ve têtin biderkevtin.

2. Ev remana sade û rastîfîya sade di wê bi xwe ve lêbelê êtir divê bêtir bête bipêşvexistin, da ku ji bona danîna bi hev re, ji bona firehkirina rastîfîyê ve bête bigihandin. Çilo Pythagorîyan êtir xwe li nik de dabûn bireftarîkirin, ku ew ji destnîşankirînen hiştîfîyî rût ve ji bona rengan ve bêtin biçûyîn, ji ya ku ew bi karanîneke rast û durust ve ji jimaran ve têtê biderkevtin? Destnîşankirînen tiştan rast û durust di rêya jimaran de, ji yên ku

¹ Universum: Universe: Gerdûn, Dunya.

² Sext. Emp. Avd. Math. IV, S. 3; VII, S. 94-95.

³ Fabricius, Komm. Zu Sext. Emp. Adv. Math. Vi, S. 3: (Yê mayî bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

Pythagorîyan ew didatin bikirin, di cihbûnê¹ û mosîqê de hêjî pêwendîyeke nîzîk ji xwe re didatin biwergirtin; lêbelê di tiştên rast û durustî serûştîyê û can de ew ji bona hinekî xurû bi nav û valabûnê ve dihatin biderkevtin.

a) Çawan Pythagorîyan „ji jimaran ve rêxistina cîhanê didatin bipêkanîn“, li ser de Sextus² nimûneyekî li ser pêwendîyên cihbûnê de dide bianîn, û bi herawayekî ve li vir de divabûn ku ew ligel van binçînîyên remankîrî de bêtin bilihevhatin. Jiber ku ew êtir bi destnîşankirinên rûtî sivik ve tête bidîditin; û jimar bi rastî ve bi dawîhatina destnîşankirinên cih ve têtin biderkevtin. Heger ku merov bi rastî ve li nik cih de ligel deqê ve, ya ku ew di nayînkirina pêşîyî valabûnê de dide bidestpêkirin: weha deq li gora yekîfîyê ve tête biderkevtin; ew bi yekeke neperçekirî ve û bi biçînîya xêzan ve, bi mîna ku di yekîfîya jimaran ve tête biderkevtin. Di gava ku deq xwe bi nala Monas ve dide bireftarkirin, weha xêz Dyas dide biderxistin; jiber ku ew herdu dê di rêya veguhestinê de bêtin biliberkevtin – Xêz bi pêwendîyeke xurûyî du deqan ve û bi bê panbûnê ve tête biderkevtin. Perçe³ ji sisêtîya ve tête bipêkhatin. Lêbelê bejneke⁴ baş, laş ji bona çarîfîyê ve tête bimaldarîkirin, û têde sê panîfî têtin bikevtin. Hinek dibêjin, ku laş ji yek deqê ve tête bipêkhatin“ (ango cewherawî bi yek deqê ve tête biderkevtin); „jiber ku deqa herikandî xêzê dide bicêkirin, lêbelê xêza herikandî panbûnê dide bidurustkirin, lêbelê ev panbûna hanê laş dide bidurustkirin. Ew xwe ji yê pêşî ve têde didin bucudakirin: ku ewên hanê di pêşî de bi jimaran ve ji Monas û nedestnîşankirinên Dyas ve, di pişt re ji jimaran ve deq û xêz û rast û laşên bejnan dihêlin bêtin bipêkhatin: lêbelê ev li ser yek deqê de hemûyî din dide biavakirin“ (ango cewhera Hebûna wêna bi deqekê ve tête biderkevtin); „jiber ku deqeke herikandî xêzê dide bidurustkirin, lêbelê xêzeke herikandî topraxê dide bidurustkirin, lêbelê ev topraxên hanê laşan didin bidurustkirin. Ew xwe ji yên pêşî ve di vir de didin bicudakirin, ku ewên hanê jimaran di pêşî de ji Monas û ji nedestnîşankirinên Dyas ve dihêlin bêtin bipêkhatin, bi mîna ku ew di pişt re ji jimaran ve deqan, û xêzan û Rastan û laşên bedenên dihêlin bêtin bipêkhati; lêbelê ev ji deqekê ve hemûyî din didin biavakirin“. Êtir yekek bi cudabûna danîna dijûnê, bi ya danîna reng ve bi nala dudutîyê ve tête biderkevtin; yên bi xwedanê reng

¹ Räumlichen: Spatial, Volumetric: Valayetî, Cihbûn

² Sext.. Emp. Adv. Math. X, S. 277-283.

³ Fläche: Flatness, Level, Expanse: Perçe, Panbûn

⁴ Figur: Figure, Illustration, Diagram: Bejin, Beden, Neqş, Nigar

ve bi nala kirinê ve têtin biderkevtin. „Weha dê wetov laşên li jêr rêberîya jimarane de ji wan ve lêbelê laşên destnîşankirî av, ba, agir û bi careke ve gerdûn bêtin biavakirin, ji yê ku ew ji bona wan ve dibêjin, ku ew li paş lihevhatinê de hatin biavakirin- lihevhatinek, ya ku ew careke din bes bi tena xwe ve di pêwendîyên jimarane de têtin bipêkhatin, ji yê ku ew zengilên ligelhevdûyî cudayî ji lihevhatîyên bi serênxwe ve didin bidurustkirin. Li ser vê de divê bête bibîrxistin, ku çûna ji deqekê ji bona cihê bi rastî ve (bicihanîn, xêz, toprax bes û bi tenha ve bi bêhnan ve, bi rûtbûnan ve têtin biderkevtin) giringbûna dagirtina cih pêrejî dide biderxistin. Jiber ku yekek bi cewher, pêkhatinê û meteryê ve tête biderkevtin¹; ev bes û bi tenha ve bi cudabûna cih û dagirtina cih ve tête biderkevtin. Wehajî pêkhatin bi sade ve tête bipêşkevtin; ew bi livandinê ve yanjî bi pêwendîyê ve tête biderkevtin. Liberkevtina xêzê bi xurûbûna pêwendîya deqê ve tête biderkevtin; deq bi xurûbûna yekê ve tête biderkevtin – yek bi xurûbûna kirîtyê ve, bi xurûbûna pêwendîyê ve tête biderkevtin: Xêz, wehajî toprax: pêwendîya xêzê, xwe ligelxwe de bide bicarkirin, bide bidurustkirin, bide bikarkirin, bide bidûcûyîn, bi giştî ve; û wehajî laşê cih tête biderkevtin. Ev bêtir di rengê rûdanê de: di livandinê de yanjî di pêkhatina derveyî de tête bipêşkevtin. Lêbelê ev hêjî bi başî ve tête biderkevtin; bi dijîvê ve veguestin ji dagirtina cih ve bi carekê ve ji bona destnîşankirinan ve: av, erd ûhd. – ev bi tiştekî din ve tête biderkevtin û ew bi qurstir ve tête biderkevtin. Yanjî ev veguestina hanê Pythagorîyan bi pirbûn ve nedane bikirin, lêbelê gerdûnê bi xwe ve li nik wan de bi xwedanê vê pojinandina sadeyî reng ve dihate biderkevtin: bi rast û durust ve ew bi nala rêxistinekê ve ji pêwendîyên jimarane ve dihatin bilidarxistin. Lêbelê bi vê ve laşî hêjî pê nihatabû bidestnîşankirin.

b) Yekek ji bikaranîna yanjî xuyanîkirina nîşankirina jimarane bi nala cewhera pêwendîyên mûsîqîyê ve têtin biderkevtin, ya ku têde jimar bi pirbûn ve bi giringbûn ve tête derkevtin. Li vêderê de cudabûn xwe bi nala pêwendîyên jimarane ve didin bixuyanîkirin; û ev şeweyê hanê, ku têde mûsîqa tête binîşankirin, bi yek car ve tête biderkevtin. Pêwendîya awazan ligel hevdû de li ser kombûna cudabûnan de tête bibingehkirin, ji yê ku ew lihevhatinê ligel hevdû de dikarin bidin bipêkanîn, bi dijî vê ve yê nelihevhatinê ligel hevdû de didin bipêkanîn. Jibervêjî ve Pêdagorî mûsîqê

¹ Aristot. Metaph. I, 8

bi nala rewanşinasî¹ û perwerdekirinê ve didin bikarkirin. Pythagoras bi yê pêşî ve tête biderkevtin, ji yê ku wî dabû bidîtin, ku pêwendîyên mûsîqî, ev cudabûnên bihistî, bi jimargerî ve dikarin bêtin binîşankirin – ku bihistina me ji ahengeyê û neahengîyê ve bi wekhevbûneke jimargerî ve tête biderkevtin. Xweyitî, di bihistinê de bi hestiyarbûna sade ve, lêbelê ew bi serê xwe ve di pêwendîyê de tête biderkevtin, Pythagoras ew ji bona liberkevtinê ve date bipêşvexistin û di rêya nîşankirina bingehkirî ve ji bona wêna ve date bivegirtin. Ji bona wîna ve dozandina ahengên bingehîyî awazên lihevhatiyên ligelhevdû de têtin binivîsandin, ji yên ku ew li ser pêwendîyên jimarên sade de têtin bibingehkirin. Wetov tête bigotin², ku Pythagoras di derbasbûna xwe de li nik cihê karê Zerkerekî de di rêya lêdanan de, ji yên ku wan ligelhevdû de dengdaneke bi taybetî ve didatin biderxistin, hate biguhdarîkirin. Êtir wî pêwendîya giranbûna migut, ji yên ku wan ahengeke taybetî didatin bidan, date biwekhevkirin û di pişt re pêwendîya ahengan bi jimargerî ve date binîşankirin; û di dawîya dawî de bikaranînê jê û hewildan li ser têlan de date biderxistin. Û di pêşî de wan jêre xwe di pêwendîyan de datin biderxistin: wan xwe di Diapason, Diaponte û Diatessaron de didatin biderxistin³. Tête binavûdengkirin, ku awazê têlekî (yanjî yekekê bi mîna wê ve tête biderkevtin, bayê sitûnekê di lûleyekê de li nik pufkirina amrazekî⁴ de bi sê zînetan ve: ji dirêjbûna wê ve, ji qalindbûn û pileyê vekişandina wê ve tête bigirêdan. Heger ku merov bi xwedanê du têlên qalindên wekhev ve û bi wekhev ve bi dirêj ve bête biderkevtin, wetov cudabûnek di vekişandinê de awazeke cuda dide bianîn. Weha em dê bes û bi tenha ve vekişandina⁵ wan bidin biyekkirin; û ev di rêya giranbûnekê de dihêle xwe bide bipîvankirin, ya ku ew xwe pêve dide bibestandin û ew xwe pê dide bivekişandinkirin. Pythagoras date bidîtin, ku heger têlek bi giranbûneke şeş kilo ve, ya din bi sê kilo ve bête bigirankirin, dê 1, 2), ev ahenga mûsîqeyî Oktave –Oktavê- bide biderxistin, pêwendîya 8 : 12 yanjî 2 : 3 de dê ahenga Quinte bide biderxistin; pêwendîya 9 : 12 yanjî 3 : 4 dê ahenga Quarte bide biderxistin⁶. Jimareke cuda ji hejandinan ve di

¹ Porphyr. Vita pyth., S. 30

² Iambl. Vita pyth., c. XXVI, S. 115.

³ Bi sê dengê ahengan ve têtin biderkevtin. Cuma

⁴ Instrument: Instrument: Amraz

⁵ Spannung: Stretching: Vekişandin

⁶ Sext. Emp. Pyrrh. hyp. III, 18. S. 155; Sext. Emp. Adv. Math. IV. S. 6-7: VII, S. 95- 97: X, S. 286

wan deman de bi xwe ve bilindbûn û kûrbûna ahengê dide binîşankirin; ev jimara hanê bi pêwendîya giranbûnê ve têtê bigirêdan, heger ku qalindbûn û dirêjbûn bi wekhev ve bête biderkevtin. Di pêwendîya pêşî de xurtbûna vekeşandinê têtê hêjî careke dinjî weha bi pîrbûn ve hejandinan bêtir ji yadin ve dide biderxistin; di cara dudwan de sê hejandinan, di dema ku ya din dudwan ûhd. dide biderxistin. Li vir de jimar bi rast ve têtê biderkevtin,, çiyê ku ew cudabûnê dide binîşankirin. Aheng¹ bes û bi tenha ve bi lerzekê ve, bi tevgerekê ve têtê biderkevtin. Bi rastî ve hêjî cudabûna başbûnê – ji bona nimûne ve di navbera dengên têtên hesin û rovîyan de, di navbera dengê merovan û amrazên pufkirinê de têtin biderkevtin; lêbelê pêwendîya rastî durustî dengê mûsiqîyî amrazekî ji bona hevdû ve – ev, ya ku lihevhatina ligelhevdû de li ser de têtê bibingehkirin, bi pêwendîyeke ji jimaran ve têtê biderkevtin. Pileyê deng ne bi nala hejandina laşekî ve – di nîşankirinê de di rêya dem û cih de têtê biderkevtin; jiber tu nîşankirin nikare ji bona cudabûnê ve ji bil koma jimara hejandinan ve di yek demê de bête biderkevtin. Li tu deran de nîşankirinek di rêya jimaran de bêtir di cihê wê de bi mîna li vir de têtê biderkevtin.

Ji vêderê ve êtir Pythagorîyan xwe ji bona derxistina bêtirî dîtina mûsiqî dane biberdan, ku em êtir nema bi dû wan ve didin bikevtin. Qanûnên liberkevtina pêşkevtina û neçarî di livandina pêwendîya jimaran bi tiştêkî ve têtê biderkevtin, ya ku ew bi carekê ve di nava tarîyê de têtê bikevtin, ya ku têtê serên gêj xwe dikarin bidin bilivandin, jiber ku di hemû alîyekî de yarîkirin li ser têtêgihîştinan de, yanjî li ser cudabûnên lihevkişîyî tenik de xwe didin bixuyanîkirin, lêbelê ew carekedin têtin bimalandin.

Çiyî ku ew her û her ji bona avakirina bêtirî gerdûn ve bi nala jimaran ve têtê bigirêdan, weha li vêderê de tevaya belavbûna sergêjîyê û tevlihevîyê remanên Pythagorîyên dereng xwe dide biderxistin. Bi carekê ve nikare bête biderkevtin, bê çilo wan xwe didan biêşandin, bê çawan remanên feylesofî di rêxistineke jimaran de bidin biderxistin, bi nala wan derxistinên ku ew dikarin bêtin biliberkevtin, ji yê ku ew li ber yê din de dihatin bidîtin, û têtê hemû têtêgihîştina karîbûnê – tevgereke hîçî tenik - dihatê bikevtin, gava ku dev ji têtêgihîştinê ve bihata biberdan. Lêbelê ji bala Pythagorîyên kevintir ji bona me ve li vêderê de bes li ser bêhnên bingehî de têtin binaskirin. Plato ji bona me ve nimûneyekê li ser wênekirinên gerdûnî

¹ Ton: Sound: Aheng, Deng, Awaz, Pileyê deng

wisa de bi nala rêxistineke jimarane ve dide bidan, lêbelê Cicero û Kevnar her û her van jimarane bi Platonî ve didin binavkirin, û ew wetovjî nayêtin bixuyanîkirin, ku ew ji bona Pythagorîyan ve têtin binivîsandin. Dê wetov weha di pişt re peyv li ser de bête bikin. Êtir ew di pêlên Ciceros de bi pendan ve bi nala tarî ve hatibûn bikin; ew bes û bi tenha ve bi hindik ve tete biderkevtin, ku ew bi kevin ve tete biderkevtin.

c) Hêjbêtir Pythagorîya laşên esmanîyî gerdûnîyî diyar di rêya jimarane de didatin bipêkanîn. Heger ku bêtir li ser rastîyê de divê bête biçûyîn, weha xweser kêmbûnî, rûtî ji nîşankirina jimarane ve tete biruhnîkirin. Aristo dide bigotin¹: „Di gava ku wan jimar bi nala bingeheên tevaya serûştîyê ve didatin binîşankirin, weha wan ji bona jêr jimarane û pêwendîyên wan ve tevaya nîşankirinan û perçên esmanî û tevaya gerdûnê datin bianîn. Ê wetov tete ev bi carekê ve lê nedihate bilihevhatin, weha ew“ bi corekî din ve „li vê kêmanîyê de dihatin bigerandin û wan ew didatin bisînorkirin, da ku ew lihevhatinekê bidin biderxistin. Ji bona nimûne ve, jiber ku Dekas ji bona wan ve bi nala bi carekê ve bi baştir ve dihat biderkevtin û tevaya serûştîya jimarane didate biderxistin, weha wan datin bigotin, wetovjî di esman de cihên xwe didin bilivandin, ew bi dehan ve têtin biderkevtin, ji yê ku ji wan ve bes û bi tenha ve neh têtin bidiyarkirin, weha wan dehikek bi navê Gegenerede ve datin bidozandin“. Ev nehên hanê evin: Yê wê çaxê pênc (heft) stêrên bi navûdengbûn: 1. Tîr², 2. Gelavêj³, 3. Behram⁴, 4. Perçîs⁵. 5. Kîwan⁶, - wehajî 6. Roj, 7. Heyv, 8. Erd, 9. Kahdiz⁷. Ya deh weha bi Gegeneredê ve tete biderkevtin, ji ya ku merov divê bihêle bide binenîşankirin, gelo wan ew ji bona xwe bi xwe ve bi nala alîyê din ve ji erdê ve yanjî bi nala laşekî dinê erdê ve didatin biremankirin.

Li ser nêzîkbûna nîşankirina laşîyî van cihên hanê de Aristoteles dide bigotin⁸: Di navînyê de Pythagorîyan agir dane bidanîn, lêbelê erd bi nala stêrekê ve dane bidanîn, ya ku ew xwe li dora vî laşê navendî de di

¹ Aristot. Methaph. I, 5

² Merkur: Mercury: Tîr

³ Venus: Venus: Gelavêj, Golavêj, Xwedaya Evînê

⁴ Mars: Mars: Behram

⁵ Jupiter: Jupiter: Perçîs

⁶ Saturn: Saturn: Kîwan

⁷ Milchstrasse: Milky Way

⁸ Aristot. Cael. II, 13

xirbûnekê de dide bilivandin“; êtir ev bi cihekî ve tête biderkevtin û ev bi baştirîn ve di nava rengan de li gora Dekas de – bi nala jimara derketî ve tête biderkevtin. „Û ew erdek din ligel vê de didin biberamberkirin“. Ev li gora wênekirinên me de tête biderkevtin. Ev xwe li vêderê de bigir bi nala wekhevbûnekê ve ligel rêxistina roja me de dide biderxistin. Lêbelê bi nala wî agirê hanê ve wan xwe ne li ser rojê de didatin biremankirin. Aristoteles didate bogotin: „Wan xwe ligel de“ weha „ne li gora diyarbûna hestîyarîyan de, lêbelê li gora hoyan de didatin bigirêdan“; wehajî bi mîna ku em xwe li gora hoyan de bi dijî diyarbûna hestîyarîyan ve didin bivegirtin.

Ev wehajî xwe ligel me de hêjî bi nala nimûneya pêşî ve bi hatinê ve dide bigirêdan, ku tişt bi serên xwe ve bi rengêkî din ve têtin biderkevtin, bi mîna ku ew têtin bixuyanîkirin. „Ev agirê hanê, yê ku ew di navînyê de tête biderkevtin, wan ew bi pasewanîya Zeus –Tisoyz-¹ ve didatin binavkirin.

„Ev neh cihên hanê wetov, bi mîna ku hemû didate bilivandin, dengêk didatin biderxistin, lêbelê heryekêkî ahengeke cuda li gora mezinbûna xwe de û bi lezbûna xwe ve didatin biderxistin. Ev di rêya cudabûnên dûrbûnan de dihatin binîşankirin, ji yên ku wan ligelhevdû de pêwendîyên lihevhatî li gora bêhnên mûsîqî de didatin biderxistin; li vir de êtir dengêkî lihevhatî (Mûsîqe) tête bipêkhatin, ji yê ku ew xwe bi cihên livandî ve (Cîhanê) ve „ - bi lihevhatineke stiraneke cîhanîyî ayîni ve tête biderkevtin².

Li ser me de divê em bi vê remana mezin ve bêtin birûniştin – remaneke, ya ku ew bi neçarî ve tête biderkevtin. Bi rast û drust ve rêxistina³ cihên⁴ esmanî bi rêxistinekê ve tête biderkevtin, ku tede hemû di pêwendîyên jimaran de têtin binîşankirin, ji yên ku ew di navaherdu de bi neçarîyî ve têtin biderkevtin û ew bi nala neçarîyîyê ve divên bêtin biliberkevtin – û ew bi rêxistinekê ve ji pêwendîyan ve tête biderkevtin, ya ku ew di bihîstinê de, wehajî di mûsîqê de bingeh û cewher divê bide biderxistin. Ev li vêderê de remana rêxistineke avanîya cîhanê – rêxistina rojê – dide biderxistin, bes û bi tenha ve ev ji bona me ve bi hişbûn ve tête biderkevtin – stêrên din bi dijî vê ve bi bê rûmet ve têtin biderkevtin.

¹ Zeus –Tisoyz-: Bi Xwedanê gewreyî Yonanîyan ve tête biderkevtin. Cuma

² Ibid.II, 9.

³ System: System: Rêxistin, Rêstik

⁴ Sphäre: Sphere: Cih, Hol

Ku êtir cih didin bisitirandin, ev livandinê hanê bi nala ahengan ve têtin biderkevtin, liberkevtin dikar ji me re weha bi nêzîk ve bi nala aramîya rojê û livandina erdê ve – bi dijî gotina hestîyarîyan ve - bide bixuyanîkirin, em wê nabihîzin, lêbelê em wê jî nadin bidîtin. Û ev bi hêsan ve – bi reşbeleka xweser ve- têtê biderkevtin, ku di van cihên hanê de bêdengbûneke giştî divê bête bihelbijartin, jiber ku em ji van sitiranên ayînî ve tiştêkî nadin bibihîstin, lêbelê ev bi girantir ve têtê biderkevtin, ku hoy bidin bidan, ku em vê mûsîqê nadin bibihîstin. Ew dibêjin: „Em wê nadin bibihîstin, jiber ku em bi xwe ve di nav de didin bijîyandin“, jiber ku ew bi pêkhatina me ve têtê bigirêdan, jiber ku ew bi mîna me ve têtê biderkevtin, „ne yekeke din bi beramberî me ve têtê biderkevtin“; bi mîna ku em bi carekê ve di nava vê livandinê ve têtin biliberkevtin. Ev livandina hanê dê tu dengan nede biderxistin, jiber¹ ku laşên esmanî ne bi nala laşan ve xwe ligelhevdû de didin bireftarîkirin, jiber ku cihê xurû û dem (bêhnên livandinê) di pêşî de di laşên bi can ve xwe bi hev re didin biyekkirin, dengên nederkevtî didin biberzkirin û livandina ji bona vê kesîfîya pê ve girêdayî di pêşî de bi rastî ve ji bona cenaweran ve têtê bigihandin; lêbelê aheng bi destdaneke derveyî ve, bi lêdanên (sûtandinên) laşan ve têtê biderkevtin – wehaji ev bi bêhneke kesatîyê ve, bi nemankirina cudatîyê ve, bi xweyîbûna kesatîyê ve, bi nala xwedirêjkirinê ve têtê bidengkirin: lêbelê laşên esmanî ji hevdû ve azad – bi giştî ve bi ne kesîfî ve, bi livandina azad ve têtin biderkevtin.

Ahengan em dikarin jê dest bidin biberdan, mûsîqa cihan bi wênekirineke xwendarî ve - ji bona me ve bi bê berjewendîya rastîyê ve têtê biderkevtin. Lêbelê reman, livandin bi nala pîvandinê ve, bi rêxistineke neçarî ve ji jimarên û pêwendîyên jimarên ve têtin bipêkhatin, ew bi neçarî ve têtê biderkevtin. Êtir cudabûn, pêwendî li vêderê de hemû bi nala jimarê ve, bi mezinbûnê ve têtê binîşankirin, - ev şeweyê Hebûnê; êtir ew bi nîşankirinan ve di van perçeyên nimûneyî demê û cih de têtin biderkevtin. Reman bi wetov ve têtê biderkevtin, ku ew di pêwendîyên neçarî de têtin bidîtin û ev bi lihevhatî ve bi nala hiş ve têtin biderkevtin, lêbelê ew tanî vê roja hanê jî neji bêtir hatine bicihhatin. Tanî radeyekî em hêjî bi nala Pythagoras ve têtin biderkevtin. Qanûn, dûrbûn ji navîtyê ve, bi mîna ku dûrbûn û demên gerandinê xwe ligelhevdû de didin bireftarîkirin, em di rêya Kepler de didin bizanîn, lêbelê lihevhatîbûn, ku tede dûrbûn xwe didin binîşankirin – ji bona

¹ Ji xwe re li hoyên Aristoteles de, a. a. O. bidin bitemaşekirin.

wê ve hemû jimargerî hêjî tu hoyê (qanûna vepêşveçûnê) dikarîbûn bidana bidan. Jimarên rast û durust merov bi durustî ve dide binaskirin; lêbelê hemû diyarbûna lihevraştatinê û ne neçarîfîyê dide bixuyanîkirin. Merov bigir rêzanîfîyeke dûrbûnan dide binaskirin û weha wî di navbera behram û perçîs de bi bext ve hêjî stêr didatin bipêşbînîkirin, ku di pişt re bi derengtir ve merov Ceres, Vesta, Pallas ûhd¹. date bidozandin. Lêbelê rêzeke bi rast û durust ve, ku têde hişbûn û liberkevtin têtê biderkevtin, Stêrnasî² hêjî têde nedaye bidîtin. Ew bi pîrbûn ve bi nizmbûn ve li rêzaneke lidûhevduyî lidarxistina vê rêzê de dide bitemaşekirin, lêbelê ew ji bona xwe ve bi xaleke giringî bilindtir ve têtê biderkevtin, ya ku divê dev jê neyête biberdan.

Pythagoriyan bîr û bawerîyên xwe li ser can jî de dane bikaranîn; wehaji wan canîfî bi nala jimarê ve datin binîşankirin. Aristotels³ hêjî dide bigotin; „Wan didatin binêtkirin, ku can: bi toza rojê ve têtê biderkevtin; bi ya din ve, ya ku ew wê bi xwe ve dide bi bilivandin. Ew bi vê ve hatin bigihandin, jiber ku ev her û her xwe didin bilivandin, hegerjî ku bi carekê ve tu sura bayê neyête bikirin“; û jibervêjî ve divabûn ku ew hergav bi xwedanê livandina xwe ve bihatana biderkevtin. Ev nikare pîr bide biderxistin; lêbelê merov hêjî jê dide bidîtin, ku ew „nîşankirina livandina bi serêxwe ve di can de“ lê dihatin bigerandin. Bi Nêzîkkirina bikaranîna liberkevtina jimarên ve li ser can de wan weha didatin bikirin: „Derxistîneke din bi wetov ve têtê biderkevtin. Hiş, reman bi yekekê ve têtê biderkevtin“, bi ji bona xwe ve, bi mîna nala xwe ve têtê biderkevtin; „naskirin yanjî zanistî bi duduwan ve têtê biderkevtin, jiber ku ew bi tenha xwe ve“ ji bona xwe ve“ ji bona yekekê ve“ têtê biçûyîn. Lêbelê jimara rûwan⁴ bi wênekirinan, bi bîr û bawerîyan“ bi (sisîyan) ve têtê biderkevtin; „pêhestkirina hestyarikirinê bi jimara laşî ve“ (bi çaran) ve, bi carkirinan ve, îr „têtê biderkevtin“. „Hemû tişt dê di rêya hiş de, yanjî di rêya zanistîyê de, yanjî di rêya bîr û bawerîyan de, yanjî di rêya hestpêkirinê de bêtin bitexmînkirin“. Di nava van nîşankirinan de, ji yê ku merov divê bi rast û durust ve ji bona Pythagorîyên dereng ve bide bigirêdan, merov bi rast û durust ve hinekî li gorê de dikare bide bidîtin, jiber ku reman bi giştîbûneke xurû ve têtê biderkevtin, ku naskirina wê êtir

¹ Bi navên stêrên nuhî dozandî ve têtin biderkevtin. Cuma

² Astronomie: Astronomy: Stêrnasî, Stêrzanî

³ Aristot. An,I, 2.

⁴ Fläche, Flatness, Leve: Rû, Panî, Deşt

bêtir ligel yê din de tète biderkevtin (zanebûn hêjbêtir tète biçûyîn, ku nîşankirinek, navrokeke xwe dide bidîtin), pêhestkirin ya ku ew di piştî nîşankirina wê de bi pêşkevtir ve tète biderkevtin. „Di gava ku êtir can pêre xwe bi xwe ve dide bilivandin: weha ew bi nala jimara xwe bi xwe ve dide blivandin.“ Em wê bi tu pêgirêdanê ve ligel Monas de bi tu corekî ve nadin bidîtin.

Ev bi sadetirîn pêwendî ve ji bona nîşankirina jimarên ve tète biderkevtin. Yekeke tevlihevdû de Aristoteles¹ ji bal Timäus –Timoys- ve dide bianîn (di platonîya Timäus de ev dîtina hanê bi dirêjtir ve tète bidîtin): „Can xwe bi xwe ve û jibervêjî ve wehaji laş dide bilivandin, jiber ku ew ligel wî de tète bitevinkirin“. „Ew ji perçeyan „û jimarên“ ve tète bipêkhatin, „û ew li gora jimarên lihevhatî ve têtin biparvekirin, da ku ew bi xwedanê pê hestyarîkirinê û yekeke wêyî lihevhatîyî ve tede bête biderkevtin“

Ew hêjbêtir dide bigotin: „û pêrejî tevaya pê paldanan, livandinan, beran ji xwe re dide biwergirtin“ „weha wî“ (Tominäus) „rastîkirin“, (xêza lihevhatînê) „di xirbûnekê de date bitewandin û ji tevaya xirbûnê de careke din du xirbûn jê têtin bijêvekirin, ku bi sadebûn ve“ (ji du xalan ve) „bi hev re têtin bigirêdan; û êtir yekek ji van xiran de“ di dawîya dawî de „careke din ji bona hevt xiran ve tète biparvekirin, weha pêre bi mîna livandina esman, wehaji livandina can tète biderkevtin“. Liberkevtin jê li vêderê de mexapin Arosteles bi nêzik ve nedayîte bidan. Ev wênekirinên hanê bi şiyarbûneke kûrî lihevhatina tevayê ve têtin biderkevtin. Lêbelê ew bi rengan ve têtin biderkevtin, ji yê ku ew ji bona xwe ve bi tarî ve têtin bihiştin, jiber ku ew ne bi jîr ve û ne li gorê de têtin biderkevtin; her û her dîtineke kûr û guhertineke bi zor ve, di cudabûn û jihevketinê de cardî di yekîtyê de têtin bibestandin û bilidarxistin – xebatek ligel mada lidarxistinê de, bi mîna ku di rengên ayînîyî de, bi tevlihev ve têtin biderkevtin. Ne bi şehrezatîya remanê bi nala remanê bi xwe ve tète biderkevtin. Bi sersûrayî ve ev tète biderkevtin, ku wan can bi nala rêxistinekê ve dane biderxistin, ji ya ku di rêxistina esmanî de bi wêneyekî beramber ve tète biderkevtin. Li nik jimarên Platonî de jê wênekirin bi xwe ve dide biderxistin, ku rêza pêwendîyan di xirbûnê ûhd. de hatîye bitewandin. Platon wehaji bi nêzik ve pêwendîyên jimarên (lêbelêjî ne giringbûna wan) dide bidan; merov tanî vê rojê jî hêjî ne tiştêkî jîr jê dikare bide bikirin. Weha lihevhatineke jimarên bi

¹ Ibid. I, 3.

sade ve tête biderkevtin; lêbelê giringbûna wan bi hestyarî ve bête bidan, ev bi dujwar ve tête biderkevtin û hergav dê ev bi kêfê re bête bihiştin. „Wî bi başî ve nedaye bigotin, ku can bi girsbûnekê ve tête biderkevtin. Jiber ku liberkevtin bi yekekê ve û bi xwe ve bi mîna remanê ve tête biderkevtin, lêbelê reman bi remankirinan ve tête biderkevtin“.

Hêjî bi sersûrayî ve nîşankirineke Pythagorîyan di lênerîna ser can de tête biderkevtin; ev jî gerandina canan ve tête biderkevtin. Cicero¹ dide bigotin, „Pherekydes, mamostê Pythagoras, di pêşî de dayîte bigotin, ku canên merovan bi nemirî ve tête biderkevtin“. Rêça ji gerandina canan ve xwe jî bi dûrbûn ve tanî Hindê jî dide bidirêjkirin, û bi bêgûman ve Pythagoras ew ji Misrê ve dayite biwergirtin; û vê jî Herodot² bi rast û durust ve dide bigotin. Di piştî ku ew li ser ayînîyên Misrîyan de di dîtina Cîhana Jêr de dide bigotin, ew pêve dide biservekirin: „Misrî bi yên pêşî ve têtin biderkevtin, ji yên ku wan dayîte bigotin, ku canê merov bi nemirî ve tête biderkevtin û ew ji bona jîndarekî din ve“, di piştî mirinê de, heger ku laş tête binemankirin, „tête biveguhestin“. Û hegrjî (ne bi nala sizandanê ve) „hemû cewanerên bejayî, cenawerên deryayî û balinde tere hatine biderbaskirin“ (giştîbûna cangerandinan): weha ew careke din laşê merovekî din dide biwergirtin; di 3000 salan de dê ev pêla hanê bête bidawîkirin³. Ev dîtînen hanê jî di nava Yunanîyan de têtin biderkevtin⁴. Hinek têtin bidîtin, ku wan bi zûtir ve yanjî bi derngtir ve ev rêça hanê ji xwe re didatin bikaranîn û ew li ser de dihatin biaxivtin, bi mîna ku ew bi ya wan ve dihate biderkevtin. Ez belê navên wan didim binaskirin, lêbelê ez wan nadim binivîsandin.“ Ew pê ne nayînkirinê Pythagoras û Şagirtên wî dide bimebestkirin.

Li ser çî hêjî di hatinê de pir hatîye biçîrokkirin – pîvanokên bi qerfdar ve⁵; „Pythagoras bi xwe ve divê dayîte bigirawkirin, ku ew hêjî dide bizanîn,

¹ Cic. Tusc. I. 16: Pherecydes Syrius primum dixit animos hominum esse sempiternos: antiquus sane. Fuit enim meo regnante gentili (Herrn Vette, Servio Tullio). Hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maxime confirmavit.

² Herodot II, c. 123.

³ Can di nava guroverekê de tête bigerandin: Diog. Laert. VIII, S. 14.

⁴ Wehajî Gete – Gêtî jî bi nemirinê ve didatin bibawerîkirin. Weha Herodot ew jibervêjî ve bi mêrxasîyê ve didatin binavkirin (IV, c. 93).

⁵ Diog., Laert. VIII. S. 4-5, 14; Porphy. vita Pyth. S. 26-27; Iambl. Vita Pyth., c. XIV; S. 63.

ku ew di berê de bi kê ve dihate biderkevtin, Hermes şiyarbûna zînetî wîna berî zayîna wîna pê dayîte bidan. a) Ew bi nala Hermes kurê Æthalides – Êthalides- ve hatîye bijîyandin; b) Êtir di Troyanîşê –Troyanîya¹- cengan de bi nala Euphorbus –Oyforbus- ve, kurê Panthoos hatîye bijîyandin, ji yê ku wî Patroklos dayîte bikuştin û ew ji bal Menelaus hatîye bikuştin²; c) Hermodimus; d) Yekekî Pyrrhos, Masîvanekî ji Delos; - di van tevan de bêtir ji 207 salan ve. Ew mertalê hanê Menelaus ji Apollo ve date bixelatkirin û Pythagoras xwe ji bona Perestgehê ve dabû bibirin û jê nîşana mertalê nuhkirî date bidan, ji ya ku ew di berê de ne binavûdeng bû û ku wê ew careke din date binaskirin“. Ligel van çîrok û çîvanokên hanê de em naxwazin xwe bidin bihiştin.

Wetov di berê de hatîye bibîrxistin, ku Pythagoras wehajî girêdana xwe ligel Keşên Misrî de dabû biwergirtin. Pêrejî pêve ev yanjî girêdaneke dinî rojihilatî tete bigirêdan, ji yên ku wî ew ji bêganefiyê ve, ne ji wênekirinên Yunanî ve ji xwe re dabûn biwergirtin; ji yên ku ew ji canê Yunanî ve bi dûr ve dihatin biderkevtin, bi nala ku ew dihatin bidîtin û ew dikarîbûn bihatana bipêşvekevtin. Gerandina can di Yunanê de di derbasbûnekê de dihate biderkevtin û ew bi hîç berjewendîyekê felsefî ve nedihate biderekevtin. Li nik Yunanîyan de şiyarbûna kesatîyê bi bilintir ve hêjî bi xurttir ve ji berê de tete biderkevtin, ne ku wênekirinek pêve bikaribe xwe bide bigirtin, ku mero v azad , v ê li n ik xwe de bi mayîn ve bi vî şeweyê hanê ve ji bona cenawer ve bête biveguhêstin. Bi rastî ve wan wênekirin li ser merovan de didatin bikirin, ji yên ku ew ji bona kanîyan, daran, caneweran ûhd. ve hatine bikirin; belam ew tede pêre wênekirina nizimkirinê dide bibingehkirin, ev bi nala sizabûnekê ve tete bidiyarkirin, ku ew di pêrabûna encamê xerabûnekê ve tete biderkevtin.

Ji bona nîşankirineke bêtir ve li ser bi navkirîyî gerandina canan de ji bal Pythagoras de Aristoteles³ dide bigotin, hincaran, „jiber ku can di nava laş de tete bikevtin, ew nayête binîşankirin, ku ew ji çi hoyî û bê çawan laş xwe dide bireftarkirin. Êtir jiber ku ji bona bihevrebûnê ve yekek dide bireftarkirin, ya din tete biazarkirin: ya bête bilivandin, ev dê bête bilivandin, jivê lêbelê bi dijîhevdû ve bi lihevraştî ve nayête birûdan“.

¹ Di cengên Troyanî de. Cuma

² Hom.. II. XVI. V. 806- 808; XVII. V. 45 sqq.

³ Aristot. An. I, 3.

Aristoteles wênekirinê ji gerandina can ve bi şêweyekî kurt ve dide biderxistin, li gora reftarkirina wî de ew wê dide bihîç û pûçkirin. Ew dide bigotin: „Li gora bawerîyên Pythagorîyan de canê lihevraştatî laşê lihevraştatî ji xwe re dide biwergirtin“; weha ku wetov rêxistina laş ji bona can ve hinekî bi lihevraştatî ve têtê biderkevtin. „Ev weha bi başî ve têtê biderkevtin, bi nala ku wan didatin bigotin, ku wan hunera avanîya bilûran ji xwe re didatin biwergirtin, jiber ku huner divê amrazan ji xwe re bide bikaranîn, wehajî can divê ji xwe re laş bide biwergirtin“. Her hunerek lêbelê bi xwedanê amrazê xwe ve têtê biderkevtin; „heryek divê bi xwedanê bejna xwe ve bête biderkevtin“. Şêweyê bedenê¹ ne bi lihevraştatî ve bi ji bona şêweyê can ve têtê biderkevtin, û wetovjî ne bi servajî vê jî ve têtê biderkevtin. Ev lihevraştatîya hanê di nava cangerandinê de têtê bikevtin: Canê merovan wehajî bi canê cenaweran ve têtê biderkevtin.. Bi nayînîkirina Aristoteles ve têtê bitêrkirin.

Remana cangerandinê bi carekê ve têtê biderkevtin, Liberkevtina hundûrûyî van rengan di rêya – her û her yekîtiya cangerandinê, rojhilatî de di tevaya xwe pêkhatinê de dide biçûyîn; wetovjî pêrejî ew bi feylesofi ve têtê biderkevtin. Li vêderê de em li ber vê têgihîştinê de têtin biliberkevtin – hinek ji şîwê de têtê, lêbelê bi liberkevtî ve, bi nîşankirina neçarîtiyê ve têtê biderkevtin: Canê nîşankirî, bi tiştêkî ve, di nava hemûyan de têtê bigerandin. Canê bi xwe ve şiyar, bi remankirî ve – ew tiştê han bigir ne bi vî canî ve têtê biderkevtin. Can wetov ne weha bi tiştêkî ve bi mîna hoyê kevnarî Hebûna Leibnizische –Laybnitzî- ve têtê biderkevtin, ku peqpeqoqek di kopekî qehwê de belkî canekî hestyarî, remankirî dide bidîtin – ku ew bi rûtbûnekê ve, bi valabûneke xweyî ve têtê biderkevtin. Tu berjewendî di dîtina nemirîtiyê de dê êtir bihata biderkevtin.

3. Çîyî êtir bi karkirîyî felsefa Pythagoras ve têtê biderkevtin, ya ku ew bi vê bîrxistina hanê ve bi nêzik ve têtê bikevtin: weha ji bona me ve ji remanên feylesofi ve li ser de kêmbi nasîn ve têtin biderkevtin. Aristoteles² li ser de dide bigotin „ew yê di pêşî de têtê biderkevtin, ku wî li ser hêjatîyan³ de, belam ne bi rengekî rast û durust ve dayîte biaxivtin; di gava ku ew hêjatîyan bi ser jimaran ve dide bivezîvirandin, wetov wîna nikarîbû tu

¹ Leib: Body: Beden, Bejin

² Aristot. MM, I,1

³ Tugend: Virtue: Hêjatî, Başîti, Başîtiya sincî

dîtinên pê ve ji wê ve bide biavakirin“. Pythagorîyan bi mîna deh cihên esmanî ve, wehajî deh hêjayî jî ji xwe re dane biwergirtin. Wehajî dê Dadwerî bi mîna „jimar wek carekê di jimarê de wek xwe “ dane binivîsandin (car) - bi nala xwe bi xwe ve bi wî şeweyê hanê ve bi nala xwe ve tête biderkevtin. Weha dadwerî bi nîşankirineke jimarê ve dihate biderkevtin: jimareke rast, ya ku ew li gel xwe de dihate biducarîkirin, hergav ew bi rast ve (wekxwe) dihate bimayîn. Belê dadwerî ya ku wê bi xwe ve bi wekxwe ve dihate bimayîn – ev bi carekê ve bi nîşankirineke rût ve tête biderkevtin, ya ku ew li ser peretîyê ve tête bilihevhatin; lêbelê ev rastîya hanê bi nîşankirineke rûtî wisa ve nikare bête biderkevtin.

Weha êtir ew laşîyê û reweştîyê di rêya jimaran de didin binîşankirin; lêbelê li vêderê de êtir dê hemû bi nenîşankirî û tenikbûn ve bête biderkevtin, jê têgihîştin tête bipengizandin.

Li jêr navên gotinên zêrîn de em rêzekê ji jimarên xemilindî ve didin bidîtin, ku ew ji encamê peyîvandînan remana sincî ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew lêbelê bi rast û durust ve ji bona derengvanên Pythagorîyan ve têtin bivegerandin. Ew bi tu giringbûnê ve, bi tu tevayê ve, bi tu rêzanên reweştîyê ve nayêtin biderkevtin, lêbelê ew hêjî bi kevnar ve bi xuyanîkirî ve têtin biderkevtin. Ew pê didin bidestpêkirin, ku dê bête bidan, „ ku Xwedanên nemirî, bi mîna ku ew li gora qanûnanan de têtin bidanîn, divên bêtin biperestîkirin“; û „Sûndxwarina bi navên wan ve, êtir bi nala pehewanên biriqandî ve“ bi beramberî Xwedanên nermiriyê gelêrî ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew bi yên jor ve û bi „yên jêr ve“ bêtin bikirin, heger na dê di sûndxwarinê dê bi “ Hêjakirina Dê û Bav û Xwîna Mirovîtiyê¹“ ûhd. nayêtin binîşankirin“. Ev bi rêçên reweştîyan ve tête biderkevtin, ku di wan de reweşt û cewherî bi renekî hêjayî sadeyî ve tête bipeyîvandin; belam yên wetov ne bi nala felsefê ve dikarin bête bidîtin, tevî ku ew bi giringî ve li nik bi pêşvexistina zanebûnê ve tête biderkevtin.

Bi giringî ve veguestina rengê reweştîyê ji bona sincîyê ve di Hebûnekê de tête biderkevtin. Bi mîna felsefa laşî ve di dema Thales de dihate biderkevtin, ji yên ku pêrejî bi baştirîn qanûndanînan û damezirandinan dewletan ve dihatin biderkevtin, weha em li nik Pythagoras de felsefa bi karî ve didin bidîtin û wehajî weha wê bi nala pêkhatina jîneke reweştî ve tête

¹ Gnomiorum poctarum opera Vol. I, Pythagoreor aurecum carmen ed. Glandorf: Frag.m. I, V. 1-4.

bidîtin. Li wêderê de remana pojinandin, ya ku ew bi cewhera bi carekê ve li gora Hebûna xwe xwe de di cewhereke nîşankirîyî hestyarî de; û wehajî bi jîna reweştî ve bi nala tevayê ve, bi nala canê rastîyî miletekî, qanûnan û serdarîyên wî ve bi xwe ve tête bidîtin – ku reweştî wehajî di nava rastîyê de tête bikevtin. Bi dijîvê ve li nik Pythagoras de em rastîya cewhera bi carekê ve di hizirkirinê¹ de didin bidîtin, ya ku ew ji hestyarîya rastîyê de hatîye bibilindkirin û ew bi xwe ve bi nala cewhera remanê ve tête bipeyîvandin – lêbelê hêjî ne bi tevaya tevayî ve; wehajî cewhera reweştê ji rastîyê ve tête bibilindkirin – avanîyeke reweştîyî tevaya rastîyê, lêbelê ne bi nala jîna miletekî ve, lêbelê bi nala jîna civakekê ve tête biderkevtin.

Em dê bi carekê ve felsefa karkirî bi rastî ve ne bi hizirkirî ve tanî dema nuh bidin bidîtin. Benda Pythagorî bi Hebûna kêfê ve tête biderkevtin, lê ne bi derxistina kêfê ve tête bibilindkirin, ne jî bi nala Xwendengeha Keşan ve, perçakî ji destûrê ve didin binayînîkirin û wê bi giştî ve pê têtin birûniştin. Pythagoras ji bona kesîtya xwe ve, bi mîna mamoste ve, bi mîna Zanistvanan ve xwe dabû bitenêkirin. Fermanên wisa, bi mîna deh fermanan ve, bi mîna peyvên Şehrezayên Yunanî ve têtin biderkevtin, bi mîna ku Pythagoras di gotinên xweyî zêrînî de û di peyvên xweyî din de dayîte bigotin,, ji yên ku ew bi Symbola ve têtin binavkirin, ew nikarin ji bona felsefa hizirkirî yan jî felsefa bi rastî ve bi rastî ve bêtin biderkevtin; wehajî ew bi kêmbûn ve bi nala li alîyê din de ji têgihîştinên laşî û dîtinên din ve di babetê hoyan û bikêrkirinan de û bi mîna wan ve dikarin bête biderkevtin. Wehajî bi kêmbûn ve rêzanên jînêyî giştî ji bona hinekî hizirkirî ve dikarin bêtin biderkevtin; ew ne bi mîna hev ve di dijîtya xweyî bi carekê ve tête biderkevtin, yekekî din têde tête biderkevtin u ew di yekîtya xwe de xwe dide biderxistin. Hizirkirina xurû ne bi bestandinê ve careke din bi xurû ve di şiyarbûnê de tête biderkevtin, ji bona xwe ve bi xwe ve bi dijî bijarê ve, hêjî di serûştîyê de ji bona xwe bi xwe ve bi dijî şiyarbûnê ve – ev zanistîyên laşî, ji yên ku ew karê sincîyî zanebûnê ve têtin biderkevtin², nemaze: di nava perçeyê şiyarbûnê de kirineke şiyarbûnê bi dijî yên din ve tête biderkevtin, lêbelê hêjî yekîtî bi nala pêkhatinê ve xwe dide biderxistin – ne rengê wekhevûnê, bi xwe ve bi yên din ve, ew xwe dide bibestandin.

¹ Spekulation: Speculation: Hezirkirin, ramankirin, Xemilkin, Bazarkarîkirin.

² Im theoretischen Wissen geht es, ist etwas anders. Spekulation als Wesen ist Gedanke; innerlich dieses abstrakten Gegensatzes des allgemeinen und einzelnen Bewußtseins ist Wahrheit.

Şiyarbûna reweştîyê di cewherê de di şiyarbûnê de têtê biderkevtin, tanî ku ew bi şiyarbûnê ve bête biderkevtin – tanî ku ew bi dijî serûştîyê ve, bi dijî Hebûnê ve têtê biderkevtin; lêbelê di nava şiyarbûnê de ew bi nala şiyarbûnê ve êtir rastîya xwe yanjî Hebûna xwe ji xwe re dide biwergirtin. Milet, şiyarbûna giştî, canê miletekî bi pêkhatinê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew bi kêsa şiyarbûna yeka yekan ve têtê biderkevtin – lêbelê ev wetovjî û ji bona xwe ve têtê biderkevtin. Hizirkirin têtê biderkevtin, ku cewhera şiyarbûna yeka yekayî can û millet têtê biderkevtin, ku xurûbûna giştîyî qanûnê bi carekê ve bi şiyarbûna xweyîyê ve têtê biderkevtin – û canê millet cewhera wî di şiyarbûnê de bi nala wetov ve dide bixwedanîkirin; Ev bi du newekhevbûna ve têtin biderkevtin; Hebûneke din, ya ku ew bi nala yekekê ve têtê bidanîn. Ev herdu rexên hanê lêbelê ji bona me ve ne, bi mîna şiyarbûnê û serûştîyê ve, bi rengê dijîhevdû ve têtin bipêrgîkirin, jiber ku herdu hêjî di cihê şiyarbûnê de ji bona me ve xwe dane bigirtin. Pêşîyê di sincî de bi rast û durust ve ev têgihîştina bi carekêyê yekayekanîfîya şiyarbûnê ve têtê biderkevtin u ew tevî ji bona xwe ve dide bikirin.

Lêbelê ku li nik Pythagoras de ev di cewhera xwe de berî can ve dihate bidîtin, ku pêkhatina¹ reweştan² bi giştî ve têtê biderkevtin – jê em têtê nimûneyekî didin bidîtin, „yekek ji Pytagorîyan ve li ser pîrsa bavêkî de, bê çilo ew ji bona kurê xwe ve baştirîn perwerdekirinê dikare bide bidan, lê date bibersivkirin; heger ku dê ew bi Neşînvaneke dewleteke baş serdarîkirî ve bête biderkevtin“³. Ev bi bersiveke mezinî, rastî ve têtê biderkevtin. Kes dê di nava malê de û di pişt re di nava welatê xwe de bête bizanebûnkirin – di rêya wê zînetê de bi xwe ve, ya ku ew li ser qanûnên rast û durust de têtê bibingehkirin. Ev bîr û bawerîyên hanê, di canê milletê xwe de bête bijîyandin, hemûyên zînetên din li jêr de têtin bidîtin. Niha merov dixwaze bi dijî vê ve perwerdekirinê ji canê zeman ve bide biazadkirin. Pêkhatina bendê nikare di nava dewleteke baş de bête bicîhatin. Merov ji bona xwe ve dewletê dide biavakirin; ew bi bilindtirîn desthilatî ve têtê biderkevtin. Merov nikare xwe jê bide bivekişandin, hegerjî ku ew bixwaze xwe jê bide bidûrkirin, her û her ew bi bê şiyarbûn jî ve li jêr vê giştîbûnê de têtê bidîtin.

¹ Subestanz: Substance: Pêkhatin, made.

² Sitte: Custom, Hebit: Reweşt, Rabûnûrîniştin.

³ Diog. Leart. VIII, S.16.

Belê bi vê têgihîştina hanê ve hizirkirina felsefa karîyî Pythagoras wetov bi vê ve têtê biderkevtin, ku remana reweştê li rastîyê¹ de bi nala vê bendê ve divê bête bihiştin. Çilo serûştî di têgihîştinê de têtê biveguhestin û ji bona remanan ve dê bête bibilindkirin; wehajî reman bi nala remana şiyarbûna rastîkirinê de, ji bona li rastîyê de têtê biçûyîn – ku ew bi nala canê civakekê ve têtê bidîtin û şiyarbûna yeka yekan, ne bi nala şiyarbûna rastîyatîyê de, di bendekê de rastîya xwe ji xwe re dide biwergirtin, weha ku katbûna² wêna yanjî xwarin, xwe hiştin wetov di vê de têtê biderkevtin, di pêkhatineke wisa de bête bidîtin û xwe bi dijî wê ve wisa bide bireftarîkirin, ku ew di şiyarbûna xweyî giştî têtê biderkevtin.

Em didin bidîtin, ku di rojgarîyên Thales de reweşt bi mîna destûra dewletêyî giştî ve têtin biderkevtin, bi mîna ku bîr û bawerîya³ wîyî dîtîne wehajî bi yekekê ve bi cîhatina giştî ve têtê biderkevtin; li nik Pythagoras de bîr û bawerîya dîtîne ji rastîgerîyê ve tanî radeyekî ji bona remanan ve hatine bibilindkirin – jimar bi yek tiştê nivî ve têtê biderkevtin: wetovjî reweşt ji rastîgerîya şiyarbûna giştî ve xwe dide biderxistin û ew xwe ji bona bendekê, civakekê ve têtin bikirin – navînîya navbera reweştîya rastgerîya giştî û ya din, ku yeko yeko bi nala yeko yeko ve ji bona reweştîya xwe ve (sincîtîya xwe ve) dide bikarkirin û ew wê bi nala canê tevayî ve jê hatîye birevandin. Heger ku em di nava felsefa kargerî de careke din bêtin bikevtin, dê emê bidin bidîtin, dê emê wê wer bidin bidîtin.

Bi vê ve em dikarin xwe bidin bitêrkirin, da ku em ji bona xwe ve wênekirinekê ji rêstika pythagoras ve bidin bikirin. Ez dixwazim lêbelêjî hêjî bi kurtî ve rexnekirina bingehî, ya ku Aristoteles⁴ li ser rengê jimarên Pytagorî de dayîte biderxistin. Aristoteles bi rast û durust ve dide bigotin: „heger ku bes û bi tenha ve“ (jimar yanjî) „, sînor û bêsînor, rast û nerast bi bingeh ve bêtin bidanîn: wetov ew pê tu tiştî nadin bigotin, bê çilo livandin dê bête bikirin û çilo, bi bê livandinê û veguhertinê ve, rabûn û nemankirin têtê bikirin yanjî dê çilo zînet û kirdarîtyên tiştên Esmanî bêtin bikirin“.

Ev kêmasîya hanê bi giringbûn ve têtê biderkevtin. 1, 2, 3 bi mirî ve, bi rengên zuhayî ve têtin biderkevtin; lêbelê jîndarî, tevger bi nîşankirineke din

¹ Realität: Reality: Di Rastê de, Birastî, Rastî, Rastîyatî

² Wachstum: Growth, Increase: Katbûn, Şînbûn, mezinbûn.

³ Prinzip: Principle: Bîr û bawerî, Binçîne

⁴ Aristot. Metaph. I, 8.

ve tète biderkevtin, ji ya ku ew tède nayête bidîtin. Ew weha bi tevaya binçînîyeke rûtî pêwistî ve tète biderkevtin. Duwem ew dide bigotin: „ku ji jimaran ve ne nîşankirinên laşan ji sivikbûnê û giranîfîyê ve“ yanjî nîşankirinên bi nala tevaya cudabûnên têgihîştinên - ji rastîyê ve „têtin biliberkevtin“. Veguestin ji jimarekê ve ji bona nîşankirineke rastîyê ve bi vî rengê hanê ve nayête bikin. „Ew dibêjin, ku hîç jimarek ji bel ya derveyî cihên Esmanî ve tète biderkevtin“; ji bona nimûne ve weha cihekî Esmanî û êtir cardî başîyek, xweyetîya rewestê yanjî diyarbûna serûştîyê li ser erdê de bi nala yekê ve û wan jimaran bi xwe ve têtin bidestnîşankirin. Li ser tişteki yanjî xweyetîyekî de her yekek ji jimarên pêşî ve dikare bête bixuyanîkirin; ew pêve bêhnan dide biderxistin. Lêbelê gava ku jimar bivê nîşankirineke nêzîk bide biderxistin, weha dê ev tevaya cudabûna rûtî komê bi carekê ve bi mîrîtî¹ ve bête biderkevtin; bi mîna ku heger şînayîtî bi pêncav ve bête biderkevtin; ji ber ku ew bi xwedanê pênc tayan ve tète biderkevtin. Ev wehajî bi tenik ve bi mîna bi nîşankirinên di caw, Oksicên ûhd. de, yanjî di rêya cihên cîhanê de tète biderkevtin; bi navkirîyekê ve, bi wetov ve, bi mîna ku merov niha xanan², renga ji kehrebê, megnetik, Kalvînîfîyê, lihevhatinê û firehbûnê, mêr û mê ve li ser tevdeyî de dikare bide bikaranîn – ev bi xurûbûneke valayê bestnîsakirîfîyê ve tète biderkevtin, di gava ku li ser rastîyêfîyê de divê bête biaxivtin.

Ji bona Pythagoras û Şagirtên wî ve hêjîbêtir dê gelek remanên zanistîyê û dozandin bêtin binivîsandin, ji yên ku ew lêbelê ji bona me ve nayêtin bigirêdan. Weha divê wî dayîte binaskirin, „ku stêra sibehê û êvarê bi xwe ve tète biderkevtin“³; „ku heyv ronahîya xwe ji rojê ve dide biwergirtin“⁴. Li ser mûsiqê de wî dabû bibîrxistin. Lêbelê bi navûdengtirîn ve rêça pevika Pythagorî tète biderkevtin; ew bi rastî ve bi pevika serekî ve di Endazyarîyê⁵ de tète biderkevtin, ew ne bi nala pevikeke din ve divê bête bidîtin. Pythagoras gorîyeke mezin li nik dîtina vê pevîkê de divê dabite bigurandin⁶, wî giringbûna wê bi xwe ve dayîte bidîtin. Û divê belê ev bi giringbûn ve bête biderkevtin, ku Hevalên wî weha bi dûrtir ve hatin

¹ Formell: formyl: mîrîtî

² Tabellen: List, Xanan, Rêzan, lîstan

³ Diog. Leart. VIII, S. 14.

⁴ Ibid. VIII, S. 27.

⁵ Geometrie: Geometry: Endazyarî.

⁶ Ibid. VIII, S. 12.

biçûyîn, ku jibervêjî ve wan mêvandarîyeke mezin dane bilidarxistin, ku tède dewlemend û tevaya millet hatibûn bimêvandarikirin; ev bi hêjabûn ve dihate biderkevtin. Ev bi kêfxweşîfîyê, cejna can (zanebûnê) ve – li ser kîsên gurandina gayan ve tète biderkevtin.

Hin wênekirinên din, ji yên ku ew bi şeweyekî lihevraştatî ve û bi bê hev girtî ve têtin bianîn, bi bê berjewendîya felsefê ve têtin biderkevtin (ew ne bi bê guhpêdan ve tète biderkevtin, bi nala çî ji bona remana merovan ve tète bixwedanîkirin) û bes û bi tenha ve ew bi şeweyê çîrokan ve têtin bibîrxistin. Ji bona nomûne ve, ku „Pythagorîyan ji xwe re cihekî vala dane bidanîn, ji yê ku Esman ji xwe re tède dide bibînkişandin, û ji xwe re cihekî vala didin bidanîn, ku tède serûştîyan ji hevdû ve dide bicihêkirin û cudabûnê di lidûhevdû de û di veşartinê de dide bikirin“¹. Diogenes Laertius tevaya Bêmejîbûnan dide bianîn (bi mîna ku Derengvanan bi carekê ve Derveyî û Bêvancan) û hêjî bêtiran (didin biwergirtin): „ba, yê ku ew dora erdê dide bigirtin, ew bi bê livandin ve tète biderkevtin“, belê di rêya xwe bi xwe ve „û bi nexweşî ve û çiyî tède, hemû bi mirî ve tète biderkevtin, lêbelê bi serekî ve ew di livandineke hergavî û xurû û saxlemyê de tète bidîtin“ (hinin din: bi agir ve têtin bidortin) „û tède hemû bi ne mirî û Xwedanan ve têtin biderkevtin. Roj û heyy û stêrên din bi Xwedanan ve têtin biderkevtin, jiber ku di wan de germbûn bi sermîyan ve tète biderkevtin, ya ku ew bi hoyê jînê ve tète biderkevtin. Merov ligel Xwedanan de bi meriv ve tète biderkevtin, jiber ku ew ligel germbûnê de bi beşdar ve tète biderkevtin. Jibervêjî ve Xwedan bi derdên me ve tète bisermilkirin... Ji rojê ve tîrêjek di rêya êterê² tenik û sar de xwe dide birakişandin û ew hemûyî dide bijîndarîkirin; ba ew wî bi êterê sar ve didin binavkirin, derya û hêwîbûnê ew bi êterê tîr ve didin binavkirin. Can bi perçeyekî ve“, bi yekekî çiryayî ve „ji êterê ve tète biderkevtin“.

C. Dibustana Eleatische –Elayîtişê-

Felsefa Pythagorî hêjî bi xwedanê rengê pojinandîyî derxistinê ve ji bona tégîhiştinê ve nayête biderkevtin. Jimar bi tégîhiştinê ve têtin biderkevtin, lêbelê di wî şeweyê wênekirinê, dîtinê – cudabûnan de di rengê jimaran de,

¹ Aristot. Phys. IV, 6.

² Äther: Ether: Êter, Esman.

ne bi nala tēgihiştinan ve; lêbelê bi tevlihevbûnekê ve ji herduwan ve, tēte biderkevtin. Ev biderxistina hanê bi carekê ve ji cewherê ve bi regekî wetov ve, ev bi tēgihiştineke xurû ve tēte biderkevtin, yanjî yekeke remankirî û livandina tēgihiştinê yanjî remanê bi ya tēte tēte biderkevtin, çiyê ku em didin bidîtin, ya ku ew bi neçarî ve xwe dide biderxistin; û em vê di dibustana Eleastische –Elayîtişê – de didin bidîtin. Têde em remanan bi xwe ve azad ji bona xwe ve bi hatî ve didin bidîtin, gava ku tēde reman xwe bi xwe ve bi xurû ve didin bigirtin û livandinê remanê di tēgihiştinê de didin bidîtin, ji ya ku Eleatische wê bi nala cewhera bi serê xwe ve didin bipeyîvandin, pêre dijûna remanê bi dijî diyarê yanjî Hebûna hestyariyê ve – ji yê ku ew ji bona xwe ve bi dijî ji bona –yekeke dinî- Hebûnêyî vê dîtina hanê ve; pêkhatina cewhera dijûnê tēte biderkevtin; ya ku ew pêve bi xwe ve (bi diyaliktika rast û durust ve) tēte biderkevtin. Heger ku em di pêşî de li ser de bidin bixuyanîkirin, bi mîna ku çûna remanên xurû divê hatibe biafirandin, wetov xwe dide biderxistin, ku a) remana xurû (Hebûna xurû, yek, bi nala ...¹) di sertbûna xweyî sade ve û xwe bi xwe ve bi mîna xwe ve xwe bi xweser ve dayite bidanîn – û tevaya yên din bi nala ne bûnê ve têtin biderkevtin; b) di pêşî de remana hejandî – ya ku ew di piştî hatibû bisertkirin, ya din dihêle bête biderkevtin û xwe pêve dide bigirêdan- ev dide bixuyanîkirin, ku ew gava ya din wetovjî di sadebûna wê de dide biderxistin û ew di vê de bi xwe ve nebûna² xwe dide bixuyanîkirin; c) ew ya din bi carekê ve di pîrbûna destnîşankirinên xwe de dide bidanîn. Weha dê emê zanebûna Eleaten –Elîatin- di mêjûwê de bidin bidîtin. Ev bîr û baweriyên Eleatî hêjî nehajî bi guhpêdana felsefê ve têtin biderkevtin, ew bi bêhnên neçarî ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew divên tēde bêtin bidîtin.

Bi vê dibustana hanê ve Xenophanes -Xenefon-, Parmenides, Melissus û Zeno têtin bigirêdan. Xanophones bi nala danînvane wê ve bi xwe ve tēte biderkevtin, Parmenides dê nala şagirtê wî ve tēte binavkirin û Melissus, lêbelê bi baştir ve Zeno bi nala Şagirtên Melissus têtin biderkevtin. Ew bi rastî ve bi nala dibustana Eleatîşî ve bi hev re têtin biderkevtin. Di pişt re wê navê xwe date biwindakirin û ew bi Sophistik hate binavkirin, û cihê wê jî ji bona nava Yunanistanê bi xwe ve tēte biveguhastin. Çiyê Xenophanes pê dabû bidestpêkirin, Parmenides û Melissus bêtir dane biavanîkirin, û wehajî

¹ Bi tîpên yunanî ve hatîye binivîsandin. Ez nizanîm bi xwînim û neji dikarim bidin binivîsandin. Cuma

² Wichtigkeit: Nothing, Nebûn, Netîşteck.

bê çi van didatin bifêrkirin, êtir Zeno ew deha bêtir date bibaştirkirin. Aristoteles¹ van hersihên pêşî wetov dide bipesindanîkirin: „Permenides li gora têgihîştinê de bi yekê ve divê bête bidaxuyanîkirin, Melissus li gora madê de divê bête binîşankirin; jibervêjî ve hinek dibêjin, ku ew bi sînor ve dihate biderkevtin, ev bi bê sînor ve dihate biderkevtin. Lêbelê Xanophanes, ji yê ku ew di pêşî de di nava wan de bîr û bawerîya yekê dayîte bigotin (jiber ku Parmendes dê bi nala Şagirtê wê ve tete bidan), ne bi eşkere ve dayîte bixuyanîkirin, li ser vê de yekek ne bi bêtir ve dayîte bidestnîşankirin, „û tu ji van destnîşankirinan ve nayête bidestgirtin, lêbelê di tevaya esman de,“ (bi mîna ku em didin bigotin, ji bonaşînbunê ve tete bikevtin) „bi dîtin ve tete bigotin, Xwedan bi yekê ve tete biderkevtin. Xenophanes –Xenevon- û Melissus bi carekê ve hinekî bi xav ve têtin biderkevtin; Lêbelê Parmenides bi kûrtir ve tete bidakevtin“ – û ew ji bona destnîşankirinên têgihîştanan ve tete bihatin. Li ser Xanevon û Melissus de bi carekê ve ji bal me ve bi kêmbûn ve em dikarin bidin bigotin, nemaze, çiyê ji vê ve hêjî ji perçên nivîsandinê û nûçeyên yên din ve ji bona me ve hatine bigihandin, ew hêjî di şelûbûna tirşbûnê de tete biderkevtin, û ew hêjî bi şiyarbûneke kêmtir ve li ser têgihîştinên xwe de têtin bidîtin. Bi carekê ve ziman û têgihîştinên felsefê hêjî bi perîşan ve dihatin biderkevtin, felsefê di cara pêşî de di Zeno de ji bona peyîvandinek xurû ji bona xwe bi xwe ve hatîye bigihandin.

1. Xenophanes

Dema, ya ku jîna wî tede tete bikevtin², bi têrbûn ve tete binîşankirin, û ev jî bi têrî ve tete biderkevtin, û ev bi wekhev ve tete biderkevtin, ku sala zayîna wîna û mirina wîna ne bi nîşankirî ve tete biderkevtin. Ew bi carekê ve bi hevdemê Anaximander û Pythagoras ve dihate biderkevtin. Ji biserhatîyên wî ve bes û bi tenha ve ev binaskirî ve tete biderkevtin, ku ew, lêbelê merov nizane, bê çima ew ji bajarê bavê xwe ve Kolophon di Asyabiçûk de ji bona Yunanistana gewre ve hatîye bipenahindekirin û wî xwe bi başî ve di Zankle de (niha bi Messina ve) û di pişt re di Catana de (niha bi Catanea) ve li Sêsilya de dayîte bineşînkirin. Ku ew li Elea de hatîye bijîyandin, ez vê li

¹ Aristot. De Xanophane, Zenone et Gorgia I, 5.

² Diog. Laert. IX, S. 18-20

nik hîç Kevindaran de nadim bidîtin, tevî ku hemû Nivîsvanên nuhî mêjûwa felsefê wê ji hevdû ve didin binivîsandin. Bi nav ve Tennemann dide bigotin¹, ku wî xwe bigir di 6. Olympiade –Olimpiyadê- (536 b. I.) de ji Kolophon ve ji bona Elea ve hatîye biçûyîn. Lêbelê Diogenes bes û bi tenha ve dide bigotin, ku ew li dora 60. Olimpiyadê de hatîye bipişkivandin û wî du hezar malik li ser –Kolonisation -Avanîkirina- (mêjûwa) Elea de dayîte binivîsandin; ku merov jê weha bi başî ve dide biderxistin, ku ew wehajî li Elea de hatîyê bidîtin. Bi rast û durust ve vê Strabo² bes û bi tenha ve li ser Parmenides û Zeno de dide bigotin, di dema ku ew merovên Pythagorîyan dide binavkirin. Di pêşî de ji van herduwan ve êtir wehajî dibustana Eleatîyê navên wan ji xwe re dayîte biwergirtin³. Xanophanes bi sedsalî ve hatîye bipîrkirin û hêjî ew di nava cengên Mîdî de (Ol. 72, 3, 490 b. Z. şerê li nik Marathon de) hatîye bijîyandin. Ew bi perîşan ve têtê biderkevtin, perê wî nebûn, ku ew zarokên xwe bide veşartin; lêbelê wî bi destên xwe ve gorên wan didate bikolandin. Li gora hinekan de ew bi xwedanê tu mamostan ve nedihate biderkevtin, hinên din mamostê wî bi Archelaus ve didin binavkirin, ku ev jî bi dijî jimara demê ve têtê biderkevtin.

Wî nivîstek li ser serûştîyê de dayîte binivîsandin –bijara giştî û navnîşana felsefa wê pêlê; Perçeyên yeka yekan jê ji bona me ve hatine bihilanîn, ji yên ku ew hêjî guhpêdanê nadin diyarkirin. Profêsor Brandis⁴ li Bonn de ew ligel hin nivîsandinên Parmenides û Melissus de dane bicivandin. Feylesofên kevin bi Xweşxuanî ve didatin binivîsandin - Bexşan⁵ pir bi derengî ve pê hate binivîsandin. Theophrastus ji Simplicus ve bi nala wê ve dide bianîn, ji ya ku wî jê dayîte biwergirtin, ji ya ku ew li ser Xanophanes de dide bigotin. Jiber zimanê nesitewyayî û netirşkirîyî mêjûwa Xanophanes bi nes nett Cicero⁶ sie minus boni versus dide binavkirin.

¹ Tennemann, a. a. O., Bd.I, S. 151 u. 414.

² Strab. VI, ab init.

³ Cic. Ac. 2 IV, 42: Princeps Xenophanes, quem modo nominavi: deinde eum secuti Parmenides et Zeno: itaque ab his Eleatici philosophi nominabantur.

⁴ Brandis: Commentationum Eleaticarum P. L. Altonae 1813.

⁵ Prosa: Prose: Pexşan

⁶ Cic. Ac. 2 IV, 23.

Êtir çi bi felsefa wî ve tète bigirêdan, weha di pêşî de Xanophanes cewhera¹ bi carekê ve bi nala yekeke nîşankirî ve dayîte biderxistin: „hemû bi yekekê ve tète biderkevtin“. Wî ev wehajî bi Yezdan ve dayîte binavkirin: „û Yezdan hemû tişt dane biçandinîn û ew“ ne

bi hestyar ve, „ne bi veguhertî ve tète biderkevtin“². ... “bi bê destpêkirin, navînî û dawîkirin ve“, ne bi livandî ve“ tète biderkevtin“³. Di hin xweşxuwane Xanophanes de ev tète binavkirin: „Yezdanek bi mezintirîn ve di nava Xwedanan û merovan de, bi bê gewdeyê mirîyan ve û nejtî bi can ve bi wekhev ve tète biderkevtin“⁴; „Ew li hemû derê de dide bidîtin, ew li hemû derê de dide biremankirin, ew li hemû derê de dide bibihîstin“ - ji bona van jî ve hêjtî gotinên Diogenes pêve têtin bigirêdan: „Hemû bi remankirinê û hiş ve tète biderkevtin“⁵. Di felsefa laşî de me date bidîtin, ku livandin bi nala livandineke heyî ve, bi nala yekeke rabûyî û nemankirî ve dihate bilidarxistin. Pythagorî weha bi kêmbûn ve li ser van têgihîştinan de dihatin bivegerandin, lêbelê wan hêjtî cewherên wan didatin bikaranîn, ku jimar jî bi nala herikandî ve didatin bikaranîn. Lêbelê ku di niha de veguhertin di rûtkirina wanî bilintir ve bi nala hîç ve dê bête biderxistin, weha dê ev livandina heyîtî⁶ xwe ji bona yekeke xweyî⁷ ve bide biveguhertin, ew ji bona layê şiyarbûnê ve tète bikevtin, û dê cewher bi bêlivandî ve bête biderkevtin.

Bi vê ve Xenophanes wênekirina ji rabûnê, nemankirinê, veguhertinê, livandinê ûhd. ve, rastî date bipeyîvandin; ew destnîşankirinên hanê bes û bi tenha ve bi wênekirina hestyarî ve têtin bigirêdan. Binçînî tète biderkevtin: ew bes û bi tenha ve bi yekê ve tète biderkevtin, ew bes û bi tenha ve bi Hebûnê ve tète biderkevtin. Yek li vêderê de bi berkirina xweserîyî remanê ve tète biderkevtin; di ne destnîşankirina wîna de ew bi Hebûnê ve tète biderkevtin. Destnîşankirina Hebûnê ji bona me ve bi nasîn û sivikbûn ve tète biderkevtin; Hebûn bi gotineke alîkarîyî demê ve di rêziman de tète

¹ Wesen: Substance, Essence, Being, Creature, Living Thing: Cewher, Hebûn, Afirvan, Tiştê Jîndar.

² Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 33, S. 225:...

³ Simpl., Komm. Zu Aristot. Phys. P. 5 b-6; Plut. Plac. Phil. II. 4.

⁴ Clem. Alex. Strom. V, 14, p. 174, ed Potter: (bi yanani ve hatîye binivîsandin. Cuma).

⁵ Sext. Emp. Adv. Math. IX. S. 144. Diog. Leart. IX, S. 19.

⁶ Gegenständliche: Objective: Heyîtî, Armanc, Mebest, Babetî, Heyberî.

⁷ Subjektive: Subjective, Personal: Xweyî

biderkevtin; lêbelê heger ku em weha ji Hebûnê ve û ji yekê ve bidin bizanîn, weha em wê bi nala destnîşankirina taybetî ve li tenîsta hemûyî din de didin bidanîn. Bi dijîvê ve li vêderê de ew bi liberkevtin ve tête biderkevtin, ku hemûyê din bi tu rastgehîyê ve, bi tu Hebûnê ve bi carekê ve nayête biderkevtin, bes û bi tenha ve bi xuyabûn ve tête biderkevtin. Li jêr wênekirinan de divên em pêre bidin bijibîrakirin; em li ser Xwedan de bi nala can ve didin bizanîn. Lêbelê Yunanîyan bes û bi tenha ve cîhana hestyarîyê li ber xwe de didatin bidîtin, wan ev Xwedanên hanê di xewnan de didatin bidîtin; weha wan di cîhana hestyarîyê de bi bilindtir ve li ber xwe de nedidatin bidîtin, ew wetov bi tenha xwe ve dihatin biderkevtin. Û di gava ku wan têde tu têrbûn ne didatin bidîtin, wan ev tevde bi nala ne rastîyê ve dane biavêtin û wetov ew ji bona remanên xurû ve hatin bigihandin. Ev bi vê gewrebûna pêşkevtinê ve tête biderkevtin; û reman weha bi rast û durust ve di cara pêşî de bi azad ve ji bona xwe ve di dibustana Eliatî de tête bixuyanîkirin.

Çilo ev bi yekem ve tête biderkevtin, wetovjî ew bi ya dawî ve tête biderkevtin, ji ya ku liberkevtin jêre tête bizevîvirandin – bi mîna ku ev di dema nuh de tête bieşkerekirin, di cihê ku Xwedan bes û bi tenha ve bi nala cewherê bilind ve, bi nala nasîneke xurû ve dê bête biderxistin. Gava ku em li ser Xwedê de didin bigotin: ku ev bi cewhera bilind ve ji derveyî me ve, li ser me de tête biderkevtin, em nikarin ji wî ve bidin binaskirin, bêtir ji mîna ku ew tête biderkevtin, wer ew bi bê destnîşankirin ve tête biderkevtin. Heger ku me destnîşankirin bida binasîn, weha dê ev bi nasînekê ve bihata biderkevtin; lêbelê weha divên em hemû destnîşankirinan bihêlin bêtin biwindakirin. Êtir rastîyatî bes û bi tenha ve tête biderkevtin, ku Xwedan bi yekî ve – ne bi wê liberkevtinê ve tête biderkevtin, ku bes û bi tenha ve bi yek Xwedan ve tête biderkevtin (ev bi destnîşankirineke din ve tête biderkevtin), lêbelê ku ew bes û bi tenha ve ew ligel xwe de bi wekhev ve tête biderkevtin; têde êtir tu destnîşankirinên din ji bil peyvên di bustana Eleatî de nayêtin bidîtin. Velêzîvirandina nuh bi rastî ve di nava rêyeke dûrtir ve, ne bes tenê di rêya hestyarîyê de, lêbelêjî di rêya wênekirinên felsefê de û hêjakirinê de ji bona Xwedan ve – tanî ku ev tevde bi nemankirina xurûbûnê ve tête biderkevtin, hatîye biçûyîn; lêbelê navrok, encam bi xwe ve tête biderkevtin.

Bi vê ve diyalektîka rêya rastîyî Eleatîyan bi rast û durust ve pêve tête bigirêdan. Wan bi nêzîk ve bi rast û durust ve dane bieşkerekirin, ku tu

nayête birabûn û nejî tête binemankirin. (Ev derxistina hanê bi pîrbûn ve bi Zeno ve tête bigirêdan). Ku veguhertin nayête biderkevtin, yanjî ew bi dijbûna xwe ve tête biderkevtin, wan ew bi vî rengê hanê ve dane bixuyanîkirin, bi ya ku ew bi Xanophanes ve tête bigirêdan. Ev rêya rast xwe ligel Aristotales¹ de di nivîsandinên wîyî jihevçirayê de û di cihên genîyî bilind de li ser Xanophanes, Zeno û Gorgias de tête bidîtin. Lêbelê li vêderê de destpêk tête bikêmkevtin, ku têde hatîye bigotin, bê ka kêjan ew bi rêya rast ve tête biderkevtin, weha ev bi gûmankirinan ve ji bona Xenophanes ve têtin biderkevtin. Divê bête bibîrxistin, ku ev bes û bi teha ve li ser navnîşanê ve tête biderkevtin, gelo Aristotales li ser felsefa Xenophanes de dide bixeberdan. Nivîst pê dide bidestpêkirin: „Ew dide bigotin“; tu nav nayête binavkirin. Destnivîstên din bi navnîşanên din ve têtin biderkevtin. Xenophanes di nivîsta hanê de wetov (bîr û bawerîyek ji wî ve)² tête bibîrxistin, ku ev divê bête bidiyarkirin, bi mîna ku eva çûyî ji bala Aristoteles ve ji bona ser Xenophanes hatîye binivîsandin, ku ew tişteki din jê dixwaze li ser de bide bipeyîvandin. Dibejî bête biderkevtin, ku Meliss – yanjî Zeno tête bimebestkirin, bi mîna ku neqîş jî pir caran dide biderxistin. Ev bi zanîntirîneke diyaliktik ve tête biderkevtin, Bêtir ji velêzîvirandî ve têde bi nala ku ew ji bona malikên xweşxuanîyên Xenophanes ve têtin bihêvîkirin. Jiber ku Aristoteles bi rast û durust ve dide bigotin, ku Xenophanes hêjî bi diyar ve nedayîte bidestnîşankirin: weha rêya rastî avakirî, ya ku ew li nik Aristotales de tête biderkevtin, hêjî li nik Xenophanes de nayête bidîtin. Bi kêmanî ve weha bi pîrbûn ve bi rastî ve tête biderkevtin, ku Xenophanes bi xwe ve hêjî remanên xwe ne weha bi rêxistî ve û bi nîşankrî ve dizanîbû bida bixeberdan, bi mîna ku ew li vêderê de têtin bidan. Li wir de ew êtir tête bigotin:

„Heger hinek bi tişteki ve bête biderkevtin, weha ew bi hergavî ve“ (ne bi hestyarî ve, ne bi veguestî ve, ne bi veguhertî ve) „tête biderkevtin. Hergavî ne bi peyveke xweş ve tête biderkevtin, êtir em ligel de pêre li ser demê de didin biremankirin, em mêjûyî ligel ayîndê de têde, bi nala demeke dirêjî bê dawîbûn ve didin bitevlihevkevtin; lêbelê li ser de tête bipeyîvandin, ev mayîna hanê yanjî ev hergavîya hanê bi wekhevîbûna xwe bi xwe ve, bi xurûbûna neha ve tête biderkevtin, bêyî ku wênekirina demê têde bête

¹ Aristot. de Xenophanes, Zenone et Gorgia, c. I

² Ibid., c. 2.

bihatin. Ev, rabûn û bûyîn dê bêtin bidawîkirin; heger ku ew bihata birabûn, weha rabûn dê ew ji nebûnê ve yanjî ji Hebûnê ve bihata birabûn. „Ev bi carekê ve nikare bête biderkevtin, ku hinek ji nebûnê ve dikare bête birabûn. Debera êtir hemû bête birabûn yanjî bes û bi tenha ve ne hemû bi mayîn ve dikare têtê biderkevtin – di herdu caran de dê ew ji nebûnê ve bihata birabûn. Êtir heger ku hemû bihata birabûn, weha dê ya berê nehata bidîtin. Heger ku bes û bi tenha ve hinek bi Hebûnê ve bihata biderkevtin, bê ji kîjanê ve ya din dihate biherikandin: weha dê ev bi yekekê ve bihata biderkevtin“, ji kîjanê ve ya dinê (diyarkirî) dihate biherikandin: „bêtirbûn û mezinbûn dê bêtin bibûyîn. Lêbelê Bêtirbûn û mezinbûn weha dê ji nebûna Hebûna xwe ve bihate birabûn, êtir bi kêmbûn ve ne bêtirbûna Hebûna wî hêjî di Hebûna biçûk de bi mezintir ve tède têtê biderkevtin. ... Wetovjî bi kêmanî ve nikare hinek ji Hebûnê ve bête birabûn; lêbelê Hebûn belê bi heyîfîyê ve têtê biderkevtin, ew ne ji Hebûnê ve têtê biderkevtin“¹ - Ez Hebûnê di pêşî de didim bidanîn, tu veçûn ji bona newekhevbûnê ve têtê bidîtin.

„Bi nala mayînê ve Hebûn wehaji ne bi bê sînor ve têtê biderkevtin, jiber ku ew bi xwedanê tu destpêkirinê ve nayête diderkevtin, ji ya ku ew dê jê bihata biderkevtin, hêjî bi dawîbûnekê ve, ji ya ku wê jê date bidevjêberdan“².

Tennemann³ dide bigotin: „Jiber ku wî rabûn bi bêliberkevtin ve date bidîtin“ - ew bi xwedanê tu rastîyê ve nayête biderkevtin, ew bi hîç ve têtê biderkevtin. „Bêdawîbûna tevayê bi yekê ve têtê biderkevtin; jiber ku heger dudo yanjî bi bêtir ve bihatana biderkevtin, weha dê wan hevdû bidana bisînorkirin“, weha dê ew bi xwedanê destpêkirinê û dawîbûnê ve bêtin biderkevtin; ku yekek dê bi hîçbûna ya din ve bihata biderkevtin, ku dê ew ji vê hîçbûnê ve bihata bihatin. „Ev yeka hanê xwe bi xwe ve bi nala xwe ve têtê biderkevtin, êtir heger ku ew bi bêwekhevbûn ve bihata biderkevtin, weha dê ew nema êtir bêtir bi yekê ve bihata biderkevtin, lêbelê dê pir bihatana bidanîn. Ev yeka hanê wehaji bi bêlivandin ve têtê biderkevtin, jiber ku ew xwe nade bilivandin, jiber ku ew ji bona hinekî din ve nayête biveguhestin – lêbelê dê wê xwe ji bona tijebûnê yanjî valabûnê ve divabû ji

¹ Siehe Simpl., Komm. Zu Aristot. Phys. P. 22, b.

² Siehe Diog. Leart. IX, S. 19.

³ Tennemann, a. a. O. Bd. I, S. 156.

bona veguhestinê ve bida bilivandin: ne ji bona tijebûnê ve, jiber ku ev binekarîn ve têtê biderkevtin – wehajî pêrejî bi kêmbûn ve di valabûnê de têtê biderkevtin, jiber ku ev bi hîçbûnê ve têtê biderkevtin. Yek jibervêjî ve wetovjî bi bêazar û tendurûstî ve têtê biderkevtin, ew xwe ne di cih de yanjî di gewde de dide biveguhertin, nejî ku ew xwe ligel yên din de dide bitevlihevkirin. Jiber ku ev hemû destnîşankirinên hanê di nava xwe de dane bihilgirtin, ku ev Hebûna hîçbûnê têtê birabûn û Hebûn têtê binemankirin, ya ku ew bi nekarîn ve têtê biderkevtin“. Ev wetov dijayetî dide bixuyanîkirin, gava ku merov li ser rabûnê û nemankirinê de dide bixweberdan.

Ev rastî û ev rastîya hanê êtir Xenophanes bîr û bawerîyê bi dijî wê ve dide biberamberkirin. Ya ku ew di cewhera de bi daqurtina veguhertinê û pîrbûnê ve ji bona alîyê din ve dide biderxistin, di şiyarbûnê de bi nala di mebestekê de têtê biderkevtin. Ev bi neçarî ve têtê biderkevtin, ku ev divê bête bigotin, bê çî Xenophanes – heger ku alîyê nayînkirinê, berzkirina vê bêhnê, bêhêjakirina bi carekê ve bête biragirtin. „Di dîtina hestyarîyê de servajî ji bona me ve têtê bidîtin – bi rast û durust ve bi komekê ve ji tiştan ve têtê bidîtin, ku veguhertina wan, rabûna wan û nemankirina wan û tevlihevbûna wan têtê biderkevtin. Pê êtir ya zanebûna pêşî li teniştê vê dudutîyê de têtê biderxistin, ya ku ew weha bi pîrbûn ve girawkirinê ji bona şiyarbûna giştî ve bi nala yekê ve dide biderxistin. „Xenophanes ji bona yekekê ve yanjî ji bona ya din ve bi xuyanî ve nedaye bibiryardan; lêbelê – ew di nava herduwan de dihate bihejandin – pêre nasîna rastîyê bi sînorkirî ve dihate biderkevtin: ku bi carekê ve di navbera zanebûna dij de bîr û bawerîya dibûnê di ser re divê bête bigirtin, lêbelê ku ev di ser re girtina hanê bi xwe ve bes û bi tenha ve ji bona bîr û bawerîya xurtir ve, lê ne ji bona rastîyê ve divê bête bidîtin. Weha Aristoteles¹ xwe li ser wî de dide bipeyîvandin.

Dudîlvanan têtê dîtin ji negirawkirina hemû tiştan de datin bidîtin. Û xweşxuwana vê hestyarîyê Sextus² pir caran dide bipêşkeşkirin:

„Kesekî hêjî bi diyar ve nedayîte bidîtin, nejî dê ew vê carekê ji caranjî ve bide bidîtin.

¹ Aristot. de Xenophanes, Zenone et Gorgia, c. 1.

² Sext. Imp. Adv. Math. VII, S. 47-52, 110, 111; VIII, S. 326; Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. II, c. 4, S. 18.

Zanebûn, çiyê ji Xwedanan ve wehajî ez bi nala ji tevaya cîhanê ve didim biaxivtin.

Êtir heger ku ev bi wî jî ve bête bikin, ku ew baştirînê dide biaxivtin,

Hêjî wî bi xwe ve nedidate bizanîn; êtir li ser tevayê de remanê didate bigirtin.“

Sextus bi giştîbûn ve ev wetov didate bixuyanîkirin: „çilo heger ku em ji xwe re bidin biwênekirin, ku di xanîyekî de, ku têde pir giranbuhabûn têtin bidîtin, çend ji xwe re têde li zêr de di şevê de dihatin bigerandin: Wetov dê her yek bide bibawerîkirin, ku wî zêr dayîte bidîtin, lêbelê dê ew neji bi rast û duristî ve bide bizanîn, heger ku wî jî bi rastî ve ew dayîte bidîtin. Wehajî Feylesof ji bona nava vê dunyayê bi nala di xanîyekî mezin de têtin bikevtin, ji yên ku ew li rastî de têtin bigerandin; hegerjî ku ew bi wê ve bêtin bigihandin, weha dê ew hêjî nikaribin bidin bizanîn, ku pê hatine bigihandin“.

Peyvên nenîşankirîyên Xenophanes dikarin wehajî bes û bi tenha ve bêtin binavkirin, ku tu kes nizane, bê ka ew (Xanophnes) li vêderê de çi dixwaze bide bixuyanîkirin. Sextus weha li nik Adversus Iogicos I, 110 dide biderxistin, ku „Xenophanes ne hemû zanebûnan dide bihildan, belam bes û bi tenha ve ew zanebûnên zanistîyê û ne şelû dide bihildan; lêbelê ew zanebûnên bîr û bawerîyê dihêle bihiştin. Ew vê têde dide bigotin: „Li ser hemûyan de bîr û bawerî xwe dide bivegirtin“. Weha ku pîvan¹ li gora wî de bi bîr û bawerîyê ve ango bi dibûnê ve têtê biderkevtin, ne hîmkirîyê û bawer bixwekirîyê Parmenides, lêbelê hevalê wî, bîr û bawerî bi xerabî ve date biderxistin“. Bes bi rast û durust ve, li gora yekbûna wîna de, bilindkirina wênekirinan, ya ku ew di diyalektika çûyî de dide bikin: bes bi vekirî ve têtê biderkevtin, kesek rastîyê nade bizanîn, ya ku ew pêre dide bigotin; heger ku wehajî remanek di nava serê yekî de bête biçûyîn, weha wî ew nididate bizanîn, ku evaya hanê bi rast ve dihate biderkevtin – bîr û bawerî xwe li ser tevayê de dide bivegirtin, ev ji bona yekeke wetovjî ve bes û bi tenha ve bi bîr û bawerîyekê ve têtê biderkevtin.

Em li vêderê de di Xenophanes de şiyarbûneke ducarî didin: Şiyarbûneke xurû û şiyarbûna cewherî û şiyarbûneke bîr û bawerîyê didin bidîtin; ya ku

¹ Kriterium. Criterion: Pîvan, Rûçik, Pesin, Nîşan.

ew ji bona wîna ve bi şiyarbûna Xwedanî ve dihate biderkevtin, û ew bi diyalektika xurû ve tète biderkevtin, ya ku ew bi dijî hemûyî destnîşankirî ve xwe bi neyînî¹ ve dide bireftarîkirin, ew dide bihilanîn. Bê çilo ew xwe jibervêjî ve bi dijî cîhana hestyarî û remanên bêdawîyî destnîşankirîyî ve dide bixuyanîkirin: wehajî ew xwe wisa bi xurtbûn ve bi dijî wênekirinên ayînîyên Yunanîyan ve li ser Xwedanan de dide biaxivtin. Ew bi vî rengî ve dide biaxivtin: „heger ku ga û şêr bi xwedan dest ve bihatina biderkevtin, da ku ew karên hunerî bi nala merovan de bidin biderxistin, weha dê wan Xwedan wetovjî bidana bineqîşandin û dê wan ji bona wan ve laşekî wisa bi mîna bedenê ve bidana bidan, ji ya ku ew bi xwe ve bi xwedanê wê ve dihatin biderkevtin².

Wehajî wî bi çavekî şermezarî ve li wênekirinên Homer –Homêr- û Hesiodus de li ser Xwedanan de didata bitemaşekirin: „Homer û Hesiodus hemû bi Xwedanan ve didatin bigirêdan, çiyê ku li bal merovan de bi şermezariyê û xerabîyê ve bi mîna diziyê, tolazîya jin û mêr û xapandina hevdû ve dihate bigirêdan“³.

Çilo wî ji rexekî ve cewhera bi serêxwe ve weha bi nala sadebûnê ve didate bidestnîşankirin, ya ku ew lêbelê, bê bi çi ve dihate biderkevtin, di navê de dihate biderkevtin, li nik wî de xweser bi nihabûn ve tète biderkevtin: wetov wî li ser alîyên din de li ser diyaran de didate bifelsefekirin, ku li ser de ji bona me ve bes û bi tenha ve perçene ji nivîsandinan ve hatine bigihandin, hinek ji wan ve bi xwedanê bîr û bawerîyên wetovî laşî jî ve bi bê guhdaneke mezin ve têtin biderkevtin; Wehajî ew divabûn bi xwedanê tu guhpêdana pojinandî ve êtir bêtin biderkevtin, wehajî bi kêmbûn ve ew li nik Physikern –Fizîkerên- me jî de guh pê dihate bidan. Heger ku ew di vê guhpêdana hanê dide bigotin, „Ji erdê ve hemû tète biderkevtin, û di erdê de hemû tète bidawîkirin“⁴, weha ev nayête biliberkevtin, bi mîna ku belkî tède cewher (Binçînîyên laşî) bi mîna ava Thalertische –Thalertî- ve li ser de divabû bihata biaxivtin; bi mîna ku Aristoteles bi rast û durust ve dide bigotin, ku tu ji bona erdê ve bi nala binçînîya bi serêxwe ve dikare bête bidîtin.

¹ Negativ: Negative: Neyînî, Neyîfî, Nayetî,

² Brandis, I. I., P. I, p. 68.

³ Sext. Emp. adv. math. IX. S. 139.

⁴ Sext. Emp. Adv. math. X, S. 313, 314; Simpl., Komm. zu Aristot. phys., p 41.

2. Parmenides

Parmenides bi baştirîn gewdeyekî¹ ve di dibustana² eleatische –Eleatîyê- de tête biderkevtin. Ew di piştî Diogenes de ji bi navûbangtirîn û dewlemendtirîn malbatên Eleatî ve hatibû bizayîn. Ji jîyana wî ve têde kêmtête binaskirin; ku ew bi şagirtekî Xenophanes ve dihate biderkevtin, Aristatoles (Methaph. I, 5) bes û bi tenha ve vê bi nala goyekê ve dide bidan. Sextus Empiricus³ wî bi Hevalekî Xenophanes ve dide binavkirin. Diogenis Laertius⁴ bi nêzîktir ve li ser de dide bixeberdan, „ew ligel Anaximander û wehajî ligel Xenophanes de dihate bigirêdan, belam ew bi dû wan ve nehate bikevtin“, çî bes û bi tenha ve bi cihêrûniştina wan ve bi diyar ve tête biderkevtin, „ku ew lêbelê ligel Aminias û Dicchâtes –Diçîetes- de û wehajî ligel Pythagorîyan de dihate bijîyandin, ew bêtir bi dû vî ve dihate bikevtin û herwehajî wî xwe ligel van de, lê neligel Xenophanes de, ji bona jîneke aramî de dihişt bête bilişvandin“. Ku jîna wîna bi carekê ve di navbera Xenophanes û Zeno de tête bikevtin, weha ku ew ligel wan de di wê demê bi xwe de dihate biderkevtin, bes û bi tanha ve ew bi nala xorttir ve ji yê pêşî ve û bi pîrtir ve ji yê din ve dihate biderkevtin. Li gora Diogenes⁵ de ew li dora 69. Olypiade (504-501) de hate bigeşkirin. Bi giringtir ve serdana wîna ji bona Athen –Etîna- ve ligel Zeno de tête biderkevtin, li cihê ku Plato û Sokrates de dihiştin ligel hevdû de bidin biaxivtin. Ev bi giştî ve tête biwergirtin; çiyê lêbelê têde bi mêjûyî ve tête biderkevtin, ew nikara pê bête biragihandin. Di Theätet –Theëtî- de Plato ji Sokrates dide bixwestin, ku ew rêstika Eleaten –Eliatin- bide biezmunîkirin, ew didin bigotin: “ku Melissus û hinekî din, ji yê ku ew dunyayê bi nala aramîya yekê ve didin biderxistin, ez xwe bi xurtî ve didim bitirskirin, ku ez ligel vê de, lêbelê bi kêmtir ve ji nala Pramenides ve, bidim bikin. Jiber ku ev ji min re tête

¹ Figur: Figure: Bejin, Gewde, Kelex, Jimar, Rênûs, Nexş, Sêwe, Jimare, Nîgar, Nerx, Buha, Beha, Wêne, Peyker

² Schule: School, College, Academy: Xwendegeh, Hîngeh, Fêrgeh, Dibustan.

³ Sext. Emp. adv. math. VII, S. 111.

⁴ Diog. Laert. IX, S. 21.

⁵ Ibid. VIII, S. 23.

⁶ Plat. Theaet. p. 183 (263, cd Bekk) Plat. soph., p. 217 (127).

bixuyanîkirin, da ku merov bi zimanê Homer ve bide biaxivtin, pêre ew bi hêjabûn û qencbûn ve tête biderkevtin; jiber ku ez ligel wî merovî de dihatim biderkevtin û min gotinên xweş jê didatin bibihîstin, gava ku ez bi carekê ve bi sîpe ve û ew jî bi gelekî ve bi pîr ve dihat biderkevtin”. Û di giftûgokirina Platoyî Parmenides de, ku têde kesên peyvdar bi eşkere ve bi Parmenides û Sokrates ve têtin biderkevtin, dê zînetên mêjûyîyî vê civandinê hêjî bi nêzîktir ve bidin bidestnîşankirin¹: Pramendis gelekî bi pîr ve, ligel tevaya porên şînboz ve, bi bejneke pîr sipehî ve, bigir bi heştê û pênc salî pîr ve dihat biderkevtin, Zeno bi nêzîka çil salî ve dihat biderkevtin”. Merov vê serdana hanê di 80 Olympiade –Olympiyadê- (460-457 b.Z.) de dide bidanê². Wehajî Sokrates tête bixuyanîkirin, jiber ku ew di Olympiyada 77, 4 (469 b. Z.) de hatîye bizayîn, her hêjî bi xort ve dihat biderkevtin, da ku ew giftûgokirinê wisa bikaribe bide bidan, bi mîna ku Plato wan dide biderxistin – wehajî navroka vê giftûgokirina hanêyî bi canê dibustana Eleatische –Eliatîyê- ve jî bal Plato ve bi xwe ve hatîye binivîsandin. Hêjîbêtir em li ser zînetên jîna Parmendis de didin bizanîn, ku ew wehajî li nik Hevwelatîyên xwe de li Eliatîyê de di cihekî pîr bilind de dihat biderkevtin, ku dewlemendbûna wan bi pîrbûn ve divê ji bona wan qanûnan ve bête bivezîvirandin, ji yên ku Parmendis ji bona wan ve ew dabûn bidan³. Wehajî em di Cebes de (di destpêkirinê de) “di Jîneke Parmenides de” didin bidîtin, ku ew bi rast û durust ve ji bona jîneke reweştî ve tête bikarhatin.

Divê bête bibîrxistin, ku Plato –Eflaton- li wê derê de, cihê ku bi rast û durust ve peyv li ser dibustana Eleatische –Eliatîyê- de tête bikin, bi carekê ve ne li ser Xenophanes de, lêbelê bes û bi تنها ve li ser Mellisus de didate bibîrxistin. Û heger ku em vê zînetê hanê bi tevaya firehbûna gotinan ve bidin bipêvekirin, Weha ku Parmendis bi rast û durust ve bi pê ve bi girêdayî ve tête bixuyanîkirin, çiyê ku ew jî bal Xenophanes ve hatîye bidan. Hêjîbêtir Plato di giftûgoyeke xwe de ji bona Parmenides ve rola serokî dide bidan û ew jî bona wîna ve bilindtirîn diyalektîk ji bona ser zarê wî ve dide bidanê, ji ya ku ew carekê ji caran ve hatîye bidan – ev hêjî bi vêderê ve nayête bigirêdan. Hegerjî li nik Xenophanes de di rêya pevîkê⁴ de, ji nebûnê nebûn nayête bikin, rabûn û çî pêre bi hevdu re tête bigirêdan yanjî

¹ Plat. Teact., p 127, Steph. (p. 4, ed. Bekk.).

² Tennemann. a. a. O., Bd. I, S. 415.

³ Diog. Leart. IX, S. 21.

⁴ Satz: Sentence: Pevik

pêre dikare bête bivezîvirandin, ew bi carekê ve tète binayînkirin: weha li nik Pramendis de dijbûn ji Hebûnê û nebûnê ve bi eşkeretir ve, pêrejî hêjî bi bê şiyarbûn ve xwe dide biderxistin.

Sextus, Empiricus û Simplicius ji bona me ve êtir giringtirîn perçên nivîsandinan ji xweşxuwane Parmendis dane bihilanîn; jiber ku Parmendis jî felsefa xwe bi xweşxuwaniyê ve didate bidariştin. Perçê nivîsandîyî pêşîyî¹ bi hawayê kevtinekê ve ji bona xweşxuwaneke xwe ve li ser serûştîyê de tète biderkevtin. Ev vekevtina hanê bi patîşahî ve tète biderkevtin, ev ji bona me ve reftara demê û di tevayê de ew canekî bi hêz ve, bi xwîngerbûn ve dide bixuyanîkirin, ji ya ku ew ligel cewher de dide bikevtûlefkirin, da ku ew wî bide bigirtin û ew wî bide biderxistin. Em dikarin felsefa Parmendis bi pirîtî ve di gotinên wî de bi xwe ve bidin bidan. Vekevtin² wetov tète bidengkirin:

„Hesp, yên ku ew min didin bihilgirtin, weha bi mîna ku mêrxasîya wana wan dide birakişandin, ez ji bona ser rêya pesindariyên Xwedanan ve datim bianîn, ya ku ew merovê zana ji bona Şahîşahîya rastîyê ve dide birêberîkirin. Fereştên “ –hestyarî³, „ bi ber ve têtin bihatin, rê didin bixuyanîkirin. Dengên xweş ji gerandina dolaban ve dihatin biderkevtin, gava ku Fereştên Holios“ – divên ew bi çavan⁴ ve bêtin biderkevtin – „ bi lez û bez ve bi ber ve dihatin bihatin, wan dev ji xaniyê êvarê ve didatin biberdan; wan xwe ji bona ronahîyê ve didatin birakişandin, wan bi destan ve poşî didatin bihilanîn, di cihê ku têde dergehên rêyên roj û şevan têtin bidîtin. Fereştên esman xwe nêzîkî dergehên mezin didatin bikirin, ji yên ku kilîtên wanî ducarî bi xwedanê pir ronahîya qalind ve dihatin biderkevtin. Ew bi peyvên xweş ve ligel wan de didin biaxivtin û wan xwe bi bêpoşandî ve ji dergehên bi kilêden dasî ve bi livandî ve didatin bidûrkirin. Pêre dergehên ew berên dûrî razayî dane bivekirin; û Fereştan hesp û gurîze di nava dergehê vekirî de didatin didatin biajotin. Bi kêfxweşî ve Xwedanê pêşewazîya min date bikirin, wê bi destê xwe ve destê minî rastê date bigirtin û ew ligel min de hate bipeyîvandin: ho lo, nemirîyê Ajotvan û hefsarkêşê hespan ji bona xaniyê min ve hatîye bihatin, tu bi xêr ve hatîye

¹ Sext. Emp. adv. math. VII. S. 111.

² Eingang: Entering, Entry, arrival, Entrance: Vekevtin, Veçûyîn, Vepêdeçûyîn.

³ Ibid. VII, S. 112.

⁴ Ibid. VII, S. 113.

bihatin; jiber ku tu jêhatîbûna bed nikarîbû te ji bona vê xaçîrêka hanê ve bide bianîn, (bi rastî ve, ew bi gelekî dûr ve ji rêya spahîyî merovan ve, bi taybetî ve ji bal Themis û Dike ve tête bikevtin), Her tişteki divê tu bide bizanîn, weha çi rastîya bi dilê te ve yanjî wehajî bi bîr û bawerîyên mirî ve têtin biderkevtin, ji yê ku di nava wan de tu rastîya zanebûnê nayête biderkevtin. Lêbelê ji vê rêya hanê ve remanên lêgerandinan bide bidûrkin, xwe ji bona pir reweştên genî ve nede bineçarîkin, li ser vê rêya hanê de ne bi dû awira ne li ser xwe de û ne jî zingîna guh de û ne jî ziman de bide bikevtin. Bes û bi tenha ve ligel hiş de divê tu rêça pir azmûnkirî bide biwergirtin, ya ku ez wê dê ji te re bidim bigotin. Rêya ku bes û bi tenha ve Çavbirçî bi ser ve nayêtin bikevtin“.

Li ser vêde êtir Xwedanê hemû date bipêşvexistin: ducarîya zanebûnê

1. Remankirin, rastî û 2. Bîr û bawerî bi nala du perçên bîrwerîyê ve. Di perçên nivîsandinên din¹ de ji bona me ve perçê bingeheîyî vê liberkevtina hanê ve hatiye bihiştin: „bibhîz“, Xwedanê date bigotin, „kîjan ji van herdu rêyên zanebûnê ve têtin biderkevtin. Yekek, ya ku ew bes û bi tenha ve bi Hebûnê ve tête biderkevtin, û ya ku ew ne bi Hebûna nebûnê ve tête biderkevtin – ev bi rêça bawerîyê ve tête biderkevtin, li ser wî de rastî tête biderkevtin. Ya din, ku Hebûn bi nebûnê ve tête biderkevtin, û ku bi neçarî ve nebûna Hebûnê – ji bona vê ve ez ji te re dibêjim, ku ew bi carekê ve ne bi rêya hiş ve tête biderkevtin; jiber ku nebûna Hebûnê tu nikare bide binaskirin, ne jî pê bide bigihandin, ne jî li ser de bide biaxivtin“. Nebûn xwe bi rastî ve bi tişteki ve dide bilivandin, di dema ku ew tête biramankirin yajî tête bigotin. Em tişteki didin bigotin, em tişteki didin biremankirin, gava ku em tişteki naxwazin bidin biremankirin, bidin bigotin.

„Ev bi neçarî ve tête biderkevtin, ku gotin û remankirin bi Hebûnê ve tête biderkevtin; jiber ku ew bi Hebûnê ve tête biderkevtin, lêbelê nebûn bi carekê ve bi nebûnê ve tête biderkevtin“. Ev bi kurtîya destnîşankirinê ve tête biderkevtin, û di vê nebûnê de nayîn bi carekê ve di rengê rastgehê de sînor, dawîbûn, sînorkirîti di nav de tête bikevtin: omnis determinatio est, negatio –nayîn- bi gewretirîn pevika Spinoza ve tête biderkevtin. Parmenides dide bigotin, çi rengî jî nayînî ji xwe re bikaribe bide biwergirtin, ew bi carekê ve bi tu tişteki ve nayête biderkevtin. Nebûn ji bona rastîyê ve bide bihiştin, „ew bi rêya şaşbûnê ve tête biderkevtin, ji ya

¹ Procl. Komm. zu Plat. Tim., p. 29, b. (Brandis, 1. 1., p. 103 sqq.); Simpl. Komm. Zu Aristot. Phys., p. 25 a.

ku li ser de Bêsewadên duserîyên mirî li dorê de têtin bizîvirandin. Sergêjî di kêfxweşîya wan de hestyarîya şaş dide birêberîkirin. Ew bi nala keran û korên behetî ve, bi nala kerîyên şaşvanan ve dê bêtin biajotin, ji yên ku ew Hebûnê û neHebûnê bi mîna hev ve didin bidanîn û di pişt re careke din ew ne bi mîna hev ve didin bidanîn¹; Şaşbûn tête biderkevtin, ku ew wan ligelhevdû de didin bitevlihevkirin, ku ew wê hêjabûna wekhev bi wan ve didin bidan – yanjî ku ew wan ji hevdû ve didin bicudakirin, bi nala ku neHebûn bi carekê ve dê bi bêsinor ve bihata biderkevtin. „Weha hemû rêya wan xwe di xwe de bi xwe ve careke din dide bivezîvirandin“¹; ew her û her xwe bi livandineke dij ve, xwe bi livandineke jihevkevtî ve dide bikirin. Wênekirina merovan niha vê bi cewherî ve, niha bi servajî wê ve, û di pişt re careke din di tevlihevkirina herduwan de – dijbûneke hergavî ve, dide biderxistin.

„Lêbelê rastî bes û bi tenha ve bi vê ve tête biderkevtin. Ev ne bi durustkirinê ve û ne bi nemanê ve, bi carekê ve ew xwe bi nala regezê² ve bi bêlivandin û bi bêdawîkirin tête biderkevtin. Ew nedihate biderkevtin, nejî dê ew bête biderkevtin, lêbelê ew niha hemû bi mîna hev ve – bi hevgirêdanekê ve tête biderkevtin. Êtir ma dê tu kîjan zayînê ji bona wêna bi xwe ve bixwaze lêbide bigerandin? Çilo û çawa divê ew bête bibêtirkirin? Ku ji Nehebûnê de, ez dê rê bi te ve nedim bidan, ne ku tu bide bigotin, nejî ku tu bide biremankirin; jiber ku ev ne bi gotinê ve û nejî bi remankirinê ve tête biderkevtin, ku ev ne bi tiştêkî ve tête biderkevtin. Çi neçarîtî bi derengî ve yanjî bi zûtirî ve ew dê ji nebûnê ve bihiştta bihata bidestpêkirin? Weha divabû ew tanî radeyekî bes û bi tenha ve bi Hebûnê ve, yanjî na bête biderkevtin; nejî dê xurtbûna bîr û bawerîyê carekê ji nebûna Hebûnê ve tiştêkî din bihêle bête birabûn“³. „Weha rabûn tête biwindakirin û nemankirin pê nayête bibawerîkirin. Hebûn nayête bijihevperçekirin; jiber ku ew bi carekê ve ligel xwe de bi xwe ve bi wek xwe ve tête biderkevtin. Ew nema êtir di cihekî de bi bêtir ve tête biderkevtin, wetov dê ew nema êtir bi hev re bihata bigirêdan – hêjî bi kêmtir ve, lêbelê hemû ji Hebûnan ve tête bidagirtin. Ev hemû bi hevgirêdanê ve tête biderkevtin; jiber ku Hebûn ligel Hebûnan de ligelhevdû de têtin biherikandin. Ew bi neguhertî ve tête biderkevtin, ew di xwe de bi xwe ve tête biaramîkirin, ew di xwe de bi xwe

¹ Simpl., Komm. zu Aristot. Pkys., p. 25 a.

² Geschlecht: Genus, Kind: Regez

³ Simpl., a. a. O., p. 17 a; p. 31 a.

ve tète bihîmkirin – ew di nava sînorên mirovatîya hîmkirî de ji neçarîtiya xurt ve tète bihiştin. Jibervêjî ve merov nikare bide bigotin, ku ew bi bêdawî ve tète biderkevtin; jiber ku ew ne bi bêkêmasî ve tète biderkevtin, lêbelê Nehebûnê ew ji hemûyî ve bi bêpişk ve tète biderkevtin¹. Ev hebûna hanê ne bi destnîşankirî ve tète biderkevtin, jiber ku ew di bergirtinên neçarîtiyê de têtin bibestandin. Aristoteles ji bona Parmendis ve sînorkirîyê weha dide binivîsandin. Sînor bi ne destnîşankirîyê ve tète biderkevtin, bi kîjan liberkevtinê jî ve ew bête biwergirtin. Li cem Parmendis ev bi serê xwe ve bi sînorkirî ve tète biderkevtin, lêbelê ew bi kêmanî ve di xwe de bi neçarîtiya bi carekê ve tète binîşankirin. Ev bi giringitîyê ve tète biderkevtin, ku ew li ser liberkevtina bêdawîbûna tevlihev de bêtir hatîye biçûyîn.

„Remankirin, ya ku ew ji bona daxwaza remanê ve tète biderkevtin, bi nala xwe ve tète biderkevtin. Jiber ku ew ne bi bê Hebûnê vê tète biderkevtin, ji ya ku ew di kîjanê de xwe dide biderxistin“ (xwe dide bihîmkirin), „ma tu dê remanê bide bidîtin; êtir ji ya ku ew bi tiştêkî ve nayête biderkevtin û ew dê ne bi tiştêkî ve ji bil Hebûnê ve bête biderkevtin“². Ev bi remana serekî ve tète biderkevtin. Remankirin xwe dide biberkirin, çî dê bête biberkirin, ew bi remanekê ve tète biderkevtin; remankirin weha ligel Hebûna xwe de bi wekhev ve tète biderkevtin, jiber ku ew ne li derveyî Hebûnê de, ev bi erêkirina mezin ve tète biderkevtin. Plotin³, di gava ku ew vê dide biderxistin, dide bigotin „ku parmenides bi vê dîtina hanê ve hate bikêrkirin, di gava ku wî Hebûn ne ligel tiştên herstyarî de date bidanîn“.

Sofistan jê dane biencamkirin: „Hemû bi rastî ve tète biderkevtin, tu Şaşbûn nayête bidîtin; jiber ku şaşbûn bi neHebûnê ve tète biderkevtin, ya ku ew nikare bête biremankirin“. Ligel Parmendis de felsefêkirina rast û durust dayîte bidestpêkirin, bilindkirin ji bona nava Şahîşahîya remankirinan de tède dikare bête bidîtin. Merovek xwe ji hemû wênekirinan û bîr û bawerîyan ve dide biazadkirin, ew ji wan ve hemû rastîyê dide bisitendin û ew dide bigotin, ku bes û bi tenha ve neçarîtî, Hebûn bi rastî ve tète biderkevtin. Ev destpêkirina hanê belê hêjî bi şelû û ne bi destnîşankirî ve tète biderkevtin; ev bi bêtirbûna xuyanîkirinê ve nema tète biderkevtin, bê ka çî tède tète bikevtin; lêbelê bi rast û durust ve ev xuyanîkirina hanê bi

¹ Simpl., a. a. O., p. 31 b.

² Simpl., a. a. O., p. 19.

³ Plot. enn. V, liber. I, c. 8: (Bi yunanî ve hatîye ivîsandin. Cuma).

avanîkirina felsefê ve bi xwe ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew hêjî li hêre de nayête bidîtin. Pêre diyalektîkî xwe date bibestandin, ku ya veguhertî bi xwedanê tu rastîyê ve nayête biderkevtin; jiber gava ku merov van destnîşankirinan dide bidanîn, bi mîna ku ew didin bikêrkin, weha merov ji bona ser dijbûnan ve têtê bihatin.

Hêjîbêtir em bi xwedanê lidarxistinên wêneyên Parmenides ve têtin biderkevtin. Weha bi mîna ku li ser hemûyî Hebûnê de dê bête biaxivtin, wehaji şêwe têtê biderkevtin: „Jiber ku sînore derveyîyî Hebûnê bi carekê ve têtê biderkevtin, weha ew ji hemû alîyî ve bi mîna komeke guroverî baş ve têtê biderkevtin, ji nivî pê ve hemû xwe di giranbûna wekhev de dide bihiştin, ew divê ne hinekî mezin yanî biçûk li vêderê de yanî li wêderê de bête biderkevtin. Jiber ku ew bi tu nebûna Hebûnê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew ber li ber de dide bigirtin, da ku ew ji bona wekhevîyê ve bête birakişandin“ – da ku ew ji bonayekîyê ve ligel xwe de bi xwe ve bête bihatin; „û ew bi tuHebûnê ve nayête biderkevtin, ji ya ku ew dê bi valabûnê ve ji Hebûnê ve, li vir de û li dera hanê de bi kêmbûn ve, bihata biderkevtin. Ji ber ku gerdûn bi bêkêmanî ve têtê biderkevtin: weha ew hemû bi vî şêweyê hanê ve xwe bi mîna destnîşankirinan ve têtê biderkevtin“¹. Plotin² dide bigotin: „Ew Hebûnê ligel gewdeyê şepyê de dide biwekhevkin, jiber ku ew hemû di xwe de dide bidîtin û remankirinê ne di derveyî wê de bi xwe ve, lêbelê di wê de bi xwe ve têtê têtê biderkevtin“; gewdeyê şepyê ya ku ew di xwe de bi mîna hilgirtinê ve têtê biderkevtin. Û Simplicius: „Merov divê xwe bi sersûrayî ve nede biderxistin, jiber rawestandina xweşxuanîyê ew xwe wehaji li ser xewneke afsanî ve dide birawestandin“. Ji bona me ve pêre xweser têtê biderkevtin, ku şepî bi sînorkirî ve (li ser vê de di cihekî din de) têtê biderkevtin û jibervêji ve divê yekeke din di ser re bête biderkevtin. Liberkevtina şepyê wetov di wekhevîyîya reftarkirinê de di cudabûnîyê de têtê biderkevtin, wetov divabû bi bêguhdana cudabûnîyê ve bihata biderxistin. Weha ev bi tu wêneyekî rast u durust ve nayete biderkevtin. Ev rêça hanêyî rastîyê êtir Parmenides hêjî ji bona rêxistina dunyayê ve dide bipêvekirin³: „Merov du rengan ji bona nava bîr û bawerîyên xwe ve didin bixistin, ku yek ji wan ve divabû nehata bîr û ku têtê wan xwe dabûn bişaşkin. Ew wan ligel

¹ Simpl., a. a. O. p. 7 b; 39 a.

² Plat. Enn. V, liber. I, c. 8.

³ Simpl. a. a. O., p. 7 b 39 a.

hevdû de di gewde û nîşankirinan de, ji hevdû ve bi cudakirî ve, bi dijîhev ve didin bidanîn. Yekek, ya ku ew bi gurîna agirê esmanî ve, pir sipehî, ligel xwe de bi xwe ve tanî radeyekî bi mîna xwe ve tête biderkevtin, lêbelê ew ligel yê din de ne bi mîna xwe ve tête biderkevtin, lêbelê wehajî bes ji bona xwe ve, bi beramberî êvarî yanjî tîrbûnê û cewhera giran ve tête biderkevtin¹. Ji yê din ve dê germbûn, nermîtî, sivîkîtî, ji vî ve dê sarbûn bête bigotin. „Lêbelê jiber ku dê hemû bi ronahîyê û tarîbûnê ve bête binavkirin û destnîşankirinên wan bi xwe ve ji bona tişteki û yê din ve bête bihatin: weha hemû bi hev re bi ronahîyê û tarîya êvarê ve tête bidagirtin, ku herdû bi nala hevdû ve têtin biderkevtin, jiber ku nebûn bi bê herduwan ve tête biderkevtin“. Bi mîna ku Aristoteles¹ û hinên Yunanîyên din vê bi rast û durust ve bi Parmenides ve didin bisipartin, ku ew ji bona rêxistina diyarbûnên tiştan ve du binçînîyan, germbûn û sarbûnê dide bidanîn, ku di rêya bestandina wan de hemû tête biderkevtin. Ronahî, agir bi nala kirdarîyê, jîndarîyê ve tête biderkevtin, şev, serma bi nala derdxwarinê ve tête bidestnîşankirin.

Parmenides wehajî li ser şeweyê Pythagorî dide biaxivtin – bi mîna ku ji bona wîna ve Strabo jêre yekekê – di vê wênekirina hanê de - dide binavkirin²: Tac li serhevdû de –bi hev re hatine bihûnandin, ji yê ku ew her û her yekekê ve ji yê ne şidyayî ve, ligel ya dinî ji şidyayî ve di navbera yê din de tête bihûnandin; ji yê ku ew ji ronahîyê û tarîbûnê ve têtin bitevlihevkirin, xwe didin bidîtin“.... („yên teng ji agirê nexurû ve, ji yê ku ew lêbelê ji şevê ve, di rêya wêna bi xwedanê hêza gurîne ve tête biderbaskirin.“). ...“Lêbelê çi wan hemûyan bi hev re bi nala bedenekê ve dide bigirtin, ew bi agir ve tête biderkevtin, li jêr ya ku ew bi taceke agirî ve tête biderkevtin; û navînîya neşidyayî careke din bi agiryekê ve tête biderkevtin. Lêbelê navînî di navbera ne tevlihebûnan de bi Xwedanê ve“ (bi serûştîyê ve) „tête biderkevtin“, ya ku ew hemûyî, parvekirinê, qalindbûnê û neçarîyê dide biserdarîkirin ... „Jiber ku ew ji hemû durustkirinên erdê û tevlihevbûnê ve bi binçînîyê (bingehê hoykarê kevnar) ve tête biderkevtin, ji ya ku ew nêrîyê ligel mêyîyê de û bi servajî ve bi hev re dide bitevlihevkirin“. ... Wê ji xwe re Amor³ bi alîkarîyê ve date

¹ Aristot. Metaph. I, 3 et 5.

² Plut. Plac. Phil. II, 7; Eus.. hist. Eccl. XV, 38, Stob. Ed. Phys. c. 23, p. 482-484; Simpl., a. a. O., p. 9 a; 7 b.

³ Amor: Liebe: Dear, Evin.

biwergirtin“ û wê ji vê ve hemû Xwedan dane bidurustkirin¹. Bi bêtir ve ew tète binavkirin: „Ba bi jêderkevtimeke erdê ve, bi bêhkişandina agir ve ji rojê û kadizan ve, ji tevlihevbûna ba û agirê heyvê ve“ ûhd. „tète biderkevtin“. Hêjî ev tète bihiştin, ku celeb û şêwe divê bête bidan, çilo Parmenides pêhestkirinê û remankirinê didate bixuyanîkirin; çiyê ku ew di pêşî de bi nala matiryalyê ve dikaribû bihata bidiyarkirin.

Theophrast² bi rast û durust ve di vî babetî de dide bibîrxistin: Parmenides bi carekê ve li ser vê de tiştek bi nêzîkî ve nedayîte bidestnîşankirin, lêbelê bes û bi tenha ve ev, jiber ku ew du hokarîyan³ dide bidan, li gora zanebûnê de bi pîrbûn ve yekekê yanjî ya din dide bidestnîşankirin; jiber ku çend di pişt re germbûn yanjî sarbûn bi girantir ve tète biderkevtin, dê remankirin bi yekeke din ve bête biderkevtin: bi baştir û xurûtir ve ya ku ew di rêya germbûnê de tète biderkevtin, lêbelê ew hêjî bi pêwistî pîvaneke nîşankirî ve tète biderkevtin.

„Êtir bi mîna her di libatên şaşbûnan⁴ de tevlihevbûn tète bimayîn, weha hişê merovan jî, bi nalê wê ve, tète bilidarxistin, çiyê xwe di merovan de dide bihestkirin, pêrejî bi libatê serûştîyê ve tète biderkevtin, hemû herwehajî bi nala di gerdûn de; jiber ku bi pîrî ve belê bi remanê ve tète biderkevtin“

„Weha ew bi vî rengî ve hestyarîyê û remankirinê bi mîna wê ve dide biwergirtin; û ew bîrkinê û jibîrkinê ji van ve di rêya tevlihevbûnê de dihêle bête birabûn. Lêbelê heger ku ew di tevlihevbûnê de bi wekhev ve bêtin bihatin, gelo ev bi remankirinê ve yanjî bi na ve tète biderkevtin û bi çi zînetê ve ev tète biderkevtin – ew vê bi bêdestnîşankirî ve dihêle bête biderkevtin. Lêbelê ku ew wehajî bi dijî vê ve bi xwe ve û ji bona xwe ve ji bona hestpêkirinê ve dide bidanîn, ew bi sar ve tète biderkevtin, di gava ku ew dide bigotin: ku mirî bi ronahîyê, germbûnê û deng ve nayête bipêhestyarîkirin, jiber ku jê re agir tète bikêmkirin; lêbelê ew bi sermîtiyî ve, bi aramîtiyê ve û bi dijûnîtiyê ve tète bipêhestkirin, û bi carekê ve her

¹ Siehe Brandis, II., p. 162.

² Theophr. Sens., p. 1. ed. Steph. 1557 (citante Fülleborn, p. 92).

³ Element: Element: Hokarî, Perçe

⁴ (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

Hebûnek bi xwedanê zanebûneke nîşankirî ve têtê biderkevtin“. Lêbelê bi rastî ve ev dîtina hanêyî Parmenides bi pîrbûn ve bi dijî matîryalîtîyê ve têtê biderkevtin: jiber ku têtê têtê biderkevtin, ku can ji perçan ve ji hêzên azadkirî ve (hespê darî hestiyarîyan) bi hev re têtin siwarkirin.

3. Mellisus

Bi kêmvê li ser wî de dikare bête bigotin. Aristoteles, li cihê ku ew li ser wî de dide bibîrxistin, hergav ew wî ligel Parmenides de pêrejî bi nala remankirinên wî ve dide bibîrxistin. Ew wî bi nala Şagirtê Parmenides ve dide binavkirin¹; bes û bi tenha ve bi Şagirt ve bête biderkevtin, hinekî bi nedestnîşankirî ve têtê biderkevtin. Ev wehajî li ser wî de têtê bidan, ku wî ligel Heraklit de didate bidanûstendin. Ew bi nala Pythagoras ve ji yekekî Samier –Samiyer- ve dihate biderkevtin; hêjbêtir ew bi nala merovekî dewletêyî bi navûbang ve di nava miletê xwe de dihate biderkevtin. Ev ji bal Plutarch² ve têtê bigotin, ku ew bi nala Mîrêderyayî³ Samiyer ve di şerê li ser Etîna de bi serkevtinekê ve hate bigihandin. Ew li dora 84 Olympiade – Olimpiyadê- (444 b. Z.) de hate bigeşkirin. Di dîtina felsefê de bi kêmbûn ve li ser wî de têtê bibîrxistin. Ji nivîsandina wîyî xweşxuwaniyê de li ser serûştîyê de Simplicius⁴ çend nivîsandin jê dane bihilanîn, ji yên ku ew remanan û giftûgokirinan bi xwe ve bi nala li nik Parmenides de didin biderxistin, bes û bi tenha ve tanî radeyekî hinekî ew bi bêtir ve didin bidiyarkirin. Pirs dê bête bikirin, gelo çiyê ku Aristoteles ji bona Xenophanes ve jê re dayîte binivîsandin, ma ew jêre nayête biderkevtin, di reng de ew xwe bi zanetir ve ne bes tenê ji bona Xenophanes ve, lêbelêjî bi xwe ve ji bona Parmenides ve dide bidîtin.

Bes û bi tenha ve Aristoteles vê destnîşankirina hanê di dîtina cudabûna felsefa wî de ligel Parmenides de dide bidan, ku bi rast û durust ve a) „Parmenides yekek ji bona liberkevtine ve li gorê de, Mellisus ji bona metiryê ve li gorê de bi xuyanî ve dide bidiyarkirin“ - yê ku ew cewherê bi

¹ Diog. Laert. IX, S. 24.

² Plut. Per., c. 26.

³ Admiral: Admiral: Mîrederyayî

⁴ Simpl., a. a. O., p. 7 et. Sqq.

nala cewhera remanê ve dide biderxistin, evê din wê bi nala metiryê ve dide biderxistin. Bes û bi tenha ve di cewhera xurû de, Hebûn, bi yekekê ve ji bona nava vê cudabûna hanê ve tête bikevtin; ev herwehajî bi nala xurûbûna metiryê ve û bi nala xurûbûna remanê ve tête biderkevtin (gava ku ez li ser vê cudabûna hanê ve) ji bona Parmenides û Melissus ve bi xwe ve bidim biaxivtin, ku ew ne bi berdest ve tête bidîtin, lêbelê ew tête bihilanîn. Û ev divê bes û bi tenha ve bi vî rengê hanê ve derxistina xwe bide biderxistin, ku di rêya wê de yekek¹ ew divê bêtir weha bikarîba bihata biderxistin.

Yanjî têde, ku b) „Parmenides yek bi nala sînorkirî ve dayîte bidestnîşankirin, lêbelê Melissus ew bi nala nesînorkirî ve dayîte bidestnîşankirin“. Heger ku Parmenides yek bi rastî ve bi nala sînorkirî ve bida bidestnîşankirin, weha dê ev bi xweser ve bi dijî felsefa wî ve bihata biderkevtin, jiber ku sînor bi nebûna Hebûna Hebûnê ve tête biderkevtin – ew Nebûna Hebûnê dide bidanîn, gava ku Parmenides bes û bi tenha ve li ser sînorkirinê de dide biaxivtin, weha em bi carekê ve didin bidîtin, ku zimanê wîyî xweşxuanîyê ne li hemû derê de bi destnîşankirî ve tête biderkevtin; û di pişt re sînor, bi nala sînorê wê ve bi xwe ve bi sadebûn ve bi sînorê bi carekê ve ji hemûyan ve tête biderkevtin, ji yê ku ew tête bigotin û ji yê ku ew dê bête bidanîn; ango di wî de hemûyî din tête bihilanîn. Nêçarîtî wetovjî bi vê xurûbûna nayînîtyê ve, bi xurûbuna livandina xwe bi xwe ve (pêrejî bi nelivandinê ve bi nala remanê ve) – bi carekê ve bi dij ve tête biderkevtin, ji yê ku ew bi berçê dijbûna xwe ve tête bibestandin.

c) yanjî têde tête biderkevtin, ku Parmenides zanistîyeke bîr û bawerîyan (yanjî rastgehê) pêrejî dide bidanîn, ya ku ew weha Hebûnê bi nala cewherê ve ji bona remanan ve bi bêtir ve dide biberamberkirin.

4. Zeno

Zenos nîşankirina wêna bi Diyalektik ve tête biderkevtin. Ew bi hostê dibustana diyalektik ve tête biderkevtin, ya ku têde xurûbûna remankirinê bi xwe ve ji bona livandina liberkevtinê di xwe de bi xwe ve, ji bona xurûbûna canê zanistîyê ve bête biderkevtin– bi destpêkirina diyalektik ve bi rast û durust ve di tanî nihayî Eleaten –Eliatîyê de em bes û bi tenha ve di vê

¹ Aristot., phys. 1, 2.

pevikê de dê bidin bidîtin.“ Ku nebûn bi tu rastgehîyê ve nayête biderkevtin, ew bi carekê ve bi nebûnê ve têtê biderkevtin, û çî bi rabûnê ve û bi windabûnê ve têtê biderkevtin, ew weha bi carekê ve têtê bivekevtin“. Bi dijî vê ve em li nik Zeno de bi rast û durust jî ve wehajî pevikên wetov jî – û hilanîna yên wetov jî didin bidîtin, ji yên ku ew bi dijî wî ve têtê biderkevtin; lêbelê em pêrejî nikarin bi vê gotina hanê ve bidin bidestpêkirin, lêbelê hiş destpêkirinê dide bikirin – bi aramî ve di xwe de bi xwe ve di wan de, ji yê ku ew bi nala Hebûnê ve têtê bidanîn, nabûdkirina wîna dide bixuyanîkirin, bê ka çîye, lêbelê ew bes û bi tenha ve bi Hebûnê ve têtê biderkevtin, di: Nehebûnê de têtê biderkevtin, ew bi dijî xwe ve bi nala Kirdar¹ û Vehilgirtî ve têtê biderkevtin“. Bi dijî vê ve Zeno date bigotin: „Veguhertinên xwe bidin bidanîn, di wan de bi nala veguhertinê ve hûn bi tiştêkî ve nayêtin biderkevtin“. Têde ew veguhertinên hanê bi destnîşakirina, dagirtîya livandinê ve dihate biderkevtin; Zeno date bigotin û wî xwe bi dijî livandinê ve bi nala yekeke wetov ve yanjî bi nala livandina xurû ve date bikirin.

Zeno wehajî bi Eleate – Eliaterekî- ve dihate biderkevtin; ew bi yê xorttir ve têtê biderkevtin û ew bi dan û sitendinên taybetî ve ligel Parmenides de dihate bijîyandin. Vî gelekî jê didate bihezkin û wî ew bi nala lawekî ve date biwergirtin. Bavê wîyî rastteqîne bi Teleutaoras ve dihate binakirin. Ew ne bes tenê di dewleta xwe de di jîndarîya xwe de bi pir hêjabûn ve dihate biderkevtin, lêbelêjî ew pir bi gelemperîya navûdeng ve dihate biderkevtin û ew bi taybetî ve bi nala Mamoste ve dihate bihêjakirin². Plato³ li ser wî de dide bigotin, ku ji Etîna û cihên din ve merov ji bona nik wî ve dihatin bihatin, da ku ew vê fêrbûna hanê ji xwe re bidin biwergirtin. Ew bi nala serbilind ve û bi çavtêrbûnî bi xwe ve dihate bidîtin, ku ew (ji bil serdana Etîna pê ve) di cihê xwe de di Elea –Elia- de her û her dihate bimayîn û ew ne bi demeke dirêj ve di Etîna mezin û hêzdar de hate bijîyandin, da ku ew li wêderê de ji xwe re navûbang bide bipalekirin⁴. Bi taybetî ve mirina wî û xurtbûna canê wî di çîrokên cudayî pir de ew date binavûbangkirin, ku ew di dewletekê de (merov nizane, gelo ew bi welatê bav û kalên wî ve di Elea yanjî Sisilya de têtê biderkevtin) ji bala Zodarekî ve (ji yê ku navê wî hin

¹ Subjekt: Subject: kirdar

² Diog. Laert., IX, S. 25.

³ Siehe Plat. Parm., p. 126-127. Ateph. (p. 3-5, Bekk.).

⁴ Diog. Laert., IX, S. 28.

caran, lêbelê bi carekê ve di lihevhatineke nêzîkî mêmûyî de nehatîye bikirin) bi vî corê hanê ve ji gorîkirina jîna xwe ve hatîye biazadkirin¹. Ew bi navkirî ve ligel pîlankeran de ji bona xistina Zordar ve hatibû bitawankirin, ji yên ku lêbelê li wan de hatibû bimikurhatin. Gava ku Zordar ew li ber çavên xelkê de bi hemû şeweyekî ve date biazardan, da ku ew jê navê Pîlankerên hevalên wî jê bide bistendin û wî jê ji bona dujminên dewletê ve date bipirskirin: weha Zeno di pêşî de ji bona Zordar ve hemû hevalên wî bi nala beşdaran ve date binavkirin û di pişt re Zordar bi xwe ve bi nala mirina reşî dewletê ve date binavkirin. Weha kêrdarîyên xurt yanî gorîbûna mirina Zeno xelk dane bihêçkirin û mêmûxasî ji bona nava wana ve date bibilindkirin, da ku ew bi ser Zordar ve bêtin bikevtin û wî bi xwe ve bidin bikuştin û ew xwe jê bidin birizgarîkirin. Bi cudabûn û bi taybetî ve şeweyê derkevîna wîyî dawî – ya ku ew bi şeweyekî xwîngermî û tundîyî hestiyarî ve – têtê bigotin. Wî weha xwe date biderxistin, bi mîna ku ew dê ji bona Zordar ve tiştêkî di guhê wî de bixwaze bide bigotin, di pişt re wî dev li guhê wî de date bikirin û weha wî pê date bidevlêkirin, tanî ku ew ji bal yên din ve bi lêdanê ve hate bikuştin. Yên din didin bigotin, ku wî ew ji bêvilê ve bi diranan ve date bigezkirin. Hinên din dibêjin, gava ku ew ji bona bersivê ve pir dane biazardan, wî dev li zimanê xwe de date bikirin û wî ew ji bona nava rûwê Zordar ve date bilêxistin, da ku ew jêre bide bixuyanîkirin, ku ew nikare tu tiştî jê bide biderxistin; êtir ew di pişt re di curnekî de hate bikutan.

1. Felsefa Zenonî li gora Thetischen de, li gora navrokê de bi carekê ve bi xwe ve têtê biderkevîna, bi mîna ku em wê li nik Xenophanes û Parmenides de, bes û bi tenha ve ligel vê cudabûnê de, didin bidîtin, ku bêhn û dijbûn bi bêtir ve ji liberkevînan ve û ji remanan ve didin biderxistin. Hêjî di Thetischena² wî de em pêşkevîna didin bidîtin; ew hêjbêtir di hilanîna dijbûnan û destnîşankirinan de têtê biderkevîna.

„Ev nikare bête bikirin (ew dide bigotin), heger ku tiştêk têtê biderkevîna, ew têtê birabûn (bi rast û durust ve ew vê bi Xwedanîtyê ve dide bigirêdan), êtir divabû ew ji wekhevîna ve yanî ji newekhevîna ve bête birabûn, lêbelê herdu nikare bête bikirin: jiber ku wekhevîna ligel de nayête bihatin, ku ji wekhevîna nikare bêtir bête bidurustkirin, bi nala ku ew têtê bidurustkirin, jiber ku wekhevîna destnîşankirinên ligel hevdu de bi mîna

¹ Ibid. IX, S. 26-27; Menagius, Komm. zu Diog. Laert.; Val. Max. III, 3.

² Aristot. de Xenophane, Zenone et Gorgia, c. 3.

xwe ve divên bidn biderxistin“. Ligel danîna wekhevîtiyê de cudabûn ji jêdurustkirinê ve û ji durustkirinê ve tête bijêkevtin. „Wehajî bi kêmbûn ve newekhevbûn dikare ji newekhevbûnê ve bête birabûn, êtir heger ku ji lawaz ve xurtir, yanjî ji biçûktir ve mezintir yanjî ji bedtir ve baştir bête biherikandin, weha dê Nehebûn ji hebûnê ve bihata biherikandin: çiyê ku ew nikare bête biderkevtin; weha Xwedan bi mayîn ve tête biderkevtin“. Ev dê êtir bi Pantheismus¹ (Spinozismus) ve bête bigotin, ya ku ew bi vê pevîkê ve tête biderkevtin: ex nihilo fit nihil beruhe. Li nik Xenophnaes û Parmenides de me Hebûn² û nebûn datin bidîtin. Ji nebûnê ve xweser nebûn tête biderkevtin, ji Hebûnê ve Hebûn tête biderkevtin; lêbelê weha ev ji berê ve tête biderkevtin. Hebûn bi wekhevbûnê ve tête biderkevtin, bi nala xweserîyê ve tête biderkevtin, bi dij ve wekhevbûn, bi nala wekhevbûnê ve livandina remanan û pêwendîkirinê, vezîvirandinê – di xwe de bi merc ve dide bidanîn. Hebûn û nebûn weha li tenîştê hevdu de têtin birabûn, bi bêyî ku ew yekîtiya xwe bi nala cudabûnîtiyê ve bidana biderxistin, ev cudabûnîtiya hanê ne bi nala cudabûnîtiyê ve tête biderkevtin. Li nik Zeno de newekhevbûn bi libatê din ve bi dijî wekhevbûnê ve tête biderkevtin.

Hêjbêtir yekîtiya Xwedan tête biselîmandin: „Heger ku Xwedan bi xurtir ve ji hemûyan ve tête biderkevtin, weha jêre tête biderkevtin, ku ew bi yekekî ve tête biderkevtin, ku ew tanî radeyekî bi duduwan ve yanjî hêjî bi gelean ve dê bihatana biderkevtin, weha dê ew ne li ser wan de bi xurtir ve bihata biderkevtin: lêbelê tanî ku desthilatîya wî li ser yên din de bête bineyînkirin, dê weha ew bi Xwedan ve nehata biderkevtin. Weha heger ku ew bi gelean ve bihatana biderkevtin, weha dê ew bi xurtir û lawaztir ve bi dijîhevdû ve bihatana biderkevtin, bi nala ku ew ne bi Xwedanan ve dê bihatana biderkevtin; êtir Serûştîyê bi Xwedan ve tête biderkevtin, ku ew ne bi xurtir ve li ser xwe de tête biderkevtin. Heger ku ew bi wekhev ve bihata biderkevtin, weha divê Xwedan nema êtir bêtir bi serûştîyê ve, bi xurtir ve bête biderkevtin; jiber ku wekhevbûn ne bi bedtir ve û ne jî bi baştir ve bi nala wekhevbûnê ve tête biderkevtin“ - yanjî ku ew ji wî ve ne jê bi cudabûn ve tête biderkevtin. „Weha heger ku ew bi Xwedan ve, û weha ew bi rast û durust ve bi yekekî wetov ve bête derkevtin, weha Xwedan bes û bi tenha ve

¹ Pantheismus: Ev bi gotineke Yunanî ve tête biderkevtin, Bawerîya Xwedanîyi giştî, Tevayîkirina Xwedanan. Cuma

² Sein: Exist: Hebûn, Heyîfî, Peydayî.

bi yekekî ve tôte biderkevtin; ew nikare bi hemûyî ve bête bigihandin, çîyê ku ew dide bixwestin, heger ku ew bi gelek ve bihatana biderkevtin“.

„Di dema ku ew bi yekî ve tôte biderkevtin, weha ew li her derê de bi wekhev ve tôte biderkevtin, ew dide bibihîstin, ew dide bidîtin û ew wehajî hestiyariyên din li herderê de pê tôte bikêrkin, êtir heger ku ev nehata bikin, weha dê perçên Xwedan yekek li ser ya din ve bi xurttir ve bihatana biderkevtin“ (yekek li cihekî de dê bihata bidîtin, ku ya din dê neyête bidîtin, ku ew bi wî ve pal pê dide bidan – yekek bi nîşankirinê ve dihate biderkevtin, ku ew ji ya din ve bi kêmtir ve dihate biderkevtin), „Çîyê ku ew bi nekarîbûn ve tôte biderkevtin. Jiber ku Xwedan xwe li herderê de bi wekhev ve dide biderxistin, weha ew xwe bi rengê şepyê ve dide biderxistin; jiber ku ew li vêderê de ne bi wetov ve, li cihekî din bi renekî din ve, li cihekî din de bi şêweyekî din weha tôte biderkevtin“. Hêjîbêtir: „Jiber ku ew bi mayîn ve û bi yekî ve û bi rengê şepyê ve tôte biderkevtin, weha ew ne bi bêdawîbûn ve (bi bêsinor ve) nejî bi sînokirî ve tôte biderkevtin. Jiber a) ku nesînokirî bi Nehebûnê ve tôte biderkevtin; jiber ku ev ne bi navînyê ve nejî bi destpêkirinê ve tôte biderkevtin û dawîbûn hêjî bi perçakî ve – yekekî wetov ku ew bi bêsinor ve tôte biderkevtin. Lêbelê bi çilo ve Nehebûn tôte biderkevtin, ku ew weha ne bi Hebûnê ve tôte biderkevtin“. Bi bêsinokirî ve ew bi nedestnîşankirinê ve, bi neyînkirinê ve tôte biderkevtin; ew dê bi Nehebûnê ve bihata biderkevtin, bi hilanîna hebûnê ve û weha pêrejî ew bi xwe ve bi nala yekalîyî ve tôte bidestnîşankirin. b) „Sînokirina bi dijîhevdu ve dê behata bicîhatin, heger ku ew gelek ve bihatana biderkevtin, lêbelê jiber ku ew bes û bi tenha ve bi yekekî ve tôte biderkevtin, weha ew ne bi sînokirî ve tôte biderkevtin“. Wehajî Zeno dide bixuyanîkirin: “Ku yekek xwe nade bilivandin, nejî ku ew ne bi livandî ve tôte biderkevtin. Jiber ku ne livandî a) bi Nehebûnê ve tôte biderkevtin“ (di Nehebûnê de tu livandin nayête bicîhatin, ligel bêlivandinyêtiyê ve dê Nehebûn yanjî valabûnîti bihata bidanîn, ne livandî bi nayînî ve tôte biderkevtin), „jiber ku tede tu tiştêkî din nayête bihatin, nejî ku ew ji bona yekeke din ve tôte biçûyîn. b) Dê lêbelê bes û bi tenha ve pir bêtin bilivandin; jiber ku yekek divabû xwe ji bona yekeke din ve bide bilivandin“. Livandin dê bes û bi tenha ve bête biderkevtin, çi cudabûnek ji yê din ve tôte biderkevtin, ew dê yekek ji piratiyê ve ji demê ve, ji cih ve bête bimerckirin. „Yek weha ne tôte birawestandin, nejî ew tôte bilivandin; jiber ku ew ne ji Nehebûnê ve nejî ligel pîrbûnan de bi wekhev ve tôte

biderkevtin. Di van hemûyan de Xwedan xwe weha dide bireftarîkirin; jiber ku ew bi mayîn û tekane ve tète biderkevtin, xwe bi nala xwe ve û bi rengê şepyê ve ne bi bêsnorkirî ne jî bi snorkirî ve, ne bi aramî ve ne jî bi livandî ve tète biderkevtin“. Jêve, ku ne jê wekhevbûn yan jî newekhevbûn dikare bête birabûn, Aristoteles¹ vê bi derkevtina hanê ve jê dide bikşandin, „ku ew ne li derveyî Xwedan de dikare bête bidîtin yan jî wehajî hemûyê din bi mayînî ve tète biderkevtin“.

Em bi vî rengê hanê rast ve diyalektikekê didin bidîtin, ya ku merov dikare wê bi metaphyziyî rast ve bide binavkirin. Binçînîya naskirinê jêre bi bingeş ve tète bidanîn: „Nebûn bi wek nebûnê ve tète biderkevtin, ew ne ji bona Hebûnê ve û ne jî bi servajî jî ve tète biçûyîn; ji wekhevbûnê ve jê nebûn nikare bête birabûn“. Hebûn, bi yekekî dibûstana Eleatîyê ve bes û bi tenha ve bi vê rûtbûna hanê ve, ev bi jêrbûna hanê ve ji bona binîyî naskirina hiş ve tète biderkevtin. Ev şeweyê kevnî giftûgokirinê hêjî her û her tanî vê roja îrojî bi rast ve tète biderkevtin; ji bona nimûne ve ew ji bona weha bi navkirîyî selimandinê ve ji yekîtiya Xwedan ve tète biderkevtin. Em pê celebekî dinî metaphyzikîyî rastî girêdayî didin bidîtin: Ew dê bi mercan ve bêtin bikin, ji bona nimûne ve desthilatîya Xwedan û jê rastî tète biderkevtin û serekî tète binayînkirin. Ev bi şeweyê reweşta rastîya me ve tète biderkevtin. Di dîtina destnîşankirinê de divê bête bibîrxistin, ku ew, bi nala yekekî nayînkirinê ve, hemû ji erîne ve, bes û bi tenha ve Hebûna heyî bi derkirî ve dê bête bihiştin.

Em ji bona vê rûtkirina hanê ve ji bona rêyeke din ve têtin biçûyîn, em ne diyalektikeke wisa bi nala dibustana Eleatî ve têtin bipêwistkirin, çûna me ne bi pûç û nêzik ve tète biderkevtin. Em dibêjin, Xwedan nayête biveguhertin, veguhertin bes û bi tenha ve ji bona tiştên bidawîkirî ve tète bihatin (ev bi nala bîr û bawerîya serpêhatîyê ve tète biderkevtin); ji rexekî ve em wetov bi xwedanê tiştên bi dawîkirî û bi veguhertî ve têtin biderkevtin, ji rexê din ve neveguhertî di vê yekîtiya bi serêxweyî rûtkirî ve ligel xwe de dide bihilgirtin. Ev bi jêvekirina bi xwe ve tète biderkevtin, bes û bi tenha ve ku em wehajî dawîbûnê bi nala Hebûnê ve dihêlin bête birastderkevtin, çiyê ku Eleatî pê têtin bigazinkirin yan jî em hêjî jê ji tiştên bidawîkirî ve ji bona celebên, nivşan ve têtin biçûyîn û em hêdî hêdî dev ji nayînkirinê ve didin biberdan; û bilindtirîn celeb êtir bi Xwedan ve tète biderkevtin, ji yê ku ew bi bilindtirîn cewher ve tète biderkevtin, ji yê ku ew

¹ Ibid., c. 4.

bi erîtir ve tôte biderkevtin, belam bi bê hemû destnîşankirina ve ew tôte biderkevtin. Yanjî em ji dawîbûnê ve ji bona bêdawîbûnê ve têtin biçûyîn, di gava ku em dibêjin, ku dawîbûn, bi nala sînorkirinê ve, di bêdawîbûnê de divê bingehe Hebûna xwe bide bidîtin. Di van hemû renga de, ji yên ku ew ji bona ve bi carekê ve bi nasyar ve tetin biderkevtin, dijarîfîya pîrsê bi xwe ve tède tôte bidîtin, ji yên ku ew di dîtina remanên Eeatîyan de têtin bicihhatin: Ji ku ve êtir destnîşankirin tôte bihatin; çilo ew dikare bête bigirtin, weha di yekekî de bi xwe ve, dawîbûn di rexekî de tôte bihiştin, herwehaji pêrejî, çilo bêdawîbûn ji bona ber dawîbûnê ve tôte bicûyîn? Eleatîyan xwe di remanên xwe de ji vê remana meyî sadeyî vezîvirandî ve tède didatin bicudakirin, ku ew bi pojinandî ve pêre ji bona kar û baran ve dihatin biçûyîn – bi rast û dirust ve pojinandî tôte biderkevtin, ku veguhertin bi carekê ve nayête biderkevtin – û ku wan weha didatin bixuyanîkirin, weha bi mîna ku merov Hebûn didate bimerckirin, ku veguhertin bi xwe ve bi dijbûn ve tôte biderkevtin; yekek bi bêliberkevtîkirin; jiber ku ji yekekê ve, Hebûn bi destnîşankirina nayînkirinê ve tôte biderkevtin, ya ku ew pîrbûnîfîyê dide bijêkirin, di gava ku em weha di wênekirinên xwe de rastîfîya bêdawîbûna cîhanê hêjî dihêlin bête bihiştin, weha Eleatî li ser de bi sorbûn ve dihatin biderkevtin, di gava ku ew pêde dihatin biçûyîn, ku bes û bi tenha ve yekek dikare bête biderkevtin û ku nayînkirin bi carekê ve nikare bête biderkevtin – sorbûnek, hegerjî ku em wê bi sersûrayî ve bidin bidîtin, ku ew hêjî ne bi yekeke kêmbûna mezinbûna rûtbûnekê ve tôte bihiştin.

Nemaze em bi sersûrayî ve di şiyarbûna bilindî Zeno ve didin bidîtin, ku destnîşankirinek tôte binayînkirin, ku ev nayînkirina hanê bi xwe ve careke din bi destnîşankirinekê ve tôte biderkevtin û di pişt re ew di nayînkirina bi carekê ve ne bi destnîşankirinekê ve tôte biderkevtin, lêbelê herdu bi çûneyeke dijîhev ve divê bêtin binayînkirin. Di pêşbûnê de, livandin tôte binayînkirin, weha ev bi cewhera bi serêxwe ve bi nala rawestandinê de tôte biderkevtin; yanjî, ew di dawîyadawî de tôte binayînkirin – weha ew bi bêdawîbûna xurû ve tôte biderkevtin; lêbelê ev bi destnîşankirina xwe ve, bi xwe ve bi dawîkirî ve tôte biderkevtin, bi mîna ku em dê bîsteke din bidin bidîtin. Wetovjî Hebûn bi dijî nebûnê ve bi destnîşankirinekê ve tôte biderkevtin; em dê vê di bîsteke din de wehaji bi hilanîn ve bidin bidîtin. Cewhera bi serêxwe ve bi nala yekekê ve yanjî bi nala Hebûnê ve hatîye bidanîn, weha dê ew di rêya nayînkirinê de bête bidanîn, ew dê bi nala

nayînbûnê ve bête bidestnîşankirin, û nebûn dê hêjabûnên bi xwe ve jêre bêtin bihatin, ji yên ku ew ji bona Hebûnê ve: Hebûna bi xurû ve ne bi livandinê ve têtê biderkevtin, ew bi nebûna livandinê ve têtê biderkevtin. Ev Zeno pê dihate biagehdarîkirin; û jiber ku wî date bipêşbînîkirin, ku Hebûn bi dijûna nebûnê ve têtê biderkevtin, weha ew ji yekê ve vê dide binayînkirin, çiyê ku ew li ser nebûnê de divabû bihata bigotin. Lêbelêjî divabû ev wehajî ligel yên din de bête birûdan. Yek bi desthilatîtir ve têtê biderkevtin, ku têtê bi rast û durust ve bi nala nabûdkirina bi carekê ve têtê bidestnîşankirin; jiber ku desthilatî wetov bi nebûna Hebûna bi serêxwe ve ji yekekî din ve, ji valabûnê ve têtê biderkevtin. Yek wehajîpêrejî bi nebûna geleskan ve têtê biderkevtin; di nebûnê de bi mîna di yekekî de pîrbûn hatîye bihilanîn. Vê bilindbûna diyalektîkê em li nik Plato de di Parmendisî wî de didin bidîtin. Li hêre de ev bes û bi tenha ve li ser hinek destnîşankirinan de jê dide bixeberdan, lêbelê ew ne li ser destnîşankirinên yekekê û Hebûnê bi xwe ve dide bixeberdan.

Bilindbûna şiyarbûnê bi şiyarbûna li ser nebûnîtîya Hebûnê ve wehajîpêrejî, bi nala destnîşankirinekê ve bi dijî nebûnê ve, hinek jê li nik Heraklit de û di pişt re di Sophistan de têtê biderkevtin; wetov pêre tu rastî, bi xwe ve Hebûn têtê nema têtê bidîtin, lêbelê bes û bi tenha ve ya ku ew ji bona yekekî din ve têtê biderkevtin, yanjî girawkiritîya şiyarbûna yekekan û girawkiritîyê bi nala neyînkirinê, alîyê nayînkirina diyalektîk ve têtê biderkevtin.

2. Lêbelê ev di berê de hatibû bibîrxistin, ku me diyaletîka heyî rastî bi xwejî ve li nik Zeno de didate bidîtin.

Zeno êtir bi xwedanê alîyekî gelekî giring ve hate biderkevtin, ku ew bi xwedanê kevnaî diyalektîk ve bête biderkevtin, gelo ew têtê, ji ya ku em wê didin bidîtin, ew bi rast û durust ve ne bi xwe ve yanjî bes û bi tenha ve bi destpêkirinê ve têtê biderkevtin; jiber ku ew erîkirinên servajîhev dide binayînkirin. Weha Xenophanes, Parmenides, Zeno pevek bi bingeh ve jê re date bidanîn. Nebûn bi nebûnê ve têtê biderkevtin; nebûn bi carekê ve bi nebûnê ve têtê biderkevtin, yanjî bi wekhevbûn ve (bi mîna Melissus ve) bi cewher ve têtê biderkevtin; ango ew yekeke servajîyî erêkirinê bi nala cewherê ve didin bidanîn. Ew vê bi hîmkirî ve didin bidanîn, gava ku ew êtir di destnîşankirinekê de bi servajîyê ve têtin bipêrgîkirin, weha ew vê destnîşankirinê pêre didin birakirin. Lêbelê weha ev xwe bes û bi tenha ve di rêya yekeke din de, di rêya hîmkirina min de, di rêya cudabûnkirinê de dide birakirin, ya ku ez wê didim bikirin, ji ya ku ew ji alîkî de bi rast ve, ji alîyê

din de bi nebûnîfîyê ve têtê biderkevtin – Wetov dê ji pevikeke destnîşankirî ve bête biçûyîn, ku nebûnîfîya wîna ne ji wî bi xwe ve têtê bixuyanîkirin, ne ku ew xwe bi xwe ve dide birakirin, ango, ku dijbûnek di wî de dihate biderkevtin. Bi nala livandinê ve: Ez tiştêkî didim bihîmkirin, ku ew nebûnîfîyê di piştî mercbûnê de vê li nik livandinê de dide bixuyanîkirin; û ew weha têtê bihatin, ku ew bi nebûnîfîyê ve têtê biderkevtin. Lêbelê şiyarbûneke din wê bi hîmkirî ve nade bidanîn; ya ku ez wê ji bona rastîya xweser ve didim biderxistin, ya din bi xwedan mafe ve têtê biderkevtin, ku ew tiştêkî din bi nala rastîya xweser ve, ji bona nimûne ve livandinê bide badînin. Bi mîna ku ligel vê rûdanê de têtê bireftarîkirin, gava ku sustêmeke felsefî ya din dide binayînkirin, ku ya pêşî dê bi bingehe ve bête bidanîn, ku merov ji vê ve bi dijî ya din ve dide bixebatkitin. Weha merov ji xwe re tişt bi sivikbûn ve dayîte bikirin: „ku ya din bi xwedanê tu rastîyê ve nayête biderkevtin, jiber ku ew ligel ya min de nayête biwekhevkin“; ku ya dinjî bi xwedan mafe ve têtê biderkevtin, wetovjî bête bigotin. Ne divê li ser min de di rêya yekeke din de ne rastîya wî, lêbelê li ser wî de bi xwe ve bidim bixuyanîkirin. Ev nayête bialîkarîkirin, ku ez sustêma xwe yanjî bîr û bawerîya xwe bidim biselimandin û di pişt re bidim bidawîkirin: weha ku bi servajî ve bi hele –şaş- ve têtê biderkevtin; ji bona vê bîr û bawerîya din ve ya din her û her bi nal hinekî bêgane ve, bi nala derkevîyekê ve têtê bixuyanîkirin. Helebûn divê ne ji bona vê ve bi nala helebûnê ve bête bilidarxistin, jiber ku servajîbûn¹ bi rastîyê ve têtê biderkevtin, lêbelê jiber ku ew li ser wî de bi xwe ve têtê biderkevtin.

Vê dîtina bi hiş ve em li nik Zeno de biveşiyarbûn ve didin bidîtin. Di Plato de li ser Parmenides² de ev diyalektika hanê gelekî bi başî ve têtê binivîsandin. Plato weha wî li ser de dihêle bide biaxivtin. Ew Sokrates dihêle bide bigotin: “ku Zeno di nivîsandina xwe de di bingehe de wê bi xwe ve dide bigotin, çî Parmenides, ku hemû bi yekê ve têtê biderkevtin, di rêya pêçekê de lêbelê dixwaze bide bixapandin, ku ew tiştêkî nuh bi diyar ve dide bigotin. Parmenides bi rast û durust ve xwe di xweşxuanên xwe de dide bixuyanîkirin, ku hemû bi yekê ve têtê biderkevtin, Zeno bi dijî wî ve dide bidiyarkirin, ku pîrbûn bi ne ve têtê biderkevtin“. Zeno dide bisersefkin: „Wî ev bi pîrbûn ve bi dijî wan kesan ve dayîte binivîsandin, ji yên ku ew

¹ Entgegengesetzt: Contrary, Opposite: Servajîbûn, Nakokîbûn, Hawdijbûn, Hevdijbûn, nesazbûn

² Plat. Parm., p. 127-128 Theph. (p. 6-7, Bekk.).

dixwazin bîr û bawerîya Parmenides bidin biqesmerîkirin, gava ku ew didin bixuyanîkirin, bêçî qesmerîtkirinê û dijbûnîtyê bi dijî xwe bi xwe ve ji gotinên wî ve xwe didin biderxistin. Weha wî bi dijî wan kesan ve didate bixebatkirin, ji yên ku ew ji pîrbûnê ve Hebûnê didin bigotinkirin, da ku ew bidin bixuyanîkirin, ku ji vê ve bi gelektir ve nelihevhatî têtê biderkevtin, bi mîna ku ew ji bîr û bawerîya Parmenides ve têtê biderkevtin“.

Ev bi destnîşankirineke nêzîkî heyîtyî diyalektik ve têtê biderkevtin. Di vê diyalektika hanê de em remanên sade nema bêtir didin bidîtin, ji yên ku ew xwe ji bona xwe ve bi rûniştî ve didin bihîmkirin, lêbelê ew xwe didin bixurtkirin, ew cengê di nava welatê dujmin de didin biyarîkirin. Vî alîyê hanê diyalektik di şiyarbûna Zeno de date biderxistin – lêbelêjî ew wehajî divê ji alîyê wêyî erînyê ve lê bête bitemaşekirin. Li gora wênekirina sade de ji zanistîyê ve ku bîr û bawerî bi encamkirina selimandinê¹ ve têtin biderkevtin, ku selimandin bi livandina dîtinê ve, bi girêdanê ve di rêya navcîtyê de têtê biderkevtin. Diyalektik bi carekê ve a) bi diyalektika derveyî ve têtê biderkevtin, ev livandina hanê ji derxistina bi hevreyî vê livandina hanê ve têtê bicudakirin, b) ne livandinek bes û bi tenha ve dîtina me, lêbelêjî ji cewhera tişt ve bi xwe ve, ango ji liberkevtina xurûyî navrokê ve têtê biselimandin. Ew bi rêçikekê ve têtê biderkevtin, ku pê li tiştan de bête bitemaşekirin, pê hoyan û rexan tède bidin bixuyanîkirin, ku tède merov hemûyî, çiyê ku ew bi rep û rast ve bi nala hîmkirî ve dihate biderkevtin, bi hejandî ve dide bikirin. Wehajî tevaya hoyên derveyî dikarin êtir bêtin biderkevtin, û em dê li nik Sophisten –Sofistan- de bêtir li ser vê diyalektika hanê de bidin biaxivtin. Diyalektika din lêbelê bi meznatîya lênerînbijarê ve têtê biderkevtin: ew dê ji bona xwe ve, bi bêmercan ve, reman divên ne li gora pêwendîyên derveyî, qanûnan, hoyan de bêtin biwergirtin. Merov xwe bi carekê ve ji bona nava tişt ve dide biavêtin, merov li bijar de bi xwe ve dide bitemaşekirin û merov wî li gora destnîşankirinan de dide biwergirtin, ji yên ku ew bi xwedanê wan ve têtê biderkevtin. Di vê temaşekirina hanê de ew xwe êtir bi xwe ve dide bidiyarkirin, ku ew bi destnîşankirinên bi dijbûn ve têtê biaviskirin, weha ew xwe dide bihilanîn; vê diyalektika hanê em bi başbûn ve li nik kevnanan de didin bidîtin. Diyalektika xweyî, ya ku ew ji bingeheên derveyî ve bi rastkirinê ve têtê biderkevtin, êtir bi erzan ve têtê biderkevtin, di gava ku merov pê têtê birûniştin: „Di rastîyê de wehajî nerastî û di şaşbûnê de

¹ Beweis: Proof, Evidence, Argument, Selimandin

wehajî rastî tète biderkevtin“. Diyalektika rastî li ser bijara xwe de tiştêkî bi carekê ve nade bihiştin, weha ku ew bes û bi tenha ve li gora rexekî de bi kêmasîti ve tète biderkevtin; lêbelê ew xwe li gora tevaya serûştîya xwe de ji hevdû ve dide bixistin. Encamkirina vê diyalektika hanê bi hîç ve tète biderkevtin. nayînîkirin; Erêkirin tède hêjî nayête bipeydakirin. Ev diyalektika rastî nikare bête bidurustkirin, çiyê ku Eleaten –Eleatîyan- dane bikirin. Lêbelê li nik wan de hêjî ne dîtina destnîşankirinê, cewherê bi dûrbûn ve tète bifirehkirin; lêbelê ew li nik de têtin birawestandin, ku di rêya dijûna bijarê de bi hîçbûnekê ve tète biderkevtin.

Diyalektika metirya Zenos tanî vê roja hanê jî ne hatîye binayînkirin; merov hêjî bi ser wê jî ve nehatîye biserkevtin û tişt di nedestnîşankirinê de tète bidanîn. „Ew dide biselimandin, heger ku pîrbûn tète biderkevtin, weha ew bi mezin û biçûk ve tète biderkevtin, ku weha ew bi bêdawîbûnên pir ve tète biderkevtin, li gora mezinbûnê de -(komek bi carekê ve) di ser pîrîtiyê de bi nala sînokirina wekhevîtiyê ve divê ew ji bona bêdawîbûnê ve bête bijêbiderkevtin, çiyê bi bêdawîbûn ve, name êtir ew bi mezin ve, nejtî bi geleskan ve tète biderkevtin, bêdawîbûn bi nayînîkirina gelekitiyê ve tète biderkevtin; „biçûk, weha ku ew bi xwedanê tu mezinbûnê ve“ – Atomen¹, ne bi Hebûnê ve, „nayête biderkevtin“. Li vê derê de ew dide bixuyanîkirin, ne çî tu mezinbûn nejtî tu qalindbûn nejtî tu girbûn nedikare bi xwedan ve bête biderkevtin, ku ne jî bi carekê ve dê bikarîba bihata biderkevtin. Êtir heger ku ew ji bona yekekî din ve bihata biservekirin, weha dê wî bi xwe ve nedaya bipirkirin, jiber ku ew bi xwedanê tu mezinbûnê û biservekirinê ve nayête biderkevtin, weha ew nikare ji bona mezinbûna yê din ve bide biservekirin, wetovpêrejî bi serpevekirin ve bi hîçbûnê ve tète biderkevtin. Wetovjî, heger ku ew jê bête bibirin, weha dê yê din pê neyête bikêmkirin; ew weha bi hîçbûnê ve tète biderkevtin“².

„Heger ku bi Hebûnê ve tète biderkevtin, weha ew bi neçarî ve bi xwedanê her mezinbûnekê û qalindbûnekê (firehbûnekê) ve tète biderkevtin, ew ji derveyîhevdû ve tète biderkevtin, yekek ne ji yadin ve tète birabûn. Û ji yê din ve bi xwe jî ve wetovjî tète biderkevtin, jiber ku wehajî ev bi xwedanê mezinbûnê ve tète biderkevtin û jê bi dijîhev ve bi cudabûn ve tète biderkevtin. Lêbelê ev bi xwe ve tète biderkevtin, tiştêkî carekê bidin bigotin û wî hergav bidin bigotin, ne ji wî ve dê yekek bi dawîbûn ve bête

¹ Atom: Atom: Atom, Pirtik, Hûrik.

² Simpl., Komm. zu Aristot. Phys., p. 30, (bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

biderkevtin, ne jî dê ne Hebûna wî bi yekekî din ve ji bona yekekî din ve bête biderkevtin. Heger ku gelek bêtin biderkevtin, weha ew bi biçûk û mezin ve têtin biderkevtin, biçûk, ku ew bi xwedanê tu mezinbûnan ve nayêtin biderkevtin; mezin, ku ew bi bêdawîbûn ve tête biderkevtin¹.

Nêzîkbûn ji bona vê diyalektika hanê ve êtir Aristoteles² ji bona me ve dayîte bihilanîn, livandin Zeno bi baştir ve bi diyaletikîyî heyîtî ve dayîte bireftarkirin. Lêbelê li ser de bi dûr û dirêjî ve, ya ku me ew di Parmenides de li nik Plato de dayîte bidîtin, jêre nayête biderkevtin. Em ji bona şiyarbûna Zeno ve remanên nelivandîyî sade didin bidîtin, ji yên ku ew têtin bimalandin, lêbelê ew bi xwe ve bi livandina remankirinê ve têtin bikirin; gava ku ew têde şerê livandina hestyarîyê dide bikirin, ew dev ji wê ve dide biberdan. Ku diyalektik di pêşî de ji bona ser livandinê ve hatîye bikevtin, wetovjî ev bi hoy ve tête biderkevtin, ku diyalektik bi xwe ve vê livandinê yanjî livandin bi xwe ve diyalektik bi tevaya Hebûnê ve tête biderkevtin. Tişt, bi nala xwe livandî ve, bi xwedanê diyalektika xwe ve bi xwe ve li ser wî de tête biderkevtin û livandin: xwe bi yekekî din dide biderxistin, xwe bi xwe ve dide bihilanîn. Aristoteles vê wetov dide bigokirin, ku Zeno livandin dayîte binayînkirin, jiber ku ew bi xwedanê dijbûna navînîyan ve tête biderkevtin. ku ev divê ne wetov bête biliberkevtin, ku livandin bi carekê ve nayête bidîtin; bi mîna ku em didin bigotin, tu fil nayêtin bidîtin, hîç tu bi pozquloçan ve nayêtin bidîtin. Ku livandin tête bidîtin, ku ev bi diyarbûnê ve tête biderkevtin – ji vê ve bi carekê ve peyv nayête bikirin; hestyarîya girawkirî bi xwedanê livandinê ve tête biderkevtin, bi mîna ku fil tête bidîtin. Bi vê liberkevtina hanê ve bi carekê ve li ser bala Zeno de nehatîye bikevtin, ku ew livandinê bide binayînkirin. Pirs hêjîbêtir ji bona rastîyê wê ve tête bikirin; ku lêbelê livandin ne bi rast ve tête biderkevtin; jiber ku ew bi dijbûn ve tête biderkevtin. Pêre wî dixwest bide bigotin, ku ji bona wê ve tu rastîyê Hebûnê jêre bête bihatin. Êtir Zeno dide bixuyanînkirin, ku wênekirina livandinê dijbûnekê dide bihilgirtin; û ew çar rêyên nayînkirina livandinê didin biderxistin. Selimandin li ser bêdawîbûna perçekirina Hebûna cih û demê de tête bibingehkirin.

1. Rengê pêşî tête biderkevtin, ku ew dide bigotin: “Livandin bi xwedanê tu rastîyê ve nayête biderkevtin, jiber ku ya livandîkirî di pêşî de divê ji bona nik nivê cih ve ji armancê ve bête bihatin“. Aristoteles vê wetov bi kurtî ve

¹ Simpl., a. a. O., p. 30 b.

² Aristot. Phys. VI, 9.

dide bigotin, jiber ku wî di berê de li ser bijar de dayîte bikarkirin û dayîte bigotin. Ev bi tevayî ve ji bona liberkevtinê ve tête biderkevtin, ev dê lidûhevdûçûna cih bide bimerckirin. Çi xwe bide bilivandin, divê ew ji bona armanceke nîşankirî ve bête bigihandin; ev rêya hanê bi yekeke tevayî ve tête biderkevtin. Da ku di tevayê re bête biderbaskirin, divê ya livandî di pêşî de di nava nêvî de bête biderbasbûn. Niha dawîya vî nêvî bi armancê ve tête biderkevtin. Lêbelê ev nêvî hanê carekedin bi tevayê ve tête biderkevtin, ev cihê hanê jî wehajî bi xwedanê nêvîyekê ve tête biderkevtin, weha divê ew di pêşî de ji bona nik nêvîya vê nêvîbûnê ve, ûhd. ji bona bêdabûnê ve bête bigihandin. Zeno li vêderê de ji bona perçîtîya bêdawîbûna cih ve tête bihatin, jiber ku cih û dem bi carekê ve bi lidûhevdû ve têtin biderkevtin, weha li tuderan de nikare rawestandin ligel perçebûnê de bêtin bikirin. Her mezinbûnek – û her dem û çihêk hergav ew bixwedanê mezinbûnekê ve tête biderkevtin – ya ku ew careke din di perçebûna du navînîya de tête biderkevtin; ev divên bi vezîvirandî ve bêtin bidanîn û li wêderê de ku em hêjî weha cihekî biçûk didin bidanîn, weha hergav ev pêwendîya hanê xwe dide biderxistin. Ev livandina hanê dê bi derbasbûna di nava van bêhnên bêdawîbûnê de bihate biderkevtin, ew tucarî nayête bidawîkirin, weha livandin nikare ji bona armanca xwe ve bête bigihandin.

Ev bi nasîn ve tête biderkevtin, bê çilo Diogenes ji bal Sinope ve, ji yê Kyniker ve, selimandinên wisa ji dijûna livandinê ve bi tevayî ve bi sadebûn ve dayîte binayînîkirin – bi bêdengbûn ve ew hate birabûn û ew dihate biçûn û bihatin -, wî ew di rêya kirinê de date binayînîkirin¹. Lêbelê qerwelk weha hêjî tête biçûyîn, ku ew bi nala Şagirtekî ve ligel vê nayînîkirina hanê de dihate bidilkirin, Diogenes jiber wî hoyî de lê date bixistin, jiber ku wî bi hoyan ve ligel mamoste de date bixirecirkirin, ji yên ku ji bona wî ve wehajî bes û bi تنها ve bi nayîyînekê ve ligel hoyan ve divabûn bi rast ve bihatana biderkevtin. Wetovjî merov xwe ligel girawkirîtiya heytyarîyê de nedate bitêrkirin, lêbelê xwe ligel liberkevtinê de didate bitêrkirin.

Em li hêre de didin bidîtin, ku bêdawîbûn di pêşî de di dijûna xwe de di pêşkevtinê de – şiyarb ûn & li ser wî de – dide bidaxistin. Livandin, ku xurûbûna diyarbûna wêna bi xwe ve bi bijarê ve tête biderkevtin û ew bi nala bîrwerkirinê ve, çewherîtiya wê li gora danînê ve xwe dide biderxistin: bi rast û dirust ve (debera em li rengê bêhnna de bidin bitemaşekirin) di

¹ Diog. Laert. VI, S. 39; Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. III. 8. S. 66.

cudabûnên xurûtîyên bi xwe ve bi nala wekhevîfîyê ve û di nayînkirîfîya xurûtîya – deqê de bi dijî li dûhevdûçûnê de têtê biderkevtin. Ji bona me ve di wênekirinê de ew bi tu dijbûnê ve nayête biderkevtin, ku deq di cih de yanjî wehajî bêhn di lidûhevdûçûna demê de – yanjî nihaya demê bi nala lidûhevdûçûnê ve hatîye bidanîn. Dirêjbûn (Roj, Sal) têtê bidanîn; lêbelê liberkevtina wê xwe bi dijbûnê ve dide biderxistin. Wekhevbûna wê xwe bi xwe ve bi hevgerêdana bi hevreyîfî bi carekê ve, bi vedaqurtandina hemû cudabûnê ve, bi hemû nayînkirinên ji xwe ve têtê biderkevtin; deq bi dijî vê ve bi xurûbûna ji bona xwe ve, bi cudakirina xweyî bi carekê ve û hilana hemû wekhevîfîyê û girêdana bi hev re ligel yên din de têtê biderkevtin. Ev herdu lêbelê di cih û demê de di yekê de hatine bidanîn; cih û dem weha bi dijbûnê ve têtin biderkevtin.

Di ya din de têtê bidîtin, ku ew di livandinê divê bête bidiyarkirin; jiber ku di livandinê de wehajî ji bona wênekirinê ve bi danîna bi dij ve têtê bidanîn. Livandin wetovjî bi cewher ve têtê biderkevtin, ew bi rastîgarîya demê û cih ve têtê bidanîn; ku têtê ev têtê bixuyanîkirin, wetovjî dijbûna diyarkirî têtê bidanîn. Ê li ser vê dijbûna hanê de ev têtê biderkevtin, ku Zeno agehdarîyê dide bikirin.

Ev bi liduhevdûbûna cih ve têtê biderkevtin, yê ku ew bi erîbûnê ve hatîye bidanîn; ji yê ku têtê sînor hatîye bidanîn, ji yê ku ew hatîye bidubeşkirin. Lêbelê sînorê dubeşkirî ne bi sînorê bi carekê ve yanjî ji xwe ve û ji bona xwe ve têtê biderkevtin; lêbelê ew bi yekekî sînokirî ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew careke din bi lidûhevdûbûnê ve têtê biderkevtin. Lêbelê ev lidûhedubûna hanê wehajî careke din ne bi carekê ve têtê biderkevtin, lêbelê dijbûn têtê – dubeşbûna sînor- hatîye bidanîn, lêbelê pêre careke din ne sînorê lidûhevdûbûnê de hatîye bidanîn, ku nîvbeş hêjî bi lidûhevdûnê ve têtê biderkevtin, û weha ew xweser xwe ji bona bêdawîbûnê ve dide biderkevtin. Ji bona bêdawîbûnê ve – li nik de em dunya din ji xwe re didin biwênekirin, ji ya ku ew nikare pê bête bigihandin, ji ya ku ew ji derveyî wênekirinê ve têtê biderkevtin, ji ya ku nikare ji bona wê de ve bête bihatin. Ew bi bêdawîbûneke çûnîfîyê ve têtê biderkevtin, lêbelê di liberkevtinan de bi niha ve têtê biderkevtin – bi çûnîfîyekê ve ji destnîşankirîfîya bi servajîhev ve ji bona yekeke din ve, ji lidûhevdûçûnê ve ji bona nayîntîkirinê ve, ji nayîntîkirinê ve ji bona lidûhevdûçûnê ve; ew li ber me de têtin biderkevtin. Ji herdu bêhnan ve êtir dikare ji bona çûnê ve yekek bi nala bingeşî ve bête biderkevtin. Di pêşî de êtir Zeno weha lidûhevdûçûyîne

dide bidanîn, ku wetov ew xwe bi tiştêkî ve nade biwekhevkirin, ku ew ji bona destnîşankirinekê ve tête bigihandin – ne ji bona cihekî sînorkirî ve, weha lidûhevduçûyîn; yanjî Zeno çûyînê di vê sînorkirina hanê de dide bigotin.

Bersiva giştî û jihevvekirina Aristoteles tête biderkevtin, ku cih û dem ne bi bêdawîbûn ve têtin biparvekirin, lêbelê ew bes û bi tenha ve bi parvekirî ve têtin biderkevtin. Êtir ev tête bidiyarkirin, di gava ku ew bi parvekirî ve têtin biderkevtin, weha divên ew wetovjî bi rastî ve bi bêdawîbûn ve bêtin biparvekirin – bersifeke giştîyî ji bona wênekirina Bayle ve jibervêjî ve ji bersiva Aristoteles ve dide bigotin, ku ew bi Pitoyable ve – (dikare - Cuma) – bête biderkevtin:

C'est se moquer du monde que de se servir de cette doctrine; car si la matière est divisible à l'infini, elle contient un nombre infini de parties. Ce n'est donc point un infini en puissance, c'est un infini, qui existe réellement, actuellement. Mais quand même on accorderait cet infini en puissance, qui deviendrait un infini par la division actuelle de ses parties, on ne perdrait pas ses avantages; car le mouvement est une chose, qui a la même vertu, que la division. Il touche une partie de l'espace sans toucher l'autre, et il les touche toutes les unes après les autres. N'est-ce pas les distinguer actuellement? N'est-ce pas faire ce que ferait un géomètre sur une table en tirant des lignes, qui désignassent tous les demi-pouces? Il ne brise pas la table en demi-pouces, mais il y fait néanmoins une division, qui marque la distinction actuelle des parties; et je ne crois pas qu'Aristote eût voulu nier, que si l'on tirait une infinité de lignes sur un pouce de matière, on n'y introduisit une division, qui réduirait en infini actuel ce qui n'était selon lui, qu'un infini virtuel. Ev bi başî ve tête biderkevtin !

Di felsefê de dê bête bidiyarkirin, ku têgihîştina sade, bi tevaya cewhera sadeyî bêdawîbûnê yanjî xurûbûna diyarê ve tête biderkevtin – ku ew livandina xwe, perçetîya xwe, dibûna xwe bi giştîbûnê ve tête biderkevtin ew wehajî bi lidûhevçunê ve bi nala nayînîtyê de tête biderkevtin, deq têde tête bidanîn, lêbelê bi nala bêhnê ve, neji xwe bi xwe ve ji bona Hebûna xwe ve tête bidanîn. Ez dikarim matiryê ji bona bêdawîbûnê ve bidim biperçekirin, lêbelê jî ez dikarim bes û bi tenha ve; ez dikarim wê neji bi rastî ve ji bona bêdawîbûnê ve bidim biperçekirin. Ev wetovjî bi bêdawîbûnê ve tête biderkevtin, ku tu bêhna wê bi xwedanê rastîyê ve tête biderkevtin. Ev pêve nayête biserkevtin, ku yekek ji bona xwe ve dê bihata

bikirin yanjî dê bi rastî ve bihata birûdan – ne bi sînoren bi carekê ve nejî bi lidûhevdûçûna bi carekê ve; weha ku hergav bêhnêndin jê têtin bikevtin. Ew bi du servajîyên dijîhevdû ve têtin biderkevtin, lêbelê bi nala bêhnan ve, ango ew di liberkevtinên sade ve yanjî di giştîbûnan de – di remanan de têtin biderkevtin, heger ku merov bide bixwestin; jiber ku di remanan de (di wênekirinan de bi carekê ve) danîtî pêrejî wek wê û wehajî nejî tête biderkevtin. Weha giştîbûn – pêrejî bi rastî ve bi yekîtîya sade ve, çî di şiyarbûnê de yanjî di derveyî wê de tête biderkevtin. Cih û dem bi çendbûnê ve, bi sînorkirina mezinbûnê ve tête biderkevtin; wetov ew dikarin ber bi paş ve bêtin bidanîn. Wehajîhêjî bi kêmtir ve bi nala ku ez cih Actu bi bêdawîbûn ve bidim biperçekirin, wehajîhêjî bi kêmtir ve li gel laşê livandî de tête biderkevtin; çihê bestnîşankirî ve bi nala Hebûna sînorkirîyî tête biderkevtin, weha ew ji bona wî ve tête bihebûnkirin. Wetov di livandina cih de bi nala tevayê ve ji bona ya livandî ve bi berdest ve tête biderkevtin. Perçekirin bi nala perçebûnê ve ne bi deqkirina bi carekê ve, nejî bi xurûbûna lidûhevdûçûna ji ya neperçekirî û bêperçekirinê ve tête biderkevtin, wetovjî dem bi giştî ve, ne bi xurûbûna nayînîtyê, deqkirinê ve; lêbelê wehajî ew bi lidûhevdûçûnê ve tête biderkevtin. Ew ji bona ser livandinê ve herduwan: xurûbûna nayînîtyê bi nala demê ve, lidûhevdûçûnê bi nala cih ve dide biderxistin. Livandin bi xwe ve wetov bi rastîya yekîtîyê ve di servajîbûna dijîhev ve tête biderkevtin, liberkevtin li vêderê de bi xwedanê rastîgarîya xwe ve ji bona wênekirinê, û giştîbûna yekîtîyê wê bi xwe ve ji bona ser livandinê ve, ji bona bêhna giştîbûnê ve, bi nala yekîtîyê ve, û yekîtîya herduwan di vê jihevderketina bi hev re têtin biderkevtin. Cewhera demê û cih bi livandinê ve tête biderkevtin, jiber ku ew bi giştî ve tête biderkevtin, liberkevtina wê tête bigotin: ku cewhera wê di rengê liberkevtinê de bide bigotin. Bi nala yekîtîya nayînîtyê û lidûhevdûçûnê ve livandin bi nala liberkevtinê ve, bi nala remanê ve tête bigotin; lêbelê li ser wan de êtir weha ne lidûhevdûçûyîn nejî deqkirin bi nala cewher ve tête bidanîn. Ji bona wênekirinê ve ev herdu bêhnên hanê bi xwe ve bi ne jihevvekirî ve têtin biderkevtin.

Debera em ji xwe re cih yanjî demê bi nala bêdawîbûna perçekirinê ve bidin biwênekirin. Weha wetov bêdawîtyek ji deqan ve tête biderkevtin, lêbelê lidûhevdûçûyîn wetovjî têde tête bidîtin – cihek, ji ya ku ew wê dide biwergirtin. Bi nala liberkevtinê ve lêbelê ev lidûhevdûçûna hanê de, ji yên

ku ew hemû bi wekhev ve têtin biderkevtin, weha di rastîyê de ne bi nala deqan ve, bi nala yekekê ve bi serhevdû ve tête bikomkirin.

Livandin bi bêdawîbûnê ve bi nala yekîftiya van danînên servajîya demê û cih ve tête biderkevtin. Ev herdu bêhnên hanê lêbelê wetovjî bi nala Hebûnê ve xwe didin biderxistin; ew wetov bi bêkêr ve têtin biderkevtin, ku weha nema êtir bêtir liberkevtina wê, lêbelê Hebûna wê tête bidanîn. Li ser wan de bi nala Hebûnê ve sînore nayînîftiyê bi nala mezinbûnê ve tête biderkevtin, ew têtin biderkevtin, ew bi nala cih û dema sînorkirî ve, lê ne bi nala bêdawîbûna cih û demê ve têtin bihebûnkirin.

Ji wan dîtinan bi xwe ve pevîkên dinî Zeno dikarin bêtin biliberkevtin, ne bi nala bergirtinê ve bi dijî rastîya livandinê ve, bi mîna ku ew di pêşî de tête bixuyanîkirin, lêbelê bi mîna şeweyekî neçarkirî ve, bê çilo livandin dê bête bidestnîşankirin, lêbelê bê çilo pêrejî divê bête biçuyîn. Bergirtinan bidin binayînkirin, tête biderkevtin, ku hîçbûna wê bi xwe ve bidin bixuyanîkirin, bi mîna ku heger ew divabûn jê bihatana bikevtin, ku hîç ew divabûn nehatana biçêkirin. Lêbelê ew bi neçarîftî ve tête biderkevtin, livandin, weha bi mîna ku Zeno li ser wê de dayîte biremankirin, divê bête biremankirin, lêbelê ev pevîkên livandinê bi xwe ve divên bi bêtir ve bêtin bilivandin.

Ku livandin ji bona nik nêvî ve divabû bihata bigihaştin, ev bi derxistina lidûhevdûçûnê ve tête biderkevtin, ango dibûnîftiya perçekirinê bi nala besbûna dibûnîftiyê ve; weha ew dibe hergav li nik heryekê de hêjî wehajî bi cihê biçûkî wênekirî ve bête biderkevtin. Merov bi nala newindabûnê ve pê tête birûniştin, ku merov ji bona nik nîvîbûnê ve divabû hatibe bigihaştin: weha merov bi hemûyî ve pê hatîyê bimukurhatin – pê nehatîye bigihaştin; carekê hatîye bigotin, weha ew bi pîrbûn ve bi nala carên bêjimar ve tête biderkevtin. Merov bi dij ve dide binêtkirin, li nik cihekî mezin ve merov dikarîbû bi nîvî ve bihata birûniştin, lêbelê merov ji xwe re dide biwênekirin, ku ev divabû ji bona deqekê ve weha bi dûrbûn ve bihata bigihaştin, ku êtir nema bêtir tu nîvîkirin dibû bihata bikirin. Merov divabû ji bona nik cihekî wetov biçûk ve hatîye bigihaştin, ku jê tu nîvîbûn êtir bêtir nikare bête biderkevtin; ango li nik yekekî neperçekirî de, nelidûhevdûçûyî de, bi bêcih ve. Ev lêbelê bi şaş ve tête biderkevtin – lidûhevdûçûyî bi cewheratîya destnîşankirinê ve tête biderkevtin. Bi herawayekî ve bi biçûktirîn ve di cih de tête bidîtin, ku tede nayînkirina lidûhevdûçûnê de – lêbelê rûtbûna nayînkirinê – tête bidanîn; wetovjî lêbelê bi pêgirtina rûtbûnê ve bi şaş ve li ser perçekirina xwestîyî –nîvînkirinê - de

tête biderkevtin. Bes ev danîna hebûnajihevbirîn ve di berê de di danîna nîvîtyêkê de tête bikevtin. Merov divê bide bigotin, ku tu nîvîtya cih nayête bidîtin, cih bi lidûhevdûçûnê ve tête biderkevtin; nivîst, dar merov dikare bi şikenandina du perçan ve bide binîvîkirin, lêbelê ne cih – û di livandinê de bes û bi tenha ve cih tête biderkevtin.

Ev niha pêrejî dikarîbû bihata bigotin: ku cih ji deqên pirî bêdawîbûn ve tête bipêkhatin, ango di sînoren pirî bêdawîbûn de – weha tere nayête biderbasbûn. Merov ji xwe re dide biwênekirin, ku ji deqeke wehayî neperçekirî ve ji bona yekeke din ve dikare bête biçûyînkirin; lêbelê merov weha nayête bipêşkevtin; jiber ku ev bi pirê bêsinor ve têtin biderkevtin. Lidûhevdûçûyîn tede bi dijbûnê ve tête biderkevtin, bi komeke nebidestnîşankirî ve hatîye bijibelavkirin – ango ev dê tu lidûhevdûçûna ji xwe re nede biwergirtin, weha ew dê tu livandina ji xwe re nede biwergirtin. Merov bi şaşî ve dide bigotin, dibe bikaribe bête biderkevtin – heger ku li nik yekekî de bikaribe bête bigihandin, ku ew ne bi lidûhevdûçûnê ve tête biderkevtin – livandin bi pêwendîya bi hev re tête biderkevtin.

Weha heger ku di berê de hatîbû bigotin, ku lidûhevdûçûyîn bi nala dibûnîtya perçekirina bêdawîbûn ve bi bingeh ve tête bidanîn: weha ku lidûhevdûçûyîn bes û bi tenha ve bi merc ve tête biderkevtin, lêbelê çî dê ji bona vê lidûhevdûçûnê ve bête bidanîn, ew bi Hebûna pîrbûna bêdawîbûnê ve bi xurûbûna bêsinoren bi carekê ve tête biderkevtin.

2. „Selimandina dudwan“ (ya ku ew wetovjî bi merckirina liduhevdûçûnê de tête biderkevtin û ew perçekirinê didin bidanîn) „ew bi Achilles –Lawaz- ve, bi lingê sivik ve tête binavkirin“. Kevnaran jê didatin bihezkin, ku ew di wênekirina hestyarîkirinekê de dijarîtyê bidin bixemilandin. Ji du laşên livandîyî xwe di yek berî de, ji yên ku yek jê bi merc ve tête biderkevtin û yê ku ew di dûrbûneke nîşankirî ve lidûhatîyê bi lezkirî ve bi nala wêna ve xwe dide bilivandin – em dizanin, ku dê yê duwem bi pêşîya yê yekem ve bête bikevtin. Lêbelê Zeno dide bigotin: “ ku yê hêdîtirîn wehajî nikare tucarî ji bal yê bi leztirîn ve bête bipêşvexistin”; û ew vê weha dide biselimandin. Bidûketvan bi pêwîstî biçekî perçakî demê ve tête bikin, da ku ew „ji bona wî warî ve bête bigihandin, ji cihê ku revyayî jê di pêşîya vî perê demêyî nîşankirî de hatîye biderkevtin“. Di wê gava ku yê duwem ji bona wê deqê ve tête bigihandin, cihê ku yê yekem xwe tede didate bidîtin, vî xwe bi bêtir ve didate bipêşvexistin, wî cihekî nuh bi piş xwe ve didate bixistin, ji yê ku yê duwem careke din di perçeyekî vî perçê demê de dîvê di

nava wî re bête biderbaskirin; û bi vî rengê hanê ve ev ji bona bêdawîbûnê ve têtê biçûyîn. B di yek demjimarê de du mîlan dide bibirîn, A di wê demê bi xwe de mîlekê dide bibirîn. Ew bi du mîlan ve ji hevdû ve têtin bidûrkevtin, weha B di yek demjimarê de ji bona wê derê ve hatîye bigihandin, di cihê ku A di destpêkirina demjimarê de têtê dihate bidîtin. Êtir ji bona A ve di cihê lidûxwehiştî de (1 mîl) dê B di nîvê demjimarekê de ûhd. ji bona bêdawîbûnê ve bide bibirîn. Livandina bi lez ve ji bona laşê duwem ve weha bi carekê ve nade bialîkarikirin, da ku cihê di navber de bête bibirîn, ji yê ku wî li dûxwe de dayîte bihiştin, ji yê ku ew dide bipêwistkirin, hêjî yê hêdîtir her û her ji bona bikaranîna wêna dide bikirin û „ew pêre her û her bi xwedanê qazanckirina pêşkevtinê ve têtê biderkevtin“. Aristoteles, yê ku li ser vê de dabû bireftarîkirin, bi kurtî ve li ser de dide bixeberdan: “Ev selimandina hanê wê bêdawîbûna hanêyî perçekirina Hebûnê dide biderxistin“ yanjî ew perçê bêdawîbûn di rêya livandinê de dide biderxistin. „Ev bi nerastîyekê ve têtê biderkevtin; jiber ku dê bi leztirbûn ve belê li pêşîya hêdîtirbûnê de bide bixistin, heger ku rê pê bête bidan, ku ew bi ser sînor ve, bi ser sînorkirinê ve bête bikevtin“¹. Ev bersiva hanê bi rast ve têtê biderkevtin, ew hemûyî di nava xwe de dide bihilgirtin. Bi rast û durust ve li nik vê wênekirina hanê de du deqê zeman û du cih têtin biwergirtin, ji yên ku ew ji hevdû ve têtin bicihêkirin, têtin bicudakirin, ango ew bi sînorkirî ve têtin biderkevtin, ew bi sînorên dijîhevdû ve têtin biderkevtin. Heger ku merov bi dijî ve bide biwergirtin, ku dem û cih bi lidûhevdûçûyînê de têtin biderkevtin, weha ku du deq yanjî deqên cih xwe bi nala lidûhevdûçûyînê ve ji bona hevdû ve didin birakişandin; wehajî ew etov têtin biderkevtin, bi mîna ku ew bi nala dudwan ve, wehajî ne bi dudwan ve têtin biderkevtin – ew bi mîna hev ve têtin biderkevtin.

a) Di dîtina cih² de:

a _____ b _____ c

Di perçeyekî demê de û di wî de bi xwe ve A di cihê B de û B di cihê ab + bc de têtê biderbaskirin. Di wênekirina ku em tişt ji bona xwe ve bi deha

¹ Aristot. Phys.: (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

² Raum: Space, Area, Place: Cih, Valabûn.

siviktir ve didin biçarekirin. Jiber ku yê duwem bi leztir ve tête biderkevtin, ew cihekî mezin di wê demê de bi xwe ve ji nala yê hêdfî ve li dû xwe de dide bihiştin; wetov ew dikare tanî wêderê de bête bihatin, ji bona cihê ku yê pêşî tere û di pişt re hêjî bêtir tete biderbasbûn. B) Lêbelê ev perçekirineke dema xweyî divayî tede tete biperçebûnkirin, ku tede B tere tete biderbaskirin, û di wir de, di cihê ku B di bc re tete biderbaskirin. Ya pêşî A dide bimerckirin, da ku ew di bc re bête biderbasbûn, weha ku A êtir xwe di c de dide bidîtin, di wê deqa demê de bi xwe ve, di ya ku B di b de xwe dide bidîtin. Sînorkirîfî, ya ku di ser re li gora Aristoteles de tere hatîye biderkevtin, ya ku divê tere bête biderbasbûn, ew bi demê ve tete biderkevtin, jiber ku ew bi lidûhevdûçûnê ve tete biderkevtin, weha ew bi mîna ku ji bona jihevvekirina dijwarîfîyê ve tete bigotin, ku ew çiyê bi nala du perçên demê ve têtin bicudakirin, ku ew bi nala yekê ve divê bête biliberkevtin, ku di ya tede B ji a ve ji bonab ve û ji b ve ji bona c ve bête bihatin. Di livandinê de du deqên demê bi gelekî ve bi başî ve bi yekê ve têtin biderkevtin. Heger ku em li ser livandinê de bi carekê ve bidin biaxivtin, weha em didin bigotin: Laş di warekî de tete biderkevtin, û ew di pişt re ji bona warekî din ve tete biçûyîn. Di dema ku ew xwe dide bilivandin, ew nema êtir bêtir di yê pêşî de tete bidîtin, lêbelêjî hêjî neji di yê duwem de tete bidîtin, ma ew xwe di yekekê de ji herduwan ve dide bidîtin, weha ew tete birawestandin. Merov dide bigotin, ew di navbera herduwan de tete bidîtin, weha ev nade bigotin; jiber ku ew di navbera herduwan jî de di warekî de tete bidîtin, ev wetov bi wê dijwarîfîyê bi xwe ve li vir de tete biderkevtin. Lêbelê livandin tete binavkirin, ku ew di vî warî de û pêrejî neji tede tete biderkevtin; ev bi lidûhevdûçûna cih û demê ve tete biderkevtin – û ev pêve tete biderkevtin, ji ya ku ew livandinê di pêşî de dihêle bête bikirin.

Zeno di sorbûna xwe de ev herdu deqên hanê bi xurtî ve ji hevdu ve dane bicihêkirin. Veşartina cih û demê em jî didin bikirin; lêbelê wetovjî divê rê bi wan ve bête bidan, ku ew di ser sînor re bikarin bêtin biderbaskirin, ango ku ew sînor bi nala ne tu – perçekirinê deqên demê ve bidin bidanîn, ji yên ku ew jî bi tu perçekirin ve nayêtin biderkevtin.

Di wênekirina meyî sade de bi destnîşankirinê bi xwe ve têtin biderkevtin, ji yên ku diyalektika Zeno li ser wan de tete bibingehkirin. Em bi başî ve, tevî bi bêdilîjî ve, ji bona wêderê ve têtin bigihandin, ku em dikarin bidin bigotin; ku di bêhneke demê de dê di du cihên mezin re bêtin biderbasbûn –

lêbelê ne: ya bi leztir ve du bêhnên demê di yekeke ligelhevdû de dide bigirtin, lêbelê ew ji bona wê ve cihekî destnîşankirî didin bidanîn. Da ku pêre lêbelê ya hêdîbûnê ji bona pêşbînîya xwe ve bête bigihandin, divê merov bide bigotin: ew pêşbînîya xweyî bêhneke demê – û nexweser bêhna cih dide biwindakirin.

Zeno bes û bi tenha ve sînor, perçekirinê, bêhna veşartina cih û demê di tevaya destnîşankirinê de dide bidîyarkirin, jibervêjî ve dijûn tête birabûn. Çiyê ku ew dijwarîtyê dide biderxistin, hergav ew bi remanê ve tête biderkevtin, jiber ku ya ku ew ligel rastîgarîya bêhnên bijarekîyî hûnandî de di cihêbûna wê de ji hevdû ve dide bihiştin. Wê gunehkarî dayîte biderxistin, gava ku merov ji dara zanebûna başîyê û bedbûnê ve dayîte bixwarin, ew lêbelê van ziyanan jî dide bisaxkirin. Ev bi dijwarîtyê ve tête biderkevtin, ku ew zora remanê bide bikirin, û ev bes û bi tenha xwe ve bi tenê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew dijwarîtyê dide bikirin.

3. “rengê sêyem êtir tête biderkevtin”, ku ew dide bigotin, “tîra herikandî tête birawestandin”, û bi rastî ve jibervêjî vr, jiber “ku xwe ya livandî her û her di xwe wekvlîkirina “niha” de û di ya ku di xwe wekvlîkirina Vir de, di ”necudabûnîtyan de tête biderkevtin; ew li vir de û li vir de û li vir de tête biderkevtin. Weha em dibêjin, ew her û her bi nala xwe ve tête biderkevtin, em vê ne bi livandinê ve, lêbelê bi rawestandinê ve didin binavkirin; ew ne bi ya ku hergav ve li vir de û di niha de tête biderkevtin. Yanjî ev wehajî bi nala ku li ser tîrê de tête bigotin: ku ew hergav di wî cihî de bi xwe ve û di wê demê de bi xwe ve tête biderkevtin, ew ji bona ser cihê xwe ve nayête biderkevtin, ew hergav yekekî din, ango cihekî mezintir yanjî biçûktir ji xwe re nade biwergitin. Li vir de bi bûyîneke din ve hatîye bihilanîn; Hebûna sînorkirinê bi carekê ve hatîye bidanîn, lêbelê sînorkirin wehajî bes û bi tenha ve bi bêhnekê ve tête biderkevtin. Di vir de û di niha de bi nala yê wetov ve tu cudabûn nayête bikevtin. Di cih de weha yekek bi başî ve bi yekeke li vir de bi nala ya din ve, eva li vêderê de û eva li vêderê de û careke din yekeke din ûhd. tête biderkevtin, û belêjî ya li Vêderê de hergav bi xwe ve bi ya li vêderê de tête biderkevtin, ew bi carekê ve ne ji hevdû ve bi cudabûn ve têtin biderkevtin. Lidûhevdûçûn, wekhevîti li Vêderê de weha li vêderê de bi dijî remana cudatîyê ve bi derxistina rast ve tête biderkevtin. Her warek bi warekê cuda ve tête biderkevtin – weha bi xwe ve; ji yê ku ew bes û bi tenha ve di tevayîbûnîtyê de tête bimebestkirin. Ne di nava van

pêwendîyên hestyarîyê de, lêbelê di pêşî de di canîfîyê de cudabûna rastkirî û heyîfî tête biderkevtin.

Ev wehajî di mêşanîk de tête biderkevtin, Ji du laşan ve ev xwe dide bipirskirin, kîjan xwe dide bilivandin. Bi vê ve hêjîbêtir ji du wargehan ve pêve têtin bigirêdan, bi kêmanî ve sisê pê têtin biservekirin, da ku bêtin bidestnîşankirin, bê kîjan xwe dide bilivandin. Belê weha bi pîrbûn ve bi rast ve tête biderkevtin, ku livandin¹ bi rast û du rast ve bi rêjeyî² ve tête biderkevtin; gelo di cihên bi carekê ve (ji bona nimûne ve çav) gelo ew tête birawestandin yanjî ew xwe dide bilivandin, ew bi tevaî ve bi xwe ve, yanjî li gora gotina Newton ve tête biderkevtin, gava ku du laş xwe di xirbûnê de li hevdu de didin bigerandin; weha ev li xwe de dide pîrskirin, gelo yekek xwe dide birawestandin, yanjî herdu xwe didin bilivandin. Newton dixwaze vê di rêya zîneteke derveyî de, di rêya şidandina tayan de (tensio filorum) bide bibiryardan. Gava ku ez ji bona ser keşfîyekê ve têtîm biçûyîn û ez xwe bi dijî çûna berê keşfîyê ve didim bilivandin, weha ev xwe bi dijî keşfîyê ve, bi dijî yekekî din dide birawestandin.

Di herdû selimandinên³ pêşî de lidûhevdûçûyîn di pêşkevtinê de bi bêtir ve tête biderkevtin: Ev bi tu sînore bi carekê ve û bi tu cihekî sînorkirî ve nayête biderkevtin, lêbelê ew bi lidûhevdûçûna bi carekê ve, bi derkevtina di ser hemû sînoran de tête biderkevtin. Li vêderê de niha divê servajî bi hîmkirî ve bête bigirtin: bi rast û durust ve Hebûna sînorkirîyî bi carekê ve, ji devjêberda lidûhevdûçûyînê ve, tu veguestin ji bona tişteki din ve tête biderkevtin. Aristoteles li ser vê selimandina sisyan de dide bigotin, “ew jê tête biderkevtin, ku dê bête biwergirtin, dem ji niha ve tête bipêkhatin; jiber gava ku merov bi vê ve neyête birûniştin, weha encamkirin ji bona dawîbûnê ve nayête bipêkhatin”⁴.

4. “Selimandinê çar sipartina xwe bi wî laşî ve bi xwe ve dide bisipartin, ji yê ku ew di qonaxa li teniştaya yekekî din de bi mîna xwe ve xwe pêre ligel wê lezîfîyê bi xwe ve, ligel yekekî de ji dawî qunaxê de, ligel yekekî din de di navînîfîyê de, bi dijîhevdû ve dide bilivandin; divê ew di pêşî de bête bidûkevtin, ku nivê demê pêrejî bi dûcarî ve bête biderkevtin. Encamkrina şaş li ser de tête bihîmkirin, ku ew dide biwergirtin, ku ya li nik ya livandî

¹ Bewegung: Movement: Livandin, Culandin, Tevger

² Relativ: Relative: Rêjeyî, Endazeyî

³ Beweis: Proof, Evidence, Argument: Selimandin, Eşkerekirin, Delîl

⁴ Ibid.: (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

de û ya li nik ya rawestayîyî de bi wê dirêjbûnê bi xwe ve di wê demê de bi xwe ve ligel wê lezetîyê de bi xwe ve divê têre bête biderbasbûn; lêbelê ev bi şaş ve tête biderkevtin”¹.

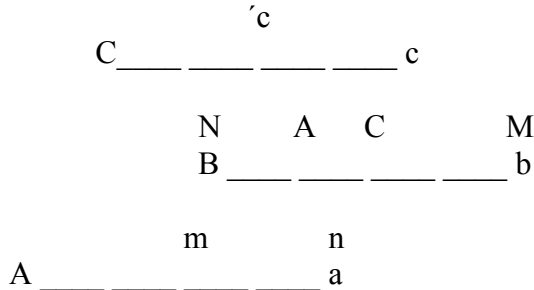
	C	_____	_____	'c	_____	_____	c
	N			C			M
	B	_____	_____	_____	_____	_____	b
			m			n	
A	_____	_____	_____	_____	_____	_____	a

Heger li ser cihekî nîsankirî de, j. n. (ji bona nimûne) ve depek (Aa), dudo ligel vê de û di navahevdu de bi dirêjbûna wekhevdu ve, yekek (Bb) ligel dawîyek xweyî (B) de di navînîya (m) de ji depê ve tête bikevtin, ya dinî (Cc) di wî berî de bi xwe ve bes û bi tenha ve dawîya (n) di dep de dide bidestdan – û ew xwe di servajîya ber de dide bilivandin û (Bb) jî j. n. ve di yek demjimarê de ji bona dawîya (n) ve di dep de tête bigihandin: weha tête birûdan, ku yekek ji (Cc) ve bi nîvê demê ve di wî cihî (Cn) de bi xwe ve, di (mn) din de di ducarî demê de tête biderbaskirin; Nîvîbûn weha bi nala ducarîyê bi xwe ve tête biderkevtin. Bi rastî ve “ev ('c) duwem di ber tevaya (Bb) pêşî de tête bihatin. Di demjimara nîvîyî pêşî de `c ji M tanî C ve tête biçûyîn:

						c	
	C	_____	_____	_____	_____	_____	c
	N	A		C			M
	B	_____	_____	_____	_____	_____	b
			m			n	
A	_____	_____	_____	_____	_____	_____	a

¹ Ibid.: (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

Di dudwan de ji bona di ber A de tanî N – di teyayê de ji M tanî N ve; weha ew bi ducarî ve têtê biderkevtin:

Ev rengê çarem bi dijûnê ve li nik livandina danîna bi servajî wê ve têtê bigirêdan. Dijûn li vêderê de bi xwedanê rengêkî din ve têtê biderkevtin: a) lêbelê careke dinjî bi giştûnê ve, bi nala teyayîtiyê ve, ku ji bona her perçeyekî ve tevde têtê bihatin, di gava ku ew ji bona xwe ve bes û bi tenha ve perçeyekî dide bikin: b) Dê ew bes û bi tenha ve bi nala rastîyê ve bête (biderkevtin) bidanîn; çiyê ku her yek ji xwe re dide bikin. Di vir de dê dûrbûna her laşekî bi serhevdana dûrbûna herduwan ve bête biderkevtin; ev wetovjî ve têtê biderkevtin, gava ku ez du pîyan ji bona alîyê rojhilat ve bêtim biçûyîn û ji wê deqê ve bi xwe ve du pîyên din ji bona rojava ve bêtim biçûyîn, weha em bi çar pîyan ve hatine bidûrkevtin – Li vir de dê herdu bêtin biserhevvekirin, di dûrbûna herduwan de herdu bi erîbûnê ve têtin biderkevtin. Yanjî ku ez du pîyan ber bi pêş ve, du pîyan ber bi paş ve – di wî pînî de bi xwe ve didim bikin; tevî ku ez bi çar pîyan ve bi dûrbûn ve hatime biçûyîn. Livandin weha bi hîçbûn ve têtê biderkevtin, jiber ku di rêyaçûna ber bi pêş ve û di rêya çûna ber bi paş ve li vêderê de danîna bi servajî ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew xwe dide bihilanîn.

Êtir evaya bi diyaletika Zeno ve têtê biderkevtin. Wî destnîşankirin dane biliberxistin, ji ya ku ew wênekirina me ji cih û demê ve dide bilgirtin: wî ew di şiyarbûna xwe de didate bixwedanîkirin û wî têtê dijayetî didate bixuyanîkirin. Antinomien –dijûnên neçarekirîyên- Kant¹ ne bi dûrbûn ve têtin biderkevtin, ji yê ku li vêderê de di berê de Zeno dabû bikin.

¹ Kant Immanuel, der sala 1724 de hatîye bizayîn û der sala 1804 de hatîye bimirin. Ew bi Feylesofê pêşiyî wênerê serekîyî felsefa Elmanîyî kilasîkîyî nimûnîti ve têtê biderkevtin. Cuma

Diyaletika giştf, ya ku ew bi bîr û bawerîya dibustana Eleatî ve weha tête biderkevtin: “Rastî bes û bi tenha ve bi yekê ve tête biderkevtin, hemû din ne bi rast ve tête biderkevtin”; bi ku mîna felesa Kantî encamê dide biderxistin: “Em bes û bi tenha ve diyaran didin binaskirin”. Ew bi tevayî ve bi wî binçînîyê ve bi xwe ve tête biderkevtin: “Navroka şiyarbûnê bes û bi tenha ve bi diyarekê ve, ne bi rastbûnê ve tête biderkevtin”. Lêbelêjî cudabûnek têde tête bikevtin. Bi rast û durust ve Zeno û Eleatan bîr û bawerîya xwe bi vê liberkevtina hanê ve dane bigotin: “ku cîhana hestyarî jê ve bi xwe ve bes û bi tenha ve bi cîhana diyar ve ligel gewdeyên pirî wêyî bêdawîbûn ve tête biderkevtin – ev rexê hanê bi xwedanê tu rastîtyê ve bi wê ve bi xwe ve nedihate biderkevtin”. Ev Kant êtir nedidate bimebestkirin. Wî didate bigotin: “di gava ku em xwe ji bona cîhanê ve didin bivezîvirandin, remankirin berê xwe ji bona ser cîhana derveyî ve dide bivekirin” (ji bona remankirinê ve cîhana dayîyî hestyarîyê wehaji bi dervebûnekê ve tête biderkevtin) – “di gava ku ku em xwe ji bona wêna ve didin bivezîvirandin: em wê ji bona diyarê ve didin bikirin; kirîtya remankirina me bi vê ve tête biderkevtin, ji yên ku ew ji dervebûnê ve weha bi pirîtî ve destnîşankirinan dide bikirin: hestyarî, destnîşankirinên lêvegerandinê ûhd. Bes û bi tenha ve nasîna me bi diyaran ve tête biderkevtin, cîhan bi xwe ve bi serê xwe ve bi rastî ve tête biderkevtin; bes û bi tenha ve xwestina¹ me, reftarîkirina me ew me dide binabûdkirin; çiyê ku em pêre didin bikirin, ew bi hîç û pûçî ve tête biderkevtin. Pêre dê ew di pêşî de ji bona yekeke ne rast ve bête biderkevtin, ji ya ku em ji bona ser wê ve komekê ji destnîşankirinan ve didin biavêtin”. Ev êtir bi cudabûneke mezin ve tête biderkevtin. Ev navroka hanê jî li nik Zeno de bi hîçbûn ve tête biderkevtin – lêbelê li nik Kant de, jiber ku ew bi kirina karê me ve tête biderkevtin. Li nik Kant de ew bi canîtî ve tête biderkevtin, çiyê ku ew cîhanê dide binabûdkirin; li gora Zeno de cîhan bi xuyanîkirina ji bona xwe ve, ne bi rastî ve, tête biderkevtin. Li gora Kant de remankirina me, karkirina canîtya me bi bedbûnê ve – bi gewrebûneke nizimbûna canîtyê ve tête biderkevtin, ji ya ku li ser de naskirin nikare xwe bide birawestandî. Di Incîlê de Isa dide bigotin: “Ma hûn êtir ne bi baştir ve ji çûkan ve têtin biderkevtin?” Em bi xwe ve bi nala remankirvanan ve – bi nala hestyaryê ve weha bi başî ve yanjî weha bi bedbûn ve bi mîna çûkan ve têtin biderkevtin. Liberkevtina diyalektika Zeno bi xwedanê heyîbûneke mezin ve ji ya vê

¹ Applikation: Applicion: xwestîbûn, jêhatîbûn, Rahînan, xwastname.

diyalektika nuh¹ ve tète biderkevtin. Diyalektika Zeno xwe hêjî li ser Metaphysik de didate bisînorkirin; di pişt re li cem Sophistan de ew hate bigiştîkirin.

Li vêderê de em dev ji Eleatan –Elîatan- ve didin biberdan. Dibustana Eleatî xwe di Leukipp –Luykip- de û ji alîyê din ve di Sophistan –Sofistan- de dide bipêşvebirin.

Ev: firehkirinên liberkevtinên Eleatî ji bona ser hemû rastîfîya û pêwendîya şiyarbûnê bi pê ve; ji yekekî ve, şagirtek di pişt re demê li gorê de dide biparvekirin, perçê yekem bi dûveçûna liberkevtinê ve di rûtbûnê de, lêbelê ew ji xwe re pêrgîbûneke pêçbûna laşîyî şiyarbûnê dide biwergirtin. Ji me re dê hêjî pir Eleatan – Elîatên- din jî bêtin binavkirin, ji yên ku ew ji bona me ve lêbelê nikarin bêtin biguhpêdan. Tennesmann² dide bigotin: “Weke ku ew bi bêçavdêrî ve tète biderkevtin, ku rêxistina Elîatî ji xwe re Hogir dane bidîtin,, weha belêjî Sextus –Sektus- Xeniadesekekî –Xeniyadeskekî- dide bibîrxistin.

¹ Modern: Modern: Nuh, Nû, Nohîn, Nûjen, Taze.

² Tennemann, a. a. O. Bd. I, S. 190.

D. Heraklit

Debera em dev ji rêya Ionier –Iyonîyan- ve bidin biberdan, ji yên ku wan hêjî bi serêxwe¹ ve ne bi nala remankirinê ve, wetovjî Pythagorîyan didatin biliberxistin, wetov em bi xwedanê xurûbûna Hebûna Elîatîyan û diyalektik ve hatin bikirin, ji yên ku wan hemû pêwendîyên dawîbûnê dane binabûdîkirin. Remankirin bi rewenda² diyarên wetov ve tête biderkevtin; Hebûn, cîhan pê ve bi xwe ve bi diyadbûnê ve tête biderkevtin, bes û bi tenha ve Hebûn xurû bi rastîyê ve tête biderkevtin. Diyalektika Zeno weha dest ji bona destnîşankirinan ve dide biavêtin, ji yên ku ew di nava navrokê ve bi xwe ve têtin bikevtin. Tanî radeyekî ew dikare bi diyalektika xweyî jî ve bête binavkirin, gava ku ew ji bona nava temaşekirina kirdar ve bête bikevtin û yekek bi bêyî vê diyalektika hanê ve, bi bêyî vê livandina hanê ve, yekek, bi xurûbûna nasînîyê ve tête biderkevtin. Gava bêtir ji xweyîtiya diyalektika Zeno ve tête biderkevtin, ku ev diyalektika hanê bi xwe ve divê bi heyîbûnê ve bête biderkevtin, ango ev livandina hanê bi xwe ve bi nala heyîtiyê ve divê bête biliberxistin. Aristoteles ji jimarên Pythagorîyan û remanên Platonî ve dide bigazinkirin, jiber ku ew ji pêkhatinên tiştan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew ji bona wan ve têtin bibeşdarîkirin – ev bi gotineke vala ve tête biderkevtin, çi lêbelê bi kêrdarî ve tête biderkevtin? Wehajî Thales ji bal Aristoteles ve tête bigazinkirin, ku wî livandin dabû bihilanîn; li nik Parmenides de em bi xwedanê Hebûnê û diyalektik ve bi nala livandinê ve di kirdar ve têtin biderkevtin. Heraklit êtir bi serêxwe ve bi xwe ve bi nala vê rewendê ve dide biliberxistin. Diyalektik a) bi diyalektika derve ve tête biderkevtin, ew ji bona valî û walî ve didin birastkirin, ne canê tiştan bi xwe ve xwe ji hevdû ve didin bixistin. b) Gewrebûna diyalektika bijarê³ lêbelê ji bona temaşekirina kirdar ve tête biberkevtin; c) Heyîtiya⁴ Heraklit, ango diyalektik bi xwe ve bi nala binçînîyê ve divê bête biliberxistin. Ev bi gava neçarî ve tête biderkevtin, û ev bi wê ve tête

¹ Absolut: Absolute: Bi carekê ve, Bi serêxwe ve.

² Prozeß: Action, Proceedings, Operation: Rewend, Kirdar, Kirdarî, Kiryar, Karkirin, Kirde.

³ Gegenstand: Subject, Object, Item: Berdest, Jêrdest, Bijar

⁴ Objektiv: Objective: Heyîtî, Arman, Mebest, Babet, Heyberî.

biderkevtin, ji ya ku Heraklit ew dabû bikirin. Hebûn¹ bi yekê ve, bi ya pêşî ve têtê biderkevtin; ya duwem bi bûyînê ve têtê biderkevtin – ji bona vê destnîşankirina hanê ve ew pê dihate biçûyîn. Ev bi rastgarîya² pêşî ve, bi serêxwe ve bi nala di têtê bi yekîtiya danîna servajî ve têtê biderkevtin. Li nik wî de weha di pêşî de remana felsefî di rengê wêyî pojinandî de têtê bidîtin: rastîkirina Parmenides û Zeno bi rûtbûna liberkevtinê ve têtê biderkevtin; Heraklit wetovjî li herderê de bi nala remangîrekî kûrî feylesof ve hatiye bidanîn, belêjî ew pê hatiye bibangkirin. Li vêderê de em erdê didin bidîtin: ev bi tu pevika Heraklit ve nayête biderkevtin, ji ya ku min ew ne di hişêtiya³ xwe de dayîte biwergirtin.

Heraklit, li dora 70 Olympiade –Olimpiyadê- de (500 b. Z.) hatiye binavûdengkirin, ew bi yekekî Ephesier⁴ ve dihate biderkevtin, tanî radeyekî pêrejî ew ligel Parmenides ve dihate biderkevtin. Wî cihêkirina, xwevegirtina Feylesofan ji kar û barên giştî ve û ji berjewendîya welatê bav û kalan de date bidestpêkirin. Em a) heft Şahrezaan, bi nala Merovên dewletê ve, bi nala Serdaran ve, bi nala Qanûndanînvanan ve; b) Benda Pythagori – Pêtağorîyî- Xanedan; c) felsefê didin bidîtin, ji yên ku ew ji bona zanistîyê ve bi xwe ve dihatin biberjewendîkirin. Heraklit bes û bi tenha ve rûwê xwe ji bona ser zanistîyê ve didate bidan, bi tevayî ve ew di tenêtiya felsefê de dihate bijîyandin. Ji jîyana wî ve bi kêmtir ve ji pêwendîya wî ve ligel Hewelatîyên de, ji Ephesieren –Efisiryan- ve, têtê binaskirin; û ev bi wetov ve bi pîrbûn ve dihate biderkevtin, ku wan bi nizmbûn ve lê datin bitemaşekirin⁵, lêbelê hêjîbêtir ew bi kûrtir ve ji bal wî ve dihatin binizimkirin⁶, - ev bi pêwendîyekê ve bi nala ku ew di çîhana îro de têtê biderkevtin, ku her yek ji bona xwe ve têtê biderkevtin û hemûyên din ew bi çavekî nizim ve li wan de dide bitemaşekirin. Em di wî de cihêbûnê ji kombûnê ve didin bidîtin. Di vî canê hêja de ev nizimbûna hanê ji hestyarîya kûr ve ji şaşbûnîtiya wênekirinan û ji jîyana Hewelatîyên wîyî bi hev re hatîbû bipêkhatin; hin ji peyvên ve li nik kêsen cudan de li ser de hêjî têtin bihilanîn. Diogenes Leartius⁷ dide bigotin, ku Heraklit dayîte

¹ Hebûn: Sein: Exist.

² Konkret: Concrete, Real: Rastgarî, rastî.

³ Logik: Logic: hişîfî, Jîrîfî, Jîrbêjî

⁴ Diog. Laert. IX, S. 1

⁵ Ibid. IX, S. 15.

⁶ Ibid, IX, S.3.

⁷ Ibid. IX, S. 2; Cic. Tusc. V, 36.

bigotin: “Ji bona hemû Ephesiern – Efêsîryen¹- ve tète bihêjakirin, bi mîna ku ew têtin bimezinbûn, divabû ku hustuwên wan bihatana bişikendin, ji yê ku wan bajar ji bona nesitewyayan ve dabûn bisipartin” (bi mîna ku merov nihajî dide bimebestkirin, ku Xort bes û bi tenha ve ji bona serpereştîkirinê ve tète biliberkevtin), “jiber ku wan Hevalê wîyî Hermodorus, ji bi navûdengtirînan ve, ji nava bajêr ve dabûn biderxistin, jiber ku wan tevan bi hev re didatin bihoykirin: Di nava wan de divabû tu bi navûdengtirîn ve ne yête bidîtin; heger ku yekekî wetov bête biderkevtin, divê ku ew li cihekî din de û li bal hinekî din de bête bidîtin”. Li ser vî hoyê hanê de bi xweji ve di demokratîya Etina de ev hatîye birûdan, ku merov merovên gewre dabûn biderkirin. Proklus² dide bigotin: “Heraklitîyê hêja millet bi hêç ve û bi bêmeji û bi bêremankirin ve dide biderxistin. Bi çi ve êtir, ew dide bigotin, liberkevtina wan yanji bihîştîya wan tète biderkevtin? Pirañiya wan bi bed ve, kêmanîya wan bi baş ve ... têtin biderkevtin. Hewelatîyên wî jê dane bixwestin, ku e di wê nameyê de dide biderxistin. Ew ligel serpereştîya giştî de bide bikarkirin; lêbelê wî ev date binayînkirin, jiber ku ew bi destûra wan ve, bi qanûnên wan ve û bi serpereştîya wan ve di wê nameyê de dide biderxistin leta wan ve pê nayête birûniştin”. Diogenes Laertius³ hêjbêtir dide bigotin: “Antiskenes vê bi nala

¹ Di payîza sala 2008 de ez û pîreka xwe ligel çend Hevalên xwe de ji bona serdana Rojavayî Turkî ve hatin biçûyîn. Me serdana gelek bajarên kevnarî Yunanî di wê deverê de dane bikirin, ku di nava wan de Efesos jî dihate biderkevtin. Min di jîyana xwe de gelek bajarên kevnar dabûn bidîtin, belam ez gelekî bi bajartî û şehrestanîya vî bajarê hanê ve hatim bikêrkirin. Di berî 700 b. Z. de di vî bajarê hanê de baxê zarokan, dibustana ji pûlê yekem tayî yê duwanzdehan ve û nivîstxaneyek bi 200 hezar pirtûk ve dihate bidîtin. Di avaniyê, avdaniyê, zanistî û çandînya xwe de di wê serdema dunyayê de ji pêşkevîtîrin welatan ve dihate biderkevtin. Bingehê tevaya pêşkevîna bajartî, şehrestanî û çanda Yunanê li ser zanebûn û zanistîya wan de dihate bihîmkirin. Wehaji dûr yanji nêzik tevaya vejandina Ewropa di sedsalên dema vejandinê de li ser Yunan û Roma kevnar de tète biavakirin.

Çi gava ku em li ber vê rastîyê de bêtin bikevtin, di wê çaxê de Kurdistana me dê bête bigeşkirin û hêjbêtir ew bi rast û durust ve dê xwe ji afsana sedsalên navîniyî musulmatîyê ve bide birizgarkirin. Ew dê xwe careke din bide binaskirin û ew dê êtir xwe bide bipêşvexistin. Bingehê vê jî li ser şiyarbûna hergavî de ve tète biavakirin. Jibervêji ve tevaya karên min dûr yanji nêzik bes û bi tenha ve ji bona vê mebest û armanca hanê ve têtin bikirin. Cuma.

² Fabricius, Komm. zu Sext. Emp. adv. math. VII. S. 127; Prodi opera, ed. Coussin, Tem. III, p. 115-116.

³ Diog. Laert. IX, S. 6.

selimandina mezinbûna canê Heraklit ve dide biderxistin, ku wî ji bona Birayê xwe ve Patîşahîti dayîte bihiştin”. Bi xurttir ve ew wan nizimbûnan, ji yê ku ew ji bona merovan ve bi rastîyê û mafe ve dihatin biderkevtin, di nama xwe de dide biderxistin, ya ku ew tede mêvandîya Darius Hystassphis –Dara Histasfis-, “ew wî ji bona Şahrezatîya Yûnanîyan ve bide bibeşdarîkirin, jiber ku karê wê li ser serûştîyê de xurtbûneke mezinî dîtina dunyayê di xwe de dide bihilgirtin, lêbelê ew di pir cihan de bi tarî ve tete biderkevtin, divê ew ji bona nik wî ve bête bihatin û ew ji bona wîna ve bide bixuyanîkirin, çiyê ku ew bi pêwistî xuyanîkirinê ve tete biderkevtin”¹ (ev bi serûştî ve ne bi pîrbûn ve bi dibûn ve tete biderkevtin, tevî ku ew jî bi xwedanê zaravayê Heraklitîyî rojhilafî ve tete biderkevtin; weha wî bi vî rengê hanê ve dayîte bibersivkirin²: “ Weha bi pîrbûn ve mirina jîyanê, weha Hûn ji bona rastîyê û dadwerîyê ve bi bêgane ve têtin biderkevtin û hûn xwe bi çirandin û payebûn ve li ser bîr û bawerîyan de didin biragirtin, da ku bedbûna netêgihîştina wan bête bicîhatin. Lêbelê ez, di gava ku ez ji bona hemû bedbûnan ve hatime bigihandin û ji bêpîvana kîndarîyê ve, ji ya ku ew bi dû min ve tete bikevtin, û ji mêrxasîya çînîya Bilin ve hatime birevandin, ez dê ne ji bona Faris ve bêtim bihatim, ez dê bi kêmanî ve li nik bi dilbûna xwe ve û li nik hestyarîyên xwe de bêtim bimayîn”.

Karê wî (bes û bi tenha ve yek), ji yê ku ew ji bal hinekan ve bi navnîşana “Kêfxweşîyê” ve, û ji bal yê din ve bi “li Ser Serûştîyê de” tete binavkirin, wî ew di Perestgeha Diana –Diyana- de li Ehpesus –Efîsos- de dayîte binivîsandin³. Ev hêjî di demêdereng de bi diyar ve bi ber dest ve tete biderkevtin; perçên nivîsandinan, ji yê ku ew ji bona me ve hatine bihatin, ew ji bal Stephanus ve hatibûn bikomkirin: poesis Philophica⁴.

Schleiermacher Şilayermaxer- jî ew dabûn bikomkirin û wî ew li gora pîlanên xwe de dabûn birêxistin: “Herakleitos, yê tarî, ji Ephesus ve, ew ji nava kaviên karê xwe ve û ji nava nîşandarîyên Kevnaran ve hatîye bilidarxistin”, Li nik Mosexana Wolf û Buttmanns de ji Zanistîyên Kevnarîyê de, Berg I (Berlin 1807), S. 315-533, ew bi 73 cihan ve têtin biderkevtin. Kreuzer –Kuroyzer- hêvî date bikirin, ku ew li ser de ligel rexnekirineke gewre û zimannasînê de bide bikarkirin. Wî komgirineke bi

¹ Ibid. IX, S. 13.

² Ibid. IX, S. 14.

³ Ibid. IX, S.12 et 6.

⁴ Stephanus: Peosis Philophica, p. 129 sqq.

carekê ve (bi taybetî ve ji alîyên Giramatîkî ve) date bikirin. Lêbelê jiber kêmanîya demê ve wî ew ji bona Zanevanekî genc ve ji bona li ser karkirinê de date bisipartin, lêbelê ev hate bimirin, weha ev ji bona Xelkê ve nehate bigihandin. Lêbelê komkiringên wisa di rêzanê de pir bi dirêjî ve têtin biderkevtin. Ew di nava xwe de komekê ji zanistîyan ve didin bihilgirtin, û merov dikare wê bi siviktir ve bide binivîsandin, bi nala ku merov dikare wê bide bixwendin.

Heraklit bi nal tarî ve dihate biderkevtin; û ew jiber tarîbûna xwe ve dihate binavûdengkirin. Cicero¹ bi xwedanê bîrxistineke bed ve dihate biderkevtin, bê çilo ev ji bona wî ve têtê biçûyîn; wî weha ji qazî ve bi tarî ve date binivîsandin. Lêbelê ev bi pir tenikbûn ve têtê bigotin, tenîkîtiya wîna bi xwe ve, ya ku ew wê ji bona tenîkîtiya Heraklit dide bikirin – bi rast û durust ve ew ji qazîbûna hanê ve, tarîbûna wîna, ya ku ji bona wîna jî ve pêşnavê “Tarî” –Reşo- pê ve hatîbû biservekirin, belê ew bi pîrbûn ve bi encamê neguhpêdana pêvekirina gotinan û nebaşîya avabûna ziman ve têtê biderkevtin, ji çiyê ku Aristoteles jî jê dabû bimebestkirin. Wî di dîtina rêziman de tarîbûn di kêmanîbûna danîna deqên rawestanê de didate bidîtin: “Merov nizane, gelo gotinek bi yê çûyîyî pêşî ve yanjî bi yê hatî ve têtê bigirêdan”². Wehajî ev ji bal Demetrius jî ve têtê biderkevtin³. Sokrat li ser vê nivîsta hanê de dide bigotin: “Çiyê ku ew jê hatîye biliberkevtin, ew bi deha baştirîn ve têtê biderkevtin, û ji çiyê ku ew jê nehatîye biliberkevtin, ew jê dide bibawerîkirin, ku ew jî wehajî têtê bipêkhatin; lêbelê ew bi pêwistî Melevanekî jîr ve têtê biderkevtin, da ku ew di nava wê re bête biderbasbûn”⁴. Tarîbûna vê felsefa hanê lêbelê bi serkî ve di vir de têtê bikevtin, ku remaneke pojinandîyî kûr têde xwe dide biderxistin; ev her û her bi giranî ve, bi tarî ve ji bona hiş ve têtê biderkevtin; lêbelê jimargerî bi dijî vê ve bi carekê ve bi hêsanî ve têtê biderkevtin. Liberkevtin, reman ji bal hiş ve bi dij ve têtê biderkevtin, ew ji bal wî ve nikare bête biwergirtin. Plato felsefa Heraklit bi taybetî ve bi jêhatîbûn ve date bixwendin. Em dana pir jê di nava karên wî de didin bidîtin, û wî fêrbûna felsefa xweyî pêşî belê bi bêgûman ve di rêya wê re ji xwe re didate biwergirtin, weha ku Heraklit

¹ Cic. nat. deor. I, 26; III, 14; Cic. Fin. II, 5; Diog. Laert. IX, S. 6.

² Aristot. rhet. III, 5.

³ Demetr. eloc., S. 192, p. 78, cd. Schneider.

⁴ Diog. Laert. II, S. 22; IX, S. 11-12.

bi Mamostê Plato ve dikare bête binavkirin. Hippokrates bi xweji ve bi Feylesofê Herraklitî ve têtê biderkevtin.

Çîyê ku ji me re ji felsefa Heraklitî ve têtê bigotin, ew di pêşî de bi gelekî ve bi dijîhevdû ve têtê bixuyanîkirin, lêbelê ew xwe ligel liberkevtinê de bi carekê ve têtê dihêle bête bihatin, û merovekî bi remanên kûr ve jê em dikarin bidin bidîtin. Ew bi dawîbûna bilindbûna şiyarbûna berê ve têtê biderkevtin – ew bi dawîbûna bilindbûna remanê ve ji bona tevayetîyê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew di destpêkirina felsefê de yanjî bi cewhera remanê ve têtê biderkevtin, ya ku ew bêdawîbûnê dide biderxistin, bê ka ew bi çi ve têtê biderkevtin.

1. Binçînîya Tevayî. Ev canê jîrdar di pêşî de ev gotina hanêyî kûr dayîte bigotin: “Hebûn nema bêtir bi nala Nebûnê ve têtê biderkevtin”, ew wehajî¹ bi kêmbûn ve têtê biderkevtin; yanjî “Hebûn û Nebûn bi mîna hev ve têtê biderkevtin” cewher bi veguhertinê ve têtê biderkevtin. Rastî bi nala yekîfîya danîna dijhevbûnan ve têtê biderkevtin, ku ew bes û bi tenha ve bi Hebûnê ve têtê biderkevtin. Em ji bona peyva Heraklit ve didin bigotin: Ya bi serêxwe ve di yekîfîya Hebûnê û Nebûnê de têtê biderkevtin. Gava ku em wê pevika hanê: Hebûn nema bêtir bi nala Nebûnê ve têtê biderkevtin, weha didin bibihîstin; weha ev nema piranîya liberkevtinê bi xuyanî ve dide biberkirin, lêbelê ew bes û bi tenha ve tevayîkirina pêwendîkirinê, bêremanîkirinê dide bixuyanîkirin. Lêbelêjî em bi xwedanê peyveke din ve têtin biderkevtin, ji ya ku ew liberkevtina binçînîyê ve bi nêzîktir ve dide bidan. Heraklit bi rast û durust ve dide bigotin:”Hemû têtê biherikandin, ew nayête birawestandin, neji ew tucarî bi ya berê ve bi xwe ve têtê biderkevtin”. Û plato li ser Heraklit de hêjbêtir dide bigotin: “Ew tiştan ligel şapê çemekî de dide biwekhevkirin – ku merov ducarî nikare di wî şapî de bi xwe ve bête bidakevtin”; ew têtê biherikandin, û merov dest bi aveke din ve dide bikirin. Paşatîyên wî hêjbêtir didin bigotin, “ku merov carekê jî nikare bête badakevtin”, di gava ku ew xwe xweser dide biveguhertin; çîyê ku têtê biderkevtin, wehajî pêrejî ew careke din ne bi xwe ve têtê biderkevtin. Aristoteles² hêjî dide bigotin, Heraklit dide bidurustkirin, “Ev bes û bi tenha ve bi yekê ve têtê biderkevtin, çîyê ku ew têtê bihiştin, ji vî ve

¹ Aristot. Metaph. IV, 7, (bi yunanî ve hatîye binivîsan). Ibid., I, 4; (Bi yunanî ve hatîye binivîsandin).

hemûyê din dê bête biqalibkirin”, dê bête biveguhertin, dê jê bête bipêkhatin. “Hemûyî din ji bil vê yeka hanê ve têtê biherikandin, ew bi rawestandî ve nayête biderkevtin”, nejî ew xwe dide biragirtin; ango ya Rastî bi ya Bûyînê ve, ne ji Hebûnê ve têtê biderkevtin – destnîşankirina nêzîk ji bona vê navroka teyayî ve bi bûyînê ve têtê biderkevtin. Eleaten – Eliatîyan- didatin bigotin, bes û bi tenha ve hebûn têtê biderkevtin, ku ew bi rastîyê ve têtê biderkevtin; rastîya hebûnê di bûyînê de têtê biderkevtin – hebûn bi remana pêşî ve, bi nala xweserîyê ve têtê biderkevtin. Heraklit dide bigotin, ku hemû di bûyînê de têtê biderkevtin; ev bûyîna hanê bi binçînîyê ve têtê biderkevtin. Ev di nava van peyvan ve têtê biderkevtin: Hebûn weha bi kêmbûn ve bi nala Nebûnê ve têtê biderkevtin; Hebûn têtê biderkevtin û ew wehajî nayête biderkevtin. Destnîşanîkirinên bi dijîhevdû ve bi xwe ve bi yekekê ve bi hev re têtin bibestandin; em têde bi xwedanê hebûnê ve û wehajî bi xwedanê nehebûnê ve têtin biderkevtin. Nebes bi tenha xwe ve rabûn pêve têtê bigirêdan, lêbelêjî çûyîn jî pêve têtê bigirêdan; herdû ji bona xwe ve, nemaze bi wekhev ve têtin biderkevtin. Ev Heraklit pêve didate bigotin. Hebûn bi hîç ve têtê biderkevtin, wehajî nebûn têtê biderkevtin: û nebûn bi hîç ve têtê biderkevtin, wehajî hebûn têtê biderkevtin; ev bi rastîya nasîna herduwan ve têtê biderkevtin.

Ev bi remaneke gewre ve têtê biderkevtin, ji Hebûnê ve ji bona bûyînê ve bête biçûyîn; ev hêjî bi rûtbûn ve têtê biderkevtin, lêbelê ev hêjî pêrejî bi ya pêşîyî rastgerîyê ve, bi ya yekîtiya pêşî ve ji destnîşankirinên bi dijîhevdû ve têtê biderkevtin. Ev weha di vê pêwendîyê de bi bêaramî ve têtin biderkevtin, ku binçîya jîndarîkirinê têde têtê biderkevtin. Bi vê ve kêmanî têtê biveguhertin, ya jî ku Aristoteles li ser felsefeyên çûyî de date bixuyanîkirin – kêmanîya livandinê; ev livandina hanê li vêderê de êtir bi xwe ve bi binçînîyê ve têtê biderkevtin. Weha ev felsefa hanê bi tu nemanê ve nayête biderkevtin, binçîya wê bi cewherî ve têtê biderkevtin û ew xwe di hişê min de di destpêkê de, pêrejî di piştî Hebûn û Nebûnê de dide bidîtin.

Ev bi dîtineke gewre ve têtê biderkevtin, ji ya ku merov têde dide bidîtin, ku merov date binaskirin, ku Hebûn û Nebûn bes û bi tenha ve bi rûtbûnên bê rastî ve têtin biderkevtin, ku rastîya pêşî bes û bi tenha ve bi bûyînê ve têtê biderkevtin. Têgihîştin herduwan ji hevdû ve bi nala rastîyê ve dide bitenêkirin û bikêrkirin; bi dijî vê ve bi hişbûn yekekê di ya din de dide binaskirin, ku di yekekê de Hebûn bi corekî din ve têtê bihilgirtin – û weha ku hemû, rûtbûn bêtir ji nala bûyînê ve didin bidestnîşankirin.

Heraklit jî dide bigotin: “ku bidijîhevdûbûn li ser wan de bi xwe ve tête biderkevtin”, bi nala ji bona nimûne ve ku “hingiv bi şêrîn ve û bi tal ve tête biderkevtin”¹ – Hebûn û Nebûn weha li ser xwe de tête biderkevtin. Sextus dide bibîrxistin: “Heraklit, bi mîna Gûmankeran² ve, ji wênekirinên merovan ve tête biçûyîn; ev ji bal tu kesî ve nayête binayînkirin, ku saxlem dê li ser hingiv de bidin bigotin, ku ew bi şêrîn ve tête biderkevtin, Nexweşên bi zerikê ve dê bêjin, ew bi tal ve tête biderkevtin – heger ku ew bes û bi tenha ve ew şêranî bide bixwarin, weha ew nikare serûştîya wî di rêya yekekî din de bide biveguhertin, weha dê ew bi her awayekî ve, wehajî li nik Nexweşên zerikê de bi şêrîn ve bihata biderkevtin. Zeno dide bidestpêkirin, ku ew bi danînadijîhevdûbûnên hilkirtî ve bide bihilanîn, û ew di rêya livandinê ve bi danînadijîhevdûbûnê ve dide bixuyanîkirin –yek bûyîna danîna sînor û yek hilanîna sînor; Zeno bêdawîbûn bes û bi tenha ve ji aliyê wêyî nayînkirinê ve - jiber dijbûna wîna bi nala ne rastîyê ve, date biderxistin. Li cem Heraklit de em bêdawîbûnê bi nala yekeke wetov ve yanjî liberkevtina wî didin bidîtin, cewhera wî dide biderxistin: Bêdawîbûn, bi xwe ve û ji bona xwe ve Hebûnîfî bi yekîfîya bi danînadijîhevdû ve – û bi rast û durust ve bi tevaya bi danînadijîhevdû ve, bi xurûbûna dijbûnê ve, Hebûn û Nebûnê ve tête biderkevtin. Em bi xwe ve û ji bona xwe ve, ne wênekirina Hebûnîfîyê, ya tijebûnê didin bidanîn, weha xurûbûna Hebûna remana sade tête biderkevtin, ku têde hemû destnîşankirin tête binayînkirin, nayînkirina bi serêxwe ve: ew lêbelê ne bi xwe ve, wetov ev bi wekxwe ve – veguhertina bi serêxwe ve di danînadijîhevdû de tête biderkevtin, ji ya ku Zeno pê nehate bigihandin: “Ji Nebûnê dê Nebûn neyête biderkevtin”. Li nik Heraklit de bêhna nayînfîyê bi mezînbûn ve tête biderkevtin, jibervêjî ve liberkevtina tevaya felsefê xwe ligel de dide bireftarîkirin.

Di pêşî de em bi xwedanê rûtbûnan ve ji Hebûnê û Nebûnê ve, di tevaya rengê xweserîyî tevayî dî de hatin biderkevtin; lêbelê bi nêzîkjî ve Heraklit dijbûn bi şeweyekî destnîşankirî ve dane biliberxistin. Ev yekîfîya ji rastgerîyan û remanan ve, ji yên heyîfîyan û xweyîfîyan ve tête biderkevtin; Xweyîfî bes û bi tenha ve bi bûyînê ve ji heyîfîyê ve tête biderkevtin, heger na ew bi bêrastî ve tête biderkevtin: heyîfî bi hebûnê ve ji xweyîfîyê ve tête biderkevtin; Heraklit bi vê xistina cudabûnan ve di rengê destnîşankirî de

¹ Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 29, S 210-211; II, 6, S. 63.

² Skeptiker, Sceptic, Gûmanker.

xwe date biderxistin. Aristoteles¹ dide bigotin, ku ji bona nimûne ve Heraklit dayîte bigotin, ku “girêdana bi hevreyî tevayî ve û netevayî ve” (Perçeyek) – tevayî xwe ji bona perçeyekî ve dide bikirin, û perçe bi vê ve têtê biderkevtin, ku ew xwe ji bona tevayê ve bête bikirin”, wehajî “bi yekdengdanê ve û bi şaşbûna yekdengdanê ve; û ji hemû “danînêndijîhevdû” ve “bi yekekê ve û ji yekekê ve hemû têtê biderkevtin”. Ev yeka hanê ne bi rûtbûnê ve têtê biderkevtin, lêbelê kirdarî, xwe dide bibiryardan; bêdawîbûna mirî bi rûtbûneke bed ve bi dijî vê kûrbûna hanê ve têtê biderkevtin, ji ya ku em wê li nik Heraklit de didin bidîtin. Sextus Empiricus² pêde têtê biçûyîn: “Heraklit dide bigotin: Perçe bi cudabûnekê ve ji tevayê ve têtê biderkevtin, û ew pêrejî bi xwe jî ve pê têtê biderkevtin, bê ka bi çi ve tevayî têtê biderkevtin; pêkhatin bi tevayê ve û bi perçe ve têtê biderkevtin”. Yezdan cîhan dayîte biafirandin, wî bi xwe ve dayîte bibiryardan, kurê xwe ûhd. dayîte biduruskirin – hemû ev rastgerîfîyên hanê di vê destnîşankirina hanê de têtin bidîtin. Plato di Symposion³ – Simposyonê- Xeleka zanistiyê- li ser binçînîya Heraklit de dide bigotin: “Yekek, ya ku ew ji xwe ve bi xwe ve dide bicudakirin, di xwe de ligel xwe de bi xwe ve dide biyeketîkirin” – ev bi rewenda jîndarîfîyê ve – “bê çilo lihevhatina kevan û kemaçê ve bi hev re” têtê biderkevtin”. Ew di pişt re Eryximachus dihêle, ji yê ku ew di xeleka zanistiyê de dide bixeberdan, li vê de bide birexnekirin, “ku lihevhatin bi nelihevhatinê ve yanjî ji bidanînadîj ve têtê biderkevtin: jiber ku ne ji bilindbûnan û kurbûnan ve, heger ku ew jî bi cudanbûn ve bêtin biderkevtin, lihevhatin têtê bipêkhatin, lêbelê ew di rêya hunera mûsîqê de têtê biyekîfîkirin”. Ev lêbelê bi tu dijîbûnê ve bi dijî Heraklit ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew bi xwe jî ve vê dide bixwestin. Sadebûna, vegerandina awazekî⁴ bi tu lihevhatinê ve nayête biderkevtin. Ligel lihevhatinê de cudabûn têtê bigirêdan; ew divê bi cewher ve, tanîradeyekî bi cudabûnekê ve bête biderkevtin. Ev lihevhatina hanê wetovjî bi bûyîn, bi veguhertina bi serêxwe ve – ne bi bûyîneke din ve -, niha ew bi vê ve û di pişt re ew bi yekeke din ve têtê biderkevtin. Bi cewherî ve têtê biderkevtin, ku her cudabûnek, bi cudabûneke taybetî ve ji yekekî din ve –

¹ Aristot. mund. c. 5: (Bi yûnanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

² Sextus. Emp. adv math. IX, S. 337: (Bi Yûnanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

³ Plat. Symp., p. 187 init. Henr. Steph. (p. 397, ed, Bekk.): (Bi Yûnanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

⁴ Ton: Tone: Awaz.

lêbelê ne bi rûtbûn ve bigirji yekekî din ve, lêbelê ji yekekî xweyî din ve tête biderkevtin; her yekek bes û bi تنها ve tête biderkevtin, tanî ku ya wîyî din ji bona xwe ve di liberkevtina wî de tête bihilgirtin. Veguhertin, bi yekîtiyê ve, bi pêwendîya herduwan ve ji bona yekê ve, bi yek Hebûnê ve bi vê ve û bi yekeke din ve tête biderkevtin. Can xwe di şiyarbûnê ve ji bona ser hestyariyê ve dide birakişandin, û ev şiyarbûna hanê bi yekeke din ve tête biderkevtin. Wehajî li nik awazan de, ew divên bi cudabûn ve bêtin biderkevtin, lêbelê bi wetov ve, ku ew jî bikaribin bi yek ve bêtin biderkevtin – û ev bi awazan ve bi xwe ve têtin biderkevtin. Bi lihevhatinê ve dijbûneke nîşankirî, bi dijbûna danîna wî ve tête bigirêdan, bi mîna ku ew li nik lihevhatina rengan ve, ne ji perçeyekî kaxez ve tête biderkevtin – hestyari ji vê ve xweser tête bidiyarkirin; ev divê Hebûna wî bi Hebûneke din ve bête biderkevtin, û têde wetov nasînkirina wê tête bikevtin, weha her yekeke dinî yekeke din bi nala yekeke dinî wî ve tête biderkevtin. Ev bi binçînîya gewreyî Heraklitî ve tête biderkevtin, ew dikare bi tarî ve bête bixuyanîkirin, lêbelê ew bi pojinandî ve tête biderkevtin; û pojinandina hanê ji bona têgihîştinê ve tête biderkevtin, têgihîstina Hebûnê, Nebûnê, xweyîti û heyîti, li rastê û remankirîyê de ji bona xwe ve hergav bi tarî ve bi hîmkirî ve tête bigirtin.

2. Şeweyê li rastê de. Heraklit di lidarxistinên xwe de ne li nik vê peyvînkirina liberkevtinan de – li nik logikê –hişê- xurû de; lêbelê li derveyî vî rengê giştî de hatîye birawestandin, di gava ku Heraklit binçînîya xwe didate bigotin, wî ji bona remana xwe jî ve peyvîneke rastgerî pê didate bidan. Ev gewdeyê rastgerî bi pîrbûn ve bi felsefa serûştî ve tête biderkevtin, yanî rengê wê bi pîrî ve bi serûştî ve tête biderkevtin; jîbervêjî ve dê ew hêjî bi dibustana ionischen –Iyonî- ve bête bigirêdan û wî pê bi felsefa Serûştî ve date bipalpêdan. Li ser vî gewdeyê rastgerîyî binçînîya wî de lêbelêjî Mêjûnivîsvan ne bi yek ve têtin biderkevtin. Gelemperîya wan didin bigotin, ku wî cewhera Hebûnîtiyê bi nala agir¹ ve, lêbelê yên din bi nala ba ve, pîrên din bi nala keldûmana ba² ve dayîte bidanîn; bi xwejî ve dem xwe li cem Sextus³ ve dide bidîtin, ku ew wê bi nala cewhera Hebûnîtiya pêşî ve bide binavkirin. Pirs tête biderkevtin: Çilo dê ev cudabûnîtiya hanê bête biliberkevtin? Merov divê tanî radeyekî nede bibawerîkirin, ku ev nûçeyên

¹ Aristot. Metaph. I, 3, 8.

² Sext. Emp. adv. Math. IX, S. 360; X, S. 233.

³ Ibid. X, S. 216.

hanê bi neguhpêdana Nivîskaran ve bi hevdû re hatine binivîsandin: jiber ku Bînvân bi baştirîn ve têtin biderkevtin, bêçilo Aristoteles û Sextus Empiricus, ji yên ku ew ne di ber re, lêbelê bi rast û durust ve li ser van rengên hanê de didin bixeberdan, bi bêyî ku ew lêbelê li ser van cudabûnîtîyên hanê ve û dijbûnan ve bidin biagehdarîkirin, Hoyekî nêzîktir ji mer re ji bona ser tarîbûna nivîsta Heraklit ve têtê bixuyanîkirin, ji ya ku ew di tevlihevbûna peyvên wê de ji bona şaşbûnê ve gûmankirinê dikare bide bidan. Bes bi nêzîktir ve lê bête bitemaşekirin, ev dijarîtiya hanê jê têtê bikevtin, ya ku ew xwe dide bidiyarkirin. Heger ku merov wê bes û bi tenha ve bi tenikbûn ve bide biwergirtin; di liberkevtina têgihîştina kûrî Heraklit de li ser rêya derkevtineke bi rast ve ji bona vî kelemî ve xwe bi xwe ve dide bidîtin. Bi carekê ve Heraklit nikarîbû bêtir bi mîna Thales ve avê yanjî bayê yanjî bi mîna wan ve bi nala cewhera bi serêxwe ve bide biderxistin – nema bêtir di şeweyê yekeke pêşî de, ji yê ku ya din jê têtê bipeydakirin -, di gava ku ew Hebûnê bi nala bi mina wî ve ligel Nebûnê de yanjî bi liberkevtina bêdawîbûnê ve dide biremankirin. Û weha cewhera bi serêxweyî hebûnkirinê ve ne bi nala destnîşankirîtiyeke heyîti kare ji bona nimûne ve ji ya avê ve li nik wî de bête biderkevtin, lêbelê av bi nala xwe veguhertîne ve, yanjî bes û bi tenha ve bi nala rewendê ve xwe bide biderxistin.

a) Rewenda¹ rût, dem. Heraklit weha date bigotin: “Dem bi cewhera pêşîyî laş ve têtê biderkevtin”, bi mîna ku Sextus² vê dide bigotin. Laş ne bi derxistineke jîr ve têtê biderkevtin. Gûmanvan bi pîrbûn ve gotinên xav didin bihelbijartin yanjî remanan di pêşî de didin bixavkirin, da ku ew ligel wan de bikaribin bêtin biderkevtin. Laşî, bi xurûbûna hestyarîtiyê ve têtê binavkirin; dem bi xurûbûna dîtina rewendê ve têtê biderkevtin, ew bi cewhera hestyarîyî pêşî ve têtê biderkevtin. Weha dem bi cewhera rast ve têtê biderkevtin, Di dema ku Heraklit ne li nik hişîtiya derxistina bûyîne de hatîye birawestandin, lêbelê wî ji bona binçînîya xwe ve gewdeyê Hebûnîtîyê date bidan, wetov têtê têtê bikevtin, ku ji bona wî ve di pêşî de rengê demê xwe jê re divabû bida bipêşkeşkirin; êtir wetov di hestyarîyê de, di xuyanîtiyê de dem bi ya pêşî ve têtê biderkevtin, bi çiyê ku ew xwe bi nala bûyîne ve dide bipêşkeşkirin, ev bi rengê pêşîyî bûyîne ve têtê biderkevtin. Dem bi xurûbûna bûyîne ve têtê biderkevtin, ew bi xurûbûna

¹ Prozeß: Action, Process: Rewend, Kirdarî, Rêveçûn.

² Ibid. X, S. 231- 232.

leberkevtinê ve têtê biderkevtin, bi sade ve, ya ku ew ji danînabidijîhevî bi serêxwe ve bi lihevhatî ve têtê biderkevtin. Cewhera wê têtê biderkevtin, bête bihebûn û neyête bihebûn û jêpêve tu destnîşankirin nayête bidîtin – xurû bi rûtkirina hebûnê ve û rûtkirina nebûnê ve xweser di yekîtiyekê û cihêbûnekê de têtê biderkevtin. Ne bi mîna gelo dem têtê biderkevtin yanî ew nayête biderkevtin, nemaze dem bi vê ve têtê biderkevtin, di hebûnê de xweser nehebûn û di nebûnê xweser hebûn – ev ji hebûnê ve ji bona nebûnê ve têtê biveguhestin, ev leberkevtina rût, lêbelê bi şêweyekî babetî ve (têtê bixuyanîkirin), tanî ku ew ji bona me ve têtê biderkevtin. Di demê de neçûyîn û neayinde, bes û bi tenha ve niha têtê biderkevtin; û ev têtê biderkevtin, da ku neyête bihebûn, weha ew pêre têtê binabûdkirin, çûyîn – û ev nebûn wetovjî ji bona hebûnê ve têtê biveguhestin, jiner ku ew têtê biderkevtin. Ev bi rûtbûna xuyanîbûna vê veguhestinê ve têtê biderkevtin. Herger ku em divên bidin bigotin, bê çilo ev, ya ku ew ji bal Heraklit hatîye binaskirin, di vî rengê xurû de, ji yê ku wî ev dayîte binaskirin, bi nala ji bona şiyarbûnê ve têtê bihebûnkirin: weha dê nebêtir ji bil demê ve bête binavkirin. Û ev pêrejî bi carekê ve bi durust ve têtê biderkevtin, ku rengê pêşîyî hebûnîtiyê bi demê ve têtê biderkevtin, weha ev ligel binçînîya remana Heraklit de bi hev re têtê bigirêdan.

b) Rengê rasteqîne¹ bi nala rewendê ve, Agir. Lêbelê ev liberkevtina xurûyî bijarê divê xwe bi bêtir ve bide bicihkirin. Di demê de bêhn, Hebûn û nebûn têtin biderkevtin, bes û bi tenha ve bi nala nayînkirinê ve yanî bi xwewindakirina xweser ve hatine bidanîn. Hêjîbêtir Heraklit rewendê bi şêweyekî fizyayîyî nêzîktir ve dide bidestnîşankirin. Dem bi vedîtinê ve, lêbelê bi carekê ve bi rûtbûnê ve têtê biderkevtin. Em dê vê ji bona xwe ve, bê ka ew bi çi ve têtê biderkevtin, bi şêweyekî rasteqîne ve bidin biwênekirin, ango, herdu bêhnan bi nala yekeke tevayî ve ji bona xwe ve, bi nala heyîtiyê ve bidin biderxistin: weha pirs têtê biderkevtin, bi çi cewhera fizyayîti ve ev destnîşankirina hanê têtê biberamberkirin. Têkilya dem ligel bêhnên wisa de bi rewendê ve têtê biderkevtin; ku li ber serûştîyê de têtê biliberkevtin: divê ew bi nala rewendê ve bête bilidarxistin. Ev bi rastîya Heraklit ve û bi liberkevtina rast ve têtê biderkevtin. Û bi vê ve ji bona me ve pêre bi xwe ve têtê biruhnayîkirin, ku Heraklit nikarîbû bida bigotin, ku cewher bi ba ve yanî bi avê ve yanî bi mîna wan ve dikare bête biderkevtin; jiber ku ew (bi ya din ve têtê biderkevtin), bi xwe ve ne bi

¹ Real: Real: Rast, Rasteqîne.

rewendê ve têtin biderkevtin. Lêbelê ev bi agir ve têtê biderkevtin; weha wî agir bi nala cewhera yekem ve dabû bidanîn – û ev bi şêweyê rasteqînîyî binçînîya Heraklit ve têtê biderkevtin, ya ku ew bi can û pêkhatina rewenda serûştîyê ve têtê biderkevtin. Wetovjî di rewendê de bêhnan xwe bi mîna di livandinê de didatin bicudakirin: a) bêhna xurûyî nayînkirinê; b) bêhnên heyîtîya dijbûnê, av û ba; û c) aramîya tevayetî, erd. Jîna serûştîyê bi rewenda van bêhnan ve têtê biderkevtin: dudutîya aramîkirina tevayîtîya erdê ve di dijbûnê de, danîna vê dijbûna van bêhnan – û yekîtîya nayînkirinê, vegerandin ji bona yekîtîyê ve, şewitandina dijbûna heyî ve. Agir bi fizîtkirina demê ve têtê biderkevtin; ew bi bêaramîya bi serêxwe ve, bi jihevkevtina bi serê xw ve ji heyî ve – ji nemankirina ji yên din ve, lêbelêjî ji xwe bi xwe ve têtê biderkevtin, ew nayête bimayîn. Û jîbervêjî ve em têtin biliberkevtin (Ev bi carekê ve bi sorbûn ve têtê biderkevtin), ku Heraklit agir bi nala liberkevtina rewendê ve – ji çuna ji bingehê destnîşankirina wî ve - dikarîbû bida binavkirin.

c) Ev agirê hanê êtir wî bi nêzîktir ve date bidestnîşankirin, wî ew bêtir bi nala rewenda rasteqînê ve date bixunaîkirin; ew ji bona xwe ve bi rewenda rasteqînê ve têtê biderkevtin, rasteqînîya wî bi tevaya rewendê ve têtê biderkevtin, ku têtê di pişt re bêhn bi nêzîktir ve, bi rastkirî ve dê bêtin bidestnîşankirin. Agir, bi nala vê guhertina gewdeyî tiştên laşî ve, bi veguhertina, bi veguhestina destnîşankirinan, tenikbûnê, keldûmankirinê ve têtê biderkevtin; jiber ku ew di rewendê de bi bêhna rûtî bi xwe ve, êtir weha ne ba û neji bi nala bêtir ve bi keldûmankirinê ve têtê biderkevtin. Ji bona vê rewenda hanê ve êtir Heraklit gotineke bi taybetîyî bi carekê ve; keldûmankirin (dûkel, keldûman rojê) dayîte bikaranîn; Keldûmankirin li vir de bes û bi tenha ve bi têgihîştineke tenik ve têtê biderkevtin – ew bi bêtir ve: bi veguhestinê ve têtê biderkevtin. Aristoteles¹ di vê guhpêdana Heraklit de dide bigotin, ku li gora lidarxistina wîna de “binçînî bi can ve têtê biderkevtin, jiber ku ew bi keldûmankirinê ve têtê biderkevtin, ya ku ew ji hemûyî ve têtê biderkevtin”, û vê bidin bikeldûmankirin, dê “bi bêlaşîtîtir ve û hergav bi herikandin ve têtê biderkevtin”. Ev wehajî ji bona bingehkirina binçînîya Heraklit ve bi lêhatî ve têtê biderkevtin².

Hêjîbêtir wî rewendên rasteqîne di behnên rûtên xwe de weha dabûn bidestnîşankirin; ku wî du per jê “rê ji bona jor ve û rê ji bona jêr ve” dabûn

¹ Aristot. an. I, 2.

² Joh. Philoponus. Komm. zu Aristot. an. I, 2. p. 20.

bicudakirin – yekek ji bona bidudokirinê ve, ya din ji bona di –yekekê- de bête biçûyîn. Weha divên ew bi ceherî ve bêtin biliberkevtin: ku dudotîkirin bi nala bicihkirinê, biheyîkirina dijûnîtîyê ve; ya din ve têtê biderkevtin: Ew bi lêvezîvirandina yekîfîyê ve bi xwe ve, bi hılanîna vê dijûnîtîya heyîfîyê ve têtê biderkevtin. Jêre wî destnîşankirinên nêzîktirînên “Dujminatîyê, kîndarîyê, pevçûnê, û dostanî, lihevhatin” – Derimation û danîn di yekîfîyê de. (Ev bi efsanî jî ve, bi evîndarîyê¹ ûhd. ve têtê biderkevtin. “Ji van herduwan ve dujminatî û pevçûn bi wê ve têtê biderkevtin, ji ya ku binçînîya pêkhatinê bi cudabûn ve têtê biderkevtin – ji ya ku ew lêbelê ji bona şewitandinê, gelacîyê û aşîfîyê ve têtê biçûyîn”². Li nik dujminatîyê de di nava merovan de yekek xwe bi nala serê xwe ve bi dijî yên din ve yanjî bi ji bona xwe ve dide bidanîn – dudutî, bi cihanîn bi carekê ve; yekbûn û aşîfî lêbelê bi dakevtina ji bi xwe ve ji bona xwe ve ji bona necudabûnîtîyê ve yanjî ne-rasteqînîyê ve têtê biderkevtin. Hemû bi Sisîfîyê ve, bi cewherîfîya yekîfîyê ve têtê biderkevtin; serûştî bi vê ne aramyê ve têtê biderkevtin û Tevabûn ji yekekê ve ji bona yekeke din ve, ji dudutîyê ve ji yekîfîyê ve, ji yekîfîyê ve ji bona dudutîyê ve têtê biveguhestin.

Nîşanîkirinên nêzîk ji bona vê rewenda heyîfî ve tanî radeyekî bi kêm û dijûn ve têtin biderkevtin. Ev dê êtir bi vê dîtina hanê ve di hinek nûçeyan de ji bal Heraklit ve bêtin biderkevtin, ku wî ew wetov daye bidesnîşankirin: “ku pêckirinên (veguhertinên) di pêşî de bi derya ve; û di pişt re jê nêvî ji erdê ve, nîvê din ji tîrêja birûskê ve – bi vêkevtina agir ve - têtin biderkevtin”³. Ev bi tevayî ve û gelekî bi tarî ve têtê biderkevtin. Diogenes Laertius⁴ dibêje: „Agir dê ji bona hêwîbûnê ve bête bitîrkirin (bi yunanî ve hatîye binivîsan, Cuma), û agirê ber bi rawestandîne ve ew dê bi avê ve bête biderkevtin“, Agirê vemirandî (vesûtandî) bi avê ve têtê biderkevtin, agir, çiyê ku ew ji bona bibêguhpevdanê ve têtê biçûyîn, „lêbelê ava sertkirî dê ji bona erdê ve bête bikirin; û ev bi rêya ber bi berjêrkirinê ve têtê biderkevtin. Erd dê etir careke din bête bişilbûn⁵ (bipişavtin⁶), û jê dê

¹ Siehe Aristot. metaph. I, 4.

² Diog. Laert. XI, S. 8.

³ Clem. Alex. Strom. V, 14, p. 712, ed. Pott. (Stephanus, 1.1., p. 131): -bi yunanî ve hayfîye binivîsandin. Cuma-.

⁴ Diog. Laert. IX, S. 9.

⁵ Flüssig: Fluid, Liquid: Şilbûn

⁶ Geschmolzen: Melt, Fuse, Diminish, Melt away: Bohoj, Dibohojin

şilîfîya (derya) bête bikirin, û ji vê ve dê firehbûna (gotina yunanî, Cuma) derya bête bikirin, ku jê êtir tevde têtê bipêkhatin“, ku ew careke din ji bona agir ve têtê bivêgustin, ku ew xwe bi nala gurîna agir ve dide biderxistin; „ev bi rêya ber bi berojkirinê ve têtê biderkevtin“. Weha bi tevayî ve di veguhertina¹ agir ve têtê biderkevtin. “Av xwe di tarîbûna keldûmanê de dide bidudukirin, ew dê bi erdê ve bête bikirin – û ew dê bi xurûbûna, çurûsandina agir ve bête bikirin, ew xwe di dorhêla rojê de dide bivêxistin; ya bi agirkirî ve dê bi stêrên şewetandî² ve, bi çerxên stêrikan³ ve û bi stêrankan⁴ ve bête bikirin”. Ev ne weha bi stêrên aramî, mirî ve têtin biderkevtin, lêbelê li wan de divê bi nala di bûyînê de, di hergavbûna durustkirinê de bête bitemaşekirin. Ev peyvên wênekirinên rojhilatî divên ne bi têgihîştinek hestyariyî zivî ve bêtin biwergirtin, ango, ku ev veguhertinê hanê di wergirtineke derveyî de dikarin bêtin biderkevtin, lêbelê ew bi sereûştîya van perçan ve têtin biderkevtin, ku Erd ji xwe re hergav Roj⁵ û Stêrên bidûvîkên⁶ xwe dide bidurustkirin.

Serûştî weha bi vî bazinî ve têtê bederkevtin. Bi vê têgihîştina hanê ve em wî didin bidîtin: “Gerdûnê⁷ tu Xwedan û Merov nedane bidurustkirin, lêbelê ew hergav di berê de, di niha de û di ayinde de dê hergav bi agirekî jîndar ve bête biderkevtin, yê ku ew li gora qanûna xwe de têtê bivêkevtin û bitemirandin”⁸. Em li ber de têtin bikevtin, bê ka çi Aristoteles dayîte bigotin, binçînî bi can ve têtê biderkevtin, jiber ku ew bi vê ferhbûnê ve têtê biderkevtin- yê ku ew xwe bi xwe ve bi rewenda livandîyî dunyayê ve têtê biderkevtin; agir bi can ve têtê biderkevtin. Li vêderê de peyveke din xwe pê ve dide bigirêdan, ya ku ew xwe li nik Clemensê Iskenderîyê⁹ de dide bidîtin. “canê (jîndaryê) bi mirinê ve têtê biderkevtin, bi avê ve dê bête bikirin, av bi mirinê ve têtê biderkevtin, da ku ew bi erdê ve bête biderkevtin, bi sevajî vê ve ji erdê ve êtir av xwe dide bidurustkirin, lêbelê ji avê ve can xwe dide bidurustkirin”. Ev weha bi carekê ve bi vê rewenda

¹ Metamorphose: Metamorphosis: Veguhertin

² Meteor: Meteor: Stêra şewetandî

³ Planet: Planet: Çerxa Stêrê

⁴ Gestirn: Star: Stêr

⁵ Sonne. Sun: Roj, Tav

⁶ Komet: Comet: Stêra biçûk, Ştêra bidûvik

⁷ Universum: Universe: Gerdûn, Zemîn, Dunya

⁸ Clem. Alex. Strom. V. 14, p. 711.

⁹ Ibid. VI, 2, p.746 (Stephanus, 1.1., p. 131).

vetemirandîyî hanê ve, vezîvirandina çûna dijbûnê di yekîfîyê de û di şiyarikirina careke din de di wê de bi xwe ve, ji derkevtina ji yekekê ve tête biderkevtin. Vetemirandina can, agir di avê de, vexistin, ya ku ew dê bi berkirinê ve bête biderkevtin, hinek¹ bi şaşî ve wê bi nala şewitandineke dunyayê ve didin bigotin. Ev bi bêtir ve bi nigâşeke wênekirinê ve tête biderkevtin, çiyê ku dibe Heraklit li ser dunyayeke şewitandî ve dayîte bipeyîvandin, ku di piştî demeke nişankirî de (bi mîna li gora wênekirina me de ji bona dawîbûna dunyayê de) dunya dê nava agir de bête biçûyîn. Lêbelê pêrejî em li cihên² dinî nişakirî de didin bidîtin, ku ev şewetandina dunyayê nehatîye bimebestkirin, lêbelê ev bi vê şewetandina hergavî ve, bi bûyîna dostanîyê ve – bi tevaya jînê ve, bi tevaya rewenda gerdûnê ve tête biderkevtin. “Heraklit dibêje, ku jîyan wehajî bi mîna mirinê ve di jîyana me de wetovjî di mirina me de tête biyekkirin; jiber ku heger em dijîn, weha canên me têtin bimrin û ew di me de têtin biveşartin; lêbelê heger ku em têtin bimirin, weha em têtin bihelsandin³ û canên me têtin bijîyandin”⁴.

Bi guhpêdana vê ve, ku li nik Heraklit de agir bi jîndarîyê ve, bi can ve tête biderkevtin, peyvek xwe dide biderxistin, ku ew xwe bi biraqandî ve dikare bide bidiyarkirin: ew bi xwe ve, ku “canê zuhakirî bi baştir ve tête biderkevtin”⁵.

Em bi rast û durust jî ve şilbûnê ne bi baştir ve ji xwe re didin biwergirtin, lêbelê hêjî bi dijî ve em wê bi jîndarîtir ve ji xwe re didin biwergirtin; lêbelê li vêderê de zuhakirî tête biderkevtin, weha canê bi zuhaktirîn ve bi paktirîn agir ve tête biderkevtin, û ev ne bi merc ve, lêbelê bi jîndarîfîyê ve bi xwe ve tête biderkevtin.

Ev bi behnên serekîyî rastîyî rewenda⁶ jînê ve têtin biderkevtin. Ez awirekê li nik vê de têtin birawestandin, di gava ku bi carekê ve hemû têgihîştinên pojinandîyî temaşekirina serûştîyê (Felsefa Serûştîyê) pê tête bipeyîvandin. Ew bi rewenda ji bona xwe ve bi xwe ve tête biderkevtin. Di vê liberkevtina hanê de têde bêhnek, perçeyek ji bona yê din ve tête biveguhestin: agir dê bi avê ve bête bikirin, av dê bi erdê û agir ve bête bikirin. Ev bi pevçûna

¹ Tennemann, a. a. O., Bd. I, S. 218 Diog. Laert. XI, S. 8.

² Siehe Stob. Ecl. Phys., c. 22, p. 454.

³ Auferstanden: Risen: Helsandin, Rabûn

⁴ Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. III, c. 24, S. 230: (Bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

⁵ Plut. Esu carn. I, p. 995 ed. Xyl.

⁶ Prozeß: Process, Action, Proceedings: Rewend, Kirdarî; Doz, Pêşketin, Dozname, Rêbaz, Dox; Rêveçûn, Nişandan.

kevnar ve li ser veguhertinê de, bi dijî neveguhertîbarîya¹ perçan ve tête biderkevtin. Di vê liberkevtina hanê de hestîyarîya giştîyî lêkolîna² serûştîyê û felsefa serûştîyê xwe dide biparvekirin. Bi xwe ve, di dîtina pojinandî ve dê pêkhatina sade ji bona agir ve û ji bona perçên din ve bête biveguhertin; di yên din de hemû veguestin tête bihilanîn, wetov av bi avê ve tête biderkevtin, agir bi agir ve ûhd tête biderkevtin, - ne tu liberkevtin³, ne tu livandina bi serê xwe ve, lêbelê bes û bi tenha ve, parvekirineke derveyî heyî di berê de tête biberzkirin. Heger ku ew dîtina hanê wê veguhertinê dide bigotin, weha ev dîtina hanê dide bibawerîkirin, ku ew dikare bi dijî wê ve bide bidiyarkirin, ew bi rast û durust ve avê, agir ûhd. nema êtir bi nala şarezatîyên sade ve, lêbelê ew wan ji bona avê-, oksicên ûhd. ve dide biparvekirin, lêbelê ew neveguhertîbarîya wan dide bigotin. Ew pêre bi rast û durust ve dide bigotin, ku çiyê divê xwe di dîtina pojinandî de bide biderxistin, divê ew bi xwedanê rastîya li rastê de bête biderkevtin; jiber ku heger pojinandî bi vê ve bête biderkevtin, serûştî û cewhara bêhnên wê têtin biderkevtin, weha divê ev weha bêtin biberdestkirin. (Merov ji xwe re pojandîyê wetov dide biwênêkirin, bi nala ku ew bes û bi tenha ve di reman de yanî di hundur de tête biderevtin – ango merov nizane bê ka li ku derê de). Ev wehajî tête biberdestkirin; lêbelê Lêkolînavanên serûştîyê çavên xwe li ber de di rêya sînorkirina têgihiştina xwe de didin bigirtin. Gava ku em li wan de didin biguhdarîkirin, weha ew bes û bi tenha ve didin bitemaşekirin, ew didin bigotin, çiyê ku ew didin bidîtin, lêbelê ne bi rastî ve tête biderkevtin, lêbelê ew bi bêşiyarbûn ve wêya dîtî xweser ji bona liberkevtinê ve didin biveguhertin. Ê pevçûn ne bi cudabûna temaşekirinê û liberkevtina bi serê xwe ve tête biderkevtin, lêbelê bi liberkevtina sînorkirîyî nîşankirî ve dijî lêberkevtina bi serê xwe ve tête biderkevtin. Ew veguhertinan bi nala ne hebûnê ve didin bixuyanikirin, ji bona nimûne ve av di erdê de; tanî demên nuh ew dide bigotin – heger ku av bête bidilopandin⁴, weha mayîneke erdê tête bihiştin. Lavoisier hewildaneke rast û durust date bilidarxistin, wî hemû den dane bikêşandin; wetov mayîneke ji erdê xwe

¹ Unwandelbarkeit: Immutability, Stability, Unchangeableness, Permanence, Durability, Constancy: Negeherbar, Negeherî, Neveguhertî, Neveguhertîbar

² Forschung: Research: Vekoland, Vekolîn, Lêkolîn, Lêgerandin

³ Begriff: Idea, Notion, Concept, Comprehension, Conception: Reman, Hizir, Têgihiştin, Liberkevtin, Remankirin, Têgihîn, Agehî, Pêzanîn.

⁴ Destillieren: Distilled: Dilopandin.

date bidiyarkirin, lêbelê ji wekhebûnê ve xwe date biderxistin, ku ew ji bal denan ve hatîye bihatin. Ev kargerîyeke tenikî bi serkevtî ve dide biderxistin, yê ku ew nikar hîmkirina pêkhatinê bide biwundakirin: “av nikare xwe ji bona bayê ve, lêbelê ji bona keldûmanê ve bide biveguhertin, û keldûman her û her bes û bi tenha ve xwe careke din ji bona avê ve dide bitîrkirin”. Bes li wêderê de wehajî li vir de ew bes û bi tenha ve rewendeke yekalî, bi kêmasî ve didin bihîmkirin û ji bona wîna ve rewendeke bi serê xwe ve din bidan. Bi mîna ku heger ez bidim bigotin; ku rewenda serûştîyê bi yekeke giştî ve ji mercan ve tête biderkevtin; heger ku hinek ji wan ve bi xwe ve bêtin bikêmkirin, yekekî din tête biderkevtin, bi mîna ku ez hemû mercan bidim bicihkirin. Hesin dê bi hesinkêş ve bête bikirin, ne gava ku ez wî bidim bisorkirin, lêbelê ligel xwe de bi şeweyekî nîşankirî ve bidin diserebibirin yanjî bidin biragirtin; belê zînet têtin bidîtin, ku li jêr wan de ew bi xwe ve tête bidîtin. Parvekirina mîkanîkî bes û bi tenhava ve hergav dikare bête bikirin – xanîyek dikare ji bona keviran û daran ve bête biparvekirin, ev bi nala keviran û daran ve têtin biberdestkirin. Bi vê têgihiştina hanê ve ew li ser pêwendîya tevayê de ligel perçan de didin biaxivtin, ne bi nala ji bêhnên remanan ve – ji yên ku ew jê bi xwe ve, nediyar, veşartî, ne bi erê ve (bi nala bêhanan ve) têtin bihatin, lêbelê li vir de hêjî bi nala wênekirina ve têtin biwergirtin. Lêbelê di rastîyê de, di rewenda serûştîyê de ew didin biezmunîkirin, ku belora bijavtî avê dide bidan û di belorê¹ de av tête biwindakirin, ew dê bête bisertkirin – ava belorê; ku keldûmankirina erdê ne bi nala şeweyê keldûmanê ve, di zînet derveyî de, ji bona bayê ve tête bidîtin, lêbelê ba bi carekê ve bi xurû ve tête bihiştin yanjî hidrocîn bi carekê ve ji bona bayê xurû ve tête biwidakirin. Wan bi xurayî ve dane biwestandin, ku ew hidrocînê di dewrûbera² bayê de bidin bidîtin. Ew wetov careke din didin biserpêhatîkirin, ku tevaya bayê zuha, yê ku ew ne şilbûnê ne jî hidrocîn têde dikarin bidin bixuyanîkirin, ji bona keldûmanê û baranê ûhd. ve tête biveguhestin. Ev bi temaşekirinê ve tête biderkevtin, lêbelê ew tevaya wergirtina veguhertinan di rêya liberkevtina hîmkirî de didin bigenîkirin – ew bi rast û durust ve liberkevtina rawestyayî ji tevayê û perçan ve li gel xwe de dide bianîn, ji ya ku ew ji perçan ve tête bipêkhatin, ji yên ku ew di berê de- têde dihatin bidîtin – hebûna wan bi nal yekekî wetov ve tête biderkevtin, ji yê ku ew

¹ Kristall: Cryatal: Belor

² Atmosphär-e: Atmosphere, Bergeba, Keş, Dorûber, Ba. Avûba, Dunya.

xwe bi pêkhatî ve dide bixuyanîkirin. Weha ew dibêjin: “ew ne bi nala avê ve tête bipêkhatin, lêbelê di berê de tête hêjî dihate bidîtin”; av, wê di rewenda xwe de didate bidudukirin, hodricên û oksicîn dide bixuyanîkirin: “Ev ne hatine bipêkhatin, lêbelê di berê de hêjî bi nal yên wetov ve, bi nala perçan ve hatine bipêkhatin, ji yên ku av ji wan ve tête bipêkhatin, ji yên ew dihatin bidîtin”. Belam wan dikarîbûn di belorê de hêjî oksicîn û hidrocîn di avê de bidin bixuyanîkirin. Wehaji pêrejî ew xwe ligel “germbûneke veşartî” de dide bireftarkirin, bi mîna ku ew xwe bi rast û durust ve ligel hemû wergirtin û serpêhatîyê de dide bireftarkirin, ew bi carekê ve nayête biragirtin, ku ew di şyarbûnê de careke din bête bizayîn – hergav di firandinê de tevayîfî û rastî tête tête bidîtin. jiber êtir ew bi cewher ve tête biderkevtin; lêbelê bes û bi tenha ve hişbûna zane dê ew bi liberkevtineke bi serê xwe ve, lê ne di destnîşankirinekê de bi mîna li vir de bête biderkevtin. Ew bi neçarî ve ji bona sînorkirina wê ve têtin bigihandin, weha navroka wê tête biderkevtin, ku tu oksicîn di nava ba de nayête bidîtin; baranpîv¹, şûşên têjeyî ba, ji heremên bilind ve di rêya Pufdankê² de wî ne bi nala hebûnê de didin bixuyanîkirin. Ava belorî nema bêtir bi nala avê ve – tête biveguhertn, ji bona erdê ve tête bikirin.

Da ku em ji bona Heraklit ve betin bivegerandin, weha ew bi wî ve tête biderkevtin, ji yê ku wî di pêşî de serûştî bi bêdawîbûn ve dayîte bigotin û di pêşî de serûştî êtir bi nala bi xwe ve bi bêdawîbûn ve, ango cewhara wê bi nala rewendê ve ew hatîye biliberkevtin. Ji bal wî ve destpêkirina felesefa hayî tête bimîjûkirin – ew bi remana mayînî ve tête biderkevtin, ji ya ku ew di hemû felsefan de tanî vê rojgarîya me jî bi mîna xwe ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew bi remana Plato û Aristoteles ve tête biderkevtin.

3. Ji vê ve bes û bi tenha ve jê hêjî reman tête bikêmkirin, ku cewhara wê, sadebûna wêna bi nala liberkevtinê ve, bi nala giştîbûnê ve bête binaskirin. Merov dikare bide biwindakirin, ku hîç bi mayîn ve, bi aramî ve tête biderkevtin – çiyê ku Aristoteles dide bidan. Rewend hêjî ne bi nala giştî ve hatîye biliberxistin. Bi rastî ve Heraklit dibêje, ev hemû tête biherikandin, tu tişt nayête birawestandin, bes û bi tenha ve yek tête bimayîn. Lêbelê pêre ev hêjî bi rastîyê ve, bi giştîbûnê ve nayête biderkevtin, ew bi liberkevtina hebûna yekîtiyê ve di dijîbûnê de tête biderkevtin, ne bi yê ku ew di xwe de dide bimirêkkirin. Ev yeka hanê di yekîtiya xwe de ligel livandinê de, ligel

¹ Hygrometer: Rain-gauge:Baranpîv.

² Luftballon: Ballon: Balon, Pufdank.

rewenda kesîfîyan de bi têtîhişta giştî, nifşan ve, yanjî ji yê ku ew di liberkevtina wîyî sadeyî bi bêdawîbûn ve bi nala remanê ve têtê biderkevtin, bi nala vê ve reman hêjî divê – bi nala ya Anaxagoras ve – bête bidestnîşankirin. Giştîbûn bi xweserîya liberkevtina sade ve di dijîbûnê de têtê biderkevtin, bi nala rewenda cudabûnê ve di xwe de têtê bivezîvirandin. Lêbelê ev jî xwe li nik Heraklit de dide bidîtin. Ev giştîbûn, ev yekîtî di dijîbûnê de – Hebûn û Nebûn bi nala xwe ve – Heraklit “bi bext ve, bi neçarîtîyê ve”¹ didate binavkirin. Ê liberkevtina neçarîtîyê bi tu yekekî din ve ji bil vê ve bêtir nayête biderkevtin, ku hebûn bi nala destnîşankirîyî ve di vê destnîşankirîtîya hanê de têtê biderkevtin, çiyê ku ew têtê biderkevtin (evê cewhera wî bi nala yekeke tekane ve têtê bikirin), lêbelê bi wisajî ve ew pêre xwe li ser dijîbûna xwe de dide birakişandin – “pêwendîya” bi serê xwe ve “ji ya ku ew di rêya hebûna tevayê de têtê têtê biçûyîn (bi yunanî ve hatîyê binivîsandin. Cuma)”. Ew vê “bi laşê firandî ve, bi tovên bûyînê ve ji hemûyan ve (bi yunanî ve hatîyê bi nivîsandin. Cuma), dide binavkirin”².

Ev jêre bi remanekê ve têtê biderkevtin, bi giştî ve bi nala yekeke wetov ve, bi nala cewherê ve têtê biderkevtin; ew bi rewenda aramîtir ve – nifşê cenawer bi yê mayînî ve têtê biderkevtin, yê ku ew ji xwe ve d de biwergirtin (ji yê ku ew di xwe de careke din di xwe de dide biwergirtin) bi rewenda sade ve têtê biderkevtin.

Ev êtir hêjî bi bêtir ve lê bi temaşekirîn ve têtê biderkevtin, çi pêwendî Heraklit ligel vî gewdî (Cîhanê de, bi çiyê ku ew têtê biderkevtin) ligel şiyarbûnê de, ligel remanê de têtê biderkevtin. Felsefa wîna bi tevayî ve bi şêweyekî felsefeyekê ve têtê biderkevtin; ku binçîya wê bi rasti ve bi hiş ve têtê biderketin, lêbelê di şêweyekî serûştîya xwe de bi nala tevaya rewenda serûştîyê ve têtê biliberkevtin. Çilo (Gotinek Yunanî. Cuma) binçînî³ ji bona şiyarbûnê ve têtê bigihaştin? Çilo ew xwe ligel kesîfîya can ve dide bireftarîkirin? Ez wê li vêderê de bi dûr û dirêjîtir ve didim bixuyanîkirin; ev bi şeweyekî sipehî, bi bê gûmankirin, zarotî ve têtê biderkevtin, ji rastîyê ve bi rast ve têtê bigotin – li hêre de di tevayî û yekîtîya cewhera şiyarbûnê û babet û neçarîtîya dijatîyê ve têtê biderkevtin.

¹ Diog. Laert. IX, S. 7; Simpl. Komm. zu Aristot. Phys., p. 6; Stob. Ecl. Phys., c. 3, p. 58-60.

² Plut. Plac. phil. I, 28.

³ Wetov ez li ber vê gotina Yûnanî de têtîm bikevtin. Cuma.

Li gora gotinan de li ser naskirinan de êtir gelek cih ji bal Heraklit ve hatine bihilanîn. Ji binçînîya wî ve tête biderkevtin, ku hemû, bi çiyê ku ew tête biderkevtin, pêrejî ew nayête biderkevtin, xweser ew xwe dide biderxistin, ku ew dide bixuyanîkirin, ku girawkirina hestyarîyê bi tu rastîyê ve nayête biderkevtin. Jiber ku ew pêve tête biderkevtin, ji bona ya ku ew, bi çi ve tête biderkevtin, bi mîna hebunîtîyê ve, bi girawkirinê ve tête biderkevtin – ev girawkirina hanê bi vê ve tête biderkevtin, ji bona ya ku ew jêre piçekî tête bidîtin, ji ya ku jêre bi rastî ve wetovjî ne bi wê ve tête biderkevtin. Ev hebûna xweser ne bi rastîya hebûnê ve; lêbelê ew bi pêwendîkirina bi serê xwe ve, bi remankirina hebûnê ve, bi remanê ve tête biderkevtin – û hebûn li vêderê de rengê yekîtîyê dide biwergirtin. “Bi mirî ve tête biderkevtin, çiyê ku em bi şiyarbûn ve didin bidîtin, lêbelê çiyê ku ew bi xewneke razayî ve tête biderkevtin”¹, jiber, ji yê ku em bi rastî ve didin bidîtin, ku ew bi gewdeyekî hergavî ve, bi hîmkirî ve tête biderkevtin. Heraklit li ser wergirtina hestyarî de di vî warê hanê de dide bigotin: “Bînvânên bed bi wan merovên xwdanên çav û guhan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew bi xwedanên canên barbaran ve têtin biderkevtin. Hiş bi Dadwervanê rastîyê ve tête biderkevtin, lêbelê ew ne bi yê dinî baştir ve, belam bes û bi tenha ve ya Xwdanî, giştî ve tête biderkevtin”², ev pîvana hanê, ev lidûhevhatina hanê, ya ku ew di cewherîtîya hamûyî de tere tête biderbasbûn, bi carekê ve êtir bi vê ve bi naçarîtî ve tête biderkevtin, ku ew di şiyarbûnê de rastî tête biderkevtin; lêbelê ne her remanek bi carekê ve, ya ku ew ji bonaser yekayekan ve tête biçûyîn, her pêwendîyek, ya ku ew bes û bi tenha ve tede bi reng ve tête biderkevtin û ya ku ew bi xwedanê navroka wênekirinê ve tête biderkevtin – lêbelê ew bi liberkevtina giştî ve, bi pêşkevtina şiyarbûna neçarîtîyê ve, bi nasîna xweyîtiyê³ û heyîti⁴ ve tête biderkevtin. “Pîrbûna zanebûnê liberkevtinê nade bifêrkirin; jiber ku dê wê wehajî Hesiod, Xenophanes û Pythagoras jî bidate bifêrkirin. Ev yeka hanê bi cewher ve tête biderkevtin – ya ku ew bihişbûnê dide binaskirin, ya ku ew di rêya hemûyan de bi zalbûn ve tête biderkevtin”⁵.

¹ Clem. Alex. Strom. III, 3, p. 520.

² Sext. Emp. adv. math. VII, S. 126-127.

³ Subjektivität: Subjektivität: Xweyîti

⁴ Objektivität: Objektivität: Heyîti, Heyberîti.

⁵ Diog. Laert. IX, S. 1: (Bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

Sextus bi nêzîk ve li ser pêwendîya şiyarbûna xweyîti de dide bigotin, ya ku ew liberkevtina bi taybetî ve ji bona giştîbûnê ve, ji bona rewendên serûştîyê ve dide biderxistin. Ev hêjî bi pirbûn ve bi xwedanê gewdeyê laşî ve têtê biderkevtin; ev têtê biderkevtin, bi mîna ku em bihişbûnê bi dijî merovên xewindar û şêt ve didin biderxistin. Merovê şiyar xwe ligel tiştan de bi şêweyekî giştî ve dide bireftarîkirin, ji yê ku ew ligel pêwendîyên tiştan de bi gorê ve têtê biderkevtin, bi mîna ku yên din xwe jî bi dij ve didin bireftarîkirin. Sextus¹ ji bona me ve nîşankirinê jê wetov dide bigotin:”hemû, çiyê ku ew li dor û berên me de têtê bidîtin, ew bi xwe ve li ser hiş² de û bi liberkevtî ve têtê biderkevtin” – ew bi cewhera giştîyî neçarîtiyê ve têtê biderkevtin. Giştîti bi xwedanê rengê hişbûnê ve têtê biderkevtin; cewhera gewdeyê, yê ku ew di heyîtiyê de bi liberkevtî ve ligel şiyarbûnê de têtê biderkevtin, çima na -, Heger û tanî radeyekî ku ez di heyîtibûnê de û di bihevgerêdana vê hişbûnê, heyîtiya şiyarbûnê de bêtim biderkevtin, belê ez bi rastî ve di dawîbûnê de têtîm biderkevtin – bi nala dawîvan ve ez di derveyî pêwendîyan de têtîm biderkevtin, ez di nava xewnan de têtîm bimayîn û ez di nava zevîyê vê pêwendîyê de têtîm bişiyarkirin, lêbelê bes û bi tenha ve liberkevtin, bihişbûn, şiyarbûna vê pêwendîyê, bi bê razan ve, bi şêweyekî neçarî vê pêwendîyê ve, bi rengê heyîtiyê ve, bi remana bê dawîbûnê ve têtê biderkevtin.

“Heger ku em cewhera giştî di rêya bêhnê de bidin bikişandin, weha dê emê bêtin biliberkevtin, lêbelê bes û bi tenha ve weha dê emê bêtin bişiyarkirin, bi razayî ve em di jibîrkirinîtiyê de têtîm biderkevtin”. Ev rengê jibîrkirinîtiyê bi vê ve têtê biderkevtin, ji ya ku em bi wê şiyarîtiyê ve didin binavkirin. Ev jixewrabûna hanê, ev şiyarbûna hanêyî ji derveyî dunyayê ve, ji ya ku ew ji bona liberkevtinê ve pê têtê bigirêdan, ew bêtir bi zînekê ve têtê biderkevtin; û ew li vêderê de lêbelê ji bona tevaya bihişbûna şiyarbûnê ve têtê biwergirtin. “Êtir ku di xewbûnê de” (ew têtê binavkirin) “rêyên hestyariyê têtîm bigirtin û liberkevtin, ya ku ew di me de, dê ji yekîtiya xwe ve ligel dorhêlê de bête bicudakirin. Ê ew bi tenha xwe ve pêwendîya bêhnkirinê ji bona xwe ve, pêrejî bi nala” (bes û bi tena ve) “rehekê ve” ji vê pêwendîya (zînetî destpêkirî ve dide biwergirtin, ya ku ew wehajî di razanîtiyê de têtê bihiştin – ne bi tu destnîşanîkirinê ve, lêbelê bi perçeyekî rûtkirî ve; weha ev bêhnkişandina hanê ji bêhên giştî ve bi cudabûn ve têtê

¹ Sext. Emp. adv. math. VII, S.127.

² Logisch: Logical: Li ser Hiş de, bi hiştî ve, Jîrbêj

biderkevtin, ango ji hebûna yekekî din ve ji bona me ve tète biderkevtin – bihişbûn bi vê rewenda hanê ve ligel heyîtîyê de tète biderkevtin. Jiber ku em ligel tevayê de di pêwendîyê de têtin biderkevtin, weha bes û bi tenha ve em didin bixewinkirin. “Weha liberkevtin hêza şiyarbûnê dide bicudakirin, dide biwindakirin, ji ya ku wê di berê de ji xwe re didate bimaldarîkirin”¹ – Can bes û bi tenha ve bi nala kesîtiya yekbûnîtiya remankirinê ve; ew ne di yekbûnîtiya giştîbûnê de tète biderkevtin – Remankirin, ya ku wê xwe bi xwe ve ji bona babetê ve dayîte bikirin.

“Lêbelê di şiyaran de ew (liberkevtin) di rêya hestyarîyan de ji xwe re dide biwergirtin, bi mîna di nava penceran de û ligel pêwendîyên bi hev re hêza li ser hiş de tète bidîtin” – nimûnetî di xavîtiya wê de. “Li paş wî şeweyî de, bê çilo rijû, ya ku ew bi nêzîkî agir ve tète bihatin, bi xwe ve tète biagirkirin”, ya ku ew jê tète bicihêkirin, lêbelê ew têtin bivetemirandin. Wetov dê perçê, - neçarîfî -, yê ku ew di laşên me de ji bal domêlê ve tète bineşînîkirin, di rêya cihêbûnê de bigir bête bineliberkevtin” – bi dijî ji van ve, ji yên ku dibêjin, Xwedan şahrazîtiyê di xewê de, di gerandina xewê de dide bidan. “Di vê girêdana bi hev re lêbelê ligel piranîya hoyan de dê ew ligel tevayî nîşan de bi wek xwe ve bête bikirin”². Ne razayî bi rast û durust ve bi heyîtîya şiyarbûnê ve, bi zanebûna giştî ve, bi hebûnîtiyê ve tète biderkevtin; û hêjîbêtir ew tède ji bona xwe ve tète biderkevtin³.

“Ev tevaya hanê, liberkevtina giştî û Xwedanî, û di yekîtiyê de, ji yê ku em ligel wî de bi hişbûn ve têtin bilirkevtin, ew bi cewhera rastîyê ve li nik Heraklit de tète biderkevtin. Jibervêjî ve ev, ya ku ew bi tevayî ve ji tevan re tète bixuyanîkirin, bi xwedanê bawerîkirinê ve tète biderkevtin: jiber ku ew bi xwedanê perçakî ve ji tevayê û zimanê Xwedanî sade ve tète biderkevtin; lêbelê çiyê ku ew li nik yekekî de tète bixuyanîkirin, ew di xwe de bi tu bawerîkirinê ve, ji hoyê bidijkirî ve nayête biderkevtin. Ew di pêşîya nivista xwe de li ser serûştîyê de dide bigotin: “Jiber ku dorhêl bi hişbûn ve tète biderkevtin, weha merov bi bêhişbûn ve têtin biderkevtin, wetovjî berî ku ew bidin bibihîstin, bi nala ku heger ew di pêşî de didin bibihîstin.

¹ Ibid. VII, S. 129: (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma), di Vorstellungen sich zu eigenen zu machen; Mnemosyne, Mneme ist nicht unser Gedächtnis (Mnemosyne Mutter der Musen), überhaupt alles Vorstellen und Bewußt sein.

² Ibid. VII, S. 130.

³ Merwürdig läßt Tennemann (a. a. O., Bd. I, S. 233) den Heraklit sagen: „Der Grund des Denkens, die Denkkraft ist außer dem Menschen“. Dazu zitiert er Sext. Emp. adv. Macht. VII, S. 349.

Êtir li vir de, çi tète birûdan, di piştî vê liberkevtina hanê de tète birûdan: Wehajî ew hêjî bi bêserpêhatî ve têtin biderkevtin, gava ku ew bi pêrabûna peyvan û karan ve bêtin birabûn, ji yên ku ez wan didim bixuyanîkirin, “ji hev didin biderxistin, didim bixeberdan, didin biliberxistin”, “li gora serûştîyê de her tişt bi cudabûn û gotin ve tète biderkevtin, bi mîna ku ew xwe dide bireftarikirin. Merovên din lêbelê bi zanebûn ve nayêtin biderkevtin, bê ka ew çi bi şiyarbûn ve didin bikirin; bê çilo ew didin bijibîrakirin, çiyî ku ew di xewê de didin bikirin”¹.

Heraklit hêjbêtir dide bigotin: „Em hemûyî li gora beşdarbûna li ser liberkevtina² Xwedanî de didin bikirin û biremankirin. Jibervêjî ve divê em“ bes û bi tenha ve „ji bona vê liberkevtina giştî ve bêtin bidûkevtin. Lêbelê pir têtin bijîyandin, bi mîna ku ew bi xwedanê liberkevtina xwe ve têtin biderkevtin; lêbelê liberkevtin bes û bi tenha ve bi nala liberxistina (şiyarkirina, raxistina, dîtina) şeweyê birêxistina (pêkanîna) gîtî, vepêçkirinê, veguhestinê ve tète biderkevtin. Jibervêjî ve, çend em li ser zanebûna wî de bêtin bibeşdarkirin, em di nava rastîyê de têtin bikevtin, wehajî çend lêbelê em bi xwedanê taybetîyê, xweyîtyê“ ve bêtin biderkevtin, wetovjî em xwe di nava xapandinê de didin bidîtin”³. Ev pir bi gotinên mezin û giring ve têtin biderkevtin. Merov nikare xwe bi rastîr ve û bi bêgûmantir ve li ser rastîyê de bide biderxistin. Bes û bi tenha ve şiyarbûn bi nala şiyarbûna giştî ve bi şiyarbûna rastîyê ve tète biderkevtin; lêbelê şiyarbûna yekbûnîtyê û refarîkirin bi nala yekbûnê ve, bi resenbûnekê ve, bi yekeke xweyîtya navrokê ve yanjî bi reng ve dê bête biderkevtin, gelo ev bi nerastîyê û bedbûnê ve tète biderkevtin. Weha helebûn bes di biyekkirina ramankirinê de tète bidîtin – bedbûn û helekirin di wir de têtin bikevtin, ku ew xwe ji giştîbûnê ve didin bicihêkirin. Merov bi sadebûn ve didin binêtkirin, heger ku ew tişteki divên bidin biremankirin, weha divê ew bi tişteki taybetî ve bête biderkevtin; ev jî bi xapandinê ve tète biderkevtin.

Wehajî bi pirîtî ve Heraklit dide bigotin, ku di zanebûna hestiyarî de tu rastî nayête biderkevtin, jiber ku hemû heyîtî tète biherikandin, ku hebûn bi girawkirina hestiyartîyê ve nayête biderkevtin, di dema ku ew bi wê ve tète biderkevtin, wehajî bi pîrbûn ve ew wê bi nala neçarbûnê ve di zanebûnê de

¹ Sext. Emp. adv. math. VII, S. 131-132.

² Verstand: Unerstandin: Liberkevtin, Têgihîn, Têgihîştin, Têkgihîştin.

³ Sext. Emp. adv. math. VII, S.131-132.

bi şêweyekî laşî ve dide bidanîn. Ya bi hiş ve, ya bi rastî ve, ya ku ez didim bizanîn, wetov ew bi yekeke vegerandî ve ji gewdeyekî ve bi nala hestyarîyê ve, bi yekekî ve, bi destnîşankirî ve, bi hebûnîtîyê ve tête biderkevtin. Lêbelê bihişbûn di xwe de çî dide bizanebûn, wehajî ew bi neçarîtîyê ve yanjî bi giştîbûna hebûnê ve tête biderkevtin; ew bi gewhera remankirinê ve tête biderkevtin, bê çilo ew bi cewhera cîhanê ve tête biderkevtin. Ev bi wê temaşekirina rastîyê bi xwe ve tête biderkevtin,, ji ya ku Spinoza¹ „bi temaşekirineke tiştan ve li jêr rengê hergavyê de“ dide binavkirin. Ev ji bona xweyî bihişbûnê ve ne bi bînavrokeke şiyarbûnê ve, bi xewnekê ve tête biderkevtin, lêbelê ew bi zanebûnekê ve, ya ku ew ji bona xwe ve tête biderkevtin; lêbelê weha, ku ev ji bona xwe ve ne bi razayî ve yanjî ku ew bi gewde û laş ve û bi giştî ve tête biderkevtin, ku ew ji bona tevan ve bi wê bi xwe jî ve tête biderkevtin. Xewinkirin bi zanebûnekê ve ji tiştêkî ve tête biderkevtin, ji yê ku ez bes û bi tenha ve didim binasîn. Gûmankirin û wek wê wetov bi xewna wisa ve tête biderkevtin. Wetovjî hestyarî² bi wî şêwî ve tête biderkevtin, ku ew bes hinekî ji bona min ve tête biderkevtin, ez hinekî di xwe de dibînim, bi mîna ku ez di vî tiştî de bi xwedî ve têtîm biderkevtin; Hestyarî dibin, ku ew xwe hêjî ji bona bilindbûnê ve weha bidin bixuyanîkirin, weha bi gewherî ve tête biderkevtin, ku ji bona min ve, bi mîna ev xweyîyê hanê, bi wî ve tête biderkevtin, ji yê ku ez pê – ne bi nala tiştêkî ve, bi nala tiştêkî azad ji min ve didim bihestkirin. Lêbelê di rastîyê de tişt ji bona min ve bi nala yê ji bona xwe ve bi hebûnîtîya azad ve tête biderkevtin û ez ji bona xwe ve ji xwe ve bi bêkirdar ve têtîm biderkevtin û werjî ev tiştê hanê ne bi tu wênekirinê ve tête biderkevtin, ji min ve bes û bi tenha ve ji bona tişt ve hatiye bikirin, lêbelê ew bi xwe ve bi giştîbûnê ve tête biderkevtin.

Bi serdejî ve merov hêjbêtir perçên dinî pir ji bala Heraklit ve, peyvên yekane ûhd. bi maldarî ve tête biderkevtin, ji bona nimûne ve: „Merov bi Xwedanên mirî ve têtîn biderkevtin û Xwedan bi merovên nemirî ve têtîn biderkevtin, jîndar bi wîyê mirî ve tête biderkevtin û mirî bi wîyê jîndar ve tête biderkevtin“³. Mirina Xwedanan bi bilindbûnê ve di rêya remankirinê

¹ Spinoza: *Ethices*, P. II, propos. XLIV, coroll II (p. 118, ed. Paul).

² Gefühl: Feeling, Sentiment, Emotion: Hestyarî, Hewes, Hest,

³ Fabricius, *Komm. zu Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. III, 24, S. 230, p. 185, nota C Herakleit.*
alge. Hom. p. 442-443, ed. Gale; Clem. Alex. *Paedag. III, 1, p. 251, ed. Pott.*

de li ser besbûna serûştîyê de tête biderkevtin, ev bi mirinê ve tête bibestandin.

Em bi rastî ve li ser Heraklit de bi mîna vê ve dikarin bidin bigotin, bê çilo Sokrates dayîte bigotin: Çiyê ku ji bona me ve hêjî ji bal Heraklit ve hatîye bihiştin, ew pir bi rast û durust ve tête biderkevtin, lêbelê jê, çiyê ku ew ji bona me ve hatîyê biwindakirin, divê em bidin bigûmankirin, ku ew hêjî bi xwe jî ve deha bêtir bi rast û durustir ve dihate biderkevtin. Yanjî heger ku em bext ji bona dadwerîyê ve bixwazin bidin bidanîn, ku Paşmayî hergav ji xwe re baştiryê didin biwergirtin: weha divên em bi kêmanî ve li ser wî de bidin bigotin, çiyê ku ew ji bona me ve li ser Heraklit de hêjî tête bixeberdan, ku ew ji bona vê parastina hilanînê ve bi hêjabûn ve tête biderkevtin.

E. Empedokles, Leukipp û Demokrit

Pêrejî ligel Empedokles de em li Leukipp û Demokrit de didin bitemaşekirin. Xwe di wan de nemûnetîya hestyarî û pêrejî destnîşanîkirina giştî yanî veguhestin ji bona giştîbûnê de dide bidiyarkirin. Empedokles bi yekekî Pythagorîyî Italer ve tête biderkevtin, ji yê ku wî xwe bi pêçkirinê ve ber bi Ionîyan ve bi mîna ku Leukipp xwe ji bona Italeryan ve dayîte bimêldarîkirin.

1. Empedokles

Perçên nivîsandî ji bal Empedokles ve gelek caran hatine bicivandin.

1. Sturz li Leipzig de bêtir ji 400 malikan ve bi serhev ve dane bikomkirin: Empedocles Agrigentinus. De vita et philosophia eius exposit, carminum reliquias ex antiquis scriptoribus collegit, recensuit, illustravit, praefationem et indices adicit Magister Frid. Guill. Sturz, Lipsiae (Göschel) MDCCCXV (pagg. 704). 2. Wehajî Peyron civandineke ji perçên nivîsandinên Empedokles û Parmenides ve bi serhev ve dane bikomkirin: Empedoclis et Parmenides fragmenta etc. Restituta et illustrata ab Amadeo Peyron; di Leipzig de di 1810 de çapkirinek jê hatîye biwergirtin. Ji bal Ritter ve nivîsandinek di Wolfs Analecta de xwe li ser Empedoclis de dide bidîtin.

Empedokles ji Agrigenet ve li Sisilya de dihate birûniştin, bi mîna ku Heraklit bi yekekî ve ji Asya biçûk ve dihate biderkevtin. Wer em careke din ji bona Italya ve têtin bivezîvirandin, mêjû xwe di nava van herdu alîyan de dide biveguhestin; ku ji Yunanê bi xwe ve, bi deqa navînî ve, hêjî tu felsefe jê nayête biderkevtin. Empedokles bigir li dora 70. Olympiade – Olimpiyadê- de hatîye bizayîn; li dora 80 Olimpiyadê de (460 b.Z.) bi navûdeng ve tête biderkevtin¹. Sturz² ji bal Dowell³ ve dide bigotin: Annus Parmenides 65 conveniet Olymp. 85, 2. proide Olymp. 75, 2 natalis erit Zenonis, qui fuerit proide sexennio maior condiscipulo Emprdocle.

¹ Tennemann, a. a. O.Bd. I, S. 415 (Diog. Laert. VIII, S. 74).

² Sturz: Empedocles Agrigentinus, p. 9-10.

³ Dowell: De aetate Pythag., p. 220.

Pythagoras decessit, Ol. 77, ½ annum dumtaxat unicom agente Empdocle. Li gora Dowell de Empedokles bi nala Ol. 77, 1 ve (472 b. Z.) de hatfê bizayîn.

Aristoteles¹ dide bigotin: „Ew li gora pîrbûnê de bi derengtir ve ji Anaxagoras ve, lêbelê di kirinan de bi zûtir ve têtê biderkevtin“. Ev ne bi destnîşankirî ve têtê biderkevtin, gelo wî li gora demê de bi zûtir (Xorttir) ve dayîte bifelsefekirin; yanjî (bi mîna ku ev bi zûtir ve têtê bixuyanîkirin), ku felsefa wî di dîtina pileyê têgihîştina dijî têgihîştina Anaxagoras de bi zûtir ve û ne bi sitewyayîti ve têtê biderkevtin.

Yanjî ew di xebirdanên xwe de li ser zînetên jîna xwe de bi mîna merovekî sersurayî û canbazekî ve bi nala Pythagoras² ve têtê bidiyarkirin. Wî di rojgarîya jîna xwe de gelek hêjabûn û nerxbûn di nava hevvelatîyên xwe de ji xwe re didate biwergirtin; navûdengê wî bi dûrbûn ve dihate bilavkirin³. Û li paş mirina wî de ji bona wî ve di bajarê bav û kalên wî de peykerek hate bidurustkirin. Ew ne bi cudabûn ve bi mîna Heraklit ve dihate bijîyandin, lêbelê ew bi kêrbûneke mezin ve li ser Hevvelatîyên xwe de û li ser sazmandîya kar û barên dewleta Agrigents de, bi mîna Parmenides ve di Alea de dihate biderkevtin. Wî ji xwe re hêjabûn date biwergirtin, ku wî piştî mirina Meton, Serdarê Agrigents, tanî wêderê date bigihandin, ku Agrigent ji xwe re destûreke azad û mafeyê wekhev ji bona tevan ve date bidan⁴. Wehajî wî gelek pêrabûn datin bitarûmarkirin, ji yê ku ew ji bal Neşîvanên Agrigents ve pê dihatin birabûn, da ku ew serdarîkirina bajarê bav û kalên xwe ji bona nava lepên xwe ve bidin bixistin – û gava ku cihê hevvelatîyên wî weha bi bilid ve dihate biderkevtin, ku wan ev tac jêre dane bipêşkeşkirin, wî ew date bivezîvirandin û ew bi hêjîbêtir ve bi nala merovekî bi navûbangî xweyîti ve dihate bijîyandin⁵.

Çilo li ser zînetên dinî jîna wî de, wehajî li ser mirina wî jî de hatfê biçîrokûçivanokkirin⁶. Çilo wî di jîna xwe de xwe bi deha baştir ve didate bireftarîkirin, wehaji wî di rêya mirina xwe jî de ji bona xwe ve dixwest

¹ Aristot. methaph. I, 3.

² Diog. Laert. VIII, S. 59.

³ Ibid. VIII, S. 66, 73.

⁴ Ibid. VIII, S. 72.

⁵ Ibid. VIII, S. 63-66.

⁶ Ibid. VIII, S. 76-71.

cihekî bilind bide bidan, ne ku ew bi mirineke sadeyî ve bête bimirin, bi nala selimandina¹, ku ew ne bi merovekî mirî ve dihate biderkevtin, lêbelê ku ew bes û bi tenha ve ji bona wêderê ve hatîye bipalpêdan. Di piştî mêvandarîyekê de ew yanjî ji nişkê ve hatîye biwindakirin; yanjî ew li ser agirpijekê de ligel hevalên xwe de hatîye biderkevtin, ku ew di yekcarê de nema bêtir ji bal wan ve hatîye bidîtin. Lêbelê gelo çi pê hatîye bikirin, gelo bêbextî lê hatîye bikirin, ku ferek ji sola wî ve ji bal agirpij ve hatîye biavêtin û ew ji bal hevlekî wî ve hatîye bidîtin: ku têde weha bi eşkere ve tête biderkevtin, ku wî xwe ji bona nava agirpij ve dayîte biavêtin, da ku ew xwe bi vî rengê hanê ve ji ber awira merovan ve bide bikişandin û bîr û bawerîyê bide biderxistin, ku ew bi rast û durust ve nehatîye bimirin, lêbelê ku ew di nava Xwedanan de hatîye bidanîn. Qurm û hoyê vê çivanokê di xweşxuwaneke de bi diyar ve tête biderkevtin, ku têtde gelek malik xwe didin bidîtin, heger ku ew bi tenha xwe ve bêtin biwergirtin, ew gelekî vê didin biderxistin. Ew dibêje²: “Ho Hevalno, ji yên ku hûn xwe li ser burca bilindî zerî Akra de didin birûniştin, ku hûn xwe di karên pir baş de didin bikarkirin, pir silavan ji bona we ve didim bikirin. Ez ji bona we ve bi Xwedanekê nemirî ve û nema bêtir bi merovekî mirî ve têtim biderkevtin. Ez li seranser de ji bal tevan ve têtim bihêjakirin û bi xişran û tacên kulîlkan ve têtim bixemilandin. Gava ku ez ji bona nava bajarên geşkirî ve bêtim bihatin, ez dê wetovjî ji bal zilaman û pîrekan ve bêtim birêzlegirtin. Wer bi hezaran ve bi pirsên xwe ve bi dû min ve têtin bikevtin, ji yên ew ku ji bona rêya bextyarîyê ve; hinên din ji bona pêwistîkirina pêşbînîkirinê ve, hinên din ji bona peyvên li ser saxkirina nexweşîyan de didin bipirskirin. Lêbelê çi ez li ser de didim bibersivkirin, bi mîna ku ez bigir tiştê mezî didim bikirin, ku ez weha di nava merovên mirîyî genî de têtim bidîtin“. Lêbelê pêwendîya di nava vê navûdengbûna hanê de tête biderkevtin: ku ez bi bilindbûn ve têtim bihêjakirin, lêbelê ev bi çi ve tête binerxkirin. Ev bi piranîya hêjakirinê ve ji bal merovan ve tête bigotin.

Empedokles bi Mamostakî Pythgorî ve dihate biderkevtin, wî ligel wan de didate bidanûstendin. Jibervêjî ve ew tanî demekê li ser Pythagoriyan de bi mîna Parmenides û Zeno ve dihate bijimartin; çiyê ku di pişt re lêbelê tu hoyê bêtirî din ne dihate bidîtin. Ev ji xwe ve dide bipirskirin, lêbelê gelo

¹ Beweis: Proof: Selimandin, Ezmûn.

² Sturz. 1, 1., p. 530: Reliquiae, V. 364-376.

ew ji bona bendê ve dihate bigirêdan, felsefa wîna bi xwedanê tu xuyanîkirina Pythagorîyan ve ne dihate biderkevtin. Wehajî ew bi nala Şagirtê Zeno ve dihate binavkirin¹.

Di vê dîtina hanêyî felsefa wî de ji bona me ve bi rast û durist ve hinên remanên wîyî laşî ve wehajî peyvên berî zayînê ve hatine bihiştin; ku têde xwe kişandina remanê ji bona nava rastyarîyê² û nasîna serûştîyê bêtir bi sorbûnê û firehbûnê ve bi xuyanî ve xwe dide biderxistin. Lêbelê em têde bi kêr ve kûrbûna pojinandinê bi mîna ji bal Heraklit ve didin bidîtin; belam ew xwe bêtir ji bona nava dîtina rastyarîya têgihîştina dakevtî ve – yekek ji avanîya felsefa serûstî ve yanjî temaşekirina serûştîyê ve dide biderxistin. Di dîtina têgihîştina destnîşankirîna de, ya ku ew wê dide bizalkirin û têde gewhera xweyî jêderkevtinê dide biwergirtin; wehajî ew bi tevlihevbûnê, bi suwarbûnê ve tête biderkevtin. Bi nala tevlihevbûnê ve ew di pêşî de tête biderkevtin, ku ew xwe di yekîtiya bi dijîhev ve dide bilidarxistin. Yekîtiya bi dijîhev ve (têgihîştin, ya ku wê xwe li nik Herakelt de didate biderxistin) di aramîya wê de ji bona wênekirina tevlihevbûnê ve tête biderkevtin, ya ku ew bi zûtir ve remana giştî dide biderxistin. Ew bi koka giştîyî wênekirîna ve tête biderkevtin, yê ku ew wehajî ji bona me ve hatine bihatin: Herçar perçên laşî, Agir, Ba, Av, Erd, bi nala gewherên bingehî ve divên bêtitin bidîtin. Şêmîker şêmîbûnekê bi sade ve li jêr perçan de têtin biliberkevtin; weha herçar perçe nema êtir têtin biçûyîn.

Remanên wî êtir ez dixwazim bi kurtî ve bidim bidan: Ji felsefa wî ve nema bêtir dikare bête biderkevtin, Pîrbûna yekayekan, ji yê ku ew didin bixeberdan, em wan di pêwendîya yekeke tevayî de bi hev re bidin biserhevbendîkirin.

Bi kurtî ve remana wîyî giştî ji bal Aristoteles³ ve tête biderkevtin, wetov ew bi hevdû re hatîye biderxistin: „Empedokles ji bona “ hersiyar, agir, ba û avê ve, ji yê ku wî ji heryekekî ji van ve di berê de yanjî heryek bi nala binçînîyê ve lê didate bitemaşekirin, hêjî bêtir erd bi çaremîn ve bi ser ve date bivekirin “; û wî date bigotin: „Ev dê her bêtin bimayîn, ji yê ku ew hergav dimînin û nayên bibûyîn, belam bes û bi tenha ve di piştî ku ew di bêtirbûnê yanjî kêmbûnê de bêtin biyekkirin û bicihêkirin, ku ji bona yekê

¹ Diog. Laert. VIII, S. 54-56.

² Real: Real, Actual, Rast, Rastyarî, Li rastê de, Rastteqîne.

³ Aristot. Methaph. I, 3; Aristot. gen. Corr. I, 1.

ve bi hev re bêtin biçûyîn û ew ji yekê ve bêtin bihatin “. Hevtayê karbonî¹, kan² ûhd. ne ji bona xwe bi xwe ve têtin bihebûn, çiyê ku ew dimînin û ew nayêtin bikirin; weha ne li paş serûştîyê de³ têde têtê bitemaşekirin. Li nik Empedokles de lêbelê ev bi wetov ve têtê biderkevtin: Her tiştêk di rêya corekî⁴ de ji hevgirêdana çaran ve têtê bipêkhatin. Ev herçar perçên⁵ hanê di wênêkirinên meyî sade de ne bi wan tiştên hestyarî ve têtin biderkevtin, heger ku em li wan de bi nala perçên giştî ve bidin bitemaşekirin, heger ku bi hestyarî ve lê bête bitemaşekirin, dê hêjî tiştên hestyarîyên cudayî din jî bêtin bidîtin, hemû bi libatî⁶ ve ji boma nimûne ve bi corekî din ve têtê biderkevtin; hêjîbêtir erd bi nala yekê ve, ne bi nala erdeke sadeyî xurû ve têtê biderkevtin, lêbelê ew bi destnîşankirina pirabûnê ve têtê biderkevtin. Gava ku em li ser çarperçan de didin bibihîstin, weha têde bilindbûna wênêkirina hestyarîyê di remanan de têtê bikevtin.

Di lênerandina têgihîştina xurûyî pêwendîya wê de ji bona hevdû ve Aristoteles hêjîbêtir dide bigotin⁷, ku Empedokles (li jor de bi mîna Heraklit ve), û bi rastî ve „ di pêşî de “ ne bes di çar perçan de bi nala binçînîyan ve, lêbelêjî „ bi hevalîtîyê û dujminatîyê ve “ dayîte bikaranîn. Me ev di berê jî de li nik Heraklit de dayîte bidîtin; ev xweser têtê bieşkerekirin, ku ew bi corên din ve têtin biderkevtin; ew bi rast û durust ve hinekî bi giştî ve têtê biderkevtin. Li nik wî de herçar perçên serûştîyê bi nala rastîyan ve û bi nala binçînîyên remanîyan ve hevaltî û dujminatîyê ve têtin bidîtin; weha ew bi xwedanê şeş binçînîyan ve têtê biderkevtin. Ez wan rûnkirinan didim bianîn, ji yên ku Aristoteles li vêrderê de dane bikirin.

a) „ Heger merov vê di çûna wê de û di piştî liberkevtinê de bixwaze bide biwergirtin, ne bi mîna ku bes pê zimanê Empedokles têtê bilihevkevtin: weha dê merov bide bigotin, ku dostanî bi binçînîya başyê ve, lêbelê dujminatî bi binçînîya bedbûnê ve têtê biderkevtin. Weha ku merov bi girawkirî ve dikare bide bigotin, ku Empedokles, bi rast û durust ve, bedbûnê û başîtîyê bi nala binçînîyên bi serên xwe ve dide bidanîn; jiber ku

¹ Kohlenstoff: Carbon: Karbon, Hevtayê karbonî, Tîrêjdare.

² Mettal: Metal: Kan, Mêrtal, Maden

³ Metaphysisch: Metaphysical: Li paş serûştîyê de, Metafizîk:

⁴ Art: Kind: Cor, Reng.

⁵ Element: Element: Perçe, Hokar

⁶ Organisch: Organic, Libatî, Endamî.

⁷ Aristot. methph. I, 4.

başîfî bi binçînîya hemûyî başîfîyê ve, bedbûn bi binçînîya hemûyî bedbûnê ve têtê biderkevtin “. Aristoteles şopa tevayîfîyê têtê dide bidiyarkirin. Jêre ew bi rast û durustî ve têtê biderkevtin, bê çend pêwîste, da ku têtêgihiştina binçînîfîyê bête bikirin, yê ku ew bi xwe ve û ji bona xwe ve têtê biderkevtin. Lêbelê ev bes û bi tenha ve bi têtêgihiştinê ve yanjî bi remanê ve têtê biderkevtin, yê ku ew xweser ji bona wî ve bi xwe ve ji bona xwe ve têtê biderkevtin (çiyê ku ew ji bona xwe ve têtê biderkevtin, ew ne ji bona xwe ve, lêbelê ew ji bona yekekî din ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ew di rengê yekîfîya hebûnê û nebûnê de têtê biderkevtin); binçînîyêke wisa me hêjî nedaye bidîtin, lêbelê ew di pêşî de li nik Anaxagoras de hatîye bidîtin. Aristoteles hêjî binçînîya başîfîyê li nik Heraklit de nade bidîtin; û jibervêjî ve wî pir bidildikir, ku ew wî li nik Empedokles de bide bidîtin. Li jêr başîfîyê de divê wetov bête biliberkevtin, çiyê ku ew bi armanc ve ji bona xwe ve û bi xwe ve, bi sadebûn ve di xwe de bi hîmkirî ve têtê biderkevtin. Ji berê ve bi gelek carî ve hatîye birûnkirin, ku Aristoteles li nik feylesofên kevnar de binçînîya livandinê nade bidîtin; ew dide bigotin, merov nikare veguhertinê ji hebûnê ve bête biliberkevtin. Ev binçînîya hanê êtir me li nik Heraklit de di livandina bûyînê de dayîte bidîtin. Lêbelê binçînîyêke wisa kûr Aristoteles ji bona zanebûna kê ve, bi armancê ve dide binavkirin; başîfî bi vê ve têtê biderkevtin, çiyê ku ew ji bona xwezîya xwe ve bi xwe ve têtê biderkevtin. Armanc bi liberkevtinê ve têtê biderkevtin, ya ku ew xwe bi xwe ve têtê bihîmkirin, ya ku ew xwe bi xwe ve dide bidestnîşankirin, wer ew bi rastîyê ve têtê biderkevtin, ya ku ew bi sadebûn ve ji bona xwe ve têtê biderkevtin, ku têtê hemûyê din têtê biderkevtin. Em armancê (başîfîyê) bi nala rastîyê ve dide bigotin, wetov ew hêjî bi xwedanê destnîşankirina kirdar ve, xwe bi derxistina bi carekê ve, armanca bi xwe ve, liberkevtinê ve têtê biderkevtin, ya ku ew xwe bi xwe ve – bi armancê ve -dide bidestnîşankirin, ya ku ew xwe ji bona xwe ve dide bidestnîşankirin û pêrejî wehajî kirdarîfî têtê biderkevtin, ya ku ew xwe dide biberzkirin; wisa ew bi remanê ve, bi liberkevtinê ve têtê biderkevtin, ya ku ew xwe dide biheyfîtkirin û di heyfîfîya xwe de liegel xwe de bi mîna xwe ve têtê biderkevtin.

Aristoteles li nik Heraklit de binçînîya armancê, xweyîna mayîna wekhevûnê, girawkirina hiştinê nade bidîtin; weha ew bi dijî Heraklit ve bi xurtî ve dide bigiftûgokirin, jiber ku li wêderê de bes veguhertin têtê biderkevtin, bi bêyî ku ew bi paş ve bête biçûyîn, bi bêyî ku ew bi armanc

ve bête biderkevtin. Ew vê êtir li vêderê de dîtina wê dide bibawerîkirin; lêbelê pêrejî ew dide bigotin, ku Zimanê Empedokles bes û bi tenha ve tête bitevlihevkirin.

b) Du binçînîyên¹ giştî, didin biyekkirin û bijehevperçekirin, bi zor destnîşankirinên giring ve têtin biderkevtin. Lêbelê Aristoteles hêjîbêtir li ser nêzîkîtiya pêwendîyê û destnîşankirina vê binçînîyê de dide bigotin, ew tête bitêhilatin², ku „Empedokles ev binçînîyê hanê“ dostanî û dujminayeti „ne ku wî bi xurtî ve dayîte bikaranîn û ne jî hêjî wî di wan de bi xwe ve destnîşankirîtiya wan dayîte bigirtin; jiber ku li nik wî de bi pîrbûn ve dostanî dide bicihêkirin, û dujminayeti dide biyekkirin, Êtir gava ku ev hemû di rêya dujminatîyê de ji bona nava perçan de ji hevdû ve dide bijihevxistin, weha dê pê agir ji bona yekê ve û wetovjî heryek ji perçên dinjî ve bêtin biyekkirin“. Perçekirin wetovjî bi pêwistîbûna yekîtiyê ve tête biderkevtin. Perçekirî, ya ku ew di rexekî de rawestyayî bi hatin ve bi xwe ve bi yekekê ve di xwe de bi yekbûn ve – bi serêxwe ve tête biderkevtin. Cêhêbûna perçan, yên ku ew di dunyayê de bi hevdû re têtin bihevgerêdan, bi yekbûna beşên her peçayekî ve di nava xwe de tête biderkevtin. „Lêbelê heger ku hemû di rêya dostanîyê de careke din ji bona yekê ve bi hev re bête biçûyîn, bi neçarî ve tête biderkevtin, ku ji her yekî ve“ bi serên xwe ve „perçên wî careke din dê ji hev ve bêtin biderkevtin“. Êtir ew bi pir ve, bi çaran ve têtin biderkevtin, wetov ew di pêwendîya cuda de tête birawestandin, ku di bûna yekbûnê de bi xwe ve bi yekeke pir ve, bi yekeke cihêkirî ve tête biderkevtin; weha ku çûna bi hev re pêrejî bi yekeke cihêbûnê ve tête biderkevtin. Ev bi corê bi carekê ve ligel hemû pêwendîyan de tête biderkevtin, ku ew bi servajîya ser xwe ve tête biderkevtin û bi nala vê ve divê ew xwe bide bilidarxistin. Ev bi rûnkirineke kûr ve tête biderkevtin, ku bi carekê ve tu yekîti bi bêcihêbûnê ve, tu cihêbûn bi bêyekîtiyê ve tête biderkevtin; pênasîn³ û nepenasîn bi wetov destnîşankirinên remanê ve têtin biderkevtin, lêbelê ew nikarin bêtin bicihêkirin. Ev bi têhildaneke Aristoteles ve tête biderkevtin, ya ku ew di serûştîya tişt de tête bikevtin. Aristoteles dide birûnkirin: „Empedokles bi yê pêşî ve tête biderkevtin“ (Empedokles bi gençtir ve ji Heraklit ve tête biderkevtin), „ji yê ku wî binçînîyên wisa dane bidanîn, di gava ku wî

¹ Prinzip: Principle. Binçînî, Bink, Ol, Baweri, Gewher, Cewher, Sereta.

² Tadeln, Rebuke, Têhilatin, Lêxurandin, Biserde dakevtin.

³ Identität: Identity. Pênasîn, Kesayetî, Kesîfî.

binçînîya livandinê ne bi nala yekê ve, lêbelê bi nala cudanbûnê û hevdiş¹ ve dayîte bidanîn “.

c) Ku bêhnên rastîyên herçar perçên bi navûdeng ve têtin biderkevtin, di berêde hatine bigotin. Lêbelê Aristoteles hêjî dide bigotin: „Ew wan “ wehajiş „ ne bi nala çarên “ wekhevî li tenişta hev de dide bikaranîn, bi mîna ku em bi çar ve, bi bêpêwendî ve ligelhevdû de, „ lêbelê bi dijîvê ve bi nala dudwan ve “ didin bigotin; agir ji bona xwe û yê din ve bi nala yek serûştîyê ve – Erd, Ba, Av têtê biderkevtin “. Lêbelê dê bigiringbûn ve destnîşankirina pêwendîya wê bihata biderkevtin.

d) Çi bi pêwendîya du bêhnên remanî, dostanî û dujminatî, û çar perçên heyîfî ve têtê bigirêdan (bi mîna ku ev remana hanê xwe dide bicihkirin); weha li ser de zimanê wî têtê bitevlihevkirin, bi mîna ku Aristoteles xwe li ser de dayîte bipeyîvandin. Wî ew ne bi guhpêdan ve dane bicudakirin, lêbelê wî ew dane birêkxistin² - ne tu pêwendîya bi hişî ve; ku weha şeş perçe li nik wî de têtin bipeydabûn (bi mîna ku Sextus³ pircaran li ser şeş perçên Empedokles de di malikan de dide bipeyîvandin, ji yê ku Aristoteles û Sextus ji me re dane bihilanîn⁴).

Ligel erdê em erdê dibînin, ligel avê em avê dibînin.

Ligel bayê de bayê xwedanî û ligel agir de agirê hergavî dibînin

Ligel evîndarîyê de evîndarîyê, ligel pevçûnê de pevçûna dilşikenandinê dibînin

Weha em wê pircaran li tenişta hevdû de didin bidîtin, bi nala ku ew hebûna ji wekhevbûnê ve dihate bijimartin; lêbelê ew ji ber xwe ve bi xwe ve têtê biliberkevtin, ku Empedokles herduwan, heyîtîyê⁵ û remantîyê, dide bizanîn, wehajiş wî cudabûn û remankirin bi nala pêwendîya wan ve date bigotin.

¹ Gegengesetzte: Supposing, Contrary, Antithesis, Contrast, Opposition: Hevdij, Hewdij, Nakok, Dijdarî. Dijî

² Koordinieren. Coordinate: Rêkxistin, birêkûpêkxistin.

³ Sext. Emp. adv. math. VII, S. 120; IX, S. 10; X, S. 317.

⁴ Aristot. metaph. III, 4; Sext. Emp. adv. math. I, S. 303; VII, S. 92, 121.

⁵ Reale: Realty: Birastî, heyîtî

Di rêya beşdarbûnê de li ser wan de ew dê ji bona me ve bêtin biderkevtin. Têde wênêkirin tête bikevtin, ku can, giyan¹ bi xwe ve bi yekîtiya wê tevaya perçan ve tête biderkevtin². – ku ew xwe li gora binçînîya erdê de ji bona erdê ve, li gora av ji bona avê ve, li gora evîndarî ji bona evîndarîyê ve ûhd dide bireftarîkirin³. Gava ku em agir didin bidîtin, weha ev agirê hanê di me de tête biderkevtin, ji yê ku ew bi agirê heyti ve ûhd. tête biderkevtin.

Li ser pêwendîya van bêhnên rastî de ji berê ve hatîye bigotin, ku ew vî agirê hanê ji bona alîkî ve û ji bona hersiyên din ve bi nala dijbûnê jê ve ji bona aliyên din de dayîte bipêkanîn. Û wehajî wî rewenda van perçan dayîte bibîrxistin, lêbelê ew hêjbêtir li ber wî de nehatîye biliberkevtin; nemaze ev bi baştirîn ve tête, ku ew yekîtiya wêna bi mîna tevlihevbûnekê ve dide biwênêkirin. Di vê suwarkirina çêkirîyî giradayî hanê de – pêwendîya xav, bi bêtêghiştin, tanî radeyekî bi ser ve têtin birakişandin -, tanî radeyî wehajî bi ser ve nayêtin birakişandin – wetov neçarîtiya dijbûnîtiyê tête biderkevtin, ku ew carekê yekîtiya perçan dide bidanîn, ku ew careke din wehajî cihêbûna xwe dide bidanîn – ne yekîtiya tevayî, ya ku têde ew bi nala bêhnan ve têtin biderkevtin, ku ew di cudabûnîtiya xwe de bi xwe ve xweser bi yekê ve têtin biderkevtin û di yekîtiyê de xweser bi cudan ve têtin biderkevtin, nemaze ev herdu bêhnên hanê, yekîti û cudabûnîti, ji ser hevdu ve têtin bikevtin⁴. Yekîtbûn û cihêbûn bi tevaya ne destnîşankirinên pêwendîyan ve têtin biderkevtin.

Aristoteles dide biderxistin: a) Ew ne bi yek serûştîyê ve tête biderkevtin, lêbelê bi tenha xwe ve ew bi yek tevlihevbûna û cihêbûna tevlihevkirina ve tête biderkevtin. Ew dê bes ji bal merovan ve bi serûştîyê ve bête binavkirin⁵. Ewên bi rast û durust ve, ku ji wan ve çî tête biderkevtin, bi nala ji perçên wî ve yanî beşên wî ve têtin biderkevtin, em wan hêjî bi serûştîyê ve nadin binavkirin, lêbelê yekîtiyêke detsnîşankirîyî wê bi xwe ve em bi serûştîyê ve didin binavkirin, ji bona nimûne ve serûştîya cenawerekî bi destnîşakirîtiya mayîna, gewhera wî ve, bi tuxmê⁶ wî ve, bi giştîbûna wî

¹ Seele: Soul: Giyan, can.

² Aristot. An. I, 2; Fabricius, Komm. zu Sext. Emp. adv. math. VII, S. 92, p. 389, not. T.

³ Sext. Emp. adv. math. I, S. 303; VII, S. 121.

⁴ Aristot. Phys. I, 4.

⁵ Aristot., gen. 1. 1; II, 6; Empedoclis Physicorum reliquiae, liber. I, V. 105-108 (ed. Fr. Guil. Sturz, p. 517).

⁶ Gattung: Kind, Sort: Tuxum, Cor, Nifş. Reng, Ceşin, Awa.

ve tète biderkevtin – Ev bi xwe ve bi sadebûn ve tète biderkevtin. Bes serûştîyê bi vê têgihîştina hanê ve Empedokles wê dide bibilindkirin. Êtir her tişte li gora wî de bi tevlihevkirina perçeyên sade ve tète biderkevtin; ew bi xwe ve weha ne bi nala giştîbûna, sadebûna rastîya ji bona xwe ve tète biderkevtin – ne bi mîna ku em wê didin biderxistin, gava ku em wê bi serûştîyê ve didin binavkirin¹. Arestoteles şerûsîyê dide binavkirin, ku tişte xwe li gora armanca xwe de bi xwe ve dide bilivandin – di demên derengtir de ev wênekirina hanê êtir bêtir hatîye biwindakirin.

b) di gava ku weha perçe wilo bi sade ve ji bona xwe ve bi hebûn ve têtin biderkevtin, wetov dê bi rastî ve tu rewendê pêvê bi xwe ve bihatana bidanîn; jiber ku di rewendê de êtir ew pêrejî bes û bi tenha ve bi perçên vewindakirî ve têtin biderkevtin, ku ew ji bona xwe ve ne hebûnê ve têtin biderkevtin. Weha ji bona xwe ve, ger ku ew bi bêveguhertin ve bihatana biderkevtin: yanjî ku ew nikarin xwe ji bona yekeke yekê ve bidin bipêkanîn; jiber ku di yekê de wetov mayîna wê (yanjî diyariya wê) tète bibilindkirin. Lêbelê ev yeka hanê wetof xwe jê dide bidanîn: Tişt ji van perçan ve têtin bipêkhatin – ku tède pêrejî yekîtiya wêna tète bidanîn. Bi rastî ve Aristoteles dide bigotin²: ku „Empedokles xwe bi xwe û diyarê ve bi dij ve dide biaxivtin. Jiber ku carekê dide bigotin, ku tu perçe ji yekeke din ve nayête biderkevtin, lêbelê hemûyî din ji wan ve têtin biderkevtin; lêbelê pêrejî ew wan di yekeke tevayî de “, di rêya dostanîtiyê de dihêle û „ji vê ve yekekê careke din “, di rêya pevçûnê de „bêtin bipeydabûn “. „Weha di rêya cudabûnên destnîşankirî û rûçikan de yek bi avê ve – yadin bi agir ve ûhd bêtin biderkevtin, heger ku êtir cudabûnên destnîşankirî bêtin bihilanîn (û ew dikarin bêtin bihilanîn, jiber ku ew hatine bipêkhatin “ - ne ku ew ji bona xwe ve „têtin biderkevtin): weha bi diyar ve tète biderkevtin, ku av ji erdê ve û bi bervajî³ jî ve tète bipeyda kirin “. Jiber ku ew, ji yê ku perçe têtin biderkevtin, ji bona nimûne ve wetovjî di yekîtiya xwe de bi avê ve tète biderkevtin; û erd jî, ya ku ew jê tète biderkevtin, ji avê ve tète biderkevtin. Tanî radeyekî yek ne bi yekekê ve tète biderkevtin: Av + Erd + Ba + Agir wetov tète biderkevtin; wetovjî divê ew ne wehaji, lêbelê bi yekê ve bête biderkevtin. Gava ku ew bi yekê ve tète bibûyîn, weha destnîşankirina wêna, ya ku di rêya wê de av bi avê ve tète bikin, ne ji bona

¹ Siehe Aristot., metph.III, 3.

² Aristot. gen. corr. I, 1.

³ Umgekerht: reversed: berevajî: Bervaj, Vajîgerî, Vajîbûyî.

xwe ve têtê biderkevtin; ev lêbelê bi dijî vê ve têtê biderkevtin, ku ew bi perçên bi serên xwe ve têtin biderkevtin yanî ku ew ji bona xwe ve têtin biderkevtin. Ew ne ji bona xwe ve têtin biderkevtin, ango ew ji bona yekekî din ve têtin biveguhêstin; „ wetov ku ew ne bi diyar ve têtê biderkevtin, gelo ew bi rast û durust ve bi yekekê ve yanî bi gelekê ve ji bona gewhera wan ve hatîye bikirin“. Tiştên bi rast û durust ve li wan de wî binê tevlihevbûna perçan ve didate bitemaşekirin, bi dijî kokîtiya wan ve wî lêbelê wehîjî careke din hemû ji yekê ve di rêya dostanîtiyê û dujminatîyê ve xwe derxistin didate biremankirin. Ev bi serûştîya pêkanîna wênekirinê ve bi carekê ve têtê biderkevtin, ev bi bêremana sade ve têtê biderkevtin: nokeh¹ yekîtiyê, di pişt re piratiyê bidin bigirtin û herduwan ne bi hevdu re bidin bianîn- Yek têtê bihilanîn û wehîjî ne jî yek têtê bihilanîn.

Ev bi bêhnên serekî ve têtin biderkevtin. Empedokles bêtir bi Xweşxuanî ve ji nala bi feylesofekî destnîşankirî ve têtê biderkevtin; ew ne bi guhpêdaneke mezin ve têtê biderkevtin. Empedokles di pêkhatina xwe de bi Heraklit ve têtê bigirêdan, bi nala bi carekê ve bi serê xwe ve ji pêwendîyekê ve têtê biderkevtin. Remana pojinandîyî Heraklit wehîjî di rastîyê de bi carekê ve bi nala rewendê ve têtê biderkevtin; lêbelê bêhnên² yeka yekan ne bi nala liberkevtinê dijîhevdu ve – ne di rastîyê de têtin biderkevtin. Têgihîştina Impedoklesî pêkhatinê hêjî tanî van rojên me jî xwe bi rast ve dide biderxistin.

2. Leukipp

Bi guhpêdantir ve Leukipp û Demokrit têtin biderkevtin; ew dibustana Eleatî didin bipêşvexistin. Ev herdu Feylesofên hanê bi sazîyên³ feylesofîyî mîna hev ve têtin bigirêdan; ew divên di temaşekirina remanên xweyî feylesofîyî xwe de bi hev re bêtin biwergirtin û wehîjî divê li wan de bête bitemaşekirin. Leukipp bi yê pîrtir ve têtê biderkevtin. Demokrit bi Şagirt û

¹ Nokeh, Niha

² Moment: Moment: Bêhn, Pêlek, Bîstek, Kêlik, Gavçirkek.

³ System: System: Zasî, Rest, Rêzik, Rêz, Rêjim, Şêwaz

Hevalê Leukipp¹ ve dihate biderkevtin; wî ew date bidawîkirin, çiyê ku yên din pê dabûn bidestpêkirin: lêbelê çiyê ku li vêderê de jê re bi rastî ve tête bigirêdan, bi dujwarîtir ve ji hevdû ve tête bicudakirin – bi mêjûyî ve pê nikare bête biselimandin.

Li bal Empedokles de em didin bidîtin, ku destnîşankirîfya binçînîyan xwe didin biderxistin, binçînî xwe didin bicihêkirin, ku cudabûn ligel şiyarbûnê de tête bihatin, ev bi bêhneke gewherî ve tête biderkevtin; lêbelê li vêderê de binçînî bi xwedanê beşekî ji rûçikê laşîyî hebûnê ve têtin biderkevtin, bi rastî ve beşek ji hebûna remanî ve, lêbelê ev perwaza hanê hêjî ne bi perwaza remanan ve tête biderkevtin. Bi servajî vê ve em li cem Leukipp û Demokrit de binçînîyên remanî – Pirtek² û hîç didin bidîtin; û nêzîkbûneke vekevtina destnîşankirina remanan ji bona nava gewdan ve – destpêka mêtafîzîkeke laşan: yanjî xurûbûna têgihîştinan liberkevtina laşîfîyê ji xwe re dane biwergirtin, ji ber ku ew remanan di perwaza gewdebûnê de di sere têtin biderbasbûn. Rêç di tevayê de ne hatîye biavakirin û ew nikare tu tişteki bi dilbûnê ve bide bidan.

Ji alîyên rewşên jîna Leukipp³ de tanî radeyekî bi nêzîktir ve tu tişt bi nasîn ve nayête biderkevtin, ne carekêjî bê ku ew bi çi welatvanekî ve dihate biderkevtin. Hinek wî bi yekekî Eleatî ve didin bikirin, hinekî din wî bi yekekî Abderitîyan ve didin bidîtin (jiber ku ew ligel Demokrit de bi hev re dihatin bidîtin; Abderita li Trakyan de di nav komeke giravan de (yanjî Melier –Milyêr- (Melos bi giravekê ve ne bi dûr ve ji kenarê derya Peloponnesî ve) de, yanjî wehajî, bi mîna Smplicius⁴ ve, ew bi yekekî Miliesyer ve dihate biderkevtin. Ku ew bi guhdarekî û dostekî Zenos ve dihate biderkevtin, ku ew bi rast û durust ve tête bidan; lêbelêjî bigir ew pêrejî di wê demê de bi xwe jî ve li gel wî de û wehajî pêrejî ligel Heraklit de dihate biderkevtin.

Leukipp bi bavê⁵ bednavê⁶ sustêma Atomî ve tête biderkevtin, ya ku ew di rojgariya me de careke din hatîye bişiyarîkirin, ya ku ew bi binçînîya

¹ Aristot. metaphy. I, 4.

² Atom: Atom: Pirtik, Hûrik, Neperçekirî, Hesteyî.

³ Diog. Leart., S. 30.

⁴ In Aristot. Phys. p. 7.

⁵ Urheber: Originator: Bav, Dahîner, Afirvan.

⁶ Berüchtig: Infamous:Bednav

hişîtîya lêkolîna serûştîyê ve têtê biderkevtin. Debera em vê sustêma hanê bi xwe ve bidin biwergirtin, wetof ew bi rast û durust ve bi kêmasî ve têtê biderkevtin û ne bi pîrbûn ve divê têtê bête bilêgerandin. Bes ev bi tenha xwe ve divê ji bona Leukipp ve bi nala karekî gelekî mezin ve jêre bête binivîsandin, ku wî, bi mîna ku ev di Fizya meyî niha de têtê biderkevtin, rûçikên¹ laşan bi giştî û hestiyarî ve ji hev dû ve dayîte bicudakirin. Rûçika giştî bi pojinandî² têtê binavkirin, ku wî laşî di rêya liberkevtinê yanjî gewhera laş de bi rast û durust ve bi giştî ve dayîte bideştîşankirin; Leukipp destîşankirîtiya hebûnê ne bi şeweyekî tenikî wetov ve dayîte biderxistin, Lêbelê wî ew bi pojinandî ve dayîte biderxistin. Gava ku têtê bigotin, ku laş bi xwedanê vî rûçik hanê ve, ji bona nimûne ve, gewde, ne têre derbasbûyetî sengînî têtê biderkevtin, Weha merov ji xwe re dide biwênêkirin, ku ne destîşankirina wênêkirina laş bi gewher ve, û gewhera wî bi tiştêkî din ve ji nala van rûçikan ve têtê biderkevtin. lêbelê bi pojinandî ve gewher wetovjî bi destîşankirên giştî ve têtê biderkevtin; yanjî ku ew bi rûtbûnên navrokê û rastîya gewherê ve têtin biderkevtin. Ji bona laş ve bi nala yê wetov ve li wêderê de tu tişt ji bona gewherê ve bi nala xûrûtiya yekbûnê ve - evê ji bona destîşankirina gewherê ve, nema têtê bihiştin. Lêbelê ew ji bona yekîtiyê ve bi hember ve têtê biderkevtin û ew vê yekîtiya hanê bi nala vê hêjabûna gewhera wî ve didin biderxistin: yanjî ku ew bi gewherîtiyan ve têtin biderkevtin – ku liberkevtinê giştî bi gewheran ve têtin biderkevtin, yanjî ku ew ji bona xwe ve bi hebûnê ve têtin biderkevtin.

Em xwe bi bîr ve didin bixistin, ku me di felsefa eleatîyê de hebûn û nebûn bi nal dijîtiyê ve didate bidîtin: ku bes û bi tenha ve Hebûn bi hebûnê ve têtê biderkevtin, Nebûn bi nebûnê ve têtê biderkevtin; li rexê Nebûnê de hemû bi nayîna bi carekê ve têtin biderkevtin, livandin, veguhertin, remankirin ûhd. – bi eşkere ve bi destîşankirinan ve têtin biderkevtin, ji yê ku ew dê bêtin bihilanîn, ku têtê bes û bi tenha ve bi Hebûnê ve têtê biderkevtin. Hebûn hêjî ne bi yekîtiya di xwe de bi vezîvirandî ve û bi vezîvirandîti ve têtê bivederkev, bi mîna ku ev li nik livandin û giştîbûna Heraklit de têtê biderkevtin. Ji wî rexê de, ku di wergitina hestiyarîya xweser de dayîte bicudakirin, veguhertin, livanfîn ûhd. dikare bête bigotin, ku gotinkirin, bes

¹ Eigenschaft: Characteristic: Rûçik, Corekî, Sincî, Tayebî, Şangede, Mirês.

² Spekulativ: Speculative: Hizrî, Pojinandî, bimetirsî

û bi tenha ve hebûn tôte biderkevtin, di awiran de û wehajî bi dij ve bi nala remanê ve tôte biderkevtin. Êtir ku ev hîçbûna hanê tôte biderkevtin, ya ku Elatîyane ew dabûn bihilanîn, ew bi xwedanê van herdu bêhnan ve têtin biderkevtin, herdu bi bêguhndan ve têtin biderkevtin. Yanjî di remana Heraklit de Hebûn û Nebûn bi wekhev ve tôte biderkevtin. Ev dide bironahîkirin, gava ku em ji vê yekîtîyê ve careke din giringbûnê didin bicihêkirin, ku Hebûn tôte biderkevtin, lêbelê Nebûn, jiber ku ew bi yekê ve ligel Hebûnê de tôte biderkevtin, wetovjî tôte biderkevtin; yanjî Hebûn wetovjî bi hêjabûna Hebûnê ve bi nala Nebûnê ve tôte biderkevtin. Vê Leukipp didin bigotin; ya ku ew di rastîyê de li nik Eleatan de dihate bidîtin, Leukipp wê bi nala hebûnê ve dide bigotin.

Hebûn lêbelêjî û Nebûn herdu ligel destnîşankirina gewdeyekî de, yanjî bi mîna ku ew ji bona hestîyarîya temaşekirinê ve têtin biderkevtin, bi rast û durust ve: weha ew bi dijî tijebûnê û valabûnê ve têtin biderkevtin. Valabûn ya ku ew bi nala hebûnîtya danînyê Hîçbûnê de tôte biderkevtin; Tijebûn lêbelê, bi beramberî wê ve, ya ku ew bi nala tiştêkî (rastîyê) ve bi carekê ve bi nala danîna Hebûnê de tôte biderkevtin. Ev bi bingehên gewherîtyan û durustkirinên ji tevan ve¹ - Hebûn-ji bona yekekî din ve û xwedexistina – di-xwe de, bes û bi tenha ve bi hestîyarî ve, ne ji bona xwe ve têtin bidestnîşankirin; jiber ku tijebûn xwe ji bona xwe ve bi wekhev ve, bi mîna valabûnê ve tôte biderkevtin.

Tijebûn ne bidestnîşankirî ve tôte biderkevtin, wê Atom –Neperçekirî- bi binçînîya xwe ve daye bikirin. Bi serêxwe² ve bi Atomê û bi valabûnê ve tôte biderkevtin; ev bi destnîşana giring ve tôte biderkevtin, tevî ku ew bi kêmasî jî ve tôte biderkevtin. Binçînî wehajî tôte biderkevtin, ku Atom û valabûn bi rastî ve, ji bona xwe bi xwe ve bi hebûnîtyê ve tôte biderkevtin. Ne ku Atom, bi mîna ku em didin bixeberdan, ne ev yek bi tenha xwe ve, bi mîna ku em wê ji bona xwe ve ji bona nimûne ve bi mele ve di nava bayê de didin biwênêkirin – di nîvîjî de wehajî bi pêwîst ve tôte biderkevtin, ev Hîçbûn; û evjî ew bi xwedanê nala nayînê ve, bi nala valabûnê ve tôte bidestnîşakirin. Ev weha li hêre de bi biryardana pêşîyî sazîya³ atomîyê ve tôte biderkevtin.

¹ Aristot. metaph. I. 4.

² Absolute: Absolut: Bi serêxwe ve, Bi carekê ve

³ System:Sytem: Sustêm, Sazî, Rêxistin, Rest, Şewaz, Rêzik, Rêz, Awa, Rêjim.

Ji vê binçînîya hanê ve bi xwe ve êtir bi nêzîktir ve destnîşankirinên wê, giringbûnên wê têtin bidayîn.

1. Ya pêşî bi yekê ve têtê biderkevtin, destnîşankirina ji bona xwe ve; ev destnîşankirina hanê hêjî ji me re nehatîye biderkevtin. Parmenides hebûn, ew bi xurûbûna giştî ve têtê biderkevtin: li nik Heraklit de ew bi rewendê ve; bi destnîşankirina yekê ve têtê biderkevtin. Ji bona xwe ve ji bona Leukipp ve pêre têtê bihatin. Parmenidis dibêje, ku hîçbûn bi tanî radeyekî ve bi hîçbûnê ve têtê biderkevtin: li nik Heraklit de Hebûn û Nebûn di rewendê de dihate biderkevtin; Leukipp jî erêbûn, bi nala yekekê ve ji bona xwe ve, û nayînîkirin bi nala valabûnê ve date biderxistin.

Ji bona xwe ve bi destnîşankirina remaneke gewherîyî pêwistî ve têtê biderkevtin. Binçînîya Atomî ne hatîye biderbasbûn, li gora vî alîyê hanê de divê ew hergav bête biderkevtin. Yek niha bi yekê ve têtê biderkevtin û ew bi hergav jî ve têtê biderkevtin û ew divê di her felsefêke hişbûnê de bi nala bêhneke gewherî ve, lêbelê ne bi nala dawîbûnê ve bête bidîtin¹. Rastîya destnîşankirina yekê, yekîtyê, hebûnê êtir bi vê ve têtê biderkevtin, ku yekek ji bona xwe ve têtê biderkevtin; ev bi hebûnê ve têtê biderkevtin, pêwendîya sade ligel xwe bi xwe ve bi nala hebûnê ve têtê biderkevtin. Lêbelê ev bi giring ve têtê biderkevtin, ku ji bona xwe ve wehajî bi dewlemendbûna destnîşankirinê ve têtê biderkevtin; ev bi pêwendîyê ve ji bona xwe ve di rêya nayînîkirina hebûna din de têtê biderkevtin. Gava ez dibêjim, ku ez ji bona xwe ve têtîm biderkevtin: weha ez ne bes tenê ji bona xwe ve têtîm biderkevtin, lêbelê jî ez di xwe de hemûyî din didim binayînîkirin², ez ji xwe ve didim bidûrkirin, nemze gava ku ew bi nal dervebûnê de têtê bidiyarkevtin, tanî ku ew bi nala dervebûnê ve têtê bidiyarkevtin. Ew bi nayînîkirina yê din ve têtê biderkevtin – ev bi nayînîkirina dijî min ve têtê biderkevtin; weha ji bona xwe ve bi nayînîkirina nayînîkirinê ve têtê biderkevtin: û ev, bi mîna ku ez wê didim binavkirin, bi nayînîkirina bi carekê ve têtê biderkevtin; û ev nayînîkirina nayînîkinê weha bi erînê ve têtê biderkevtin, ew bi hebûnê ve têtê biderkevtin, weha ew bi pîrbûn ve bi encam ve têtê biderkevtin, ya ku ew di rêya yekekî din de, - lêbelê di rêya nayînîkirina nayînîkirinê de têtê

¹ Hegel: Logik, Buch I, Abschnitt 2, Kapitel 3.

² Negieren: Negate, Deny: Nayînîkirin.

bipêkanîn¹; pêkanîn tède tète biderkevtin, lêbelê pêkanîn, ya ku ew wetovjî bi pirbûn ve tète bihilanîn.

Hebûna ji bona xwe ve bi binçînîyeke mezin ve tète biderkevtin. Bûyîn bes û bi تنها ve bi veguherînê² ve ji Hebûnê ve ji bona Hîçbûnê ve û ji Hêçbûnê ve ji bona Hebûnê ve tète biderkevtin, ku her yekek tète binayînîkirin, lêbelê ku danîn tète biderkevtin, ku herdu li nik xwe de, bi sadebûn ve li nik xwe de bi xwe ve têtin biderkevtin, ev bi binçînîya ji bona hebûna xwe ve tète biderkevtin, ya ku ew li nik Leukipp de ji bona şiyarbûnê ve, ji bona destnîşankirina bi serêxwe ve tète bikirin. Ev bi veçûna ji Hebûnê, Bûyînê ve tète biderkevtin. Di hişbûnê de êtir bi rastî ve di pêşî de Hebûn tète bihatin³. Lêbelê ev bi vediyarbûnê ve, bi vexuyanîkirinê ve tète biderkevtin; ev bi buwara⁴ xuyanîkirinê ve tète bigirêdan û ew nikare wisa bi binçînîya felsefê ve bête biderkevtin. Pêşkevtina felsefê di pêşkevtina mêjûyê de divê li gora pêşkevtina hişbûna⁵ felsefê de bête biderkevtin; lêbelê divê ew di van cihan de bêtin bidîtin, ji yên ku ew di pêşkevtinê de di mêjûwê de têtin bikevtin. Heger ku merov bixwesta ji bona nimûne ve vehebûnê ji bona binçînîyê ve bida bikirin, weha dê ev wisa bihata biderkevtin, ji ya ku em bi xwedanê wê ve di şiyarbûnê de têtin biderkevtin: Ew bi tiştan ve têtin biderkevtin, ev bi pêwend⁶ ve têtin biderkevtin, ew li vir de têtin biderkevtin, ew bi dawî ve têtin biderkevtin û ew bi xwedanê pêwendîyekê ve ligel hevdû de têtin biderkevtin – ew bi vê ve bi celebê⁷ şiyarbûna bêremanîyên me ve tète biderkevtin.

Li nik Leukipp de em êtir wê binçînîyê didin bidîtin; ev li nik Leukipp de bi tiştê serekî ve tète biderkevtin. Li nik Leukipp de yek hêjî bi yekeke rût⁸ ve tète biderkevtin. Binçînî bi rastî ve hêjî gelekî bi rûtbûn ve tète biderkevtin, tevî ku ew dide bixebatkirin, ku ew xwe bi rast û durust ve bide bikirin; lêbelê li vêderê de ev êtir hêjî pir bi kêmasî ve tète biçûyîn. Destnîşankirina

¹ Vermitteln: Arrange: Pêkanîn, Rêkxitin.

² Umschlagen: Turnover: Guhurîn, Wergeran.

³ Hegel, Logik, Buch I, Abschnitt 1, Kapitel 2.

⁴ Sphäre: Sphere: Biwar, Dorhêh, Hêl.

⁵ Logisch: Logical: bihişbûn, Jîrî, Jîrbêjîfî.

⁶ Relativ: Relative: Pêwend. Rêje, Merov, Xizim, Kes û kar

⁷ Kategorie: Category: Celeb, Tuxum.

⁸ Abstrakt: Abstract: Rût. Rûtûqut.

gewherî yek bi beramberî yekîfîyê, Hebûnê ve tète biderkevtin: di corekî din de yekîtîbûn (atom bi tek¹ ve, bi neperçebûnê ve, bi destnîşankirina xweyîfîyê ve tète biderkevtin) – bi giştîbûnê ve bi beramberî tekbûnê, xweyîfîyê ve tète biderkevtin. Di dorhêlê de ev xwe bi hemû tiştan ve dide bigirêdan, ew bi vê ve bi destnîşankirinên mezin ve têtin biderkevtin; û merov di pêşî de dide bizanîn, bê ka çi ji merov re li ser van kêmasîyên destnîşankirinan de tète biderkevtin, gava ku merov wehajî bi rast û durust ve dide binaskirin, ku ew wehajî li vêderê de bi tiştê serekî ve têtin biderkevtin. Ji bona nimûne ve di azadîyê de, di mafê de, di qanûnê de û vînê de ev xwe bes û bi tenha ve li ser vê dijûna giştîbûnê û tekbûnê de dide bireftarîkirin. Can wehajî bi atomê ve, bi yekê ve; belam, bi nala yekekê ve di xwe de, bi tijebûna bêdawî ve tète biderkevtin.

Li cem Leukipp û Demokrit de destnîşankirîti (ya ku ew li nik Epikur de di pişt re tète bihatin) bi laşî ve tète bimayîn; lêbelê ew bi can jî ve tète bihatin. Di hêla vînê² de bîr û bawerî dikare bête bikin, ku di dewletê de vîna teka tekan, bi nala atomê ve, bi yekcarê³ ve bête biderkevtin. Ev bi dîtinên⁴ nuh ve li ser dewletê ve têtin biderkevtin, ya ku ew xwe di kargerîyê jî de dide bicihanîn. Dewlet divê li ser vîna giştî de bête biwarkirin – merov dibêje, ku ev bi xwe ve ji bona xwe ve bi vîndarî wî ve tète biderkevtin – yanjî ku vîna teka tekan; ya ku ew di dawî de bi atomî ve tète biderkevtin, weha Rouso di Peymana Civakî de dide bigotin. Ev hemû tevde ji destnîşankirina remana yekê ve tète bihatin.

Binçînîya yekem bi derbekê ve bi remanî ve tète biderkevtin, ew bi derbekê ve bi remanê ve tète bigirêdan, bi xwe jî ve heger ku merov bixwesta bida bigotin, ku atom têtin bipeydabûn⁵. Atom dikare bi madî ve bête biwergirtin, lêbelê ew ne bi hestyarî ve, lê bi xurûbûna remanê ve tète biderkevtin; Atomên Leukipp ne bi molécules⁶ –moleküle- (Gerdî) têtin biderkevtin, ji yên ku ew bi perçên biçûkî fizya ve têtin biderkevtin. Wilo li nik Leukipp de wênekirin tète bidîtin, ku „atom ne bi diyar ve têtin

¹ Individuell: Individual: Tek. Merov, Kes, Zalam, Kesayetî, Merovayetî.

² Willen, Absicht: Intention: Vîn, Vîyan, Niyaz, Daxwaz, Mebest, Armanc, Merem.

³ Absolut: Absolute: Yekcar, carekê, Bejîn, Petî, Bêpayan, Bala, Vebir, Reha.

⁴ Theorie: Theory: Dîtinatî, Dîtinî, Dîtinane, Têrewanî.

⁵ Existieren: Existenc: Heyîn, Peydabûn, Bûn, Hebûn, Abûrî,

⁶ Moleküle: Molecular: Gerdî

biderkevtin, em neşên wan „ jiber biçûktîya laşîfîya wan “¹ bidin bidîtin – bi mîna ku di dema nuh de merov li ser molécules – gerdîyan- de dide biaxivtin. Lêbelê ev bes û bi tenha ve bi peyîvandinekê ve tête biderkevtin; jiber ku yek merov neşê bide bidîtin, ew bi rûtbûneke remanê ve tête biderkevtin – ligel caman û kêran de merov neşê atomê bide bixuyanîkirin (wehajî rûçikên hestyarîyî dîtinê, bihiştinê), çiyê ku merov dide bixuyanîkirin, ew hergav bi madê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew ligelhevdû de tête bidanîn. Weha merov dixwaze di demên nuh de di rêya Mikroskopê de navînîfîyê – canîfîyê- bide bilêkolîn, ji bona di nava libatî de² bête biliberkevtin, nemaze da ku ew bide bihestyarîkirin û bidîtin.

Binçînîya yekem weha bi derbekê ve bi remanî ve tête biderkevtin, lêbelê ne bes bi nala ku ew bes û bi tenha ve di remanan de, di seryan de bihata biderkevtin; lêbelê wisa, ku reman bi gewhera rastîya tiştan ve tête biderkevtin. Werjî Leukipp li ber wê de hatîye bikevtin, û felsefa wî bigir bi derbekê ve ne bi serpêhatî ve tête biderkevtin.

Tennemann³ bi dijî vê ve bi carekê ve bi pêç ve dide bigotin: „ Sazîya Leukipp bi dijîdanîna Eleatîyê ve tête biderkevtin; ew tevaya ezmûnîya cîhanî bes bi yekeke heyîfîyî rast û laşî ve ji bona bes corekî ji gewher ve dide binaskirin “. Lêbelê atom û valabûn bi tu tiştên serpêhatî ve nayêtin biderkevtin. Leukipp dibêje: Hestyarî ew nayêtin biderkevtin, ku em di rêya wan de bi rastîya şiyarbûnê ve – nimûnetî bi têgihîştineke bilind ve, ne bi xweyîfî ve - bêtin kevtin.

2. Ji atomê ve bîr û bawerîya kesî tête biderkevtin, ku bes û bi tenha ve em ji xwe re pêrejî ligel de rastîyeke yeksane didin biwênekirin. Ev binçînîyên hanê bi bilindî ve têtin bihêjakirin, jiber ku ew bi pêşkevînekê ve têtin biderkevtin, ji ya ku ew ne bi têrkirî ve, lêbelê ew pêrejî xwe dide biderxistin, wehajî ew xwe ji wan ve hêjbêtir dide bidûrkirin. Wênekirina hêjbêtir ji tevaya rastîyan, bicihkirinan ve bi rast û durust ve tête biderkevtin: „ ku tijebûn lêbelê ne bi sadebûnê ve tête biderkevtin, nemaze ku ew bi yekeke pircarîyî bêdawîbûn ve tête biderkevtin. Ev pirên bêdawîbûn xwe di nava valabûnê de didin bicûlandin; jiber ku ev valabûna

¹ Aristot. gen. corr. I. 8.

² Organisch (organische Chermie): Organic (organic Chemistry): Libatî, Endamî (Kîmya libatî, endamîtî).

³ Tennemann, a. a. O., Bd.I, S. 261.

hanê bi yekîfîya wê ve têtê biderkevtin “ (bi hev re hatin) „ pêkhatînê dide bikirin “ anko ji tiştêkî heyî ve dide bikirin, ji yê ku ew ji bona hestiyarîyê ve -, „ji bona jihevkevtinê û cihêbûna pêşveçûnê vê têtê biderkevtin “. Hemû corên din li vêderê de têtê têtin bikevtin. „ Kirîfî û Nekirîfî têtê têtê bipedabûn, ku ew destên xwe bi hevdû re didin bidan: lêbelê destdana wan bi hev re bi hîçbûnê ve têtê biderkevtin, ku ew bi yekê ve bêtin bibûyîn, jiber ku ew jê, çiyê ku ew bi rastî ve “ bi rûtbûn ve – „ bi yekê ve têtê biderkevtin, dê ew ne bi komekê ve, ne jî ji wê ve, çiyê ku ew bi rastî ve “ bi rûtbûn ve – „ bi pirî ve, bi yekê ve têtê biderkevtin “. yanjî „ ew bi rastî ve ne bi nekirî ve ne jî bi kirî ve têtê biderkevtin “, ew her gav di rêya valabûnê de di cihêbûn de têtin bimayîn. Jiber ku ew bi nala kirin û nekirinê ve bi hevdû re têtin birakişandin – anko, ew bi yekê ve ligel hevdû de têtin biderkevtin, û ew bi serênxwe ve ne bi pirbûn ve têtin biderkevtin, ango ew di piratîya xwe de ji bona xwe ve û bi xwe ve bi hebûn ve têtin biderkevtin. Nemaze pêwendî û cihêbûn, pêwendîya kirinîfîyê û „ nekirinîfîyê bes bi tenha xwe ve bi valabûnê ve têtê biderkevtin “ - ew bi nayînkirinekê ve jêre têtê biderkevtin, anko ji wan ve bi bêgane ve têtê biderkevtin; pêwendîya wê hinekî bi tiştêkî din ve ji nala wê ve têtê biderkevtin. Weha ji bona nimûne ve gava ku ez, yek perçe pere, du, sê ûhd. dijmêrim, wetov ev ne bi kirîfîyeke van peran ve ne jî bi janekê ve têtê biderkevtin, ew têtin bihiştin, bi mîna ku ew têtin biderkevtin, ew bi tu pêwendîya wan ve nayête biderketin. Atom weha têtin biderkevtin, bi xwe jî ve li nik diyarîyên yekîfîyê de, çiyên ku em wan bi tiştan ve didin binavkirin, gava ku ew di rêya valabûnê de têtê bicihêkirin. Ev valabûna hanê wehajî bi binçînîya cûlandinê ve têtê biderkevtin, atom xwe di valabûnê de didin bicûlandin; û ev pêrejî bi yekek Sollizitation ve –bi yek mafeyê- ji wan ve, ji wan ve têtê biderkevtin, ji ya ku vê valabûna hanê dide bidagirtin, wê dide binayînkiri. Ev bi bingeheên wê ve têtin biderkevtin¹.

Em dibînin, ku em xwesr ji bona sersînore van remanan ve têtin biderkevtin; jiber ku li kuderê de divê peyv li ser pêwendîyê de bête bikirin, em ji wan ve têtin biderkevtin. A) bi diyar ve remankirî têtê biderkevtin, bi mîna ku hatîye bibîrxistin, ku Hebûn û Nebûn, bi nala cudabûnê ve di pêwendîyên de ligel hevdû de têtin biwênekin (jiber ku ew ji bona xwe ve bi xwdanê tu vecihêbûnîfîyê ve nayêtin biderkevtin), ku tijebûn û valabûn – ji yê ku ew ji

¹ Aristot. gen. corr. I, 8.

bona şiyarbûna Hebûnê û Nebûnê ve tète bidanîn. B) ku tijebûn lêbelêjî wehajî bi xwedanê nayînkirîtyê ve li ser xwe de bi xwe ve tète biderkevtin, ev bi mîna ku hebûna ji bona xwe ve bi yekekî din ve, ji bona xwe ve bes bi yekekî din ve tète biderkevtin, ev bi yekekê ve û bi bêdawîbûn ve bi pirbûna yekê ve tète biderkevtin. Valabûn lêbelê ne bi besîtyê ve tète biderkevtin, lêbelê ew bi xurûbûna pêdeçûnê¹ ve tète biderkevtin. Yek û pêdeçûyîn bi dijîhev ve têtin biderkevtin.

C) Herdu wisa têtin bihîmkirin, ku weha ji bona wênekirinê ve ne bi xweşîtir ve tète biderkevtin, ji bil ku di hebûna pêdeçûnê de atoman bihêlin bêtin bimelekirin – ew bi zû ve têtin bicêhêbûn, bi zû ve têtin biyekkirin -; weha ku yekîtya wan bes û bi tenha ve bi pêwendîyeke tenik ve, bi suwarkirinekê ve tète biderkevtin, ya ku ew ne di rêya serûştîya yekîtyan de tète bidestnîşankirin, lêbelê li kuderê de di bingeh de ev ji bona xwe ve bi xwe ve hebûnî hêjî bi cihêbûnê ve dê bêtin bimayîn – ne tu pêwendî ji wan bi xwe ve li ser wan de bi xwe ve, bi taybetî ve tète biderkevtin.

Lêbelê ev bi tevaya yek reftarîkirinên derveyî ve bi serêxwe ve têtin bihiştin, bi serêxwe ve dê ligel bi serên xwe ve bêtin bigirêdan; û weha ev bes û bi tenha ve bi yekîtyeke mîşanîkî ve tète biderkevtin. Hemû jîndarîti û çanîti ûhd. weha bes û bi tenha ve bi hev re tète bidanîn; û veguhertin, durustkirin, pexdakirin pêre bes bi yekîtyê ve tète biderkevtin. Di vir de xwe pêre tevaya kêmasîtyê dide bixuyanîkirin. Wehajî di dema nuh de, nemaze di rêya Gassendi de ev wênekirina hanê li ser atoman de hatîye binuhkirin. Lêbelê bingehê serekî tète biderkevtin, ku weha bê çilo merov van atoman, Melécules, perçên biçûk ûhd. bi nala bi serênxwe ve dihêlin bêtin bimayîn, yekîti bes û bi tenha xwe ve dê bi mîşanîkî ve bête bikirin; yekîtkirin ji bona hevdû ve bi derveyî ve dê bêtin bihiştin, ku bestandin bes û bi tenha ve bi derveyî ve – bi suwarkirineke ligel hevdû de tète biderkevtin.

Wehajî gerjî ku ev wênekirina² hanê tète biderkevtin, weha divê em werjî vê bi ser vê ve nedin biservekirin, çiyê ku tanî radeyekî wênekirina serdema nuh pêve hatîye biservekirin, ku carekê ew di demê de weha bi tevlihevînekê ve tète biderkevtin, ya ku wê bi atoman ve valabûn dane bitijekirin, ji yên ku êtir di pişt re weha wan xwe dane bibestandin û

¹ Kontinuität: Continuity; Berdewamî, Serdaçûn, Pêveçûn, Pêdaçûn.

² Vorstellung: Idea, Notion, Imagination: Wênekirin, Reman, Hizir. Dîyaneyî.

birêxistin, ku pêre ev cîhana hanê jê hatîye biderkevtin, nemaze ku ew hêjî niha û hergav tête biderkevtin, ya ku ew ji bona hebûna xwe ve bi valabûnê û tijebûnê ve tête biderkevtin. Niha ev bi alîyê dilbûnê ve tête biderkevtin, ya ku wê lêkolandina serûştîyê di remanên wisa de dayîte bidîtin, ku têde ya hebûnîyê di dijîtiya xwe de bi nala ya remankirî û bi beramberî dijîtiya ya remankirî ve tête biderkevtin, bi vê ve ew bi nala ji bona xwe ve bi xwe ve bi hebûnîyê ve tête biderkevtin. Atomvan ji bervêjî ve bi carekê ve ji xwe re wênekirina ji Afirvanekî û hiştina dunyayê ve di rêya Jîndarekî bêgane ve dide biberamberkirin. Lêkolandina serûştîyê di atomîyê de di pêşî de xwe jê bi azad ve dide biheystyarîkirin, ku ew bi xwedanê tu hoyî ve ji bona dunyayê ve divê bête biderkevtin. Jiber gava ku serûştî ji bal yekekî din ve bi nala afirandê û hiştinê ve bête biwênekirin, weha dê ew bête biwênekirin, bi nala ku ew ne ji bona xwe ve bi hebûnîyê liberkevtina xwe ve ji derveyî xwe ve dikare bête bixwedanîkirin; ango ku ew bi xwedanê yekekî ve jê bi hoyekî bêgane ve tête biderkevtin, ew bi mîna yekeke wetov ve bi tu xwedanê hoyekê ve nayête biderkevtin, ew bes û bi tenha ve ji vîna yekekî din ve bête biliberkevtin – bi mîna ku ew tête biderkevtin, gelo ew bi lihevastîhatî ve, bi bê neçarîyê û têgihîştinê ve ji bona xwe bi xwe ve tête biderkevtin. Di wênekirina zanistîya atomê de lêbelê wênekirina dîtîna serûştîyê bi carekê ve, ji bona nimûne ve, remana bingehe xwe bi xwe ve di wê de dide bidîtin; û ev bi dilşadî ve ji bona liberkevtinê ve tête biderkevtin, êtir li ber wê de bêtin bitêgihîştin, ku wê bi nala leberkevtinê ve bidin bidanîn. Di gewherên rûtkirî de serûştî bi xwedanê hoyekî ve ji bona xwe bi xwe ve tête biderkevtin, bi sadebûn ve, ew ji bona xwe ve tête biderkevtin. Destnîşankirî, yekeke bi servajî ve yanî bi nala şiyarbûna hestiyarîya hebûna servajî ve divê bi xwedanê hoyekê ve bête biderkevtin: jiber vî hoyî ve¹ servajî, bi bingehe yekîtiya van servajîyan ve – bi destnîşankirina wê bi xwe ve tête biderkevtin. Atom û valabûn bi liberkevtinê sade ve têtin biderkevtin. Bêtir ji vê rêzana hanê ve – ku bi carekê ve tevaya giştîbûna sadebûna binçînîyê, dijîbûna yekê û pêdeçûn tête bipêkhatin, ku reman xwe têde, di serûştîyê de dide bidîtin yanî ku gewher bi remankirina ji serxwe ve tête biderkevtin – magelo ne têde divê lê bête binêrîn û bête bidîtin.

Heger ku em ji yekekî dintir ve, ji dîtina dewlementirî serûştîyê ve bêtin biçûyîn û bidin bidaxwazkirin, ku ji zanistîya Atomê wehajî ew dê bête

¹ Ursache: Cause, Reason, motive: Hoy,doz, pirs, Sebeb, Jibervê ve

biliberkevtin; weha pêrejî dê ew ne bi daxweşî ve¹ bête biderkevtin; merov pêrejî bêdudilîyê, nebêtirkirî ve dide bidîtin, ku hinekî pêre bête bihatin. Lêbelê ji bona xwe ve pêrejî ji bona ser vê ramana hanê ve bête bijêderkevtin. Dijbûna pêdeçûnê û nepêdeçûnê bi pêşî ve tête biderkevtin; lêbelê ew bi bêhnên xurûyî remanê ve têtin biderkevtin, li ser ji yên ku ew pêrejî bi jê derkevtin ve divê bêtin biderkevtin. Jiber ev nayînîyên hanê, ji yên ku ew bi yekê ve, ne ji bona xwe ve bi xwe ve têtin biderkevtin; Atom bi bêcudabûnîfî ve, pêrejî bi xwe ve têtin biderkevtin yanji gewhera wê bi nala pêdeçûna xurû ve hatîye bidanin – ew bi pîrbûn ve xweser ji bona nava perçakî ve bi hev re têtin bikevtin. Wênekirin wan wetov ji hevdû ve bi cuhêbûn ve dide bihiştin, ew ji bona wan ve hebûneke wênekirîyî hestyarî dide bidan; lêbelê ew pêrejî têtin biderkevtin, weha ew bi pêdeçûna xurû ve têtin biderkevtin – wetov bi xweji ve valabûn tête biderkevtin.

Lêbelê ev, çiyê ku ew tête biderkevtin, bi rast ve, bi destnîşankirî ve tête biderkevtin. Êtir ji kuderê ve ev destnîşankirîtîya hanê, bi mîna reng û gewde ve tête biderkevtin? Ev bi carekê ve hinekî bi derveyî ve û bi lihevraştatî ve tête biderkevtin. Destnîşankirinên vecudabûnîfîyê merov ji destên xwe ve dide biberdan; Yek, bi mîna hebûna ji bona xwe ve, hemû destnîşankirîtîyê dide biwindakirin. Merov ji xwe re madên vecuda, ji yên elektirîkî, hesinkêşî, cawê ronahîyê², vezîvirîna mêkanîkîyî Molécules dide biwergirtin; wetov merov a) bi carekê ve bi bêkul ve li ser yekîfîyê ve tête biderkevtin; b) tucarî gotineke bi hiş ve li ser veguestina diyarîfîyê de – bes Tautologien³ nayê bigotin.

3. Leukipp û Demokrit bi bêtir ve dixwestin bêtin biçûyîn, wetov pêwendî, ango hilaîna van Atoman, hebûna wan ji bona xwe ve tête biderkevin. Ev divê ji bona nasînkirina darekê ve bête biderkevtin. Ji kuderê ve destnîşankirin tête bihatin? Çilo dê merov cudabûnîfîyê ji van binçînîyan ve bide biliberxistin? (di siyasetê de ew ji vînen yekayekan ve tête bihatin.) Li nik Leukipp de êtir pêwistîya cudabûneke destnîşankirîyê bi mîna vê tenikbûna yekîfîyê û cihêbûnê ve tête bihatin; wî ew pêre bi lêgerandinê ve date bikirin, ku ew bêtir destnîşankirin li ser Atoman de dide bidanîn. Ew dê wetov jibervêjî ve bi nala newekhevbûnê ve, û bi rast û durust ve

¹ Befriedigung: Satisfaction. Daxweşî, Têrbûn, Hedar, Dabîn, Qayilî, Qayibûn, Dilnîyayî, dilnîyîkirin, Razîbûn.

² Lichtstoff: Light matter: Cawê ronahîyê

³ Gotineke Yunanîye. Ew bi liberkevtina dualî ve tête biderkevtin. Cuma.

cudabûnîfîya wan wetovjî bi bêdawîbûn ve bêtin bidanîn. „Ev cudabûnîfîya hanê“ leukipp bi nêzîktir ve bi pêrabûna „sê şewazîyan“ ve dayîte bidestnîşankirin. Aristoteles¹ dide bigotin: „Ew dide bigotin, ku Atom a) li gora gewde de wehaji A ji N ve; b) di rêya bi rêxistinê „(war) ve, „bi mîna AN yanji NA; c) di rêya cih de têtin bivecudakirin“, gelo ew bi dirêjî ve „bi mîna Z. N. ve têtin bişipyayîkirin yanji bivezilandin. Jibervêjî ve divê hemû cudabûn bêtin bihatin“. Em didin bidîtin, ku ev wehaji carekedin bi pêwendîyên derveyî ve, bi destnîşankirinên wekhevî ve têtin biderkevtin. Gewde, rêxistin û cih bi pêwendîyên ne gewherî ve têtin biderkevtin – pêwendîyên, ji yên ku ew ne bi gewhera tiştê ji bona xwe bi xwe ve têtin bigirêdan, lêbelê yekîfî û pêwendîya wan bes û bi tenha ve di yekeke din de têtê biderkevtin – Cudabûnîfî, ne di rêya liberkevtinê, gewhera wî de têtê birakişandin, jiber ku hebûna wîyî wekhev bi nala xwe ve têtê biderkevtin. Ji bona xwe ve ev cudabûna hanêji berê ve bi dudilî² ve têtê biderkevtin. Atom bi tevaya sadebûna yekê ve têtin biderkevtin, tu peyvîn li ser gewde û rêxistinê de nikare li vêderê de bête bigotin; ew ligel hevdû de bi carekê ve bi mîna hev ve têtin biderkevtin, cudabûnîfîyeke wisa bi derbekê ve ne bi karîn ve têtê biderkevtin, weha cihê wê bi tu cudabûnê ve nayête biderkevtin. Ev bidestnîşankirinên hanê ji bona xwe ve bi gelekî ve bi kêmasî ve têtin biderkevtin. Ev divê ji bona vezîvirandina hestyarîyê ve li ser bidestnîşankirinên kêr ve bête bikirin; lêbelê hestyarî bi nala bi serêxwe ve – di matêryan de - hatîye biwergirtin.

Aristoteles³ li ser Leukipp de dide bigotin, „Wî dixwest remanên xuyanîkirinê û wergirtina hestyarîyê bi nêzîkî hevdû ve bide bianîn“. Gava ku wî Nebûn wetovjî bi nala hebûnîfîyê ve bi mîna Hebûnê ve dayîte biderxistin, û ev bi neçarî ve di liberkevtinê de têtê biderkevtin, „û wî pêve livandin, pêkhatin û nemanbûn bi nala hebûnîfîya ji bona xwe ve dayîte biderxistin“ - Bûyîn, ya ku ew ji bona temaşekirina hestyarîyê ve têtê biderkevtin, ew ji bona xwe jî ve bi nala cihêbûn û yekîfîya Atomê ve, sadebûnê ve ji xwe ve û ji bona hebûnîfîya xwe ve têtê biderkevtin. Lêbelê ew wisa bi cihkirî ve ne ligel Atoman bi xwe ve, lêbelê ew bi yekekî ve ji bona wan ve bi bêgane ve têtê biderkevtin; jiber ku ev xurû bi serênxweyî azad ve têtin biderkevtin. Gewhera wan ne bi rewendê ve têtê biderkevtin.

¹ Aristot. metaph. I, 4.

² Inkonsequent: Inconsistent. Dudilî, Nejîrbêj, Nerêk

³ Aristot. gen. corr. I, 8.

Lêbelê gava ku ew êtir bi bêtr ve tête biçûyîn û Atomê jî bi nala ji bona xwe ve bi gewde ve dide biderxistin: weha ew wetovjî temaşekirina hestyarîyê jî wisa bi nêzîktir ve, lêbelê ne ji bona liberkevtinê ve dide bianîn. Ev divê bi başî ve ji bona gewdebûnê ve bête bipêşvexistin. Lêbelê ji bona wêderê ve hêjî rêyek dûr ji bona destnîşankirina lipêdeçûnê û feşartinê ve tête biderkevtin.

Leukipp destnîşankirina din bi ser ve dayîte bisînorkirin, hemû cudabûnên din divên ji vê ve bêtin biliberkevtin. Weha em destnîşankirina gewde dibînîn tête biderxistin. Aristoteles¹ dibêje: „Demokrit û piraniya Feylesofên kevnariyê din têtin biderkevtin, gava ku ew li ser hestyarîyê de didin bipeyvîn, pir bi nejîrbûn ve, gava ku ew hemû pêhestandinê ji bona yekeke bi destxistinîyê ve dixwazin bidin bikirin; jiber ku ew hemûyî li ser pêhestandinên hestyarîyê ve didin bigirêdan“. Hemû rûçikên hestyarîyan „dê ew ji bona ser gewde ve“, ji bona ser cudabûnên girêdana Molecules ve „bêtin bizezîvirandin“, ji ya ku ew hinekî ji bona yekeke „mizîtiyê“, bêhndariyê ve dide bikirin. Sipî û reş weha bi cudabûn ve têtin biderkevtin, ev bi vê ve têtin biderkevtin, ku ew dibêjin: „Reş bi zivî ve tête biderkevtin, Sipî bi şimatok ve tête biderkevtin“ - pêrabûnek, ya ku wehaji di Atomiya dema nuh de pê tête bikirin. Ev bi xwerakişandina² hişbûnê ve tête biderkevtin, bes û bi tenha ve şêwe bi hele ve tête biderkevtin; weha lihevhatineke Molécules bi yekeke tevayîyê ne liberkevtî ve, bi ne destnîşankirîtiya giştîyê ve tête biderkevtin. Ev binçînîya madî bi mîkanîkî ve tête biderkevtin; Firensî, ji Descartes ve, ji bona ser vî rexê hanê ve têtin birawestandin. Hemû rastîyetî bes û bi tenha ve bi hevsuwarkirinên derveyî ve tête biderkevtin, ev bi tu destnîşankirîtiya hundurû ve nayête biderkevtin; veguhestin ji bona yên din ve bi nala destnîşankirinên mîkanîkî ve xwe nade bikirin yanjî ew xwe bi nala kêmasîyê, hîçbûnê û kalbûnê ve dide bixuyanîkirin. Di van destnîşankirinên vê Felsefa hanê de cudabûnên rûçikên gewherî û negewherî – resenî û neresenî – tête bikevtin, ji yê ku her yek ew xwe bi ser ve dide birakişandin, ku made bi serêxwe ve û ku ew bi sengîn ve tête biderkevtin.

¹ Aristot., sensu, c. 4. (Bi yunanî ve hatîye binivîsandin). Cuma.

² Trieb: Drive: Xwerakişandin, Dajotin, Ajotin, Çûyîn, Handankirin. Palpêdan, Palamarkirin, Hêrîşkirin.

Em bi nêzîktir ve didin bidîtin, ku Leukipp ji van binçînîyên Atomê û valabûnê ve vesuwarkirineke dunyayê xwe lê dayîte bixistin¹, ya ku ew bi sersûrayî ve dikare bête bidiyarkirin. Çilo êtir Leukipp ligel van destnîşankirinên perîşan de bêtir hatîye biçûyîn, di gava ku wî ev remanên hanê bi nala bi serênxwe ve dayîte biwergirtin, û ew ne bêtir li ser van destnîşankirinên hanê de hatîye bihatin û lêbelêjî wî tevaya dunyayê pê dayîte biwênekirin – ev jî wehajî bi valabûneke wênekirinê ve tête biderkevtin -, ji vê ve Diogenes Laetius² raporteke dide bidan, ya ku ew bi têrbûn ve bi bêcan ve tête bixuyanîkirin, lêbelê serûştîya tişt bi baştir ve destûr pê nedaye bidan. Bi vê ve bêtir pê nikare bête bikirin, bi mîna ku kêmasîtiya vê wênekirinê jê tête bidîtin.

Bi rast û durust ve „ Atom di rêya veşartina bêdawîbûnê de bi cudabûn ve ji gewdan ve, ji bona valabûna mezin ve“ (Vepenkizindana Atomê dide biderxistin), „ di rêya liberxwedana bi dijîhev ve û livandineke wêrankirî û hejyayî de xwe didin birakişandin “³ -; „ ew li vir de bi serhevdû de tête bikomkirin, ew babîsokekê⁴ dide bikirin, çilo ew, li binguhênhevdû de têtin bikevtin û bi şeweyekî pir ve xwe didin bivezîvirandin, ji yên wekhev ji bona yên wekhev bi hev re têtin bicêhêkirin. Lêbelê wan, hegerjî ku ew bi giranbûna wekhevî ve bihata biderkevtin, jiber komê ve bi tucorekî ve nikarîbûn xwe ji bona cihekî ve bidana bilivandin: weha xweşîktir ji bona valabûna derveyî ve têtin biçûyîn, pêrejî ew xwe jê didin biçengkirin, yên din li nik hevdû de têtin bimayîn, û bi tewşa mewşo ve ew bi dijîhevdû ve bi hev re têtin bimeşadin, û ew sustêma guroverî pêşî dide bidurustkirin. Ev lêbelê bi mîna çermekî ve tête bipêkhatin, ya ku ew hemû corên laş di xwe de dide biwergirtin; gava ku ew, ji bona navînyê ve xwe dide birakişandin, livandineke bi babîsokî ve didin bidurustkirin: weha dê dorhêla vî çermê hanê bête bixweşîkkirin, gava ku di piştî rûçikê pêlê de lipêhevdûçûyîn bi hev re bêtin bimeşandin. Bi vî corê hanê bi xwe jî ve êtir Erd jî tête bipêkhatin, di gava ku di navînyê de ajotinên bihev re bêtin bimayîn. Dorhêl, ya ku ew bi mîna çerm ve tête biderkevtin, dê ew careke din di rêya firandina sere laşên derveyî de bide bibêtirkirin; û jiber ku ew xwe wetovjî li vêderê de di nava babîsokê de dide bilivandin, ew hemûyî ji bona xwe ve

¹ Wagen: Venture, Xwe lê dayîte bixistin, Navdayîn

² Diog. Laert. IX, S. 31-33.

³ Plut. Plac. Phil. I, 26; Stob. ecl. Phys., c. 20, p. 394; Tennemann, a. a. O., Bd. I, S. 278.

⁴ Wirbel: Whirl: Babîsok, Babelîsk, Vezîvirîna bi lez ve, Zîvîrok, Gêre, Vepêckirin.

dide biwergortin, çiyên ku destên wê bi wan ve têtin bikevtin. Pêwendîya hinekan careke din sustêmekê, di pêşî de yên hêwîbûnê û qurbûnê, di pişt re yên zuhatîyê û vezîvirandinê di tevaya babîsokê de dide biçêkirin; di pişt re ew tête bironahîkirin, weha serûştîya stêran xwe bi carekê ve dide bidawîkirin, Xirbûna dervetir bi Rojê ve, ya navînî bi Heyvê “ û hd. „, ve tête biderkevtin “.

Ev bi lidarxistineke vala ve tête biderkevtin. Ev bêtir bi tu guhdanyê ve nema tête biderkevtin. Di van wênekirinên şeloyî tevlihev de livandina xirbûnê û yê ku ew, çiyên ku ew dê bi derengî ve bide birakişandin û bipengizandin, tête binavkirin; pêrejî ew pê jê nayêtin biderkevtin. Livandinê cuda bi nala gewhera madê ve tête bidanîn. Binçînî, ya ku Atom xwe tede didin bilivandin, weha ew bi valabûnê ve, bi nayînîkirina dijî erîne ve tête biderkevtin. Binçînî û pêşkevîna wîna bi xwe ve bi hêjabûna bilind ve tête biderkevtin; lêbelê çî gava ku pêre ji bona ser rastîyê ve tête biçûyîn, kêmasîti xwe ji bona van destnîşankirinên rastîyên bêtir ve dide bixuyanîkirin.

3. Demokrit

Demokrit bi pêbawerkirî ve ji Abdera ve (di Tirakya de li ser derya Agêyî ve) tête biderkevtin, ji bajarê ku ew di demên derengtir ve jiber pêrabûnên ne bi jîrîti ve weha bi navûgên pîs ve dihate biderkevtin. Ew tête biderkevtin, bi mîna ku tête bixuyanîkirin, ku ew li dora 80. Olompiyayê (460 b. Z.) de yanjî di Olompiya 77, 3 (470 b. Z.) hatîye bizayîn; hinekjî dihêlin ku ew li dora 71. Olompiyadê (494 b. Z.) de bête bizayîn¹. Ew – Diogenes Laertius² dide bidan – bi çil salî ve bi genctir ve ji Anaxagoras ve tête biderkevtin (heger ku ew ne di Olompiyada 71 de, lêbelê ew di olompiyada 80 de hatîye bizayîn, wetov hêjî ew di demên Sokrates dihate bijîyandin û ew bi xwe jî ve bi genctir ve ji vî ve dihate biderkevtin. Li ser Pêwendîya wî de ligel Abderitiyan de gelekî hatîye bipeyivandin; û gelek qerwelkên bed li ser de ji bal Diogenes Laertius ve hatine bigotin. Ew bi navûdeng ve tête biderkevtin, jiber ku wî xwe ji hevvelatîyên xwe ve dabû bivegirtin. Ew bi gelekî dewlemend ve dihate biderkevtin; Bavê wî Kisra di

¹ Diog. Laert. IX, S. 41: Tennemann a. a. O., Bd. I, S.415.

² Diog. Laert. IX, S. 34

hêrîşa wî de li ser Yunanistanê de dabû bimêvanîkirin¹. Li ser wî de tête bigotin, ku wî zengînbûna xweyî pir li ser serdanên Misrê de û ji bona nava Rojhilat ve dabû bixerckirin; lêbelêjî ya dawî tu bawerîkirin pê nayête biderkevtin. Zengînbûna wîna bi 100 Talentan² dihate bidan³; û heger ku yek Talentê Etişî bi nêzîka 1000 – 1200 Taler⁴ ve li jêr de bihata bimebestkirin, weha dê wî bi herawayekî ve pê bi dûrtir ve bihata bikevtin. Ku ew bi Dost û Şagirtekî Leukipp ve dihate biderkevtin, ev bi yek dengî ve dihate bigotin; lêbelê li kûderê de ew ligelhevdû de dihatin bidîtin, ev nehatîye bigotin. „ Di piştî ku ew ji serdanên xwe ve ji bona welatê Bav û Kalan ve hatîye bivezîvirandin, ew gelekî bi tenha xwe ve dihate bijîyandin “ (ew ji bal Abdertiyan ve bi çavekî pîs ve lê dihate bimeyzeckirin), „ jiber ku wî tevaya zengînbûna xwe dabû bixwarin, lêbelê ew ji bal Birayê xwe ve hate biwergirtin û ew ji bona hêjabûneke bilind ve li nik Hevwelatîyên xwe de“ - ne di rêya felsefa xwe de, lêbelê – „ di rêya hinek gotinên şehrezatîya xwe de pê hate bigihandin. Li gora qanûnê de, yê ku zengînbûna Bavê xwe dabû biwindakirin “, tu veşartîyeke hêjatî jêre nedihate biwergirtin, ango „ ew ne li goristana warê Bav û Kalan de dê bihata biwergirtin. Da ku êtir ji bona bidûxistina gelacîyê û navbedyê ve“ - ku wî zengînbûna xwe di rêya genîbûna sincîtîyê de dabû biavêtin, „ tu cih pê neyete bidan, wî ji bona ber Abdertiyan ve Nivîsta xwe didate bixwendin. Ê van ji bona wî ve diyarîyek bi 500 Talentan ve datin bipêşkeşkirin, sitûna wêneyê wî bi fermî ve hiştin bête bidanîn û wan ew bi ahengeke pir gewreyî mezin ve dane biveşartin, di piştî ku ew, li nik 100 salîyî pîrbûnê de, hate bimirin “⁵.

Ku ew wehajî bi Şahînşahîya Abdertiyan ve hatibû biderkevtin, ji bona vê ve kêman kesan ev ne didatin bidîtin, ji yên ku wan ji bona me ve ev çîrokên hanê dane bihiştin.

Ev berî vê hatîye bibîrvexsitin, ku Demokrit tevaya sustêma Leukipp dayîte biwergirtin. Ew dibêje: „ Li gora bîrûbawerîyê de germbûn, li gora bîrûbawerîyê de sarbûn, li gora bîrûbawerîyê de reng, şêrînî û talî; li gora

¹ Val. Max. VIII, 7; extern 4..

² Bi corekî ji peran ve tête biderkevtin. Cuma.

³ Diog. Laert. IX, S. 35-36.

⁴ Bi pûlekî kevnar ve li Cerministan de dihate biderkevtin. Cuma.

⁵ Ibid. IX, S.39.

rastîyê de bes û bi tenha ve neperçekirî û valabûn têtê biderkevtin¹. Hêjîbêtir têtê bigotin, ku wî remanên Leukipp bêtir dane bipêşvexistin, ku ji bona me ve bi rastî ve li ser de hinek hatinê bihilanîn, lêbelê ku ew bi tu hêjabûna pêdeçûnê ve nayête biderkevtin.

„ Ev canê hanê bi Atoma gogî² ve têtê biderkevtin³. Em dê bi nêzîktir ve lê bidin bimeyzekirin, ku wî pišta xwe li ser pêwendîya şiyarbûnê de dayîte bigirêdan: pêrejî, ku wî pišta xwe li ser daxuyanîkirina koka hestyarîyan de dayîte bigirêdan; û ku li nik wî de wênekirinan dane bidestpêkirin, ku ji tîştan ve pêrejî ruberên ruwên ciwan xwe jê didin biberdan, ji yên ku ew ji bona nava çavan û guhan ve ûhd têtin bikevtin⁴.

Ji bilvêjî ve bi nala – jiber ku gewde⁵, rêxistin, cih (bedin bi carekê ve) bi tenaya destnîşankirina hebûnîtiya xwe ve têtê biderkevtin – van bêhnên hanê jî ve bi mîna reng û rengên cudan ve ûhd. têtin bihestyarîkirin – li ser de tu tişt nehatîye bigotin. Têde tu tişt ji bilvê ve nayête bidîtin: a) ku rastî mafeyê xwe li vêderê de dide biwergirtin, ji dêlva ku ew bes û bi tenha ve li ser xapandinê ve bide biaxivtin; û b) ku xebata hiş bi rastî ve ji bona wêderê ve têtê biçûyîn, ku ew diyarbûnê û rastîya wergirtîbûnê bide biliberxistin.

Weha bi pîrbûn ve em didin bidîtin, ku Demokrit li ser cudabûna bêhnên dîtinê û derkevtina ji bonahevdû ve bi destnîşankirîtir ve dayîte bixuyanîkirin. Êtir ji bona xwe ve bes û bi tenha ve valabûn û neperçebâr û destnîşankirinên wan têtê biderkevtin, lêbelê ji bona yekekî din ve bi bêguhpeşdan ve, bi bêcudabûn ve, bi mîna gerbûnê ûhd. têtê biderkevtin. Lêbelê ew têde pêrejî wehaji ji bona nimûneya pîs ve dergeh û derî dide bivekirin, yê ku ew ligel bijarê de êtir hatîye bidawîbûn, wetov ew ji xwe re dide bibawerîkirin. Gava ku ew wê bi ser şiyarbûnê ve dide birakişandin, û ew jê bes û bi tenha ve dide bigotin, ev bi hestyarîya min ve, bi ya min ve têtê biderkevtin. Pêre hestyarîya yekayekan bi rastî ve di rengê hebûnê de hatîyê bihilanîn, lêbelê hêjî pirîtiya hestyarîya bi xwe ve têtê bimayîn; ev bi bêliberkevtineke hestyarîyî piratîya pêhestkirinê ve têtê bidanîn, ku di vê de tu hiştî nayête biderkevtin û yê ku ev nimûneya hanê xwe nema êtir bêtir pê dide bimijûlîkirin.

¹ Sext. Emp. adv. math. VII, S. 135.

² Kugelförmige: Spherical: Gogî, Gurover Xîrbûn.

³ Aristot. an. I, 2;: (Bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

⁴ Plut, Plac. phil. IV, 8.

⁵ Figur; Statuette: Gewde

F. Anaxagoras¹

Di vir de di pêşî de ronahîyek dide bidestpêkirin (ev bi rastî ve hêjî bi lawaz ve tête biderkevtin): Liberkevtin dê bi nala binçînîyê ve pê bête birûnîştin. Li ser Anaxagoras de Aristoteles² dayîte bigotin: „lêbelê ew, yê ku daye bigotin, ku hiştî, bi mîna di jîndariyê de, wehajî di serûştîyê de bi hoyê dunyayê û hemû rêxistinê ve tête biderkevtin, bi mîna yekekî şiyar ve tête bixuyanîkirin, bi dijî yên berê ve di kûrbûnê de dane biaxivtin“. Feylesofên berî Anaxagoras, Aristoteles dide bigotin³, „bi şervanan ve, ji yên ku em wan bi serûştîvanîyan⁴ ve didin binavkirin, têtin biwekhevkin. Bi mîna ku ev pir caran di rabûn û rûnîştinên wanî baş de xwe palpêdana pê didin bidan, lêbelê ne ji bona hunerê ve, wehajî ev Feylesofên hanê bi tu xwedanê şiyarbûnê ve li ser vê de nedihatî biderkevtin, çiyê ku ew dibêjin. „Ev şiyarbûna hanê di cara pêşî de Anaxagoras bi xwedanê wê ve dihate biderkevtin, gava wî date bigotin, reman ya ku ew ji bona xwe ve bi xwe ve bi hebûnîtiya giştî ve tête biderkevtin, remana xurû bi rast ve tête biderkevtin. Anaxagoras bi nala yekekî li serhişê xwe de di nava Serxweşan de dihate bidiyarkirin; lêbelê wehajî palpêdana wî hêjî tanî radeyekî ji bona nava hîçbûnê ve dihate biçûyîn.

Bi nala binçînîyê ve me Hebûn, Bûyîn, yekek dayîte bidîtin, ev bi remanan ve, bi giştîbûnê ve, ne bi hestyaryan ve, wehajî ne bi wênekirinên fentastîkî ve têtin biderkevtin; Navro, lêbelê perçên wan bi xwe ve ji yên ku ew jê hatine biderkin, ew bi remanan ve di yekeke destnîşankirî de têtin biderkevtin. Anaxagoras êtir dide bigotin, giştîbûn – ne Xwedan, binçînîyên hestiarî, perçe, hêjî reman, di gewher de bi nala destnîşankirinê (lihevduvezîvîrandina destnîşankirinan) ve têtin biderkevtin, lêbelê reman bi xwe ve, bi xwe ve ji bona xwe ve, giştîbûn bi bêdijbûn ve, hemû di xwe de dide biwergirtin, ew bi pêkbûnê⁵ ve tête biderkevtin. Bi vê ve divê em xwe ne ligel remanên xweyêti de bidin biwênekirin; em li nik remanê de pêrejî li ser remana xwe de didin biremankirin, bi mîna ku ew di şiyarbûnê de tête

¹ Anaxagorae Clazumentii fragmenta quae supersunt omnia, edita ab E. Schaubach. Leipzig 1827.

² Aristot. metph. I, 3.

³ Ibid. I. 4.

⁴ Naturlist: Naturalist: Serûştvanî, Serûştger, Xurustkar, Ola Serûştî, Seûştgerî.

⁵ Substanz: Substance: Pêkbûnî, Pêkhatî. Madî, Binyatî, Gewherî.

biderkevtin. Li vir de bi dijî vê ve tevaya remana heyîfî, giştîbûn, liberkevtina kirdar têtê bimebestkirin; bi mîna ku em dibêjin, ev bi liberkevtinê¹ ve, bi hişbûnê² ve di dunyayê de – wehajî di serûştîyê de têtê biderkevtin yanjî bi mîna ku em li ser coran³ de di serûştîyê de didin biaxivtin, ew bi giştî ve têtin biderkevtin. Segek bi cenawerekî ve têtê biderkevtin, ev bi cora wî ve, bi gewhera wî ve têtê biderkevtin – ew bi xwe ve bi vê ve têtê biderkevtin. Ev qanûna hanê, ev liberkevtina hanê, ev bihişbûna hanê bi xwe ve mezin di serûştîyê de têtê biderkevtin, ev bi gewhera serûştîyê ve têtê biderkevtin; ew ne ji derve de hatîye bipêkhatin, bi mîna ku merov kursîkê dide bisazkirin. Kursî jî bi hişbûn ve hatîye biçêkirin, lêbelê ew bi liberkevtineke derveyî vî textî ve têtê biderkevtin. Lêbelê ev rengê derveyî, yê ku ew divê bi liberkevtinê ve bête biderkevtin, ew li nik peyvandina li ser liberkevtinê de pêrejî bi bîra me ve têtê bikevtin. Li vir de liberkevtin, giştîbûn têtê bimebestkirin, çiyê ku ew di serûştîyê de bi tişt bi xwe ve têtê biderkevtin. Ev bi binçînîyê ve têtê biderkevtin. Tanî niha em bi xwedanên remanan ve dihatin biderkevtin, niha ev bi ramanê bi xwe ve têtê biderkevtin, ya ku ew ji bona binçînîyê⁴ ve têtê bikirin.

Ya⁵ ku ew ne bi gewhera remankirina derve ve têtê biderkevtin, ku wê cîhan ne daye bidurustkirin; weha remana Anaxagoras bi carekê ve dayîte bigenîkirin, ku jê tevaya guhpêdana felsefê dayîte bisitandin. Jiber ku dervîtiya kesîfîyekê, yekeyekan, bi carekê ve ji bona wênekirinê ve û dualîtiya wê ve hatîye biberjêrkirin; remankirineke bi navkirîyî bi gewherê ve nema êtir bêtir bi remankirinekê ve têtê biderkevtin; ew bi xweyîfîyekê ve têtê biderkevtin. Rastîya giştî bi rûtbûnê ve nayête biderkevtin, bi xwe jî ve giştîbûn (başîfî, sipehîfî, armanc) ev: di û ji xwe ve bi xwe ve taybetîya ji bona xwe ve bi xwe ve – ne bi armanca derveyî ve - divê bide bidestnîşankirin.

Berî felsefa wî divê em li zînetên jîyana wî de bidin bitemaşekirin. Ligel wî de em felsefê bi rast û durust ve li Yunanistanê de didin bidîtin, ya ku ew tanî wêçaxê hêjî bi xwedanê tu felsefê ve nedihate biderkevtin û rep û rast ew ji bona Atina ve hatîye bibarkirin; tanî niha Asya biçûk yanjî Italya bi

¹ Verstand: Understand: Liberkevtin, Têgihiştin.

² Vernunft: Sense, Reason: Hişbûn.

³ Gattung: Art, Kind, Sort: Cor, Reng, Nîfş, Celeb.

⁴ Prinzip: Principle: Binçîne, Bink, Ol, Bawerî, Gewher, Sereta

⁵ Ev bi gotineke Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma.

cihê felsefê ve dihate biderkevtin. Anaxagoras, bi xwe ve bi yekekî ve ji Asya biçûk ve tête biderkevtin, pir bi xweşî ve li Atin de dihate bijîyandin, Atin, bi mîna ku wê serê Yunanîyan didate bibilindkirin, weha ew nihajî bi war û navînîtiya huneran û zanistîyan ve dihate biderkevtin.

Anaxagoras di demên mezin de di navbera cengên Mîdî û rojgarîyên Perikles de dihate bijîyandin. Ew di nava sipehtirîn dema jîyana Atina Yunanî de dihate bikevtin û hêjî wî bi jêrkevtin ve – yanjî hêjîbêtir wî veguhestin ji bona bi jêrkevtinê ve, ji bona mirina jîyana sipehîyî Atina ve didate bitengalkirin. Şer li rex Marathon de di 72. de tête bikevtin, yê ku ew li nik Salamis de di 75. Olompiyayê de; di 81. de (456 b. Z.) de tête biderkevtin. Di vê demê de Anaxagoras ji bona Atin ve hatîye bihatin.

Anaxagoras di Olompiyada 70. (500 b. Z.) de hatîye bizayîn, ew bi zûtir ve ji Demokrit ve û li gora pîrbûnê ve wetov jî ew bi mîna Empedokles ve, belêjî ligel vê de bi carekê ve ew bi mîna ligel Parmenides de pêrejî di wê demê de bi xwe ve tête biderkevtin, ew wetov bi pîrbûn ve bi nala Zeno ve tête biderkevtin. Bajarê Bav û kalên wî bi Klazomenä ve li Lydyen de, ne pir bi dûrbûn ve ji Kolophon ve û di piştî ji Ephesus ve li ser xakekî teng de tête biderkevtin, yê ku ew bi giraveke mezin ve ligel bejayîyeke himkirî de pêve tête bigirêdan¹.

Anaxagoras vê pêle dide badîkirin, di pişt wî re pêleke nuh dide bidestpêkirin. Ew dê, li gora dîtina evîndarî ve di rêya veguhestina binçînîyê de ji bal Mamosta ve ji bona Şagirt ve, jiber ke ew ji Iyonyen ve dihate biderkevtin, di pir caran de bi nala Lidûcûnvanekî dibusta Iyonî ve bête biderkevtin, ew bi nala feylesofekî îyonî ve dihate binavkirin; jiber ku Hermotimus ji Kazomenä ve bi Mamostê wî ve dihate biderkevtin². Wehajî dê ew ji bona vê mebestê ve bi yekekî ve ji Şagirtên Anaximenes bête bikirin, ji yê ku zayîna wî lêbelê di Olompiyada 55-58 de tête bidanîn, weha yek panzdehî Olompiyadê (ango yek şist salî) bi zûtir ve tête biderkevtin.

Jîyana wî bi kurtî ve tête biderkevtin, ku wî xwe li ser xwendekarîya zanistîyan de dabû bidanîn, wî xwe ji kar û barên fermî ve dabû bivegirtin, ew bi pir geşîyan ve hatîbû birabûn û dawîya dawî de li gora hinekan de di sîsalîyê de, dibe di pîstûpêncsalîya pîrbûna xwe de ew ji bona Atina ve hate bihatin³. Ew di baştirîn dema geşbûna bajêre de ji bona wê ve hate bihatin;

¹ Diog. Laert. II. S. 6-7.

² Aristot. metaph. I, 3.

³ Diog. Laert. II, S. 7; Tennemann a. a. O. Bd. I, S. 300.

Perikles li ser serê dewletê de dihate birawestandî û wî ew ji bona bilintirîn xemilandina wêna ve date biberzûbalakirin, ev bi awira zîvîyî jîyana Atiniyan ve têtê biderkevtin. Pirekles pir caran serdana Anaxagoras didate bikirin û ew ligel wî de pir bi bawerîyeke dan û stendîne ve dihate bijîyandin¹. Atin di wêçayê de bi berzatiya sipehîbûna mezinbûna xwe ve hate bigihaştin. Bi taybetî ve dijûn di navbera Atin û Lakedämon de di vê dema hanê de bi giringbûn ve têtê biderkevtin. Atin û Lakedämon bi herdu netewên Yunanî ve dihatin biderkevtin, ji yê ku wan ji bona cihê pêşî ve di Yunanistanê de bi hev re didatin biberberîkirin. Atin bi dijî Lakedämon ve têtê bibîrxistin – binçînîyên van dewletên bi navûbangbûn. Tu huner û zanistî li nik Lakedämonyan de nedihate biderkevtin. Ku Atin bi warê zanistîyan û hunerên sipehîbûnê ve dihate bidekevtin, ev bi saya taybetîya destûr û tevaya qanûnên wê ve dihate biderkevtin.

Lakedämon wetovjî li gora destûra wê de bi bilindbûna hêjabûnê ve têtê biderkevtin. Lakedämon bi xwedanê canê Dorîyê² no ve di rêya destûra xweyî qenc de bi rêxistin ve dihatin biderkevtin – Destûrek, ku têtê rûçikê serekî têtê biderkevtin, ku kesayetî, hemû taybetîyên kesîti ji giştîbûnê ve, ji armanca dewletê ve, ji bona jîyana dewletê ve têtê bijêrvexistin yanjî ew bi pîrbûn ve ji bona berjewendîya dewletê ve dihate bigorikirin, ku kesîti şiyarbûna namûsa xwe, biçîanîna xwe ûhd. bes û bi tenha ve di şiyarûna kirîtîyê, jînê, refîrkirinê de ji bona dewletê ve didate bidîtin. Miletê bi yekîtiya şînbûna wisa ve, ku têtê vîna yekayekan bi rast û durust ve bi carekê ve têtê biwindakirin, ligel hevdu de pêwendîyeke bêbezandin dide bidurustkirin; û Lakedämonîyan jibervêjî ve li ser serên Yunanîyan de dihatin bidanîn û wan zalbûna desthilatîyê ji xwe re dabûn biwergirtin, bi bîna ku me ew di rojgarîyên Troyanîyan de li cem Argiverîyan de didatin bidîtin.

Ev bi binçînîyeke mezin ve têtê biderkevtin, çiyê ku ew di her dewleteke bi rastî divê bête biderkevtin, çiyê ku ew lêbelê li nik Lakedämonîyan de di yekalîtiya wan de têtê bihiştin; ev yekalîtiya hanê ji bal Atinîyan ve jê xwe hate bivegirtin, û ew bi vê ve bi mezintir ve têtin biderkevtin. Di Lakedämon de Taybetî, kesayetî, kesîti hate bidevjêberdan, û wisa, ku kes ne ji bona xwe ve bi azadî ve fêrkirina xwe, hindamîtiya xwe dikarîbû ji xwe re pê bi xwedan ve bihata biderkevtin – bi wê ve pê nedihate birûniştin,

¹ Plut. Per., c. 6.

² Dorî bi Êleke kevnî Yunanî ve têtê biderkevtin. Cuma

jibervêjî ve nehate biwekhevkin, nejî di yekîtbûnê de ligel aramanca giştîyî dewletê de hatîye bidanîn. Ev jîyana giştî, ev hilanîna mafeyê taybetîyê, xweyîtyê, li nik Lakedomânyan –Lakedomênyan- de gelekî bi dûr ve dihate biçûxîn; û em wê binçînîya hanê bi xwe jî ve li nik Platon de bi şêweyê wî ve didin bidîtin.

Lêbelê giştîbûn bes û bi tenha ve bi canê jîndar ve tête biderkevtin, tanî ku şiyarbûna yekayekan xwe bi nala wetov ve di wî de dide bidîtin – giştîbûn ne bi jîyana xweser û Hebûna kesbûnê ve, ya ku ew bes û bi tenha ve pêkhatînê dide biderxistin, lêbelê ew şiyarbûna jînê dide biderxistin. Bi mîna ku yekayekatî, ya ku ew xwe ji giştîbûnê ve dide biparvekirin, bi bêhêz ve tête biderkevtin û ew ber bi nemanê ve tête biçûyîn; wetovjî yekaliya giştîbûnê, ya ku ew li ber reweşta hebûnîtiya kesîtyê de nikare bête birawestan. Canê lakedomânî, yê ku ew li ser azadîya şiyarbûnê de nayête bijimartin û giştîbûna wîna xwe ji wî ve dayîte bitenhakirin, jibervêjî ve divê ew bi nala giştîbûnê ve bi dij ve derkevtina wêna bête bidîtin. Û hegerjî em di pêşî de bi nala rizgarîkirina Yunaistanê ve ji Zordaran¹ ve di hatina Spartaner – Şipartanyan- de bidin bidîtin, jiber ku Atin bi xwejî ve bi derkirina Nevîyên Pisistratus ji bal wan ve dide bisipaskirin, weha pêwendîya wêna ji bona Hevalbendên wê ve bi zû ve ji bona veguestina zordarîya pîsî çepelî ve tête biçûyîn, û di hundur de, di dewletê de wetovjî ji bona Xanedanîtiyeke ser ve hate biçûyîn – wilojî wekhevûna hîmkirîyî xwedîtyê² (yanjî destnîşankirina maldarîyê, ya ku ew li nik her melalekê de bi paşmayîna³ wêna ve dihate bimayîn û di rêya awarkirina⁴ perên wê de û di rêya bazirganîyê û kirîn û firotinê de dibûna⁵ newekhevîtiya dewlemendbûnê hatibû biawarekirin) ji bona Çavbirçîbûnê ve hate biveguestin, ya ku ew bi beramberî giştîbûnê ve bi hovberî⁶ ve û bi pîsî⁷ ve dihate biderkevtin.

¹ Tyrann: Tyrant, Despot: Zordar, Zordest, Sitemkar, Serbir, Çavsor, Bêdad, Zorker, Zînetkar. Kutekdar.

² Eigentum: Property, Ownership: Xwedîti, Taybeyîxwe, Xweyîti, Malî, Malêxweyîti, Malêxawendarî, Malxo, Xwedan.

³ Erbschaft: Inheritance: Paşmayî, Mîrat, Pêmayî, Kelepor.

⁴ Verbannen: banishment: Awarkirin, Sergonkirin, Beradankirin, Dûrkin,

⁵ Möglichkeit: Possibility. Dibûna, Çêbûnbarî. Lewan.

⁶ Brutal: Brutal: Dirende, Hovdar, Dijwar.

⁷ Niederträchtig: Despicable: Kofî, Çepel, Pîsîti

Ev bêhna gewherîyî taybetî, ya ku ew di dewletê de ne dihate biwergirtin, pêre ne bi qanûnî, reweştî ve (di pêşî de ne bi sincî ve) dihate bikirin, bi nala barekî ve dihate bidîyarkirin. Hemû behnên remanê di birêxistineke hiştîyê ve têtin bipeydakirin; gelo ceger bi tenha ve ji zirav ve tête biderkevtin, jîbervêjî ve weha dê ew ne bi bêtir ve û nejî bi kêmtir ve bi kirin ve bihata biderkevtin – lêbelê bi nala dujmin ve, ew xwe bi nala ji laş ve dide bixuyanîkirin, ji abûrîya jîndarîyê ve xwe dide bitenhakirin.

Bi servajî vê ve Atinîyan bi xwedanê Solon ve ne bes tenê bi wekhevbûna mafeyan ve, bi yekîtiya can ve ligel destûra xwe de dihatin bikirin, lêbelêjî ji bona kesatîyê ve cihê yarîkirina wê ve pê date bidan, ji bona Milet ve (lê ne ji bona Serdarê Heremekê ve) desthilatîya dewletê jêre bide bisipartin, ya ku wan di piştî bezandina Zoradê xwe de ji bona nava destên xwe ve dabûn bixistin û wetov bi rastî ve ew bi miletekî azad ve hate bikirin. Yekoyeko bi xwe ve bi xwedanê tevayê ve di xwe de dihate biderkevtin, şiyarbûn û kirina wîna di tevayê de; zanebûna wîna di şiyarbûna azadîyê de divabû xwe têde bide bidîtin.

Li nik Atinîyan de wehajî demokrati, û demokratiya xurûtirî bi mîna li Sparta de dihate biderkevtin. Her Neşînvaneke bi xwedanê şiyarbûna xweyî bingehî ve di yekîtiyê de ligel tîqanûnan de, ligel dewletê de dihate biderkevtin; lêbelê jî kesayetî, canîti, remanên kesîtiyê bi azadî ve dihate bihiştin, ku ew xwe bidin bigirawkirin, xwe li ser de bidin biderxistin, li ser de xwe bidin biderbaskirin. Weha em di vê binçînîya hanê de azadîya kesîtiyê di mezinbûna wêna de di derkevtinê didin bidîtin. Binçînîya azadîya xweyîtiyê di pêşî de hêjî bi vegirêdan ve, di yekbûnê de ligel bingehên giştîyî reweştên Yunanî de, ligel qanûnan de, bi xwejî ve ligel afsan de tête bidîyarkirin; û weha wî di derbasbûna xwe de dayîte biderxistin, ku têde can, hozanî berbînîyên xwe bi zadî ve bikariba bida bizayîn, ev karên hunerîyên mezin ji hunerîyên sipehîyî wêneyî ve û kar û barên nemirî ji xweşxwanîyê û mêjûwê ve dane bianîn. Binçînîya xweyîtiyê hêjî tanî radeyekî ji xwe re bi xwedanê reng ve nedihate biderkevtin, ku bitaybetîbûn bi nala wetov ve bi azadî ve dihatin biberdan, wehajî navrok bi xweyîtîke taybetî ve – bi kêmanî ve di cudabûnê de ji bingehên giştî ve, ji yên reweştîya giştî ve, ji tevaya Olan de, ji tevaya qanûnan de divabû bihata biderkevtin. Weha em dibînin ku em ne bi xwedanê pêhestkirinên corên taybetîyî cudayî ve têtin biderkevtin, lêbelê ji bona navrokên xwedanîyî mezîni, reweştîyî, firehkirî di nava van karan de ji bona şiyarbûnê ve ji bona

tişt ve hafiyê bikirin. Em dê bi derengtîr ve bidin bidîtin, ku rengê¹ xweyîtiyê ji bona xwe ve dê bête biazadkirin û di dijîtiyê de bi dijî pêkhatinê, reweştê, oldaryê, qanûnê ve xwe didin biderxistin.

Bingehê ji vî binçînîyê xweyîtiyê ve, lêbelê yê ku ew hêjî bi bingehê tevayîyî giştî ve têtê biderkevtin, em li nik Anaxagoras de didin bidîtin. Ew hinekî bi zûtir ve ji Sokrates ve dihate bijîyandin, lêbêlê hêjî wan hevdu didatin binaskirin. Ew di vê dema hanê de ji bona Atina ve hatibû bihatin, ya ku binçînîya wêna hatibû bidan.

Atin, di piştî cengên Farîsî de, perçê mezin ji Avigirên Yunanî ve û wehajî komeke ji bajarên deryayî ve di Thrakya de û hêjîbêtir tanî di derya reş jî de bi jêrdestên xwe ve dane bixistin. Di nava vî milletê qencî, azd, zana dewleta pêşî têtê biderkevtin – ku ev bextiyarîya wêna di Perikles de dihate biderkevtin; û ev zînetê hanê wêna ji bona hêjakirina kesatîyê ve weha bi berz û bala ve dide bikirin, bi mîna ku kêmerov dikarîbûn bidana bidanîn. Ji hemûyan, çiyê ku ew di nava merovan de bi mezintir ve têtê biderkevtin, ew di serdarîkirinê² de li ser vîna merovan de têtê biderkevtin. Ji yê ku ew bi xwedanê vîneke deha mezintir ve têtin biderkevtin: jiber ku ew serdarê kesîtiyê divê bi mîna giştîtiyê ve, weha deha bi jîndarî ve bête biderkevtin – ev bi bextekî ve ji bona mirîyan ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ew bi kêmerov ve yanî ji tu kesî re nema bêtir têtê bidîtin. Mezinbûna kesîtiyê Perikles wehajî bi kûrbûna zanebûnê ve, sorbûnê ve (ew tucarî nedikenîya) hêz û hiner ve û aramîyê ve dihate biderkevtin³; Atin bi xwdanê wî ve di tevaya rojê de dihate biderkevtin. Ji bal Perikles ve ji bona me ve li cem Thukydidês de hinek peyvên wî ji bona millet ve hatine bihilanîn, ji yê ku bi rastî ve kêmerov nivîst dikarin li teniştê wan de bêtin bidanîn. Li jêr Perikles de berztirîn fêrkirina reweştên civakîtiyê di bilindtirîn deqa hejandina xwe de têtê bidîtin, li kûderê de kesîtiyê hêjî li jêr de û bi giştî ve têtê bihiştin. Xweser li ser de kesîtiyê dê bi xurtbûn ve bête biderkevtin, gava ku têtê jîndarîtiyê wêna bi nobûn ve bête bixuyanîkirin, jiber ku dewlet hêjî ne bi nala dewletê ve bi serêxwe ve di xwe de têtê birêxistin. Ku têtê gewhera dewleta Atinê bi canê giştî ve, bi bawerîya ayîyîniyê ve li ser vê gewhera wê de dihate biderkevtin: weha ligel windabûna vê bawerîya hanê de navîniyê gewhera millet têtê

¹ Form: Form: Reng.

² Herrschaft: Rule: Serdarî, Desthilatî, Rajorî, Axayî, Hukumdarî, Serdestî, Axatî,

³ Ibid. c. 5.

biwindakirin, jiber ku can nema bi nala liberkevtinê ve, bi mîna di sustêma ve, têtê biderkevtin. Bi lezbûna veguhestina ji bona vêna ve bi xweyîtiyê ve têtê biderkevtin, xweyîti, bi nala gewher ve, velêzîvirandinê ve di xwe de – ne bi nala rûtbûnê ve têtê biderkevtin.

Atin bi cihekî ve dihate biderkevtin, ku ew bi taca stêrên huneran û zanistiyê ve dihate biderkevtin. Bi mîna ku Hunermedên gewre xwe li Atinê de didatin bicivandin – wetovjî bi navûdengtirîn Feylesof û Sofist jî ve xwe li wêderê de didatin bicihkirin: Aeschylus, Sophokles, Aristophanes, Thukydidēs, Diogenes ji Apollonia ve, Protagoras, Anaxagoras û hinêdin ji Asya biçûk ve. Asya biçûk bi xwe ve ji bona jêr serdarîya Farisan ve hate bikevtin, û ligel windakirina azadîya xwe de wehajî feylesofi li nik wan de hate bimirin.

Anaxagoras di vê dema hanê de li Atinê de dihate bijîyandin, ew bi dostekî Pirekles ve dihate biderkevtin, berî ku ev xwe ligel karûbarên dewletê de bide bimijûlkirin. Lêbelêjî têtê bigotin, ku ew di nava kêmbûnên pêwistîyan de hatibû bikevtin, jiber ku Pirekles ew di serguhên xwe re dabû biavêtin – çira ne bi zeytê ve dihate biderkevtin, ya ku ew pê dihate bironahîkirin¹.

Bi giringî ve têtê biderkevtin, ku Anaxagoras, bi mîna di pişt re Sokrates û pir Feylesofên din, jiber lênerîna nizimbûnê ji bona Xwedanan ve dihatin bidadkirin, ji yên ku millet bi wan ve didatin bibawerîkirin, pevçûnê di xweşxuanîya liberkevtinê de bi dijî dîtîna xweşxuanîya oldarîyê ve dabû bidestpêkirin. Bi rast û durust ve dihate bigotin², ku Anaxagoras roj, stêr bi nala kevirên sorkirî ve dane bidanîn (ji bona wî ve hin gunehên dinjî³ têtin bigotin, wetov, ku Peyamberan ji bona sersurandinê ve –pêşbînî- didatin bidan, ya ku wî ew bi şêweyekî serûştî ve didate bixuyanîkirin); Ev bi vê ve têtê bigirêdan, ku wî bi pêşbînî ve dabû bigotin, ku di roja ji Āgos Potamos de, gava ku Atinîyan bi dijî Lysaderan ve keştîyên xweyî cengîyî dawî dabûn biwindakirin, keviyek ji esmanan ve ber bi xwar ve hate bikevtin⁴.

Bi carekê ve wetov li nik Thales, Anaximander ûhd. rûnkirin dikarîbû bihata bikirin, ku wan Roj, Heyv, Erd, û Stêr bi tiştan ve didatin bikirin û wan ew

¹ Ibid., c. 16.

² Diog. Laert. II, S. 10; Plut. Lys., c. 12.

³ Plut. Per., c. 32.

⁴ Diog. Laert. II, S. 10; Plut. Lys., c. 12.

bi şêweyên cudan ve didatin biwênekirin – Wênekirinên, ji yên ku ew nema êtir bêtir tu guhpêdanê ji xwe re pê didin biwergirtin, jiber ku ev bi taybetî ve bi zanebûnê ve tête bigirêdan. Hemû wênekirinên wan ji tiştên wetov ve di nava xwe de hevbehriyê¹ didin biwergirtin, ku serûştî di rêya wan de hatîye bikirêtkirin². Wan dîtîna xweşxwanîyê serûştîyê datin bidaqurtandin, ji yên ku ew bi tevayî ve, çiyê ku ew niha bi bê jîndarî ve dihate biderkevtin, jîneke xweyi taybetî, hinekî wehajî dikarîbûn bidana bihestkirin û, heger ku merov bide bixwestin, Hebûnek bi careke ve li gora şêweyê şiyarbûnê de jêre dayîte binivîsandin. Ev dîtîna xweşxwanîya hanê xwe ber bi bexşanîyê³ ve dane biberjêrkirin. Roj, bi nala şiteki madî ve tête biwergirtin, bi mîna ku em wê ji bona wê ve didin bidanîn, nema êtir bêtir ew bi Xwedanê jîndar ve tête biderkevtin; ev şitên hanê ji bona me ve bes bi tiştan ve, ji bona can ve bi derveyî ve, bi şitên bêcan ve têtin biderkevtin. Tişt merov dikara wan ji remankirinê ve bide bideranîn. Ev remana hanê bi gewherî ve dide bikirin, ku ev şitên hanê wisa, wênekirin ji wan ve, ji yên ku merov bi Xwedan ve, bi xweşxwanîyê ve dikare bide navkirin, ligel tevaya firehbûna afsanê ve tête bidûkevtin – ew ji bona wê ve tête biberjêrikirin, çiyê ku merov bi tiştên serûştî ve dide binavkirin. Jiber ku di remanê de can xwe bi nala hebûnîtiya rastîyê, heyîtiyê ve dide binaskirin. Remankirin bi nasînîtiya xwe û Hebûnê ve tête biderkevtin, ji bona can ve di remanê de ew xwe bi necan ve dide bidanîn, ew xwe ji bona dervetîya tiştan ve, ji bona bi nayînîkirina can ve dide biberjêrkirin.

Windabûna wê dîtîne pê nayête biguhpêdan, bi nala ku pê dê yekîtiya ligel serûştîyê, bîr û bawerîya ciwan, bêgunehbûna xurûbûnê û zarotîbûna can de bihata biwindakirin. Bi bêgunehbûn û zarotî ve dibe ew weha bête biderkevtin; lêbelê hiştî wilo ji derkevîna ji negunehbûn û yekîtiya wisa ve ligel serûştîyê de tête biderkevtin. Çi gava ku can xwe bi xwe ve bide binaskirin, ku ew ji bona xwe ve tête biderkevtin, wêçaxê divê ew ji bervêjî ve hebûna xweyî din bi nal nayînîkirineke şiyarbûnê ve bide biberamberkirin – ango ku ew ji bona bêcanbûnê ve, ji bona şiyarbûnê û şitên bêjîn ve bide bidestnîşankirin. Ev bi yê ku ew xwe bi bestandîna tiştên livandîyan ve tête biderkevtin, ji yên ku em di afsanên kevnaran de pê têtin

¹ Gemeinschaftlich: Common: Hevbehri, Hev, Hewbeşî, Hevbeşî, Civakî, Sade, Mişe, Beşdar, Giştî, Asayî,

² Entgöttern: Drive of divine attributes, Profane: Kirêt

³ Prosaische: Prosaic: Bexşanî.

biberamberkirin, ji yê ku ew ji bona nimûne ve didin bigotin, ku Argonauten –Argonawtîyan- zinarên li ser tengatîya derya Hellespontos de, ji yê ku wan xwe bi nala hevringan ve didatin bilivandin, didatin bidîtin. Wetovjî zanebûna bi pêşkevtî ve ev didate bihîmkirin, ji ya ku wê di berê de liv **a dhi û jîn a xwe di xwe de b i xwe ve ji b o n xwe ve d date** bimebestkirin, û wê ew ji bona tiştên bi aramkirî ve date bikirin. Ev veguheştina dîtina afsanên wisa ji bona bexşanîyê ve li vêderê de ji bona şiyarbûna Atinyan ve tête bihatin. Dîtina bexşanîya wisa dide bimerckirin, ku ji bona merovan ve di nava wan de bi carekê ve daxwazên din têtin bixwestin, bi mîna ku ew belkî pê dihate bixwedanîkirin. Têde weha şopên giringîyên, veguhertinên neçarî têtin bidanîn, ji ya ku ew di wênekirinên merovan de di rêya bi hêzkirina remankirinê ve, di rêya Sîyarbûna xwe bi xwe ve, di rêya felsefê de tête bikirin.

Diyarbûna gilîkî wisayî Atheismus, ji yê ku em dê wî hêjî bi dirêjî ve li nik Sokrates de bidin bidîtin, di dervebûna xwe de ji hoyekî nêzîk ve tête biliberkevtin, ku Atinîyan dilxwazî ji bona Perikles ve didatin biderxistin, ji yê ku ligel Perikles de li ser cihê yekem de di Atinê de didatin biberberîkirin û wan newêrîbûn destên xwe ji bona wî ve ne xweser bi şêweyekî (fermî) ve bidin birakişandin, ku ew şêrîne ber dilên xwe li ser de bi qanûnî ve bidin bihêrîşkirin; û bi azarkirina zikreşaya xwe ji bona wî ve di rêya gilîkirina ser Dostê wî de didatin biderxistin. Weha merov wetovjî Hevala wî Aspasia ji bona ber dadgehê ve date bianîn; û qencê Perikles, da ku ew wan ji tawanbarkirinê de bide birizgarîkirin, divabû yekayekan ji Atinîyan ve bi hêstiran ve ji bona berdana wan ve bide bihêvîkirin¹. Miletê Atinî di azadîya xwe de ji bona Serdarên xwe ve karên wetov didatin bidaxwazkirin, ji yê ku wan giranbûnek ji xwe re didatin biwergirtin, di rêya karên wisa de ku wan wetovjî şiyarbûna nizimbûna xwe li ber millet de didatin biderxistin, millet jî tola xwe weha beramberî giranbûnê, ji ya ku merovên mezin pê bi xwedan ve dihatin biderkevtin, ew bi xwe ve bi dadwerîyê ve dihate birabûn û wî xwe bi tirazûkirîne ve bi beramberî wan ve didate bidanîn; wetovjî wan carekedin hestyariya pêvegirêdana xwe, destjêrkirîtiya xwe û bêhêzîkirîtiya xwe beramberî wê didatin biderxistin.

Nûçe li ser encamê vî giliyê hanê de li ser Anaxagoras de bi tavayî ve bi dijîhev ve û bi gûman ve têtin biderkevtin – bi kêmanî ve Perikles ew bi

¹ Plut. Per., c. 32.

tawankirina wîna ve ji mirinê ve date birizgarîkirin. Û yanjî ew di piştî hinekan de bes û bi tenha ve ji bona barkirinê ve hate bitawanbarkirin, piştî ku Perikles ew ber bi millet ve date bipêşvexistin û ji bona wîna ve date biaxivtin û bihêvîkirin; ji yê ku wî pêrejî di rêya pîrbûna xwe, nexweşî û lawazîya xwe de dilşewitandina millet date bigûrkin. Yanjî hineg dibêjin, ku ew bi alîkarîya Perikles ve ji Atina ve hatîye bibazdan û ew ne di amadebûnê de bi mirinê ve hatîye bitawanbarîkirin û tawanbarîkirin li ser wî de ne hatîye bicihkirin. Henekî din bêjin, ew ji tawanbarîkirinê ve hatîye biazadîkirin; lêbelê ji bîntengbûna wî ve li ser vî gilîyê hanê ve û ji tîrsa careke din vegerandina wîna ve ew ji Atinê bi azadî ve hatîye biderkevtin. Û bi hêjabûn ve di 60. yanjî 70. salî de li Lampsakus de di 88. Olimpiyadê de (di 428 b. Z. de) hatîye bimirin¹.

1. Bihevgerêdana felsefa wî ligel felsefên dinî çûyîni berê de têtê bierkevtin: Di Heraklit de reman bi nala livandinê ve hemû bêhn bi serênxwe ve bi vewindabûne ve têtin biderkevtin; li nik Empedokles de bi hev re têtê biderkevtin, ev livandina hanê di yekîtiyê de, lêbelê di suwarkirinekê de, wetovjî li nik Leukipp û Demokrit de têtê biderkevtin – lêbelê wisa, ku li nik Empedokles de bêhnên vê yekîtiya hanê bi hebûnên perçên agir, avê ûhd. ve, li nik van de lêbelê bi xurûbûna rûtbûnan ve, ji bona xwe ve bi hebûna gewheran, remankirinan ve têtin biderkevtin; lêbelê bi pêrejî ve pê xweser giştîbûn têtê bidanîn, jiber ku danînen bi dij ve nema bi tu piştgirtina hestyarîyê ve bêtir têtin biderkevtin. Yekîti bi nala giştîbûnê ve ji bona xwe ve ji danînen bi dij ve têtê bivezîvirandin (di suwarkirîtiyê de danîn bi dij ve hêjî jê ji bona xwe ve têtê bicihêkirin, ne reman bi xwe ve bi hebûnê ve) bi nala rewenderke xurûyî azad ve di xwe de bi xwe ve di destnîşankirina giştî de, ne bi cudayî ve ji şiyarbûna remanan ve têtê biderkevtin. Di Anaxagoras de bi careke ve Şahîşahîyeke din xwe dide bieşkerekirin.

Aristoteles² diêje: „Anaxagoras di pêşî de bi van destnîşankirinên hanê ve dayîte bidestpêkirin“ – weha ew bi yê pêşî ve têtê biderkevtin, yê ku wî gewhera bi serêxwe ve bi nala liberkevtinê ve yanjî bi giştîbûnê ve, bi nala remankirinê ve (ne bi hişbûnê ve) dayîte bigotin. Aristoteles û di pişt re jî de yên din³ di pişt wî re jî de li ser rastîya zuhakirî de pê hatin biçûyîn, ku

¹ Diog. Laer. II, S. 12-14; Plut. Per., c. 32; Mengaius, Komm, zu Diog. Laert. II, S. 7.

² Aristot. methaph. I, 3: (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

³ Sext.. Emp. adv. math. IX, S. 7.

Hermotimusekî jî ji Klazomenä ve ji bona wê ve hoyek date bidan; lêbelê „bi eşkere ve“ hatîye bidestnîşankirin, ku ev ji bal Anaxagoras ve hatîye bikirin. Bi vê ve êtir bi kêm ve têtê biderkevtin, jiber ku me nema bêtir li ser felsefa Hermotinus de dayîte bibihîstin, dibejî ku ew ne bi pîrbûn ve dihate biderkevtin. Hinên din gelek lêkolînên mêjûyî li ser vî Hermotimus de dane bilidarxistin. Ev navê hanê careke din bi ber çavan ve têtê bikevtin: a) Me ji berê de ew di nava wê xana wanî hanê de dayîte bidanîn, ji yên ku ji bal wan ve hatîye biaxivtin, ku Pythagoras, berî jîna xwe bi nala Pythagoras ve, bi wan ve dihate biderkevtin. b) Em bi xwedanê çîrokekê ve li ser Hermotimus de têtin biderkevtin: Ew herxweyî¹ bi xwedanê jîrbûna² xwe ve dihate biderkevtin, ku wî didate bigotin: ku ew bi nala can ve ji laşê xwe ve têtê biderkevtin³. Lêbelê ev di dawîya dawî de jê re bi bed ve hate biderkevtin; jiber ku pîreka wî, ya ku wî ligel wê de dabû bipevçûnîkirin û ya ku wê pêrejî pir li ser wî de didate bizanîn, bê ka çilo ev pêre dihate biderkevtin, wê ev, yê ku ew ji laşê xwe ve hatibû biderkevtin, ji bona nasyarên xwe ve bi mirî ve date bixuyanîkirin û ku ew hatîbû bisergonkirin, berî ku can xwe têtê bide bicihkirin, Nasyarên wê bi rastî ve bi sersûrayî ve hatin biderkevtin. Ev bi nêrx ve nayête biderkevtin, ku lê bête bigerandin, bê ka çi vê çîroka hanê dide bibingehkirin, ango bê ka çilo em li çîrokê de dixwazin bidin bimêzekirin; merov dikarîbû bi pêkenîn ve li nik de bide biremankirin. Em bi xwedanê kokeke çîrôkên wisa ve li ser Filosofên kevnar ve têtin biderkevtin, bi mîna ku ew li ser Pherekydes, Epimenides ûhd. hatine biaxivtin; ku vî ji bona nimûne ve (yekekî ji komê xewnê ve) 57. hatîye birazan⁴.

Binçînîya Anaxagoras dihate biderkevtin, ku ew ji remanan ve yanjî ji liberkevtinê ve bi carekê ve bi nala sadebûna gewhera cîhanê ve, ji bona ya bi serêxwe ve dihate binaskirin. Sadebûna remanan ne bi Hebûnekê ve, lêbelê bi giştîtyê (yekîtyê) ve têtê biderkevtin. Giştîbûn bi sade ve û ji bona xwe ve bi cudabûn ve têtê biderkevtin – lêbelê wisa, ku cudabûn xweser têtê bihilanîn û vê nasînkirinê dide bidanîn, ji bona, ya ku ew ji bona xwe ve têtê biderkevtin; gewher ne bi diyarekê ve ji bona xwe ve, bi yekayekîtyê – velêzîvirandinê ve ji bona xwe ve û ji xwe ve têtê binîşankirin. Ev giştîbûna

¹ Nämlich: Namely: Herxweyî, Ango.

² Gabe: Talent: Jîrî, Jîrbûn. Huner, Tuwana,

³ Plin. nat. VII, S. 53; Bruckeri Historia cirtica Philosophiae, Tom. I, p. 493-494, not.

⁴ Diog. Laert. I. S. 109.

hanêyî ji bona xwe ve, hatîye bicihêkirin, ew xurû bes û bi tenha ve bi nala remanê ve têtin bihebûnîkirin. Ev bi nal serûştîyê jî ve bi nala gewdeyê gewherî ve – lêbelê êtir nema bêtir bi xurû ve ji bona xwe ve tête bihebûnîkirin, lêbelê teybetîfî bi nala xweserbûneke xwedanî ve li ser wî de tête biderkevtin; weha dem û cih ji bona nimûne ve bi remantirîn ve, bi giştîtirîna serûştîyê ve bi nala wetov ve têtin biderkevtin. Lêbelê tu cih û tu dem û tu livandina xurû nayête bidîtin, lêbelê ev giştîbûna hanê bi xwedanê taybetîfîyê ve xweser li ser wî de – cih, ba û erda nîşankirî tête biderkevtin; merov nikare tu cihê xurû, wehajî bi kêmbûn ve bi nala madê ve bide bi xuyanîkirin. Remankirin wetov ev giştîbûna hanê, lêbelê bi xurû ve ji bona xwe ve têtin biderkevtin: Ez bi xwe ve, bi xwe ve, ez dê wek xwe = bi xwe ve dê wek xwe bêtin bimayîn, ne bi nala livandinê ve, cudabûnek, yê ku ew ligel min de bi hebûna min ve ji bona min ve nayête bicudakirin. Û di hemûyan de, çiyê ku ez pê didim biremankirin, heger ku reman bi xwedanê navroke destnîşankirî ve bête biderkevtin, weha ew bi remankirina min ve tête biderkevtin – Ez ligel xwe de di vî babetê hanê de wetovjî bi şiyarbûn ve têtin biderkevtin.

Ev giştîbûna hanê, ya ku ew ji bona xwe ve bi hebûnê ve tête biderkevtin, lêbelê wetovjî ew ligel yekayekan de yanjî ligel remana hebûnê de – bi rast û durust ve bi beramber ve tête biderkevtin. Li vêderê de divabû êtir pojinandina yekîfîya vê giştîyê ligel yekayekan de bihata bitemaşekirin, bê çilo ev bi nala yekîfîya bi serê xwe ve tête bidanîn; lêbelê ev dê bi rastî ve li cem pîran de neyête bipêrgîkirin – ku ew li ber liberkevtinê de bi xwe ve bêtin biliberkevtin. Êtir ku ew xwe ligel sustêmeke bicihanîkirî ve, bi nala liberkevtina bi rêxistîyî gerdûnê¹ ve dide biderxistin – ev têgihîştina xurû em nikarin çavdêrîyê lê bidin bikirin. Bi mîna ku Anaxagoras remanê dide bixuyanîkirin, têgihîştina wî xwe bi xwe ve tête bidan, Aristoteles² bi nêzîk ve li ser de dide bixuyanîkirin: Giştîbûn bi xwedanê du alîyan ve tête biderkevtin, a) bi xurûbûna livandinê ve tête biderkevtin û b) bi giştîbûnê, aramyê û sadebûnê ve tête biderkevtin. Jibervêjî ve divê bête bikirin, ku binçînîya livandinê divê bête bieşkerekirin – ku ev livandina bi xwe ve û ev ya remankirinê (bi nala ji bona xwe ve) tête bihebûnîkirin. Weha Aristoteles. „reman li nik wê de“ (li cem Anaxagoras de) „, bi ya wek can ve

¹ Universum: Universe: Gerdûn, Zemîn.

² Aristot. methaph. an. I, 2.

tête biderkevtin“. Weha em di can de bi nala xwe bi xwe ve livandî, xweser yekayekan ve didin bicudakirin; lêbelê bi nala sadebûn ve reman, giştîbûn tête biderkevtin. Reman ji bona hin xwestîyan ve dide bilivandin, arman bi sadebûna pêşî ve tête biderkevtin (Cor bi armancê ve tête biderkevtin), ew bi ya pêşî ve tête biderkevtin, ya ku ew xwe ji bona ancambûnan ve dide bikirin – li nik Pîran de bi başbûnê û bedbûnê ve, ago wetov armanc bi nala erîne û nayîne ve tête biderkevtin.

Ev destnîşankirina hanê bi gelekî ve bi giring ve tête biderkevtin; ew wehajî li nik Anaxagoras de hêjî bi tu pêdeçûnên mezin ve nedihate biderkevtin. Di dema ku bînçînîyên tanî niha (Aristoteles di pêşî de başîfîyê, di pişt rematiryê û caw) bi cawbûn ve têtin biderkevtin, ji bil rewenda Heraklit de, bînçînîya sêyemî livandinê tête biderkevtin: weha bînçînîya çarem ji bona kê ve, destnîşankirina armancê ligel remankirinê de xwe dide biderxistin. Ev ya ku ew di xwe de bi cihanîn ve tête biderkevtin. Aristoteles ji bona cihê ya jorînî gotî ve (S. 177 f.)¹ dide biservekirin: „di piştî van „ (Ionîyan – Lyonîyan- û yên din) „û di piştî hoyên wisa de (Av, Agir ûhd.) „jiber ku ew nayêtin bitêrkirin, ku ew serûştîya tiştan bidin bidin bidurustkirin: Feylesof ji rastîyê b i xwe v e ç b i mîn a k u ev j i b œ de h aîye b go in, hatibûn bineçarîkirin, ku ew hêjîbêtir ji bona pey bînçînîya pê ve girêdayî bêtin biçuyîn. Jiber ku ev ji rexekî ve hemû xwe bi başî û sipehî ve dide bireftarîkirin, lêbelê tişteki din ew dide bidurustkirin – jêre ne erd û ne jî pêrejî bînçînîyek tête bitêrkirin, wehajî evên hanê bi xuyanî ve ne hatine bimebestkirin, ne jî ew xwe bi başî ve didin bikirin, ku ew ji livandina bi xwe ve û lihevraştahîne ve ji bona karekî wisa ve bihêlin bidin bihiştin“. Başî û sipehîbûn têgihiştineke sade û aram dide biderxistin, veguhertin têgihiştinê di livandina wîna de dide biderxistin.

Ligel vê bînçînîya hanê de êtir ev destnîşankirinên hanê têde têtin bihatin: a) Liberkevtin bi carekê ve ya ku ew xwe bi xwe ve bi destnîşankirina kirîfîyê ve tête biderkevtin; ev tanî niha dihate bikêmkirin. Bûyîna Heraklit, çiyê ku ew bes û bi tenha ve bi bînçînîyê ve tête biderkevtin, hêjî ne ew bi ya xwe ve bi serê xwe ve, bi zadîya destnîşakirîfîyê ve tête biderkevtin. Di ya ku ew xwe bi xwe ve bi destnîşankirîfîya kirîfîyê ve pêre jî tête biwergirtin, ku ew kirîfîyê, ji ya ku ew bînçînîyê dide bikirin, ji xwe re bi nala giştîbûnê ve, bi nal wekhevûna xwe ve dide biwergirtin. Agir (bînçînîya li gora

¹ Mebest li vir de rûpelê vê nivîsta elmanî ye. Cuma.

Heraklit de) dide bihêvîkirin; ku ew bi veguhertina ji bona yekekî din ve, ne bi serxwebûnîtiya xwe ve têtê biderxistin. Ew wehajî bi xirbûnê¹ ve, bi vegerandinê ve ji bona agir ve têtê biderkevtin, lêbelê binçînî xwe di destnîşankirinên xwe de nade biwergirtin. Ew bes û bi tenha ve veguhertine ji bona bidanîna bi dij ve têtê bidanîn - ne bi giştîbûnê ve, ji ya ku ew xwe di herdu rangan de dide biwergirtin. b) Destnîşankirina giştî têtê têtê bikevtin, gava ku ew wehajî ne bi rengînî ve bête biderxistin; ew di pêwendîyê de ligel xwe de di destnîşankirinê de têtê bihiştin. Têtê c) armanc, başîti têtê bikevtin.

Min ji berê ve (di rûpelê 284 de)² li ser liberkevtinê û armançe de dayîte bibirxistin. Divê em pêre ne bes tenê li ser rengê armançê de bidin biremankirin, bi mîna ku ew di me de, di şiyarbûnê de têtê biderkevtin. Em bi xwedanê armançekê ve têtin biderkevtin; ew bi wênekirina min ve têtê biderkevtin, ew ji bona xwe ve têtê biderkevtin, ew dikara xwe bide bicihkirin, yajî ew nikare xwe bide bicihkirin. Di armançê de kirîtiya bicihanînê têtê bikevtin, em vê destnîşankirina hanê bi carekê ve didin bicihanîn; û durustkirîti divê ji bona armançê ve li gorê de bête biderkevtin – heger ku merov bi jîrbûn ve bête biderkevtin, divê şit³ tişteki din pêve bi mîna armançê ve nede biwergirtin. Ev bi veguhestinekê ve ji xweyîtiyê ve ji bona heyetiye ve têtê biderkevtin; ez ligel armanca xwe de bi bêdilî ve têtin biderkevtim, ku ew bes û bi tenha ve bi xweyêti ve têtê biderkevtin: kirîtiya min têtê biderkevtin, ku ez jê vê kêmanîyê bidin bisitandin û ez wî bi heyetiye ve bidim bikirin. Di heyetiye de armançê xwe dayîte bihiştin. Ez ji bona nimûne ve bi xwedanê armançê ve têtin biderkevtim, ku ez xanîyekî bidim biavakirin, jibervêjî ve ez bi kirîti ve têtin biderkevtin, jê derkevtina xanî têtê bihatin, ku aramac têtê têtê bicihkirin.

Em divê lêbelê ne li nik wênekirinê de ji vê xweyîtiya armançê ve bêtin birawestandin – ku têtê herdu, ez û armanç bi serênxwe ve têtin bicihkirin – bi mîna ku em vê bi sadebûn ve didin bikirin. Ji bona nimûne Xwedan, bi nala jîrîtiyê ve, li gora armançan de dide biserdarîkirin; lêbelê jiber ku wênekirin têtê biderkevtin, ku armanç ji bona xwe ve, di wênekirineke, jîrîtiya Jîndarekî ve têtê biderkevtin. Lêbelê giştîbûna armançê têtê

¹ Kreis: Orbit, Shpere, Zircel, Tern: Xwezîvirandî, Xirbûn, Gurover, Bazin. Hêkî.

² Mebest li vir de li ser rûpelên vê nivîsta Elmanî de ye. Cuma.

³ Objekt: Object: Şit, Babet, Tişt.

biderkevtin, ku ew ji bona xwe ve bi destnîşankirineke hêmkirî ve tête bierkevtin, ku di pişt re ev destnîşankirina hanê, ya ku ew di rêya destnîşankirina kiritîyê tête bidanîn, hêjîbêtir bi kirîtî ve tête biderkevtin, ku ew aramancê bide bicihkirin, ku ew ji bona wî ve hebûnê bide bidan; lêbelê ev hebûna hanê di rêya aramancê de tête bizalkirin. Û ew di pişt re têde tête biderkevtin. Ev tête biderkevtin, ku ku armanc bi rastîyê ve, bi canê tiştêkî ve tête biderkevtin; Başîtî ji bona xwe ve bi xwe ve navrokê dide bidan, di gava ku ew ligel vê navrokê de bi kirîtî ve tête biderkevtin, ku ev navroka hanê xwe ji bona yêndin ve dide biarastkirin, wetov ew ji bona xwe ve di bicihkirinê de destnîşankirina pêşî dide biwergirtin, û ew bi tu navrokeke din ve nade biderkevtin. Cîyê ku ew di berê de pê dihate biderkevtin û çiyê ku ew di pişt re tête biderkevtin, di piştî ku navrok ji bona dervefîyê ve hatîye biderkevtin, herdu bi yekhev ve tête biderkevtin; û evjî bi aramancê ve tête biserkevtin.

Nimûneya mezin ji vê ve jîndarî xwe dide bilidarxistin; ew wisa xwe dide bireftarîkirin, jiber ku ew bi xwe ve bi aramancê ve tête biderkevtin. Jîndarî tête bihebûnkirin û bikarkirin, ew bi xwedanê rakişandinê¹ ve tête biderkevtin, ev rakişandinên hanê bi aramancên wî ve têtin biderkevtin; ew tiştêk li ser van aramancan de nade bizanîn, ew bes bi jîndar ve tête biderkevtin – ew bi destnîşankirinên pêşî ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew bi hêmkirî ve têtin biderkevtin. Cenawer dide bikarkirin, da ku ew van rakişandinan bide bidilkirin, ango ku ew bi aramancê ve bête bigihaştin, ew xwe ligel tiştên derveyî re piçekî bi mikanîkî ve, piçekî bi şîmyayî ve dide bireftarîkirin. Lêbelê pêwendîya kirina wîna ne bi mikanîkî, şîmî ve tête bihiştin. Berkirin, encamkirin bi pîrbûn ve bi cenawer ve bi xwe ve tête biderkevtin, ew bi armanê ve bi xwe ve tête biderkevtin, ew di kirina xwe de bes û bi tenha ve xwe bi xwe ve dide biderxistin; ew pêwendîyên hanêyî mikanîkî ûhd. dê têde bêtin binabûdkirin û bivezîvirandin. Di pêwendîya mikanîkî û şîmyayî de bi dij ve encam bi tiştêkî din ve tête biderkevtin; pêwendîya Şîmyayî xwe nade biwergirtin. Lêbelê di aramancê de encam bi despêkirinê – despêkirîn û dawîbûnê ve bi mîna hev ve têtin biderkevtin. Hiştina xwe bi xwe ve bi hergavîya durustkirinê ve tête biderkevtin, ku têde tiştêkî nuh nayête bipêkhatin – wergirtina vegerandina kirinê ji bona anîna

¹ Treibin: Drive, Desire: Rakişandin, daxwaskirin, Ajotin.

derxistina xwe bi xwe ve – hergav bes û bi tenha ve ya kevin tête bipeyda kirin.

Ev weha êtir bi armancê ve tête biderkevtin. Û reman bi vê kirinê ve tête biderkevtin, ya ku ew destnîşakirina pêşî bi nala xweyîtiyê ve dide bidanîn, lêbelê dê ev bi heyîtiyê ve bête bikin; pêre dê ew bi tişteki din ve bête biderkevtin, lêbelê ev babetê hanê dê hergav careke din bête bihilanîn, weha ku heyîti ne bi nala xweyîti ve tête biderkevtin. Ev nimûneyên giştîrî didin bixuyanîkirin, gava ku em daxwazan bi dil ve bicihdikin, em xweyîtiyê bi heyîti ve didin bidanîn û em careke din wî bi vezîvirandî ve didin biwergirin. Weha ev ya ku ew xwe bi xwe ve bi kirîtiya destnîşankirinê ve bi dijî xwe ve xwe dide biderxistin (xwe dide bidanîn), ya ku ew di pişt re wehaji li ser tişteki din de dide bikin, ew wî careke din dide binabûdkirin, ew li ser wî de tête bizalkirin, ew xwe tede li ser xwe de dide bivezîvirandin – ew bi armanê ve, bi remanê ve tête biderkevtin. Liberkevtin yê ku ew xwe di xwebûna destnîşankirina xwe de bi hiştîbûnê ve tête biderkevtin. Ev pêşkevîna van bêhnan ji niha û pê ve felsefê dide bimijûl kirin.

Heger ku em bi rast û durust ve lê bidin bitemaşekirin, bê ka çend bi dûrî ve ev ligel pêşkevîna vê remanê de li nik Anaxagoras de hatiye bihatin – heger ku em li dûrbûnên rastîya têgihistina remanê de bêtir lê bidin bikolîn: weha em bêtir tişteki din ji bil ya ku ew ji destnîşankirina kirîtiya xwe pê ve nadin bidîtin, ya ku ew pîvanekê, destnîşankirinekê dide bidanîn: pêşkevîtin nema êtir bêtir ji bil tanî destnîşankirina pîvanê ve tête biçûyîn. Anaxagoras ji bona me ve tu pêşkevîtinê, tu destnîşankira rastîyê ji remanê ve nade bidan, û dor û berên wê jî hêjî didin bikin.

Bi nêzîktir ve li ser destnîşankirina remanê de li nik Anaxagoras de Aristoteles dide bigotin¹: „Ew di navbera can û remanê de ne hergav dide bidestnîşankirin. Pircaran ew bi rastî ve li ser remanê de bi mîna hoyê sipehîbûnê û başîtiyê ve dide biaxivtin – ku ew xwe hinekî bi sipehîbûn û başbûn ve dide bireftarîkirin; lêbelê reman ji bona wîna ve pircaran ne bi nala can ve tête biderkevtin. Gava ku ew yanjî yê didin bigotin, can hemûyî dide bilivandin, weha ew bes û bi tenha ve bi nala livandinîkirinê ve tête biderkevtin“. Hêjîbêtir Aristoteles² li ser destnîşankirinê de ji bal

¹ Ibid. I, 2.

² Ibid.: (Ew bi Yunanî ve dide binivîsandin. Cuma), Aristot. phys. VIII, 5; siehe Aristot. metaph. XII, 10.

Anaxagoras ve pède tête biçûyîn: „Can bi xurûbûnê ve, bi sadebûnê ve, bi bêderd ve tête biderkevtin“, ango bi bê ku ew di rêya tiştêkî din de ji derve ve bête bidestnîşankirin, „ew bi bêtevlihebûn û nejtî bi hevrebûn ve ligel yekekî ji yekan ve tête biderkevtin“. Ev destnîşankirinên sade xwe bi xwe ve bi destnîşakirina kirîtîya xwe ve têtin biderkevtin, ev xwe bes û bi tenha ve ji bona xwe ve dide bireftarîkirin, ew bi mîna xwe ve ligel xwe de, ne bi mîna yekekî din ve tête biderkevtin, ew bi hêjabûn ve tête biderkevtin, ya ku ew di hemû kêrên xwe de xwe bi xwe ve bi mîna xwe tête bimayîn, ya ku wetov li ser de tête bigotin, lêbelê weha ew ji bona xwe jî ve careke din bes û bi tenha ve bi yekalî ve têtin biderkevtin.

2. Ev ya ku ew bi rexekî ve di binçînîya Anaxagoras ve tête biderkevtin. Em êtir niha derkevtina can ji bona destnîşankirinên hinên din ve, ji bona pêşkevtinê ve lê dikarin bidin bitemaşekirin. Ev felsefa mayîyî Anaxagoras lêbelê di pêşî de weha tête bidîtin, ku bihêvîbûn ji bona binçînîyek wisa ve bi rast û durust ve tête biderkevtin, ew bi gelekî ve tête bikêmkirin.

Ji rexekî din de ev giştîbûna hanê bi beramberî Hebûnê, matiryê (bi pîrbûn ve bi carekê ve) - dibûnîtîyê ve, bi dijî wêna ve bi nala (gotina Yunanî¹) ve tête birawestan. Jiber başî, Armanc wehajî bi nala dibûnîtîyê ve tête bidestnîşankirin, giştîbûn bi dibûnîtîyê ve tête biderkevtin, bes bi tenha ve giştîbûn bi nala xwe bi xwelivandî ve bi pîrbûn ve ji bona xwe ve bi cihkirî ve - tête biderkevtin – hebûna ji bona xwe ve ji bona xuyanîyê, dibûnîtîyê, nayînîtîyê ve bi beramber ve tête biderkevtin². Aristoteles di cihê serokî de dide bigotin³: „Heger ku yekekî li ser Anaxagoras de bida bigotin, ku wî du binçînî ji xwe re dabûn biwergirtin“, weha dê ew bihata biderkevtin, wekpêrejî ku Anaxagoras „xwe ne bi destnîşankirî ve li ser de dabû bixuyanîkirin“, pêrejî heger ku merov bi dû gotinên wî ve bête bikevtin – ev dê bi nerêkîtî⁴ ve bihata bitigînkirin, jiber wênekirina giştîbûnê wetov tête biderkevtin, ku (gotineke Yûnanî) bi binçînîya wî ve tête biderkevtin, jiber ku ew dê wehajî bi carekê ve bi rastî ve bihata biderkevtin. „Anaxagoras dide bigotin: di kokê de hemû dihate bitevlihevkirin. Ku hêjî ev nehatîye bicihêkirin, jiber ku ew hêjî bi tu hebûna cudabûnê ve nayête biderkevtin: ev

¹ Min ev gotina Yunanî nikaribû bida bixwendin û nejtî bida binivîsandin. Çuma.

² Aristot. metaph. IV, 4; XII, 6.

³ Aristot. metaph. I, 8.

⁴ Paradox: Paradox: Netebayî, Nerêk, Nerêkî, Nerêkîtî, Nerêkayetî,

dê ne bi yekekî sipî, reş, şînboz ve nejî bi renekekî din ve, lêbelê bi bêreng ve: ne bi tu başîtîyê¹ ve, bi tu çendbûnîtîyê² ve, nejî bi destnîşankirîtîyê ve bête biderkevtin. Hemû

¹ Qualitât: Quality; Baş, Başîtî, Rûçik, Çûnî, Çunîtî, Çewayî, Çewayetî. Cor, Corefî, Coryetî.

² Quantitât: QUALITY: ÇEND:Çendbûn, Çendîtî, Hind, Hindetî, Birefîn, Hejmarî

Derîyê Duwem pêla yekem warê duwem: Ji Sophisten –Sofistan- tanî Sokratikern – Sokratîyan ve

Di vê pêla duwem de em dê di pêşî de li Sofistan de, duwem li Sokrates de û sêyem li Sokratîyan de bi têngihîştineke nêzîktir ve lêbidin bitemaşekirin. Plato dê ji wan ve bête bicihêkîrin û ew dê ligel Aristoteles de bi hev re lêbête bitemaşekirin. Giyan, Armanc di pêşî de dê bi şêweyekî gelekî xweyîti ve bête binivîsandinkirin¹: bi çî ve armanc (başbûn) ji bona merovan ve tete biderkevtin. Li nik Plato û Aristoteles de ev bi şêweyekî heyîtiyê giştî ve, bi nala cor ve, remanê ve hatîye binivîsandinkirin. Reman bi nala armancê ve tete binivîsandnkirin; wetov ew di pêşî de bi xwadanê diyariyê xweyîtiyê ve tete biderkevtin. Remankirin bi kiritîya xweyîtiyê ve tete biderkevtin; wetov serdema kevnari velêzîvirandina xweyîtiyê ve tete bihatin, ew biserêxwebûnê² bi nala Xweyîtiyê ve didin bidanîn. Binçînîya serdama nuh di vê pêlê de – ligel jihevkevtina Yunaistanê de di cengên Peloponnesischen –Pêloponêsişin de - tete bidetspêkîrin.

Jiber ku di giyanê Anaxagoras de, bi nala yê ku ew hêjî bi tevayî ve bi mîrî ve xwe bi xwe ve bi kiritîya destnîşankiritîyê ve, destnîşankiritî hêjî bi tevayî ve ne bi destnîşankirî ve tete biderkevtin – destnîşankirin bi xwe ve bi giştî ve, bi xurîti ve tete biderkevtin, bi vê ve em hêjî tanîradeyekî bi xwedanê tu navrokê ve nayêtin biderkevtin -: weha pêwistîya xweser, deqadîtina giştî bi veçûnê ji bona ser navrokekê ve tete biderkevtin. Bi çî ve navroka giştîyî biserêxwe ve tete biderkevtin, ji ya ku ew ji bona xwe ve remankirina xurû bi nala ji bona xwe ve kiritîya destnîşankiritîyê dide bidan? Ê ev li vêderê de bi bicihanîna destnîşankirinê ve tete biderkevtin, çiyê ku ew li vêderê de dide bidetspêkîrin. Jiber ku remankirina negirtîyî Feylesofên kevnar, ji yên ku me remankirinên wan daye bidîtin, niha li beramberî şiyarbûnê de tete birawestandin. Xweyîti, gava ku ew li ser Xwedan de, li ser biserêxwebûnê ve dide bivederxistin, remankirina dide biberkîrin, ew ve navrokê li ber xwe de dide bidîtin; lêbelê ya din tete biderkevtin, ku ev ne bi tevayî ve tete biderkevtin, ji ya ku ew li vêderê de tete bidîtin – ya duwem bi xweyîtiya remankirdaryê ve tete biderkevtin, ya

¹ Fassen: Calm, Composed: Pêkhênanîn, Pêkanîn, Nivîsandin, Aramîkîrin..

² Absolut: Absolute: Biserêxwebûn.

ku ew ji bona tevayîbûna heyîtiyê ve bi gewherî ve hêjî bi xweyîfîbûna remankirinê ve têtê bigirêdan. Exweyîfîbûna hanê bi nêzîktir ve bi xwedanê destnîşankirinê ve têtê biderkevtin, ku ew bi bêdawîbûn ve, xwe bi xwe ve bi rengê kişandî ve têtê biderkevtin. Ev kiritîya bi xurû ve, destnîşankirin bi carekê ve, giştîbûn ligel vî rengê hanê ve ji xwe re destnîşankirên weha, navrokekê dide biwergirtin – û pirsê gewherî li vêderê de ji bona destnîşankirinê navrokê ve têtê biderkevtin. Rexê din ji xweyîtiyê ve têtê biderkevtin, ku xwyîtiya vê remankirinê, vê rûniştinê têtê biderkevtin – û şiyarbûn li ser de têtê bilêvegerandin, ku têtê vezivirandina giyan ji heyîtiyê ve ji bona xwe ve bi xwe ve têtê biderkevtin. Reman xwe di pêşî de di tişt de dide bikûrkirin; lêbelê ew, wehaji bi nala remana Anaxagoras ve, hêjî bi xwedanê tu navrokê ve nayête biderkevtin, di gava ku ew li ser rexekî din de têtê birawestandin. Ligel vezivirandin ramankirinê bi nala şiyarbûnê ve, ku xweyîti bi remankirîtiyê ve têtê biderkevtin, bi rexê din ve têtê bigirêdan, ku ew ji bona wîna ve divê bide bikiran, ku ew ji bona xwe ve navrokeke gewherîyî biserêxwe ve dide biwergirtin. Ev navroka hanê dikare bi rûtbûn ve, bi yek ducarî ve bête biwergirtin. Ku ez bi nala destnîşankirindaryê ve di diyara rengê destnîşankirinê de bi gewher ve têtê biderkevtin: weha di pêşî de navrok bi min ve bi xwe ve têtê biderkevtin, ya min, ez bi xwedanê van guhpêdanan ve têtîm biderkevtin, û ez wan ji bona navrokê ve didim bikiran, û duwem navrok dê bi rast u durust ve bi nala tevaya giştîbûnê ve bête biderkevtin. Ji bona van herdu xalên hanê de ev xwe dide bireftarîkirin; bê çilo destnîşankirina hebûnîtiya ji xwe ve û ji bona xwe ve dikare bête biwergirtin û bê çilo ev pêre di pêwendîya xweser de li ser min de bi nala remangîrîtiyê ve têtê biderkevtin. Li nik felsefekirinê de ev bi carekê ve li ser de têtê bihatin, bê ka bi çi ve babet, navroka remankirinê têtê biderkevtin - û ku ez bi ya rûniştîyê ve têtîm biderkevtin; tevî ku ez wehaji têtîm birûniştin, wehaji ya rûniştî bi xweyîti ve ji bona xwe ve û bi xwe ve bi hebûnîtiyê ve têtê biderkevtin. Merov li nik de têtê birawestandin, ku ez bi yê rûniştî ve têtîm biderkevtin, weha ev bi bedbûna nimûneyîtiya¹ serdema nuh de têtê biderkevtin. Di demên cûyîyî berê de merov didate biremankirin û ew li nik de ne dihate birawestandin, ku ya remankirî jîbervêjî ve bi bed ve têtê biderkevtin, jiber ku ez wê didim bidanîn, jiber ku ew bi xweyîtiyekê ve têtê biderkevtin.

¹ Idealismus: Idealism: Nimûneyîti

Ji vêderê û pê ve êtir bi Sofistan, Sokrates û Sokratisyan ve têtê bigirêdan, tanî ku wan ev navroka hanê, bi mîna ku wê xwe li nik Sokrates de dayîte bidestnîşankirin, bi nêzîktir ve, lêbelê bi xweserbûna bihevgerêdana ligel wî de dane binivîsandin.

A. SOPHISTEN – SOFISTÎ -

Liberkevtin, ji ya ku ew bi hişbûnê ve li nik Anaxagoras de bi nala gewher ve dide bidîtin, bi nayînîkirina sade ve têtê biderkevtin, ji ya ku têtê hemû destnîşankirîti, hemû hebûnîti û tektekane xwe didin bidaxistin. Li pêşîya liberkevtinê de hîç tişt nikare xwe bide bigirtin; ew wetovjî bi bêhêjabûna bi serêxwe ve têtê biderkevtin, ji bona wêna ve tanîradeyekî hemû bes û bi tenha ve bi behnê ve têtê biderkevtin; ji bona wêna bes ev têtê biderkevtin, da ku ew weha xwe ne bi rast û dirust ve bide biderxistin. Wetovjî liberkevtin bi veherikandina veguhestina Heraklit ve têtê biderkevtin, ev livandina hanê – ev nobûnîtiya hanê, ya ku ew nikare xwe li ber de bide bidijkirin. Liberkevtin weha, ya ku ew xwe dide bidîtin, xwe bi nala desthilatîya bi serêxwe ve dide bidîtin, ji ya ku ew hemûyî dide bimalandin; û niha dê hemû tişt bêtin bibûyîn, hemû dê betên bipêkhatin, hemû dê ji yên ku ew bi hîmkirî ve dihatin bidanîn, dê ew bi biherikandî bêtin biderkevtin. Ev bihîmkirina hanê – çi ew êtir bi hîmkirîtiyeke Hebûnê ve yanjî bi hîmkirîtiyê ve ji lebrkevtinên destnîşankirî ve, ji bîrûbawerîyan ve, ji reweştan ve, ji qanûnan ve têtê biderkevtin – ji bona nava hejandinê ve têtê bikevtin û ew piştigîta xwe dide biwindakirin. Bîrûbawerî ûhd. ew bi xwe ve ligel liberkevtinê de têtin bigirêdan, hemû bi nala giştîbûnê ve têtin biadnîn; lêbelê giştîbûn bes û bi tenha ve bi rengê wê ve têtê biderekvetin, navrok, ya ku ew pê bi xwedan ve têtin biderkevtin, ew bi nala tiştêki destnîşankirî ve ji bona nava livandinê ve têtê bikevtin.

Vê livandina hanê dê em li nik wanên binavkirîyên Sofistan de bidin bidîtin, ji yên ku ew di cara pêşî de ji bona me ve têtin bipêgirin. Wan ev navê hanê bi xwe ve ji bona xwe ve bi nala Mamostên sahzatîyê ve dane bidan, ji yên ku ew Sahzatzîyê dikarin bidim bikin. Sofistî bi rep û rast ve bi dijî Mamostên me ve têtin biderkevtin, ji yê ku ew bes û bi tenha ve li ser zanebûnê de têtê biçûyîn û li ser de dide bilêgerandin, bê bi çi ve têtê

biderkevtin û bi çî ve – bi komek ve ji mada serpêhatîyê ve dihate biderkevtin, ku têde dozandina gewdeyekî nuh, kurmekî nuh yanjî marûmûrên din û hîçûpûç ji bona bextiyarîyeke gewre ve didane bidanîn¹. Pirofisorên meyî zanevan tanî radeyekî pir bi kêmbûn ve bi tawanbar ve ji nala Sofistan ve têtin biderkevtin; lêbelê bi bê vê guhbûna hanê ve felsefe nayête bidîtin.

Çi bi pêwendîya Sofistan ve ji bona felsefa tevayê ve tête biderkevtin, weha ew li nik bihiştîya merovên saxlem de wetovjî li nik sincîyê de dide biqîjeqîjkirin: a) li gora dîtina rêça wê de, ew bi nala hîçûpûçbûnê ve tête biderketin, ku tu tişt nayête bihebûnîkirin; b) li gora bikaranînê de – divê hemû bingeheên birûbawerîyan û qanûn bêtin biavêtin.

Di berê pêşî de divê ne li nik vê xapandina livandina hemûyî tîştan de bes li gora nayînîkirina rexên wan de bêtin birawestandin; lêbelê ev aramîya hanê, ya ku ew têde tête biveçûyîn, ne careke din vêna di hîmkirina xwe de careke din bicihanîna livandinê bide biderxistin, weha ku di dawîyê de ew bi xwe ve tête bihatin û ew bes û bi tenha ve bi kirineke bê nerx ve dihate biderkevtin.

Lêbelê wênekirina tevayîyî Sofistan, ya ku ew bi bê avanîya remanan ve û bi bê zanistîyê ve tête biderkevtin, wetovjî ew tête biderkevtin, ku jê ve destnîşanîtyên wê bi nala yên wetov ve ji bona xwe ve bi xwe ve bi hebûnîtya gewher ve, û bi komekê ve ji rêzanên jîyanê ve, ji bîrûbawerîyên serpêhatîyê ve, ji bîrubawerîyên bingeheî ve ûhd. bi nala rastîyên hîmkirîyî biserênxwe ve têtin biderkevtin. Giyan bi xwe ve bi yekîtya van piranîtya rastîyan ve tête biderkevtin; ku têde hemû ev çavbeloqîyên rastîyan bes û bi tenha ve bi nala hilanînan ve têtin bidîtin dihatin binaskirin, ew bes û bi tenha ve bi nala rastîyên endazî ve – ligel bergirê wê de, di sînorê wê de, ne

¹ Ev rastîya tirs û tal bigir bi carekê ve di vê serdema me de di nava tevaya cîhana sêyem de tête biderkevtin. Ev bi koka paşkevîna van miletan ve tête biderkevtin. Dê ev rewşûzîmeta van miletan wetov bi perîşanî ve, bi nezanî ve, bi rebenî ve, hêjbêtir bi koletîyê û bendîtyê ve bête bidirêjkin, tanî ku ev bi carekê ve ji rîşûregezan ve neyête birakirin, tanî ku tevaya wêneyê cîhana kevin ji serûpê ve neyête biveguhertin û bitarûmarkirin. Ewropa ev rêya hanê ji xwe re date biwergirtin û wê xwe ji sadsalên navînî ve date birizgarîkirin, ji yên ku em hêjî di nava tamara mirina wan de têtin bijîyandin. Û jiber vêjî ve bes û bi tenha ve ez vê mêjûwa felfê ji bal Hegel ve ji bona zimanê Kurdîyî perest ve didim biwergerdandin, da ku belkî biçekî ez jî di vê herifandin û tarûmarkirina vê bedbextîya hanê de bêtim bibeşdarîkirin. Cuma.

bi nala ji bona hebûnîfîya xwe ve dihate bidîtin. Ev rastîyên hanê ji bona tevabûna liberkevtinê ve bi rastî ve nemabêtir tetin biderkevtin. Liberkevtina tevabûnê nahêle careke din wehajî li ber şiyarbûnê servajî bi rast ve bête biderkevtin û ew bi xwe ve dide bigotin yanjî wehajî ew nade bizanîn, ku ew xweser servajîyê ji wî ve dide bigotin, ji çiyê ku ew dide bimebestkirin – peyva wî bes û bi tenha ve bi peyveke dijîhev ve têtê biderkevtin. Di rabûnûrûniştinên xwe de bi carekê ve, ne di reftarîya bed de, ew van bilindiyên xwe, bîrubawerîyên xwe dide bişikenandin, û heger ku ew jîyaneke bi hişîfî ve dide biderbaskirin, weha ev bi rast û dirust ve bes û bi tenha ve ne bi sorbûneke hergavî ve, bi qeçîkirina reftareke bilindî bêmejjî di rêya birînê de ji yê din ve têtê biderkevtin. Ê ji bona nimû ve, Merovêkê dewletêyî bi zanebûn û serpêhatîya dunyayê ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew gihandinê ji bona navînîyê ve dide bizanîn, ew bi xwedanê liberkevtina kirdarî ve têtê biderkevtin, ango, ji yê ku ew li gora tevaya zîneta rûdana heyî de, ne li gora rexekî de ji wê bi xwe ve (rexekî ku ew bilinbûnekê dide biderxistin) dide bireftarîkirin. Kî, li kûderêjî de ew bête bidîtin, li gora bilindbûnekê de bide bireftarîkirin, ew bi fêrkarekî¹ ve têtê binavkirin; û ew ji bona xwe û yên din ve tişt didin bigenîkirin. Di tevayîbûnê de ev jî bi wetov ve têtê biderkevtin, ji bona nimûne ve, „ev bi rastî ve têtê biderkevtin. ku tişt, ji yên ku ez wan didim bidîtin, têtin biderkevtin, ez li ser rastîbûna wan de didin bibawerîkirin“, wetov heryek bi hêsanî ve dide bigotin; ev bi tenha ve bi rast û durust ve ne bi rast ve têtê biderkevtin, ku ew li ser rastîbûna wêna de dide bibawerîkirin, lêbelê ev bi dijîbûn ve têtê biderkevtin. Ew wê dide bixwarin û vexwarin, ji bona nimûne ve, ew dide bibawerîkirin, ku ev tiştên hanê ne ji bona xwe ve têtin biderkevtin, ku Hebûna wan bi tu xwedanê hîmkirîtîyê ve, bi tu gewher ve têtê biderkevtin. Tevayîbûna liberkevtinê di kirdarîya xwe de weha bi baştir ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ew dide biremankirin. Gewhera reftarîkirina wîna bi tevaya giyan ve têtê biderkevtin, lêbelê bi nala giyan ve ew ji bona xwe ve bi ya xwe ve ne bi şiyarbûn ve têtê biderkevtin: nemaze bi çî ve ew xwe dê bide bişiyarkirin, ew bi qanûn, rêzan, bîrûbawerîyên giştîyî wisa ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew ji bona wî ve di şiyarbûnê de bi beramberî rastîyê ve têtin biderkevtin; û di reftarîkirinê de ew bi xwe ve bêmejjîbûna² liberkevtina xwe bi şaş ve dide biderxistin. Belam ev şiyarbûna hanê bi destnîşankirinên Hebûnîyî wisa ve û

¹ Pedant: Pedant: Hînkar, Fêrkar, Zankar, Zanezar:

² Borniertheit: Narrow-Mindedness, Agronat: Bêmejjî, Bêvac, Nezan

Hebûnê bi carekê ve bi nala gewhera bi srêxwe ve dide biderxistin; û ev bi şiyarbûna wîna ve, bi liberkevtina wîna ve têtê binavkirin. Gava ku têtêgiştin xwe bi dijî vê dewlemenbûna hanê dide bipêçkirin, ji yê ku ew xwe bi maldarîya ser rastîyê ve dide bibawerîkirin û ew metirsîyê ji bona ser rastîya xwe ve dide bibêhnkirin (jiber şiyarbûn dide bizanîn, ku ew bes û bi tenha ve tanîradeyekî têtê bierkevtin, bi mîna ku ew bi xwedanê rastîyê ve têtê biderkevtin) û zanebûnetîyên wîyî hîmkirî wî didin bişaşomaşokirin: weha dê ew bête biçûyîn; û têtêgiştin ji bona vê pêwendî (bicihanînê) ve, ji ya ku ew xwe li ser tevabûnîtya rastîyan de dide bikirin, ji xwe re zikreşîyê û cinêwan didin birakişandin. Ev bi tevaya qîjîbûnê ve bi dijî sofistîkiryê¹ ve, qêjînek ji liberkevtina merovên durust ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew nema bi şewekî di ve ji bona alîkarîya xwe ve bide bizanîn.

Sofis tîkirîyî bi peyveke nebaşîpîs ve têtê biderkevtin; û bi rastî ve bi taybetî ve di rêya cudabûnê de bi dijî Sokrates û Plato ve Sophistin ji bona nava bednavbûnê ve hatin biderkevtin. Ev gotina hanê bi sadebûn ve dide biderxistin, ku ew bi şeweyekî kêvxwazîyê ve di rêya bingehekî şaş ve rastîyekê ji rastîyan ve bi derw ve dide biderxistin, bi hejandî ve dide bikirin yanjî tişteki şaş bi liberkevtî ve, bi dibûnîti ve dide bikirin. Ev bitêtêgiştina bed em dixwazin ji bona alîyekî ve bidin biavêtin û bidin bijibîrkirin. Bi beramberî vê ve em dixwazin êtir bi nêzîktir ve ji alîyê wêyî erîkirinê ve, bi rastî ve ji alîyê wêyî zanistîyê ve lê bidin bitemaşekirin, bê ka bi çi ve cihê Sophistan li Yunanistanê de dihate biderkevtin.

Yekem. Sofist ew bixwebûn, ji yên ku wan liberkevtina sade bi nala remanikirinan ve (ji yê ku ew di berê de di dema dibustana elitîyan de li nik Zeno de dide bidestpêkirin, ku ew xwe bi dijî wêneyê bi dijî wêneyê xweyî xurû ve, ji bona livandinê ve bide bivegerandin); niha bi carekê ve li ser hemû babetên dunyayî de têtin bikarhatin û legel wan de bi xwe ve ji bona nava hemû pêwendîyên merovan de têtin bikevtin, di gava ku ew desthilatîya xwe, gewhera xwe bi nala bi serêxwe ve û bi tenha ve pê têtê bişiyarkirin – bi jêhatîbûn ve ew bi dijî yê din ve, destnîşankirîyê ve, ji yê ne ji remanê ve têtê biderkevtin, ew dixwaze xwe bide biderxistin – û ew desthilatî û serdarîkirina xwe li ser wî de bide bicihkirin. Ew ligel remana bi mîna xwe ve nayînkirina hêza xwe bi dijî piranîtya destnîşankirîtya dîtinê û bicihanînê ve, bi dijî rastîyên şiyarbûna serûştîyê û xweser qanûnên bi

¹ Sophistereî:Sophistery:Axivtina Xapînkari, Aloziyî, Çenebazî,

cihatî û bîrûbawerîyan ve dide biarastkirin; û bi çiyê ku ew ligel wênekirinê de tête bihîmkirin, ew xwe di wî de dide bijavtin û ew tanîradeyekî li ser alîyê xwe de xwyîtiya taybetî dide bihiştin, ku ew bi xwe ve xwe ji bona yekebûnê û hîmkirinê ve bide bikirin û ew hemûyî ji bona serxwe ve bide birakişandin.

Di gava ku ev liberkevtina hanê niha wetov hate biderkevtin, weha ew bi felsefa giştî ve dihate biderkevtin, ne bes ew wetovjî bes û bi tenha ve bi felsefê ve, lêbelêjî bi zanebûna giştî ve dihate biderkevtin, ji ya ku wê xwe ji bona her merovekî ve bi carekê ve, ji yê ku ew ne ji bona miletê bêreman ve dihate bigirêdan, didate bidan û divabû xwe bidata bibidan. Jiber ku zanebûnê¹ em wê etov di rastîyê de bi karanîna liberkevtinê ve didin binavkirin, tanî ku ew xwe ne bi pakî ve di xurûbûna rûbûnîtiya xwe de, lêbelê di yekîtiyê de ligel pirîtiyên navroka hemû wênekirinê de dide bidiyarkirin. Di perwerdekirinê de liberkevtin bi herawayekî ve bi zalbûnê û livandinê ve tête biderkevtin, di gava ku destnîşankirîti di sînorê xwe de, di veguhestina xwe de ji bona yekekî din ve tête binaskirin. Ew bi xwedina giştî ve dihate biderkevtin û jibervêjî ve komek ji Mamostên Sofostan ve dihate bidîtin. Sofistên bi Mamostên Yunanistanê ve têtin biderkevtin, ji yên ku di rêya wan de perwerdekirin bi carekê ve di Yunanistanê de ji bona hebûna xwe ve hate bihatin. Ew li şûna Xweşxwevanan û Dengbêjan ve dihatin biderkevtin. Ev di berê de bi Mamostên giştî ve dihatin biderkevtin. Oldarî ne dihate bixwedinkirin, tu xwendinkirin di oldarîyê de nedihate biderkevtin². Qeşe bi gorîbûnê ve dihatin birabûn, sersûrandin didatin bidan, ew (bi gotineke Yunanî ve) têtin biderkevtin, Wan pend ji hevdû ve didatin biparvekirin, belam xwendin bi tişteki din ve tête biderkevtin. Sofistan xwendin³ di şahrezatîyê de, di zanistîyan de bi carekê ve, di mûsîqyê de, di jimargerîyê ûhd. de didatin bidan; ev bi destnîşankirina wanî pêşî ve dihate biderkevtin. Berî Perikles pêwistîya perwerdekirinê di rêya remankirinê de hatibû biderkevtin; merov divabûn di wênekirinên xwe de bi perwerdekirin ve bihatana biderkevtin, ji bona wêderê ve Sofistan didatin

¹ Bildung: Education: Perwerde, Perwerdekirin, Hînzani, Zanî, Zanebûn, Hîn, Hînbûn, Hînkirin, Hînzani, Fêrkirin, Fêrbûn,

² Priest: Priest: Oldar, Qeşe, Seyda.

³ Unterricht: Lessons: Xwendin, Pend, Hînkirin, Fêrkirin.

biaramnckirin. Wan fermangeha¹ perwerdekirinê ji xwe re didatin biwergirtin. Pêwistîbûn, xwe di rêya reamnkirinê de ji bona ser pêwedîyan ve, nemabêtir bes di rêya serûşa Xwedanî² de yanî di rêya rewestê, evîndaryê, pêhestkirina awirkirinê de bidin bizalkirin – ev pêwistîya velêzîvîrandinê di bidin bizalkirin – ev pêwistîya velêzîvîrandinê di Yunanistanê de divabû bihata bişiyarkirin. Armanca dewletê bi giştîbûnê ve tête biderkevtin, ku di jêrî wê de taybetîbûn tête bigirtin; ev perwerdekirina hanê Sofîstan didatin bibelavkirin. Wan, bi nala yek desteyê xwe ve, xwendin, bi nala firoşkirinê ve, bi nala bazirganîyê ve didatin bikirdarîkirin, ji dêlva dibustana ve, ew ji bona nava bajaran ve dihatin bigerandin, gencan xwe li dora wan de didatin bikomkirin û ew ji bal wan ve dihatin bifêrkirin.

Perwerdekirin ne bi destnîşankirî ve tête biderkevtin, bi nêzîktir ve, çî remana azad divê bi destên xwe ve bide bixistin, ew divê ji wê ve bi xwe ve bête bihatin, ew divê bi bîrûbawerîya wê ve bi xwe ve bête biderkevtin; ew êtir nemabêtir dê pê bête bibawerîkirin; lêbelê dê lê bête bigerandin – bi kurtî ve, ev di serdema nuh de bi navkirina gotina şiyarkirinê ve tête biderkevtin. Remankirin li binçînîyên giştî de tête bigerandin, li ser wan de hemû tişt tête bidadwerîkirin, çî ji me re bi rast ve tête biderkevtin; û çî ji me re ne bi rast ve tête biderkevtin, bi nala bê ka çî li gora van binçînîyan de tête biderkevtin. Ew wetov dide biwergirtin, ku ew navroka erêkirinê ligel xwe de dide biwekhevîkirin, ji ya ku ew di pêşî de rasta bawerkin dide bijîhevexistin, ji rexekî ve ew navrokê dide biletletkirin, ji rexekî din ew van yekatîyan, van rûçikên taybetî û rexan dide bitenhakirin û da ku ew wan ji bona xwe ve bi hîmkirî ve bide bigirtin. Bi vê ve ew hinekî ji rengê³ giştîbûnê ve dide biwergirtin; merov ji bona wêna ve hoyan dide bidan, ango ev bi destnîşankirinê giştî ve tête biderkevtin, ji yên ku merov wan careke din li ser rexên taybetî de dide bikaranîn. Rex bi rastî ve ne bi serêxwe⁴ ve, lêbelê bes û bi تنها ve bi bêhnê li ser giştîbûnekê ve tête biderkevtin; cihêbûn ji giştîbûnê ve ew xwe ji bona xwe ve dide birakişandin, ango ev bi giştîbûnîyê têtin biderkevtin. Bi perwerdekirinê ve

¹ Amt. Office, Duty, Task: Nûsingeh, Nivîsgeh, Nivîsxane, Fermangeh, Desgeh, Destgeh, Dîwan, Gerînk,

² Orakel: Oracle: Navbêjî, Serûşî, Oldar, Serûşgeh, Serûşa Xwedanî, Xwedayî, Rawêja pendeyar, Bersiva pende-

³ Form: Form, Shape: Wêne, Reng, Rawe. Şêwe, Teşe, Zarav, Cor, Rêbaz, Ton, Tonî

⁴ Selbstädig: Self- Supporting, Self- Dependent. Bi serêxwe ve, Metmane, Bi azadî ve.

tête bigirêdan, ku merov ligel hemû giştîbûnan de bi naskarî ve tête biderkevtin, ji yên ku ew ji bona reftarîkirineke, rûdanekê¹ ûhd. ve têtin bigirêdan, ku merov van rûçikan û pêrejî tişt bi şêweyekî giştî ve dide binivîsandin, da ku merov şiyarbûneke noke li ser wê de ji xwe re bide bigirtin, ji ya ku ew li ser wê de tête biderkevtin. Dadwerek qanûnê cuda, ango cudabûnê rûçikên mafeyî dide binaskirin, ku li jêr wan de tiştek divê lêbête bitemaşekirin: ev ji bona xwe ve êtir bi rexên giştî ve têtin biderkevtin, weha ew bi xwedanê şiyarbûneke giştî ve tête biderkevtin û ew babetê bi xwe ve bi şêweyekî giştî ve lêdide bitemaşekirin. Merovekî zana hinekî li ser her babatekî de dizane bide bigotin, rûçikan di wan de bide bidîtin. Ji bona vê zanebûna hanê ve Yunanistan divê ji bona Sofistanve bide bisipaskirin. Wan merov didatin bifêrkirin, ku ew bi xwedanê remanan ve li ser vê de bêtin biderkevtin, çiyê ku ew ji bina wan ve divabû bi rastî ve bihata biderkevtin. Sofistî bi rastî vene bi Mamostan² ve dihatin biderkevtin. Zanebûna wan ji bona zanebûna felsefê ve wetovjî ji bona peyîvandîne ve dihatin biderkevtin, da ku ew miletekî bidin biserdarîkirin yanjî tiştekî li nik wî de di rêya wênekirinan de bixwazin bi rastî ve bidin biderxistin. Hêjî tu zanistîyên erêkirinê bi bê felsefê ve nedihate bidîtin, ji yên ku bi zuha ve dihatin biderkevtin, wan ne tevaya merov, rexên wîyî gewherî bi ber xwe ve didatin biderxistin. Jibilvêjî ve ew bi xwedanê armancên kirdarîyî giştîbûnê ve dihatin biderkevtin: Berzanebûnekê ji bona giştîbûna kar ve ji bona giştîbûna jîyana Yunaniyan ve, ji bona jîyana dewletê ve, ji bona jîyana merovê dewletê bidin bidan – ne bi tiştekî ve ji bona Karmendên dewletê ve bi nala ku ew ji bona ezmûnekê ve di nasînên taybetî de dê bihatana biamadekirin.

Sofistan destên xwe ji bona ser palpêdanê ve didatin bidanîn, ku ew bi hîsmendî ve bêtin biderkevtin. Ji bona hişmendîbûnê ve merov dide bijimartin, ku ew dê wê bidin binaskirin, ji ya ku ew bi desthilatîye ve di nava merovan û dewletê de tête biderkevtin û ya ku ez wê bi nala yekeke wetov ve pê têtîm birûniştin. Jibervêjî ve pesindarî³, ji ya ku Perikles û merovên dewletêyî din ji xwe re didatin biwergirtin, jiber ku ew wezov didin bizanîn, bê ka ew xwe li kuderê de didin bidîtin, û ew yên din ji bona cihê wanî rast ve dikarin bidin bidanîn. Merov bi hêz ve tête biderkevtin, ji

¹ Begebenheiten: Evnet, Heppening: Serhatî, Serhatin, Rûdan, Boyer, Pêhatî

² Gelehrte: Scholar: Zana, Hozan, Mamosta.

³ Bewunderung: Admiration: Pesendî, Hejkarî.

yê ku ew, çiyê ku merov dide bikirin, wan ji bona armancên wanî bi serênxwe ve bi rêberîkirina veğerandinê ve dide bizanîn, ji yên ku ew merovan didin bitevgerkirin. Ev bi babetê rêça Sofîstan ve dihate biderkevtin. Çi bi hêzê ve di dunyayê de – ew bi remana jihevketî ve ji hemû taybetîyî giştî ve têtê biderkevin, ev jî bi tenê ve feylsefe dide bizanîn; weha felsefa pojinandîyî Sofîstan dihate biderkevtin. Wan dixwestin li ser de şiyarbûnê bidin bidan, bê çilo ew di dunyaya reweştîyê de hatîye bihatin; di pişt re jî, bê ka çi ji bona merovan ve dilxweşiyê dide bidan. Dildarî û mêldarî, ji yên ku merov bi xwedanê wan ve têtê biderkevtin, ew bi hêza wî ve têtin biderkevtin; di gava ku ew ji bona wan ve bi têrbûn ve pê têtê birabûn, wêçaxê dê ew bête bikêfxweşkirin. Oldarî vê dide bifêrkirin: Xwedan bi karîn¹ ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew li ser merovan de didin biserdarîkirin. Wetovjî qanûn têtin biderkevtin, merov divê xwe bide bidilxweşdarîkirin², tanî ku ew li gora qanûnan de têtê biderkevtin, û ew divê bide bimerckirin, ku yên din jî xwe didin bidilxweşdarîkirin, di gava ku ew li pê qanûnan de têtin biçûyîn. Dî rêya velêveğerandinê de lêbelê ev ji bona merovan ve nemabêtir dide bitêrkirin, ku ew li qanûnan de bi nala zordarîyekî û neçarîtêyeke derveyî ve lê bide biguhdarîkirin; lêbelê ew dixwaze xwe di xwe de bide bilxweşdarîkirin, ku ew di rêya velêvezîvirandina xwe de xwe dide bibawerikirin, bê ka çi jê re bi vebestandî ve têtê biderkevtin, bê ka bi çi ve armanc têtê biderkevtin û bê ka çi wî divabû ji bona vê armanca hanê ve bidate bikirdarîkirin.

Wer Sofist bi Mamostên taybetî ve di lewlebanîya peyvdarîyê de têtin biderkevtin. Ev bi wî rexî ve têtê biderkevtin, ku kesafî xwe weha di nava milete de bikaribe bide biderxistin, bi nala ku ew wê bide bicihanîn, çiyê ku ew bi başîtiya millet ve têtê biderkevtin; bi vê ve lewlebanîya peyvdarîyê bi yekekî pêşîyî daxwazkirinê ve dihate biderkevtin. Bi vê ve destûreke demokrasî pê dihate bigirêdan, ku têde Neşînvana bi xwedanê biryarkirina dawî ve dihatin biderkevtin. Peyvdarîya lewlebanî zînetan ji bona ser zordarîyan, qanûnan ve dide bivezîvirandin. Ji bona taybetîya peyvdarîya lewlebanî ve lêbelê ev pê dihate bibestandin: ku ji bona tiştêkî ve divabû pîrbûna rûçîkan bidin biderxistin û wan bi rastî ve bidin bikirin, ji yên ku ew ligel wî de bi hevdu re têtin biderkevtin, çiyê ku ew ji bona min ve bi nala

¹ Mächte: Power. Desthilatî, Weze, Şiyana, Hêz, Hêzdar, Tuwanayî, Zorayî. Karîn, Zordestî, Pêkarîn, Tîn

² Befriedigen: Satisfy: Dilxweşkirin, Dilnîyakirin, Dilxweşdarîkirin, Dilnîyadarîkirin.

kardarîfîyê ve tête bixuyanîkirin. Rûdanên rastîyên wetov bi xwedanên pir rexan ve têtin biderkevtin: lêbelê van rûçikên cudabûnên hanê bidin biderxistin, bi vê ve merovekî zana pê dihate bivebestandin; û ev bi peyvdarîya lewlebanî ve tête biderkevtin, da ku vê bidin bibilindkirin, yêndin bi dijî vê ve ji bona nava cihên sîyê¹ ve bidin bixistin. Li servêjî de Mamostê Aristotelesî jî xwe dide birakişandin, ev Mamostên hanê, pesindanên, destnîşankirinên remankirinan didin bidankirin, ku li gora wê de divê merov bide bidîtin, da ku merov peyîvandînikirinê bikaribe bide bifêrkirin. Lêbelê li ser zanebûnê de di pêşî de Sifistan xwe dane bidanîn.

Ev bi cihê giştîyî Sofistan ve tête biderkevtin. Lêbelê bê çilo ew vê din bireftarîkirin, çilo ew vê jî didin bikaranîn, jê em bi carekê ve nigarîyeke taybetîyî destnîşankirî li nik Platon de li ser Protagoras de didin bidîtin. Plato li vêderê de dihêle Protagoras xwe bi nêzîktir ve li ser hunera Sofistan de bide bixuyanîkirin. Plato dide biwênekirin, ku Sokrates merovekî genc bi navê Hippokrates ve dide bitengalkirin, ku ew wî ji bona Protagoras ve, ji yê ku ew nuh ji bona Atina hatibû bihatin, dixwest bide bisipartin, da ku ew di zanistîya Sofistan de bête bifêrdarîkirin. Di rêwêbûnê de Sokrates êtir ji Hippokrates ve date bipirskirin, bi çi ve êtir şahrezatîya Sofistan tête biderkevtin, ji ya ku ew dixwaze pê bête bifêrdarîkirin. Hippokrates di pêşî û dawî de date bibersivkirin: „Hunera peyvdarîyê, jiber ku Sofist bi yekî ve tête biderkevtin, ji yê ku ew dizane, ku ew di rêya peyvdarîyê dikare bête bihêuhinerkirin (bi Yunanî ve hatîye binivîsandin“. Cuma), ew babetan li gora pir rexan de didin bipêckirin, lêdidin bitemaşekirin. Ev bi vê ve tête biderkevtin, çiyê ku ew ji bona merovekî zana yanjî miletekî ve di pêşî de tête bidiyarkevtin – huner di wir de tête biderkevtin, ku ew bi başî ve bide bipeyvdarîkirin. Firensî weha bi Peyvdarên baş ve têtin biderkevtin; ku em vê bi lewçebûnê ve didin binavkirin. Merov firensî dide bixwendin, da ku merov bi başî ve bi firensî ve bide biaxivtin – ev lêbelê tête biderkevtin, ku merov ji xwe re zanebûna firensî dide biwergirtin. Merovên nezan vê bi nebaşî ve didin bidîtin, ku ew ligel merovên wisan de bidin bidanûsitandin, ji yê ku ew bi zanebûn ve hemû rûçikan bi sivîkî ve didin biderxistin û didin bipeyvdarîkirin. Lêbelê bes pêyvîn tiştêkî nade biderxistin, lêbelê divê zanebûn pêve bête bigirêdan. Merov dikare zimanekî bi tevayî ve bi rast û durust ve pê bête bitêgihîştin; lêbelê gava ku merov bi xwedanê zanebûnê ve

¹ Schatten: Shade, Shadow: Sî

neyête biderkevtin, wetov ew nikarê wê bi başî ve bide bipeyvdarîkirin. Bi vê ve zanebûn pê têtê bibestandin, ji yên ku ew ji bona giyan ve di nihabûnê de bi piranîtiya rûçikan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew ji bona wîna ve vanên wetov dide bibixistin, ku ew bi xwedanê dewlemendbûnekê ve ji rûçikan ve têtê biderkevtin, ku li jêr wan de li babetekî de dikare bête bitemaşekirin. Şehrezatî, ya ku merov weha di rêya Sofistan de divabû pê bihata bigihaştin, bi vê ve têtê biderkevtin, ku divabû merov bi xwedanê komeke wisayî ve ji rûçikên heyîtî ve bihata biderkevtin, da ku wetovjî li gora wan de li babet de bihata bitemaşekirin. Sokrates bi rastî ve li vêderê de dide birûnkirin, ku binçinîya Sofistan ligel vê de „ne bi têrkirî ve bi destnîşankirî ve“ ji bona zanebûna wan ve“ dihate biderkevtin“, çiyê ku Sofistek pê têtê biderkevtin (gelo ew dixwze felsefê bide bixwendin, weha ew nade bizanîn, bê ka bi ci ve felsefe têtê biderkevtin, jibervêjî ve ew bi pêwistîya xwendina wê ve nayête biderkevtin) „belê“, ew dide bigotin, „em dixwazin ji bona wê ve bêtin biçûyîn“¹.

Sokrates êtir ligel Hippokrates ji bona cem Protagoras ve têtê biçûyîn, û ew bi xwe ve wî di civîneke pêşiyî Sofistan û guhdaran de dide bidîtin: „Protagoras bi seyrankirîve ve, bi nala Orphuesekî² ve merovan di rêya peyvên xwe de dide bişahkirin; Hippias bi rûniştî ve li ser mêzeke Mamosta ve, ligel kêmbûnan ve têtê bidorûberkirin; Prodikus di nava komeke mezin de ji pesindaran ve bi dirêjkirî ve têtê biderkevtin“.

Di piştî ku Sokrates li nik Protagoras de serdane xwe date biderbaskirin, „Hippokrates dixwaze xwe ji bona nava rêça wîna ve bide bixistin, da ku ew xwe di rêya fêrkirina wêna de bide biperwedekirin, da ku ew di nava dewletê de bi merovekî bi navûbang ve bête biderkevtin“, wî ji bona wîna date bipirskirin, „gelo ew bi êşkere ve yanjî bi dizî ve ligel wî de bi tenha xwe divê bide bipeyvandin“. Protagoras vê veşartina hanê dide bihejakirin, wî lê date bibersivkirin, te bi jîrbûn ve dayîte bireftarîkirin, ku te ev gupêdanan hanê xwestîye bide bikaranîn. Jiber ku Sofist weha ji bona nava bajaran ve dihatin bigerandin, weha gelek xortan xwe bi wan ve, bi devjêberdana ji bavan û hevalan ve, didatin bigirêdan, bi bîrûbawerîkirinê ve ku ew dê di rêya danusitandina wan de bi baştir (jîrtir) bêtin biderkevtin; û wisa Sofistan bi vê ve gelek zikreşî û pîsîtî ji bona ser xwe ve dabûn

¹ Plato, Prot., p. 310-314., Steph. (p. 151-159, Bekk.).

² Orphues: Ew bi navûdengirîn dengbêjê Yunanî ve têtê biderkevtin. Cuma.

bikomkirin“ – belê bi mîna ku ev hemû bi nuh ve di zikreşîyê de tête biderkevtin. Li ser vê de ew bi dûrûdirêjî ve dide bipeyivandin û ew pêre dide bigotin: „Lêbelê ez didim bidubarekirin, ku hunera Sofistan bi kevin ve tête biderkevtin, lêbelê ya ku ew ji bal Kevnarana ve, ji ya ku wan ew didatin bikirdarîkirin (Gotina Yunanî), di xemgîniyê de, pêve datin biavêtin“ (gotina Yunanî), jiber ku nezan bi baramberî zanevan ve bi dujmin ve tête biderkevtin). „wan jêre kirasek didatin biçêkirin û wan ew pê didatin bipoşandin“. Ev hunera hanê bi pewerdekirinê ve bi carekê ve tête biderkevtin, ev bi xwejî ve çîyê “ku perçak, bi mîna ku Homer û Hesiod di xweşxuwaniyê de didatin bixwendekarîkirin: Yê din, bi mîna ku Orpheus û Musâsus di evsanana û sersûrandinana de dihatin bipoşandin: hinekan, ez didim bibawerîkirin, wehaji di rêya gêmnastîka hunerê¹ (werzeşa hunerî) de ji xwe re didatin biwênekirin, ji yê ku bi mîna Ikkusê Tarentiner û yê ku ew nihaji bi jîndarê Sofistî Herodikusî dijî û ew ji kesî re nayête bidakevtin, Selymbrier“ -yanjî „musik“ bi şeweyê perwerdekirina merovan ve tête biderkevtin. Em dibînin, ku ew weha Sofistan bi nala wê armancê bi xwe ve bi mîna perwerdekirina giyan bi carekê ve dide binivîsandin: Sincîtî², Giyana nihati, hesta birêxistinê, bikaranîna giyan; û ew bi ser ve dide bivekirin: „Ev hemû, ji yê ku ew ji zikreşîyê ve bi dijî zanistîyan ve têtin bitirsandin, wan perde û betaniyên wisa didatin bikaranîn. Lêbelê ez didim bimebestkirin, ku ew bi armanca xwe ve nehatin bigihandin: lêbelê Hişmendên di dewletê de armancê didin bidîtin, hegerjî weha ku millet jêve tişteki pê nede bihestkirin, weha ewana vê didin bipeyivandin. Lêbelê heger ku merov wisa xwe bide bireftarîkirin, weha tête biderkevtin, ku ew bi Xapînok (Sextekar) ve tête biderkevtin. Jibervêjî ve ez bi ser rêya servajîvêjî ve hatim bikevtin û ez bi eşkere ve pê têtin birûniştin û ez wê nadim binayînkirin, ku ez bi Sofistekî ve têtin biderkevtin“ (Protagoras di cara pêşî de navê Sofist bi ser zimên ve dide bixistin), „û“ ku ew bi kar û barê min ve tête biderkevtin, „ku ez ji bona merovan ve perwerdekirina giyan (gotina Yûnanî) bidim bidan“, bi mîna ku yê din bi nala Homer, Hesiod ûhd, ev dane bikirin³.

Hêjîbêtir ew dide bigotin: „Ev bi liberkevtî ve tête biderkevtin, bê çî tu dide bipirskirin, û li ser pirseke liberkevtî de ez bi dil ve didim bibersivkirin“.

¹ Kunst: Art: Humer

² Sittlichkeit: Morality, Sncîtî, Reweşî.

³ Ibid., p. 314-317 (p. 159-164).

Êtir bi xwe ve bi nêzîktir ve li ser de peyv têtê biderkevtin, çi babet, navrok, çi jîrîtîya Hippokrates di rêya Protagoras de dê ji xwe re fêrkirinê bide biwergirtin. „divê jêre neyête biberamberkîrin, çi dê ew li nik Mamostên din de (gotina Yunanî) bête biberamberkîrin. Jiber ku ew bi Gencan ve têtin biberamberkîrin (gotinên Yunanî); ji ber ku ew bi xwe ve careke careke din xwestîyên xwe rep û rast ji bo nêser zanistîyan û zanebûna ve didin bivegerandin, ji yên ku wan niha dixwestin xwe bidin bivegirtin, di gava ku wan ew di ji bona hejmaryê¹ ve, sitêrzanîyê², Endazyariyê³ û misikê ve didatin bifêrkîrin. Lêbelê kî xwe ji bona min ve bide bivezîvirandin, dê ew ne di tişteki din de ji bil di „armanca giştî de bête bihînkîrin, jibervêjî ve wî xwe ji bona min ve date bipêçkîrin“. Xort ji bona nik wî ve weha bi bêmebest ve dihatin bihatin: „Em dixwazin bi merovên zane ve bêtin biderkevtin, de me bide bifêrkîrin, de me ji bona vê ve bide bikîrin“ – çilo û çawa ev bi karê we ve têtê biderkevtin, dêvê hûn li ser vê de bêtin biliberkevtin“. Rê bi vê re ji bona Mamosta ve hatîbû bihiştin. Lêbelê çiyê ku Protagoras têtê didate bi xwedinkarîkîrin, wî ew bi wê ve didate bixuyanîkîrin, bi çiyê ku ew ji bal Gencan ve lê dihate bigerandin. „Fêrkîrin“ (gotina Yunanî) armanca wî û armanca min “di wir de têtê dihate biderkevtin, ku ew di dîtin û liberkevtina (gotina Yunanî) rast de bidin bikîrkîrin, ku ew xwe li ser bercewendîyên malbata xwe ve (gotinên Yunanî) û wetovjî li ser jîna dewletê ve bi deha baştir ve bide bişêwirdarîkîrin, ku merov dê bi deha ve bête bijêhatîkîrin, ji alîkî ve ku ew xwe li ser kar û barên dewletê de bide biderxistin, ji alîkî din de ku ew ji bona dewletê ve baştîyê bide bikirdarîkîrin“. Weha li vir de wesa ev du berjewendî, yek jê ya xweyîtyê û ya duwen ya dewletê xwe didin biderxistin. Niha Sokrates bi giştî ve dide bixeberdan û ew xwe bi taybetî ve dide bisersûrandin, ku Protagoras ya duwem dide binavkîrin, ku ew li ser jîrîtîya kar û barên dewletê de fêrkirinê dide bidan: “ Wî (Sokrates) didate biderxistin, ku baştîya siyasetê nikarîbû bihata bifêrkîrin“ – bi mîna ku ev bi carekê ve bi bîrûbawerîya Sokrates ve têtê biderkevtin, ku baştî nikare bête bifêrkîrin. Êtir Sokrates ji bona wêna ve vê guhpêdana hanê dide biderxistin, di gava ku ew xwe bi şêweyê Sofîstan ve pişta xwe serpehatîyê

¹ Arithmetik: Arithmetic: Hejmar, Jimêrî, Jimaryarî, Jimartin, Jimarzanî, Jimarkarî, Jimarkar.

² Astronomie: Astronom: Sitêrnasî, Sitêrzanî, Sitêrnasî.

³ Geometrie: Geometry: Endazyarî, Endazyarzanî

ve dide bigirêdan: „Ew merovên hanê, ji yên ku ew bi xwedanê hunera siyasî ve têtin biderkevtin, ew nikarin wê ji bona yên din ve bidin bihilgirtin. Perikles, bavê van zarokên li vêderê de têtin biamadekirin, wî ew di hêmûyî de histin bêtin bifêrkirin, ji yên ku Mamoste dikarin bidin bifêrkirin: lêbelê di zanistîyê de, ji yê ku ew têde bi gewre ve tête biderkevtin, nahêle ku ew têde bêtin biwindakirin, gelo ew hinekî di rêya lihevraştatinê de ji wê bi xwe ji bona ser vê şehrezatîyê ve dê bihatana bipêrgîkirin. Wehajî merovên dewletîyî mizinî din wan nikarîbûn yên din, mirovên xwe yanjî bêgane bidana bifêrkirin¹.

Protagoras êtir li ser de dide biberamberkirin, ku ew dikarin bêtin bifêrkirin û ew dide bixuyanîkirin, çima merovên dewletîyî mezin yên din têde nedane bihînkirin – di gava ku ew ji bona destûrkirîna ve dide bihêvîkirin „gelo ew bi nala Pîrekî ve ji bona Gencan ve bi evsandarî² ve bide bipeyvîn yanjî gelo ew ligel bingehên hişmendîyê de li ser de divê bide bipeyvînkirin“. Civak wêna ji bona wî ve wî ve dide bihiştin, û êtir ew ligel evsana hatî de dide bidestpêkirin, ya ku ew bi bêdawîbûn ve bi sersûrayî ve tête biderkevtin: „Xwedanan ji bona Prometheus û Epimetheus ve dane bişpartin, ku ew dunyayê bidin bixemilandi, hêzên xwe bidin biparvekirin. Epimetheus xurtbûn, mal ji bona firîna ve, çek, cilûberg, pinçar, mêwe didate biparvekirin, lêbelê bi şeweyekîneliberkevtî ve wî ev hemû ji bona cenewaran ve didate bikaranîn, wetov ku ji bona merovan ve tişteke nema hate bihiştin. Prometheus ew bi bêcilûberg ve, bi bêçek ve, bi bêhêvî ve datin bidîtin, jiber ku awir li ber derkevtinê ve dihate biderkevtin, çilo wêneyê merovan ji bona ronahîyê ve divabû bihate biderkevtin. Wetov wî agir ji esman ve, hunera agirpij, minerva date bidizîkirin, da ku ew wan pê ji bona pêwistîya wan ve bide bixwedankirin. Lêbelê ji bona wan ve şehrezatîya siyasîyê dihate bikêmkirin; û bi bê bestandina civakî ve bêtin bijîyankirin, ew her û her di nava şer û bedbextîyê de dihatin biderkevtin. Li vir de Zeus³ ji bona Hermes ve date bifermendarîkirin, ku ew ji bona wan ve poşandina sipehîbûnê“ (gotina Yunaî), (vê sertewandina ji bona serûştîyê ve, hêjabûnê ve, melûfîyê ve, hêjabûna Zarokan ji bona dê û bav ve, hêjabûna merovva beramberî serûştîyên bilindî baştir ve“, û mafe bide bidan). Hormes date bipirskirin: Çilo divê ez van bidim biparvekirin? Ji

¹ Ibid., p. 318-320 (p. 166-170).

² Mythos: Legend, Sory: Evsandarî

³ Zeus bi Xwedanê mezin ve di evsanên Yunistana kevnar de dihate biderkevtin. Cuma.

bona yekayekan ve, bi mîna hinerên taybetî ve, bi mîna hinekan ji zanistîya derman ve bi xwedî ve têtin biderkevtin, da ku ew ji bona yên din ve bidin bialîkarikirin? Lêbelê Zeus date bibersivkirin: Hemû, jiber ku tu yekîtiya (gotina Yunanî) civakî nikare bête bipedakirin, heger ku bes û bi tenha ve bi kêm ve ji wan rûçikan ve bi beşdarî ve bêtin biderkevtin. Ê ew têtê bidanîn, ku kî ne bi beşdarî ve bi şermazarîya mafê ve bikaribe bête biderkevtin, divê ew bi nala nexweşîyeke dewletê ve bête biqirkirin.¹

a) „Jibervêjî ve Atinî, gava ku ew dixwazin bidin biavakirin, ligel hostê avanîkirinê de didin bişewirdarîkirin: û gava ku ew dixwazin bi karûbarên taybetîyî din ve bêtin birabûn, ew ligel wan kesan de didin bidanûsitendin, ji yên ku ew di wan de bi serpêhatî ve têtin biderkevtin, Lêbelê heger ku ew li ser karûbarên dewletê de biryarekê û birêxistinekê dixwazin bidin biwergirtin, wetov ew heryekî ji bona vê ve dihêlîn bête bibeşdarîkirin. Di pişt re divên hemû ji bona vê baştîya hanê ve bêtin bibeşdarîkirin yanjî dê tu dewlet neyête bihebûnîkirin. Heger ku yekek di hunera bilûrê de ne bi bêserpêhatî ve têtê biderkevtin û ew xwe têtê bi mamoste ve dide biderxistin: wetov dê ew bi rast û durust ve bi dîn ve bête bidanîn. Lêbelê ev di dadwerîyê de bi tiştekî din ve têtê biderkevtin: „heger ku ew bi yekekî ne dadwer ve têtê biderkevtin“, weha dê ew pê neyête birûniştin, yanjî „gava ku ew pê bête birûniştin, weha dê ew bi dînbûn ve bête bdanîn.

Ew divê belê ji bona xwe ve diyarbûnê bide bidan, ku ew bi xwe ve têtê biderkevtin; jiber ku divê heryek bi rastî ve bi beşdarî ve bête biderkevtin yanjî divê ku ew ji civakê ve bête bidaqurtandin“. Wetov weha têtê biwergirtin, ku şehrezatîya siyasî bi tiştekî ve têtê biderkevtin, ku têtê hemû bi xwedanê beşdarîyê ve têtin biderkevtin, ku pêre dewlet dikare bête birabûn².

b) Ku ev zanistîya siyasî wehaji ji bona vê ve hatîye bidestnîşankirin, „ku heryek di rêya xwendekarîyê û xebatkirinê de wê ji bona xwe ve dikare bide biwergirtin (bi yanani ve hatîye binivîsan)“, ji bona vê ve ew hêjbêtir van bingehan dide bidan û ew dide bigotin: Ew xwe bi ser v ê v e d d e birakişandin, ku tu merov jiber kêmasîyê û pîsîtiyê ve têtê biserrakişandin yanjî bisizakirin, ji ya ku yekek di rêya serûştîyê de yanjî lihevraştinê de pê têtê biberamberkirin, lêbelê ew ligel wê de bi xwe ve têtê

¹ Ibid. P. 320-322 (p. 170-174).

² Ibid, p.322-322 (p. 174-176).

bidilşewitandin. Bi dijî vê, ya ku ew di rêya bi jêhatîbûnê ve yanjî, reweştê (pêrabûnê) ve, xwendekarîyê ve dikare bête bihilanîn, ew ji bona hêjabûna serrakişandinê û sizakirinê ve têtin bidanîn“; ew bi xwedanê sûçdarîyê ve pêre têtê biderkevtin. „li jêr wan de neoldarî û bêdadwerîfî, bi carekê ve hemû, bi çiyê ku ew ligel gelemperîya¹ başîtyê de têtê bigirêdan. – ya (gotina Yunanî) û ya (gotina Yunanî) bi dij ve „têtê biderkevtin. Merov, yê ku ew xwe ji bona vî gunehî ve bi sûçdar ve dide biderxistin, dê nav bi dû wî ve bête bixistin, dê ew bi wê têgihîştinê ve bêtin bisizakirin, ku wan „dixwestin wê bidin bidûrkirin û „ji bona xwe ve weha bi pîrbûn ve dikarîbûn başîtya siyasetê di rêya zanebûnê, perwerdekirinê de bidana biwergirtin“. Ev bi bingehekî baş ve têtê biderkevtin. Wehajî armanca sizadanê Protogoras dide bixuyanîkirin. „Weha merov ne jiber pêrabûnên çuyî ve, lêbelê jiber pêrabûnên ayîndî ve didin bisizakirin – jibil bê çilo em cenawerkî xerab serê wî didin bijêkirin -: weha ne tu tawankar ne jî yekekî din, di rêya nimûnetîya wî de hatîye bigirtin, yanjî careke din têtê bikêmkevtin. Wehajî têtê merc têtê bikevtin, ku ew pîrbaşîtya hanê di rêya fêrkirinê û pêrabûnê de dikare bête biwergirtin.“²

c) „Bi çi ve êtir ev bi bêtir ve têtê bilihevraştatin, çiyê ku Sokrates dide bigotin, ku merovên bi mîna Perikles ve, ji yên ku ew di rêya pîrbaşîtya siyasetê de têtin binavûbangkirin, vê nikarin ji bona zarok û hevalên xwe ve bidin bigihandin“: weha Protogoras dide bigotin, „ev divê bidijî vê ve bête bigotin, aa) ku di nava van pîrbaşîtyên hanê de dê hem ji hemû ve bêtin bifêrkirin. Başîtya siyasî ji pêkhatîtyê ve têtê biderkevtin, ku ew ji bona hemûyan ve bi başî ve têtê biderkevtin; ew ji bona hemûyan ve bi beşdarî ve têtê biderkevtin. Ev yeka neçartî ji bona dadwerîtyê, nermîtyê (gotina Yunanî) û perestîyê ve têtê biderkevtin – bi gotinekê ve bi vê ve, bi çiyê ku pîrbaşîtya merovekî bi carekê ve pê têtê biderkevtin; û ev divê bi maldarîya her Neşîvanekî ve bête biderkevtin, ew divê wê di tevaya jîna xwe de her û her pê bête birabûn û pê bête bifêrbûn. Têde tu fêrdarîya li ser wan merovên bi navûbang ve nayête biderkevtin. Zarok dê bi zû ve, ji nermtirîna pîrbûnê ve, ji bal dê û bavên wan û perwerdarên wan ji bona wêna ve bêtin bizanebûnkirin û bimebestkirin, bifêrkirin û ji bona reweştê û başbûnê ve bêtin biperwerdekirin, û ew li ser wê de bêtin birehakirin, çiyê ku ew bi rast

¹ Öffentlich: Public: Xelk, Gişt, Giştî, Gelemper, Gelemperî, Teba.

² Ibid., p. 323- 324 (p. 176-178).

ve tète biderkevtin. Hemû fêrkirin di musikê û werzeşê de (zanebûn, ji bona xwendinê ji Xweşxuyan ve, ji yên ku ew vê didin bitûjkirin) ji bona vê ve dide bihilgirtin, ku bikêfbûnê û bidilbûnê nahêle bête bigirawkirin – ku ew xwe pêre bidin birehakirin, ku ew xwe li gora qanûnekê, rêzanekê ve bide bifêrkirin. Gava ku merov êtir ji vê xirbûna fêrkirinê ve tète biderkevtin, weha ew ji bona nava destûra dewletekê ve tète bikevtin, ev pêre ligel de dide bihilgirtin, ku heryek di retfarkirineke mafeyî de, bi rêkûpêkxistin ve bête bihiştin. Pirbaşîtiya siyasî weha bi encamekî perwerdekirinê ve ji pêla xortanyê ve tète biderkevtin.¹

b) Bes bi tenê ve tède bi tavayî ve bi pir başî ve tète biderkevtin, di rêya serûştîyê de merovên bi taybetî ve bextyarkirî dikarin bes û bi tenha ve kêmbûnê bidin bidan. Lêbelêjî ewên din, ji yên ku ew xwe tède bi başî ve nadin biderxistin, bi giştî ve di rêya perwerdekirina vê pirbaşîtiya siyasî de dikarin beşdarîtiyê bidin bikirin û ew bi pir gelekî bilindtir ve bêtir ji nala wan ve têtin biraswestandin, ji yên ku ew bi xwedanê vê fêrkirinê ve nayêtin biderkevtin. „Lêbelê merovên bi baş ve nikarîbûn pirbaşîtiya xwe ligel zarokan û dostan de bidin bibeşdarîkirin“ – vê binavdûxistina hanê ew bi pir başî ve bi vî şeweyê hanê ve dide bibersivkirin. „Heger ku ji bona nimûne ve di dewletekê de hemû neşînvana divabûn li ser bilûran de bidana biyarîkirin, weha dibû ku hemû fêrkirinê tède bidin bigirtin; hinek ji wan ve dê pir bi baştir ve bihatana biderkevtin, ji wan ve gelek baş, hinekjî nîvnîv, kêmjî belkîjî bi bed ve bihatana biderkevtin – hemû bi xwedanê hinekî ve ji fêrbûnê ve dihatin biderkevtin. Lêbelê ev dikarîbû bi rudan ve bête biderkevtin, ku kurê musikvanekî jî bi yarîderekî bed ve bihata biderkevtin, Pirbaşîti bi jirbûnên taybetî, serûştî ve têtin bigirêdan. Ji gelek bilûrvanên yarîderên jîr ve wetovjî gelek nejîr dikarin bêtin biderkevtin û bi servajîvêjî ve dikarin bêtin biderkevtin; lêbelê hemû neşînvana dikarîbûn tanîradeyekî li ser bilûran de bidin biyarîkirin, û hemû bi girawkirî ve dê hergav hêjî bi bêdawîbûn ve bi baştir ve tède ji nala wanên din ve bêtin biderkevtin, ji yên ku ew bi tevayî ve bi nezan ve dihatin biderkevtin û wan tu fêrkirin ji xwe re nedabûn biwergirtin. Weha hemû, wetovjî neşînvana bedjî di dewletekê hêşmendî de hêjî bi baştir û dadwertir ve têtin biderkevtin, bi beramberkirina wan ve ligel wanen din de li cihên din de ku tède tu perwerdekirin, tu dadwerîkirin, tu qanûn, tu zordarî nayête bidîtin, ku ew

¹ Ibid., p. 324-326 (p. 178-182).

têde ji bona mafe ve bêtin biperwerdekirin. Vê pirbaşîfîbûna hanê ew ji bona wan qanûnan, fêrkirinan, perwerdekirinê ve di nava dewleta xwe de didin bisipasdarîkirin.¹ Ev wehajî hemû bi tevayî ve bi dûrbûnên başî ve û bi bingehên rast û durust ve têtin biderkevtin – bi carekê ve ne bi bedtir ve bi nala ku Ciceros dide biencamîkirin: a natura insitum. Hoyên Sokrates û peyvdarîkirinên li ser van hoyan de bi dij ve bi dûrbûnên ezmûnan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew xwe li ser serpêhatiyan de didin bibingehkirin – bi pîrbûn ve ne bi baştir ve tête biderkevtin, ji nala ku çiyê li vêderê de ji bona nava devê Sofist ve tête bixistin.

Duwm: Pirs êtir bi nêzîktir ve tête biderkevtin, tanîkîjanradeyekî ev dikare bi nala kêmasîbûnê ve bête bixuyanîkirin, û nemaze, tanîkîjanradeyekî Sokrates û Plato xwe di pevçûnê de ligel Sofistan de hatibûn bidakevtin û bîrûbawerîyên bi dijî wan ve didatin bikirin. Jiber ku cihê wan dihate biderkevtin, ji yê ku Sofistan ji xwe re li Yunanistanê de didatin biwergirtin, di nava milletê wan de bi zanebûneke bilind ve bi carekê ve di dana wan de dihate biderkevtin – ku wan têde bi rastî ve kareke pir bi nerx ve ji bona Yunanistanê ve bi destên xwe ve dane bixistin, Weha belêjî wetov nav bi dû wan de tête bikevtin, ji yê ku ew bi carekê ve bi zanebûnê ve tête bigirêdan. Sofist bi hostan ve di vegerandina ser rastîyê de li ser bingehên heyîtîyê de têtin biderkevtin, ew di nava pileyê velizîvirandina remankirinê de têtin birawestandin. Şewe û nivşê ve vê zanebûna hanê dihate biderkevtin, ku ew di rêya wênekirinan û nimûnîyan de guhpêdanê ji bona ser wî ve bidin bigirêdan, çiyê ku ew ji bona merovan ve li gora serpêhatîya wî, dilxweşîya wî ûhd. de bi rast ve dihate bidiyarkirin; ku pêrejî dê ew ji taybetîbûnê ve ji bona giştîbûnê ve bête biveguhêstin. Ev bi neçarîtîya çûna azadiyan, velizîviranda remankirinê ve tête biderkevtin, ji bona wîna ve li nik mejî de zanebûnê wehajî ji xwe re dayîte biwergirtin. Lêbelê ev zanebûna hanê divabû li ser pêbawerîkirinê û nebigûmankirina bawerîyê de li ser rastîya reweştê û oldarîtîyê de bi derveyî ve bête biderkevtin. Ku Sofist ji bona bincînîyên yekalî ve pê hatibûn bikevtin, ev di pêşî de bi xwedanê pêwendîyên ligelhevdû de têde tête biderkevtin, ku di zanebûna yunanistanê de dem hêjî nedihate bidîtin, ku ji şiyarbûna remankirinê bi xwe ve bîrûbawerîyên bingehî dihatin bilidarxistin û weha hinek ji hîmkirinê ve bi mîna ji bona me ve di serdema nuh de dihate bidanîn. Ku têde ji alîyekî ve

¹ Ibid., p. 326-328 (p. 182-184).

pêwistîya azadîya xweyîtîyê dihate bidîtin, ji ya ku ew bes û bi tenha ve bi rast ve dihêlê bête biderkevtin, ji ya ku merov bi xwe ve dide bidîtin, ji ya ku ew di hişbûna xwe de dide bidîtin – Qanûn, wêneyên oldarîyê bes û bi tenha ve, tanîradeyekî bi nal yê ku ez di rêya remana xwe de didim binaskirin – ji aliyêdin de di remankirinê de hêjî ne binçînîya hîmkirî dihate bidîtin: weha reman bi bêtir ve bi rast ve dihate biderkevtin, ku ya mayîyî nedestnîşankirî dikarîbû weha kêvxweşbûnê bide bidagirtin.

a) Lêbelê ev bi tiştekî din ve di cîhana meyî ewropî de tête biderkevtin, ji ya ku têde perwerdekirinê xwe li jêr paraztin û merckirina giyanekî oldarî de dayîte bicihkirin, bi mîna ku ev tête bigotin – ango ne li jêr oldarîyeke xewindarîyê, lêbelê li jêr mercê agehdarîyê de, nasîn li ser giyanê serûştîya hergavî de û armanca dawîyî bi serêxwe ve, destnîşankirina merovan, ku ev têtin biderkevtin, bi mîna giyan, bicihkirinê ve têtin biderkevtin, ji giyan ve li ser şeweyê giyan de xwe dide bidestnîşankirin, xwe di yekîyê de ligel giyan de dide birûniştin. Weha li vêderê de binçînîyeke giyanîyî hîmkirî bi bingeş ve dihate bidanîn, ku vê weha pêwestîya giyanê xweyîtîyê didate bidilkirin¹, ji vê binçînîya bi serêxwe ve xwe hemû pêwendîyên din bi mîna erkan, qanûnan ûhd. û jê bi pê vê bi bestandî ve têtin biderkevtin. Wetov divabû perwerdekirin ne bi vî berê piralîtîyê ve – weha ne bi bêberîyê ve bi mîna li nik Yunanîyan û yên din de ji Sofistan ve dikarîbûn bihatana bihiştin, ji yên ku wan perwerdekirin di Yunanistanê de dabûn biberfirehkirin. Bi dijî oldarîya xewindarîyê ve, bi dijî vê binçînîya dewletîyî nepêşkevtî ve perwerdekirinê nikarîbû xwe di rûçîkên weha bi pir ve bide biletletkirin; yanjî ev bi hêsanî ve dihate biderkevtin, ku rûçîkên nebîrêxistîyî letlekirî bi nala binçînîya bilintir ve dihatin bidanîn. Li kuderê de (da ji bona me ve) bi dijî vê ve armanceke giştîyî wetov bi bilind ve (bilindtirîn armanç) di berî wênekirinê de dihate biçûnûhatin, wetov bi hêsanî ve binçînîyek letkirî ve nikare ji bona vê payebûnê ve ve bête bihatin, hegerjî ku vezîvirandina hîsbûnê cih ji xwe re bide bikarkirin, ku ew ji xwe ve bilindîyê bide bidestnîşankirin û binaskirin; û lijêrbîrêxistina binçînîyê pêre ji berê ve bi hîmkirî ve tête biderxistin. Protagoras² di pişt re dide bigotin: „hemû (çar) pakî³ bi xwedanê nerovîyê ve ligelhevdû de têtin

¹ Befriedigen: Satisfy: Bidilkirin

² Ibid., 349 (p. 224-225).

³ Tugend: Virtue: Pakî, Pakîti, Paqijî, Başbûn, Başîti, Nayabîya Sincî, Hêjabûn, Hêjatî, Hêjayî, Avrû, Avrûti

biderkevtin, mêrxasî nayête biderkevtin, jiber ku pir mêrxasî têtin bidîtin, ji yên ku ew ne bi oldartirîn ve, ne bi dadwerîntirîn ve, ne bi nermtirîn ve û ne bi perwerdekirîntir (gotina Yunanî) ve têtin biderkevtin“; merov divê xwe bes û bi tenaha ve li ser bendeke talankirinvan ve bide bibêrxistin. Sokrates¹ li ser de hêjbêtir dide bigotin, ku „wehajî mêrxasîti bi zanebûnekê û nasînekê ve tete biderkevtin – bi rastîya wê ve tete biderkevtin, çiyê ku ew bi sawdarî ve tete biderkevtin“ -. Lêbelê cudabûn, xwedîtîya mêrxasîtiyê ne bi pêşkevtinê ve tete biderkevtin.

b) Pêrejî çî êtir bi reng re tete bibestandin – bi xwe ve li gora navrokê jî de -, bi perwerdekirina me ve tete bigirêdan. Şiyarkirin bi tevayî ve li ser wê deqa hanê bi xwe ve, bi nala ku ew li nik Sofistan ve dihate biderkevtin. Deqa dîtina wan bi beramberî dijî Sokrates û Plato ve bi vê ve tete biderkevtin, ku li nik Sokrates de ev dihate biderkevtin, ku wî sipehîbûn, pakî, rastî, dadwerî bi nala armancê, destnîşankirina xweyîtiyê ve didate biderxistin: lêbelê ev navroka hanê li nik Sofistan de hêjî bi nala armanca dawî ve nedihate bidîtin, jibervêjî ve ev ji bona kêfdarîyê ve hatibû bihiştin. Jibervêjî ve bedbûna nav, jibervêjî ve bedbûna nav, ji yê ku tede Sofist di rêya beramberkirina wan de ligel platon de hatibûn bikevtin; evjî bi kêmasî ve dihate biderkevtin. Bi derveyî ve em didin bizanîn, ku Sofist bi xwedanên civandina dewlemenbûnên gewre ve dihatin biderkevtin²; ew gelekî bi payebûn ve dihatin biderkevtin, ew li seranserî Yunanistanê de dihatin bigeşfkirin, ew tanîraseyî gelekî bi dewlemendbûn ve dihatin bijîyandin. Remana rastkirî bi beramberî Platon ve bi pirbaşî ve ev derxistina hanê didate biderkirin, ku erk, ya ku ew ji kirinê ve ne ji xwe ve û ji bona xwe ve bi hebûnîtiya liberkevtina tişt ve dê bête bihatin; lêbelê ew bi bingehên derveyî ve têtin biderkevtin, ku tede di rêya mafe û nemafebûnê, karîtiyê û zîyandarîtiyê de dê betê bipiryardarkirin. Link Plato û Sokrate de bi dij ve bîrûbawerîya bingehî tete biderkevtin, ku serûştî li pêwendîyê de dide bitemaşekirin, liberkevtina tişt bi xwe ve û ji bona xwe ve dê bête bipêşkevtin. Ji bona vê liberkevtina hanê ve Sokrates û Platon dixwestin temaşekirinê ji deqênrûçikkirî û bingehan bidanîndijkirî ve bidin bidanîn; ev hergav bi taybetî ve û bi yekane ve têtin biderkevtin û ew xwe weha bi xwe ve ji bona têgihiştinê ve bi dij ve didin bidanîn. Cudabûn tete bidrkevtin, ku

¹ Ibid., p. 360 (p. 245).

² Plat. Men., p. 91 (p. 371).

Sofistan perwerdekirina rastkirî bi carekê ve pê didatin bigirêdan, di dema ku Sokrates û Platon remankirin di rêya hîmkirineke – destnîşankirina giştî ve (remana platonî ve) – didatin bidestnîşankirin, çiyê ku giyan bi mayînî ve di xwe de dide bidîtin.

Sofistîkirin weha bi bed ve têtê biderkevtin, bi vê têgihîştinê ve, bi nala ku ew bi xwedanîtiya wê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew bes û bi tenha ve merovên beddarî bi sûcdarî ve dide bikirin. Sofistîk lêbelê weha bi pîrbûna giştî ve têtê biderkevtin, ew tevî li ser hoyan de didin birastîkirin – yên wetov ji deqênrûçikan ve bi kirina rastîyê ve, anîna ji hoyan û dijîhoyan ve – ew bi Sofistîk ve têtin biderkevtin. Hin ji gotinên Sofistan bi berçavan ve têtin bikevtin, ji yên ku ew xwe li ser de nahêlin bidin biderxistin, ji bona nimûne ve li nik Plato de, weha merov li nik me de bi rastî ve dide bigotin: nede bixapandin, da ku tu pêre ne tu qerzdarîyê û pêrejî ne tu pera bide biwindakirin; yanjî: pir hûnrê xwe bi xwarinê ve nede bidagirtin, yanjî dê tu hûrê xwe bide bigênîkirin, divê tu xwe ji xwarinê ve bide bivegirtin, yanjî li nik tawankarîyê de merov hoyên derveyî wisa dide biwergitin: başkirin ûhd.; yanjî merov di rêya hoyên derveyîyî reftarîkirinê de dide bilêbuhurandinîkirin, ji yên ku ew ji encaman ûhd. ve têtin bihatin. Merov weha ji bona hemû pakîyan ve di rêya hoyan de têtin bidaxwazîkirin, ji yên ku ew bi hoyên Sofistan ve têtin biderkevtin. Bîrûbawerîyên hîmkirî bi bingehekîrî ve têtin bidanîn, weha di oldarîya Filetîyê de (niha li nik Protîstantan de merov vê wehajî nemabêtir dide bizanîn); weha merov dide bigotin, ku lêbuhurandina Xwedan di pêwendîyê de li ser pîrozîtîyê ûhd. de jîyana merovan weha dide birêberîkirin, ku têde hoyên derveyî nayêtin bikevtin.

Sofistik weha ji bona me ve ne bi dûrbûn ve têtê bikevtin, bi mîna ku merov dide biremankirin. Heger ku niha merovekî zana li ser babetan de bide biaxivtin, weha ew dikare bi zor başî ve bête biderkevtin; lêbelê ew bi tiştekiî din ve nayête biderkevtin, ji bil bi çiyê ku Sokrates û Plato bi Sofistik ve didin binavkirin, tevî ku ew pêrejî bi xwe jî ve weha bi başî ve li ser vê dîtina xala hanê de bi nala Sofistan ve dihatin birawestandin. Merovên zanevan li nik dadwerîkirina rûdanan de li rastê de têde têtin bikevtin; di jîna tevayê de divê em xwe pê bidin bihiştin. Bê ka çi li vedrê de bi başî ve têtê biderkevtin? – Xalên rûçîkîyî taybetî nahêlin –nezestieren- bêtin

bikevtin. Heger ku merov erkan û pakîyan ji bona nimûne ve di şîretkirinê¹ de dide birêberîkirin – bi mîna ku ev di piranîya şîretan de têde birûdan -, weha divê merov bingehên wisa bide bibihîstin! Peyvdar, di parleman de ji bona nimûne ve, hoyên wisa û hoyên bi dij ve didin bikaranîn, di rêya wanên ku ew ji bona wan ve didin biaxivtin, ku ew dixwazin wan pê bidin bibawerrîkirin. Ev xwe li ser a) de, ji bona tevaya hîmkirinekê ve, destûrekê ve ji bona nimûne ve, yanjî ji bona cengê ve, hîmkirineke bi rêveberîyê ve (bi sorbûn ve) tête bireftarîkirin, rêzanênpivandinêyî taybetî li jêr wê de bidin biserhevdûkirin; b) lêbelê ligel bisorbûnê ve ev bi xwe ve di hunder de, di pişt re di derve de nema tête biçûyîn: tişt xwe dihêle wisa yanjî wisa bête bikirin, û hergav ew bixalên rûçîkîyî taybetî ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew didin bibiryardarîkirin. Merov hoyên bi mîna van ve wehajî bi rastî ve bi dijî felsefê ve dide bikaranîn: „ Gelek felesefên cuda, gelek bîrûbawerîyên cuda têtin bidîtin, ev bi dijî rastîyekê ve tête biderkevtin; lawazîya bihişbûna merovan bi tu zanebûnê ve rê pê nade bidan, bê ka çi divê felsefe ji bona hestiyarîyê ve, xweşîyê ve, dil ve, ku ev bi tiştên bitevlihev ve têtin biderkevtin, ji bona karkirina merovan ve rûtbûna remankirina felsefê – xala rûçîkê bikaranînê - nade bialfakarîkirin“. Ev weha bi bingehên baş ve têtin biderkevtin; û ev bi şeweyê Sofîstan ve tête biderkevtin. Em vê ne bi Sofistik ve didin binavkirin, lêbelê ev bi rabûnûrûniştina Sofîstan ve tête biderkevtin, ku ev ji ber bingehan ve jê tête biderkirin, ji yên ku merov ji hestiyarîyên xwe, kêfxweşîyên xwe ûhd. ve dihêle bi rast ve bêtin biderkevtin. Ne tişt bi nala wetov ve dê bi rast ve bête bikirin, lêbelê li ser pêhestkirinan de dê ew xwe bide birakişandin; Ev bi rûçikan (gotina Yunanî) ve têtin biderkevtin. Van dê em hêjî bi nêzîktir ve li nik Sokrates û Plato de bidin bidîtin, ev bi rûçîkê Sifîstan ve tête biderkevtin.

Li nik rêyeke wetovî rast merov dikare bi zûtir ve weha bi dûrtir ve bête hatin – di cihê ku Sofîst têde ne dihatin bidîtin lêbelê ew bi pir zanebûn ve dihatin biderkevtin, weha ew bi kêmanîya zanebûnê ve dihaten biderkevtin-pirjî didatin bizanîn, gava ku ew li ser bingehan de dihaten bihatin, ku merov di rêya bingehan de hemû dikarîbû bida biselimandin, ku merov xwe ji bona hemû bingehan û dijîbingehan ve dikarin bidin bidîtin; û ku ew hatibûn bifêrkirin, ku ew hemûyî bidin biselimandin, çiyê ku merov ji yên din re,

¹ Predigen: Preach: Pendkirin, Amojkarîkirin, Şîretkirin.

yanjî ji bona xwe ve bida bidaxwazkirin. Ev ne di taybetîya Sofistan de, lêbelê ew di velêzîvirandina rêya rastîkirinê de dihate bikevtin. Bingeşan û dijîbingeşan bi nala taybetîyan ve ne bi rast ve bi dijî giştîbûnê ve têtin biderkevtin û ew bi dijî leberkevtinê ve nadin bibiryarîkirin; merov dikare ji bona hemûyî ve bingeşan û dijîbingeşan bide bidîtin. Di reftarîkirîna bedtir ve rûçikê xalekê têtê bikevtin, ji yê ku ew ji bona xwe ve bi gewherî ve têtê biderkevtin; merov vê bi bilintir ve bide bihildan, weha merov reftarîkirinê dide bitawanbarîkirin û li ber de dide bidan. Di tawankarîya revînê de di cengê de weha erk têtê têtê bikevtin; ku ew jîyana xwe bide biparastin. Weha di demên nuh de mezintirîn tawankarî, mêrkujî, bêbextî ûhd. bi dadwerî ve dihatin biderxistin, jiber ku di mebestê de, di dîtinê de destnîşankirinek dihate bikevtin, ji ya ku ew ji bona xwe ve bi gewherî ve dihate biderkevtin, ji bona nimûne ve, ku merov xwe li nik bedbûnê de bi dij ve dide biberamberkirin, da ku ew divê başbûnê bide bipêşvexistin. Merovê zana dide bizanîn, ku ew hemûyî li jêr xala rûçikê baş de bide bianîn, û ew hemûyî bi başî ve bide bikirin, ji bona tevan ve xala rûçikê gewherî bi rast ve bide bikirin. Ev divê ku yekek ne bi dûrbûn ve di zanebûna xwe de hatibû bigiandin, heger ku ew ne ji bona bedtirînê ve bi xwedanê bingehên baş ve bihata biderkevtin, çiyê di dunyayê de ji dema Adem ve bi bed ve têtê birûdan, ji yê ku ew di rêya bingehên baş de bi dadwerî ve têtê biderkevtin.

Ev êtir hêj li nik Sofistan de têtê bidîtin, ku ew bi xwedanê şiyarbûnekê ve li ser vê rêya rast ve dihatin biderkevtin. Di pevdarîyalewlebanîyê de divê merov weha tûrebûnê, bidildarîyîya bihîstînê ji xwe re bide biwergirtin, da ku merov hinekî bi kirinê ve bide bianîn. Wan êtir didatin bihînkirin, bê çilo van hêzên hanê di merovên kidar de ji bona livandinê ve didatin bikêrkirin; ku reweşta hîmkirîyî baş nikare bide bibiryarîkirin. Sofist bi nala xelkên zanevan ve bi xwedanê şiyarbûnê ve dihatin biderkevtin, ku ew hemûyî dikarin bidin biselimandin; wetovjî di Gorgias de: „Hunera Sofistan bi samekekî mezin ve bi nala hemû huneran ve dihate biderkevtin; wan dikarîbûn ji bona millet, dewletê, Dadweran ve bidin biaxivtin, bê ka wan çî didatin bidaxwazîkirin.“¹ Mafyar wehajî bi xwedanê lêgerandinê ve dihate biderkevtin, be ka çî ji bona bingehan ve ew ji bona benda wî ve têtê bidîtin, heger ku ew jî bi dijî wan jî ve bête biderkevtin, ji yê ku ew dixwaze ji xwe

¹ Plat. Gorg., p. 452 et 457 (p.15 et 24).

re bide biwergirtin. Ev şiyarbûna hanê ne bikêmasîyê ve tête biderkevtin, lêbelê ew bi zanebûneke wêyî bilindtir ve tête bivegirêdan. Merovên nezan xwe di rêya bingehan de didin bidestnîşankirin. Lêbelê bi tevayî ve ew belkî di rêya hinekî din de bêtin bidestnîşankirin (bimafetîkirin), bi nala ku ew didin bizanîn; ji bona şiyarbûnê ve bes û bi tenha ve bingehên derveyî têtin bihatin. Sofistan didatin bizanîn, ku li ser vê zemîna hanê de tu tistê bi hîmkirî ve nidihate bidîtin; ev bi hêza remankirinê ve tête biderkevtin, ew tevî bi diyalektîkî ve dide bireftarîkirin, ew wê dide bihejandin. Ev bi zanebûna wêneyî¹ ve tête biderkevtin, ji yên ku ew pê bi xwedan ve dihatin biderkevtin û wan ew didatin bianîn.

Pêre ev li gel de dihat bigirêdan (û serûştîya remankirinê vê ligrl xwe de dide bianîn): gelo ev bi berê bingeh ve tête biderkevtin, ji yê ku ew ji bona şiyarbûnê ve bi nala hîmkirinê ve tête biderkevtin, ji yê ku ew di rêya vezîvirandinê ve bi hejandî ve tête bikirin, weha divê merov bi xwedanê hîmkirinekê ve bête biderkevtin. Çi divê merov êtir ji bona aramanca dawî ve bide bikirin? Li wêderê de êtir ducarî himkirî tête bidîtin, ji yê ku ew dikare bête bibestandin. Yekek ji bi pakîyê, giştîbûnê ve tête biderkevtin; ya din bi yakanîtîyê, kêfxweşîya xweyîtîyê ve tête biderkevtin. Ev (ji ya pêşî ve) di pişt re hêjî bi nêzîktir ve li bal Sokrates de. Merov hemûyî bi hejandî ve dide bikirin, weha ev dikare bi deqa hîmkirî ve bête bikirin: „Ev bi kêfxweşîya min ve, bi dilbijandina min ve, bi navûdengbûna min ve, bi avrûwa min ve, bi taybetîyên xweyîtîya min ve tête biderkevtin, ji yên ku ez wan ji bona armanca xwe ve didim bikirin“; Xweyîtî xwe bi xwe ve bi dawîya dilê xwe ve tête biderkevtin. Di gava ku ez hêzê didim binaskirin, wêçaxêjî ez ermancên xweyî din li gorê de dizanim bidim bidestnîşanîkirin. Nasînîtiya ligel weha pir xalên rûçîkan de lêbelê vê dide bikirin, bê ka reweşt li Yunanistanê de bi çî ve dihat biderkevtin (ev bêşiyarbûna pêrabûna oldarîyê, erkbunan, qanûnanan), ji yên ku ew pê dihatin bihejandin, ku ev bihîmkirinên hanê – qanûn, di gava ku ew bi xwedanê navrokeke bi sînokirî ve têtin biderkevtin – ligel yên din de bi bingehên hevdu ve têtin bikevtin; ev carekê bi nala bilindtir ve tête biderkevtin, bi taybetî ve tête biderkevtin, ku ya din dê carekê ew li paş de bête bidanîn. Şiyarbûna bisadebûnê dê pêre bête bişaşûmaşokirin (em dê vê li nik Sokrates

¹ Formell: Formal. Rengî, Mîrî, Mîranî, Mîrkarî, Şêwe. Per, Zaravî, Rêbazî, Fermî. Wêne, Wêneyî,

de bi xwe ve bi dūrûdirêjî ve bidin bidîtin): Tiştêk ji bona wîna ve bi hîmkirî ve bi rast ve têtê biderkevtin, xalên rûçikên din, ji yên ku ew wehâjî di wî de têtin biderkevtin, dê bi rastî ve bêtin bikirin, ew divê wan bi rastî ve bihêle bêtin bikirin; û weha ya pêşî bi rastî ve nemabêtir têtê biderkevtin yanjî bi kêmanî ve ew ji biserêtîyaxwe ve¹ dide biwindakirin. Weha a) dilêrî bi vê ve têtê biderkevtin, ku ew jîyana xwe têtê bide bigorîkirin, b) ku erk, jîyana wî dide bihiştin, bi bêmerc ve têtê biderkevtin. Weha Dionysiodor didate bigotin: „Kî yekekî, ji yê ku ew zanistîyê nade bimaldarîkirin, ji bona zanevanekî ve dide bikirin, ew dixwaze, ku ew bi nemabêtir ve bête bihiştin, bê ka ew bi çi ve têtê biderkevtin. Ew weha dixwaze wî bide binemankirin; jiber ku ew vê dide bikirin, ku ew ne bi vê ve têtê biderkevtin, bi çiyê ku ew pê têtê biderkevtin.“ Û Euthydem, di gava ku yên din didin bigotin, ew dide biderewkirin, dide bibersivkirin: „Kî dide biderewkirin, dide bigotin, çiyê nayête biderkevtin: çiyê nayête biderkevtinbiderkevtin, merov nikare bide bigotin; weha tu kes nikare bide biderewkirin.“²

Û carekedinjî Dionysiodor dide bigotin: „Tu bi xwedanê segekî ve têtê biderkevtin, ev sege hanê bi xwedanê cewrikan ve têtê biderkevtin, û ew bi bavê wan ve têtê biderkevtin; weha ji bona te ve segek bi bav ve û tu ji bona çêlikên seg ve bi bira ve têtê biderkevtin.“³ Sorbûnên wisa – yarîkirinên wisa xwe – di rexnekirinên bêjimar de pir caran didin bidîtin. Ev weha (jiber vê tevlihevbûna hanê ve di şiyarbûna sadebûnê ve) ji bona Sofistan ve nav bi dû wan ve hate bixistin, ku wan ji bona dildarîtîyan; berjewendîyên taybetî ûhd. palpêdanî pê dane bikirin. Ev xweser ji şerûştîya perwerdekirinê⁴ ve têtê biherikandin. Evaya pir xalênrûçikîyê⁵ cuda ji bona nava dest ve dide bixistin û yê ku ew divê bide bibiryarîkirin. Wetov bi vê ve bes û bi tenaha ve di hiştîna xweyîtîyê ve têtê bidanîn, gava ku ew ne ji bingehên hîmkirî ve bête biçûyîn; têtê metirsî têtê bokevtin. Ev di cîhana îro jî de têtê birûdan, ya ku ew li ser mebesta pak de, li ser mebest û bawerîya min de divê bête bihatin, gava ku ew xwe li ser mafê, rastîya kirinekê de dide bireftarîkirin. Bi çîve armancadewletê têtê biderkevtin, bi

¹ Absolutheit. Absolute. Biserêtîyaxwe ve, Bicarekê ve, Biderbegê ve.

² Plato. Euthyd., p.283-284 (p. 416-418).

³ Ibid., p. 298 (p. 446).

⁴ Bildung: Education. Perwerdekirin, Fêrkirin, Hînkirin, Zanebûn.

⁵ Gesichtspunkt: Point of view: Xalarûçikî, Dîtin, Deqadîtinê, dîtina bîr û bawerîyê.

baştirîn şeweyê serpereştîyadewletê û destûradewletê ve têtê biderkevtin, - belê ew li nik Xapanvan¹ de - têtê bihejandin.

Jiber wênekirinên perwerdekirinê ve Sofist bi felsefê ve têtin bigirêdan, jiber vebînîya² wan jî ve wetov ew pê nayêtin bigirêdan. Ew bi xwedanên pêwendiyabihev re ligel felsefê de têtin biderkevtin, ku ew link vegerandinê de ji bona rêya rastî de nehatin nehatin birawestandin, lêbelê ew tanî ji bona bidawîtirîn destnîşankirinan ve, bi kêmanî ve tanîradeyekî, hatin biçûyîn. Yekek ji rexê serekîyî perwerdekirina wan de bi giştîkirina şeweyê remankirina Eleatî ve û firehkirina wêna bi xwe ve li ser hemû navroka zanebûnê û refarîkirinê de dihate biderkevtin; erêkirin ji bona nava wêna ve têtê bihatin, ew wer û bi havilîfî ve³ têtê bidîtin.

Heger ku em ji bona ser yekayekan ve, nemaze ji bona ser Sofistan ve bêtin biçûyîn, dê ev me ji bona pir dûrbûnê ve bide biajotin; nemaze ku Sofist bi gîştîkirina mêtûwa perwerdekirinê ve têtin bigirêdan. Bi navûdengên Sofistî zor bi pîrî ve têtin biderkevtin; di nava van de Protagoras, Gorgias, wehajî Prodikus, Mamostê Sokrates têtin biderkevtin, bi navûbangtirîn, ji yê dawî ve ku Sokrates ji bona Mythusîyê bi navûbang ve ji Herkules ve li ser lêvên rêyan ve – yekek bi şeweyê wê ve bi awakî sipehî ve, dide bipesindarîkirin⁴ - ji yên ku ew bi sed û bi hezar carî ve dihatin bivegerandin. Ez dixwazim (êtir ez ji bona ser yekayekên Sofistan ve bêtin bicûyîn) Protagoras û Giorgias – ne ji alîyê perwerdekirinê ve – nemaze bi guhpêdan ve bidim biberzîkirin, da ku ez bi nêzîktir ve bidin biselimandin, bê çilo zanistîya wanî giştî, ji ya ku wê xwe li ser tevayê de dabû bipanvekirin, li nik yekê de ji wan ve bi xwedanê sêweyekî giştî ve dihate biderkevtin, ku ew tede bi xurûbûneke zanistîyê ve têtê biderkevtin. Kanîyaserokî, ku merov wan tede dide binaskirin, bi taybetî ve li nik Plato de têtê biderkevtin, ji yê ku wî xwe pir ligel wan de dayîte bimijûlkirin; di pişt rejî Aristoteles di nivîsta xweyî biçûkî li ser Gorgias de, û Sextus Empiricus, ji yê ku wî ji bona me ve pir ji felesefa Protagoras ve dayite biparastin, xwe dane bimijûlkirin.

¹ Demagoge: Demagogue: Xapanvan, Lezbaz, Dêmagog.

² Reflexion: Reflection: Velêzîvirandin, Vezîvirandin, Vebînî, Vebeyîn, Hizirkirin, Helgerandin, Rengdan,

³ Nutzlichkeit: Advantage: Hevilî, Havilîfî, Berjewendî, Berjewendîfî, bikarhatî

⁴ Xen. mem. II., 1, S.21 sqq.

1. Protagoras

Protagoras, yê ku li Abedra¹ de hatîye bizanyîn, hinekî bi pîrtir ve ji Sokrates ve têtê biderkevtin. Ne bi pîrbûn ve li ser wî de têtê binaskirin, çîyekî wetovjî nikare bête biderketin; jiber ku ew bi xwedanê jîneke yekalî ve dihate biderkevtin. Wî jîna xwe ligel xwendekarîya zanistîyan de didate birabuhurandin; ew li Yunanistanê de dihate bigeştîkirin, wî di pêşî de ji bona xwe ve navê Sofist date bidan û weha wî xwe di Yunanistanê de bi xwe ve didate binavkirin, ku ew bi nala Mamosteyî pêşîyî bi eşkere ve dihate bidakevtin. Wî nivîstên xwe li ber guhdaran de didatin bixwendin², bi mîna Denbêjên gerok û Xweşxuvanan ve, ji yê – wanên bêgane, vanên ku xweşxuwânên xwe didatin stirandin. Di wêçaxê de tu cihên xwendinê, tu nivîst nedihatî bidîtin, ku ji wan ve merov xwe bikarîba bida bifêrkirin. „Tiştê bingehî ji bona fêrkirinê, perwerdekirinê ve“ li nik Kevnaran de li paş Plato³ de “ bi gewherî ve têtê dihate biderkevtin, ku di xweşxuwanan de bi xurtî ve bête biderkevtin“, ku bi xweşxuwânên pir ve bête binavûbangkirin, wan ji ber ve bide bizanîn; bî mîna ku ev hêjî bi berî pêncî salî ve li nik me de bi fêrkirina bingehîyî millet ve têtê dihate biderkevtin, ku ligel pir çîrokên Inçîlê de, ligel çîvanokên încîle de bi Nasvan ve – bi Amojgar ve - bête biderkevtin, ji yê ku li ser wan de didatin biavakirin, ji vê pê ve tiştêkî din nedihate bidîtin. Sofistan niha ji dêlva zanebûna xweşxuwânîyê ve nasîniya ligel remankirinê de dane bidan. Protagoras wehajî ji bona Atina ve hate bihatin û ew li wêderê de bi dirêjî ve, bi xweşî ve ligel Perikles gewre de hate bijîyandin, ji yê ku ew jî di vê perwerdekirina hanê de hate bikevtin. Weha dibêjin, ku herduwan „di tevaya rojekê de li ser de ligelhevdû de didatin bixirecirkirin, ma gelo Rimdar yanjî Rimavêtdar yanjî yekekîdin, ji yê ku ew berberîya yarîbazîyê dide biamadekirin, li ser mirina merovekî de bi sûçdar ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew têtê hatibû bikuştin“⁴. Ev bi xirecîrekê ve li ser pîrseke mezin û giringî karîna hilgirtina sûçdarîtiyê ve têtê biderkevtin; şûçdarî bi têtêgiştîneke giştî ve têtê biderkevtin – gava ku merov li wê de dide bilêvenerandin, weha ev bi herawayekî ve dikare

¹ Diog. Laert. IX. S. 50.

² Ibid. IX, S. 54.

³ Plat. Prot., p. 338 (p. 204): (Bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

⁴ Plut. Per., c. 36.

lêkolandineke giran, pîrfireh bide bidan. Di danûstendinê de ligel merovên wisa de Perikles weha bi carekê ve giyanê xwe ji bona lewlebanîya peyvdarîyê ve dikarîbû bida bifêrkirin; jiber ku ev têtê biderkevtin, bê ji bona çi nîfşê mijûlkirina giyanî ve ew dide bixwestin, ev bes û bi tenha ve giyanekî fêrkirîyê mezin dikare di wê de bête biderkevtin, fêrkirineke rast bes û bi tenha ve dikare di rêya zanistîya xurû de bête bicihkirin. Perikles bi peyvdarekî xurt ve têtê biderkevtin; ji Thukydides ve em didin bidîtin, bê ciqasî ew bi kurbûna şiyarbûnê ve li ser dewletê de, li ser milletê xwe de bi xwdan ve dihate biderkevtin. Wehajî Protagoras bi xwedanê bextê Anaxagoras ve hate biderkevtin, ku ew wetovjî ji Atina ve bi derengtir ve bête biderkevtin. (Di pîrbûnekê de ji 70 (90) salî ve ew di rêwîbûna xwe de ji bona Sisilya ve hate bivetisandin). Bingehê vê şûcdarîkirina hanê bi nivîstekê ve ji bal wî ve dihate biderkevtin, ji ya ku ew weha didate bidestpêkirin: „Li ser Xwedanan de ez tu tiştî nadin binaskirin, gelo ew têtin biderkevtin, yanjî ew nayêtin biderkevtin; jiber bi pir ve têtê biderkevtin, çiyê ku ew li ber vê zanebûna hanê de ber dide bigirtin, tarîbûna babet (Gotina Yunanî) wehajî pêrejî jîna merovan têtê biderkevtin, ji ya ku weha bi kurt ve têtê biderkevtin“. Ev nivîsta hanê jî li Atina de bi şêweyekî mîrîyê eşke ve hate bişewitandin; û ev jî bi rastî ve (bi mîna ku merov dide bizanîn) bi ya pêşî ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew li ser femandîya dewletekê ve hatîye bisûtandin.¹

Protagoras ne, bi mîna Sifisten din ve, bes bi Mamostakî kor ve, lêbelê wehajî bi Remangîrekî kûr ve, bi Feylesofekî ve dihate biderkevtin, ji yê ku wî li ser tevaya gîstîbûna bingehkirina destnîşankinan de dita biwênêkirin. Bîrûbawerîya bingehîya zanebûna xwe wî lêbelê êtir wisa didate bipeyvînîkirin: „Merov ji hemû tiştan ve bi pîvan ve têtê biderkevtin; ji yê ku ew bi çi ve têtê biderkevtin, ew pêve têtê biderkevtin – ji yê ku, çiyê nayête biderkevtin, ew bi hêçbûnê ve têtê biderkevtin..“²

Ev bi pevikeke mezin ve têtê biderkevtin. Ji alîkî de divabû ev jibervê ve bihata bikirin, ku remankirin divabû bi nala destnîşankirinê ve bihate biderxistin, ku ew navrokeke bide bidîtin. Lêbelê wetovjî ji alîyê din ve ji bona destnîşankirîtîyê ve, ji bona dana navrokê ve û ji bona destnîşankirina giştî ve bi pîvanê ve, bi pîvandana giştî ve têtê biderkevtin. Ku protagoras

¹ Diog. Leart. IX, S. 51-52; 55; Sext. Emp. adv. math. IX, S. 56.

² Pla. Theaet., p. 152 (p. 195); Sext. Emp. Pyrrh. hyp. I, c. 32, S. 216.

êtir wetov dayîte bigotin: ku merov bi pîvanê ve têtê biderkevtin, ev di têtêhiştina rastîya xwe de bi gotineke mezin ve têtê biderkevtin, lêbelê pêrejî ew bi xwedanê têtêhiştina dualî ve dihate biderkevtin, bi mîna ku merov ne bi destnîşankiri ve û bi pîralî ve têtê biderkevtin, ku a) heryek li gora taybetîyên pirtikên xwe de, li gora merovê lihevraştatî de bi pîvan ve dikare bête biderkevtin: yanî b) bihişbûna şiyarbûna bi xwe ve di merov de, merov li gora serûştîya bihişbûnîtîya xwe ve û li gora pêkhatîya xweyî gewherî de, bi pîvana bi serêxwe ve têtê biderkevtin, bi vî rengê hanê ve hemû xwexeyîdandin, hemû berjewendîyên xwe, Kirdar bi berjewendîyên xweyî navînî ve têtê biergirtin (û hegerjî ku merov bi xwedanê alîyê bi hiştîyê ve bête biderkevtin, weha belê wetovjî bihişbûn bi xweyîtîyekê ve têtê biderkevtin, wehajî ew têtê biderkevtin, wehajî merov têtê biderkevtin); lêbelê ev bi rast û durust ve bi têtêhiştina bed ve, bi bêvacîtîyê ve têtê biderkevtin, ji ya ku merov pê sûçdarîya serokî bi dû şofistan ve divabû bida bikirin: Ku wan merov li gora armancên wanî lihevraştatî de ji bona armancê ve didatin bidanîn – ku li nik wan de hêjî ne berjewendîya kirdar li gora taybetîyên wî de û berjewendîya wî bi xwe ve li gora pêkhatina gewherîyî bi hişbûnîtîya wî bi xwe ve ne bi cudabûn ve têtin biderkevtin. Ew pevêka hanê bi xwe ve li nik Sokrates û Plato de têtê bidîtin, lêbelê di destnîşankirinên din de; li vir de merov bi pîvanê ve têtê biderkevtin, di gava ku ew dide biremankirin, ku ew ji bona xwe ve navrokeke giştî dide bidan.

Wehajî li vêderê de pevikeke mezin têtê bigotin, ji ya ku hemû ji niha û pêve xwe li dora wê de dide bivezîvirandin. Veçûna dûrbûna felsefê bi xwedanê têtêhiştinê ve têtê biderkevtin, ku hiştî bi armanca hemî tiştan ve têtê biderkevtin; ev veçûna felsefê xuyanîkirina vê pevika hanê dide bidan. Bi nêzîktir ve ew wergirtina gûmankirîyî zor dide biderxistin, ku hemû navrok, hemû heyîtîyî bes û bi tenha ve di pêwendîyê de li ser şiyarbûnê de têtê biderkevtin, weha remankirin li nik hemû rastîyan de li vêderê de bi nala bêhna gewherî ve têtê bivegotin; û pêre biserêxwetî¹ rengê remankirina xweyîtî ji xwe re dide biwergirtin, ji ya ku ew xwe bi taybetî ve li nik Sokrates de dide biderxistin. Merov bi pîvanê ve ji hemûyî ve têtê biderkevtin – Merov, weha xweyîtî bi carekê ve: weha hebûnîtî ne bi tenê ve têtê biderkevtin, lêbelê ew ji bona zanebûna min ve têtê biderkevtin – ku

¹ Absolute: Absolute: Biserêxwetî

şiyarbûn di tiştan de bi gewherî ve bi berkirina navrokê ve tête biderkevtin, remankirina xweyîtiyê bi gewherî ve li nik de bi kirdarî ve tête biderkevtin. Û ev bi vê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew bi tanî di felseha nuh de dide bigihandin, Kant dide bigotin, ku em bes û bi tenha ve diyaran didin binaskirin, ango, ku vê, ji ya ku ew ji bona me ve bi nala xweyîtiyê ve, bi nala rastîtiyê ve tête bixuyanîkirin, bes û bi tenha ve di pêwendîya wê de li ser şiyarbûnê ve tête biderkevtin û ew ne bi bê vê pêwendîyê ve tête biderkevtin. Bêhana duwem bi giring ve tête biderkevtin. Xweyîti bi kirdar ve, bi destnîşankirî ve tête biderkevtin, ew navrokê dide biderxistin; û êtir ev li ser de tête biderkevtin, bê çilo di pişt re navrok xwe bi bêtir ve dide bidestnîşankirin: gelo ew li ser pirtikên şiyarbûnê de yanjî ew bi nala giştîbûnê ve tête bisînorkirin, ji bona xwe ve bi hebûnîtiyê ve tête bidestnîşankirin. Yezdan, pakîya Platonî bi berkirineke remankirinê ve tête biderkevtin, yekek ku ew ji bal remanê ve hafîye bidanîn; duwem lêbelê ew wehajî bi pîrbûn ve bi xwe ve û ji bona xwe ve tête biderkevtin. Ez bes û bi tenha ve bi nala hebûnîtiyê, hîmkirî, hergavîyê ve yekekî wetov pê didim binaskirin, çiyê ku ew li gora navroka xwe de bi giştî ve tête biderkevtin, ji yê ku ew ji bal min ve tête bidanîn, lêbelê ew wehajî ji bona xwe ve bi heyîti ve bi giştî ve tête biderkevtin, bi bê ku ew ji bal min ve bête bidanîn.

Nêzîkbûna destnîşankirî, ya ku ew di pevika Protagoras de dihate bidîtin, wî di pişt re bi xwe ve pir bi dûrtir ve li se de date biavivtin. Protagoras dide bigotin: „Rastî (pîvan) bi diyaryê ve ji bona şiyarbûnê ve tête biderkevtin.“¹ „Ne bi xwe ve û ji bona xwe ve bi yekekê ve tête biderkevtin“² yanjî wek xwe bi xwe ve, ji bona xwe ve tête biderkevtin; lêbelê hemû bes û bi tenha ve bi endazî ve tête biderkevtin, bes û bi tenha ve ew, çiyê ku ew tête biderkevtin, di pêwendîya xwe ve li ser şiyarbûnê de tête biderkevtin, ew bes û bi tenha ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew ji bona yekekî din ve tête biderkevtin, û evê din bi merov ve tête biderkevtin. Ew li ser de kêr nimûneyan dide bidan (wetovjî Sokratzes û Plato, ew li ser de alîyê lêvegerandinê bi hîmkirî ve didin bigirtin); û ev xuyanîkirina hanê dide bidiyarkirin, ku di têgihîştina Ptagoras de ev, çiyê ku ew bi destnîşankirî ve tête biderkevtin, dê ne bi nala giştîbûnê ve, ne bi nala wekxwebûna xwe ve bête biderxistin. Ev endazîtiya hanê li nik Protagoras de bi renekî ve tête

¹ Sext. Emp. adv. math. VII, S. 388; Plat. Theaet., p. 152 (p. 195-196).

² Plat. Theaet., p. 152 (p. 197): (Bi yûnanî vtîye binivîsandin. Cuma).

biaxivtin, ya ku ew ji bona me ve tanîradeyekî bi hîçûpûç ve tête bidiyarkirin û ew bi destpêkirinên pêşîyî wênekirina remankirinê ve tête bigirêdan. Nimûne bi taybetî ve ji xuyanîya hestyarîkirinê ve têtin biwergirtin: „Li nik bayekî de tête birûdan, ku yekek tête biqefilandin û yê din nayête biqefilandin; ji vî bayê hanê ve jibervêjî ve em nikarin bêjin, ku ew li ser wî de bi xwe ve bi sar ve yanjî ne bi sar ve tête biderkevtin.“¹ Sarî² û germî weha ne hinekî bi hebûnîti ve, lêbelê bes û bi tenha ve wehaji li gora pêwendiyê de ji bona xweyîtiyekê ve têtin biderkevtin; heger ku ba dê bi xwe ve bi sar ve bihata biderkevtin, weha divabû ew her û her xwe weha li ser xweyîtiyê de bida bikêrkirin. Yanjî hêjbêtir: „Li vêderê de şeş zar³ têtin bidîtin, em li kêleka wan de çarî din didin bidanîn, weha dê em li ser wan de bidin bigotin, ew ji bona xwe ve bi pîrbûn ve têtin biderkevtin, bi dijî vê ve duwanzdeh li tenîstê de bêtin bidanîn, em dê bêjin, ev şeş hanê bi kêm ve têtin biderkevtin.“⁴ Em weha ji wan bixwe ve dibêjin, ku ew bi gelekî û kêm ve tête biderkevtin, pêrejî gelebûn û kêmbûn bes bi destnîşankirineke endazî ve tête biderkevtin, ji ya ku ew weha bi babet ve (bi giştî ve) tête biderkevtin, ew bes û bi tenha ve di wênekirinê de ji bona şiyarbûnê ve tête biderkevtin. „Hemû weha bes û bi tenha ve bi xwedanê rastîya endazî ve tête biderkevtin“⁵, bê çilo ev dikare bête bigotin; Palm bi dijî vê ve li yekê û gelebûnê de di guhpêdanên cuda de, bi mîna Sofistan ve, ne didate bitemaşekirin, lêbelê wî di yekê de û bi xwe ve didate bitemaşekirin. „Çilo ji bona merovê saxlem⁶ ve tîşt têtin bidiyarkevtin, wetov ew ne ji bona xwe ve, lêbelê ew ji bona wîna ve têtin biderkevtin; bi mîna ku ew li nik nexweş û dîn de têtin bidiyarkevtin Weha ji bona wîna ve – bêyî ku merov dikarîbû bida bigotin, weha bi mîna ku ew yê dawî didin bixuyanîkirin, ew ne bi rastî ve têtin biderkevtin.“⁷

Em xweser xwe ne bi jîrbûn ve didin bihestkirin, ku em vê bi rastîyê ve bidin bnavkirin: a) ku habûnîti belê xwe ji bona ser şiyarbûnê ve tête birakişandin, lêbelê ew xwe ne ji bona ser hîmkirina şiyarbûnê ve, lêbelê ew

¹ Ibid., p. 154 (p. 196).

² Frost: Frost: Sarî, Sar, Bestin, Qersîn, Zuqum, Qeşa.

³ Würfel: Die: Zar.

⁴ Ibid., p. 154 (p. 201).

⁵ Sext. Emp. adv. math. VII, S. 60.

⁶ Gesund: Health: Saxî, Tendurûstî, Saxlemî,

⁷ Plat. Theaet., p. 152 (p. 212), passim.

xwe ji bona ser zanebûna hestîyê ve dide birakişan; b) Ev şiyarbûna hanê bi xwe ve bi zînetekî ve, ango bi xwe ve bi henekî vebuhurandinê ve tête biderkevtin. „Gehera gewdekirî¹“, bi mîna ku Heraklit date bigotin, „bi herikandinekê ve tête biderkevtin, ew ne bi hîmkirî ve û bi destnîşankirî ve ji bona xwe ve tête bidrkevtin, lêbelê ew dikare bi hemûyî ve bête biderkevtin û ew hinekî bi cudabûn ve ji bona pîrbûnê cuda ve û hinekîdinî ji zînetên şiyarbûnê û razanê ûhd. ve tête biderkevtin.“² Plato³ li ser de hêjbêtir tête biçuyîn: „Sipî, germbûn ûhd., hemû çiyê ku em li ser tîştan de didin bigotin, ew ne ji bona xwe ve tête biderkevtin; lêbelê çav, hestkirin bi neçarî ve tête biderkevtin, ku ew ji bona me ve tête biderkevtin. Di pêşî de ev livandina ligelhevdû de bi berkirina sipî ve tête biderkevtin; û ew têde ne bi sipî ve bi nala tiştêkî ve ji bona xwe ve tête biderkevtin: lêbelê ew bi çiyê ku ew li berdest ve tête biderkevtin, ew bi çavekî dîtînî ve yanjî bi dîtînê ve bi carekê ve tête biderkevtin û ew dîtina sipî, hestyarîya germbûnê ûhd. dide bidestnîşankirin.“ Bi herawayekî ve bi gewherî ve, germbûn, reng ûhd. bes û bi tenha ve di pêwendîyê de li ser yê din de tête biderkevtin; lêbelê wênekirin (gîyan) xwe wetovjî di xwe de û di dunyayê de dide bidudokirin; û di vê dunyaya hanê de heryek jî bi xwedanê pêwendîya xwe ve tête biderkevtin. Ev heyîtiya rastîyê bi baştir ve di van gotinên hatî de tête biderkevtin: „heger ku sipî ji bona xwe ve bihata biderkevtin, weha dê ew wisa bi nala vê ve bihata biderkevtin, çiyê ku pêhestkirinê jê didate biderxistin; ew dê bi kirdarîyê ve yanjî bi hoye ve bihata biderkevtin, em dê bi dij ve bi nayînkirîn ve, bi wergirtin ve bihatana biderkevtin. Bestenê babet, ji yê ku ew weha divabû bi kirdarî ve bihata biderkevtin, ne bi kirdar ve bi nala di pêwendîya (ligelhevdûyî) hatî de ligel nayînkirinê de tête biderkevtin (Bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma.); Wetovjî kuldar bes û bi tenha ve di pêwendîyê de li ser kirdar de tête biderkevtin. (Weha nayînitî û kirdarîtî jî bi endazî ve tête biderkevtin.) Çi ji bona destnîşakirîtiyê ve weha ez ji hinekî ve dikarim bidim bigotin, wetov ev ji bona tişt ve ne ji bona xwe ve, lêbelê bi sadebûn ve di pêwendîyê de li ser yê din de tête bihatin. Ne weha ji bona xwe ve bi xwe ve weha hatîye biafirandin, bi mîna ku ew tête bidiyarkirin; nemaze ev rastîya hanê wetov bes û bi tenha ve bi vê diyarê ve tête biderkevtin.“ Weha li vêdrê de kirdarîtiya me,

¹ Gegenständlich: Objective, Perspicuous: Gewdekirî, Gewdeyefî, Madî, Babet, Babetkirî.

² Sext. Emp. Pyrrh. hyp. I, c. 32, S. 217-219.

³ Plat. Theaet., p. 153-157 (p. 199-206).

destnîşankirinên me pêve tête bigirêdan. Diyayra kant ne bi tişteki din ve tête biderkevtin, bi nala ku ew li derve de bi palpêdanekê, yek X, nenasekî ve bête biderkevtin, çiyê ku ew di pêşî de di rêya hesta me de, di rêya me de van destnîşankirinên hanê ji xwe re dide biwergirtin. Heger ku bingehekî xweyîti jî bête biditin, ku em vî bi sar ve, yê din bi germ ve didin binavkirin,: weha bi rastî ve em dikarin bidin bigotin, ku ew divên bi xwedanê cudabûnîtiyê ve di xwe de bêtin biderkevtin; lêbelê gerbûn û sarbûn di pêşî de di pêhestkirina me de tête biderkevtin, wetovjî ku tiştê ûhd têtin biderkevtin. Ev hemû bi rûçikên remankirinê ve, bi destnîşankirinên kirdarîtiyên hestiyarîyên me ve yanjî bi yên remankirina me ve têtin biderkevtin; weha serpêhatî bi diyarkirinê ve hatibû binavkirin, Ew bi pêwendiyên ve li ser me de, li ser yên din de têtin biderkevtin. Ev bi carekê ve bi rast ve tête biderkevtin! Lêbelêjî vê yekê, bi hev re, bi giştî ve divê bête biwergirtin, ev bi vê veguhertibûnê ve tête biderkevtin, çiyê ku ew li nik Heraklit de bi neçarîti ve hatiye biderkevtin, ya ku ew ji bona şiyarbûnê ve dide bianîn.

Em didin bidîtin, ku Protagoras bi xwedanê wênekirineke mezin ve tête biderkevtin. Ev weha bi wênekirina ser şiyarbûnê ve tête biderkevtin, ya ku ew li nik Protagoras de bi xwe ve ji bona şiyarbûnê ve hatiye bihatin. Ev lêbelê bi rengê diyarbûnê ve tête biderkevtin, ji yê ku ji bona wîna ve Protagoras pê hatiye bigihandin, û yê ku ew ji bala Sofistên derengtir ve carekedin hatiye biwergirtin. Ev diyarbûna hanê ne bi hestiyarîya Hebûnê ve tête biderkevtin; lêbelê di gava ku ez dibêjim, ew tête bidiyarkevtin, weha ez wetov li ser Nebûna wîna de nadim biaxivtin. „Diyarbûn bi rastîyê ve tête biderkevtin, ew bi dijî xwe ve bi carekê ve tête bidiyarkevtin; ew bidiyar ve tête biderkevtin, ku danînadidij ve li vêderê de bi dubarekirin ve tête biderxistin: a) ku nebûn ji bona xwe ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew tête bidiyarkevtin, û b) ku ew bi rastîyê ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew tête bidiyarkevtin. Bes bi tenê ve ji bona erêkirinê ve, çiyê ku ew bi rastîyê ve tête biderkevtin, divê giringbûna heyîtiyê pê neyêtin bidan, ku ji bona nimune ve ev sipîbûna hanê ji bona xwe ve tête biderkevtin, jiber ku ew weha tête bidiyarkevtin: nemaze bes û bi tenha ve ew diyarbûna sipîbûnê bi rastîyê ve tête biderkevtin; diyarbûn wetov ya ku ew xwe bi hilanîna hestiyarîya Hebûnê ve – vê livandinê ve dide biderxistin. Bi giştî ve ew bête biliberkevtin, weha ew wetovjî li jorî şiyarbûnê de bi mîna ew li jorî Hebûnê de tête biderkevtin. Dunya ne bi diyarbûnê ve tête biderkevtin, ku ew ji

bona şiyarbûnê ve tête biderkevtin, weha Hebûna wê bes û bi تنها ve bi endazyekê ve ji bona şiyarbûnê ve: nemaze wetovjî ji bona xwe ve tête biderkevtin.

Bi giştî ve bêhna şiyarbûnê hate bixuyanîkirin; ku pêşkevtina giştî bi xwedanê bêhna nayînîkirina Hebûnê ve – ji bona yê din ve li ser xwe de tête biderkevtin; ev bêhna hanê li vir de xwe dide biderxistin û ev divê bi neçarîtî ve bête bigotin. Lêbelê bes bi tenê ve ji bona xwe ve, bitenêkirin, ew bi yekalî ve tête biderkevtin: „Bi çi ve ev tête biderkevtin, gelo ev bes û bi تنها ve ji bona şiyarbûnê ve tête biderkevtin, yanjî ku rastîya hamû tiştan bi diyarbûna wan bi xwe ve ji bona şiyarbûnê ve û di şiyarbûnê de tête biderkevtin“; wetovjî bi neçarî ve bêhna hebûnê bi xwe ve tête biderkevtin.

2. Gorgias

Ji bona kûrbûneke dûrî mezin ve ev gûmankarî¹ di rêya Gorgiyas de, ji Leontium ve li Sisilya de, yekekî pir bi zanekirî ve, pê hate bigihandin, ji yê ku ew wehajî bi nala baştirîn merovê dewletê ve dihate binîşankirin. Di pêla cenga peloponesîşê de ew di Olompiya 88,2 (427 b. Z. de), weha bi çend salên kêr ve di piştî mirina Perikles de, ji yê ku ew di 87,4 Ol. hate bimirin, ji bajarê bavûkalên xwe ve ji bona Atina ve hate bişandin – li gora Diodorus Sikulus de XII, p. 106, Thukydidês jê nehatîye bixwendinkarîkirin.² Û gava ku ew bi armanca xwe ve hate bigihandin, ew hêjî ji bona nava pir bajarên Yunanistanê ve (Larissa di Thessaliyen de) dihate biçûyîn, Wî di nava wan de didate bifêrkin; û weha ew bi pir hêjabûnên bilind ve ligel xiznên mezin ve pê hate bigihandin, tanî ku ew bi bêtirî pîrbûna sedsalî ve hate bimirin. Ew dê bi nala suxtakî Empedokles ve bête bidan, wî wehajî Eleatî didatin binaskirin; û devoka wîna jî bi xwedanê ji nîş û şeweyê wan ve dihate biderkevtin – ji yê ku Aristoteles ew li gora wî de didatin binavkirin, lêbelê bes û bi تنها ve di perçan de ji bona me ve di nivîsta De Xenophane, Zenone et Grgia de hatîye bigihandin, ji ya ku ew hêjî hatîye biparastin, ji ya ku tê de Aristoteles wî ligel yêndin de bi hev re dide biwergirtin. Wehajî

¹ Skeptizismus: Scepticism: Gûmankarî

² Tiedmann, a. a. O., Bd. 1, S. 362.

Sextus Empiricus ji bona me ve devoka Gorgias bi dûrbûn ve dayîte biparastin. Ew bi xurtî ve di diyalektik de ji bona peyvdariya lewleban ve dihate biderkevtin; lêbelê pirbûna başîfîya wîna di xurûbûna diyalektika wî de li ser vê tevaya giştîbûnên rûçikên ji Hebûn û Nebûnê ve – ne li gora şêweyê Sofistan de – tête biderkevtin. Tiedemann gelekî bi xuwar ve dide bigotin: „Gorgias gelekî bi bêtir ve hatîye biçûyîn, bi mîna ku merovek ji hiştîfîya salem ve bikaribe bête biçûyîn.“ Tiedmann dikarîbû vê li ser her feylesofekî de bidate bigotin, heryek bi bêtir ve ji nala têgihîştina saxlemî merov ve tête biçûyîn; jiber çiyê ku merov bi têgihîştin saxlemî merov ve dide binavkirin, ew ne bi felsefê ve – bi pirbûn ve ne saxlebûn ve tête biderkevtin. Têgihîştina saxlemî merov di nava xwe de bîrûbawerîyên bilindî rojgarîyên xwe dide bihilgirtin. Weha ji bona nimûne ve dê ev berî Kopernikus bi dijî hemû têgihîştina saxlemî merov ve bihate biderkevtin, heger ku yekekî bidate bigotin: ku erd xwe li dora rojê de dide bigerandin; yanjî berî dozandina Emerika: Ku li wêderê de hêjî xak tête bidîtin. Li Hindistanê de, li Çînê de komar bi dijî hemû têgihîştina saxlemî merovan de tête biderkevtin. Ev bi şêweyê remankirin demekê ve tête biderkevtin, ku têde hemû tawanbarkirinên¹ vê demê têtin bidîtin: Destnîşankirinên remankirinê li ser wî de didin biserdarîkirin, bêyî ku ew bi xwedanê şiyarbûnekê ve li ser de bête biderkevtin. Weha Gorgias bi herawayekî ve bi dûrbûn ve ji nala têgihîştina merovên saxlem ve hatîye biçûyîn.

Diyalektika Gorgias bi xurûbûnê ve di liberkevtina xwe de di livandinê de bi nala vê ve tête biderkevtin, çiyên ku me li nik Protagoras de didatin bidîtin. Di gava ku Protagoras endazîtî yanjî hebûna ji bona xwe ve hemû bi hebûnîfîyê ve didate biderxistin; weha ev bes û bi tenha ve di pêwendîyê de tête biderkevtin, û bi rast û durust ve li ser şiyarbûnê ve tête biderkevtin, ya din, ya ku ew li cem wîna de bi gewherî ve tête biderkevtin, bi şiyarbûnê ve tête biderkevtin. Xuyanîkirinên nehebûna ji bona xweyî Hebûna Gorgias bi xurûbûnê ve tête biderkevtin; ew vê dide biwergirtin, çiyê ku ew bi nala gewher ve bi rast ve, li ser wî bi xwe ve, bi bê şiyarbûn ve tête biderkevtin, ya din, bidin bimerckirin, û nebûnîfîya wîna li ser wî de bi xwe ve dide bixuyanîkirin û jê alîyê xweyîfîyê û Hebûnê ji bona wê ve dide bicudakirin. Em dixwazin bes û bi tenha ve bi mêjûyî ve xalên giştî bidin bidan, ji yên ku wî ew dane bireftarkirin. Nivîsta Gorgias bi xwe ve: „Li ser serûştîyê de“, ji

¹ Verurteilen: Condemn:Guehbarkirin. Tawanbarkirin.

ya ku tède wî li ser diyalektika xwe de dayîte binivîsandin, ew di sê beşan de tète biparvekirin; di beşê yek de ew dide biselimandin, ku Nebûn tète biderkevtin, ku merov Hebûnê ji Nebûnê ve dikare bide biwirdîkirin; di beşê duwem de (Xweyîtfî), ku ew bi tu nasînê ve nayête biderkevtin, ku ew, wehajî hatiyê biwergirtin, bi nala Hebûnê ve dê bihate biderkevtin, ew belêjî dê nikarîba bihata binaskirin; di beşê sêyem de (carekedin Heyîtfî), ku, gava ku ew wehajî tète biderkevtin û bi nasdar ve dikarîbû bihate biderkevtin, lêbelêjî tu gihandina nasdarîyê nikarîbû bihata bikirin.¹ Gorgias ligel Sextus de didate bilihevkevin, bes û bi tenha ve wî hêjî didate biselimandin; ku Gûmankarvan vê nadin bikirin. Ev bi zor remankirina destnîşankirinên rût ve têtin berkevtin; ev li vêderê de li ser behnên pojinantirîn de têtin bireftarîkirin, ji yê Hebûnê û Nebûnê ve, ji yê nasînkirinê ve û ji yê ku ew xwe ji bona Hebûnîtyê ve dide bikirdarîkirin, xwe ji bona penaskirinê ve dide nasdarîkirin; û ew bi tu lewçebûnê ve nayête biderkevtin, bi mîna ku merov bi rastî ve pê dide bibawerîkirin; ku diyalektika wîna bi xweyîtyê ve tète biderkevtin. Navroka vê lidarxistina hanêyî pir giringî bilind em dikarin li vêderê de bes û bi tenha ve bi kurtî ve bidin bidan.

a) „Heger ku hinek bête biderkevtin“. Ev hinek bi servexistinekê ve tète biderkevtin, bi ya ku em pê di kirina wê de di zimanê me de têtin birêhatin, lêbelê ev bi rastî ve ne bi lihevhatî ve tète biderkevtin, ku dijbuñeke xweyîtyekê û hilgirtinê ji bona nava wêna ve bidin bixistin, jiber ku bi rastî ve bes û bi tenha ve ji Tête bikirin ve peyv tète bikirin, „gava ku Tête bikirin“ (û niha ew dê di pêşî de bi nala Kirdar ve bête bidestnîşankirin): „weha ew him bi Hebûnîtyê ve yanjî bi Nebûnîtyê ve yanjî bi Hebûnîtyekê ve yanjî bi Nebûnîtyekê ve tète biderkevtin. Ji van hersêyan de ew êtir xwe de bixuyanîkirin, ku ew bi wan ve nayête biderkevtin.“²

a) „Ev, çiyê ku ew nayête biderkevtin, bi derkevtinê ve nayête biderkevtin; heger ku Hebûn ji bona wîna ve bi ser ve tète bivekirin, weha dê ew pêrejî bi Hebûnîtyekê û Nebûnîtyekê ve bihata biderkevtin. Tanî ku ew bi nala Nebûnîtyê ve bête bibîrkin, weha ew wetov bi nebûnê ve tète biderkevtin; lêbelê tanî ku ew divabû bihata biderkevtin, jiber ku ew dê bête bibîrkin, weha dê ew wetov bi nala hebûnîtyê û nebûnîtyê ve bihata biderkevtin – Tiştekiñdin: Heger Nebûn bi derkevtinê ve bête biderkevtin, weha Nebûn ne

¹ Sext. Emp. adv. math. VII. S. 66.

² Ibid. VII, S. 66.

bi Hebûnê ve têtê biderkevtin; jiber ku herdu xwe bi dijîhevdu ve têtin biderkevtin. Heger ku êtir Nebûn ji bona bi ser Hebûnê ve bête bivekirin, lêbelê Hebûn ji bona ser Nebûnê ve: weha dê ji bona Nebûnê ve wetov ev bête biservekirin, çiyê ku ew bi nebûnê ve têtê biderkevtin.¹

b) „Ev rêya rast“ li gora Aristoteles² de „ji bona Gorgias ve bi rast û durust ve têtê bigirêdan; lêbelê selimandin, ku Hebûnîti bi nebûnê ve nayête biderkevtin, li nik vê de ew bi mîna Melissus û Zeno ve dide bikarkirin.“

aa) bi vê ve ew dide bidanîn, çiyê ku ew bi derkevtinê ve têtê biderkevtin, him ew ji bona xwe ve bi bê destpêkirin yanî pêkhatin têtê biderkevtin, û ew êtir dide bixuyanîkirin, ku ew him ne bi vê yekê ve ne jî bi yekeke din ve dikarîbû bihata biderkevtin“; heryek ji bona ser dijîbûnan – diyaliktikekê ve dide biajotin, ji yên ku ew di berê de dihatin bidîtin. „Ewê hanê nikare bête bihebûn; jiber çiyê ku ew ji bona xwe ve (bi mayîn ve) têtê biderkevtin, ew bi tu binçînîyê ve nayête biderkevtin, ew bi bêdawîbûnê ve têtê biderkevtin“. perejî ew ne bi destnîşankirî ve û bi bêdestnîşankirî ve têtê biderkevtin. Ji bona nimûne ve „lêbelê bêdawîbûn bi nebûnê ve, bi nala ne li tuderan de têtê biderkevtin; jiber heger ku ew li derekê ve bête biderkevtin, weha ew bi cudabûn ve ji wî ve têtê biderkevtin, li cihê ku ew têtê têtê bidîtin“, li cihê ku ew têtê bidîtin, ew di yekekîdin de têtê biderkevtin. „Lêbelê ewê hanê ne bi bêdawîbûn ve têtê biderkevtin, çiyê ku ew bi cudabûn ve ji yekekî din ve têtê biderkevtin, di yekekîdin de têtê bihilgirtin: jiber ku dê weha ev bi xwe ve bête biderkevtin, di cihê ku ew têtê têtê biderkevtin: ev, çiyê ku ew di vê de têtê biderkevtin, bi laş ve têtê biderkevtin; ku herdu bi nalahev ve têtin biderkevtin, ew ne bi hişbûn ve têtê biderkevtin. Bêdawîbûn weha bi nebûnê ve têtê biderkevtin.“³

Heger ku Hebûn bi hebûnê ve bête biderkevtin, weha ew bi dijîbûnê ve têtê biderkevtin, ki ji wî ve destnîşankirîyêkê ji bona wurdûbûnê ve bidin biderxistin; û heger ku em vê bidin bikin, weha em hinekî bes nayînkirî jê didin bigotin. Ev diyalektika Gorgias bi dijî bêdawîbûnê ve bi sînorkirî ve têtê biderkevtin, a) tanî ku: Mayîn bi bêdawîbûn ve têtê bigerkevtin, jiber ku ew bi xwdanê tu destpêkirinê, sînorkirinê ve dihate biderkevtin, ew bi veçûnê ve ji bona bêdawîbûne ve têtê bidanîn – ev xwe bi herawayekî ve bi

¹ Ibid. VII, S.67.

² Aristot. de Xenophane, Zenone et Gorgia, c. 5.

³ Sext. Emp. adv. math. VII, S. 68-70.

rastîyê ve ji Hebûnîtiyê ve dide biderxostin û ew bi rastîyê ve tête biderkevtin; lêbelê ya xuyanîkirî, bi nala giştîbûnê, remanê, liberkevtinê ve, ev bi xwedanê sînorkirina xweser ve ji bona wîna bi xwe ve, bi nayînkirîtiya bi serêxwe ve tête biderkevtin. B) Belam hestyariya bêdawîbûn, bedbûna bêdawîtiyê, li tuderan de nayête biderkevtin, ew ne bi nihabûnê ve tête biderkevtin, ew bi yekeke alîyê din ve tête biderkevtin. Çiyê ku Gorgias bi nala cudabûnîtiya war ve dide biwergirtin, em dikarin wî bi nala cudabûnîtiyê ve bi carekê ve bidin biwergirtin. Ew dide bigotin, ew li cihekî de tête biderkevtin, weha ku ew bi nala di yekekî din de, weha ew bi nala yekekî din ve tête bitêkevtin, weha ne bi bêdawîbûn ve, ango, ew wê bi cudabûn ve dide bidanîn: bi servajîvêjî ve ew divê ne bi cuda ve, di xwe de bi xwe ve bête bidêkevtin; weha ku cudabûnîti bi neçarîti ve bi başî û giştî ve bête bidanîn: Ev hestyariya bêdawîbûn bi carekê ve bi nebûnê ve tête biderkevtin, ew bi alîyê dinê Hebûnê ve tête biderkevtin; ew bi cudabûnîtiyekê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew herûher bi cudabûn ve ji Hebûnîtiyê ve tête bidanîn. Weha ew wetovjî di xwe de tête bitêkevtin, jiber ku ew wetov bi vê ve tête biderkevtin, ku ew bi cudabûn ve ji bona xwe ve tête biderkevtin.

„Wetovjî Hebûn nehatiye bipêhatin; weha – ew him ji Hebûnîtiyê ve yanjî ji Nebûnîtiyê ve tête biderkevtin. Ewaya na – weha ew di berê de tête biderkevtin; ev na – çiyê ku ew bi nebûnê ve tête biderkevtin, ew nikare tiştêkî bide bidurustkirin.“¹ Gûmankar bi ser vê ve bêtir hatin biçûyîn, ya ku ew ji bona babatekî temaşekirî ve hergav dê li jêr destnîşankirinên him – yanjî bête bidanîn; ev destnîşankirinê hanê di pişt re wehajî bi dijîhev ve têtin biderkevtin, ku ku ew bi rastî ve ne bi diyaleltîkî ve tête biderkevtin. Dê ev bi neçarî ve bihata biderkevtin, da ku ew bête biselimandin, ku babet hergav dê di destnîşankirinekê de bi neçarî ve bihata biderkevtin, ku ew ew ne ji bona xwe ve û bi xwe ve dê bihata biderkevtin. Babet xwe bes û bi tenha ve di wan destnîşankirinan de dide bibijavtin, lêbelê jê hêjî ne bi dijî serûştîya babet ve bi xwe ve tête biencamkirin.

BB) Wetovjî Gorgias „ji Hebûnîtiyê ve „ dide bixuyanîkirin, „ku ew him bi yekekê ve yanjî vi pirbûnê ve divê bête biderkevtin, lêbelêjî ji herduwan ve ne yekek jî dikare bête biderkevtin. Jiber ku bi nala yekekê ve ew bi yekeke mezin ve tête biderkevtin, yanjî çûyîn li dûhevdû de, çendbûn, yanjî laş; ev

¹ Ibid., VII, S. 71.

hemû lêbelê ne bi yekekê ve, lêbelê bi cudabûne ve, bi parvekirinê ve tête biderkevtin“ – hestyarî, hebûnîtîya yekekî bi neçarî ve weha tête biderkevtin, ew bi hebûna yekekî din ve, bi pirîtîya yekekî ve tête biderkevtin, weha ew dikare wisajî ne bi gelekî ve bête biderkevtin; jiber ku gelekûn bi gelekûna yekekî ve tête biderkevtin.“¹

C) „Wetovjî herdu, Hebûn û Nebûn, nikarin bi hev re bêtin biderkevtin. Wetovjîweha yek bi mîna yê din ve tête biderkevtin: weha ew bi xwe ve têtin biderkevtin, yanjî ew bi Hebûnê ve têtin biderkevtin, ew bi yekê ve têtin biderkevtin, weha ew ne bi cudabûn ve têtin biderkevtin, yanjî ez nikarim heruwan bêjîm, û ew ne bi herduwan ve têtin biderkevtin; jiber ku êtir gava ez herdu bêjîm, weha ez cudabûnê dibêjim.“² Ev diyalektika hanê bi carekê ve bi xwedanê rastîyê ve tête biderkevtin; maerov dide bigotin, gava ku merov li ser Hebûnê û Nebûnê ve dide bipeyîvandî, hergav wehajî bi dijîbûn ve ji wê ve, çîyê ku merov dixwaze bide bigotin, û Hebûn û Nebûn bi nala wê bi xwe ve û bi nala ne wê bi xwe ve. „Ew bi xwe ve têtin biderkevtin“, weha ez herduwa, wetov bi cudabûn ve didim bigotin; „Hebûn û Nebûn bi cudabûn ve têtin biderkevtin“. Weha ez ji wan ve hêjabûna wekhev; cudabûnê ûhd. didim bigotin. Ev diyalektika hanê divê ji bona me ve ne bi qeşmerî ve bête bixuyanîkirin, bi mîna ku ew gelo ligel xurûbûnan de didin bikarkirin: a) gelo ew bi giştirînbûnê ve têtin biderkevtin; b) weha gava ku em bi xwedanê wê ve bi xurûbûn ve têtin biderkevtin, em li ser Hebûnê û Nebûnê de bi cudabûn ve didin biaxivtin, bi nala ku ew dê gelo ji bona me ve ne bi dawîtîyê ve bihata biderkevtin, ew bi hebûne ve tête biderkevtin, ew bi nebûnê ve tête biderkevtin. Heger ku em weha bi dûrbûn ve hatin bihatin, em dikarin li ser xwe de li nik de bête birawestandin, bi nala ku gelo ne weha bi destnîşankirî ve dê bikarîba bihata bigotin; û „Hebûn yanjî Nebûn“ hergav „ bi pirsê ve tête biderkevtin“: lêbelê ew ne bi destnîşankirinê ve, xwe bi jêderxistina hîmkirî ve, lêbelê bi xwe bi bilindkirinê ve têtin biderkevtin. Grogias xwe li ser wê de bi şiyarbûn ve tête biderkevtin, ku ew bi bêhnên vewindakirî ve têtin biderkevtin; wênekirinên bêşiyarbûn bi xwedanê van rastîyan jî ve tête biderkevtin, lêbelê ew jê nade bizanîn.

¹ Ibid., VII, S. 73-74.

² Ibid., VII, S. 75-76.

b) Pêwendîya wênekiranan ji bona wênekirinê ve, cudabûna wênekirinê û Hebûnê – remanek, ya ku ew di îro de dihate û tête bidîtin. „Lêbelê heger ku ew jî bête biderkevtin, weha ew wehajî ne bi nasdaryê û neramnkirinê ve tête biderkevtin. Jiber ku ya wênekirî ne bi Hêbûnîtîyê ve tête biderkevtin, lêbelê ew bi wênekirinekê ve tête biderkevtin, Heger ku, çiyê dê bête biwênekirin, bi sipî ve bête biderkevtin: weha ev tête birûdan, ku sipîbûn dê bête biwênekirin, heger ku êtir ev, ji yê ku ew dê bête biwênekirin, ne bi Hebûnîtîyê ve bi xwe ve bête biderkevtin: weha tête birûdan, ku, çiyê tête biderkevtin, ne dê bête biwênekirin. a) Heger ku, çiyê dê bête biwênekirin, bi Hebûnîtîyê ve tête biderkevtin: wehajî Hebûnîtî tête biderkevtin, çitête biderkevtin, çiyê ku ew dê bête biwênekirin; lêbelê tu kes dê nede bigotin, heger ku ji bona xwe ve merovekî firyayî yanjî gurîzakê li ser deryayê de bi ajotin ve dê bête biwênekirin, ku dê ev bihata biderkevtin. B) Heger ku hebûnîtî bi bîrkirî ve bête biderkevtin, weha dê danîna bi dij ve neyête bibîrxistin: bi xwe ve Nehebûnîtî; lêbelê ev Nebûnîtîn dê hemûyî, ji bona nimûne ve Scylla û Charybdis dê bide biwênekirin.“¹

¹ Ibid. VII, S. 77-80.

B. Sokrates

Weha bi dûrbûn ve şiyarbûn ji bona nava Yunanistanê ve hatibû bihatin, gava ku Sokrates – gewdeyê mezinî Sokrates di Etina de hate biderkevtin. Xweyîtiya remankirinê li ser destnîşankirîtiyê de, bi bêtir ve di rêya giringbûna şeweyê Sokrates de ji bona şiyarbûnê ve tête bianîn. Sokrates ne bi nala kakevîlkekê ve ji erdê ve tête bişînkirin, lêbelê ew di lidûhevdûcûnê de ligel zemanê xwe de tête bipêkhatin. Ew ne bes û bi tenha ve bi giringtirîn gewdeyê bilindtir ve di mêjûwa felsefê de – bi balkêştirîn ve di felsefa kevnar de - tête biderkevtin, lêbelê ew bi kesê mêjûyîyî dunyayê ve tête biderkevtin. Ew bi pêçkirinaxala bingehyî giyan ve di xwe de tête biderkevtin, vê pêçkirina hanê xwe li ser şeweyê remankirinê de di wî de dabû bildarxistin. Em divên xwe li ser vê xirbûna hanê de bi kurtî ve bidin bibîrkirin. Kevnarên Ionie –Îyonî- ji xwe re didatin biremankirin, ku ew xwe li ser remankirinê de nedin bivezîvirandin, berkirina wan ne bi nala remanê ve tête bidestnîşankirin. Atomistên –Pirtikvanan- gewdeyên gewherî ji bona remanan ve datin bikirin – ango li vêderê de rûtbûnên, xurûbûnên gewherîti; lêbelê Anaxagoras reman bi wetov ve didate biwergirtin. Lêbelê reman xwe bi nala biliberkevtina deha xurtir ve, bi nala nayînkirina zordaryê ve li ser hemûyî destnîşankirîtiyê û heyîtiyê de dide bildarxistin; ev livandina hanê bi hemûyî jihevexistina şiyarbûnê ve tête biderkevtin. Protagoras li ser remanan de bi nala şiyarbûnê ve bi nala gewher ve; lêbelê şiyarbûn wetov di vê livandina wîna de, di bêaramîya hîmkirinê de dide bipeyîvandin. Lêbelê ev bêaramîya hanê li ser wê de bi xwe ve wetojî bi aramîyê, hîmkirîtiyê ve tête biderkevtin. Hîmkirîti lêbelê livandin bi nala wetov ve ew bi min ve tête biderkevtin, ev nayînkirina hanê, jiber ku ew bi xwedanê bêhnên livandinê ve di deveyî wî de tête biderkevtin; ez bi girawkirina hiştinê ve têtîm biderkevtin, lêbelê ew bes û bi tenha ve bi nala hılanînê ve – wetov di rêya yekayekan (Yekîtiya nayîkirinê) de – ne di xwe de bi vezîvirandina giştî ve tête biderkevtin. Li vêderê de du têgihiştinê diyalektik û sofistiyê tête bikevtin; ku heyîti tête biwindakirin. Bi xwedanê çi têgihiştinê ve êtir xweyîtiya hîmkirîti tête biderkevtin? Gelo ew bi xwe ve ji bona Heyîtiyê ve bi danînadîjbûn ve tête biderkevtin, yekayekan: weha ew wetov weha bi lihevraştatî ve, bi kêfê ve, bi bêqanûnî ve, bi xerabî ve tête biderkevtin. Yanjî ku ew li ser wî de bi xwe ve bi heyîti û giştî ve tête biderkevtin? Sokrates êtir li ser gewher de bi nala giştîbûna min ve, bi nala pakîyê ve dide

bixeberdan, ya ku ew di xwe de bi şiyarbûna ast,aramîtiyê ve tête biderkevtin; pakbûn bi nala wisa ve, azad ji hebûnîtiya li rastê de, azad bi dijî pêwendîya şiyarbûnê ve ji bona li rastîtiya hebûnîtiyê ve – ew bi yekeke hestyariyêke şiyarbûnê (hestyariyê û hogirîtiyê) ve dihate biderkevtin – yanjî di dawîya dawî de bi azad ve ji dîtina ser serûştîya remanên pojinandî ve dihate biderkevtin, ya ku ew bi rastî ve bi remanê ve dihate biderkevtin, lêbelê ew hêjbêtir bi xwedanê şeweyê Hebûnê ve dihate biderkevtin. Ez têde bi nala xwe ve ne bi girawkirî ve têtîm biderkevtin.

a) Sokrates rêça Anaxagoras ji xwe re date biwergirtin: Remankirin, têgihîştin bi serdarîkirinê, rastîyê, bi xwe ve xwe bi destnîşankirina giştî ve tête biderkevtin. Li nik Sofîstan de vê bi pîrbûn ve gewdeyê zanebûna fermî, rûtbûnên felsefekirinê bi destên xwe ve date bixistin. Remankirin li nik Sokrates de bi gewher ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew li nik Protagoras de tête biderkevtin; ku remana şiyarkirîyî bi xwe ve hemûyî destnîşankirîyî dide bihilanîn, wetovjî ev yeka hanê li nik Sokrates de dihate biderkevtin, lêbelê wetov, ku wî ew pêrejî niha di remanê de aramîkirin, hîmkirîti bi xuyanîkirîti ve date biderxistin. Eva xwe bi sadebûn ve bi diyarkirî ve bi nala armancê ve û xwe bi nêzîktir ve bi nala rastîyê û pakîtiyê ve dayîte bidestnîşankirin.

b) Ji bona vê destnîşankirina giştîyî hanê ve destnîşankirin ji bona servekirinê ve tête bihatin, ku ev pakîtiya hanê, çiyê ku ew ji bal min ve divê bi nala pêkhatina armanca rastî ve bête biderkevtin, ji bal min ve divê pê bête binaskirin. Bêdawîbûnîtiya xweyîtiyê, azadîya şiyarbûna bi xwe ve li nik Sokrates de hatîye biwergirtin. Ez divêm niha bi sadebûn ve, li nik van tevan de bêtîm biderkevtin, bê ka ez çî didim biremankirin. Ev azadîya hanê dê dudubûna me de bi bêdawîbûn û bi sadebûn ve bête bipêşvexistin. Binyat¹ her û her bi mayî ve tête biderkevtin, bi xwe ve û ji bona xwe ve, wetovjî divê ew di rêya min de bête biberkirin; lêbelê evaya min bes û bi tenha ve bi mîrîtiya kirinê ve tête biderkevtin.

Ev bi giştî ve ne bi tiştekdîdin ve tête biderkevtin, jibil ku ew rastîya heyîtiyê ji bona ser şiyarbûnê ve, ji bona ser remankirina xweyîtiyê ve carekedin

¹ Substantiell: Substantial: Binyatî, Giring, Gewherî, Rastî, Madî, Qayim. Hîmkirî, Dewlemend, Tiştê rast, Mezin.

bide bivezîvirandin – bêhneke giringî bêdawîbûn, bi mîna ku Protagoras dabû bigotin, ku heyîtî di pêşî de di rêya pêwendîyê de li ser me de tête biderkevtin. Çi bi cenga Sokrates û Plato ve ligel Sofistan de tête bigirêdan, weha Sokrates û Plato di felsefekirinê de bes bi tenha ve li ser zanebûna felsefa giştîyî zemanê xwe de guhdanê pê bidin bidan – û ev jî bi Sofistan ve têtin biderkevtin. Beramberîtî ne bi nala bîrûbawerîya kevnar ve bi dijî wan ve – ne bi wê têgihiştinê ve, bi mîna ku li ser Anaxagoras, Protagoras de têtin bisûçdarîkirin, li ser berjewendîya reweştîkirina Yunanî, oldarîyê, reweştên kevnarî de tête biderkevtin. Bi servajîvêjî ve, vewênekirin, vezîvirandina biryarê ji bona ser şiyarbûnê de ji bona wî ve bi tevayî ve ligel Sofistan de tête biderkevtin. Lêbelê remankirina bi rastî ve wetov tête biremankirin, ku navroka wê wetovjî ne bi xweyîtî ve, lêbelê ew bi heyîtî ve tête biderkevtin; ku têde azadîtîya şiyarbûnê tête bidîtin, ku şiyarbûn li nik wîde, cihê ku ew têde tête biderkevtin, li nik xwe bi xwe ve tête biderkevtin – ev wetov bi azadîyê ve tête biderkevtin. Binçîniya Sokrates tête biderkevtin, ku merov, çiyê ji bona wîna ve bi destnîşakirinê ve, bi armanca wî ve, bi dawîya armanca dunyayê ve, bi rastîyê ve bi hebûnîtîya ji bona xwe ve û bi xwe ve – ku ew van ji xwe ve dide bidîtin, ku ew ji bona rastîyê ve di rêya xwe de bi xwe ve bête bigihandin. Ev bi vezîvirandina şiyarbûnê de di xwe de tête biderkevtin, ji ya ku ew bi dijî vê ve bi nala vederkevtinekê ve ji taybetîyên xweyîtîyê ve tête bidestnîşankirin; wer têde tête bikevtin, ku lihevastîbûna şiyarbûnê, bîrkirin, kêvdarî, taybetîkirin – di nava vê vederkevtina hanê de, hebûnîtîya ji bona xwe ve û bi xwe ve tête bisorgonkirin, ji xwe re dide biwergirtin. Heyîtî li vêderê de bi xwedanê têgihiştina giştîbûna hebûnîtîya ji bona xwe ve û bi xwe ve, ne ji bona vederîtîya heyîtîyê ve tête biderkevtin; weha rastî bi nala piştgirtinê ve, bi nala berkirinê ve tête bidanîn, ew bi nala di rêya remankirinê de tête bidanîn. Reweşa netewayekî, oldarîya netewakirî tête bi derkevtin, bi mîna ku Sophokles ji bona Antigone dihêle bide bigotin: „Qanûnên mayînîyî Xwedanan têtin biderkevtin, û tukes nade bizanîn, ji ku ve ew hatine bihatin.“¹ Ev bi bêtawanbarîya reweştîyê ve tête biderkevtin, ew bi qanûnan ve têtin biderkevtin, ew bi rastîye ve têtin biderkevtin, ew bi mafebûnê ve têtin biderkevtin; niha bi dijîvê ve şiyarbûnê xwe dayîte biderxistin, weha ku ev, çiyê ku ew bi rast ve tête biderkevtin, di rêya remankirinê ve divê bête bipêgihandin: Li ser xweserbûna zanebûnê, bawerîkirinê ûhd. de di

¹ Soph. Ant. V. 454-457.

dema me de gelek tête biaxivtin: Yezdan tête biderkevtin, xweser di me de em didin bizanîn, em bi xwedanê hestyarîya oldarîyê û xwedanîtiyê ve têtin biderkevtin. Lêbelê li vir de jibervê ve bi hele¹ ve tête biderkevtin: Ev ne bi remankirinê ve dihate biderkevtin, navrokeke wisa, Yezdan, Pakî, Mafedarî ûhd. bi navroka hestyarîyê ve tête biderkevtin, wênekirin; lêbelê ew bes û bi tenha ve bi navrokeke giyanî ve tête biderkevtin, ya ku ew di rêya remankirinê de tête bidanîn – ev tête bilivandin, bes û bi tenha ve li ser pêgihandinê de tête bihîmkirin. Cenawer bi xwedanê tu oldarîyê ve nayête biderkevtin, lêbelê ew dide bihestkirin; çîyê bi gîyan ve tête biderkevtin, bes û bi tenha ve ew ligel remankirinê de, ligel merov de tête bigirêdan.

Ji bona Sokrates ve şiyarbûn tête bixuyanîkirin, ku ev, çîyê ku ew tête biderkevtin, di rêya remankirinê de pê tête bigihandin. Destnîşankirina duwem tête biderkevtin, ku cudabûnek bi dijî şiyarbûna Sofîstan ve xwe dide biderxistin: bi xwe ve danîn û berkirina remankirinê pêrejî berkirin û danîn ji bona yekeke wetov ve tête biderkevtin, ji ya ku ew nayête bidanîn, ji ya ku ew ji xwe ve û ji bona xwe ve tête biderkevtin – Heytî, xwe li ser taybetîyên berjewendîyan, hogirîyan de, hêzdarîyê li ser hemû taybetîyê de dide bibilindkirin. Ji alîyekî de ew li bal Sokrates û Plato de bi xweyîtiyê ve tête biderkevtin, ew di rêya kirdarîtiya remankirinê de tête bidanîn – ev bi bêhna azadîyê ve tête biderkevtin, ku xweyîti li nik Hebûnîtiya xwe ve tête biderkevtin, ev bi giyanê serûştîyê ve tête biderkevtin -; lêbelê ji alîyekîdin ve ev wetovjî ji bona xwe û bi xwe ve bi heyîtiyê ve, ne ji bona heyîtiya dervebûnê ve, lêbelê ji bona giyanîtiya giştîbûnîtiyê ve tête biderkevtin. Ev bi rastîya, yekîtiya xweyîtiyê û heyîtiyê ve di liberkevtina me de tête biderkevtin. Nimûnîtiya Kant bi diyarbûnê ve, ne ji bona xwe ve bi heyîtiyê ve tête biderkevtin.

c) Pakî di pêşî de Sokrates bes û bi tenha ve bi têgihîştina kirdarîyî taybetî ve date biwergirtin: ya ku ew ji bona min ve bi binyatî ve ji bona reftarkirinê ve divê bête biderkevtin, jibervêjî ve divê ez xwe bidim biêşandin. Bi têgihîştineke bilind ve Plato û Sokrates pakî ji xwe re dane biwergirtin: Ev bi giştî ve, ne bes û bi tenha ve ji bona min ve tête biderkevtin; ev bes û bi tenha ve bi regekî, şeweyekî remanê ve, remana ji bona daxwazan ve tête biderkevtin. Ji bal Sokrates ve jibervêjî ve ew di mêjûyên kevnartîyên

¹ Mißverstand: Misunderstand: Helebûn, Şaşbûn

felsefê de bi nala pir paştîyê ve dihatin biderxistin, ku wî liberkevtineke nuh date bidozandin, ku wî sincî¹ bi ser felsefê de date biservekirin, ji ya ku wê bes û bi tenha ve bes li serûştîyê de didate bitemaşekirin. Iyonîyan felsefa serûştîyê (Fêzîk) dane bidozandin, Sokrates sincî date bidozandin, Plato diyalektik, li paš Diogenes Laertius² de, date biservekirin.

Bi nêzîktir ve rêça Sokrates bi rastî ve bi sincîtîyê ve tête biderkevtin. Nejadî³ bi reweştîyê û sincîtîyê ve, di pişt re jî de bi tenê ve bi reweştîyê ve tête biderkevtin. Li nik sincîtîyê de bêhna serekîtî bi dîtin û mebesta min ve tête biderkevtin; alîyê xweyîyê, bîrûbawerîya min ji pakîtîyê ve li vêderê de bi pirtir ve tête biderkevtin. Sincîtî tête binavkirin, ku xweyî ji xwe ve di azadîya xwe de destnîşankirinên pakîtîyê, reweştîyê, mafetîyê dide bidanîn û, di gava ku ew vê destnîşankirina hanê ji xwe ve dide bidanîn, vê destnîşankirina mebesta danînê jî dide bihilanîn, weha ku ew bi mayînî ve, ji bona xwe ve bi xwe ve bi hebûnî ve têtin biderkevtin. Reweştî bi nala wetov ve bi pîrbûn ve di vê de tête bipeydakirin, ku ew ji bona xwe ve û bi xwe ve pakîtîyê dide binaskirin û dide bikirin. Etênî berî Sokrates bi merovên reweştî ve, ew ne bi merovên sincî ve dihatin biderkevtin; ew bi hişbûnîyê pêwendîyên xwe ve, bi bêvezîvirandin ve, bi bêzanebûn ve pê dihatin birabûn, ku ew bi baştirîn merov ve dihatin biderkevtin. Sincîtî pêre velêzîvirandinê⁴ dide bigirêdan, ku ew bide bizanîn, ku ev jî bi pakî ve, ne jî ya din dihate biderkevtin. Sincîtî⁵ ne bi girêdayî ve tête biderkevtin, ji ya ku ew ligel vebêya sincîtîya girêdayî de bi sincîtîyê ve tête biderkevtin; ev cudabûna hanê di rêya felsefa Kant de tête bivejandin, ew bi sincîtîyê ve tête biderkevtin.

Gava ku Sokrates bi vî rengê hanê ve ji bona felsefa sincîtîyê ve pêkhatina wê date bidan (bê çilo ew ligel wê de dide bidanûstendin, ew dê bête bigelêrîkirin), wê ew di hemû demên lewçeyî sincîyî hatî de û di felsefa gelêrî de ji bona Parêzvan û Perestê xwe ve date bidaxuyanîkirin û wê ew ji bona perda poşandina dadwerîkirina hemû nefelsefebûnê ve date

¹ Ethik:Ethics: Sinc, Sincî

² Diog. Laert. III, 56.

³ Ethnische: Ethnic: Nejadî

⁴ Reflexion: Reflection: Vebêyî, velêzîvirandin

⁵ Sittlichkeit: Morality: Sincîfî.

bibilindkirin; ku pêrejî hêjî bidawîbûn hate bihatin, ku mirina wî ji bona wîna ve guhpêdana gelêrîyî dilşewetandî bi negunehkarîya derdê wî ve date bidan. Cirero, yê ku ew ji alîkî ve bi xwedanê remankirina demê ve, ji alîyêdin ve bi xwedanê şiyarbûnê ve dihate biderkevtin, felsefe divê xwe bide bibînfirehkirin, ne ku jê navroka wê bi hebûna wê ve bête biderkevtin, wî ev ji bal Sokrates ve bi nala taybetîbûnê û bilindîbûnê ve didate binavûdengkirin (çiyê ku ew di pircaran de dihate bivegerandin), „ku wî felsefe ji esman ve ji bona erdê ve, di nava xaniyan de û di nava bazaran de (di jîyana roja merovan de) didate birêvebirin“.¹ Di vê de vegotî têtê biderkevtin. Ev dê di pişt re jî bi pîrbûn ve wisa bête biliberkevtin (wetov têtê bidîtin), ma gelo baştirîn û rastirîn felsefe weha divabû bi felsefeyeke xanî û bixêrîkî ve bihata biderkevtin (ew bi emrazên xanî ve bête bikirin, weha ku ew xwe li gora hemû guhpêdanên, wênekirinên sadeyî merovan de bide bibînfirehkirin, ku têtê em dilşadîyê û hogirîyê ji durustkirina mafetîyê ûhd. ve ji bona xwe ve bidin bibihîstin û bidîtin û ji wê jî ve, çiyê ku merov wê li ser rûwê zemînê de dikare bide binaskirin, çiyê ku ew di jîyana rojê de bi xwe ve bi xwedanê rastîyê ve têtê biderkevtin, bêyî ku ji bona nava kûrbûna esman – yanî hêjîbêtir ji bona nava kûrbûna şiyarbûnê ve bête bidîtin; lêbelê henek vê bi rast û durust ve didin bimebestkirin, ku di pêşî de Sokrates xwe dabû bijîrkirin. Lêbelê ji bona Sokrates ve ev bi xwe jî ve nehatibû bidîyarîkirin, da ku ew ji bona felsefa kardarîkirinê ve bête bihatin; wî di berê de di nava hemû pojinandinên felsefên wê demê de didate bibîrkirin, da ku ew ji bona nava şiyarbûnê, remankirinê ve bête bihilkişandin. Ev bi giştîbûna binçînîyê ve têtê biderkevtin.

Ev diyara bi gûmankirî ve divê em bi nêzîktir ve, di pêşî de li ser mêjûwa jîyana wê de bidin bironahîkirin; yanjî bi pîrbûn ve ev bi xwe ve xwe di wê berjewendîyê de dide bitorkirin, ji ya ku ew di felsefê de dihate biderkevtin. Çi bi Mêjûwa jîyana wîna ve ji alîkî ve, çiyê ku ew bi nala kesatîyêke taybetî ve dihate biderkevtin, libelê ji alîdin ve çiyê bi felsefa wîna ve dihate bigirêdan. Rakişandina felsefa wî bi jîyana wî ve têtê bitevinkirin, bextê wî di yekîtyê de ligel biçînîya wî de têtê biderkevtin û jîyana wîna bi bilindtirîn ve bi destanî ve hate biderkevtin. Ew bi destanî ve, ne bi têgihîştina tenikbûna gotinê ve dihate biderkevtin, bi mîna ku merov her bedbextîyekê – gava ku merov dimre, yekek têtê bidarvekirin – bi destanê

¹ Cic. Tuscul. V. S. 4.

ve dide binavkirin; ev bi dilşikestî ve têtê biderkevtin, lêbelê ew bi destanê ve têtê biderkevtin. Nemaze em wê bi destanê ve didin binavkirin, gava ku bedbextî, mirin bi serê kesîtîyeke hêja ve bête bikirin, gava ku yekekî negunehbar bête biderdkirin, bêmafîtîyek bi dijî kesekî ve bête bichhatin, weha merov li ser Sokrates de dide bigotin, ku ew bi bêgunehkarî ve ji bona mirinê ve hate bitawanbarîkirin, û ev bi destanê ve dihate biderkevtin. Dêrdê bêgunehkarîya wisa lêbelê bi tu bedbextîyeke hişbûnê ve nayête biderkevtin, Bedbextî bes û bi tenha ve wêçaxê bi hişbûnê ve têtê biderkevtin, gava ku ew di rêya vîna kirdar de, di rêya azadîya wîna de bête bilidarxistin – pêrejî divê reftara wî, vîna wîna bi bêdawîbûnê ve bi rast ve, bi reweştî ve bête biderkevtin – û pêrejî merov bi xwe jî ve bi xwedanê gunehkarîyê ve li ser bedbextîya xwe ve bête biderkevtin; desthilatî bi dijî vê ve divê wetovjî bi reweştî ve bi rast û durust ve, ne bi desthilatîya serûştîyê ve, bi ne deshilatîya vîna zordarekî ve bête biderkevtin – her merove dimre, mirina serûştîyê bi mafeyekî bi serêxwe ve têtê biderkevtin, lêbelê ew bes û bi tenha ve bi mafe ve têtê biderkevtin, çiyê ku serûştî li ser wî de dide bikaranîn. Di destanên rastî de divên hêzdarên rastteqîne û reweştî ji herdu alîyan ve ew bêtin biderkevtin, ji yên ku ew ji bona nava hevalbendîtîyê ve bêtin bihatin, weha bextê Sokrates têtê biderkevtin. Bextê wî ne bes tenê bi bextê wî bi xwe ve, bi bextê kesîtîya evîndarîyê ve, lêbelê ew bi destana Etina ve, bi destana Yunanistanê ve têtê biderkevtin, ya ku ew têtê dihate bicihkirin, ya ku ew di wî de ji bona wênekirinê ve dihate biderkevtin. Di vir de du hêzdarî têtin biderkevtin, ji yên ku ew bi dijîhevdû ve têtin biderkevtin. Hêzdarîyek bi mafedarîya Xwedanî ve, bi bêgûmankirina reweştê – pakîtîyê ve, bi oldarîyê ve têtê biderkevtin, ji yên ku ew bi mîna ligel vînê de tetin biderkevtin -, di danîna cihên xwe de bi azadî, avrûmetî, sincîtî ve têtin bijîyandin; em dikarin wê bi şeweyekî rûtkirî ve bi azadîtîya heyîtî ve bidin binavkirin, sincîtî û oldarîtî – taybetîya gewhera merov, ji alîyekîdin ve ew bi hebûnîtîya ji bona xwe ve û bi xwe ve, bi rastî ve têtê biderkevtin, û merov di vê yekbûnîtîya hanê de ligel gewhera xwe de têtê biderkevtin.

Binçînîya din bi dijîvê ve wetovjî bi mafedarîya Xwedanî şiyarbûnê ve, bi mafedarîya zanebûnê ve (xweîtîya azadîbûnê ve) têtê biderkevtin; ev bi berê dara zanebûna pakîyê û bedbûnê ve têtê biderkevtin, zanebûn, ango hiş, ji xwe ve – bi binçînîya giştîyî felsefê ve ji bona hemû demên hatî ve têtê

biderkevtin. Ev herdu binçînîyên hanê ew têtin biderkevtin, ji yên ku em di jîyanê de û di felsefa Sokrates de bi dijîhev ve di hevalbendîtîyê de derkevîna wan didin bidîtin.

Di pêşî de divê em li ser destpêka mêjûwa jîyana wî de bidin bitemaşekirin; li ser bextê wî û felsefa wî de dîvêbînda yekekê ve li ser de bête bireftarîkirin.

Sokrates weha, yê ku zayîna wîna di 4.sala 77. Olympiadê (469 b.C.) de têtê bikevtin, bi kurê Sophroniskus ve, bi yekekê Peykertaş¹ ve dihate biderkevtin²; dêya wî bi Phänarrete ve, bi Dayîkekê ve têtê biderkevtin. Bavê wîna ew ji bona taşerayê³ ve didate bifêrkirin, û ev têtê bigotin, ku Sokrates di vê hunera hanê pir hatibû bipêsvêkevtin: wehahêjî bi derengî ve peykerên bi cilûbergên Grazien – Gratsiyînan- ve, ji yên ku wan xwe li Akropolis de di Etina de didatin bidîtin, li ser navê wî de dihatin binivîsandin. (Di piştî mirina bavê wî de ew bi xwedanê samenekî biçûk ve hate biderkevtin.)⁴ Lêbelê hunera wî bi dilê wî ve ne dihate biderkevtin; zaxwazîyeke⁵ mezin ji bona Felsefê û evîndarîya lêkolandina zanistîyê ew ber bi xwe ve date birakişandin. Ew bes û bi tenha ve bi karê xweyî hunerî ve pê dihate birabûn, da ku ew pera ji bona xwedîkirina xweyî kêr ve bi destên xwe ve bide bixistin û xwe ji bona xwendekarîya zanistîyan ve bikaribe bide bivalakirin; û ji balyekekê Ahenienser –Ahenîserîyî- Krito ve têtê bigotin, ku wî piştî wî di naskirina xercîyan de didate bigirtin, da ku ew ji bal hemû Hostên huneran ve bête bifêrkirin. Li kêleka pêrabûna hunera xwe de û bi taybetî ve di piştî ku wî ji vê ve bi carekê ve destê xwe date bikişandin, wî ji nivîstên Feylesofên kevna ve weha bi pîrbûn ve didate bixwendin, ji çiyên ku ew bi destên wî ve bikarîbana bihatana bikevtin; û wî pêrejî bi taybetî ve li Anaxagoras de didate biguhdarîkirin û di piştî ku ew ji Etinê ve hate biderkevtin, di wê demê de Sokrates bi temenê 37 salî ve dihate biderkevtin, Archelaus, ji yê ku bi cihvanê Anaxagoras ve dihate bidîtin, bi serdejî ve hêjî bi navûbangên Sofistan ve di zanistîyên din de, ji wan ve

¹ Bildhauer: Sculptor: Peykertaş

² Diog. Laert. II, S. 44; siehe Menagius. Komm. Zu Diog.Laert.

³ Skulptur: Sculpture. Taşerayî.

⁴ Tennemann, a. a. O. Bd. II, S. 25.

⁵ Neugierde: Curiositîf: Zaxwazî, Mereq.

Produkus ve, mamostayekî bi navûbangî peyvdarî lewleban ve dihate biderkevtin – ew wî bi evîndarî ve li nik Xenophon¹ de, wehajî ew mamostên di musiqê, xweşxuanîyê ûhd. de dide bibîrxistin, û ew bi carekê ve bi merovekî ve ji hemû alîyê zanebûnê ve dihate biderkevtin, ji yê ku ew di hemû warekî de hatibû bifêrkirin, ji çîyê ku ew di wê demê de bi pêwîst ve dihate biderkevtin.²

Bi zînetê jîna wî ve hêjbêtir dihate bigirêdan, ku wî bi erk ve li ser xwe de didate bidîtin, ku ew li ber welatê xwe de bide bidan, ji yê ku wî ew bi nala neşîvanekî Etînî ve li ser xwe de date bidîtin; jibervêjî ve wetov ew di sê şerên cenga Peloponnesiyan³ de hate bibeşdarîkirin, ku di wan de jîyana wîna di wê demê de dihate bidîtin. Cenga Peloponnesî bi biryardarî ve ji bona jihevkevtina jîyana yunanani ve têtê biderkevtin, wê ew didate biamadekirin, çîyê ku ew bi siyasî ve li vêderê de dihate biderkevtin, wê xwe li nik Sokrates de bi şiyarkirina remankirinê ve didate biderxistin. Di nava van şeran de ne bes û bi tenha ve wî ji xwe re navûnîşana Şervanekî mêrxas date bidestxistin, nemaze, çîyê ku ew bi sipehîtir ve dihate biderkevtin, wî ji xwe re date bidestxistin, ku wî ji bona neşîvanên tir ve jîyana wan date birizgarîkirin. Di şerê pêşî de ew di nava dorlêgirtina dirêjî Potidia de li Thrakye de dihate birûniştin. Li vêderê de Alkibiades xwe ligel wî de dabû bipêvekirin: û vî ji bona Plato⁴ ve di mêvandarîyekê de didate bigotin (ku têtê Alkibiades peyvdarîyeke pesindariyê li ser Sokrates dide bigotin), ku wî hemû dijarî bi karîbûn ve dikarîbû bidana bihilgirtin – ku wî birçîbûn û tîbûn, germî û sarî ligel bînfîrehbûneke xweş û tendurustîyeke baş didate bihilgirtin. Di pêrgîbûnekê de di vî şerê hanê de wî Alkibiades di nivê nava dujminan de bi birîndarî ve date bidîtin, wî ew date bihilgirtin û di nava wan de cih jêre date biçêkirin û wî ew û çekên wî date birizgarîkirin. Serdarê şer ji bona vê ve ew bi nîşana tacekê (corona civica) ve bi nala hêjabûna mêrxasîbûnê ve date bixelatkirin; Sokrates ew ji xwe re neda biwergirtin, lêbelê wî ew date bihiştin, ku wî ew ji bona Alkibiades ve date bidan. Di vî şerê hanê de têtê bigotin, ku ew carekê, di kûrbûna remankirinekê de hatibû bidakevtin, li ser pîneyekî de bi bêlivandinî ve di tevaya dirêjbûna roj û şevê

¹ Xen. mem. II, 1, S. 21 et 34.

² Diog. Laert. II, S. 18-20.

³ Ibid., II, S. 22-23; Plat. Apol., p. 28 (p. 113).

⁴ Plat. Syp., p. 219-222 (p. 461-466).

de hatibû birawestandin, tanî ku rojhildana sibehê ew ji xilmişandina pojinandina wî ve date bişiyarkirin – lihevraştatinek, zînetek, ya ku ew pircaran têde dihate biderkevtin. Ev bi zînetekê ve ji rawestanina gurçikan ve tête biderkevtin, ya ku ew lige Somnambulimus, Magoens Analogî de bi xizim ve belkî dibe bête biderkevtin, ku têde ew bi nala hestyarîbûna şiyarbûnê ve bi tevayî ve hatîye bimirin – Rewanşinasîyek jêbezandina rûtbûna hestyarîyê ji jîndarîya Hebûnas rastê ve – jêbezandinek, gava ku têde kes ji nivê xwe ve xwe dide biderkirin; û em ji vê diyara derveyî ve pêselimandinê didin bidîtin, bê çilo kûrbûna giyanê wî di xwe dihate bikarkirin. Têde em bi carekê ve navînîbûnîfîya şiyarbûnê didin bidîti, û vê em li vir de didin bidîtin, ji ku ew li ser şêweyê zanistîya merovan de tête bihebûnkirin. Ew di vir de xwe têde dide bidan, di pêşî de, gewdeyekî rewanşinasî, çiyê ku ew bi derengî ve bi rabûnûrûniştinê ve tête biderkevtin. Şerê din ew ligel wî de di Bötien -Botinyen - de, li cem Delium, kelehekê asê de pê hate bitevlêkirin, ji ya ku Etinîyan ne bi dûr ve ji derya ve bi xwedanê wê ve dihatin biderkevtin, di cihê ku wan têde pêrgîbûnek nebextiyar, lêbelêjî nebigiring ve dane biwindakirin. Li vêderê de Sokrates yekekî dinî şêrnê ber dilê xwe, Xanophon date birizgarîkirin; wî ew bi xwe ve di revînê de date bidîtin, lêbelê ji ber ku Xanophon hespê xwe dabû biwindakirin, ew li ser zeminê de bi birîndar ve bi raminandin ve dihate biderkevtin. Sokrates ew bi ser milên xwe ve date bidanîn, wî ew date bihilgirtin, pêrejî bi aramîyeke mezintir ve û bi liserxwe ve bi beramberî bidûkevtinên dujmin ve li ber xwe de dida bidan û ew jê hate birizgarîkirin. Di dawîya dawî de wî şerê xweyî sêyem li nik Amphipolis de di Adonis de li ser singa derya strmonîya de date bikirin.

Bi servêjî de ew wetovjî ji bona pêwendîyên cudayî karmendîyên bajartî ve hatîye bikevtin. Bi derengtir ve ew, di wê demê de, di gava ku destûra Etinêyî demokratîyî berê ji bal Lakdâmoniern – Lakdêmonîyan- ve hate bihilanîn, ji ya ku ew niha bi yekeke Xanedanî ve tête biderkevtin, belê ku wê bi xwe ve li herderê de zîneteke zordarîtîyê didate birêveberîkirin, ku têde wan xwe tanî radeyekî li serê qafê serdarîtîyê de didatin bidanîn – di civatê de didatin bihelbijartin, ya ku ew bi nala desteyekî wênerkirîyî laşkerî ve ji dêlva cihê millet ve dihate biderkevtin. Di vir de wî xwe wetovjî di rêya neveguhertina hîmkirî de bi dijî vînen sîyên Zordaran de û ligel vînen millet de, ji yê ku wî ew bi rast ve didatin bidîtin, didate binîşankirin. Ew li nik

yek kêsek din de di dadgehkirinê de dihate birûniştin, ya ku têde deh Serdarên Supahî bi mirinê ve dane bitawanbarkirin, jiber ku ew bi nala Mîrên Deryayî ve di piştî şer de li nik Arinusen de bi rastî ve hatibûn biserkevtin, lêbelê, ew di rêya bahozê de hatibûn binehiştin, ku ew kuştîyên xwe ji nava avê ve bidin birakirin û li ser kenar de wan bidin biveşartin û wan yadkar nedabûn bidurustkirin – ango bi rastî ve jiber ku ew (bi xuyanî ve nehatibûn bişikestî) di şer de nehatibûn biserkevtin, weha wan dixwestin bi diyar ve bidana biwergirtin, bi nala ku ew hatibûn bişikestî. Sokrates bi tenha xwe ve ji bona vê tawanbarîyê hanê ve dengê xwe neda bidan¹, wî xwe li vêderê de hêjî bi bêtir û xurttir ve bi dijî demokratîkirina millet ve bi nala dijî Mîran ve date bixuyanîkirin. Di roja me de ji bona yekî ve bi bed ve tête biderkevtin, ji yê ku ew bi dijî millet ve tiştêkî dide bigotin. „Millet li gora zanebûnê de bi baştirîn ve tête biderkevtin, ew li ber hemûyî de tête bikevtin û ew bi xwedanê baştirîn mebestan ve tête biderkevtin.“ Bi dijî Mîran, Serdarîyan, û Wezîran ve ev xwe bi xwe ve tête biliberkevtin. „ku ew nayên biliberkevtin, ji bil ku ew bedbûnê didin bixwestin û bi carekê ve didin bianîn“.

Li teniştê vanên ku ew ji bona wîna ve bi pîrbûn ve bi lihevraştatina pêwendîyan ve ji bona dewletê ve, ji yê ku ew bes û bi tenha ve bi nala erkên neşînvaniya giştî ve pê dihate birabûn, bêyî ku ew wetov bi serê xwe ve karûbarên dewletê ji bona karûbarên xweyî serekî ve bide bikirin, neji ku ew xwe ji bona serê qafê kar û barên giştîbûnê ve bide birakişandin, lêbelê karûbarê jîna wîyî bi rastî ve di felsefa sincî de ligel heryekî de dihate biderkevtin, ji yê ku ew bi pêrgî wî ve dihate bihatin. Felsefa wî, ya ku ew bi nala gewherî ve di şiyarbûnê de bi nala giştîbûnekê ve hatibû bidanîn, ew divê bi nala girêdana jîna wîyî rast ve bête bidîtin; ew ne bi felsefa pojinandîyê rast ve tête biderkevtin, lêbelê ew bi kirineke xweyîti ve hatîye bimayîn. U wetovjî navroka wê bi rastîya kirina xweyîtiyê ve bi xwe ve tête biderkevtin; gewher, armanca felsefa wî tête biderkevtin, ku divê kirina xweyîtiya yekayekan bi nala rastîya kirina giştî ve bête bipêkanîn. Jibervêjî ve li ser xwyîtiya xweyî Hebûnîtiyê de tête biaxivtin; yanjî rûçikê wî di rêya rêzeke tevayî de ji pakîyan ve bi guhpêdan ve li ser de tête biaxivtin, ji yê ku ew jîna merovê taybet⁵ didin bixemilandin. Ê bi rastî ve ev pakîyên Sokrates weha divên bêtin biwergirtin, ku ew bi rastî ve bi pakîyan ve têtin

¹ Xan. Mem. I,1, S. 18; Plat., p. 32 (p. 120-122).

biderkevtin, ji yên ku ew di rêya vînên wî de ji bona reweştan, rabûnûrûniştinan dide bikin. Ev tède divê bête birûnkirin, ku merov bi pîrbûn ve, gava ku ew li ser taybetîyên kevnanan de dide bixeberdan, wan bi pakîyan ve dide binavkirin, bi mîna ku bigir merov li ser nuhvanan dide bixeberdan. Ev bitaybetîyê hanê li nik Kevnanan de bi carekê ve bi xwedanê pakîyan ve (Pakî,wehajî xweyîfî, bi dijî oldarîfîyê ve) tète biderkevtin; pakîyên merov – li nik Kevnanan de di reweştan giştî de bi xweyîfîyê ve bi nala wetov ve ji bona xwe bi xwe ve tète bihiştin -, heger ku ew li nik me de bi nala tiştêkî ve bêtin bidiyarkirin, ku ew ne bi xweyîfîyê ve bi nala bi destkevtinê ve tète bigirêdan yanjî taybetîya derxistinê xwe bi nala vê yekayekabûnê ve dide biderxistin. Em lê hatine birehakirin, ku em wê bi kêmanî ve ji vî alîyê hanê ve bidin biwergirtin û lê bidin bitemaşekirin, wehajî bi kêmbûn ve bi nala berkirinê, peydakirinê ve, bi nala hêjîbêtir ve bi nala Hebûnîfîyê ve, bi nala erk ve; ku em tède bi pîrbûn ve bi xwedanê şiyarbûna giştî ve bêtin biderkevtin û xurîfîya xweyîfîyê bi xwe ve, şiyarbûna hundurê xwe bi nala gewher ve, bi nala erk ve, bi nala giştîbûnê ve tète bidanîn. Li nik me de ew jibervêjî ve wehajî bi rastî ve him bi alîyên cih ve, bi xwe ve, yanjî ew bi xwedanê rengê neçarîfîyê bi carekê ve tète biderkevtin; ji bona Kevnanan ve bi dij ve xweyîfî bi rengê giştî ve tetin biderkevtin, weha ku ew bi nala kirineke vîna xweyîfîyê ve, ne bi giştîbûna pakbûnê ve, weha ew bi nala xweyîfîyekê ve tète bidiyarkevtin. Û wetovjî wehajî Pakîyên Sokrates bi xwedanê reng ve ne bi reweştê yanjî yekêkî bi xwe ve yanjî bi neçarîfîyekê ve, lêbelê bi yekeke destnîşankirîyî bi serêxwe ve tète biderkevtin. Ev bi nasyar ve tète biderkevtin, ku dîtina wî li ser wî bi xwe ve ji kirêtbûnê û gembûnîfîya dildarîyên nizim ve dihate bidiyarkirin; lêbelê wî ew bi xwe ve dabû bibendkirin, bi mîna ku ew bi xwe ve vê dide bigotin.

Ew li pêşîya me de (di nava hevwehatîyên xwe de) bi nala yekêkî ve ji ji wan dineferên (kesitîyên) mezin ve bêtir û bêtir ji yek perçî ve tète biderkevtin, em wê di wê dema hanê de didin bidîtin, bi mîna ku em li ser de hatine birehhatin – bi nala karûbarekî kilasîkîyî bi carekê ve bi dawîhatî ve, ji yê ku wî xwe bi xwe ve ji bona vê berzbûna hanê ve dayîte bianîn. Ew ne hatine bikin, lêbelê ji bona wî ve, ji çîyên ku ew dihatin biderkevtin, ji yên ku wan xwe bi serêxwe ve dane bipêkanîn, ew bi wê ve tetin bikin, bi çîyên ku ew dixwazin pê bêtin biderkevtin û ew ji bona wîna ve bi dilsoz ve

têtin bimayîn. Di yekekî karê hunerîyî taybetî de ev bi baştirîn alî ve tête biderkevtin, ku yekek ji remanekê ve, yekek ji rûçikekî ve dayîte bianîn, dayîte bilidarxistin, weha ku her çûneyek di rêya vê remana hanê de tête bidestnîşankirin; û gava ku ev têde tête biderkevtin, karhunerî ji alîyekî ve bi jîndar ve, ji alîyê din ve bi sipehîbûn ve tête biderkevtin – bilindtirîn sipehîbûn, başintirîna bi carekê ve di derbasbûna pêkhatina hemû alîyên xweyîtiyê ve li gora yek binçînîya hundurû ve tête biderkevtin. Ev karênhunerîyê wisajî bi merovên mezinî wê demê ve têtin biderkevtin. Bi berztirîn xweyîtiya eşkere ve bi nala merovêdewletê ve Perikles tête biderkevtin, û ligel wî de, pêrejî stêrên Sophkles, Thukydidés, Sokrates ûhd. têtin biderkevtin.

Wan xweyîtiya xwe ji bona hebûnê ve û wan ew ji bona hebûneke taybetî ve dane bidurustkirin, ji ya ku ew bi rûçikekî ve tête biderkevtin, û ji ya ku ew bi zalbûn ve li ser gewhera xwe de tête biderkevtin. Biçînîyek ku ew di rêya tevaya derbasbûna Hebûnîtiyê de tête biavakirin. Perikles xwe bi carekê ve bi tenê ve jêre date bizanebûnkirin, da ku ew ji bona merovêdewletê ve bête bikirin; li ser wî de tête bigotin, ku ew di piştî wê demê de, ji ya ku wî xwe têde ligel karûbarên dewletê de didate bireftarîkirin, nema bêtir dihate bikenankirin, nema bêtir ji bona tu mêvandarîyê ve dihate biçûyîn¹, ew bes û bi tenha ve ji bona wê armancê ve dihate bijîyandin. Wehajî Sokrates di rêya vîna şiyarbûna huner û hêza xwe de xwe bi xwe ve ji bona vî rûçikê destnîşankirî ve, ji bona reftarîkirina jîyanê ve hatîye biperwerdekirin, wî ji bona xwe ve sazîti, jîrîti date biwergirtin. Di rêya binçînîya xwe de ew bi vê gewrebûnê ve, bi vê dirêjbûna kêrdarîyê ve hate bigihandin, ji ya ku ew hêjî nihajî destdirêjî xwe ji bona pêwendîya li ser oldarîyê, zanistîyê û mafetîyê de dide bikirin – bi xwe ve li ser şeweyê hundurbûna bîrûbawerîyê ve bi bingeh ve tête biderkevtin, ji ya ku ew ji bona merovan ve bi nala ya pêşî ve divê bi rast ve bête biderkevtin. Tennemann² tête biliberkevtin, “ku belê em didin bizanîn, bê ka ew bi çî ve tête biderkevtin, lêbelê ne, bê çilo ew hatibû biderkevtin“.

¹ Plut. Per., c. 5 et 34..

² Tennemann, a. a. O., Bd. II, S. 26.

Sokrates bi wêneyekî nimûnetîya başîtiya sincîtiyê ve; Şahrezayetî, bibêfêzî¹, mêrxasîti, bibêtewandîti, nermbûnîti, dadwerîtiya hîmkirî bi dijî Zordaran û Çavsoran ve, bi dûrbûn ve ji çavbirçîbûna zorîtiyê ve dihate biderkevtin. Sokrates bi merovekî ve ji van başîtiyan ve – bi wêneyekî başîtiyê ve ji liserxwbûna rebenyê ve dihate biderkevtin. Nepêguhdana wîna ji bona peran ve bi xwevejêvegirtineke wî ve tete biderkevtin; jiber ku li gora rewešta demê de wî dikarîbû ji bona perwerdekirina xortan ve, bi mîna mamostên din ve pir perê ji xwe re bidana bikomkirin. Ji alîyê din ve bi azadîbûna helbijartinê ve dihate biderkevtin, ne, bi mîna li nk me de, hinekî bi cihatî ve, weha ku yê ku ew, nade biwergirtin, bi dijî reweştê ve tete biderkevtin, ku ew ji bona xwe ve navekî dide bidan, ku ew dixwaze xwe dide bixelatkirin, ku ew bi bêtir ve bihata biserencrakîşandin ji nala ku ew bihata bipesindan; ev hêjî ne karûbarê dewletê ve dihate bikirin, di carapêşî de li jêr Qeralê Romê de dibûstan bi mûçekirin ve dihatin biderkevtin.

Nermbûna wîna di jîna wî de wetovjî hinera şiyarbûnê, lêbelê ne bi nala giştîbûnê ve, armanca mebestbûnê ve, lêbelê li gora zînetên wî ve tete biderkevtin; di civakê de wî ligel yên didin didate birexnekirin. Bi deha baştir ve xwe dide bibihîstin, bê çilo nermbûna wîna di dîtina bade de ji bal Plato de dihate bigotin; di pevdarîyên civatên zanistîyê de merov dide bidîtin, bê ka bi çi ve Sokrates başîti didate binaskirin – ev gelekî bi rûdaneke taybetî ve tete biderkevtin. Alkibiades li nik Plato de di mêvandarîyekê de nema bi bêtir ve li ser hişê xwe de li nik vexwarinekê de tete biderkevtin, ji ya ku Agathon jiber bi serkevtinêkê ve date bilidarxistin, ji yê ku wî destana xwe di berî rojekê de li nik cejnan de dabû bilidarxistin; li wir de civatê didatin bivexwarin. Jiber ku ev bi roja duwemî vexwarinê ve dihate biderkevtin, weha mêvanên komkirî, di nava wan jî de Sokrates dihate biderkevtin, di vê êvara hanê de biryar dane biwergirtin, kê – ne li gora rewešta mêvandarîyên Yunanî de – bidin vexwarin, Alkibiades, ji yê ku ew di nava ji yên li ser hişê xwe de dihate biderkevtin, û tu şeweyê bi serxweşbûnê ve li ser de nedihate bidîtin, xwe bi Padîşahê mêvandarîyê ve dabû bikirin û wî ji bina yên din ve xelat didate bispartin, da ku ew wan bi kêfxweşîya wan ve bide bihildan; lêbelê li ser Sokrates de ew dide bigotin, ku ew ligel wî de tu tiştî nikare bide bikirin, jiber ku ev tete bimayîn, bi mîna ku ew tete biderkevtin, heger ku ew hêjî wehajî bi pîrbûn ve bide

¹ Bescheidenheit: Modesty. Bibêfêzîf.

bivexwarin. Plato êtir yekekî dihêlê vê jî bide bigotin, ji yê ku ew li ser peyvên mêvandarî de didate bixeberdan, ku ew ligel yên din de di dawîya dawî de li ser kulav de hatibû bixewkirin; di gava ku ew di serê sibê de hate bişiyarkirin, Sokrates perdax di dest de hêjî xwe ligel Aristophanes û Agathon de li ser destana xweşxuanîyê û xweşxuanîya tinazîyê¹ de dida bipeyîvandin, gelo yekek pêrejî bi xweşxwevanê destanê û tinazyê ve dikare bête biderkevtin: û ew di pişt re di demjimara destnîşankirî de ji ser warên giştîbûnê ve, di bustanên bilind de dikare bête biçûyîn, bi mîna ku hîç nehatîye birûdan, û wî xwe di tevaya rojê de li wir de, bi mîna hercar ve; dayîte bigerandin.² Ev bi tu nermrêbazîyê³ ve nayête biderkevtin, ya ku ew di kêmtirîn xweşîtyê de, ne di mebesta dagirtîyî nesorxweşîtyê û sizakirinê de têtê bidîtin, lêbelê ew bi hêzeke şiyarbûnê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew xwe bi xwe ve di laşê gewre de dide bixistin. Em jê dibînin, ku em ji bona xwe ve Sokrates tanî radeyekî ne bi wî şeweyî ve ji vingevinga başîtya sincîtyê ve didin biremankirin.

Çiyê bi reftarkirinê ve bi dijî yekekî din ve têtê binavkirin, em wî ne bes bi tenha ve bi dadwerî ve, bi rastî ve, bi durust ve, neji bi sert ve, yanji bi dilrast ve didin bidîtin – lêbelê li ser wîna de bi nimûneyeke bi karikirîyî gevnarî reweşte ve, wetov li nik Xenophon de wisajî bi taybetî ve li nik Plato de didin bidîtin: livandin di azadtirîn pêwendîyan de, peyvdarîyeke lewlebanî, ku ji yên wê herûher li serxwe de têtê biderkevtin, di gava ku ew têtê bi xwedanê giştîbûneke hundurû ve têtê biderkevtin, û pêrejî ew herûher pêwendîya rastî jîndarî azad ligel xweyîtyê ve û ligel zînetê ve dide bikirin, di cihê ku ew – di danûstendîyê de ligel merovekî pir zanayê bind de xwe têtê dide bilivandin, ji yê ku ew di pêwendîya xwe de ligel yekekî din de bi tucarî ve tiştêkî xwe bi hemû awayekî ve nade bidanîn û wî xwe ji her tiştêkî nebaş, sert ve bi dijî hinên din ve dide bivegirtin.

Felsefa wîna û şeweyê felsefekirina wîna bi jîna wîna ve têtê bigirêdan. Jîna wîna û felsefa wîna ji yek perçeyî ve têtin biderkevtin, felsefekirina wîna ne bi vekişandinê ve ji Hebûnê ve û ji niha ve ji cihên xurîyî azadî remankirinê ve têtê biderkevtin. Ev bihevgerêdanên hanê ligel jîna derveyî de lêbelê têtê

¹ Komödie: Comedy; Komêdî, Lêpokî, Tinaz, Tirane, Qerf, Fêtkar, Gepkirin

² Plato. symp., p. 212; 213-214; 223 (p. 447; 376- 378; 449-450; 468-469).

³ Mässigkeit: Moderation: Nermrêbazîfî, Hêwarîn, Hawsanî, Nermrêbazîfî,

tête bibeşghekirin, ku felsefa wîna ne ji bona sazmendîyekê ve tête bipêşvexistin; bi pîrbûn ve şeweyê felsefekirina wîna (bi nala xwekişandinê ve ji rastîtyê ve, ji karûbaran ve bi mîna Plato ve) bi xwe ve di xwe de wetov vê bihevgerêdana hanê ligel jîna sade de dide bihilgirtin.

Çi êtir bi nêzîktir ve bi karûbarên wî ve, rêçên felsefa wîna yanjî bi rast û durust ve danûstendina wîna (jiber ku rêçek wîyî bi xwe ve ne dihate biderkevtin) ligel her merovekî de, ligel merovên cuda ji hemû çîniyan de, ji pîrbûnên temenên cudan ve, bi carekê ve bi destnîşankirinên vecudan ve – weha danûstendina jîna wîyî felsefî di dervebûnê de bi mîna jîna Etîniyan ve bi carekê ve dihate bibestandin: ku wan pîranîya beşê rojê bi bê karûbar ve, di kêfxweşîya rast û durust de di nava bazarê de dihatin biderkevtin yanjî xwe di nava dibustanên giştî de didatin bigerandin, beşekî li vir de bi pêrabûnên werzeşîyî laşî ve didane bikirin, heger na jî ew pir bi rêkûpêk ve xwe di nava dibustanên giştî de didatin bigerandin, beşekî li vir de bi pêrabûnên werzeşîyî laşî ve didane bikirin, heger na jî ew pir bi rêkpêkî ve ligel hevdu de dihatin bipeyîvandin. Ev şeweyê danûstendinê bes û bi tenha ve dikarîbû li gora şeweyê jîyana Etîniya bihata bikirin. Pîranîya pêrabûna karan, ji yên ku niha Neşîvanekî azadî welatekî – wetovjî Komarvanekî azad, Neşîvanekî dewlemendî azad dide bikirin, ji bal Bendan ve dihatin bigirawkirin, ew ji bona merovên azad ve bi şermezarî ve dihatin biderkevtin. Neşîvanekî azad bi rastî ve dikarîbu wehajî bi Destkar ve bête biderkevtin. Lêbelêjî ew bi xwedanê Bendan ve dihate biderkevtin, ji yên ku ew bi karûbaran ve dihatin birabûn, bi mîna ku ew niha bi Hostê Şagirtan ve tête biderkevtin. Di roja niha de jîneke wisa bi valayî ve li valî û valî de bi gerandin ve bi carekê ve ji bona reweştên me ve madin bilehkirin. Wetovjî êtir Sokrates jîna xwe bi valayî ve li valî û valî de diate birabûhurandin û wî jîna xwe di peydarîkirineke wisayîyî hergavî de li ser dîtina Sincîtyê de didate biderbaskirin.¹ (Solçîkî Simon ligel wî de gelekî pêre didate bidanûstendin; wî peydarîyên Sokrates didatin binivîsandin.) Bê ka wî çi didate bikirin, ew bi wî ve bi taybetî ve tête biderkevtin, çiyê ku ew bi giştî ve bi sincîkirinîtyê ve dikarîbû bihata biderkevtin; lêbelê ew ne bi renegekî û şeweyekî amojagarîyê, bibîrxistinê, vefêrkinê, tarîkirina sincîkirinîtyê, ûhd. ve tête biderkevtin. Jiber ku bi mîna vê ve di nava Etîniyan de û Jîrdaran de tu cih jêre nedihate bidîtin; ev bi tu pêwendîyeke hişdarîyî azad ve ligel

¹ Xen. mem. I, 1, S. 10.

hevdû de ne dihate biderkevtin. Nemaze wî xwe ligel hemûyan de ji bona peyvdarîyekê ve, bi taybetî ve bi carekê ve ligel wanên Jirdarîtî ve dihişt bête bidanûstendin, ji yên ku ew bibêyî xwe pê bidin bifişîşkirin, bibêyê ku ew kesên din bidin bifêrdarîkirin, bebêyî ku ew bixwazin xwe pê bidin bipayekirin, ku azadî bi carekê ve bi xwedanê rastîya wan ve tete biderkevtin û ew wan dide bihêjakirin, lêbelê hemûyî xav dihêle bête biavêtin, Weha êtir ligel Xanophon de, lêbelê nemaze peyvdarîyên ligel hevdûyî Platon de ji bona bilindtirîn nimûneya perwerdekirina azadî kêfxweşî ve dihatin biderkevtin.

1. Di vê peyîvandina hanê de felsefêkirina Sokrates û li gora navê wêyî bi navûbangî de bi şeweyê Sokrates ve tete biderkevtin, ya ku ew li gora serûştîya xwe, şeweyê diyalektika de divabû bihata biderkevtin. Reftarîkirina Sokrates ne bi çêkirî ve tete biderkevtin, bi servajî ve peyîvandina ligel hevdûyî Nuhan de, êtir jiber ku tu bingehe hundurûyî vî rengê hanê ve nade birastderxistin, bi bêzarî û rakişandin ve divabûn bihatana biderkevtin. Binçînîya felsefêkirina wîna bi pirbûn ve ligel şewe de bi xwe ve bi nala yê wetov ve bi serhevdû ve tete bikevtin; ew tanî radeyekî jî nikara bi şeweve bête binavkirin, lêbelê ew bi renekî ve tete biderkevtin, ji yê ku ew ligel taybetîyên Sokrates de bi wek ve tete biderkevtin. Navroka wêyî serekî tete biderkevtin, ku pakîyê bi nala bi serêxwe ve, nemaze di pêwendîyê de ligel rabûnûrûniştinan de dide binaskirin. Vî alîyê hanê Sokrates weha bi bilindbûn ve dide bidanîn, ku ew zanistîyan, temaşekirina giştîyan di serûştîyê de, giyan ûhd. beşekî bi xwe ve bi alîyekî ve dide bidanîn, beşekî din pêre dide bidaxwazîkirin.¹ Wetov merov dikare bide bigotin, li gora navrokê de felsefa wî bi carekê ve bi kardarîya guhpêdanê ve tete biderkevtin. Lêbelê Şeweyê Sokrates alîyê serekî dide bikirin.

Ligel hevdûpeyvdarîkirina Sokrates (ev şeweyê hanê) bi xwedanê taybetîya xwe ve dihate biderkevtin, a) ku heryek ji bona remankirinê ve li ser erkên wî de li nik rûdanekê de bide bibîrxitin, bi mîna ku vê bi xwe ve ji xwe ve date biderxistin yanjî bi mîna ku ew wê ji xwe re dide bikirin, di gava ku ew ji bona Terzî û Solçî di karxanê de diçû û wî xwe ligel wan de ji bona peyîvandinekê de didate bitêkelîkirin. Ligel Xortan û Pîran, Solçîyan, Hesengeran, Sofistan, Merovêndewletê, Neşînvânên hemû nivşan de wî xwe

¹ Ibid. I. 1. S.11-16; Aristot. metaph. I. 6.

bi vî rengê hanê ve di berjewendîya wan de didate bibeşdarîkirin, çî di berjewendîya malê, perwerdekirina Zarokan de yanjî di berjewendîya zanebûnê, rastîyê ûhd. de bihata biderkevtin – wî ermancek didata biwergirtin, bi mîna ku lihevastbûnê pê didate bidan û wî ew a) ji wê lihevasthatinê de didatin bidûrkin û wî ew ji bona ser remankirina giştî ve, di heryekî de ji bona ser remana wîyî taybetî ve didate bianîn, wî bîrûbawerîya wan û şiyarbûna wan didate biberzkin, çiyê ku ew bi rastî ve – bi giştî ve, bi xwe ve û ji bona xwe ve ji bona rastîyan ve û sipehîbûnan ve bi rast ve dihate biderkevtin. Wî zora vê di rêya şeweyê Sokratî bi navûdeng de didate bibirîn; li ser vî şeweyê hanê de bi berî navrokê ve tête bipeyîvandin. Ev bi xwedanê başîfîya du alîyan ve li ser wê de dihate biderkevtin: a) Giştîbûnê ji rûdaneke rast ve bide bipêşvexistin¹ û liberkevtin, ya ku ew bi xwe ve di her şiyarbûnekê de tête biderkevtin, ya ku ew di îro de lê tête bipiştgirtin; b) Giştîbûn, tevayîbûn, bihîmkirîbûn, di şiyarbûnê de rastîxwe di wergirtina destnîşakirinên wênekirinê de yanjî di remankirinê de têtin bijihvexistin û ew di rêya xwe de û di rastê de têtin bitewşomewşokirin. Ev êtir bi destnîşankirinên giştî ve têtin biderkevtin.

a) Bi nêzik ve ev bi bihnekê ve ji şeweyê wî ve tête biderkevtin, ji ya ku ew bi sade ve pê hatîye bidestpêkirin, ev ji ya ku têde ji bona wîna ve divabû bida bikirin, ku ew di merovan de remankirinê bide bişiyarkirin, ku ew dixwaze gûmankirinan di mercên wan de bide bişiyarkirin, di piştî ku bawerîkirin êtir hatîbû bişorkirin û mervov dabûn biajotin, ku çiyê ew tête biderkevtin, ku ew wî di xwe de lê bidin bigerandin. Ew dihêle ji bona xwe wênekirinên sade bêtin bidakevtin, ew bi wan ve dide bidestpêkirin; vêjî ew dide bikirin, gava ku ew dixwaza reftarkirina Sofistan bi eşkere ve bide bikirin. Nemaze li nik Xortan de ji bona wîna ve ev li serdilê wî de tête biderkevtin, ku ew divên pêwstîyê ji bona naskirinê ve (di xwe de bi xwe ve pê bidin biremankirin) bidin bixwestin. Ku ew wênekirinên sade dide biwergirtin, ku ew wan ji xwe re dihêle bêtin bidan, wetov tête bidiyarkirin, ku ew wan bi nezanbûn ve ji xwe re dide bidanîn, da ku ew yê din ji bona peyvadinkirinê ve bide birakişandin – ew vê nade bizanîn; û êtir ew ligel diyara bêgûmankirinê de dide bipirskirin, ku ew xwe ji bal xelkê ve dihêle bête bigotin, ku ew wî divên bidin bifêrkirin. Êtir ev bi alîyê bi navûbangî

¹ Aristot. methaph. XIII, 4.

Aristoyê nîşankirî¹ ve tête biderkevtin. Ew li nik wî de bi xwedanê gewdebûna xweyîfya diyalektik ve dihate biderkevtin, ew bi şeweyê reftarkirinê ve di dorhêlê de tête biderkevtin; diyalektik bi hoyên tişt ve tête biderkevtin, nîşankirin bi şeweyê reftarkirina taybetî ve ji merovekî ve ji bona merovekî din ve tête biderkevtin, Bê ka wî çi dixwest pê bida bilêrkirin, da ku yêndin xwe li ser de bidana biderxistin, ku wan bîrûbawerîyên xwe li ser de bidana bixuyanîkirin. Û wî ji her pevikeke destnîşankirî ve yanjî ji her pêşkevînekê ve dijbûna wêna didate bipêşvexistin, bê ka çi pevekî didate bigotin, ango ew ne bi dijî wê pevîkê yanjî wê liberkevtinê ve dide bigotin, lêbelê ew vê destnîşankirinê dide biwergirtin û ew li ser wê de bi xwe ve dide bixuyanîkirin, bê çilo dijbûn ji wê bi xwe ve têde tête bikevtin. Yanjî tanî radeyekî ew wehajî dijbûnê ji rûdaneke rast ve dide bipêşvexistin. Ji ya ku ew jê, çiyê ku merov ji bona rastîyê ve didin bidîtin, dihêle ew bi xwe ve serpehatîyan bide bikişandin û di pişt re ew ji xwe re bide binaskirin, bê çilo ew têde bi dijî yêndin ve tête biderkevti, çiyê ku ew ji bona wan ve wetovbipirbûn ve bi bîrûbawerîyeke hîmkirî ve tête biderkevtin. Weha Sokrates wissajî ew didatin bifêrkirin, ji yê ku wî ligel wan de didate bidan û bistendin, ku ew nadin bizanîn, belê çiyê ku ew bi bêtir ve tête biderkevtin, wî bi xwe ve didate bigotin, ew nade bizanîn, wî ew wisajî ne didate bifêrkirin.

Bi rastî ve merov dikare werjî bide bigotin, ku Sokrates ne didate bizanîn; jiber ku ew pê nehatibû bigihandin, ku ew divabû bi xwedanê felsefeyekê ve bête biderkevtin û zanistîyekê jî bide bifêrkirin, ew ji bona wan ve bi şiyarbûn ve dihate biderkevtin; û bi carekêjî ve ne bi armanca wîna ve dihate biderkevtin, ku ew bi xwedanê zanistîyekê ve bête biderkevtin.

Ji alîkî ve ev eşkerebûna hanê piçekî ne bi rast ve tête biderkevtin – Sokrates dibêje, ew vê nizane, û ew li xelkê de dide bilêkolandin; lêbelê bi nêzîktir ve ev têde tête bikevtin, ku merov nizane, bê ka çi yêdin ji xwe re li nik de dide biwênekirin. Ev di her demekê de bi pêwendîyî ve tête biderkevtin – gava ku merov li ser babetan de dide bivekarkirin, ku ew bi xwedanê berjewendîya giştî ve têtin biderkevtin, ku merov li ser van de him li vir de û him li wir de bide biaxivtin -, ku êtir her xweyîfîyek hinek ji wênekirinên dawî ve, gotina dawî ve dide bimerckirin, ji yê ku ew bi giştî ve bi naskirî

¹ Ironie: Irony: Tevez, Nîşankirin,

ve têtin biderkevtin, weha ku ev naskirina hanê bi dijîhevdû ve tête biderkevtin. Lêbelê heger ku ev bi rastî ve ji bona dîtinê ve divê bête gihandin, weha ew noke bi van merckirinan ve têtin biderkevtin, ji yên ku divên li ser wan de bêtin bilêkolandin. Di vê dema nuh de weha li ser bawerîkirinê û hiş de tête bipevçûnkirin – Bawerîkirin û naskirin weha ew bi berjewendîyên giyan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew noke me didin bimijûlkirin; jiber ku êtir heryek dide bikirin, bi mîna ku wî bi rastî ve pê didate bizanîn, bê ka hiş ûhd. Bi çî ve tête biderkevtin, û ew bi nala bedrestarkirinîyê ve dihate biderkevtin, ku wî bidin bipêşvexistin, çiyê ke ew bi hiş ve dihate biderkevtin, ew bi nala naskirî ve dihate bimerckirin. Pirañya pevçûnîtiyan li ser vî babetî de têtin biderkevtin. Yekekî ji bi navûbanger Mamostên Zanevanên Xwedanîyê ve ji berî deh salan¹ ve 90 hevjin² li ser hiş de dabû binivîsandin. Ew bi pirsên pir giring ve dihatin biderkevtin, lêbelê ew bi xwedanê tu encaman ve nehatin biderkevtin, tevîjî ku gelekî li ser de pevçûn tête bikirin; yekek li vir de ji bal bawerîkirinê ve, yêdin ji bal hiş ve dide bigirawkirin, û ev li nik vê dijûnê de tête bihiştin. Ew bi herawayekî ve bi cudabûn ve ji hevdû ve têtin biderkevtin, lêbelê di çî de bi tenha ve liberkevtine dikare bête bicîhatin, niha ku ew bi nasînkirina wê ve tête biderkevtin, çiyê ku ew bi nala naskirî ve tête bimerckirin (ew bi nenas ve tête biderkevtin, çiyê ku ew bi bawerîkirinê ve, bi hiş ve tête biderkevtin); di pêşî de di danîna destnîşankirinan de dikare taybetîya bi hev re bête biberzkin – di pêşî de pêre dikarin pirsên wisa û westandinên wisa li ser de li ser de bêtin biberkin, yanjî merov dikare bi salên dirêj ve li ser de herûher bide bipevçûn û bilewçekin, bi bêyî ku merov ji bona pêşkevtekekê ve bête bigihandin.

Veeşkerekirina Sokrates vê mezinbûnê di xwe de dide bihilgirtin, ji ya ku ew pêre ji bona wêna ve tête biajotin, ku wênekirinên rûtkirî bi rastîkirinê ve didin bikirin, didin bipêşvexistin. Gava ku ez dibêjim, ez dizanim, bê çî bi hiş ve, çî bi bawerîkirinê ve tête biderkevtin, weha ev bes û bi tenha ve bi carekê ve bi wênekirinên rût ve têtin biderkevtin; ku ew bes û bi tenha ve bi rastîkirî ve têtin biderkevtin, pêve tête bibestandin, ku ew bi xuyanî ve têtin biderkevtin, ku tête bimerckirin, ku ew ne bi naskirî ve tête biderkevtin, çiyê ku ew bi rastî ve divabû bihata biderkevtin. Ev daxuyanîkirina wetovî

¹ Vorlesungen von 1825.

² Theses: Thesis: Hevjîn, Pêşxestek, Hevêjek.

wênekirinan êtir li nik Sokrates dide bikêrkin; û ev bi rastîkirina eşkereyî Sokrates ve têtê biderkevtin. Yekek ji bawerkirinê ve, yêdin ji hiş ve dide bixeberdan, lêbelê merov nade bizanîn, bê ka ew çi ji xwe re li jêr wê de didin biwênekin; lêbelêjî ev bes û bi tenha ve li ser têgihîştinê de têtê bikevtin, ku ew vê ji bona şiyarbûnê ve dide bianîn – ev jî ji bona pêşkevtina wêna ve têtê bikirin, ji ya ku ew bes û bi tenha ve bi wênekirinê ve û jibervêjî ve hinekî bi rûtkirinê ve têtê biderkevtin.

Di vê dema nuh jî de pir li ser eşkerekirina hatîye bipeyîvandin. Sadebûn di wê bi xwe de bes û bi tenha ve bi vê ve têtê biderkevtin, ku ew vê dihêle bête bikirin, çiyê ku ew ji bona wîna ve dihate bibersivkin, bi mîna ku ew rastîxwe dihate biwênekin, dihate biwergirtin. (Hemû diyalektik dihêle bête biwergirtin, çiyê ku ew divê bête biwergirtin, bi mîna ku ew divabû bihata biwergirtin, ew dihêle ku wêrankirina nava xwe xwe bi xwe têtê bide bipêşvexistin – ev bi eşkerebûna giştîyî dunyayê ve têtê biderkevtin.) Merov ji vê eşkerekirina hanê ve dixwest, ku ew bi carekê ve tiştêkî din bide bikirin, ku wê ji bona giştîbûna biçînîtyê ve bide bifirehkirin; Friedrich von Schlegel têtê biderkevtin, ji yê ku wî ev remana hanê di pêşî de dayîte biderxistin, Ast di pişt re li ser de hatîye bipeyîvandin.

Ew divê bi bilindtirîn şeweyê reftarîkirina giyan ve bête biderkevtin û ew divabû bi nala Xwedanistîyê ve bihata bilidarxistin. Ast dibêjê: "germbûnîtya evîndarîyê ji bona hemû sipehîbûnê ve di remanê de bi mîna di jînê de peyvdarîyên wî bi nala jîna hundurûyî û nepêvandî ve didatin bigiyankirin." Ev jîyana hanê divabû bi eşkerebûnê ve bihata biderkevtin!! Eşkerekirin wî zor bi başî ve ji xwe re bi dijî Sofistan ve didate bikaranîn, da ku ew tarîya zanê û a wan ji hevdû ve bide bixistin." Ev eşkerebûna hanê bi pêçdanekê ji felsefa fechtischer-canbazî-têtê biderkevtin, jê hatîye biderkevtin û ew bi xaleke gewherî ve di têgihîştina liberkevtina dema nuh de têtê biderkevtin. Ew bi amadebûna şiyarbûna xweyîti ve ligel hemû tiştan ve têtê biderkevtin. "Ez bi xwe ve têtîm biderkevtin, ji yê ku ew di rêya zanebûna remana min de hemû destnîşankirinan, destnîşankirina ji Mafe, Sincîtyê, Başîtyê ûhd. dikare bide biberbadkirin; û ez dizanim, heger ku ji min re tiştêk bi nala başbûnê ve bête bidiyarkevtin, têtê biderkevtin, ku ji bona min ve ev wetovjî dikare bi servajî ve bête biderkevtin. Ez dizanim, ku ez bi sadebûn ve bi nala Mîrza ve li ser hemû van destnîşankirinan de têtîm

biderkevtin, ez dikarim wan bi rastî ve û wehajî ne bi rastî ve bidim bidîtin; hemû bes û bi tenha ve ji min re bi rast ve têtin biderkevtin, tanî ku ew ji bona serê min ve noke têtin bikevtin." Eşkerebûn bi yarîyê ve ligel hemûyan de tète biderkevtin; ev xweyîtiya hanê nema êtir ligel tutişti ve bêtir bi tundî ve tète biderkevtin, ew dide bitundkirin, lêbelê ew wî carekedin dide binabûdkirinû ew dikare hemûyê di diyarbûnê de bide biveguhertin. Hemû bilindayeti û rastîya Xwedanetîyê xwe di nebûnîtîyê (teyayîtîyê) de dide bijihevixistin; hemû tundîtî bi xwe jî ve bes û bi tenha ve bi qeşmeryê ve tète biderkevtin. Lêbelê êtir ligel eşkerekirina Yunanî de kêfxweşîtî tète bigirêdan, bi mîna ku ew di xweşxuwaniyên Homer de tète bibakirin, ku Amor hêzdarîya Zues, Mars dide bipîskirin, Vulkan bi tawîbûn ve Xwedanên badê dide bimêvandarîkirin û kenên bêdawîbûna Xwedanên Nemirî xwe didin bibilindkirin, Junoyê Aphrodite pozbilindîtîyê dide bidan. Weha merov Eşkerebûnê di gorîkirên Kevnaran de dide bidîtin, ji yên ku wan baştirîn bi xwe ve di azaryê, di kenîne de, di bilindtirîn kêfxweşîtîyê û bextîyarîyê de didatin bixuwarin, tanî ku hêstir ji ser hinarkên ruwên wan dihatin biherikandin, Di kenên Mephistopheles de, bi carekê ve di her veguhertinekê de ji nobûnekê ve ji bona yadin ve, ji baştirîyê ve ji bona bedbûnê ve: di yekşemê de bi rastî ve bibêzarbûn ve, di kûrbûna keyîdandinê de di nava tozê de, Singa wan bi hilat û dakevtinê ve xwe dihate binabûdkirin, di êvarê kahdîna hurê xwe didatin bitijekirin û bi serxweşî ve dihatin bikevtin û di hemû kêfdarîyan (di jêr nîran) de xwe datin biqulibazîkirin, bi dijî hestyarîya xwe careke din wan didate bixwestin, ku ew bi mîna berê ve bêtin biderkevtin. Şelavî pêre dihate bixizimkarîkirin, ew bi mezintirîn eşkerebûn¹ ve tète biderkevtin. Ast "kûrîtîna navînîya jîyanê" wetov bi xwestina Xweyîtiyê ve tète biderkevtin, ev navînîtiya Xwedanî, ji ya ku ew xwe li ser hemûyî de bi bilindtir ve dide bizanîn, bi nala Afirvanê kevnarîya vê eşkerebûnê ve tète biderkevtin, ji ya ku merov dide bigirawkirin, ku ew bi "kûrîtîya navînîya jîyanê ve" dihate biderkevtin, bi şaşî ve merov li ber Sokrates û Plato hatibû bikevtin, gelo ew bi rastî ve bi xwedanê bêha xweyîtiyê ve têtin biderkevtin; ji bona dema me ve hatîye bihiştin, ku ew vê eşkerekirina hanê bi rastî ve bide bikirin. Xwedanîtî divê bi nayînkirina reftarîkirinê ve bête biderkevtin, dîyarî, şiyarbûna zirt û fortanîtîyê ji tevan ve; zirt û fortên min bi tenha xwe ve hêjî tède têtin bimayîn, Şiyarbûna nebûnîtî ji hemûyî ve ji bona bikirina dawîbûnê ve bi

¹ Ironie: Irony: Pêgirtin, Eşkerebûn.

rastî ve bi jîneke kûr ve dikare bête biderkevtin; lêbelê ew bes û bi tenha ve bi kûrbûneke valatî ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ew bi rastî ve di komêdfiya kevnî Aristophanes de dikare bête bidiyarkirin. Di vê eşkerebûna dema me de eşkerebûna Sokrates bi gelekî ve bi dûrtir ve têtê biderkevtin, eşkerebûn li vir de, wisa bi mîna li nik Plato de, bi xwedanê têgihîştineke sînorkirî ve têtê biderkevtin. Eşkerebûna nîşankirîyê Sokrates bi pîrbûn ve bi reftarîkirina peyîvandîne ve têtê biderkevtin, ya mu ew bi xweşîya kêfxweşbûnê ve, bi nala wê nayînîkirinê ve, bi nala wê nayîna reftarîkirinê ve li jêr de dê bihata biliberkevtin – ne tiqtiqandina bilind, ne jî şelafî, ew bes û bi tenha ve bi henek ve ligel remanê de dihate biderkevtin. Lêbelê eşkerebûna wîyî destanî bi dijbûna pêrabûna xweyîtiya wî ve bi dijî sincîtiya heyîtî ve têtê biderkevtin – ne bi şiyarbûneke bi xwe ve, ji ya ku ew li ser de têtê birabûn, lêbelê bi armanceke bêgûmankirî ve, ji bona pakîyên rastîyê ve, ji bona remana giştîbûnê ve dide biajotin.

b) Ya duwem êtir bi vê ve têtê biderkevtin, çiyê ku Sokrates bi destnîşankirî ve bi Bapîra hunera xwe ve dabû binavkirin, ji ya ku ew ji bona wîna ji bal Dêya wîna ve hatibûn bihatin¹, ku ew remanan ji bona dunyayê ve bide bialîkarikirin, ji yên ku ew di şiyarbûna her yekî de ji berê ve dihatin biderkevtin – ji yên ku ew wetov ji ne lêvegeranina şiyarbûna rastê ve bi giştîbûnîtiya rastê ve yanjî ji danîna giştîbûnê ve bi servaj ve didate bixuyanîkirin, ji ya ku ew di berê de têtê dihate bikevtin. Ew xwe li nik de bi pîrsbûn ve dide bireftarîkirin, û rengê pîrsê û bersivê merov jibervêjî ve bi rêça Sokrates ve didate binavkirin; lêbelê di vê rêça hanê de bi bêtir ve dihate bikevtin, ji nala çiyê ku ew ligel pîrskirinan û bersivan de dihatin bidan. Sokrates didate bipirskirin û wî ji bona xwe ve dihişt bête bipirskirin; pîrs bi xwedanê armancekê ve dihate biderkevtin, bi dijî vê ve pîrskirin ji bona hebûnê ve dihate bixuyanîkirin. Di çapkirina hevpeyvdarîyê de bersiv bi carekê ve di nava destên Nivîskar de têtin bikevtin, lêbelê ku di rastîyê de divabû merov xelkên wisa bidana bidîtin, ku ew wisa bidin bibersivkirin, ev bi tiştêkî din ve têtê biderkevtin. Li nik Sokrates de bersiv dikarin bi gencên xuyanîkirî ve bêtin binavkirin, ew bes û bi tenha ve bi destnîşankirî ve li ser pîrsê de didin bibersivkirin, û ev weha têtin bidanîn, ku ew bersivê gelekî didin bihêsanîkirin, ew hemû xwestîyên xweyî dilbijandî jê dide biderkirin. Ev reftara hanê bi xwedanê eşkerebûnê ve di xwe de bi xwe ve dihate

¹ Plat. Thest., p. 210 (p. 322).

biderkevtin, û em wê di lidarxistinên Sokrates de li nik Platon û Xenophon de didin bidîtin. Ev rengê hanê ji bona bersivan ve bi taybetî ve tête biberamberkirin, ku merov tişteki din dide bibersivkirin, bi nala çiyê ku ew tête bipirskirin, ku merov ne di pêwendîkirinê de dide bibersivkirin, bi mina ku yê din dayîte bipirskirin; li nik Sokrates de bi dijî ve pêwendî (guhpeđan) tête biderkevtin, alîyê, yê ku Pirsdar dayîte bilidarxistin, ji bal yê din ve tête birêzleşgirtin, ji yê ku ew dide bibersivkirin, bes û bi tenha ve di wê guhpeđanê de bi xwe ve tête bilêvegerandin.

Ya din tête biderkevtin, ku merov dixwaze xwe jî dihêle bide bidîtin, dîtina deqeke din pêre bide bianîn, ev bi herawayekî ve bi giyanê pevdarîkirineke jîndarîti ve tête biderkevtin; lêbelê jêhatîbûna wisa ji reftarîkirina Sokrates ve ji bona pirsîkirinê ve jê nayête biderkirin, li nik sing de mayîn li vir de bi tişte serekî ve tête biderkevtin. Giyanê xwedîtina bi xwedanê mafeyîtiyê ve, xwe bi zirt û fortîkirin, bi defjêberdanê ve, gava ku merov pê dide bihestîkirin, ku merov ji bona nava nebaşîyê ve, ji bona cengbûnê ve di rêya qerfan de yanjî devavêtinê ve tête bihatin – ev hemû reftarîkirinên hanê di vir de jê nayête biderkevtin; ji bona layê baş ve nayên bigirêdan. Lêbelê di dawîya dawî de ew ne ji bona lidarxistina peyvdarîkirina ligelhevdûyî Sokrates ve têtin biderkevtin. Li nik bihevpeyvînkirinê de divê meron jibervê ve xwe nede bisersûrandîkirin, ku dê Pirsdarkirin wisa bidin bibersivîkirin, wetov bi wirdî ve di vî babetê de, ji yê ku têde tête bipirskirin, ev bi eşkerîti ve di vê reftarîkirinê de tête biderkevtin; di bihevpeyîkirina niha de bi dijî vê ve hergav kêfdarî xwe ligel lihevraştahîti de dide bitevlêkirin. Ev cudabûna hanê wisa bi dervebûnê ve, bi mîrîbûnê ve tête bibestandin.

Tiştirê serekî, ji yê ku Sokrates ligel pirsên xwe de jê hatîye biçûyîn, ne bi yekekî din ve bi nala ku ew bi yekekî giştî ve ji taybetîyeke wênekirina me ve, serpehatîya me ve tête biderkevtin, çiyê ku ew ji şiyarbûna me ve li ser şeweyekî negûmankirî ve tête biderkevtin, ku ew jê divabû bihata biderkirin. Sokrates, da ku ew pakbûnê û rastîkirinê di vî rengê giştîbûnê de ji bona şiyarbûnê de bide bianîn, ji rûdana rastîyê ve dide bidestpêkirin, ji hinekî ve, ji yê ku ew xwe ligel wî de dide bimijûlîkirin, ji yê ku wî ew bi xwe ve dabû bidan. Ji vîyê pêşî de ew ne di rêya çûnê de ji liberkevtina pêve girêdayî ve di neçarîtiya xurû de didate bidestpêkirin, derkevtinek, selimandinek yanjî bi carekê ve bi sorkirinekê ve di rêya liberkevtinê de bihata biderkevtin.

Lewra ev rastîya hanê, bi mîna ku ew bi bêramankirin ve di şiyarbûna serûştî de têtê biderkevtin, bi gistîtî ve, di nava madê de têtê biberjêrîkirin, ew jihevdu ve dide biderxistin, wetov ku ew giştîbûnê bi nala giştîtyê ve têtê bi derxistî ve dide bibindkirin, ew rastîkirinê (lihevraştatîyê) dide bicudakirin, ew ji bona remankirinên giştî ve dide bilêvegerandin, ji yên ku ew têtê têtin biderkevtin, wetov wî pevikeke giştî, destnîşaneke giştî ji bona şiyarbûnê ve date bianîn. Em vê serpehatîkirina hanê jî weha bi taybetî ve bi pîrbûn ve di bihevgotîyên Platon de didin bidîtin, ku li nik wan de xwe têtê bi taybetî ve jîrîtyekê dide bixuyanîkirin. Ew bi xwe ve bi wê serpehatîkirinê ve têtê biderkevtin, bi mîna ku di her merovekî de şiyarbûna wîyî giştî xwe dide bizanebûnkirin; bizanebûnkirina ji bona şiyarbûna xwe ve, pêşvexistina ji bona bihişbûnê ve bi şiyarbûna giştî ve têtê biderkevtin.

Zarok, ji yê ku ew bi ne zan ve têtê biderkevtin, ew di wênêkirinên di rastê de, bi tenê ve têtê bijîyandin; lêbelê ji bona mezinkirinan û xwe Fêrkirinan ve, di gava ku ew ligel de di xwe de bi nala Remangîrekî ve têtê bivezîvirandin, dê velêzîvirandin ji bona giştîbûnê û nîşankirineke wê bi xwe ve û azadîyeke, bi mîna ku ew di berî vê de di wênêkirineke li rastê de xwe dide bilivandin, wetov ew niha di rûtkirinan û remankirinan de têtê biderkevtin. Em jêderkevtin wisa ji taybetîyan ve didin bidîtin, di cihê ku komek ji nimûneyan ve têtin bidan, ligel dirêjbûnîtyê ve didin biwergirtin. Ji bona me jî ve, ji yên ku em bizane têtin biderkevtin, rûtbûnê ji bona xwe ve didin biwênêkirin, ji yên ku ew ji xortanîtyê ve ji bona ser bîrûbawerîyan ve têtin bifêrkirin (em giştîbûnê didin binaskirin û em dikarin wê bidin biwergirtin), şeweyê Sokrates ji ya ku ew wisa bi navkirina berdankirinê ve dihate biderkevtin, pêşvexistina giştîbûna ji weha piratîya taybetîyê ve, ev peyvînkirina di nimûneyan de jibervêjî ve pir caran bi hinekî bi westandinê ve, bi bêzaryê ve têtin biderkevtin. Giştîbûna rûda li arastê¹ de ji bona me ve bi zûtir ve bi wisa ve bi nala giştîbûnê ve li vir de têtê bidîtin; velêzîvirandina me ji berê de ji bona ser giştîbûnê ve hatîye bilêrahatin; û em bi pêwistîya dijwarîtyê ve, bi dûrbûna jêderkevtinê ve ne di niha û wetovjî de têtin biderkevtin – heger ku Sokrates rutbûnê niha bi derkevtî ve ji bona ber şiyarbûnê ve dabû bianîn – ew ne ku, da ku em wê bi nala giştîbûnê ve bidin binîşankirin, em ji bona xwe ve komek wisa ji nimûneyan

¹ Konkret: Concrete: Di rastyê de, Li rastê de.

ve li ber çavan de bidin biderxistin û ku ya pêşî lê bête bilêvegerandin, weha ku di rêya lêvegeranê de hîmkirina xweyîtiya rûtkirinê tête bipêkhatin.

Tiştê serekî weha bi pêşkevtina giştî ve ji wênekirineke naskirî ve di rêya şiyarbûna xweyî wan de tête biderkevtin, ji yên ku Sokrat xwe ligel wan de dide bipeyvdarîkirin. Encamê din dikare bête biderkevtin, ku şiyarbûn xwe dide bisersûrayîkirin, ku ev di nava naskirinê ve tête bikevtin, çiyê ku ew bi carekê ve ne têde lê têde bigerandin. Ji bona nimûne ve, Heryek dide binaskirin, ku ew bi xwedanê wêneyekî ve ji bûyînê ve tête biderkevtin. Em lê têtin bivelêzîvirandin, weha nayête biderkevtin, bê ka çi dê bête biderkevtin, û hêjî ew wehaji tête biderkevtin; ku ew têde bi Hebûnê û Nebûnê ve tête biderkevtin. Û bûyîn wehaji bi vê wênekirina sade ve, bi yekîtiyekê ve ji cudabûnan ve tête biderkevtin, ji yên ku ew weha bi gewrebûn ve bi cudabûn ve bi mîna Hebûnê û Nebûnê ve têtin biderkevtin; ev bi nasînkirina ji Hebûnê û Nebûnê ve tête biderkevtin. Ew dikarin ji bona me ve bi nişkê ve bêtin biderkevtin, ku di vê wênekirina sade de yekeke wehayî gewreyî cudabûnê tête biderkevtin.

c) di gava ku êtir Sokrat giştîyeke wisa dabû bipêşvexistin, êncam êtir tanî radeyekî bi tevaya mîrîtiyê ve dihate biderkevtin, ji ya ku wê xwe ji bona ligel peyvdarîyan de ji bona pê bawerîkirinê ve didate bianîn, di gava ku ew pê dihatin bimebestkiri, ku ew ligel babet de hêjî weha bi nasyarî ve bêtin biderkevtin, ku ew êtir ji bona şiyarbunê ve bêtin bihatin: "çiyê ku me didate binaskirin, wî xwe didate binayînkirin." Sokrat wetov pêrejî bi vê têgihîştina hanê ve bi dû pirsê ve dihate bikevtin, ku peyvdar pêre divabû pê bihata birûniştin, ji ya ku bi servajî van jî didatin bihilgirtin, ji yê ku ew jê hatibûn bidestpêkirin. Wetov dijbûn têtin bipêkhatin, di gava ku ew wênekirinên xwe bi serhevdû ve didin bianîn. Ev bi beşê yekemî mezinî navroka hevpeyvînkirina Sokrates ve tête biderkevtin. Sokrates weha deqên rûçikên wisa date bipêşvexistin, ji yên ku ew ji bona wî ve bi servajîti ve dihatin biderkevtin, çiyê ku ew di pêşî de bi xwedanê şiyarbûnê ve dihate biderkevtin, kêrdarîkirina din jê pêre bi şaşûmaşkirina şiyarbûnê ve di xwe de dihate biderkevtin, wer ku ew bi şermezar ve dihate biderkevtin. Vê bide bipêkanîn, ew bi berê serekîyî hevpeyvîna wî ve tête biderkevtin, bi vê ve wî dixwest, ku ew dîtîne, şermezarîyê, şiyarbûnê bide bişiyarkirin, ji ya ku ew, çiyê k u em wê b i rastîyê ve didin bidîn, hêjî ne bi rastîyê tête

biderkevtin; ew ji bona dijûnê ve tète bihejandin. Jê divabû pêwistî ji bona pêrabûneke durûstî ve ji bona zanînê ve li gel de bête biçûyîn. Ev bi alfyê serekîyê şeweyê pêrabûna Sokrates ve tète biderkevtin.

Nimûneyan ligel hinekî din de Platon di Menowa xwe de dide bidan. Sokrat li vir de dide bipirskirin: "Bi Xwedanan ve ji min re bêj, çi bi başiyê ve tète biderkevtin." Menon xweser ji bona ser cudabûnan ve tète biçûyîn, ew wê ji bal Zilam, Pîrekê ve dide biliberxistin: "Başîtîya Zilam tète biderkevtin, ku ew di karûbarên dewletê de bi jîrbûn ve bête biderkevtin û pêre alîkarîya Dostan bide bikirin, Dujminan bide biziyanîkirin – başîya Pîrekê, li malxuwa mala xwe de bide bisermîyanîkirin, yekeke din bi başîya Zarok (Menal) ve, Genc ve, Kal ve" ûhd. ve "tète biderkevtin". Sokrat xwe ligwl wî de dide bigiftûgokirin: ev ne bi wê ve tète biderkevtin, ji ya ku ew hatîye bipirskirin, nemaze "başîtîya giştî, ji ya ku ew hemûyî di xwe de dide biliberxistin. Meno: Ev bi vê ve tète biderkevtin, ku yên din bikaribin bidin bidadwerîkirin, bidin biqedexekirin." Sokrat lêvegerandinê pêre dide bianîn: "Başîtîya Zarokan û Bedan ne di qedexekirinê de tète bidîtin. Meno: Ew nade bizanîn, bê ka bi çi ve, tevaya hemû başîyan divabû bihata biderkevtin. Sokrat: Ew bi nala ligel gewde ve tète biderkevtin, ji yê ku ew ligel biherebûna tevaya xirbûnê, çarkûçeyî ûhd. de tète biderkevtin."¹ Êtir daxistin tète bihatin. "Meno: Başîtî tète biderkevtin, ku merov ji bona xwe ve tiştan, ji yên ku merov ji bona xwe ve dide bidaxwazîkirin, dikare bide bipeydakirin, çiyê ku ew dikare bide bipeydakirin." "Sokrat lê dide bivelêzîvirandin:

a) ev bi bêtirbûn ve tète biderkevtin, ku tiştan bidin bipêvekirin, çiyê ku merov dide bizanîn, çiyên ku ew bi bedbûnekê ve têtin biderkevtin, merov wan nade bidaxwazîkirin.";

b) "Êtir, bi şeweyekî dadwerî ve divabû ew bihata bidestkevtin". Sokrat ligel Meno de tète birûkirin; û ew xwe dide bixuyanîkirin, ku wênêkirinên Meno bi şaşbûn ve têtin biderkevtin. Ev li ser de dide bigotin: "Di berê de, berî ku ez bi xwe ve te bidim binaskirin, min ji te ve dabû bibihîstin, ku tu bi xwe ve di gûmankirinê de dihate biderkevtin, û weha te yên din jî didatin bigûmankirin (bişaşomaşokirin). Ê nihajî tu min jî dide bidevgirêdanîkirin,

¹ Plat. Men. p. 71-76 (p. 327-337).

wetov ku ez bi carekê ve bi şermezarî ve têtîm biderkevtin. Û tu ji min re têtê bixuyanîkirin, gava ku ez bikaribim bidim biqerfêkirin, ku tu bi nala wî masîyê derya ve, bi nala marmasî ve, yanjî bi carekê ve bi mîna wî ve têtê biderkevtin; êtir li ser wî de têtê bigotin, ku ew yê bi nêzîkî xwe ve û pê desavêtinê ve dide bibenckirin. Wisa te bi serê min ve dayîte bikirin; jiber ku ez bi laş û giyanê xwe hatime bibenckirin, û ez nema êtir dizanim ji bona te ve bidim bibersivkirin, hegerjî ku min pêrejî bi dehhezar ve weha bi pîrbûn ve hevpeyvînî ligel te de weha bi pîrî ve û, bi mîna ku ew ji min re têtîm biderkevtin, bi pîr başî ve li ser başîyê de dayîte bikirin, lêbelê noke ez bi tevayî ve û bi carekê ve nizanîm, çî divabû min ji te re bida bigotin. Jibervêjî ve tu xwe li ser de bi başî ve dide biamojkarîkirin, ku tu ne ji bona nava Nenasan ve têtê biçûyî; dê ew bi hêsanî ve te bi nala canbazekî ve bidin bikuştin."¹ Sokrat dê carekedin "bide bilêgerandin". Niha Meno dide bigotin: "Çilo tu dikare bide bilêgerandin, çiyê ku tu dide bigotin, tu wî nade bizanî? Ma tu dikare daxwazkirinekê ji bona tiştêkî ve bide bikirin, ji yê ku tu wî nade binaskirin? Gava ku tu wî bi lihevraştatî ve bide bidîtin; çilo tu dê wî bide binaskirin. Ku ew li vir de têtê biderkevtin, çiyê ku lê têtê bilêgerandin, jiber ku tu pê têtê birûniştin, ku tu wî nade bizanî?"² Wetov bi vî rengê hanê ve komek ji hevpeyvînên Xenophonî û Platonî ve xwe didin bidawîkirin û ew me di diyarbûna encaman (navrokan) de bi carekê ve bi bêdilî ve dihêlin, Weha Lysis: çiyê ku ew evîndarîyê û dostanîyê di nava merovan de dide bipeyda kirin; wetov dê li ser Komarê de ligel lêgerandinê de bête bidestpêkirin, bê ka çî bidadwerî ve têtê biderkevtin. Ev tevlihevbûna hanê êtir bi xwedanê kêrdarîyê ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew ji bona pojînanîyê ve dide biajotin; û ev bi armanca Sokrat ve têtê biderkevtin. Ev bes bi alîyê nayînkirinê ve bi tiştê serekî ve têtê biderkevtin. Ev bi tevlihevbûnê ve têtê biderkevtin, ji yê ku felsefe bi carekê ve divê pê bête bidestpêkirin û ji ya ku ew wê ji bona xwe ve di de biderxistin; merov divê ji bona hemûyî ve lê bide bigûmankirin, zanebûnê ji hemû mercan ve dest jê bide biberdan, da ku merov wê bi nala di rêya durustkirina liberkevtinê de carekedin ji xwe re bide biwergirtin. Bi pêrûniştin, çiyê ku Sokrat di nava şiyarbûnê de dayîte bipêşvexistin, ev êtir bi wisa ve têtê biderkevtin, çiyê ku bi nêzîk ve dê bête bidan. Ev pêrûniştina hanê ne bi nala başbûnê ve têtê biderkevtin, tanî ku ew ji şiyarbûnê ve di rêya zanebûnê

¹ Ibid., p. 77-80 (p. 339-346).

² Ibid., p. 80 (p. 347)

dê bête biderxistin – pêzanebûna başîtîyê, sipehîbûn, çiyê ku merov wê bi remanê ve dide binavkirin, mayîn, başîtî, bi xwe ve û ji bona xwe ve bi giştîbûnê ve, ji ya ku ew di rêya remankirinan de têtê bidestnîşankirin, ev remankirina azad êtir bi giştîbûnê, rastîyê û başbûnê ve dide biderxistin, tanî ku ew bi armancê ve têtê biderkevtin. Di vê guhpêdana hanê de Sokrat bi cudabûn ve têtê biderkevtin û ew wetovjî bi beramberî Sofistan ve têtê bidanîn. Ew didin bigotin, ku merov bi pîvana hemû tiştan ve têtê biderkevtin, ev hêjî ne bi destnîşankirî ve têtê biderkevtin, ev hêjî têtê destnîşankirina xweyî taybetî têtê bihilgirtin; ew divê xwe ji bona armancê ve bide bikirin, ku têtê taybetî hêjî têtê bihilgirtin. Li nik Sokrat de wehajî em didin bidîtin, ku merov bi pêvanê ve, lêbelê bi nala remankirinê ve têtê biderkevtin, ev bi şeweyekî heyîtî ve têtê bigotin, ew bi rastîyê ve, bi başîtîyê ve têtê biderkevtin. Divê em Sofistan ne bi Mêrkujan ve bidin biderxistin, ku wan Başîtî ne bi binçînîyê dane bikirin, ew bi berêbêberîtiya demê ve têtê biderkevtin; dozandina başîtîyê di rêya Sokrat de hêjî nehatibû bikirin, êsta başîtî, rastî, dadwerî hergav ji bona bingeh ve têtê bikevtin. ewaya bi pêpelûkeyeke zanebûnê ve têtê biderkevtin, ku lêbelê başîtî bi armanca ji bona xwe ve têtê biderkevtin, ew bi dozandina Sokrat ve di zanebûna, di şiyarbûna merovan de têtê biderkevtin; wetov ev weha bi tu mêrkujîyê ve nayête biderkevtin, ku wan yekekî ne bi zûtir ve dane bikirin – her dozandinek bi xwedanê dema xwe ve dihate biderkevtin.

2. ev bi kurtkirina reftarkirin (û felsefa) Sokrat ve têtê biderkevtin. Ev dide bidixistin, bi nala ku me hêjî ne bi pîrbûn ve li ser felsefa Sokratî de dayîte bidarastin, di gava ku me xwe bes û bi tenha ve li ser binçînîyê de dane bihiştin; lêbelê ev bi tişteki serekî ve têtê biderkevtin, ku şiyarbûna Sokrat bi xwe ve di pêşî de ji bona vê rûtkirina hanê ve têtê bihatin. Başîtî bi giştîbûnê ve têtê biderkevtin, ew nema êtir weha bi rutkirinê ve têtê biderkevtin, ew di rêya remankirinê de têtê bianîn; ew ne bi giyanê Anaxagoras ve, nemaze bi giştî ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew xwe bi xwe ve di xwe de bi xwe ve dide bidestnîşankirin, xwe dide bicihanîn û divabû ku ew bête bicihanîn. – ku başîtî bi nala armanca dunyayê, xweyîtiyê ve divabû bête bicihkirin. Ew di xwe de bi binçînîyekê ve li rastê de têtê biderkevtin, ji yê ku ew lêbelê di rastîya destnîşankirinê de hêjî nayête bidarastin; û di vê helwesta rûtkirî de kêmasîya binçînîya Sokrat têtê bikevtin. Bi destnîşankirî ve ew xwe nahêlê bête bidan; jiber ku ew bi xwedanê tu pêşkevtina din ve ne dihate biderkevtin.

a) Destnîşankirina pêşî di guhpêdana li ser binçînîya Sokrat de bi destnîşankirina mezin ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew hêjî bes û bi tenha ve bi mîrîtî ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew şiyarbûna ji xwe ve bi xwe ve bi afirandinê ve, çiyê ku ew bi rastîyê ve têtê biderkevtin, û evê jibervêjî ve dide biafirandin. Ev bi binçînîya azadîya xweyîtîyê ve têtê biderkevtin, ku merov şiyarbûnê ji bona xwe ve bi xwe ve dide biajotin.

Di şiyarbûna Sokrat bi xwe ve ev bi wisa ve dihate biderkevtin, ku zanistîyên din ji bona merov ve ne bi sûd ve dihatin biderkevtin û ew divabû xwe bes û bi tenha ve li ser wê de bide biwestandin, çiyê ku ew bi cewhera serûştîya sincîya wî ve têtê biderkevtin, da ku ew baştirîyê bide bikin û ew rastirîyê bide bizanîn. Em wî bi vê giştîbûnê ve didin bidîtin, ev biserêxwebûna hanê di şiyarbûnê de ji heryekî ve bi nala cewhera wîyî xweser ve divê bête bidîtin û bifêrkirin. Em li vêderê de di Sokrat de qanûnê, rastîyê û baştirîyê didin bidîtin, ji ya ku ew di berê de bi nala Hebûnekê ve dihate biberdestkirin, ku ew ji bona şiyarbûnê ve têtê bilêvegerandin. Lêbelê ev ne bi diyareke lihevraştatîyî bi tenha xwe ji bona ser vê kesîtiya Sokrat ve têtê biderkevtin; divê ku em li ser Sokrat û diyara wî de bêtin biliberkevtin. Di giştîbûna şiyarbûnê de, di giyanê millet de, ji yê ku ew jê dihate biderkevtin, em reweştîyê di veguhertina şincîtiyê de didin bidîtin û em wî di serê qotê bi nala şiyarbûna van veguhertinan de didin birawestandin. Giyanê dunyayê li vêderê de dest bi vegerekê ve dide bikin, ji ya ku ew bi derengtîr ve bi carekê ve hate bicihanîn. Ji vê xala dîtina bilind ve wehajî Sokrat û milletê Etînî û di nava wê jî de Sokrat divê lê bête bitemaşekirin. Li vêderê de velêzîvirandina şiyarbûnê di xwe de bi xwe ve têtê bidestpêkirin, zanebûna şiyarbûnê ji xwe ve bi nala wetov ve, ku ew bi zanebûnê ve têtê biderkevtin – heger ku merov bide bixwestin, ku şiyarbûn, ku Xwedê bi giyan ve têtê biderkevtin û, heger ku merov bide bixwestin, ew bi yekî ve, bi rengê hestiarî ve têtin bigirêdan, ku Xwedan bi ser gewdeyê merovan ve têtê birakişandin. Ev pêla hanê li wêderê de dide bidestpêkirin, gava ku zanebûn bi nala Hebûnekê ve, ew wehajî bi rûtbûna Hebûnê ve, bîrlêkirina Hebûnê, bi mîna niha ve, jê devjê dest têtê biberdan. Lêbelê ev pêla hanê bi carekê ve di nava miletekî sincîdarî de di bilindtirin geşbûnê de bi nala metirsîbûnê yanjî jihevkevtinê ve hêjî bi genîbûna bibêbergirtina wê bi xwe ve têtê bidiyarîkevtin. Jiber ku sincîtiya wî bi mîna milletên kevnar ve bi carekê ve têtê dihate biderkevtin, ku sincîti bi nala sincîtiya serûştîyê ve, bi nala giştîbûna heyîbûnê ve dihate biderkevtin, bi bêyî ku ew rengê

bawerîya xweyîfîyê ve di yekbûnên şiyarbûna wîna de, lêbelê ji yên xweserî bi serêxwe ve bida bixwedanîkirin. Ew bi qanûna kirdar, berdest ve, bi bê ezmûnkirin, lêgerandin ve têtê biderkevtin; ev bi ya dawî ve têtê biderkevtin, û li nik xwe de vê sincîtîya şiyarbûnê dide bibînfirehkirin. Lêbelê şiyarbûna sincîtî dide bipirskirin: ma gelo ev wehajî bi rastî ve bi xwe ve bi qanûnê ve têtê biderkevtin? Ev belêjî bi qanûna dewletê ve têtê biderkevtin, ew bi nala vîna Xwedanan ve têtê bicihkirin; weha ev bi gusta giştî ve têtê biderkevtin, ew bi xwedanê gewdeyê Hebûnîfîyekê têtê biderkevtin, hemû wî ji bona wêna ve pê têtin birûniştin. Lêbelê ya ji bona xwe ve ji hemûyî ve, çiyê ku ew bixwedanê gewdeyê Hebûnîfîyê ve têtê biderkevtin, piştta şiyarbûna velêzîvirandî ji bona zanebûnê ve dide bigirtin, dide biliberkevtin, ku ew jî di rastîya rastî de hatîye bidanîn – ango, ku ew xwe dide bipêşvexistin, da ku ew xwe têde bi nala şiyarbûnê ve bide bidîtin. Di vezîvirandina hanê de di xwe de em didin bidîtin, ku miletê Etinî hatîye biliberkevtin; ku ne girawkirina li ser qanûnên hebûnîfîyê ve bi nala hebûnîfîyê ve hatine biderkevtin, hejandineke wan, çiyê ku ew bi nala mafeyê hebûnîfî ve têtê biderkevtin – ew bi bilindtirîn azadî ve li ser hemû Hebûnê û pêrûniştinan de têtê biderkevtin. Ev vezîvirandina hanê di xwe de bi deha bilindtirîna geşbûna giyanê Yunanî ve têtê biderkevtin, tanî ku ew nema bêtir bi yek Hebûna van sincîyan ve, lêbelê ew bi jîndarîyî wan bi xwe ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew hêjî bi xwedanê wê navrokê bi xwe ve têtê biderkevtin, lêbelê bi nala giyan ve bi azadî ve xwe têde dide bilivandin – zanebûnek, ji ya ku em ji bona wêna ve li nik Lakedaemonier – Lakedêmonyay- tucarî hatina wêna nadin bidîtin. Reweşt pêrejî bi azadîyeke hestiyarîya bi xwe ve ji bona van reweştan yanjî Xwedan ve, bi mizbûnek xweşîya wan bi xwe ve, - bi deha bilindtirbûna jîndarîfîya sincîtîyê ve têtin biderkevtin. Rastîxo ev hestiyarî bi xwe ve bi Hebûnê ve têtê biderkevtin, ew bi wekhevbûna hêjabûn û payebûna şiyarbûnê û Hebûnê ve têtê biderkevtin. Çi bi heyîfî ve têtê bidîtin, ew bi şiyarbûnê ve têtê biderkevtin, neykek bi xurttir ve li ser yadin de têtê biderkevtin; bi cihanîna qanûnan ve ne bi jêrdestîkirinekê ve ji bona şiyarbûnê ve têtê biderkev, wetovjî hemû rastî ji bona wê bi xwe ve nkevtin. Lêbelê ev velêzîvirandina hanê niha li ser çengbûnê de têtê biderkevtin, ku ew ji vê navroka hanê bête biderkevtin û xwe, ku ew bi nala rûtbûna şiyarbûnê ve bi bê vê navroka hanê û wî ve bi nala Hebûnekê ve bide birûkirin, bide bidanîn. Ji vê girabûnawekhevîyî şiyarbûnê û Hebûnê ve şiyarbûn ji bona xwe ve bi nala bi serêxwe ve xwe

dide biderxistin, ew alîyê cihêbûnê bi serêxwe ve têtê biliberkevtin; jiber ku wetov di wê yeketîyê û hestyarîya bi serêxwetîya wê de, çiyê ku ew dixwaze bête bicihkirin, nema bêtir bi xweser ve pê têtê birûniştin, ew divê xwe ji bona wîna ve bide biqanûnkirin, ango, ew divê xwe bi xwe ve têtê biliberxistin. Weha ev velêvezîvirandina hanê bi tenêhkirina yekayekan ve ji giştîyan ve têtê biderkevtin; ev bi mêrkûjyê ve têtê biderkevtin; ev bi kula ji bona xwe ve li ser kîsên dewletê de têtê biderkevtin (gelo dê ez bi mayîn ve bi pîroz ve yanjî bi bed ve bêtim biderkevtin. Felsefa mayînîti di zeman de bi noke ve têtê biderkevtin: bi Merovê cewherîyî bingehî ve têtê biderkevtin). Dewlet hêza xwe, ji ya ku wê di lidûçûna gîstîbûnê de didate biderkevtin – bi bêbirîbûn ve ji bal xweyîtyên yekayekan ve, yek giyan, didate biwergirtin, ku şiyarbûna yekyekan tu navrok û cewhera din bi nala qanûnê ve nade binaskirin – date biwindakirin.

Thukaydides dide bigotin, di cengên felsefê de, heryek dide bimebestkirin, ku li wir de ne bi başî ve têtê birabuhurandin, di cihê ku ew ne têtê têtê biderkevtin. Reweşt bi hejandî ve têtin biderkevtin, jiber ku ewir li wir de têtê biderkevtin, ku merov ji bona xwe ve mezinbûna taybetîyên xwe dide biafirandin; û xweyîti divê ji bona xwe ve, ji bona sincîtyê xwe ve ji xwe re bide bipeydakirin – ango, ev dê bi snctîyê ve bête biderkevtin, tu reweştên giştîbûnê, û sincîtyê – ev pêrejî ligelhevdû de nayêtin bidakevtin.

Weha em êtir dakevtina Sokrat ligel hestyarîyê de didin bidîtin, ku di vê dema hanê de heryek ji bona sincîtya xwe ve bi xwe ve divê ji xwe re bide bipeydakirin. Weha ew ji bona ya xwe ve di rêya şiyarbûnê û lêvegerandinê de li ser xwe de – li ser giyanê giştî de ji xwe re didate bipeydakirin, bi nala bi cihkirinê ve dihate biwindakirin, ku ew di şiyarbûna xwe de lê bête bigerandin; weha wîna ji bona yên din ji bona peydakirina sincîtyên xwe ve date bialîkarîkirin, gava ku wî ev şiyarbûna hanê di nava wan de date bişiyarkirin, gava ku wî di remankirinên wan de xwedanîya başiti û rastî, ango, diyara reftarkirinê û zanistîyê date bipêwistîkirin. Merov nema êtir xweser, bi mîna avê ve di cihan de; û bi mîna di cihan de keştîyek, bi xwedan ve dihate biderkevtin, di cihê ku merov ji xwe re divê karê bide biderxistin. Xweserî nema êtir bêtir bi durustî ve têtê biderkevtin, ew divê xwe ji bona remankirinan ve bide birastderxistin. Wetov em taybetîyên Sokart û şeweyê wîyî felsefî ji tevayê ve têtin biliberkevtin; û em wehaji jê li ber bextê wî de têtin biliberkevtin.

Vezîvirandina şiyarbûnê di xwe de – li nik Platon de gelekî bi dirêjî ve – di wî rengî de tête bidiyarkevtin, ku merov nikarîbû bihata bifêrkirin, wehajî ne başîtîyê – ne bi nala zanistîyê ve ne pêve bi girêdayî ve, lêbelê başîtî ne ji derve ve dihate bihatin, Sokrat vê dide bixuyanîkirin; ev nikare bête bifêrkirin, lêbelê ev di serûştîya giyan de tête bikevtin. Bi carekê ve merov nikare tişteki bi nala yekekî ve ji derve dayî ve lê bide bipêşewazîkirin, bi nayînî ve bide biwergirtin, bi mîna ku şîma perwazê ji xwe re dide biwergirtin; lêbelê ev hemû ji bona nava mejîyê merov ve tête bikevtin, û hemû tête bixuyanîkirin, ku ew bes û bi tenha dikare bête bifêrkirin. Ev bi rastî ve hemû ji derve ve tête bidestpêkirin, lêbelê ev bes û bi tenha ve bi destpêkirinê ve tête biderkevtin; rastî tête biderkevtin, ku ew bes û bi tenha ve bi palpêdanekê ve ji bona bipêşvexistina giyan ve tête biderkevtin. Hemû, çiyê ku ew bi hêjabûn ve ji bona merovan ve dihate biderkevtin, mayînî, hebûnîtiya ji xwe ve û ji bona xwe ve, di nava merov bi xwe de tête bikevtin, ji wî ve bi xwe ve divê bête bipêşvexistin; xwedinkirin li vêderê de bes û bi tenha ve tête binavkirin, ku zanebûnê ji destnîşankirin derveyî ve bidin biwergirtin. Ev dervetîya hanê bi rastî ve di rêya serpêhatîyan de tête bihatin; lêbelê ev giştîbûna pêve bi remankirinê ve tête bigirêdan – ew ne ji bona remanên xweyîti bed ve tête bigirêdan, lêbelê ew bi rastî ve bi giştî ve tête biderkevtin. Giştîbûn li nik beramberîya Xweyîtiyê û heyîtiyê ve bi vê ve tête biderkevtin, çiyê ku ew wetov bi pîrbûn ve bi xweyîtiyê ve û bi nala heyîtiyê ve tête biderkevtin; xweyîti bes û bi tenha ve bi taybetîbendî ve tête biderkevtin, heyîti jî bes û bi tenha ve bi taybetîmendîyekê ve bi dijî xweyîtiyê ve tête biderkevtin, giştîbûn bi yekîtiya herduwan ve tête biderkevtin. Li gora bincînîya Sokrat de merov bi durust ve nayête biderkevtin, ku ew bi xwedanê rastîtiyê ve ji bona xwe ve tête biderkevtin, di gava ku giyan belgenamê pê nede bidan. Merov êtir têde bi azad ve tête biderkevtin, ew bi xweyîtiya giyan ve tête biderkevtin. Bi mîna ku ev di Encîlê de tête binavkirin: "Goşt ji goştê min ve, ling ji lingê min ve": weha ev bi vê ve tête biderkevtin, çiyê ku ew ji bona min ve bi nala rastiye ve, bi nala mafe ve, bi nala giyan ve ji giyanê min ve bi durust ve divê bête biderkevtin, çiyê ku giyan weha ji xwe ve bi xwe ve dide biafirandin, çiyê ku ew ji bona wîna ve bi durstî ve tête biderkevtin, divên ku ew ji bona wîna ve bi nala giştîbûnê ve, bi nala wî ve bi nala giştîyê kirdariyî giyan ve bêtin biderkevtin, ne ku ew ji evîndariyên, berjewendiyên, dilbijandinên, kêfbûnên, armancên, mêldariyên, ûhd. ve ji yên wî ve divên bêtin

biderkevtin. Ev bi rastî jî ve bi hunduryekê ve vê tète biderkevtin, " ku ew ji bal serûştîyê de di me de hatîye biçandin, lêbelê ew bes û bi tenha xwe ve bi şeweyê serûştî ve bi ya me bi xwe ve hatîye biçandin; ew bi taybetmendîyê tète bigirêdan, ew bi ya bilindtir ve di ser wê re bi remankirina rastî ve, bi liberkevtinê ve, bi hiş ve tète biderkevtin. Ji bona lihevrasthatîyên taybetîyî hundurûyî ve Sokrat ew giştîyên hanê, rastiyên hundurûyî remankirinê date biberamberikirin. Û ev bextê xwe Sokrat date bişiyarkirin, di gava ku wî ne bes tenê date bipeyîvandin: ku merov bi pîvana hemû tiştan ve tète biderkevtin; lêbelê: ku merov bi nala remankirinê ve bi pîvana hemû tiştan ve tète biderkevtin. Li nik Platon de dê em bi derengî ve perwazê bidin bidîtin, ku merov xwe bes û bi tenha ve ji bona wê ve didate bibîrxistin, çiyê ku wî ji xwe re bi diyar ve didate biwergirtin.

Ev êsta êtir tète bipirskirin, bi çi ve başîtî tète biderkevtin. Sokrat destnîşankirin ji bona başîtîyê ve ne li gora alîyê serûştîyê ve dabû biwergirtin; başîtî, çiyê ku ew bi xwe ve û ji bona xwe ve bi armançê ve tète biderkevtin, wehajî bi binçînîya felsefa serûştî ve tète biderkevtin. Sokrat bi xweşî ve başîtî ve di pêwendîyê de ligel reftarkirinên merovan de yanjî ligel armanca dawî dunyayê de bi carekê ve dabû biwergirtin. Destnîşankirina başîtîyê dê bi nala destnîşankirîyê ve di tabetmendîyê de bête binaskirin, bête bizanîn, ew di serpehatîyên zanistiyê de tète biwergirtin. Sokrat hemû zanistiyên felsefeyên din bi şermezarî ve datin biderxistin, wî bi kêmbûn ve li wan de date bitemaşekirin, û bi pircaran ve wî didate bigotin, ku ew bi nezanîyên valan ve, bi bê armanç ve ji bona merovan ve têtin biderkevtin; merov divê bes û bi tenha ve bide bizanîn, çiyê ku ew bi başî ve tète biderkevtin, bes û bi tenha ve çiyê ku ew ji bona merovan ve bi kar ve tète biderkevtin, divê ew lê bête bigerandin – yekeke yekbûnîyê, ji ya ku ew ji bona Sokrat ve bi carekê ve bi pêgirtî ve tète biderkevtin. Ev Oldarîya hanê ne bes û bi tenha xwe ve bi cewher ve tète biderkevtin, ji ya ku merov li ser de, nemaze bes bi tenê ve, berê remanên xwe bi ber ve dide bidan. Bidestnîşankirin di vê guhpêdana hanê de Sokrat li nik başîtîyê de jê date biderkirin; bi xwe ve di pêwendîya li ser reftarkirinên merovan de li nik wî de başîtî hêjî ne bedestnîşankirî ve tète bimayîn, û destnîşankirîya dawî (destnîşankirin) bi vê ve tète biderkevtin, çiyê ku em bi xweyîti ve bi carekê ve dikarin bidin binavkirin.

Heger ku em bêjin, ku başîtî divê bête bidestnîşankirin, weha di pêşî de ev bi leberkevtinê ve dihate biderkevtin, ku yekem başîtî bes û bi tenha ve bi

giştîbûna piranîtiyê ve têtê biderkevtin (ku ew di rêya vê giştîbûna sade ve bi xwe ve di beramberî dijbûna Hebûna bicihanînê ve têtê bikevtin: yanjî xweyîti, kirdarî ji basbûnîtiyê ve têtê bikêmketin); ku ew lêbelê bi duwem ve ne bes tenê ramanê nade bihilgirtin, lêbelê ew bi nala destnîşankirinê ve, bicihkirinê ve û weha bi nala kêrkirinê ve bi berdest ve divê bête bidîtin. Ev bes û bi tenha ve di rêya xweyîtiyê ve, di rêya kirdarîkirina merovan de têtê biderkevtin. Ku başîti bi destnîşankirinekê ve têtê biderkevtin, bi nêzîktir ve ew têtê binavkirin, ku ew bi cihkirinekê ve têtê biderkevtin – ango, ku ew ligel xweyîtiyê de, ligel xweyîtiyan de têtê bibestandin; ango, ku xweyîti bi başîtiyê ve têtin biderkevtin, ku ew didin bizanîn, bê ka çi bi başîtiyê ve têtê biderkevtin – û vê pêwendîya hanê em bi sincîtiyê ve didin binavkirin. Merov divên mafe bidin bizanîn û wê ligel vê şiyarbûnê de bidin bikirin; ev bi sincîtiyê ve têtê biderkevtin û wetov ew ji reweştîyê ve dihate bicudakirin, ji ya ku ew mafetîyê bi bê şiyarbûn ve dide bikirin. Merovê reweştî (mafeafîr) weha têtê biderkevtin, bêyî kû ew di berê de temaşekirinan li ser de bide bilidarxistin, ev bi rûçîkekî ve têtê biderkevtin, ku ew li nik wî de bi hîmkirî ve têtê biderkevtin, bê ka çi bi başî ve têtê biderkevtin; wetovjî weha ew bi dij ve ji bona ser şiyarbûnê ve têtê bihatin, helbijartin têtê biderkevtin, gelo ez başîtiyê noke didim bi xwestim yanjî nadim bixwestin. Ev şiyarbûna sincîtiyê weha dê bi sivikbûn ve bête bimetirsîkirin, ew hîçîtûpûçîtiya xweyîtiyê ji vê tema bîrûbawerîya ji xwe ve dide bikirin, ya ku ew ji şiyarbûna wîna ve helbijartinê dide biderxistin: Ez bi Mîrza ve têtîm biderkevtin, bi Helbijarvanê başîyê me; û têtê têtê bikevtin: ez dizanim, ku ez bi merovekî afirê mafetîyê ve – bi deha başîrîn merov ve - têtîm biderkevtin. Di rêya kêfê de, ku ez xwe ji bona başîtiyê ve didim bibiryarkirin, weha ez şiyarbûnê ji deha başbûna xwe ve didim biwergirtin; ev bireştîya taybetî bi nêzîk ve ligel sincîtiyê de bi hev re têtê bigirêdan. Li cem Sokrat de ew hêjî ne ji bona cihê dijbûna başîtiyê û xweyîtiyê ve bi nala helbijartinê ve têtê biçûyîn, lêbelê ew xwe bes û bi tenha ve ji bona destnîşankirina başîtiyê ve; û pêre girêdana xweyîtiyê ve dide bireftarîkirin, ji yê ku ew bi nala xweyîtiyê ve wê dide bibiryarîkirin, ango, bi nala kes ve, ji yê ku ew dikare bide bihelbijartin, xwe ligel hundûrê giştîbûnê de bide bibestandin. Têtê bi ducarî ve têtê biderkevtin: Zanebûna başîtiyê; û ku xweyîti bi başbûn ve têtê biderkevtin, ku ev bi rûçîkê wî ve, bi reweştîya (hebitus) wî ve têtê biderkevtin – ev bi xwedanên başîtiya kevnar ve têtin binavkirin, ku xweyîti wisa têtê biderkevtin.

Em jê rexnê hafî didin biliberkevtin, ji çiyê ku Aristo li ser destnîşankirina başîfyan de, bi binçînîyê ve li nik Sokrat de dide bikirin. Ew dibê: "Sokrat bi baştir ve ji nala Pythagoras ve li ser başîfîyê de dayîte biaxivtin, lêbelêjî ne bi carekê ve bi rastî ve, jiber ku wî başîfîkirin ji bona zanebûnê ve dayîte bikirin. Ev bi xwe ve nikare bête biderkevtin. Êtir hemû zanebûn ligel bingehê ve tete bigirêdan, lêbelê bingeh bes û bi tenha ve di remankirinê de tete biderkevtin; di nivî de ew hemû başîfyan di dîtinê (naskirinê) de dide bidanîn. Ew jibervêjî ve bi dijî wî ve tete biderkevtin, ku ew alfyê giyanê bêhisbûna –hestyarîyê-¹: bi xwe ve xweîngerbûnê û rewestê dide bihilanîn", ji yên ku ew wehajî hêjî bi başîfîyê ve têtin bigirêdan. Xwîngerbûnîfî li vir de ne bi dildarîfîyê ve, bêtir bi mêldarîfîyê ve, bi xwestina kêfxweşyê ve tete biderkevtin.

Ev bi rexneyekî qenc ve tete biderkevtin. Em dibînin, ku ew alfyê hanêyî bi cihanîna xweyîfîyê ve – di roja îro de bi dilî ve – tete biderkevtin, ji çiyê ku Aristo li ser destnîşankirina başîfîyê de li nik Sokrat de dide biwindakirin: "Başîfî di cewher de bes û bi tena ve bi dîtinekê ve tete biderkevtin"; weha zanebûn bi tenha ve bi bêhnê ve di başîfîyê de tete biderkevtin. Başîfî, xwe li gora armancên giştî de didin bidestnîşankirin, ne ku ew li gora armanên taybetî de tete biderkevtin; lêbelê başîfî ne bes û bi tenha ve bi vê dîtina hanê ve, bi vê şiyarbûna hanê ve, lêbelê bi başîfî û rastîya bi navûbang ve tete biderkevtin, ji ya ku ew bi başîfîyê ve tete biderkevtin, ku ji wî ve hêjî tete bikêmkevtin, ku hêjî merov, dil, xweşî ligel de bi mîna wî ve tete biderkevtin – bêhn, em dikarin him Hebûnê yanjî bicihanîn bi carekê ve bidin bigotin; û ev alfyê Hebûna Hebûnê bi vê ve tete biderkevtin, bi çiyê ku Aristo bi bêhişbûn ve dide binavkirin. Gava ku başîfî bi xwedanê vê rastîya hanê ve, bi nala giştîbûna rastîfîyê ve dihate biderkevtin; weha ew bi nala giştîbûna Hebûna Hebûnê ve tete biderkevtin; yanjî – rastîfî bi nala şiyarbûna yekayekan ve tete biderkevtin – ev bi dildarîfîyê ve tete biderkevtin; jiber ku dildarîfî wetov bi destnîşantîyek xweyîfîyî vîna yekayekan ve tete biderkevtin. Dîtin, bi mîna ku weha tete bigotin, jê cewher yanjî matêryê tete bikêmkevtin. Ev di destnîşankirina başîfîyê de wetov ev tete bitêxistin, çiyê ku ew di rastîya rastîyê de, bi mîna ku em dibînin, tete biwindakirin; bi xwejî ve rastîya giyanê Miletekî, di dema ku vezîvirandina şiyarbûnê de di xwe de; wetov weha destnîşankirin bes û bi

¹ Wohl alogische; gleiche nachher heisst es von Plato: (Bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

tenha ve bi dîtîna xweyîtîyê ve têtê biderkevtin, bi bê rastîyê ve bi nala reweşt û, di yekayekan de, bi nala dilsozî ve têtê biderkevtin. Başîtîya giştî di yekayekan de bi nala wetov ve, bi nala dilsozîyê ve ew têtê biderkevtin, giştîbûn, ya ku ew wî de biajotin. Belêjî wetov jiber ku em wisa têtin bireweşkîrin, başîtîyê, hişbûna kargerî û bi mîna wan ve li ser perekî de bidin bidanîn; weha ku ji bona me ve perê din, bi dijbûn ve ji bona sincîtîyê ve, bi hestyarîyeke rûtî wisa ve, bi mêldarîyê ve, bi dildarîtîyê ve – û ev bi bedbûnê ve têtê biderkevtin. Lêbelê ku ew giştîbûna hanê wetov bi bêrastîtîyê ve têtê biderkevtin, divê ku ew di rêya şiyarbûnê de bi nala yekayekan ve bête bikaranîn; em vê helebûna hanê jiber berjewendîya wê wetov didin bigotin, ku ew ji bona yekayekên bi nala wisa ve têtê biderkevtin. Dildarîtî (evîndarî, payebûn, navûnîşan) bi giştîbûnê ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ev ne di dîtîna de, lêbelê di kirdarîtîyê de têtê biderkevtin, û bi mîna ku giştîbûn bi nala xwe ve xwe dide bicihanînkîrin, - wehajî ev ne bi vir ve têtê bigirêdan, hemû birên xwarî wênayan û dijbûnên zanebûna me divên bêtin bibêhêjabûnkîrin.

Hêjîbêtir Sokrat¹ dibêje: "Sokrat ji alîyekî de bi carekê ve bi durust ve, ji alîyêdin ve lêbelê ne bi durst v dayîte bilêkolandin. Ku başîtî bi zanîstîyê ve têtê biderkevtin, ev ne bi rastî ve têtê biderkevtin, lêbelê ku ew ne bi bêdîtîna (bi bêzanebûnê) ve têtê biderkevtin, tède ew bi xwedanê mafe ve têtê biderkevtin" – giştîbûna armancê bi remanê ve têtê bigirêdan. "Wî başîtî ji bona giyan ve dayîte bikirin; lêbelê em dibêjin, ew ligel giyan ve têtê biderkevtin." Ev pir bi destnîşankirineke rast ve têtê biderkevtin; ev ji alîyekî ve ya, ya ku giştîbûn ligel remankirinê de dide bidestpêkirin: lêbelê ji bona başîtîyê ve bi nala rûçîk ve têtê bigirêdan, ku merov pê têtê biderkevtin, ku pêre dil xweşî ûhd. pêve têtê bigirêdan. Ev herdu alîyên hanê: a) Giştîbûn, b) kirdarîyê xweyîtî, giyanê bicihkirî, ew têtin biderkevtin, ji yên ku ew ji bona me ve bi neçarî ve divên bêtin bidîtin. Yê dawî di rengê xwe de li nik Sokrat de têtê biderkevtin, yê pêşî divê em bi nêzîktir ve lê bidin bitemaşekirin.

b) Giştîbûn bi xwe ve bi xwedanê alîyê yekekî erînê û nayîn ve li ser wî de têtê biderkevtin. Ku rastîya reweştîyê di nava giyanê miletekî de hatîye bihejandin, ev ji bona Sokrat ve ji bona Şiyarbûnê ve hate bihatin; jibervêjî ve ew wetov bi bilindî de têtê birawestandin, jiber ku ew wetovjî bi xwedanê şiyarbûna wêna ve dihate biderkevtin, çiyê ku ew dihate

¹ Aristot. NE VI, 13: (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

biderkevtin, Ew dema xwe dide bixuyanîkirin. Wî di vê şiyarbûna hanê de reweştî ji bona liberkevtinê ve date bibilindkirin; lêbelê ev kirina hanê wetov ew bi vê ve têtê biderkevtin, ku ew wê ji bona şiyarbûnê ve bide bianîn, ku reweşt, qanûnên reweştîyê di destnîşankirîtiya wan de, di xweserîtiya wan de têtin bihejandin – hinera liberkevtinê têtê biderkevtin, çiyê ku ew vê xweserîya Hebûnê û durustbûna wê bi xwe ve, perestîya hebûna bi xwe ve dide bihilanîn. Gava ku dîtin erîna wê bi xwe ve bi nala qanûnê ve dide binaskirin, çiyê ku ew bi nala qanûnê ve bi durust ve têtê biderkevtin (Erînî têtê biderkevtin, lêbelêjî ew ji bona qanûnan ve hewara xwe dide bibirin): weha ev durustîya hanê jî di rêya şeweyê nayînîkirinê de têtê hatîye biçûyîn û ew nema êtir bêtir bi xwedanê perwazîya vê hebûna xweyî bi serêxwe ve têtê biderkevtin (ew hêjî ne bi komara Plato ve têtê biderkevtin). Heger ku ew bi xwe ve weha ji bona liberkevtinê ve bide bijihexistin, ku qanûnên giştî bi wî rengî ve, bi mîna ku ew durustbûna bêdîtinên şiyarbûnê didin bidîtin, ji yên ku ew bi xwedanê tu rastîyan ve nayêtin biderkevtin, lêbelê neji bi van Giştîyan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew bi xwedanê destnîşankirîtiyekê ve têtin biderkevtin (ne ku eva baş û neji ewa rast, lêbelê xurûyê ya bi xwe ve bi giştî ve, bi carekê ve bi baş ve bi rast ve têtê biderkevtin): weha em dibînin, ku ev bi valabûn ve têtê biderkevtin, ew bi xwedanê tu rastîyê ve nayête biderkevtin. Gava ku em peyvîne ji ya li ser xwe de ji başbûnê û sipehîbûnê ve didin bibihîstin, gava ku em tişteki din ne di yekekî vala de li wan deran de bi gerandî ve ne bi serên me ve têtê bikevtin: weha em didin bidaxwazkirin, ku careke din divê ji bona firehkirina destnîşankirina giştî ve bi destpêkirina derkevtinê ve bête bikirin.

Duwem têtê biderkevtin, gava ku Sokrat li nik ne destnîşankirîtiya başîtiyê ve têtê bimayîn, ku destnîşanîti bi xwedanê nêzîkbûna liberkevtinê ve têtê biderkevtin, ku ew nemazîtiyê dide biderxistin, destnîşankirin xwe bi ser başîtiya taybetî ve dide birakişandin. Li vêderê de têtê biderkevtin, ku giştîbûn bes û bi tenha ve ji başîtiya taybetîyî nayînîkirinê ve têtê biencamkirin, lêbelê ev taybetîya başî bes û bi tenha ve bi qanûnên taybetî ve têtin biderkevtin, bi qanûnên nala qanûnên durust ve – bi sincîti ve bi carekê ve têtin biderkevtin, çiyê ku ew di dema Yunanîyan de bi nala reweşte ve dihate biderkevtin. Heger ku êtir reman, ya ku wê xwe bi vezîvirandina remanê ve ji bona ser giştîbûnê ve didate bidan: weha ev dikare ne bi tişteki din ve bête birûdan, bi nala ku taybetî di sînorkirina xwe

de dê bête bixuyanîkirin û dê bi hejandinê ve bête bikirin. Ev bi alîyekî rast ve, lêbelê ew bi alîyekî metirsî ve têtê biderkevtin. Şiyarbûna remankirinê, vezîvirandin ji hemû dide bizanîn, ku ew ji hemû taybetîyan ve kêmanîyên wan bidin bixuyanîkirin; wetov ew ne bi nala hîmkirî ve bi durust ve têtê biderkevtin, hîmkirîtiya wêna dê bête bitarûmarkirin. Bi xwe ve tède ne yekeke ji dil û can ve têtê biderkevtin, bi taybetî ve bi nala yekeke bi serêxwe ve dihêlin bi durustî ve bête biderkevtin.: lêbelê ew dê ji bal merovên sincî ve bi bêşiyarbûn ve bêtin bibaşkirin, û ev başkirina hanê di nava rewešta xweyîtiyê de, di nava tevaya jîna bihev re têtê bikevtin. Ev bi rastî ve dikare nobûnan ji lihevkevtinan ve bidin bidan, ji yên ku ew ne bi bextyarî ve têtin biderkevtin; lêbelê ew ne bi lêrêhatin ve bi rûdanên kêmanîyên têtin biderkevtin. Nimûneyek ji bal Xanophon ve dê bi nêzîktir ve bide bidiyarkirin, bê çilo di rêya remankirinê de, çiyê ku giştîbûn bes û bi tenha ve bi rengê giştîbûnê ve dixwaze pê bide bigirtin, taybetî ji bona hejandinê ve têtê bikevtin.

Heger ku êtir giştîbûna naskirî, rastî û başîti bi bilintir ve bête biderkevtin: weha tède têtê bikevtin, ku taybetî bi dijîvê ve ne bi durustbûnekê ve têtê biderkevtin. ku xwe taybetî bi nala kêmasîyê ve dide bixuyanîkirin, me ev di berê de ji diyalektikê ve dabû bizanînin, ku tède ya sînokirî xwe dabû bihilanîn; lêbelê ji giştîbûn, ji ya ku ew bi xwe ve bi xûrû ve, ne bi dirust ve têtê biderkevtin. Herdu alîyên giştîbûnê, erîbûn û nayînîbûn, em wan di girêdana li darxistên wan de di remangîrkirinên Xanophon de didin bidîtin. Ev nivîsandina hanê bi xwedanê armançekê ve têtê biderkevtin, ku ew Sokrat bi rast ve bide biderxistin; û wî ew ji bona me ve bi gelekî durustî ve û bi mîna wî ve ji nala li nik Plato de date bigotin. Di nivîsta çarem de Xenophon dixwaze bide bixuyanîkirin, bê çilo Sokrat perçakî ji Gencan ve ji bona ser xwe ve didate birakişandin û ew ji bona ser zanebûnê didatin bianîn, ji yên ku ew bi pêwîstîya zanebûnê ve dihatin biderkevtin -; li ser vê de di berê de em hatîbûn bipeyîvandin -, lêbelê beşekî wehajî ew dide bigotin, bi mîna ku Sokrat ew wehajî bi rastî ve bi xwe ve dabûn bifêrkirin û çiyê ku wan di danûstendina wî de hatîbûn bifêrkirin, di wê de, "ji yê ku wî êtir ew nema bêtir di rêya hûrbûnîtiyê de didatin bitewşomewşokirin (biarzarkirin), lêbelê wî ew bi başîti ve bi şeweyekî diyar û vekirî ve (ne bi du têngiştina ve) didatin bifêrkirin"¹, wî ji bona wan ve başîti û rastî di

¹Xen. Mem. IV, 2, S. 12-16; S. 25.

destnîşankirina de didate bixuyanîkirin, ji yê ku ew li ser de dihate bivezîvirandin, jiber ku ew li nik wî de ne bes li cem xurîtîyê de dihişte bête bimayîn.

a) Ji yê dawî ve Xenophon nimûneyekî li ser giftûgokirinê de ligel Hippiia Sofistî de dide bidan. Sokrat li vir de dide bigotin, ew li ser vê de têtê biçuyîn, "ku Dadwer bi wî ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew ji bona qanûnan ve serê xwe dide bitewandin", û "ev qanûnên hanê bi qanûnên Xwedanî ve têtin biderkevtin". Xenophon bi dij ve dihêle Hippiia bide biaxivtin "bi mîna ku Sokrat vê bi xwe ve bi serêxwe ve dikare bide bixuyanîkirin, ku ew serê xwe ji bona qanûnan ve dide bitewandin, jiber ku millet jî û Serdar wan bi pircaran ve bi xwe ve wehajî bi wan ve pê nayêtin birûniştin, di gava ku ew wan didin biveguhertin"; ev dide bimerckirin, ku ew ne bi serêxwe ve têtin biderkevtin. Sokrat dide bibersivkirin: " Gelo ewên,ji yên ku ew cengê didin bilidarxistin, ma nejî ew careke din aşîfîyê didin bikirin" – û weha ew bi cengê ve pê nayêtin birûniştin, weha ev, çiyê ku wan didatin bixwestin, careke din ew didin bihilanîn, ku ew wê ne ji bona xwe ve bi xwe ve bi Hebûnîfîyê ve didin bixuyanîkrin – ew bi carekê ve jê dide biaxivtin, "ku ev bi baştirîn û bextyartirîn dewlet ve têtê biderkevtin, ku têde Neşînîvan bi giringbûnekê ve têtin biderkevtin û ew serên xwe ji bona qanûnan ve didin bitewandin".¹ Ev inca bi alîkî ve têtê biderkevtin, ku têde Sokrat çavên xwe ji dijûnê ve dide bibadan û qanûnan, mafe, wehajî bi mîna ku ew li nik heryekî de di wênebûnê de têtê biderkevtin, dihêle bi durust ve bête biderkevtin. Li vêderê de em navroka pêrûniştinê didin bidîtin. Îca em didin bipirskirin, bi çi ve ew qanûnên hanê têtin biderkevtin, weha wetov ew bi vê ve têtin biderkevtin, ew carekê bi durust ve têtin biderkevtin, bi mîna ku ew weha di dewletê de û di wênekirinê de bi berdest ve têtin biderkevtin, careke din ew bi nala destnîşankirinan ve xwe didin bihilanîn û bi nala ne biserên xwe ve bi durust ve têtin biderkevtin; ji bona nimûne ve ne derwabikin, ne bêbextîyêbikin, ne dizîyêbikin, ne talanyêbikin.

b) Ev alîyê dinî nayînîkirinê lêbelê wehajî em wetovjî di wê bi hevrebûnê ve bi xwe ve didin bidîtin. Da ku bi xwe ve ji bona Euthydemuş ve (Xenophon dide bogotin) pêwistîya dîtinê divê bête bihestyarîkirin, Sokrat wî ber bi peyvdanê ve dide birakişandin, di gava ku ew ji wî ve dide bipirskirin, "gelo

¹ Ibed. IV, 4, S. 12-13; S. 25

ew ne ji bona başîfîyê ve dide bikeftileftkirin, ku bi bêyî wêna ve ne merovê bi taybetî ve û nejî neşîvan xwe û mînên xwe dikarin xwe ji bona berjewendîya xwe ve û nejî ji bona berjewendîya dewletê ve bidin biderxistin". Euthydemus vê bi herawayekî ve ji bona keftilefta xwe ve dide bixuyanîkirin. "Lêbelê bi bê dadwerîfîyê ve", Sokrat lê dide bivezîvirandin, "ev nikare bête biderkevtin"; û ew bi bêtir ve dide bipirskirin, "gelo Euthydemus weha bi dadwerîfîyê ve tete biderkevtin, ku dadwerîfî li ser wî de bi xwe ve bi carekê ve hatîye bisîwankirin". Euthydemus vê dide bibelêkirin, di gava ku ew dide bigotin, "ew ne bi kêmtir ve dide biremankirin, ku ew bi nala yekekî bi dadwervantir ve divê bête biderkevtin". Sokrat inca lê dide bivegerandin: "Çilo destkar ji karên xwe ve dikarin bidin bixuyanîkirin, wehajî dê Dadwervan bikaribin bidin bizanîn, bê ka bi çi ve karûbarên wan têtin biderkevtin." Wehajî ewê hanê bi vê ve tete birûniştin, "ku ew vê bi rastî ve dikare bide bikirin". Sokrat dide bipêşnihadkirin, heger ku ev bête biderkevtin, "li jêr X de li ser alîyekî de kirina dadwerî û li alîyê din de li jêr A de kirina nedadwerî bête binivîsandin". Ligel pêrûniştina Euthydemus de "weha derew, bêbextî, talankirin (dizîkirin), kirina azadvanekî ji bona bendeyekî ve ji bona jêr nedadwerîfîyê ve li ser alîyê din de tete bihatin", Vêca Sokrat dide bipirskirin: "lêbelê heger ku Supahdarek dujminên dewletê dide bibinnîrkirin, ma gelo ev ne li jêr dadwerîfîyê de tete bibestandin?" Euthydemus, "belê" dibêje. "– Wetovjî, gava ku ew dujmin dide bixapandin", lê dide biderewkirin, "dide bitalankirin, dide bibendekirin?" Euthydemus divê bi vê ve bête birûniştin: "Ev jî bi dadwerîfî ve tete buderkevtin." Ev weha xwe dide bidiyarkirin, " ku herdu bi wekhevbûna başîfîyê ve" derewkirin, maldarî û azadî, talanîkirin, bêbextîkirin " wetovjî li jêr destnişankirina dadwerîfîyê himjî nedadwerîfîyê de têtin bikevtin". Euthydemus bi bîra wî ve tete bikevtin, ku ew destnişankirinê pê ve bide bivekirin, "ku wî dayîte bimebestkirin, ku Sokrat kirina wîna bête biliberkevtin", Derewkirin, bêbextîkirin ûhd., "bes û bi tenha ve bi dijî Dostan ve ev ne bi dadwerîfî ve tete biderkevtin". Sokrat vê wetov dide biwergirtin, lêbelê ew inca pêde bêtir tete biçûyîn: "Gava ku Supahdarek" di germbûna bêhna biryardana şer de "leşkerên xwe di tirsê de dide bidîtin, û ew wan dide bixapandin, di gava ku ew dide biderewkirin, ku dê hewarek niha ji wan re bête bihatin, da ku ew wan ji bona biserkevtinê ve bide biajotin, gelo ev bi dadwerîfîyê ve tete binavkirin? Euthydemus bi vê ve tete

birûniştin. – "Sokrat: gava ku bavek ji bona zarekekî xweyî nexweş dermanekî, ji yê ku zarok nexwaze wî bide bixwarin, ji bona nava xwarinan dide bikirin û wî di rêya vê xapandina hanê de dide bisaxlemkirin, gelo ev bi dadwerîtiyê ve tête biderkevtin? – Euthydemus: Belê. – Sokrat: Yanjî merovek ne bidadwer ve tête biderkevtin, ji yê ku ji Hevale xwe ve, ji yê ku ew wî di dudilbûnê de û di amadebûnê de dide bidîtin, ku ew dixwaze xwe bide bikuştin, çekê wî bi dizî ve yanjî bi darêzorê ve jê dide bistendin?" Euthydemus divê bi vêvejî pê bête birûniştin, "ku ev ne bi nedadwerîtiyê ve tête biderkevtin".¹ Weha xwe li vêderê de careke din dide bixuyanîkirin, ku ev destnîşankirina hanê bi xwe ve werjî bi beramberî Dost ve di herdu alîyan de, li jêr dadwerîtiyê û nedadwerîtiyê de ûhd dikarin bêtin birawestandin.

Em li vir de alîyê nayînîkirinê didin bidîtin, ku Sokrat bi hejandî ve dide bikirin, çiyê ku wênekirin pêre bi hîmkirî ve dihate biderkevtin. Ne derewkirin, ne bêbextîkirin ne tazîkirin di wênekirinên nelêgûmankirî de bi durust ve ji bona mafe ve tête biderkevtin; lêbelê di rêya wekhevbûna vê de ji bona hîmkirina pêgirtîyan ve ligel yên din de, ku ev ji bona wan ve wetov bi hîmkirî ve bi nala rastîyê ve bi durust ve tête biderkevtin, xwe dide biderxistin, ji yên ku ew xwe ligel xwe de didin bidijîtîkirin – û ewê hîmkirî dê bête bihejandin, ew nema bêtir bi durûstî ve bi hîmkirî ve tête biderkevtin. Erfînîkirin, ji ya ku Sokrat wê li şûna hîmkirinê de dide bidanîn, ew bi perçakî ve ji dijbûnê ve careke din bi vê ve tête biderkevtin, ew dijbûnê dide bişikenandin: Em bi carekê ve giştîbûnê, nedestnîşankirinê didin bidîtin, û "şikenandin qanûnan" inca her yek tête biliberkevtin, ji yê ku ew vê dide bibihîstin, wetovjî ji yê ku ew qanûnan dide bipeyvkirin, bi mîna ku wênekirina giştîyî wê bi xwe ve xwe bi şiyarbûn ve dide biderxistin, ne derewa bikin, ne bêbextîyê bikin; lêbelê ev qanûnên hanê bi vê ve têtin biderkevtin, ku ew weha derewên, bêbextîyên, tazîkirinên giştî bi nala nemafîtiyê ve didin bidanîn – Bendên, ku ew ji bona biliberkevtinê ve nikarin xwe li ber de bidin bigirtin. Lêbelê bi perçakî din ve bîrûbawerî, di ya ku qanûnên rastîxwe, wehajî xwe di danûstendînê de di nayînîkirinê de dide bidanîn, xwe bi durustî ve dide biderxistin, xwe dide binîşankirin, heger ku ew bi rastîyê ve bête biderkevtin, ku ew bi sînorên xwe bi xwe ve, bi destnîşankirina xwe ve – bi gewdeyê tevayê ve bête biderkevtin. Lêbelê tanî radeyekî em vê bîrûbawerîya hanê wetov ne li nik Sokrat de didin

¹ Ibid. IV, 2, S. 11-17.

bidîtin, lêbelê ew dê ne bi destnîşankirî ve di navroka xwe de bête biderkevtin, bi mîna ku di jor de wetov qanûn bi carekê ve têtin bişikendanin, tanî radeyekî ew wetov bi xwedanê alîyekî diyarbûna hilanîna qanûnên bicihatî ve têtê biderkevtin, û ew bi nala rastîya lihevraştatîyekê ve têtê biderkevtin. a) Ne heryek bi xwedanê bîrûbawerîyekê ve têtê biderkevtin, ku ew dikare li nik nayînkirinê ve di cih de bête bimayîn: ew bi lihevraştatîya danûstendinê û pêkhatinê ve di rêya rûçikê Sokrat de têtê biderkevtin, ji yê ku ew bi rast û durust ve bi hîmkirî ve û xwe li ser de xweser di rêya agehdarîya gewherîtîyê û reweştîtîyê de têtê bihîmkirin – lêbelê "ew bi pirên weha ve ji bona Sokrat ve ne bi dilsoz ve dihatin biderkevtin".¹

Sokrat fermanên giştî ûhd. dide bidiyarkirin "Tu divê nede bikuştin"; ev giştîbûnîtiya hanê ligel navrokeke taybetî de têtê bibestandin, û ev têtê bimerckirin. Heger ku vêca ev merckirina mavrokê ji bona şiyarbûnê ve bête bianîn, weha Hîmkirîti têtê bihejandin, ji ya ku ew bi xwedanê van feramnên hanê di rêya giştîbûnîtiyê ve têtê biderkevtin. Li nik qanûnan yanjî fermanan de weha wetov ew li gora zînetan de têtê biderkevtin, ew bi yekekê ve ji zînetan, bîrûbawerîyên merckirî ve têtin biderkevtin; û bawerî bi vê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew mercên, zînetên wisa dide bidozandin, ku têtê jirêderkevtîyên ji bona vê ve bi neçarî ve qanûnên bi cihkirî ve têtin bipêkhatin. Stendina maldarîyê ne bi daweryê ve têtê biderkevtin; ev bi himkirî ve têtê biderkevtin. Di rêya remankirineke wisa de, ku ew di rûdaneke taybetî de ne bi bêdadwerîti ve têtê biderkavtin, dê himkirîti bête biberbadkirin; Bîrûbawerî dê weha bêtin bihejandin. Jiber ku ji bona wan ve perwaza giştîtiyê bi neçarî ve têtê biderkevtin; bes û bi tenha ve weha ew bi hîmkirî ve têtin biderkevtin. Heger ku di rêya rûdanên taybetî, nîşanan de giştîti dê bête bisînorkirin, weha ligel giştîtiyê de wetovjî hîmkirîtiya bîrûbawerîyan têtê bipoşandin; ev bi nala taybetîyekê ve têtê bidiyarkevtin, ew bi durust ve û ne durust ve têtê biderkevtin. Ev bi zînetan ve têtê bigirêdan; ev bi lihevraştatî ve – bi heyitî ve – têtin biderkevtin, yanjî ew bi lihevraştatî ve li gora kara min de têtê biderkevtin.

c) Li hêre de em weha giştîbûnê wer bi destnîşankirî ve, bi cihkirî ve didin bidîtin: ku navên giştîyê qanûnan, lêbelê di rastî de, jiber ku ev bi behnên vewindakirî ve têtin biderkevtin: ku giştîbûna nedestnîşankirî û kêmasîya nedestnîşankirîtiya wîna hêjî ne hatîye bisînorkirin. Em bes û bi tenha ve bi

¹ Ibid. IV, 2, S. 40.

bêtirbûn ve windabûna qanûnên heyî ve didin bidîtin; duwemî din, ji ya ku em li nik de têtin birawestandin, bi vê ve tête biderkevtin, ku di rêya avanîkirina şiyarbûna velêzîvirandina ya di şiyarbûnê de bi durustî ve tête biderkevtin, reweşt, ya ku ew bi qanûna hejandî ve hatîye bikirin. Bi vê re divê bête bigotin, ku bi Aristophanes ve tête biderkevtin, ji yê ku wî felsefa Sokrat ji vê aliyê nayînkirinê ve dayîte biliberxistin. Ev şiyarbûna Aristophanes li ser yekalîtiya Sokrat de dikare bi nala yarîya pêşî ve jê bête bidîtin, bi vêjî ve miletê Etîna bi rast û durust ve şeweyê nayînkirina wîna dabû binaskirin û wî ew ji bona mirinê ve dabû bitawanbarîkirin. Ev bi navûdeng ve tête biderkevtin, ku Aristophanes Sokrat ji bona ser textê temaşegêhê ve weha bi başî ve bi nala ne bes û bi tenha ve ji bona nimûne ve bi Aeschylus ve û bi taybetî ve bi Euripides ve, nemaze wehajî bi Etîniyan ve bi carekê ve, di piştê Supahdarên wan jî, bi kesîtkirina miletê Etîni ve û Xwedanên wan bi xwejî ve dabû bianîn – azadîyek, ji ya ku em wê ji bona serên xwe ve nahêlin bête bikevtin, heger ku ew ji bona me ve ne bi mêjûyî ve bihata bihilanîn. Ev bi vir ve nayête bigirêdan, ku li taybetîya serûştîya komêdiya Aristophanî de lê bidin bitemaşekirin, neji bi taybetî ve li nik de bêtin birawestandin, ji yê ku ew pê li ser Sokrat de hatîye birabûn. Ji bona ya pêşî divê ev ji bona me ve bi carekê ve neyête biberçavkirin, neji ku em ji bona Aristophanes ve bi pêwistîya rastderxistina wî ve têtin biderkevtin yanjî bes û bi tenha ve lê bêtin bibuhurandin. Ev bes û bi tenha ve dikare wetov bi pîrbûn ve bête bigotin, ku ew bi rast û durust ve bi dijî rewešta sorbûna meyî Cermenî ve tête biderkevtin, ku wetov bidin bidîtin, bi mîna ku Aristophanes merovên jîndar di dewletê de bi navên wan ve ji bona ser textê temaşegêhê ve didate bianîn, da ku ew wan bi pêkenîne ve, lêbelê nemaze merovekî weha bi sincî ve û afirvanê mafe ve bi nala Sokrat ve bide biderxistin.

Di rêya destnîşankirina deman de merov dixwaze pir danînan bide biçesibandin, ku raxistinên wî tu kêrê li ser tawanbarkirina Sokrat de dikaribûn bihatana bikirin. Merov dide bidîtin, ku ji bona Sokrat ve bi carekê ve bi nemafeyî ve tête biderkevtin; di pişt re jî de merov weha bi nerxbûna Aristophanes ve dide binaskirin, ku ew di nava ewrên xwe de bi carekê ve bi xwedanê mafe ve dihate biderkevtin. Û ew Xweşxuvanê hanê, ji yê ku wî ew bi pêkenîn û talbûntirînekê ve date biderxistin, ew ne bi Pêkenînavanekî sade ve, ne bi Çêkirvanekî kêfxweşyê ve, ne bi Qeşmervanekî

qerfdaryê ve têtê biderkevtin, ji yê ku wî li ya peresttîrîn û baştîrîn de lê didate biqerfkirin û ji bona qerwelk û qerfbûna xwe ve hemû buhabûn û gorîbûn didate bidan, da ku ew Etîniyan bi cihê pêkenîniyê ve bide biderxistin. Bes ev hemû bi xwedanê bingehêkî pir kûr ve têtê biderkevtin; li nik qerfbûnên wî de sorbûneke kûr têtê bibingehkirin. Bes qerfkirin, wî ew nedixwestin bide bikirin; biqerfkirina hêja bi xav u tenik ve têtê biderkevtin, Qerwelkek perîşan bi wê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew ne bi bingehî ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew ne li ser dijûnanan de têtê bingehkirin, ji yên ku ew di nava tişt bi xwe ve têtin bikevtin; Aristophales bi Qerwelkvanekî xirab ve ne dihate biderkevtin. Ev nikare bête biderkevtin, ku li ser tiştêkî de piçekî qerfbûnê ji derve ve pêve bide bigirêdan, ji ya ku ne bi qerfbûna xwe ve bi xwe ve, di sorbûna ser xwe de, bi xwedanê li ser xwe de bi xwe ve dihate biderkevtin. Biqerfbûn: merov, tişt wetov bêtin bixuyanîkirin, bi mîna ku ew xwe bi xwe ve di xwe de dide bijihvexistin û di xwe de dide bikatkirin. Heger ku tişt ne di xwe de bi dijûna xwe ve bête biderkevtin: weha qerfbûn bi tenik ve, bi bê binî ve têtê biderkevtin. Aristophanes ne bes tenê xwe li ser ...¹, Euripides de dide bikêfxweşkirin, lêbelê li nik qerfkirinê de li ser ... de ew danîna sorbûneke siyasîyî kûr bi bingeh ve dide bidanîn. Di tevaya perçên wî de têtê bidiyarkevtin, bê çilo ew bi bingeh ve bi Welatperwerekî kûr ve – bi Hêjavanekî ve, bi Baştirvanekî ve, bi rast û durust ve bi Neşînvaneke Etinî ve têtê biderkevtin.

Çi li ser vê biryardanan Aristophanes ve têtê biderkevtin, weha biqerfkirina² Aristophanes ji bona xwe ve bi pêkhatinê ve ji bona miletê Etinî ve têtê biderkevtin – Aristophanes bi xwe jî ve weha bi gewdeyekî pêwistî ve, bi nala Periklesê serbilind ve, bi nala sergermê Alkibiades ve, bi nala Wekxwedanê Sophokles û Sincîvanê Sokrat ve têtê biderkrvtin; Aristophanes wetov bi pirbûnjî ve di bazinê van Stêran de têtê biderkevtin. Di pêgirtineke kûr de em Welatperwerekî li ber çavên xwe de didin bidîtin, ji yê ku ew, tevî ku pêrejî li ser wî de tawanbarîkirina mirinê hatibû bidanîn, belê di perçên xwe de xwe nedidate bitirsandin, ku ew aşîtyê bide biamojkarîkirin. Di wî de, ji yê ku di wî de welatperwerîya kûr û liberkevtinê dihate biderkevtin, xweşîya bextarîya miletêkî bi xwe ve tanî radeyekî didate bilidarxistin, ji yê ku wî bi xwe ve ji bona wê ve didate bigorîkirin. Ji bona biqerfkirinê ve girawkirineke wî bi xwe ve pê dihate

¹ ... Gotineke bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma

² Komödie: Comedy: Komidî, Biqerfkirin, Lêpokî, Tinaz, Trane.

bigirêdan, ji ya ku – di gava ku wê pişta xwe li ser tiştekî de didate bigirêdan, bi tîstekî ve didate bigirtin, bi hemû pêgirî ve wî ew didate birêvebirin, di gava ku ew hergav bi servajî wê ve dihate biderkevtin, çiyê ku wî didate bikirin – bi serdejî ve bi carekê ve bi tu bêgûmanan ve nedihate biderkevtin, bi tu velizîvirandinê ve li ser xwe de nedihate bivegerandin: lêbelê bi carekê ve ji bona xwe ve û ji bona daxwaza xwe ve bi girawkirî ve dihate bimayîn. Ev alîyê canê azadîyî Etinî, ev başîtiya bi carekê ve di kêfxweşîya xwe de di windakirinan de, ev şelûbûna girawkirîtiya wê bi xwe ve li nik hemû bikevtinên xweserî biserkevtinan û rastîyan – qerfbûna bilind – de, em li nik Aristophanes pê têtin bikêfxweşkirin. Di ewran de em ne vê negûmankirina qerfê didin bidîtin, lêbelê dijbûn dê bi mebesteke destnîşankirî ve bête biderkevtin. Aristophanes weha li ser Sokrates jî de bi qerfbûn ve dide bixeberdan, bê çilo ew di guhpêdanên xweyî sincî de dijbûnê wan dide biberzkirin, ji yê ku ew li ser wan de têtê biçuyîn, û Şagirtên wî kêfxweşîyê li ser dozandinên mebestên bi carekê ve dide biherikandin, ji ya ku ew di rêya wî de têtê bikirin û ji ya ku ew ji bona xwe ve bi bextîyarîyê ve din bihiştin. Ji yê ku ew lêbelê xwe bi kirêt ve didin bivezîvirandin û ew bi dijî wan ve têtin bikirin, bi çiyê ku wan didatin bimebestkirin. Mebesta başîtiya bi carekê ve, ji ya ku ew li vêderê de têtê bilidarxistin, ku Şagirtên Sokrat didin biwergirtin, bi xwe ve bi mebestê ve di pêwistîya qanûnên destnîşankirinên başîtiyan ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ew li nik şiyarbûna nelêgûmankirî de bi nala rastîyê ve dihate biderkevtin. Wî pêkenîn didatin bikirin, ku Sokrat xwe ligel lêgerandinên bingehî de didate bimijûlkirin: Bi çi dûrbûn ve Kêç xwe didin biçengkirin; û wî jibervêjî ve bi lingên wan ve mûm didate bibestandin. Ev ne bi mêjûyî ve têtê biderkevtin; lêbelê ev têtê bibingehkirin, ku Sokrat di felsefa xwe de bi xwedanê vî alîyê hanê ve dihate biderkevtin, ji ya ku Aristophanes li vir de ew bi talîti ve didate biberzkirin. Ev bi delîlekî rast ve têtê biderkevtin, ji yê ku pê Aristophanes felsefa Sokrat didate biliberxistin.

Kurtîya çîvanokên ewran wetov bi vê ve têtê biderkevtin. Strepsiades, yekekî hêjayî ji Neşînvânê Etina ve ji celebê kevin ve, bi xwedanê dijwarîyeke mezin ve ligel kurê xweyî xwedîyî moda xweyî nuh û destvekirî de dihate biderkevtin, ji yê ku ew ji bal xatûna dêya xwe û apê xwe ve hatibû bidelalîkirin, wî hesp didatin bixwedîkirin, wî şêweyê jînekê didate birêvebirin, ji ya ku ew li gora zînetên wê de nedihate biderkevtin. Bav bi vê ve ligel deyindaran de bi xwedanê tengayî ve dihate biderkevtin, ew bi

tengavîya xwe ve ji bona nik Sokrat ve hate biçûyîn û ew bi nala şagirtekî ve li nik wî de xwe dide binivîsandin. Li wêderê de wî yê Pîr date binaskirin, ku ne ev û ne ev – ew bi dadwer ve tête biderkevtin; yanjî ew hoyên (liberkevtîyên) biçûk û mezin dide bihînkirin – ew diyalektika qanûnan dide bihînkirin û bingehan dide bidîtin, Qanûnên destnîşankirî, ji bona nimûne ve bê çilo deynên xwe bidin bidan, di rêya bingehan de bidin bihilanîn. Û wî êtir li kurê xwe de date bizorkirin, ku ew jî li bal Sokrat de ji bona dibustanê ve bête biçûyîn, ji yê ku ew di pişt re jî de ji şahrezatîya wî ve bide bikarkirin. Ligel van şahrezatîyan ji bingehan – û dîtina bingehan ve bête bixemilandin, da ku ew bi dijî pîsîtiya serokî ve, ji ya ku ew li ser wî de dide bigivaştin, da ku ew bi dijî deyndarên xweyî her û her bibîrxistî ve bête biçekkirin. Ev êtir di pişt re jî de dê bi lez û bez ve li dûhevdû de ji bona wergirtina deynê xwe ve bêtin bihatin. Strepsiades êtir ligel bingehên baş de dide bizanîn, bê çilo ew wan bide bitêrkirin, ew ji bona wan ve dide bixuyanîkirin, ku ew xwe ji bon dana deynan ve ne bi neçar ve dide bidîtin, ew wan di rêya pir bêbingehan de dide bitirsandin, belê ew galtê xwe bi wan ve dide bikirin (ligel ku ew guh bi wan ve nade bidan); û ew gelekî bi kêf ve tête biderkevtin, ku wî ev li nik Sokrat de dayîte bifêrkirin. Lêbelê bi lez û bez ve ev temaşekirina hanê xwe dide biveguhertin, babet xwe dide bipêçkirin. Kur di wir re tête biderkevtin, wî xwe bi dijî bavê xwe ve pir bi bêşermî ve; weha bi pîrbûn ve, date bireftarîkirin, ku kur di dawîya dawî de bavê xwe date bikutandin. Bav li ser vê de bi qîjîniyeke pir bilind ve bi nala bêşermezariyeke bêsinor ve date biqîrkin; lêbelê kur wî wetov ligel bingehên baş de li gora rêya baş de dide bibîrxistin, ji ya ku wî ew li nik Sokrat de ji xwe re dayîte bikarkirin, ku ew bi carekê ve bi xwedanê mafe ve tête biderkevtin, ku ew li wî de bide bilêxistin. Strepsiades komidîyê ligel nifira li ser diyalektika Sokrat de, ligel vegerandina ji bona reweştên xweyî kevnar ve û ji bona şewitandina xaniyê Sokrat ve dide bidawîkirin.

Bi çirandin¹ ve tête biderkevtin, ya ku merov Aristophanes dikarîbû pê bida binaskirin, ku wî ev diyalektika hanê ji bona tevaya talitîya bêvergerbûnê ve didate biajotin; lêbelêjî ev nikare bête bigotin, ku ji bona Sokrat ve bêmafêbûn bi van xuyanîbûnên hanê ve dihate birûdan. Aristophanes pêre tanîradeyekî ne bi bêmafê ve dihate biderkevtin, belê merov pêrejî divê kûrbûna wîna bide bisersûrandin, ji aliyê diyalektika Sokrat ve bi nala nayînkirinekê ve ku wî dayîte binaskirin û (belê ligora şeweyê xwe ve) ligel

¹ Übertreibung: Exaggregation: Çirandin, Mezinkirin, Fortkirin.

weha xameyeke hîmkirî ve dayîte biraxistin. Jiber ku biryardan li bal rêya Sokrat de herûher li nik xweyîtyê de, di nava bext de dê bête bidan; lêbelê li cihê ku ev bi bed ve tête biderkevtin, divê ew xwe di mêjûwa Strepsiades de bide bivegerandin. Giştîbûna Sokrat bi xwedanê alîyî nayînîkirina hilanîna rastîyê (qanûnan) ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew di şiyarbûna negûmankirî de tête biderkevtin (ji ya ku me ew di nimûneyeke hînkirina wî de didate bidîtin); ku ev şiyarbûna hanê dê weha bi xurûbûna azadyê ve li ser destnîşankirina navrokê dee bête biderkevtin, ji ya ku ew ji bona wî ve bi nala ji bona xwe ve dihate biderkevtin. Ev azadîya bînavrok, rastî¹ bi nala gan ve, bi xwejî ve bi dijî navrokê ve tête biderkevtin; ew dide bitêrkirin - ku weha ji bona wê ve navrok ne bi hîmkirîyekê ve tête biderkevtin, lêbelê belavbûna azadyê û giştîbûn bi gan ve tête biderkevtin. Ew, bi nala yekîtya navrokê ve û azadyê ve, bi rast û durust ve bi rastbûnê ve tête biderkevtin; bi mîna ku navroka azadyê ji bona şiyarbûna nezan ve tête biderkevtin, ew tête bibelawelakirin û ew di destnîşankirîtya xwe de ji bona bi serêxwe ve tête biderkevtin, ew ji bona wî ve ne bi nala giyanekî navrokî ve tête bixuyanîkirin. Diyalektika Sokrat bi dijî vê zanebûna giyanê nezan ve ji navroka wî ve tête biçûyîn; ew wê dide bilerizandin, dide bixuyanîkirin, ku ew, bi mîna ku ew ji bona wîna ve tête bixuyanîkirin, bi xwedanê tu rastîyê ve nayête biderkevtin. Şiyarbûn vê wênekirina ji rastîya xwe ve bi nala vê belawelabûna hebûnên navrokan ve dide biwindakirin û ew tête biazadkirin.

c) Gava ku em bi nêzîktir ve li vê de bidin bitemaşekirin, bê çi êtir bi rast ve di vê şiyarbûna hanê de tête biderkevtin: weha em veguhertinê ji bona wî şêweyî ve didin bikirin, bi mîna ku ji bona Sokrat ve bi xwe ve bicihanîna giştî tête bixuyanîkirin.

Divê bête bibîrxistin, ku giyanê nezan bi dû navroka xweyî şiyarbûnê ve ne weha tête bikevtin, bi mîna ku ew ji bona wîna ve di şiyarbûna wîna de tête bidiyarkevtin; lêbelê ku ew ji bona wîna ve bi nala giyanê pêrejî ve bi hilgirtîyekê ve tête biderkevtin – yanjî ku ew bi nala giyanê xwe bi xwe ve dide birastkirin, çiyê ku ew ne bi rast ve di şiyarbûnê wîna ve tête biderkevtin; ji bona xwe ve, lêbelêjî ne ji bona xwe ve, ew bi nala şiyarbûnê ve bi azad ve tête biderkevtin. Ji bona nimûne ve di şiyarbûnê de ferman bi nala erk ve tête biderkevtin: „Divê tu ne de bikuştin“, ev bi qanûna giştî ve tête biderkevtin; heger ku ew bête bipirskirin, gelo ew vê bi nala fermanê ve dide bipeyvkin. Bes ev şiyarbûna janê bi xwe ve – heger ku bi xwe ve tu

¹ Realität: Reality: Birastî, Rastî, Birastî, Rastayetî.

giyanê tirsonek di wî de neyête biwarkirin – dê di cengê de bi mêrxasî ve ji bona ser dujmin ve bide biajotin û ew wan bide bikuştin; li vir de heger bête bipirskirin, gelo ev bi fermanê ve tête biderkevtin, ku ew dujminên xwe bide bikuştin, dê ew vê bide bierêkirin. (Serbir bi xwe jî ve dide bikuştin.)¹ Bes, gava ku ev di bazirganîya taybetî de ligel berberên û dujminên xwe de bête bişerkirin: weha dê ji bona wî ve ev bi fermanê ve bête biderkevtin, ku ew dujminên xwe bide bikuştin, dê ev bi bîra wî ve neyête bikevtin. Wetov em dikarin vê wisa bi gan ve bidin binavkirin, ji ya ku ew ji bona wî ve di dema rast û durust de yekekê û ji bona dema rast û durust ve bi servajîvê ve bi bîra wî ve dide bixitin; ev bi gan ve tête biderkevtin, lêbelê ew ne bi giyanekî şiyar ve tête biderkevtin. Gava pêşî, ji bona ku ew bi giyanekî şiyar ve bête biderkevtin, bi nayînîkirina aliyê wergirtina azadîya şiyarbûna xwe ve tête biderkevtin; ev weha bi valabûnê ve tête biderkevtin (ev bikêkirina hanê diyalektika Arsto dide biderxistin), lêbelê ev, çiyê ku ew bi bîra gan ve tête biderkevtin, bi şeweyê, bê çilo ew bi nala giştîbûnê ve dê bête bibîrxistin, bicihanîna wê em li nik Sokrat de di rêya qazanca taybetî de – yanjî têde bi nala vî giyanê hanê ve didin bidîtin, ji yê ku rengê wî di pêşî de bi şiyarbûna giştî ve dê bête biderkevtin, em giyanekî bed, ji yê Strepsiades û kurê wî ve didin bidîtin, ji yê ku ew bes û bi tenha ve bi nayînîkirina şiyarbûna navroka qanûnan ve tête biderkevtin. Ji bona sorbûneke şiyarbûna pêkhatî ve ev bi qanûna rûdana yekayekan ve bi yekeke hilanî ve tête biderkevtin: ew wê bi xwe ve ligel servajîya wê ve ligelhevdû de dide bianîn, û ew ji bona wîna ve bi xwedanê tu rastîyê ve bi xwe ve nayête biderkevtin; lêbelê ev xwe li ser wî şeweyî de dide biberzkirin, bi mîna ku ew jêre di vê rûdana hanê de dihate bixuyanîkirin – û pêrejî ev hêjî ne bi xwedanê erêkirina rastîyê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew di destnîşanîtkirina wêna de dê bihata binaskirin. Ev kêmasîya hanê dikare bi du şeweyan ve bête biliberkevtin: a) ev azadîya hanê bi nala hebûnekê ve bi giştîbûna ji bona xwe ve bi hebûnîtyê ve tête biderkevtin – weha Aristoteles kirdariyê, bêhna rastîya pê ve, azadîya destnîşankirinê nade bidîtin; b) yanjî – jiber ku ew bi nala livandina xurû ve bi azadîyê ve – bi navrokê ve- tête bimayîn. a) Li nik Sokrat de êtir em di dîtina bicihanîna vê navroka (erêkirinê) de wetov ya berê didin bidîtin, ku em li qanûnan de bidin biguhdarîkirin, di wî cihê de – ango wetov bi şeweyê remankirin û wênekirî ve ne bi sorbûn ve bêtin biderkevtin; wehajî dîtin di rastîya qanûnên yekayekan de, bes û bi tenha ve bi dîtinekê ve tête

¹ Scharfrichter: Executioner: Serbir.

biderkevtin, ji ya ku ew weha bi nala eşkerebûnên sincîya me ve tête bipêkhatin. Ew ji destnîşankirinekê ve têtin biçuyîn, ku li jêr de bi nala bingeh û giştîbûnê ve bi qanûna destnîşankirî yanjî bi erk ve dê bête binavrokkirin; bes û bi tenha ve ev bingehê hanê bi xwe ve ne bi serêxwe ve tête biderkevtin û ew li jêr wê diyalektikê de bi xwe ve tête bikevtin, ji bona nimûne ve nermîtî¹ bi nala erkbûnê ve ji wî bingehî ve tête bidan, jiber ku nenermîtî tendurûstiyê dide bigorkirin: li vêderê de tendurûstî bi ya dawî ve tête biderkevtin, ji ya ku ew bi nala serêxwe ve tête biderkevtin, bes û bi tenha ve ev wetov ne bi serêxwe ve tête biderkevtin, hin erkên din têtin bidîtin, ji yên ku ew didin biderxistin, tendurûstiyê, belê jîyanê bi xwe ve ber bi metirsîyê ve didin bibirin û wê didin bigorîkirin. Lihevkevtinên wetov bi navkirî ve ne bi tiştekîtir ve êtir ji bil bi nala vê ve têtin biderkevtin, ku erk, ji yê ku ew dê bi nala serêxwe ve bête bigotin, xwe ne bi nala serê xwe ve dide bixuyanîkirin; di vê dijbûna hergav de sincî xwe li valî û walî de dide bigerandin. Wetov ev dijbûna hanê li nik Sokrat de têgihîştinên wî xurûbûna giştî bi nala gewher ve dide bixuyanîkirin, ku têde hemû destnîşankirin xwe ji hevdû ve didin bixistin, ji yê ku ew bi xwe ve şiyarbûnê bi nala ji bona xwe ve bi hebûnîtîyê ve dide biderxistin – û ji alîyên din de, ku têde vê giştîbûna hanê divabû navrokek bida biwergirtin, ew bi xwe ve di sînê de dihatin biderkevtin. Rastî di vir de bi xurûbûna dîtîne ve – ev bi livandina şiyarbûnê û giştîbûnê ve tête biderkevtin. b) Ev kêmasîya navrokê, bicihkirinê, bi carekedinî durustkirina navrokekê ve, ne bi kefê ve, lêbelê bi nala qanûnên dîdar ve tête biderkevtin, ji ya ku ew xwe ligel şiyarbûnê de bi rastî ve dide biderxistin. Li nik Sokart de em vê derkevtina bi giyankirina navrokê ve - zanebûnek, naskirina wî bi xwe ve, xuyanîkirina hoyî wî didin bidîtin, ji ya ku ew bi giştîbûnê ve; lêbelê bes bi mîrî ve bi nala hoy ve, bêyî wetov ji vê giştîbûnê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew ne bi giştîbûna bi serêxweyî heyî ve, ji ya ku ew biservajebûnan – dîtîna mîrî², ne jî ne bi gewher ve dide bihilgirtin. Gelek hoyên bi serêxwe ve³ têtin bihiştin, bi mîna ku berî vê di gelek qanûnan de dihate biderkevtin – ku dîtîn hêjî ne bi nala bêhna heyî ve dihate bigotin, nepoşandî, çîyê ku ew dide bibinnîrîkirin, bi gewhera wê ve tête biderkevtin; ew ji bona me ve bi xwe jî ve bi nala gelek hoyan ve, ne yekîtîya wêna tête biberrûkirin – yanjî

¹ Mäßigkeit: Moderation: Nermîtî.

² Formale: Formal: Mîrî, Mîrkarî, Wêneyî, Rêbazî, Fermî

³ Selbständig: Independent: Bi serêxwe ve: Azadkirî.

em dikarin hoyan bi nala pir qanûnan, erkan ve lêbidin bitemaşekirin, ji yê ku ew qanûnên heyî ji bona şiyarbûnê ve didin biraxistin. Hoyê rastteqînê bi giyan ve, û bi rastî giyanê miletekî tête biderkevtin – ev bi dîtinekê ve di destûra¹ miletekî ve û di dîtina hevgerêdana kesîtiyê de legel vî giyanê giştîyî heyî de tête biderkevtin.

Sînorkirina giştîbûnê bidin binaskirin, ji ya ku ew wisa tête bihatin, weha ku ew bi hîmkirî ve tête biderkevtin, ne ku ew dê bi lihevraştatî ve bête biderkevtin, ango ku giştîbûnê di destnîşankirina wê de bidin binaskirin – bes û bi tenha ve ev dikare di tevaya pêwendîyên yek sustêma rastteqîne de bête biderkevtin. Di jîyana sade de sînorkirin xwe li ser şeweyê bêşiyarbûnê de dide bikirin (di jîyana Etîna de ev bi beşekî ve ji reweştan ve dihatin biderkevtin, ji yê ku wan ev sînorkirinê hanê didatin bikirin), remana bingeh li nik de bi hîmkirî ve tête bihiştin, gelo em bi xwedanê ji rêderkevtinê ve têtin biderkevtin, weha em dibêjin: weha ev ligel vê giştîbûna hanê de nayête bimebestkirin, ku sînorkirin divê bête bihilanîn. Ev sînorkirina remanên bingehî, ji ya ku ew di rêya qanûnê de di me de yanî di qanûnên dewletê de, bi carekê ve bi zîmeta jînê ve tête biderkevtin, debera em jibîrabikin; ku hîmkirinê pêrejî ji bona me ve gewdeyê giştîtiyê dayîte bigirtin. Ya din tête biderkevtin, ku sînorkirin bi berî şiyarbûnê ve tête biderkevtin; dê bête bigotin, ku remana bingehî ne bi giştîtiyê ve tête biderkevtin, bêyî ku sînorkirin di destnîşankirina xwe de dê bête binaskirin, weha remana bingehî bes û bi tenha ve bi carekê ve dihate bihejandin. Qanûn, reweşt, serdarî, serdarîkirin, jîyana rastteqîneyî dewletê di xwe de bi xwedanê rastkerîya² xwe ve bi dijî negiringîyê³ ve tête biderkevtin, çi têde tête bikevtin, navroka destnîşankirîyî wisa bi nala bi serêxwe ve bi rast ve tête bigotin.

Du alî xwe beramberî hevdû didin birawestandin, yekek bi giştîbûnê ve bi nala wetov ve, bi carekêve bi qanûnan, erkan ve, yê din bi carekê ve bi giyan ve tête biderkevtin, di xurûbûna xwe de xweyîtiya kirdar, bi biryardar ve, bi xweyîti ve tête biderkevtin. Ev herdu alîyên hanê wehîjî bi pêwestî ve di şiyarbûna Sokrat de têtin biderkevtin: Navrok û zalbûn li ser vê navroka hanê de. Bi giştî ve kêmasîya nayînîkirinê li ser vê giştîbûnê de bi xwe ve, bi nala pêşkevtinê ve tête biderkevtin. Ev nayînîkirina hanê, bi nala

¹ Konstitution: Constitution: Yasa, Destûr.

² Korrektive: Corrective. Rastker.

³ Inkonsequent: Inconsistent: Negiring, Nejîrbêj.

rasteqînîyê¹ ve bi dijî giştîbûnê ve, bi bêhna xweyîtiyê ve bi nala wisa ve tête biderkevtin, kirdarî, destnîşankirinê ji bona nav ve dide bianîn, çiyê ku ew xwe dide bidorlêgirtin. Gava ku em bi xwedanê şiyarbûna bi carekê ve bêtin biderkevtin, ji ya ku ew di reftarkirinên rast û durustî de erkên nîşankirî û pêrabûnê ji bona wan ve nayête bitêrkirin, lêbelê her rûdaneke rast û durust bi rastî ve bi lihevketinekê ve ji erkan ve, bi rastgerîyeke pircarîyî destnîşankirinan ve tête biderkevtin, ji yên ku ew xwe ji liberkevtina sincîtiyê ve didin bicudakirin, ji ya ku ew lêbelê ligel giyan de ne bi nala bi serêxwe ve dide bireftarîkirin, lêbelê ew di yekîtiya dorlêgirtina xwe de dide bibestandin: wetov em vê bi xurûbûna biryardaneke kesîtiyê ve didin binavkirin, zanebûn, çî bi mafê ve, bi bext ve – bi mîna xurûbûna şiyarbûnê ve, ne bi taybetî ve, lêbelê ji bona heryekê ve, bi erk ve tête biderkevtin. Li jor de ew tête biderkevtin, ku ew bi nala giyanê millet ve, bi reweştê ve hatîbû binavkirin. Li şûna vê giştîbûna hinek giyan de giyanê tekatekan tête biderkevtin, ji ya ku ew xwe bi xweyîtiya biryardan ve dide biderxistin. Êtir gava ku weha ya bi taybetî ve, ya bi qanûnî ve şiyarbûnê dê bi hejandî ve bide bikirin; weha kirdar bi destnîşankirî ve, bi biryardarkirî ve tête biderkevtin. Gelo giyanê baş yanî bed dide bibiryarîkirin, niha kirdar dide bibiryardan. Deqa biryardanê ji xwe ve bi xwe ve dide bidestpêkirin, li nik Sokrat de ew tête bigihandin, ev li nik Yunanîyan de bi destnîşanîkirin bêşiyarbûn ve dihate biderkevtin. Li bal Sokrat de dê ev bi giyanê biyarkirî ve di xweyîtiya şiyarbûna merov de bête bidanîn; û êtir dê pirs di pêşî de bête biderkevtin, bê çilo ev xweyîtiya hanê ji bona Sokrat ve bi xwe ve bête bidiyarkevtin. Di gava ku kes, xweyîti ji bona biryardanê ve bête bikirin, weha dê em bi vî rengê hanê ve ji bona Sokrat ve bi nala kes ve, bi nala kirdar ve bêtin bivegerandin; û ya tê êtir bi pêşkevtineke pêwendîyên wîyî kesîti ve tête biderkevtin.

Çî bi kesîtiya Sokrat ve bi carekê ve tête bigirêdan, weha jê di pêşî de pêyv hatîye bikirin; ew bi xwe ve herûher bi qencekî ve, bi merovekî pir zane ve, û ligel qencan ve dihate biderkevtin - û hêjîbêtir nemabêtir tête biservekirin. Ev hêjî dikare bête birûnkirin, ku „danûsitendin ligel dostan de ji bona wan ve bi tevayî ve bi xwesî, pirsêpêhatî ve tête biderkevtin“²; lêbelê di gava ku reweşt di ser xweyîtiyê ve tête bidanîn, weha êtir li vir de lihevastîya

¹ Real: Real: Rast, Rastteqine, Heyîfî

² Ibid. IV, 1, S.1.

sincîtiyê¹ tête bixuyanîkirin. Perwerdekirina Neşînvane dewletê, jîn di millet de bi hinereke din ve di xweyîtiyê ve tête biderkevtin, ji ya ku ew xwe weha di rêya bingehan de divabû bida biavakirin. Weha bi rastî ve bi biriqandî ve danûsitendin ligel Sokrat de tête biderkevtin, weha pêrejî ev lihevraştatiya hanê tête biderkevtin. Em weha vê ligel hozanên mezin de ji bona nimûne ve li nik Alkibiades, Kritias de didin bidîtin, ji yê ku ew di pişt re vê rolê didin bilîstin, ku ew di nava welatê xwe de bi nala dujminan ve, bi nala bêbextan ve ligel hevvelatîyên xwe de, bi nala genîkirîvanan ve, belê bi nala sitemdarên, zordarên dewletê ve – bi nîşanên bedbextîyên tevlihev ve hatine bitawanbarîkirin.

Gewdeyê bi serêxwe ve, ji yê ku têde ev xweyîtiya hanê, evê di xwe de hinekî, çiyî ku ew bi biryardar ve tête biderkevtin – bi mîna ku ev li nik Sokrat de tête bixuyanîkirin, divê hêjî bête bibîrxistin. Heryek li hêre de bi xwedanê giyanekî xweyî wisayî ve bi xwe ve tête biderkevtin; yanjî ew bi xwe ve ji bona wîna ve bi nala giyanê wîna ve tête bidiyarkirin. Weha em didin bidîtin, bêçilo pêre tête bihevgerêdan, bê çî li jêr navê belîmetiya² Sokrat de tête binavûbangkirin, ew vê dide bihilgirtin, ku neha merov li gora dîtina xwe de ji xwe ve dide bibiryardan. Lêbelê ev nabe li nik me de li nik vê belîmetiya Sokratîyî bi navûbang ve bi nala yekeke wisayî lewçeyî biriqandîyî wênekirina wîna ve ji wênekirina giyanê parêzgêr, fereşte û mîna wan ve neji hêjîbêtir bext bête bibîrxistin. Jiber ku bext bi wênekirina giştîyî xweyîtiyê ve, ligel bextê giyanê wê bi xwe ve tête biderkevtin, ji yê ku pêrejî bi rastîya giştî ve tête biderkevtin. Dêwbûna Sokrat bi alîyê dinî pêwistîya bi carekê ve ji bona giştîbûnîtiya wîna ve tête biderkevtin; bi mîna ku ji bona wîna ve ev bi şiyarbûnê ve, wehajî alîyê dinjî, yekîtbûna giyan hate bihatin. Şiyarbûna wînayî xurû li ser herdu alîyan de dihate birawestandin. Çi kêmasî di vî alîyê de, dê em nihajî bidin bidestnîşankirin, bi xweji ve kêmasîya giştî bi xweji ve bi kêmasîtiyê ve; bi şeweyekî yekayekan ve, ne bi vegerandina carekedinî genîbûnê ve ji bona nayînîkirinê ve tête biveguhertin. Têxisna wêna ji bona nava yekayekan ve, di kirin û devjêberdanê de, bi bijar ve ji bona wîna ve dihate biderkevtin; ew bi xwedanê şiyarbûnekê ve li ser vê kirina xweyîtiya hanê de dihate biderkevtin. Ev nemabêtir bi tu nigashyê ve, bi tu efsanê ve dixwaze bide bidîtin, yanjî bi mîna ku merov vê dixwaze bide binavkirin, lêbelê ev bi

¹ Karakter: Character: Sincî, Şan, Tîp, Ged, Kesîfî

² Genius: Genius: Belîmet, Belîmetî, Jîr, Hozan, Dêw, Giyanê Parêzer.

şêweyekî temaşekirineke neçarkirî ve tête biderkevtin, bes û bitenha ve ku Sokrat nikarîbû vê neçarîtîya hanê bide binaskirin, nemaze ev bêhna hanê bes û bi tenha ve li ser wênekirina wîna de dihate biderkevtin. Ev jibervêjî ve bi nala taybetîyekê ve tête biyarkevtin, ji ya ku ew bes û bi tenha ve ji bona yekayekan ve dihate bihatin, pêre ew xuyabûna liberkevtinê dide biwergirtin, ku jêre nayête bidiyarkevtin, bi mîna ku ew di rastîtîyê de dide bidîtin.

Navanîya kirdar¹ dide bizanîn, ku ew ji xwe ve dide bibirdarîkirin, ev navînîya hanê li nik Sokrat de hêjî bi xwedanê rengêkî taybetî ve dihate biderkevtin. Belîmîtî hêjî bi bêşiyarbûnê, derveyê ve biderkevtin. Belîmîtî ne bi Sokrat ve bi xwe ve, ne bi reman, bîrûbawerîya wî ve, lêbelê bi bêşiyarbûnekê ve tête biderkevtin; ya ku Sokrat didate birakişandin. Sersûrayî² pêrejî ne bi dervebûnê ve, lêbelê bi sersûriya wê ve tête biderkevtin, Ew bi xwedanê gewde ve ji zanebûnekê ve dihate biderkevtin, ji ya ku ew pêrejî ligel bêşiyarbûnetîyekê ve tête bigirêdan – zanebûnek, çiyê ku ew wehajî bi nala zînetî rakişandî ve li jêr zînetên din de dikare bête biderkevtin. Li nik miryan de, di zînetî nexweşîtiyê de, Katalepsie - tevizandina gurçikan- ew dikare bête bihatin, ku merov pêwendîyênligelhevdû de dide binaskirin, ji yên tên yanjî bi mînavê ve dide binaskirin, çiyê ku ew di piştî pêwendîya liberkevtinê de ji bona wîna ve tanîradeyekî bi veşartî ve tête biderkevtin. Ev bi rastîyan ve têtin biderkevtin, ji yên ku merov bi şêweyekî xav ve tanîradeyekî bi pircarî ve dide binayînkirin. Di vî şêweyê hanê de ev bi vê ve tête biderkevtin, bê çî zanebûn, biryardan, destnîşankirin di xwe de dide bigirêdan, û çî ji şiyarbûnê û hişbûnê ve tête birûdan, di rengê bêşiyarbûnê de li nik Sokrat de ew tête birûkirin.

Ev vêca bi belîmîtîya Sokrat ve tête biderkevtin, ev bi neçarî ve tête biderkevtin, ku ev belîmîtîya hanê li bala Sokrat de tête bidiyarkevtin. Ev bi taybetî ve tête biderkevtin, ku li nik wî de ev rengê zanebûna navînîyê gewdeyê dêybûnekê dayîte biwergirtin; û di girêdanê de li ser ava hatî de divê em li vê pêwendîyê de hêjî bi nêzîktir ve lêbidin bitemaşekirin. Ji ya ku wê Sokrat dayîte bidestnîşankirin û çî bi rengê pêşkevtina pêşî ve dihate

¹ Subjekt: Subject: Kirdar.

² Orakel: Oracle: Navbêjî, Serûşî, Oldar, Serûsgeh, Serûşa Xwedanî, Rawêjêpendya; Sersûrayî.

biderkevtin, li ser de Xenophon bi mējûyî ve li ser de bi destnîşantirîntir ve dide biavêtin.

Başîti bi xwe ve bi armanca remankirî ve têtê biderkevtin, di wir de lihevkevtina ji erkan ve têtê bipêkhatin; li ser vê de wehajî di rêya qanûnan, reweştan, rastîya jînê de dayîte bibiryardarîkirin. Di azadîya zanebûnê de ji bona xwe ve bi çi bi rast ve têtê biderkevtin, bê çi bi başî ve ji bona destnîşankirinê ve divabû bihata biderkevtin, ji ya ku em wê li nik Sokrat de bi derkevtî ve didin bidîtin, ku ew di pişt re di derveyî vê giştîbûna hanê de têtê bihilanîn, ku merov wehajî ji bona xwe ve di dîtina yekayekan de, çiyê ku ew divê bide bikirin, bi biryardar ve têtê biderkevtin, ku kirdar xwe bi biryardartir ve dide bikirin. Di vê guhpêdana hanê de divê em bêtin biliberkevtin, bê ka çi ji bona deqadîtina azadîya yunanîyan ve bi gewherî ve dihate biderkevtin.

Deqadîtina gîyanê yunanîyan li gora alîyê sinçîtîyê de bi nala negûmankirina reweştîyê ve têtê bidestnîşankirin. Merov hêjî bi xwedanê pêwendîyeke wisa ve ne dihate biderkevtin, ku ew wisa di xwe de bide bivelêzîvirandin, ku ew ji berxwe ve bide bidestnîşankirin; hêjî bi kêmtir ve ev ne bi berdest ve dihate biderkevtin, ji yê ku em bi bext ve didin binavkirin. Yên wetov, qanûn, reşt ûhd. ne bes tenê têtin biderkevtin, lêbelê, ew dê bi cih ve bêtin bihîmkirin, ew têtin bixuyanîkirin, ji alîyekî de, li gora şêweyê bingeh de, dê ew bi nala rabûnûrûniştinê ve bêtin bidîtin, ji yên ku ew ji bona xwe ve bi bê destnîşankirina şiyarbûnekê ve xwe dide bipêşvexistin. Ev qanûnê hanê vêca bi xwedanê gewde ve dihatin biderkevtin, ji yên ku ew bi qanûnê Xwedanî ve, ji bal Xwedanan ve, dihatin bipişgîrîkirin¹. Em dizanin, ku Yunanî ji bona biryardanê ve bi rastî ve bi xwedanê qanûnan ve dihatin biderkevtin; ji alîyê din ve lêbelê wetovjî li ser rûdanê xweser de çi di karubarên taybetî û wehajî dewletê de dihate biderkevtin. Yunanîyan lêbelê hêjî ne ji daxwazên vînen xwe ve didatin bibiryardarîkirin. Serdarê şer yanjî millet bi xwejî ve hêjî biryardan ji bona serxwe ve nedidate biwergirtin, bê ka çi bi başî ve di dewletê de dihate biderkevtin; wetovjî ne kesîtîyî² di karubarên malîtîyê de didate bidîtin. Di lênerîna biryardanekê de Yunanîyan hewara xwe ji bona navbêjîyê³ ve didatin bibirin, wan ji Navbêjîyê ve didatin bipirskirin (ev bi kesîtî ve, bi

¹ Sanktioniert. Sanction: Pistgîrîkirin.

² Individuum: Individual: Kesîtî, Xweyîti, Tek, Merov, Zilam

³ Orakel: Oracle: Navbêjî, Serûşî, Oldarî, Serûşgeh.

biryardanê ve dihate biderkevtin), Romanan bi refê balindan ve, temaşekirina gorîkirina cenaweran jî pêve didatin bawerîkirin, wetov pêrejî, ku merov divê ji yekekî ... ve (gotineke Yunanî) bide biamojgarîkirin. Serdarê şerekî, ji yê ku ew divabû şerekî bide birêxistin, ji nava cergûhinavên cenawerekî gorikirî ve divabû biryardana xwe bide biwergirtin, bi mîna ku ew xwe di Anabasisa Xenophon¹ de pir caran dide bidîtin; Pausanias xwe di dirêjbûna rojekê de dide biazirdan, berî ku ew fermanê ji bona hêrîşkirinê ve bide bidan.² Ev bêhna hanê bi gewherî ve tête biderkevtin, ku millet weha ne bi biryardarvan ve tête biderkevtin, Kirdar vê hêjî bi ser milên xwe ve nade bihilgirtin, belam ew xwe ji bal yekekî din, derveyî ve dihêle bide bibiryardarîkirin, bi mîna ku navbêjî li herderê de bi neçarî ve têtin biderkevtin, li kûderê de ku merov navînîya¹ xwe hêjî n e wisa b i serêxwe v e ç wisa b i azadî ve dide bizanîn, ku ew biryardanê bes û bi tenha ve ji xwe ve bi xwe ve dide biwergirtin – û ew bi kêm(asîya azadîya kirdarîtîyê ve tête biderkevtin. Ê ev azadîya hanê bi vê ve tête biderkevtin, çiyê ku em li jêr de têtin biliberkevtin, gava ku em di demên niha de li ser azadîyê de didin biaxivtin; ew ne weha li nik Yunanan de dihate biberdestkevtin, di komara Efletonî de dê em bi pirtir ve jê bidin bidîtin. Ev bi serdema taze ve tête bigirêdan, ku em ji bona wêna ve dixwazin pê bêtin bipêrûniştin, çî em didin bikirin; em dixwazin xwe li gora bingehên jêrîtîyê de bidin bibiryardarîkirin û wê ji bona ya dawî ve bidin

¹ Xenophon di Li Kolophon de li asîya biçûk de li dora 570 b.Z. de hatîye bizayîn û li dora 470 b. Z. de hatîye bimirin. Ew herûher dihate bikoçkirin; bi 25 salî ve ew ji bajarê xwe ve hatîye biderkevtin û ew 76 salan di nava welatê Yunanê de hatîye bigerandin. Ew bi feylesofekî yunanîyî mezin ve û nemaze ji bal Hegel ve tête bidanîn Ev di nivîsta: vezîvirandina dehûyek hezar Serbaz de ji bal Xenophon ve tête biderkevtin. Ev nivîsta hanê ji bal Xenopkon de di sala 401 b. Z. hatîye binivîsandin, gava ku wî ji bona ser Farisan ve dayîte bihêrîşkirin. Ew li ser vezîvirandina xwe de dide binivîsandin, bê çilo ew tûşî hezarûyek bela û bi taybetî ve ji bal Kardoxan ango Kurdan ve hatiye bikirin. Ev bi belgeyekî giringî mêjûyî ve li ser mêjuwa kurdî kevnar de tête biderkevtin û hêjbêtir bi dûr û dirêjî ve ew li ser şeweyê şerkirina Kardoxan û zîyanên wan de dide binivîsandin. Ewe cara pêşîyî bi nivîsandî ve şerekî wetov bi Pêşmergetî – Partîzanî- li ser de tête binivîsandin. Hêjbêtir divê li vêderê de bête bibirxistin, ku Iskenderê Mekdoniyî mezin û Xenophon bi Şagirtên Aristo ve dihatin biderkevtin. Cuma.

² Siehe Herodot IX, 33sqq.

bihiştin. Yunanî hêjî ne bi xwedanê şiyarbûna vê bêdawîbûnîtiya hanê ve dihatin biderkevtin.

Di nivîsta pêşiyî de ji bal Xenophon ve Remanênhêjakirî, li nik hinkesan de liberxwedana Sikrat li ser dêwê xwe de, Sokrat pêrejî di pêşî de dide bigotin: „Xwedanan ji bona xwe ve zanebûna giringî dane bihiştin, hinera avanîyê, çandinîyê, hesingerîyê ûhd. bi hunerên merovanîyê ve; wetovjî hunera serdarîkirinê, hunera mafe, wehajî sermiyandarîkirina li malê de û di cengê de têtin biderkevtin – merov dikare jîrîtîbûnan têde bide biwergirtin. Lêbelê ji bona heryekî ve“ – bi xwe ve di bijarên giring de di vî zevîyê hanê de – „Divinato (Pêşbînî) tête bipêwistin“, ya ku wê xwe ji bona Xwedanan ve dayîte bihiştin. Ciyê ku ew bi mafe ve û bêmafêbûnê ve, çiyê ku ew bi mêrxasîyê ve û bi tirsonekbûnê ve tête biderkevtin, wetovjî merov didin bizanîn. „Lêbelê ji yê ku ew zevîyê dide biçandin, ew nade bizanîn, gelo kî dê beran bide bixwarin (bihilanîn), kî xanîyekî dide biavakirin, ew nizane, gelo kî dê di nava wî de bête bikevtin; Sipahdar nade bizanîn, gelo ew bi başî ve hatîye biamojgarîkirin, ku ew sipah ji bona nava qada şer ve bide biajotin; kî li ser serê dewletekê de tête birawestandin, gelo ew ji bona wîna ve“ (ji bona kesîtiyê ve) „bi başî ve yanjî bi xerabî ve tête biderkevtin; hêjbêtir kî pîrekeke ciwan“ (yarekê) „dide bianîn, gelo dê ew pêre xweşdarîyê bide biderbaskirin, gelo dê ji bona wîna ve pêre kul û derd neyêtin biherikandin; hêjbêtir kî bi xwedanê merovên desthilatdar ve di dewletê de tête biderkevtin, gelo ew dikare bide bizanebûn, magelo dê ew ji bona wîna ve neyête birûdan, ku ew dê ji ber wan ve ji nava dewletê ve bête biderkirin. Lêbelê ji ber vîya nediyar ve divê merov ji bona pêşbînîyê ve hewara xwe bide bibirîn“²; ew bi cudabûn ve dihate biderkevtin: „Li Navbêjîyê, gorîbûnê, refê balindan ûhd. dihatin bitemaşekirin – lêbelê ji bona Sokrat ve ew êtir bi navbêjîyê ve dihate biderkevtin.“³ Weha Xenophon xwe dide biderxistin. Ev Navbêjîya hanê bi merca cewherîyî şiyarbûna Yunanîyan ve dihate biderevtin. Li nik azadîya xwe de Yunanîyan pêrejî biryardan di yekekî deveyî de lê didatin bigerîn: Ya giringtirîn Xwedanan ji bona xwe ve didatin bihilanîn. Li nik me de ew bi rengekî din tête

¹ Innere:Internal: Navînî.

² Xen. mem. I, 1, S. 7-9.

³ Ibid. I, S. 3-4.

biderkevtin¹. Heger ku yekek di ayinda pêşînî de di geranina xewê de yanjî di mirinê de dide bizanîn, Weha merov vê ji bona dîtineke berz ve dide bidîtin, bi nêzîktir ve lê bête bitemaşekirin, lêbelê ev bes û bi tenha ve bi berjewendîyên kesan, Taybetîyan ve têtin biderkevtin. Heger ku yek bixwaze jinekê bide bianîn yanjî xanîyekê ûhd. bide biavakirin: wehajî biserkevtin bes û bi tenha ve ji bona vî kesî ve bi giring ve têtê biderkevtin; ev navroka hanê bes û bi tenha ve bi taybetî ve têtê biderkevtin. Rastîya Xwedanî, giştîbûn bi damudestgehê çandîniyê ve bi xwe ve, bi dewletê ve, bi jinanîne ve, bi avanîyên qanûnî ve têtê biderkevtin; bi dijî vê ve ev hinekî bi kêr ve têtê biderkevtin, ku ez didim bizanebûn, gava ku ez ji bona keştîyan ve didim biçûyîn, ku dê ezê bêtim bikuştin yanjî neyem bi kuştin. Ev bi çûnûhatinekê ve, ji ya ku ew di nava wênekirina me de bi hêsanî ve têtê biberçavkirin, divê ew bête bizanebûn, bê ka çi bi başî ve, çi bi bedbûn ve têtê biderkevtin, gelo bi pîrbûn ve hinekî bi bilindtir ve têtê biderkevtin, ji nala taybetîyên wisa ve divê bêtin bizanebûn.

Dêwê Sokrat xwe di wî de wehajî di rêya ne tişteki din de ji bil şewirdariyê ve li ser biserkevtinên taybetî de dide bixuyanîkirin. Li ser hinekî giştî de nemaze di huner û zanistîyê de vê xwe nadayîte birakişandin, bi pîrbûn ve ev ji bona giyanê giştî ve têtê bibestandin; ev ji bona Sikrat ve bes û bi tenha ve şewirdariyê dide bidan, kengî û çilo ji bona nimûne ve divê havalên wî bêtin biçûyîn. Lêbelê bi giştî ve wehajî têtê têtê bikevtin; ku merovekî jîr dikare bi pîrî ve pêşbînîyê bide binaskirin, gelo ev bi amojgarî ve yanjî bi na ve têtê biderkevtin. Li nik Sokrat de ev weha bi neçarî ve dihate biderkevtin, ku di biryardana wî navî de lêbelê hêjî navbêjî, li ser de dihate bixuyanîkirin, li ser çi de navbêjîyê di berê de divabû bida bibiryardan. Dêwêkirin li gora vê de di navîniya navbera ji bona dervebûnê û navbêjîyê ve û ji bona navîniya xurûyî giyan ve têtê birawestandin, ev hinekî bi navîniyê ve têtê biderkevtin, lêbelê weha, ku ev bi nala belîmîtiyekê ve, bi nala ji vînen merovan ve bi cudabûn ve xwe didin bixuyanîkirin – ne bi nala jîrîtiya wî, kêfa wî ve xwe didin biderxistin. Nêzîkbûn di dîtina dêwbûna Sokrat de bi pêrejî ve bi yekekê ve li ser tevizandina gorçîkbûnê de, li ser vê ducarîtiya şiyarbûnê de bi rengê pêçûyî ve têtê biderkevtin; li nik Sokrat de bi rast û durûstî ve tişteki xwe jî ji nîfş² ve dide bixuyanîkirin, çiyê ku ew bi

¹ Di Rojhilat de û bi teybatî ve di cîhana paşkevî de hêjî ev bi nala nik Yunaniyên kevnari wî zamanî ve têtê biderkevtin. Cuma.

² Art: Kind, Sort, Type, Way: Nîfş, Celeb, Terz, Rê.

zînetakişandinê ve têtê biderkevtin, ji ya ku wî ew dayîte bidîtin, jiber ku ew bi pircarî ve (di alîyê) nexweşîya rawestandinê –Starrsucht-, tevizandina gurçikan – Katalapsie, Xewndariyê –Verzückung de hatîye bikevtin. Di serdema nuh de em vê bi nala çavbeloqîtyê – Starrheit der Augen -, gewhera navê ve didin bidîtin, Dîtina ji vî û ji yê din ve, ji yê veçûyî ve, ji yê ku ew bi şêwirdarîti ve ûhd. têtê biderkevtin. Dêwbûna Sokrat divê weha bi nala zînetakişandinê ve bête biwergirtin; ew bi lêgûmankirî ve têtê biderkevtin, jiber ku ew nebes û bi tenha ve bi nexweş ve, lêbelê bi neçarî ve di rêya deqadîtina şiyarbûna wîna de têtê biderkevtin. Lêbelê ev vezîvirandina hanê di xwe de li nik Sokrat de, li vir de di derkevtina wênayî pêşî de, hêjî bi xwedanê rengê şêweyê Physiologie de dihate biderkevtin. Ev vêca bi deqanavîniya tevaya axivtina¹ mêjûwa cîhanê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew binçînîya Sokrat dide bipêkanîn, ji ya ku ew ji dêlva navbêjîyê ve belgenameya giyanê kesîtyê ve têtê bixuyanîkirin û ku biryardarîkirinê Kirdar ji bona serxwe ve didate biwergirtin. Pêrejî alîyê dinî şiyarbûna Sokrat bi carekê ve pê dihate bidawîkirin. Ev bi şêweyê jîyanê ve û bi destnîşankirina Sokrat ve têtê biderkevtin.

3. Ligel vî dêwbûna hanê de vêca êtir em ji bona nava bazinê bextê wî ve têtin bikevtin, ji yê ku ew ligel tawanbarîya wê de têtê bidawîkevtin, jiber ku ew whajî bi xalaserekîyî tawanbarîya² wî ve dihate biderkevtin. Ji vêjî ve wehajî neçarîtya bextê wê têtê bixuyanîkirin. Hevdemên Sokrat, ji yên ku ew bi nala dujmin û gilîvanên³ wî ve li ber milletê atîni de dane bixuyanîkirin, wan Sokrat bi nala merovekî ve dane biderxistin, ji yê ku wî ne bi hebûna biserêxweyî ji bona xwe ve û bi xwe ve heyîti ji bona şiyarbûnê dabû bianîn – ji yê ku ew ne bi tu tiştî ve ji bona Xwedanan ve pê têtê birûniştin, ji yê ku millet pê têtê birûniştin, û ew li gencan de dide bikêrkirin. Bikêrkirina li ser gencan de – vêca dê ew wan bide bihejandin, li ser çiyê ku ew xweser bi rast ve dihate biderkevtin. Ku ew wê ne ji bona Xwedanan ve pê têtê birûniştin, ji ya ku dewlet wê ji bona Xwedanan ve pê têtê birûniştin – ev xwe tanîradeyekî li ser wê de bi xwe ve dide bibingehkirin: jiber ku wî ev wetov ji bona liberkevtinê de didate bianîn, ku ne ji bona Xwedanan ve bi xweşî ve dê bête biderkevtin, çiyê ku ew bi sadebûn ve jêre pê dê bête birûniştin; beşek jê wehajî ji bona ser belîmîtya

¹ Konversation: Conversation: Axiftin, Peyîvandin, Giftûgokirin, Berhevdan.

² Anklage: Charge: Tawanbarîkirin

³ Ankläger: Prosecutor: Gilîbar, Gilîvan

wîna ve – ne bi nala gelo ew vê ji bona Xwedanê xwe ve dide bivegerandin. Nemaze li nik Yunanîyan de ev bi pêcbûnê ve dihate biderkevtin, ji ya ku wê ji kesîfîyê ve biryardan date biwergirtin, ku wan ew ji bona lihevrashtatîyeke kesîfîyê ve dane biwergirtin û jibervêjî ve, bi mîna ku lihevrashtatina zînetan bi rastî ve hinekî bi derkevtinê ve tête biderkevtin, wehajî lihevrashtevhatîya biryardanê bi hinekî derveyî ve dihatin bikin. Ango, ku ew ji bona navbêjîyên xwe ve ji bona şêwirdarîyê ve bidin bipirskirin – şiyarbûn, ku vîna yekayekan bi xwe ve hinekî bi lihevrashtevhatinê ve tête biderkevtin. Sokrat, ji yê ku ew lihevrashtatina biryardanê di xwe de bi xwe ve dabû bidanîn, Dêwbûna wîna - bi mîna ku Yunanî wî di giştîbûna dêwbûnê de, wehajî ew wî di şiyarbûnê de – wetov vê dêwbûna derveyî dide biberzkirin.

Vêca Sokrats ligel vê binçînîya nuh de bi nala kesekî ve, ji yê ku ew bi neşînvaneke Atinî ve dihate biderkevtin, ji yê ku karûbarê wî bi vî nîfşî ve ji rêçîkê ve dihate biderkevtin, ji yê ku ew di kesîfîya xwe de di pêwendîyekê de ji bona tevaya miletê Atinî de – di pêwendîyekê de ne bi nala bes ji bona komekê ve yanî ji bona komeke daxwazkirî ve, lêbelê di pêwendîyekê de ji bona giyanê miletê Atinî ve dihate bihatin. Giyanê miletê Atinî bi xwe ve, destûra wî, tevaya hebûna wî li ser reweştê de, li ser oldarîyê de bi bingehe ve tête birawestandin, li ser wî de, çiyê ku ew bi xwe ve û ji bona xwe ve, bi hîmkirinekê ve, bi rawestandinekê ve tête biderkevtin.

Êtir Sokrat vê, çiyê ku ew bi rastî ve tête biderkevtin, di nava bikêrdartirîna nivê şiyarbûnê de dide bidanîn; wî ev binçînîya hanê didate bifêrkirin, wî ew ji bona pêwendîyeke jîndarî ve didate bianîn. Ê wisa ew ji bona dijîbûnekê ve ligel mafeyên û rastîyên miletê Atinî ve tête biderkevtin; ew weha bi rastî ve tête bitawanbarîkirin, û li vê tawanbarîkirina hanê û pêrejî bextên wîyî tên de divê em hêj li wan de bidin bitemaşekirin.

Hêrîşên ji bona ser Sokrat ve û bextê wî bi nasyarî ve têtin biderkevtin. Em dikarin wan di dijîbûnê de ligel karûbarên wî de bidin bidîtin, ku wî hevvelatîyên xwe di başbûnê de didate bifêrkirin. Di pêwendîya ligelhevdû de ligel wê de, çiyê Sokrat û miletê wî dihate biderkevtin, dê emê neçartîkirina van bextan bidin binaskirin; em li nik Sokrat de ne li ser sustêma felsefî de, lêbelê li ser mêjûwa jîna kesekî ve didin bixeberdan. Hêrîşên, ku ew li ser Sokrat de dihatin bikin, bi nîfşê dualî ve têtin biderkevtin: Aristophanes, di nava hewran de, li ser wî de date bihêrîşkirin; û di pişt re bi mîrîfî ve ew ji bal milet ve hate bitawanbarîkirin.

Tawanbarîya mîrîyî Sokrat li ber mîlet de. Divê merov ne, bi mîna Tennemann¹, ji bextê Sokrat ve bide bigotin, ku Atinîyan hinekî bi rûreşî² ve dane bikin. „Ev bi rûreşî ve ji bona merovanîtyê ve tête biderkevtin, ku ev merovê pir qenc bi nala gorîyekê ve ji bal Pîsan ve, ji yên ku ew di demokratîyan de weha bi gelekî ve têtin biderkevtin, perdaxa jehrê divabû bida bivexwarin. Merovekî bi nala mîna Sokrat ve, ji yê ku wî mafe“ (ji mafe ve bi careke ve tu peyv nayête bikin, lêbelê ev ji xwe ve dide bipirskirin, ji çi mafeyî ve? – Mafeyê azadîtya sincîtyê) „ji bona tayê bi tena reftarikirina xweyî rast ve dabû bikin û ew ji rêya rast ve tu pîyekî jê nedihate biderkevtin, bi neçarî ve divabû ew ji bona xwe ve gelek dijminan bide bikin“ (Çima? Ev bi qeşmerî ve; bi sincîtya xanpandî ve tête biderkevtin; ku ew dixwaze bi baştir ve ji yên din ve bête biderkevtin, ji yên ku merov wan bi dujminên xwe ve dide binavkirin), ji yên ku ew ji mebestên din ve ji bona pêrabûnê ve hatibûn bilêhatin. Gava ku merov ji bona ser genîbûna reweştan ve û ji bona ser serdarîya Sî zordaran ve bide biremankirin, divê merov hêjî xwe bide bisersûrayîkirin, ku wî tanî di hevtê salanîyên xwe de bi bêkelem ve dikarîbû herûher bida bikêrkirin. Jiber ku Sîyan bi xwe ve nêwerîbûn dest ji bona ser wî ve bidin biavêtin, weha ev weha bi bêtir ve bi sersûratîyê ve tête biderkevtin, ku li jêr pêkanîna careke din de serdarîya bi mafekirî û azadîtye ve di piştî herifandina zordarîyê³ de“ – wetov pêre ji bona wan ve metirsî hate bihatin, ku têde binçînîya wan hate bihejandin – „ku merovek bi mîna Sokrat ve bi gorîyekê ve ji bal rûreşan ve dikaribe bête biderkevtin. Ev diyara hanê dihêle xwe bigir têde bête biliberkevtin, ku dijminên Sokrat di pêşî de divabûn ji xwe re demê bidin bikarkirin, da ku ew ji xwe re destikekî bidin bipeydakirin, ku wan li jêr serdarîya sîyan de roleke bibêkêr ve datin biyarîkirin.“

Di dadkirina⁴ Sokrat de me dualîyên cuda; yek jê, bi navroka tawanbarîyê ve, bi dadwerkirinê ve di rêya dadgehê de; ya din, pêwendîya Sokrat ligel mîlet de, ligel serwer⁵ de didatin bidîtin. Di veçûna mafe de ducarî: Reftara Tawanbar, jiber çi ew tête bitawanbarkirin; û reftara wî bi xwe bi dijî Mîlet

¹ Tennemann, a. a. O., Bd.II, S. 39 ff.

² Empörend: Scandalous: Rûreşî, Avrûber, Reswayî, Bêşermezarî.

³ Despotismus: Dispotism: Zordarî, Zorayî, Sitemkarî.

⁴ Prozess: Trial, Case: Rewend, dozname. Dadkirin.

⁵ Souverän: Sovereign: Serbixwe, Serxwebûna, Şikudar: Rajoreg; Serwer

ve, bi dijî jêhatîya¹ yanjî bi pêrûniştina Padîşah ve bi xwe ve tête biderkevtin. Sokrat bi tawankar ve ji bal dadweran ve di dîtina navroka tawanbarîya wî de dihate biderkevtin; lêbelê ew bi mirinê ve hate bitawankarîkirin, jiber ku wî pêrûniştina xwe ji bona jîyana Milet, yanjî Padîşah bi xwe ve li ser tawanbarekî de date binayînkirin.

a) Tawanbarîkirin di du xalan de dihate bidîtin: a) „ku Sokrat wê ji bona Xwedanan ve nade bidîtin, çiyê ku miletê Atinî ji bona wan ve dide bidîtin“, ew bi xwedîyê Xwedanên kevnare ve nayête biderkevtin, „lêbelê ew yên nuh dide bianîn; û b) gencan dide bi şaşkirin“.² Ya pêşî ligel dêwbûnê ve tête bihevbestandin. Tawanbarîyê bi mîna liberxwedana Sokrat ve bi dijî vê bi xwe ve em dixwazin bi nêzîktir ve lê bidin bilêvenerandin; û Xenophon ji bona me ve li ser herduwan de dide biaxivtin, wehaji Plato ji bona me ve nivîsandina liberxwedanekê dayîte bişandin. Ku têde li vir de divê em neyêtin birawestandin, ku ew pir bi merovekî qeç ve dihate biderkevtin, ji yê ku ew bi bêsuçbûn ûhd. ve dihate biazarkirin; di vê tawanbarîya hanê de bi xwe ve giyanê miletê Atinî tête biderkevtin, ji yê ku ew xwe bi dijî binçînîyê ve dide biderxistin, ji ya ku ew ji bona wîna ve bi genîkirî ve dihate biderkevtin.

Çi bi xala pêşîyî tawanbarîyê ve tête bigirêdan, ku ew Xwedanên bav û kalan nade biperestkirin, nemaze ew Xwedanên nuh dide bianîn, wetov Xenophon³ dihêle Sokrat li ser de bide bibersivkirin: „ku wî gorîyên wisa bi xwe ve bi mîna heryekê din ve ji bona ber derîyên perestgehên giştî ve hergav didate bianîn, hemû hevvelatîyên wî û gilîvanên wî wetov bi başî ve dikarîbûn ew bidîtina bidîtin. Çi lêbelê pê tête bigirêdan, ku ew dêwîbûnan dide bianîn, jiber ku ji bona wîna ve dengê Xwedê tête bidiyarkevtin, ji yê ku ew ji bona wîna ve dide bixuyanîkirin, çî ew divê bide bikirin“, weha wî didate bibersivkirin: „Ew piştî xwe bi ser ve dide bigirêdan, ku ew wehaji ji pêşbînvan ve qîjîniyê, firandina balindan, peyvînen ji merovan ve (dengê Pythia), cihên navûhinavên cenawerên gorîkirî ve, bi xwe ve dengê tavan û birûskan ve bi agehdarîkirinên Xwedanî ve têtin biwergirtin. Ku Xwedan ayindê bi pêşbînî ve dide bizanîn û, heger ku ew bide bixwestin, ku ew bide bixuyanîkirin – bi vê ve hemû pê têtin birûniştin, weha bi başî ve bi mîna wî ve; ev wehaji hêjbêtir dikare ayîndîbûnê bide bieşkerekirin. Ku ew nade

¹ Kompetenz: competence, Authority: Jêhatin, Şayan, Şiyan, Dêhilatî

² Xen. ap. S. 10; Xen. mem. I, 1, S. 1; Plat. Apol., p.24 (p.104).

³ Plat. Apol., S. 11-13; Xen. mem. I, 1, S. 2-6; S. 19.

bivirkirin, heger ku ew bide bigotin, ku ew dengê Xwedê dide bibihîstin, ew di rêya mikurhatina hevalên xwe de dikare bide bidelflîkirin, ji yên ku wî pircaran biyardana şêwirdarîyê daye bieşkerekirin; û çî di biserkevtinan de herûher bi rastî ve hatine bidîtin.“ Xenophon dibêje¹, “Sokrat ne li ser serûştîyê de bi mîna Sophistan ve daye bilêgerandin“ (ji vê ve Xwedênenasên berê, ji yên ku wan roj bi kevirekî ve, bi mîna Anaxagoras, Protagoras ve didatin bidîtin)², di vê hevgerêdana hanê de, „ ku wî tiştêkî neperest dayîte bikirin û neji hêjî dayîte bigotin“.

Bikêrkirin, ya ku bi biryardana mafekirina vî beşê hanêyî doznamê ve li ser Dadweran de dihate bikirin, Xenophon³ wetov dide bigotin, „ku ew li ser de nehatin birawestandin, beşek, jiber ku wan bi wî ve nedidatin bibawerîkirin, çiyê ku wî didate bigotin, beşekî din“, ji yê ku wan pê didane bibawerîkirin, „ ji zikreşîyê ve, ku Sokrat li bal Xwedanan ve bi hêjabûna bilindbûnekê ve ji wan bêtir ve bi xwe ve dihate bihêjakirin“. Ev bikêrbûna hanê gelekî bi serûştî ve tete biderkevtin. Wehajî di rojgarîyên me de bi ducarî ve li nik rûdana wisa de tete biderkevtin. a) Yanjî dê yek neyete bibawerîkirin, gava ku ew xwe bi taybetî ve bi pêşbînîyê ve bide binavûbangkirin û nemaze pêşbînîyên wisa, ji yên ku yekayekan wan didin bikirin û ew bi bextan ve têtin bigirêdan; merov wê nade bibawerîkirin, neji di giştîbûnê de, ku pêşbînîyên wisa dê bêtin birûdan, neji ku ew dê ji bona vî kirdarê hanê ve bête birûkirin. B) Yanjî gava ku yekek xwe ligel canbazîyên wisa de dide bikirin, weha dê ji bona wîna ve bi rast û durûstî ve ber li karê wî de bête bigirtin, û ew dê bête bibendkirin. Merov ji bona wîna ve pêre ne bi giştî ve dide binayînkirin, ku Xwedê ne hemûyî ji berê de dide bizanîn, wehajî ne, ku ew ji bona yekayekan ve dikare wê bide bixuyanîkirin, merov dê bi tişt ve bi rûtî ve; lêbelê ne di rastîyê de pê bihata birûniştin, merov di tu rûdana yekayekan de pê nade bibawerîkirin. Merov ji bona wîna ve nade bibawerîkirin, ku ji bona wîna ve, ji bona vîyê yekayekê hanê ve dê ev bihata bixuyanîkirin. Vêca çima ji bona wîna ve bêtir ji yêndin ve? Ê çima ev hîçûpûçên hanê, bi carekê ve ji bona karûbarên yekayekan ve – gelo yekek dê bi xwedanê geşteke bextiyar ve divê bête biderkevtin, gelo ew divê ligel yekekî de bide bidanûstendin, gelo ew di peyvekê de li ber dadwerên xwe de bi rêkûpêk ve divê li berxwe de bide bidan? Ê çima ne yê din di

¹ Xen. mem. I, 1, S.11: (bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

² Plat. Apol., p. 26 (p. 108-109).

³ Ibid., S. 14; siehe Xen. mem. I, 1, S. 17.

nava pîrbûnên bêdawîbûn ve, çî ji bona yekayekan ve dikare bête birûkirin? Çima ne bi bêtir ve ji bona tiştên giringtir ve, bi xweşîya tevaya dewletê ve tiştên pê ve têtin bigirêdan? (Rakişandin zaniştîyan bêtir nade bianîn.) Weha merov bi tu yekayekan ve pê nade bibawerîkirin, bi bêgûmankirin, heger ku ew bikaribe, ew ji bal yekayekan ve divabû bihata birûdan. Ev nebawerîya hanê, ji ya ku ew weha bi giştî ve û bi giştîbûna karîbûnîtîyê ve nade binayînkirin, lêbelê ew bi tu rûdana destnîşankirî ve dide bibawerîkirin, ew bi rastûdurust ve bi rastgeretîyê û bi rastîya tişt ve nade bibawerîkirin. Ew bi bêşiyarbûn ve jibervê ve pê nade bibawerîkirin, jiber ku şiyarbûna bi serêxwe ve (ya ku ew wisa divê bête biderkevtin) ne ji bona hîçûpûçên wisa ve, bi nala bijara van canbazîyên hanê ve û wehajî ji yên ku ew ji bona Sokrat ve têtin biderkevtin, ku bi carekê ve ew ne bi nala jî hinekî erîkirinê ve dide bizanîn; di giyan de yê wetov xweser bi nala vewindabûnê ve tete biderkevtin. Di piştrejî şiyarbûna bi serêxwe ve tiştêkî ji ayîndîtîyê ve bi mîna wê ve, wehajî bi kêmbûn ve ji mêj ve nade bizanîn; ew bes û bi tenha ve ji niha ve dide bizanebûn. Lêbelê di gava ku di nihabûnîtîya wî de, di remankirina wîna de wehajî beramberbûna ayîndîtîyê û mêjûyîtîyê bi dijî nihabûnîtîyê ve xwe bide biderxistin; wisa ew wehajî ji ayînde û mêjbûnîtîyê ve; lêbelê ji mêjûyîtîyê ve bi nala gewdeyekî ve dide bizanîn. Vêca mêjûyîtî bi hılanîna nihatîyê ve bi nala rastîyê ve tete biderkevtin; lêbelê ayînde jê bi beramber ve – bi pîrbûn ve bi bêgewde ve tete biderkevtin. Ji vê bêgewdebûna hanê ve di pêşî de giştîbûn di niha de di gewde de tete biderkevtin; ew weha bi carekê ve di ayînde de li tu gewdeyan de nikare bide bimeyze kirin. Merov bi xwedanê hestyarîyeke sivik ve tete biderkevtin, ku ew bi Xwedan ve tete bigirêdan, Weha ew ne bi şeweyekî perçetîyê ve ji bona perçeyên bijarde ve tete birûdan. Merov tiştên wisa bi nala perçebûnê ve bi kêmbûn ve dide bizanîn, bi nala ku ew di perçebûneke bi carekê ve ji rûdanên taybetî ve ji Xwedan ve dê bihata bidiyarkevtin. Merov pê tete birûniştin, ku Xwedan wehajî yekayekan dide bidestnîşankirin, lêbelê pêrejî di jêr de teva wehajî yekayekan dide bidestnîşankirin, lêbelê pêrejî di jêr de tevayîtiya yekayekîtiyê, hemû yekayekîtiyan dide bixuyanîkirin; Merov dide bigotin, ku şeweyê bikêrkirina Xwedan bi giştîbûna serûştîyê ve tete biderkevtin. – Ev dêwbûna Sokrat belê ew wehajî ne bi xwedanê rastîyê ve tete biderkevtin, bi xwe ve û ji bona xwe ve ne hebûnîtî, lêbelê bes û bi tenha ve perçeyîti pê têtin

bigirêdan; û ev dêwbûnên diyarbûnan wetov bi dûrbûn ve kêmbûntir ve ji nala giyanê xwe ve û remankirina xwe ve têtin biderkevtin.

Ji bona Sokrat ve li gora liberkevtinên destnîşankirî de belîmetîya wî bi nala kesîtiya bi daxwezîti ve, bi biryardana yekayekan ve dihate biderkevtin; lêbelê ew ji bona wîna ve bi xwe ve bi xwedanê gewdeyê hebûnîtiyekê, wênekirîyî, yekekî jîndar ve dihate biderkevtin, ji yê ku wî ew ji kesîtiya xwe ve, ji şiyarbûna xwe ve didate bicudakirin – û weha wî ew bi nala hinekî ve ji ya xwe ve, ne bi nala biryardana yekayekan, vînan ve didate biwergirtin. Yunanî wetov bi xwedanê vî alîyê hanê ve di wênekirinê de dihatin biderkevtin. Ev zanebûna kesîtiyê bi şiyarbûnê li ser lihevraştatiyê de têtê biderkevtin; jibervêjî ve wan xwe di rêya firandina balindan, qîjbûnê, lihevraştatinê de dihiştin bêtin bidestnîşankirin. Lêbelê wetovjî bi lihevraştati ve biryardan di perwerdekirina me de têtê biderkevtin, ev bi vîna min ve - navîniya lihevraştatiyê de têtê biderkevtin; û ez dixwazim bi xwe ve bi vê lihevraştiya hanê ve bêtim biderkevtin. Yunanîyan, bi yekekî ve ku ji bon wan ve wetovjî alîyê lihevraştatiya şiyarbûnê bi nala yekekî heyîti ve dihate biderkevtin, bi jîndarekî ve bi xwe ve bi nala navbêjî ve dihate biderkevtin, wan têtê ev kesîtiya hanê bi nala zanebûneke giştî ve didatin bidîtin, ji ya ku heryekî jê ji bona şewirdariyê ve dikarîbû bida bipirskirin. Lêbelê li nik Sokrat de, di cihê ku ev danîna derveyî di şiyarbûnê de têtê hatiye bikevtin, bi mîna li nikme de, lêbelê nejî bi carekê ve, ev ji bona wîna ve hêjî bi dengê wî ve dihate biderkevtin, ne bi dengê kesîtiye ve bi nala wisa ve, biryardan, ji ya ku her yek bi xwedan ve, - bi bext ve bi têgihiştina xelkên giştî ve – lêbelê bi wênekirinê ve, bi mîna li nik perçîs¹ yanjî Xwedanê rojê² ûhd. dihate biderkevtin; jibervêjî ve ew weha bi diyarbûna xweyîtiya xwe ve yanjî bi nala taybetîyêkê ve, ne bi kesîtiyeke giştî ve dihate biderkevtin – û vê Dadwerên wî, bê çend arzanbû, nikaribûn bidana bihilgirtin, gelo wan ev êtir didatin bibawerîkirin yanjî na. (Çi bi rastîyê ve têtê biderkevtin, ew bi Xwedanîtiyê ve têtê biderkevtin, ew bi malê her kesekî ve têtê biderkevtin; Jîrîti, Hozanî bi yekayekan ve, bi taybetîyê ve têtin biderkevtin – lêbelê ew di pêş de bi xwedanê rastîyê ve di karûbarên xwe de têtin biderkevtin, gava ku ew bi giştî ve têtin biderkevtin.) Li nik Yunanîyan de daxuyanîkirinên wisa divabûn bi xwedanên nîfş û şeweyên destnîşankirî ve bêtin biderkevtin; bi vê ve pêrejî navbêjîyên mîrî

¹ Jupiter: Jupiter: Perçîs, Muşterî, Hormuz. Mezinê Xwedayên Romanan, Stêra Gerok.

² Apollo: Apollo: Xwedayê Hozan, Xwedanê Rojê.

(ne xweyîfî), bi navbêjîfîyê, dar ûhd. de dihatin bidîtin, Heger ku di yekekê de di van de, nemaze, bi merovekî sade ve bête biderkevtin, ev têtê bidiyarkirin; weha ev dê bi nala nepêbawerîkirin ve, ne bi birast ve bête bidîtin – û (gotineke Yunanî) ya Sokrat bi şêweyekî din ve ji yan din ve di hate bidîtin, ji ya ku ew di oldarîya Yunanîyan de bi rast ve di hate biderkevtin.

Xwedanê mezinî Delfîn, navbêjîyan Sokrat bi şehrezatîrîn ve di nava nava Yunanê de didatin binaskirin¹; û ev pêwendîya navbêjîyê li ser wî de bi balkêşî ve têtê biderkevtin. Di navbêjîya Delfîn de Apollo (Xwedanê mezin) bi nala Xwedanê serokê zanebûnan ve – bi nîşana zanebûnê ve di hate biderkevtin; Fermana wîyî bilindî pêşî di hate biderkevtin: Xwe bi xwe ve bide binaskirin. Ev ne bi zanebûna taybetîyên perçeyên merov ve têtê biderkevtin; nemaze, xwe bi xwe ve bide binaskirin, bi qanûna giyan ve têtê biderkevtin. Ev fermana hanê Sokrat ew date bicîanîn, ji ya ku (bi yunanî ve hatîye binivîsandin, weke ku ez liberdikevim, ew: xwe bi xwe ve bide binaskirin. Cuma), ew bi durujmê helbijartina Yunanîyan ve hate bikirin. Ew bi qehreman ve têtê biderkevtin, ji yê ku wî li şûna Xwedanê Delfîn de pînçînî dayîte bidanîn: Merov di xwe de dide bizanîn, bê çî bi rast ve têtê biderkevtin; ew divê di xwe de bide bitemaşekirin. Navbêjîyê êtir ew peyva hanê didate bigotin; û ev bi veguhertinê ve têtê biderkevtin, ku li şûna navbêjîyê de şiyarbûna merovan bi xwe ve, şiyarbûna giştîyî remankirina heryekê têtê bidanîn. Ev girawkirina navînîyê bi herawayekî ve bi Xwedanekî dinî nuh ve, lê ne bi Xwedanê tanînihayî Atinîyan ve têtê biderkevtin; û weha tawanbarkirina hanê bi dijî Sokrat ve bi carekê ve bi rast ve têtê biderkevtin.

Debera em hêjî li xala duwemî tawanbarkirinê de bidin bimeyzekirin, ku ew Gencan dide bişaşkirin. Di vê de Sokrat di pêşî de (wehajî di vê guhpêdana hanê de) vê dide biberamberkirin: “Navbêjîya Delfîn dayîte bigotin, ku ew hîç ne bi azadekî (zadeyek) ve ne jî bi dadwertirekî ve, ne jî bi şehrezayekî ve têtê biderkevtin.”² Ê di pişt re wî ji bona vê tawanbarîkirina hanê tevaya jîna xwe date biberamberkirin: Gelo wî di rêya nimûnîfîyê de ku wî ew bi carekê ve dayîte bidayîn, û nemaze ji bona wanan ve, ji yên ku wî ligel wan

¹ Plat. Apol., p. 21 (p. 97).

² Xen. ap., S. 14.

de didate bidanûbistendin, belê ji bona yekî ve ku wî ew ji bona pîsîtîyê ve didate biajotin?¹

Lêbelê jiber ku wî tawanbarîya giştî bi nimûneya xwe ve, bi jîna xwe ve dayîte biberamberkirin, weha divabû ew bi nêzîktir ve bête bidestnîşankirin. Govan² ûhd. hatin biderkevtin, “Melîtus date bigotin, ew hinekî dide bizanîn, ji yên ku ew ji wan re dide bixeberdan, ku ew divên bêtir ji bav û dîyên xwe ve bi awî ve bidin bikirin.”³ Ev xala tawanbarîyê xwe bi başî ve ji bona ser Anytus ve dide birakişandin. Û jiber ku wî ev bi Govanan ve date bibekgekirin, weha bi herawayekî ve pirs hate bidelîlkin; çavbînîyê didate bitêrkirin. Sokrat xwe li ser vê de bi nêzîktir ve date bixuyanîkirin, gava ku ew ji dadgehê ve hate bidûrkevtin.⁴ Xenophon bi xwe ve dide bigotin, „ku Anytus ji bona Sokrat ve li ser vê de hate bidujminkirin, jiber ku wî ji bona Anytus ve, ji yê ku ew bi merovekî nasdar ve dihate biderkevtin, dayîte bigotin, ku divê ew kurê xwe ne li ser karûbarê debaxxîyê⁵ de bide biperwerdekirin, lêbelê divê ew wî ji bona karûbarekî ve bide biperwerdekirin, ji yê ku ew ji bona merovekî azad ve bi şeweyekî hêja ve tête biderkevtin“. Anytus bi xwe ve bi gemardarekî ve dihate biderkevtin û pêrejî karûbarê wî bi pîrbûn ve ji bal bendan ve dihate birêveçûn, weha ev bi xwe ve hêjî ne bi cinêwdan ve dihate biderkevtin; peyva Sokrat di vir de bi xwar ve dihate biderkevtin. Sokrat hêjîbêtir pê date biservekirin, „ku wî ligel vî kurê Anytus de nasînî dayîte bikirin û wî tu rehên pîsîtîyê têde nedaye bidozandin; lêbelê ew dide bipêşbînîkirin, ku ew dê li nik vîyê ji bona bendeyekî ve bi karê girêdayî ve tête biderkevtin, dê ew neyête bimayîn, ji yê ku ji wî re bav lêbelêjî dide binîşankirin. Lêbelê jiber ku ew li dorûberên xwe de tu merovê mafedar (jîr, hişdar, peyvxweş) nade bidîtin, ji yê ku ew ji bona xwe ve bi nimûne ve bide bidîtin: weha dê ew di nava pîsîtîyê de bête bikevtin û ew dê bêtirûbêtir ber jêrbûna vê pîsîtîyê de bête dakevtin.“ Xenophon pê dide biservekirin, „ku pêşbînîya peyva Sokrat gotin bi gotin ve xwe date bicihanîn, Xorto xwe ji bona vexwarinê ve date biberdestkirin, û bi roj û şevê ve herûher bi serxweş ve didate biderkevtin û ew bi carekê ve bi merovekî pîs ve dihate biderkevtin“; çiyê ku bi sivikbûn

¹ Ibid., S. 16-19; siehe Xen. mem. I, 2, S.1-8.

² Zeuge: Witness. Gova, Mikurvan, Çavbîn.

³ Xen. ap., S. 20; Siehe Xen. mem. I, 2, S 49 sqq..

⁴ Xen. ap. S. 27; S. 29-31.

⁵ Gerberei: Tannery: Debaxxane, Debaxxî: Gemarkarî, Gemarde

ve tète biliberkevtin, Jiber ku merovek, ji yê ku ew xwe ji bona hinekî baştir ve bi lêhatî ve (çî bi rast ve, çî bi derew ve) dide bihestkirin û di rêya vê cihêbûnê de di kêfxweşbûnê de ligel zînetê de, ji ya ku ew di nav de tède bijiyandin, bi dijî wê ve ew pêrejî tiştêkî din nikare pê bête bigihandin, wetov ji vê bêzarbûna hanê ve ew ji bona nivîtîyê ve û di pişt re ji bona ser rêyabedbûnîyê ve tète biajotin, ji ya ku merovan weha bi pîrbûn ve dide bimalkambaxîkirin. Pêşbînîkirina¹ Sokrat weha bi carekê ve bi serûştî ve tète biderkevtin.

Li ser sûcdarîya destnîşankirîti ve, ku ew kuran bi dijî dê û bavên wan ve dide birêberîkirin, vêca Sokrat di rêya pîrsê de dide bilêvegerandin: „Gelo merov ji yê ku ew di helbijartina karmendên giştî ve, ji bona nimûne ve Serdarê qada şer, divê ew dê û bav bide bihelbijartin û ne bi bêtir ve ji yên ku ew di hunera cengê de bi serpêhatî ve divê bêtin biderkevtin? Weha dê di hemû perçan de ji wanên ku ew di hunerekê yanjî zanistîyekê de bi jîrtir ve têtin biderkevtin, ku ew dê bêtin bihelbijartin. Gelo êtir li gora vê de ne bi sersûrayî ve tète biderkevtin, ku ew li ber dadgehê de li ser de jê tète bixwestin, jiber ku wî ji kurên bav û dêyan ve di nerîna wergirtina vê de, çiyê ku ew ji bona merovan ve bi bilindtirîn saman ve tète biderkevtin, ango ji bona merovekî hêja ve ku ew divê bête biperwerdekirin.“² Ev bersiva hanê ji alîyekî ve weha bi rast ve tète biderkevtin, lêbelê em didin bidîtin, ku em li vir de bersiva Sokrat hêjî ne bi têrbûn ve dikarin bidin binavkirin: jiber ku ew xala tawanbarîya bi taybetîyî ve, bi gewherî ve nade bidestlêdan. Çiyê ku em ji bal Dadwerên wî ve bi nemafebûn ve didin bidîtin, ev desttêwerdana sincîyî yekekî sêyem ji bona nava pêwendîya bi serêxwe ve di navbera bav û dê û zarokan de tète biderkevtin. Bi giştî ve li servê de ne bi pîrbûn ve dikare bête bigotin; jiber ku ev hemû ji bona ser şeweyê vê desttêwerdana hanê ve tète bikevtin. Ev desttêwerdana hanê di rûdanên tekatekan de bi neçarî ve tète biderkevtin; bi tevayî ve divê ev neyête bicihkirin, bi kêmitîjî ve gava ku bi lihevraştatî ve kesekî taybetî ji xwe re wê bi destûr ve bide bidîtin. Zarok divên bi xwedanê hesta yekîtiyê ve ligel bav û dêyan xwe de bêtin biderkevtin, ev bi pêwendîya reweşta pêşîyî xweser ve tète biderkevtin; her Perwerdvanek divê bi vê ve bête birûniştin, bi xurûbûn ve bide biparastin û ji bona pêhesta vê pêwendîya bi hev re bide bifêrkirin. Lêbelê pêre gava ku yekî sêyem ji bona nava vê pêwendîya hanê

¹ Prophezeiung: Prophecy: Rûda, Bergotin, Berbêjî, Vegotin, Pêşbînîkirin.

² Ibid., S. 20-21; Xen. mem. I, 2, S. 49 sqq.

ve di navbera bav û dêyan de bête binavkirin, ku lêbelê desttêwerdan weha tête bipêkhatin, ku pêre zarok ligel baştirînên xwe de bi dijî bav û dêyên xwe ve ji pêbawerkirinê ve têtin bikêmkirin, û ji bona wan ve reman tête bidan, ku bav û dêyên wan bi xelkên bed ve têtin biderkevtin, ku dê ew wan di rêya danûstendin û perwerdekirina xwe de bidin bigenîkirin (bi bêmafekirinê ve bidin bireftarkirin): weha em vê bi tûrebûn ve didin bidîtin. Ev bi bedtirîn ve tête biderkevtin, çiyê ku ew ji bona zarokan ve bi guhpêdana reweşt û kêfxweşbûnê ve dikare bête birûdan, gava ku merov vê merîvîtiya hanê, çiya ku ew belê herûher di hêjakirinê de divê bête birawestandin, bide bisistkirin yanjî bigir bide biçirandin û wê bi zikreşyê, pîskirine û rûreşyê ve bide biveguhertin. Kî vê dide bikirin, ew reweştardîyê di rengê wêyî gewherîti de dide bibirîndarîkirin. Ev yekîtiya hanê, ev pêbawerîkirina hanê bi şîrê dêya reweştardîyê ve tête biderkevtin, ku li ser de merov bi mezibûn ve tête bixwedîkirin; bi zûbûna windakirina dê û bav ve bi bedbextîyeke mezin ve tete biderkevtin. Kur u keç divê xwe ji yekîtiya serûştîya xwe ve ligel malê de bide birakirin û bi serê xwe ve bête bikirin – lêbelê cihêbûnek ne bi bêperwerdekî ve, ne bi darê zorê ve, ji ya ku ew ne bi dujminatî ve û bi pîsbûn tête biderkevtin. Gava ku janeke wisa di nava kêfxweşyê de bête bidanîn, weha hinerek mezin û serbilindî pêve tête bigirêdan, ku ew ji bona ser vê ve bête biserkevtin û birînê bide bisaxkirin. Gava ku em êtir li ser wê nimûneya Sokrat de dixwazin bidin bixeberdan, weha Sokrat di rêya desttêwerdandina xwe de bi vê ve destûr pê dayîte bidan, ku xort ligel rewşa xwe de bi bêdil ve dihate biderkevtin. Kurê Anytus dibe, ku wî di teveyê de belê kar ji bona xwe ve ne li gora xwe de didate bidîtin; lêbelê ev bi yekeke din ve tête biderkevtin, gava ku bêdilbûneke wisa ji bona şiyarbûne ve bête bianîn û di rêya desthilatdarîya¹ merovekî de bi mîna Sokrat ve bête bicihkirin. Em dikarin bi gelekî ve belê bi gûmanve bêtin biderkevtin, gava ku Sokrat xwe ligel wî de date bihiştin, ku wî navka hestdarîya bêpîvandarîtiyê di wî de date biberzkirin, bixurtkirin, bihîmkirin û bipêşvexistin. Wî alîyê pêkhatinan date bidîtin, biderzkirin, ji wî re date bigotin, ku ew ji bona hinekî bi baştir ve tête biderkevtin; û wetov wî tede zîvarîkirin date binîşankirin, wî bêzarîti, dudilîti, bêdilîti ji bona xort ve ligel zînetê wîna de, ligel bavê wî de date bixurtkirin, ji ya ku ew bi rehên genîbûna wîna ve hate bikirin. Merov nikare jibervêjî ve vê sûcdarîya hanê ne bi bêbingeh ve, lêbelê bi carekê ve

¹ Autorität: Authority: Desthilatî, Pergal, Desthelatdarî, Hêz, Zalbûn, Darûdest.

bi bingeh ve bide bidîtin. Dadgehê weha ev sûcdarîya hanê bi bingehî ve date bidîtin; ev ne bi bêmafe ve tête biderkevtin.

Ev pirsê hanê bes û bi tenha ve tête biderkevtin, çilo millet pê hate bigihandin, ku ew lê guhdarîyê bide bikin, tanî kîjan radeyekî babetên wisa bi babetê qanûndanîna ve dikare bête biderkevtin, tanî kîjan radeyekî xalên tawanbarîya wetov li ber dagehê de divê bêtin biderkevtin. Li gora danînên me a) xewinzanîya¹ wisa ne bi hêjabûn ve bi (Inquisition, Cagliostro) ve tête biderkevtin û ew tête biqedexekin; b) desttêwerdaneke sîncîyî wisa, ji ya ku ew li nik me de bi rêxistîrîntir ve tête biderkevtin, li kûderê de destyekî wê vî erkî ji bona ser milê xwe ve dide bihilgirtin, divê ev bi xwe ve bi giştî ve bête bihiştin. Liberrabûna bi dijî dê û bav ve ev bi binçînîya nereweşîyî serokî ve tête biderkevtin. Lêbelê ma evên wisa divên li beraberî dadgehê de bêtin bireftarîkin? Ev di pêşî de bi pirsê li ser mafeyê dewletê de tête bigirêdan, û di vir de dê niha panbûneke mezin pê bêtin birûniştin. Lêbelê ji gava ku mamostayek, Şîretdarek, ji bona nimûne ve ji bona ser oldariyekê ve bide bihêrîskirin: weha dê bi rast û durûst ve Serdarî guhpêdanîyê jê bider wergerin, û ew dê bi tevayî ve bi xwedanê mafê ve jêre bihata biderkevtin. Dê bête biqêjînkirin, gava ku guhpêfanî jê bête biwergitin. Ev bi sînorekî ve tête biderkevtin, ji yê ku ew bi dijwar ve li nik azadîya remanê û peyvê ve dikare bête bidestnîşankirin, ew bi lihevhatina bêdengbûna aramî ve tête bîbingehkin; lêbelê yek xal tête bidîtin, ku li ser wê de ne bi bêtir ve tête biçûyîn, ji bona nimûne ve ku ji bona serhildanê ve bête daxwazkin. „bîrûbawerîyên bigehîyên bed“ merov dide bigotin, „ku ew xwe bi xwe ve didin biwêrankirin, û ew tu dergehê ji xwe re nadin bidîtin.“ Ev tanî radeyekî bi rast ve, tanî radeyekî jî ne bi rast ve tête biderkevtin – Lewlebanîya peyvdarîya Sofîstan li nik Cerdan² de hestyarîya wan didatin bihandan. „Ev bes û bi tenha ve bi dîtîne ve, ne bi reftarîkîrinê ve dihate biderkevtin.“ Lêbelê dewlet li ser remanê de tête bîbingehkin, hebûna wêna bi hişbûnên merovan ve tête bigirêdan, ew bi şahînsahîyeke giyan ve, ne bi şahînsahîyeke laş ve tête biderkevtin – Giyan bi gewherîtî ve tête biderkevtin. Li vêderê de êtir bi dûrbûn ve rêzan, bîrûbawerîyên bingehî têtin biderkevtin, ji yê ku ew pêgirtîne didin bidurustkin; li ser wan de têtin bihêrîskirin, weha divê Serdarî destên xwe tede bide bidirêjkin.

¹ Wahrsagerei: Fortune-telling: Xewinzanî, Pêzanî, Fal, Falvekirin, Falvekihkirin,

² Pöbel: Mob, Rabble: Cerde, Keleş, Serserî.

Di Etina de hêjî zîneteke din bi carekê ve dihate biderkevtin; dewleta Etinîyan û reweştên wê divê em li nik biyardanê de bidin bibingehkirin. Li gora qanûnên etînî de, ango li gora giyanê dewleta biserêxwe de, ji bona van herduwan ve, çiyê ku Sokrat didate bikirin, ji bona vî giyanê hanê ve bi wêrandarî ve dihate biderkevtin. Li nik destûra me de bi giştîbûna dewletan ve bi giştîbûneke nûtir ve tête biderkevtin, ji ya ku ew bi herawayekî ve tekatekan bi azadîtir ve li dorûberên xwe de dihêle bidin biyarîkirîkirin; ew nikarin ji bona vê geştîbûna hanê ve weha bi metirsî ve bêtin biderkevtin. a) Ev bi herawayekî ve bi vezîvirandineke dewleta etînî ve tête biderkevtin, gava ku ev giştîbûna oldarîyê tête biherifandin, ji ya ku li ser wê de hemûyî xwe didate biavanîkirin, jiber ku li nik me de dewelet bi bêtir ve ji bona xwe ve bi zordarîya bi serêxwe ve tête biderkevtin. Dêwbûn wehajî bi Xwedanîtyeke din ve tête biderkevtin, bi mîna ku ew hatîye binasînîkirin, ev ligel oldarîya giştî de bi dijûn ve dihate birawestandin, wî ew ji bona xweyîtyeke kêfdarîyê ve didate bikarînkirin. Oldarîya destnîşankirî weha di nava xwe de ligel jîyana giştîbûnê ve bihev re dihate bibestandin, ku bi bêyî wê ve dewlet nikarîbû bihata biragirtin; oldarîyê alîyê danînen qanûnên giştîbûnê didate bikirin. Ê ji bona millet ve jibervêjî ve bi neçarî ve danîna Xwedanekî nuh dihate biderkevtin, ji yê ku şiyarbûna bi xwe ve ji bona binçînîyê ve didate bikirin û ji bona serliberrakirinê ve dustûr pê date bidan, ku ew bi tawankarîyekê ve bête biderkevtin. Li ser de em dikarin ligel Etinîyan de li ser mafe de bidin bigiftûgokirin; ev lêbelê bi neçarî ve, bi rep û rast ve dihate biderkevtin. b) Wêrankirina pêwendîya dê û bavan ligel zarokan de wehajî ne bi bêrastî ve tête biderkevtin. Reweştîdarîya girêdana ligelhevdû de di navbera dê û bavan û zarokan de hêjî bi hîmtir ve tête biderkevtin, bi bêtir ve hêjî bingehê reweştîdarîya jînê li nik Etinîyan de bi mîna li nik me de dihate biderkevtin, li cihê ku azadîtya kirdar ve tête biderkevtin. Rêzdarî bi ahanga bingehî ve, bi perçên bingehîyî pêkhatina dewleta etinîyan ve tête biderkevtin. Sokrat jîyana etînî di du xalên bingehî de date bibirîndarkirin û bihêrîşkirin; Etinîyan pê didatin bihestkirin, u ew ji bona şiyarbûna wan ve hate bigihandin. Gelo weha bi sersûrayî ve tête biderkevtin, ku Sokrat bi sûçdarî ve hate bidîtin? Me dikarîbû bidata bigotin, ku ew divabû wisa bihata bidîtin. Tennemann¹ dide bigotin: „Bi bêguhpêdana van xalên tawanbarîya hanê ve, ji yên ku wan nerastîyên eşkere di nava xwe de didatin bihilgirtin, weha Sokrat belêjî bi mirê ve hate

¹ Tennemann, a. a. O., Bd. II, S. 41.

bitawanbarîkirin, jiber ku wî xwe bi berztir ve didate biremankirin, bi nala ku ew xwe ji bona destikên pîsî nizim ve, ku pêre merov tawanbarîya Dadvanan bi bertîlê ve bide biparastin, bida bitarûnarkirin. “ Lêbelê ev hemû bi şaşbûn ve têtê biderkevtin. Ew ji bona tawanbaryê ve têtê bidîtdarîkirin, lêbelê ew ne ji bona mirinê ve hatîye bitawanbarîkirin.

b) Ev bi bêtir ve bi rexê dinî vê dadkirinê ve têtê biderkevtin; li hêre de rexê duwemî bextê wî dide bidestpêkirin. Li gora qanûnên Etinî de sûcdarê dîtinvan bi azadî ve dihate biderkevtin, ku ew ji bona xwe ve sizadanê bide bidestnîşankirin, ne sizadan¹ bi giştî ve, ji siza ku Sokrat date biwergirtin, ji ya ku jêre ji bona wîna ve dabûn bidestnîşankirin. Wetov wî dikarîbû ji Dadgeha Heliastan ve ji bona bal millet ve bête biçûyîn û bide bifermokrin (ne bi mîrîtî ve bide binavkirin), ku ew ji ser wî de hilanîna sizadanêyê bide bidaxwazkirin – bi avanîyeke pir bilindîyî gewhera dadgerîya Etina ve têtê biderkevtin, ya ku ew ji merovanîtyê ve têtê biderkevtin. Heliastan – Heliyastan- ew bi sûcdar ve datin bidîtin, bi mîna ku li Ingilistanê de Sûndxwrinên dadgehê sûcdarîyê didin bidazanîn. Ya din êtir têtê biderkevtin, ku Dadwer sizadanê didin bidanîn; wehajî ev li Etina de dihate biderkevtin – bes ku merov hêjî bi merovanîti ve ji bona Sûcdar didate bihiştin, ku ew bi xwe ve sûcdarîyê bide bidestnîşankirin, lêbelêjî ne li gora kêfê de, lêbelê ligel tawankarîyê de, çî bidana peran ve yanjî bi derkirinê ve divê bête bipîvankirin. Şûcdarê dîtinvan dê bi xwe ve bi Dadwer ve li ser xwe de bête biadnîn; li kûderê de dihate bidanîn, ku wî serê xwe xwe ji bona sizadana dadgehê ve date bixuwarkirin û wî xwe bi sûcdar ve date binaskirin. Sokrat xwe date binayînîkirin, ku ew ji bona xwe ve sizadanekê bide bidestnîşankirin, ji ya ku ew di sizadana peran de yanjî di derkirinê² de dikarîbû bihata bicihkirin, yanjî wî dikarîbû di navbera van û mirinê de bida bihilbijartin. Sokrat xwe date binayînîkirin, ku ew wan bide bihelbijarin, xwe bide bihêjakirin, bi mîna ku wêneyîti³ ve dihate biderkevtin, jiber ku wî, bi mîna ku wî date bigotin, dê bi vê re bi cûcdariyekê ve bihata birûniştin⁴; lêbelê wî xwe nema bêtir ji bona ser sûcdarîyê de, lêbelê bes û bi تنها ve wî xwe li ser rengê sûcdaryê de didate bireftdarîkirin.

¹ Strafe: Punish: Sizadan, Sizakirin.

² Verbannung: Exil: Dûrkin, Sorgonkin

³ Formalität: Formality. Mîrîtî, Wêneyîti

⁴ Xen. ap., S. 23; (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

Merov dikare vê nayînîkirina hanê bi herawayekî ve belê ji bona mezinbûneke sincîfîyê ve bide bidanîn, lêbelê ji aliyekîdin ve ew tanîradeyekî bi dijî wê ve tête biderkevtin, çiyê ku Sokrat bi derengtir ve di zindanê de dayîte bigotin. „Ku ew li vêderê de tête birûniştin, jiber ku ev bi baştir ve ji bona Etîniya ve tête biderkevtin – û ji bona wîna ve bi baştir ve tête biderkevtin, ji dêlva ku ew xwe ji bona qanûnan ve bide bisertewandin, wî nexwestîye, ku ew bide bibazdan. Lêbelê ev sertewandina pêşî êtir dê bi vê ve bihata biderkevtin, jiber ku Etîniyan ew bi sûcdar ve dabûn bidîtin, ku ew bi vê ve bête birûnûştin û xwe bi şûcdar ve bide nasînkirin. Bi şêweyekî sorbûntir ve dê bihata biderkevtin, ku wî divabû wehaji ev ji bona baştir ve bida bidanîn, ku ew sûcdarîyê bide biwergirtin, jiber ku dê wî pêre wetovjî ne bes û bi tenha ve ji bona qanûnan ve, lêbelêji ji bona sûcdarîyê ve nedidate bisertewandin. Weha em Antigona Xwedanî didin bidîtin, gewdeyê deha sipehîtir, ji yê ku ew carekê ji caran ve li ser rûyê erdê de hatîye bidiyarkevtin, li nik Sophokolos de ji bona mirinê ve tête biçûyîn; ligel gotinên dawî de ew xwe bi nala rûdanekê ve dide bidanîn:

„heger ku ev weha bi dilên Xwedanan ve bête biderkevtin,
em pê têtin birûniştin, li vir de pê têtin bijankirin, ku em pê têtin
bikêmkirin.“¹

Perikles serê xwe jî ji bona tawanbarîkirina milete bi nala Sewer ve date bitewandin; wer em di komara Romanî de hêjatiirîn merov ji Neşînvanan ve didin bihêvîkirin. Li vir de bi dijîvê ve Sokrat vê sertewandî dide binayînîkirin. Em sincîyeke bi serêxwetîya ve didin bisersûrayîkirin, ji ya ku ew, ji bona mafê xwe ve bi şiyarbûn ve tête biderkevtin, li ser de tête birawestandin, serê xwe nade bitewandin, ne ku jê re jî, bi şêweyekî din ve dide bireftarîkirin, neji ku ew ji bona bênafebûnê ve pê dide binaskirin, çiyê ku ew wê bi xwe ve ji bona mafe ve dide binaskirin. Ew ji bervêjî ve xwe bi beramberî mirinê ve dide bidanîn. Binayînîkirina wêna, ku ew ji bona millet ve sertewandîfîya xwe bi beramberî desthilatîya wîna ve bide bixuyanîkirin, ji bona ber bi tawanbarîkirina mirina wîna ve date biajotin. Jiber ku wî xwe bi xwe ve nîşankirina sizadarîyê nedixwest bide binîşankirin, jiber ku wî weha bi pêrûniştina desthilatîya dadkirina millet ve date bişermezarîkirin, weha bextê wî bi mirinê ve hate biderkevtin. Bi giştî ve ew bi rast û durust

¹ Sophoclis: Antigone, V. 925-926.

ve bi serwerîya millet, serdarîyê ve, lêbelê ne di vê rûdana tekane de pê dihate birûniştin; lêbelê ew pêrûniştina hanê divê ne bes û bi tenha ve bi giştî ve, lêbelê di her rûdaneke tekatekan de divê pê bête birûniştin. Gusta wî weha bi mirinê ve hate biderkevtin. Li bal me de karnasîya dadgehan bi merckirin ve tete bidîtin û bi bê gotin ve mêrkuj tete bitawanbarîkirin; lêbelê li nik Etinîyan de em daxwazeke bi taybetî ve didin bidîtin, ku tawanbar di rêya kirdara xwe de bi xwe ve bi hêjakirina pêrejî bi taybetî ve biryara dadweran ve, xwe bi sûcdar ve bide bidîtin, bi xwe ve ew pê bête birûniştin, divabû ew wê sûcdarîyê bide bihîmkirin. (Dî îro de dê ji bona Kirdar ve bi azadî ve bête bihiştin, bes û bi tenha ve dê li ser kirinê de bête bimeyzekekin.) Li Ingilistanê de ev bi xwe jî ve nayête biderkevtin; lêbelê wek vê li Ingilistanê de hêjî bi reng ve tete bizalkirin, ku ji tawanbar ve tete bipirskirin, ku ew li gora kîjan qanûnan de dixwaze bête bidagehkirin. Ew êtir dide bibersivkirin, li gora qanûnên welatê wî û ji bal dadgehên milletê wî ve; weha li hêre de bipêrûniştina şeweyên dadgehkirinê tete bipêşbînîkirin. Sokrat ji bona biryara Dadgehê ve bextê xwe date biramberkirin; xwe ji ber dadgeha bextê xwe ve bi azad ve date bibiryardan. Lêbelê tu millet, bi kêmanî ve miletek azad, û ji vê azadîya hanê ve bi nala milletê Etinî ve, bi dadgeha bext ve dihate bipêrûniştin; bi vê ve tu şiyarbûn nikaribû erkê wî bida bicihkirin; ji bil şiyarbûne ve, ji ya ku ew bi xwedanê wê ve dihate biderkevtin. „gava ku tu bi xwedanê şiyarbûnê ve bête biderkevtin, erkê xwe bikaribe bide bicihkirin; wehaji divê em bi xwedanê vê şiyarbûna hanê ve bêtin biderkevtin, ku tu wî bide bicihkirin.“ Jiber ku millet li vêderê de bi serdarîyê, dadgehê, bi giştîbûnê ve û bi binçînîya pêşîyî dewletekî ve bi carekê ve tete biderkevtin, ku tu berzbûneke hiş, bext, afirandinên mafetîyê, çiyê ku merov dide bixwestin, bi nala vê ve tete bidîtin, çiyê ku dewlet bi mafe ve pê tete birûniştin. Murîd¹, Bawermedê şûsteneve² ûhd., xwe bi dijî mafeyên destnîşankirîyî dewletê, liberxwedana welatê bavûkalan ve didin biderxistin, ev di dewletek rast û durûste nikarin betin bicihanîn. Ev azadîya belengaz, bidin biremankirin û bimebestkirin, çiyê ku heryek dide bixwestin, nikare bête bicihkirin; wetovjî ne vê ji bona şiyarbûna erkê wî ve bidin vezîvirandin. Gava ku ev şiyarbûna hanê ne bi tu sextekariyê ve bête biderkevtin, weha divê bête biderkevtin, ku ev bi erk ve, çiyê ku tekateka dide bikirin, ji hemûyî ve bi nala wetov ve bête binaskirin. Gava ku millet

¹ Quäker: Quaker: Heval, Deste, Dost, Civata Hevalan. Murîd

² Wiedertäufer: Anabaptist: Bawermedê ola şûsteneve.

bikaribe bête bişaşbû, weha hêjî bi bêtirbûn ve tekatek dikare bête bişasbûn û ku ew vê pir bi bêtir ve ji millet ve dikare bide bikirin, divê ew xwe bi şiyarbûn ve bide bidîtin. Dadgeh jî bi xwedan bext ve têtê biderkevtin, divê ew li gora wê de bide bipeyîvandin; dadgeh bi bextê serpişkîr¹ ve têtê biderkevtin. Nayînîkrina biryara mafe dikare bête biderkevtin, ku her bextek tiştêkî din dide bidaxwazkirin; bes û bi tenha ve bextê dadgehê bi rast ve têtê biderkevtin. Dîwana Dadgehê² bi bextê qanûnîyî giştî ve têtê biderkevtin û ew bi bextê taybetîyî tawankar ve pê neyête birûniştin. Bi sivikbûn ve bes û bi tenha ve merov bi pê ve têtin bibawerkirin, ku ew erkên xwe didin bicihkirin; lêbelê Dadwer lê dide bigerandin, gelo erk bi rastî ve têtê bicîhatin, heger ku merov pêrejî şiyarbûnê jê didin biwergirtin.

Sokrat wehajî nedidate bixwestin, ku ew xwe li ber millet de bide bipîskirin, da ku ew ji bona hilanîna sizadanê ve bide bihêvîkirin; weha Sokrat jibervêjî ve ji bona mirinê ve hate bitawankarîkirin û tawankarî li ser wî de hate bicihkirin; jiber ku wî meznatîya millet nedidate binaskirin – ne bi nala sizadana guneh ve, ji yê ku ew pê bi sûcdar ve hatibû bidîtin. Belê ji wan ve, ji yên ku ew xwe di nava millet de didin biberzkirin, divabûn ew vê nasînîkirina hanê bidin bidîtin; weha me li nik Perikles de ji bona Aspasiyas ve, ji bona Anaxagoras ve li cem Neşînvanan de dihate bigerandin û ji millet ve ji bona wan ve didate bihêvîkirin. Têde tu rewsabûn³ ji bona kesbûnê ve dihate bikevtin, jiber ku kesbûn divê xwe li ber desthilatîya giştî de bide bixûzkirin; û ev rastîya hanê, hêjatîya hanê, desthilatîya giştîyî hanê bi millet ve têtê biderkevtin. Ku Sokrat mirina xwe bi rengêkî deha hêjabûn, deha bêdengbûn (deha mêrxasbûn) bi pê va date bipêrgîbûn, tiştêkîdin xwe ji Sokrat ve xwe nedidate bihêvîkirin. Plato li ser rewşên sipehîyî demjimarên wîyî dawî de dide bigotin, tevî ku ne pir zînetên baş jî têde dihatin biderkevtin, wêneyek berz têde dihate biderkevtin û dê ew hergav bi lidaxistina karekî hêjadar ve bête biderkevtin. Hevpeyvînkirina dawîyî bi Popularphiloshie – ve bi nemirîtîya giyan ve di pêşî de li vir de dê bête biderkevtin. Homer Achillê dunaya din dihêle bide bigotin, ew bi dil û giyan ve bes li vir de bi cokatkar ve dixwaze bête biderkevtin – ev bi carekê ve bi tu liberdildanekê ve nayête biderkevtin.

¹ Pirivileg: Pirivelege: Serbarî, Serpişk, Nazyarî.

² Gerichtshof: Lawcourts, Court of justis: Dîwana Dadgehê, Dîwana Dadwerîyê.

³ Entehrend: Degradîng: Reswakirin, Rewsabûn, Rûreşkîrin, Rûreşî, Nizimkirin, Daxistin.

Xelkên Etina bi xwedanê mafe ve dihatin biderkevtin, ku ew ji bona qanûna xwe ve, ji bona reweşta xwe ve bi dijî vê hêrişa hanê ve, bi dijî vê birîndarkirinê hanê ve ji bal Sokrat ve bête birawestandin. Sokrat giyanê, jîna reweştîyî miletê xwe date bibirîndarîkirin; û ev birîndarîkirina hanê hate bisizadanîkirin. Lêbelê ji bervêjî ve Sokrat bi Pehlewan ve têtê biderkevtin, ji yê ku mafe, ji mafeyê bi serêxweyî ve ji giyanê girawkirîyî xweyî bi xwe ve, ji yê ku di xwe de biryardarîkirina şiyarbûnê, ji bona xwe ve bi xwedan ve têtê biderkevtin. Ku têtê êtir, bi mîna ku hatîye bidan, ev binçînîya nuh di lihevketinê de ligel giyanê miletê xwe de, ligel dîtinên heytî de têtê biderkevtin, weha divabû ev pêrabûna hanê bête bicihhatin. Lêbelê bes û bi tenha ve kesîti di sizadanê de, lê ne binçînî têtê binabûdkirin; giyanê miletê Etinî xwe ji vê birîndarîkirina hanê ve, ji vê hilanîna xwe bi xwe ve carekedin nedate bidurustkirin. Rengê nerastîya kesîtiyê, û bi şêweyekî zordarî ve, bi nala sizadanê ve dê betê bilêkevtin. Binçînî bi derengtîr ve dê xwe ji bona gewdeyî wîyî rastteqîne ve xwe bide biberzîkirin. Şêweyê rastteqîneyî vê binçînîya hanê bi şêweyekî giştî ve têtê biderkevtin, bi mîna ku ew di pişt re di hate bixuyanîkirin; bêmafêbûn, çiyê ku ew wisa li berdest de di hate biderkevtin, bi vê ve di hate biderkevtin, ku binçînî bes û bi tenha ve bi nala xwedîtiya kesîtiyekê ve di hate bixuyanîkirin. Rastîya binçînîyê, bi nala gewdeyê giyanê dunyayê ve, bi nala giştîbûne ve têtê bixuyanîkirin. Ne dunya wî Sokrat weha, lêbelê dunya din dikare bide bixuyanîkirin, heger ku ew li ser herduwan de bête birawestandin.

Merov dikare ji xwe re bide bipojinandin, ku dê bi pêwistî vî bextê hanê ve nehata bikirin, ku jîyana Sokrat dê bi neçarîtiyê ve nehata biderkevtin, ku ew vê destpêkirinê bide biwergirtin, Sokrat dê bikarîba bi nala Feylesufekî taybetî ve bida bijîyandin û bimirinkirin, rêça wî dikarîbû ji bal Şagirtên wî ve bi bêdengî ve bihata biwergirtin û pêrejîweha bêtir bihata bibelavkirin, bêyî ku dewlet û millet tu guhpêdanê jê dabana biwergirtin; û tawanbarî weha bi lihevraştatî ve têtê bidiyarkevtin. Bestenê divê merov bide bigotin, ev binçînîya hanê di pêşî de di rêya şêweyê destpêkirina pêkevtina namûsa wîyî bi xwe ve hate biderkevtin. Ev bi binçînîya tevabûnê ve têtê biderkevtin – ev ne weha bi nuh ve, weha bi taybetî ve têtê biderkevtin; lêbelê bi bêhneke tevayîbûyî gewherî ve di ya ku şiyarbûna pêşkevî xwe di xwe de bi xwe ve dide bidestnîşankirin, ku ew bicihkirîtiyeke berzî nuh bide bizayîn. Ew jê re bi namûs ve têtê biderkevtin, ku ev binçînîya hanê di pêwendîyeke xweser de ligel bicihkirîtiyê ve, ne bes bi nala bîrûbawerîyê û

rêçê ûhd. ve têtê bidiyarkevtin. Ev pêwendîya hanê bi xwe ve ji bona nava binçînîyê ve têtê bikevtin; ew bi cihê wîyî rastî ve; ji yê ku ew pê bi xwedan ve têtê biderkevtin, û bi rastûdurust ve bi dijî binçînîya giyanê Yunanî ve têtê biderkevtin. Ê Etinîyan datin bixwestin, ku ji bona wîna ve ev namûsa hanê pê bête bikevtin; ew bi xwe ve bi xwedanê dîtineke rast ve dihatin biderkevtin, ku ev binçînîya hanê bi vê ve, û bi rastûdurust ve bi pêwendîya dujminatîyê ve li ser bicihkirîtîya wêna ve dihate biderkevtin – û ew di pişt re pêre têtin biderkevtin. Ê weha bidûkevtin ne bi lihevraştatî ve têtê biderkevtin, nemaze ew bi neçarî ve têtê biderkevtin, di gava ku ew di binçînîyê de têtê bimerckirin. Yanjî gava ku ji bona Etinîyan ve namûs têtê bihatin, ku ew wê pêwendîya hanê bidin binaskirin – belê ew bi xwedanê vê hesta hanê ve bêtin biderkevtin, ku ev biçînîya hanê bi xwe ve di berê de bi ya wan ve, ew pê têtin bibestandin.

c) Wehajî Etinî di pişt re li vê tawanbarîya Sokrat de hatin bipoşmanbûn û tawanbarîya wî hinekî bi xwe ve bi mirinê ve, hinekî bi derkirinê ve dane bitawanbarîkirin. Jiber ku yê bi carekê ve xwe ji bona li gora qanûnên Etinî de didate bisertewandinkirin, ji yê ku ji bona wîna ve tawanbarî dihate bikirin, ku tawanbarî bi şaşbûn ve dihate bidîtin, ew sizadana bi xwe ve, ji ya ku ew bi servajî rûdanê ve bi tawankar ve hate bikevtin. Ev bi karê dawîyî vê destana hanê ve têtê biderkevtin. Ji alîyekî de Etinî di rêya poşmanîya xwe de meznatîya kesîtîya wî merov didin binaskirin; ji alîyekîdin ve (û ev bi nêzîktirîn têgihîştin ve têtê biderkevtin) ew wehajî lêbelê didin binaskirin, ku ev binçînîya di Sokrat de, ji ya ku ew ji bona wan bi genîbûn û dujminatî ve têtê biderkevtin – bi bicihanîna Xwedanên nuh ve û ne bi rêzlêgirtina dê û bav ve dihate biderkevtin -, bi xwe ve vêca di giyanê wanî taybetî de dihate bivezîvirandin, ku ew bi xwe ve vêca di nava vê duduliyê de têtin bidîtin, ku ew bes û bi تنها ve di Sokrat de gunehbarîkirina¹ xwe didin bidîtin. Ew li tawanbarîkirina dadwer de ji bona Sokrat ve hatibûn bipoşmankirin, ev têtê dihate bidiyarkevtin, ku wan bi xwe ve didatin bidaxwazkirin, ku wan divabû nedana bidîtin. Bes û bi تنها ve ji poşmanbûnê ve nayête biencamkirin, ku ev ne divabû bihata birûdankirin; lêbelê ji bona Sîyarbûna wan ve – ku ev ne divabû bihata birûdankirin. Heger ku ev weha ji bona şiyarbûna wan ve dihate biderkevtin, weha nayête biencamkirin, ku ev ji bona xwe ve divabû nehata birûdankirin. Herdû bi bêgunehî ve têtin biderkevtin, ji yê ku ew bi gunehkar vê û gunehê

¹ Verdammen: Condemn: Tawandarkirin, Tawanbarkirin, Gunehbarkirin.

wan dide bihilgirtin; û bes û bi تنها ve dê bi bêgiyan û bi pîsbûn ve bihata biderkevtin, gava ku ew bi tu gunehkarîyê ve nehata biderkevtin. Çîyê ku em didin bidîtin, bi vî ve – ne bi yekekî bêgunehkar ve tête biderkevtin, ji yê ku ligel wî de bi bed ve tête biderkevtin; ev bi dilopekê ve tête biderkevtin. Ev bi raxistina xav ve tête biderkevtin, gava ku di destanan de Zordar û Bêguneh bi hev re bêtin bidakevtin – ev bi bilindbûn ve bi kahl¹ û bi bêhişbûn ve tête biderkevti, jiber ku bi lihevraştatîyên valan ve tête biderkevtin. Merovekî mezin dixwaze, ku ew bi sûcdar ve bête biderkevtin, ew gewretirîn lihevkevtinê ji bona sermilên xwe ve dide biwergitin; wetov Isa, kesîfîya wî xwe date bişikenandin, bigorikirin – lêbelê bawerîya wî tête bimayînîkirin, wetov ku ew di rêya wî de tête biberzkirin.

Bextê² Sokrat weha bi xurû ve bi destan ve tête biderkevtin. Ev bi xwejî ve bi bextê destanîyî rewešta giştî ve tête biderkevtin, ji yê ku ew mafeyekî bi dijî yekekî din ve dide bixuyanîkirin – ne weha ku gelo bes û bi تنها ve yekek bi rast ve, yê din bi nerast ve dê bihata biderkevtin, lêbelê herdu bi rast ve, bi servajîhevdû ve têtin biderkevtin, û yekek xwe li ser yê din de dide bilêdan; herdû ji bona ziyane ve têtin bihatin, û wehajî herdu bi dijîhevdû ve bi rast ve têtin biderkevtin. Miletê Etinî bi xwe ve ji bona vê pêla zanebûnê ve hatibû bihatin, ku şiyarbûna tekatekan bi nala serêxwe ve ji giyanê giştî ve xwe didate bicihêkirin û ew ji bona xwe ve dihate bikirin; vê li Sokrat de date bimeyzezikirin (ew li ser rastîyê de dihatin biderkevtin û Sokrat jî li ser rastîyê de dihate biderkevtin), lêbelê wehajî wî didate bihestyarîkirin, ku ev bi genîbûn ve tête biderkevtin; weha vê ev bêhna wîyî bi xwe ve date bisizadankirin. Binçinîya Sokrat ne di tawanbarîya kesîfîyekê ve tête biderkevtin, lêbelê ew têde dihatin bipoşandin; ev wetov bi tawankarîyê ve dihate biderkevtin, ji ya ku giyanê millet ji bona wî ve pê date bidestpêkirin. Vê lênerîna hanê tawanbarîkirina Sokrat date bihilanîn; jiber ku giyanê millet xwe niha bi giştî ve vê di xwe de ji giştîbûnê ve bi şiyarbûna vezîvirandî ve tête biderkevtin. Ev bi jihevkevtina vî milletî ve tête biderkevtin, ji yê ku giyanê wî weha bi lez ve dê ji dunyayê ve bête windakirin; lêbelê weha, ku ji arîya wî ve yekekî bilindtir ber bi bilindbûnê ve bête biberzkirin. Jiber ku giyanê dunyayê xwe ji bona şiyarbûneke berztir ve date bibilindkirin.

¹ Kahl: Barren: Nehatî, negihayî, Kahl, Zelût.

² Schicksal: Fate:Bext, Ça re Çarenûs, Sernivîs, Enînivîs, Gust, Felek, Peşg. Çarenivîsî.

Sokrat bi pehlean ve tète biderkevtin, ku wî ligel şiyarbûnê de binçînîya bilindtir giyan date binaskirin û li ser de date bipeyîvandin. Ev biniçînîya bilindtir bi xwedanê rastîya biderbekê ve dihate biderkevtin. Di gava ku ew niha tète bixuyanîkirin, ew bi neçarî ve di pêwendîyê de ji bona gewdeyekî dinî şiyarbûna giyan ve tète bidiyarkevtin, ji ya ku wê pêkhatina bingehîyî jîyana Etînî, dunyayê, di Sokrat de didate bixuyanîkirin, bipêkanîn. Binçînîya dunyaya Yunanîyan hêjî nikarîbû binçînîya velêvegerandina kesîtyê bide bihilgirtin: weha ku ew bi nala dujminîtya wêrankirî ve tète bidiyarkevtin. Miletê Etînî weha ne bestenê bi mafe ve dihate biderkevtin, lêbelêjî li ser wî de dihate bierkkirin, ku ew bi dijî vê ve li gora qanûnan de bide bikarkirin; wî ev binçînîya hanê weha bi nala tawankarîyê ve didate bidîtin.

Ev bi cihê Pehlewanan ve di mêjûwa dunyayê de bi carekê ve tète biderkevtin; di rêya wan de dunyaya nuh serê xwe dide bibînfirêhkirin. Ev binçînîya nuh di dijîbûnê de ligel ya tanîniha de, ew bi nala jihevketinê ve têtin bixuyanîkirin; ku Pehlean weha bi nala zordaryê ve têtin bixuyanîkirin, ji yên ku ew qanûnan didin bivebirîndarkirin. Ew namankirina xwebûnîya xwe didin bidîtin; lêbelê ev binçînîya hanê bi xwe ve pê dide bidaxwazkirin, heger ku pêrejî di gewdeyekî din de, tède û ya heyîtî dide bigorkirin. Ev binçînîya Sokrat bi vê ve tète biderkevtin, çiyê ku di gewdeyekî din de ji bona jîyana Yunanîyan ve nemankirin date bianîn; Alkibiades û Kritias bi şêrîtirînên ber dilên Sokrat ve dihatin biderkevtin; Kritias bi kêrdarîtirîyê Sî Zordanan ve û Alkibiades hozanîya wîyî sergerm ve, ji ya ku wê ligel milletê Etînî de didate biyarîkirin. Wehajî vê ronahîyeke bed ji bona ser Sokrat ve date biavêtin. Lênerîna binçînîya kesîtyê ve li nik wan de bi karkirî ve dihate biderkevtin; li gora vê binçînîya hanê de ew dihatin bijîyandin¹. Dewleta Etînî hêjê demeke dirêj hate birawestandin, lêbelê gula taybetîya wêna bi zû ve hate biçilmisandin. Li nik Sokrat de ev taybetîya hanê, ku wî ev binçînîya hanê di remanê de, di zanebûnê de date bixuyanîkirin û ji bona wêna bi xwe ve bi rast û durust ve date bikin. Ev bi şêweyekî bilindtir ve tète biderkevtin. Zanebûnê beranê gorîbûnê date bianîn, lêbelê ew pêrejî wetov bi xwedanê rizgarkirinê ve hate biderkevtin. Weha çiyê ku ew li nik yêndin de bes û bi tenaha ve bi nala genîbûnê ve dihate biderkevtin, li nik Sokrat de (jiber ku ew bi binçînîya zanebûnê ve tète biderkevtin) wehajî bi binçînîyê ve, ji ya ku ew saxbûnê di xwe de dide

¹ Xen. mem. I, 2, S. 12-16; et sqq..

bihilgirtin. Pêşvekevtin vê binçînîya hanê bi encamê tevaya mêjûwê ve tête biderkevtin.

Ev binçînîya şiyarbûna navînîya xwe ji bona xwe ve bi hoy ve tête biderkevtin, ku Feylsofên hatî destên xwe ji karûbarên dewletê ve dane bipaşverakişandin, xwe ji bona ser fêrkirina navînîya cîhanekê ve dane bisînorkirin, ji ya ku wê armanca giştîyî fêrkirina reweştîyî millet ji xwe ve date bicihêkirin, cihekî ku bi dijî giyanê Etinî ve, bi dijî Etinê ve ji xwe re dane biwergirtin. Pêrejî tête bigirêdan, ku perçebûnê armancê, berjewendîyê êtir di Etinê de bi hêztir ve dihate biderkevtin. Eva hanê ligel binçînîya Sokrat de bi beşdarî ve dihate biderkevtin, ku ji destnîşankirina navînîyê û helbijartina kirdar ve ev dihate bibestandin, çiyê ku ji bona wîna ve bi mafe ve, bi erk ve pê dihate bibestandin, çiyê ku divabû wî bida bikirin, ji yê ku ew bi başîyê ve, bi karê ve him di pêwendîtyê de ji bona ser xwe ve himjî ji bona ser dewletê de – ne ji destûrê de, ne ji giştibûnê de dihate biderkevtin. Ev binçînîya destnîşankirinê ji xwe ve ji bona kesîtyê ve bi nala genîbûna milletê Etinî ve tête bidiyarkevtin (dihate bidiyarkevtin), jiber ku ev binçînîya hanê ne ligel destûra millet de dihate bilihevkevin. Ev bi herawayekî ve tête biderkevtin, ku ev binçînîya bilind bi nala genîbûnê ve tête bidiyarkevtin, jiber ku ev binçînîya hanê hêjî ne bi yek ve ligel pêkhatîyên bingehîyî millet ve tête biderkevtin. Jîyana Etinî weha bi lawaz ve dihate biderkevtin, ku dewlet bi bêhêz ve bi beramberî derve ve dihate biderkevtin, jiber ku yekbûna giyan di xwe de dabû biparvekirin. Weha ew ligel Lakedömonîyan de hatibû bigirêdan; û di pişt re em di dawîya dawî de bi carekê ve jêrdarîkirina derveyî dewletên wisa li jêr Makedonyan de didin bidîtin.

Wer em weha ligel Sokrat de hatin bidawîkirin. Ez li vêderê de bi dûr û dirêjtir ve hatim bikirin, jiber ku hemû rûçik¹ weha bi lihevhatî ve têtin biderkevtin; û ev bi carekê ve bi pêçkirinadeqa mezinî mêjûwê ve tête biderkevtin. Sokrat di Ol. 85,1 (399-400 b. Z.) de tête biderkevtin, ku ew bi 69 salî ve bi pîr ve dihate biderkevtin, hate bimirin - ew bi Olympiyekê ve di piştî bidawîhatina cenga Peloponîyan ve, bi 29 salan ve di piştî mirina Perikles de û bi 44 salan ve bi berî zayîna Alexander ve hate bimirin. Ew di xweştîya Etina de û di destpêka genîkirina wê de hate bijîyandin; ew di pilindtirîn geşbûnê de û di destpêka bedbextîyê de hate bijîyandin.

¹ Züge: Characteristic: Rûçik. Corekî, Max, Şeqel, Taybetî, Sincî, Şanged.

C. Sokratî

Sokratî bi sêyeman ve di pêla duwem de têtin biderkevtin, pêla sêyem bi Plato û Aristoteles ve têtin biderkevtin.

Sokrat bi nala yek xalpêçdana giyanê (remankirina) felsefê ve dihate binîşankirin. Nasînîkirin û giştîbûnîkirin wî date bipêkanîn. Ligel wî de û ji wî ve em didin bidîtin, ku zanebûn têtin bixuyanîkirin, ku cîhan xwe di nava Şahîşahîya remankirinên zanebûnê de dide biberzkirin, ji vanên ku ew bi bijarê ve têtin bikirin. Em nema bêtir pirsan û bersivan didin bidîtin (bidaxwazkirin), çiyê ku ew bi gewher ve, bi serûştîyê ve tête biderkevtin, nemaze çi bi rastîyê ve tête biderkevtin – yanjî ku gewhere xwe dayîte bidestnîşankirin, ku ew ne bi dîtinê ve bête biderkevtin, lêbelê bê çilo ew di nasînkirinê de tête biderkevtin. Ji bervêjî ve em pirsê ji pêwendîya remana şiyarbûna wî bi xwe ve didin bidîtin, ji ya ku ew ji gewherê ve tête bixuyanîkirin û ya ku ew dê bi giringtirîn ve bête biderkevtin. Rastî û gewher ne bi mînahevdû ve tête biderkevtin, rastî bi gewhera naskirî (remankirî) ve tête biderkevtin, lewra gewher bi dîtineke sade ve tête biderkevtin. Ev sadebûna hanê bi rast û durust ve bi xwe ve bi remanê ve tête biderkevtin û ew di remankirinan de tête biderkevtin; belam heger ku bête gotin, ku gewher bi xurûbûna hebûnê ve tête biderkevtin û gewher bi (gotinek Yunanî) ve tête biderkevtin – a) hebûn, b) dê, c) hebûna ji bona xwe ve (Atome), d) pîvan (Naçarîtî) di pişt re têgihîştin bi nala remankirinê bi carekê ve -; Weha ev xweser tête bigotin, ev bi xwedanê şeweyê tiştêkî ve tête biderkevtin, Yanjî ku ew bi yekîtiyeke sadeyî tiştêkîyî û remankirinê ve tête biderkevtin; ew ne bi xurûbûna tiştêkîtiyê ve tête biderkevtin – jiber ku hebûn merov nikare bide bidîtin, bibihîstin ûhd.: hêjî ew bi remankirina xurû ve tête biderkevtin, ew bi servajî hebûnîtiyê ve tête bidanîn – jiber ku ev bi şiyarbûna xwe bi xwe ve, ji bona hebûna xwe ve tête biderkevtin, ji ya ku ew xwe ji hebûnê û gewher ve dide bicudakirin. Ew ne bi ya ku ew ji cudabûna xwe ve di xwe de bi vezîviradina yekîtiyê de tête biderkevtin, çiyê ku ew bi naskirinê û zanebûnê ve tête biderkevtin. Di van de şiyarbûna bi xwe ve xwe ji bona ser alîyekî de bi nala şewîtiyê ve û hebûna ji bona xwe ve dide badanîn, û ji alîyê din de hebûn; û ew ji bona xwe ve bi vê şiyarbûnê ve bi zanebûn ve tête biderkevtin û ew ji vê cudabûna hanê ve ji bona yekîtiya herduwan ve tête bivezîvirandin. Ev Yekîtiya hanê, encam bi

zanebûnê ve, bi rastîyê ve têtê biderkevtin. Bêhneke rastîyê bi girwakirina wî bi xwe ve têtê biderkevtin; ev bêhna hanê biservehatina ji bona ser gewher ve – di şiyarbûnê de û ji bona şiyarbûnê de têtê biderkevtin.

Di rêya vê livandinê û lêgerandinê de li ser de ew têtê biderkevtin, ku di pêşî de ev pêla hatîyî felsefê – ne ya azadîyî berdayî, gewhera xurûyî tiştî, lêbelê ew di yekîtiyê de ligel girawkirinan xweyî bi xwe ve xwe dide binîşankirin. Ev pêre divê ne weha bête biliberkevtin, bi mîna ku belkî ev nasînîkirina hanê bi xwe ve ji bona gewher ve dihate bikirin, weha ku ew bi nala navrokê û têgihîştina gewherîyî bi carekê ve jê re dihate biderkevtin, yanjî ku belkî gewher dê ji bona vê şiyarbûna felsefa hanê ve bi berdest ve bi nala yekîtiya hebûnê û remankirinê ve bihata bidestnîşankirin, bi nala ku belkî wan ew weha didaten biremankirin; nemaze ew li ser gewherê û gewherîtiyê ve bes û bi tenha ve ne bi bêtir ve bi bê vê bêhna hanê ve (bêhna wêyî girawkirîyî bi xwe ve) dikarîbûn bidana bipeyvînîkirin. Ê ev pêla hanê pêrejî bi pêlanavîni ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew bi xwe ve bi livandina naskirinê ve têtê biderkevtin û naskirin bi nala zanistîyê ve ji gewher ve lê têtê bitemaşekirin, ji ya ku ew wisa di pêşî de wê yekîtiya hanê ji bona pêkanîni ve dide bianîn.

Di vê destnîşankirina hanê de vêca em naskirinê bi derbekê ve didin bidîtin, bi zû ve di giringbûna kesîtiyê û giringbûna yekayekan ve bi nala girawkirina wê bi xwe ve, yanjî bi nala hestê ve em wê didin biwergirtin, û guhpêdana şiyarbûnê li ser de bi nala gewherîtiyê em didin bigirêdan, em gewher ji bona şiyarbûnê ve bi derbekê ve di nava wê de didin bidanîn; bi zûtir ve em bi dijîvê ve remankirina xurû di livandina wê de ligel yekayekan ve didin binaskirin û pircarîyên veguhertinên giştîbûnê ji bona şiyarbûnê ve têtin bihatin; bi zûtir ve ji yên nelivandî, xwe bes û bi tenha ve xwe ji bona xwe ve verakişandîna sadetîya remankirina bi derbekê ve ji bona gewhera şiyarbûnê ve bi nala yekeyekan ve bi mîna nasînîkirina xwe ve dide bikirin, bi lez ve vê remankirina hanê bi nala têgihîştinê ve, ji ya ku ew xwe bi dijî hemûyî ve bi derbekê ve – bi dijî hemûyî destnîşankirîtiyê û têgihîştinê ve – bi nayînkirinê ve, û wetovjî bi pirbûn bi dijî zanebûnê û naskirinê ve bi xwe ve dide bireftarîkirin.

Ji vê destnîşankirina hanê ve vêca xwe dide bixuyanîkirin, bê çî sustêmên felsefî ji me re li vê derê de dikarin bêtin birûkirin. Di vê pêla hanê de weha pêwendîya remankirinê ji bona ser hebûnê ve yanjî giştîbûn ji bona ser

yekayekê ve tète bidanîn. Ev pêwendîya hanê: – bi dijdariyê¹ ve tète biderkevtin – Em vê dijdariya hanê bi dijdariya şiyarbûnê, ji ya ku ew ji bona şiyarbûnê ve tète bihatin, bi dijbûnekê ve tète biderkevtin, ji ya ku ew li ser wênekirina tevayê de bi xwedanê tu şiyarbûnê ve nayête biderkevtin, lêbelê ew bi tevlihevbûnê jê ve tète biderkevtin, ew xwe bi bêremankirin jê li valîûliwalî de dide bigerandin -, Babet felsefê – û bigiştîbûna bi carekê ve gewher; di dawîya dawî de wehajî bi nala nasdarîkirina zanîsîyê bi xwe, ji ya ku ew lêbelê li ser têgihîştina xwe de ne ji bona wêderê ve tète bihatin û, di gava ku ew bi zanîsîya pirbûna firehbûnê ve ji navroka xwe ve tète biderkevtin, ew ji bona xwe ve vê navroka hanê nikare bide bidan, lêbelê bes û bi tenha ve ew dikare wî bide biremankirin, bi şêweyekî sade ve ew dikare wî bide bidestnîşankirin.

Bikêkirina Sokrat bi têrbûn ve, bi fêrkirinî ve di şahîşahîya remankirinê de dihate biderkevtin (bi mezinbûneke pêhandan, pênavtêdan ve bi karê serekî ve, bi şêweyê kêrdariya serekî ve tète biderkevtin); ew bi xwedanê xweyîtiya kêra mîrî ve dihate biderkevtin, perçebûn di kesîtiyê, xwedîtiyê de – lêbelê bi mîrîti ve date biderxistin. Bi kêrkirina mayî, berkirin bi heryekê ve ji ya xwe ve hatibû bimayîn, ew ji bona kêfê ve – ne ji bona remanên xweyîti ve - hatibû bihiştin, jiber ku binçînî bi şiyarbûna xweyîtiye ve dihate biderkevtin.

Sokrat bi xwe ve ne ji bona ser wê ve dihate bihatin, ku ew ji bona şiyarbûnê ve biderbekê ve gewhera sadeyî remankirina ji bona xwe ve bi xwe ve, ji bona başîtiyê ve didate bixeberdan û têgihîştinên destnîşankirî ji başbûnan ve li wan de dihate bigerandin, gelo ew ji bona vê ve, ji yên ku ew gewherên wan divabûn bidin bixuyanîkirin, bi rast û durust ve divabû bidin bixuyanîkirin, ku tişt di rêya wê de bi karkirinê ve bidana bidestnîşankirin. Başîti bi nala armancê ve ji bona merovê kardar ve dihate bikirin. Pêre wî tevaya dunyaya wênekirinê, bi derbekê ve gewhera gewdekirî, ji bona xwe ve hişt bête biadanîn, bêyî veguhertinekê ji başbûnê ve, ji gewhera şiyarbûnê ve bi mîna yekekî wetov ve, ji bona tişt ve bête bilêgerandin û gewherê bi nala gewhera tiştan ve bidin binaskirin. Jiber ku heger hemû pojinandinên felsefa niha giştîbûnê bi nala gewheriyê ve didin biderxistin: weha ev bi vê ve dihate bixuyanîkirin, bi mîna ku ew di pêşî de tète biderkevtin, ku ew bi tekbûna destnîşankirinekê ve tète biderkevtin, li

¹ Widerspruch: Contradiction: Dijkarî, Leç, Dijayetî, Nakokî, Nesazî, Dijdar, Dijîmî.

teništa ku ew hêjî ligel kombûneke din de tôte bidîtin. Di pêşî de gewhera tevgera bi carekê ve vê xuyanîkirinê hanê dide bihilanîn, û rêxistina gerdûnê¹ gewhera xwe bi nala têgihiştinê ve, bi nala pêkhatina tevayê ve dide bilidarxistin.

Dibustanên nîfşên cudatî û bîrûbawerîyên bingehîn ji vê fêrbûna hanê ve dane bidestpêkirin. Ji vî nîfşê hanê ve, bi mîna ku Sokrat ew didate bifêrkirin, komekê ji hevalên wî didatin bibîrxistin, ji yên ku ew pêre di vir de bi dilsoz ve hatin binayîn, ji yên ku ew ne bi bêtir ve hatin biçûyîn û (gelek ji wan ve bi nivîskar ve hatin biderkevtin) xwe pê didatin bitêrkirin, corê peyvdarîyên wî, him ji yên ku wî ligel wan de didate bipeyvdarîkirin yanjî ji yên ku wan him dabûn bibihîstin, ku ew bi mêjûyî ve bi rast ve bidin binivîsandin yanjî bi xwe ve bi wî rengî ve bidin bidozandin; lêbelê hêjîbêtir wan xwe ji pojandinên lêgerandinan ve didatin bivegirtin û (wan berê xwe bi ser kardarîya) bi cihanîna erkên xwe ve: deste û cihên xwe ve, bi hîmkirî û bi dilsozî ve û pêrejî bi bîndengî û dilxweşî ve dixwestin bidin bihiştin. Xenophon bi destnîşantirîn ve, bi baştirîn ve di nava van de tôte biderkevtin. Û heger ku pir jî jê ve bête bikirin, gelo wî yanjî Plato bi rast û durust ve So kar ji b o n me v e ji alîyê k sîtiya wî v e û rêca wî v e d 3ite bixuyanîkirin: weha hîç tu peyv jê nayîte biderkevtin, ku em ji bona xwe ve di dîtina kesîtiyê û rêçê de, di dervebûna peyvdarîyê de bi carekê ve bi rast û durust ve wetovjî ji Plato ve wêneyekî bi rastî ve, belkî bi zanetir ve ji Sokrat ve dikarin birgirtin, lêbelê ku em di dîtina navroka zanebûnên wî û pileyê wî de, bi mîna ku remana wî hatibû bizanebûnkirin, bi deha baştir ve divabû ku em pišta xwe bi Xenopohon ve bidin bigirêdan.

Di nava Sokratîyan de ez wan Şagirt û Feylesofên Şahrezayên mayînen bi nêzîktir ve ji bona Sokrat ve têtîm biberkevtin. Çîye ku em di wan de didin bidîtin, bes û bi tenha ve bi nala bi liberkevtina xurûyî şeweyê Sokratî ve, ji ya ku ew weha bi yekalî ve tôte bidiyarkevtin û bi pircudabûnê ve tôte biderkevtin. Merov nav bi dû Sokrat ve date bixistin, ku ji rêca wî ve weha Feylesofên pir bi cudabûn ve hatin biderkevtin, ev di nedestnîşankitîyê de, di rûtbûna bîncînîya wî de bi xwe ve tôte bikevtin. Û wetovjî ev bes û bi tenha xwe bi şeweyên destnîşankirîyî vê bîncînîya hanê ve bi xwe ve têtîn biderkevtin, ji yên ku ew di pêşî de di dîtînen felsefîtiyê de, di şeweyan de, têtîn binaskirin, ji yên ku em wan bi nala Sokratîyê ve didin binîşankirin.

¹ Universium: Universe: Gerdûn, Zemîn.

Lêbelê ji bil Xenopohon ve wetovjî komeke mezin ji Sokratîyên din jî ve giftûgokirin dane binivîsandin, ji yên ku ew bi tanîradeyekî ve xwe li ser peyvdarîkirinên rast û durust de ligel Sokrat de didin bibingehkirin, hinekjî ji bal wan ve bi şeweyê reftarîkirina wîna ve li ser wan de hatine bikarkirin. Äschines – Êşines-, Phädo –Fêhdo- Etinî û komek ji hinên din ve dê bêtin bibîrxistin, (ji wan ve hinekî Äschinesî ji bona me ve têtin bihatin), li jêr hinên din de di nava wan de yekekî Solçî bi navê Simon ve tête biderkevtin, „ji yê ku li nik wî de Sokrat pircarî di cihê karî wî de hatiye bipeyîvandin û ji yê ku wî di pişt re bi dilsozî ve ew dayîte binivîsandin, çiyê ku Sokrat ligel wî de dayîte bixeberdan“. (Çiyê ku ew bi alîyê wêjetî ve tête biderkevtin, weha ez vê didim bidan.) Navnîşana wî wehajî yên din, ji yên ku wan giftûgokirin dane bihiştin, ew xwe li nik Diogenes Laertius –Diyogenes laertiyus¹- de bi nivîsandî ve didin bidîtin; lêbelê ew ji bona me ve bi tu guhpêdanê ve nayêtin biderkevtin.

Ji Sokratîyan ve beşekî xwe bi xweser ve li ser rêç û reftarîkirina Sokrat de date bihiştin; lêbelê beşekî din ji bi ser ve bi bêtirbûn ve tête biçûyîn – wî beşê ji Sokrat ve aliyekî taybetîyî felsefê û xaleke dîtînê, ji bona ser şiyarbûna felsefê di rêya wî de date bianîn, pê date bifêrkirin û date bipêgirtin. Ev xala dîtînê bi xwe ve biderbekê ve bi şiyarbûna xwe ve di xwe de û di pêwendîya xwe de ji xwe re û ji bona xwe ve bi hebûnîtiya giştîtiyê ve ji bona ser tekatekan ve dide bihilgirtin.

Ji wanên, ji yên ku ew bi xwedanê hêjabûneke taybetî ve têtin bierkevtin, di pêşî de Megariker divên bêtin binavkirin, di ser serên wan de Euklid ji Megara ve tête birawestandin. Di piştî mirina Sokrat de bi encam ve dihate biderkevtin, ku komika Hevalên wî xwe ji Etin ve ji bona Megara ve date bipenahidekirin; cihê ku Plato jî hate biçûyîn. Euklides li wêderê de dihate birûniştin û wî ew li gora hêzên xwe de (bi başî ve) datin biwergirtin.² Gava ku tawankarîya Sokrat hate bihilaîn û Sûçdarên wî hatin bisizakirin, hinek ji Sokratîyn ve hatin bivezîvirandin û hemû pêrejî ji bona wekhebûna giranbûnê ve hate bihatin. Em dixwazin li sisyan de ji van Dibustanên Sokratî ve lêbidin bitemaşekirin. Ji bil ya pêşî ve hêjî Dibustana Kyrenatî û Kynîşî – hersê hemû bi gelekî ve ji hevdû ve bi Dibustanên cudabûn ve têtin biderkevtin, ku jê vêca bi diyartir ve tête birohnayîkirin, ku Sokrat bi xwe ve

¹ Diog. Laert. II, S. 122-123; S. 60-61; S. 105; S. VI, S. 15-18.

² Ibid. II, S. 106.

bi bê rêxistina erêkirinê ve dihate biderkevtin. Li nik van Sokratîyan de destnîşanîkirina kesîtiyê xwe, lêbelê di destnîşanîkirineke giştî ve didate bidiyarkirin. Rastî û başîti bi binçînîyê ve, bi serêxwe ve têtê biderkevtin; û ev pêrejî bi nala armancê ve ji bona kesîtiyê ve têtê biderkevtin û ew vê armanca hanê ji bona bi remankirinê ve li ser fêrkirina giyan, fêrkirina remanê de bi carekê ve dide bidaxwazkirin, û ku merov dide bigotin, ku ew dide bizanîn, ku çî bi başîtiyê û rastîyê ve bi derbekê ve têtê biderkevtin.

Li nik van Dibustanên Sokrat de ev bi tevayî ve li cem de bi mayîn ve têtin birawestandin, ku kesîti xwe bi xwe ve bi armancê ve têtin biderkevtin û ew di rêya fêrkirina zanebûna xwe de ji bona armanca kesîtiya xwe ve têtê bigihandin. Lêbelê rengê destnîşankirinê bi zanistîyê ve, bi giştîbûnê ve têtê biderkevtin, belêjî weha, ku ew ne weha bi rûtî ve têtê bimayîn, lêbelê pêşkevtina destnîşankirinê giştîbûnê zanistîyê dide bidan.

Megariker –Megarîkî- bi rûtbûntirîn ve têtin biderkevtin; wan xwe li ser destnîşankirina başîtiyê ve didatin bihiştin. Binçînîya Dibustana Megarî bi başîtiya sade ve, bi başîtiyê ve di gewdeyê sade de, di binçînîya sadebûnîtiyê dihate biderkevtin; ligel gotina sadebûnîtiya başîtiyê de wan diyalektik didatin bigirêdan. Ê diyalektika wan têtê biderkevtin, ku hemûyê destnîşankirî, sînorkirî ne bi rastîtiyê ve dihate biderkevtin. Li nik Megarîkîyan de destnîşankirin, giştîbûn divabûn bihatana bizanîn; û ev giştîbûna hanê ji bona wan ve bi nala bi serêxwe ve di rengê giştîbûnê de dihate biderkevtin, weha ku ew divabû di vî rengê hanê de pê bihata bigirtin.

Kyrenaiker –Kirênayîkîyan- xwestin başbûnê bi nêzîktir ve bidin bidestnîşankirin û wan ew bi şadbûnê û asûdbûnê ve didatin binavkirin. Binçînîya Dibustana Kyrênayîkîyan bi gelekî ve ji ya Sokratî ve bi diyar ve xwe dabû bivedûxistin, belê ew wehajî bi nala dijî wê ve dihate bidiyarkevtin. Em ji bona xwe ve vê binçînîya nemanbûna hebûnîtiyê, pêhestkirinê, bi nala xweser ve bi servajê ve li ber başîtiyê de didin bidanîn, lêbelê ev ne bi rûdanê ve têtê biderkevtin. Pirs têtê biderkevtin, çî bi başîtiyê ve têtê biderkevtin, û li vir de Dibustana Kyrênayîkî xweşîti bi navrokê ve date bikirin, ji ya ku ew destnîşankirinekê bi hebûnê ve dide bidiyarkirin; lêbelêjî weha, ku ew dê giyanekî fêrkirî bide bixwestin. Li vêderê de kêfxeşî têtê bimebestkirin, bi mîna ku ew di rêya remankirinan de dê bête bidestnîşankirin. Kyrênayîkî bi vîcorî ve bi giştîbûnê ve dihate biderkevtin, lêbelê weha, ku ev destnîşankirinekê dide biwergirtin, çiyê ku ew pê têtê

biderkevtin; ew vê destnîşankirina hanê êtir di hestyarîya xweşîyê de didin bidanîn.

Kynîkî başîtiyê wehajî bi nêzîktir ve, lêbelê bi dijî kyrênakîyan ve didatin bidestnîşankirin: ew di nava pêwistîyên serûştîyî sade ve têtin bikevtin. Ew wetov hemûyî bi taybetî ve, bi sînorkirî ve didin bikirin, bi çiyê ku merov xwe li ser de didin biçavdêrîkirin, ji bona tîstekî ve, çiyê ku ew pê nayête bidilbijandin.

Biçînîya wan bi başîtiyê ve tête biderkevtin. Belam bi çi navrokê ve, bi çi destnîşankirinê ve? Destnîşankirina wan tête biderkevtin, ku merov xwe li ser wî de, li ser serûştîya sadebûnê ve, divê bide bihiştin, çiyê ku ew li gora serûştîyê de tête biderkevtin. Wehajî li nik Kynikern –Kynîkîyan- de fêrkirina giyan di rêya zanebûna giştîbûnê de binçînî tête biderkevtin; lêbelê ev zanebûna giştî jî divê bi destnîşankirina kesîtiyê ve pê bête bigihandin, ku ew xwe di rûtbûnên giştîtiyê de, di azadîtiyê de, di serxwebûnîtiyê de, û bi dijî hemûyî dinî bi rastî wekhev ve dide bihiştin.

Ev hersê Dibustanên hanê dê ne bi dîrûdirêjî ve bêtin bireftarîkirin. Binçînîya Kyrênayînan bi derengtir ve Zanistvan ji bona Epikureismus – Epkurtîyê- ve, bi mîna yê Kyniker –Kynîkîyan- ve ji Stoikern – Sitoykeran ve dane bi perwerdekirin.

1. Dibusatana Megarî

Euklides dê bi nala damezrandinê şeweyê megarî ve bête bidîtin, ji yê ku ew wisa dide biremankirin. Jiber ku ew û dibustana wî rengên giştîtiyê didin bipêgirtin û hemû taybetîyên din ji bona nabûdkirinê ve pê têtin birabûn, bihewildan û ew pê didin bizanîn (jiber ku ji bona wan ve gerandina wan ji bona giftûgokirinê ve bi dû wan ve bi nav ve hatibû bikevtin): weha wan ji xwe re xwedanîya navê Eristiker –Duziman- dane biwergirtin, ji yê ku wî nayînikirin, alîyê tekatekîtiyê di xwe de didate bidîtin, wan bi dilşadî ve megarî didatin bigirtin. Ew şiyarbûnê ji hemû taybetîyê ve ji bona şaşûmaşbûnê ve didin bianîn, wan diyalektik bi pileyekî bilind ve datin¹ birewşenbîrkirin, wan ew lêbelê, bi mîna ku nav bi dû wan ve dihate

¹ Kultivieren: Cultivate: Diçîne, Reweşenbîrkirin

bigotin, bi rast û durust ve ligel fêrbûneke bilind ve didatin biajotin, lêbelêjî ew ligel corekî tûrebûn de bi wisa ve didatin biajotin, ku yê din didatin bigotin, ku ew ne bi dibustanekê ve, lêbelê bi ziravekî ve divabûn bihatana binavkirin.¹ Wan xwe bi pirbaşbûn ve ji bona ser fêrkirina diyalektî ve didatin biavêtin; em wan li vêderê de li şûna dibustana Eleatî û Sophistan de bi derketî ve didin bidîtinde. Ev têtê bidiyarkevtin, ku wan dibustana Eleatî bi nuh ve dane bidanîn (û ew ji bona xwe ve bi xwe ve têtin biderkevtin); lêbelê bes beşek bi weha ve dihate biderkevtin, ku gava Eleatîyan diyalektik ji bona Hebûnê ve dihatin biderkevtin - „Gewher bi hebûnê ve yaî bi yekê ve têtê biderkevtin, ne bi taybetî ve bi rastîtyê ve têtê biderkevtin, weha li vêderê de Megarî ji bona hebûnê ve bi nala başbûnê ve (Skeptiker – Dudilvan- ji bona dilxweşkirina giyanê kesîtyê ve di xwe de dihatin biderkevtin). Sophistîyan bi dijîvê ve livandina xwe ne di giştîbûnîtya sade de, bi nala hîmkirî, herheyîfî ve didatin bivezîvirandin. Stilpo, Diodorus û Menedemus wehajî ew bi nala Eristiker –Duziman- ve bi navûdeng ve dihatin biderxistin.

a) Euklides

Euklides bi wî ve têtê biderkevtin, ji yê ku li ser de têtê bogotin, ku li nik di navbera Etin û welatê bavûkalên wî, Megara de nobûneke xurt di pêla dujminatîya tûj de wî xwe pircaran di cilûbergên jinan de ji bona hatina Etinê ve didate bixîşkandin, ew bi xwe ve ji sizadana mirinê ve nedihate bitirsandin, da ku ew bes û bi tenha ve li Sokrat de bikaribe bide biguhdarîkirin, di civata wî de bête bidîtin.² Ew ne bi Jimarger³ ve têtê biderkevtin.

Euklides ev pevika hanê date bigotin: „başîfî bi yekekê ve têtê biderkevtin“ û bees û bi tenha ve „lêbelê ew ligel gelek navan de têtê bicihkirin; carcaran merov wê bi liberkevtinê ve, carcaran bi Xwedê ve, wetovjî bi remankirinê ve û weha bi bêtir ve dide binavkirin. Çiyê ku ew lêbelê ji bona başîtyê ve

¹ Ibid.VI, S.24.

² Gell. VI, 10.

³ Menagius,Komm. zu Diog. Laert. II, S. 106.

bi servajî ve tète biderkevtin, ew tucarî nayête biderkevtin“.¹ Binçînî weha li vir de bi başbûnê ve bi nala sadebûnê ve bi nala sadîtîya rastîyê ve, nasînîtîya wê bi xwe dihate biderkevtin. Wî jê êtir didate bironahîkirin, ku Megarî başîtîyê bi nala gewhera bi serêxw ve di têgihîştina giştî de bi nala Sokrat ve bi carekê ve didin bigotin; lêbelê ew li nik de nade bidestnîşankirin, bê çilo Sokrat, hêjî komê ji wênekirinan ve li tenîştê wê de dihêle bête bikirin, bi nala hinekî ve, ku ew divabûn bi guhpêdanê ve ji bona merovan ve bihata biderkevtin. Lêbelê wan bi nala hêjî rast û bes û bi تنها ve hinekî bi bêguhndan ve Ew bi derbekê ve ji bona merovan ve bi hebûnîtî ve şerê wê didatin bikirin; lêbelê wan didatin bigotin,

ku ew bi derbekê ve nayêtin biderkevtin. Weha ew di destnîşankirina Eleatîyan de têtin biderkevtin; ku ew bes û bi تنها ve bi Hebûnê ve tète biderkevtin, wan didatin bigotin, ku nayînîkirin bi derbegê ve bi tiştêkî ve nayête biderkevtin. Ku hemûyê din bi derbekê ve bi tiştêkî ve nayête biderkevtin, Megarîyan jî bi mîna Eleatîyan ve didatin bixuyanîkirin. Wan di hemû wênekirinan de dijûnîn didatin bidiyarkirin; ev bi kurmê giftûgokirina wan ve tète biderkevtin.

Di vir de bes û bi تنها ve diyalektika wan ji wan re didate bikarkirin. Jiber ku Diyalektik bi daxuyanîkirina vê nebûnîtîyê ve tète biderkevtin, weha Megarî tede bi baştir ve pê hatin binavûdengkirin, ji bil Euklides ve bi taybetî ve Eubulides û di pişt re Stilo, ji yên ku diyalektika wan xwe pêrejî li ser dijûnan de didatin birakişandin, ji yên ku ew di wênekirina derve de û di peyvê de têtin bidîtin, weha ku ew jî tanîradeyekî di bes yek lîska peyvê de dihate biveçûn. Sokrat bes û bi تنها ve wênekirinên sincîyî taybetîyî tekatekan yanî wênekirinên ji zanebûnê ve – carcaranî diyalektik didate bileqandin; Megarîyan bi dijîvê ve diyalektik ji bona bi hinekî ve bi giştîbûn û bi gewheretîrîn ve didatin bikirin, Gava ku Sokrat xwe ji bona ser wênekirinên erkê heyî û neyî ve, ji bona ser başîtîya sincîtîyê ve, û li ser wênekirinên û şeweyê din de didate biaxivtin, çî bi zanebûnê ve tète biderkevtin: Weha Megarîyan (felsefa xweyî diyalektik) bi bêtirbûn ve ji bona ser mîrîtîya wênekirinê û peyîvandîne ve didatin bipêçandin, hêjî ne bi mîna Skeptiker –Dudilvanên- ji bona ser destnîşankirîtîyên liberkevtinê xurû ve; jiber ku zanebûn, remankirin di liberkevtinên rûtkirî de hêjî ne li

¹ Diog. Laert. II, S. 106; siehe Cic. ac. 2 IV, 42: Vides...quam non multum a Platone (dissenserint) Megarici, qorum fuit nobilis disciplina etc.

berdestan de ne dihate bidîtin. Ew li ser tevaya şewebûnan de bi têghiştina tûj ve têtin biderkevtin, ku ew di wan de dijbûnan bidin bidyarkirin û di nava wan de bidin bixistin, da ku ew yên din bi şaşûmaşo ve ve bidin bicihkirin. Li ser diyalektika taybetîyî wan de pir nayête biaxivtin, bi pîrbûn ve li ser şaşûmaşokirinê de, ji ya ku wan di nava şiyarbûna sade de, di nava wênekirinê de dane biberzkerin. Li ser wê de Anekdoten –Qerfên- bi komekê ve hatîye biaxivtin. Bi rabûnûrûniştineke sadeyî peyîvandîne ve wan diyalektik didatin bikaranîn, çiyê ku em bi qerfbûnê ve didin binavkirin, ew bi karûbarên wanî rastî ve dihate bierkevtin. Sokrat wehajî temaşekirin li ser tiştên sade de bi çûn û hatin ve didate bikaranîn. (Di peyvîniya me de kesîtiyek hinekî dide bigotin, ew vê dide girîngtirin, birastderxistin). Gelek ji Anekdotan –Qervan- ve li ser peyîvandîna hunerên xwe de, li weşartokên xwe de bi kêfxweş ve têtin biderkevtin, lêbelê hinêndin bi herawayekî ve bi biryarkirineke tundtirî ve ji rûçikê remankirinê ve têtin birûkirin; ew ji bona vê ve destên xwe didin biavêtin û didin bixuyanîkirin, bê çilo merov, heger ku merov wê bihêle bête bicîhatin, ji bona nava dijbûnan ve tete bikevtin, ji bona nava dijbûnan ve ligel xwe de tete bihatin.

„Euklid, ligel tûjtirîn giftûgokirinê xwe de guh pê nedida bidan, di giftûgorina xwe de bi xwe ve divabû bi bêdenktirîn merova bihata biderkevtin. Merov dide bigotin, carekê li nik xirecîrekê de wî beramberî xwe weha date bibîntengkirin, ku wî date biqîjkin: ez dixwazim bimrim, heger ku ez heyfa xwe ji te ve nedim bihilanîn! Euklid li ser xwe de date bipersivkirin: Û ez dê bixwazim bêtim bimirin, heger ku ez ne ji bona te ve di rêya sivikbûna hoyan de (lenitate verborum) tûrebûna te weha nedim binermkirin, ku tu min bi nala berê ve bide bihezkerin.“¹

b) Eubulides

Hemûyî bi taybetî ve weha ew wan bi nala nebûnekê ve didin bidiyarkirin û wan xwe ji bona ser komekê ve ji pêçdanan û dozandinan ve didatin bivezilandin, da ku ew şiyarbûnê di nava rûçikan de bidin bişaşûmaşkirin.

¹ Plut. Frat. Amore, p. 489, D (ed Xyl.); Dtob. serm. LXXXIV, 15 (Tom. III, p. 160, ed. Gaisfors; Bruckeri Historia critica phlososofiae. Tom. I, p. 611.

Hinek ji van pêçdanan ve ligel navên wan de ji me re hatine bihilanîn; ew bi pir başî ve bi Sophismen –lewçebûnan- ve têtin biderkevtin, ji yên ku Dozandinvanê wan bi Eubulides ve ji Milet ve, ji şagirtên Euklides ve ji bona wî ve tête nivîsandin.¹ Bi pêşî ve tête biderkevtin, çiyê ku ji bona me ve tête bibîrxistin, gava ku em li wan de didin biguhdarfîkirin, ku ew bi lewçeyên pûç ve têtin biderkevtin, ku ew ne bi nerx ve bi nayînkirinê ve, kêmjî ne bi bihîstîne ve têtin biderkevtin. Em tiştên wisa wetov pêrejî ji bona vê ve; em wan ji bona Bêmejîyan ve didin bixuyanîkirin; em wan ji bona qerfên sarkirî ve didin bidîtin. Bes bi rast û durust ve ew bi siviktir ve tête biderkevtin, ku wan em bidin bipengizandin, ji nala ku em wan bi rast û durust ve bidin binayînkirin. Ew bi rast û durust ve ji bona servê ve têtin biçûyîn, ku ew bi hîçûpûçbûna peyvê ve bidin bixapandin, bidin şaşmaşkirin û wî bidin bixuyanîkirin, ku ew ligel xwe de bi dijûn ve tête biderkevtin. Ew bi rast û durust ve bi xwedanê tu hêjabûna zanistîyan ve nayêtin biderkevtin. Lêbelê çiyê ku em di peyvînin nebaş de dihêlin bêtin bigotin, ew li ber me de tête biliberkevtin, didin binaskirin, çiyê ku yê din pê didide bimebestkirin û wehajî, ku yê din li ber me de tête bikevtin, û ew pêre bi dilbûn ve têtin biderkevtin (yanjî ku em pê dilên xwe didin bixweşkirin, ku Xwedan li ber me de tête biliberkevtin) li ser van de tanîradeyekî ev lewçeyên hanê bi rastûdurust ve tête biçûyîn, ji bona wîyî bi bêdilbûn ve bi xwe ve divê ew bêtin bixuyanîkirin, gava ku merov wê bi carekê ve wisa bide biwergirtin, bi mîna ku ew hatîye bipeyîvandin. Peyvên nebaş ji bona nava reswakirinê ve bidin bidanîn, bidin bibersivkirin, bi yarîkirinê, qeşmeryê, zarotîyê ve tête biderkevtin. Belê yêdin dide bizanîn, çî merov dide bimebestkirin, ew li ser gotinan de dide bidanîn; ew ji bona ser dijûnên mîrîtîyê ve bi bêtir ve – ji bona yarîya gotina tiştê vala ve - tête biçûyîn. Zimanê meyî Elmanîyî bi di sorîtî ve jibervê jî ve yarîkirina gotinan bi nala qerwelkekê vala ve date bisorgonkirin. Bes bi tenha ve Yunanîyan bi gotina xurû û tégihîştina xurûyî pevokekê ve wetovjî bi nala tiştêkî ve didatin biguhpêdan. Û heger gotin û tişt bi dijîhevdû ve bêtin biderkevtin, gotin bi berzîntir ve tête biderkevtin; jiber ya ku ew ne bi peyîvandina tişt ve bi rastûdurust ve bi tiştêkî bêhîş ve tête biderkevtin, bi hîşbûn bes û bi tenha ve bi nala ziman ve tête biheyîbûn.

Bi carekê ve em wehajî li nik Sokrat de di Elendena wîyî Sophistî de komekê ji nimûneyên wisa ve didin bidîtin, ji yên ku ew ji bal Sophistan ve

¹ Diog. Laert. II, S. 108.

wetovjî ji bal Eristikan ve, û ji hevkevtinên jê ve hatine bihatin. Ebulides bi dijî Aristoteles ve date binivîsandin, tu tişt jê ji bona me ve nehatîye bigihandin.¹ Wehajî li nik Plato de qeşmerîyên wetov, bi duziman ve xwe didin bidîtin, da ku ew Sophistan bi cihê pêkenînê ve bide biderxistin û bixuyanîkirin, bê bi çi hîcûpûcbûnan ve wan xwe didatin bimijûlkin. Eristiker –Duziman- lêbelêjî hêjî bi dûrtir ve têtin biçûyîn. Ew bi Berdevk ve di nava dîwanxanan de têtin biderkevtin, ji bona nimûne ve, Prolemäer; wehajî Diodor² hatin bikin. Ji rewş û zînetên mêjûwe ve em didin bidîtin, ku ev bi karkirina diyalektik ve, ji ya ku ew yên din di nava mêjê de didin bidanîn û dizanîn bê çilo ew wan ji hevdû ve didin bixistin, bi karkirineke giştîbûna felsefa Yunanî ve li ser panegorên giştî ve bi nala bi xwe ve bi yarîyekê ve li ser sifrên Padîşahan ve dihate biderkevtin. Bi mîna ku ji rojhilat ve ji Sulêman ve hate bihatin, ku ew girêkekê bide bidan, da ku ew wê ji hevdû ve bidin bivekirin: weha em li ser rayxên Padîşahan de giftûgokirinên bi gîyanbilind ve û civînan ji Feylesofan de didin bidîtin, ji yên ku wan xwe weha ligelhevdû de didatin biazirdan û bikêfxweşkirin. Yunanî bi dozandina dijîbûnan ve bi carekê ve bi evîndar ve dihatin biderkevtin, ji yên ku merov ew di peyvîkirinê de, di wênekirinên sade de didate bikin; perwerdeyek, ji ya ku wê ji xwe re mîrîtîya ziman (yanjî pevikan yanjî rûtbûnên bihnan) - ne ku ji bona rastîyekê ve yanjî bi dijî vê ve, bi çiyê ku merov bi rastîyekê ve dide binavkirin – ji bona babetekî ve dide bikin û şiyarbûnekê li ser nemînadurustbûnîtîya wî de yanjî hêjîbêtir li ser newekhevbûnîtîya wî de, ji ya ku ew têde dihate biderkevtin, wê ew didate bixuyanîkirin, wê ew ji bona şiyarbûnê ve didate bianîn û pêre dijîbûn ji bona ronahîyê ve didate bianîn, ji ya ku ew têde dihate bikevtin. Beramber ne bi nala beramberî xurûyî liberkevtinê ve dihate bidiyarkevtin, lêbelê bi mîna ku ew weha ligel wênekirinên rastî ve tête bihêlankirin. Ew xwe ne ji bona ser navroka rast ve û ne jî ji bona ser leberkevtina xurû ve didin bipêçkirin. Her pevikek ji Subjektêkî û Prädikatekî ve tête bipêkhatin, ew bi cudabûn ve têtin biderkevtin, di wênekirinê de em yekîtîya wan didin bimebestkirin; û çiyê ku şiyarbûna sadebûn bi rastîyê ve tête biderkevtin, ew bi sadebûnê ve, ne ligel xwe de bi dijîbûnîtîye ve tête biderkevtin. Lêbelê bi rastî ve sadebûn, ya ku ew xwe bi mîna pevika Tautologie –dutêgihîştina- ve dide biderxistin, ji ya ku ew bi carekê ve tu tiştêkî nade bigotin; û li kûderê

¹ Ibid. II, S. 109.

² Ibid. II. S. 111-112.

de divabû wê hinek bida bigotin, ew bi cudabûnê ve, bi dijbûnîfîyê ve têtin biderkevtin û di gava ku cudabûnîfîya wan ji bona şiyarbûnê ve tête bihatin. Lêbelê şiyarbûna giştî vêca bi dawî ve tête biderkevtin; li kûderê de dijbûn tête bidîtin, ew bes bi tenha ve xwe di jihevkevtinê de dide bidîtin, ku ew xwe – di jihevhillanînê de dide bidîtin. Ew bi xwedanê liberkevtinê ve nayête biderkevtin, ku bes û bi tenha ve ew bi servajîfîya yekîfîya rastîyê ve tête biderkevtin – ne, ku di her pevikekê de rastî û heletî tête biderkevtin, heger ku rastî di têgihîştina sadebûnê de, heletî di têgihîştina servajîkirinê, dijbûnîfîyê de bête biwergirtin; lêbelê erêkirin (ew yekîfîya hanê), nayînkirin (ev dijbûna hanê) bi serhevdû ve têtin bikevtin.

Di nava pevîkên Eubulides de destnîşankirina serekî dihate biderkevtin, jiber ku rastî bi sadebûnê ve dihate biderkevtin, ku ew jî bersiveke sade dide bidaxwazkirin, ku ew ne weha, bi mîna ku ev ji bal Aristoteles¹ ve tête birudankirin, ligel girêdana ji bona ser hinek guhpêdanan ve hate bibersivkirin – bê çilo ev jî bi rastî ve li ber tevaya daxwazkirina liberkevtinê de tête biderkevtin. Bi xapandin di vir de tête bidîtin, merov di xwe de nade bidîtin, him bi erê ve yanî bi na ve bide bidaxwazkirin; yekekê ji herduwan ve merov di xwe de nade bidîtin. Bi pê re merov dê ji bona nava şermezarîfîyê ve bête bidanîn; ev bi xavîfîyê ve tête biderkevtin, ku bersivkirin neyête bizanebûnkirin. Sadebûnîfîya rastîyê dê weha bi nala binçînîyê ve bête biderxistin. Li cem me de ev ji bona nimûne ve di wî rengî de tête bixuyanîkirin: ku ji servajîyan ve yekek bi rastî ve, ya din bi şaş ve tête biderkevtin, ku pevikek him bi rast ve û yanî ne bi rast ve tête biderkevtin; ku tişteke ne bi du hêjabûnên servajîhevdû ve dikare bête biderkevtin. Ev bi bingehê bîrûbawerîya liberkevtinê vê tête biderkevtin, ku pirincipium exclusi terii; ev bi giringbûnîfîyê mezîna ve di hemû zanistîyan de tête biderkevtin. Ev di girêdana digel binçînîya Sokrat û Plato de tête birawestandin: „Ku rastî bi giştîbûnê ve tête biderkevtin“; ev rûtbûna hanê, bi nasînîfîya liberkevtinê ve tête biderkevtin – çiyê ku ew divê bi rast ve bête biderkevtin, nabe ku ew xwe bi dijî xwe ve bide biderkevtin.

Li nik Stilpo de ev hêjî bi pirtir ve tête bidiyarkevtin. Megarî weha bi vî bingehê bîrûbawerîya liberkevtina logîkê me ve didin bipêgirtin; rengê nasînîkirinê dê ji bona rastîyê ve bête bilêpîştgirtin. Wan êtir xwe li nik wekhevîbûnan de ne ji bona giştîbûnê ve didatin biderxistin, lêbelê wan di nimûnetîyên wênekirinên lêhatî de lê didatin bigerandin, di rêya ji yên ku

¹ Aristot. SE, c.24

ew di t k p k n n de dihatin bir niřtin;   wan ev ji bona nava nivřek  ve ji r xistin n ve didatin bian n. Em d  hinar ji nim neyan ve, ji y n ku ew ji me re hatine bihilan n, p re bidin bian n.

a) yekek  Elenchus bi derewvan ve di hate binavkirin. Gava ku merovek  p  t te bir niřtin, ku ew derewan dide bikirin, gelo ew li vir de dide biderewkirin, yanj  ew rastiy  dide bigotin?¹ Ev d  bi bersiveke sade ve bide bidaxwazkirin; bi nala rastiy  ve sadeb n t te biderkevtin, ku yekek t de ji bona ya din ve d  dergeh li ber de bide bigirtin. Heger ku j  b te bipirskirin, gelo ew dide biderewkirin, div  ew li v der  de bi er  ve yanj  bi na ve bide bibersivkirin? Heger b te bigotin, ku ew rastiy  dide bigotin: weha ev ji bona navroka peyva w  ve bi dijbûn ve t te biderkevtin; jiber ku bel  ew p  t te birûniřtin, ku ew dide biderewkirin. Di gava ku ew er  dib j  (ew derewa dide bikirin), weha ew bel  bi pib n ve rastiy  dide bigotin; weha ew nade biderewkirin   ew dide biderewkirin – weha ev bi wetov ve t te biderkevtin, bi mîna ku ew rastiy  bi dij v  ve dide bigotin,  iy  ku ew d  b te gotin.   bel j  d  b te biderkevtin, jiber ku rastî bi sadeb n  ve t te biderkevtin, ew bersiveke sade dide bidaxwazkirin. Bersiveke sade xwe nah le bide bidan. Li vir de yek t yek di navbera du servajîyan ve, di navbera derewkirin    rastiy  de t te bidanîn (em xweser dijb n  didin bidîtin), ji ya ku ew di hemû deman de bi rengîn cudan ve careke din t te t tin bihatin   w  merov dane bimijûlkirin. Chrysipp, Stoikerek  bi navûdeng ve, li ser v  de řeř nivřřt dane binivřsandin.² Yekekî din, Philetas ji Kos ve, bi janazirav ve hate bimirin, ji ya ku w  ew ji bona xwe ve di rüya xwendekarîya bi b tir ve date biwergirtin, ku ew v ya bi dut gihiřtanan ve bide bi arekirin.³ Ev bi carek  ve bi m na w  ve t te biderkevtin, heger ku em di dema xwey  nuh de merovan bidin bod tin, ji y n ku ew xwe didin biazirdan, ji y n ku ew xwe di  arcar ya gurover  de dide bik rkirin – pevikek, ji ya ku ew bigir bi b mirin ve di hate biderkevtin. Ew li p wend yeke sade ve ji hinek  newekhev ve t tin bil gerandin, Ev řař mařb na han  – bersiveke sade, jiber ku navroka w  bi danevanek  dijbûna w  ve t te biderkevtin. Ev  ivanok n han  xwe bi b tir ve j  dane bigirtin   carekedin dane biberkirin; bi mîna ku ev di Don Quichote de tev

¹ Cic. ac. 2. IV, 29; Cic. div. II, 4.

² Diog. Laert. VII, S. 196.

³ Athen. IX, p. 401 (ed. Casaubonus 1597); Suidas v., Tom. III, p. 600; Menagius. Komm. zu Diog. Laert. II, S. 108.

bi mîna wê ve tôte bidekevtin. Sancho, Serdarê Girava Barataria, ligel gelek rûdanên bi metirsî ve, bi nala ku ew li nik dadgehê de dihate birûniştin, li jêr van jî de ligel vê reftarîkirina hatî de didate bilêgerandin. Di nava serdarîkirina bajarîtiya wî de pirekê xwe didate bidîtin, ji ya ku ew ji bal merovekî dewlemend ve ji baştirîn Rêwîyan ve – lêbelê ligel sêdarekê dehatibû biavakirin. Heryekê bi derbasbûna ser pirê ve bi mercekî ve rê pê dihate bidan, ku divabû ew rastîyê bide bigotin. Ku ew ji bona kûderê ve dê bête biçûyîn, heger ku wî date biderewkirin, weha divabû ku ew bi sêdarê bête bivekirin. Vêca yekek ji bona ser pirê ve hate bihatin, û ji bona ser pirsê ve, bi kû ve dê ew bête biçûyîn, wî date bixuyanîkirin, ku ew ji bona vêderê de hatîye bihatin, da ku ew ji bona vê sêdarê ve bête bipêvekirin. Çavdêranên pirê li ser vê de di nava zînetîyeke mezin dihatin biderkevtin. Vêca ku ew wî bidin bidarvekirin, weha wî rastî dayîte bigotin, divabû merov wî bihêle bête biderbasbûn; heger ku ew bihêlin ew bête biçûyîn, weha wî nerastî dayîte bigotin. Di vê zînetî hanê de wan xwe ji bona ser şahrezatîya Serdarê bajêr ve dane bipêcdan, ji yê ku wî peyvên şahrezatîyê didin bikirin: ku di rûdanên gûmanîkirîyên wisa de divê merov ji bona sivktirîn rêzanan ve destên xwe bidin biavêtin û weha bihêlin ku ew bête biçûyîn. Sancho serê xwe nedate biêşandin, Bê ka çi divabû bi encam ve bihata biderkevtin; gelo dê ew ji bona navrokê yanjî hoye ve bi xwe ve ligel destnîşankirinekê ve bide bikirin, kîjan bi dijî navrokê ve bi nala encam ve tôte biderkevtin: Bidarvekirin bi nala rast ve divê bête bigotin, lê ne bidarvekirin divabû bi nala encamê ve bihata biderkevtin, ne bidarvekirin bi nala kirinê, rûdanê ve divabû ji emcamkirina darvekirinê ve bihate biderkevtin. Weha bilindtirîn sizadan bi nala encamê mirinê ve tôte biderkevtin; li nik xwekujyê ve mirin bi xwe ve bi navroka tawankarîyê ve tôte bikirin, weha ew nikare bi nala sizadanê ve bête bikirin.

Ez hêjbêtir pêrejî nimûneyeke wisa li tenîsta bersivê de didim bianîn. „Menedemus hatîye bipirskirin, gelo wî ji bona lêdana bavê xwe ve dayîte bidevjêberdan?“ Merov dixwest wî ji bona nava rûsarkirîniyê ve bide bidanîn; bersiva bi erê ve yanjî bi na ve li vêderê de pêrejî bi gûman ve tôte biderkevtin. Heger ku ez bi „erê“ ve bidim bigotin, weha min lê didate bilêdan; bi „na“ ve, weha ez hêj li ser lêdanê de têtîm biçûyîn. „Menedemus date bilêvegerandin; min ne jê dest dayîte biberdan, ne jî min lê dayîte bilêdan.“ Beramber dixwest xwe ligel vê de ne bi dil ve bête biderkevtin.¹

¹ Diog. Laert. II, S. 135-

Di rêya vê bersivkirina hanê de, ji ya ku ew bi dualî ve tête biderkevtin, ji ya ku yek belê bi nala ya din ve dide bihilanîn, pirs bi rastûdurust ve tête bibersivkirin; wetovjî bi nala pirsê li jor ve, gelo ew bi rast ve dide peyvkirin, ji ya ku ew pê tête birîniştin, ku ew dide biderewkirin. Ew bi rast ve dide bipeyvkirin û pêrejî ew dide biderewkirin û rastî di vê dijbûna hanê de tête biderkevtin. Lêbelê yek dijbûn ne bi rast ve tête biderkevtin; ev nikare di wênekirina (Sancho Pansa) bête bihatin. Di şiyarbûnê de dijbûn, şiyarbûna servajîyan, têtin bidiyarkevtin; ew bes û bi tenha ve di wan de tête bidiyarkevtin – ew di tiştên hestiyarî, hebûnê, demê de tête bixuyanîkirin, dijbûna wêna dê ji hevdû ve bête bicihêkirin. Ev lewçedarîyên¹ hanê ne bi diyara dijbûnekê ve têtin biderkevtin, belam ew bi rastîya hebûna dijbûnê ve tête biderkevtin. Di nimûne de dualî tête bixuyanîkirin, helbijartinek; lêbelê destnîşankirin bi xwe ve bi dijbûnekê ve tête biderkevtin.

b) Verborgenê –Xwehilanînî- û Elektra² li ser de didin binivîsandin, ku dijbûn dê bête bidanîn, gava ku yekekî pêre tête binaskirin û nayête binaskirin. Ez ji yekekî ve didim bipirskirin: Gelo tu bavê xwe dide binaskirin? Ew dide bibersivkirin: Belê, ez bi bêtir ve didim bipirskirin: heger ku ez ji bona te ve vêca merovekî bidim bixuyanîkirin, ji yê ku ew li pişt perdeyekê de tête biveşartin, gelo tu wî dide binaskirin? – Na. – Vêca, ew bi bavê te ve tête biderkevtin; weha tu bavê xwe nade binaskirin, Wetovjî li nik Elektra de. Divê ji wêjî ve bête bigotin, wê Birayê xweyî Orest nedidate binaskirin,, ji yê ku ew li beramberî wê de dihate birawestandin, yanjî na? Van pêçdanên hanê em bi tenikbûn ve didin bidîtin; di wênavê de ev bi giringbûn ve tête biderkevtin, ku bi nêziktir ve lê bête bitemaşekirin. a) Naskirin tête bigotin: yekekî di wênekirinê de bi nala hebûna wî ve – ne bi bêdestnîşankirî ve di giştîbûnê, lêbelê bi nala hebûna wî ve bi xwedan ve bête biderkevtin; b) vêca dê ew bi nala yekekî ji ve bête bixuyanîkirin – Xwehilanînî yanjî Orest bi yekekî ji van ve tête biderkevtin. Lêbelê Elektra wî nade binaskirin, wênekirina wêna wî dide binaskirin. Evê hanêyî wênekirî û yê bi vîya ve li vêderê de ligel wê de ne bi mîna hev ve têtin biderkevtin. Lêbelê bi rastî ve yê vê wênekirinê wetov ne bi rastekî vi ve tête biderkevtin. Evê dijbûnkirî dê di rêya destnîşankirinê de bête biçarekirin: wê ew di wênekirina xwe de, lêbelê ne bi nala Vî ve didate

¹ Sophismen: Sophism: Lewçedar, Rewabêjî, Canbaz, Sefsetyî.

² Druckeri Historia critica philosophiae, Tom. I. p. 613.

binaskirin. Weha li wêderê de. Kur bav dide binaskirin, gava ku ew wî dide bidîtin, ango, gava ku yekek ji Vanê hanê ve ji bona wîna ve, lêbelê bi yekekî hılanîna Vî ve têtê biderkevtin. Verborgene -Hılanînvana- bi nala yekekî ji Van ve di wênêkirinê de dê bi giştîbûnê ve bête biderkevtin û ew hestiyariya hebûna xwe dide biwindakirin. Di vê çivanoka hanê de pêre dijbûna bilindî giştî û Vîya hanê têtê tetê bikevtin, bi vîcorî ve ku di wênêkirinê de xwedanetîyên bi carekê ve di perçên giştîbûnê de têtê biderkevtin. Gava ku Ev hate bihilanîn, nema ew bi bes û bi tenha ve bi wênêkirinê ve têtê biderkevtin; Rastî bi giştî ve – bi şiyarbûn ve li ser de têtê biderkevtin. Giştîbûn vêca wetov bi vê ve têtê biderkevtin, ku ew ji bona yekîtiyê ve bi servajî ve têtê bidanîn; ew di vê zanebûna felsefê de bi carekê ve bi gewher ve têtê biderkevtin – û Ev, hestiyariya hebûnê têtê -, nayînkirina Vê têtê bihilanîn. (Ev şiyarbûna hanê, ji ya ku ew vê hebûna hestiyariyê bi giştî ve dide bihilanîn, ew bi taybetî ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew xwe ji bal Stîlpo ve bi nişankirî ve dide bidîtin.

c) Yê din ji qerwelkên wekhev ve bi giringtir ve têtin biderkevtin, ji bona nimûne ve, giftûgokirin, ji (gotinek Yûnanî) û (gotinek Yunanî), ya ku ew ji komekê¹ ve, ev bi zelûtîyê² ve têtê binavkirin. Herdu xwe ji bona ser bêdawîbûna bedbûnê û çendbûna pêdeçûnê ve didin birakişandin, ku ev ji bona tu beramberîkirina çendbûnê ve nikare bikirin û ew xwe di dawîya dawî de belê li nik beramberîkirineke çendbûna bi serêxwe ve dide bidîtin. Phalakrus bi derdê vezîvirandî ve ji Sorites ve têtê biderkevtin. Ev têtê bipirskirin: gelo libek ji genim ve komekê dide bidurustkirin? Yanjî: mûyek bi kêmtir ve serzelûtêkî dide bidurustkirin? – Na. – hêjî yekek? – Hêjî tu. Ev pirsê hanê herûher dê bête bivegerandin, gava ku herûher libek genim bi ser ve bête bidanîn yanjî mûyek jê dê bête bikişandin. Di gava ku di dawîya dawî de dê bête bigotin, ku ew belê bi komekê ve yanjî bi serzelûtêkî ve dê bihata biderkevtin: weha bi wetov ve liba genimî dawîyî danînê yanjî rakirina mûyê dawî komekê yanjî serzelûtîyê dide bikirin; çî di pêşî de dihate binayînkirin. Lêbelê çilo careke din libeke genim dikare komekê bide bidurustkirin. Ji ya ku ew belê weha ji pir libên genim ve têtê bipêkhatin? Pevik têtê biderkevtin: ku libek genim tu komê nade bidurustkirin. Dijbûn têtê biderkevtin, ku yekekê bidin bidanîn yanjî bidin biwergitin wetovjî ji bona servajîyê ve, pîrbûnê ve têtê biveguhertin.

¹ Cicero, 1.1.

² Brucker, 1.1., Tom. I, p. 614, not. s.

Vegerandina yekekê bi danîna piran ve tête biderkevtin; vegerandin dide bidurustkirin, ku hinek pir libên genim bi serhevdû ve didin bianîn. Yekek dê bi dijî xwe ve, bi dijî komekê ve bête biderkevtin; Yeka bi wergirtî ve dê ji bona zelûtfiyê ve bide bikirin.

Yekek û yek kom xwe bi servajîhevdû ve; lêbelêjî bi yekekê ve didin biderxistin. Yanjî veçûna çendbûnê ne ji bona veguhertinê ve, bes ji bona pirkirinê û kêmkirinê ve tête bidiyarkevtin; lêbelê di dawîya dawî de ew bi dij ve tête biveçûyîn. Yekeke biçûkî bêdawîbûn yanjî girbûneke mezinî bêdawîbûn nema bêtir bi tu mezinbûnê ve tête biderkevtin. Em herûher başîfyê û cendbûnê ji hevdû ve didin bicihêkirin; lêbelê cudabûna bi mînahev ve ji komê û mezinbûnê ve li vêderê de di dawîya dawî de xwe ji bona başîfyên cudabûnê ve didin biveguhertin.

Ev destnîşankirina hanê bi giringbûneke mezin ve tête biderkevtin; çiyê ku ew lêbelê ji bona şiyarbûna me ve ne bi xweser ve li ber de tête bidanîn. Ji bona nimûne ve qurîşek, pûlek merov dide bigotin, nade bikirin; ligel tevdî de ew Ne –didin bikirin, dê kîs bête bivalakirin – dê ew çi bidin bikirin -, ew bi başbûneke cudabûnê ve dê bêtin biderkevtin. Av dê bête bigermkirin,, dê ew herûher bête bigermtirkirin û li nik 80 yê Reaumur de ji nişkê ve ew ji bona keldûmanê ve tête biveguhertin. Ev cudabûna hanê, di dijûbûna ji çendbûnê û başîfyê de gelekî bi giring ve tête biderkevtin; lêbelê diyalektika wêyî veguhestinê ji bona navahevdû ve bi vê ve tête biderkevtin, çiyê ku liberkevtina me pê nayête birûniştin – ew li nik de tête bimayîn, ku başîti ne bi çendbûnê ve tête biderkevtin û çendbûn ne bi başîtfiyê ve tête biderkevtin. Di wan nimûneyên hanê de, ji yên ku ew bi mîna qerfan ve têtin biderkevtin, temaşekirinên bingehîyî destnîşankirinên remankirinê têtin bikevtin, ji yê ku li ser wan de tête bihatin.

Ew bi xwedanê jimareke pir ve ji gerfên wisa ve dihatin biderkevtin; hinek ji wan ve bi giringtir ve, hinindin bi nifşekî bêgirtirbûn ve têtin biderkevtin. Komekê ji pêçdanên din ve Aristoteles di Elenchena xwe de dide bianîn, ji yên ku ew hemû dijûbûneke mîrfîyî pir didin bixuyanîkirin, ji ya ku ew di nava ziman de tête biderkevtin – Dijbûnek, ji ya ku ew di rengê zimên de tête bikevtin, jiber ku wetov tede yekayekan ji bona giştîbûnê ve tête biwergirtin. „Ev bi kê ve tête biderkevtin?“ Ev bi Sokrat ve tête biderkevtin – Ma gelo Sokrat ne bi generis masculini – tuxmê nêr- ve tête biderkevtin? – Belê – Ev bi generis neutrius –tuxmê ne nêr û ne mê- ve tête biderkevtin, weha dê Sokrat bi generis neutrius –tuxmê ne nêr û ne mê- ve bête

bidanîn.“¹ Yanjî Aristoteles² wehajî li ser vê giftûgokirina hanê de dide bixeberdan; Ev bi qerwelkeke - destkarên gencan ve têtê biderkevtin, bî mîna ku ew xwe di nava Eulenspielgel – mirêka avê de dide bidîtin. Aristoteles xwe pêve bi peyvê ve pir dide biêşandin, ji bona ku ew şaşûmaşbûnê bide bihilanîn. „Tu bi xwedîyê segekî ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew bi xwedanê çêlikan ve têtê biderkevtin; Ev segê hanê weha bi bav ve têtê biderkevtin. Weha tu bi xwedanê bavekî ve têtê biderkevtin, ji yên çêlikên wî bi seg ve têtin biderkevtin; tu bi xwe ve weha bi biyadekî ve ji segan ve têtê biderkevtin û tu bi xwe ve bi segekî ve têtê biderkevtin.“

Bi dozandina bi mîna qerwelkên wisa ve Yunanîyên wî zemanî û yên zemanên derengtir bi carekê ve bi bêdawîbûn ve dihatin biderkevtin. Li nik Skeptiker – Dudilvanan- de em dê bi derengtir ve alîyê diyalektik bi bêtir ve bi pêşkevî ve û ji bona ser xaleke bilindtir bi hatî ve bidin bidîtin.

c) Stilpo

Yekek ji bi navûdengtirînê Eristiker –Duziman- ve têtê biderkevtin, yekekî ku ew li Megarya de hatîye bizayîn. Diogenes dide biaxivtin,; ku ew bi yekekî ve pir bi xirûcîrekî gewre ve dihatê biderkevtin. Ew bi ser hemûyan ve weha bi jîrbûna tûjbûna peyvê ve dihatê bikevtin, ku tevaya Yunanistanê ji bona xatirê çavê wî ve di nava tîrsê de dihatin bidîtin (bi kêma ve dihatê biderkevtin), ku ev di nava Megarîyan de bête biderkevtin. Ew di dema Alexander –Eleksenderê- mezin de dihatê bijîyandin û ew di piştî mirina xwe de (Ol. 114,1; 324 b. Z.) li Megara de, li cihê ku têtê Generalên Alexander ceng ligel hevdu de didatin bivêxistin. „Ptolemäus Soter, Dementrius Poliorketesê kurê Antigonus ji bona wîna ve gelekî qedir dane bigirtin, gava ku wan Megara dane bivegirtin. Ji Etina ve divê gelek dev ji cihênkarê xwe ve bidana biberdan, da ku wan ew bidana bidîtin, û gava ku yekekî jêre date bigotin, mervo jê re bi mîna cenawerekî bêgane ve dide bihezkin, wî date bibersivkin: Na, lêbelê bi nala merovekî rast û durust ve dide bihezkin.“³ Li nik Stilpo de xweşîfî xwe dide biberzkin, ku wî

¹ Aristot. SE. c. 14; Buhle, ad. h. 1. argumentum, p. 512.

² Aristot. SE. c. 24.

³ Diog. Laert. II, S. 119, 113, 115.

giştîbûn bi têngihîştina nasînîya liberkevtina mîrîftîyê û rûtbûnê ve didate biwergirtin. Lêbelê bingehê serokî di nimûneyên wî de herûher bi vê ve tete biderkevtin, ku wî rengê tevayîftîyê bi dijî taybetîyê ve bi rastûdurust ve didate bikirin.

a) Diogenes di pêşî de di pêwendîyê de li ser hemberîya Vê û tevayîftîyê de ji wî ve tete biçûyîn: „Kê dabe bigotin, ku ew bi (yek) merovî ve dihate biderkevtin (Kî merov dide bigotin), ew tu kesî nade bigotin; vêca ew ne vî yanjî yê din dide bigotin. Vêca çima di pêşî de ev bi nala yê din ve? Weha ne ev jî.“¹ Merov bi pîvana tevayîftîyê ve tete biderkevtin û Ev bi nîşankirî ve tete bimebestkirin, heryek bi sivikbûn ve pê tete birûniştin; lêbelê Evê hanê hêjî ji bona me ve di wênekirina me de li tenîştê de tete birawestandin. Bes Stilpo dide bigotin, ku Evê hanê bi carekê ve nayête bidîtin û li ser de nikare bête bigotin, ku ev bes û bi tenha ve bi tevayîftîyê ve tete biderkevtin. Diogenes Laertius dide bigotin: Wî nîşîftî² dane bihilanîn.“ Bi pîrbûn ve ew ji wî ve ji xwe re dihêle bihiştin, çiyê ku ew ji wî ve li ser de did e bixeberdan, ji yê ku ew servajîyê dide binayinîkirin: ku ew tevayîftîyê dide bixuyanîkirin û yekayekê dide bihilanîn – Tennemann³ belê wetov jî: Nîşan dide bimebestkirin.

Wetov ev, ji yê ku wî bi rengê tevayîftîyê ve dayîte bipêgirtin, xwe hêjîbêtir di komekê de ji qerwelkan de dide bixuyanîkirin, ji yê ku ew ji bal Stilpo ve ji jîna sade ve têtin bixeberdan. Weha ew dide bigotin: „Kelem, ji yê ku ew dê li vêderê de bête bixuyanîkirin (bifiroştin), nayête biderkevtin. Vêca kelem berî bi pir hezar salan ve tete biderkevtin; Weha kelem ne bi vîyê diyarkirî ve tete biderkevtin“⁴; ango bes û bi tenha ve tevayîftî tete biderkevtin, ev kelemê hanê nayête biderkevtin. Gava ku ez dibêjim: ev kelemê hanê, weha ez bi carekê ve tiştêkî din didim bigotin, bi mîna ku ez didim bimebestkirin; vêca ez: hemûyî dinî keleman dibêjim.

Hêjî qerwelkek bi vê têngihîştina hanê de tete bigotin. „Ew di peyvdariyê de ligel Krates, yekekî Kynikî de dihate biderkevtin û wî ew date bibirîn, da ku ew masîyan bide bikirîn. Krates jêre didate bigotin: Çilo, tu dev ji peyvdariyê ve dide biberdan?“ (Bi têngihistinê ve, çilojî ku di jîna tevayî de

¹ Ibid. II, S. 119: (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

² Gattung: Art, Kind, Sort: Nîş; Huner: Celeb.

³ Tennemann, a. a.O., Bd. II, S. 158.

⁴ Diog. Laert. II, S. 119: (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

yekek dide biremankirin yanjî ne bi jîrîtî ve tête biderkevtin, ku ew bersivê bi yar ve nizane bide bikirin; û peyvê weha bi mezinbûn ve bide biderxistin, ku ew bi başbûn ve tête bidiyarkevtin, gava ku bes û bi tenha ve bi carekê ve hinek bête bibersivkirin, ku ji nala hîç bi carekê ve neyête bibersivkirin û merov bi tu bersivan ve bi deyndar ve nayête bimayîn.)

„Stilpo date bibersivkirin: Bi tuawayekî ve, lêbelê ez bi xwedanê peyvê ve têtin biderkevtin, lêbelê ez dê dev ji te bidim biberdan; jiber ku peyv tête bimayîn, lêbelê dê masî bêtin bifiroştin.“¹ Çi di vê nimûneya sade de dê bête bibîrxistin, bi hîçûpûçbûn ve tête bidiyarkirin, jiber ku ev weha bi tişteki hîçûpûç ve tête biderkevtin; di rengên din de ev bi giringtir ve tête bidiyarkevtin, da ku em rûnkirinên bêtir li ser de bidin bikirin.

Bi carekê ve ku bi cihkirina giştîbûnê ve di felsefekirinê de hatîye bikirin, weha ku wisa jî bes û bi tenha ve giştîbûn dikare bête bigotin û evaya, ku ew bi derbegê ve nayête bimebestkirin – ev bi şiyarbûnekê û remanekê ve tête biderkevtin, ji bona pêkhatina felsefa zemanê ve hêjî bi carekê ve nehatîye bihatin. Têgihîştina merovên sade yanjî Skeptika – gûmankirina- serdema nuh, yajî felsefe bi carekê ve, dide bigokirin, ku hestayarîya girawkirî divê bi xwedanê rastîyê ve bête biderkevtin yanjî ku ew bi vê rastîyê ve divê bête biderkevtin, ku li derveyî me de tiştê hestyarî tête bidîtin, û çiyê ku ew bi nala wisa ve ûhd. dide bidîtin, dide bibihîstin, heryek bi nala rast ve pê tête birûniştin – ligel vê de bi carekê ve kesek xwe bi rast û durust ve ne bi pêwistî ve li ser dîtina nayînikirinê de ji hoyan ve pê bête birabûn; ew xweser didin bigokirin, ku xweserî bi rast ve tête biderkevtin. Ew divên bes û bi tenha ve ji bona wî ve bêtin biguhpêdan, çiyê ku ew dibêjin,; ew bi xwe ve hergav tişteki din didin bigotin, ji mîna ku ew didin binêtkirin. Ew bi durusttirîn ve tête biderkevtin, ku wan bi carekê ve ew nikarîbûn bidana bigotin, çiyê ku ew didin binêtkirin. Ew dibêjin: hestyarî; ev bi hemû giştîbûnê, hemû hestyarîyê ve, bi nayînkirinê Hebûnîtîyê ve tête biderkevtin – yanjî Ev bi van hemûyan ve tête biderkevtin. Remankirin bes û bi tenha ve giştîbûnê, giştîbûnîtiryê dide bihilgirtin. Ji bona nimûne ve, li vêderê de ev tête biderkevtin, çiyê ku ez didim bixuyanîkirin – niha, gava ku ez dibêjim, lêbelê li vêderê de û niha hemûyî li vir de û niha tête biderkevtin. Gava ku ez dibêjim: ez, weha ez xwe didim binêtkirin, ev kesê bi tenha ve ji hemûyên din de dihate bicudakirin. Lêbelê ez wetov weha bi yekekî nêtkirî

¹ Diog. Laer., 1.1.

ve têtîm biderkevtin; ez nikarim xwe bi carekê ve bidim bigotin, ji yê ku ez wî didim binêtkirin. Ez bi têgîştineke bi serêxwe ve têtîm biderkevtin. Ez û tu kesekî din ji min bêtir ve – weha tevde ji xwe ve didin bigotin. Ez bi heryekî ve têtîm biderkevtin. Kî li vêderê de têtê biderkevtin? – Ez. – Ev bi hemûyan ve têtîm biderkevtin. bi giştî ve têtê biderkevtin; lêbelê wehaji yekayek – bes û bi tenha ve bi giştîbûnê ve têtê biderkevtin, weha bi gelekî ve, ku di gotinê de, di ziman de, hebûnek ji giyan ve hatiye bizayîn, Yekayek, bi mîna ku ew têtê binêtkirin, bi carekê ve nikare cih ji xwe re bide bidîtin. Ziman bes û bi tenha ve bi gewherî ve giştîbûnê bi carekê ve dide bigotin; lêbelê çiyê ku merov dide binêtkirin, ew bi taybetî ve, bi yekyek ve têtê biderkevtin. Merov nikare jibervêjî ve vî di ziman de bide bigotin, çiyê ku merov dide binêtkirin. Gava ku ez xwe di rêya pîrbûnê, cihêzayînê, vê de, çi min dayîte bikin, li kûderê de ez di wê demê de dihatin bidîtin û têtîm bidîtin, didim bicudakirin û bi nala van yekekan ve dixwazim bidim bidestnîşankirin: weha ev pêre wetov têtê biçûyîn. Ez weha niha bi pir salan ve bi pîr ve têtîm biderkevtin; lêbelê wetov ev bi niha ve, ji ya ku ez dibêjim, hemûyî niha ez ji destpêka pêla demê ve (Zayîna Isa ûhd.) didim bidestnîşankirin, weha ev pêla hanê bes careke din di rêya niha de têtê binîşankirin, ji ya ku ew xwe hergav – yekek di rêya yê din de – dide bipalpêdan: Ji niha ve ji berî 1805 saln ve – û niha ji berî 1805 salan ve di piştî zayîna îsa de. Ew bes û bi tenha ve hevdû didin bidestnîşankirin; lêbelê tevdebûn ne bidestnîşankirî ve têtê biderkevtin, ew bi xwedanê destpêkekê ve û bi bêdawîbûna pêş û paş ve têtê biderkevtin. Wehaji li Vêderê de. Eva li vêderê de bi heryekê ve têtê biderkevtin, heryek di yekekê de li Vêderê de têtê biderkevtin. Ev bi vê serûştîya giştîyê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew xwe di nava ziman de dide bixuyanîkirin. Em êtir alîkarîya xwe di rêya navan de bi carekê ve didin bikin, gava ku em bi carekê ve ji yekayekê ve tiştêkî didin bidestnîşankirin – Eva, ya ku ew wisa têtê binavkirin: bes bi mîna ku em pê têtîm birûniştin; ne ku em li ser tişt bi xwe ve hatine bipeyivandin. Nav bi nala nav ve bi tu peyvê ve nayête biderkevtin, ji yê ku ew wî dide bihilgirtin, bi çi ve ez têtîm biderkevtin; ew bi nîşaneke ve – û bi nîşaneke lihevthatîyî - bîrkinêyî kirinê ve têtê biderkevtin.

b) Gava ku Stilpo giştîbûn bi nala bi serêxwe¹ ve didate bigotin, wî hemû ji hevdû ve didate bijîhevexistin. „Ev bi cudabûn ve têtê biderkevtin, ji yê ku

¹ Selbstständig: Independent: Bi serêxwe ve, Bi azad ve, Biazadî ve.

destnîşankirina wê bi cudabûn ve tête biderkevtin“; hîmkirina destnîşankirinê bi hîmkirinê ve ji bona bi serxweyîtiyê ve tête biderkevtin. Weha taybetîyên tiştan; ew bi rastûdurustî ve ji bona xwe ve têtin biderkevtin, weha tişt bi jihevvekirî ve bi destgehekî ve ji destnîşankirinên bi serêxwe ve ji piran ve tête biderkevtin. Ev ji bal Stilpo ve dihate bidubarekirin. Ji yê ku destnîşankirinên wî (Gotinek Yunanî, di rengê giştîbûnê de) bi cudabûn ve têtin biderkevtin, ew bi yekekî din ve tête biderkevtin. Jiber ku „destnîşankirin“ (ji yên ku ew birastûdurustî ve têtin biderkevtin) „bi cihên ve têtin biderkevtin“, weha ev ne bi kesîti ve tête bidîtin. „Merov dide bigotin: Ku Sokrat bi mozîkî ve, bi merov ve tête biderkevtin, weha ev (gotinek Yunanî) ji hevdû ve bi cudabûn ve tête biderkevtin“; gelo Sokrat bi nala yekekî ve tête biderkevtin, weha ev bi xwedanê tu rastîyê ve nayête biderkevtin – bes û bi tenha ve giştîbûn bi rast ve tête biderkevtin.¹

c) Ev bi gelekî ve bi sersûrayî ve tête biderkevtin, ku ev rengê nimûnekirinê di Stilpo de ji bona ser şiyarbûnê ve hate bihatin: „Divê merov li nik tu babetekî de hêjabûneke cuda nede bicihkirin“² – Pevika wekhev. „gava ku em li ser hespekî de bezê didin bigotin, ew tişteki nade bigotin, ku hêjabûn ligel tişt de, ji yê ku ew li nik de dê bête bidanîn, bi mîna wî ve tête biderkevtin. Nemaze yekeke din bi destnîşankirina libekevtinê ve tête biderkevtin: Merov – yekeke din ya ku ew: bi baş ve; wetovjî xwe dide bi cudakirin: Hesp û bez. Êtir heger ku em ji bona têgihîştina heryekekî ve bêtin bipirskirin, weha dê em ji bona herduwan ve ne mîna hev ve bidin bidan. Jibervêjî ve ew didin bişaşkirin, ji yê ku ew cudabûnê ji cudabûnê ve didin bigotin. Jiber ku merov û başî bi mîna hev ve û wehajî hesp û bez dê bihatana biderkevtin: çilo merov dikarîbû wehajî ji nan û derman ve: başîyê – û ji şêr û seg ve bezandinê bide bigotin?“³ „Merov divê weha nede bigotin, ku merov bi baş ve tête bigotin, nejî, ku merov bi serdarê qada şer ve tête biderkevtin: lêbelê, ku merov bes û bi tenha ve bi merov ve tête biderkevtin, baş bes û bi tenha ve bi baş ve, Serdarê qada şer bes û bi tenha ve bi Serdarê qada şer ve tête biderkevtin; ne, dehhezar siwar bes û bi tenha

¹ Simpl. Komm. zu Aristot. phys., p. 26 (Tennemann, a. a. O., Bs. II, S. 161: (Bi Yananî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

² Plut. Advers. Coloterin. c. 22, p. 1119 ed. Xyl. (p. 174, Vol. XIV. ed. Hutten): (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

³ Ibid. c. 23, p. 1120 (p. 176: (Bi yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

ve bi siwaran ve têtin biderkevtin, dehhezar bes û bi تنها ve bi dehhezaran ve têtin biderkevtin.“

2. Dibustana Kyrenaische –Kirênaişê-

Sokrat dixwest xwe bi nala kesekî ve bide bifêrkirin; wehajî Şagirtên wî, wetovjî dibustana Kynische –Kinişê- û Kyrenaische –Kirênaişê-. Kirênayî ne li bal destnîşankirina başyê ve di giştîbûnê de dihatin birawestandin; lêbelê ew lê datin bigerandin, ku ew başîtyê bi nêzîktir ve bidin bidestnîşankirin û ew wê ji bona nava şahîtyê ve, ji bona nava kêfxweşîya yekayekan ve bidin bidanîn. Kiniyan ji bona vê ve bi carekê ve bi dijûn ve dihatin bixuyanîkirin. Jiyana kesîti, felsefa kirdarî¹ bi armanca serekî ve têtê biderkevtin. Kirêanî êtir taybetîyên kesîtyên xwe didin bidilniyakirin²; li jêr kêfxweşyê de merov dikare hertiştî bête biliberkevtin. Kirêanî wehajî kirdar jî didin bidilniyakirin; ew bi wekhev ve ligel Kirênaiyan de têtin biderkevtin. Navroka destnîşankirina dilniyakirinê lêbêlê bi pêwistîya serûştîyê ve têtê biderkevtin; ew weha nayînîtyê bi dijî vê ve dide biderxistin, çiyê ku yên din didin bikirin, çiyê ku ew ji bona yên din ve bi rast ve têtê biderkevtin. Bi tevayî ve ev dibustanên hanê bi xwedanê wê armancê bi xwe ve: bi xwedanê azadîtyî û serxwebûnîtya kesîtyê ve têtin biderkevtin.

Armanca dibustana Kirênaişin bi sadebûn ve bi vê ve têtê biderkevtin, ku ew di destnîşankirina merovan de, di bilindîtya wî de, di gewherîtya wî de têtê biderkevtin, ku ew li dilşadbûnê, pêhestkirina xweşyê de bide bilêgerandin. Dilşadbûn li nik me de bi gotineke erzan ve têtê biderkevtin. Em pê hatine bilêhatin, ku yekekî bilindtir ji dilşadbûnê ve têtê bidîtin, ew hatine bilêhatin, ku ew li wê de bi nala bênavrok ve bidin bitemaşekirin. Merov dikare bi xwedanê wê ve bi hezaran şêwe ve bête biderkevtin, ev dikare bi encam ve ji hemûcudabûnîtyan ve bête biderkevtin; û ev cudabûnîtya hanê di nava şiyarbûna me de bi nala gelekî bi giring ve û bi gewherî ve bi bilindtir ve têtê biderkevtin. Weha ji bona me ve di pêşî de binçînî bi nala erzan ve têtê bidiyarkevtin; û ev wehajî di giştîbûnê de weha

¹ Praktische: Practical: Kirdenî, Kirdar, Kirdarî.

² Befriedigen: Satisfy: Dilniyakirin, Qayilkirin, Asûdkirin.

tête biderkevtin. Berî Felsefa Kantîyî bi taybetî ve binçînîya giştî bi rêça bextewerîtyê ve tête biderkevtin; û deqênrûçikê bi xweşiyên yanjî nexweşiyên pêhestkirinan ve li nik Feylesufên wan deman de bi nala destnîşankirineke gewherîyî dawî ve, ji bona nimûne ve li nik Mendelssohn, Eberhardt ûhd. dihatin biderkevtin, wehajî li wêderê de destanekê pêhestkirinên xweşîtyê di rêya nexweşîyan de divabû bida bişiyarkirin, ji yê ku ew tede têtin bilidarxistin.

a) Aristippus

Kirênaiyan navên xwe ji Aristippus ji Kyrene –Kirênê ve li Afrika de dane biwergirtin, ji yê ku ew bi xwedanê kevnîkevar û serokê dibustanê ve têtin biderkevtin. Wî bi dirêjî ve ligel Sokrat de didate bidanûstendin û wî xwe li nik wî de dabû bifêrkirin; yanjî ew bi pirbûn ve di berê de bi merovekî biryardar, zana ve dihatê biderkevtin, berî ku ew serdana Sokrat bide bikin. Wî lê him li Kyrênê de yanjî li nik yarîyên Olympiadê de didate biguhdarîkirin, ji yê ku ew ji bal Kyrênaiyan ve bi nala Yunanîyan jî ve dihatin biserdanîkirin, Bavê wî bi Bazirganekî ve dihatê biderkevtin, û ew bi xwe ve bi çûneyekê ve ji bona Etina ve hate bihatin, ku pêwendîyên bazirganîyê bi armanca wê ve dihatê biderkevtin.¹ Ligel gotinên giştîyên Sokrat de ji başbûnê û sipehîbûnê ve wî xwe ne didate bidilnîyakirin (wî ji bona wan ve navrokên destnîşankirî didate bidan, Sokrat na): lêbelê yê ku di şiyarbûna gewhera velêzîvirandinê de wî didate bidestnîşankirin, û bi rast u durust ve di destnîşakirîtya wîyî bilindtir de bi nala yekeyekîtyan ve wî didate biwergirtin. Gewher, giştîbûn, remankirin ji bona wîna ve bi rastîbûnê ve bi nala şiyarbûna yekayekan ve tête biderkevtin, ji yê ku merov ji bona xwe ve dide biguhpêdan – dilşadî û kêfxweşî bi tenha ve, çiyê ku li wan de lêgerandin bi hişbûn ve tête biderkevtin.

Li nik Aristippus de sincîya wî, kesîtya wî bi giringtirîn ve tête biderkevtin. Ew li dilşadbûnê de bi nala giyanekî zanevanî bi carekê ve, bi nala merovekî ve lê dihatê bilêgerandin, ji yê ku wî xwe wetov di rêya fêrkirina remanê de ji bona wekhevîtya bi carekê ve bi dijî hemûyê taybetîyan ve, bi dijî

¹ Diog. Laert. II, S. 65; Tennemann, a. a. O. Bd. II, S. 103; Bruckeri Historia critica philosophiae, Tom. I, p. 584 sqq.

dildarîya xwîngermbûnîfîyan ve, bi dijî xizmatîya her corekî ve bi ser ve didate bibilindkirin. Gava ku merov dilşadbûnê¹ ji bona binçînîyê ve dide bikirin, weha em pêre ji bona xwe ve bi xwedanên wênekirinê ve têtin biderkevtin, ku merov wehajî li nik kêfxweşîya hestyarî de wehajî li nik kêfxweşîya giyanî ve bi merovekî bestandî ve têtê biderkevtin, ev bi beramberî binçînîya azadyê ve bi dijbûn ve têtê biderkevtin. Lêbelê ne Rêça Kyrênaiyê nejî Epikuretische -Epikuriyê têtê biwênekirin, ji ya ku ew bi tevayî ve bi xwedanê wê binçînîya hanê bi xwe ve dihate biderkevtin. Pêre du bêhn bi gewherî ve têtin biderkevtin: yekek jê bi binçînîya ji bona xwe ve, bi destnîşankirina kêfxweşîyê ve têtê biderkevtin. Lêbelê yêdin têtê biderkevtin, ku merov bi xwedanê giyanekî zanevan ve têtê biderkevtin û di rêya vê zanebûna hanê de giyanê wî bi carûbarekê ve azadîya xwe dide biwergirtin, ji ya ku ew pê bes û bi tenha ve bi karîn ve têtê biderkevtin, ku ew wê di rêya zanebunê de dide biwergirtin, di dema ku ew ji alfyêdin ve bes û bi tenha ve di rêya zanebûnê de azadîyê dide biwergirtin – di rêya wê zanebûna giyanî hanê de bes ew bi karîn ve têtê biderkevtin, ku ew bi xwedanê kêfxweşîyê ve bête biderkevtin. Merov dikare bêje, ev binçînîya hanê ne bi felsefê ve têtê biderkevtin: ew bi dijî felsefê ve têtê biderkevtin, gava ku binçînî ji bona nava kêfxweşîyê ve têtê bidanîn; lêbelê ew pêçbûnê dide biwergirtin, ku dê zanebûna giyan, zanebûna remanê bi merc ve bête bikirin, ku têtê kêfxweşî bes dê bikare bête bidestkevtin. Bese, Aristipp bi merovekî pir zanayî berz ve dihate biderkevtin; û wî wehajî zanebûn bi deha bilintirîn ve didate binerxkirin. Êtir gava ku wî wehajî (gotineke Yunanî) ji bona binçînîya xwe ve didate bikirin, weha wî wehajî jê didate bidestpêkirin, ku bes û bi tenha ve binçînîyek ji bona zanevanekî felsefê ve têtê biderkevtin. Binçînîya Aristipp weha bi vê ve têtê biderkevtin: Ev, ji ya ku ew bi xweşî ve têtê bihestkirin, merov ne bi xweser ve dide bizanîn, lêbelê bes û bi tenha ve merov wê di rêya pojinandinê, felsefekirinê de dide bizanîn.

Li gora van bîrûbawerîyên hanê de Aristipp dihate bijfîyandin; û çiyê ku ji bona me ve ji bal wî ve hatîye bihilanîn, ew bêtir bi şeweyê jîyana wî û qerwelkan ve bêtir ji serpêhatîyên felsefê ve têtin bigirêdan. Pêkhatina felsefîyî ji van binçînîyan ve, ji ya ku ew êtir ne bi pîrbûn ve ji bona xwe ve bi xwedan ve dihate biderkevtin, dê bi bêtir ve ji bona Paşvemayên wî,

¹ Vergnügen: Amuse: Dilşadî, Kêfxweşî, Şahî, Asûdî..

Aristippê xort û Theodor ve bêtin binivîsandin, ji yên ku ew ligel hêjbêtir yêndin de li jêr Dibusatana Kyrênaiyê de dê bêtin biliberkevtin, ji yên ku ew êtir ji bona nava Epikuriyanîyê ve hatîne biveguhestin. Hegesias, Annikereis dê êtir bi rast û durust ve bi nala yên wetov ve bêtin binavkirin, ji yên ku wan ev binçînîya pêşî hêjbêtir dane bipêşvexistin. Ev di nava vê Dibustana hanê de bes bi sersûrayî ve têtê biderkevtin. ku pêşveçûn ji bona bipêgirtina mezinî giştîbûnê û jibervêjî ve nebipêgirtina bi dijî vê binçînîya hanê ve têtê bidîtin

Qerwelkên bi pircarî ve, ji yên ku ew ji bal Aristipp ve têtin bigotin – rûçikên giyanekî dewlemend û hawakî hestiyarîyî azad-, bi deha giringtirîn ve têtin biderkevtin. Ew di jîna xwe de li ser de dihate biçûyîn, ku ew li xweşiyê de bête bilêgerandin, lêbelê ne bi bêliberkevtin, lêbelê (û pêre ew bi şeweyê xwe bi Feylesof ve têtê biderkevtin) tanîradeyekî bi hişbûn ve ew lêdihate bigerandin, ji yê ku ew xwe ji bona awireke kêfxweşiyê ve nade biberdestkirin, jiber ku dê bedbûneke mezin jê bête bipijiqandin: beşek jê bi bêtirsîti ve (Felsefe pê ve têtê bigirêdan, ku ew bi tirsbûn ve têtê bidrkevtin), ji ya ku ew xwe tanîradeyekî ji ber bedbûnan û encamên nebaşiyên dibûyî ve dide bitirsandin; lêbelê bi carekê ve bi bêhemû girêdanê ve ji tiştan ve, bi bêyî ku ew xwe bi tiştêkî ve bide bigirtin, ji ya ku ew bi xwe ve bi serûştîya veguhertî ve têtê biderkevtin. Merov dibêje, „ku wî xwe ji bona her rewşekê ve didate bilihevkevin, wî dikarîbû xwe ji bona nava hemû zînetan ve bide bidîtin“; çî di nava dîwanên Padîşahan de wetovjî di nava hêjatirîn zînetan de ew bi mîna xwe ve dihate bimayîn. „Plato dibe jê re dabe bigotin: Bes ji bona te ve hatîye bidan, ku tu bikaribe şalika sor û pertalê zîvarî li xwe de bide bikirin. – Nemaze“ wî xwe „li nik Dionys de“ didate bihiştin, „bi gelekî ve jê dihate bihezkevin“ û pêrejî ew bi kurtêlxwer ve dihate biderkevtin, lêbelê ew hergav di nava perîşanîya mezin de dihate biderkevtin; „Dioggenes, ji Kyniyayê ve, jibervêjî ve ew bi navê segê Padîşah ve didate binavkevin“. Ev bi belgeyekî wekhevîbûnîyî wîyî bi carekê ve ji me re eva tê dide bidan. „Gava ku Dioysius carekê ji bona ser çavên wî ve date bitufkevin, wî ev bi bînfirêhbûn ve date bihilgirtin û wî date bigotin, li ser de date bigazinkirin: Masî xwe ji bal derya ve dihêlin bêtin bişilkirin, da ku ew masîkî xerab bidin bigirtin, û ez divabûn vê nedim bihilgirtin, da ku ez weha nehengekî bidim bigirtin. – Wî xweşîya dema niha didate binoşkevin, bêyî ku ew xwe ji bona yê wetov ve bide biêşandin, ji yê ku ew ne ji bona dema niha ve dihate biderkevtin. – Gava ku carekê ji caran ve Dionysius jê date

bixwexstin, ku ew ji sê Yaran ve yekekî bide bihelbijartin, wî hemû ligel xwe de dane bibirin, vedibêjin, weha paris -Parês¹ – jî bi metirsî ve dihate biderkevtin, heger kuwî yekek ji xwe re bida bihelbijartin, lêbelê gava ku wî ew tanî dergehê devê hewşê dane biajotin, wî ew hemû hersê dane biberdan.²

„Wehajî wî di pêşî de di nava hemû Sokratîyan de pere ji wan kesan ve didate bixwestin, ji yên ku ew didatin bihînkirin. Wehajî wî bi xwe ve pere ji bona Sokrat de date birêkirin, ji yê ku wî lêbelê ew lê date bivezîvirandin. – Gava ku wî ji merovekî ve pêncî Drachmen – draxmen- date bixwestin, ji yê ku wî kurê xwe dixwest li nik de bide bidanîn, lêbelê wîna pere bi gelekî bilind ve date bidîtin û wî date bigotin, ku ew dê Bendekî bikaribe pê bide bikirîn, Aristipp date bibersivkirin: Wê bide bikirin, weha dê tu bi xwedanê dudwan ve ji wan ve bête biderkevtin. – Gava ku Sokrat jê date bipirskirin: ji kû ve tu bi xwedanê weha pir pere ve têtê biderkevtin; wî date bilêvegerandin; çima tu weha bi xwedanê kê m pere ve têtê biderkevtin?“ Ji maldarîya peran ve wî tu guhê xwe pê nedida bidan – bi dijî pêgirtina, ji ya ku ew ji bona kêfxwesîyê ve bi encam ve dihate biderkevtin, wî weha wetovjî pere ji bona gepeke xweş ve didate birijandin. „Wî carekê ji caran ve ji xwe re porek bi 50 Draxma (20 FL) date bikirîn“. „Gava ku yekekî çavên xwe jê re li ser vê de dane bibeliqdan, wî date bipirskirin: Ma te ew ne bi Oboluskî –Pûlekî biçûk- ve dayîte bikirîn? Belê. – Êtir, ji bona min ve 50 Draxmen nema bi bêtir ve bi hêjabûn ve têtin biderkevtin. – Êtir ew di çûna xwe de ji bona Afrika³ ve carekê ji Bendeyekî ve hate bitûrekirin, ku ew komekê ji peran ve dide bihilgirtin, gava ku wî ev date bidîtin, wî date bigotin: Bavêj, cîyê ku ew bi gelekî ve têtê biderkevtin, û hilgir, çiyê ku tu dikare.“⁴

Li ser hêjabûna zanebûnê de,“ li ser pirsê de, çilo merovekî zana xwe ji yekekê nezan ve dide bicudakirin, wî date bibersivkirin; weha, ku kevierek ne li ser yêdin de nayête birûniştin⁵ – cudabûn weha bi mezin ve bi nala merovekî ve ji kevir ve têtê biderkevtin. Ev bi carekê ve ne bi rast ve têtê

¹ Paris –Parês-, bi Qameke sipehî ve di nava vegotinên evsanîyên Yunanî de têtê biderkevtin. Paris –Parîs- bi paytextê Firensa ve têtê biderkevtin. Cuma.

² Diog. Laert. II, S. 65, 72, 80; 66, 77.

³ Hor. sat. II, 3, V. 101.

⁴ Diog. Laert. II, S. 65, 72, 80; S. 66, 77.

⁵ Ibid. II, S. 72.

biderkevtin; jiber ku merov, çiyê ku ew têtê biderkevtin, bi mîna ku ew bi nala merov ve divabû bihata biderkevtin, di pêşî de di rêya zanebûnê de têtê biderkevtin; ew bi zayîna wîyî duwem ve têtê biderkevtin, ew pê di pêşî de ji şiyarbûnê ve dide biwergirtin, çiyê ku ew ji serûştîyê ve pê bi xwedan ve têtê biderkevtin – û weha ew di pêşî de bi nala giyan ve têtê biderkevtin. Divê em lêbelêjî li nik vê de ne li ser merovê xweyî nezan ve bidin biremankirin; jiber ku li nik me de vana di rêya tevaya zînetê de, di rêya reweştan, oldarîyê de bi xwedanê beşdarbûnê ve ji bona kanîyeke zanebûnê de nehatine biderkevtin, ji ya ku ew bi bilindî ve bi dijî wê ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew ne di zîneteke wisa de têtin bijîyandin. „Ji ewên, ji yên ku ew xwe ji bona zanistîyên din ve didin bimijûlkin, ku lêbelê bi felsefê ve pê nadin biguhpêdan, Aristipp ew ligel Xwestîvanên Penelopa¹“ di Odysse de „dide biwekhevkirin“, „ ku wan belê Melantho û Keçên din dikarîbûn ji xwe re bidin biwergirtin, lêbelê ji yên ku wan ji xwe re navnîşana Şahbano² ne didatin biwergirtin.“³ - Gava ku Dêhleki⁴ ji bona wî ve date bigotin, ku ew ji wî ve bi xwedanê zarokekî ve têtê biderkevtin, wî date bigotin: Tu bi kêm ve dide bizanîn, gelo ew ji min ve ye, bi mîna gava ku tu di nava devîyên dirikan de bi seyran ve dikare bide bigotin, kîjanî ji wan ve bi te ve dayîte bikevtin.“⁵

Rêça Aristipp û Lipaşvemaşên wî bi gelekî ve bi sadetirîn ve têtê biderkevtin. Pêwendîya şiyarbûnê li ser gewherê de ew di gewdeyê weyî pêşîyî de bi teniktirîn ve dide bixuyanîkin; û ew gewhrê jê bi nala Hebûnê ve dide bigotin, bi mîna ku ew xweser ji bona şiyarbûnê ve, ango ji bona pêhestgirinê ve, têtê biderkevtin. Ev niha dê cudabûbek di navbera rastîyê, birastderkevtîya, ji bona xwe ve û bi xwe ve û kirdaryîyê, başîtyê de bide bikirin, çiyê ku ew divê bi armancê vê bête biderkevtin. Di dîtina vena de, çiyê ku ew di dîtina vena de bi rastî ve û di kirdarîyê de bi rastî ve têtê biderkevtin, Kyrenaiker –Kirênaiyî- hestaryîyan ji bona destnîşankirinan ve didin bikirin. Weha ev nêzîkbûna pêwendîya şiyarbûnê ji bona ser tiştbûnê ve bi nala binçînîyê ve, ne bi heytyîyê ve bi xwe ve dide bihilgirtin. Kirênaiyan weha didatin bigotin: Di dîtina guhpêdanê ve ev bi nala rastîyê

¹ Penelope (bi pîreka Odysseus ve têtê biderkevtin. Cuma).

² Königin: Queen: Şahbano.

³ Diog. Laert. II, S. 79.

⁴ Hetäre: Courtesann: Dêhl.

⁵ Ibid. II, S. 81.

ve têtê biderkevtin, çiyê ku bi hestyarîyê ve têtê biderkevtin – ne çiyê ku di wê de, ne ku navroka hestyarîyê, lêbelê ew bi xwe ve bi nala hestyarîyê ve têtê biderkevtin. Hestyarî ne bi heyîtî¹ ve têtê biderkevtin. „Em dikarin hestyarîyê² ne bi nala Hebûnîtîyêkê ve bidin bidanîn û vê bi nala rastîyê ve bidin bigotin; weha ku me wetov bidate bigotin, hestyarîyeke sipî, şêrîn, bi xwedanê nala hoya tişteki ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew bi sipî, şêrîn ve dihate biderkevtin“³ ûhd. „Bi mîna ku weha rastîya dîtîne bi hestyarîyê ve, wetovjî rastîya kirdarîyê yanjî armanc“ – navrokên wî, rastîfî bes û bi tenha ve bi hestyarîyê ve “têtê biderkevtin“. „Hestyarî, bi mîna ku ew bi nala armancê ve têtê biderkevtin“, weha cudabûnîtîya wêna ne bi wekhevbûna hestyarîyên hestyarîyê (Piranîtîyê) ve, lêbelê bi danîna servajîya têgihiştîne ve têtê biderkevtin: Pêwendî li ser kirinê de, nayînî – ew weha bi nala babetê ve wetovjî bi nayînê ve; „bi xweşî ve yanjî bi nexweşî ve yanjî ne bi herduwan jî ve têtê biderkevtin. Armanc“ bi nala armanca gewhera xweyî sade ve li gora di danîna bi dijî wî ve „ wetovjî bi başîtîyê ve yanjî bi bedîtîyê ve têtê biderkevtin“; çiyê ku ez bi nala mafe ve didin bihestkirin, jiber ku ez wê – bi nala xweşbûnê, çêtirbûnê ve- didim bihestkirin. „Hestyarîkirina xweş êtir bi başiyê ve, bi nexweşiyê ve, bi bedîtîyê ve têtê biderkevtin. Weha hestyarîyên Kriterien –Kritêryan- ji bona naskirinan û armancan ve ji bona reftarîkirinê ve“ – ji bona dîtina rastîyê ve û kirdaryê ve „têtin biderkevtin“. „ Em têtin bijîyandin, gava ku em bi dû wan ve, di dîtina rastîyê de û bi dilbûnê ve (bi Yunanî ve hatîye binivîsandin); bi vêna ve li gora xweşbûnê dîtinan de (bi Yunanî ve hatîye binivîsandin), li vêna de li gora xweşyê ve têtin bikevtin.“⁴

Em bi vê ve ji bona buwarekî⁵ ve têtin bikevtin, ji yê ku ew têtê bi ducarîyên destnîşankirinên bi xweşî ve têtin bixuyanîkirin, ji dîtîna, ji yê ku em wan di felsefeyên hatî de li herderê de, bi taybetî ve li nik Stoikern – Stuyan- (Bînverehvanan), Akadimîyên nuh ûhd. de didin bidîtîna. Yekek jê bi destnîşankirinê ve bi xwe ve – bi rûçikê ve- têtê biderkevtin; ya duwem, çî destnîşankirin ji bona xweyîfîyê ve dide biderxistin, çî ji bona destnîşankirina merov ve têtê biderkevtin. Ê ev weha wênekirinê ji

¹ Objektiv: Objective: Armanc, Mebest, Babetî, Heyberî. Heyîtî.

² Empfindung: Feeling: Hestyarîkirin.

³ Sext. Emp. adv. math. VII, S. 191 sqq.

⁴ Ibid. VII, S. 199-200.

⁵ Sphäre: Sphere: Buwar.

Şahrezayan ve ji bona berçavan ve dide bianîn: Çîyê ku Şahreza dide bikirin, kî bi Şahreza ûhd. ve tète biderkevtin. Da ku ji bona van herdu xalên hanê ve ew xwe bi xweşî ve di felesefeyên hatî de, ji bil Pilato û Ariso ve bide bireftarîkirin. Çima ev herdu gotinên hanê tète bixuyanîkirin, gelo ligel hevdûbûna ji yên çuyînên berê de tète bigirêdan? Başîtî, rastî, bi giştîbûnê ve, bi armancê ve li nik Sokrat de tète biderkevtin; ev hêjî bi nala di xwe de bi bê destnîşankirin ve tète biderkevtin û guhpêdanî niha pê tète biderkevtin, ku jê re navrokê, destnîşankirinekê ji bona wê ve bi xwe ve bidin bidîtin. Ji başîtîyê ûhd. ve merov dikare bi dirêjbûna salan ve li ser de bide bipilepilkirin; lêbelê çî bi başîtîyê ve tète biderkevtin, ev bi pirsê ve tète biderkevtin. Bi çî ve destnîşankirina nêzîk tète biderkevtin? Ev bi rûçîk ve tète biderkevtin. Ê ya din tète biderkevtin: Çî date bikirin, ku Kirdar xwe ji bona destnîşankirinê ve bide bikirin? Bi çî ve guhpêdana Kirdar, çî êtir tète bixuyanîkirin? Kyrenaiker –Kyrênayî- êtir kêfxweşîyê bi nala navrokê ve didin bidanîn. Li vêderê de vezîvirandina giyanê Yunanî tète biderkevtin. Gava ku oldarî, destûr, qanûnên miletêkî bi zal ve têtin biderkevtin, gava ku Neferên miletêkî tede têtin birawestandin, ku ew pêre bi wekhev ve têtin biderkevtin, ew bi yekekî ve ligel yên wekhev de têtin biderkevtin: weha ku pirs nayête biderkevtin, çî Nefer ji bona xwe ve dide bikirin. Ev bi pîrbûn ve li ber dest ve tète biderkevtin û ew tede bi berdest ve tète biderkevtin. Heger ku bi dij ve ev bi dilbûnkirina hanê nema bi bêtir ve bi berdest ve bête bidîtin, Nefer nema bêtir di nava reweşta miletê xwe de tète birawestandin, ew bi xwedanê pêkhatina wîyî bingeşî ve nema bêtir li ser olfarîyê, li ser qanûnên ûhd. welatê xwe de tète biderkevtin: weha ev tète bidestpêkirin, ku ew ji bona xwe ve pê bide biguhpêdan; ew nema êtir li pêş xwe de dide bidîtin, çiyê ku ew dide bixwestin, ew nema bêtir xwe di niha de, nejtî di dema xweyî niha de dide bidilnîyakirin. Ev Êtir bi nêzîktir ve ji bona hoye ve tète biderkevtin, ku pirs tète bixuyanîkirin: Çî ji bona Nefer ve bi gewherî ve tète biderkevtin? Ji bona çî ve divê ew xwe bide bifêrkirin, ji bona çî ve divê ew bide bixebatkirin? Weha dê nimûneyek ji bona Nefer ve bête bilidarxistin; û ev li virde de êtir bi vî şeweyî ve tète biderkevtin. Ew di zîneteke reweştî û oldarîtî de destnîşankirina merov bi berdest ve bi dayîni ve dide bidîtin. Destnîşankirina wî bi mafê ve, bi sincî ve, bi oldarî ve divê bête biderkevtin, ew divê di nava oldarya, qanûnên milet de bi berdest ve bête biderkevtin. Lêbelê duperçebûn tète bipêkhatin, weha divê Nefer xwe

di xwe de bide bikûrkin, ku ew li vir de li destnîşankirina xwe de lêbête bigerandin.

Biçînîya serokîyî Dibusta Kyrenaischen - Kiirênaiyî- weha bi hestyarîyê ve tête biderkevtin, ji yên ku ew bi rûçikê rastîyê ve û başîyê ve divabûn bihata biderkevtin. Nemaze dê ji bona vê li ser derengên Kyrenaiker – Kirênaiyan- de bête bixeberdan. Bi xweşî ve dê li ser Theodorus, Hegesias û Annikeris de bête biaxivtin, ji yên ku wan bêtir fêrkirina zanistîya binçînîya Aristippusî tanî pêşkevtina bi carekê ve dane bibirin û ew di nava Epikurîtîyê de hate biwindakirin.

Lêbelê lê temaşekirina pêşkevtina bêtirî binçînîya Kirênaiyî nemaze ji bervêjî ve bi xwedanê guhpêdan ve tête biderkevtin, jiber ku ev fêrkirina herûher di rêya tûjbûna pêwistîya babet de li ser binçînîyê ve bi carekê ve bi bêtir ve bi pêş ve date biajotin – fêrkirina dinî bêtir bi rastûdurust ve bi hılanîna bi mîna wê bi xwe ve tête biderkevtin. Hestyarî bi nedestnîşankirina yekayekan ve tête biderkevtin. Lêbelê heger ku bes û bi tenha ve ji alîyêdin ve remankirin, liserxwebûn, perwerdekirina giyan di vê binçînîya hanê de bi rast ve dê bête biderxistin: weha di rêya binçînîya giştîbûna remankirina wê binçînîya lihevraştatî de, yekayekîfî, bi serdejî ve pêrejî xweyefî dê bête bimalandin.

b) Theodorus

Ji Kyrenaiker –Kyrênaiyên- Derengvan ve hîjî bi xuyanî ve divê Theodorus bête bibîrxistin, ji yê ku ew bi nala Hînvana ve tête navûdengkirin. Wî xwe bi vê ve date binavûdengkirin, „ku wî Hebûna Xwedanan didate binayînîkirin û jibervêjî ve ew ji Etina ve hate biawarekirin“.¹ Lêbelê demeke wisa nikarîbû bêtir tu guhpêdanê, liberkevtina pojinandinê ji xwe re bide biwergirtin, jiber ku Xwedanên erêkirî, ji yên ku wî ew didatin binayînîkirin, bi xwe ve bi babetê pojinandinê hiş ve nayêtin biderkevtin. Wî hêjbêtir xwe pê date binavûdengtirînkirin, ku wî di wênekirina wan de, çîyê ku ew ji bona şiyarbûna gewher ve dihate biderkevtin, bi bêtir ve ji bona giştîbûnê ve date bianîn; gava ku wî „dilşadî û jan bi nala armanca

¹ Diog. Laert. II, S. 97; S. 101-102.

dawî ve date bidestnîşankirin; weha lêbelê, ji yê ku ew ji bona liberkevtinê ve dihate bigirêdan, ev ji bona nebiliberkevtinê ve dhate biderkevtin“. Wî başîti, li gora rengê wê de, ji armancê ve, ji bicihkirina wê ve û li gora navroka wê de date bicihêkirin; û wî „başîtiya“ wênekirî „ bi nala liberkevtinê û dadwerîtiyê ve, bedbûn lêbelê bi nala servajiyê ve, Kêfxweşî û jan lêbelê bi nala neguhpêdanê ve date bidestnîşankirin“.¹ Heger ku ev şiyarbûna hanê bête bihatin, ku pêhestkirina yekayek, hestyarî, bi kêmanî ve bi mîna wê ve bi xweser ve bête biderkevtin, ne bi nala gewher ve divê lê bête bitemaşekirin: weha dê wetov bête bigotin, ew divê ligel liberkevtinê ve bête binoşkirin – ango wetov hestpêkirin, çiyêku ew têtê biderkevtin, bi nala xweserîtiya wê ve, ne bi gewher ve bête biderkevtin. Hestyarî bi carekê ve bi nala pêhestkirinê ve bi dîtîne ve yanjî bi nala kirdaryê ve bi xwe ve hinekî bi tevayî ve ne bi destnîşankirî ve têtê biderkevtin, ev yanjî yêdinî yekayekan, dadkirina van yekayekan dê bi neçarî ve bête biderkevtin, ango wetov bi xwe ve ji bona rengê giştîbûnê ve dê lêbêtin bitemaşekirin, û weha bi vê ve ev neçarîtiya hanê careke din dê têtê bikevtin. Jiber ku pêhestkirinên li hevhatî de, bi xwedanên kêfxweşbûnan ve têtin biderkevtin, li cihê ku yekayekîti dê bête bisînorkirin, zanebûn, giştîbûn – di pêşî de li ser yekayekîtiyê de bi bêtir ve têtê biçûyîn, bijimarkirin, ku li nik de kêfxweşiyên mezin dikarîn bêtin bidîtin. Li jêr pir kêfxweşiyên de, kîjan ku ew êtir bi deha ve bi dilnîyatir ve têtê biderkevtin? – ku têtê mezintirîn lihevhatîbûn ligel min de têtê biderkevtin. – Kî me ez? – Ez bi yekekî pir alî ve têtîm biderkevtin. Mezintirîn lihevhatîbûn ligel min de bes û bi tenha ve di wekhevûna taybetiyên Hebûna min de û şiyarbûn ligel Hebûna gewherîya bingehîya min de têtê biderkevtin. Bi çi ve weha ev têtê biderkevtin? – bi liberkevtinê ve, bi dadwerîtiyê ve têtê biderkevtin; pêre merov dide binaskirin, di çi de divê li kêfxweşbûnê de bête bilêgerandin. Heger ku êtir bête bigotin, ku divê ligel liberkevtinê de bête binoşkirin yanjî ku bextiyarîti ligel bînfirêhbûnê de, ligel remankirinê de divê lêbête bilêgerandin: weha ev bi gotinên vala ve, bi peyvên bêremanan ve têtin biderkevtin. Jiber ku pêhestîkirin û bextiyarîti wê di nava xwe de didin bihilgirtin, ew li gora têtîhiştina xwe de bi yekbûnê ve, xwe bi veguherdar ve, bi bêgiştîbûnê û pêkhatiyê ve têt biderkevtin. Giştîbûn (têtîhiştin) bi nala rengekî vala ve li ser yekekî jê bi carekê ve ne bi navroka li gorîtiyê de têtê bider.

¹ Ibid. II, S. 98.

c) Hegesias

Ew jibervê ve bi sersûrayî ve tète biderkevtin, ku yekekî dinî Kyrenaiker – Kinênaîfî-, wetovjî vê neligorîfîya pêhestkirinê û giştîbûnê date binaskirin, çiyê ku ew bi dijî yekbûnê ve tète biderkevtin, wetovjî xweşîfîyê bi nal nexweşîfîyê ve di xwe de pê dihate biderkevtin. Di gava ku ew bi carekê ve giştîbûnê bi hîmkirîtir ve dide biderxistin û bi bêtir ve date bicihkirin: weha ji bona wîna ve hemû destnîşankirina yekayekîti hate bihilanîn – bi rastî ve, biçînîya wê hate bihilanîn. Ew ji bona wîna ve ji bona şiyarbûnê ve hate bihatin, ku pêhestkirin, ev yekbûna hanê, ne ji bona xwe ve tète biderkevtin. Gava ku ew wehajî pêhestkirin, „kêfxweşbûnê ji bona armancê ve dide bikirin“; weha ew ji bona wîna ve bi giştîbûnê ve tète bikirin. Heger ku kêfxweşî bi armancê ve bête biderkevtin, weha ji bona navrokê ve tète bipirskirin, merov ji bona vê navrokê ve tète bilêgerandin, weha her navrokek bi taybetî ve tète biderkevtin, ji ya ku ew ji bona giştîbûnê ve ne li gorê de tète biderkevtin. Diyalektika taybetîyê tète bixuyanîkirin; tanî ji bona vê tûjbûna hanê ve Hegesias bi dû binçînîya Kyrenaische – Kirênaîfîyê ve hate bikevtin. Giştîbûn di tê de tète bihilgirtin, çiyê ku wî didate bipeyîvandin, bi mîna ku em wê bi pîrcarî ve bi têrkirî ve bi gofî ve didin bibihîstin, „ku hîç ne yekek“ ne bi taybetî ve „bi carekê ve bi bextîyarîkirîti ve tète bidîtin“. Ew dide bigotin: „Laş dê ji piratîyên janan ve bête binuxumandin, û giyan li wêderê de pê tète bijankirin; jibervêjî ve ew bi bêguhdan ve tète biderkevtin, jîyanê yanjî mirinê ji xwe re bide bihelbijartin. Ji bona xwe ve ne bi xweşî yanjî nexweşî ve tète biderkevtin“, ango wetov, ev bi gotineke vala ve tète biderkevtin, ku kêfxweşîyê bi nala dîtinê ve bidin bipeyvînîkirin; jiber ku ew bi pîrbûn ve bi hîçbûnê ve tète biderkevtin, ku ew bi xwedanê tu destnîşankirinê ve di xwe de bi xwe ve nayête biderkevtin – nayînîkirina destnîşankirîtiya heyberîyê¹. Ev rûçika xweşîfîyê û nexweşîfîyê bi xwe ve hinekî bi carekê ve ne bi destnîşankirî ve tète biderkevtin; weha ew bi carekê ve ne bi destnîşankirî ve tète bikirin. „kêbûnîti, nuhîti yanjî bêtirbûna pîrbûna xweşîfîyê di hinekan de xweşîfîyê dide bidurustkirin, di hinekedin de bedbûna kêfxweşîyê, perîşanîyê û zengînbûnê bi xwedanê tu giringbûnê ve ji bona xweşîfîyê ve nayête biderkevtin; jiber ku em Dewlemendan ne bi baştirîn ve didin bidîtin, ku ew

¹ Objektiv: Objective: Heyberî, Heyîti

dilşadîyê bi bêtir ve ji Perîşanan ve didin binoşkirin. Wehajî Bendîtî û Azadîtî, mîrzayî û nemîrzayî, binavûbangî û nebinavûbangîtî bi mînahev ve ji bona xweşîyî ve têtê biderkevtin.¹

„Bes û bi tenha ve ji bona Bêvacan ve dikare têtê bête biderkevtin, ku ew weha bêtin bijîyandin, ji ya ku ev ji bona Şahrezenan ve bi mînahev ve têtê biderkevtin“ – û ku ew di navê de ne bi girêdayî ve têtê biderkevtin; beramberî giştîbûnê, çiyê ku ew wisa bi hîmkirî ve pê têtê bigirtin, hemûyî destnîşankirî, jîyan bi xwejî ve têtê bihilanîn. „Şahreza bes û bi tenha ve ji bona xwe ve têtê bijîyandin, evjî ji bona xwestîyên wî bi xwe ve têtê biderkevtin; ew tu kesekî din bi hêjabûn ve bi nala xwe ve nade bidîtin. Êtir heger ku ew wehajî ji yêndin ve“ (bi nala Hevalan ve, ji dereve ûhd. ve „mezintirîn havilan² bi (noşan) ve dide biwergirtin (Gotineke Yunanî): weha ev ji bona wî ve ne bi wekhev ve têtê bihatin, çiyê ku ew bi xwe ve ji bona xwe ve dide bidan.“ Şahreza têtê biderkevtin, bi mîna ku merov niha dide bipirskirin: Çi ez dikarim bidim bizanîn? Çi divê ez pê bidim bibawerîkirin? Çi divê ez pê bidim bihêvîkirin? Çi bi bilindtirîn berjewendîya Neferve têtê biderkevtin? Na: Çi bi rastîyê, mafe ve têtê biderkevtin, ji xwe ve û ji bona xwe ve, di xwe de dide bidestnîşankirin? Nemaze: Çi bi rastîyê û mafe ve têtê biderkevtin, tanî ku ew bi dîtinê, bîrûbawerîyê, zanebûna nefer û şahrezaya Hebûna wî ve têtê biderkevtin? „Hegeias û Hevalên xwe“ (li gora Diogenes de) „wehajî pêhestkirin dane bihilanîn, jiber ku ew tu zanebûna rast (durist) nade bidan.“ Ev bi carekê ve bi gûman ve têtê biderkevtin. Ew hêjî bi bêtir ve didin bigotin: „kirinî têtê biderkevtin, çiyê ku ew ligel bingehan de bi baştir ve têtê bidiyarkevtin (bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma). Ji bona Şaşbûnê ve lêbuhurandin pê ve têtê bigirêdan, jiber ku tu kes bi azadî ve têtê bişaşkirin, lêbelê di rêya dildarîyekê de lê têtê bizordarîkirin. Şahreza nade bikîndarîkirin, lêbelê ew bi pîrbûn ve dide bifêrkirin. Xebata wî bi carekê ve wetovjî ne ji bona wê ve dihate biçûyîn, ku ew ji bona maldarîyê ve bide bixwestin (Bi Yunanî ve hatîye binivîsan. Cuma), bi nala ku xwe ji ber bedbûnê ve bide bibazdan; armanca wî dihate biderkevtin, ku ew bi bêderd û kûl ve bête bijîyandin.“³

¹ Ibid. II, S. 93-94.

² Vortteile: Advantage: Kelk, Berjewendî, Sûd, Havil, Kar.

³ Ibid. II, S. 95.

Ev li vêderê de li nik Hegesias de bi cihanîna mezintirîn tûjbûna remanê ve divê bête bidîtin. Gava ku li ser yekayekan de peyv têtê bikirin û ku ew bi gewherî ve têtê bihiştin – lêbelê ku ew dê di giştîbûnê de bête bixuyanîkirin: weha di wî de hemû destnîşantîkirin têtin bihilanîn, ji yên ku ew bi hestkirinê ve têtin bigirêdan; ev wisajî pêre sercema¹ destnîşantîkiran dide bihilanîn – yanjî yekayekîtiya şiyarbûnê bi nala wetov ve – ya xweşbûnê, ya noşînê ûhd. bi carekê ve bi pê re jîyanê bi nala negewherî ve dide bihilanîn. Binçînîya xweyîtiya azadîyê bi carekê ve ji bona ser yekayekan ve bi çûn ve têtê bidiyarkevtin, dê ev bi nala giştîbûnê ve bête biremankirin, weha hemû taybetî xwe ji hevdû ve didin bixistin, ev bi bêguhndan ve têtê biderkevtin. Ev giştîbûnîti û azadîtiya şiyarbûna bi xwe ve, ji ya ku Hegeias ew bi nala binçînîyê ve didate biberzkirin, wî didate bigotin (ev ji bona Stoische – Stoîyê- û Epikureische –Epikuriyê- jê têtê biderkevtin): „Hemû bi mîna xwe ve“ bi nala bêguhdarîtiya bi carekê ve, bi nala zînetî ji Şahrezayan ve – bi bêguhdarîtiyê „têtê biderkevtin“, ji ya ku em hemû li ser wê de Sustêmên felsefên vê demê (vî nivîşî) jê dê bidin bidîtin: ev bi karên hemû bicîhatinê v e ji ya k u ew b i carek ê v e d i wê n a e d e ji b o n j a n ê v e têtê bivelêzîvirandin. Ev têtê bigotin, ku ji bona Hegesias v e ji yê k u ew li Iskenderîyê de dihate bijîyandin, fêrkirina rêçên ji bal Ptolemârê wî zemanî ve hatin biqedexekirin, jiber ku wîna ji bona piranîya guhdarên xwe ve ligel neguhpêdankirinekê de û bi pir dilqerifandî ve li ser jînê de didatin bigûrkirin, ku hinekan ji wan ve xwe dane bikuştin.²

d) Annikeris

Hêjî Annikeris û Pêçûnên wî dê bêtin biderxistin, ji yên ku di wan de destnîşankirînîtiya binçînîya dibustana kirênaiyê xwe bi rastûdurust ve dide biberdan. Giştîbûn xwe di dibunstanê de dide biwindakirin; ew ber bi xwar ve têtê bikevtin. Annikeris fêrkirina felsefê berekî din pê date bidan, ji ya ku ew di pişt re wehajî li nik Aristoyan û Cicero de têtê bidîtin; fêrkirinek, ji ya ku ew bi tevayî ve têtê biderkevtin. Ji wan ve têtê bigotin, „ku ew dostanîyê di jîna tevayî de wehajî sipas, hêjabûn bi dijî dê û bav ve û ji bona welatê

¹ Summe: Sum: Sercem, Maye, Ko. Komkîrin

² Cic. Tusc. I, 34; Val. Max. VIII, 9.

bavûkalan ve hinekî pêkirin“ bi nala armancê, berjewendîya merovan ve “ pê dihatin birûniştin“. Tevî ku jî Şahreza xwe ji bona derdûkulan û karûbaran ve dide bijêrkirin, weha ew dikare bi bêguhdana wan ve bi bextiyarî ve bête biderkevtin, gava ku ew bi xwe ve kêmxweşiyan li nik de bide bikarkirin. Dostanî ne bes tenê ji bona pêgihîştina xwestîyan ve (bi Yunanî ve hatîye binivîsandin) bi tenê ve, lêbelê ew ji ber xwestîya xweşbûna xweyî durustkirî ve tete biderkevtin; û ji evîndarîyê ve ji bona hevalê xwe ve, da ku ew wehajî barên wan, kulûderdên wan bide bihilgirtin.¹ Weha ev ji bona tenikbûna ve tete biçûyîn, bi bêtir ve ji bona sincîfîyê ve tete biveguhertin; dîtina pojinandinî xwe dide biwindakirin. Şêweyekî sincîyî felsefekirinê serê xwe dide bibilindkirin, ji yê ku ew li nik Cicero –Sisêro- û derengên Peripatetikern –Pêripatêtiyan- de bi şêweyekî ve giranî ji xwe re date biwergirtin, bi mîna ku felsefa Aristotî di dema Ceciro de didate bikirin.

Destpêkirina Dibustana Kirênaiyî weha bi mîna vê ve em didin bidîtin: Bi pêçanekê ve di hilanînê de, di çengbûna ser binçînîyê de bi xwe ve tete biderkevtin; pêça din ji bona tenikbûnê ve tete biçûyîn, ji bona sorbûna remanê ve li wêderê de tu berjewendîya bêtir nema tete bidîtin. Rûçik û şêwe bi gotina ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew dê niha bi bêtir ve bêtin biderkevtin; (gotinek Yunanî) bi dadwerîkirinê ve, niha bi destnîşakirîfîyê ve di giştîbûnîfîyê ve tete biderkevtin. Yekayekîfîya şiyarbûna bi xwe ve bi nala gewher ve – lêbelê bi nala giştîbûnê ve – weha bi giştîbûnê ve tete biderxistin, di pişt re ev tete biderkevtin, çiyê ku merov bi nimûneya Şahrezayê ve dide biparastin; ji ya ku ew ji bona yekayekan ve, lêbelê bi nala giştîbûnê ve tete bidiyarkirin. Peyvînkirinên li ser Şahrezayan de bi giştî ve li nik Stoiker –Stoïyan-, Epikureern –Epikuriyan- de – bi bêliberkevtinê ve tete biderkevtin; ew bi armanca wî ve, ne bi armanca giştîyî cîhanê ve tete biderkevtin. Ji dêlva zanistîya ji bona xwe ve û bi xwe ve bi heyîtî ve bi rastîyê, mafe ve bi nala navroka ve di rengê kirdarekî heyîfîyê ve tete biderkevtin. Ev lêbelê xwe ne li ser wî merovê Şahreza ve, lêbelê li ser şahrezatîya gerdûnê, rastîya hişîfîyê de dide bireftarkirin. Destnîşankirineke sêyem bi vê ve tete biderkevtin: Giştîbûn bi başîfîyê ve tete biderkevtin; Alîyê rastîfîyê bi kêmxweşîfîyê ve tete biderkevtin, bextiyarî – ev bi Hebûna yekyek ve, bi xweserbûna rastîfîyê ve tete biderkevtin. Çilo

¹ Diog. Laert. II, S. 96-97.

êtir herdû bi wekhev ve têtin biderkevtin? Dibunstanên felsefê ev girêdana bihevreyî ji herdu destnîşankirinan ve dane bipêkanîn (ji yên ku ew bi bilndbûna Hebûnê û remanê ve têtin biderkevtin).

3. Dibusta kynische –Kiniyê

Ji wê b i xwe v e n e b i taybetî v e tête b bîrxistin. Kyniyanî bi xwedanê kêmbûna zanebûna felsefê ve dihatin biderkevtin, û wan ew ji bona sustemekê ve, ji bona zanistîyekê ve nedane bianîn; bi derengtîr ve di pêşî de di rêya Stoiker -Stoian- de ji bona rêxistineke felsefî ve hate bikirin. Li nik Kynikern –Kiniyan- de bi mina li nik Kyrenaikern –Kirênaiyan de ber: ji bona bidestnîşankirinê ve dihate biderkevtin, çiyê ku ew ji bona şiyarbûne ve him ji bona nasîna wê ve wehajî ji bona pêrabûnên wê ve bi nala biçînîyê ve divabû bihata biderkevtin. Kyniker –Kiniyan- wehajî başîti bi nala armanca giştî ve dane bidanîn: ku têde li wê de ji bona kesîtiyên merovan ve bêtin bilêgerandin? Heger ku Kyrenaiker –Kyrênaiyan- li gora binçînîya xweyî destnîşankirî de şiyarbûna xwe bi nala yekeke yekayekan ve yanjî pêhestkirin bi gewherê ve ji bona şiyarbûnê ve didatin bikirin: weha bi dij ve Kyniker -Kiniyan- ev yekayekatîya hanê, tanî ku ew xweser ji bona min ve bi xwedanê rengê giştîtiyê ve dihate biderkevtin; ango tanî ku ez bi yekekî ve bi dijî hemû yekayekîtiyan ve bi bêguhdaî ve bi şiyarbûna azad ve bêtim biderkevtin. Ew di pêşî de bi beramberî Kirênaiyan ve têtin birawestandin; êtir di dema ku evaya pêhestkirinê bi nala binçînîyê ve dide bixuyanîkirin, bi rast û durust ve, gava ku ew têde di rêya remanan de divabû bihata bidestnîşankirin, ku ew ji bona giştîbûnîtiyê û azadîya bi carekê ve bête bifirehkirin: Ewên hanê ligel azadîya bi carekê ve û serxwebûnîtiyê de bi nala destnîşankirina merovan ve didin bidestpêkirin. Ev jibervêjî ve bi bêguhdaîtiya şiyarbûna bi xwe ve tête biderkevtin, ji ya ku Hegesias wê bi nala gewher ve didate bigotin, ev bi tûjbûna hanê ve di sorbûna pevika wêna de xwe bi xwe ve didin bihilanîn û ew ji bona navahevdu ve têtin biçûyîn. Li nik Kyrenaiker -Kirênaiyan- de bi livandina vezîverandina tiştan ve ji bona şiyarbûnê ve tête biderkevtin: Ev ne ji bona min ve bi gewher ve tête biderkevtin; ji bona Kirênaiyan ve ev wetovjî ji bona xwe ve didin bikirin, ku şiyarbûna yekayekan pêrejî bi binçînîye ve

dihate biderkevtin. Kyniker –kiniyan-, bi kêmanî ve di destpêkirinê de, pevikabingehî ji bona destnîşankirina merov ve: azadî û wekhebûnabêguhdarîtîyê him ji bona remanê ve himjî ji bona jîna rastîtîyê ve bi dijî hemûyî yekeyeketîya derveyî ve, armancên taybetî ve, pêwistî û noşan ve, dane bipêkanîn; weha ku zanebûn ne bes û bi tenha ve ji bona serxwebûnê ve di xwe de, ji bona wekhevbûnabêguhdarîtîyê ve bi dij ve, bi mîna ku ew li nik Kyrenaikern –Kyrêbaiyan- de, lêbelê ew ji bona derxistina bi rast û durustî jê ve bi bêpîşkkirin, bi sînorkirina pêwistîyan ve ji bona ser neçarîtîyê ve têtê biçûyîn, çîyê ku serûştî bi xweser ve pê dide bipalpêdan. Kyniker –Kiniyayî- bi nala navroka başîtîyê ve bi deha ve bilindîtîya serxwebûnîtîyê ji serûştîyê ve, ango pêwistîyên bi deha kêmtir ve, dane bidanîn; ev bi nifirekê ve ji bona ber kêfxweşîyê ve têtê biderkevtin, bi nifirekê ve ji bona xweştîya pêhestkirinê ve têtê biderkevtin. Bi dij ve nayînîkirin li vir de bi destnîşankirinê ve têtê biderkevtin, bi mîna wehajî ku bi derengtîr ve ev dijîtîya hanê di navbera Kynikern –Kiniyan- û Kyrenaikern –Kyrênaiyan- de wetovjî di navbera Stoikern –Stoyiyan- û Epikureern –Epikuriyan- de têtê bixuyanîkirin. Ev xwe li vêderê de di berê de dide bidiyarkirin, çilo Kynikern –Kiniyan- dijatî ji bona binçînîyê ve didatin bikirin – ew nayînîkirina hanê bi xwe ve, ji ya ku ew xwe wehajî di fêrkirina bêtir de dide bidîtin, ji ya ku ew di felsefa Kyrenaische –Kirênaiyê- de hatîye biwergirtin.

Tu zanistîya giringbûnîtîyê Dibustana Kiniyayî xwe pê nade biderxistin; ew bes û bi tenha ve bêhnê dide biderxistin, ku neçarî di giştîbûna şiyarbûnê de divê bête bidiyarkevtin: Siyarbûn divê xwe di yekayekîtîya xwe de bi azadî ve ji hemû pêgirêdanîtîya tiştan û xweşbûnan ve bide bizanebûnkirin. (Kî bi dewlemendbûnê yanjî kêfxweşîyê ve têtê bigirêdan, ji bona wîna ve bi nala şiyarbûna rastî ve bi rastûdurust ve tiştîtîyê wisa yanjî yekayekîtîya wî bi gewhere ve têtê biderkevtin.) Bes bi tenha ve Kynikern –Kiniyan- vê bêhna hanê weha didin binîşankiirin, ku ew azadîyê di hejarîtîya¹ bicihrîyî mişebûna binavkirî de didin bidanîn: ew bes û bi tenha ve vê serxwebûna xweyî nelivandîyî rût didatin binaskirin, ji ya ku ew xwe ligel kêfyweşîyê, berjewendîyê de ji bona jîyana giştî de û bi xwejî ve têtê pêrejî nididate bidestkirin. Bes azadîtîya rastî ne di vê revandina kêfxweşîyê û mijûlkirinê de têtê bidîtin, ji ya ku ew li ser merovên din, armancê dinî jîne de têtê

¹ Entsagung: Privation: Hejarî, Desttengî, Rebenî, Perîşanî, Nedarî.

biçûyîn; lêbelê ku ew şiyarbûnê di vê bihkirînîkirina hanê de di hemû rastîfîyê de li ser wê de têtê birabûn û ew bi azadî ve jê têtê biderkevtin.

a) Antisthenes

Antisthenes bi yê pêşî ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew bi nala Kynikern – Kinyan- ve, bi yekekî Atinî û Hevalê Sokrat ve têtê biderkevtin. „Di Dubustaneke bilind de, ji ya ku ew bi Kynosarges dihate binavkirin, ew bi sadebûn ve bi segekî ve dihate binavkirin. Dêya wî ji Thrazien –Traziyen- ve dihate biderketin; ev bi pircaran ve ji bona wîna ve bi navdûxistinê ve dihate biderkevtin“ – bi navbidûxistinekê ve, ya ku ew li nik me de ne bi xweşik ve têtê biderkevtin. „Wî didate bibersivkirin: Dêya Xwedanan bi yekekê ve ji Phrygierin –Asya biçûk- ve dihate biderkevtin û Etînî, ji yên ku ew weha xwe bi gelekî ve bi serbilind ve didin bidîtin, ku ew weha hatine bizayîn, ew ne bi hêjatir ve ji nala zayînbûna şeytanokê û kulîkî ve têtin biderkevtin. Wê xwe li nik Gorgias û Sokrat de didate bifêrkirin, ew ji Piräus ve her roj ji bona Bajêr ve dihate biçûyîn, da ku ew li Sokrat de bide biguhdarîkirin.“¹ Wî gelek dane binivîsandin û ew li gora dîtina hêmu Bînvanan ve pir bi merovekî bilindî zanevan, hêja û tûj ve dihate biderkevtin., ji yê ku wehajî date bidestpêkirin, ji yê ku wî ji bona şeweyê jîyana perîşanîfîya diyarî nerxwek didate bidan. Pir navnîşanên nivîstên wî dihatin bibîrxistin.² Bîrûbawerîyên bingehî Etînî bi sadebûn ve têtin biderkevtin; navroka rêça wî li nik giştîbûnê de têtê birawestandin. Lêbelê ev bi bêşûd ve têtê biderkevtin, ku em hinekî bi nêzîktir ve ji fêrkirinên wî ve bidin bianîn. Ew di mîna sipehîbûna peyvên (rêzanên giştîyên) wî de têtin bidîtin, bî mîna „ku Qencîti xwe bi xwe ve dide bitêrkirin û ew ne bi pêwîst ve ji bil rûçîkê xurtî Sokrast ve têtê biderkevtin“. – „Bi xwedanê ne tu pêwîstyan ve bi Xwedanîfîyê ve têtê biderkevtin; wehajî bi kêmbûn ve bi nala dibûnê de, ji bona Xwedan ve bi yêdin ve têtê bihatin.“³ – „Baştî bi sipehîbûnê ve têtê biderkevtin, bedbûn bi cinêw ve têtê biderkevtin. – Qencîti di karan de têtê biderkevtin û ew ne bi pêwîstîya pir peyvên û hoyan

¹ Ibid. VI, S. 13; 1-2.

² Ibid. VI, S. 15-18.

³ Ibid, VI, S. 105; Tenneman, a. a. O. Bd. II, S. 92 (Diog. Leart. II, S. 27).

ve nejtî hêjtî bi şîretan ve têtê biderkevtin. Destnîşankirina merov bi jîyaneke qencirîtî ve têtê biderkevtin. Şahreza xwe ligel xwe de bi xwe ve dide bitêrkirin, jiber ku ew hemuyî dide bimaldarîkirin, çiyê ku ew ji bona yên din ve bi maldarî ve têtin bidiyarkevtin. Ji bona wîna ve qencîtîya wî bi xwe ve jêre têtê bitêrkirin; ew di seraserî cîhanê de xwe li malê de dide bidîtin. Gava ku ji navûbangê ve bi kêmpîşk ve têtê biderkevtin, weha ev ne bi bedbûnekê ve têtê biderkevtin, lêbelê ji bona karekî baş“ ûhd „ve divê bête bidîtin.“¹ (Kyrenaikern – Kyrênaiyan- bi dijbûn ve didatin bifêrkirin, ku merov bes di rêya remankirinê de kêfxweşiyê di xwe de dide bidîtin). Li vir de êtir em carekedin peyvdarîkirina giştîyî bêzarbûnê bi berî Şahrezayan ve bi bilindkirî ve didin bidîtin, ji ya ku ew ji bal Stio Kern –Şitoyan- ve wetovjî ji bal Epikureern –Epikuryan- ve hêjtî bi bêtir hatîye bihûnandin û ew bi firehtirîn ve hatîye bikirin – Nimûnetî, ji ya ku ew xwe ligel Kirdar de dide bireftarîkirin, da ku ew destnîşankirina wîna, da ku ew dilnîyakirina wîna – û li kûderê de êtir dê dilnîyakirina wîna têtê bête bidanîn, dilnîyakirina wîna dê ew bi pircarî ve bidin bisivikkirin.

Gava ku Aristoteles dibêje, ku Qencîtî² ne bi pêwistî hoyan û fêrkirinan ve têtê biderkevtin: weha ew dide bijibîrkirin,, ku wî bi xwe ve wetov di rêya fêrkirina giyanê xwe de ev serxwebûnîtîya hanê bi xwe ve daye biwergirtin. Wî ew bes û bi tenha ve bi nala encamkirina fêrkirinê ve dayîte bidîtin, ku ji hemuyî ve divê dev jê bête biberdan, çiyê ku dilên merovan pê têtin bibijandin. Em pêrejî dest li cî de didin bidîtin, ku qencîtî giringbûneke din dayîte biwergirtin. Ew ne bi qencîya bêşiyarbûn ve bi mîna Neşîvanê welatekî azad ve têtê biderkevtin, ji yê ku ew erkên xwe bi beramberî welatê bavûkalên xwe, desteyê³ xwe û malbata xwe ve weha dide bicihanîn, bî mîna ku welatê bavûkalan, destê wî xweser dide bixwestin. Şiyarbûn, ji xwe ve hatîye bidiyarkevtin, niha dide bipêwistkirin, ku ew bi giyan ve bête biderkevtin, destên xwe ji hemû rastîyan ve bide biavêtin û wê bi xwe ve bi nala ya xwe ve bi şiyarbûn ve bide bikirin yanjî bide biliberkevtin. Lêbelê zînetên wisayî, bêgunehî yanjî sipehîtîya giyan⁴ û bi mîna wî ve têtin binavkirin, ew bi zînetên Zarokan ve têtin biderkevtin, ji yên ku ew li şûna wê de niha têtin bipesindarîkirin, ji yên ku ji wan ve merov, jiber ku ew bi

¹ Diog. Leart. VI, S. 11-12: (Bi Yunanî ve hatîye binivîsandin. Cuma).

² Tugend: Virtue, Qencî, Qencîtî, Avrû, Pakî, Pakijî, Paqijî, Naybî, Sincî, Hêjayî, Hêjatî.

³ Stand: Stand, Siut: Rawestan, Cih,

⁴ Seele: Soul: Can, Giyan.

hişbûn ve tète biderkevtin, divê bête bidiyarkevtin û ji xweserîfîya berzkirî ve xwe carekedin divê bide biafirandin.

Antisthenes hêjî di vê felsefa Kynischen –Kiniyî- de bi xwedanê gewdeyekî hêjayî zana ve dihate biderkevtin. Lêbelê ev gewdeyê hanê êtir di zivirbûnê, pîsbûnê, sextekarîyê, Bêavrûbûnîyê de pir bi nêzîk ve dihate bitêkevtin; û ji bona vê ve Kynismus – Kinîfî- wehajî bi derengtîr ve tète biveguhestin. Jibervêjî ve gelek qeşmerî¹ û gep² li ser Kiniyan de têtin biderkevtin. (Rabûnûrîniştina kesan û xurtbûna sincîya yekayekan wan didin biguhpêdanîkirin.) Ji Antisthenes ve ji berê de tète bigotin, „ ku Sokrat ji wî re dayîte bigotin, gava ku wî kunek di kurtik de didate bidiyarkirin: Ez dê di rêya de di kuna kurtekê³ te de⁴ tewşbûna (Gotinek Yunanî) te bidim bidîtin.⁵ Sokrates ji bona Antithenes ve date bigotin, ew divê Ciwanan⁶ bide bigorîkirin.

b) Diogenes

Diogenes ji Sinopê ve, ji yê ku (gotinek Yunaî), ji yê ku detsnîşankirina wê van Kiniyan di azadîyê û serxwebûnê de dide bidanîn, û birastûdurust ve wisa; ku ew nifşê nayînîkirinê, gewhera bêpişkbûnê divabû bida bikirin. Lêbelê ev pêgirêdana hanê di rêya pêwistîyan de ji bona dûrtirîn ve bidin bikêmkirin, ew bes û bi tenha ve bi azadîyeke rût ve tète biderkevtin. Azadîya rast û durust tède tète biderkevtin, ku ew xwe bi mîna bêguhpêdan ve bi dijî pêwistîyan ve bide bireftarkirin, lêbelê ew xwe ji wê ve nede bidûrxistin, lêbelê ew di vê xweşîya hanê de bi xwe ve bi azad ve bête derkevtin û di reweştîyê de û di beşdarîyê de li ser mafeyê jîna merovan de divê pê bi erdê ve bide bidan. Azadîya rût bi dijîvê ve dev ji reweştîyê ve dide biberdan - Nefer xwe di kesîfîya xwe de ber bi paş ve dide bikişandin -, ew di encam de bi yek bêhna nereweştîyê de tète biderkevtin.

¹ Spott: Mockery: Tirane, Qeşmerî, Tinaz, Pêkenîn. Finazî.

² Spässe: Joke, Fun: Tirane, Gep, Galte. Henek.

³ Mantel: Coat: Kurtek, Şap, Qutik.

⁴ Eitelkeit: Vanity: Fort, Tewş, Fêz, Piz. Haş.

⁵ Ibid.VI, S. 8; II, S. 36.

⁶ Grazien:Grace: Ciwan, çiwankirin, Xemilandin. Xwedanên Ciwan.

Ji bona Kiniyê ve çilûbergeki sade pêve dihate bigirêdan: „Dareki qalindi ji dara zeytûniyi beji ve, kurtikeki zivarîyi duqati bi bê betan ve, ji yê ku wehaji di êvarê de bi ci ve dihate biderkevtin, buxçikeke parsîtiyê ji bona xwarin û vexwarina pêwist ve û şerbikek ji bona vexwarina avê¹ – pêrejî şalûşapek, ji yê ku van Kiniyan xwe têde didatin binîşandarîkirin. Ev Şalûşapikê hanê, ji yê ku wan girantirîn hêjabûn li ser de didatin bidan, bi sadebûnekirina pêwistîyan ve tete biderkevtin; ligel vê de divabû bes û bi tenha ve bi dû serûştîyê de bihata bikevtin, ev bi hêsani ve bi hişbûn ve dihate bixuyanîkirin. Pêwisti bi nala pêvegirêdayeti ve ji serûştîyê ve têtin bidiyarkirin, û ev ligel azadîya giyan de bi beramber ve tete birawestandin; pêvegirêdayeti weha divê ew ji bona kêmbûnê ve bête bikemkirin, ev bi nala remanekê ve tete bidiyarkirin, ji yaku ew xwe dide bipêşniyarkirin. Lêbelê ev kêmbûna hanê bi xwe ve weha pêrejî ne bi destnîşankirî ve tete biderkevtin; û gava ku ev hêjabûna hanê dê li ser de bête bidanîn, dê ew xwe li ser serûştîyê de bide bisînorkirin: weha dê wetov ligel de hêjabûneke pir mezin li ser ya din de û li ser bêpişkbûna yê din de bête bidanîn. Ev bi vê ve tete biderkevtin, çiyê ku ew wehaji di gewhera Keşebûnê de tete bixuyanîkirin. Bêpişkbûn, nayînîkirin pêrejî bereki divayi li ser vê de dide bihilgirtin, ji yê ku ew dê bête bibêpişkkirin, dê ew bi pîrbûn ve bête biberzkirin. Cilûbergên Kyniker –Kiniyan- şokrat ew: ji berê ve bi teweşoûmewşo ve datin binaskirin. Ew ne bi tiştekî destnîşankirîyî bi hişbûn ve tete biderkevtin, ji yê ku ew li vêderê de pêwistîbûnê dide birêxistin. Li jor de divê merov xwe bi renekî din ve ji nala di navîniya Afrika de bide bicilûbergkirin, ev bi xwe ve xwe dide bikirin, Merov ji bona zivistanê de ne bi cilûbergên pembo ve tete biçûyîn. Bi bêtir ve bi bêliberkevtin ve tete biderkevtin; ev ji bona lihevraştîniyê ve, ji bona derxistina bîrûbawerîyan ve tete biderkevtin. Li vir de ev ne bi derdê min ve tete biderkevtin, ku ez tiştekî bidim bidizandin, pesindari ji bona Xwedê ve hinên din di berê de ew dane bidozandin. Rengê durûtina qatê min dê bête bestnîşankirin, divê ku merov wî ji bona wê bîrûbarîyê ve bide bihiştin – Terzî dê wî êtir bide bikirin -; bi bêguhpedanîti ve bi bingehê serekî ve tete biderkevtin, ji ya ku merov ji bona wîna ve dide bixuyanîkirin: Heger ku ew bi bêguhdarî ve tete biderkevtin, weha divê ew jî bi nala bêguhdarîbûnekê ve bête bireftarîkirin. (Pêgirêdanîtiya ji modê², rabûnûrûniştîyê ve hêjî hergav bi baştir ve ji nala

¹ Ibid.VI, S. 13; S. 22; S. 37; Tennemann, a. a. O., Bd. II. S. 89.

² Mode: Fashion: Mode, Awa, Hawa, Celeb, San, Baw.

serûştîyê ve têtê biderkevtin.) Di serdema meyî nuh de weha cilûbergên kevnarî cermanî bi guhpêdana ji bona welatperwerîyê ve bi girngbûn ve dihatin biderkevtin. Ev ne bi rewa ve têtê biderkevtin, ku merov liberkevtina xwe li ser wî de bi xwe ve bide biberkirin, ku bes û bi tenha ve bêguhdarîtkirin bi deqa dîtinê ve têtê biderkevtin, ji ya ku ew divê ligel de bête bizalkirin. Merov ji bona xwe ve pê tiştêkî dide bizanîn, merov dixwaze wî bide bieşkerekirin; ev bi fişebûnetîyê ve têtê biderkevtin, ku ew xwe bi dijî modê ve bide bidanîn. Ez divê xwe di vir de ne bi xwe ve bidim bidestnîşankirin, nejî vê ji bona nava bazinê guhpêdana xwe ve bidin birakişandin: lêbelê ez wê bidim bikirin, bi mîna ku ez wê bi destnîşankirî ve didim bidîtin. Ev remana hanêyî Kyniker –kiniyan- bi xwe ve xwe wehajî ji bona ser pêwistîyên din de dide birakişandin. Şêweyê Jîneke wisa bi mîna ji ya ku ew li nik Kiniyan de bi encamekî fêrbûnê ve divabû bihata biderkevtin, ew di gewhera xwe de di rêya fêrbûna giyan de bi carekê ve dihate bimerckirin. Kyniker –Kinê- hêjî bi tu Barkirvanan ve nedihatîn biderkevtin; şiyarbûna wan hêjî bi gewherî ve ligel ser şiyarbûneke din de dihate birawestandin. Antisthenes û Diogenes li Etinê de dihatin bijîyandin û bes û bi tenha ve li wêderê de dikarîbûn bêtin bihebûnîkirin. Lêbelê ji bona fêrkirinê ve bi carekê ve wehajî hînkirina fêrkirina li ser mezinbûna pirîbûnîtiya pêwistîyan û bi şêweyî dilnîyakirina wan ve dihate bigirêdan. Di serdema meyî nuh de pêwistîyan xwe bi gelekî ve dane bibêtirkirin; ev êtir bi parvekirina pêwistîyên giştî ve ji bona zor pêwistîyên taybetî û şêweyên dilnîyakirinê ve têtê biderkevtin. Ev bi liberkevtinê ve têtê bigirêdan; zengînbûn weha li vêderê de bi xwedanê cihê xwe ve di bikaranîna liberkevtinê de têtê biderkevtin. Merov dikare şêweyê sincîtîyê bi dij ve bide bilorandin, lêbelê di nava dewletekê de divê hemû bingeh, hemû damûdestgeh, hemû Şahreza bi xwedanê firehbûna panbûna xweyî bi carekê ve bêtin biderkevtin, divê ew xwe bikaribin bi bînfîrehkirin ve bidin biderxistin; û her neferek dikare têde bi beşdar ve bête biderkevtin, tanî ku ew dide bixwestin, bes û bi tenha ve ew divê xwe bi tevayî ve li gora giştîbûnê de bide biberkirin. Bingehîya serokî têtê biderkevtin, ku ew tu hêjabûneke mezin têde nade bidanîn, bi mîna ku tişt dide bidaxwazkirin; yanî bi giştî ve ew tu hêjabûnê têde dide bidanîn, ku ew wê bide bimaldarîkirin, hêjî ji wê ve ew bête bibêpişkirin.

Diogenesê ji Sinope ve, bi navûbangê Kiniyan ve, xwe hêjî bi bêtir ve bi nala Antisthenes ve di rêya şêweyê jîyana wîyî derveyî de wehajî di rêya

gotinên wîyî devlêkirî de, pircarîjî wehajî di rêya qerwelkên wîyî kirî de û di lêvegerandinên wîyî tal û tirş de dihate binîşankirin.¹ Lêbelê wehajî wî pircaran wetovjî bersivkirinên lihevhatî didatin biwergirtin. Ew bi seg ve dihate binavkirin, bi mîna ku wî Aristipp bi Padîşahê Seg ve didate binavkirin; ku Diogenes ji piştî Zarokên kolan ve hatîye bikirin, çiyê ku Aristipp ji piştî Padîşahan ve hatîye bikirin. Diogenes bes û bitenha ve di rêya şêweyê jîyana xwe de têtê binavûdengkirin; li nik wî de wetovjî li nik Derengvanan de Kynismus –Kinişîyê- giringbûnê bi bêtirbûn ve bes bi şêweyê jîyanekê ve bi ji nala felsefeyekê ve date biwergirtin. Wî xwe li ser nêzîktirîna pêwistîya serûştîyê de didate bisînorkirin, wî didate bixwestin, ku ew xwe li ser yê din de bide bikêfxweşkirin, ji yê ku ew ne weha bi nala wî ve didatin biremankirin, ji yê ku wan xwe li ser reftarîkirina wîna ve didatin bikêfxweşkirin. Diogenes li herderê de, di nava kolanên Etinê de, di nava bazaran de, di nava denan de dihate bijîyandin; û hincaranjî „wî xwe di nava stûnên Jupiter de li Etinê de dihate birûniştin û bixewkirin: weha ku wî didate bigotin, ku Etinîyan ji bona wîna ve cihwarekî pir qeşeng jê re dabûn biavakirin“.²

Ji wî ve bes û bi tenha ve qerwelk têtin bigotin. „Di geştîyeke deryayî de ji bona Āgina –Ēgina- ve ew ji bona nava destên Cerdeyên deryayî ve hate bikevtin û ew divabû bi nala Bendeyekî ve li Kreta –Krêta- de bête bifiroştin. Jê hate bipirskirin, bi çi ve ew têtê biliberkevtin, wî date bibersivkirin: Li ser Zilaman de fermandarîkirin; wî ji bona Gazîvan³ ve date bigotin, ku ew divê bide bibangkirin; kî dixwaze mîrzayekî bide bikirîn. Yekekî bi navûnîşana Xenîades ji Korinth ve ew date bikirîn, ji yê ku wî kurên wî didatîn bihînkirin û bifêrkirin.“⁴ Li ser rûniştina wî de li Etinê de pir çîrok hatine binivîsandin. Ew li wêderê de bi dijî zivirbûn û destrijandina felsefa kurtêlxwerîtîyî Aristipp ve dihate biderkevtin. Aristipp tu hêjabûn di kêfxweşîya xwe de, wehajî bi kêmbûn ve di bêpişkbûna xwe de; lêbelê Diogenes di perîşanîtîya wî de didate bidanîn.

„Diognes carekê kelemên xwe didatin bişûştin, gava ku Aristipp di ber wî re hate biderbasbûn; wî ji bona wîna ve date bibangkirin: heger ku tu kelemên

¹ Diog. Laert. VI, S. 74.

² Ibid. VI, S. 22.

³ Herold: Herald: Gazîker, Gazîvan, Mizgîn, Mizgîndaer, Kubarî, Navbêj,

⁴ Ibid. VI, S. 29-30, 74.

xwe bi xwe ve bîzanibe bide bişûştin, dê tu ne bi dû Padîşahan ve bête bikevtin. Aristipp bi lihevhatî ve lê date bivezîvirandin: „heger ku te bîzanîba ligel merovan de bida bireftarîkirin, dê te kelem nedana bişûştin.“¹ „Di xanîyê plato de carekê ji caran ve ew bi lingên xweyî gemarî ve ji bona ser ferşê sipehî ve didate bipêlêkirin, wî didate bigotin, ez li pê pozbilindîya Plato de didim bikirin. Belê, lêbelê bi pozbilindiyêke din ve, Plato“ wetovjî bi lihevhatî ve „lê date bivezîvirandin“². Yanjî: „gava ku carekê ji caran ve Diogenes bi carekê ve bi şîlbûna baranê ve hatibû birawestandin û dorûberên wî jê didatin bigazinkirin, Plato date bigotin: Heger ku dilê we pê têtê bisûtandin, weha bes û bi tenha ve xwe ji vêderê ve bidin bidûrkirin“; hoyê tinazîya wî, bi ser ve bidin biremankirin³, dê bête bederkevtin, ku ew dixwaze xwe ji bona we ve bide bidiyarkirin, hizkirina we bide bidestxistin, ji yên ku ew ji bona wîna ve vê didin bikirin. „Carekê wî lêxistin date bixuwarin“ – bi mîna ku bi pîrcarî ve çîrok û çîvanok xwe li dorûberê de didin bigerandin -, „wî paçekî mezin ji bona ser birîna xwe ve date bidanîn û wî navên wan kesan li ser de date binivîsandin, ji yên ku wan ew dabûn bikutandin; weha wî ji wan tevan ve didate bigazinkirin.“ (Wehajî ku Diogenes cam didatin biavêtin, bi navûbang ve dihate biderkevtin.) Wî wehajî didate bihewildan, ku ew goştê xav jî bide bixwarin, lêbelê ev ji bona wîna ve bi xerab ve hate biderkevtin, wî nikarîbû ew bida biherifandin.“⁴ „Gava ku xelkên genc li dora wî de dihatin bikomkirin û didatin bigotin, em didin bitirskirin, ku tu dixwaze li me de bide bigezkirin, wî didate bivezîvirandin: Bi bêkul ve bêtin biderkevtin; seg tu silka nade bixwarin. Li dewerûberên xwarinekê de Mêvandarekî ji bona wîna ve bi mîna ji bona segekî ve hestî datin biavêtin; ew ji bona nik wî ve hate biçûyîn û wî ew bi nala segekî ve date bigezkirin.“⁵ Bersiveke baştirîn bi vê ve têtê biderkevtin, ji ya ku wî „ji bona Zordarekî ve dayîte bidan, „ji yê ku wî jê dayîte bipirskirin, ji kî jan kanzayê xav⁶ ve divê merov pêkeran bide bidurustkirin; Wî date bibersivkirin: ji wî kanzayê xav ve, ji yê ku jê pêkerên Harmodius û

¹ Ibid. II. S. 68.

² Ibid. VI, S 26.

³ Ibid. VI, S. 41.

⁴ Ibid. VI, S.33-34; 76.

⁵ Ibid. VI, S. 45-46.

⁶ Erz: Ore: Kanzayê Xav

Aristogitin hatine bidurustkirin.¹ Ew bi temenkî pir dirêj ve, bi mîna ku ew dihate bijîyandin, li ser şeqamekê de hate bimirin.²

c) Derengvanên Kyniker –Kinîyan-

Antisenes û Diogenes, bi mîna ku ew hatine bibîrxistin, zor bi merovên zanevan ve dihatin biderkevtin. Kinîyên tîn ne bi kêmtir ve di rêya pîrbûna bêşermezarîtyê de bi serkêşîkirin³ ve dihatin biderkevtin, lêbelê ew hêjbibêtir ve bes û bi tenha ve bi nala Parsekên, rebenî şermezar ve dihatin biderkevtin, ji yên ku wan dilniyakirina xwe di bêşermezarîtyê de didatin bidîtin, ji yên ku wan bi dijî yên din ve didatin bieşkerekirin; û wan di felsefê de tu guhpêdana hêjayî bêtir ne didatin bidîtin. Wan bi başî ve ji xwe re navê seg didatin biwergirtin, ji yê ku ew ji bona vê dibustana hanê ve bi derbasbûna zeman ve, bi rastûdurustbûna vê têgihîştina hanê ve, hatibû bidan; jiber ku seg bi vî cenawerê bêşermezar ve tête biderkevtin. Karates û Hipparch, yekeke Kinîyê ji Theben ve di nava bazarên giştî de bi razana xweyî ligel hevdû ve didatin biahengdarîkirin.⁴

Ev biserxwebûnîtya hanê, ya ku pê Kinîyî xwe didin binavûdengkirin, ew bi girêdanê ve tête biderkevtin. Her berekî dinî jîyana rojane bêhna erêkirina azadîyî, giyanîtye dide bihilgirtin. Ew weha tête binavkirin, ku ew ji xwe re buwar⁵ bidin binayînkirin, ji yê ku ew têde perçê azadîyê ji xwe re dikarin bidin binoşkirin.

Ev nivîsta hanê li bajarê Berlinê de, li Mahlsdorf de, di 7 meha sebtembera sala 2010 de, di demjimara 13:48 de hatîyê bidawîkirin.

Ez wegrandina vî bergê hanê ji bona Serokê meyî xweşewist berêz Mesud Barzanî didim bipêkêşkirin; jiber ku hemû pesindariyên Xanî ji bona

¹ Ibid. VI, S. 50.

² Ibid. VI, S. 76-77.

³ Empören; Aufrage, Rebellieren. Serkêşîkirin, Yaxîkirin.

⁴ Ibid, VI, S. 97.

⁵ Sphäre: Sphere: Buwar.

Padişahê Kurdistanê ve tede têtin bidîtin, ji yê ku ew dê bingehê
Kurdistanêke Serbixwe ve bide bisazkirin. Cuma.

Navrok

Kurtîya jîna min di nava çend rêz û dêran de	2
Pêşgotina werger	4
Pêşgotin	9
Peyvdarîyên li ser Mêjûwa Felsefê de	12
Pêdeçûn di mêjûwa felsefê de	15
A. Têgihiştina mêjûwa felsefê	22
1. Wênekirinên sadeyî li ser mêjûwa felsefê de	25
2. Daxuyanîkirinên ji bona nîşankirina têgihiştina mêjûwa felsefê ve	34
3. Encamkirinên ji bona têgihiştina mêjûwa felsefê ve	44
B. Pêwendariya Felsefê ligel Berên din de	66
1. Alîyê mêjûyîyî vê pêwendariya ligel hevdu de	66
2. Derkevtina felsefê ji berên ligel wê de bi meriv ve	71
3. Destpêkirina felsefê û mêjûwa wêna	110
C. Parvekirin, Kanîyên, şeweyê reftarkirina mêjûwa Felsefê	119
1. Parvekirina mêjûwa Felsefê	119
2. Kanîyên mêjûwa felsefê	128
3. Şeweyê reftarîkirina di vê mêjûwa Felsefê de	132
Felsefa Rojhilatî	134
A. Felsefa Çînî	138
B. Felsefa Hindî	145

Mêjûwa Felsefê Beşê Yekem Felsefa Yunanî	168
Beşê pêşî Pêla Pêşî ji Thales tanî Aritoteles ve	183
Deryê Yekem Pêla yekem warê yekem: Ji Thales tanî Anaxagoras	184
A. Felsefa Iyoniyani	189
1. Thales	189
2. Anaximander	204
3. Anaximenes	208
B. Pythagoras û Pythagorasî	214
C. Dibustana Eleatische –Elayîtişê-	269
1. Xenophanes	270
2. Parmenides	279
3. Mellisus	288
4. Zeno	290
D. Heraklit	315
E. Empedokles, Leukipp û Demokrit	341
1. Empedokles	341
2. Leukipp	351
3. Demokrit	366
F. Anaxagoras	369
Deriyê Duwem pêla yekem warê duwem: Ji Sophisten –Sofîstan- tanî Sokratikern – Sokratîyan ve	388
A. SOPHISTEN – SOFISTÎ -	390
1. Protagoras	415
2. Gorgias	422
B. Sokrates	429

C. Sokratî	509
1. Dibusatana Megarî	515
a) Euklides.....	516
b) Eubulides	518
c) Stilpo	527
2. Dibustana Kyrenaische –Kirênaişê-	532
a) Aristippus	533
b) Theodorus	540
c) Hegesias	542
d) Annikeris.....	544
3. Dibusta kynische –Kiniyê	546
a) Antisthenes.....	548
b) Diogenes	550
c) Derengvanên Kyniker –Kinîyan-	555
Navrok.....	557

